

LIETUVOS VALSČIAI

Panemunėlis

1 dalis

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO ŠIMTMEČIUI
1918–2018

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO DVIDEŠIMTMEČIUI
1990–2010

ANTICARINIO 1863–1864 METŲ SUKILIMO 150 METŲ JUBILIEJUI
1863–2013

PANEMUNĖLIO 240 METŲ SUKAKČIAI
1772–2012

Panemunėlis

I dalis

Lietuvos
tūkstantmečiui
skiriamas
leidinys

Panemunėlis I dalis

22-oji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija

Vyriausiasis redaktorius
VENANTAS MAČIEKUS

Sudarytojai
VENANTAS MAČIEKUS, POVILAS KRIKŠČIŪNAS

Redaktoriai
PETRAS JONUŠAS, ARTŪRAS JUDŽENTIS, POVILAS KRIKŠČIŪNAS, KAZYS MISIUS, DAIVA VYČINIENĖ

Kalbos redaktorė
VINCENTA VELŽYTĖ

Anglų kalbos redaktorius, vertėjas
ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Korektorė
RASA KAŠĖTIENĖ

Viršelio dailininkė, meninė redaktorė
ONA LIUGAILIENĖ

Principinio maketo dailininkas
ALVYDAS LADYGA

Kartografs
AIRA DUBIKALTIENĖ, LIDIJA KAVALIAUSKIENĖ

Maketuotoja
SIGRIDA JUOZAPAITYTĖ

Monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisija
Habil. dr. VALENTINAS BALTRŪNAS (geologija), dr. DANUTĖ BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ (XX a. istorija),
dr. ARŪNAS BUBNYS (XX a. istorija), dr. RASA BUTVILAITĖ (menotyra), LMA tikrasis narys prof. habil.
dr. ALGIRDAS GAIŽUTIS (kultūrologija), doc. dr. VIRGINIJUS GERULAITIS (geografija), VIDA GIRININKIENĖ
(XIX a. istorija), LMA narys emeritas prof. habil. dr. ROMUALDAS GRIGAS (sociologija), doc. dr. ALGIRDAS
JAKUBČIONIS (XX a. istorija), doc. dr. ARTŪRAS JUDŽENTIS (kalba), doc. dr. ROBERTAS JURGAITIS (istorija),
dr. ZITA MEDIŠAUSKIENĖ (XIX a. istorija), LKMA akademikė prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ
(etnologija), dr. JURGA MOTIEJŪNAITĖ (botanika), prof. habil. dr. STASYS SKRODENIS (tautosaka), dr. ŽILVYTIS
ŠAKNYS (etnologija), IRENA ŠUTINIENĖ (sociologija), doc. dr. GINTAUTAS ZABIELA (archeologija, komisijos
pirmininkas)

Rengėjas ir leidėjas
Viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas PETRAS JONUŠAS)

Didžiausi finansuotojai ir rėmėjai
Rokiškio rajono savivaldybė, UAB „Magnolija“, Petras Jonušas, Edmundas Rimša

Serija „Lietuvos valsčiai“ rengiama bendradarbiaujant su
Lietuvių kalbos institutu, Lietuvos žemės ūkio universitetu, Kauno technologijos universitetu, Lietuvos liaudies
buities muziejumi, Vilniaus universiteto Filologijos ir Istorijos fakultetais, Kultūros, filosofijos ir meno institutu,
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu, Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu, Vilniaus pedagoginiu
universitetu, Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka, Šiaulių „Aušros“ muziejumi, Lietuvos valstybės
istorijos archyvu, Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejumi, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka,
Kauno Maironio literatūros muziejumi

Viršelio aplankale ir priešlapiuose
Panemunėlis žiemą. 2011 m. Vacio Valužio nuotr.

Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir visą juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.

ISBN 978-9955-589-26-6 (1 dalis)
ISBN 978-9955-589-28-0 (2 dalys)
ISBN 978-609-8148-06-0 (elektroninė kn.)
Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2014-08-09

© VšĮ „Versmės“ leidykla, 2011

Pirmosios dalies turinys

11 Turinys anglų kalba

17 Pratarinė

GAMTA

19 * *Rimvydas Kunksas*. Panemunėlio slėniuotos kraštovės sandara ir raida

65 * *Daiva Patalauskaitė*. Panemunėlio apylinkių augalija

75 *Anicetas Bytautas*. Gireišiai – Frydricho Struvės geodezinio lanko punktas

ISTORIJA

77 * *Andra Simniškytė*. Panemunėlio krašto senovė

94 *Andra Simniškytė*. Turdvario radimvietė ir archeologiniai kasinėjimai joje

98 *Bronius Deksnys*. Dvarai, kaimai ir žmonės Nemunėlio aukštupyje

129 *Donatas Papaurėlis*. Panemunėlio parapijos metrikų knygas pavarčius

165 *Ričardas Čepas*. Lietuvos kariuomenės savanoriai panemunėliečiai

168 *Birutė Burauskaitė*. Nuo sovietinio režimo nukentėję Panemunėlio valsčiaus gyventojai

200 Tremtinių ir politinių kalinių atsiminimai. *Užrašė Violeta Alekniėnė*

226 *Genutė Černiauskienė (Stumbrytė), Vanda Šešelgienė (Stumbrytė)*. Notigalės partizanų tragedija

229 Atsiminimai apie pokarį. *Užrašė Venantas Mačiekus*

238 Juozas Pranckūnas. Prisiminimai apie tardymą ir Vorkutą

245 Kelionė iš tėviškės be kraičio, be dalies, be vardo ir pavardės. *Pasakojo Anastazija Kligienė (Kubiliūtė)*. *Užrašė Romualdas J. Apanavičius*

254 Prisiminimai apie Panemunių kaimą ir Sibiro tremtį. *Pasakojo Valerija Kubiliūtė*. *Užrašė Romualdas J. Apanavičius*

*Žvaigždute turinyje žymimi straipsniai, įvertinti monografių serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos (žr. p. 4). Straipsnių santraukos anglų kalba p. 1589–1596.

- 257 Juozas Pranckūnas. Senelio, tėvo, anūkių kelias vienas – į Sibirą
- 259 Kaip kūrėsi kolūkis. *Užrašė Irena Abramavičiūtė, Birutė Abromaitytė*
- 261 *Donatas Papaurėlis*. Panemunėlio tarybinio ūkio praeitis
- 269 *Alma Stanaitytė*. Šis tas apie kolūkiečių gyvenimą
- 273 *Aušra Bieliūnienė*. Panemunėlio geležinkelio stotis
- 309 *Kazys Misius*. Iš Panemunėlio pašto praeities iki 1940 metų
- 321 *Genovaitė Žukauskienė*. Pažangios technikos plitimas Panemunėlio valsčiuje
- 343 * *Vladas Terleckas*. Panemunėlio kredito kooperacijos istorijos bruožai
- 355 *Valerija Bagdonavičienė, Petras Marcijonas, Vytautas Šukys*. Panemunėlio linų fabrikas
- 367 Apie Sacharos durpyną. *Užrašė Violeta Aleknienė*
- 369 *Anicetas Bytautas*. Panemunėlio seniūnijos veikla 2010 metais
- 371 *Vilija Skipskienė*. Trumpa Panemunėlio bendruomenės istorija
ISTORIJA. ARCHITEKTŪRA
- 372 *Marija Rupeikienė*. Panemunėlio krašto sakralinių pastatų ir dvarų sodybų architektūra
ISTORIJA. ŠVIETIMAS, KULTŪRINIS GYVENIMAS
- 397 *Kazys Misius*. Iš Panemunėlio bažnyčios praeities
- 413 *Libertas Klimka*. Sužeistas Panemunėlio varpas
- 418 *Violeta Aleknienė*. Rytų Aukštaitijos svieto budintojas Jonas Katelė
- 431 *Kazys Misius*. Dokumentai ir atsiminimai apie kunigą Joną Katelę
- 453 Atsiminimai apie kunigą Joną Katelę. *Užrašė Jolanta Varapnickaitė*
- 457 *Bronius Riauba*. Aritmetika ir Panemunėlio klebonas Jonas Katelė
- 469 *Petras Jakštas*. Panemunėlio knygnešiai
- 471 *Juozas Vaičionis*. Prisiminimai apie Panemunėlio kunigus
- 474 *Vladas Gasiūnas*. Panemunėlio dvaro paveikslai
- 476 *Violeta Aleknienė*. Slaptieji vaidinimai ir draugijos Panemunėlio parapijoje
- 489 Juozas Pranckūnas. Iš prisiminimų apie visuomenines organizacijas
- 495 Juozas Pranckūnas. Iš Panemunėlio valsčiaus mokyklų praeities

- 531 *Libertas Klimka*. Menant Panemunėlio progimnazija
- 535 *Jadvyga Zelenkauskienė*. Iš buvusios moksleivės prisiminimų
- 538 *Violeta Aleknienė*. Panemunėlio Jono Katelės mokykla
- 584 *Danutė Bružienė*. Iš Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės bibliotekos istorijos
- 595 *Dalia Giriūnienė*. Iš Panemunėlio miestelio bibliotekos istorijos
- 599 *Irena Kubilienė*. Prisiminimai apie darbą Panemunėlio miestelio bibliotekoje
- 604 *Dalia Zibolienė*. Kunigo Jono Katelės ir Panemunėlio bažnyčios jubiliejus
- ISTORIJA. KAIMŲ IR ŠEIMŲ ISTORIJOS
- 608 *Danutė Mažeikienė*. Gimtasis Jurkupių kaimas
- 778 *Valerija Bagdonavičienė*, *Petras Marcijonas*. Vilių kaimas
- 795 *Pranas Palikevičius*. Žemė prašo nepamiršti žmonių
- 809 *Danutė Rutkauskienė*. Šetekšnių kaimas
- 814 *Birutė Ramelienė*. Ramanauskų kaimas

Antrosios dalies turinys

- ISTORIJA. KAIMŲ IR ŠEIMŲ ISTORIJOS (tęsinys)
- 865 *Genė Giriūnienė, Vytautas Gasiūnas*. Balandišchio vienkiemis
- 873 *Virginija Mikalauskienė*. Vieversynės kaimas
- 881 *Juozas Vaičionis*. Prisiminimai
- 894 *Birutė Zizienė*. Atsiminimai apie Martiniškėnų kaimą
- 924 *Bronislava Kornilova (Bitinaitė), Emilija Jurkevičienė (Kubiliūtė)*. Tindžiuliai atmintyje ir širdyse
- 947 Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietė iki 1940 metų. *Pasakojo Teresė Bimbienė*. Užrašė *Juozas Pranckūnas*
- 950 Apie Panemunėlio apylinkių kaimus. Užrašė *Violeta Aleknienė*
- 968 *Vytautas Gasiūnas*. Kuo įdomus Ažumiškis
- 970 *Edmundas Kubilius*. Prisiminimai apie Joneliškių kaimą
- 973 *Emilija Šukienė*. Apie Panemunių kaimą
- 978 *Petras Peldžius*. Apie Lukiškių kaimą
- 987 *Petras Jakštas*. Apie Moškėnų kaimą
- 992 *Kleopas Jurgelionis*. Mano senelis Jasiūnas

- 998 *Janina Baraišienė*. Apie Moškėnų Pugžlių ir Tvirkučių giminę
- 1004 *Valerija Tininaitė*. Apie Tininių giminę
- 1016 *Stepas Tunaitis*. Tunaičių sodyba Šetekšnių kaime
- 1025 *Bronė Čeponienė*. Apie Panemunėlio dvarą
- 1027 *Ieva Kaušiniene, Janina Neniškytė-Lyvens, Sigutė Petrauskienė, Birutė Ramelienė*. Turdvario Neniškiai

ETNINĖ KULTŪRA

- 1083 *Aldona Grigaitytė*. Bitininkystė
- 1091 *Elvyra Straševičienė*. Statyba iš medžio ir meistrai
- 1104 **Eligijus Juvenčijus Morkūnas*. Malūnai Panemunėlio apylinkėse tarpukaryje
- 1140 **Inga Nėnienė*. Skaros ir skarelės: Panemunėlio apylinkių tradicijos ir mados
- 1152 *Venantas Mačiekus*. Papročių teisės relikvai Panemunėlio apylinkėse XX a. pirmojoje pusėje
- 1175 *Albina Žebrauskaitė*. Darbo papročiai
- 1184 *Stasė Laučiškytė, Dalia Daleckaitė*. Kalendorinių švenčių papročiai
- 1192 *Rita Dudėnaitė, Jolanta Skukauskaitė*. Vestuvių papročiai
- 1211 *Donata Mitaitė*. Laidotuvių papročiai
- 1218 *Vilija Janušauskienė*. Tradicinis etiketas
- 1222 *Irena Stonkuvienė*. Vaikų ugdymas šeimoje XX a. pirmojoje pusėje
- 1257 *Alminta Rudytė*. Vaikų žaidimai
- 1269 *Nijolė Balvočiūtė, Alma Vaičiulytė*. Liaudies medicina
- 1275 *Ona Misiūnaitė*. Liaudies veterinarija
- 1280 *Aloyzas Petrašiūnas*. Panemunėliečių tradiciniai pastatai ir namų apyvokos daiktai

KALBA

- 1301 *Laima Kalėdienė*. Panemunėlio kalba prieš 100 metų ir dabar
- 1332 *Laimutis Bilkis*. Panemunėlio vandenvardžiai
- 1341 *Aurelija Gritėnienė*. Augalų pavadinimai Panemunėlio šnekteje
- 1356 *Donatas Papaurėlis*. Dėl vienos retos pavardės

TAUTOSAKA

- 1361 *Povilas Krikščiūnas*. Išanginiai pamąstymai
1363 *Nijolė Navikaitė*. Iš pagalbinių tautosakos užrašų
1365 *Grażina Mališauskienė Meilutytė*). Ko nenugirdo mikrofonas
1369 *Nijolė Navikaitė*. „Dabar jau galima ir pailsėti...“
1370 * *Povilas Krikščiūnas*. Keletas potėpių dainų portretui
1383 *Povilas Krikščiūnas, Daiva Vyčinienė*. Sutartinių pėdsakais
1391 *Povilas Krikščiūnas*. Pasakysiu pasakų...
1435 *Povilas Krikščiūnas*. Savo kieme ir gaidys gudrus...

IŽYMŪS ŽMONĖS

- 1445 *Violeta Aleknienė*. Poetas Kleopas Jurgelionis
1458 *Violeta Aleknienė*. Jonas Šarkauskas – žymiausias kunigo Jono Katelės pagalbininkas
1462 *Aldona Dranseikienė*. Prisiminimai apie senelį knygnešį Joną Šarkauską
1464 *Violeta Aleknienė*. Visuomenės veikėjas Juozas Kubilius
1469 *Jonas Rudokas*. Kultūros darbuotojas Petras Ruseckas
1476 *Jonas Rudokas*. Valstybės veikėjas Juozas Tūbelis
1482 *Violeta Aleknienė*. Dainininkas Juozas Bieliūnas
1490 Rašytojas, mokslininkas, kultūrininkas Juozas Tininis.
Parengė Valerija Tininaitė
1493 *Violeta Aleknienė*. Apie tragišką vaistininko Naumano Olkino šeimos likimą
1502 *Vytautas Gasiūnas*. Lietuviškos spaudos kolekcininkas Povilas Gasiūnas
1510 *Marija Mieliauskienė*. Tautodailininkas Jonas Vizbaras
1515 *Violeta Aleknienė*. Apie Mokytoją Joną Siminonį
1522 *Violeta Aleknienė*. Architektas Jonas Kriukelis
1524 *Violeta Aleknienė*. Mokytojas ir poetas Danas Kairys
1529 *Bronislava Kornilova*. Muziejininkas Jonas Bitinas
1531 Panemunėliečių biografijų sąvadas. *Parengė Venantas Mačiekus, Juozas Prancūnas*

SOCIOLOGIJA

- 1557 * Irena Šutinienė. Adaptacija istorinių lūžių sąlygomis: sovietmečio pradžia ir pabaiga Panemunėlio žmonių autobiografiniuose pasakojimuose
- 1589 Straipsnių, įvertintų monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos, reziümė anglų kalba
- 1597 Apie autorius
- 1601 Santrumpos ir sutrumpinimai
- 1605 „Panemunėlio“ monografijos finansavimas. *Parengė Petras Jonušas*
- 1607 Asmenvardžių rodyklė. *Sudarė Gabija Bruzgytė, Venantas Mačiekus*
- 1651 Vietovardžių rodyklė. *Sudarė Gabija Bruzgytė, Venantas Mačiekus*
- 1662 Buvusio Panemunėlio valsčiaus ribų žemėlapis, sudarytas pagal 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenis (kartografinė situacija dabartinė). *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė*
- 1663 Buvusio Panemunėlio valsčiaus lyginamasis demografinis žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė*
- 1664 Panemunėlio seniūnijos žemėlapis. *Sudarė kartografe Lidija Kavaliauskienė*
- 1665 Panemunėlio miestelio žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė*
- 1665 Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė*
- 1666 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė*
- 1668 Buvusių Lietuvos valsčių abėcėlinis sąrašas
- 1670 Buvusių Lietuvos valsčių teritorinis sąrašas
- 1672 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“
- 1676 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“ (anglų k.)
- 1680 Rengiamų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų bei monografijų, išleistų iki 2011 m. pabaigos, žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė*

Spalvotų iliustracijų puslapių intarpas p. 609–632.
Sudarė Violeta Barkauskaitė, Venantas Mačiekus

Contents. Part II

11 Contents in English

17 Preface

NATURE

19 **Rimvydas Kunksas*. The geological setup and development of valley-shaped area of Panemunėlis

65 **Daiva Patalauskaitė*. The vegetation of Panemunėlis area

75 *Anicetas Bytautas*. Gireišiai – A point of Friedrich von Struve's Geodetic Arc

HISTORY

77 **Andra Simniškytė*. A history of Panemunėlis area

94 *Andra Simniškytė*. The Turdvaris place and archaeological excavations in it

98 *Bronius Deksnys*. Manors, villages and people at the upper reaches of Nemunėlis River

129 *Donatas Papaurėlis*. Browsing the Panemunėlis parish registers

165 *Ričardas Čepas*. Lithuanian Army volunteers from Panemunėlis

168 *Birutė Burauskaitė*. Panemunėlis Valsčius dwellers who suffered from the Soviet regime

200 The reminiscences of deportees and political prisoners. Recorded by *Violeta Alekniėnė*

226 *Genutė Černiauskienė (Stumbrytė), Vanda Šešelgienė (Stumbrytė)*. A tragedy of Notigalė partisans

229 The reminiscences about the post-war period. Recorded by *Venantas Mačiekus*

238 *Juozas Pranckūnas*. Reminiscences about interrogations and Vorkuta

245 Travelling from the homeland without a dowry, a portion, a name and surname. Narrated by *Anastazija Kligienė (Kubiliūtė)*. Recorded by *Romualdas J. Apanavičius*

254 The reminiscences about the Panemuniai Village and exile to Siberia. Narrated by *Valerija Kubiliūtė*. Recorded by *Romualdas J. Apanavičius*

*The asterisk in the contents marks the papers approved by the monograph series „Lietuvos valsčiai“ Lithuanian Local Researches Scientific Works Commission (see p. 4). The papers' summaries in English are given on p. p. 1589–1596.

- 257 Juozas Pranckūnas. One way of a grandfather, a father and granddaughters–towards Siberia
- 259 How a kolkhoz was built up. *Recorded by Irena Abramavičiūtė, Birutė Abromaitytė*
- 261 *Donatas Papaurėlis*. The past of Panemunėlis sovkhos
- 269 *Alma Stanaitytė*. Something about the life of kolkhoz people
- 273 *Aušra Bieliūnienė*. Panemunėlis railway station
- 309 *Kazys Misius*. From the past of the Panemunėlis Post before 1940
- 321 *Genovaitė Žukauskienė*. Spreading of innovative machinery in Panemunėlis Valsčius
- 343 * *Vladas Terleckas*. Historical traits of credit cooperation in Panemunėlis
- 355 *Valerija Bagdonavičiienė, Petras Marcijonas, Vytautas Šukys*. The Panemunėlis flax factory
- 367 About Sachara turbary. *Recorded by Violeta Alekniene*
- 369 *Anicetas Bytautas*. The activities of Panemunėlis Neighbourhood in 2010
- 371 *Vilija Skipskienė*. A brief history of Panemunėlis community
- HISTORY. ARCHITECTURE
- 372 *Marija Rupeikienė*. Architecture of sacral buildings and manor houses in Panemunėlis area
- HISTORY. EDUCATION, CULTURAL LIFE
- 397 *Kazys Misius*. From the past of Panemunėlis church
- 413 *Libertas Klimka*. A wounded Panemunėlis bell
- 418 *Violeta Alekniene*. Jonas Katelė who awakened East Aukštaitija
- 431 *Kazys Misius*. Documents and reminiscences about reverend Jonas Katelė
- 453 The reminiscences about reverend Jonas Katelė. *Recorded by Jolanta Varapnickaitė*
- 457 *Bronius Riauba*. The arithmetic and Panemunėlis dean Jonas Katelė
- 469 *Petras Jakštas*. Panemunėlis book smugglers
- 471 *Juozas Vaičionis*. The reminiscences about the Panemunėlis priests
- 474 *Vladas Gasiūnas*. The paintings of the Panemunėlis manor
- 476 *Violeta Alekniene*. Secret performances and societies in the Panemunėlis parish
- 489 Juozas Pranckūnas. From the recollections about public organisations

- 495 Juozas Pranckūnas. From the past of Panemunėlis area schools
- 531 *Libertas Klimka*. Recollecting the Panemunėlis progymnasium
- 535 *Jadvyga Zelenkauskienė*. From the recollections of a former pupil
- 538 *Violeta Aleknienė*. The school of Jonas Katelė in Panemunėlis
- 584 *Danutė Bružienė*. From the history of Panemunėlis railway station settlement library
- 595 *Dalia Giriūnienė*. From the history of Panemunėlis town library
- 599 *Irena Kubilienė*. The reminiscences about the work in Panemunėlis town library
- 604 *Dalia Zibolienė*. A jubilee of Rev. Jonas Katelė and Panemunėlis church
- HISTORY. VILLAGE AND FAMILY STORIES
- 608 *Danutė Mažeikienė*. My home village is Jurkupiai
- 778 *Valerija Bagdonavičienė*, Petras Marcijonas. The Village of Viliai
- 795 *Pranas Palikevičius*. Don't forget people—the land asks
- 809 *Danutė Rutkauskienė*. The Village of Šetekšniai
- 814 *Birutė Ramelienė*. The Village of Ramanauskai

Contents. Part II

- HISTORY. EDUCATION, CULTURAL LIFE (continuation)
- 865 *Genė Giriūnienė, Vytautas Gasiūnas*. Balandiškis Steading
- 873 *Virginija Mikalauskienė*. Vieversynė Village
- 881 *Juozas Vaičionis*. The reminiscences
- 894 *Birutė Zizienė*. The recollections about the Martiniškėnai Village
- 924 *Bronislava Kornilova (Bitinaitė), Emilija Jurkevičienė (Kubiliūtė)*. Tindžiuliai in our memory and our hearts
- 947 Panemunėlis railway station settlement before 1940. Narrated by *Teresė Bimbienė*. Recorded by Juozas Pranckūnas
- 950 About the villages in Panemunėlis area. Recorded by *Violeta Aleknienė*
- 968 *Vytautas Gasiūnas*. The sights of Ažumiškis
- 970 *Edmundas Kubilius*. The reminiscences about the Joneliškės Village
- 973 *Emilija Šukienė*. About the Panemuniai Village
- 978 *Petras Peldžius*. About the Lukiškės Village
- 987 *Petras Jakštas*. About the Moškėnai Village

- 992 *Kleopas Jurgelionis*. My grandfather Jasiūnas
- 998 *Janina Baraišienė*. About the Pugžliai and Tvirkučiai family in Moškėnai
- 1004 *Valerija Tininaitė*. About the family of Tininiai
- 1016 *Stepas Tunaitis*. Tunaičiai homestead in Šetekšniai Village
- 1025 *Bronė Čeponienė*. About the Panemunėlis manor
- 1027 *Ieva Kaušiniienė, Janina Neniškytė-Lyvens, Sigutė Petrauskienė, Birutė Ramelienė*. The Neniškiai family in Turdvaris

ETHNICAL CULTURE

- 1083 *Aldona Grigaitytė*. The beekeeping
- 1091 *Elvyra Straševičienė*. Construction of wood and craftsmen
- 1104 **Eligijus Juvencijus Morkūnas*. Mills in the pre-war Panemunėlis area
- 1140 **Inga Nėnienė*. Wraps and headscarves: traditions and fashion in Panemunėlis area
- 1152 *Venantas Mačiekus*. Relics of custom law in Panemunėlis area in the first half of the 20th c.
- 1175 *Albina Žebrauskaitė*. Work customs
- 1184 *Stasė Laučiškytė, Dalia Daleckaitė*. Customs of calendar feasts
- 1192 *Rita Dudėnaitė, Jolanta Skukauskaitė*. Wedding customs
- 1211 *Donata Mitaitė*. Funeral customs
- 1218 *Vilija Janušauskienė*. Traditional etiquette
- 1222 *Irena Stonkuvienė*. Teaching children in a family in the first half of the 20th c.
- 1257 *Alminta Rudytė*. Games for kids
- 1269 *Nijolė Balvočiūtė, Alma Vaičiulytė*. Folk medicine
- 1275 *Ona Misiūnaitė*. Folk veterinary
- 1280 *Aloyzas Petrašiūnas*. Traditional buildings and household utensils of Panemunėlis dwellers

LANGUAGE

- 1301 **Laima Kalėdienė*. Language in Panemunėlis 100 years ago and now
- 1332 **Laimutis Bilkis*. The hydronyms in Panemunėlis area
- 1341 **Aurelija Gritėnienė*. The names of plants in the Panemunėlis dialect
- 1356 *Donatas Papaurėlis*. One rare surname

FOLKLORE

- 1361 *Povilas Krikščiūnas*. The introductory contemplations
- 1363 *Nijolė Navikaitė*. From the auxiliary folklore records
- 1365 *Grażina Mališauskienė Meilutytė*. The things unheard by microphone
- 1369 *Nijolė Navikaitė*. "Now the time has come to rest..."
- 1370 **Povilas Krikščiūnas*. Several strokes for the songs portrait
- 1383 *Povilas Krikščiūnas, Daiva Vyčinienė*. Following the traces of *sutartines* (multipart singing)
- 1391 *Povilas Krikščiūnas*. I'll tell you some tales...
- 1435 *Povilas Krikščiūnas*. Every cock is proud on his own dunghill...

CELEBRITIES

- 1445 *Violeta Aleknienė*. Poet Kleopas Jurgelionis
- 1458 *Violeta Aleknienė*. Jonas Šarkauskas—the most famous help of Jonas Katalė
- 1462 *Aldona Dranseikienė*. The reminiscences about the grandfather and book smuggler Jonas Šarkauskas
- 1464 *Violeta Aleknienė*. Public man Juozas Kubilius
- 1469 *Jonas Rudokas*. Culture worker Petras Ruseckas
- 1476 *Jonas Rudokas*. Statesman Juozas Tūbelis
- 1482 *Violeta Aleknienė*. Singer Juozas Bieliūnas
- 1490 Writer, scientist and culturologist Juozas Tininis. *Prepared by Valerija Tininaitė*
- 1493 *Violeta Aleknienė*. About tragic fate of pharmacist's Naumanas Olkinas family
- 1502 *Vytautas Gasiūnas*. A hobbyist of Lithuanian press Povilas Gasiūnas
- 1510 *Marija Mieliauskienė*. Folk artist Jonas Vizbaras
- 1515 *Violeta Aleknienė*. About a teacher Jonas Simionis
- 1522 *Violeta Aleknienė*. Architect Jonas Kriukelis
- 1524 *Violeta Aleknienė*. Teacher and poet Danas Kairys
- 1529 *Bronislava Kornilova*. Museologist Jonas Bitinas
- 1531 The digest of biographies of Panemunėlis people. *Prepared by Venantas Mačiekus and Juozas Pranckūnas*

SOCIOLOGY

- 1557 * *Irena Štutiniėnė*. Adaptation under the conditions of historical turning points: the beginning and end of the Soviet period in the narrations by Panemunėlis people
- 1589 English summaries of the papers approved by the "Lietuvos valsčiai" Monograph Series Commission for Scientific Works
- 1597 About the authors
- 1601 Abbreviations
- 1605 The funding of the "Panemunėlis" monograph. *Compiled by Petras Jonuša*s
- 1607 The index of personal names. *Compiled by Gabija Bruzgytė and Venantas Mačiekus*
- 1651 The index of place names. *Compiled by Gabija Bruzgytė and Venantas Mačiekus*
- 1662 The map of former Panemunėlis Valsčius (after the 1923 Lithuanian census). *Compiled by UAB "Žemėlapių artelė" cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1663 The demographic map of former Panemunėlis Valsčius. *Compiled by UAB "Žemėlapių artelė" cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1664 The map of Panemunėlis Neighbourhood. *Compiled by cartographer Lidija Kavaliauskienė*
- 1665 The map of Panemunėlis Town. *Compiled by UAB "Žemėlapių artelė" cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1665 The map of Panemunėlis Railway Station settlement. *Compiled by UAB "Žemėlapių artelė" cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1666 The map of former Lithuanian valsčiai (rural districts). *Compiled by UAB "Žemėlapių artelė" cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1668 The alphabetic list of former Lithuanian rural areas *Valsčiai*
- 1670 The territorial list of former Lithuanian *Valsčiai*
- 1672 About the "Lietuvos valsčiai" series
- 1676 About the "Lietuvos valsčiai" series (in English)
- 1680 A map of "Lietuvos Valsčiai" series monographs being prepared and those issued by the end of 2011. *Compiled by UAB "Žemėlapių artelė" cartographer Aira Dubikaltienė*

The insert of colour illustrations, p. 609–632. *Compiled by Violeta Barkauskaitė and Venantas Mačiekus*

Pratarmė

Prieš Antrąjį pasaulinį karą gimę rokiškėnai iš tėvų pasakojimų dar žinojo, kad Panemunėlio parapijos žmonės yra lyg šviesėni, anksčiau pažinę raštą, kad šiame krašte didesnę vertę turi spausdintas žodis ir kad tai yra kažkada čia kunigavusio liaudies švietėjo Jono Katelės nuopelnas. Tas žinojimas paskatino šių eilučių autorių, kilusį iš gretimos Žiobiškio parapijos, 1979 m. rugpjūčio mėnesį Panemunėlio apylinkėse surengti Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ekspediciją. Toje dar sovietų okupacijos sąlygomis vykusioje ekspedicijoje daugiausia medžiagos pavyko surinkti tautosakininkams (vadovė – lituanistė Gražina Mališauskienė (Meilutytė), etnografams (vadovas – humanit. m. dr. Vacys Milius) ir kalbininkams (vadovas – humanit. m. dr. Bonifacas Stundžia). Dvidešimt šeši tautosakininkai įrašė į magnetinę juostą net 4 311 tautosakos kūrinų (1 535 dainas, 746 pasakas, sakmes, padavimus, 1 775 smulkiosios tautosakos ir 255 kitos tautosakos vienetus). Šioje ekspedicijoje surinkta tautosaka ir etnografinė medžiaga sudaro „Panemunėlio“ monografijos etninės kultūros ir tautosakos skyrių pamatą. Sovietmečiu dėl tuomečių ideologinių suvaržymų istorinės žmonių medžiagos, objektyvių atsiminimų rinkti apskritai nebuvo įmanoma, o ir surinktos medžiagos paskelbti nepavyko.

Reali galimybė parengti ir išleisti monografiją apie Panemunėlį atsirado kraštotyrininkui ir verslininkui Petriui Jonušui specialiai tam tikslui 1994 m. įsteigus „Versmės“ leidyklą. 2001 m. vasarą leidykla surengė pakartotinę ekspediciją į Panemunėlio kraštą, kurioje dirbo 22 mokslininkai ir kraštotyrininkai ir kurių indėlis į monografiją yra itin svarus. Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknienė, gimusi ir augusi Panemunėlio miestelyje, parengė Panemunėlio Jono Katelės mokyklos istoriją ir 9 straipsnius apie išymius panemunėliečius, surinko tremtinių, politinių kalinių atsiminimų. Buvęs ilgametis Panemunėlio vidurinės mokyklos direktorius Juozas Pranckūnas parašė vidurinės mokyklos istoriją, bibliotekininkė Danutė Bružienė – Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės bibliotekos, kurioje visą gyvenimą dirbo, istoriją. Kaimų istorijos neįmanomos be tuose kaimuose gimusių ir augusių žmonių pastangų. Geriausias to pavyzdys – Danutė Mažeikienė (Tumonytė), parengusi išsamią gimtojo Jurkupių kaimo stu-

diją. Birutė Ramelienė aprašė Ramanauskų, Birutė Zizienė – Martiniškėnų, Virginija Mikalauskienė – Vieversynės, Valerija Bagdonavičienė ir Petras Marcijonas – Vilių, Bronislava Kornilova (Bitinaitė) ir Emilija Jurkevičienė – Tindžiulių kaimus ir t. t.

Dėl įvairių priežasčių monografijos rengimas užtruko visą dešimtmetį. Dėl to straipsnius parašyti suskubo ir vėluojantys, ir nauji autoriai, o monografija išsiplėtė iki 1 686 puslapių, tad ją teko išleisti dviem tomams.

Monografija susideda iš septynių dalių – be standartinių gamtos, istorijos, etninės kultūros, kalbos, tautosakos, įžymių žmonių teminių skyrių, teikiamas ir atskiras sociologijos skyrius.

Monografijos „Panemunėlis“ rengimą ir spausdinimą iš dalies finansavo Rokiškio rajono savivaldybė, UAB „Magnolija“ (direktorius Jonas Dubickas), „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas, dr. Edmundas Rimša, asmeninėmis santaupomis gražiai prisidėjo ir būrys panemunėliečių.

Širdingai dėkoju visiems kraštiečiams, prisiminimais, nuotraukomis, kita medžiaga prisidėjusiems prie monografijos rengimo, Rokiškio krašto muziejaus darbuotojams, monografijos rengėjus rėmusiems ikonografinė medžiaga, ir Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešajai bibliotekai, leidusiai pasinaudoti įžymiųjų rokiškėnų kartoteka.

Už monografijos parengimą esu dėkingas kalbininkėms Vincentai Velžytei ir Rasai Kašėtienei, maketuotojoms Sigridai Juozapaitytei ir Violetai Barkauskaitei, tekstų rinkėjams Gabijai Bruzgytei, Jūratei Baradinskienei ir Donatui Rinkevičiui, fotografui Aloyzui Petrašiūnui, viršelio dailininkei ir monografijos meninei redaktorei Onai Liugailienei, leidyklos darbuotojoms Živilei Driskiuvienei, Gabijai Juščiūtei, Rimgailei Pilkionienei, Vaidai Dževečkaitei, taip pat rengimo metu netikėtai mirusiai leidyklos administratorėi Aušrai Jonušienei. Tariu ačiū „Versmės“ leidyklos vadovui Petru Jonušui, ne tik vadovavusiam ir koordinavusiam viso monografijos rengėjų būrio darbą, bet ir savo asmeninėmis lėšomis rėmusiam knygos rengimą bei užtikrinusiam monografijai išleisti trūkstantį finansavimą, be kurio ši, kaip ir daugelis „Lietuvos valsčių“ knygų, tiesiog negalėtų būti nei parengtos, nei išleistos.

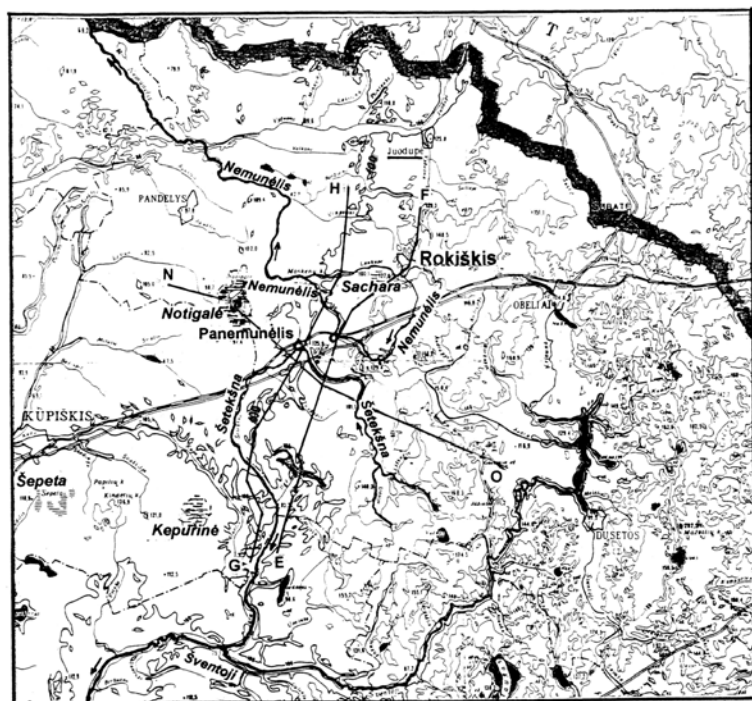
Venantas Mačiekus

GAMTA

Panemunėlio slėniuotos kraštovės sandara ir raida

Rimvydas Kuskas

Įvadas. Uždavinsys ir klausimų kekė

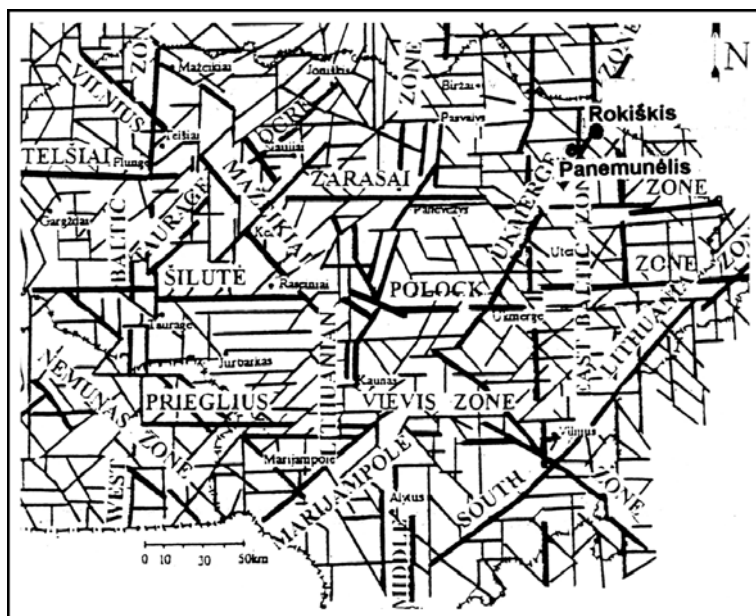
Rytų Aukštaičių plynaukštė Baltijos aukštumos

1 pav. Panemunėlio ir aplinkinių Šiaurės Rytų Lietuvos kraštovių (istorinių vietovaizdžių) reljefo bruožai. E-F, G-H ir N-O linijos yra geografinių profilių (13–15 pav.) vietos

Bendrojoje Lietuvos regioninėje fiziniėje geografinėje sistemoje, įvestoje A. Basalyko (1965)¹, Panemunėlio valsčius su aplinkinėmis vietovėmis yra Vakarų Aukštaičių plynaukštės rajone. Tai Baltijos aukštumų lanko vakarinis šlaitas (1 pav.). Aukštumų ir plynaukščių šlaitas turi bendrą meridianinę kryptį ir telpa maždaug 25°20'–25°30' juostoje. Iš karto pasakysime, kad su Panemunėlio apylinke yra susijusių astronominių ir geografinių mįslių. Minėta meridianinė juosta, beveik visai apimanti Šetekšnės upės ir senslėnio lanką, Nemunėlio patį aukštupį ir statų vingį į šiaurę pro Kazliškį netoli Nótigalės pelkyno, taip pat ir Beržuonės senslėnį, yra ne tik ledyno pakraščio užgaidų rezultatas. Šiuo darbu ir norima bent truputį prisidėti, kad būtų rasta argumentų geofizinių bruožų ir klimato kaitos padarinių – apledėjimų – ryšiai pagrįsti.

Straipsnis, „Vermės“ leidyklai įteiktas 2011 04 05, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2011 12 16, čia skelbiamas pirmą kartą.

¹ Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, 1965, t. 2.

2 pav. Lietuvos neotektoninių aktyviųjų zonų principinė schema. Sistemoje paryškintos ir anglų kalba rašomos pagrindinės tarpregioninės tektoninio aktyvumo bei lūžių zonos, priimtos į europinę apyvertą

Paleogeografinis savitumas, poledynmečio krašto kaita iškelia daugybę klausimų ir geologinių sluoksnių struktūros, ir formų paveldimumo istorijos tyrinėtojų. Kraštovės, arba istorinio vietovaizdžio, raidos pažinimas pamažu atveda prie savito krašto gyvenimo būdo pažinimo.

Geologinės struktūros ir neigiamų reljefo paveldo daugiaformiškumas – tai ta darbo hipotezė, kurios autorius laikosi jau ne pirmame darbe.² Tiriant žemės gelmes vis labiau įsitikinama giluminių struktūrų ir šiuolaikinio reljefo ryšiais ir paveldimumu, specifisku skirtingiems regionams ir struktūroms. Vakarų Aukštaičių plynaukštės linijų ir sudėtingų geomorfologinių elementų, pvz., senųjų ežerų grandinių, palaidotų proslėnių-senslėnių – šiuolaikinių upių slėnių paveldimumas yra gana didelis. Jis beveik visuotinai pasireiškė visai nestoroje ledynų paliktoje vadinamojoje kvartero dangoje, moreninio priemolio sluoksniuose su smėlio ir žvyro persiluoksniavimais. Šiame darbe bandyta panagrinėti ledynmečių ir tarpledynmečių vandenų tėkmių raiškos formas: glacigenines rinas, palaidotus proslėnius, persikūrusias, pradubusias rinas, ežerus ir ežerpelkes. Labai daugelyje formų ima ryškėti jų priklausomybė nuo tektoninių struktūrų.

Dviejų geologijos šakų – tektonikos ir geomorfologijos sankryžoje dirbantis Aleksandras Šliaupa pamatinį tektoninį pagrindą ėmė reikšti realių ir potencialių neotektoninio aktyvumo (paskutinių 5 milijonų metų seismikos) zonų tinklu (2 pav.).³ Kai kurios tektoninių lūžių zonos, einančios nuo pat kristalinio pamato ir per jį, įvairiais neogeno ir kvartero periodais reiškesi savitai. Kai kur aktyvumo zonos sutampa su kai kuriais vietovaizdžio elementais: paviršiaus reljefu, gūbriais, upių slėniais, ežerų ir pelkių tįsa. Tas ypač nesunkiai pastebima Šiaurės Aukštaitijoje, Rokiškio kraštovėse (istoriniuose vietovaizdžiuose), gamtiniame ir sociokultūriniame komplekse.

² Kunskas R. Ežerų ir pelkių ekosistemų raida, Vilnius, 2005.

³ Šliaupa A. The sub-Quaternary relief of Lithuania and of adjacent territories, *Litologija*, Vilnius, 1997, t. 1.

Dėl didžiulio erdvinio formų ir kompleksų ryšio mes struktūras turime nagrinėti bent jau šio fizinio geografinio rajono mastu, nepasitenkindami nedidele Panemunėlio vietove ir neimdami didžiulių senslėnių gabalų, kaip kartais linkę daryti savo parapijos patriotai ar subiuokratiję agrarininkai. Kita vertus, modernioje žemėtvarkoje niekaip nevalia apeiti senslėnių geologinės ir hidrologinės specifikos, kuri lemia ir bendrus principus, ir vietines normas. Dabar tyrinėjame daugelį melioracijos persausintų senslėnių, kur žolinės kultūros greitai degradavo, ir vis įsitikiname projektuotojų skubotumu prieš 50–60 metų. Daugelio senslėnių savitumas buvo visiškai ignoruotas.

Senesnieji geologų darbai. Senųjų paveldėtųjų slėnių klausimu jau labai seniai yra rašęs geomorfologas L. Micas (1968)⁴, geologai L. Petrulis (1958)⁵, A. Gaigalas, M. Melešytė, V. Vonsavičius (1978)⁶, R. Kuskas (1979)⁷, kiti tyrinėtojai, jau išvelgę vadinamųjų *senųjų įrėžių* (kitaip – *paleoįrėžių*) ir tektoninės struktūros ryšį. Pažiūrėkime į šio krašto paslėptąją sistemą iš arčiau.

Tektoninės ir reljefo schemų palyginime (1, 2 pav.) matosi vadinamosios Ukmergės zonos sąryšis su Vakarų Aukštaičių plynaukštės šlaitu. Tai ryški *diagoninė*, arba *įstrižinė*, struktūra. Ta kryptimi daugiau ar mažiau eina Júodupės, Nemunėlio iki Kazliškio, Šetekšnos aukštupio ir vidurupio slėniai. Statmena įstrižine kryptimi teka Nemunėlio aukštupys, vidurupis, Beržuonà, Vingerinė ir Baublių ežerų virtinė. Ne ką mažiau kraštovaizdžiui būdingos *meridianinės*, arba *platuminės*, ir *paralelinės*, arba *ilguminės*, statmenosios neotektoninio aktyvumo zonų kryptys. Ryškiausias ar atviriausias jų pavyzdys yra Sartū ežero erdvės figūroje.

Pokvarterinės nuosėdinės dangos sluoksnių struktūra Šiaurės Rytų Lietuvoje

Didžioji kristalinio pamato pakiluma, Baltarusijos anteklizė, ties Panemunėlio apylinkė leidžiasi į vakarus. Pamatas yra 700–800 m gylyje. Toks yra ir pamatų užklojančios nuosėdinės uolienų dangos storis. Pačios kristalinės uolienos yra įvairūs granitai, granito gneisai. Tai archėjaus ir proterozojaus prekambrinės sistemos uolienos. Meridianine kryptimi einantis šlaitas ir papėdė savo struktūra ir lūžių geomagnetinėmis savybėmis yra išraiškingesni už kitų regionų šlaito dalis. Dėmesio vertas J. Laškovo ir A. Ražinsko studijinis straipsnis šiais klausimais.⁸

Jau 1935–1938 m. magnetometri-
nėmis nuotraukomis, padarytomis Kaūno universiteto profesoriaus K. Šleževičiaus, atrasta Tumasonių magnetinė anomalija. 1956–1960 m. „Specgeofizikos“ gravimetrinės nuotraukos patvirtino neigiamo gravitacinio lauko ruožą. Tokią anomaliją lemia rūgščios sudėties kristalinio pamato uolienos. 1979–1980 m. buvo išgręžti gilūs Garsenės 2 ir Garsenės 2a gręžiniai (1225 ir 1215 m). Jie atrado geležies rūdos storumę paleopro-

⁴ Micas L. Nemuno žemupio slėnio morfologinės sąrangos klausimu, *Lietuvos geologijos ir geografijos inst. moksliniai pranešimai*, 12, Vilnius, 1962.

⁵ Пятрулис А. Сводный стратиграфический разрез и схема четвертичных и третичных отложений г. Вильнюс, *Lietuvos TSR geologijos ir geografijos inst. moksliniai pranešimai*, 8, Vilnius, 1958.

⁶ Gaigalas A., Melešytė M., Vonsavičius V. Lietuvos prekvartero uolienų reljefo ir palaidotų slėnių tyrimai, *Geografijos metraštis*, 14, Vilnius, 1985.

⁷ Kuskas R. Krakų moreninio gūbrio morfogene-
zės ir holoceno paleogeografijos klausimu, *Geografijos metraštis*, 16, Vilnius, 1987.

⁸ Laškovas J., Ražinskas A. Júodupės–Onušio krašto žemės gelmių sandara ir Tumasonių magnetinė anomalija, *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Gamta*, Vilnius, 2006, t. 1.

terozojiniame kristalinio pamato plyšyje, ar grabene (lovyje). Tai kvarciniai magnetitai ir magnetiniai kvarcituai 12×3 km plote, kurio ilgoji ašis tęso ŠV–PR kryptimi.

To krašto anomalaus magnetinio lauko žemėlapis parodo ir Panemunėliui artimos Žiobiškio apylinkės PV–ŠR krypties kelių km ilgio anomaliją, geležingos rūdos užpildytą tektoninį lūžį (25°28′–25°31′),ėjusį statmenai Garsenės–Sùbatės lūžiui. Apskritai visa Čedasų–Ūnuškio–Juodupės ir Žiobiškio keturkampio teritorija yra neigiamame gravitaciniame lauke, tarp –10–18 mGal izoanomalijų.

Geologinę storymę sudaro paleoproterozojaus eros (prieš 2500–1600 mln. m.) kristalinio pamato uolienos, o aukščiau slūgso neoproterozojaus eros (prieš 1000–540 mln. m.) kambro, ordoviko, silūro ir devono periodų nuosėdinės uolienos. Sedimentacija ir periodiškai poveikiai į sluoksnius leidžia išskirti kelis kontrastiškus etapus ir jų nuosėdinius kompleksus. Vendo ir apatinio kambro žemės pluta dar grimzdo rytinėje Lietuvos teritorijoje, o ardoma, denuduojama sausuma buvo vakaruose. Tai baikalinis seisminis periodas. Nuo apatinio kambro iki apatinio devono išskiriamas kitas, kaledoninis, seisminis periodas, o kalnodaros srityse – kalnodara. Jo metu visai persimainė jūros vietos: vandenys plito iš vakarų, sausuma buvo rytuose. Devone sausuma kelis kartus pasitraukė dar ryčiau.

Panemunėlio apylinkėje aptinkami ištisi vidurinio ir vėlyvojo devono sluoksniai. Iš pietryčių į šiaurvakarius sluoksniai jaunėja. Apie Panemunėlį galima aptikti visai negiliai, mažiau nei 10 m kasant, viršutinio devono franio aukšto sluoksnius. Tai dvejos svitos (sluoksnių spektrai): Šventosios (D³šv) ir Pliāvinių (D³pl). Šventosios svitoje daugiausia smiltainiai, sucementuoti smėliai su aleurito tarpusluoksniais, tuo tarpu vėliau klostęsi dolomitai ir molingi dolomitai sudaro jau pliavinio svitą.

Vėlyvesnės paleozojaus eros dalies (prieš 355–250 mln. m.), mezozojaus eros (prieš 250–65 mln. m.) ir kainozojaus eros (prieš 65–1,5 mln. m.) – karbono, permio, triaso, jūros, kreidos, paleogeno ir neogeno periodais visos sluoksnių medžiagos iškeliavo upėmis į jūras. Rytų Lietuvà liko „ant erozijos ragų“. Mat vadinamasis Lātvijos tektoninis balnas su kilimo epicentru apie Daūgpilį periodiškai išsaugodavo sausumos kilimą. Naujausios tektonikos laikais, neogene, geofizikų apskaičiavimais, žemės paviršius kilo net iki 5 mm per metus. Panemunėlio vietovė bus patyrusi 2–4 mm/metus kilimą.

Ledyno pakraščio sąskaida

Rytų Europos ledyninių skydų ir kvartero dangos tyrinėtojai nebuvo vienodos nuomonės paskutinio ledynmečio trukmės, periodiškumo ir skydo storio klausimais. Gana ilgai didelė tyrinėtojų dalis, sekdamą Skandinavijos glaciomorfologais, laikėsi storo ledyno pakraščio, beveik 1 km storumo modelio. Tuo atveju ledyno kraštai statoki, paraboliski. Tačiau nuo seno buvo gana kritiškai nusiteikusi grupė – A. A. Asejevas, M. G. Grosvaldas, N. S. Čebotariova, kurie nepervertino fizinių ledyno pakraščio parametrų, o geomorfologinį reljefą kuriantį faktorių matė ledyno ir jo dengiamo paviršiaus sąveikoje ir ledyno pakraščio pavidale (Asejev, 1972).⁹

Ledyno pakraštinių darinių problema spręsdamas A. Basalykas

⁹ Асеев А. А. Деградация последнего Европейского материкового оледенения и критерии изучения, *Ледниковый морфогенез*, Рига, 1972.

(1972)¹⁰ pabrėžė 4 svarbiausius kriterijus ledyno darbui ir jo padariniams įvertinti: 1 – ledyno plaštakos, liežuvių, piršto ar lobo apimtis, rangas; 2 – klimatinė fazė, situacija ir ledyno dinamikos potencija; 3 – ledyno fizinės būsenos ir mineralinio paviršiaus santykis; 4 – ledyno paliktų formų poledynmečio transformavimas, fizinis ir cheminis klimato kaitos poveikis. Pastarasis faktorinis kompleksas apėmė ir ledyno vandenių poveikį, ir šaltmečių deformacijas.

Nedidelė Rusijos tyrinėtojų grupė, sekdamą patyrusiu glaciomorfologu N. I. Kriegeriu (1958, 1972), daug reikšmės teikė glaciodyflokacijoms (atplėštų mineralinių blokų ledyno transportui) ir tarpliežuvinės akumuliacijos, vadinamų *ledoskyry*, darbui, jų paliktoms formoms. N. S. Čebotariova 1969 m. daugelyje Smolensko srities vietovių, kažkiek artimų Rokiškio, Kamajų plynaukščių ir Jūžintų aukštumų atvejams, 20–50 m aukščio gūbrius nustatė kilusius nestoro ledyno (60–80 m) plaštakų tarpuose.¹¹

A. Basalykas, 1963–1965 m. intensyviai tyrinėdamas ledyno pakraščio pavidalus, lokalizuodamas plaštakas ir liežuvius, ledoskyrinę akumuliacijos koncepciją vystė atsargiai ir nuosekliai.¹² 1963 m. žemėlapyje ledoskyrą jis nužymėjo vakariniu Šventosios vidurupio paslėniu (Dabūžių–Viešintų–Šimonių–Kūpiškio gūbrių likučiai). Diferencinės koncepcijos veikiamas ledyno pulsacijų, laikinų poslinkių ir priekį formas pavadino *iškyšuliais*. Platokus ledyno iškyšulius vadino *plaštakomis*, jų smulkesnes dalis – *liežuviais*. Europos ir dalis Š. Amerikos glaciomorfologų ledyno krašto iškyšulius vadino *lobais*.

Panemunėlio vietovę formavo Vidurio Lietuvos stadijos Šventosios vidurupio plaštaka. Nuo mažesnio ledyno iškyšulio, tilpusio į Sartų ežero duburį, tą plaštaką atidalijo ledoskyra,ėjusi per pačią Jūžintų aukštumą ir Rokiškio plynaukštę (Basalykas, 1965).

Labai vaizdingos ir detalios buvo P. Vaitiekūno Lietuvos deglaciacijos kartoschemos (Vaitiekūnas, 1965).¹³ Lietuvos teritorijoje tarp Kuščių, Rygės ir Pskūvo vardais pavadintų ledyno plaštakų jis nužymėjo dvi aiškias ledoskyras: Gardinas–Kaunas–Važniai–Veitšpilis ir Smurgainys–Švenčionys–Subatė–Aknistė–Karsava. Pskovo ledyno plaštakai Aukštaičių, Pietų Lietuvos, Vidurio Lietuvos nuledėjimo fazių metu P. Vaitiekūnas teikė didelį dinaminį ir akumuliacinį vaidmenį.

Kiti ledyno pasitraukimo strategai, A. A. Asejevo ir M. G. Grosvaldo vadovaujami tyrinėtojai, ledoskyrą vedė gana tiesiai maždaug Vilniaus–Rokiškio–Erglio linija.¹⁴ Labai skirtingai buvo vertinamas V. Vaitonio ledyno pasitraukimo ir jo pakraščio žymių žemėlapis, paremtas vietovių lineamentų (linijinių formų) detalioje analize (3 pav.).¹⁵ Iš tikrųjų lineamentinės skaidulos leidžia suvokti ledyno pakraščio dinaminę kaitą, liežuvių ir lobų trumpalaikius poslinkius. Derinant su A. Basalyko ledyno iškyšulių koncepcija, V. Vaitonio medžiagą galima interpretuoti generalizuota plaštakų ir liežuvių kartoschema, kurią autorius sudarė

¹⁰Basalykas A. Pakraštiniai ledyniniai dariniai ir kai kurios pastabos Lietuvos TSR deglaciacijos klausimu, *Geografija ir geologija*, Vilnius, 1962, t. 2.

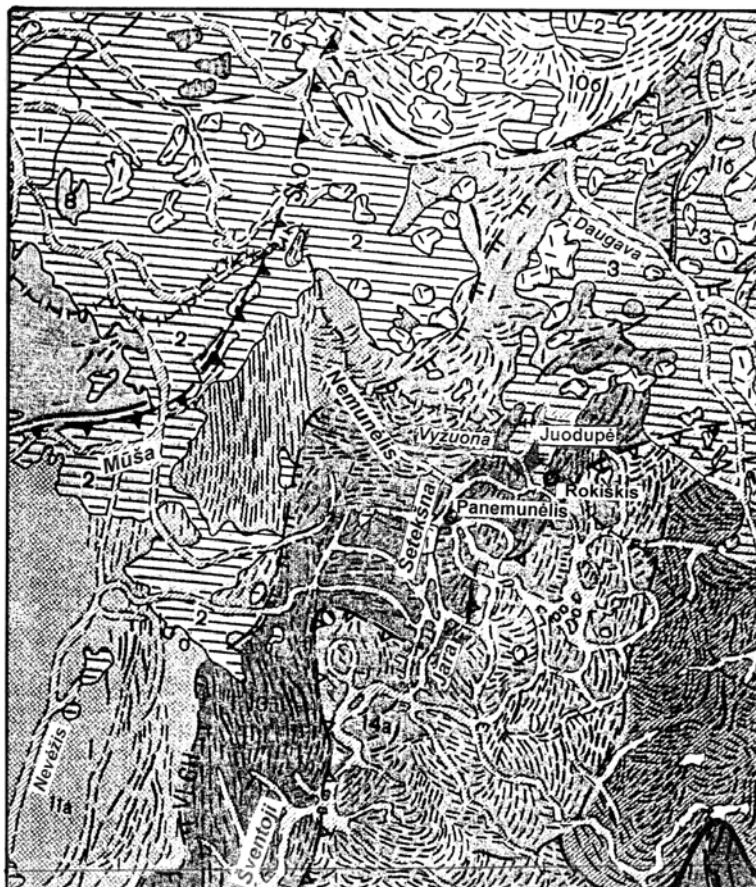
¹¹Tchebotariova N. S., Faustova M. A., Grosvald M. G., Lavrov A. S., Timireva S. N. *Phases of degradation of Valdai ice sheets*, Leningrad, 1978.

¹²Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, 1965, t. 2.

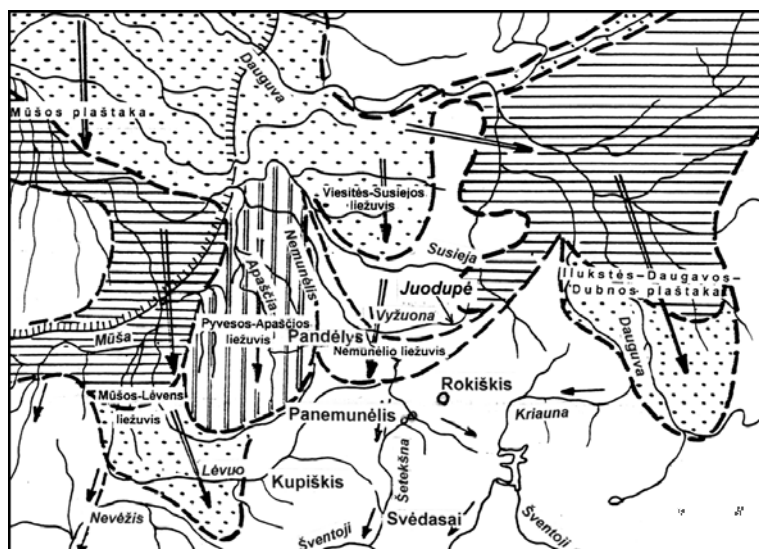
¹³Vaitiekūnas P. Apie paskutinės ledyno dangos Pabaltijo teritorijoje struktūrą ir dinamiką, *Geografija ir geologija*, Vilnius, 1974, t. 11.

¹⁴Aseev A. A., Grossvald M. G., Brongulėev V. V., Makkaveev A. N. *Valdai ice sheet of Maximum stage*, Leningrad, 1978.

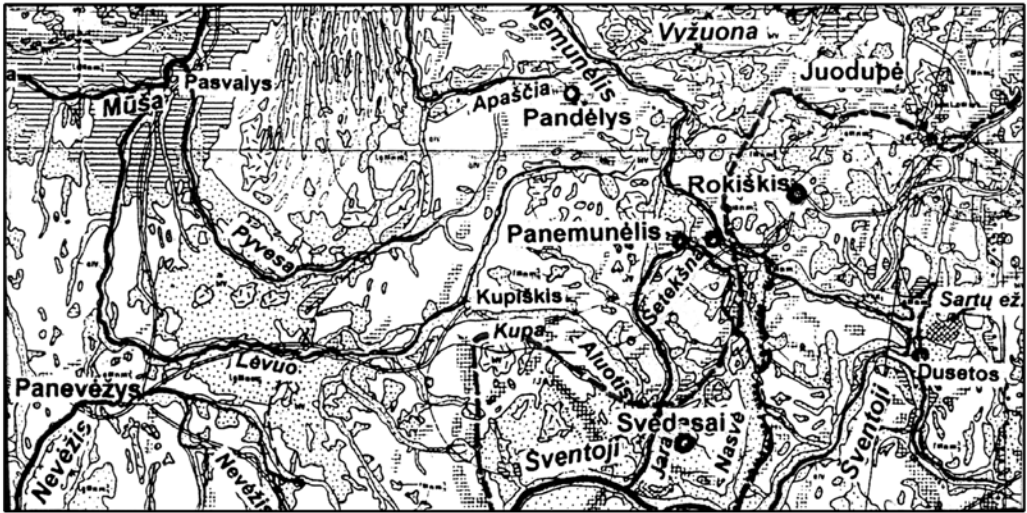
¹⁵Вайтонис В. П. *Схема деградации последнего оледенения, 1:1700 000, Вильнюс–Ленинград*, 1978–1980.

3 pav. Vonsavičius V. (red.) ir Vaitonis V. (papild. žemėlapiu autorius). Tarybinių Pabaltijo respublikų kvartero geologinis žemėlapis. M 1:500 000 (Geological map of the Quaternary deposits of the Soviet Baltic Republic), Leningradas, 1980

4 pav. Glacimorfologinis žemėlapis, rekonstruojantis nevienalaikius ledyno liežuvius, jų formuotas vietas. Tai V. Vaitonio žemėlapiu, panaudojusio vidutinius ir smulkius lineamentus (giluminių ir paviršiaus struktūrų linijas), koncepcijos pratęsimas ir papildymas Šiaurės Rytų Lietuvos organogeninių klodų duomenimis (Kunskas, 2002)

gilindamasis į Šiaurės Rytų Lietuvos reljefo klausimą (4 pav.). Nemunėlio liežuvis čia turėjo lemiamą vaidmenį formuojant lygumas, o jo tirpimo vanduo skalavo Panemunėlio, Rokiškio ir Kamajų apylinkių plynaukščių šlaitus. Vėlyvesnis Nemunėlio liežuvis išvirto į Vyžuonės liežuvį, dar vėlesnis – į Viesytės–Susėjės. Hipotetinė išvada: rytinis liežuvio pakraštys

pastoviai veikė plynaukščių formas, aplygino pradėjusias atsikurti rinas ir senslėnius. Kiekvieno liežuvio stabtelėjimo bei lėtesnio tirpimo metu liežuvis papildė netolimas lygumėles priemeliu, moliu, aleuritu. Toliau nutekantys vandenys paliko ilgus meridianinės krypties smėlinius ruožus, vadinamas fluvio-glacialines lygumas (Šetekšnės aukštupys ir Nasvės baseinas; 5 pav.). Pabaltijo kvartero darinių žemėlapyje ledyno vandenių tėkmės gerai išryškintos, tiksliai fluvio-glacialinis smėlis čia retai skiriamas nuo pratekamų duburių limnoglacialinio smėlio ir aleurito. Kalvyno kategorijos žemėlapyje menkai tipizuotos ir daugiausia siejamos su ledyno pakraščiu, ignoruojamas ledoskyrų vaidmuo. Pietų Lietuvos ledyno fazės pakraščio darinių ruožas tyrinėtojų vedamas nuo Kupiškio beveik į rytus iki Adomynės, lanku kerta Šetekšnos senslėnį, pasuka į šiaurės rytus iki Petrošiškio, vėl į šiaurę iki Mitragalio šiauriau Rokiškio, tada į rytus iki Subatės. Tas Šetekšnos arteriją kertantis moreninis lankas yra tarsi kompromisas tarp stambių ledyno liežuvių ir ledoskyrų modelių. Šiaip jau minėtojo Nemunėlio ledyno liežuvio stabčiojimų padariniai tame žemėlapyje šiek tiek chaotiški. Susivokti gali padėti anksčiau minėta kartoschema (4 pav.).

5 pav. Pabaltijo kvartero dangos žemėlapyje

1:500 000, 1980, fragmentas (bendroji Pabaltijo kvartero geomorfologų koncepcija, 1980). Stora punktyrinė linija – ledyno Pietų Lietuvos fazės kraštiniai dariniai. Dantyta linija – aukštumos pakopa į rytus nuo Nasvės klonio (aut. papildymas)

Astronomijos ir geologijos ryšio mįslė

Ant 125 m aukščio kalvos tarp Nemunėlio ir Šetekšnos senslėnių, ties kelio Rokiškis–Panevėžys 14 kilometru keleivius pasitinka astronomijos ir geodezijos paminklas. Tai pusanatro šimto metų senumo akmeniniai stulpai su tvorele. 2005 m. geodezinis punktas atnaujintas ir paverstas mažu muziejėliu. Tai dalis UNESCO

5a pav. F. Struvės geodezinio lanko Gireišių punktas. Aloyzo Petrašiūno nuotr. 2006 06 29

Pasaulio paveldo objekto, F. Struvės geodezinio lanko, dalis (5a pav.). Lankas sudarytas 2 822 km ilgio trianguliacinės (trikampių sistemos) grandinės iš šiaurės į pietus. Trikampių kraštinės po 25–27 km šoka nuo vienos didesnės kalvos ant kitos. Lietuvoje prasideda Onuškiu, Pándėliu, Gireišiais ir baigiasi Nemėžiu ir Mėdininkais.¹⁶

Astronominio geodezinio lanko projektą kūrė Tartu universiteto profesorius Fridrichas Georgas Vilhelmas Struvė (1793–1864), o Lietuvos teritorijoje darbams vadovavo inžinierius geodezininkas Karolis Teneris (1783–1859), Vilniaus universiteto senieji profesoriai, vykdė caro armijos kariškiai. 1854–1858 m. buvo matuojamos astronominės platumos ir ilgumos. Ant kiekvieno geodezinio punkto dienomis medžiaga rinkta daugybe šviesos žybsnių, o 48 naktis – pagal 86 žvaigždžių padėtį.

Darbo rezultatai buvo sudėti į F. G. V. Struvės knygą *Dienovidinio lankas 25°20′*. Kolosalus darbas padėjo patikslinti žemės elipsoido formą ir matmenis.

Vis tiksliai ligi šiol lieka mįslė: sutapimas ar prof. F. G. V. Struvės apskaičiavimas, kad meridianiniam geodeziniam lankui parinkta vieta, kuri sutapo su didžiąja Šiaurės Europos ledyno kepurės ledoskyra, ledyno srautų proguma. Ledoskyra jau nuo Suomijos ėjo per Estijos aukštumų vakarinį pakraštį. Pirmiausia meridianinio lanko 25°20′–25°30′ juosta sutampa su Jagalos upe, įtekančia į Kolgos įlanką ryčiau Talino. Pėnu upynas ir vakarinis Vichmos aukštumos šlaitas, Sure-Janio ir Sakala aukštumos – tai vis minėtos juostos išskirtinumo žymės Estijoje. Latvijoje hidrografine struktūra įdomus Salacos aukštupys, o Gájijos vidurypis nuo Válmieros pasuka beveik tiesiai į pietus. Vidžemės aukštumos status vakarinis šlaitas priimena Panemunėlio–Kamajų–Jūžintų at-

¹⁶ *Struvės geodezinis lankas. Struve geodetic arc., Vilnius, 2006.*

veji. Meridianiškas, tarsi minimos juostos determinuotas, yra ir Uogrės vidurupis ties Ergliais. Onušio aukštuma ir Salatės bei Lakštenos ežerynas dar su Čedasų ežeru pietvakariuose taip pat tos juostos struktūriniai argumentai. Nemunėlio vidurupis ties Kazliškiū, toliau į pietus tęsiantis Beržuonės ir Pértako senslėnis tarp Nemunėlio ir Šetekšnos, visas Šetekšnos žemupys, Svėdasų ežerų grupė – labai būdingi meridianinės juostos elementai. Juostos rytinė linija ($25^{\circ}30'$) pasiekia Rokiškio ir Kamajų plynaukščių vakarinį kraštą. Dar piečiau eina Leliūnų ir Antalgės rininio ežeryno vakarinis kraštas, toliau – Sugiñčių ir Alantės ežeryno. Molėtų aukštumos vakarinis šlaitas, Giedraičių–Dubingių ežeryno vakarinis pakraštys ir Neriės vidurupio atkarpa aukščiau Vilniaus – tai vis Struvės parinkto meridianinio geodezinio lanko vietovės. Tikrai paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais randant vis daugiau paviršiaus reljefo ir gelmių sandaros ryšių, nagrinėti Struvės lanko, Rytų Lietuvos meridianinės tarprejoninės neotektoninio aktyvumo zonos, kitų diagoninių zonų bei ledyno paliktų ar performuotų rinų – įrėžių genetinę priklausomybę nėra tuščias uždavinys. Dar svarbiau, kad minima meridianinė zona visai sutampa su ledyninio reljefo tyrinėtojų nustatyta didžiąja Rytų Pabaltijo ledoskyra. Tikrai daugiau negu po šimto metų Vokietijos ir SSRS geologai anksčiau vientisą ledyno kepurę ėmė skaidyti į sektorius.¹⁷

Užuot ieškoję paslaptingų geofizinių dėsningumų, astronominių apledėjimų priežasčių, F. G. V. Struvės pasirinkimo ir M. G. Grosvaldo, A. A. Asejevo ir kitų glaciomorfologų nusistatytos ledoskyros koncepcijos, didžiulės ledoskyros akumuliacijos galimybės, kai kurie skubantys tyrinėtojai gal pasuks paprastesniu keliu. Jau įprasta laikytis ir praktiškesnės logikos: kalvynai ne tik padeda, bet ir būtini trianguliacijos darbams. Taigi pirmiausia ledynų darbas, po to jų padarinių geodezija. Profesoriumi F. G. V. Struvei reikėjo kalvų ir kalvelių savo stulpams ir bokštams statyti.

Paslėptųjų formų klausimas

Rokiškio pakilumai būdingi senslėniai, įvairūs eroziniai įrėžiai pagal A. Šliaupos koncepciją atsispindi ir pokvarteriniame, devono sluoksnių paviršiuje. Tie apibendrinimai bendrajai geomorfologijai yra vertingi. Tai tarsi upyno sistema, gal ir ne visai darni, gal heterogeniška (nevienakilmė), tačiau kai kurias upyno magistrales galima lyginti su šiandieniu upynu (6 pav.). Kol dar nėra sukurtos aiškesnės palaidotųjų slėnių indikacijos ir tipologijos, daugelis tyrinėtojų pasitenkina bendru *paleo-įrėžių, paleoslėnių*, arba *palaidotų senųjų slėnių*, terminu. Tačiau jis apima ir tarpledynmečių upyno slėnius, ir ilgujų ežerų – rinų arba lovių, ir ledyno tunelio upių užpildytas formas, ir atslenkančio ledyno išiveržimus į upių slėnius. Taip pat nenustatytas neogeno upių slėnių ir jų tarpuslėnių išlyginimas pirmųjų ledynmečių laiku. Ledyno ardymo arba egzarcijos tyrimai turėtų atsižvelgti į šoninės upių dinamikos ir erozijos reiškinius, ypač vandeningųjų laikotarpių darbą. Kartais tikėjimas senųjų įrėžių paleohidrologine verte, kada nesukurta giluminių slėnių morfotipų sistema, gali priminti tikėjimą Marso kanalais.

Kai kurios palaidotos neigiamos formos tirtos ir detalios. Eroziųjų įrė-

¹⁷Tchebotariova N. S., Faustova M. A., Grosvald M. G., Lavrov A. S., Timireva S. N. *Phases of degradation of Valdai ice sheets*, Leningrad, 1978.

žių ir glacigeninių rinų kilmės bendrybes gana nuodugniai tyrė J. Satkūnas (1994).¹⁸

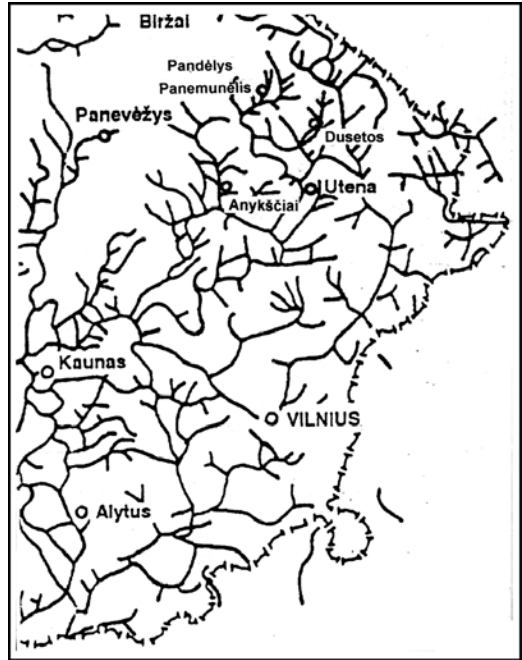
A. Šliaupa vystė dar vieną įdomią koncepciją, šeštajame dešimtmetyje brandintą kai kurių Rygos ir Maskvos geologų, neotektonikos specialistų. Tai pokvarterinio *reljefo pakopinis charakteris*. Iš dalies jis paaiškinamas tų pačių tektoninių lūžių sąlygotomis didelių blokų skirtingomis dinaminėmis savybėmis, skirtingu kilimo ir grimzdimo laipsniu, kryptimi bei tendencija, iš dalies tai lėmė įvairių vietovių skirtingos nuosėdinės dangos nevienodas atsparumas paleogeno ir neogeno upyno erozijai. Rokiškio ir Utenos pakopa (7 pav.) yra Rytų Lietuvoje pakiliausia. Devono periodo jūrų dolomitai, smiltainiai, moliai ir smėliai čia aptinkami net 60–80 m NN aukštyje.¹⁹

Geomorfologinis vietovaizdžio pagrindas

Panemunėlio apylinkės ir gretimų vietovaizdžių bruožai apibūdinami šešeriopais geomorfologiniais mikrorajonais, Vakarų Aukštaičių plynaukštės elementais (A. Basalyko geomorfologinio rajonavimo sistema, 1962, 1981).²⁰ Vakariniame pakraštyje plyti Skāpiškio moreninė lyguma, ryčiau, Nemunėlio baseine, ji pereina į vadinamą Salų–Čedasų moreninę lygumą su ledyno vandenių apskalavimais, smėlio padengimais. Dar ryčiau 110–130 m lygyje yra Kamajų moreninė plynaukštė, o šiaurės rytų kryptimi – Rokiškio plynaukštė. Orografiškai dar aukščiau ir daugiau į rytus yra Jūžintų kalvota moreninė aukštuma. Ji iš vakarų užsklendžia didelį Dusetų ežerinį duburį.

Panemunėlio apylinkė ir minėti vietovaizdžiai yra labai susieti trijų tranzitinių vandenių tėkmių, ledynmečio ir poledynmečio (pleistoceniniai ir holoceniniai senslėniai): Audrės arterija per vakarinę Dusetų duburio pusę, Šetekšnos arterija per Jūžintų, Kamajų kalvyno ir Skapiškio lygumos kaskadą. Kalvyno šlaitą ir Rokiškio plynaukštę perkerta ir trečias arterinis senslėnis – Nemunėlio aukštupys. Pačiame senslėnių suartėjimo mazge ir išikūrė senovinis Panemunėlis, hipotetiškas sėlių genčių žvejų ir upininkų miestelis.

Lakoniškas vietovių bei mikrorajonų apibūdinimas duotas A. Basalyko

6 pav. Palaidotųjų glacigeninių įrėžių ir senslėnių tinklas rytinėje Lietuvos dalyje pagal A. Šliaupą, 1997, 2000

¹⁸Satkūnas J. Pokvarterinio paviršiaus morfogenezės bruožai Rytų Lietuvoje, *Gelmių geologinio tyrimo, naudojimo ir apsaugos problemos Lietuvoje*, Vilnius, 1994.

¹⁹Šliaupa A. The sub-Quaternary relief of Lithuania and of adjacent territories, *Litologija*, Vilnius, 1997, t. 1.

²⁰Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, 1965, t. 2.

nustatytose reljefo kategorijose, sudarančiose geomorfologinio žemėlapis sistemą, arba legendą (8 pav.).²¹

Šetekšnos vidurupio baseine abipus senslėnio plyti pamatinės morenos lygumos. Vietovaizdis pavadintas Skapiškio, miestelio, esančio tos lygumos viduryje, vardu. Lygumos rytiniame pakraštyje kadaise būta raiškesnių pakraštinių moreninių darinių, tačiau ledynmečio pabaigoje jie buvo aplyginti tvinstančių vandenų. Taip liko stambiai banguotas, vietomis kloniuotos įlomėtos lygumos reljefas. Įlomėse kūrėsi pelkės.

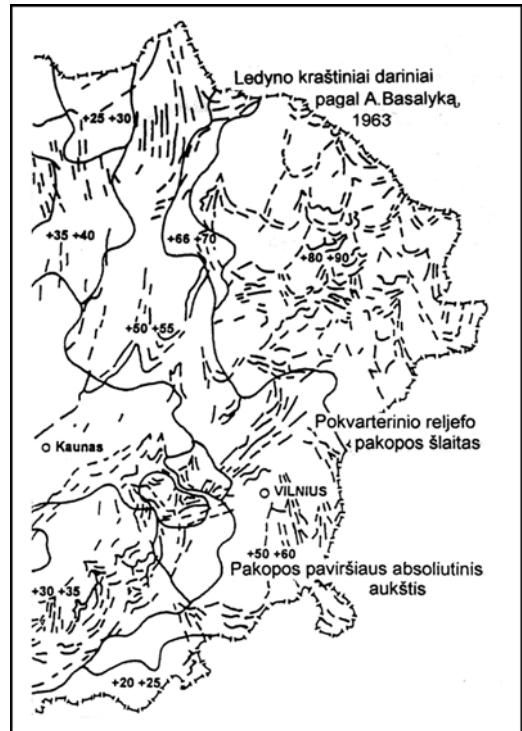
Toliau į rytus nuo Šetekšnos vidurupio matyti vis platesni smėlingi ir priemėlingi fliuvioglacialiniai (ledynupių) kloniai bei slėnšnumos, ypač Šetekšnos ir Nemunėlio takoskyroje. Nemunėlio vidurupyje šiauriau Panemunėlio lyguma ne tik banguota, bet ir neryškiai pakopėta, matyti smėlio ir priemėlio ploteliai, palikti ledyno tirpimo tvankų, užkloti ant dugninės morenos priemolio. Vietovaizdis daugelyje vietų išsaugojo eglingus pušynus. Pats Nemunėlio tarpuslėnis dažnai raižomas įlomių, rinų (ledyno įrežtų lovių), klonių, kurie savo formas išryškino, pradubojau ankstyvajame poledynmetyje. Bendras vaizdas – įlomėta priemėlinga lyguma.

Į rytus reljefui aukštėjant 130–160 m, kalvagūbriai statėja, vietovaizdis įgauna stambiai ir lėkštai gūbriuoto duburiuoto priemolingo krašto pavidalą. Jis tipizuojamas, siejamas daugiausia su Kamajų miesteliu. Ant gūbrių daugiausia ariami laukai, o kloniuose ir duburiuose – pievos ir ganyklos.

Panemunėlio rytinėje pašonėje, pačioje Audros ir Laūkupės takoskyroje pakraštinių ledyninių darinių – kalvų reljefas smulkesnis, jame gausu nedidelių ledyno laikų ežerviečių, duburių (Rokiškio vietovaizdis). Smėlinguose duburiuose pasitaiko ir kopų gūbrelių.

Dar aukščiau (140–160 m) pakylantis Jūžintų kalvoto vietovaizdžio reljefas yra daubotas priemolingas, vietomis suraižytas įlomių, netgi plačių duburių, gana dažnos glacigeninės rinos. Visos neigiamos formos užpelkėjusios, išskyrus Jūžintų riną.

Šetekšnos ir Nemunėlio senslėniai ir artimieji paslėniai turi ozų likučių. Ledyno vandenys, tekėdami ledo tuneliais arba plyšiais, paliko smėlių ir žvyrų sluoksnyną. Dabar tai dažniausia ištįsę, senslėnio kryptčiai lygiagretūs gūbreliai ar tiesiog vientisi senslėnių šlaitai. Ozai dabar spar-

7 pav. Pokvarterinio paviršiaus pakopos ir jų sąryšis su ledyno kraštiniais dariniais (A. Šliaupos ir A. Basalyko koncepcijų sulyginimas (2000))

²¹Basalykas A. Lietuvos geomorfologinis žemėlapis, Lietuvos TSR atlasas, Maskva, 1981.

čiai nyksta, nes eksploatuojami kaip statybinė ir kelių pylimo medžiaga (9 pav.). Smėlėtus lygius fluvio-glacialinius laukus krašto artojai jau nuo seno pritaikė soroms ir grikiams auginti (10 pav.). Nemunėlio ir Šetekšnos tarpuslėnio lygumoms būdingas nevienodas ledyno vandenių apskalavimo laipsnis, o slėsnėsių vietovių dirvožemiai, ypač toliau nuo slėnio, linkę glėjėti ir pelkėti. Ledyno vandenių paliktos pakopėlės, nedidelės terasos (0,7–1,5 m) matosi daugelyje lygumos vietų (11 pav.). Tačiau pagrindinės ežerinės kilmės pelkės, kaip aiškėja, subglacialinių rinų persimainymo formos, telkiasi senslėniuose, visai netoli jų arba lomose ir raguvose, hidrografiskai susietose su Nemunėlio ir Šetekšnos senslėniais. Užtat dabar iš nemenko rininio ežeryno teliko tik keli stambesni ežerai (12 pav.).

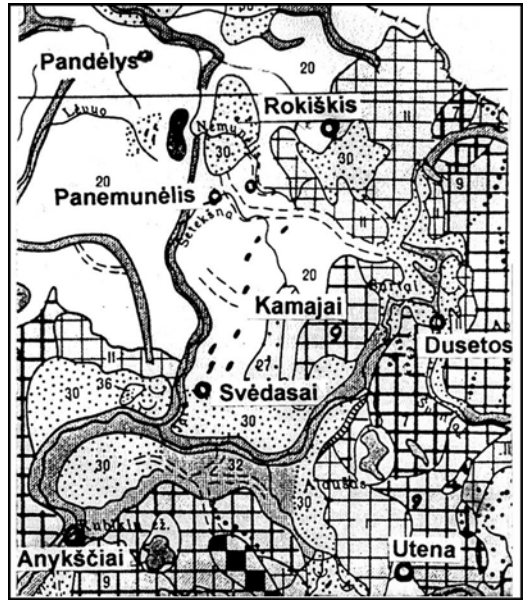
Kvartero storumė, jos santykis su pokvarteriniu paviršiumi

Glacigeninių įrėžių ir senslėnių vieta

Šį darbą iliustruoja trys geologiniai profiliai per kvartero sluoksnių storumę (13, 14 ir 15 pav.). Bendros submeridianinės krypties profilis kerta plynaukščių vakarinį pakraštį, kitas submeridianinis profilis G-H parodo patį plynaukštės vakarinį pakraštį, beveik papėdę. ŠV-PR krypties profilis N-O skirtas kalvyno pakraščio pakopiškumui, kilimui išreikšti. Kartu jame matome Šetekšnos aukštupio bei vidurupio senslėnio priklausomybę nuo geologinių struktūrų.

E-F profilis gana vaizdžiai paryškina didelę pokvarterinio paviršiaus sąsąskaidą.

32 km ruože aptinkame keturis siaurus devono nuosėdinių kristalizuotų uolienų – dolomito, molingų klinčių ir smiltainių – siaurus stuomenis ar skiauteres. Stuomenis, aukščiu siekiančius beveik 100 m NN (absoliutų aukštį, aukštį nuo jūros lygio), vieną nuo kito skiria gana platūs įrėžtiniai senslėniai. Šių dugnas nuo uolinių stuomenų paviršiaus yra giliau nei 80 m. Šetekšnos proslėnis (periodiškai atsikuriantis slėnis) yra tik 46 m giliau už stuomens paviršių, o platus Nemunėlio proslėnio

8 pav. Panemunėlio ir gretimų vietovių (Šetekšnos ir Nemunėlio aukštupių baseinų) geomorfologiniai bruožai pagal A. Basalyką, 1962, 1967, 1981

Sutartiniai ženklai: 7 – stambiai kalvotas ir gūbriuotas daubotas pakraštinių ledyninių darinių reljefas, 9 – vidutiniškai kalvotas ir gūbriuotas daubotas pakraštinių ledyninių darinių reljefas, 11 – smulkiai kalvotas pakraštinių ledyninių darinių reljefas,

20 – pamatinės morenos lygumos reljefas,

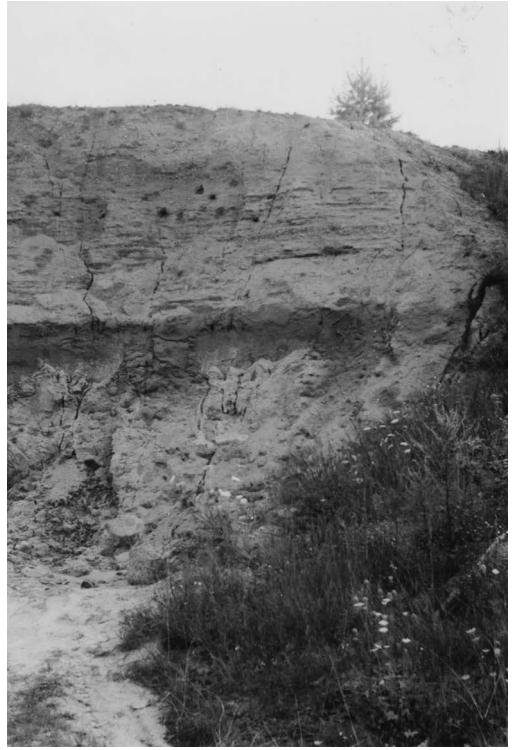
27 – fluvio-glacialinės lygumos reljefas,

30 – senovinių deltų, arba priedyninių

baseinų, pakrančių banguotos lygumos reljefas,

32 – lyguminis ledyninių ežerų reljefas. Tamsūs pailgi taškai – ledyno pakraščio gūbrių likučiai.

Dvigubos punktyrinės linijos – menami ar išlikę senslėniai

9 pav. Kamajų plynaukštės kalvos nuo Kopyčkalnio ozo netoli Alsetos ežero ir Pašilės (kairėje). Alsetos ozo atodanga, smėlio ir žvyro sluoksniai (dešinėje). Aut. nuotr.

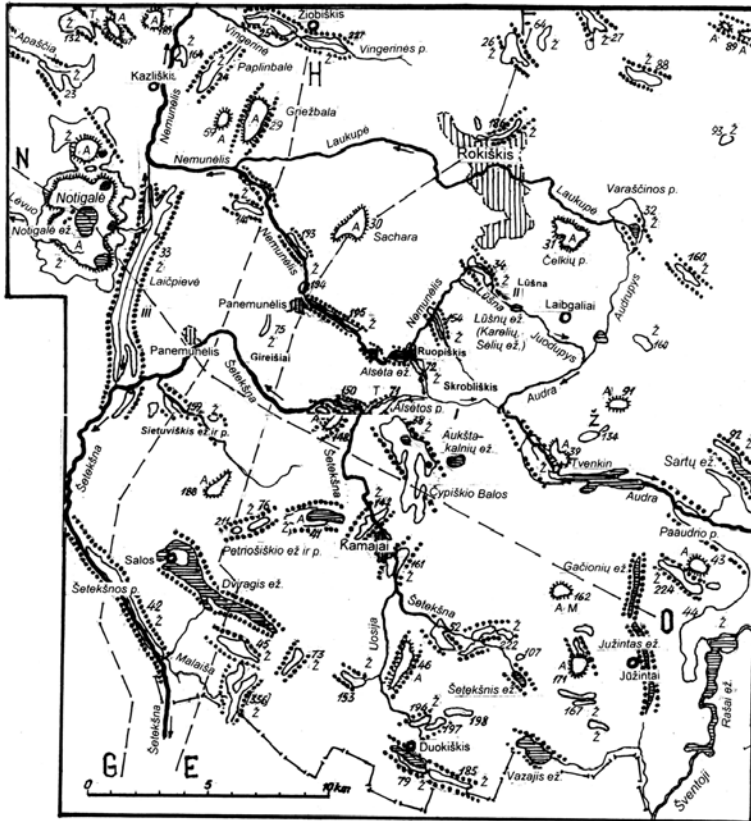
10 pav. Priesmėlėti ir smėlėti Nevierių laukai subrandina gerą grikių derlių. Aut. nuotr.

11 pav. Nelabai ryškios Panemunėlio lygumos pakopos ties Žiliais (viršuje) ir Turdovari (apačioje). Aut. nuotr.

dugnas hidrogeologiniais gręžiniais nepasiektas. Jis gali būti žemiau 20 m NN. Laukupės proslėnio gylis apie 40 m. Su Dviragio (Salų) ežero pokvarterine įdauba siejasi net 10 m NN Kurkliėčių proslėnis. Vidurinio ir vėlyvojo ledynmečio priemolio sluoksnius perskiriantys stori smėlio kompleksai, atrodo, yra liudytojai pasikartojančios (permanentinės) įdaubos vietos, kuri užnešta 10–30 m storio smėlio kompleksu.

Smiltaininiai kyšuliai ledyno sraute galėjo būti savotiški vandentalkos pretekstai, židiniai ar net bazės. Antai Žvėgupio baseine ties Neviėriais aptinkame 6–10 m storio priesmėlio sluoksnyną, įsiterpusį į vėlyvojo ledynmečio sluoksnius. Kitas įdomus faktas: ties Šetekšnos Panemunėliu pragręžtas 2–5 m klinčių klodas, įsiterpęs į minėtus priemolio sluoksnius. Gali tai būti vėlyvojo ledynmečio pašiltėjimo, greičiausia tarpstadijinio laikotarpio Šetekšnos pratekamo ežerėlio nuogulos. Tokiu atveju Šetekšnos senslėnis turėtų bent 45 000–50 000 metų amžiaus paliudijimą. Tuo tarpu

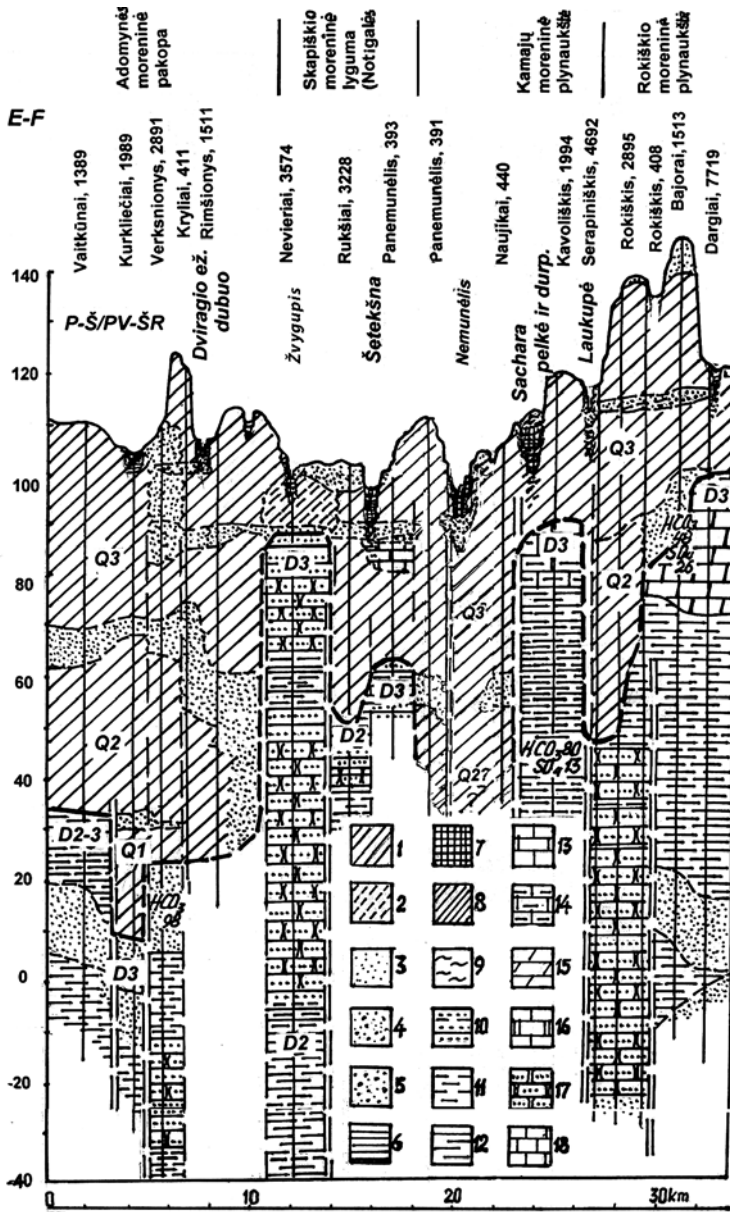

12 pav. Panemunėlio ir gretimų apylinkių (Šetekšnos ir Nemunėlio aukštupių kraštovių) rininių ežerpelkių bei upyno žemėlapis. Taškinės linijos žymi glacigenines rinas, dantyti pelkių kontūrai – aukštapelkes

Nemunėlio proslėnio vaidmuo ledyno srautų judėjime galėjo būti dar didesnis, nes 6 km pločio proslėnis tarp Panemunėlio ir Sacharos pelkės vietovės turi ledyninės įdaubos pobūdį. Uolingų stuomėnų šlaitų statusas bylotų apie ledyno lobo (siauro liežuvio) slinkimą iš šiaurės vakarų ar vakarų. Panašus proslėnių kalibravimas duoda medžiagos apie ledyno lobų galimą (rekonstruojamą) storį. Panemunėlio kraštovės atveju ledyno lobų storis siekė dešimtis metrų, bet neviršijo 100 metrų.

Dolomitinis stuomuo, aptiktas ties Rokiškiumi ir Dārgiais, yra susietas su ledynupės (fliuvioglacialiniu) srautu panašiai kaip Dviragio ežero dubenyje. Tikrai ledynupė tekėjo tarp ledyno liežuvių. Vidurinio ledynmečio (Mėdininkų) pabaigoje ledyno vandenys paliko net 8–15 m smėlio storymę. Vėlyvojo ledynmečio (Baltijos) vidurio tarpstadijinis pašiltėjimas ties ta vieta paliko tik 3–5 m storio smėlynų. Įdomu, kad ties Rokiškio aukštumėle vėlyvajame ledynmetyje palikta net 30–40 m moreninio priemolio. Autorius linkęs manyti, kad tokia priemolio akumuliacija susijusi su ledoskyrine Rokiškio plynaukštės padėtimi, taigi smėlingo ir žvyringo priemolio krovimu tarp dviejų ledyno liežuvių, o didžiojo ledyno antslinkio metu – tarp ledyno srautų. Tokiam manymui neprieštarauja ir Rokiškio–Bajorų ruože grėžinių aptiktas 8–10 m storio smėlynas, užkrautas ant priemolio sluoksnių. Gali būti, kad tai vėlesnis, pasitraukiančio ledyno veiklos padarinys.

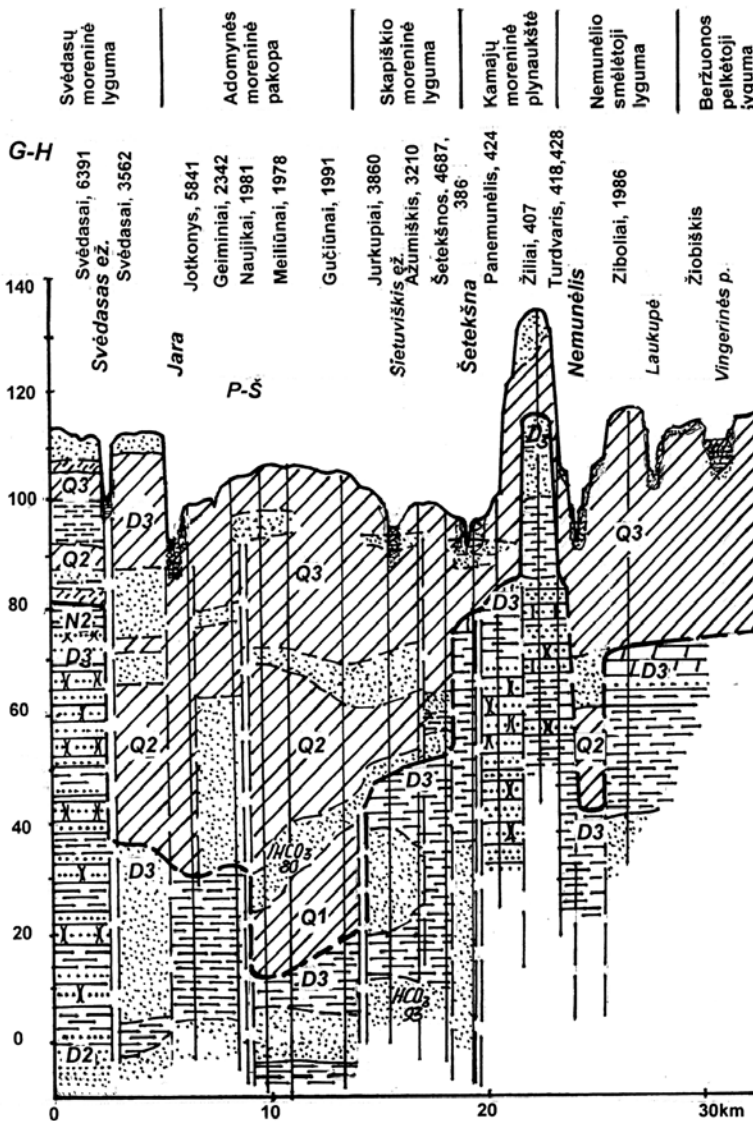
Šiame E-F profilyje kertami senslėniai ir glacigeninės rinos beveik visi orientuoti šiaurės vakarų kryptimi, kitaip – yra *vakarlinkiai* (*diagoninės* kategorijos), kas yra būdinga pačiam Aukštaičių aukštumos šlaitui. Vakarlinkiai yra Kurkliečių ir Dviragio

13 pav. Vakarų Aukštaičių plynaukštės rytinis platuminis geologinis profilis E-F
 Sutartiniai ženklai: 1 – moreninis priemolis su žvyru, smėliu, rieduliais, 2 – moreninis
 priemolis, 3 – smulkus smėlis, 4 – įvairiagrūdis smėlis, 5 – žvyras su gargždu, 6 – molis,
 7 – ežerų sapropelis (molinis, smėlinis, karbonatinis, detritinis), 8 – žemapelkės durpės,
 9 – aukštapelkės durpės, 10 – smėlingas molis, 11 – aleuritas, 12 – molis iš pokvarterinių
 sluoksnių, 13 – klintys, 14 – molingos klintys, 15 – dolomitas, 16 – klintingas dolomitas,
 17 – smiltainis, 18 – kreida

– D₂, D₃ – vidurinis ir viršutinis devonas (vidurinis ir vėlyvasis); Q₁, Q₂, Q₃ – apatinis,
 vidurinis ir viršutinis kvarteras (ankstyvasis, vidurinis ir vėlyvasis);

– HCO₃ 80 / SO₄ 15 – hidrokarbonatų bei sulfatų kiekis tarp sluoksniuose vandenyse mg/l

14 pav. Vakarų Aukštaičių plynaukštės vakarinis platuminis geologinis profilis G-H

ežero rinos, neryški Žvėgupio senslėnio rina (Sietuviškio ežeras, Šetekšnos ir Nemunėlio suslėnintos ežerpelkės, Laukupės senslėnis ir Dargių rina – ežerpelkė). Šios krypties rinos–senslėniai hipotetiškai, o vietomis ir giluminių grėžinių parodymu bei principine A. Šliaupos neotektoniškai aktyvių zonų schema, susieti su šiaurės vakarų krypties diagoninėmis zonomis. Meridianinės krypties zonos būdingesnės į vakarus nuo Panemunėlio ir į rytus – Jūzintų ir Dusetų linijose. Šiaurės rytų krypties, arba *rytlinkės* (diagoninės kategorijos), rinos daug dažnesnės į rytus nuo Panemunėlio, aukštumos šlaite.

Kitame profilyje G-H, kuris eina pačiu plynaukštės vakariniu pakraščiu, taip pat matyti didelė pokvarterinių viršutinio devono sluoksnių sąskaida: ir plati 16 km įdauba iki 15 m NN tarp Svėdaso ežero rinos ir Šetekšnos senslėnio, ir siauras, iki 40 m NN įgilintas Nemunėlio proslėnis. Plačioji įdauba ties Gučiūnais, atrodo, sutampa su Dviragio ežero rinos giluminėmis struktūromis. Tarp Naujikų ir Jurkupių

kaimų matome beveik taisyklingą tektoninių lūžių apribotą grabeną (tektoninį lovį). Jis būtų plačiosios (gal dvigubinės) Dviragio ežero rinos tęsinys į šiaurės vakarus. Panašiai kaip ir profilyje E-F grabeno dugnas pridengtas ankstyvojo ledynmečio priemolio. Taigi panašios po ledynu įrėžtos (subglacialinės) rinos gali lokalizuotis tektoniškai aktyvioje zonoje (Satkūnas, 1994). Atslenkantys pirmųjų apledėjimų ledyno liežuviai turėjo pasinaudoti loviškais įdaubomis, susikūrusiomis neogeno žemės drebjimų metu prieš 2–5 milijonus metų (atsiškoji ir rodaniškoji tektoninės fazės Europoje).

Vakariniame geologiniame profilyje G-H labai išsiskiria pakiluma, barkšanti tarp Šetekšnos ir Nemunėlio dabartinių senslėnių, tarsi didkalvė, tarsi plynaukštė ties Žiliais. Įdomiausia, kad ji susidarė dėl atsparių devono sluoksnių stabilumo. 10–16 m gylyje nuo paviršiaus ir 118 m NN slypi viršutinio, vėlyvojo devono aleuritų ir sucementuotų smėlių blokas, susiaurėjantis iki 1 km pločio, bet turintis beveik 90 m santykinį aukštį, skaičiuojant iki Nemunėlio proslėnio dugno (40 m NN). O kokia to Žilių devoninio bloko tįsa į rytus ir vakarus? Jo ilgoji ašis eina ŠV–PR kryptimi, tik gūbrio paviršius pažemėja beveik perpus. Antai tarp Gireišių ir Panemunėlio aptinkamas jau 65 m NN gylyje.

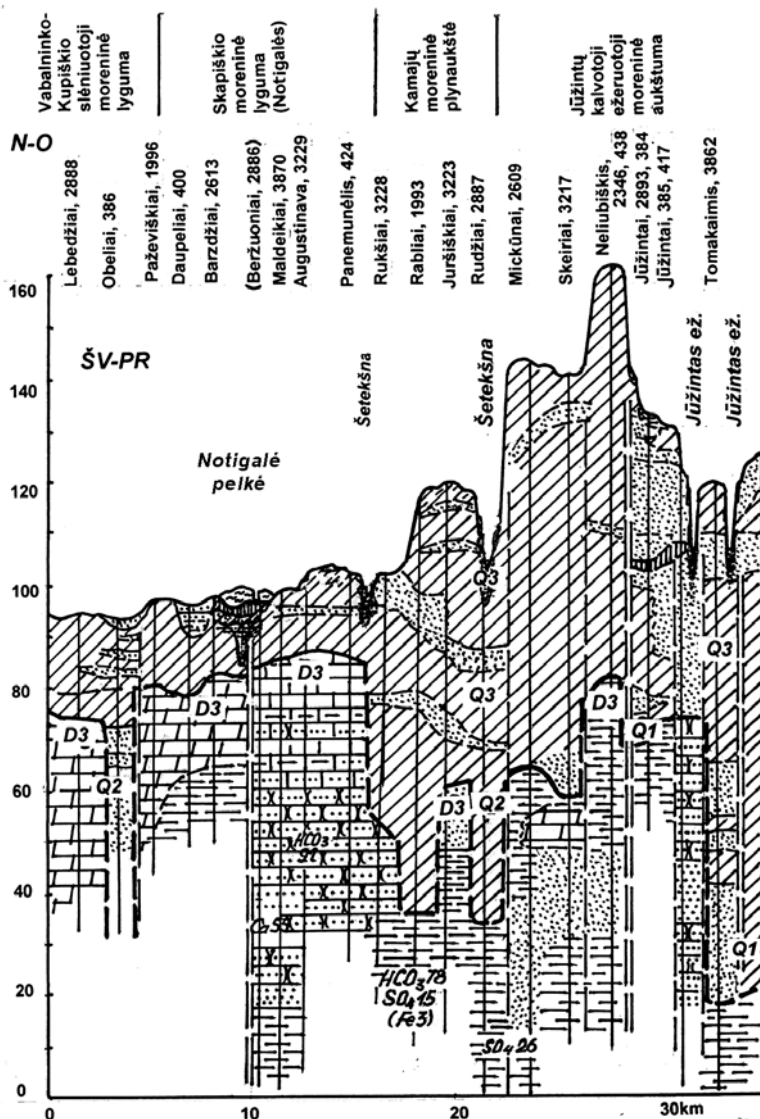
Šetekšnos proslėnis tame profilyje ne visai sutampa su dabartiniu senslėniu; jis ėjo piečiau. Neplatus Nemunėlio proslėnis, aptiktas 40 m NN gylyje, yra užpildytas vidurinio ledynmečio priemoliu. Proslėnis įsirežęs į vidurinio devono aleuritų sluoksnyną.

Visai tikėtina, kad Nemunėlio proslėnis, o galbūt ir Šetekšnos, egzistavo jau pirmojo ledynmečio laikais, nors nėra įrodymų, kad jo nebuvo ir prieš ledynmečius, t. y. neogeno pabaigoje, kada permainingo sausuminio klimato ir tektoninio aktyvumo fone vyko didžiulė reljefo sąskaida ir primityvaus upyno raida (6 pav.).

Storiausia kvarterinė danga G-H profilyje matyti ties Mieliūnų grabenu – 90–95 m priemolių storumės, perskiriamos ledynupių smėlio 5–12 m tarpuklodžių. Visi trys ledyniniai kompleksai (Q_1 – Q_3) turi ir neryškių stadijinių kompleksų. Bene ryškiausias viršutiniame priemolio komplekse (Q_3) pasitaikantis smėlio, žvyringo ir molingo smėlio 2–6 m tarpusluoksnis gali būti siejamas su seniau vadintąja Dānės tarpstadija. Toks stratigrafinis (geologinių sluoksnių) santykinis ekspozyvumas gali būti paaiškinamas ledyno specifika šioje Aukštaičių aukštumos dalyje – akumuliacija tektoninės struktūros sąlygotos ledoskyros zonoje.

Į rytus aukštėjančiame N-O geologiniame profilyje, kertančiame lygumą, plynaukštę ir aukštumą, matome ne mažesnę už vakarinių profilių pokvarterinio paviršiaus sąskaidą. Į akį krenta nestora lygumų moreninė danga (16–20 m). Kontrastingai storas kvartero sluoksnynas ties plynaukšte – 60–80 m, o ties Jūžintų ežerutąja aukštuma – net 130–140 m storumė.

Lygumoje į viršutinio devono dolomitus ir smiltainius giliau už 35 m NN įsirežęs menamas Pralėvens senslėnis netoli Obėlių. Prie Sriubiškių neaiškios kilmės įrėžis V. Skuodžio siejamas su cheminiu karstu (šiam profilyje neparodytas, tačiau primena Nótigalės ežerų duburius). Šetekšnos proslėnis profilio kertamas ties Panemunėliu ir ties Rūdžiais. Giluminiai sluoksniai parodo apyvienodį proslėnio įsirežimą į viršutinio devono smiltainius, aleuritus ir smėlius ligi 40 m NN lygio – būdingo lygio tiek Nemunėlio, tiek ir Šetekšnos proslėnims. Proslėnius ir tarpuslėnį

15 pav. Vakarų Aukštaičių plynaukštės geologinis profilis N-O į Aukštaičių aukštumos šlaitą

užpildanti kvartero nuogulų masė sudaryta iš įprastų dviejų kompleksų (Q_2 , Q_3). Gana ryškus vėlyvojo ledynmečio tarpstadijinis smėlio kompleksas, įterptas į moreninį priemolį. Matyti dar du vėlesni ledynpės smėlio apnašai. Taigi vėlyvasis ledynmetis plynaukštėje išreikštas keturiais akumuliacijos kompleksais. Vientisesnė moreninė stormė slūgso ties Jūžintų aukštuma (Mickūnai, Neliubiškis).

Neplati Jūžintų ir Gačionių ežerų rinos įdauba turi labai storą fluvioglacialinį užpildą. Paežerėse tą smėlinį kompleksą paslepia nestora priemolio danga, matyt, paskutiniojo ledyno lobo iššliaužimo pasekmės. Jūžinto duburys turi savo slaptuosius archyvus. Vakariniėje Jūžintų ežero pusėje smėlio sluoksnyje aptinkami gana neploni (2–4 m) sapropelio ir durpių sluoksniai. Jų periodizavimas, datavimas dar problemiškas. Stratigrafiškai jie gali atitikti ir paskutinio ledynmečio tarpstadiją, tačiau dėl organogeninių sluoksnių storumo gali būti ir Merkinės tarpledynmečio rininės ežerpelkės darinys.

Toliau į rytus esantis Jūžinto ežero rininis Š–P krypties (žiemlinkis) įrėžis į viršutinio devono smiltainius ir aleuritus pasiekia net 20 m NN lygį, taigi jis būtų 110 m santykinio gylis.

Jūžintų rinos apačia užpildyta senojo ledynmečio moreninio priemolio ir smėlio. Panašiai kaip Dviragio ežero rinos, Jūžinto ežero įrėžis gali būti siejamas su kvartero pradžia ar net neogeno laikotarpiu.

Panemunėlio apylinkės plynaukščių ir Jūžintų kalvyno tarp sluoksnių vandenų mineralingumas ir cheminė sudėtis yra panašūs. Vyrauja 60–100 mg/l hidrokarbonatiniai vandenys (HCO_3). Vietomis nustatyta sulfatinio vandens (SO_4) priemaiša. Rokiškio plynaukštės smėlio sluoksniuose jo koncentracija 10–30 mg/l.

Ežeryno ir upyno paveldas

Vakarlinkės rinos arba ŠV–PR krypties įrėžiai kvartero sluoksniuose. Stonionių pelkė (132, numeris Lietuvos durpyno kadastrė), tįsanti piečiau Pandėlio ir Kuinagalvio (147) yra tipingos ežerinės kilmės rininės žemapelkės. Pirmosios (90 ha ploto) sapropelio klodas iki 2 m, o durpių – iki 3 m. Kuinagalvio pelkės (18 ha) sapropelio ir durpių klodai po 2,5 m. Pelkės vidurys klostė jau aukštapelkinį, arba oligotrofinį, klodą. Dubens giluma užpildyta smėlio ir molio; jos ilgoji ašis tįso iš šiaurės vakarų į pietų rytus. Greta esanti Rūmپیškėnų (23) 140 ha pelkė yra panašaus gylis ir sandaros, tiksliai organogeninis klodas (durpių ir sapropelio sluoksniai) čia siekia 6 m.

Žiobiškio apylinkės pelkių kryptis daug labiau orientuota į vakarus. Ažūsienuų pelkė (25; 104 ha) sukaupė net 5,5 m durpių klodą ir 4 m sapropelio, daugiausia molingo. Po juo iki 10–12 m glūdi ledynmečio molis. Vingerinės pelkė (61; 95 ha) po 6 m viksvinių ir medienos viksvinių durpių klodu slepia dar 2 m sapropelio, giliau – ežerinis priesmėlis, molis.

Į šiaurę nuo Rokiškio esančios vakarlinkės ežerinės rinos (ŠV–PR) – Dárgių (26), 67 ha, Žýdpievė (27), 62 ha, Balupis (88), 30 ha – turi 4–6 m storio durpių klodą ir 4 m sapropelio sluoksnyną. Rinai būdinga, kad į giliai įrėžtą ežerpelkių dubenį priklostyta ežerinio priemolio, priesmėlio ir molio, kurie slūgso giliau negu 10 m. Tai vėlyvojo pleistoceno sedimentai.

Panemunėlio apylinkėje, 4 km į šiaurės vakarus nuo geležinkelio stoties, glūdi ilga Ramonų pelkė (141; 31 ha). Jos dubuo vėlyvojo ledynmečio vandenų srautu buvo gerokai apsektintas, prineštas smėlio, priesmėlio ir molio. Po durpėmis dabar randama 1–1,5 m ežero sapropelio, durpių klodas susikaupė vidutinio storio – 2–2,5 m. Kita, nuo Panemunėlio į šiaurę nutįsusi vaizdingojo Tūrdvario slėnio pelkė (193; 17 ha), sukaupė net 4–5,3 m storio durpių klodą. Ir ankstesnė ežero stadija paliko 2–2,5 m karbonatingo sapropelio sluoksnius, gulinčius ant ledynmečio smėlio ir priesmėlio. Kaip senslėniui būdinga, durpės yra didelio mineralingumo, tiesiog su molio intarpais (30–60%). Didelis paviršiaus kupstuotumas (70%) yra potvynių buvimo bruožas. Kiek seklesnis organogeninis klodas yra piečiau esančioje Tindžiūlių pelkėje (194; 10 ha).

Piečiau Panemunėlio miestelio išilgai senslėnio tįso 2 km ilgio Panemunėlio pelkė (195; 56 ha). Nepaisant senslėnio platumo (200–250 m), ant smėlio ir molio – ledynmetinės upės palikto pėdsako holocene (poledynmetyje) labai ilgai, ligi istorinių laikų, vingiavo ežeras ir suklostė net 6–8 m sapropelio. Jis juostuotas, detritinius

dryžius įvairina karbonatų ir molio prosluoksniai. Ežero pakraščiuose siauros pelkės suklostė 2–4 m nendrių ir įvairiažolių durpių. Ši senojo miestelio pelkė yra tarsi etalonas vakarlinkėms daugiakilmėms pelkėms. Išskirkime etapus ir nuosėdų kompleksus. A – glacigeninė rina, palaidota po nestoru moreniniu priemoliu. B – su rinos lėkšta praduba sutapęs tranzitinis senslėnis ledynmečio pabaigoje, palikęs smėlį, žvyrą ir ežerinį priemolį. C – termokarstiškai atsikūręs, pradubęs palaidoto pomoreninio ežero ledui ištirpus, holoceno naujasis rininis ežeras, Nemunėlio pratekamas. D – pratakus ežeras, sapropelio nusekinamas, tolydžio virsta pelke. Panašus glacigeninio įrėžio keturetapiškumas (keturtaktis ežerų ciklas), būdingas daugeliui šio krašto ilgųjų pelkių, tačiau vakarlinkėmis pavadintoms ežerpelkėms ypač būdingas. Dar primename, kad *vakarlankėmis* vadiname ŠV–PR krypties ilgas rines pelkes, o *rytlinkėmis* – ŠR–PV krypties. Abi kryptys – *diagoninės* tektoninių lūžių kategorijos.

Ruopiškio pelkė (72; 18 ha), buvusi Alsetos, arba Ruopiškio, ežero pietrytinė dalis, yra patyrusi dar sudėtingesnę negu Nemunėlio senslėnis vandenių tranzitą. Poledynmetyje šia ežerviete dabartinio Skroblaus upeliuko proslėniu prasiverždavo vandenys iš Audros senslėnio, iš didžiulio Sartų baseino. Ežero, vėliau pelkės, klotas buvo periodiškai apnešamas smėlio ir priesmėlio. Ežerinis sapropelis gilokai paslėptas, tyrinėtojams sunku jį pasiekti per mineralines apnašas. Vis tiktai nuo viduriniojo holoceno susiklostė 4–5,5 m storio viksvinių ir medienos nendrių durpių klotas. Ateityje tyrinėjant ankstyvųjų, mezolito ir neolito upeivių, vėliau tarpgentinių ryšių vandens kelius, Ruopiškio pelkės klode prasminga ieškoti dirbtinių vandens įtvarų ir Skroblaus upelio vagos platinimų. Piečiau Pašilės vienkietinių galima aptikti kito vandens kelio pėdsakų, kurie veda jau į vakarus per Alsetos pelkė į Šetekšnos senslėnį ties Kraupiškėliais. Nors ši Alsetos ežero vardu vadinama pelkė yra už daugiau kaip 2,5 km nuo senojo ežero, vardo perkėlimą galėtų paaiškinti prakeliamųjų svetimgenčių vyrų vietovardžių bendrinimas. Iš tikrųjų Audros–Nemunėlio–Šetekšnos laiviuojama takoskyra buvo nedidelis trikampis. 40 ha ploto Alsetos pelkė dar yra išsaugojusi 3–5,2 m durpių klotą; ežerinės nuosėdos perdėm smėlingos.

Išeitų, kad trikampė tranzitinė laivybos takoskyra tarp Ruopiškio ir Skroblišio yra poledynmečio upių persipylimo paveldas.

Gana įdomios rinos – ežerpelkės tūno Nemunėlio aukštupyje. Mat čia Nemunėlis teka pietvakarių kryptimi, taigi statmena ežerpelkių ilgosioms ašims. Paupės pelkė (154; 16 ha) 2 km į šiaurę nuo Ruopiškio išsaugojo net 6–8 m ežerinės stadijos nuogulų – detritinį ir karbonatinį sapropelį. Kompleksas guli ant priesmėlio, smėlio ir žvyro. Žvyras lyg ir liudytų poledynmečio tranzitą iš Sartų–Audros magistralės į Nemunėlio senslėnį. Durpių klotas Paupės pelkėje irgi neplonas – 4–6 m, durpės daugiausia medienos viksvinės, viksvinės.

Kita panašios situacijos Palūšnių pelkė (34; 77 ha). Iš ežerinės stadijos pasiliko nedaug, iki 1,5 m. Storoki smėlio ir žvyro sluoksniai, taigi tranzitas iš Audros magistralės galėjo būti reikšmingesnis. Pats Lūšnos ežero duburys galėjo būti pratakaus ledynmečio ežero reliktas. Tą rodytų Sėlynės miške kyšančios kopų kupros. Ledynmečio vietinio pratakiaus ežero smėlinės pakrantės lengvai tada buvo perpustomos. Nusekęs apvalainas Lūšnos ežeras liko lėkštas, o vakariau betįsantis vakarlankis ežeras, vėliau pelkė, suklostė tik nedidelį durpių klotą (1–1,6 m).

Leškupio pelkė (150; 49 ha) plėtojosi vakarlinkėje ežerinėje rinoje, kurią išilgai prateka Šetekšna; taigi Leškupys – ir senslėninė pelkė. Ežero stadijoje būta didesnio negu 30 ha ežero, kartu ir gana gilaus, kuriame susiklostė 6–8 m sapropelio klodas. Jis guli ant senesnio ežerinio priemolio. Dūrpės pelkėse ėmė klostytis gerokai vėliau negu rininėse Nemunėlio kertamosiose ežerpelkėse – viduriniame holocene, maždaug prieš 4000 metų. Susikaupė 3–3,5 m viksvinių ir nendrinų durpių klodas.

Kitoks klodas yra pelkėse, esančiose atokiau nuo slėnių. Antai segmentuotoje, beveik nepratekamoje vakarlinkėje Čypiškio balų rinoje (38) po dubens atsikūrimo pavieniai ežerai sukaupė 7–9 m sapropelio klodą. Jis guli ant gerokai senesnio priemolio. Ligi šiol išliko Luolio ir Luolėlio reliktiniai ežerėliai, tuo tarpu rytinis rinos tęsinys liko visai kitame vietovaizdyje – ryčiau stūksančiame vidutinkalviame reljefe. Tai Aukštakalnių ežeras (23 ha).

Tuo tarpu Luolio paežerėse susikaupė per 6 m medienos viksvinių ir alksninių durpių sluoksnytas. Jo durpių mineralingumas nedidelis (iki 10%). Segmentuota rina išsiplėtė į 460 ha pelkyną, dabar beveik vientisą raistą, tiktai rytinė dalis buvo nusausta.

Sietuviškio ežero (159; 21 ha), dar išlikusio šiame visuotinio pelkėjimo krašte, vakarlinkis rinos dubuo yra pratekamas upelio, tačiau ežerpelkė nėra tranzitinis senslėnis. Pati pelkė yra 113 ha. Holocene sapropelio prisikaupė iki 8 m storumo, durpių klodas gana jaunas, matyt, vėlyvojo holoceno laiko, 2–2,5 m storio. Rinos šlaitų deliuvinė nuoplova dūrpėse paliko iki 57% mineralinį komponentą. Tai jau žemdirbystės periodo sluoksniai.

Kitas pelkynas su vakarlinke rina plėtojosi Audros senslėnio bazėje, vadinamos Bālos (39; 404 ha). Ankstyvajame holocene vienu metu buvo nutrūkusi upės įtaka. Siauras ilgas pradubęs ežeras suklostė 3–5 m sapropelio klodą. Viduriniajame ir vėlyvajame holocene pelkė buvo gana nepriklausoma nuo upės, anksti pasiekė aukštapelkės stadiją bent dešimtojoje ploto dalyje. Žemapelkė paliko irgi 2–3 m klodą. Dabar dalis pelkės užpilta tvenkinio. Į šią pelkę panašumo turi Lašų pelkė (92; 44 ha), tįsanti Sartų ežero rinos rytiniame krante. Ant dugninio priemolio ir molio susiklostė sapropelio 4 m sluoksnytas. Vėlyvojo holoceno durpių prisikaupė 1,5–3 m, jame fiksuoti ežero lygio svyravimai. Apskritai Sartų ežero raida dar mažokai ištirta ir paežerinės pelkės yra holoceno archyvai.

Didžiosios pelkės plėtojasi itin senuose, iš rinų paveldėtuose senslėniuose. Tokia ir Šetekšnos 193 ha pelkė (42). Dubens apačioje priemolio ir molio storumė apie 2 m, ežero stadija paliko 2–3,5 m sapropelio. Gana vientisas alksninių durpių klodas – 3–4,5 m, nemažas jo mineralingumas (iki 40%).

Atokiau nuo slėnio esančioje vakarlinkėje Verksnionių pelkėje (45; 55 ha) sapropelio rasta tik siaurojoje giliausioje dalyje. Seniausias pelkės klodas siekia 4 m storį. Sandara gerokai panaši yra Gintynės ežerpelkė (153; 23 ha), atsiverianti į Uosijos upelį. Čia plynraistinis ir plyninis klodas ant nestorų ežerinių sluoksnių aptiktas iki 4 m gylio.

Šetekšnos aukštupio Špokiškio pelkė (52; 116 ha) glūdi siaurame giliame dubenyje. Ant giluminių priemolio sluoksnių sapropelis klostėsi viduriniame holocene. Viksvinės dūrpės (iki 6 m storio) periodiškai kaupėsi visus aštuonis holoceno tūkstantmečius (pagal analogiją su Svėdasų apylinkės rininėmis pelkėmis).

Prie Duōkiškio esanti Ūosinto pelkė (185; 48 ha) viduriniame holocene dar tebebuvo rininis ežeras apie 40 ha ploto. Jis suklostė fenomenaliai storą 10 m sapropelio klodą, taigi buvo gana gilus (15–18 m). Vis tiktai ir pelkė paliko 3–4,5 m plyninių durpių klodą, išsiskiriantį mažu mineralingumu (5–6%).

Į vakarus nuo Jūžintų pasitaiko *vakarlinkių* rinų, perėjusių ne tik ežerinės rinos stadiją, bet ir brandžios žemapelkės bei aukštapelkės stadijas. Tokia yra Plýnbalė (171; 61 ha), 6 km į vakarus nuo Jūžintų, ir Nabāgiškio pelkė (224; 55 ha), į rytus nuo Jūžintų. Plynbalės rinoje kadaise būta 36 ha ežero, suklosčiusio 1,5–3 m detritinio ir karbonatinio sapropelio. Ankstyvos raidos pelkėje dviejuose trečdaliuose ploto įsiveisė kimininės ir pušies kimininės bendrijos. Aukštapelkės klotas šiandien storesnis negu 8 m, žemapelkės – 5–7 m. Panašios kilmės Nabagiškio pelkėje būta jau mažesnio, 15–18 ha ežero, kuris paliko 3–5,5 m sapropelio. Durpių susiklostė 4–6 m. Po melioracijos bumo ir tokios žemapelkės paverstos pievomis. Išsaugota tiktai greta esanti Zalūbiškio aukštapelkė (43; 74 ha). Ten irgi būta bent 45 ha ežero, palikusio iki 5 m storio sapropelio klodą. Panašiai solidus ir aukščiau slūgsančių kimininių durpių klotas.

Rytlinkės rinos. Iki šiol mes apžvelgėme *vakarlinkes* (ŠV–PR) rines ežerpelkes. Pažiūrėkime, kuo skiriasi statmenos krypties *rytlinkės* (ŠR–PV) ežerpelkės. Hipotetiškai tokių rinų įrėžimo laikotarpis turėjo sietis su kitioniška ledyno padėtimi, greičiausia – su kitu apledėjimu. Jeigu Panemunėlio kraštovės *vakarlinkės* rinos buvo pavaldėtos iš Medininkų ledyno (prieš 120 000–200 000 metų), tai *rytlinkės*, daug prasčiau atsikūrusios, daugiau fragmentiškos ir segmentuotos, gali būti dar senesnės, iš Žemaitijos ledynmečio laikų (prieš 400 000–440 000 metų), taigi dar iš viduriniojo ledynmečio, arba pleistoceno. Tuo atveju, jeigu kas mėgina rytlinkes rinas sieti su vėlyvojo ledynmečio – Baltijos ledynmečio pradžia arba stadijomis, tam reikėtų įrodyti ledyno liežuvio atslinkimą iš šiaurės rytų pusės. Tai būtų sunkiau, nes ledyno srautų kelią vėlyvajame ledynmetyje turėjo užstoti Daūgpilio tektoninio kilimo kepurė. Ledynas rinkosi žemiausias Pabaltijo vietas, o ledoskyros sutapo su aukščiausiomis.

Kazliškio apylinkėje turime rytlinkę žemapelkinę riną Paplynbalę (Paplýmbalę) (24; 140 ha) ir aukštapelkinį pailgą darinį – Griēžbalę (29; 75 ha). Paplynbalė sukaupė iki 5 m storio sapropelio, o durpių – iki 5,6 m. Griēžbalėje ežerinė stadija truko neilgai, sapropelio rasta tik iki 0,5 m. Kimininių ir viksvinių-švylinių durpių prisikaupė 3–3,5 m. Santykinį klotą seklumą galima paaiškinti vėlyvu pradubimu viduriniajame holocene, o pati pirminė rina buvo palaidota giliai. Merkinės tarpledynmečio ežerai, atsikūrę jau Žemaitijos ledynmečio paliktų rinų bazėje, buvo vėl su visu ledu užnešti moreninio priemolio, kai kur – molio. Molio danga tapo geriausia reljefo formų konservante. Žinoma, kad filtracijos koeficientas molyje yra fenomenaliai mažas, artimas nuliui. Taigi tokie giluminiai palaidoti ežerai atrasdavo galimybę prisisunkti per kvartero sluoksnius tik šiltame ir drėgname viduriniajame holocene, po gerų 110 000–140 000 metų. Atrodo paradoksalu, tačiau seniausi palaidoti rininiai ežerai išaiškinami daugiausia moreninėse plynaukštėse ir lygumose.

Kalvyne, į šiaurę nuo Rokiškio įsanti rytlinkė Bajōrų ežerpelkė (186; 45 ha) turi giloką dubenį. Pusę pelkės ploto užima ežervietė su 4–6 m sapropelio klotu. Durpių sluoksnytas taip pat solidus – iki 6 m. Durpių mineralingumas kaip reta mažas, 7%, mat pakraščio raisteliai buvo geras barjeras nuo dirvų nuoplovos.

Roblių pelkė (148) netoli Šetekšnos beveik kertasi su gretima Lėškupio rina. Iš 36 ha pelkės ežerinė dalis sudaro 21 ha, tačiau sapropelio sluoksnis plonas (0,5–1,5 m) galbūt dėl vėlyvo dubens atsikūrimo. Durpių irgi tik 1,5–2 m.

Neviėrių rytlinkė ežerpelkė (76; 20 ha) turi nestorą sapropelio sluoksnį (0,5–1 m), tačiau net 6 m medienos viksvinių durpių klodą. Prie Kamajų tįsanti Čvybala (142; 48 ha) turi apie 30 ha ežerpelkės klodą: 8–9 m sapropelių, 3–4,5 m durpių klodas. Gilaus ežero pradubimas holocene galėjo būti susietas su giliu Petrōšišio ežero ir pelkės kompleksu (41; 66 ha), nors rinų kryptys statmenos. Pašėtės pelkė į pietryčius nuo Kamajų (161; 36 ha) yra jau sekloko ežero (19 ha) likutis. Pelkės klodas 3–3,5 m. Į pietus nuo Kamajų esanti Minčiūnų rytlinkė ežerinė rina (46; 54 ha) turi labai ploną sapropelio ir aukštapelkės durpių klodelį, plonesnį negu 2 m. Ryčiau plytinti Labišio pelkė (222; 18 ha) yra kiek storesnio klodo, tačiau atsikūrusi nesudarė vientisos rinos duburio.

Neslėninių takoskyrų ežerpelkės. Yra grupė brandžių aukštapelkių, slūgsančių ne rinosė. Jų pelkėdaros bazė paprastai būdavo nuseklėję ežerai ar jų grupės.

Žinoma etaloninė, telmologiniu draustiniu anksti paskelbta Nōtigailės pelkė. Tai 1 037 ha pelkynas Lėveņs, Apaščiōs ir Beržuonōs, Nemunėlio intako, takoskyroje. Paskaičiuota, kad ji saugo 26 milijonus kubinių metrų durpių klodą. Didžiausias jo gylis siekia 7,4 m, vidutinis – 3,59 m. Pelkynas dėl oligotrofinių kiminų gajumo yra besiplečianti aukštapelkė, tiktai pakraščiuose likę žemapelkių apie 2% nuo viso ploto. Šiaurinė dalis išskiriama į atskirą Salagalio pelkė (197 ha), didžiausias gylis 5 m, 35% sudaro aukštapelkė.

Pelkynas mįslingas ir dubens kilme, ir nemažais liekaniniais ežerais, ir aukštapelkės hidrologiniu režimu. Keliolika ežerų užima 140 ha plotą. Didžiausi – Nōtigailė (93 ha), Ešerinis (29 ha), Beržuonis (Beržuonos ištaka), Ašākinis, Varležeris, Lelijūnis, Bedūgnis, Bedugnėlis, Kulys, Karosinis, Dvikelmis, Narbučiukas, Lėvenaitis (Lėvens ištaka). Tie apvalaini dabar ežerai išliko iš ikipelkinės stadijos. Keliolika mažų antrinių ežerėlių, vadinamų ežerokšnių, su rūgščiu, oligotrofiniu vandeniu, ypač patrauklūs vandens sterilumu. Senieji ikipelkiniai ežerėliai tepaliko tik iki 0,7 m sapropelio. Po durpėmis daugiausia smėlis. Durpių susiskaidymas 10–40%, peleningumas – 0,6–9,7%. Išsiskiria didelis pelkės kupstuotumas (70%), o tai rodo hidrologinio režimo kaitą, vandeningumo svyravimą.

Notigailės senųjų ežerų kilmę galima sieti su senojo pleistoceno pradubimais ties ledo lėšiais, ledyno vandenių nuosėdų palaidotais gal ledynui atslenkant. Tas reiškinys vadinamas termokarstu, arba glaciokarstu. Tačiau yra dar viena duburių kilmės versija. Prisimename V. Skuodžio aprašytą moreninio priemolio palaidotą karstinę pradubą prie Sriūbiškių, Lėvens aukštupyje, tik 6 km į vakarus nuo Notigailės. Karstinę pradubą galima sieti su Merkinės tarpledynmečio gipso prosluoksnių dolomite išplovimu (daugiau nei prieš 120 000 metų). Taigi apvaležerių kilmė gali sietis ir su chemine sluoksnių erozija.

Mažesnės kepuriskos aukštapelkės moreninėje lygumoje ir plynaukštėje pergyveno trumpą ežerinę stadiją. Sachāros pelkė (30; 171 ha) į vakarus nuo Rokiškio rutuliojosi keleto sekležerių bazėje. Klodas susikaupė iki 4 m storio, taigi vidutinis, tačiau kimininės, vadinamosios kraikinės, durpės buvo labai vertingos, ir Sacharā praktiškai buvo sunaikinta. Panašiai atsitiko ir su kiek storesnio klodo Čėlkių aukšt-

tapelke (31; 86 ha) 3 km į pietryčius nuo Rokiškio. Durpių klodo būta per 5 m, sapropelio tik 1 m.

Visų Rytų Lietuvos vandenskyrinių aukštapelkių pradžia būdavo šlapiame duburyje, o kimininio klodo plėtra pasmarkėdavo drėgno klimato laikotarpiais.

Žiemlinkės rinos. Tarp vakarlinkių, rytlinkių rinų plynaukštėse ir aukštumoje pasitaiko trečiopos krypties rinų – *meridianinės linkos*, arba *žiemlinkės* (šiaurlinkės, Š–P krypties). Panemunėlio apylinkei artimiausios tokios žiemlinkės rinos yra Gačionių, Jūžinto, Rašų, Sartų ežerų rinos. Stratigrafiškai ir hidrochemiškai gerai ištirtinės žiemlinkės rinos yra Latvijos pasienyje – Kriaunėlio ir Šubato ežerų rinos (Kunskas, 1998, 2010^N).

Įvairiuose aukštumų ir plynaukščių vietovaizdžiuose kiekinis šių trijų rinų rūšių santykis skiriasi, nors Rytų Lietuvoje daugiausia persveria vakarlinkės, hipotetiškai jauniausios.

Panemunėlio ir Kamajų apylinkėse procentinis rinų ir takoskyrinių aukštapelkių santykis maždaug toks: *vakarlinkių rinų* – 60%, *rytlinkių rinų* – 25%, *žiemlinkių* – 5%, o *takoskyrinių* – 10%. Jeigu lygintume rininių ežerų egzistavimo trukmę holocene, giliai siaurieji vakarlinkių rinų ežerai dar labiau išsiskirtų.

Kraštovės kaita poledynmečiu

Poledynmečiu upynas labai keitėsi, tranzitinių arterijų vandeningumas sumažėjo keliolika kartų. Upyno forma ties Panemunėliu išlaikė dviejų priešpriešinių kilpų derinį. Jas jungiantys senslėniai užpelkėjo, sumenkėjo ir jų upių vagos.

Nemunėlio aukštupys iki santakos su Vėžuona nubėga 40 km. Į tą slėnio ruožą įteka Beržuona iš Beržuonio ežero Nótigalėje (5,2 km), Laūkupė (22,6 km) ir Vingerinė su Beržiena (21,8 km). Šetekšnės upyno kilpa didesnė ir sudėtingesnė. Į Šetekšnos aukštupį įteka Uosijà (12,3 km), Lėškupys (6 km), Valkupys (5,3 km), Žvygupys (12 km). Už posūkio į pietus, didžiojo bendrojo Šetekšnos–Jarės senslėnio intakai: Vaduvėlė (5,5 km), Ilgōji iš Dviragio ežero (3,8 km, 23 km² baseino plotas), Aluotis (11,8 km). Nasvė (26,8 km) įteka tiesiai į Šventają ir uždaro Duokiškio ir Kamajų aukštumėlę juosiančią kilpą. Svarbus Audros senslėnis rytiniame pakraštyje, kuriuo Audra į Sartų ežerą sruvena apie 31 km.

Aukštupyje Nemunėlio senslėnis yra gana nevienodo pločio, turi skirtingo statumo šlaitus. Ties ozais ir keimais žvyrėti šlaitai kartais tarpusavyje gerokai priartėja, susidaro slėnio sąvaržos (16 ir 17 pav.). Pačiame aukštupyje, aukščiau pratekamo Alsetos ežero, Nemunėlis perkerta rinas arba teka išilgai jų, kurios visos jau ežerpelkės (18 pav.). Žemiau Ruōpiškio ir Panemunėlio miestelio slėnis tampa tiesesnis, platesnis, lygesnių šlaitų (19 pav.). Pastebimos ir viena ar dvi poledynmečio terasos.

Kaip senslėniai Nemunėlis ir Šetekšna savo išilginiuose profiliuose arba upėkritose turi panašumų (20 pav.). Tačiau Nemunėlio upėkrita turi keletą aiškių pakopų, kurių aukštis atitinka lygumas, o pačiame aukštupyje – kalvyno pakopų. Aukščiau Kamajų Šetekšnos kertamos 120–118 m limnoglacialinės lygumėlės beveik atitinka Nemunėlio ištakos duburio lygį (120–116 m). Beje, panašaus aukščio ledyninio baseino kranto žymių galima pamatyti ties Moškėnų–Laūkupėnų piliakalniui, plynaukštės šlaite.

Žemiau Alsetos ežero išplatėjęs Nemunėlio senslėnis irgi skrodžia 95–97 m lygio limnoglacialinę lygumėlę, kuri vietomis išsaugojo neaukštas terasas (iki 2 m). Įdomus

16 pav. Nemunėlio senslėnio sąvarža ties Alsetos ozu. Aut. nuotr.

yra bendrojo Nemunėlio–Beržuonos–Šetekšnos senslėnio dugnas 85–88 m lygyje. Jo vandens plūsmo metu ledyno vandenys dar tekėjo į pietus, į Šventosios vidurupi už Svėdasų. To senslėnio šlaituose dar galima pastebėti neužpelkėjusias dvi poledynmečio terasas. Trečiąją, žemiausiąją, terasą beveik paslėpė pelkynai (Laičpievė, Šetekšnos raistai). Audros, dabar nutekančios į Sartų ežerą, senslėnyje ižiūrime tik vieną terasą. Gali būti, kad kitą palaidojo pelkių klodas.

Aukščiau Panemunėlio miestelio upė kerta neplačias rinines ežerpelkes (21 pav.), tačiau prie pat senojo kaimo ežero būta plataus, daugiau 200 m pločio, ir išlikusio beveik visą poledynmetį (22 pav.). Žemiau šio senojo kaimo senslėnis daugelyje vietų prateka ežerines rinas, yra apyvienodžio pločio (100–150 m).

Pasiekęs statųjį posūkį į šiaurę ir ledynmečio platus klonį (0,4–1,3 km), Nemunėlis pamažu palieka raistus ir plynraisčius (24 pav.).

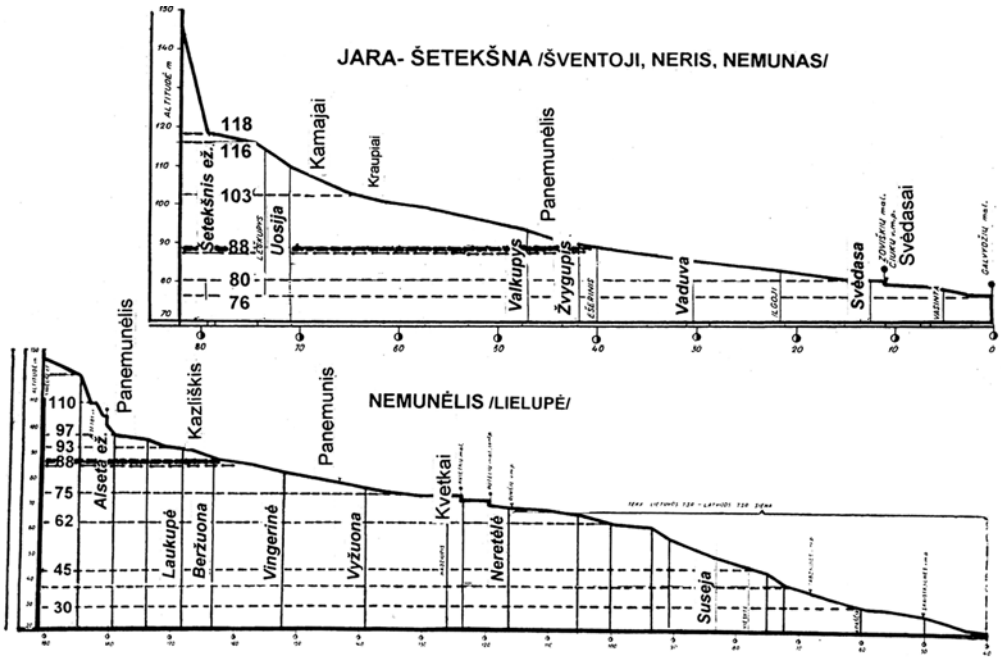
17 pav. Status Nemunėlio senslėnio šlaitas sąvaržos atkarpoje Alsetos miške. Aut. nuotr.

18 pav. Nemunėlio aukštupio Palūšnių ežerpelkės rinos galas. Aut. nuotr.

19 pav. Nemunėlio
senslėnis ties
Vėbriškiais (viršuje) ir
Tindžiuliais (apačioje).
Aut. nuotr.

20 pav. Šetekšnos (Jaros) ir Nemunėlio upėkritis, arba išilginiai, profiliai. Stora horizontali punktyrinė linija žymi bendro Nemunėlio–Šetekšnos senslėnio dugno lygį (88 m NN) vėlyvojo ledynmečio pabaigoje

21 pav. Nemunėlio aukštupio senslėnis ties Legiškiu. Aut. nuotr.

Šetekšnos vandeningumas didesnis negu Nemunėlio, pasiekusio platųjį klonį (jos ir baseino plotas gerokai didesnis), tačiau senslėnis turi labai panašius, ežerpelių įvairinamus šlaitus ir dugną (12 pav.). Šios upės lankos (salpa) yra platesnės, daugelyje vietų išlikusios geros natūralios pievos (23, 24 pav.). Šetekšnos senslėnio terasos daugelyje vietų išlaikė neblogas ganyklas (27 pav.).

Geomorfologiškai įdomios raguvos, atsiveriančios į didžiuosius senslėnius (28–31 pav.). Kai kurios gali pasitarnauti ir senuosius vandens kelius tyrinėjant, nes durpių klodas visada yra geras archyvas.

Keletas išlikusių ežerų kadaise ežeringoje Panemunėlio apylinkėje yra labai būdingas atvejis aukštumų ir plynaukščių hidrografijos raidai. Ypač plynaukščių šlaitų. Holocene upynas naudojosi senslėnių formomis, pelkės savo ruožtu užverždavo siaurų rininių ežerų galus. Tai dar labiau spartino ežerų dumbliųjimą. Daugelio

22 pav. Panemunėlio rininės ežerpelkės galas ties Panemunėlio miesteliu (viršuje). Matyti vandenžolių užveržta Nemunėlio vaga (apačioje). Aut. nuotr.

rininių ežerų sapropelio klodai storesni už pelkių durpes. Mat permainingo ir sausoko klimato viduriniojo poledynmečio pabaiga paskatino didelį pelkyno šuolį į pratekamus ežerus, nulėmė visišką ežerų suliūnėjimą (Kunskas, 1968, 1975, 2005).

Menkai apipelkėjęs ir hidrodinamiškas liko tik didysis rininis Dviragis ežeras (Salų) (273 ha, 5,4 m didžiausio gylio ir 1,55 km ilgio). Iš kitų stambesnių yra Petrošiškio ežeras (60 ha, 3,7 m didžiausio gylio, 430 m ilgio). Beveik pusė rinos, visa vakarinė dalis virto brandžia pelke. Alsetos ežeras Nemunėlio aukštupyje – 18 ha ploto, 3,1 m didž. gylio, 350 m ilgio – labai nuseklėjęs kaip ir Petrošiškio. Vandenzolėmis jis neapauga dėl dažno plaukiojimo jame, gero pratakumo (32–34 pav.). Panašaus dydžio Sietuviškio ežeras – 16 ha ploto, 1,9 m gylio, 310 m ilgio. Jis pratekamas Žvygupio, bet praeities gylis ir gyvybingumas išliko tik pavadinime (32–

23 pav. Nemunėlio senslėnis žemiau Turdvario. Aut. nuotr.

24 pav. Beržuonos senslėnis ties Meldaikiškiu, vadinama Laičpievė (viršuje). Nemunėlio–Šetekšnos platusis senslėnis ties Salagaliu – raistai ir pakraščių pievos (viduryje). Šetekšnos senslėnio susiaurėjimas ties Lukiškiu (apačioje). Aut. nuotr.

25 pav. Šetekšnos vaga žemiau Panemunėlio ir Vėbriškių. Aut. nuotr.

35 pav.). Smarkiai dumblėjančiam, kadaise labai žuvingam ežerui lemta pasukti kitų ežerpelkių keliu. Bet jo sapropelio klodas vertingas ir storas.

Palyginus Alsetos ežero ant Nemunėlio altitudę 108 m NN su tolokai, už 8 km į pietus esančio Petrošiškio ežero altitute 105 m NN, kyla mintis, jog tai ne atsitiktinumas. Patvirtina tai ir daugybės ežerpelkių altitudės. Daugelį kraštovės ežerų ir pelkių, sujungtų senslėnių tinklu, vienija hidrauliniai ryšiai. Tai irgi įdomus plynaukštės šlaito dėsningumas (1 ir 12 pav.).

Dirvožemių įvairovė Panemunėlio ir gretimuose vietovaizdžiuose atitinka lygumų ir plynaukščių arealų margumą. Dirvožemių komplekse dominuoja velėniniai jauriniai priemoliniai, vidutiniškai arba silpnai sujaurėję. Mažiau nuotakiose lygumose – velėniniai jauriniai glėjiniai priesmėlio dirvožemiai. Kai kur paslėniuose palei senuosius klonius yra ir erozijos paveiktų dirvožemių.

26 pav. Kanaluota Beržuona (Nemunėlio–Šetekšnos senslėnis) ties Uvainiais. Aut. nuotr.

27 pav. Didžiajame Beržuonos (Nemunėlio–Šetekšnos) senslėnyje įžiūrimos 1,5–2 m aukščio ledynmečio terasos. Aut. nuotr.

28 pav. Nemunėlio ir Šetekšnos takoskyros rina-raguva, ledynmečiu buvusi trumpalaikė prataka tarp Klišių ir Valaitiškio. Aut. nuotr.

Sėlių krašte žemdirbystė vėlavo, artojai nuo seno dirbo žemę tik apie senslėnius. Ilgai užsibuvo dideli miškai: eglynai su lapuočiais, smėlėtose lygumose plytėjo žaliašiliai, eglingi pušynai. Dabar miškingumas nėra didelis, nes per paskutinius 200 metų vienkiemiai paplito ir miškuose.

Senslėnių juodalksnynai ir šlapi beržynai labai sumenko melioracijos laikotarpiu (36–38 pav.).

Spartus žemės ūkio naudmenų stambinimas, derliaus didinimas cheminėmis priemonėmis, daugybė pievomis paverstų raistų, stambūs gruntinių vandenių lygį pažeminę kanalai praėjusio amžiaus 6–9-uoju dešimtmečiais Panemunėlio krašte padarė dvejoją poveikį. Gyvulininkystės pakilimą sekė ir dirvožemių struktūros blogėjimas, ir perteklinis mineralinių trąšų vartojimas. Didelė trąšų nuoplova į upes pavasarį, kartais ir vasarą, labai pakeitė upių vagas. Jos tapo stambių žolynų galerijomis, kartais visai nepraplaukiamomis. Botanikų džiugesys ne visada derinasi su ūkininkų, žvejų, turistų lūkesčiais (39, 40 pav.).

Paskutinį dešimtmetį gyvulininkų kraštas virto pavienių ūkininkų, dar laikančių vieną kitą karvę, apylinke. Liko kelios nedidelės fermos ir didelis pievų perteklius.

29 pav. Į didįjį Beržuonos (Nemunėlio–Šetekšnos) senslėnį iš rytų leidžiasi raguvos, paverstos neblogomis ganyklomis. Aut. nuotr.

30 pav. Žvygupio slėnis aukščiau Sietuviškio ežero ties Salagiriu. Aut. nuotr.

31 pav. Alsetos rininė ežerpelkė
su kadaisei reikšmingu upeliu.
Aut. nuotr.

32 pav. Senovinis Ruopiškio
kaimas prie Alsetos ežero. Aut.
nuotr.

33 pav. Alsetos
ežeras – mėgstama
rokiškėnų poilsiovietė.
Aut. nuotr.

34 pav. Ruopiškio
rininės ežerpelkės
galas, kadaise
laiviuojamo Skroblaus
upelio ištaka. Aut.
nuotr.

Agrarinės ekonomikos klaidas vėliau paaiškins ūkio istorikai. Dabar pievos sparčiai sulaukėja, tačiau gamtininkai naudoja mandagų *natūralizacijos* terminą. Į šiaurę nuo Nemunėlio slėnio, apie Tūrdvarį, galima kilometrus brautis per krūmais užželiančias laukines pievas, per kurias nėra jokių kelių. Piniguočiai, supirkę žemes pusvelčiui, laukia tik žemių brangimo (41, 42 pav.). Gamta pati primena, kad čia miškų zona.

Paslėnių gyventojai vakarų pašonėje turi didelį pelkyną Nótigalę, kur galima aptikti įvairiausių brandžios pelkės augaviečių, tyriausių ežerų (43–47 pav.). Notigalės apvalusis ežeras jau virto poilsiovieta, visa pelkė – jaunųjų krašto gamtininkų

35 pav. Sietuviškio rinos ežeras ir pelkė (viršuje). Tvenkinys ant Nemunėlio aukščiau Panemunėlio ties Panemuniais, ežerpelkės dalis (apačioje). Aut. nuotr.

vasaros laboratorija. Daugelis stebisi didžiule bebrų kolonija. Tai bebrų beržaedžių populiacija. Kadaisė šiaurvakariniame krante tarp pušynėlių būta didoko beržų miškelio. Dabar matosi daugybė urvų į durpių klodą. Galima tikėtis plokščiauodegių dedalų rūmų labirinto (48 pav.).

36 pav. Alsetos miško pušies biografija rievėse. Aut. nuotr.

37 pav. Tipingas šlapias beržynas su pušimis Šetekšnos senslėnyje ties Jurkupiais. Aut. nuotr.

Beveik kiekviena kraštovė sociokultūrinio požiūriu yra savita. Tai tūkstančius metų užtrukęs prisitaikymas prie vietos vandentakių, ežerų, miškų, pievų, akmenynų, smėlynų, molytų. Vėliau kaimeliai, kaimai, piliakalniai su priešpiliais, bažnytkaimiai tradiciškai buvo apgobiami medžių. Dažnai užmirštame, kad tai ne tik sakralinė,

38 pav. Salagirio miško pievelės, labai viliojančios šernus. Aut. nuotr.

39 pav. Šetekšna netoli Pertako santakos. Vaga užgožta derlingų vandenžolių, ypač plūdžių. Aut. nuotr.

40 pav. Šetekšnos lankos ne tik daugiažolės, bet ir turinčios retųjų augalų. Aut. nuotr.

41 pav. Natūralėjantis Nemunėlio paslėnis, užleista kadaise kultūrinė pieva tarp Turdovario ir Aukštuolių (viršuje). Palikta kultūrinė pieva Beržuonos (Nemunėlio–Šetekšnos) senslėnyje ties Beržuoniais (apačioje). Aut. nuotr.

42 pav. Nemunėlio intakai, kanaluoti prieš pusę amžiaus, dabar apaugę vandenžolėmis ir gluosniais. Aut. nuotr.

43 pav. Notigalės ežeras. Žvilgsnis nuo aukštapiškės. Aut. nuotr.

44 pav. Notigalės aukštapelkės plynė.
Priekyje matyti saidrų užgožti pirminiai duburiai. Aut. nuotr.

45 pav. Notigalės pušų-kiminių plynraisčio vaizdas iš pušies (viršuje). Tiesinamas ir apvalinamas Notigalės senežerio krantas (apačioje). Aut. nuotr.

46 pav. Šiaurrytinis Notigalės ežero krantas su ledo ir bangų ardomu krantu, su vėjo išverstomis raisto pušimis. Aut. nuotr.

47 pav. Ardomas Notigalės ežero krantas išgraužiamas siaurų gilokų įlankėlių, kurias užvaldo bebrai. Aut. nuotr.

48 pav. Tekšės, arba pelkinės avietės, yra aukštapelkės vasaros vilionė. Aukštaitijos pelkėse jų nėra daug (kairėje). Notigalės aukštapelkės klode slypi didžiulė rūmų ir koridorių sistema, žinoma tik bebrams (dešinėje). Aut. nuotr.

49 pav. Senasis Ruopiškis šimtamečių medžių prieglobstyje. Aut. nuotr.

50 pav. Šetekšnių kaimas. Aut. nuotr.

51 pav. Tindžiulių kaimo sodyba – muziejus su etnografinė ekspozicija. Aut. nuotr.

52 pav. Medynų saugojimo paprotį išlaikęs gatvinis Nevierių kaimas. Aut. nuotr.

53 pav. Akmens ir medžio paminklinę reikšmę saugančios Kavolių ir Augustinavos kapinės.
Aut. nuotr.

estetinė norma, bet ir priešgaisrinės saugos norma, kaip kad piliakalnis saugojo giminę neramiais laikais. Ypač kraštuose, kur gentims tekdavo konfliktuoti. Tankių medynų buvo apgobiamos ne tik sodybos, bet ir bažnyčių šventoriai, kapinės su protėvių relikvijomis. Ne tik sakraliniai, bet ir ūkiniai elementai neapsieidavo be pagrindinių kraštovės dalių – upės, ežero, akmens ir medžio. Šio leidinio turinyje matome gerų sociokultūrinių studijų. Iš Panemunėlio kraštovės pusės norėtusi pabrėž-

ti tiktai sodybų senų medžių ir akmenų reikšmę. Akmenų mozaikos kapinių aptvaurose, didžiulių ąžuolų, klevų, liepų guotai kaimuose lydi keliautoją per visą kraštą (49–53 pav.). Šiandien vis labiau artėjant energetinei krizei, jau galima projektuoti paminklus jaučiui ir arkliui, kurie turėtų derėti prie sodybų medžių.

Išvados

1. Geologinė krašto sandara byloja apie didelį daugiaformiškumą, gelmių ir kraštovaizdžio formų įvairumą. Būta vietinių struktūrinių elementų ir juos jungiančių regioninių bei tarpregioninių formų.

2. Kristalinio pamato sąskaidos reikšmė šiame fiziniame geografiniame rajone yra didesnė už kitų. Tektonikos ir seismizmo geologiniai periodai paliko raiškių mineralinių argumentų – granitų ir plyšinių geležingų mineralų derinį, parodanti tektoninių lūžių kryptis. Vėlesnė – paleozojinė, mezozojinė ir kainozojinė – archajinio vietovaizdžio raida patvirtino tos tektoninės sąskaidos reikšmę.

3. Paslėptosios neigiamos reljefo formos, arba senieji įrėžiai, yra daugiaformis ir daugiakilmis geologinis darinys. Šiame krašte su tektonine sąskaida jį sieti tenka labai atsargiai.

4. Ledyno pakraščio sąskaida, ypač tirpstančio ir degraduojančio ledyno pakraštys, Panemunėlio apylinkėje yra labai svarbūs klausimai. Hipotetiškai per apylinkę eina paskutinio ledyno skydo ledoskyra. Jos akumuliacinės formos yra savitos ir daugiau diferencijuotos už frontinius ledyno darinius ir dugninę moreną.

5. Su ledyno skydo ledoskyra hipotetiškai galima susieti ir vadinamojo geodezinio Struvės lanko lokalizavimą.

6. Geomorfologinį Panemunėlio ir gretimų vietovaizdžių išskirtinumą lemia Aukštaičių aukštumos vakarinio šlaito statusas, pakopėtumas. Charakteringa ir Nemunėlio ledyno liežuvio bei jo vėliau paliktų limnoglacialinių lygumų meridianinė tįsa. Ta kryptimi nutekėdavo tirpstančio ledyno vandenų srautai.

7. Vietovaizdžių komplekse didžiulį vaidmenį suvaidino glacigeninės rinos, kurių formavimosi pradžia siekia neogeno pabaigą. Paskutinį poledynmetį daugelis rinų perėjo senslėnio–rininio ežero–pelkės transformacijas. Ežerpelkių organogeniniai klodai yra vertingas kraštovės archyvas.

8. Panemunėlio kraštovės ūkinė raida pergyveno ne mažiau septynis socio-kultūriškai nevienareikšmius, kartais kontrastingus periodus. Senovinių gyvenviečių, ankstyvų įtvirtintų sodybų (Laukupėnų) periodą pakeitė genčių migracija, upių ir ežerų navigacija ir konfliktai su senaisiais autochtonais. Vėlyvas palivarkų ir viensėdžių plitimas labai miškingame krašte pamažu buvo pakeistas intensyvėjančio feodalinio ūkio. Pereito amžiaus Nepriklausomos Lietuvos ūkininkai vėl buvo įstumti į sovietinę paslėptą feodalinę ūkininkavimo formą, žemės ūkio industrializaciją. Dabar susikūrė smulkių ir stambių ūkių konglomeratas, Europos Sąjungos direktyvų vedamas prie ūkinio potencialo smulkėjimo, prie miškų zonos restauravimo.

Panemunėlio apylinkių augalija

Daiva Patalauskaitė

Gamtos tyrimų centras, Botanikos institutas

Ižanga

Gamta nepašykštėjo Panemunėlio apylinkėms įvairovės. Nors vyrauja plokščios ir nuolaidžios nenuotakios lygumos (Basalykas, 1965), tačiau jose vinguriuoja dvi didesnės upės – Nemunėlis ir Šetekšnà su intakais, yra trys natūralūs ežerai (Alsetos, Sietuviškis ir nedidelis ežerėlis prie Panemūnių kaimo). Ledyno suformuotas reljefas ir klimatas nulėmė, kad šiose vietovėse susidarė gana daug įvairaus dydžio pelkių. Didesni miško masyvai – Salāgiris, Lapkasė, Alsetos miškas, Sacharos pelkės apypelkio miškai išsidėstę buvusio valsčiaus teritorijos pakraščiuose.

Lygumų reljefas ir ant ledyno paliktų moreninių priemolių ir priesmėlių suformavę gana derlingi dirvožemiai sudarė palankias sąlygas žemdirbystei. Per pastintuosius 50 metų žemę valdžiusios bendrovės siekė padidinti dirbamos žemės plotus. Tokia veikla stipriai pakeitė kraštovaizdį (išivyravo agrarinis kraštovaizdis) ir sumažino bioįvairovę. Didžioji dalis pelkių ir pelkučių buvo nusausta, paversta ganyklomis, pievomis ar dirbamais laukais. Didelė Sacharos pelkė buvo paversta pramoniniu durpynu. Miškuose (Salāgiryje, Lapkasėje, Sacharos apypelkio miškuose) buvo vykdyti melioracijos darbai, todėl stipriai pažemėjo gruntinio vandens lygis.

Botanikai yra lankęsi Rokiškio rajone, tai įrodo herbariumo lakštai Botanikos instituto ir Vilniaus universiteto herbariumuose (BILAS; WI), tačiau sistemingų botaninių tyrimų buvusio Panemunėlio valsčiaus teritorijoje nebuvo vykdyta. Bene daugiausia duomenų apie išlikusias saugomas augalų rūšis Panemunėlio apylinkėse paskelbta 1999 metais leidinyje „Rokiškio krašto gamta“ (Knyva, 1999). Šiame leidinyje yra paskelbti 1997 metais Rokiškio rajono savivaldybės užsakymu vykdyto projekto „Bioįvairovės inventorizacija ir vertingų dar nesaugomų teritorijų paieška Rokiškio rajone“ (Anonimas, 1997) rezultatai.

Dabartiniu metu dėl intensyvios ūkinės veiklos Panemunėlio apylinkėse vyrauja žemės ūkio naudmenos, o natūralių gamtos kampelių liko labai maži. Šio darbo tikslas buvo ištirti Panemunėlio apylinkių augmeniją, įvertinti dabartinę jos būklę, lokalizuoti išlikusias natūralias augalų bendrijas, nustatyti jų vertingumą.

Metodika

Teritorija buvo tyrinėjama 2002 metų vasarą maršrutiniu būdu. Buvo naudojami rajono žemės naudojimo žemėlapiai (M 1:10 000), Rokiškio miškų ūkio Kamajū girininkijos Sėlūnės meistrijos, Rokiškio pagrindinės įmonės Salāgirio meistrijos medynų planai (miškotvarka 1984 m.) M 1:20 000, Vilniaus universiteto, Gamtos mokslų fakulteto, Kartografijos centro darbuotojos Lidijos Kavaliauskienės parengtas Panemunėlio valsčiaus žemėlapis (M 1:50 000).

Aptiktos natūralios bendrijos buvo aprašomos, taikant prancūzų–šveica-

Straipsnis „Vermės“ leidyklai įteiktas 2011 03 07, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2011 04 04, pirmą kartą paskelbtas 2011 05 02 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visateksteje svetainėje www.ilt.lt.

rų mokyklos augalijos tyrimo ir klasifikavimo principus (Braun-Blanquet, 1964), kurių metodika nuodugniai išdėstyta publikacijose (Aleksandrova, 1969; Natkevičaitė-Ivanauskienė, 1983). Augalų rūšys buvo nustatomos pagal literatūrą: Lekavičius (1989), Snarskis (1968), Natkevičaitė-Ivanauskienė (1959), (1961), (1963), (1971), (1976), Natkevičaitė-Ivanauskienė ir kt. (1980), Rothmaler et al. (1988), Jukonienė (2003), Gudžinskas, Ryla (2006). Induočių augalų pavadinimai naudojami pagal Gudžinskas (1999), samanų – pagal Jukonienė (2002); Jankevičienė (1998). Augalų bendrijų apimtis ir sintaksonų pavadinimai naudojami pagal Balevičienė ir kt. (1998); Kielland-Lund (1981); Matuszkiewicz (2007); Pott (1995). Saugomos augalų rūšys nurodomos pagal Rašomavičius (2007), Europinės svarbos buveinės – pagal Rašomavičius (2001). Pirmą kartą tekste minint augalų rūšių ir bendrijų taksonų vardus, nurodomi jų lotyniški pavadinimai, autorių vardų ir pavardžių trumpiniai.

Rezultatai

Agrariniam kraštovaizdyje paprastai didžiausia biologinė įvairovė išlieka nemelioruotų upių slėniuose. Buvusio Panemunėlio valsčiaus didžiausių upių Nemunėlio ir Šetekšnės slėniai – lėkštais šlaitais, salpos daugelyje vietų užpelkėjusios. Tačiau jų slėniuose yra išlikusių natūralių šienaujamų, pavasario potvynių metu užliejamų pievų. Didžiausi jų plotai yra Šetekšnos slėnyje ties Šetekšnių kaimu. Palei Šetekšnos vagą išilgine plačia juosta sužėlę nendriniai dryžučiai (*Phalaroides arundinacea* (L.) Rauschert). Dryžutynuose (as. *Phalaridetum arundinaceae* (Koch 1926 n.n.) Libb. 1931), be nendrių dryžučių, auga ir kiti žoliniai augalai – pelkinės notros (*Stachys palustris* L.), paprastosios raudoklės (*Lythrum salicaria* L.). Prie dryžutynų šliejasi plaukuotųjų ožkarožių (*Epilobium hirsutum* L.), didžiųjų dilgėlių (*Urtica dioica* L.), pelkinių vingiorykščių (*Filipendula ulmaria* (L.) Maxim.) sąžalynai su pavieniais miškiniais skudučiais (*Angelica sylvestris* L.).

Plačioje užliejamoje salpoje drėgniausiose vietose susiformavo lieknųjų viksvų (*Carex acuta* L.) bendrijos (as. *Caricetum gracilis* R. Tx. 1937). Sausesnėse vietose plyti nendriniai dryžutynai, liekniniai viksvameldynai (as. *Scirpetum sylvatici* Ralski 1931) arba aukštažoliai vingiorykštiniai snaputynai (as. *Filipendulo-Geraniatum palustris* W. Koch 1926). Pastarosios bendrijos priskiriamos europinės svarbos buveinei – šienaujamoms mezofitų pievoms (6510). Jos suteikia salpinėms pievoms spalvingumo. Vidurvasarį ir antroje vasaros pusėje tamsiai žaliame lapų fone ryškiai išsiskiria geltoni pelkinių vingiorykščių žiedynai ir tarp jų skleistūs tamsiai rožiniai paprastųjų raudoklių, pelkinių snapučių (*Geranium palustre* L.), plaukuotųjų ožkarožių žiedynai. Rugpjūčio pabaigoje, jeigu metai palankūs atolo sužėlimui, stebime antrinį minėtų ryškiažiedžių augalų žydėjimą.

Sausiausiose salpos vietose taip pat aptinkamos europinės svarbos buveinės (6510) – šienaujamos mezofitų pievos (avižuolynų sąjunga *Arrhenatherion elatioris* (Br.–Bl. 1925) W. Koch 1926), kuriose gausiai želia varpiniai augalai: pašariniai motiejukai (*Phleum pratense* L.), tikrieji eraičinai (*Festuca pratensis* Huds.), pievinės miglės (*Poa pratensis* L.). Ryškiais žiedais čia dėmesį traukia ankštiniai ir įvairiažoliai augalai: skaisčiai rožiniai – pakrūminės bajorės (*Centaurea jacea* L.), geltonais – pieviniai pelėžirniai (*Lathyrus pratensis* L.), tamsiai violetiniais – paprastosios juodgalvės (*Prunella vulgaris* L.) ir kt.

Šetekšnos slėnio dalyje, kertančioje Panemunėlio geležinkelio stoties miesteli, natūraliose šienaujamos pievose didžiausius plotus užima trašiujų pievų (kl. *Molinio-Arrhenatheretea elatioris* R. Tx. 1937), purienynų sąjungos (*Calthion palustris* R. Tx. 1937 em. Lebrun 1947) liekninio viksvameldyno bendrijos.

Nedideli fragmentai stepinių pievų (kl. *Festuco-Brometea erecti* Br.-Bl. et Tx. 1943) aptinkami į rytus nuo Alsetos ežero esančiose žvyringose kalvose šalia apleistų žvyrduobių ir Nemunėlio terasų šlaituose. Jie iš tolo išsiskiria ryškiaspalviais augalais: paprastaisiais perluočiais (*Anthyllis vulneraria* L.), didžiagalvėmis bajorėmis (*Centaurea scabiosa* L.), tankiažiedžiais katilėliais (*Campanula glomerata* L.), geltonžiedėmis liucernomis (*Medicago falcata* L.) ir tankiai ploteliais sužėlusiais varpiniais augalais – beginklėmis dirsuolėmis (*Bromopsis inermis* (Leyss.) Holub). Šios pievos, kaip ir molinguose dirvožemiuose netoli Panemunių kaimo išikūrusių nemoralinių miškų pamiškės (kl. *Trifolio-Geranietea sanguinei* Th. Müller 1961), priskiriamos europinės svarbos buveinei – stepinėms pievoms (6210). Tokios pamiškių bendrijos iš tolo akį traukia jose išikūrusiais ryškiažiedžiais augalais: krūminėmis šunmėtėmis (*Clinopodium vulgare* L.), krūminiais kupoliais (*Melampyrum nemorosum* L.), skėtinėmis vanagėmis (*Hieracium umbellatum* L.), vaistinėmis dirvuolėmis (*Agrimonia eupatoria* L.).

Žemesnėse vietose išikūrusių baltalksnynų pamiškėms (kl. *Galio-Urticetea Passarge ex Kopecky* 1969) būdinga visiškai kitokia floros sudėtis. Jose želia aukštaūgiai nitrofiliniai augalai: didžiosios dilgėlės, krūminiai builiai (*Anthriscus sylvestris* (L.) Hoffm.), paprastosios garšvos, kvapieji gurgždžiai (*Chaerophyllum aromaticum* L.), neretai pasitaiko paprastųjų ir didžiųjų varnalėšų (*Arctium tomentosum* Mill., *Arctium lappa* L.).

Apleistose žvyrduobėse, esančiose netoli Alsetos ežero, žolinė danga dar nesusivėrusi, tačiau atskiruose plotuose gausiai išplito smiltyniniai lendrūnai (*Calamagrostis epigejos* (L.) Roth), paprastosios trūkažolės (*Cichorium intybus* L.), baltažiedžiai barkūnai (*Melilotus albus* Medik.), paprastosios morkos (*Daucus carota* L.), karčiosios šiušelės (*Erigeron acris* L.). Netoliese esančiuose dirvonuojančiuose laukuose labai gausiai prižėlę vaistinių augalų: ištisi plotai geltonuoja smiltyninių šlamučių (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench) ir paprastųjų rykštenių (*Solidago virgaurea* L.) žiedais, o pilkai rausvą spalvą dirvonams suteikia dirviniai dobilai (*Trifolium arvense* L.).

Šetekšnos upė vinguriuoja per pietvakarinę buvusio Panemunėlio valsčiaus dalį. Pelkėtose slėnio vietose Šetekšnos tėkmė lėta, vietomis vagoje gausu plūduriuojančiųjų plūdžių (*Potamogeton natans* L.), dumblių. Palei krantą daug kur ežeriniai meldai (*Schoenoplectus lacustris* (L.) Palla) sudaro bendrijas (as. *Scirpetum lacustris* (Alorge 1922) Chouard 1924). Be ežerinių meldų, pakrantėse želia plačialapės drėgmenės (*Sium latifolium* L.), vietomis pasitaiko plačialapių švendrų (*Typha latifolia* L.), paprastųjų nendrių (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.) sąžalynų. Ties Šetekšnių kaimu gausius sąžalynus sudaro baliniai ajerai (*Acorus calamus* L.), gegužiniai asiūkliai (*Equisetum palustre* L.).

Ne visas Šetekšnos slėnis supelkėjęs. Vietomis upės vaga negili, akmenuota. Pakrantėje ir vandenyje želia vandeninės mėtos (*Mentha aquatica* L.), plačialapės drėgmenės, o ežeriniai meldai, baliniai ajerai, paprastosios nendrės auga nedidelėmis grupelėmis. Krante aukštaūgių augalų juostą sudaro kanapiniai kemerai (*Eupatorium cannabinum* L.), aukštosios žilės (*Senecio paludosus* L.), didžiosios dilgėlės, plaukuo-

tosios ožkarožės. Šios pakrančių bendrijos priskiriamos europinės svarbos buveinei – eutrofiniams aukštiesiems žolynams (6430).

Šetekšnos slėnis nuo Roblių iki Panemunėlio geležinkelio stoties vietomis užpelkėjęs, priaugęs balinių asiūklių (*Equisetum fluviatile* L.), pelkinių viksvų (*Carex acutiformis* Ehrh.), karklų (daugiausia pilkųjų karklų – *Salix cinerea* L.). 1997 metais gamtos tyrinėtojai (Knyva, 1999) Šetekšnos slėnio atkarpoje tarp Roblių ir Lapkasės miško dar buvo aptikę fragmentų bebaigiančių užželti pelkėtų pievų su retomis saugomomis rūšimis (raktažolę pelenėlę (*Primula farinosa* L.), paprastą tuklę (*Pinguicula vulgaris* L.), raibąją gegūnę (*Dactylorhiza cruenta* (O. F. Müll.) Soó), liekniųjų beržų (*Betula humilis* Schrank.).

Nemunėlis nuo Ruopiškio iki Panemunėlio silpnai banguotame reljefe yra suformavęs platų slėnį su lėkštokais šlaitais ir teka per du ežerus ir vieną tvenkinį. Lėkšti terasų šlaitai patogūs žemdirbystei, juose įkurdintos kultūrinės ganyklos ar dirbami laukai, tarp kurių mažiau derlingose ar raižyto reljefo vietose išterpia jauni beržynėliai, eglėnėliai. Agrokraštovaizdį papuošia į vakarus nuo Panemunėlio miestelio lėkštame terasos šlaite pasodintas obelų sodas.

Apie 1 km į pietryčius nuo Panemunių kaimo link Panemunėlio miestelio ir į šiaurę nuo miestelio Nemunėlio salpa užpelkėjusi. Čia plyti ištisiniai didžiuliai plačialapių švendrų sąžalynai, o tarp jų – maži apskriti lopinėliai paprastųjų nendrių, viksvų. Pelkėjančiame slėnyje vešinių plačialapių švendrų gausa liudija čia vykstant eutrofikacijos procesus, kuriuos sukelia maisto medžiagų perteklius, į vandenį patenkantis iš dirbamų laukų ir gyvenviečių. Biologinės įvairovės tyrinėtojai (Knyva, 1999) šių pelkynų pakraščiais 1997 metais dar buvo aptikę likučius natūralių bendrijų su keletu saugomų rūšių (baltijinių ir raudonųjų gegūnių (*Dactylorhiza longifolia* (Neuman) Aver., *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó) individų.

Didžiausias Panemunėlio apylinkių vandens telkinys – Alsetos ežeras. Iš šiaurės ir rytų ežerą supa dirbami laukai, pievos, ganyklos, o iš pietų ir vakarų – Alsetos miškas. Ežerą juosia keletu metrų pločio juodalksnių (*Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.) ir baltalksnių (*Alnus incana* (L.) Moench) juosta, kuri vietomis susiaurėja iki pavienių medžių. Vandenyje palei krantą išikūrusios paprastosios nendrės 20–30 metrų pločio juosta juosia visą ežerą. Tarp nendrių yra išimaišiusių plačialapių švendrų, kai kur – pavienių juodalksnių, šalia kurių ant kupstų veši paprastieji pelkiaparčiai (*Thelypteris palustris* Schott). Visame ežere palei nendres plyti 5–20 m pločio plūdurlapių vandens augalų bendrijos, kuriose ištisai auga mažaziedės vandens lelijos (*Nymphaea candida* J. Presl.) ir vietomis plūduriuojančiosios plūdės. Pakrantėje palei nendres yra išikūrusios drėgmamėgių augalų bendrijos, jose auga pelkinės viksvos, vandeninės mėtos, vandeninės išnės (*Oenanthe aquatica* (L.) Poir.), nuodingosios nuokanos (*Cicuta virosa* L.), paprastosios vilkakojos (*Lycopus europaeus* L.), pelkinės neužmirštuolės (*Myosotis scorpioides* L.), paprastosios šilingės (*Lysimachia vulgaris* L.). Palei šiuos augalus krante yra didžiųjų dilgėlių, pelkinių vingiorykščių sąžalynų, kuriuose išterpia pavieniai aukštaūgiai miškiniai skudučiai.

Apie 1,5 km į vakarus nuo Alsetos ežero yra Nemunėlio upės tvenkinys, kuris dėl eutrofikacijos procesų užželia. Didžioji vandens paviršiaus dalis apaugusi plūdurlapiais augalais, gausiausias iš jų – būdmainis rūgtis (*Persicaria amphibia* (L.) Gray). Viduryje tvenkinio seklumose gausiai želia ežeriniai meldai, o iš pakraščiu

5–20 m pločio juosta tvenkinį juosia plačialapiai švendrai. Palei švendrų juostą vietomis yra gana gausūs balinių ajerų ir pelkinių viksvų sąžalynai, kurie įlomėse šliejasi prie menkų beužželiančių pilkaisiais karklais pakrančių pievų likučių su jose dominuojančiomis gelsvalapėmis usnimis (*Cirsium oleraceum* (L.) Scop.), aukštaūgių plaukuotųjų ožkarožių guotais, stirksančiais pavieniais miškinių skudučių stiebiais.

Nemunėlis teka dar per vieną nedidelį ežerėlį, esantį apie 3 km į pietryčius nuo Panemunėlio prie Panemunių kaimo, netoli automagistralės Kupiškis–Rokiškis. Jis apžėlęs ištisine apie 10–20 m pločio paprastųjų nendrių juosta, kurioje įsiterpia nedidelės ežerinių meldų grupės. Palei nendres driekiasi vandens lelijų juosta, kuri pietinėje ežeriuko pusėje praplatėja ir lapai dengia visą vandens paviršių.

Lėkštuose ežerėlio šlaituose yra dirbami laukai, ganyklos, kuriuos paįvairina nedidelėmis grupėmis išsimėtę jauni beržynėliai, baltalksnynai. Apatinė šlaitų dalis, prieinanti prie ežerėlio ir prie Nemunėlio, apaugusi ištisiniais neižengiamais karklynais, kuriuose vyrauja pilkieji karklai.

Sietuviškis, per kurį teka Žvėgupio upelis, yra apie 5 km į pietus nuo Panemunėlio. Sietuviškio ežerą iš visų pusių supa dirbami laukai, ganyklos, prieinančios prie pat pelkėjančių pakrančių. Ežeras apžėlęs labai plačia, vietomis apie 50 m pločio nendrių juosta, kurioje kai kur auga pilkieji karklai. Ežeras sekus, jo viduryje yra dideli ežerinių meldų sąžalynai. Rokiškio rajono biologinės įvairovės tyrinėtojai (Knyva, 1999) 1997 metais palei pakrantės nendrynus dar buvo radę šlapių pievų fragmentų, kuriose augo pelkiniai skiautalūpiai (*Epipactis palustris* (L.) Crantz.), saugomi augalai – baltijinės gegūnės (*Dactylorhiza longifolia* (Neuman) Aver.).

Panemunėlio apylinkėse miškai užima apie ketvirtadalį teritorijos. Centrinėje buvusio valsčiaus dalyje plyti dirbami laukai, o nedideli miškeliai yra išlikę nepatogiose žemdirbystei Nemunėlio ir Šetekšnos bei jų intakų slėnių dalyse. Didesni miško masyvai yra išlikę buvusio Panemunėlio valsčiaus pakraščiuose.

Panemunėlio geležinkelio stoties miestelyje ir už jo Šetekšnos vaga apaugusi pavieniais medžiais, o vietomis slėnyje palei upę yra nedideli sklypeliai ievinių baltalksnynų (as. *Pruno padi-Alnetum incanae* K.-Lund 1971). Jie pavasario potvynio metu apsemiami potvynio vandens, kuris atneša daug trašiujų medžiagų, todėl šių bendrijų augalija labai vešli. Medžių arduose, be dominuojančių baltalksnių, aptinkama ir juodalksnių, paprastųjų uosių (*Fraxinus excelsior* L.), paprastųjų klevų (*Acer platanoides* L.), miškinių obelų (*Malus sylvestris* Mill.), trapiųjų gluosnių (*Salix fragilis* L.). Krūmų arde labai tankiai suvešėjusios paprastosios ievos (*Padus avium* Mill.), o tarp jų įsiterpia europiniai ožekšniai (*Euonymus europaeus* L.), paprastieji lazdynai (*Corylus avellana* L.), juodieji serbentai (*Ribes nigrum* L.). Vietose, kuriose medžiai ir krūmai labai tankiai susivėrę, žolynas žemaūgis, jame auga paprastosios garšvos, daugiamėčiai laiškėniai (*Mercurialis perennis* L.), miškinės žliugės (*Stellaria nemorum* L.), pražangialapės blužnutės (*Chrysosplenium alternifolium* L.), šliaužiančiosios tramažolės (*Glechoma hederacea* L.). Kur krūmai ne tokie tankūs, žolinė danga vešli ir aukštaūgė. Čia veši didžiosios dilgėlės, plačialapiai katilėliai (*Campanula latifolia* L.), nariuotieji bervedžiai (*Scrophularia nodosa* L.), miškinės notros (*Stachys sylvatica* L.), didieji eraičinai (*Festuca gigantea* (L.) Vill.). Samanų negausu, kadangi potvynių užliejamuose plotuose augalams be tvirtų šaknų sunku išlikti. Nedidelius paviršiaus plotus dengia tik gaubtoji gražiasnapė (*Eurhynchium hians* (Hedw.) Sande Lac.).

Nemunėlio ir jo intakų slėniuose taip pat yra išlikusių nedidelių slėnių miškelių. Pavasario potvynio užtvindomų aliuvinių miškų (europinės svarbos buveinė 91E0) yra Panemunių kaime nedidelio Nemunėlio intako slėnyje gana siauroje stačių šlaitų apribotoje slėnio dalyje. Šios plačialapių miškų bendrijos skiriamos baltalksninių uosynų asociacijai (as. *Alno incanae-Fraxinetum excelsioris* K.-Lund ap. Seibert 1969). Medyne vyrauja paprastieji uosiai, kalninės guobos (*Ulmus glabra* Huds.), baltalksniai, vietomis yra išimaišiusių mažalapių liepų (*Tilia cordata* Mill.). Tankiame krūmų arde vyrauja paprastosios ievos, paprastieji lazdynai, paprastieji sausmedžiai (*Lonicera xylosteum* L.); negausiai pasitaiko karpotųjų ožekšnių (*Euonymus verrucosus* Scop.), raudonųjų sedulų (*Cornus sanguinea* L.). Žolynas tankus ir vietomis aukštaūgis. Čia gausiausiai aptinkami nemoraliniai žoliniai augalai: miškinės notros (*Stachys sylvatica* L.), daugiamėčiai laiškieniai (*Mercurialis perennis* L.), triskiautės žibuoklės (*Hepatica nobilis* Mill.), miškinės viksvos (*Carex sylvatica* Huds.), daugiažiedės baltašaknės (*Polygonatum multiflorum* (L.) All.), miškinės strugės (*Brachypodium sylvaticum* (Huds.) P. Beauv.), kelminiai paparčiai (*Dryopteris filix-mas* (L.) Schott.), geltonžiedžiai šalmučiai (*Lamium galeobdolon* (L.) Ehrend. et Polatchek), europinės pipirlapės (*Asarum europaeum* L.) ir kt.; taip pat nitrofiliniai augalai – didžiosios dilgėlės, paprastosios garšvos. Samanos dengia daugiau nei pusę paviršiaus ploto, tačiau čia vyrauja tik keletas rūšių: gaubtosios gražiasnapės, unksminės ylenės (*Cirriphyllum piliferum* Grout), vingialapės lapūnės (*Plagiomnium undulatum* (Hedw.) T. J. Kop.).

Viršterasinėje dalyje siaura juosta yra išlikusių normalaus drėgnumo nemoralinių miškų, priskiriamų europinės svarbos buveinei – plačialapių ir mišriesiems miškams (9020). Jų medyne dėl kirtimų greta būdingų šioms bendrijoms mažalapių liepų, paprastųjų ažuolų (*Quercus robur* L.), paprastųjų eglių gausiai aptinkami karpotieji beržai (*Betula pendula* Roth). Krūmų arde gausūs paprastieji lazdynai ir paprastieji sausmedžiai, o žolyne – nemoraliniai žoliniai augalai: triskiautės žibuoklės, miškinės strugės, pavasariniai pelėžirniai (*Lathyrus vernus* (L.) Bernh.), tamsiosios plautės (*Pulmonaria obscura* Dumort.), puošniosios našlaitės (*Viola mirabilis* L.) ir kt. Samanų danga menka, joje negausiai auga vingialapių kemsų (*Atrichum undulatum* P. Beauv.), gulsčiųjų lapūnių (*Plagiomnium affine* (Bland.) J. T. Kop.).

Į rytus nuo Panemunėlio yra gana didelis Alsetos miškas. Šiame miško masyve vyrauja spygliuočių miškai. Aukštėlesnėse vietose yra pušynai su eglės ir ažuolo priemaiša. Krūmų arde gausūs paprastieji lazdynai ir paprastieji sausmedžiai. Kitos krūmų rūšys, kaip paprastieji šermukšniai (*Sorbus aucuparia* L.), paprastieji putinai (*Viburnum opulus* L.), paprastieji žalčialunkiai (*Daphne mezereum* L.), nors ir negausios šiame miške, bet gana dažnos. Žolyne vyrauja mėlynės (*Vaccinium myrtillus* L.), paprastosios katuogės (*Rubus saxatilis* L.), miškiniai lendrūnai (*Calamagrostis arundinacea* (L.) Roth.), dvilapės medutės (*Maianthemum bifolium* (L.) F. W. Schmidt), paprastosios pakalnutės (*Convallaria majalis* L.). Samanų danga nesusivėrusi, tačiau dengia didesnę pusę paviršiaus ploto. Joje vyrauja atžalinės gūžtvės (*Hylocomium splendens* (Hedw.) Schimp.), tikrosios trumpės (*Brachythecium oedipodium* (Mitt.) Jaeg.), gulsčiosios lapūnės.

Iš tokių pušynų ateityje išsivystys striepsniniai eglynai (as. *Melico nutantis-Piceetum abietis* (Caj. 1921) K.-Lund 1962), kokie šiuo metu yra susiformavę žemesnėse reljefo vietose. Šie miškai priskiriami europinės svarbos buveinei – žolių turtingiems

eglynams (9050). Medžių arduose vyrauja paprastosios eglės (*Picea abies* (L.) H. Karst.) ir yra įsimaišiusių plačialapių medžių rūšių, dažniausiai paprastųjų ažuolų. Dėl kirtimų medyne vietomis gana gausūs karpotieji beržai. Krūmų arde greta paprastųjų šermukšnių gausiai aptinkamos nemoralinės rūšys: paprastieji lazdynai, paprastieji sausmedžiai, paprastieji žalčialunkiai, karpotieji ožekšniai. Žolinei dangai yra būdingas nemoralinių ir borealinių rūšių kompleksas: mėlynės, paprastosios katuogės, bruknės (*Vaccinium vitis-idaea* L.), miškiniai lendrūnai, geltonžiedžiai šalmučiai, triskiautės žibuoklės, pavasariniai pelėžirniai, krūmokšninės žliugės (*Stellaria holostea* L.), pirštuotosios viksvos (*Carex digitata* L.) ir kt. Samanų danga nėra vešli, bet dengia daugiau nei pusę paviršiaus ploto. Joje vyrauja tribriaunės kerėžos (*Rhytidiadelphus triquetrus* (Hedw.) Warnst.), paprastosios šilsamanės (*Pleurozium schreberi* (Brid.) Mitt.), atžalinės gūžtvės, tikrosios trumpės, gulsčiosios lapūnės, bukosios gražiasnapės (*Eurhynchium angustirete* (Broth.) T. J. Kop.), papartinės tįsenos (*Plagiochila asplenoides* (Dumort).

Nedidelę Alsetos miško 48, 49 ir 52 kvartalų dalį, vietomis besiribojančią su ežeru, sudaro šlapio miško sklypai (as. *Carici elongatae-Alnetum glutinosae* Koch 1926), priskiriami europinės svarbos buveinei pelkėtiems lapuočių miškams (9050). Dėl drėgmės pertekliaus aplink medžių kamienus susiformavo kupstai, kurie yra apžėlę samanomis ir žoliniais augalais. Medyne vyrauja juodalksniai, plaukuotieji beržai, paprastosios pušys, o II medžių arde pasitaiko ir paprastųjų eglių. Krūmų maža, ant kupstų aptinkami tik paprastieji šaltekšniai (*Frangula alnus* Mill.). Žoliniai augalai šiuose miškuose pasiskirsto pagal drėgmės režimą. Ant kupstų auga mėlynės, paprastieji kiškiakopūščiai (*Oxalis acetosella* L.), miškinės septynikės (*Trientalis europaea* L.), vienašalės užginos (*Orthilia secunda* (L.) House). Šlapiuose tarpkupščiuose, kur paprastai telkšo vanduo, auga drėgmę mėgstantys augalai: kupstinės viksvos (*Carex cespitosa* L.), karklavijai (*Solanum dulcamara* L.), paprastosios vilkakojės, siauralapiai lendrūnai (*Calamagrostis canescens* (F. H. Wigg.) Roth), kupstinės šluotsmilgės (*Deschampsia cespitosa* (L.) P. Beauv.), paprastosios šilingės, raudonosios žioznagės (*Geum rivale* L.) ir kiti mažiau gausūs augalai. Samanų danga išsidėsčiusi netolygiai. Drėgnuose ir šlapiuose tarpkupščiuose aptinkami Girgensono ir pelkiniai kiminiai (*Sphagnum girgensohnii* Russow, *Sphagnum palustre* L.), pelkinės dygutės (*Calliergonella cuspidata* (Brid.) Loeske), pelkinės lapūnės (*Plagiomnium ellipticum* (Brid.) T. J. Kop.). Kupstai ištisai apaugę samanomis, kurioms tinka vidutinio drėgnumo sąlygos. Ant kupstų auga daug rūšių samanų, tačiau gausiausiai yra tribriaunių kerėžų, paprastųjų šilsamanių, atžalinių gūžtvių, papartinių tįsenų, šakotųjų dvynančių (*Dicranum scoparium* Hedw.), šliaužiančiųjų lepidozijų (*Lepidozia reptans* (L.) Dumort.).

Į šiaurę nuo Panemunėlio plyti lygumos, kuriose išsiskiria Sacharos pelkė su apypelkio miškais ir nedideli miškeliai į rytus nuo Augustinavos.

Sacharos aukštapelkėje, kurios plotas 171 ha (Urbonienė, 1995), 138 hektaruose buvo kasamos durpės. Šiuo metu durpynas išeksplatuotas, dalyje buvusio durpyno išaugęs tankus jaunas beržynas (berželiai yra 2–3 m aukščio), bet yra ir dar neapžėlusių plikų durpių. Žolinė danga nesusivėrusi, ant plikų durpių gana gausiai želia kupstiniai švyliai (*Eriophorum vaginatum* L.), o kai kur – šiliniai viržiai (*Calluna vulgaris* (L.) Hull.).

Apypelkio miškas apsausėjęs, kadangi, iškasus gilius griovius, pažemėjo gruntinio vandens lygis. Iš pietryčių ir rytų pusės durpyną juosia apsausėjusiame dirvožemyje išaugęs apie keturiasdešimties metų amžiaus beržynas, kurio I ir II medžių arduose dominuoja karpotieji beržai, o pomiškyje gana gausiai sužėlusios jaunos paprastosios eglės. Žolinėje dangoje vyrauja mėlynės. Į pietvakarius nuo durpyno 8 kvartalo 9 ir 14 sklypuose yra išlikęs apsausėjęs raistas. Jame medyną sudaro paprastosios pušys (*Pinus sylvestris* L.), tačiau, pasausėjęs gruntui, krūmų arde tankiai prižėlė karpotųjų beržų ir vietomis paprastųjų eglių. Žolių ir krūmokšnių ardo sudėtis dėl grunto apsausėjimo nedaug tepakito. Čia gausiai tebeauga vaivorai (*Vaccinium uliginosum* L.), pelkiniai gailiai (*Ledum palustre* L.), kupstiniai švyliai, mėlynės.

Apypelkio miške, juosiančiame Sacharos durpyną, dėl neseniai vykdytų kirtimų vyrauja jaunuolynai. Drėgnesniuose sklypuose sužėlė neižengiami karpotųjų beržų ir pilkųjų gluosnių tankumynai, o sausesniuose sklypuose auga sodinti jauni eglynai arba savaiminiai karpotųjų beržų, paprastųjų drebulių (*Populus tremula* L.) ir paprastųjų eglių jaunuolynai. Senesnio miško yra išlikę nedideli sklypai. 10 kvartalo vakarinėje dalyje yra spygliuočių miškas, kurio medyną sudaro paprastosios eglės ir paprastosios pušys. Trake gausūs paprastieji lazdynai. Žolyne vyrauja mėlynės, miškiniai lendrūnai, dvilapės medutės, paprastieji kiškiakopūščiai, pirštuotosios viksvos.

8 kvartale yra plotai nusausinto šlapio beržyno (as. *Carici elongatae-Alnetum betuletosum pubescentis* Koch 1926) su dar išlikusia būdinga šlapmiškio mikroreljefo struktūra (dėl drėgmės pertekliaus aplink medžių kamienus susiformavusiais kupsiais), tačiau jau pakitusia struktūra ir nuskurdusia floros sudėtimi. I medžių arde dominuoja plaukuotieji beržai (*Betula pubescens* Ehrh.), o II medžių arde – paprastosios eglės ir drebulės, kurioms susidarė palankios sąlygos, kai pasausėjo dirvožemis. Žolių dangoje dar galima aptikti išlikusių skurstančių šlapmiškiams būdingų augalų – paprastųjų šilingių (*Lysimachia vulgaris* L.), pelkinių viksvų, geltonųjų vilkdalgių (*Iris pseudacorus* L.), tačiau jau pradeda išsigalėti nitrofiliniai augalai, ypač – didžiosios dilgėlės.

Į pietus nuo Panemunėlio yra gana dideli Lapkasės ir Salāgirio miško masyvai. Juose intensyviai ūkininkaujama ir šiuo metu yra daug plynai iškirstų sklypų. Didesnę miškų dalį sudaro po kirtimų atžėlę jauni beržynai su eglaitėmis po beržų lajomis arba naujai pasodintų eglaičių sklypai. Derlingesniuose dirvožemiuose yra po kirtimų atžėlusių drebulynų su plačialapių medžių (mažalapės liepos, paprastojo uosio, paprastojo ažuolo) jaunuolynu po drebulių lajomis.

Lapkasės ir Salāgirio šlapi sklypai buvo nusausinti. Salāgirio miške (19, 20, 33, 34 kvartaluose) dar yra išlikęs apsausėjęs raistas. Iškasus melioracijos griovius, stipriai pažemėjo gruntinio vandens lygis. Raiste ir jį juosiančiuose šlapio miško masyvuose dirvožemis pasausėjo, miško floros sudėtis pradėjo kisti, prisitaikydama prie naujų drėgmės sąlygų. Šiuo metu raisto medyne vyrauja paprastosios pušys, o žolinėje dangoje – mėlynės. Raistui būdingų rūšių augalai (vaivorai, pelkiniai gailiai), yra nuskurdę, o kai kur ir visai sunykę. Jų vietoje gausiai išsikūrė miškiniai pataisai (*Lycopodium annotinum* L.). Dirvožemio pasausėjimas buvo palankus sudygti paprastosios eglės, karpotiesiems beržams, paprastiesiems lazdynams, paprastiesiems ažuolams, kurių gana tankus jaunuolynas yra sužėlęs raiste.

Šiaurinėje miško dalyje, kuri prieina prie automagistralės Kupiškis–Rokiškis ir tik siaura juosta jungiasi su pagrindiniu miško masyvu, vyrauja spygliuočių miškai (as. *Melico nutantis-Piceetum abietis*). Medyną sudaro paprastosios eglės ir paprastosios pušys. Trake labai gausūs paprastieji lazdynai, o žolinėje dangoje, kaip ir Alsetos miške, – mėlynės, miškiniai lendrūnai, dvilapės medutės ir kt.

Apibendrinimas

Panemunėlio apylinkių gamta dabartiniu metu tiesioginiu ir netiesioginiu būdu yra paveikta žmogaus. Dėl intensyvios ūkinės veiklos šiuo metu Panemunėlio apylinkėse vyrauja agrarinis kraštovaizdis. Nors Lietuva yra miškų zonoje, tačiau šiuo metu tik apie ketvirtadalį buvusio Panemunėlio valsčiaus teritorijos užima miškai. Senovinių girių likučių nebėra, visuose miškuose ryškūs žmogaus veiklos pėdsakai. Buvę šlapmiškiai (Lapkasės, Salagirio, Sacharos apypelkio miškai) yra nusausingi, todėl natūrali jų floros sudėtis ir struktūra pakito. Natūralių šlapmiškių yra likę tik Alsetos miško dalyje, prisiliejusioje prie ežero. Normalaus drėkinimo dirvožemiuose esantys miškai yra patyrę didelius kirtimus ir dalies jų natūrali struktūra negali atsistatyti po buvusių kirtimų, kadangi vėl yra iškertami. Natūralios struktūros striepsninio eglyno, nors ir patyrusio kirtimus, yra Alsetos miške. Upių slėniuose esantys potvynių užliejami miškai, nors ir yra reguliariai kertami, tačiau vietomis yra išlaikę natūralią floros sudėtį.

Žmogaus veiklos nepalietusių pelkių Panemunėlio apylinkėse nebėra. Dauguma pelkių ir pelkučių buvo nusausinga, paversta ganyklomis, pievomis ar dirbamais laukais. Didžiausia apylinkių pelkė – Sacharos pelkė – buvo paversta pramoniniu durpynu.

Natūralių sauspievių Panemunėlio apylinkėse yra likę tik mažyčiai lopinėliai. Žemės, kuriose buvo tokios pievos, šiuo metu yra paverstos kultūrinėmis ganyklomis, ariamosios žemės plotais. Natūralių šienaujama pievų yra išlikę tik periodiškai užtvindomame Šetekšnos slėnyje, kur reikėtų didelių investicijų, norint jas sukultūrinti.

Upių slėniuose šiuo metu esančios pakrančių bendrijos ir ežerų pakrančių bendrijos patiria ir netiesioginę žmogaus veiklos įtaką, kai iš dirbamų laukų ar sodybų, pastoviai nutekant trąšoms, tręšiami ir vandens telkinių pakrančių augalai. Todėl daugelyje pelkėjančių pakrančių dėl azoto pertekliaus suvešėjo nitrofiliniai augalai. Ypač ryškus toks poveikis Nemunėlio slėnyje į šiaurę nuo Panemunėlio.

Intensyvi žmogaus veikla sumažino bioįvairovę, natūralių gamtos kampelių liko labai mažai. Šiuo metu išlikusios vertingos natūralios bendrijos telkiasi nemelioruotų upių slėniuose ir miškuose. Panemunėlio apylinkėse buvo aptiktos šios europinės svarbos buveinės:

Šienaujamos mezofitų pievos (6510). Šienaujami natūralių užliejamų pievų plotai, priklausantys šiai buveinei, yra Šetekšnos slėnyje ties Šetekšnių kaimu.

Stepinės pievos (6210). Nedideli fragmentai šių pievų aptinkami į rytus nuo Alsetos ežero esančiose žvyringose kalvose šalia apleistų žvyruobių ir Nemunėlio terasų šlaituose, taip pat moliuguose dirvožemiuose netoli Panemunių kaimo įsikūrusių nemoralinių miškų pamiškėse.

Eutrofiniai aukštieji žolynai (6430). Aptinkami Šetekšnos pakrantėse nepelkėtose slėnio atkarpose.

Aliuviniai miškai (91E0). Tokie miškai yra Panemunių kaime nedidelio Nemunėlio intako slėnyje gana siauroje stačių šlaitų apribotoje slėnio dalyje.

Pelkėti lapuočių miškai (9080). Aptinkami Alsetos miške 48, 49 ir 52 kvartalų dalyse, vietomis besiribojančiomis su ežeru.

Žolių turtingi eglynai (9050). Aptinkami Alsetos miške.

Plačialapių ir mišrieji miškai (9020). Aptinkami Panemunių kaime nedidelio Nemunėlio intako slėnio viršterasinėje dalyje – siaura juosta normalaus drėgnumo nemoralinių miškų.

Literatūra

- Александрова В. Д. Классификация растительности. Обзор принципов классификаций и классификационных систем в разных геоботанических школах, Ленинград, 1969.
- Bioįvairovės inventorizacija ir vertingų dar nesaugomų teritorijų paieška Rokiškio rajone*, 1997 (projekto, vykdyto Lietuvos Ornitologų draugijos Kauno krašto skyriaus, ataskaita). Rankraštis.
- Balevičienė J., Kizienė B., Lazdauskaitė Ž., Patalauskaitė D., Rašomavičius V., Sinkevičienė Z., Tučienė A., Venckus Z. *Lietuvos augalija. Pievos*, Vilnius, 1998, t. 1.
- Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, 1965.
- Braun-Blanquet J. *Pflanzensoziologie. Grundzüge der vegetationskunde*, Wien–New York, 1964.
- Gudžinskas Z. *Lietuvos induočiai augalai*, Vilnius, 1999.
- Gudžinskas Z., Ryla M. *Lietuvos gegužraibiniai (Orchidaceae)*, Vilnius, 2006.
- Jankevičienė R. *Botanikos vardu žodynas*, Vilnius, 1998.
- Jukonienė I. Checklist of Lithuanian Mosses (Lietuvos lapsamanių sąvadas), *Botanica Lithuanica*, 8(4), 2002, p. 303–322.
- Jukonienė I. *Lietuvos kiminiai ir žaliosios samanės*, Vilnius, 2003.
- Kielland-Lund J. Die Waldgesellschaften SO-Norwegens, *Phytocoenologia*, 9(1/2), 1981, p. 53–250.
- Rokiškio krašto gamta*, red. V. Knyva, Vilnius, 1999.
- Lekavičius A. *Vadovas augalams pažinti*, Vilnius, 1989.
- Matuszkiewicz W. *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*, Warszawa, 2006.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė M. *Botaninė geografija ir fitocenologijos pagrindai*, Vilnius, 1983.
- Lietuvos TSR flora*, red. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, Vilnius, 1959, t. 1; 1961, t. 2; 1963, t. 3; 1971, t. 4; 1976, t. 5.
- Lietuvos TSR flora*, red. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, R. Jankevičienė, A. Lekavičius, Vilnius, 1980, t. 6.
- Pott. *Die Pflanzengesellschaften Deutschlands*, Stuttgart, 1995.
- Europinės svarbos buveinės Lietuvoje*, red. V. Rašomavičius, Vilnius, 2001.
- Lietuvos raudonoji knyga*, red. V. Rašomavičius, Vilnius–Kaunas, 2007.
- Rothmaler W., Schubert R., Jäger E., Werner K. *Exkursionsflora für die Gebiete der DDR und der BRD. Band 3, Atlas der Gefas-pflanzen*, Berlin, 1988.
- Snarskis P. *Vadovas Lietuvos augalams pažinti*, Vilnius, 1968.
- Urbonienė J. Kadastrinės žinios apie Lietuvos durpynus, *Lietuvos durpynų kadastras*, 2, *Molėtų–Švenčionių rajonai*, Vilnius, 1995, 634 p.

Gireišiai – Frydricho Struvės geodezinio lanko punktas

Anicetas Bytautas

Frydricho Struvės geodezinis lankas – ypatingas objektas, nusitęsęs per dešimties valstybių teritoriją nuo Dunojaus žiočių prie Juodosios jūros iki Fugleneso (Norvegija) Arkties vandenyno pakrantėje. Lankas kerta Norvegiją, Švediją, Suomiją, Estiją, Latviją, Lietuvą, Baltarusiją, Ukrainą ir Moldovą. F. Struvės geodezinis lankas, sudarytas 1816–1852 m., – vienas iš išpūdingiausių bandymų iširti ir nustatyti Žemės dydį bei formą. Anuomet tai buvo tiksliausiai išmatuotas ir ilgiausias dienovidinio lankas, besitęsiantis 2 820 kilometrų (linija, einanti tiksliai šiaurės–pietų kryptimi ir beveik sutampanti su Vakarų ir Rytų Europos riba). Šio lanko matavimo rezultatais visą šimtmetį buvo naudotasi, skaičiuojant ir tikslinant Žemės elipsoido parametrus. Jeigu Žemė būtų rutulys, dienovidinių lankų atkarpos Žemės paviršiuje ties pusiauju ir ašigaliais būtų vienodo ilgio. Tačiau Izaokas Niutonas (Isaac Newton) jau 1687 m. įrodė, kad Žemė ties ašigaliais yra plokštesnė negu pusiaujuje. Astronomas, Tartu universiteto profesorius Frydrichas Georgas Vilhelmas Struvė (Friedrich George Wilhelm Struve, 1793–1864) šia Niutono teorija pasirėmė, siekdamas nustatyti Žemės formą ir jos dydį. F. Struvė sukūrė metodiką dienovidiniam lankui išmatuoti, sudarydamas trikampių (trianguliacijos) grandinę, kurią sudaro 258 trikampiai su specialiais ženklais įtvirtintomis viršūnėmis. Ši grandinė vėliau jo garbei buvo pavadinta Struvės geodeziniu lanku.

Dešimt valstybių nuo 1994 metų bendradarbiavo, siekdamas surasti, iširti ir įamžinti šių istorinių matavimų vietas, rengė medžiagą, kad F. Struvės geodezinis lankas būtų įrašytas į Pasaulio paveldo sąrašą. Šį projektą koordinavo Suomijos nacionalinė žemės tarnyba, o visų šalių Nacionalinės žemės tarnybos dirbo, vadovaujamos nacionalinių kultūrinio paveldo organizacijų. Nominacija Pasaulio paveldo komitetui buvo pateikta 2004 m. sausį, o jau 2005 m. liepą šis komitetas įrašė Struvės geodezinį lanką į Pasaulio paveldo sąrašą, pripažindamas jo svarbą pagal vertės

Kolona su užrašais lietuvių ir anglų kalbomis Gireišių punktui atminti. A. Petrašiūno nuotr. 2006 06 29

kriterijus, nustatytus UNESCO. Tai viena iš pirmųjų nominacijų, turinčių labai didelę reikšmę geodezijos, kartografijos, astronomijos mokslų raidai.

Tarptautinei visuomenei F. Struvės geodezinis lankas, kaip pasaulinės reikšmės mokslo ir technikos paminklas, pristatomas 34 punktais: 4 iš jų yra Norvegijoje, 4 – Švedijoje, 6 – Suomijoje, 1 – Rusijoje, 3 – Estijoje, 2 – Latvijoje, 3 – Lietuvoje, 5 – Baltarusijoje, 1 – Moldovoje ir 4 – Ukrainoje.

Lietuvos teritorijoje buvo atrinkti šie punktai: MEŠKÓNYS (orig. Meschkanzi), Vilniaus r., Nemenčinės sen., Meškonių k.); PALIEPIŪKAI (orig. Beresnaki), Vilniaus r., Nemėžio sen., Paliepiukų k.; GIREIŠIAI, Rokiškio r., Panemunėlio sen., Gireišių k.

Atliekami darbai F. Struvės Gireišių punkto aplinką pritaikyti turizmui, UNESCO paveldo propagavimui.

ISTORIJA

Panemunėlio krašto senovė*

Andra Simniškytė

Lietuvos istorijos institutas

Panemunėlio, savo vardą gavusio nuo Nemunėlio upės, kraštas iš vakarų yra ribojamas Nótigalės pelkės miškų masyvo. Pietuose valsčiaus riba, „užgriebusi“ dalį Šetekšnos aukštupio ir perėjusi į Nemunėlio aukštupį, tęsiasi į šiaurę Laukupės ir šalia jos einančio Pándėlio–Rokiškio kelio link. Panemunėlio valsčiaus teritorija priskiriama Vakarų Aukštaičių plynaukštės Salų–Čedasų mikrorajonui¹. Tai gana siauras ilgas lygumos ruožas, kurio dugninės morenos paviršius apklotas limnoglacialinių smėlių ir priemėlių. Paviršinių vandenių geografijos požiūriu Panemunėlio apylinkės yra Mūšės–Nemunėlio (Liėlupės) ir Nemuno baseinų tarpribyje. Panemunėlio valsčius užima maždaug 120 km². Nedidelė teritorija, nedaug joje ir archeologinių paminklų (1 pav.), rašytinė informacija apie kuriuos pradedama skleisti jau XIX amžiaus pabaigoje.

1895 metais Panemunėlio valsčiuje, Stramiliuose, buvo rastas beveik kelių tūkstančių monetų lobis². Tai apie jį, kaip apie senosios krašto materialinės kultūros dalį, anksčiausiai sumirgėjo žinutės spaudoje.

Išskirtinio senovės tyrinėtojų dėmesio susilaukė Moškėnų–Laūkupėnų piliakalnis, bene pirmą kartą aprašytas Fiodoro Pokrovskio, paruošusio ir 1899 m. išleidusio Kauno gubernijos archeologijos žemėlapi³. 1909 ir 1911 m. Moškėnų–Laukupėnų piliakalnį tyrinėjo Liudvikas Kšivickis. Buvo ištirta didžioji piliakalnio aikštelės dalis, daugiausia jos pakraščiai (apie 860 m²)⁴. Tyrinėjimai susilaukė didžiulio visuomenės susidomėjimo⁵, o apibendrinti duomenys apie šį piliakalnį pateko į enciklopedinius leidinius, tarp jų ir į leidžiamus kitose šalyse⁶.

* Straipsnis, „Vermės“ leidyklai įteiktas 2007 10 01, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2009 03 18 čia skelbiamas pirmą kartą.

¹ Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, t. 2, p. 304.

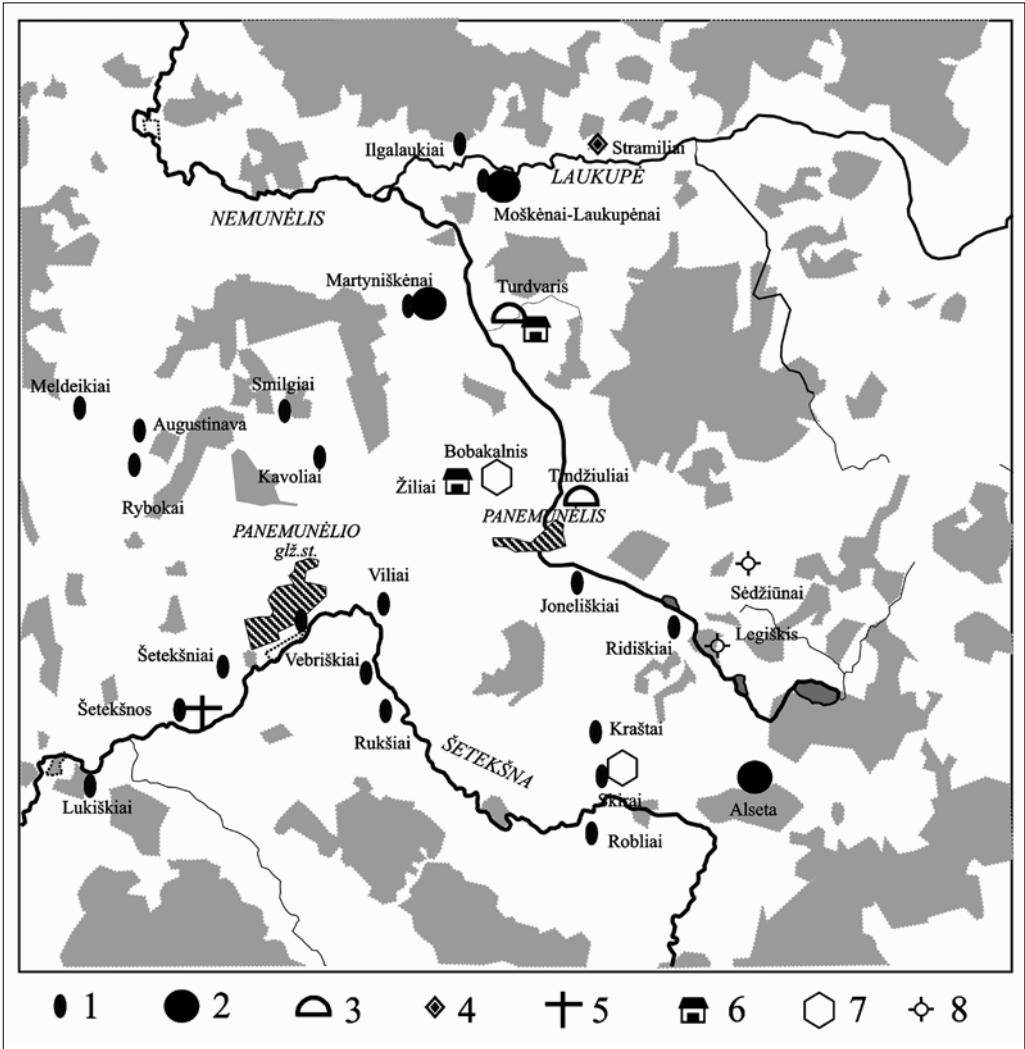
² Brensztejn M. Wypokopisko w Strumilce, gub. Kowienskiej /M.E.B, *Wiadomości Numizmatyczno-archeologiczne*, Kraków, 1895, nr. 1, p. 288; Ivanuskas E. *Lietuvos pinigų lobiai: paslėpti 1390–1865 metais*, Vilnius, 1995, p. 115–116 (čia pateikiamas ir išsamesnis literatūros sąrašas).

³ Покровский Ф. В. *Археологическая карта Ковенской губернии*, Вильна, 1899, p. 45–46, 50.

⁴ Крживицкий Л. *Последние моменты неолитической эпохи в Литве, Сборник в честь семидесятилетия Дмитрия Николаевича Анучина*, Москва, 1913, p. 301–318; Krzywicky L. *Grodziska górno-litewskie. Grodzisko na Górze Ościkowej pod Rakiszkami, Pamiętnik Fizyograficzny*, Warszawa, 1917, t. XXIV, dz. V, p. 1–42, tab. I–XIII; Kšivickis L. Aukštaitijos piliakalniai: piliakalnis ant Astikų kalno netoli Rokiškio (vertimas), *Žiobiškis*, 2000, p. 33–72.

⁵ Moškėnų kalnas /Jonas G-nas, *Šaltinis*, Seinai, 1909, rugs. 14; Didžiulienė L. Piliakalniai, *Lietuvos žinios*, 1910 liepos 21 (rugpj. 3), p. 3; Tumas J. Senovės kapų kalnai, *Viltis*, 1910, birž. 4(17), p. 2; Moškėnų piliakalnis /A. V-is, *Mūsų rytojūs*, 1927, nr. 25, p. 7; Moškėnų kalnas / Klišių Jonas, *Šaltinis*, Marijampolė, 1930, nr. 23, p. 296; Žikonis J. Moškėnų piliakalnis, *Mūsų kraštas*, 1931, nr. 15, p. 3; Kriukelis P. Rokiškio apylinkių gražesnės ir garsesnės vietos, *Zarasų kraštas*, 1932, rugpj. 14 (nr. 1), p. 2; Rokiškis. Moškėnų piliakalnis, *Lietuvos aidas*, 1932, geg. 28, p. 7; Matuliaskas J. Maškėnų piliakalnis, *Žvaigždutė*, 1939, nr. 4, p. 60; Paunksnis K. Moškėnų piliakalnis, *Po Spalio vėliava*, Rokiškis, 1956, lapkr. 18, p. 3; Nezabitauskas A. Moškėnų–Laukupėnų piliakalnis, *Po spalio vėliava*, Rokiškis, 1964, liepos 23.

⁶ Kulikauskas P. Moškėnai, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, Prag, 1969, t. 2, p. 857.

Žinių apie kelis naujus paminklus pateikė kraštotyrininkas Jurgis Elisonas⁷. Jis buvo lokalinio archeologinio atlaso kūrėjas, 1923 m. Panevėžyje įsteigęs Gimtajam kraštui tirti draugiją ir surinkęs daug informacijos apie Panevėžio apskrities archeologinius (ir ne tik) paminklus.

Tuo metu žinomi Panemunėlio krašto paminklai minimi ir 1928 m. išleistoje Petro Tarasenos knygoje „Lietuvos archeologinė medžiaga“⁸.

XX a. pradžioje sukaupti duomenys tebėra pagrindinis informacijos apie Panemunėlio senovę šaltinis. Nuo to laiko naujų archeologinių atradimų nedaug.

1 pav. Panemunėlio krašto archeologiniai ir mitologiniai paminklai: 1 – akmeniniai kirveliai; 2 – piliakalniai; 3 – pilkapiai; 4 – lobiai; 5 – senkapiai; 6 – dvarvietės; 7 – mitologinės vietos; 8 – akmenys

⁷ Elisonas J. Archeologinių ir šiaip įdomių, tiek Panevėžio apskrities, tiek kitų artimų apylinkių, vietų sąrašas, kurį yra surinkę Panevėžio valstybinės gimnazijos mokiniai, *Švietimo darbas*, 1925, nr. 4–5.

⁸ Tarasena P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928.

2 pav. Ekspedicijai talkinęs J. Bitinas prie Moškėnų piliakalnio šlaite esančios kopyltėlės. Apie 1960 m. J. Bitino archyvas

Archeologo Povilo Tebelškieo kasinėjimai Skiruosė–Panemunėlyje⁹ ir prie Moškėnų–Laukupėnų piliakalnio¹⁰ nebuvo rezultatyvūs, o apie Laimos Nakaitės–Vaitkunskienės Turdvario ekspediciją¹¹ ilgai niekas nieko nežinojo. Pastaruoju metu pasirodė Gintauto Zabielos parengtas išsamus Rokiškio rajono archeologinių objektų sąvadas¹² bei Vykinto Vaitkevičiaus šventviečių atlasas¹³, kuriuose suregistuoti Panemunėlio krašto archeologiniai ir mitologiniai objektai.

Ši tą naujo pavyko atskleisti „Versmės“ leidyklos 2001 m. ekspedicijos metu. Daug pagelbėjo senove besidomintys vietos gyventojai. Savo sodyboje Tindžiūliuose krašto istorijos ir buities muziejų įkūręs Jonas Bitinas (2 pav.) padėjo tiksliai lokalizuoti pamirštą ir nežinoma laikomą Turdvario radinių vietą. Jis suteikė vertingos informacijos ir apie Tindžiulių radimvietę bei spėjama Žilių dvarvietę. Kęstučio Zizo iniciatyva tvarkant ir puoselėjant Martišiškėnų piliakalnį yra puikus pavyzdys, kaip turi būti tausojamas kultūros paveldas. Žodinė vietos gyventojų informacija, Panemunėlio geležinkelio stoties mokyklos muziejuje saugomų dirbinių kolekcija, muziejaus Tunaičių sodyboje Šetėkšniuose archeologiniai eksponatai, „atradimai“ Rokiškio krašto muziejaus (toliau – RKM) fonduose – visa tai drauge su anksčiau geriau ar mažiau žinomais faktais paskatino dar kartą apibendrintai pažvelgti į Panemunėlio krašto senovę.

⁹ Tebelškis P. Skirų (Panemunėlio) senkapių (IP-1469 / A) (Rokiškio r., Panemunėlio apyl., Skirų k.) 1994 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita, Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius (toliau – LII RS), b. 2286.

¹⁰ Tebelškis P. Moškėnų piliakalnio (AR-953) sen. gyvenvietės (pralaidos per kelią vietoje) 1995 m. vykdytų žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita, LII RS, b. 2469.

¹¹ Nakaitė L. Turdvario senkapio, Rokiškio r., tyrinėjimų dienoraštis, RKM 33 (3) *Archeologiniai kasinėjimai*, p. 47–57.

¹² Zabiela G. Sėlių žemės senovė, *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, Vilnius, 1999, p. 23–68.

¹³ Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*, Vilnius, 2006.

Akmeninių kirvelių gadyne

Seniausią krašto praeitį liudija kirveliai, pagaminti iš atsparios laiko tėkmei medžiagos – akmens. Panemunėlio valsčiaus teritorijoje galima suskaičiuoti apie 55 kirvelius (1 lentelė; 3–5 pav.). Ir tai toli gražu ne galutinis skaičius. O kiek jų dar nesurasta, kiek užmirštų vietos gyventojų palėpėse... Spėjama, jog šiandien geriausiu atveju žinome apie kas antrą¹⁴, o gal netgi kas trečią surastą akmeninį kirvelį.

1 lentelė.

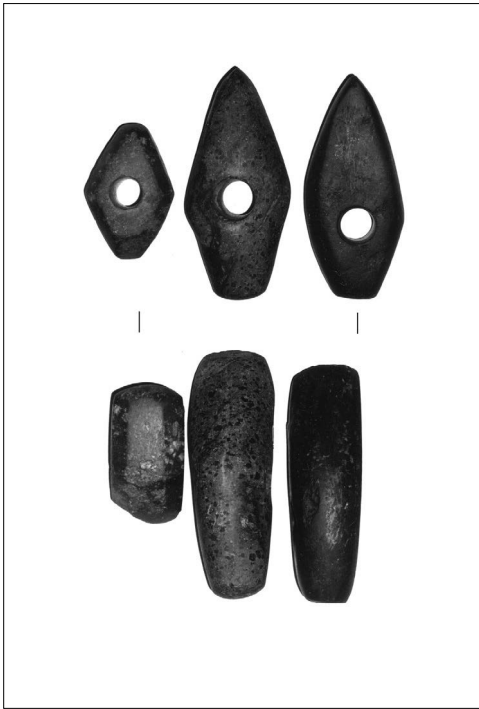
Panemunėlio krašto akmeniniai kirveliai

Nr.	Radimvietė	Kirvukų skaičius	Saugojimo vieta	Šaltiniai, literatūra
1.	Augustinava	1	RKM A-92	LAA, I, 43
2.	Ilgalaukiai	1	RKM A-203	Zabiela, 1999, 44
3.	Joneliškiai	3	RKM A-35161-35163	Zabiela, 1999, 44
4.	Kavoliai	1	RKM A-56	LAA, I, 502; Zabiela, 1999, 44
5.	Kraštai	1	LNM 2279	Zabiela, 1999, 45
6.	Laukupėnai, prie piliak.	1	VDKM 1125	Zabiela, 1999, 45
7.	Lukiškiai	1	RKM A-36	LAA, I, 652; Zabiela, 1999, 45
8.	Martiniškėnai	2	RKM A-150/900; A-138	LAA, I, 675; Zabiela, 1999, 45
9.	Meldeikiai	2	RKM A-96; A-198/9495	LAA, I, 694; Zabiela, 1999, 45
10.	Moškėnai, piliak.	6	RKM A-57; A-58; A-194/7835; A-193/7836; UKM A351; LNM 2026;	LAA, I, 741:1-4; Zabiela, 1999, 46
11.	Panemunėlio apyl.	24	RKM A-42; A-135; A-182; VDKM 370:1-3; VDKM (?); Panemunėlio gelež.stoties mokyklos muziejelyje (18 egz.)	LAA, I, 867:6; Zabiela, 1999, 44, 46
12.	Rybokai	1	RKM 28959	Zabiela, 1999, 47
13.	Ridiškiai (Rudikiškiai)	1	RKM A-67	Zabiela, 1999, 47
14.	Robliai	1	RKM A-11	LAA, I, 1028; Zabiela, 1999, 47
15.	Rukšiai	1	Panemunėlio glž.st. mokykla	–
16.	Smilgiai	1	–	VAK, f.1, ap.1, b.40, p.158
17.	Šetekšnos apyl.	5	Tunaičių sodyba	–
18.	Vėbriškiai	1	–	VAK, F.1, ap.1, b.40, p.168; Zabiela, 1999, p. 48
19.	Velniupys	1	–	Tebeškis, 1994
20.	Viliai	2	RKM A-39	LAA, I, 1346:1-2; Zabiela, 1999, 48

Tarp archeologinių radinių jie aptinkami nuo akmens amžiaus iki pat Kristaus gimimo. Tačiau gausioje kirvelių kolekcijoje ankstyvųjų dirbinių yra vos keli. Tai naujojo akmens amžiaus – neolito (III tūkstantmetis pr. Kr.–II tūkstantmečio pr. Kr. pradžia) – vadinamieji *laiviniai kovos kirvoiai* (3 pav. kirvelis viduryje).

Visi kiti kirveliai – darbo įrankiai, naudoti primityvios žemdirbystės sąlygomis. Lietuvoje buvo paplitusi miškingų kraštų žemdirbystės sistema – lydininė žemdirbystė. Akmeniniais įrankiais iškirstuose, išdegintuose miškų ploteliuose buvo įrengiami lydimai ir juose 3–4 metus augi-

¹⁴Zabiela G. Sėlių žemės senovė, *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, Vilnius, 1999, p. 28.

nami javai¹⁵. Nualintus juos 20–60 metų palikdavo nedirbamus, o vėl miškais užaugančiuose plotuose ganydavo gyvulius. Neolito pabaigoje pažintus lydimumus šalia kitų žemdirbystės formų gyventojai naudojo net ir XVIII–XIX a. Tuo tarpu akmeninius įrankius, pradedant pirmaisiais amžiais po Kristaus, išstūmė tobulesni metaliniai.

Panemunėlio krašte naudoti akmeniniai kirveliai su skylė kotui. Tik vienas Panemunėlio geležinkelio stoties mokykloje saugomas kirvukas priskiriamas įtveriamųjų sugniaužtinių tipui (4 pav. A – apačioje, antras iš dešinės). Tai retai Lietuvoje pasitaikanti kirvių rūšis, daugiausia jie paplitę Baltarusijoje¹⁶.

Didelės dalies kirvelių radimo aplinkybės yra nežinomos. Dauguma Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės mokyklos muziejuje ar Tunaičių sodyboje Šetekšniuose eksponuojamų kirvelių yra be tikslios metrikos, tik su nuoroda „Panemunėlio apylinkės“ (3–5 pav.). Kaimo tikslumu lokalizuota

3 pav. Akmeniniai kirveliai Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės mokykloje. Aut. nuotr. 2001 m.

4 pav. Akmeniniai kirveliai Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės mokykloje. Aut. nuotr. 2001 m.

5 pav. Akmeniniai kirveliai Antano ir Joanos Tunaičių sodybos muziejuje Šetekšnių k. Aut. nuotr. 2001 m.

¹⁵Dundulienė P. Žemdirbystė Lietuvoje, Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, t. 5, p. 12–21.

¹⁶Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Akmens ir žalvario amžiaus paminklai, Vilnius, 1974, t. 1, p. 87.

maždaug 17–18 radimviečių, kuriose rasta maždaug pusė visų Panemunėlio krašto kirvelių. Tokiomis aplinkybėmis sunku įvertinti Panemunėlio krašto senąjį apgyvendinimą. Vargu ar kiekviena akmeninio kirvelio radimvietė sietina su to meto gyvenvietė. Greičiausiai jos byloja apie apytiksles senųjų lydimų, kirtimų vietas, buvusias ne per toliausiai nuo jas dirbusių žmonių gyvenviečių. Didžioji dauguma kirvelių (su metrikomis) aptikti vietovėse prie Šetekšnos ir Nemunėlio upių bei šalia Notigalės pelkės, t. y. šalia vandens. Vanduo buvo įvairiapusiškai reikšmingas to meto žmogaus gyvenime, nes tai ir susisiekimo priemonė, ir maisto šaltinis (geriamas vanduo, žvejyba), ir būtina priemonė buityje bei ūkyje.

Brūkšniuotosios keramikos kultūra (I tūkstantmetis pr. Kr.)

Akmeniniai kirveliai – Brūkšniuotosios keramikos kultūros gyventojų įrankiai – ypač paplitę žalvario amžiaus 2-ojoje pusėje – ankstyvajame geležies amžiuje, t. y. I tūkstantmetyje pr. Kr. Tyrinėtojai archeologinę kultūrą taip pavadino pagal jai būdingą brūkšniuotą keramiką – indus, kurių paviršiuje ryškūs brūkšniai, atsiradę braukiant dar neišdžiūvusio puodo paviršių žolės, šiaudų gniūžte. Šios keramikos daugiausia randama įtvirtintose gyvenvietėse – piliakalniuose, kuriuose, be keramikos, aptinkama tam laikotarpiui būdingų kaulo, rago, molio ir akmenų dirbinių, tarp jų ir akmeninių kirvelių.

Piliakalniai buvo įrengiami kalvose, pasirenkamos aukščiausiai iškilusios, patogiausios ir saugiausios gyventi jų dalys. Kalvų pertvarkymai ir sutvirtinimai tuo metu dar buvo minimalūs. Palyginami tik aikštelės pakraščiai, kur sukonstruojamos piliakalnių saugojančios medinės tvoros. Jų pėdsakai dabar išoriškai nepastebimi ir aptinkami tik tyrinėjimų metu.

Brūkšniuotosios keramikos kultūros piliakalnis, vadinamas *Astikų kalnu*, žinomas *Moškėnuose–Laukupėnuose* (6 pav.). Piliakalnis įrengtas Laukupės upės kairiajame krante 20–30 m aukščio kalvoje. Tai ryškiausia apsemtų recesinių pakraštinių darinių atskira sala Čedasų–Moškėnų–Salų prielėdyninėje limnoglacialinėje lygumoje. Piliakalnio aikštelė 50×38 m dydžio. Ją juosia piliakalnio šlaite įrengti pylimai ir grioviai. Tai vienas didžiausių ir geriausiai įtvirtintų piliakalnių Šiaurės Rytų Lietuvoje. Tačiau galingi įtvirtinimai atsiradę vėliau. Laikais iki Kristaus bendruomenė buvo menčiau apsaugota.

1909 ir 1911 m. L. Kšivickis ištyrė apie 860 m² – beveik visą aikštelę¹⁷. Aikštelės pakraščiuose kultūrinis sluoksnis siekė 1–1,2 m storį. Storiausia piliakalnio sluoksnio dalis priklausė ankstyviausiam Brūkšniuotosios keramikos kultūros etapui. Piliakalnio gyvavimo pradžioje pirminė ovali jo aikštelė buvusi mažesnė – vos 32×20 m dydžio, apjuosta 1 m gylio ir 6 m pločio grioviu. Vėliau ji išplėsta išlyginant griovį. Aikštelės pakraščiuose aptikti netaisyklingi akmenų grindiniai, sudėti per 2 kar-

¹⁷Tyrinėjimai ir jų vertimas į lietuvių kalbą skelbti, todėl šiame straipsnyje kartojami nebus: Krzywicki L. Grodziska górno-litewskie. Grodzisko na Górze Ościkowej pod Rakiszkami, *Pamiętnik Fizyograficzny*, 1917, t. 24, dz. V, p. 1–42, tab. I–XIII; Kšivickis L. Aukštaitijos piliakalniai: piliakalnis ant Astikų kalno netoli Rokiškio (vertimas), *Žiobiškis*, 2000, p. 33–72; Lietuvos TSR archeologijos atlasas. *Piliakalniai*, Vilnius, 1975, t. 2, p. 111–112 (nr. 456); Grigalavičienė E. *Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius, 1995, p. 32; Zabiela G. Žvilgsnis į Žiobiškio apylinkių senovę, *Žiobiškis*, 2000, p. 27–32.

6 pav. Moškėnų piliakalnio tyrinėjimai (pagal „Lietuvos piliakalniai. Atlasas“, Vilnius, 2005, t. 2, p. 347)

tus. Ankstyviausiam piliakalnio etapui priklausė 75 akmeniniai, 411 kaulinių ir raginių, keletas molinių, dalis geležinių ir žalvarinių dirbinių, didelė dalis gyvulių kaulų bei keramikos.

Ir kasinėjimų medžiaga, ir pačios kalvos topografinė padėtis liudija, jog čia būta neeilinės reikšmės gyvenvietės. Tai vienintelis tipiškas Brūkšniuotosios keramikos kultūros piliakalnis mažai kalvotame Panemunėlio krašte, galbūt to meto krašto centras, kurio įtakoje buvo visa apie 120 km² dydžio valsčiaus teritorija (plg., Obelių–Kriaunų valsčiuje (400 km²) būta 9-ių piliakalnių; Daugailių krašte, Utenos r., (200 km²) žinoma net 14 piliakalnių). Artimiausias Moškėnų–Laukupėnų kaimynas, „konkurentas“, Vadvūų piliakalnis buvo už 14 km į pietų rytus. Moškėnų piliakalnio aikštelės kasinėjimų metu rastas lašo formos galvutė smeigtukas, datuojamas IV a. pr. Kr.–II a. po Kr., yra vienintelis tokio tipo radinys Lietuvoje (7 pav.). Šis importinis papuošalas byloja bendruomenę palaikius ryšius su kitais kraštais, konkrečiu atveju – su Okos aukštupyje gyvenusiais rytų baltais.

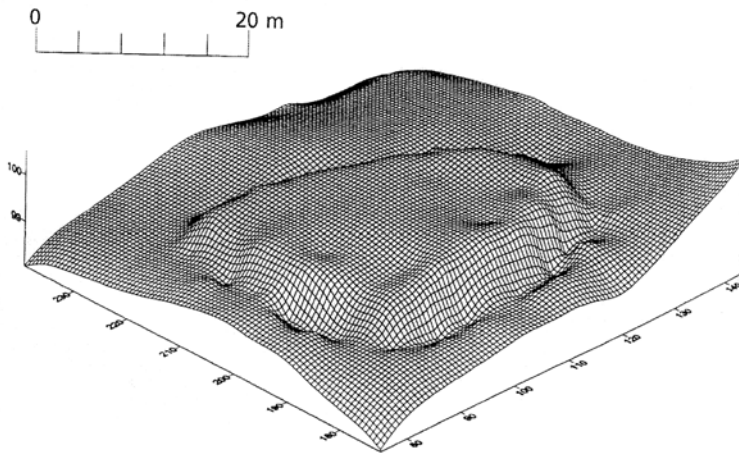
7 pav. Lašo formos smeigtuko galvutė, rasta Moškėnų piliakalnyje (pagal „Sėliai. Baltų archeologijos paroda. Katalogas“, Vilnius, 2007, p. 251, nr. 1211)

Kitų Panemunėlio krašto piliakalnių paskirtis nėra iki galo apibrėžta, neaiški ir jų chronologija. Už kokių 2–3 km į pietvakarius nuo Moškėnų piliakalnio yra *Martiniškėnų* „piliakalnis“, dar vadinamas *Žydų kapais*. Piliakalniu vadinama žemės konstrukcija, įrengta beveik lygioje vietoje (8–9 pav.). Tai 40 m skersmens, 1 m aukščio kalvelė, apjuosta 2 m pločio ir 0,5 m gylio grioviu, iš pietų pusės supama pelkės. Pietvakarių pusėje yra 3 m pločio įvažiavimas. Kultūrinio sluoksnio ir įtvirtinimų pėdsakų nepastebėta. Tarp žmonių sklendo pasakojimai, neva šiame kalnelyje vaidenasi. 1949 m. žvalgant piliakalnį iškasta keletas 1 m² dydžio šurfų. Jokių kultūrinio sluoksnio žymių nerasta¹⁸. RKM yra saugomi 2 akmeniniai kirvukai iš Martiniškėnų kaimo. Sunku pasakyti, ar šie 2 radiniai turi ką

¹⁸Kulikauskas P. 1949 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos dienoraštis, LII RS, b. 3, p. 79.

8 pav. Martiniškėnų piliakalnis. K. Zizo nuotr. 2001 m.

9 pav. Martiniškėnų piliakalnio planas (pagal „Lietuvos piliakalniai. Atlasas“, Vilnius, 2005, t. 2, p. 342)

nors bendro su „piliakalniu“, ar tiesiog rasti kaimo ribose, netoli Nemunėlio upės. Šis piliakalnis neturi visų piliakalniams būdingų požymių. Tačiau piliakalnio paskirtis buvusi įvairiafunkcinė, ne tik karinė-gynybinė ar gyvenvietinė. Vieną reikšmių pastaruoju metu suaktualino archeologas G. Zabiela. Tai piliakalniai – slėptuvės, kurioms būdingas menkas kultūrinis sluoksnis (arba jo nebuvimas), nežymūs gynybiniai įrengimai, gamtinės kliūtys ir t.¹⁹ Tiesa, tyrinėtojas Martiniškėnų „piliakalnio“ neįtraukė į spėjamų slėptuvių sąrašą, tačiau apsvarsčius visas aplinkybes, tokia galimybė išlieka. Pelkynuose, dabar jau melioruotuose, įrengta slėptuvė galėjo tarnauti kaip prieglobstis Nemunėlio pakrančių gyventojams.

Panemunėlio valsčiaus pietiniame pakraštyje yra dar vienas piliakalnis – *Alsetà*, vadinamas *Koplyckalniu*, apie kurį pirmas 1925 m. užsiminė J. Elisonas:

*„Dvaro lauke stovi nelabai senu mišku apaugęs kalnelis, kurį vietos gyventojai vadiną piliakalniu. Pasakoja, kad seniau tenai buvę kapai“*²⁰.

Piliakalnis įrengtas Šetekšnos slėnyje esančioje kalvoje. Ji žemesnė už

¹⁹ Zabiela G. Piliakalniai-slėptuvės, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2001, t. 21, p. 399–412.

²⁰ Elisonas J. Archeologinių ir šiaip įdomių, tiek Panevėžio apskrities, tiek kitų artimų apylinkių, vietų sąrašas, kurį yra surinkę Panevėžio valsstybinės gimnazijos mokiniai, *Švietimo darbas*, nr. 5, 1925, p. 438.

10 pav. Alsetos
piliakalnis. Aut. nuotr.
2001 m.

aplinkines aukštumas, nuo kurių atskirta plačia pelkėta lyguma (10 pav.). Aikštelė labai neišsiskiria, pailga rytų–vakarų kryptimi, 40 m ilgio bei 20 m pločio. Buvusį kultūrinį sluoksnį sunaikino arimai. Piliakalnio šlaitai 3–7 m aukščio. Į šiaurės rytus nuo piliakalnio aukštumoje buvusi papėdės gyvenvietė, ten 0,2 ha plote rasta smulkių lipdytos keramikos šukių²¹.

Deja, beveik nieko negalima pasakyti apie Brūkšniuotosios keramikos kultūros laidoseną. Šios kultūros kapų žinoma labai nedaug. Pietinėje kultūros srityje randama degintinių žmonių kapų, o šiaurinėje mirusiųsios laidėjo nedegintus. Šventosios upė buvo riba, skyrusi šiuos du laidosenos būdus.

Kapai pilkapiuose (I tūkstantmečio po Kr. 1-oji pusė)

Daugiau nei tūkstantį metų piliakalniuose koncentruota gyvensena pradėjo kisti erų sandūroje. Paskutiniame Brūkšniuotosios keramikos kultūros etape išplito papėdžių ir atvirosios gyvenvietės. Didžiausią įtaką tam turėjo geležies gavybos ir gamybos igūdžių atsiradimas. Perpratus geležies gavybos ir gamybos paslaptis bendruomenė galėjo pasigaminti tobulesnį darbo įrankių ir tai savo ruožtu lėmė ūkinės veiklos intensyvumo ir produktyvumo augimą. Kintančios gyvenimo sąlygos veikė demografinę situaciją. Gausėjančioms bendruomenėms piliakalnių aikštelės tapo per ankštos. Geležies gamyba užsiimti piliakalniuose buvo nepatogu (jau vien dėl nuolatinio vandens poreikio gamybai) ir pernelyg rizikinga (didėjo gaisro pavojus). Galbūt su geležies gamyba susijusių žmonių šeimos ir įkūrė pirmąsias sodybas piliakalnių papėdėse bei atokiau nuo jų.

Kaip jau minėta, keramikos lygiu paviršiumi rasta prie Alsetos piliakalnio. Net 5 ha dydžio gyvenvietė supo Moškėnų–Laukupėnų piliakalnį. Jos tiksli chronologija kol kas neaiški, nes nebuvo vykdomi platesni kasinėjimai gyvenvietės papėdėje. Tiesa, 1995 m. piliakalnio papėdėje, ištyrus 12 m², nieko nerasta²²,

²¹Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Piliakalniai, Vilnius, 1975, t. 2, p. 27 (nr. 10).

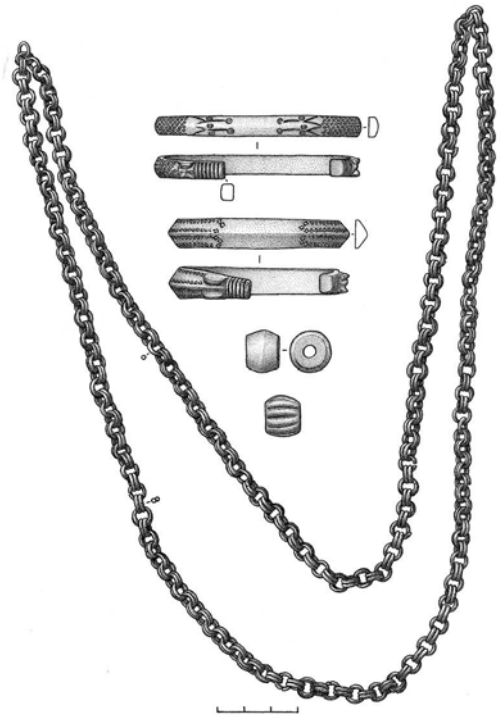
²²Tebelškis P. Moškėnų piliakalnio (AR-953) sen. gyvenvietės (pralaidos per kelią vietoje) 1995 m. vykdytų žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita, LII RS, b. 2469.

bertą²³) ir kita – pusapvalio pjūvio lanke-
liu (VII gr. pgl. M. Michelbertą) (11 pav.).

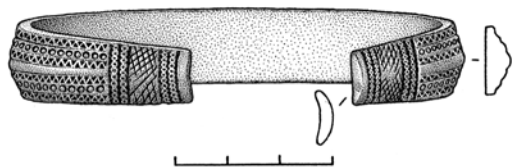
RKM saugoma III–IV a. žalvarinė
apyrankė trikampio pjūvio formos lan-
keliu (13 pav.), rasta 1945 m. *Panemunė-
lio* [metrikoje nurodyta *Panemunio*] dvaro
žemėje, prie Tindžiulių, šilėlyje. Apytikslė
radimo vieta lokalizuota su J. Bitino
pagalba. Apyrankė rasta dešiniajame
Nemunėlio krante, 0,5 km į šiaurę nuo
geležinkelio ir kelio iš Tindžiulių į Turd-
varių susikirtimo. Nors pilkapiai šiose vie-
tose nežinomi, apyrankė yra tipiškas Pil-
kapių su akmenų vainikais kultūros kapų
radinys, bylojantis apie kadaise čia bu-
vusius pilkapius.

Sunku pasakyti, kur gyveno tokius
papuošalus kūrę, nešioję ir į kapus įdėję
žmonės. Teoriškai galima samprotauti apie
netoliese egzistavusias sodybvietes, juo-
lab, kad paupiuose gyvenimo ir ūkinin-
kavimo sąlygos buvo palankios.

Pasibaigus Brūkšniuotosios kera-
mikos kultūrai, nebuvo užmirštas ir
Moškėnų–Laukupėnų piliakalnis. Jame rasta
romėniškojo laikotarpio dirbinių, visų pir-
ma peilių-pjautuvėlių, kurie atsirado I–
II a. riboje ir naudoti iki pat I tūkstant-
mečio po Kr. vidurio. Šie darbo įrankiai
tiesiogiai susiję su ūkine žmonių veikla,
todėl jų radiniai piliakalnio kontekstui
suteikia kasdieniškumo, ūkiškumo bei pa-
stovaus gyvenimo išpūdį. Vis dėlto, ne-
reikia pamiršti, jog peiliai-pjautuvėliai –
dažnas radinys ir to meto kapuose. Rasta
jų ir Turdvaryje. Kapuose rastųjų darbo
įrankių paskirtis niekuo nesiskiria nuo kitų
įkapių – papuošalų ar ginklų. Visi jie –
įkapės. Moškėnų piliakalnyje rasta ir tokių
kapuose dažnai aptinkamų papuošalų kaip
II–III a. šarnyrinė segė trikampe kojele,
ratelinis smeigtukas ir etc. Greičiausiai
kapams būdingus dirbinius, rastus piliakal-
nių aikštelėse, reikėtų sieti su pasikeitusia
piliakalnių paskirtimi, kai jie tapo žmonių
susibūrimo (taikos ar pavojaus metu) vie-
tomis. Nepaisant kultūrinių ir socialinių-
ekonominių pokyčių, Moškėnų piliakalnis
išlaikė savo svarbą. Itin reikšminga buvo
piliakalnio topografinė padėtis. Iškilį kal-
va lygumų fone pirmiausia patraukdavo
dėmesį, simbolizuodama valdžią, jėgą,
turta, sutelkdama aplinkines bendruome-
nes bendram veiksmui. Piliakalnyje galėjo

12 pav. Radiniai iš Turdvario. I. Maciukaitės
pieš.

13 pav. Apyrankė iš Tindžiulių. I. Maciukaitės
pieš.

²³Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius, 1986.

vykti ritualinės apeigos, į kurias žmonės rinkdavosi pasipuošę. Tikėtina, jog tomis progomis žmonės rengdavosi ir puošdavosi taip, kaip archeologai juos randa palaidotus kapuose. Galbūt kaip tik tokių apeigų metu pamesti (paaukoti?) radiniai ir buvo rasti kasinėjant piliakalnį.

Panemunėlio kraštas – istorinės Sėlos dalis

Kas krašte vyko pasibaigus Romėniškajam periodui ir prasidejęs vadinamajam migracijų periodui (V–VI a.) – duomenų nėra. Visoje Šiaurės Rytų Lietuvoje–Pietryčių Latvijoje gerokai sumažėjo laidojimo paminklų, o gyvenamųjų vietų tyrinėjimai nepakankamai išsamūs. Tradiciškai teigiama, jog tam įtakos turėjo migracijų periodo neramumai, išukę į savo verpetą ir Lietuvos teritoriją. Įvairių genčių judėjimai, persistūmimai, kariniai konfliktai paveikė ir Lietuvoje gyvenusių bendruomenių gyvenimą, dėl ko galėjo pakisti ir jų gyvenimo ritmas bei pobūdis.

I tūkstantmečio 2-ojoje pusėje Sėloje išplitusi materialinė kultūra turėjo daug bendro su Latvijoje susiformavusia latgališka kultūra. Jai būdingų radinių aptikta ir Moškėnų–Laukupėnų tyrinėjimų metu. Tai VII a. 2-osios pusės–VIII a. žalvarinis ramentinis smeigtukas (14 pav.), VI a. pab.–VII a. trikampio formos kabutis, geležiniai lazdeliniai smeigtukai, VI–VIII a. kiau-rakryžmis smeigtukas. Rasta ir ginklų: IV–VII a. Lietuvoje dažnokai randamas rombo formos ietigalis ir ietigalio su atkar-pomis fragmentas.

Remiantis minėtais vėlyviausiais piliakalnio radiniais, piliakalnio pabaiga datuojama VII a. po Kr.²⁴ Tačiau galingi įtvirtinimai byloja ką kita. Šlaituose piliakalnį juosė du griovių–pylimų žiedai: 3–3,5 m žemiau aikštelės iškastas 3 m pločio ir 0,5 m gylio griovys ir supiltas 210 m ilgio, 1,8 m aukščio ir 8 m pločio pylimas. Jo išorinis šlaitas leidžiasi į antrą 3 m pločio, 0,5 m gylio griovį, už kurio supiltas antras 275 m ilgio, 2 m aukščio ir 10 m pločio pylimas. Remdamasis šiomis konstrukcijomis, G. Zabiela iš-kėlė prielaidą, jog piliakalnis buvo nau-dojamas ir II tūkstantmečio pradžioje²⁵. XI–XII a. jį datavo ir pats piliakalnio ty-rinėtojas L. Kšivickis²⁶. G. Zabielos nuomone, tai bene pats vėlyviausias Aukš-taitijos piliakalnis²⁷. Nors piliakalnio aikštelėje to meto dirbinių nerasta, spren-džiant iš kitų tokių piliakalnių analogijos, Sėloje tai nėra neįprasta: I ir II tūkstant-mečių riboje gyventojų veikla koncentra-

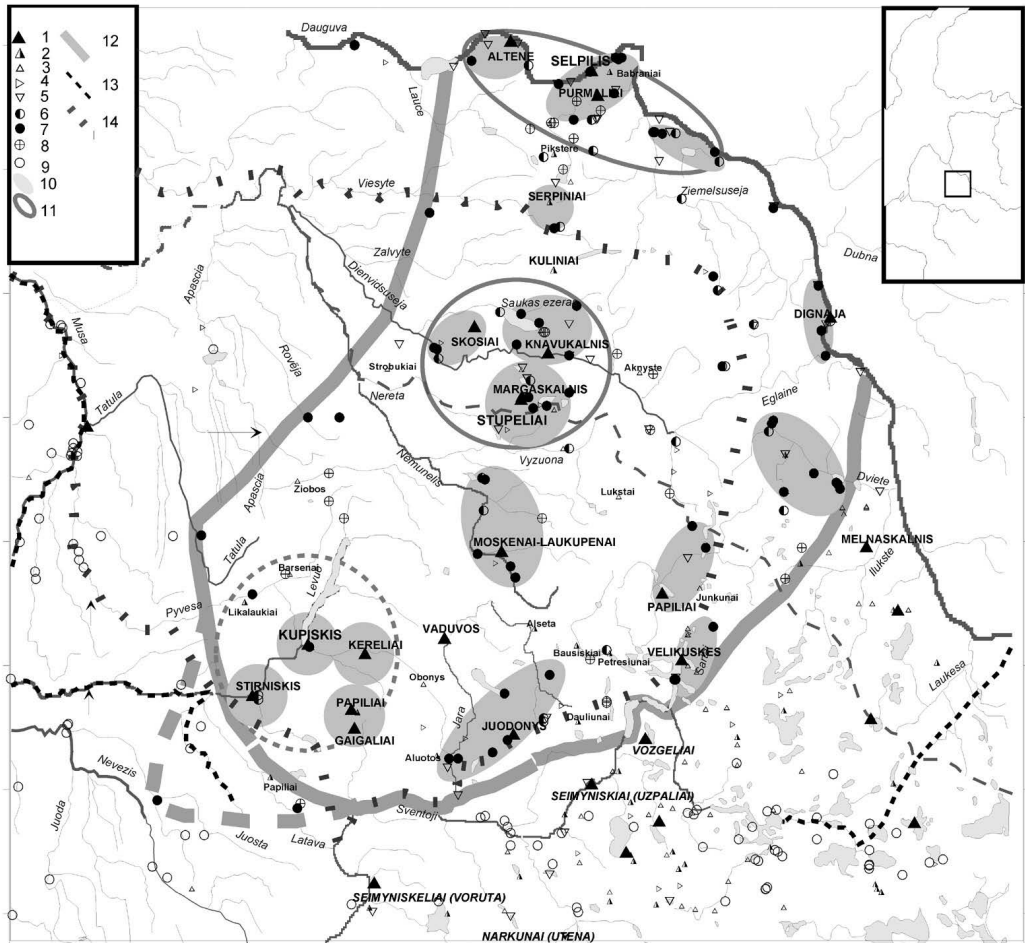
14 pav. Ramentinis smeigtukas iš Moškėnų piliakalnio (pagal „Sėliai. Baltų archeologijos paroda. Katalogas“, Vilnius, 2007, p. 141, nr. 580)

²⁴ Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Piliakalniai, Vilnius, 1975, t. 2, p. 111–112 (nr. 456); Grigalavičienė E. Žalvario ir ankstyvosios geležies amžius Lietuvoje, Vilnius, 1995, p. 32;

²⁵ Zabiela G. Piliakalnių likimas Lietuvos susidarymo išvakarėse, *Lituanistica*, 1991, nr. 4(8), p. 22–42; Zabiela G. Lietuvos medinės pilys, Vilnius, 1995, p. 23.

²⁶ Kšivickis L. Aukštaitijos piliakalniai: piliakalnis ant Astikų kalno netoli Rokiškio (vertimas), *Žiobiškis*, 2000, p. 61.

²⁷ Zabiela G. Piliakalnių likimas Lietuvos susidarymo išvakarėse, *Lituanistica*, 1991, nr. 4(8), p. 22–42; Zabiela G. Lietuvos medinės pilys, Vilnius, 1995, p. 23.

vosi ne piliakalnio aikštelyje, bet jo papėdėje, todėl to meto kultūrinis sluoksnis aikštelyje tiesiog nesusiformavo.

Kas ir kodėl įrengė galingus įtvirtinimus? Tokius darbus paskatina arba realiai gresiantis pavojus, arba stipri ir valdžią demonstruoti siekianti jėga. Atsigręžus į bendrą to meto istorinį geografinį kontekstą, Panemunėlio kraštas yra istorinės Sėlos žemių centre, nuo kitų genčių saugiai atskirtas „savų“ giminingų sėlių bendruomenių (15 pav.). Laukupės krante, netoli jos santakos su Nemunėliu, stūksantis piliakalnis kontroliavo visą Nemunėlio aukštupį, kuris buvo jungiamoji trasa tarp Mūšos ir Šventosios upynų. Palanki tarpinė padėtis ir ilgalaikės gyvenimo tradicijos padėjo ilgą laiką išlaikyti centrinės vietos trauką, kuri galbūt užfiksuota ir rašytiniuose šaltiniuose. XIII a. vidurio Mindaugo aktuose, kuriais Sėla dovanojama Livonijos ordinui, dažniausiai minimos 4 Sėlos žemės: „...*terram, quae Selen dicitur, videlicet Meddene, Pelone, Malesine, Thovrax, cum suis attinentiis...*“²⁸ Šių žė-

15 pav. Sėlos teritorija ir jos struktūra vėlyvojoje priešistorėje (Simniškytė A. „Sėlos kraštas VI/VII–XIII/XIV amžiais: teritorinė struktūra ir hierarchija“, Lietuvos archeologija, Vilnius, 2005, t. 27, 3 pav.)

²⁸ Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch (toliau – LUB), Reval. Riga, 1853, Bd. I, p. 371–372 (nr. CCLXXXVI); p. 372–373 (nr. CCLXXXVII); p. 394–395 (nr. CCCVIII).

mių istorinės geografijos versijos kuo įvairiausias²⁹. Panemunėlio apylinkės šia prasme ligi šiol nebuvo patraukusios tyrinėtojų dėmesio. Tačiau 1254 m. Upmalės dalybos sutartyje nurodyta, jog Nemunėlio aukštupyje yra *Medene*³⁰. Augusto Bilenšteino nuomone, šioje sutartyje minima *Medene* ir Sėlos dovanojimo akto *Medene* yra dvi skirtingos vietovės³¹. Medėnais [*Medene, Meddene, Medone, Meddenen, Medennen*] vadinamo vietovardžio dauguma (daugiausia latvių) tyrinėtojų ieškojo Latvijos pusėje, kiek į šiaurės rytus nuo Zarasų. Vietovių su šaknimi *Med-* gausu visoje Lietuvoje. Yra jų ir Panemunėlio valsčiuje. *Medinomis* vadinami dirvonai, užaugančios pievos prie Jonėliškių, Gireišių³²; *Medina* ir *Medinėle* vadintos ganyklos prie Moškėnų kaimo³³. Vietovių pavadinimai, Upmalės sutartyje tiksliai nurodyta Medenės geografija (Nemunėlio aukštupys) bei Nemunėlio ir Laukupės santakoje stūksantis Moškėnų piliakalnis su vėlyvajam geležies amžiui būdingais įtvirtinimais skatina manyti, jog kaip tik čia galėjęs būti *Medenės* žemės centras. Piliakalnio įtakos zona apėmė mažiausiai 200 km² arealą, kurio šiaurinis pakraštys siekė Nemunėlio vidurupyje gyvenusias bendruomenes už Panemunėlio valsčiaus ribų, o pietuose – tas pačias Turdvario apylinkes. Apie tai byloja radiniai iš Turdvario pilkapyno, kuriame I–II tūkstantmečio po Kr. sandūroje vėl pradėta laidoti mirusiuosius (stiklo ir gintaro karoliai, apyrankės, antkaklė plokštiniais užkeistais galais, kiauri karoliai, grandinėlių fragmentas (11, 12 pav.). Tuo metu galbūt dar žymu buvo pilkapių sampilai, į kuriuos laidojant buvo siekta pabrėžti ryšį su šia vietove ir su jos praeitimi.

Panemunėlio kraštas vėlesniais laikais

Manoma, jog kovų su kalavijuočiais metu Sėla buvo virtusi dykra. Laikmečiui pasibaigus, Sėla buvo rekolonizuojama, o naujieji valdžios centrai kuriami naujose vietose. Taip rašytoje istorijoje keliolika kilometrų į rytus nuo Moškėnų–Laukupėnų piliakalnio radosi Rokiškis, nuo kurio į šiaurę plytinčios girios Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1499 m. buvo dovanotos Grigaliui Astikui.

Nors politinės-administracinės valdžios Moškėnų piliakalnyje nebeliko, Moškėnų–Turdvario apylinkės, daugiau nei kelis tūkstančius metų buvusios Panemunėlio krašto centrine ašimi, reikšmingos išliko ir vėlyvesniais laikais. Priešais pagoniškų laikų pilkapyną Turdvaryje (Tūradvaryje) XVI a. jau buvo dvaras³⁴. Šios vietos gyventi viduramžių didikams buvo tiek patrauklios, kiek ir geležies amžiaus bendruomenėms, čia pasirinkusioms amžinojo poilsio vietą. Dabartinio Panemunėlio (3,5 km į pietus nuo Turdvario) vietoje tuo metu dar buvusios girios, kurias 1525 m. Žygimantas Augustas padovanojo Aleknai Kšivickiui, aptvarkiusiam žemę ir čia įsteigusiam dvarą. Tik 1770-aisiais dvaro centras perkeltas iš Turdvario į Panemunėlį, čia pastatydinus naujus dvaro rūmus ir bažnyčią³⁵.

Moškėnų–Laukupėnų apylinkės neužaugo miškais. 1 km atstumu nuo

²⁹ Simniškytė A. Sėlos kraštas VI / VII–XIII / XIV amžiais: teritorinė struktūra ir hierarchija, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2005, t. 27, p. 29–46.

³⁰ LUB, 1853, Bd. I, p. 347 (nr. CCLXV).

³¹ Bielenstein A. *Die Wohnsitze der Selen. Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*, St. Petersburg, 1892, p. 168–174.

³² Lietuvos žemės vardyno anketos (toliau – LŽV), *Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyrius*.

³³ *Ten pat.*

³⁴ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, 2 leid., 1991, t. 2, p. 155.

³⁵ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, 2 leid., 1991, t. 2, p. 155; Meilus E. Rokiškio krašto miesteliai XV–XVIII a., *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, Vilnius, 1999, p. 184.

16 pav. Velniupio kalnelis. Aut. nuotr. 2001 m.

piliakalnio, *Stramiliuose*, 1895 m. I. Grobnickis rado mažiausiai 1 894 monetas. Daugiausia rasta XVII a. 1-osios pusės monetų. Vienas ankstyviausių – Saksonijos 1574 m. Augusto taleris³⁶. Visas lobis atiduotas Sankt Peterburgo monetų kalyklai suldyti.

XVII a. monetų rasta ir *Šetekšnų* dvaro (Lukiškių k.) žemėje buvusiame senkapyje, žmonių vadintame *Erecko* ar *Jerecko kalneliu*³⁷. 50 × 50 m dydžio neaukštą kalnelį dar dabar mena ne taip mažai vietos gyventojų. Tiesiant plentą, jis buvo nukastas. Tuomet ir rasta žmonių kaulų. Kalnelis taip pavadintas greičiausiai nuo Jaros upės pavadinimo. Atitikmenų jam galima rasti paplaukus kiek žemiau Šetekšnos–Jaros upe, prie buvusio Jaros ežero, kur *Jerio piliakalniu* vadinamame kyšulyje buvo skirtingų laikų senkapis ir kaimo kapeliai. Jerecko kalnelyje buvęs XVII a. senkapis, iš kurio keli Jono Kazimiero šilingai pateko į Rokiškio muziejų³⁸.

Senkapio ieškota ir *Skirų* (*Panemunėlio*) kaime *Velniupio kalne* (seniau buvo skiriama Bajoriškiams/Juřiškiams), esančiame apie 40 m į pietus nuo vieškelio Bajoriškiai–Skirai, apie 400 m į šiaurę nuo Šetekšnos upės, apie 450 m į šiaurę nuo Velniupio ir Šetekšnos santakos (16 pav.). Šis objektas pirmą kartą aprašytas 1925 m. J. Elisono straipsnyje:

„Velniupio kalnas gana aukštas. Kaimiečiai pasakoja, kad ten buvęs mūšis su kryžiuočiais. Pačiame kalne buvo rasta balno kilpa, žmonių ir arklių liekanos. Dabar ties tuo kalnu teka upelis, ir sakoma, būk ten naktimis vaidinąs vienas kryžiuočių vadas. Jis noris atimti nuo vyrų kepure, nes jo kepurė sušaudyta“³⁹.

³⁶Ivanauskas E. *Lietuvos pinigų lobiai*, Vilnius, 1995, p. 114–115.

³⁷VAK, f. 1, ap. 1, b. 40 (70), p. 159–167.

³⁸Ivanauskas E. *Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1387–1850*, Vilnius, 2001, p. 195.

³⁹Elisonas J. Archeologinių ir šiaip įdomių, tiek Panevėžio apskrities, tiek kitų apylinkių, vietų sąrašas, kurį yra surinkę Panevėžio valstybinės gimnazijos mokiniai, *Švietimo darbas*, Kaunas, 1925, nr. 5, p. 449.

17 pav. Bobakalnis. Aut. nuotr. 2001 m.

1994 m. Velniupyje atlikti žvalgomieji tyrinėjimai⁴⁰. Jų metu spėjamų senkapių vietoje iškastos aštuonios perkastos, kurių bendras plotas – 24 m². Deja, jokių archeologinių radinių nerasta. Be papildomų duomenų sunku nustatyti kalvos paskirtį. Velniupyje anksčiau imtas žvyras, rastas akmeninis kirvukas XX a. pradžioje atiduotas Roblių mokyklai. Sprendžiant pagal šalia tekančio upelio pavadinimą⁴¹, nuo kurio vardą gavęs ir pats kalnelis, čia greičiausiai buvusi mitologinė vieta. Neatmestina galimybė, jog kai kurie laikotarpio iki Kristaus piliakalniai buvo naudojami ir kaip kulto vietos.

Netoli to paties Velniupio, 0,9 km į šiaurę nuo jo ištakų *Legišio k.* laukuose, Kraštų vienkiemio laukuose, dešiniojoje Nemunėlio pakrantėje yra *Šyvio* kalnelis, ant kurio buvęs didelis *Velnio* akmuo, primenantis kėdę (*Velnio kėdė*). Susprogdintas 1967–1968 m. tiesiant plentą Rokiškis–Panevėžys. Akmenų – „kėdžių“, „krėslų“ – grupė pasižymi tuo, jog turi natūralius įdubimus – įlinkius, kurie liko tarytum po to, kai ant akmens kažkas sėdėjo⁴². Pagal senų žmonių padavimus ant jo vakarais atsisėdęs velnias, čia siūdamas raudonus batukus. Vėliau jais viliojās merginas, siūlydamas batus ir prašydamas už tai su juo pašokti. Pagautą auką velnias šokdinās tol, kol ji nusibaigianti; jos vėlę nusinešās į pragarą⁴³.

Dar vienas didelis į kepurę panašus akmuo buvęs *Sėdžiūnuose*. Jo viduryje iškaltas žmogaus pėdos ženklas⁴⁴. II pasaulinio karo metais visi akmenys, tarp kurių galėjo būti ir pastarasis, buvo išvežti skaldai gaminti.

⁴⁰ Tebelškis P. Skirų (Panemunėlio) senkapių (IP-1469/A) (Rokiškio r., Panemunėlio apyl., Skirų k.) 1994 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita, *LII RS*, b. 2286.

⁴¹ Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*, Vilnius, 2006, p. 531 (nr. 1157).

⁴² Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės (sistemini aspektas)*, Daktaro disertacija, Vilnius, 2000, p. 51.

⁴³ Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*, Vilnius, 2006, p. 561–562 (nr. 1223).

⁴⁴ *Ten pat*, p. 585 (nr. 272).

Vietinių gyventojų dažnai minima *Žilių Bobakalnio* kalvelė, esanti keli kilometrai į šiaurės vakarus nuo Panemunėlio. Tai natūrali, nuolaidžiais šlaitais, 4–5 m aukščio, šiaurės rytų–pietvakarių kryptimi orientuota kalva, maždaug 40–45 m ilgio ir 16–20 m pločio galuose, kiek siauresniu viduriu – 12–14 m (17 pav.). Aplinkiniai šienaujami laukai gana kalvoti, todėl Bobakalnis juose aiškiai neišsiskiria. Ant jos dar tarpukario metais stovėjęs kryžius. Apačioje kalvą supa šlapios pievos, balos.

Lietuvoje žinoma maždaug 160 kalnų, vadinamų *Mergų, Panų, Bobų, Nuotakų* kalnais⁴⁵. Šiauriniuose Lietuvos rajonuose (Pasvalio, Pakruojo, Joniškio, Biržų, Kupiškio, Panevėžio) žinomi tik pavadinimai su šaknimi *bob-*. Kartais vien kalno išvaizda reiškė jo sąsają su moterimis. Padavimuose ir pasakojimuose apie šias vietas aptinkamas „stovėjusios ir prasmegusios bažnyčios“ motyvas byloja apie sakralinę tokių kalnų reikšmę. Retkarčiais paaiškėja, kad padavimų „bobos“, „mergos“ ar „panos“ – tai netekėjusios, „šventos“ merginos, kurių buvimas tuose kalnuose nusakomas įvairiomis aplinkybėmis. Viena jų pasakojama Panemunėlio Bobakalnio legendoje⁴⁶.

Šioje legendoje minimas ir netoliese stovėjęs *dvaras*. Dvarą mena ir 1927 m. spaudoje pasirodžiusi žinutė apie *Žiliuose* rastas mūro liekanas:

„Pil. Bitinas kasdamas šulinį 2 m gyly rado ritinį senovinio ažuolo medžio. Kasant dar giliau – rado akmenų, senų koklių, šukių ir juodos žemės, lyg šikšnos plytų. Duobę metė kasant. Pasakojama, kad čia dvaras buvęs, bet niekas nepamena“⁴⁷.

Ši citata iliustruoja, jog dar daug paslapčių slepia Panemunėlio kraštas, o kiek jų sunaikinta... Todėl kiekviena praeities detalė, smulkmena, yra svarbi siekiant nubraukti storus amžių klodus ir pažvelgti į tolimą krašto senovę.

⁴⁵Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės (sisteminis aspektas)*, Daktaro disertacija, Vilnius, 2000, p. 9.

⁴⁶Panemunėlio krašto legendos. Bobakalnis (užrašė Pr. Paršonis), *Gintasis Rokiškis*, 1995, lapkr. 4, nr. 126–127, p. 5.

⁴⁷Lietuvos kalvis, *Ūkininkas*, nr. 36, 1927, rugs. 3, p. 438.

Turdvario radimvietė ir archeologiniai kasinėjimai joje

Parengė Andra Simniškytė

Turdvario radinių, saugomų Rokiškio krašto muziejuje (toliau – RKM), vieta, nors tyrinėta 1958 m., ilgą laiką archeologų visuomenei buvo nežinoma. Lietuvos istorijos instituto darbuotojos Laimos Nakaitės, 1958 m. rugpjūčio mėn. 28 d. kasinėjusios Turdvario pilkapyną kartu su RKM darbuotojais S. Dauniu ir K. Makuška, ataskaita instituto archyvo Vilniuje nepasiekė ir liko dūlėti muziejaus lentynose. Todėl tyrinėjimai greitai buvo pamiršti, o ir paties paminklo egzistavimo vieta ilgą laiką laikyta nežinoma (taip įvardinta, pavyzdžiui, 1977 m. pasirodžiusiame Lietuvos geležies amžiaus laidojimo paminklų atlase¹). Ir tik 2001 m. „Versmės“ leidyklos ekspedicijos Panemunėlyje metu paminklas buvo lokalizuotas, o muziejaus archyve atrasta jo tyrinėjimų ataskaita.

Turdvario radinių vieta yra dešiniajame Nemunėlio krante, maždaug 0,35 km į šiaurės rytus Tindžiūlių–Cibėlių kelio atsisakojimo į Augustinavą, 0,3 km į rytus nuo Nemunėlio, nežymioje pakilumoje (abs. h 104,1), kurią iš pietų supa į Nemunėlį įtekantis bevardis upelis, skiriantis Turdvario priešistorinį pilkapyną nuo Turdvario dvaro. Šioje vietoje žmonės rasdavę žmonių kaulų ir įvairių dirbinių, kas ir tapo priežastimi surengti čia žvalgomuosius tyrinėjimus. Kalvelės viduryje atidengtas 24 m² plotas. 0,2–0,3 m gylyje rasta žmonių kaulų bei keletas metalinių papuošalų.

Žemiau pateikiama šios ataskaitos publikacija. Ataskaita nepasirašyta, bet sprendžiant iš rašto stiliaus, jos autorė – Lietuvos istorijos instituto darbuotoja Laima Nakaitė. Ataskaita saugoma RKM, susegta į bylą 33 (3) drauge su kitomis archeologinių kasinėjimų ataskaitomis. Turdvario kasinėjimų ataskaita šioje byloje sunumeruota puslapiais nuo 48 iki 57. Ataskaita parašyta ranka, mėlynu rašalu. Kasinėjimų aprašymas surašytas į mokyklinį 12 lapų sąsiuvinį su antrašte „Turdvaris“ tituliniam lape. Pirmajame sąsiuvinio lape pateikiama pieštuku nubraižyta kasinėjimų schema, atlikta kito asmens (1 pav.). Antrajame sąsiuvinio lape – ataskaitos pavadinimas „Turdvario senkapio, Rokiškio raj., tyrinėjimų dienoraštis“, apačioje nurodoma data ir parašymo vieta: „Rokiškio kraštotyros muziejus. 1958 m. rugpjūčio 28 d.“ Toliau – kasinėjimų aprašymas, sutilpęs į 5 sąsiuvinio lapus. Kasinėjimų metu rasti radiniai aprašyti atskiruose trijuose A4 formato lapuose. Šių radinių iliustracijos pateikiamos straipsnyje apie Panemunėlio krašto senovę. Prie kai kurių radinių aprašymo yra juodu rašalu kito asmens ranka prirašyti inventoriniai muziejaus numeriai.

Turdvario senkapio, Rokiškio r., tyrinėjimų dienoraštis

1958 m. vasarą Turdvaryje, Rokiškio r., Panemunėlio tarybinio ūkio darbininkai, pjaudami vasaroją, žemės paviršiuje pastebėjo smulkių kauliukų bei puodų šukių. Šis reiškinys sudomino darbininkus, nes, be to, buvo surasta keletas žalvarinių papuošalų bei geležinio pjautuvo nuolauža. Apie šiuos radinius buvo pranešta Rokiškio kraštotyros muziejui. Muziejaus

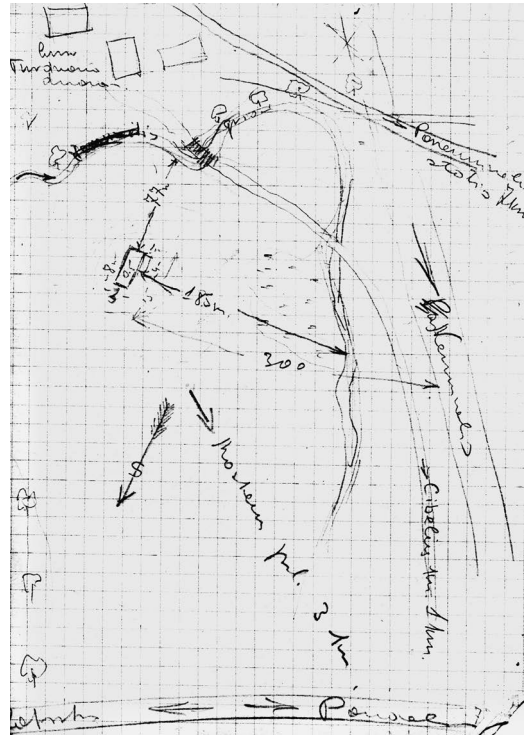
¹ Lietuvos TSR archeologijos atlasas. I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai, Vilnius, 1977, t. 3, p. 115 (nr. 737).

darbuotojai aplankė vietovę, surinko žemės paviršiuje esančias keramikos šukeles, smulkius kauliukus, vietinių žmonių rastosius dirbinukus.

Kadangi muziejaus darbų plane buvo numatyti archeologiniai kasinėjimai, tai nuspręsta ištirti ir šį archeologinį paminklą.

Rokiškio kraštotyros muziejaus darbuotojai – direktorius S. Daunys, m. b. K. Makuška ir LTSR MA Istorijos inst. j. m. b. L. Nakaitė – 1958 m. rugpjūčio mėn. 28 d. atliko bandomuosius paminklo kasinėjimus.

Minimas senkapis yra Panemunėlio tarybinio ūkio žemėje, Moškėnų apylinkėje, Rokiškio r. Vietovė vadinama Turdvariu. Važiuojant vieškeliu Rokiškis–Pandėlys, ties Moškėnų kaimu (8-tame kilometre) į kairę nuo vieškelio einantis lauko keliukas nuveda prie pat kapinyno, esančio nuo vieškelio per 2 km.

Turdvario senkapiro kasinėjimo schema

Aplankius vietą paaiškėjo, kad tai visiškai suardytas kapinynas. Iš jo belikusi tik smėlinga pakiluma, kiek išsiskirianti iš aplinkinio reljefo. Vakaruose ji nusileidžia į pelkėtą pievą, o iš visų kitų pusių apsupta dirbamų laukų. Vakarų ir pietvakarių pusėje už 300 m teka Nemunėlis. Šiaurės vakarų kryptimi už 3 km yra Moškėnų–Laūkupėnų piliakalnis. Vietiniai žmonės sako, kad ši vieta dirbama nuo neatmenamų laikų. Tačiau jokių pasakojimų apie šią vietovę jie nežino. Todėl per daugelį metų randami arimo paviršiuje kauliukai, keramikos šukelės ir buvo išsklaidyti.

Vienoje vietoje maždaug kalvelės viduryje, pastebėjus keletą kauliukų, buvo padaryta 8×3 m dydžio bandomoji perkasa: šiaurės–pietų kryptimi – 8 m, vakarų–rytų kryptimi – 3 m. Visas apmatuotas plotas suskirstytas 1×1 m dydžio kvadratais, rytų ir vakarų perkasos sienos kas metras pažymėtos skaičiais nuo 1 iki 8, o šiaurės ir pietų sienos – raidėmis A, B, C.

Jau pačiame perkasos paviršiuje B-5 kvadrato rasta 3 žmogaus kaukolės fragmentai. Vos pajudinus viršutinį smėlio sluoksnį, B-6 kv. 3 cm gylyje rasta žalvarinės plokščiais užkeistais galais antkaklės pusė. Tokiame pat gylyje B-5 kv. – žalvarinė apyrankė gyvūniniais galais trikampio pjūvio lankeliu.

Pasiekus 0,5 m gylį, smėlis visur buvo vienodai geltonos spalvos, be priemaišų, nebuvo rasta jokių radinių, nepastebėta jokių žemės judinimo pėdsakų. Patikrinus perkasos dugną per pora kastuvų, pasirodė, kad ir ten smėlis visai toks pat – nejudintas. Todėl giliau kasti nebuvo prasmės.

Taip buvo atidengtas 24 m² plotas iki 0,5 m gylio. Jokių kapo pėdsakų visame atidengtame plote nepastebėta, nors nėra abejonių, kad abu surastieji papuošalai yra

buvę kapo įkapės. Matyt, abi įkapės ir kaukolės fragmentai beariant čia buvo atstumti atsitiktinai.

Toliau buvęs kapinynas nebuvo tiriamas, nes tai būtų buvę tik radinių ieškojimas. O tokiam reikalui nebuvo nei lėšų, nei laiko.

Pasitenkinta konstatavus faktą, kad čia būta IX–XIII a. kapinyno, šiuo metu visiškai suardyto. Šis archeologinis paminklas nebuvo pažymėtas P. Tarasenkos sudarytame Lietuvos archeologijos žemėlapyje. Jo neaplankė ir LTSR MA Istorijos instituto žvalgomoji ekspedicija, 1949 m. lankiusi Šiaurės Rytų Lietuvos archeologinius paminklus.

Nepastebėta jokių duomenų apie išorinę ar vidinę kapinyno struktūrą. Galima tik spėlioti, kad čia kaip ir visoje Šiaurės Rytų Lietuvoje tame laikotarpyje, t. y., IX–XIII a., būta pilkapyno. Tačiau pastaruosiu metu vieta visiškai sulyginata su žemės paviršiumi ir iš aplinkinio reljefo besiskiria tik bendra pakiluma. Pilkapiai galėjo būti nuarti, galėjo ir vėjas išpustyti lakų smėlį.

Paviršiuje rasti kauliukai gana smulkūs, bet sunku pasakyti, ar jie kilę iš degintinių ar griautinių palaidojimų. Juk daugybę metų juos veikė ir saulė, ir lietus, ir, pagaliau, žemės darbai.

Randamų paviršiuje keramikos šukelių paskirtis, nesant kokių nors duomenų, lieka neišaiškinta.

Turdvaryje, Rokiškio r., rastų dirbinių sąrašas

1. (2598:2). Žalvarinės plokščiais užkeistais galais antkaklės pusė. Išplotoji dalis vienoje pusėje puošta smulkių įkartų linijomis, kurios sudaro dvi lygiagrečias laužtas dvigubas linijas, perskirtas dviem tiesiomis linijomis. Antkaklės lankelis yra apvalaus skersinio pjūvio, 0,6 cm skersmens. Plokščių galų plotis 1,5 cm. Rasta bandomosios perkasos B-6 kvadrate, 3 cm gylyje.
2. Žalvarinė apyrankė gyvūniniais galais, trikampio pjūvio lankeliu. Į galus apyrankė siaurėja. Lankelis puoštas 4-iomis mažų apskritimėlių lygiagretėmis eilutėmis. Ornamentas nutrūksta lankelio viduryje. Gyvūninių galų auselės gana stačios, patys galiukai yra pusiau apvalaus pjūvio ir ornamentuoti skersiniais ranteliais. Apyrankė yra 7×6 cm dydžio, lankelio plotis 1,1 cm. Rasta B-5 kvadrate, 5 cm gylyje.
- 3–5. Trys kaukolės kaušo fragmentai. Vienas truputį pažaliavęs. Rasta B-5 kv., perkasos paviršiuje.

Pastaba. Sužinoję apie Turdvaryje randamus kaulus ir įvairius dirbinius, vietą aplankė Rokiškio kraštotyros muziejaus bendradarbiai ir iš aplinkinių žmonių surinko šiuos dirbinius:

1. Žalv. apyrankė gyvūniniais galais. Lankelis pusiau apvalaus pjūvio, puoštas smulkių rombų spaudu, vidurys neornamentuotas. Patys galiukai pastorinti, puošti skersiniais ranteliais, auselės gana stačios. Apyrankė 7,5×5,5 cm dydžio. Lankelio plotis 0,8 cm.

2. Žalv. apyrankė smailėjančiais galais. Lankelis pusiau apvalaus pjūvio, visas puoštas skersiniais ranteliais. Smailūs galai kiek nesueina. 6 cm skersmens. Plačiausia lankelio vieta – 0,6 cm.
 3. Žalv. apyrankė, masyvi, trikampio pjūvio lankeliu, į galus kiek siaurėjanti. Visas paviršius, išskyrus pačius galus, puoštas išilginėmis įkارتų ir apskritimėlių eilėmis. Patys galiukai papuošti skersiniais ranteliais. Apyrankė 7×6 cm skersmens. Galai kiek nesueina. Vidurinė lankelio dalis – 2,4 cm pločio, galų plotis – 1,7 cm.
 4. (2598:3). Žalv. pasaginė segė platėjančiais galais, puoštais įmuštomis po 3 akytėmis. Segės lankelis apvalaus skersinio pjūvio. Užsegamosios adatos nebėra. 4×3,7 cm dydžio. Galų storis – 0,8 cm, vidurinė lankelio dalis – 0,5 cm storio.
 5. (2598:17). Dvigubo nupjauto kūgio formos geltono stiklo karoliukas, 1,5 cm skersmens, 1,2 cm aukščio.
 6. (2598:18). Tamsiai žalio stiklo karolis rautytu paviršiumi. Skersmuo 1,5 cm, aukštis 1,2 cm.
 7. Pusmėnulio formos žalv. pakabutis. Abiejuose galuose yra po iškilą ataugą. Aukštis 2,1 cm, pagrindo plotis 2,6 cm.
 8. (2598:19). Žalv. dvigubas apkalėlis, vienas pakraštys dantytas. 4,8×1,7 cm dydžio, su dviem vinutėmis – po vieną galuose.
 9. (2598:7). 3 geležinio pjautuvėlio fragmentai. Pjautuvėlis prie įkottės truputį lenktas. Geležtės plotis 2,2 cm.
 10. Žalv. grandinėlės fragmentai. Grandinėlė sudaryta iš dvigubų grandelių, į kurias vėl įverta dviguba grandelė ir t. t. Grandelės padarytos iš apvalaus pjūvio vielutės. Grandelių skersmuo 0,7 cm.
 11. (2598:12). Pavaikščiojus iš smėlėto dirvos paviršiaus surinkta žiestos keramikos šukių. Puodai buvę platėjančios į viršų formos, profiliuotais angos kraštais. Molis su smulkia žvyro priemaiša. Puodų būta dvejopų: vieni storesnėmis (1 cm storio), kiti plonesnėmis (0,6 cm storio) sienelėmis. Visos šukelės neblogai išdegtos. Rusvos spalvos. Tarp jų buvo viena puošta banguota linija.
- Be to, žemės paviršiuje surinkta smulkių kauliukų.

Dvarai, kaimai ir žmonės Nemunėlio aukštupyje XV a.–XIX a. pirmojoje pusėje

Bronius Deksnys

Panemunėlio ir jo apylinkių senoji praeitis istoriografijoje nėra balta dėmė. Apie ją rašoma lietuvių išėivijos išleistuose enciklopediniuose leidiniuose: „Lietuvių enciklopedija“¹, „Mūsų Lietuva“², „Lietuvos bažnyčios“³. Lenkų istorikas Romanas Aftanazis (*Aftanazy*), remdamasis paskutinio Panemunėlio dvaro savininko Vladislavo Biknevičiaus (*Bichniewicz*) archyvu, nušvietė šio dvaro istoriją, jo savininkų kaitą, aprašė dvaro rūmus⁴. Varšuvos archyvuose saugomais dokumentais paremtų žinių apie Panemunėlio dvaro įkūrimą paskelbė Poznanės universiteto istorikas Zbyslavas Wojtkowiakas (*Wojtkowiak*) studijoje apie Šiaurės rytų Lietuvą XV a. pabaigoje–XVI a.⁵ Istorikas Elmantas Meilus turiningame straipsnyje apie Rokiškio krašto miestelius pateikė naujos archyvinės medžiagos apie Panemunėlio dvarą, jo savininkus, valstiečius⁶. Prieškario Lietuvoje išleista kultūrininko Vytauto Bičiūno studija apie kunigą Joną Katelę atskleidžia daug faktų iš Panemunėlio apylinkių gyvenimo XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje^{6a}.

Tačiau archyvuose, mokslinių bibliotekų retų spaudinių skyriuose ir rankraštynuose dar esama dokumentų, kurie leidžia kiek plačiau papasakoti apie Nemunėlio aukštupyje įsikūrusius dvarus ir kaimus, apie juose gyvenusius žmones. Dvarų pirkimo, pardavimo, dalybų ar užstatymo dokumentuose, kurie saugomi XVI–XVIII amžių teismų bylose, surašyti ne tik dvarų savininkų vardai ir pavardės, bet ir jiems priklausiusių kaimų pavadinimai, karta ir valstiečių vardai bei pavardės.

Pirmasis Panemunėlio dvaro kaimų ir juose gyvenusių valstiečių sąrašas sudarytas 1585 m. Jo nuorašas, padarytas Konstantino Jablonskio, saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje⁷. Daug žinių apie Rokiškio krašto dvarus, kaimus ir žmones užfiksuota 1596–1624 m. dokumentų aprašuose, paskelbtuose daugiatomiame leidinyje „Vilniaus centrinio archyvo senųjų aktų knygų aprašai“⁸. Vilkmergės pavieto, kuriam tais laikais priklausė ir Rokiškio kraštas, pilies teismo dokumentų aprašai paskelbti šio leidinio VI ir IX tomuose⁹. Didelė dalis juose aprašytų bylų saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraštyne. Daugiausia baudžiamos laikų dvarų dokumentų yra Lietuvos valstybės istorijos archyvo Senųjų aktų fonde. Šiame archyve taip

¹ *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1960, t. 21, p. 476.

² Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 2-oji [fotogr.] laida, 1991, t. 2, p. 150–160 (toliau – *Mūsų Lietuva*).

³ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios, Panevėžio vyskupija*, Chicago, 1984, t. 3, (patikslintas šio tomo leidinys – *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, Vilnius, Katalikų akademija, 1998).

⁴ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, wyd. 2, t. 4, Województwo Wilienskie, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993 (toliau – Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*).

⁵ Wojtkowiak Z. *Litwa Zawilejska w XV i pierwszej połowie XVI w.*, Poznań, 1980 (toliau – Wojtkowiak Z. *Litwa Zawilejska*).

⁶ Meilus E. Rokiškio krašto miesteliai XV–XVIII a., *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, Vilnius, 1999, p. 147–200 (toliau – Meilus E. Rokiškio krašto miesteliai...).

^{6a} Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, Kaunas, 1934.

⁷ *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – MAB RS), f. 256–2847.

⁸ *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг*, выпуск 6, 9, Вильна, 1908–1912 (toliau – ODVCA, nurodant tomą, dokumento kolonėlę ir numerį).

⁹ *Ten pat.*

pat saugomi bažnyčių metrikų knygų originalai arba nuorašai. Krikštų, santuokų ir mirčių metrikų knygose pateikta nemažai žinių apie vienoje ar kitoje parapijoje gyvenusius žmones. Net ir vienu metų krikštijamų vaikų, jų tėvų, krikštatėvių, sutuokiamų jaunavedžių, jų santuokos liudininkų, mirusiųjų ir jų palaidojimo vietų sąrašas – tai turiningas didelės apylinkės socialinio gyvenimo ir demografinės padėties skerspjūvis.

Senųjų dokumentų tyrinėtojams ir skelbėjams dažnai kyla nelengvų problemų. Dauguma dokumentų buvo rašomi kanceliarine gudų, lenkų ar lotynų kalba. Vietovardžiai ar žmonių pavardės juose neretai iškraipyti, tad atkuriant juos lietuviškai dažnai tenka vadovautis nuojauta. Lietuvos valstybės istorijos archyvo darbuotoja Neringa Češkevičiūtė juokavo, kad šiame darbe net kompiuteris bejėgis ką nors padėti: „Koks kompiuteris gali „iššifruoti“, tarkim, lietuvišką pavardę, kurią ištarė žemaitis, o užrašė rusas ar lenkas? Kaip jis, kompiuteris, suvoks, kad lenkiškoje knygoje įrašyta pavardė „Kozioł“ yra lietuviškos pavardės „Oželis“ vertinys? Tokių pavyzdžių yra tūkstančiai.“¹⁰ Todėl senųjų dokumentų vertimuose į lietuvių kalbą gali pasitaikyti ir netikslumų, dėl kurių tenka iš anksto atsiprašyti skaitytojų.

Dokumentų kalba sausa: toks ir toks dvaro savininkas pardavė tam ir tam savo dvarą ar tokius ir tokius jo kaimus už tiek ir tiek šimtų ar tūkstančių kapų grašių. Tokie užrašai nedaug ką pasako apie pačius dvarininkus, pardavėją ir pirkėją, apie jų parduodamus kaimus ir valstiečius, apie kasdienį dvarų ir kaimų žmonių gyvenimą. Tyrinėtojas, lygindamas vienus dokumentus su kitais, analizuodamas sausų faktų kalbą, turi suvokti, kokia prasmė slypi tarp šių faktų, bandyti iš atskirų nuotrupų ar užuominų susidaryti platesnį gyvenimo vaizdą. Taip ir archeologai, atkasę žalvario amžiaus kapus, iš rastų iškasenų bando spręsti ne tik apie to laiko žmonių medžiaginę kultūrą, bet ir apie jų dvasinį pasaulį.

1. Nemunėlis – sėlių žemės Nemunas?

Dabartinėje Šiaurės rytų Lietuvoje daug šimtmečių gyveno baltų gentis *sėliai*. XIII amžiuje, kai apie juos rašė kalavijuočių kronikų autoriai, sėlių gyvenamoji žemė driekėsi nuo Dauguvos upės šiaurėje iki Šventosios pakrančių pietuose. Kovose su priešais ieškodamas kalavijuočių paramos, atsidėkodamas ordino magistrui už krikštą, savarankiškos vyskupystės ir karaliaus vainiko išrūpinimą, Mindaugas XIII a. viduryje Sėlos žemę užrašė kalavijuočiams, kurių valstybė dažniausiai vadinama Livonijos ordinu. Archeologai rašo, kad sėliai tankiausiai gyveno Padaugovyje, o pietinė Sėla buvo retai apgyventas, pelkėtas ir sunkiai pereinamomis giriomis apaugęs kraštas.

XIV a. sėlių gentis ėmė prarasti savitumą. Padaugovyje, kur sėliai bendravo su latgaliais, jie sulatvėjo, o pietinėje Sėlos dalyje sulietuvėjo, nors vietovardžiuose ir tarmėse ir liko jų kalbos pėdsakų. Latvių kalbininkai Aknystos latvių tarmę vadina sėliška. Lietuvių kalbininkai kupiškėnų tarmės savybes sieja su sėlių kalbos įtaka.

Vis dėlto XIV ir XV a. sandūroje sėlių vardas dar minimas dokumentuose. Nors Sėla Mindaugo buvo užrašyta Livonijos ordinui, iš Vytauto, kai jis pabėgo pas kryžiuočius, už pagalbą buvo pareikalauta ne tik Žemaitijos iki Nevėžio upės, bet ir Sėlos. 1384 m. Vytauto rašte kry-

¹⁰ Skučaitė V. Šeimos šaknys ir viršūnėlės, *Kauno diena*, 2002, rugpj. 20.

žiuočiams rašoma, kad ordino žemės riba eis Nevėžio upe nuo Nemuno iki Nevėžio ištakų, o „*sėlių kraštas turi priklausyti Ordinui*“¹¹.

XIV a. pabaigoje Livonijos ordino pareigūnai kelintą kartą aprašinėjo Sėlos žemės (*terrae Zelioniae*) ribas. Tuo metu šios žemės riba nuo Dauguvos intako Egluonos upės ištakos, kuri yra kiek šiauriau nuo Aknystos, per dabar mums nežinomą vietovę, pavadintą *Weresen–Tracken*, ėjo prie Šetekšnos (*Sattaxen*) ištakos, iš ten Šetekšna iki Jaros (*Gerre*), Jara iki Šventosios (*Hilgebeke*), Šventąja pro piliakalnį, vadinamą Latava (*Borchwal, nomine Lettow*) į Viešintą (*in stagnam Vesytes*), toliau Lėveniu (*Lenene*) ir Pyvesa (*Pywesen*) iki Lielupės (*Zemigaller A*)¹². Taigi XIV a. pabaigoje kalavijuočiams priklausiusios sėlių žemės riba Šetekšnės upe kirto dabartinės Panemunėlio seniūnijos teritoriją, ėjo Panemunėlio vidurinės mokyklos aikštės pakraščiu.

Didžiausia sėlių upė, be abejo, buvo Dauguvà. Mokslininkai spėja, kad I tūkstantmečio pradžios romėnų kelių žemėlapyje pažymėtos upės žiotys su užrašu *Cap [ut] fl [uvii] Selliani* yra Dauguvės žiotys, o užrašas verčiamas kaip *Sėlių upės žiotys*.

Nemunėlis – antra pagal reikšmę Sėlos upė. Jo baseinas apima didelę sėlių žemės dalį Lietuvoje ir Latvijoje. Galimas dalykas, kad patys sėliai, o jais sekdami ir vokiečiai, laikė Nemunėlį didele upe ir vadino ją Nemunu*, kaip ir Lietuvos upių tėvą. Nėmunas XIII–XV a. lotyniškuose ir vokiškuose dokumentuose vadinamas *Memel, Mymel, Memela, Memele*. Kuršo vyskupas Heinrichas, pranešdamas apie Klaipėdos pilies statybą, 1252 m. rašė, kad ji statoma Nemuno ir Daňgės santakoje (*in loco, ubi fluvii scil. Memela et Danga confluent*)¹³. 1422 m. Melno sutarties dokumente, kur nustatomos naujos ribos tarp Lietuvos ir vokiečių ordinų, rašoma: „*fluvius Memel alias Niemen*“¹⁴.

XIII amžiaus dokumentuose pasirodė ir Nemunėlio vardas. Taip pat, kaip ir didžiausia Lietuvos upė, ji vadinama Nemunu: *Memel, Memela, Memen*. 1254 m. Livonijos ordinas ir Rygos arkivyskupas dalijosi Upmalos žemę Žiemgaloje, Upytės ir Saulės žemių pasienyje. Nemunėlis dalybų dokumente vadinamas *Memela*: „*ad rivulum, qui Memela dicitur* (prie upelio, kuris vadinamas *Memela*)“¹⁵. 1416 m. livoniečių dokumente, kur minimos upės Rovėjà (*Rave*), Apaščia (*Apste*), Tātula (*Tattale*), taip pat Biržų laukas (*Birzenfelt*), Nemunėlis vadinamas *Memen*, taigi Nemunu¹⁶. 1473 m. Lietuvos delegacija, vadovaujama Trakų vaivados Radvilos Astikaičio, prie Kuřcumo ežero susitiko su livoniečių pareigūnais ir nubrėžė Lietuvos–Livonijos sieną, kuri vėlesniuose dokumentuose vadinama Radvilos siena. Šioje sutartyje Nemunėlis vadinamas *Memel*: „*in fluvium Memel*“, „*a flumine Memel*“¹⁷.

¹¹ *Codex epistolaris Vitoldi, magni ducis Lithuaniae, 1376–1430, Cracoviae, 1882, p. 4; Narbutas T. Lietuvių tautos istorija (dokumentų priedas), Vilnius, 2001, t. 5, p. 527.*

¹² *Bielenstein A. Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in den Gegenwart und im 13 Jahrhundert (dokumentų priedas), Sankt Petersburg, 1892 (toliau – Bielenstein A. Die Grenzen).*

* Vandenvardžio *Nėmunas* kilmė aiškinama įvairiai. Vis dėlto lietuvių kalbininkai įtikinamiausiu laiko Kazimiero Būgos požiūriū – jis šį vandenvardį siejo su liet. *nėnuogė* „mėlynė“ bei *nemūnė* „toks grybas, budė“, su lot. *nemus* „birštva, alkas, miškelis“. Būga rašė, kad *Nėmunas* – tai „iš šilo ištekanči, šilais (miškais), raistais tekanti upė“ (Būga K. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1959, t. 2, p. 281). *Nemunėlis* (upelių tokiu vardu esama ir Baisogalos, Daugų, Židikų apylinkėse) – tai galbūt antriniais, netiesioginiais dariniais iš upės vardo *Nėmunas* (Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 227.

¹³ *Bielenstein A. Die Grenzen, p. 424.*

¹⁴ *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, Wilnae, MDCCCLXIV, t. 4, p. 111.*

¹⁵ *Bielenstein A. Die Grenzen, p. 431.*

¹⁶ *Ten pat, p. 452.*

¹⁷ *Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae, Wilnae, 1758, p. 209–210 (toliau – Limites).*

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnai XVI a. dokumentuose Nemunėlį vadino *Niemen*, t. y. Nemunu. Alekna Krivičius ir Konstantinas Žaba,

1529 m. aprašydami Lietuvos–Livonijos sieną, rašė: „až do rzeki Niemna“, „w Niemen“, „od Niemna“, „tu wchodzi Niemen“¹⁸. Visur tik Nemunas, niekur nėra jo mažybinės formos. Kad Krivičius žinojo tuometinį autentišką šios upės pavadinimą, abejonių nekyla, nes pats valdė dvarą Nemunėlio aukštupyje. Nemunėlis vadinamas Nemunu (*Niemen*) ir XVI–XVII a. sandūros dokumentuose: Kraštų laukas prie Nemuno (*nad. r. Niemnom*), Panemunėlio dvaras (*Ponemonje*) – prie Nemuno (*nad. r. Niemnom*). Tad ir tuometinį Panemunėlio dvarą (*im. Ponemonj, imenije Ponemonskoje*) lietuviškai vertėtų vadinti (bent XVII–XVIII a.) Panemunės dvaru.

Nemuno vardas, vartojamas pavadinti Nemunėliui, XVI–XVII a. sandūros dokumentuose siejasi su kitais vietovardžiais. Ežeras Nemunėlio aukštupyje vadinamas tai Nemunu, tai Nemunaičiu. Iš dokumentų konteksto atrodo, kad tai ežeras, esantis Rokiškio–Panevėžio plento pietinėje pusėje, naujausiuose žemėlapiuose pavadintas Panemunėlio ežeru, o anksčiau (pagal žemės savininko pavardę) *Kurlinsko* ežeru. Apylinkė upės pakrantėse vadinama Panemunės lauku (*w Poniemonskom pole nad r. Niemnom*). Kaimas jos pakrantėje iki šiol išsaugojo vardą Panemūniai. Senuosiuose dokumentuose jis vadinamas Panemunės kaimu (*siolo Poniemonskie*). 1585 m. Jonėliškių kaime, veikiausiai upės pakrantėje, gyvenę broliai Stanislovas ir Lukošius turėjo Nemuno (*Niemon*) pavardę ar pravardę. Ir bažnytkaimis, įsikūręs Nemunėlio pakrantėje, kurį laiką buvo vadinamas Panemuniū.

Tik XIX a. viduryje jis imtas vadinti Panemunėliu: 1849 m. šios parapijos kle-

1 pav. Panemunėlio (*Kurlinsko*) ežeras nuo Rokiškio–Panevėžio plento pusės. A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

¹⁸*Ten pat*, p. 222.

bonas Bonifacas Fedorovičius surašė žinias apie bažnyčią, pavadinęs jas *Kronika kościola parafialnego Poniemunku*, t. y. Panemunėlio parapijos bažnyčios kronika¹⁹.

Pavadinimų kaita brendo pamažu. Galimas dalykas, kad tuo metu, kai dokumentuose dar tvirtai laikėsi Nemuno vardas, lietuviškai kalbantieji gyventojai savo apylinkių vandenį švelniai ėmė vadinti mažybiniais vardais. 1616 metų dokumente minimas Nemunaičio ežeras (02. oz. *Nemonoitia* – kilm. linksn.)²⁰. XVI a. pabaigoje pasirodė ir mažybinis upės vardas. 1783 m. Vilkmergės žemės teismas perrašė Zigmanto Vazos dokumentą, kuriuo, Jurgiui Karengai prašant, valdovas patvirtino teisę į jam Stepono Batoro padovanotą *Kazliškio* dvarą Vilkmergės paviete prie Mažojo Nemuno (*nad rzekoją Malym Niemnem*), t. y. Nemunėlio²¹. 1769 m. Panemunėlio dvaro inventoriuje taip pat pasirodo mažybinis šios upės vardas: *nad rzeką Niemenkiem*²².

2. Istorija prabyla apie Nemunėlio pakrantes

Nemunėlio ištaka – Lūšnos ežeras Raisto miške tarp Rokiškio ir Laibgalių, vadinamas ir Kovelų ežeru²³. Netoli Laibgalių prasideda ir kita upė – Audrą. Nemunėlis, padaręs keletą vingių, plukdo savo vandenį į šiaurę, į Rygos įlanką. Audra, irgi vingiuodama, teka į pietus, į netoliese išsišakojusio Sartų ežero šiaurinę atšaką. Galbūt ir dėl to, kad XV amžiuje Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė stūmė savo sieną iš pietų į šiaurę ir kolonizavo Sėlos girias, Audrės pakraščių vietovės į istorinius dokumentus pateko kiek anksčiau negu Nemunėlio paupių žemė ir žmonės.

Po Žalgirio mūšio, o dar labiau po Pabaisko kautynių (1435), kuriose kalavijuočių kariuomenė patyrė triuškinantį pralaimėjimą, Lietuvos valdovai vis labiau plėtė savo valdžią Šventosios ir Nemunėlio upių baseinuose, t. y. Mindaugo užrašytoje kalavijuočiams pietinėje Sėloje. Derybos su livoniečiais dėl sienų įvyko 1438 m., vos trejiems metams praėjus po Pabaisko mūšio. Jos buvo atnaujintos 1446 m. ir 1447 m. 1454 m. Livonijos ordino magistras pranešė Kryžiuočių ordino magistrui apie karaliaus (Kazimiero) atvykimą į Užpalių sienų sureguliuavimo klausimu²⁴.

1474 m. buvo nubrėžta vadinamoji Radvilos siena (lietuvių delegacijai vadovavo Trakų vaivada Radvila Astikaitis). Įdomu tai, kad 1474 m. sutartyje minima ties Mūšos ir Nemunėlio santaka anksčiau nubrėžta Vaišvilto (*granicerum et limitum vulgo appelantorum Woyszwiniski*) ir Šedbaro (*granicerum, qui vulgo appelantur Schedibory*) siena²⁵. Vaišvilto siena minima ir 1499 m. Aleksandro dokumente, kuriame pirmą kartą paminėti didžiojo kunigaikščio Rokiškio ir Čedasų dvarai bei Hanuso Gailiminaičio įkurtas Ūnuškio dvaras (*dvorec Ganušovskij*). Dovanodamas Gri-galiui Astikui girias prie vokiečių (Livonijos) sienos, valdovas rašo, kad siena eina Susėjės upe, Vaišvilto siena, kurią nustatė Vaišviltas (*Voišvilt*) „tarp mūsų didžiosios kunigaikštystės ir Livonijos žemės mūsų pirmtakų laikais“²⁶. Veikiausiai Šedbaras ir Vaišviltas buvo Žygimanto Kęstutaičio ar Kazimiero pareigūnai, kartu su livoniečiais nustatydavę sienas dar

¹⁹ *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 4, A 2818.

²⁰ ODVCA, IX, k. 244.

²¹ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), SA 14212, I. 212–213^v.

²² *Ten pat*, SA 14206, I. 61.

²³ Gailiušis B., Jablonskis J., Kovalenkovičė M. *Lietuvos upės*, Kaunas, 2001, p. 699.

²⁴ Danilowicz I. *Skarbiec diplomatów*, Wilno, 1860, t. 2, k. 197.

²⁵ *Limites ...*, p. 210.

²⁶ *Акты Литовской метрики*, выпуск 2, собранны Ф.И. Леонтовичем, Варшава, 1897, т. 1, с. 36–37.

iki 1474 m. Šedbaro ir Vaišvilto sienos prie Nemunėlio liudija, kad Lietuva XV a., bent jau jo antrojoje pusėje, valdė teritoriją prie Nemunėlio ir jo intako Susėjos.

Lietuvos sienų stūmimąsi į šiaurę per Rokiškio kraštą liudija Kraštų vietovardžiai. Šis žodis reiškia pasienį. Pasieniečius prie Baltarusijos sienos dzūkai ir dabar vadina *kraštukais*. Dabartiniame Rokiškio rajone yra nemažai vietovių, vadinamų Kraštais. Dar daugiau jų užfiksuota XVI–XVII a. dokumentuose. Pats Rokiškis buvo įkurtas Kraštuose. 1636 m. Rokiškio bažnyčios inventoriuje užrašyta, kad ji stovi Kraštuose prie Kuršo sienos (*w Krosztach <...> ku Kurlandiji sporządzony*)²⁷. Kraštų lauku buvo vadinama teritorija tarp Rokiškio, Kamajū ir Panemunėlio. Kraštais buvo vadinami dideli žemės plotai tarp Nāšio, Aviliū ir Sūvieko ežerų, taip pat Vengerinės bei Vyžuonės aukštupiai.

Žemės plotai tarp Rokiškio, Obėlių ir Sartū ežero buvo vadinami Kurkliais, Kurkliū lauku. Jų vardas į Lietuvos metriką pateko keleriais metais anksčiau negu Rokiškis. 1495–1496 m. didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras Pienioniū bajorams Butrimui Daugintavičiui, Grigaliui ir Petkai Jonavičiams paskyrė dvidešimt vieną valstietį (veikiausiai su šeimomis) Kurkliuosė prie Audrės upės. Šių Kurkliū negalima tapatinti su Kurkliais, esančiais prie Šventosios ir Virintės upių santakos. Veikiausiai Kurkliai prie Audros upės atsirado kaip Šventosios ir Virintos Kurkliū kolonija. Iš Aleksandro dokumento sužinome ir valstiečių, apsigyvenusių prie Audros upės ir atiduotų Pienioniū bajorams, vardus. Tai Netiška, Jakutis, Jovilas, Zostiejus, Okseika, Vikontas, Kirkas, Romeika, Juška, Dačius, Bogus (ar Bočius?), Puškolis, Mitras, Vaidys, Gaigalas, Doveišis, Vaitkus, Gailis, Petrašas, Jutka ir Beivydas. Valdovo rašte paminėti ir jų tėvai ar seneliai: Neumantas, Medeška, Medutis ir Dikas (ar Dykas?)²⁸.

Daugintavičius ir Jonavičiai valdovo teisme parodė dokumentus, bylojančius, kad jų tėvams ar seneliams pastaruosius keturis valstiečius atidavė Žygimantas Kęstutaitis (jis nužudytas 1440 m.). Nors šių dienų požiūriu tuo sunku patikėti, tačiau Aleksandras ir jo patarėjai pritarė šiam teiginiui. Jeigu jis tikras, tai Rokiškio krašto pietinės dalies istorija būtų senesnė daugiau kaip pusė šimtmečio.

Kaip matėme dokumentuose, XV a. pabaigoje bajorai jau turėjo vardus ir pavardes (arba tėvavardžius), o valstiečiai turėjo tik vieną asmenvardį: vardą ar pavardę. Vardų, bent kiek panašių į krikščioniškuosius, tarp Audros upės pakrantės valstiečių buvo dar mažai.

Kurkliai prie Audros dokumentuose minimi ir po šimto, ir po pusanthro šimto metų. Ši vietovė vadinama tai Kurkliū lauku, tai Kurkliū valsčiumi. 1567 m. Žygimanto Augusto dokumente aprašomos pasienio pilių raštininko Stanislovo Bartoševičiaus dvaro, buvusio tarp Rokiškio ir Obėlių dvarų, ribos. Šiam dvarui priklausė Skemaĩ, Vyžečiai, Kirkūnai. Valdovo pareigūnas Bartoševičiaus dvaro ribas aprašinėjo Kurkliuosė, Čelkiū kaime (*pisano v Kurkliach v sele Čelkiach*)²⁹.

²⁷ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 217.

²⁸ *Акты Литовской метрики*, выпуск 1, собранны Ф.И.Леонтовичем, Варшава, 1896, т. I, с. 66–67, 125.

²⁹ *Lietuvos metrika*, kn. 51 (1566–1574), užrašymų knyga 51, Vilnius, 2000, p. 278–281.

3. Karaliaus bajoras Alekna Krivičius ir jo palikuonys

Dvarai ir kaimai Nemunėlio pakrančių Kraštų ir Panemunės laukuose į dokumentus pateko vėliau nei Kurkliai prie Audros. Vienas iš dvarų Nemunėlio, tada vadinto Nemunu, aukštupy atiteko Aleknai Krivičiui. Kada šis dvaras įkurtas, istorinėje literatūroje nėra bendros nuomonės. Broniaus Kviklio ir Romano Aftanazy leidiniuose šio dvaro įkūrimo data laikomi 1522 ar 1525 metai, kai didysis Lietuvos kunigaikštis Žygimantas Senasis valdą prie Nemunėlio atidavęs Trakų tįnūnui Aleknai Krivičiui ir jo žmonai Hanai (Onai) Žabaitei³⁰. Tačiau nė viename iš šių leidinių nenurodytas dokumentas, kuris patvirtintų valdovo donacijos laiką. Varšuvos senųjų aktų archyve dokumentų apie Alekno Krivičiaus įsikūrimą Šiaurės rytų Lietuvoje ieškojo istorikas Zbyslavas Wojtkoviakas. Šio archyvo Lietuvos metrikos skyriuje jis surado įrašą, kad Krivičius 1515 m. gavo „išlaikymą“ (*kormlenije*) Kraštų lauke palei Nemunėlį prie Rokiškio³¹.

Kaip liudija vėlesni dokumentai, karaliaus bajorui Aleknai Krivičiui suteiktas „išlaikymas“ Kraštų lauke prie Rokiškio buvo dideli žemės ir miškų plotai, prasidėję netoli Rokiškio ir driekęsi į vakarus maždaug iki Moškėnų piliakalnio, o abiejuose Nemunėlio krantuose – nuo Alsetės ežero vėl iki to paties piliakalnio. 1600 m. Alekno Krivičiaus vaikaitė Kristina Toločkaitė užrašė savo vyrui Kristupui Krasovskiui Kavoliškio dvarą, paveldėtą iš motinos, vadinasi, iš Alekno Krivičiaus dukters³². Taigi Kavoliškio dvaro žemė buvo sudedamoji Alekno Krivičiaus valdos dalis. Atrodo, kad Kavoliškis buvo vadinamas ir Rōkiškiu. Kita valdos dalis buvo žemė, vadinta Panemunė (vėlesnis Panemunėlio dvaras). 1602 m. Krivičiaus vaikaičiai Kristupas ir Jurgis Toločkos susikeičia valdomis. Kristupas broliui Jurgiui perduoda per ankstesnes dalybas jam atitekusią dalį „*dvaro, anksčiau vadinto Rokiškiu, o dabar Panemunė, prie Nemuno upės*“³³.

Grįžkime prie Alekno Krivičiaus, žmogaus, apie kurį senieji raštai paliko keletą liudijimų. Kanceliarine gudų kalba rašytuose dokumentuose jis vadinamas *Olechno Krivec*. *Olechno* – tai supaprastintai tariamas Aleksandro vardas. *Kriviec* – veikiausiai pavarde tapusi pravarde. Lenkiškuose tekstuose kartais ji rašoma *Kszywiec* (*Kšiviec*). Šiuolaikiniuose lietuviškuose tekstuose išsitvirtino tradicija pirmąjį Panemunėlio dvaro savininką vadinti Krivičiumi. Jos laikomasi ir šiame rašinyje. Einant šiuo keliu, tenka ieškoti lietuviškos formos pavadinti kitiems su Krivičiumi susijusiems asmenims. Pavyzdžiui, jo dukteris, senuosiuose dokumentuose vadinamas *Krivcovnomis*, lietuviškai tenka pavadinti Krivičiūtėmis.

Lietuvos metrikoje 1496 m. minimas „*okolničij smolenskij Ivaško Krivec*“. Žodžiu „*okolničij*“ buvo vadinami vietiniai bajorai, kurie dalyvaudavo valdovo vietininkų taryboje ir vietos teismų administracijoje. XV–XVI a. sandūroje dėl Smolensko žemių vyko karai tarp Maskvos ir Lietuvos. Maskvėnai vis smarkiau spaudė, ir Smolensko teritorija pereidavo jų valdžiai. Maskvėnams tarnauti nenorėję bajorai traukėsi gilyn į Lietuvą. Jos valdovai duodavo pabėgėliams žemių etninėje Lietuvoje. Taip Rokiškio dvarą iš didžiojo kunigaikščio gavo persikėlėlis iš Smolensko vaivadijos kunigaikštis Timotiejus Krošinskis.

³⁰ *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 155; *Lietuvos bažnyčios*, t. 4, p. 278; Aftanazy R. *Dzieje rezidencji*, t. 4, p. 298.

³¹ Wojtkowiak Z. *Litwa Zawilejska*, p. 77.

³² *ODVCA*, t. 6, k. 117.

³³ *Ten pat*, k. 188.

Veikiausiai tas pats atsitiko ir su Krivecais (Krivičiais), kurie atsidūrė didžiojo Lietuvos kunigaikščio tarnyboje. Lietuvos metrikoje yra 1509 m. sudarytas kunigaikščių, ponų ir bajorų sąrašas. Jiems maršalas Jonas Sapiega, Žygimantui Senajam išvykstant į Lenkiją, sumokėjo pinigų. Alekna Krivičius tada gavo 8 kapas grašių. Po metų Levas ir Alekna Krivičiai gavo dar po 6 kapas grašių. Tais pačiais metais abu Krivičiai išdo sąskaita gavo audeklų ar drabužių (*po suknu*)³⁴. Istorikas Algirdas Baliulis, Lietuvos valstybės istorijos archyve ieškojęs dokumentų apie Trakų praeitį, Alekną Krivičių vadina Trakų pilininku ir seniūnu, ėjusių šias pareigas iki 1548 m. Jis cituoja Žygimanto Senojo laišką, rašytą Aleknai Krivičiui 1538 m.: valdovas ragina Trakų tiją neimti iš Kristaus gimimo cerkvės mokesčių už alaus ir midaus karčiamą, nes cerkvė neturinti kitų fundacijų³⁵.

Esama dokumentų, kurie Alekną Krivičių sieja su darbu Vilniuje. 1534 m., pakviestas į teismą liudytoju, jis vadinamas Vilniaus paraktininku. Teisme buvo nagrinėjamas Vilkmergės kelio žmonių (pašto tarnybos) skundas, kad jie nepripažįstami bajorais. Alekna Krivičius paliudijo, kad jis, kitados surašydamas ieškovus, užrašęs juos ne kaip bajorus, o kaip paprastus žmones³⁶.

1529 m. buvo atnaujinama LDK siena su Livonija. Ją aprašė Kernavės vėliavininkas Simonas Konstantinovičius Žaba (galbūt Krivičiaus svainis ar uošvis) ir Alekna Fiodorovičius Krivičius. Užbaigę aprašymą, jie įteikė dokumentą Ponų tarybos nariams prie „Sūriosios jūros“ kranto, galbūt Palangoje ar Šventojoje³⁷. 1541 m. vyko aukštų Lietuvos ir Livonijos pareigūnų derybos dėl sienų atnaujinimo. Derybų dokumentas (ši kartą lotynų kalba) pasirašytas 1541 m. sausio 25 d. Rokiškio dvare. Jį pasirašė ir Alekna Krivičius, dokumente vadinamas Vilniaus tribūnu (galbūt komendantas)³⁸.

Galimas dalykas, kad, aktyviai dirbdamas valstybės tarnyboje, Krivičius daugiau gyveno Vilniuje ar Trakuose, o ne dvare prie Nemunėlio. Dvaro reikalus veikiausiai tvarkė jo paskirtas valdytojas. Kaip matome iš dokumentų, Krivičius buvo raštingas LDK pareigūnas, tvarkęs svarbius valstybės dokumentus ir lenkų, ir lotynų kalbomis. Kilęs iš gudų bajorų, jis veikiausiai buvo stačiatikių tikėjimo. Tai liudytų ir stačiatikiams būdingas Alekno Krivičiaus sūnaus vardas Onikijus. 1563 m. sudarytame Rokiškio bažnyčios ir klebonijos inventoriuje (Rokiškio parapijai iki XVIII a. pabaigos priklausė ir Panemunėlio dvaras bei jo kaimai) tarp bajorų, remiančių bažnyčią, Krivičiaus pavardės nėra³⁹.

Alekna Krivičius mirė 1548 m. Dvaras atiteko jo sūnui Onikijui. Šis dokumentuose minimas retai. Lietuvos metrikoje yra 1561 m. įrašas apie sidabrinės mokesčio raštų išnešiojimą dvarų savininkams. Toks raštas buvo skirtas ir Onikijui Krivičiui⁴⁰. Onikijus mirė 1566 m. Dvaras atiteko jo seserims Marinai ir Hanai Krivičiūtėms (*Krivcovnomis*). Pirmoji buvo Stanislovo Toločkos, antroji – kunigaikščio Jurgio Masalskio žmona. Be dvaro prie Nemunėlio, Masalskiai ir Toločkos turėjo dvarų ir kitose Lietuvos vie-

³⁴ *Lietuvos metrika*, kn. 8, (1499–1514), Vilnius, 1995, Užrašymų kn. 8, nr. 599, 573, 576.

³⁵ Baliulis A., Mikulionis S., Miškinis A. *Trakų miestas ir pilys*, Vilnius, 1991, p. 80 ir 95.

³⁶ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 1, p. 114.

³⁷ *Limites ...*, p. 225.

³⁸ *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae*, Vilnius, MDCCCLIX, t. 5, p. 192–195.

³⁹ Jablonskis K. *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai, Istorijos archyvas*, Kaunas, 1934, t. 1, p. 675–680.

⁴⁰ *Lietuvos metrika*, kn. 564, (1553–1567), Vilnius, 1996, nr. 17.

tose. Per 1567 m. LDK kariuomenės surašymą užrašyta, kad Stanislovas Toločka iš Panemunės dvaro siunčia 6 raitelius. Kitus raitelius jis siunčia iš savo dvarų, esančių Vilniaus ir Gardino pavietuose⁴¹.

1585 m. seserys Marina ir Hana Krivičiūtės bei jų vyrai Stanislovas Toločka ir Jurgis Masalskis pasirašė Panemunės valdos ir dvaro (*imeniu i dvoru*) pasidalinimo aktą. Dokumente sakoma, kad jų brolio Onikijaus valda po jo mirties 1566 m. balandžio 23 d. visiems laikams atiteko po lygiai abiem seserims. Bet dokumente surašyti tik tie kaimai ir jų valstiečiai, taip pat nelaisvieji dvaro tarnai, kurie atiteko Marinai Krivičiūtei ir jos vyrui Stanislovui Toločkai. Tai vakarinė dvaro dalis su Panemūnių, Jonėliškių, Vilių, Cibėlių, Kavolių kaimais, o rytinė dvaro dalis, vadinama Rokiškiu arba Kavoliškiu, čia neminima. Hipotetiškai galima manyti, kad ji per „lygias dalybas“ atiteko Hanai Krivičiūtei ir jos vyrui Jurgiui Masalskiui. Tačiau vėlesni dokumentai nebesieja Masalskių su Nemunėlio aukštupio vietovėmis. 1598 m. kunigaikštis Jurgis Masalskis už 7 tūkstančius kapų grašių nupirko iš kunigaikščio Sanguškos Panemunio dvarą su Panemunio miesteliu, Truskavės dvaru (*Truskovskim dvorcom*), vadinamu Pavyžuoniais (*Povyžuny*), ir padovanojo jį savo žmonai Hanai Krivičiūtei⁴². 1602 m. Mykolas Laškovskis užstatė Hanai Masalskienei Palėpio dvarą su Skáistės, Duńblo, Beržuonio ir Vařlio ežerais⁴³.

Stanislovas ir Marina Toločkos turėjo sūnus Jurgį ir Kristupą, dukterį Kristiną. XVI a. pabaigos ir XVII a. pradžios dokumentai rodo, kad Kavoliškį valdo Toločkos. Marina Toločkienė mirė 1596 m. Vaikai pasidalijo jos palikimą – Panemunės dvarą⁴⁴. Matyti, Kavoliškis atiteko Kristinai Toločkaitei. Kaip jau minėta, 1600 m. ji užrašė šį dvarą savo vyrui Kristupui Krasovskiui, jeigu numirtų anksčiau už jį. 1602 m. Kristupas Toločka susikeičia su broliu Jurgiu paveldėtomis dvaro dalimis: Kristupas užleidžia Jurgiui savąją dalį, kuri anksčiau buvo vadinama Rokiškiu, o dabar – Panemune, o iš brolio paima anksčiau jam atitekusią dalį⁴⁵. Užrašas nepakankamai aiškus. Iš jo neaišku, ką Kristupas paėmė iš brolio. Vėlesniuose dokumentuose, susijusiuose su Nemunėlio pakrantėmis, randame tikrai Jurgį Toločką. Gali būti, kad Kristupas Toločka gavo valdyti kitą kurį nors tėvo dvarą.

Po to Jurgis Toločka dokumentuose minimas dar daugiau kaip 20 metų. 1610 m. jis užrašo savo žmonai Elenai Puzynaitei Panemunės dvarą ir Bernótiškio dvarelį, o ši jam – kilnojamąjį turtą Kozelsko dvare⁴⁶. 1616 m. Jurgis Toločka padovanoja Kristupui Krasovskiui pavaldinį Šimą Boreiševičių (Bareišių kaimas?)⁴⁷. Tais pačiais metais, matyti, paskolinęs Kazliškio dvarininkui pinigų, kaip užstatą iš Povilo Karengos gauna 7 valakus žemės su Kazliškio dvaro valstiečiais⁴⁸. Pats Jurgis Toločka parduoda Danieliui Stomberskiui Cibėlių palivarką, priklausančią Panemunės dvarui⁴⁹. Netrukus iš Kazliškio dvaro jis gauna kaip užstatą dar 10 valakų su valstiečiais⁵⁰. 1516 m. Panemunės dvaro kaimynas Sčasnas Tiška skundėsi Vilkmėrgės pilies teismui, kad Jurgis Toločka ir jo žmona Elena Puzynaitė už-

⁴¹ Литовская метрика, отдел 1, часть 3, Книги публичных дел, Переписи войска литовского, Русская историческая библиотека (toliau – RIB), Петроград, 1915, т. 33, с. 628.

⁴² ODVCA, VI, k. 64, nr. 216; k. 106, nr. 243; k. 107, nr. 248.

⁴³ Ten pat, k. 153, nr. 94.

⁴⁴ Ten pat, k. 188, nr. 24.

⁴⁵ Ten pat, k. 188, nr. 23.

⁴⁶ Ten pat, IX, k. 15, nr. 72, 73.

⁴⁷ Ten pat, IX, k. 156, nr. 446.

⁴⁸ Ten pat, IX, k. 158, nr. 460.

⁴⁹ Ten pat, IX, k. 160, nr. 483.

⁵⁰ Ten pat, IX, k. 161, nr. 490.

grobė Tiškos Kraštų dvarui, vadinamam Alsetos dvaru, priklausančias dvi dykvietes Romaniškę ir Kraujalaidiškę, esančias Panemunės lauke tarp Alsetos upelio, Nemunaičio ežero ir didelės pelkės, vadinamos Pabaliais⁵¹. Pilies teismas pasiūlė su šiuo skundu kreiptis į pakamarės teismą. 1624 m. Janošas Turas Zubrackis gražino Jurgiui Toločkai užstatytus Kavolių ir Klišių kaimus⁵².

Po Jurgio Toločkos mirties Panemunės dvaras atiteko jo dukrai Halškai (Elžbietai), kuri ištekėjo už Jono Stachovskio. Paveldėjęs dvarą jų sūnus Mykolas Stachovskis 1653 m. pardavė jį Butleriams už 50 tūkstančių lenkiškų auksinų⁵³. Su šia dvaro savininkų permaina Nemunėlio aukštupyje baigėsi Alekno Krivičiaus ir jo palikuonių šeiminkavimas, trukęs 138 metus.

4. Panemunės dvaro kaimynai

Dabartinio Panemunėlio apylinkėse XVI–XVII a. būta ir kitų dvarų. Stambiausi Alekno Krivičiaus ir jo palikuonių kaimynai vakaruose buvo Astikai, įtakingi to meto didikai, valdę dvarus ne tik Nemunėlio pakrantėse, bet ir kitose Lietuvos vietose.

Šios giminės pirmtakas – Vytauto pareigūnas Kristinas Astikas buvo Užpalių valsčiaus valdytojas. Jo sūnūs Radvila ir Mikalojus valdė Pienionių ir Anykščių valsčius. Radvila vėliau buvo paskirtas Trakų vaivada ir valdovo rūmų maršalu. Kaip prisimename, 1474 m. jis vadovavo Lietuvos delegacijai derybose su livoniečiais dėl Lietuvos–Livonijos sienos. Kristino sūnaus Stanislovo sūnus Grigalius (pavadinkime jį Grigalium I, nes ši vardą turėjo keletas Astikų giminės vyrų) buvo Anykščių ir Merkinės valdytojas, Trakų vaivada, didžiojo kunigaikščio dvaro maršalas. Jam didysis kunigaikštis Aleksandras 1499 m. padovanojo platų miškų ruožą Livonijos pasienyje tarp Susėjės ir Vyžuonės upių. Grigalius Astikas veikiausiai išsaugojo Hanuso Gailimainaičio dar iki 1492 m. įkurtą Ūnuškio dvarą. Galimas daiktas, kad jis ėmėsi statyti Čedasų pilį, kuri žinoma iš XVII a. dokumentų. 1500 m. pralaimėtam Vedrošos mūšyje Grigalius Astikas pateko į maskvenų nelaisvę ir ten išbuvo beveik dešimtį metų. Sugrįžęs į Lietuvą, vėl gavo Trakų vaivados pareigas, kurias vykdė iki mirties 1518 m.

Grigaliaus I Astiko sūnus, taip pat Grigalius (pavadinkime jį Grigalium II), vadintas ir Viršila, Lietuvos metrikoje dažnai vadinamas Trakų vaivadaičiu, raikytoju (tai buvo valdovo rūmų pareigybė), vėliau tapo Naugarduko vaivada ir Vilniaus kaštelionu. Valdydamas Čedasų dvarą 1522 m. turėjo konfliktą su Anykščių klebonu, Vilniaus katedros kanauninku Vaitiekumi, kuris skundėsi didžiajam kunigaikščiui, kad Astikas pažeidinėja Anykščių klebonijos dvaro, kurio žemė buvo prie Čedasų abiejuose Vyžuonos krantuose, ribas. Žygimantas Senasis siuntė į Čedasus savo pareigūną pažeistų klebono teisių atstatyti⁵⁴. Iš 1527 m. Žygimanto Senojo rašto žinome, kad Grigaliui II priklausė ir Šetekšnos bei Ūnuškio dvarai⁵⁵. Veikiausiai tai pirmasis Šetekšnos dvaro paminėjimas dokumentuose. Galbūt visai neseniai valdą Šetekšnos pakrantėje didysis kunigaikštis buvo suteikęs Astikams. Taigi Grigalius II Astikas irgi buvo neseniai greta įsikūrusio Alekno Krivičiaus kaimynas, tik gero kai turtingesnis už pastarąjį. 1528 m. Trakų vaivadaitis Grigalius Astikas iš savo

⁵¹ *Ten pat*, IX, k. 244, nr. 206.

⁵² *Ten pat*, IX, k. 446, nr. 275.

⁵³ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, t. 4, p. 298.

⁵⁴ *Lietuvos metrika (1522–1530)*, Vilnius, 1997, 4-oji Teismų bylų knyga, p. 69, nr. 41.

⁵⁵ Meilus E. Rokiškio krašto miesteliai, p. 177.

dvarų siuntė į kariuomenę 181 raitelį, valdovo raštininkas Alekna Krivičius – tik 4 raitelius, o už Grigaliaus Žabos dvarą turėjo pats eiti žemės tarnybą⁵⁶. Grigalius II Astikas palikuonių neturėjo. Atrodo, kad jo dvarai, bent iš dalies, atiteko jo brolio Jurgio sūnums, vadinasi, Grigaliaus I Astiko vaikaičiams: Jurgiui ir Grigaliui.

Jurgis Astikas (apie 1530–1579) buvo Grigaliaus I Astiko sūnaus Jurgio, Anykščių ir Darsūniškio valdytojo, karaliaus maršalo, sūnus. Jis buvo Breslaujės seniūnas, vėliau Mstislavlio ir Smolensko vaivada. Dalyvavo kovose su Maskva, prisidėjo prie Lietuvos kariuomenės pergalės Ūlės mūšyje. Pagal 1567 m. Lietuvos kariuomenės sąrašus Jurgis Astikas siuntė 141 raitelį ir 35 pėstininkus. Jis turėjo dvarų įvairiose LDK vietose. Šiaurės rytų Lietuvoje Astikas valdė Alantės, Naujāmiesčio, Apaščios, Agluonės, Fedoriškių, Kazliškio, Ūnuškio, Sūvieko dvarus⁵⁷. Kaip Kazliškio dvaro savininkas Jurgis Astikas buvo tiesioginis Alekno Krivičiaus palikuonių kaimynas. Netoliese buvo ir Apaščios dvaras, kuris kiek vėliau dokumentuose vadinamas ir Pandėlio dvaru. Į vakarus nuo jo buvo Fedoriškių ir Agluonos dvarai.

Kitas Panemunės dvaro kaimynas buvo Jurgio Astiko jaunesnysis brolis Grigalius Astikas (1535–1580). Pavadiname jį Grigalium III. Jis neturėjo bent kiek reikšmingesnių pareigų valstybėje, buvo lengvabūdis ir, kaip ir kiti Astikai, mėgo vaidytis. Per 1567 m. kariuomenės surašymą Grigalius III Astikas valdė dalį Alantos, Šetekšną, Čėdasus, Ūnuškį ir brolio Jurgio Girsteikiškio (tarp Pandėlio ir Papilio) dvarą⁵⁸. Galima manyti, kad Šetekšną, Ūnuškis ir Čėdasai Grigaliui III Astikui atiteko iš jo bevaikio dėdės Grigaliaus II Astiko. 1580 m., kai karalius Steponas Batoras rengė karo žygį prieš Maskvą, paaiškėjo, kad Grigalius III Astikas vykdo užduotis, gautas iš Maskvos valdovo Ivano Rūsčiojo, yra jam pažadėjęs nužudyti Steponą Batorą. Kavarske buvo surasta Astiko įsteigta netikrų pinigų dirbtuvė. Senatas pasmerkė Grigalių Astiką mirti. 1580 m. Vilniuje jam buvo nukirsta galva. Grigaliaus Astiko dvarai konfiskuoti⁵⁹.

Kazliškio dvarą Steponas Batoras atidavė savo rūmų pareigūnui Jurgiui Dokvardui Karengai. Vėliau karalius Zigmantas Vaza patvirtino šią donaciją. Galimas dalykas, kad Karengai kaip Astiko valdos dalis atiteko ir Šetekšnės dvaro žemė. Kai Steponas Batoras, išsiaiškinęs, kad Grigaliaus Astiko sūnus Jonas nežinojo apie tėvo veiklą prieš Lietuvos valstybę, leido jam atgauti dalį tėvo valdytų žemių, Jonas Astikas pretendavo ir į pavaldinius, kurie gyveno prie Martyniškių ir Martyniškėlių kaimų, taip pat prie kaimo, dokumente pavadinto *Stukovičiais*⁶⁰. Veikiausiai tai būta Stukonių kaimo. Jonas Astikas savo pavaldiniui kilmingajam Stanislovui Grigovičiui (Grigaičiui) už ištikimą tarnybą iki gyvos galvos padovanojo Laukupėnų palivarką, atskirtą nuo Paliepio dvaro⁶¹. XIX a. pabaigoje, aprašydamas Moškėnų piliakalnio archeologinių kasinėjimų rezultatus, Liudvikas Kšivickis rašė, kad valstiečiai šį piliakalnį vadina Moškėnų kalnu, o bajorai – Astikų kalnu. Matyt, bajorų sąmonėje ilgiau išliko istorinė atmintis apie didikus Astikus, valdžiusius didelius žemės plotus prie Nemunėlio ir Laukupės santakos.

Jurgio Karengos palikuonys suskaldė Kazliškio dvarą į du dvarus: Kazliškio ir Kazliškėlio (*Kozliški Malyje*). Atro-

⁵⁶ RIB, 33, p. 177.

⁵⁷ RIB, 33, p. 444.

⁵⁸ RIB, 33, p. 501.

⁵⁹ Plewczyński M. Ościk (Ostik, Ostyk) Jerzy, *Polski słownik biograficzny*, zeszyt 102, t. 24/3, p. 611–612.

⁶⁰ *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов* (toliau – AVK), Акты Виленского городского суда, Вильно, 1907, т. 32, с. 344.

⁶¹ ODVCA, VI, k. 292, nr. 338.

do, kad jiems nelabai sekėsi ūkininkauti: Karengos dažnai skolindavosi iš kaimynų pinigų, užstatydami jiems kaimus su valstiečiais ar juos pardavinėdami. Povilas Karenga 1617 m. pardavė Jurgiui Kupsciui Šavkovskiui, jau ir anksčiau įsigijusiam žemių prie Šetekšnos upės, už septynias dešimtis kapų grašių savo Kazliškio dvaro pavaldinį Stasį Raišelį (*Raiszela*) su sūnumis Juozapu ir Povilu ir su žeme, vadinama Rukšiške (*Ruksziszka*) su visais priklausiniais⁶². Taip mes pirmą kartą dokumentuose aptinkame *Rukšių* kaimo vardą. Po metų Kristupas Karenga užstato Ščasnui Tiškai dvi Kazliškio dvaro valstiečių tarnybas, esančias Baltakarčių kaime prie Šetekšnos upės: visą Šimono Zebro tarnybą, pusę Matyso Griciūno tarnybos ir pusę Baltramiejaus Vopeikos tarnybos⁶³. Taigi sužinome, kad 1618 m. Šetekšnos pakrantėje jau buvo Baltakarčių kaimas, taip pat ir trejeto jo gyventojų vardus bei pavardes.

1624 m. Vilkmergės pilies teismo dokumente rašoma, kad tuo metu pietiniame Panemunės dvaro pakraštyje buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmono Kristupo Radvilos valda, byloje pavadinta Šetekšnos dvaru (*ymienie Szetekszczenskie*)⁶⁴. Gali būti, kad tai Šetekšnos dvaro, kitados priklausiusio Astikams, dalis. 1624 metais Ščasnas Tiška, anksčiau susipirkęs žemių prie Nemunėlio ir Šetekšnos, pardavė dvi dykvietais, nusipirktas iš Jonienės Astikienės, kuri tuo metu jau vadinosi Motiejijene Mališevskiene (vadinasi, po Jono Astiko mirties). Tiškos parduodama žemė vadinosi Rimeišiške. Pardavimo akte nurodoma, kad ji esanti prie etmono Kristupo Radvilos Šetekšnos dvaro, kurį kunigaikščio vardu valdo jo pavaldinys Kasperas Petrovičius. Rimeišiškių žemę Tiška parduoda su pavaldiniais Petru ir Martynu Bagviliais, kurių pavardė tapo vietovardžiu (Bagvilių palivarkas ir Bagvilių miškas). Dar kartą patikslindamas parduodamos žemės vietą, Tiška nurodo, kad parduodamas ir krūmais apaugęs žemės plotas, kuris vadinamas Medinomis ir esąs tarp Bagvilių, Jurgio Toločkos Vilių kaimo (*siola Wilianow*) ir Kristupo Karengos Stukonių kaimo (*siola Stonkaniew*)⁶⁴.

Panemunės dvaro vakariniame pakraštyje buvo dar vienas kaimynas, kurio valda taip pat buvo pavadinta Panemunės dvaru. Tai nuo maskvėnų agresijos į etninę Lietuvą pasitraukęs gudų bajoras Bobojedas, kuriam Žygimantas Senasis čia padovanojo žemės valdą. Istorikas Arūnas Dubonis, tyrinėdamas savito Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinio sluoksnio – leičių – istoriją, Lietuvos metrikoje surado Žygimanto Senojo raštus, kuriuose valdovas pranešė, kad 1525 m. jis davė Bobojedui žemės Anykščių valsčiuje, Laičiuose prie Vokiečių sienos. Istorikas paaiškina, kad čia minima Vokiečių siena – tai ne XVI šimtmečio pradžios Lietuvos siena su Livonija, o istorinė atmintis apie tą sieną, kuri ėjo Mindaugui padovanojus sėlių žemę kalavijuočiams. Artūras Dubonis mano, kad Bobojedui duota žemė buvo tarp Anykščių ir Viešintų⁶⁵. Tačiau tuometiniame Anykščių valsčiuje būta ir kito Laičių kaimo – tarp Skapiškio ir Panemunėlio, dabartinio Nótigalės kraštovaizdžio draustinio pietiniame pakraštyje. Jeigu XIV ir XV a. sandūroje Sėlos pietinė riba ėjo Šetekšnos upe, tai Nótigalės Laičiai buvo arti jos, vadinasi, ir tuometinės Lietuvos sienos su Livonija.

Bobojedo dvaro būta netoli Grigaliaus II Astiko valdų. 1533 m. Bobojedas

⁶²*Ten pat*, IX, k. 229, nr. 94; *VUB RS*, f. 7, Vilkmergės pilies teismo aktai 1617–1619, nr. 13/13890, dok. 94, l. 169.

⁶³*ODVCA*, IX, k. 322, nr. 264; *VUB RS*, f. 7, Vilkmergės pilies teismo aktai 1617–1619, nr. 13/13890, dok. 267, l. 403.

⁶⁴*VUB RS*, f. 7, Vilkmergės pilies teismo aktai 1622–1624, nr. 15/13892, dok. 106, l. 303^v–305^v.

⁶⁵Dubonis A. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai, iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities*, Vilnius, 1998, p. 70.

ir jo uošvis kunigaikštis Krošinskis skundėsi didžiajam kunigaikščiui, kad raikytojas pažeidžia Bobojedo žemės ribas ir naudoja smurtą prieš jo pavaldinius⁶⁶. Raikytojo Grigaliaus Astiko Šetekšnos dvaras buvo kaip tik greta Notigalės Laičių. 1528 m. Bobojedas Nikiforovičius siuntė į Lietuvos kariuomenę 3 raitelius⁶⁷. 1549–1551 m. Bobojedas buvo Utenos valsčiaus valdytojas. 1567 m. Ivanas Bobojedas, pats pasiikdamas namuose, iš savo Panemunės ir Laičių dvarų pasiuntė į kariuomenę 5 raitelius ir 3 pėstininkus⁶⁸, t. y. net daugiau karių nei Stanislovas Toločka iš savojo Panemunės dvaro. Galimas dalykas, kad Bobojedo žemės valda kurioje nors vietoje siekė Nemunėlio pakrantę, jei kariuomenės sąrašė vienas jo dvaras pavadintas Panemune. Iš vėlesnių dokumentų žinome, kad Bobojedų žemės būta ir Pandėlio apylinkėse. Istorikas Elmantas Meilus cituoja Vilkmėrgės žemės teismo 1772 m. įrašą, kuriame rašoma, kad Pandėlys ir Aukštadvaris kažkada buvo paveldima Ivano Nikiforovičiaus Bobojedo valda. 1591 m. jis Pandėlyje fundavo parapinę bažnyčią ir kleboniją⁶⁹. 1607 m. buvo parduodama Apaščios–Pandėlio dvaro dalis, kuri vadinama Bogdanos Bobojedaitės palikimu⁷⁰.

Stambiausias Alekno Krivičiaus ir jo palikuonių valdos kaimynas rytų pusėje buvo kunigaikščių Krošinskių valdomas Rokiškio dvaras. Galimas dalykas, kad Panemunės dvaro ir Rokiškio dvaro žemės tiesiogiai nesusiėjo, nes tarp jų būta keleto nedidelių Kraštų lauko dvarelių, išsidėsčiusių prie Nemunėlio ištakų, Alsetos ežero ir nuo Kamajū pusės atitekančios Šetekšnos upės. Galbūt dėl to ir dokumentai nefiksuoja kokių nors piniginių santykių ar kivirčių tarp Panemunės ir Rokiškio dvarininkų.

Atrodo, kad smulkieji bajorai Nemunėlio aukštupyje ir Šetekšnos pakrantėse ėmė intensyviai kurtis XVI a. antroje pusėje, kai Maskva ėmė veržtis į Livoniją ir šiaurinėms Lietuvos sienoms iškilo maskvenų įsiveržimo grėsmė. 1563 m. Rokiškio bažnyčios ir klebonijos inventoriuje, kur surašyti Rokiškio parapijiečiai–bajorai, iš Nemunėlio aukštupio bajorų minimi tik Florijonas Huba ir Petras bei Bernotas Šalteniai⁷¹. XVI a. pabaigos dokumentuose smulkių bajorų jau gausu.

Prie Nemunėlio ištakų, Alsetos ežero ir upelio, prie Šetekšnos vingio buvo keletas Kraštų dvarelių. Vieno jų savininkas – Toločkų ir Masalskių dvaro kaimynas Florijonas Huba. 1585 m. jis kaip liudytojas dalyvavo Vilkmėrgės teisme, kai Toločkos ir Masalskiai pasirašė Panemunės dvaro dalybų aktą. 1597 m. Huba ketveriems metams išnuomojo savo dvarelį Vaitiekui Grockiui. Ta proga buvo surašytas dvarelės inventorių, kurį savo ranka pasirašė Florijonas Huba. Marina Hubienė pasirašyti veikiausiai nemokėjo, todėl dokumentą patvirtino savo antspaudu.

Inventoriuje aprašyti dvaro pastatai. Dvarininko gyvenamajame name buvo dvi seklyčios. Vienoje – du didesni stiklo langai ir vienas mažas, kitoje – vienas didesnis, kitas mažas. Iš baldų paminėti tik liepinis stalas ir krėslas. Dvare būta nemažai ūkinių pastatų: keturi svirnai, kepykla, svirnelis su sūrine, didelis kluonas su jauja, trys daržinės iš rąstų, diendaržis, du tvartai iš rąstų. Nors ūkinių pastatų nemažai, bet dvare buvo tik trys

⁶⁶ *Lietuvos metrika* (1533–1535), Vilnius, 1999, 8-oji Teismų bylų knyga, nr. 26 p. 40–41; nr. 29, p. 41; nr. 105, p. 70.

⁶⁷ *RIB*, 33, p. 19.

⁶⁸ *Ten pat*, p. 529.

⁶⁹ Meilus E. Rokiškio krašto miesteliai XV–XVIII a., p. 179.

⁷⁰ *ODVCA*, VI, k. 292, nr. 386.

⁷¹ Jablonskis K. *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai, Istorijos archyvas*, Kaunas, 1934, t. 1, p. 680.

melžiamos karvės, du veršiukai, keturios avys, dvi kiaulės, keletas vištų ir žąsų. Dvaro dirvose buvo pasėta penkiolika statinių (statinė – 407 litrų talpos) rugių, dvi statinės kviečių, pustrėčios – miežių, aštuonios – avižų, pusantros statinės žirnių ir pusė statinės grikių. Darže augo kelios lysvės kopūstų, burokų, pastarnokų ir morkų⁷².

Iš pirmo žvilgsnio dvarininkas laikosi neblogai: ir laukai užsėti, ir gyvulių tvartuose yra. Tačiau tik pusėje valstiečių tarnybų (tarnyba – valstiečių mokestinis vienetas su viena dviem valstiečių sodybom) esama darbinių gyvulių. Apie pusę valstiečių sodybų ištuštėjusios, virtusios dykvietėmis. Jų gyventojai arba išmirė, arba išsibėgiojo. Tiktai dykvičių pavadinimai (Kakliškė, Stasiškė, Petriškė) rodo čia anksčiau gyvenusių valstiečių vardus ar pavardes.

Ir pačiam dvarininkui reikalai klostosi vis prasčiau. Jis pardavinėja arba užstato savo valdas dalimis: tarnybas, dykvietes, užsienius. Tam pačiam Grockiui Huba užstato Šetekšnos pakrantėje pusantros tarnybos, vadinamos Rimšeliais–Dočeliais⁷³. Mikalojui Petraškovičiui jis parduoda Ridikiškių dykvietę (kituose dokumentuose ji vadinama Rudikiške ar Radikiške), užstato jam dar tris tarnybas ir keturias dykvietes⁷⁴. Vilkmergės paseniūniui Sčasniui Tiškai Huba parduoda tris Kraštų–Parokiškės dvaro dykvietes Šetekšnos pakrantėje. Jurgiui Toločkai jis pardavė vieną tarnybą, pustrėčios dykvietės ir du užsienius prie Nemunėlio⁷⁵. 1604 m. pavasarį nevykėlis dvarininkas atsiseikino su likusia valdų dalimi: už 547 kapas grašių pardavė Sčasniui Tiškai Kraštų dvarą prie Rokiškio.

Prie Alsetos ežero būta ir kito Kraštų dvarelio, kuris priklausė Bernotui Zoltui (ar Žoltui), taip pat 1585 m. kaip liudytojo antspaudu patvirtinusiame Panemunės dvaro dalybas. Netoliese buvo jo bendrapavardžio Petro Zolto dvarelis. Atrodo, kad Bernotas ir Petras Zoltai – tai tie patys bajorai, kurie Šaltenių pavarde minimi 1563 m. Rokiškio bažnyčios ir klebonijos inventoriuje. Bajorus brolius Petrą ir Bernotą Šaltenius (*Szaltyanes*) klebonas Petras Lipovskis apibūdino kaip maištininkus, kuriems visai nerūpi ekskomunika („*Dominus Szaltyanes Petrus cum Bernardo sunt rebeles, non curant excommunicationem*“). Matyt, per dvidešimtmetį, praėjusį po dokumento surašymo, šių bajorų pavardės buvo suslavintos. Šalteniai tapo Zoltais ar Žoltais, nors vardai liko tie patys. Su Bernoto Zolto vardu susijusi dviejų vietovardžių prie Nemunėlio – Bernotiškių ir Zolciškių – kilmė. 1605 m. Bernoto Zolto našlė Jadvyga ir sūnūs Steponas bei Stanislovas pardavė Kraštų dvarą prie Alsetos ežero Stanislovui Golminui, o šis po poros metų perpardavė jį Jurgiui Toločkai⁷⁶.

5. Artojai Nemunėlio pakrančių kaimuose

Apie Nemunėlio pakrančių kaimus ir juose gyvenančius valstiečius ankstyviausias dokumentas prabilo 1585 m. Jame aprašyta ta Panemunės dvaro dalis, kuri per dvaro dalybas atiteko Jurgiui ir Marinai Toločkoms. Dokumentas pavadintas rejestru. Jame surašyti Toločkoms atitekę kaimai ir juose gyvenantys valstiečiai. Be anksčiau minėto valstiečių, 1496 m. gyvenusių Kurkliuose prie Audros upės, sąrašo, žinomi dar du iki 1585 m. sudaryti Rokiškio krašto dvarų su kaimais ir valstiečiais inventoriai: Obelių dvaro (1557) ir Kriaunų dvaro (1583). Tad Toločkų dvaro kaimų

⁷²*Ten pat*, p. 454–456, nr. 117.

⁷³*ODVCA*, VI, k. 61, nr. 193.

⁷⁴*Ten pat*, VI, k. 61, nr. 195; k. 81, nr. 61; k. 85, nr. 89.

⁷⁵*Ten pat*, VI, k. 157, nr. 118.

⁷⁶*ODVCA*, VI, k. 229, nr. 14; k. 229, nr. 319.

ir valstiečių rejestras – ketvirtasis pagal sudarymo eilę dokumentas, atnešęs į mūsų laikus žinių apie Nemunėlio pakrančių žemdirbius, jų vardus ir pavardes, šeimų dydį. Vien jau dėl to prasminga paskelbti šio dokumento, parašyto lenkų kalba, vertimą į lietuvių kalbą ištiesai, be sutrumpinimų. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne saugomas šio rejestro nuorašas, kurį akademikas Konstantinas Jablonskis padarė 1941 m. birželio mėn. iš jam tada prieinamo originalo⁷⁷. Štai jo tekstas:

„1585 m. spalio mėn. 3 d.

Kaimų ir žmonių apgyvendintų valakų, priklausančių Panemunės valdai ir dvarui, kurie yra Vilkmergės pavietae prie Nemuno upės, po mūsų tikro brolio pono Onikiejaus Olechnovičiaus Krivičiaus mirties po lygiai ir visiems laikams atiteko iš manęs, tikros sesers Hanos Olechnovnos Krivcovnos – kunigaikštienės Jurgienės Masalskienės, anais tūkstantis penki šimtai šešiasdešimt šeštaisiais metais balandžio mėnesio dvidešimt trečią dieną mano tikrai seseriai poniai Marinai Olechnovnai Krivcovnai – Stanislovienei Toločkieni. Aprašyti būtent kaimai ir žmonių vardai kaimų apgyvendintuose valakuose, taip pat nelaisvųjų žmonių vardai, tai yra:

Panemūnių kaimas, jame penkiolika apgyvendintų valakų.

Tų žmonių vardai:

Pirmiausia Petras Jasanis, jo žmona Alzbieta, jų vienas sūnus Martynas; Jonuška Vaitkūnas, jo žmona Gavė, sūnūs trys – Martynas, Stasiulis ir Ambrasas, – 1 valakas.

Motiejus Norvaišas, jo žmona Kača, sūnus 1 – Mykolas; Jurgis Bartošius, jo žmona Masia, sūnus 1 – Stasiulis, – 1 valakas.

Romanas Anuzanis, žmona Marina, sūnų 5 – Kasperas, Jonas, Baltromiejus, Stasiulis, Motiejus; Petras Baltuškanis su trimis broliais – Petru, Paliuliu, Matuliu, – 1 valakas.

Stanis Jakanis, žmona Bakša, sūnų 4 – Povilas, Janikas (*Janik*), Urbonas, Jokūbas, – 1 valakas.

Jonas Narbutanis, žmona Jadvyga, sūnus 1 – Stanislovas; Mikalojus Narbutanis, žmona Lucija, – 1 valakas.

Motiejus, Janušo sūnus (*Janušovič*), Kišūnas, žmona Jadvyga, Mato duktė (*Matcievna*), sesuo Jadvyga, Janušo duktė (*Janušovna*), sūnų 2 – Laurynas ir Janulis, dukterys 2 – Ieva ir Jadziulė; Matulis Čebatoriūnas, žmona Jatė, sūnus 1 – Tumas; Šimka Čebatoriūnas, žmona Hana, – 1 valakas.

Laurynas Jurevičius, žmona Zofija, sūnus 1 – Martynas; Imbrasas Jurevičius, Januška Jurevičius, žmona Paliulia, sūnus 1 – Petras, – 1 valakas.

Baltuška Kupetis, žmona Masa, sūnus 1 – Ambroziejus; Romanas Kupetis, žmona Nastasija, sūnus 1 – Janelis, – 1 valakas.

⁷⁷MAB RS, f. 256–2847.

Staniulis Kupetis, sūnų 4 – Urbonas, Jonas, Kasperas ir Adomas (*Jadam*); Tumas Kupetis, žmona Katryna, sūnus 1 – Urbonas, – 1 valakas.

Janelis Mičiūnas, sūnų 5 (?) – Stanislovas, jo žmona Jadvyga, sūnų trys – Marekas, Adomas, Juozapas; kitas Martynas ir Urbonas, – 1 valakas.

Urbonas Kasperavičius, žmona Aliukna, sūnų 3 – Baltramiejus, Tumas, Motiejus; Jokūbas Kasperavičius, – 1 valakas.

Imbrasas Kasperavičius, Grigas Muščianis, žmona Katryna, sūnus 1 – Laurynas; Stanis Kriaučiūnas, žmona Černa, sūnus 1 – Petras, – 1 valakas.

Bagdonas Narbutanis, žmona Barbora, sūnūs 3 – Steponas, Tumas, Janikas, – 1 valakas.

Petras Narbutanis, žmona Paliulia, sūnūs Martynas ir Laurynas, – pusė valako.

Jonas Lepšis, žmona Gendrutė, sūnūs 2 – Endrius (*Jędrzej*) ir Grigas; Laurynas Jurganis, žmona Masa, sūnūs 2 – Steponas ir Pronckus, – 1 valakas.

Dvylelių kaimelis

Vaitiekus Dvylelis, žmona Zofija, sūnūs 3 – Martynas, Steponas, Valentinas; Matulis Jasanis, žmona Nastasija, sūnūs 2 – Stasiulis ir Kasperas, – 1 valakas.

Tumas Bartošūnas, žmona Margarita, jo brolis Mykolas Bartošūnas, – 1 valakas.

Boreišienė našlė, jos vardas Data, sūnus Šimkus, – pusė valako.

Vilavičių (Vilių) kaimas, 8 apgyvendinti valakai.

Povilas Vilavičius, žmona Jadvyga, sūnūs 3 – Kasperas, Baliulis ir Petras; Jurgis Ramananis su broliais Petru ir Čiužu, – 1 valakas.

Jonas Vilavičius, žmona Dana, sūnūs 2 – Petriukas (*Piotrek*) ir Bernotas; Baltramiejus Romananis, žmona Marina, sūnus 1 – Matulis, – 1 valakas.

Narbutas Pūras, žmona Kotryna, sūnūs 2 – Baniulis, jo žmona Zofija ir Stasiulis, – 1 valakas.

Petras Vilavičius, žmona Zofija, sūnus 1 – Baliulis, jo žmona Zofija; Andrius Katinėlis, žmona Aliula, sūnus Grigas (*Gryger*), – 1 valakas.

Mikalojus Vilavičius, žmona Pienė, sūnūs 2 – Tumas ir Andrius; Baliulis Pūras, žmona Zofija, sūnus 1 – Janelis, – 1 valakas.

Motiejus Daunoravičius, žmona Pienė, sūnūs 3 – Pronckus (*Proncek*), Adomas ir Valiulis; Motiejus Mikalajūnas, žmona Bakša, sūnūs 4 – Kasperas, Urbonas, Simukas (*Šimek*), Kristopas, – 1 valakas.

Jokūbas Mikolajevičius, žmona Marina, sūnus Petras; Povilas Kirelis, žmona Hana, sūnus 1 – Grigalius, jo brolis Laurynas Kirelis, Jaska Valančiūnas, jo žmona Polonija, – 1 valakas.

Stanis Kličius, žmona Dasė, sūnų 4 – Mačys, Tumkus, Steponas ir Kasperas, – 1 valakas.

Cibelių kaimas (*siolo Czybeliowe*), septyni apgyvendinti valakai.

Mikalojus Milašiūnas, jo žmona Jetė, sūnūs 2 – Baltramiejus ir Janikas; Mikalojus Tereška, jo žmona Aliula, sūnūs 2 – Blažiejus ir Jonas, – 1 valakas.

Jonas Kavolis, žmona Alžbieta, sūnūs 2 – Blažiejus ir Petras, – 1 valakas.

Pocius (*Pac*) Milašiūnas, žmonas Nastasija, sūnūs 2 – Jonas ir Kasperas, – 1 valakas.

Jonas Liarva, žmona Hana, sūnus 1 – Jokūbas; Vaitkus Gričiūnas, žmona Hana, sūnus 1 – Kasperas, – 1 valakas.

Jonas Navikas (*Novik*) su broliu Steponu, žmona Aliula, sūnus 1 – Petras, – 1 valakas.

Jonas Mačiūnas, žmona Kachna, sūnus 1 – Kasperas; Jukna Jananis, žmona Nastasija, sūnus 1 – Povilas Juknavičius; (vardas neužrašytas) Mačiūnas, žmona Jegnieška, sūnūs 2 – Valiulis ir Matulis, – 1 valakas.

Jonas Puškorius, žmona Jegnieška, sūnus 1 – Juozapas; Staniulis Jananis, žmona Marina; Šimka Stanevičius, žmona Dosia, sūnus Juozapas (valakas nepaminėtas).

Kavolių kaimas, 8 apgyvendinti valakai.

Michna Valenčiūnas, žmona Margarita, sūnūs 3 – Baltramiejus, Petras, Adomas; Baltramiejus Jendrusevičius, žmona Kotryna, sūnūs 2 – Urbonas ir Jonas, – 1 valakas.

Stanislovas Jurevičius, žmona Dosia, sūnūs 4 – Jendrius, Baltramiejus, Tumas, (ketvirtojo vardas neužrašytas); Jasius Pleikevičius, žmona Jaitė, sūnus 1 – Motiejus, jo žmona Dosia, – 1 valakas.

Martynas Jusianis, žmona Barbora, sūnūs 2 – Urbonas ir Tumas; Laurynas Jusianis, žmona Hana, o sūnus 1 – Adomas; Laurynas Jusianis turi brolių Adomą, kuris kartu gyvena, – 1 valakas.

Steponas Kavolis, žmona Polonija, sūnūs 4 – Petras, Adomas, Blažiejus ir Urbonas, turi tris valakus (!)

Jonas Mainėva, žmona Jagnieška, sūnus 1 – Adomas; Jonas Kriaučiūnas, žmona Hana, sūnūs 2 – Matulis ir Tumas, – 1 valakas.

Motiejus Bojaranis, žmona Jagnieška, sūnus 1 – Tumas; Stanislovas Bojaranis, žmona Jadvyga (valakas nepaminėtas).

Siautiliškių kaimas, 8 valakai.

Laurynas Urbanis, žmona Hana, sūnus 1 – Steponas, – 1 valakas.

Šimka Griganis, žmona Janė; Stanislovas Lijeivelis (*Lieyvel*), žmona Lucė, sūnus Simukas, – 1 valakas.

Stašys Griganis, žmona Halžbieta; Jonas Mažulianis, žmona Hana, sūnus 1 – Baltramiejus, – 1 valakas.

Ligis Kivirpanis, žmona Hana, sūnūs – Šimka, Paliulis ir Tumas, – vienas valakas.

Mikaila Stankūnas, žmona Katryna, sūnus 1 – Adomas, du jo (Stankūno) broliai – Martynas ir Jurgis, jo žmona Masia, sūnūs 2 – Baliulis ir Pranckus, – 1 valakas.

Jasas Godulis, žmona Hana, sūnus 1 – Mykolas; Andrius Kriaučiūnas, žmona Katryna, sūnus 1 – Juozapas, – 1 valakas.

Mikalojus Vaizelevičius, žmona Kača, posūniai 2 – Grigas ir Motiejus, žmona Marula, 1 valakas.

Stanis Klynelis, žmona Hana, sūnūs 3 – Lukošius, Tumka ir Martynas (valakas nepaminėtas).

Mielevičių kaimas (valakai nenurodyti).

Rimka Romanavičius, žmona Bakša, sūnūs 2 – Stasiulis ir Stanislovas; broliai 4 – Jokūbas Romanavičius, žmona Darata, Martynas Romanavičius, žmona Jegnieška, sūnūs 2 – Mykolas ir Pronckus; Jonas Romanavičius, žmona Magdė, sūnūs 2 – Urbonas ir Jonas; Povilas Romanavičius, – 1 valakas.

Motiejus Stanislovavičius, jo žmona Zofija, sūnūs 3 – Lenartas, Kasperas ir Juozapas; jo brolis Urbonas Stanislovavičius, žmona Hana, sūnus Steponas; kitas brolis Petras, žmona Haliula, sūnus Ambrasas, – 1 valakas.

Janeliškių kaimas, 6 valakai.

Baltuška Petravičius, žmona Polonija, sūnūs 4 – Steponas, jo žmona Zofija, kitas – Urbonas, trečias – Petras, ketvirtas – Tomas; Stanislovas Janavičius Nemunas (*Niemon*) ir Lukošius – broliai, – 1 valakas.

Gvernas Janelevičius, žmona Magdė, sūnūs 3 – Martynas, Steponas ir Juozapas; Juras Janelevičius, žmona Jegnieška, sūnus 1 – Motiejus, – 1 valakas.

Narbutas Janelevičius, žmona Nastasija, sūnūs 2 – Baltramiejus ir Juozapas; Jendrius Rimkavičius su broliu Šimkum, – 1 valakas.

Motiejus Mažulianis, žmona Jegnieška, jo broliai 2 – Steponas ir Šimka Mažulianiai, – 1 valakas.

Laurynas Jakubavičius, žmona Barbora, sūnūs 2 – Stanislovas ir Vaitiekus, – 1 valakas.

Motiejus Jakubavičius, žmona Hana, sūnus 1 – Jendrius; Jasius Jakubavičius, žmona Hana, sūnūs 3 – Povilas, Steponas ir Tumas (valakas nepaminėtas).

Rudikiškių kaimas, du valakai.

Jasius Stanislovavičius, žmona Naruša, sūnūs 2 – Povilas ir Janelis, – 1 valakas.

Steponas Karpačiūnas, žmona Hana, sūnus 1 – Ambroziejus; Paliulis Rudikavičius, žmona Velikna, sūnus Baltramiejus, – 1 valakas.

Taip pat nelaisvieji žmonės, kurie atiteko per lygias dalybas (kartu su Panemunės valda mano seseriai poniai Marinai Krivcovnai – Toločkieni. Būtent jų vardai:

Hanuša rykūnė su dukteria Darata ir su trimis sūnumis – Staseliu, Čepuliu ir Paliuliu. Taip pat Krištopas Šimkavičius, Andriulis Saladžius (*Solodziej*), Aleksiejus Bernotavičius.

Tuo būdu aš, Hana Olechnovna Krivcovna su savo vyru kunigaikščiu Jurgiu Andriejevičium Masalskiu davėme šį mūsų dalybų visiems laikams rejestrą, kuriame surašyti kaimų pavadinimai ir pavaldinių apgyvendintuose valakuose vardai, priklausantieji Panemunės valdai, poniai mano seseriai Marinai Olechnovnai Krivcovnai ir jos malonybės vyrui ponui Stanislovui Šimkovičiui Toločkai, aš, Hana, su mano pačios ir pono mano vyro kunigaikščio Jurgio Andriejevičiaus Masalskio antspaudais ir lenkišku savo ranka pono mano vyro parašu, taip pat su gerųjų žmonių jo karališkosios malonybės Vilkmėgės pavieto žemių pono Florijano Stanislovavičiaus Hubos ir pono Bernoto Jonavičiaus Zolto antspaudais. Jų malonybės, tai gerai suprasdami, mums prašant savo antspaudus prie šio mūsų dalybų visiems laikams rejestro pridėjo ir prispaudė Viešpaties metais tūkstantis penki šimtai aštuoniasdešimt penktaisiais spalio mėnesio trečią dieną.

Taip pat nelaisvųjų žmonių šešetas: Nastasija su penketu vaikų – Stasiuku, Mikalojumi, Grigu, Magrule, Jadziule.

Keturi antspaudai:

Parašas: Jurgis Masalskis savo ranka.“

Taigi devyniuose Panemunės dvarui priklausiusiuose kaimuose surašyti 58 valsčių ūkiai, kurių dauguma – valako dydžio. Aišku, kad valakų reforma čia jau buvo praėjusi: valstiečiai gyvena gatviniuose kaimuose, o ne tarnybose, kaip būta iki reformos. Iki valakų reformos tarnyba galėjo turėti po 1–3 sodybas su keletu valakų žemės, o per reformą ūkiai gavo po valaką. Kai kuriuose ūkiuose gyvena po dvi šeimas. Tokia padėtis galėjo susidaryti valakinės sodybos šeimnininko sūnams

tuokiantis arba dukterims imant užkurius. Pora mažų kaimelių (Dvileliai ir Mielevičiai) galėjo būti senosios tarnybos ir per reformą jų nepavyko perkelti į gatvinius kaimus.

Daug kaimų, surašytų į 1585 m. Panemunės dvaro rejestrą, išliko iki šių dienų. Gatvinis Panemūnių kaimas stovi dešiniajame Nemunėlio krante prie kelio, iš Rokiškio–Panevėžio plento einančio į Panemunėlio bažnytkaimį. Vilių kaimas – tai Panemunėlio miestelio prie geležinkelio stoties rytinė dalis, kurios laukų dalį dabar užima linų fabrikas. Cibelių kaimo, išsiskirsčiusio į vienkiemius, liekanos stovi dešiniajame Nemunėlio krante netoli Moškėnų piliakalnio. Kavolių gatvinio kaimo liekanos yra prie kelio iš Panemunėlio geležinkelio stoties į Kazliškį. Joneliškiai – grupė vienkiemių į pietus nuo Rokiškio–Panevėžio plento. Vienas jų stovi Nemunėlio kairiajame krante prie Panemunėlio, arba Kurlinsko, ežero.

Dabartiniuose žemėlapiuose nebėra mažo Rudikiškių kaimelio. Panemunėlio seniūnijos žemėtvarkininkai mano, kad tai galėjo būti kaimelis, vėliau vadintas Ridikiškėmis, kurio sodybos stovėjo Nemunėlio aukštupyje, netoli Ruopiškio ežero. Nežinomos Mielevičių ir Siautiliškių kaimų buvimo vietos. Pirmasis galėjo būti po valakų reformos išlikusi, o vėliau išnykusi tarnyba. Sunkiau būtų paaiškinti 8 valakų dydžio Siautiliškių kaimo išnykimą. Dabartinio Panemunėlio apylinkėse tokio kaimo nėra. Bet Vilkmėgės pavieta pilies teismo 1597–1598 m. dokumentuose minimos Viešintų ir Siautiliškių gyvenvietės (gal net dvareliai) prie Viešintų ežero⁷⁸. Galėjo būti, kad Siautiliškių kaimo savininkai užstatė jį Toločkos, kaip Toločkos savo Vilių kaimą buvo užstatę ar

2 pav. Panemūnių kaimavietės medžiai prie kelio į Panemunėlio miestelį. Kairėje Nemunėlio slėnis. A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

⁷⁸ ODVCA, VI, k. 60, nr. 188, 189; k. 95, nr. 164.

Žvilgtelkime į kaimų vardus. Stam-
biausiojo – Panemunių – kaimo vardas
kilo iš upėvardžio. Oficialiuose XVI a.

3 pav. Senieji Kavolių k. želdiniai. A. Petrašiūno
nuotr. 2006 m.

dokumentuose Nemunėlis buvo vadinamas Nemunu. Tai atspindi ir kaimo vardas: Panemuniai, o ne Panemunėliai, lenkiškai rašytas būdvardžio forma (*siolo Poniemonskie*). Lygindami kaimų pavadinimus su jų gyventojų pavardėmis, matome, kad dalis kaimų gavo vardus iš ten gyvenusių valstiečių pavardžių. Vilių (*siolo Vilovičov*) kaime gyveno keturios Vilavičių šeimos, Janeliškiuose – trys Janelevičių šeimos, Kavoliuose – Steponas Kavolis, kuriam dėl nežinomų priežasčių buvo skirti net trys valakai žemės. Galimas dalykas, kad valstiečiai iš įvairių tarnybų per valakų reformą į šiuos kaimus buvo sukeldinti prie ikireforminių tarnybų, jau turėjusių Janeliškės, Vilavičių ar Kavolių vardus.

Valstiečių vardai ir pavardės bei vietovardžiai surašyti remiantis to meto tarmimi ir vietine tarpe. Kartu raštininkai dėjo nemažai pastangų juos suslavinti. Dabar pavardės, tariamos kaip Janonis ar Narbutonis, pagal to meto tarimą užrašytos su „a“ priesagoje: *Jananis, Narbutanis*. Kaimas, dabar vadinamas Joneliškiais, užrašytas tarmiškai: *Janeliškiai*. Pavardžių galūnės dažnai suslavintos: *Kasperovič, Jurevič*. Slavinant pavardes lietuviškos galūnės nukertamos: *Dvilel, Mičun, Pur*. Tačiau nemažai atvejų, kai Vilkmėgės teismo raštininkai užrašė pavardes taip, kaip jas tarė patys žmonės: *Kupetis, Godulis, Kišūnas, Lepšis*.

Rejestre surašyti valstiečių vardai ir pavardės rodo, kad XVI a. antroje pusėje Nemunėlio pakrantėse jau buvo įsitvirtinusi krikščioniškų vardų tradicija. Kaip pamename, XV a. pabaigoje dauguma Kurklių prie Audros upės valstiečių dar neturėjo krikščioniškų vardų. Kai XVI a. pradžioje Rokiškyje buvo pastatyta bažnyčia ir įsteigta parapija, susidarė geresnės sąlygos krikščionybei plisti ne tik dvaruose, bet ir

kaimuose. XVI a. pabaigoje Audros (Kriaunų dvaro 1583 m. inventorius) ir Nemunėlio pakrančių valstiečių didžioji dalis užrašyta krikščioniškais vardais ir tėvavardžiais. Pastarieji rodo, kad didelė tėvų kartos dalis taip pat jau turėjo krikščioniškus vardus.

Tiesa, šie vardai rejestre dažnai iškraipomi, užrašomi mažybine forma, susidariusia ne tik dėl įprasto jų vartojimo, bet ir dėl gudiškos kanceliarinės kalbos poveikio: *Staszel* (Stanislovas), *Czepul* (Steponas?), *Paliul* (Povilas?). Kartu aptinkame ir lietuviškos ikikrikščioniškos vardu tradicijos liekanų. Panemunės kaime gyvena Motiejus Norvaišas, Jonas, Mikalojus, Bagdonas ir Petras Narbutaniai, Viliuose – Motiejus Daunoravičius. Šie tėvavardžiai rodo, kad 1585 metų valstiečių tėvų kartoje dar buvo ir senųjų lietuviškų vardu. Joneliškių kaime gyvenusių *Gverno* ir *Narbuto* Janelevičių vardai rodytų, kad ši tradicija net bando atgimti.

Nemažai neaiškumų sukelia moterų vardai. Didelė jų dalis – krikščioniški: Barbora, Marina, Jadvyga, Kotryna, Hana (Ona), Halzbieta (Elzbieta). Galimas dalykas, kad dalis moterų užrašytos supaprastintais ir iškreiptais krikščioniškais vardais: *Masia* galbūt reiškia Mariją, *Aliula* ir *Aliukna* – Aleksandrą, *Data* – Daratą. Nemažos moterų vardu dalies – *Gavė*, *Pienė*, *Kača*, *Čarna*, *Kachna* – kilmę tiesiog sunku paaiškinti. Galbūt tai pravardės. Kalbininkė Laima Grumadienė vardus *Masia*, *Naruša*, *Polonija* vadina slaviškais ir spėja, kad į Nemunėlio pakrantes būta gyventojų migracijos iš slaviškų rytų ir pietų vietovių⁷⁹. Kadangi Toločkos turėjo dvarą ir Gardino pavieta, hipotetiškai galima mąstyti ir apie tokios migracijos galimybę.

Panemunės dvaro rejestre surašyti valstiečiai, įsikūrę apgyvendintuose valakuose. Šie žodžiai leidžia daryti prielaidą, kad esama ir neapgyvendintų valakų. Tačiau apie juos šiame dokumente nieko nepasakyta. Mažesniuose dvaruose prie Nemunėlio, Alsetos ir Šetekšnos, kur valakų reformos, atrodo, dar nebuvo ir valstiečiai tebegyvena ikireforminėse tarnybose, esama daugybės apleistų, likusių be gyventojų sodybų ir tarnybų, kurios vadinamos dykvietėmis (*pustka*). Florijono Hubos dvarelyje 1597 m. dykviečių buvo maždaug tiek pat, kiek ir tarnybų su valstiečiais. Daug dykviečių buvo Bernoto Zolto, Kaspero Trakoplėšos, Mikalojaus Migučio ir kitų Toločkų kaimynų dvareliuose.

Šios dykvietės užstatinėjamos ar pardavinėjamos, sandėrių dokumentuose nurodant jų pavadinimus. Dabeikiškė, Aulotiškė, Šileikiškė, Gailiūniškė, Didališkė, Margiškė, Jaciškė, Janiškė, Poleniškė–Mikiškė, Šimkeliškė–Mikiškė – tai toli gražu ne visos dykvietės, kurias, matyt, vis labiau nuskursdamas Florijonas Huba pardavinėjo įvairiems pirkėjams. Nors parduotos dykvietės kitų savininkų dvaruose apžėlė mišku ar buvo naujai apgyvendintos ir pavadintos galbūt jau naujais vardais, jų pardavimo–pirkimo dokumentuose istorijai išliko vardai valstiečių, kurie kitados jose gyveno, dirbo žemę, augino vaikus.

Gausybė dykviečių Nemunėlio aukštupyje liudija, kad XVI ir XVII a. sandūroje čia vyko kažkokie socialiniai sukrėtimai, dėl kurių smarkiai sumažėjo žmonių dvarininkų valdose. Šykštūs teismo dokumentai nedaug ką konkretaus pasako apie šiuos sukrėtimus. Apie juos galima spręsti tik iš retų užuominų. XVI–XVII a. Lietuvą ne kartą siaubė maro epidemijos. Vilkmergės pavieto teismo dokumentuose yra užuomina apie maro aukas Kraštų dvare prie Onušio. Teismo pareigūnas, 1603 m. maru mirus šio dvaro savininkui Stanislo-

⁷⁹Giedraitis L. Sėlių sielos žaltvykslėm, *Liaudies kultūra*, 2001, nr. 6, p. 50.

vui Serafimovičiui ir jo žmonai, perduoda dvarą globoti jo broliui Jonui. Ten kartu kalbama ir apie nuostolius, kuriuos dvare padarė kareivių siautėjimas. Mat tuo metu Livonijoje Lietuvos kariuomenė kovojo su švedais, o per Rokiškio kraštą, taip pat ir pro Onuškę, ėjo kariuomenės kelias į Livoniją. Teismo pareigūno rašte sakoma, kad Jonas Serafimovičius įpareigotas likusius gyvus po maro ir kareivių siautėjimų dvaro pavaldinius perduoti velionio dvarininko sūnui Jonui ir dukrai Marinai⁸⁰. Tačiau maras – ne lokalus dalykas. Nedidelė užuomina apie jo padarinius Onuškie apylinkėse leidžia manyti, kad ši epidemija, sėdama mirtį, perėjo visą Nemunėlio upių baseiną ir ištuštino ne vieną kaimą.

Teismo dokumente yra ir kita grėsminga užuomina apie kareivių siautėjimą. 1603 m. žemininkas Andrius Jakubavičius atsisako dviejų su puse valstiečių tarnybų, kurias jam už 50 kapų lietuviškų grašių buvo užstatęs Jonas Litvinas Kraštų dvaro Kraupių kaime. Jakubavičius skundėsi, kad „*dvi žmonių tarnybas, Dievui leidus, sunaikino ir ištuštino sunkus badas ir kareiviai, vieškeliu pro Rokiškį žygiavę į Livoniją, tik vienas pavaldinys išliko*“⁸¹. Nors 1601 m. prasidėjęs Lietuvos–Švedijos karas tiesiogiai dar nebuvo palietęs Lietuvos teritorijos, tačiau ir sava kariuomenė, žygiuodama per savo šalies dvarus ir kaimus, darė didelių nuostolių.

Sodybos virsdavo dykvietėmis, nes iš jų pabėgdavo valstiečiai. Vilkmėgės pavieto pilies teismo dokumentuose bylų dėl pabėgusių valstiečių sugražinimo nėra daug, tačiau iš jų susidaro išpūdis, kad pabėgusių būta daug. Apie tai kalba ir Florijono Hubos Kraštų dvaro pardavimo Ščasnui Tiškai sutartis. Kartu su dvaru už papildomą 80 kapų grašių sumą Huba pardavė naujam savininkui valstiečius, „*anksčiau iš to dvaro į įvairias vietas pabėgusius*“⁸², tiksliau sakant, teisę naujam dvaro savininkui susiieškoti ir susigražinti pabėgėlius.

6. Keičiasi savininkai, plečiasi ir vėl siaurėja dvarai

XVII a. viduryje Panemunės dvaras, paskutinio su Krivičių gimine susijusio dvarininko Mykolo Stachovskio parduotas iš Livonijos bajorų kilusiam Butleriui, livoniečių kilmės dvarininkų buvo valdomas daugiau kaip šimtą metų. Dvarų rezidencijų tyrėjas Romanas Aftanazy aprašo jo savininkų kaitą. Prasiskolinę Butleriai 1680 m. Panemunės dvarą už 42 tūkstančius lenkiškų auksinų pardavė Inflantų (Latgalos) žemės teisėjui Gedeonui Jonui von der Borchui, kurio žmona buvo Elena Pliaterytė. 1683 m. von der Borchas už 44 242 lenkiškus auksinus neseniai įsigytą dvarą pardavė žmonos broliui Inflantų vaivada Fabionui Pliateriui (m. 1709). Šis dvarininkas išplėtė Panemunės dvarą, prijungdamas prie jo keletą nupirktų kaimyninių dvarelių⁸³.

1690 m., kai buvo sudaryti Vilniaus vaivadijos dūmų, t. y. sodybų, sąrašai, juose nurodyta, kad Panemunės ir kitų dvarų savininkas Fabionas Pliateris valdo 104 dūmus. Tai nebuvo didžiausia valda Rokiškio krašte. Rokiškio, Skrobiškio (Skrebiškio ?) ir kitų valdų savininkas Tyzenhauzas (vardas nenurodytas) turėjo 278 dūmus, Panemunio dvaro savininkas Juozapas Oziemblovskis – 122 dūmus⁸⁴.

Fabiono Pliaterio dvarą kaip tėvo palikimą perėmė jo duktė Jadvyga, kurios vyras buvo Ferdinandas Fabionas

⁸⁰ ODVCA, VI, k. 210, nr. 123.

⁸¹ Ten pat, VI, k. 188, nr. 25.

⁸² Ten pat, VI, k. 197, nr. 65.

⁸³ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, t. 4, p. 298.

⁸⁴ *Metryka Litewska*, Rajestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, Wojewódstwo Wilieńskie, 1690, opracował Andrzej Rachuba, Warszawa, 1989, p. 252, 255.

Pliateris. Ši šeima dalį valdos, būtent Kavoliškį ir Pyrągiškį, pardavė Livenui. Likusioji Panemunės dvaro dalis atiteko Aleksandrui Pliateriui, kuris 1761 m. ją už 10 tūkstančių talerių pardavė Tadui ir Marianai Amelijai Pliaterytei–Bilevičiams⁸⁵.

Istorikas Elmantas Meilus Lietuvos valstybės istorijos archyve surado 1761 m. Panemunės dvaro inventorių, kuris buvo sudarytas parduodant dvarą Bilevičiams. Jame surašyti tada šiam dvarui priklausę kaimai ir juose gyvenusių valstiečių kaimai. 1761 m. Panemunės valdai priklausė Panemunių, Bernótiškių, Zolciškio, Jokštų, Bajoriškių, Jonėliškių, Gireišių, Baltakařčių, Vilių, Žilių, Tindžiulių ir Naujiku kaimai. Istorikas surado 1769 m. dvaro inventorių, sudarytą tuo metu, kai Bilevičiai užstatė Panemunės dvarą Juozapui ir Teresei Kosakauskytei–Parfianovičiams. Jame surašyti tie patys kaimai, kaip ir 1761 m., tačiau nebėra Bernotiškio, Zolciškio ir Jokštų, o prisidėjo Kraštai⁸⁶.

1775 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vėl vyko dūmų surašymas. Buvo suregistruotos ir Panemunės bei kaimyninių dvarų sodybos. Pačiame Parfianovičiaus dvare užrašytas 1 dūmas. Panemunių kaime buvo 12 valstiečių ir vienas bajoro Kozakevičiaus dūmas. Joneliškiuose būta 6, Tindžiuliuose – 5, Naujikuose – 3, Žiliuose (užrašyta – *Tyle*) – 3 dūmai. Viliuose buvo 8 valstiečių ir vienas bajoro Mackevičiaus dūmas, Kraštuose – 3, Bajoriškiuose – 3, Gireišiuose (užrašyta – *Girtišiai*) – 1 valstiečio dūmas. Kraštuose (veikiausiai kituose) užrašyti du bajorų – Stanislovo Žerskio ir Dominyko Baranovskio – dūmai.

Į 1775 m. dūmų sąrašus įtrauktas ir Gardino seniūno Turo dvaras, pavadintas Panemuniu (*Ponemuńi*) su kaimais. Pačiame dvare buvo 1 bajoro dūmas, Cibelių kaime – 3 bajorų dūmai, Klišių kaime – 1 valstiečio dūmas, Kavolių kaime – 2 valstiečių ir 1 bajoro dūmas. Į dūmų sąrašą įtrauktas mažas dvarelis, pavadintas *Poniemunki*, su dviem bajorų ir vienu valstiečio dūmu. Jame gyveno bajorai Juozapas ir Dominykas Romanovskiai (ar Ramanauskai) ir jų valstietis⁸⁷.

Turų pavardė Nemunėlio pakrantėse atsirado XVII a. 1624 m. Jarošas Turas Zubackis sugražino Jurgiui Toločkai ir jo žmonai Elenai Puzynaitei jų už 800 kapų grašių užstatytus Kavolių ir Klišių kaimus⁸⁸. Tai tie patys kaimai, kuriuos Gardino seniūnas Turas valdė ir 1775 m. Tačiau 1690 m. dūmų sąrašuose Turai Nemunėlio pakrantėse nepaminėti.

Dvarelis, pavadintas *Poniemunki*, kuriame gyveno smulkieji bajorai Romanovskiai, galėjo būti dabartinio Ramanauskų kaimo vietoje. Veikiausiai šio dvarelio savininkų pavardę išsaugojo ir Ramanauskų miško pavadinimas. Beje, bajorai Romanovskiai XVII a. pradžios dokumentuose taip pat paminėti Nemunėlio paupyje. 1620 m. rugpjūčio 20 d. pagal Baltramiejaus Romanovskio skundą Vilkmergės teismas nubaudė pinigine bauda Andrių ir Stanislovą Romanovskius už šmeižtą. Matyt, šiuo teismo sprendimu nesibaigė bendrapavardžių, gal net giminaičių, kivirčas. Tų pačių metų spalio 6 d. Vilkmergės teisme buvo svarstoma nauja byla: Baltramiejus Romanovskis skundėsi, kad Stanislovas Romanovskis jį ne tik šmeižė, bet ir buvo užpuolęs jo Panemunės sodybą. Teismas nubaudė Stanislovą Romanovskį 50 kapų grašių bauda⁸⁹.

1768 m. nusipirkęs Panemunės dvarą, Juozapas Parfianovičius, Vilkmer-

⁸⁵ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, t. 4, p. 298.

⁸⁶ Meilus E. *Rokiškio krašto miesteliai XV–XVIII a.*, p. 184–185.

⁸⁷ LVIA, SA 18584, l. 153^v, 154.

⁸⁸ ODVCA, IX, k. 466, nr. 275.

⁸⁹ *Ten pat*, IX, k. 360, nr. 80; k. 364, nr. 93.

*4 pav. Turdvario dvarvietė. A. Petrašiūno
nuotr. 2006 m.*

*5 pav. Senovinis kaminas Turdvario dvarvietėje.
A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.*

gės medžioklis, nusprendė Nemunėlio pakrantėje pasistatyti puošnius rūmus.

Vietos žmonių nuomone, pirmieji Pane-

munės dvaro rūmai buvo vietovėje, kuri vėliau atiteko Turams ir buvo pradėta vadinti Turdvariu. Šią nuomonę palaikė ir Panemunėlio parapijos klebonas Jonas Matelionis, XX a. viduryje rašęs parapijos istoriją⁹⁰. Dar tvirčiau šį požiūrį remia B. Kviklio enciklopedinis leidinys „Mūsų Lietuva“; ten rašoma, kad iš buvusių dvaro atšakų „minėtinas Tūradvaris, senasis Panemunėlio didžiadvaris: čia gyveno Krivičiai, Masalskiai, Plateriai. Tik 1772 m. Parafjanovičius pastatė didžiuosius Panemunėlio dvaro rūmus ir čia atkėlė dvaro centrą“^{90a}. Vis dėlto kokia nors dvaro sodyba ant kalno Nemunėlio pakrantėje stovėjo ir iki tol, kol Parfianovičius įsigijo šį dvarą. Bet ji naujojo savininko nebetenkino. Mat per žmoną Teresę Kosakovskytę susigiminiavęs su kilmingų Lietuvos didikų šeimomis, Vilkmėgės pavieto medžioklis nusprendė, kad ankstesnė jo sodyba Kumpolės dvare atrodo per daug kukli. Pagal 1771 m. su architektu Jonu Olechnovičium sudarytą sutartį ant aukštos Nemunėlio pakrantės kalvos prasidėjo rūmų statyba. Rūmų pavyzdys buvo Marcijono Marikonio rūmai Juodagalviškių dvare. Marikonis buvo Juozapo Parfianovičiaus sūnaus Justino, Vilkmėgės pakamarės, o vėliau karaliaus Stanislovo Augusto šambeliono, uošvis. Juodagalviškių dvaro rūmai, statyti XVII a. stiliumi, turėjo įtakos ir Panemunės dvaro rūmų architektūriniam sprendimams. Kartu buvo pradėtas sodinti ir dvaro parkas^{90b}.

Solidus dvarininkas netoli dvaro rūmų panorą pastatyti bažnyčią ir įsteigti parapiją. 1791 m. Panemunėlio bažnyčios inventoriuje rašoma, kad bažnyčia pastatyta (tiksliau – pradėta statyti) 1771 m.

Juozapo Parfianovičiaus lėšomis ir rūpesčiu. Ją baigė statyti Juozapo Parfianovičiaus sūnus Justinas. Pirmoji Pane-

6 pav. 1988 m. nugriautų Panemunėlio dvaro rūmų fasadas. A. Petrašiūno nuotr. 1979 m.

⁹⁰Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, t. 4, p. 278–279.

^{90a}*Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 155.

^{90b}Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, t. 4, p. 299.

7 pav. Panemunėlio dvaro rūmai iš vakarių pusės. A. Petrašiūno nuotr. 1979 m.

8 pav. Panemunėlio dvaro ledainė. A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

munėlio bažnyčia buvo medinė, su dviem bokšteliais, stogas dengtas malksnomis. 9 pav. Panemunėlio dvaro soirnas. XVIII a. pab. A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

Bažnyčioje buvo du altoriai. Pirmasis di-

delis, su šv. Juozapo globos paveikslu, antrasis – su Išganytojo skulptūra. Varpinė taip pat dengta malksnomis. Vienas varpas svėrė 60, kitas – 150 svarų. Bažnyčioje buvo du mišiolai, evangelija, lietuviška ir lenkiška knygelės rožiniui giedoti. Kunigas 1791 m. dar gyveno dvaro rūmų kambaryje, bet bažnyčios fundatorius jau statė kleboniją ir jos ūkinius pastatus. Jis skyrė klebonijai 38 margus ariamosios žemės ir pievų, be to, užrašė bažnyčiai 13 tūkstančių lenkiškų auksinų, kasmet išmokant klebonui procentus nuo šios sumos. 1791 m. gruodžio 28 d. Vilniaus vyskupas kunigaikštis Ignotas Jokūbas Masalskis, priėmęs Kupiškio dekaną – Dusetų klebono Tomo Vildzevičiaus, Kupiškio vicedekano – Kamajų klebono Jono Valentinavičiaus, Čedasų klebono Pranciškaus Saurimavičiaus ir Rokiškio klebono Sebastiono Saurimavičiaus teikimą, Panemunėlio bažnyčiai suteikė parapinės bažnyčios statusą⁹¹.

Tikėtina, kad kartu su Parfianovičiaus dvaro rūmų ir bažnyčios statyba kalne netoli bažnyčios ėmė kurtis ir Panemunėlio miestelis. Be bažnyčios, vienas svarbiausių jo akcentų buvo klebonijos sodyba. Pagal 1837 m. Obelių dekaną – Rokiškio klebono Antano Eismonto sudarytą Panemunėlio bažnyčios inventorių klebonija buvo medinė, su geru mūriniu pamatu. Iš ūkinių pastatų ji turėjo arklidę, vežiminę ir tris tvartus po vienu stogu. Tarp klebonijos ir Nemunėlio buvo didelis sodas ir daržas. Klebonijos žemė buvo tarp Vilių ir Žilių kaimų⁹². Aplink šventorių ir kleboniją ėmė spiestis kiti miestelio pastatai. Spren-

⁹¹ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 586–588v.

⁹² Ten pat, l. 589–597.

džiant pagal parapijos metrikų knygos įrašus, ir dvare, ir miestelyje XIX a. pradžioje gyventojų dar buvo nedaug.

Justinas Parfianovičius, padidinęs dvarą dar dviem nupirktais palivarkais, perdavė jį savo dukteriai Rachelei, kuri ištekėjo už Kazimiero Stravinskio. Stravinskiai turėjo 4 dukteris. Jų dvaras 1861 m., kaip tik tada, kai buvo panaikinta baudžiava, atiteko Bronislavai Stravinskaitei, ištekėjusiai už Henriko Svanteckio (*Swiątecki*). Per 1863 m. sukilimą dvaras nukentėjo, nes seserys Stravinskaitės slėpė sukilėlius ir apie 30 jų savo lėšomis slapčia per Rygą išgabeno į užsienį. Po baudžiovos panaikinimo dvarą valdė Stravinskaičių palikuonys. Nepriklausomoje Lietuvoje per žemės reformą jį išparceliavus, dvaro centrai liko 115 ha žemės, kurią nupirko ir valdė iki 1940 m. Svanteckių giminaitis Vladislavas Biknevičius (*Bichniewicz*)⁹³.

7. Nemunėlio aukštupio kaimai ir valstiečiai XVIII a. antroje pusėje

Nuo 1585 metų praėjo beveik du šimtmečiai, kai į Panemunės dvaro dokumentus vėl pateko šio dvaro kaimų ir baudžiauninkų sąrašai. Juos Lietuvos vyriausiojo tribunolo 1761 m. ir Vilkmergės žemės teismo 1769 m. knygoje surado istorikas Elmantas Meilus. Atrodo, Panemunių kaimą jis palaikė Panemunėlio bažnytkaimio užuomazga ir straipsnyje apie Rokiškio krašto miestelius jame gyvenusius valstiečius pristatė kaip Panemunėlio gyventojus, tačiau primindamas, kad Panemunėlis vadinamas kaimu. Pasinaudodami jo surastu ir iš dalies paskelbtu⁹⁴ 1769 m. archyvinu dokumentu, spausdiname visą Panemunės dvarui priklausiusių kaimų ir juose gyvenusių baudžiauninkų sąrašą⁹⁵. Verta atkreipti dėmesį, kad jame neužrašyti sodybų šeimininkų žmonių vardai, neminimi sodybose gyvenę seni žmonės, kampininkai, samdiniai. Vadinasi, sąrašas nėra išsamus ir neduoda tikro demografinio vaizdo. Versdami dokumentą į lietuvių kalbą, bandome išsaugoti jo stilių.

Panemūnių kaimas

Juozapas Kubilis, vedęs, sūnų ketvertas: Simonas, Jurgis, Mykolas, Steponas, duktė Ona – viena.

Kazimieras Kubilis, vedęs, sūnus Mateušas – vienas, duktė Teresė – viena.

Petras Kubilis, nevedęs, jaunesni broliai – keturi: Tomas, Jokūbas, Juozapas, Adomas.

Jokūbas Spietinas, vedęs, posūnis Kazimieras Braziūnas, augintinis Juozapas, duktė Ona – viena, taip pat podukros Kotryna ir Elžbieta Braziūnaitės – dvi.

Kazimieras Braziūnas, vedęs, sūnūs trys: Andrius, Petras, Jokūbas, duktė Magdalena – viena.

Simonas Čypas, nevedęs, tikri broliai – du: Petras ir Jokūbas, sesuo Kotryna – viena – taip pat Čypo netikras brolis Mykolas Ziktas (?) – vienas.

Petras Dūda, vedęs, sūnus Jurgis – vienas, tikri broliai du: Andrius ir Stanislovas, du posūniai: Andrius ir Simonas.

⁹³Aftanazy R. *Dzieje rezydencji*, t. 4, p. 300–301.

⁹⁴Meilus E. Rokiškio krašto miesteliai..., p. 185.

⁹⁵LVA, SA 14206, l. 64–66^v.

Baltramiejus Paknys, vedęs, dvi dukterys: Ona ir Marijona.

Kazimieras Galinis, vedęs, trys sūnūs: Simonas, Jonas, Antanas.

Pranciškus Veiveris, vedęs, du sūnūs: Jurgis ir Tadeušas; dvi dukterys: Elžbieta ir Agota.

Stanislovas Veiveris, našlys, jo atsikėlėlis žentas Martynas Lukošiušas, du sūnūs: Jurgis ir Kazimieras; keturios dukterys: Cecilija, Kotryna, Elžbieta ir Marijona.

Petrienė Stakulienė, našlė, trys sūnūs: Jonas, Mykolas, Petras; keturios dukterys: Ona, Zofija, Agota, Kotryna; jos žentas atsikėlėlis Jonas Mackevičius, sūnus Adomas – vienas.

Povilas Veiveris, vedęs, jo žentas Tomas Jurgelianis, šeimnininkas, sūnus Kazimieras – vienas, duktė Ona – viena.

Kristupas Braziūnas, vedęs, du sūnūs: Mykolas ir Steponas; duktė Brigita – viena.

Legiškių užusienis

Jonas Veiveris, vedęs, sūnūs šeši: Petras, Jurgis, Mykolas, Juozapas, Pranciškus, Antanas, dukterys dvi: Ona ir Kotryna.

Kraštų kaimas

Stanislovas Bieliūnas, vedęs, sūnūs trys: Gasparas, Juozapas, Mateušas, dukterys dvi: Elžbieta ir Ona, sesuo Kotryna – viena.

Jonas Klebonas (*Pleban*), atsikėlėlis, sūnus Juozapas. Posūniai – 3 Prancūkūnai: Antanas, Kazimieras, Mateušas. Podukros dvi: Kristina ir Agota Prancūkūnaitės.

Jurgis Dilys, vedęs, sūnus Kazimieras – vienas. Dukterys: Ona, Elžbieta, Ieva, Barbora. Brolis Stanislovas, vedęs. Kitas brolis Mateušas Dilys.

Bajoriškių kaimas

Andrius Stunka, vedęs, sūnūs du – Steponas ir Marijonas, dukterys Brigita ir Kotryna – dvi, taip pat nevedęs svainis Jonas Petrauskas.

Jonas Marcijonas, vedęs. Dukterys trys: Ona, Elžbieta ir Marijona. Brolis Simonas, vedęs, vaikų neturi. Tame pat name – Mykolas Butkūnas.

Jokūbas Šepranas, vedęs. Sūnus vienas – Andrius, nebylys. Duktė Elžbieta – viena. Podukra Elžbieta Žindulytė – viena.

Baltakarčių ir Gireišių kaimas

Laurynienė Galinienė, našlė. Keturi sūnūs: Simonas, Juozapas, Stanislovas, Andrius. Dvi dukterys: Kristina ir Elžbieta.

Motiejus Nabagas, vedęs. Sūnus – vienas. Duktė Elžbieta – viena. Sūnus Stanislovas, vedęs. Sūnus vienas – Simonas. Duktė viena – Ona.

Kazimieras Pekšys, vedęs. Trys sūnūs: Jonas, Juozapas, Motiejus. Dukterys penkios: Ona, Teresė, Elžbieta, Kotryna, Magdalena.

Vilių kaimas

Baltramiejus Marcijonas, vedęs. Du tikri broliai: Laurynas, vedęs, Jurgis – nevedęs. Sesuo Kotryna – viena.

Antanas Amalickas, vedęs. Sūnūs du: Antanas ir Simonas. Tikras brolis Kazimieras – vienas. To paties (Antano Amalicko?) sūnus Mateušas Amalickas – vienas.

Jonas Paknys, vedęs. Sūnus Augustinas – vienas. Keturios dukterys: Cecilija, Zofija, Kotryna, Kristina.

Jonas Stakulis, vedęs. Keturi sūnūs: Mykolas, Stanislovas, Benediktas, Steponas. Dvi dukterys: Ieva ir Teresė.

Motiejus Jaskūnas, vedęs. 4 sūnūs: Mykolas, Motiejus, Laurynas, Jokūbas. Trys dukterys: Elžbieta, Magdalena ir Ona – našlė.

Stanislovas Čypas, vedęs, duktė Marijona – viena. Tikras brolis Kazimieras – vienas. Seserys trys: Kotryna, Elžbieta, Magdalena.

Jurgis Čypas, vedęs. Duktė Marijona – viena. Tikras brolis Simonas – vienas. Dvi seserys: Ona ir Apolonija.

Motiejus Marcijonas, vedęs. Sūnūs du: Juozapas ir Jurgis. Dukterys dvi: Kristina ir Kotryna.

Jonas Pekšys, vedęs. Sūnūs du: Tomas ir Jokūbas. Duktė Ona – viena.

Juozapas Stakulis, vedęs. Sūnūs trys: Mykolas, Tomas, Simonas.

Žilių kaimas

Stanislovas Pekšys, vedęs. Sūnus Kristupas – vienas. Dukterys dvi: Elžbieta ir Magdalena. Svainė Kristina Šimaitė (Šimovna) – viena.

10 pav. Senovinė

Narbutų klėtis

Panemunių k.

A. Petrašiūno nuotr.

2006 m.

Tomas Bitinas, vedęs. Sūnūs penki: Juozapas, Kazimieras, Mykolas, Jonas, Mateušas. Dukterys dvi: Kristina ir Magdalena.

Jokūbas Velbis (?), vedęs. Sūnūs trys: Tomas, Juozapas, Mykolas. Dukterys dvi: Elžbieta, Elena.

11 pav. Panemunių k. sodybos.

A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

Joneliškių kaimas

Kristupas Spietinas, vedęs. Sūnūs trys: Jonas, vedęs, Antanas, Pranciškus. Duktė Kristina – viena.

Jurgis Vlivčys (?) (*Wliwcsys*), vedęs. Sūnus Juozapas, vienas. Posūniai Narbutai – du: Mateušas ir Stanislovas.

Jokūbas Kraujutis, vedęs. Tikras brolis Stanislovas – vienas. Sesuo Elžbieta – viena.

Kazimieras Kurlinkis, vedęs. Sūnūs keturi: Steponas, Kazimieras, Tomas ir Juozapas. Duktė Magdalena – viena.

Jokūbas Zaviša, vedęs. Trys dukterys: Ona, Elžbieta, Zofija.

Stanislovas Kurlinkis, vedęs. Du sūnūs: Stanislovas ir Juozapas.

Jurgis Narbutas, vedęs. Du sūnūs: Baltramiejus ir Stanislovas. Tikras brolis Laurynas Narbutas. Podukra – Marijona Spietinaitė.

Tindžiūlių kaimas

Simonas Jurgelionis, vedęs. Trys sūnūs: Motiejus, Jurgis, Andrius. Duktė Ona – viena. Posūniai Legai – du: Mykolas ir Stanislovas. Ona Legaitė.

Jonas Čypas, vedęs. Sūnus vienas – (neįskaitomai užrašytas). Sesers sūnus (*siestrzan*) Juozapas Stunka – vienas. Elžbieta, Cecilija Bitinaitės – dvi, Kristina, sesuo.

Stanislovas Tindžiulis, vedęs. Sūnus Mateušas – vienas. Duktė Ona – viena.

Baltramiejienė Bitinienė, našlė. Sūnūs du: Mateušas ir Juozapas. Dukterys trys: Ona, Kotryna, Elžbieta.

Mateušas Bitinas, vedęs. Sūnūs du: Juozapas ir Mykolas. Tikras brolis Juozapas – vienas.

Naujikių kaimas (*wieś Nowiki*)

Laurynas Dašinskas, vedęs, atvykėlis. Sūnus Juozapas – vienas. Duktė Marijona – viena. Posūniai Blažiai – trys: Jonas, Kazimieras, Mateušas.

Stanisloviene Buckienė, našlė. Du vedę sūnūs: Stanislovas ir Jonas. Stanislovo dukterys – dvi: Marijona ir Ona. Jono dukterys – dvi: Barbara ir Elžbieta.

Kazimieras Čypas, vedęs. Sūnus Jonas – vienas. Tikras brolis Juozapas – vienas. Podukros dvi: Elžbieta ir Agota.

Juozapas Buckus, vedęs. Dukterys Magdalena ir Darata – dvi. Tikras brolis Jokūbas, vedęs. Jo sūnus Mykolas, duktė Ona.

Mateušas Matuzas, vedęs, atsikėlėlis.

Mykolas Pyragas. Sūnus Motiejus – vienas. Dukterys dvi: Kotryna ir Magdalena.

Karčemos dvi: pirmoji – **Alsetà** kelyje iš Kamajų į Rokiškį, kita – **Baltakaščiai** kelyje iš Kamajų į Rokiškį. Tvenkinys su malūnu prie Alsetos upelio. Du ežerai: vienas – **Alseta**, kitas – **Panemunė** (*Ponemunie*). Dykvietės trys: pirmoji – **Geragalviškiai** (*Gieraglwiszki*), kita – **Bezirkišskiai** (ar Bepirčiškiai?), trečia – **Radikiškiai**.

1769 m. inventoriuje nebebuvo Zolciškių kaimo. Tad jo gyventojai nurašyti iš 1761 m. inventoriaus⁹⁶. Tuo metu Zolciškiuose, kurie iš tikrųjų buvo ne kaimas, o vienkiemis ar užusienis, gyveno Jonas Legas su žmona ir keturiais sūnumis: Mateušu, Stanislovu, Mikalajumi ir Antanu bei dviem dukrom: Ieva ir Ona.

Palyginus 1585 m. Panemunės dvaro valstiečių sąrašus su 1769 m. valstiečių sąrašais, stebina tai, kad tuose kaimuose, kurie kartojasi abiejuose sąrašuose (Panemuniuose, Joneliškiuose, Viliuose), 1769 m. nebėra nė vienos pavardės, kurios buvo čia prieš 184 metus. Ir, atvirkščiai, daug 1769 m. užrašytų Panemunės dvaro valstiečių pavardžių pasiekė mūsų laikus.

Galima daryti prielaidą, kad XVI a. užrašytos valstiečių pavardės dar nebuvo tvirtai nusistovėjusios, didelė dalis valstiečių buvo užrašyti vardais ir tėvavardžiais, o pastarieji kito, dažnai pakeičiami pravardėmis, amato pavadinimais

⁹⁶ LVIA, SA 132, l. 351^v.

ar kitaip atsiradusiomis pavardėmis. Atkreipkime dėmesį, kad 1769 m. valstiečių sąrašuose tėvavardinių pavardžių gerokai mažiau. Kartu tie nepilni du šimtmečiai buvo sunkios socialinės spaudos, badmečių, žiaurių karų ir epidemijų laikas, nešęs pražūtį ne tik atskiriems žmonėms ir šeimoms, bet ir kaimams.

Pokyčius, apie kuriuos kalbame, galime pastebėti jau XVII a. pradžioje. Tai konkrečiu pavyzdžiu atskleidžia Vilkmargės teismo vaznio Mikalojaus Maigio dokumentas⁹⁷. Šis pareigūnas perdavė Jurgiui Toločkai ir jo žmonai Elenai Puzynaitei Kavolių ir Klišių kaimų valstiečius, kuriuos Toločkos buvo užstatę Jarošui Turui Zubackiui ir jo žmonai Aleksandrai Turčynaitei-Turienei. Ta proga buvo sudarytas šių kaimų valstiečių sąrašas. 1624 m. Kavolių kaime berandame tik vieną pavardę, kuri yra ir 1585 m. Kavolių kaimo valstiečių sąrašė. Tai Blažiejus Kavoliūnas su broliu Petru ir vaikais. 1585 m. Petras ir Blažiejus buvo užrašyti kaip trivalakės sodybos šeimininko Stepono Kavolio sūnūs. Dabar Blažiejaus ir Petro Kavoliūnų sodyba jau vienalakė, kaip ir priklauso pagal baudžiovos taisyklės. Jiems atiteko tėvo pavardė su priesaga *-ūnas*, reiškiančia sūnystę.

Bet kiti Kavolių kaimo gyventojai jau pasikeitę (bent jau pavardžių prasme). Čia nebėra Valenčiūnų, Jendrusėvičių, Jurevičių, Jusianių, Mainevų, Kriaučiūnų pavardžių. Vietoj jų atsirado Baliulio ir Janiuko (*Janik*) Krekštelių (tarmiškai užrašyta *Krekštela*) ir Jono Paco valakai, Kebelio (vardas neužrašytas) ir Mikalojaus (pavardė neužrašyta) pusvalakiai. Taigi apgyvendintų valakų Kavolių kaime suma-

12 pav. Kavolių k. sodybos, išsimėčiusios prie vieškelio iš Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės į Kazliškį. A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

⁹⁷ODVCA, IX, k. 446, nr. 275; VUB RS f. 7, Vilkmargės pilies teismo aktai (1622–1624), nr. 15/13892, l. 535–537.

žėjo nuo aštuonių iki keturių. Klišių kaimo 1585 m. rejestre nebuvo. 1624 m. Klišiuose randame 1585 m. Viliuose gyvenusio Povilo Kirelio sūnų Grigą su šeima.

Jeigu maždaug per keturias dešimtis metų kaime įvyksta tokie dideli pokyčiai, tai ką jau kalbėti apie daugiau kaip keturis kartus ilgesnį laikotarpį, sunkios baudžiavinės priespaudos, karų, bado ir maro metą. Istoriniai archyvai nedaug išsaugojo dokumentinių liudijimų apie karo įvykius Rokiškio krašte XVII a. viduryje ir XVIII a. pradžioje. Tačiau žinome, kad per šį kraštą 1655–1656 ėjo skiriamoji riba tarp švedų ir maskvėnų, o XVIII a. pradžioje čia perėjo ir Maskvos caro Petro I, ir Švedijos karaliaus Karolio XII kariuomenės. 1710 m. antroje pusėje šiaurės rytų Lietuvą nusiaubė baisi maro epidemija. Rokiškio parapijos, kuriai tada priklausė Panemunėlio apylinkių kaimai, metrikų knygų nėra išlikusių. Tačiau išlikusios XVII a. pabaigos–XVIII a. Pandėlio, Panemunio ir Onušio parapijų metrikų knygos rodo, kad po 1710 metų maro labai sumažėjo krikštų ir santuokų, vadinasi, ir gyventojų. Tai taip pat darė įtakos ir konkrečių kaimų gyventojų kaitai. Į maro ištuštintas sodybas dvarų pareigūnai kėlė valstiečius iš kitų kaimų, kur jų buvo išlikę daugiau.

XVIII a. teismų bylose atsirado dokumentų, suteikiančių konkrečių žinių apie Kavoliškio dvarą. Anksčiau žinios apie šį dvarą buvo labai šykščios. 1740 m. į Vilkmergės pilies teismo bylą buvo įrašytas Kavoliškio dvaro pardavimo–pirkimo dokumentas⁹⁸. Jame rašoma, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų maršalienė ponia Jadvyga Pliaterytė-Pliaterienė Jo Karališkosios Malonybės pakardininkui ponui Eberhardtui Reinholdui Liveniui už dvidešimt tūkstančių lenkiškų auksinų pardavė Kavoliškio dvarą, kurį ji paveldėjo iš savo tėvų Fabijono ir Kristinos Korfaitės-Pliaterių. Užrašas rodo, kad iki to laiko Kavoliškis buvo sudedamoji Pliaterių Panemunės valdos dalis. Dvarui tuomet priklausė Sėdžiūnų (*Sedziuny*), Spiečiūnų (*Spiecuny*), Naujikų (*Nowik*) ir Pyragiškių (*Piragie*) kaimai. Zolciškius Jadvyga Pliaterienė atskyrė nuo Kavoliškio ir prijungė prie savo Panemunės dvaro.

Parduodant dvarą buvo surašytas jo inventorių, jame aprašyti dvaro pastatai, jam priklausę baudžiauninkai ir jų turtas bei baudžiavinės prievolės dvarininkui. Kavoliškio dvaro gyvenamasis pastatas buvo senas, turėjęs tik vieną gyvenamąją patalpą su keturiais stiklo langais ir židiniu. Vargu ar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalienė jame kada nors gyveno. Priemenėje buvo duonkepė krosnis. Dvaro sodyboje stovėjo keturios grūdų klėtys po vienu stogu. Po klėtimis buvo dvi patalpos alui. Dvare buvo keturi tvartai ir trys klojimai: vienas – šienai, kitas – javams, trečias – šiaudams. Sodybos pakraštyje stovėjo pirtelė tarnams.

Dokumente yra baudžiauninkų sąrašas. Jis įdomus ir tuo, kad, perduodamas valstiečių vardus ir pavardes, sąrašas atskleidžia ir dvarininkų bei teismo pareigūnų ideologiją. Valstiečiai surašyti tarsi gyvasis dvaro inventorių. Greta jų vardų ir pavardžių, atskirti tik kableliu, surašyti ir jų laikomi gyvuliai. Ypatingas požiūris į moteris: neužrašyti nei sodybų šeimininkų žmonių, nei jų dukterų vardai.

Valstiečių sodybose laikomų gyvulių skaičius liudija apie nemažus socialinius skirtumus tarp pačių baudžiauninkų: yra valstiečių, turinčių po keliolika raguočių, tačiau yra ir laikančių tik vieną karvę. Nors valstiečių turiniai skirtumai nemaži, jų laikomas gyvulių skaičius rodo, kad ūkis jau gyveno šioki toki atsigavimo laikotarpį po XVIII a. ištikusių nelaimių:

⁹⁸LVIA, SA 169, l. 342–346^v.

karų, bado ir maro. Taigi 1740 m. Kavoliškio dvaro inventorius duoda svarbios informacijos apie šio dvaro kaimus, jų valstiečius. Tad laikome prasingu dalyku paskelbti jame surašytų kaimų, jų gyventojų ir jų valdomo turto sąrašą.

Sėdžiūnų kaimas

Juozapas Zaviša su žmona – bevaikiai, turi vieną arklių, vieną jautį, dvi karves, metinį jautuką, tris avis, vieną ožką, dvi kiaules.

Jonas Aleksiejus su žmona turi keturis sūnus: Kazimierą, Motiejų, Antaną ir Andrių. Ūkyje yra šeši raguočiai, ketvertas avių, dvi ožkos, trys kiaulės, vienas arklys.

Jonas Papaurėlis su žmona turi du sūnus: Joną ir Jurgį, dvi dukteris, laiko trylika raguočių, dešimt avių, septynias ožkas, du arklius.

Simonas Meškis – našlys. Turi sūnų Joną, dvi dukteris. Raguočių turi devynis, avių dešimtį, ožkų – ketvertą, šešias kiaules, tris arklius.

Steponas Tvirkutis su žmona laiko penkis raguočius, penketą avių, dvi ožkas, keturias kiaules, tris arklius.

Našlė Kulbienė turi tris sūnus: Mykolą, Jokūbą ir Jurgį. Raguočių turi ketvertą, avių – aštuoneta, dvi kiaules, vieną arklių.

Spiečiūnų kaimas

Našlė Steponienė Tvirkutienė turi tris sūnus: Tamošių, Motiejų ir Juozapą, dvi dukteris, raguočių – tris, avių – septyneta, ožkas tris, dvi kiaules, du arklius.

Motiejus Tunkūnas, eigulys, su žmona turi tris sūnus ir dukterį, raguočių laiko penketą, kiaulių taip pat penkias, dvi avis ir tris arklius.

Našlė Kairienė turi penkis sūnus: Joną, Baltramiejų, Andrių, Kazimierą ir Simoną. Turi tris raguočius, penkias avis, tris ožkas, keturias kiaules, du arklius.

Prieš kelerius metus apsigyvenęs Krištopas Krišiūnas su žmona turi ketvertą vaikų, vieną karvę, vieną ožką, vieną arklių.

Naujūnų kaimas

Jokūbas Tvirkutis su žmona turi keturis sūnus – Steponą, kuris šiame dvare gyvena atskirai, Jurgį, Juozapą ir Jokūbą; dukterys – trys; raguočių laiko dešimtį, avių – dešimtį, dvi ožkas, šešetą kiaulių, tris arklius.

Našlys Motiejus Zaviša turi tuose pat namuose du sūnus: Kazimierą, jau vedusį, ir Jokūbą, taip pat dvi dukteris; raguočių turi keturis, avis – keturias, ožkas – dvi, kiaules keturias, du arklius.

Jurgis Boreiša su žmona turi du sūnus tame pat name: Jokūbą ir Jurgį, jau vedusius. Jokūbas turi ketvertą vaikų: du sūnus ir dvi dukteris. Jurgis taip pat turi ketvertą: tris sūnus ir vieną dukterį. Boreišos turi dvidešimt vieną raguočių, dvidešimt avių, penketą ožkų, septyneta kiaulių, du arklius.

*13 pav. Alsetos malūno griuvėsiai.
A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.*

*14 pav. Legišio ežeras – buvusio Alsetos
malūno tvenkinys. Per jį teka Nemunėlis.
A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.*

Pyrāgiškių kaimas

Našlė Kairienė turi du sūnus – vedusį Tamošių ir Motiejų. Pas ją taip pat liko Jono Kairio du sūnūs ir duktė. Raguočių gyvulių turi keturis, avis keturias, ožką vieną, kiaules šešias, arklius tris.

Mykolas Kairys su žmona turi penketą vaikų. Trys sūnūs: Simonas, Stanislovas ir Jokūbas. Dvi dukterys. Karvė – viena, avių – keturios, ožką ir kiaulį – po dvi, arklys – vienas.

Kavoliškių dvarui priklausančių valstiečių prievolės: už pusę valako vasarą dirbti dvare kas savaitę po tris dienas (su antrininku), o žiemą – kas savaitę po dvi dienas ar daugiau. Kiekvienas ūkis du kartus per metus turėjo vežti dvaro produkciją į Rygą arba Vilnių.

Iš XVIII a. pabaigos teismų bylų sužinome dar vieną kitą dvarų savininkų pasikeitimą Nemunėlio pakrantėse. Randame šiuose dokumentuose kaimų vardus, vieną kitą juose gyvenusių baudžiauninkų ar smulkių bajorų pavardę.

1799 m. Lenkijos valdovo rūmų šambelionas Jonas Turas pardavė Jonui ir Reginai Bilevičiūtei-Laškovskiams savo tėvo Juozapo Turo palikimą – Alsetos-Kraštų dvarą su, kaip buvo priimta rašyti to meto pardavimo-pirkimo dokumentuose, dvaro pastatais, dirvomis, pievomis, pelkėmis, tvenkiniais iki Nemunėlio ir Alsetos ežerų (*do jezior Niemenka i Olsety*). Laškovskiams atiteko Pagrundžių, Skirių, Juršiškių, Tindžiulių, Bajoriškių, Ridikiškių, Palegiškių (Legiškių?) kaimai ir užsieniai, taip pat Pagrundžių, Pašilės ir Velniupio karčemos⁹⁹.

Tais pat metais Jonas Turas iš Kamajų klebono Jono Valentinavičiaus nusipirko Panemunėlio arba Ramanauskų (*Poniemunek alias Romanowski*) palivarką. Prieš porą metų Valentinavičius už du tūkstančius muštų talerių jį nusipirko iš Benedikto Romanovskio, gavusio šį palivarką kaip dėdės Dominyko Romanovskio palikimą¹⁰⁰. Tai tas Dominykas Romanovskis, kuris minimas 1775 m. dūmų surašymo dokumente. Jonas Turas – veikiausiai tame pat dokumente užrašyto Gardino seniūno Turo sūnus, kuris prie tėvo palikimo, vėliau pavadinto Turdvariu, prisijungė ir Ramanauskų palivarką. Šiam palivarkui 1799 m. priklausė Bebriškių kaimas, kuriame buvo kelios baudžiauninkų Vaitoškų sodybos, gyveno dviejų bajorų – Polekevičiaus ir Baranovskio – šeimos ir atsikėlėlis rusas Vasilijus.

15 pav. Kopyltstulpis buvusiam Alsetos k. A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

⁹⁹ LVIA, SA 14229, l. 103–104^v ir l. 113.

¹⁰⁰ LVIA, SA 14226, l. 334–335^v ir SA 14229, l. 100–102^v.

8. Panemunėlio parapija ir parapijiečiai

XIX a. pradžioje

Apie bet kurią parapiją ir jos žmones daug informacijos duoda bažnyčių krikšto, santuokų ir mirčių metrikų knygos. Ne išimtis ir Panemunėlio parapija. Tiesa, jos metrikų knygos pradėtos rašyti XVIII a. pabaigoje, t. y. daugiau kaip šimtu metų vėliau nei, pavyzdžiui, kaimyninės Pandėlio parapijos metrikų knygos. Tačiau Panemunėlio krašto gyventojai, domėdamiesi savo protėviais, gyvenusiais XVIII a., jų vardus ir pavardes galėtų rasti Rokiškio parapijos metrikų knygoje (juk iki Panemunėlio parapijos įsteigimo šio krašto žmonės buvo krikštijami ir tuokiami Rokiškio bažnyčioje). Iš XVIII a. metrikų knygų Rokiškio bažnyčioje yra išlikusios 1744–1772 m. krikšto metrikų ir 1763–1809 m. mirčių metrikų knygos. XIX a. visų bažnyčių metrikų knygų nuorašai skaitytojams prieinami Lietuvos valstybės istorijos archyve.

Iš jos ir pateikiame vienu – 1801 metų – Panemunėlio parapijos krikštų, santuokų ir mirčių metrikų knygų išrašą¹⁰¹. XIX a. pradžioje šios parapijos metrikų knygos buvo rašomos lenkiškai, tad šiame leidinyje tenka spausdinti jų vertimą į lietuvių kalbą. Jį darant neretai iškyla sunkumų, ypač su moterų, pavyzdžiui, krikštamočių, pavardėmis, kai jos sulenkintos. Pavyzdžiui, jeigu krikštamotė užrašyta *Agata Baranowska*, tai neįmanoma nustatyti, ar tai Agota Baranauskaitė, ar Agota Baranauskienė. Tokiais atvejais ir vertime tenka palikti pavardę tokia, kaip ji užrašyta metrikų knygoje. Dalis pavardžių prieš 200 metų buvo kiek kitaip tariamos ir rašomos negu dabar. Tad gali būti nesutapimo su dabartine jų vartosena. Pasitaiko neaiškiai užrašytų, sunkiai įskaitomų vardų ir pavardžių ar vietovardžių, kuriuos iššifruojant ir verčiant tenka pasikliauti nuojauta, vadinasi, galima ir suklysti.

Išrašuose iš krikšto metrikų knygos po eilės numerio nurodoma gimimo ir krikšto data, gimimo vieta, krikštijamo kūdikio vardas, tėvų vardai, pavardės ir luomas, krikstatėvių vardai ir pavardės. Santuokos metrikų išrašuose po eilės numerio užrašyta vietovė, iš kurios kilęs jaunas (ji gali būti ir kitoje parapijoje), santuokos mėnuo ir diena, jaunųjų luomas, vardai ir pavardės, santuokos liudytojų vardai ir pavardės. Laidojimo metrikų išrašuose po eilės numerio nurodytas mirusiojo vardas ir pavardė, luomas, amžius, mirties data ir vieta, palaidojimo data ir vieta.

¹⁰¹ LVIA, f. 669, ap. 1, b. 116, l. 75–81^v; b. 126, l. 32–32^v; b. 127.

Panemunėlio parapijos bažnyčios 1801 m. krikšto metrikų nuorašas

1.	Sausio 1/1	Panemūnių k.	Juozapas – Mateušo Malinovskio ir Marijonos Grunertaitės, kilmingųjų, s.	Simonas Matkevičius ir Marijona Toločkaitė, kilmingieji
2.	Sausio 1/1	Tindžiūlių k.	Kotryna – Jono Lego ir Justinos Jurgelionytės, valstiečių, d.	Mykolas Buckus ir Agota Legaitė
3.	Sausio 4/5	Rukšių k.	Uršulė – Petro Tuskos ir Onos Didžgalvytės, valstiečių, d.	Pranciškus Tebeliškis ir Elžbieta Didžgalvienė
4.	Sausio 4/6	Martyniškių k.	Andrius – Jono Zizo ir Onos Grigaliūnaitės, valstiečių, s.	Antanas Narkevičius ir Uršulė Grižaitė
5.	Sausio 9/10	Martyniškių k.	Magdalena – Juozapo Tumonio ir Barbaros Meškaitės, valstiečių, d.	Bartalomiejus Dugnas ir Kristina Vaičiškienė
6.	Sausio 17/19	Šetekšnų k.	Antanas – Jokūbo Vitenavičiaus ir Kotrynos Junokaitės, valstiečių, s.	Antanas Junokas ir leva Staniulytė
7.	Sausio 19/20	Maldeikių k.	Sebastijonas – Antano Ašmego ir Marijonos Gasiūnaitės, valstiečių, s.	Tomas Ašmegas ir Ona Ašmegienė
8.	Sausio 19/20	Naujikų k.	Agota – Jurgio Bitino ir Elžbietos Jasinevičiūtės, valstiečių, d.	Mykolas Bitinas ir Kotryna Stankevičiūtė
9.	Sausio 19/20	Vilių k.	Agota – Jokūbo Matiuko ir Kristinos Marcijonaitės, valstiečių, d.	Stanislovas Stakšys ir Elena Marcijonienė
10.	Sausio 26/29	Martyniškių k.	Kazimieras – Motiejaus Vaičiškio ir Onos Gečnynės (?), valstiečių, s.	Kazimieras Stumbrys ir Bragelienė
11.	Sausio 27/29	Joneliškių k.	Agnietė – Motiejaus Šileikos ir Agotos Paramaitės, valstiečių, d.	Benediktas Stakulis ir Marijona Narbutienė
12.	Sausio 31/31	Šetekšnos k.	Vincentas – Motiejaus Stašikonio ir Lucijos Peldžiūtės, valstiečių, s.	Motiejus Gricius ir Kristina Balešienė
13.	Sausio 31/31	Joneliškių k.	Barbora – Andriaus Kraujučio ir Kotrynos Dilytės, valstiečių, d.	Kazimieras Kurlinskas ir Elžbieta Tarvydienė
14.	Vasario 1/1	Rybokų k.	Adomas – Marijonos Misiūnaitės, valstietės, s.	Mateušas Misiūnas ir Kotryna Bukovska
15.	Vasario 1/2	Kavolių k.	Marijona – Lauryno Baranausko ir levos Guraitės, valstiečių, d.	Adomas Kunka ir Agota Baranovska
16.	Vasario 6/8	Pilveliškių užus.	Mykolas – Juozapo Zabelevičiaus ir Liudvikos Utoravičiūtės, kilmingųjų, s.	Vincentas Kupscis ir Anelė Sventicka
17.	Vasario 9/5 (?)	Įlgalaukių k.	Juozapas – Andriaus Juodelio ir Teresės Tubelytės, valstiečių, s.	Stanislovas Tubelis ir Marijona Maciekutė
18.	Vasario 15/17	Sietuviškio užus.	Antanas – Petro Šukio ir Elžbietos Žvirblytės, valstiečių, s.	Jokūbas Vitenavičius ir Barbora Žvirblienė
19.	Vasario 16/18	Rukšių k.	Barbora – Tomo Didžgalvio ir Agotos Kiliūtės (?), valstiečių, d.	Pranciškus Tebeliškis ir Barbora Kimšaitė
20.	Vasario 16/19	Skirių k.	Kazimieras – Pranciškaus Navicko ir Kotrynos Kraptavičiūtės, valstiečių, s.	Jonas Kraptavičius ir Rozalija Kraptavičiūtė
21.	Vasario 19/20	Stukonių k.	Kazimieras – Bartolomiejaus Kamarausko ir Kristinos Janonytės, valstiečių, s.	Simonas Narkevičius ir Pranciška Širmienė
22.	Vasario 18/20	Panemunėlio dvaras	Marijona – Jono Šamforavičiaus ir Jozefos Kozlovskos, kilmingųjų, d.	Mykolas Kopalinskas ir Kotryna Toločkaitė
23.	Vasario 19/22	Kiavgališkių užus.	Elžbieta – Juozapo Guro (Guzo ?) ir Daratos Levonaitės, valstiečių, d.	Pranciškus Sabirskis ir Konstancija Daubaraitė
24.	Vasario 19/24	Pagrundžių	Domicėlė – Motiejaus Nižinsko ir Onos Tumonytės, valstiečių, d.	Antanas Vitenavičius ir Ona Nižinska
25.	Vasario 22/24	Gireišių k.	Kazimieras – Mateušo Pekšio ir levos Jurgelionytės, valstiečių, s.	Mykolas Toločka ir Elžbieta Adomonytė

(tęsinys)

26.	Kovo 1/3	Kraštų k.	Kazimieras – Gasparo Bieliūno ir Pranciškos Jasiūnaitės, valstiečių, s.	Mateušas Bieliūnas ir Kotryna Bieliūnienė
27.	Kovo 10/11	Panemunėlio miest.	Jonas Fryderikas – Fryderiko Leščeto ir Zofijos Ernestaitės, kilmingųjų, s.	Jonas Buchmanas ir Kotryna Toločkienė
28.	Kovo 11/12	Moškėnų k.	Marijona – Tomo Adamonio ir Elžbietos Bražiūnaitės, valstiečių, d.	J. M. Tomas Krainovskis, klebonas, ir Darata Baliūnaitė
29.	Kovo 12/13	Moškėnų k.	Prančiška – Mykolo Petrulio ir Onos Vaičiškytės, valstiečių, d.	Jurgis Janonis ir Ona Kupetienė
30.	Kovo 16/18	Ramanauskų k.	Juozapas – Juozapo Černiausko ir Onos Šepkaitės, valstiečių, s.	Jonas Žintikas ir Zofija Bružienė
31.	Kovo 18/19	Martyniškių k.	Teresė – Jono Tumonio ir Elžbietos Dugnaitės, valstiečių, d.	Juozapas Dugnas ir Elena Misiūnienė
32.	Kovo 17/19	Verbiškių užus.	Juozapas – Jurgio Rudoko ir Magdalenos Šeinauskaitės, valstiečių, s.	Antanas Šeinauskas ir Viktorija Grigaliūnienė
33.	Kovo 19/20	Panemunių k.	Juozapas – Jurgio Čizako ir Onos Krasauskaitės, valstiečių, s.	Simonas Krasauskas ir Teodora Lapkovska
34.	Kovo 20/21	Rukšių k.	Julijona – Andriaus Šeinausko ir Teresės Adomonytės, valstiečių, d.	Vincentas Šeinauskas ir Cecilija Adomonytė
35.	Kovo 22/23	Vilių k.	Benedikta – Juozapo Murausko ir Barboros Amalickaitės, valstiečių, d.	Pranciškus Sabinskas ir Agnietė Spietinaitė
36.	Kovo 24/25	Tindžiulių k.	Barbora – Andriaus Jurgelionio ir Kotrynos Jasinevičiūtės, valstiečių, d.	Juozapas Grybas ir Agota Legaitė
37.	Kovo 25/26	Ramanauskų k.	Benediktas – Juozapo Navicko ir Elžbietos Matijošiūtės, valstiečių, s.	Jonas Viduolis ir Kotryna Navikaitė
38.	Kovo 26/28	Klišių k.	Steponas – Jono Krišiuo ir Marijonos Staniulytės, valstiečių, s.	Kazimieras Bačkauskas ir Elžbieta Baleišytė
39.	Kovo 30/31	Šetekšnos k.	Uršulė – Antano Babinovskio ir Juzefos Lukoševičiūtės, valstiečių, d.	Jonas Aškudauskas ir Elena Vidlovskā
40.	Balandžio 1/2	Martyniškių k.	Stanislovas – Lauryno Gasiūno ir Cecilijos Miškinytės, valstiečių, s.	Kristupas Valeika ir Ieva Pūgžlienė
41.	Balandžio 7/8	Ramanauskų k.	Vincentas – Juozapo Baublio ir levos Balčiūnaitės, valstiečių, s.	Jonas Baublys ir Kotryna Balčiūnaitė
42.	Balandžio 19/19	Martyniškių k.	Kazimieras – Teresės Šinkauskaitės, valstietės, s.	Jonas Zizas ir Ona Bragelienė
43.	Balandžio 19/20	Legiškių k.	Juozapas – Juozapo Levonavičiaus ir Marijonos Macijauskaitės, kilmingųjų, s.	Jonas Levonavičius ir Felicijana Semaškienė, kilmingieji
44.	Balandžio 18/21	Ramanauskų k.	Andrius – Jurgio Guros ir Marijonos Baublytės, valstiečių, s.	Vincentas Baublys ir Darata Kriškiukienė
45.	Balandžio 21/22	Klišių k.	Dominykas – Bartolomiejaus Jasiūno ir Onos Viduolytės, valstiečių, s.	Dominykas Viduolis ir Elžbieta Žinkaitė
46.	Balandžio 19/22	Joneliškių k.	Ona – Stanislovo Kurlinsko ir Barboros Kievauskaitės, valstiečių, d.	Jonas Šapka ir Margarita Legienė
47.	Balandžio 22/24	Martyniškių k.	Jurgis – Juozapo Vaičiškio ir Daratos Zizaitės, valstiečių, s.	Adomas Gasiūnas ir Teresė Gasiūnienė
48.	Gegužės 1/1	Rukšių k.	Gasparas – Jurgio Tebeliško ir Kotrynos Rudokaitės, valstiečių, s.	Pranciškus Tebeliškis ir Darata Didžgalvienė
49.	Gegužės 3/3	Vėbriškių k.	Ignotas – Jono Praniausko ir Magdalenos Baublytės, valstiečių, s.	Mateušas Baublys ir Ona Bružienė

(tęsinys)

50.	Gegužės 2/4	Naujikų k.	Jonas – Stanislovo Buckaus ir Elžbietos Dilytės, valstiečių, s.	Mykolas Buckus ir Margarita Buckutė
51.	Gegužės 4/5	Kraštų k.	Agota – Stanislovo Dilio ir Elžbietos Blažytės, valstiečių, d.	Tomas Dilys ir Elžbieta Pruncūnaitė
52.	Gegužės 4/6	Panemunių k.	Agota – Antano Vierablausko ir Mortos Amalickaitės, valstiečių, d.	Simonas Amalickas ir Agota Jerkūnienė
53.	Gegužės 11/12	Ramanauskų k.	Barbora – Jono Viduolio ir Magdalenos Masiulytės, valstiečių, d.	Juozapas Baublys ir Marijona Masiulytė
54.	Gegužės 11/12	Žilių k.	Antanina – Tomo Sakalausko ir Mortos Mikalaukaitės, valstiečių, d.	Antanas Linkauskas ir Magdalena Linkovska
55.	Gegužės 16/17	Maldeikių k.	Kotryna – Juozapo Spietilo ir Onos Levonaitės, valstiečių, d.	Tomas Levonas ir Agnietė Levonaitė
56.	Gegužės 15/17	Ramanauskų k.	Bernardas – Marijonos Lazauskaitės, valstietės, s.	Jurgis Gura ir Ona Bružienė
57.	Gegužės 16/17	Naujikų k.	Steponas – Juozapo Buckaus ir Rozalijos Marcijonaitės, valstiečių, s.	Kazimieras Grochovskis ir Morta Buckienė
58.	Gegužės 19/20	Ribokų k.	Jonas – Lauryno Mažeikio ir Kristinos Junokaitės, valstiečių, s.	Juozapas Vitenevičius ir Marijona Majeikienė (?)
59.	Gegužės 18/20	Rudikiškių k.	Elžbieta – Stanislovo Kusecko ir Elžbietos Šiupinytės, valstiečių, d.	Tomas Dilys ir Agnietė Levonaitė
60.	Gegužės 22/25	Laukupėnų k.	Benediktas – Mykolo Pūgžlio ir Kristinos Gasiūnaitės, valstiečių, s.	Prančiškus Pūgžlys ir Teresė Bulavaitė
61.	Gegužės 24/25	Panemunių k.	Jonas – Simono Aleksiejaus ir Marijonos Kubiliūtės, valstiečių, s.	Steponas Maciūnas ir Ona Aleksiejienė
62.	Gegužės 23/25	Ribokų k.	Elžbieta – Juozapo Vitenavičiaus ir Onos Junokaitės, valstiečių, d.	Antanas Vitenavičius ir Barbora Junokaitė
63.	Gegužės 23/25	Moškėnų k.	Adomas – Tomo Adamonio ir Kotrynos Baleišytės, valstiečių, s.	Gabrielius Pundzevičius ir Marijona Baliūnienė
64.	Gegužės 25/27	Bajoriškių k.	Domicėlė – Juozapo Bitino ir Margaritos Pekšytės, valstiečių, d.	Antanas Valbesys ir Margarita Maldkevičiūtė
65.	Birželio 1/1	Martyniškių k.	Teklė – Lauryno Blaškio ir Margaritos Šiupinytės, valstiečių, d.	Jonas Stumbrys ir Kotryna Radzikevičiūtė
66.	Birželio 2/2	Vėbriškių k.	Dominykas – Aleksandro Laskos ir Marijonos Okaitės, valstiečių, s.	Kazimieras Moicyka ir Marijona Gričienė
67.	Birželio 12/13	Rukšių k.	Antanas – Motiejaus Novicko ir levos Mikšytės, valstiečių, s.	Antanas Juodelė ir Ona Tebeliškienė
68.	Birželio 17/19	Mažeikių k.	Vincentas – Kazimiero Jackevičiaus ir Joanos Narbutaitės, kilmingųjų, s.	Kilmingieji Jokūbas Naruševičius ir Teklė Rutkevičienė
69.	Birželio 18/19	Šetekšnos k.	Ona – Stanislovo Počebuto ir Kristinos Vaičiškytės, valstiečių, d.	Mateušas Rasimavičius ir Ona Vaičiškytė
70.	Birželio 22/23	Moškėnų k.	Jonas – Jurgio Janonio ir Onos Baronaitės, valstiečių, s.	Mykolas Kopalinskis ir Ieva Adomonytė
71.	Birželio 27/29	Rukšių k.	Dominykas – Juozapo Novicko ir Barbaros Šeinauskaitės, valstiečių, s.	Benediktas Šeinauskas ir Viktorija Grigaliūnaitė
72.	Liepos 3/4	Šetekšnos k.	Kazimieras – Juozapo Sako ir Barbaros Kažemėkaitės, valstiečių, s.	Jurgis Kažemėkas ir Agota Sakaitė
73.	Liepos 4/5	Šetekšnos k.	Domicėlė – Juozapo Griciaus ir Teresės Sakaitės, valstiečių, d.	Jonas Kaškadovskis (?) ir Agota Sakaitė
74.	Liepos 6/7	Vilių k.	Jokūbas – Mateušo Marcijono ir Elenos Bareišytės, valstiečių, s.	Jokūbas Matiukas ir Marijona Velbesiūtė

(tęsinys)

75.	Liepos 8/9	Vilių k.	Kotryna – Tomo Čypo ir Onos Guraitės, valstiečių, d.	Ignotas Gura ir Ona Marcijonienė
76.	Liepos 11/12	Sėdžiūnų k.	Antanas – Kristupo Kairio ir Kristinos (pavardė neužrašyta), valstiečių, s.	Antanas Galinis ir Marijona Tvirkutytė
77.	Liepos 16/16	Bebriškių k.	Jonas – Barbaros Vaitoškaitės, valstietės, s.	Mateušas Baublys ir Ona Vaitoškaitė
78.	Liepos 17/17	Ramanauskų k.	Dominykas – Motiejaus Vaitoškos ir Onos Ciuraitės (?), valstiečių, s.	Mateušas Kasparavičius ir Ona Vaičiškaitė
79.	Liepos 18/19	Šetekšnos k.	Ona – Stanislovo Počebuto ir Kristinos Vaičiškaitės, valstiečių, d.	Antanas Ritvinskas ir Marijona Lazovska
80.	Liepos 19/21	Kavolių k.	Ona – Jono Šingurio ir Rozalijos Janavičiūtės, valstiečių, d.	Stanislovas Bimba ir Ona Bimbienė
81.	Liepos 18/19	Uvainių k.	Jozefota – Jono Suchodolskio ir Marijos Volkovskos, kilmingųjų, d.	Juozapas Talžūnas ir leva Gasiūnienė
82.	Liepos 26/27	Kavolių k.	Laurynas – Apolonijos Guraitės, valstietės, s.	Petras Pivariūnas ir leva Baranovska
83.	Liepos 25/28	Aukštuolių k.	Ona – Bartalomiejaus Jasinevičiaus ir Apolonijos Mielūnaitės, valstiečių, d.	Andrius Jasinevičius ir Elžbieta Buteikienė
84.	Rugpjūčio 1/1	Moškėnų k.	Veronika – Motiejaus Kupečio ir Elžbietos Adomonytės, valstiečių, d.	Tadeušas Kupetis ir Elžbieta Kupetienė
85.	Rugpjūčio 1/1	Žilių k.	Antanas – Mykolo Bitino ir Onos Buckutės, valstiečių, s.	Mateušas Bitinas ir Agota Pekšienė
86.	Rugpjūčio 8/10	Vėbriškių k.	Justinas – Motiejaus Baublio ir Margaritos Marcijonaitės, valstiečių, s.	Andrius Lazovskis ir Margarita Pronievska
87.	Rugpjūčio 8/11	Martyniškių k.	Justinas – Juozapo Dugno ir Daratos Aismontaitės, valstiečių, s.	Jonas Radnis ir Ona Aismontaitė
88.	Rugpjūčio 11/14	Panemunėlio mstl.	Laurynas – Motiejaus Aleksiejaus ir Zofijos Vaičiškaitės, valstiečių, s.	Mateušas Malinovskis ir Jozefota Somforolvičiova (?)
89.	Rugpjūčio 20/21	Bajoriškių k.	Juozapas – Vladislovo Baublio ir Mortos Valiulytės, valstiečių, s.	Motiejus Valiulis ir Elžbieta Valiulienė
90.	Rugpjūčio 20/20	Stukonių k.	Viktorija – Mykolo Marcinkevičiaus ir Elenos Dilytės, valstiečių, d.	Jonas Kazlauskas ir leva Marcinkevičienė
91.	Rugpjūčio 21/23	Klišių k.	Juozapas – Pranciškaus Šepkos ir levos Levonaitės, valstiečių, s.	Kristupas Šepka ir (?) Mikaleičienė
92.	Rugpjūčio 22/23	Martyniškių k.	Viktorija – Tomo Bragelos ir Marijonos Čečiūtės (?), valstiečių, d.	Laurynas Blaškys ir Ona Markevičiūtė
93.	Rugpjūčio 20/24	Joneliškių k.	Jurgis – Juozapo Kurlinskio ir Teklės Jakuntavičiūtės, valstiečių, s.	Kazimieras Kurlinskis ir Kristina Jakuntavičienė
94.	Rugpjūčio 24/24	Tindžiulių k.	Liudvika Elžbieta – Adomo Bružo ir Margaritos Bitinaitės, valstiečių, d.	Kazimieras Bitinas ir leva Čypaitė
95.	Rugpjūčio 26/Rugsėjo 1	Martyniškių k.	Ignotas – Antano Tumonio ir Marijonos Ruželytės, valstiečių, s.	Pranciškus Ruželė ir Darata Ruželienė
96.	Rugsėjo 1/4	Miesteliškių k.	Juozapas – Jokūbo Vaišnio ir Margaritos Stasikonytės, valstiečių, s.	Antanas Mažeika ir Donata Stasikonytė
97.	Rugsėjo 3/4	Vilių k.	Ignotas – Jokūbo Pekšio ir Barbaros Marcijonaitės, valstiečių, s.	Jonas Čypas ir Rozalija Buckienė
98.	Rugsėjo 5/7	Mažeikių k.	Adomas – Mateušo Misiūno ir Barbaros Jasiūnaitės, valstiečių, s.	Jonas Brunkūnas ir Marijona Misiūnaitė
99.	Rugsėjo 6/8	Juršiškių k.	Marijona – Kazimiero Masiulio ir Mortos Levonaitės, valstiečių, d.	Antanas Velbesys ir Rozalija Levonaitė

(tęsinys)

100.	Rugsėjo 9/11	Ramanauskų k.	Jonas – Antano Rydvinskio ir Marijonos Jankauskaitės, kilmingųjų, s.	Kilmingieji Jonas Turas ir Agota Sobolevska
101.	Rugsėjo 11/15	Moškėnų k.	Marijona – Juozapo Adamonio ir Elžbietos Čirlaitės, valstiečių, d.	Kazimieras Neniškis ir Ieva Adamonienė
102.	Rugsėjo 11/15	Mažeikių k.	Benediktas – Lauryno Ruželės ir Elžbietos Šarkaitės, valstiečių, s.	Jurgis Dugnas ir Marijona Šarkaitė
103.	Rugsėjo 18/19	Rukšių k.	Motiejus – Motiejaus Novicko ir Konstancijos Šeinauskaitės, valstiečių, s.	Motiejus Grigaliūnas ir Magdalena Šeinovska
104.	Rugsėjo 22/24	Panemunių k.	Steponas – Motiejaus Aleksiejaus ir Onos Buckutės, valstiečių s.	Kazimieras Kurlinskis ir Ona Buckienė
105.	Rugsėjo 22/24	Bimbų k.	Mateušas – Bartalomiejaus Bimbos ir Kotrynos Žilytės, valstiečių, s.	Stanislovas Bimba ir Marijona Žilytė
106.	Rugsėjo 27/29	Ilgalaukių k.	Ona – Jono Stražniko ir Barboros Pekšytės, valstiečių, d.	Petras Talžūnas ir Ona Stasiulytė
107.	Rugsėjo 28/29	Kavolių k.	Ieva – Adomo Kaminsko ir Kotrynos Guraitės, valstiečių, d.	Laurynas Baranauskas ir Agota Pivariūnaitė
108.	Rugsėjo 28/Spalio 1	Stukonių k.	Mykolas – Simono Marcinkevičiaus ir Kotrynos Šanykaitės (?), valstiečių, s.	Jurgis Ašmega ir Kotryna Jakubonienė
109.	Spalio 1/3	Martyniškių k.	Justinas – Kazimiero Tumonio ir Elžbietos Misiūnaitės, valstiečių, s.	Mateušas Misiūnas ir Barbora Tumonytė
110.	Spalio 5/6	Vaičiūniškių užus.	Juozapas – Ignoto Matulkos ir Barboros Gasiūnaitės, valstiečių, s.	Juozapas Gavėnas ir Marijona Matulkaitė
111.	Spalio 6/9	Kavolių k.	Ieva – Kazimiero Guro ir Marijonos Levonaitės, valstiečių, d.	Izidorius Mykolaitis ir Ona Čypienė
112.	Spalio 10/13	Aukštuolių k.	Agota – Ignoto Jasinevičiaus ir Elenos Kietytės, valstiečių, d.	Vincentas Milakna ir Barbora Kietytė
113.	Spalio 11/13	Tindžiulių k.	Ona – Mykolo Buckaus ir Onos Tindžiulytės, valstiečių, d.	Jokūbas Čypas ir Elžbieta Buckienė
114.	Spalio 14/17	Joneliškių k.	Mykolas – Jokūbo Kačenausko ir Kotrynos Karpauskaitės, valstiečių, s.	Juozapas Velbesys ir Elžbieta Velbesienė
115.	Spalio 20/22	Joneliškių k.	Simonas – Pilypo Bieliūno ir Margaritos Kurlinskytės, valstiečių, s.	Andrius Žabanskis ir Kotryna Kulvinska
116.	Spalio 21/23	Moškėnų k.	Juozapas – Motiejaus Matiuko ir Elžbietos Adomonytės, valstiečių, s.	Motiejus Adamonis ir Elžbieta Adamonienė
117.	Spalio 24/24	Panemunių k.	Ona – Jono Blažio ir Onos Bražiūnaitės, valstiečių, d.	Juozapas Bražiūnas ir Ona Galinienė
118.	Spalio 23/27	Šetekšnos k.	Ona – Pranciškaus Vitenavičiaus ir Kotrynos Melnikaitės, valstiečių, d.	Juozapas Gričius ir Kotryna Junokaitė
119.	Lapkričio 2/5	Martyniškių k.	Dominykas – Mykolo Balčiūno ir Elžbietos Ruželytės, valstiečių, s.	Juozapas Radzikevičius ir Kotryna Balčiūnaitė
120.	Lapkričio 8/8	Ramanauskų k.	Juozapas – Juozapo Rimšos ir Teresės Aleksiejūtės, valstiečių, s.	Juozapas Baublys ir Darata Kriukiaitė
121.	Lapkričio 11/12	Panemunių k.	Kotryna – Juozapo Jurgelionio ir Elžbietos Spietinaitės, valstiečių, d.	Stanislovas Legas ir Agnietė Spietinaitė
122.	Lapkričio 15/17	Klišių k.	Kotryna – Jono Paramo ir levos Kriukiaitės, valstiečių, d.	Pranciškus Šepka ir Ona Kriukiaitė
123.	Lapkričio 18/20	Vaičiūniškių užus.	Rozalija – Andriaus Adamonio ir Elžbietos Šeinauskaitės, valstiečių, d.	Andrius Šeinauskas ir Margarita Stasiukonytė

(tęsinys)

124. Lapkričio 23/24	Panemunių k.	Mikalojus – Juozapo Gasperavičiaus ir Domicėlės Manauskaitės, valstiečių, s.	Jokūbas Čyžakas ir Ona Čyžakienė
125. Lapkričio 24/26	Martyniškių k.	Juozapas – Stanislovo Dalevičiaus ir Onos Stumbrytės, valstiečių, s.	Mykolas Radzikevičius ir Margarita Blaškienė
126. Lapkričio 29/30	Ramanauskų k.	Silvestras Adomas – Tomo Levono ir Marijonos Markevičiūtės, valstiečių, s.	Juozapas Bitinas ir Margarita Markevičienė
127. Lapkričio 29/ Gruodžio 1	Panemunių k.	Viktorija – Stepono Bražiūno ir Adamonytės, valstiečių, d.	Mateušas Bieliūnas ir Elžbieta Buckienė
128. Gruodžio 3/4	Naujikių k.	Agota – Juozapo Čypo ir Agotos Tarvydaitės, valstiečių, d.	Jonas Tarvydas ir Agnietė Spietinaitė
129. Gruodžio 6/8	Ramanauskų k.	Domicėlė – Andriaus Lazausko ir Marijonos Baublytės, valstiečių, d.	Kazimieras Bitinas ir Teresė Vaitoškienė
130. Gruodžio 8/9	Ilgalaukių k.	Kiprijonas Stanislovas – Motiejaus Rykonio ir Elžbietos Noreikaitės, valstiečių, s.	Stanislovas Talžūnas ir Barbora Stražnikienė
131. Gruodžio 6/10		Elžbieta – Benedikto Bimbos ir Barboros Ragelytės, valstiečių, d.	Stanislovas Bimba ir Uršulė Bimbienė
132. Gruodžio 15/16	Ažuferio užus.	Adomas – Jurgio Kalpoko ir Daratos Giunaitės, valstiečių, s.	Juozapas Adomėnas ir Marijona Nagelienė
133. Gruodžio 17/19	Moškėnų k.	Teresė – Jokūbo Jasiūno ir Konstancijos Zizaitės, valstiečių, d.	Kazimieras Grižas ir Darata Skrebiėnė
134. Gruodžio 18/19	Cibelių k.	Mykolas – Jurgio Kriškuo ir Daratos Baublytės, valstiečių, s.	Motiejus Jasiūnas ir Ieva Baublytė
135. Gruodžio 17/19	Stukonių k.	Zigmantas Ambroziejus – Jono Navolio ir Kristinos Savaidaitės, valstiečių, s.	Simonas Kaminskas ir Kotryna Daubaraitė
136. Gruodžio 17/19	Maldeikių k.	Ona – Bartalomiejaus Mažeikio ir Onos Peldžiūtės, valstiečių, d.	Jurgis Ašmega ir Kristina Mažeikytė
137. Gruodžio 17/19	Maldeikių k.	Kotryna – Mateušo Peldžiaus ir Teresės (pavardė neužrašyta), valstiečių, d.	Antanas Peldžius ir Marijona Ašmegienė
138. Gruodžio 17/19	Maldeikių k.	Uršulė Barbora – Mateušo Ašmegos ir Elžbietos Mykolaitės, valstiečių, d.	Jokūbas Vitenavičius ir Ona Nevedomska
139. Gruodžio 21/22	Klišių k.	Steponas – Jono Rimšos ir Barboros Vairaitės (?), valstiečių, s.	Bartalomiejus Rimša ir Margarita Čypienė
140. Gruodžio 28/29	Bajoriškių k.	Tomas – Jokūbo Sidabros ir Barboros Marcijonaitės, valstiečių, s.	Kilmingieji Simonas Matkevičius ir Ieva Grabovska

(Krikštijo kunigas Chrizostomas Chainovskis, dominikonas, ir kun. Tomas Krainovskis, Panemunėlio klebonas, nuorašą parašu patvirtino kun. Dominykas Jackevičius, Panemunėlio klebonas.)

Panemunėlio parapijos bažnyčios 1801 m. santuokos metrikų nuorašas

1.	Sausio 20	Šetekšnos k.	Valstiečiai Juozapas Kaminskas ir Stasikonienė, našlė	Juozapas Junokas ir Motiejus Adamonis
2.	Sausio 20	Rukšių k.	Valstiečiai Laurynas Mažeikis ir Konstancija Tebeliškytė	Mykolas Dagys ir Juozapas Kažemėkas
3.	Sausio 20	Martyniškių k.	Valstiečiai Juozapas Blaškys ir Marijona Kamalauskaitė (?)	Mateušas Ruželė ir Mykolas Zizas
4.	Sausio 27	Maldeikių k.	Valstiečiai Jonas Neniškis ir Ona Vitenavičiūtė	Jonas Arūna ir Jurgis Starikonis (?)

(tęsinys)

5.	Sausio 27	Bagvilių k.	Valstiečiai Jonas Gikis ir Eufrozija Valeikaitė	Jonas Vilys ir Kristupas Valeika
6.	Vasario 3	Salamų užus.	Valstiečiai Tomas Butkevičius ir Marijona Zavackaitė	Steponas Mačiulis ir Tadeušas Pierus
7.	Spalio 13	Bebriškių k.	Valstiečiai Prančiškus Praniauskas ir Agota Baranauskaitė	Jurgis Kriškus ir Petras Pivariūnas
8.	Spalio 20	Pilveliškių užus.	Valstiečiai Jonas Žukauskas ir Marijona Bragelytė	Martynas Lazauskas ir Motiejus Vaičiškis
9.	Spalio 20	Žilių k.	Valstiečiai Steponas Lukoševičius ir Barbora Kaškevičiūtė	Jurgis Aleksiejus ir Simonas Lingevičius
10.	Lapkričio 2	Kraštų k.	Valstiečiai Tomas Dilys ir Margarita Buckutė	Jonas Kurmis ir Tadeušas Pipinys
11.	Lapkričio 17	Vėbriškių užus.	Valstiečiai Mateušas Vilimas ir Barbora Juškevičiūtė	Tomas Ivickas ir Juozapas Stukas
12.	Lapkričio 17	Kavolių k.	Jurgis Šalkauskas ir Kristina Šepkaitė	Petras Pivariūnas ir Jurgis Kriškus
13.	Lapkričio 24	Mažeikių k.	Valstiečiai Antanas Navickas ir Marijona Misiūnaitė	Motiejus Vaičiškis ir Andrius Žintikas
14.	Lapkričio 24	Martyniškių k.	Valstiečiai Martynas Striupas ir Kotryna Zizaitė	Antanas Tubelis ir Juozapas Gasiūnas
15.	Lapkričio 24	Šetekšnos užus.	Valstiečiai Mateušas Markevičius ir Ona Valeikaitė	Stanislovas Stasiukynas ir Karolis Žygė (?)
16.	Lapkričio 24	Maldeikių k.	Valstiečiai Prančiškus Baranauskas ir Ona Spietinytė	Mykolas Matuzas ir Juozapas Vėžys
17.	Lapkričio 24	Moškėnų k.	Valstiečiai Prančiškus Baranauskas ir Teresė Adamonytė	Jonas Kazlauskas ir Steponas Bražiūnas

(Visas poras tuokė Panemunėlio klebonas Tomas Krainovskis. Išrašą pasirašė Panemunėlio klebonas Dominikas Jackevičius.)

Panemunėlio parapijos 1801 m. mirčių metrikų nuorašas

1. Uršulė Petrulytė, valstietė, 3 metų. Mirė sausio 6 d. Moškėnų k. Palaidota sausio 7 d. Moškėnų kapinėse.
2. Barbora Balevičiūtė, valstietė, 10 metų. Mirė sausio 15 d. Bebriškių k. Palaidota sausio 16 d. Bebriškių kapinėse.
3. Zofija Žintikienė, valstietė, 40 metų. Mirė sausio 25 d. Skirių k. Palaidota sausio 26 d. Skirių kapinėse.
4. Elena Zavišienė, valstietė, 70 metų. Mirė vasario 2 d. Panemunių k. Palaidota vasario 3 d. Joneliškių kapinėse.
5. Rozalija Sidabraitė, valstietė, 1 metų. Mirė vasario 11 d. Bajoriškių k. Palaidota vasario 12 d. Bajoriškių kapinėse.
6. Laurynas Bragla, valstietis, 60 metų. Mirė vasario 12 d. Martyniškių k. Palaidotas vasario 13 d. Martyniškių kapinėse.
7. Kotryna Bitinienė, valstietė, 70 metų. Mirė vasario 16 d. Tindžiulių k. Palaidota vasario 17 d. Tindžiulių kapinėse.
8. Juozapas Buckus, valstietis, 70 metų. Mirė vasario 17 d. Naujikų k. Palaidotas vasario 18 d. Naujikų kapinėse.

9. Marijona Baublienė, valstietė, 60 metų. Mirė vasario 26 d. Ramanauskų k. Palaidota vasario 26 d. Ramanauskų kapinėse.
10. Ona Matulkienė, valstietė, 36 metų. Mirė kovo 11 d. Panemunių k. Palaidota kovo 12 d. Joneliškių kapinėse.
11. Ieva Rimšaitė, valstietė, 6 metų. Mirė kovo 15 d. Klišių k. Palaidota kovo 16 d. Klišių kapinėse.
12. Marijona Marcijonaitė, valstietė, 8 metų. Mirė kovo 19 d. Vilių k. Palaidota kovo 19 d. Vilių kapinėse.
13. Jurgis Mažeikis, valstietis, 1 metų. Mirė kovo 20 d. Maldeikių k. Palaidotas kovo 21 d. Maldeikių kapinėse.
14. Barbora Levonienė, valstietė, 50 metų. Mirė kovo 25 d. Ramanauskų k. Palaidota kovo 26 d. Ramanauskų kapinėse.
15. Julijona Šeinauskaitė, valstietė, 8 metų. Mirė kovo 27 d. Rukšių k. Palaidota kovo 28 d. Rukšių kapinėse.
16. Ignotas Veiveris, valstietis, pusės metų. Mirė kovo 30 d. Panemunių k. Palaidotas kovo 31 d. Joneliškių kapinėse.
17. Antanas Šepka, valstietis, 60 metų. Mirė balandžio 10 d. Kavolių k. Palaidotas balandžio 11 d. Kavolių kapinėse.
18. Juozapas Juodelė, valstietis, pusės metų. Mirė balandžio 18 d. Ilgalaukių k. Palaidotas balandžio 19 d. Martyniškių kapinėse.
19. Steponas Bimba, valstietis, 1 metų. Mirė balandžio 26 d. Kudzių k. (?). Palaidotas balandžio 27 d. Joneliškių kapinėse.
20. Agota Dagytė, valstietė, 14 metų. Mirė gegužės 1 d. Panemunių k. Palaidota gegužės 2 d. parapijos kapinėse.
21. Ignotas Veiveris, valstietis, pusės metų. Mirė gegužės 17 d. Panemunių k. Palaidotas gegužės 18 d. parapijos kapinėse.
22. Ona Praniauskienė, valstietė, 60 metų. Mirė gegužės 20 d. Vėbriškių k. Palaidota gegužės 21 d. parapijos kapinėse.
23. Darata Šeinauskienė (ar Šeinauskaitė?), valstietė, 60 metų. Mirė gegužės 22 d. Rukšių k. Palaidota gegužės 23 d. Rukšių kapinėse.
24. Kotryna Nabagaitė, valstietė, 26 metų. Mirė birželio 8 d. Joneliškių k. Palaidota birželio 9 d. parapijos kapinėse.
25. Benediktas Navickas, valstietis, pusės metų. Mirė birželio 9 d. Ramanauskų k. Palaidotas birželio 10 d. Ramanauskų kapinėse.
26. Sebastijonas Ašmega, valstietis, pusės metų. Mirė birželio 8 d. Maldeikių k. Palaidotas birželio 9 d. Maldeikių kapinėse.
27. Barbora Matiukaitė, valstietė, 3 metų. Mirė birželio 13 d. Vilių k. Palaidota birželio 14 d. Vilių kapinėse.
28. Motiejus Pranckūnas, valstietis, 3 metų. Mirė birželio 13 d. Vilių k. Palaidotas birželio 14 d. parapijos kapinėse.
29. Laurynas Okolinskis, valstietis, 50 metų. Mirė birželio 16 d. Panemunėlio dvare. Palaidotas birželio 17 d. parapijos kapinėse.

30. Bernardas (pavardė neužrašyta), valstietis, 6 savaičių. Mirė birželio 27 d. Ramanauskų k. Palaidotas birželio 29 d. Ramanauskų kapinėse (pagal krikšto metrikus – tai gegužės 15 d. gimęs Marijonas Lazauskaitės sūnus).
31. Agnietė Dagienė, valstietė, 60 metų. Mirė birželio 29 d. Moškėnų k. Palaidota birželio 30 d. Moškėnų kapinėse.
32. Ona Peldžiūtė, valstietė, 4 metų. Mirė liepos 16 d. (?) Ribokų k. Palaidota liepos 27 d. (?) Šetekšnos kapinėse.
33. Uršulė Janonytė, valstietė, pusės metų. Mirė rugpjūčio 1 d. Moškėnų k. Palaidota rugpjūčio 2 d. Moškėnų kapinėse.
34. Laurynas Navickas, valstietis, 24 metų. Mirė rugpjūčio 10 d. Stukonių k. Palaidotas rugpjūčio 11 d. Stukonių kapinėse.
35. Jonas Gura, valstietis, 21 metų. Mirė rugsėjo 16 d. Kavolių k. Palaidotas rugsėjo 17 d. Kavolių kapinėse.
36. Elžbieta Juršaitė, valstietė, 2 metų. Mirė rugsėjo 28 d. Kavolių k. Palaidota rugsėjo 29 d. Kavolių kapinėse.
37. Ieva ir Ona Žintikaitės, valstietės, 12 savaičių. Mirė spalio 6 d. Kavolių k. Palaidotos spalio 7 d. Kavolių kapinėse.
38. Ona Klimienė, valstietė, 70 metų. Mirė spalio 17 d. Martyniškių k. Palaidota spalio 18 d. Martyniškių kapinėse.
39. Antanas Jasiūnas, valstietis, 16 metų. Mirė spalio 20 d. Moškėnų k. Palaidotas spalio 21 d. Moškėnų kapinėse.
40. Juozapas Matulka, valstietis, 3 savaičių. Mirė spalio 25 d. Vaičiūnų užusieny. Palaidotas spalio 26 d. parapijos kapinėse.
41. Jonas Levonas, valstietis, 6 metų. Mirė spalio 25 d. Stukonių k. Palaidotas spalio 26 d. Šetekšnos kapinėse.
42. Kotryna Kraujutienė, valstietė, 35 metų. Mirė lapkričio 9 d. Joneliškių k. Palaidota lapkričio 10 d. parapijos kapinėse.
43. Kazimieras Verablauskas, valstietis, 60 metų. Mirė lapkričio 14 d. Panemunių k. Palaidotas lapkričio 14 d. parapijos kapinėse.
44. Steponas Rudokas, valstietis, 70 metų. Mirė lapkričio 17 d. Baltakarčių k. Palaidotas lapkričio 18 d. parapijos kapinėse.
45. Ona Kurlinskytė, valstietė, pusės metų. Mirė lapkričio 22 d. Joneliškių k. Palaidota lapkričio 23 d. Joneliškių kapinėse.
46. Elena Sakalauskienė (ar Sakalauskaitė), valstietė, 30 metų. Mirė lapkričio 22 d. Žilių k. Palaidota lapkričio 23 d. Žilių kapinėse.
47. Kotryna Jurgelionytė, valstietė, 3 savaičių. Mirė gruodžio 5 d. Panemunių k. Palaidota gruodžio 6 d. Joneliškių kapinėse.
48. Elžbieta Peldžiūtė, valstietė, 1 metų. Mirė gruodžio 13 d. Maldeikių k. Palaidota gruodžio 14 d. Maldeikių kapinėse.
49. Ignotas Jažemskis, valstietis, 1 metų. Mirė gruodžio 13 d. Panemunėlio miestelyje. Palaidotas gruodžio 15 d. parapijos kapinėse.

50. Elžbieta Kučevskaitė, valstietė, pusės metų. Mirė gruodžio 14 d. Ridikiškių užusieny. Palaidota Joneliškių kapinėse.
51. Viktorija Mykolaityė, valstietė, pusės metų. Mirė gruodžio 29 d. Klišių k. Palaidota gruodžio 30 d. Klišių kapinėse.

Praėjo du šimtmečiai. Gyvenimas pasidarė pastovesnis. Po 1585 m. Panemunės dvaro valstiečių surašymo jau praėjus pusei šimto metų sunku besurasti jų palikuonių (bent pagal pavardes), o 1801 m. metrikų knygose užrašytų Panemunėlio parapijos žmonių pavardės gyvos daugelyje jų palikuonių. Metrikų knygos rodo, kokios giminės ir šeimos buvo išvirtinusiųs vienuose ar kituose kaimuose. Atsiskleidžia gyvoji istorija, kuri trunka iki šių dienų. Todėl dviejų šimtmečių senumo metrikų knygas galima skaityti ne tik kaip istorijos paminklą, bet ir kaip jos tęstinumo liudijimą.

Ižvalgus etnografas ar demografas, analizuodamas šiuos sąrašus, gali padaryti nemažai išvalgų. Iš krikštijamų kūdikių sąrašų paaiškėja, kurie Panemunėlio parapijos kaimai XIX a. pradžioje buvo gyvybingiausi. 1801 m. Martyniškių kaime gimė 12 kūdikių, Panemunių kaime – 9, Moškėnuose į pasaulį atėjo 8 berniukai ir mergaitės, Šetekšnose gimė 7 mažyliai. Panemunėlio miestelis dar buvo menkas. Jame 1801 m. gimė tik du kūdikiai. Dar mažiau žmonių gyveno Panemunėlio dvare, iš ten atvežtas pakrikštyti tik vienas kūdikis. Iš pirmo žvilgsnio matome, kad dauguma kūdikių krikštijami rytojaus dieną po gimimo.

Dauguma mirusiųjų laidojama taip pat rytojaus dieną po mirties. Šiek tiek paskaičiavus išryškėja, kad didžiausią mirusiųjų dalį sudaro kūdikiai iki dvejų metų amžiaus. Tai daugiau kaip trečdalis 1801 m. mirusių panemunėliškių. Bet giltinės dalgis negailėjo ir šiek tiek paūgėjusių vaikų: beveik penktadalį mirusiųjų sudaro vaikai nuo dvejų iki dešimties metų amžiaus. Tačiau Nemunėlio pakrantėse buvo ir ilgaamžių žmonių. Iš gyventojų, kuriuos 1801 m. priglaudė kapai, daugiau kaip penktadalį – 60–70 metų amžiaus vyrai ir moterys. XIX a. pradžios kaimams būdinga tai, kad beveik kiekviename jų yra savos kapinaitės. Tačiau laidojimo metrikų įrašuose fiksuojamas ir naujas reiškinys: dalis mirusiųjų, ypač gyvenusių arčiau bažnytkaimio, jau laidojami parapijos kapinėse.

9. Baudžiava eina į pabaigą: paskutiniai dvarų inventoriai, paskutinė baudžiauninkų revizija

1795 m. žlugo bendra Lenkijos ir Lietuvos valstybė, vadinta Žečpospolita, dar kitaip – Abiejų Tautų Respublika. Jos žemes – jau trečią kartą – pasidalijo Rusija, Prūsija ir Austrija. Didžiąją Lietuvos dalį užėmė Rusijos imperija. Tik Užnemunė atiteko Prūsijai. Lietuvos gyventojai, ypač baudžiauninkai, pajuto sunkią carų valdžios leteną. Baudžiovos našta pasidarė sunkesnė. Buvo įvesta rekrutų prievolė. Valdžia negailėjo pastangų surusinti ir paversti stačiatikiiais Lietuvos gyventojus.

Ir taip sunkų žmonių gyvenimą sudrumstė didelės XIX a. audros. 1812 metais per Lietuvą perėjo Napoleono kariuomenės kolonos. Neturime žinių, kad prancūzų daliniai būtų eję per Rokiškio kraštą, bet jų paskirtos administracijos pareigūnai ir dvarininkai veikiausiai ir čia vykdė visokiausias rekvizicijas. 1831 metų sukilime dalyvavo ir Rokiškio apylinkių dvarininkai. Į jį buvo mobilizuoti ir daugelio dvarų

valstiečiai. Rokiškėnų sukilėlių daliniams vadovavo Rokiškio dvarų administratorius Juozapas Gorodeckis ir Parokiškės dvarelio savininkas Mykolas Lisieckis. Po sukilėlių kautynių 1831 m. gegužės mėn. ties Kavoliškiu Lisieckio vadovaujamas dalinys pasitraukė į Panemunėlį ir čia apsistojo keletui dienų. Kai pulkininko Litvinovo vadovaujamas baudėjų dalinys pasiekė Panemunėlį, sukilėlių jis jau neberado: jie pasitraukė į Vāduvas.

1863 m. sukilimo kolonos per Panemunėlį nėjo. Antano Mackevičiaus vadovaujama sukilėlių kolona iš Salų per Kāmajus pasiekė Rokiškį, o iš ten, iš rytų pusės aplenkdamą Panemunėlio parapiją ir valsčių, žygiavo į Žiobiškį. Zigmanto Sierakausko vedamas dalinys aplenkė Panemunėlį iš vakarų pusės: iš Salų jų kolona ėjo į Skāpiškį, iš ten – į Pāndėlį ir Panemunį, o vėliau patraukė į Biržų apylinkes. Po pralaimėtų kautynių su baudėjais ties Biržais dalis sukilėlių, atrodo, bandė ieškoti pagalbos bei prieglaudos ir Panemunėlio dvare. Apie tai byloja ir anksčiau minėtas faktas, kad dvaro savininkės seserys Stravinskaitės slėpė sukilėlius ir padėjo daliai jų per Rygą išvykti į užsienį.

Rusijos valdžia, siekdama užkirsti kelią antirusiškiems sukilimams, stengėsi supriešinti valstiečius su dvarininkais. Dėdamasi lenkų dvarininkų skriaudžiamų valstiečių globotoja, caro administracija nutarė sureguliuoti baudžiovos prievoles. Jas, nustatytas pačių dvarininkų, turėjo dar peržiūrėti ir patvirtinti gubernijos komisija, kurią sudarė civilinis gubernatorius, karinio gubernatoriaus atstovas, prokuroras, gubernijos ir apskričių bajorų vadovai, kiti pareigūnai. Naujieji inventoriai buvo patvirtinti 1846 m. Caro valstybinių turtų ministras vėliau pripažino, kad privalomieji inventoriai valstiečiams nebuvo naudingi: dvarininkai ir toliau liko visateisiai valstiečių šeimininkai. Tačiau 1846 m. dvarų inventoriai užpildė ankstesnių dokumentų spragas, pateikia daugiau žinių apie dvarų savininkus, dvarų dydį, jiems priklausančius kaimus, baudžiovines valstiečių prievoles. Skaitydami šiuos inventorius, bent iš dalies galime pažvelgti ir į dvarų praeitį, apie kurią mūsų žinios buvo ribotos.

Pradėkime nuo Kavoliškio dvaro, kuris XVI amžiuje buvo rytinės Aleknos Kriučiaus ir jo palikuonių valdos pakraštys. 1846 m. Kavoliškis priklausė grafui Komarovskiui. Šio dvaro žemėje buvo Pablizės (Pablizgės?) palivarkas, Sėdžiūnų, Spiečiūnų, Naujūnų, Moškėnų kaimai ir keletas užusienių. Dvaras valdė 252 valstiečius vyrus ir 235 valstietes moteris. Darbingų vyrų buvo 152, moterų – 146. Baudžiauninkų lažininkų buvo 38 kiemai, činšininkų – 9 kiemai. Pačiame dvare dirbo 13 vyrų ir 10 moterų. Baudžiauninkų kiemai turėjo nuo 13 iki 19 dešimtinių žemės. Valstiečiai laikė 109 arklius, 119 jaučių, 158 karves, 129 smulkius galvijus, 319 avių ir ožkų, 153 kiaules.

Valstiečių lažininkų kiemas kas savaitę keturioms dienoms turėjo siųsti į dvarą po du žmones: vieną su kinkiniu, kitą pėsčią. Be šių darbų, inventoriuje nustatytas 15 dienų pavarymų į skubos darbus: kasdien vienas žmogus su kinkiniu ir vienas pėsčias. Kiekvienas baudžiauninkų kiemas turėjo siųsti 6 dienoms darbininką su kinkiniu į dvaro statybas, atlikti 140 varstų kelionių su dvaro produkcija iki 30 pūdų. Kiemas iš dvaro medžiagos privalėjo suverpti 1 svarą švarių linų, 10 svarų pakulų, 2 svarus avių vilnų. Kiemas mokėjo 12,50 rb mo-

kesčių, davė duoklę dvarui produktais: 2 žąsis, 10 kiaušinių, 1 kapą grybų¹⁰².

¹⁰² LVIA, f. 378, BS 1846 m., b. 2146, d. 3, l. 1348–1361.

1846 m. vasario mėn. Kauno gubernijos komitetas patvirtino Panemunėlio dvaro, priklausiusio Kazimierui ir Rachelei Parfionavičiūtei-Stravinskiams, inventorių. Dvarininkai turėjo 3 158 dešimtines žemės, valdė 320 valstiečių vyrų ir 298 moteris (darbingų vyrų 211, moterų – 208). Pačiame dvare dirbo 24 tarnai vyrai ir 9 moterys. Panemunėlio dvarui 1846 m. priklausė Panemunių, Joneliškių, Vilių, Žilių, Tindžiulių, Vaičiūniškių, Bajoriškių, Bernotiškių, Čepeliškių ir Alsetos kaimai. Visi 58 kiemai buvo lažiniai. Valstiečiai turėjo 105 arklius, 175 jaučius, 102 karves, 62 smulkiuosius raguočius, 142 avis, 130 kiaulių, 20 ožkų.

Lažinės prievolės – tokios pat, kaip Kavoliškio dvare. Piniginis mokestis – 12,60 rb, tačiau pagal seną paprotį už juos galima buvo atsiskaityti bruktais linais (4 1/2 pūdo). Vežimo prievolė – iš kiekvieno kiemo po dvikinkį vežimą į Rygos miestą arba į kitą nurodytą vietą. Kiekvieno kiemo moterys turėjo suverpti po 10 svarų pakulų, 10 svarų avies vilnų ir išausti 15 aršinių grubaus audeklo. Duoklė maisto produktais – panaši kaip ir Kavoliškio baudžiauninkų¹⁰³.

Mykolo Turo Panemunėlės (*Poniemunka*) dvarui, vėliau pavadintam Turdvariu, priklausė ne tik Klišių, Cibelių, Kavolių ir Ramanauskų kaimai, bet ir Topolio bei Staniuliškių palivarkai, buvę Skapiškio apylinkėse. Juose gyveno 165 valstiečiai vyrai ir 160 valstiečių moterų (darbingų vyrų buvo 111, moterų – 91). Visi valstiečiai, gyvenę 30 sodybų, buvo lažininkai. Pačiame dvare dirbo 9 vyrai ir 4 moterys. Valstiečiai turėjo 63 arklius, 67 jaučius, 64 karves, 50 smulkiųjų raguočių, 134 avis, 74 kiaules, 28 ožkas¹⁰⁴.

Šetekšnos (*Šetekšna*) dvarą valdė Terezija Skurkevičienė ir Karolina Markevičienė. Joms priklausė Maldeikių palivarkas, Miesteliškių, Junokų, Ribokų, Žirdeliškių, Beržuonos, Bimbų kaimai bei užusieniai. Dvaras turėjo 1 828 dešimtines žemės, 133 baudžiauninkus vyrus ir 142 moteris (iš jų – 111 darbingų vyrų ir 113 moterų). Dvare buvo 32 baudžiauninkų kiemai ir 14 daržininkų kiemų¹⁰⁵.

Eugenijaus Kosciolkovskio Šetekšnių (*Šetekšnia*) dvaras valdė Šetekšnos kaimą ir Sietuviškių, Valeikiškių bei Grigoniškių užusienius, turėjo 734 dešimtines žemės, 86 baudžiauninkus vyrus, 95 moteris (darbingų vyrų 60, moterų – 52). Dvarui priklausė 17 lažininkų ir 7 daržininkų kiemai¹⁰⁶.

Galimas dalykas, kad Terezijos Skurkevičienės, Karolinos Markevičienės ir Eugenijaus Kosciolkovskio dvarai buvo XVI–XVII a. Astikams ir Karengoms priklausiusio Šetekšnos dvaro dalys. Gali būti, kad istoriškai su Astikų ir Karengų dvaru susijęs Terezijos Kosciolkovskytės-Petkevičienės Vaduvų dvaras, kuriam 1846 m. priklausė Ramaškonių palivarkas, Zavadų, Pacauskų, Vargučių, Stukonių ir Kepurių kaimai¹⁰⁷.

1858 m. įvyko paskutinė baudžiauninkų revizija, per kurią vėl buvo surašyti dvarų valstiečiai, jų šeimų nariai, samdiniai, kamininkai. Daugelio Nemunėlio pakrančių kaimų gyventojų vardus ir pavardes sužinojome iš XVIII amžiaus dokumentų, tačiau liko nuskriaustas šiaurinis Panemunėlio parapijos ir valsčiaus pakraštys, kurio kaimuose gyvenusiems žmonėms teko mažiausiai vietos. Tad šį kartą ir sustosime ties šiaurinių Panemunėlio parapijos kaimų žmonių sąrašais, sudarytais per 1858 m. valstiečių reviziją. Tai Kavoliškio dvaro Moškėnų kaimo, Konstantina-

¹⁰³ LVIA, f. 378, BS 1846 m., b. 2146, d. 1, l. 555–556.

¹⁰⁴ *Ten pat*, l. 262–262^v.

¹⁰⁵ *Ten pat*, l. 877–877^v.

¹⁰⁶ *Ten pat*, l. 991–994^v.

¹⁰⁷ *Ten pat*, l. 739–739^v.

vos dvaro Laukupėnų ir Ilgalaukių kaimų, Kazlišio dvaro Augustinavos palivarko Martyniškių kaimo, vėliau pavadinto Martiniškėnais, valstiečių sąrašai.

Pradėkime nuo Moškėnų kaimo, dėl kurio kyla tam tikrų istorinių mįslių. Nei XVI, nei XVII a. Kavoliškio ir Panemunės dvarų dokumentuose Moškėnų kaimas neminimas, nors jis niekur negalėjo dingti iš Laukupės pietinės pakrantės ir Astikų piliakalnio, dabar vadinamo Moškėnų kalnu, papėdės. Kokiam dvarui priklausė šis kaimas XVI ir XVII šimtmečiais, dokumentuose rasti nepavyko. 1738 m. Rokiškio klebonijos valdų aprašyme sakoma, kad klebono užsienis (Zyboliai) susieina su Moškėnais (*Maszkanami*), kaimu, priklausančiu (pirmojo savininko pavardė neįskaitoma) ir Vilkmergės maršalienei poniai Sesickienei¹⁰⁸. 1775 m. dūmų sąrašuose Rokiškio parapijos teritorijoje, kuriai neabejotinai priklausė ir Moškėnai (XVIII a. Rokiškio parapijos metrikų knygoje minimi ir šio kaimo gyventojai), Moškėnų kaimo nėra. Užtat Svėdasų parapijos lape tarp Radvilai priklausančio Vilučių dvaro kaimų užrašytas didelis su 14 dūmų Moškėnų kaimas (*wies Maszkancie*)¹⁰⁹. Dabar Vilučiai – kaimas į rytus nuo Svėdasų ir į pietus nuo Duokiškio. Moškėnų kaimo Vilučių apylinkėse nėra. Istorikas Jonas Yčas studijoje apie Biržus išspausdino Radvilų valdų 1786 m. žemėlapi. Jame parodyti Radvilų dvarai Biržų, Salų, Vyžuonų ir kitose apylinkėse. Pažymėtas ir nedidelis žemės plotas į rytus nuo Pandėlio su mišku jo šiaurinėje pusėje. Prie jo užrašas: *Maszkanicy*. Vieta, pažymėta žemėlapyje, atitinka dabartinius Moškėnus¹¹⁰. Tad galima manyti, kad XVIII a. pabaigoje Moškėnų kaimas prie Laukupės, nors ir būdamas toli nuo Vilučių dvaro, priklausė Radviloms ir tik vėliau jį nupirko Kavoliškio dvaro savininkai.

Moškėnų kaimo valstiečiai buvo surašyti 1858 m. balandžio 22 d.¹¹¹ Jo I sodyboje gyveno **Pranas** (Juozapo s.) **Velikonis**, 46 m. amžiaus. Jo žmona Ieva taip pat buvo 46 metų. Sūnūs – Stanislovas turėjo 9, Juozapas 7, Petras 5 metus. Šioje sodyboje gyveno ir Prano brolis Antanas, tačiau jis mirė 1854 m. Prano sesuo Marijona buvo 30 metų. Kitas Antanas (Mykolo s.) Velikonis mirė 1853 m. Marijona Velikonienė, našlė, buvo 71 m. amžiaus. Rapolas (Mykolo s.) Velikonis buvo 62 m. amžiaus. Šiuose namuose gyveno ir 9 metų Kazimieras, neteisėtas Onos Velikonytės sūnus. 47 m. Barbora Tvirkutytė, matyt, buvo Velikonių samdinė arba kampininkė.

II sodybos šeimininkas **Jurgis** (Adomo s.) **Adamonis** mirė 1855 m. Liko jo žmona Barbora, vaikai Juozapas (15 m.), Marijona (18 m.), Viktorija (9 m.), Anelė (5 m.). Šiuose namuose gyveno ir Jurgio brolis Antanas Adamonis (39 m.) su žmona Rozalija (34 m.), dukterimis Elžbieta (6 m.) ir Domicėle (4 m.). Čia gyvenęs Jurgis (Augusto s.) Aleksiejus 1854 m. buvo paimtas į rekrutus. Ignotas (Juozapo s.) Sakas (22 m.) ir Teresė (Vincento d.) Aleksiejūtė (31 m.), matyt, buvo Adamonių samdiniai.

III sodyboje gyveno **Jurgis** (Motiejaus s.) **Adamonis** (63 m.). Jo sūnus Benediktas buvo trisdešimtmetis, jo žmona Teresė taip pat turėjo 30 m. amžiaus. Šeimoje augo penkerių metų sūnus Kazimieras ir dvejų metų sūnus Jonas. Antrasis Jurgio Adamonio sūnus – 25 metų Pranciškus – buvo dar nevedęs. Adamonių sodyboje gyveno ir našlė Marijona Kairienė (41 m.).

IV sodyba priklausė **Ignotui** (Jonas s.) **Aleksiejui** (50 m.). Jo žmona Ona turėjo 48 m. Čia gyveno 26 m. amžiaus Jonas (Andriaus s.) Sakas. Juozapas (Mo-

¹⁰⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 260.

¹⁰⁹ LVIA, SA 18584, l. 142.

¹¹⁰ Yčas J. *Biržai. Tvirtovė, miestas ir kunigaikštystė*, Kaunas, 1931.

¹¹¹ LVIA, f. 1262, ap. 1, b. 53, l. 188^v–199.

tiejaus s.) Sakas mirė 1854 m. Jo našlė Domicėlė buvo 44 m., sūnus Kazimieras – 14 m. amžiaus. Aštuoniolikmetis Juozapas (Antano s.) Matiukas ir 23 metų Ona (Juozapo d.) Jasiūnaitė veikiausiai buvo Ignoto Aleksiejaus samdiniai.

(V sodyba sąrašė praleista. Galbūt tai numeracijos klaida.)

VI sodybos šeimininkas buvo **Kazimieras** (Jono s.) **Papaurėlis** (44 m.). Jo žmona Rozalija buvo 44 m., duktė Uršulė – 10, Elžbieta – 5, Viktorija – 2 m. Sodyboje gyveno Kazimiero brolis Mykolas (32 m.) su žmona Juozapota (30 m.), sūnumi Juozapu (4 m.), dukterimis Uršule (5 m.) ir Julijona (1 m.). Kitas Kazimiero brolis Jonas 1855 m. buvo paimtas į rekrutus. Sodyboje gyveno 31 metų Uršulė (Jono d.) Papaurėlytė, matyt, sodybos šeimininko jaunesnioji sesuo. Čia užrašytas septyniolikmetis Martynas (Juozapo s.) Jasiūnas ir 40-metė Ieva Kupetienė su ketverių metų dukteria Terese.

VII sodyboje gyveno **Stanislovas** (Kazimiero s.) **Papaurėlis** (36 m.) su žmona Marijona (32 m.), sūnumis Jonu (5 m.), Petru (4 m.) ir dukteria Viktorija (1 m.), taip pat Stanislovo brolis Juozapas (32 m.). 54 m. amžiaus našlė Ona Papaurėlienė veikiausiai buvo Stanislovo ir Juozapo motina. Anksčiau sodyboje gyveno Mykolas (Tadeušo s.) Kupetis, kuris mirė 1850 m. Ona (Vincento d.) Aleksiejūtė (24 m.) veikiausiai buvo Papaurėlių samdinė.

VIII sodyboje šeimininkavo **Juozapas** (Ignoto s.) **Tvirkutis** (49 m.) su žmona Uršule (39 m.). Jų sūnus Andrius turėjo 19 m., Pranciškus – 18 m. Tvirkučio sodyboje gyveno Eufrozinija Velikonienė (53 m.) ir vienuolikmetis Mateušas (Justino s.) Boreiša, matyt, pasamdytas ganyti gyvulius.

Kam priklausė IX sodyba – neaišku. Galimas dalykas, jog buvęs sodybos šeimininkas **Kazimieras** (Antano s.) **Zaviša** mirė 1854 m. Antanas (Ignoto s.) Tvirkutis, galbūt VIII sodybos šeimininko brolis, mirė 1857 m. Surašymo metu sodyboje gyveno Mateušas (Jono s.) Adamonis (34 m.) su žmona Terese (27 m.) ir sūnumi Antanu (5 m.). Taip pat Stanislovas (Mykolo s.) Mikulėnas (59 m.) su sūnumi Mykolu (16 m.) ir dukteria Pranciška (22 m.). Sodyboje užrašyta ir daugiau neaiškios socialinės padėties žmonių. Tai Juozapas (Baltramiejaus s.) Švolkūnas (16 m.), Elžbieta Kuciukaitė (39 m.), Barbora Boreišaitė (26 m.) ir jos duktė Uršulė Boreišaitė (2 m.)

X sodybos šeimininkas **Vincentas** (Jono s.) **Aleksiejus** mirė 1854 m. Jo našlė Barbora surašymo metu buvo 53 m. amžiaus. Matyt, ūkiui vadovavo trisdešimt trejų metų jų sūnus Jurgis. Jo žmona Marijona buvo 34 m., sūnus Jonas (10 m.), Mateušas (6 m.), Antanas (1 m.), dukterys Viktorija (11 m.), Teresė (5 m.), Uršulė (3 m.). Aleksiejų sodyboje gyveno trisdešimtmetis Petras (Petro s.) Boreiša su vienu metų sūnumi Jurgiu. Čia gyveno ir sodyboje neminimas Onos Aleksiejūtės sūnus – ketverių metų Antanas, taip pat dvidešimtmetė Domicėlė (Vincento d.) Aleksiejūtė.

XI sodybos šeimininkas – **Antanas** (Stanislovo s.) **Matiukas** (59 m.). Jo žmona Barbora turėjo 50 m., sūnūs Petras – 25 m., Konstantinas – 15, duktė Rozalija – 17 m. Stanislovas (Stanislovo s.) Mikulėnas iš Matiukų sodybos į rekrutus buvo paimtas 1854 m. Čia gyveno rekruto brolis Juozapas (Stanislovo s.) Mikulėnas (25 m.), taip pat Jurgis (Stanislovo s.) Baliūnas (55 m.) su žmona Domicėle (36 m.) ir aštuoniolikmete dukra Viktorija. Juozapas (Andriaus s.) Baliūnas turėjo 56 m. Sodyboje gyveno 36 m. našlė Marijona Jasiūnienė su 9 m. dukra Uršule Jasiūnaite, taip pat aštuoniolikmetė Viktorija (Tamošiaus d.) Jasiūnaitė. Juozapas (Jono s.) Jasiūnas arba

Janonis (33 m.) ir Jonas (Mykolo s.) Baliūnas (21 m.) veikiausiai buvo Matiuko samdiniai, o 68-rių metų Ona Papaurėlienė – kampininkė.

XII sodybą valdė **Motiejus** (Jokūbo s.) **Boreiša** (39 m.). Jo žmona Teresė buvo devyneriais metais vyresnė. Boreišų sodyboje gyveno trisdešimtmetis Pranciškus (Jeronomo s.) Janonis su dvidešimtmete žmona Uršule, 25-rių metų Pranciškaus brolis Mateušas Janonis. Paauglys Pranciškus (Jono s.) Kupetis mirė 1851 m. Domicelė (Baltraus d.) Švolkūnaitė (23 m.) ir Agota (Juozapo d.) Boreišaitė (15 m.) kaip samdinės įrašytos sodybos gyventojų sąrašo gale.

XIII sodybos šeimininkas **Antanas** (Jurgio s.) **Adamonis** (35 m.) turėjo 28 m. žmoną Oną, trejų metų dukterį Oną ir vienų metų sūnų Joną. Jų dvejų metų sūnus Mateušas mirė 1858 m. Sodyboje gyveno ir vyresnysis šeimininko brolis, 43 metų Jurgis Adamonis, galimas dalykas, ligotas, nes ne jis, o jaunesnysis brolis tapo sodybos šeimininku. Adamonių namuose taip pat gyveno 21 metų Andrius (Juozapo s.) Baliūnas, 17-metis Kazimieras (Justino s.) Boreiša, 20-metė Ona (Baltraus d.) Švalkūnaitė, 17-metė Barbora (Pranciškaus d.) Adamonytė, 43 metų amžiaus Marijona Tvirkutienė. 58 metų Stanislovas (Motiejaus s.) Jasiūnas mirė prieš pat baudžiauninkų reviziją.

XIV sodyba, palyginti su kitomis, turėjo nedaug gyventojų. Be sodybos šeimininko Kazimiero (Jurgio s.) Adamonio (51 m.), jo žmonos Barbaros (48 m.), sūnų Jono (26 m.), Juozapo (19 m.), Antano (10 m.), dukterų Onos (17 m.) ir Elžbietos (13 m.), čia gyveno 27 m. Ona Kazlauskaitė ir 39 m. Ieva Karkutė, samdinės ar kampininkės.

XV sodybos šeimininkas – **Adomas** (Tamošiaus s.) **Adamonis** (55 m.). Jo žmona – 50-metė Agota. Kartu gyveno 32 m. Barbora (Tamošiaus d.) Adamonytė, veikiausiai šeimininko sesuo. Šeimininkų vaikai sąrašė neminimi. Užtat čia surašyta nemažai kitų sodybos gyventojų. Jurgis (Juozapo s.) Sakas 1855 m. buvo paimtas į rekrutus. Adamonių namuose gyveno Jonas (Jurgio s.) Matulėnas (32 m.), jo žmona Pranciška (26 m.) ir vienų metų jų duktė Julijona. Steponas (Tamošiaus s.) Jasiūnas (14 m.), Mateušas (Petro s.) Tvirkutis (12 m.) ir Viktorija (Jono d.) Kupetytė (21 m.) veikiausiai buvo samdiniai.

XVI sodyba priklausė **Jurgiui** (Mykolo s.) **Boreišai** (51 m.). Jo žmona Ona turėjo 39 m., sūnus Mateušas – 19, Juozapas – 9, duktė Uršulė – 17 metų. Kazimieras, vyresnysis Jurgio brolis, buvo 57 metų amžiaus. Jonas (Juozapo s.) Astrauskas mirė 1857 m., išgyvenęs 57 metus. Jurgio Boreišos sodyboje dirbo 22 m. Uršulė (Juozapo d.) Baliūnaitė ir piemenavo dešimties metų berniukas Petras (Ignoto s.) Kairys. 58 m. Apolonija Janušonienė, arba Karkienė, matyt, buvo kampininkė.

XVII sodybos šeimininku užrašytas 72 metų amžiaus **Juozapas** (Kazimiero s.) **Grizas**, matyt, našlys. Jo sūnus, 31 metų Mykolas, turi 25 m. žmoną Oną, sūnus Joną (6 m.), Kazimierą (3 m.) ir dukteris – Uršulę (2 m.) ir Viktoriją (1 m.). Antras Juozapo sūnus – 26 m. amžiaus Juozapas – dar nevedęs. Sodyboje gyvena šešiolikmetis Juozapas (Jono s.) Kupetis ir dvylikmetis Mateušas (Ignoto s.) Kairys – samdiniai.

XVIII sodyboje šeimininkauja 32 m. amžiaus **Mateušas** (Jurgio s.) **Adamonis**. Jo žmona – Julijona (28 m.), sūnūs Jonas (9 m.), Benediktas (6 m.), Kazimieras (3 m.). Jauno šeimininko namuose daug kitų gyventojų: Jokūbas (Juozapo s.) Zgrunda (42 m.), Silvestras (Mykolo s.) Baliūnas (20 m.), Jurgis (Juozapo s.) Švolkūnas (56 m.), Juo-

zapas (Tamošiaus s.) Jasiūnas (29 m.), Jonas (Justino s.) Meškis, Pelagėja, neteisėtai gimusi, 39 m., Elžbieta (Jono d.) Jasiūnaitė (50 m.), Teresė (Tamošiaus d.) Jasiūnaitė (21 m.)

XIX sodybos šeiminkas **Juozapas** (Motiejaus s.) **Jasiūnas** (63 m.) irgi buvo našlys. Jo sūnus Simonas buvo 28 m., Mykolas – 15 m., dukterys – Marijona (23 m.), Rozalija (20 m.), Viktorija (18 m.), Barbora (12 m.). Pas Jasiūną gyveno 55 m. amžiaus Petras (Ignoto s.) Tvirkutis, Juozapas (Baltramiejaus s.) Zaviša (49 m.) su šeima: žmona Ieva (33 m.), sūnumis Antanu (10 m.), Jonu (1 m.), dukterimis Uršule (9 m.), Domicėle (6 m.), Rozalija (3 m.). Jasiūnų sodyboje gyveno dvi našlės: Apolonija Buckienė (50 m.) ir Marijona Jasiūnienė-Aleksiejienė (54 m.). Čia gyvenęs Stanislovas (Mykolo s.) Guterlis, arba Gertradas 1852 m. paimtas į rekrutus. Pas Jasiūnus liko jo septynerių metų duktė Emilija Guterlytė, arba Gertradaitė. Trisdešimtmetė Ona Švalkunaitė veikiausiai buvo Jasiūnų samdinė.

Taigi Moškėnų kaime 1852 m. buvo 18 sodybų (prisiminkime, kad jų numeracija buvo supainiota, sąraše peršokus V sodybą). Surašinėtojai Moškėnų kaime suskaičiavo 94 vyrus ir 95 moteris.

Nedideli Laūkupėnų ir Įlgalaukių kaimai priklausė toliau nuo šių vietovių esančiam Teofilio Komaro **Konstantinavos** dvarui, kuris valdė ir Panemunio miestelį, Vikonius, Baubliūs, Janikūnus, Naujasodę ir kitus kaimus. Laukupės pakrantėje Teofiliumi Komarui priklausė ir **Stramilių** kaimas, bet jis nebe pateko į Panemunėlio valsčiaus ribas.

Laukupėnuose¹¹² pirmosios sodybos šeiminkas 1858 m. buvo **Mykolas** (Juozapo s.) **Bulavas**, bet jis mirė 1852 m., turėdamas 67 m. amžiaus. Matyt, ūkyje tvarkėsi jo 40-metis sūnus Juozapas. Jo žmona Viktorija buvo 27 metų amžiaus, sūnus Pranas – 6 metų, Aleksandras – 2 metų. Kitas Mykolo Bulavo sūnus Stanislovas buvo 35 metų amžiaus, nevedęs. Trečiasis sūnus Steponas (32 m.) turėjo žmoną Teresę (23 m.) ir vienerių metų dukterį Uršulę. Bulavų namuose taip pat gyveno Jurgis (Mykolo s.) Pūgžlys (23 m.) ir Elžbieta (Prano d.) Bulavaitė (22 m.).

II Laukupėnų kaimo sodyba priklausė **Steponui** (Mykolo s.) **Pūgžliui** (49 m.). Jo žmona vadinosi Cecilija (40 m.), sūnus – Silvestru (10 m.), dukterys – Viktorija (15 m.), Agota (13 m.), Elžbieta (4 m.), Veronika (1 m.). Šioje sodyboje gyveno ir Petras (Jono s.) Pūgžlys (55 m.) su žmona Agota (50 m.), dukteria Anastasija (28 m.). Matyt, sodybos gyventojų sąrašo gale surašyti samdiniai: Baltramiejus (Mykolo s.) Murla (25 m.) ir Ona (Jono d.) Vestfalenaitė (20 m.).

III sodybos šeiminkas – **Pranas** (Jono s.) **Bulavas** mirė 1855 m. Jo našlė Zofija 1858 m. turėjo 53 m., sūnus – Juozapas (31 m.), jo žmona Elžbieta (30 m.), jų sūnus – Antanas (5 m.), duktė Petronėlė (2 m.). Šioje sodyboje gyveno ir kiti Prano Bulavo sūnūs: Antanas (28 m.), Jonas (18 m.), Mykolas (12 m.), Feliksas (11 m.) ir dukterys: Barbora (24 m.), Anelė (20 m.). Pas Bulavus gyvenęs Jonas (Mykolo s.) Pūgžlys 1853 m. buvo paimtas į rekrutus.

IV sodyboje gyveno **Mykolas** (Antano s.) **Tūbelis** (37 m.) su žmona Domicėle (48 m.) ir dukteria Elžbieta (26 m.). Čia užrašytas Juozapas (Benedikto s.) Pūgžlys (20 m.) su broliais: Petru (18 m.), Kazimieru (13 m.). Tuose pat namuose gyveno 45 m. Kazimieras (Antano s.) Tū-

¹¹² LVIA, f. 1262, ap. 1, b. 53, l. 92^v–95.

belis, galbūt vyresnysis šeimininko brolis, su šeima: žmona Marijona (38 m.), sūnumis Mykolu (11 m.), Mateušu (3 m.), dukteria Ona (5 m.). Taip pat šiuose namuose užrašytas Pranas (Jono s.) Tūbelis (27 m.), Rozalija Pūgžlienė (60 m.) su dukteria Barbora (18 m.).

Iš viso Laukupėnų sodybose surašinėtojai suskaičiavo 24 vyrus ir 23 moteris.

Netoli Laukupėnų – taip pat nedidelis **Ilgalaukių** kaimas¹¹³. I jo sodyboje gyveno **Stanislovas** (Antano s.) **Tūbelis** (39 m.) su žmona Ieva (50 m.), sūnumis Juozapu (12 m.) ir Stanislovu (11 m.) bei dukterimis Petronėle (15 m.) ir Elžbieta (6 m.). Be šeimininkų, čia gyveno 59 m. amžiaus Ignotas (Lauryno s.) Bulavas, devyniolikmetis Petras (Jono s.) Tūbelis, penkiasdešimtmetė Gertrūda Pūgžlienė su dvidešimtmete dukra Uršule.

II sodyboje pirmąją užrašyta 72 m. **Agota Stašienė**, galbūt mirusio sodybos šeimininko našlė. Čia gyvena Martynas (Adomo s.) Stašys (36 m.) su žmona Barbora (28 m.), Jurgis (Justino s.) Stašys (25 1/2 m.), Vincentas (Ignoto s.) Bulavas (21 m.), Teklė (Krištofo d.) Tūbelytė (20 m.) ir aštuonerių metų Uršulė Pūgžlytė.

III Ilgalaukių kaimo sodyboje šeimininkavo **Jonas** (Jono s.) **Bulavas** (44 m.). Jo žmona – Teresė (26 m.), sūnūs Mateušas (18 m.), Antanas (10 m.), Juozapas (5 m.). Pas Bulavus gyveno 48 m. Jonas (Jono s.) Vestfalenas (nors sąrašas rašytas rusiškai, bet pavardė užrašyta su galūne *-as*), jo žmona Marijona (42 m.), duktė Petronėlė (6 m.). Taip pat čia gyveno Kazimieras (Krištofo s.) Pūgžlys (26 m.), Pranciška (Jono d.) Bulavaitė (12 m.), Uršulė (Simono d.) Tūbelytė (20 m.).

IV sodybą valdė **Stanislovas** (Adomo s.) **Bulavas** (34 m.). Jo žmona – Elžbieta (33 m.), sūnūs Aleksandras (10 m.), Antanas (1 m.), duktė Barbora (7 m.). Stanislovo Bulavo namuose gyveno Jurgis (Adomo s.) Pūgžlys (24 1/2 m.), Konstancija (Jono d.) Vestfalenaitė (20 m.), Kotryna (Adomo d.) Pūgžlytė (14 m.), Teresė (Jurgio d.) Juodelytė (12 m.).

Taigi Ilgalaukių kaime 1858 m. buvo surašyta 19 vyrų ir 19 moterų.

Šiaurės vakarų Panemunėlio parapijos pakraštyje buvo Chilevskiams priklausiusio Kazliškio dvaro žemė: **Augustināvos** palivarkas ir **Martyniškių** kaimas¹¹⁴.

Augustināvoje revizoriai užrašo vos keletą baudžiauninkų, matyt, aptarnaujančių palivarko sodybą. Tai 55 m. amžiaus našlė Darata Misiūnienė, Marijona (Kazimiero d.) Misiūnaitė (40 m.) ir jos „neteisėtos“ dukterys: Ona 7 (m.) ir Antanina 2 (m.).

Seną, nuo XVI a. pabaigos dokumentuose minima **Martyniškių** kaimą sudaro 16 sodybų. Pirmosios sodybos šeimininkas – **Dominykas** (Juozapo s.) **Dugnas** (43 m.). Jo žmona – Teresė (33 m.). Pirmosios žmonos sūnus septynmetis Juozapas mirė 1853 m. Dominyko antrosios žmonos sūnus Dominykas – 9 m. Dugnų sodyboje gyvena 22 m. Kazimieras (Antano s.) Vaičiūškis (22 m.) su žmona Domicėle (20 m.) ir vienu metų sūnumi Kazimieru. Nurodyta, kad čia gyvenęs „neteisėtai“ gimęs aštuonerių metų Antanas (pavardė neužrašyta) mirė 1858 m. Dvidešimtmetė Teresė (Stanislovo d.) Zizaitė, matyt, buvo Dugnų samdinė.

II sodyboje šeimininkavo 31 metų valstietis **Juozapas** (Juozapo s.) **Misiūnas**. Jo žmona Elžbieta – 26 m., sūnūs Dominykas – 9 m., Jonas – 6 m., dukterys Uršulė 3 m., Viktorija – 1 m. Misiūno sodyboje taip pat gyveno 35 metų Jurgis (Vincento s.) Zizas su gausia šeima: žmona

¹¹³ LVIA, f. 1262, ap. 1, b. 53, l. 95^v–98.

¹¹⁴ LVIA, f. 1262, ap. 1, b. 53, l. 361^v–371.

Grasilda (36 m.), sūnumis Kazimieru (13 m.), Laurynu (11 m.), Mykolu (9 m.), Jonu (4 m.), Antanu (1 m.) ir dukra Ona (6 m.).

III sodyba priklausė 46 m. **Adomui** (Kazimiero s.) **Zizui**. Jo žmona – Kotryna (38 m.), sūnus Antanas (12 m.), dukterys Darata (14 m.) ir Uršulė (4 m.). Adomo brolis Antanas buvo 32 metų, jo žmona Ona – 32 metų. Šioje sodyboje taip pat gyveno 29 m. amžiaus Domicėlė Misiūnaitė. Čia gyvenęs dvidešimt penkerių metų amžiaus Juozapas (Juozapo s.) Šležas 1855 m. buvo paimtas į rekrutus.

IV Martyniškių kaimo sodybą valdė **Baltramiejus** (Ignoto s.) **Kuzavinis** (47 m.). Jo žmona Kotryna buvo 38 m., sūnus Petras 17 m., duktė Ona – vienerių metų. Čia gyvenusi našlė Marijona Misiūnienė buvo 61 metų. Kita našlė Teresė Misiūnienė – 32 m. Ji turėjo „neteisėtai“ gimusį sūnų Joną (5 m.). Ieva Misiūnaitė turėjo „neteisėtai“ gimusią dukterį dvylikametę Kristiną. Kuzavinio sodybos gyventojų sąrašą užbaigia 80-metė Ona Zizienė.

V sodybos šeimininkas – 37 m. **Jonas** (Vincento s.) **Zizas**. Jo žmona Elžbieta – 43 m., sūnus Mateušas – 6 m., dukterys: Darata – 11 m., Kotryna – 4 m. Zizo namuose gyveno Zagorskių šeima: Ignotas (Mykolo s.) Zagorskis (28 m.), jo žmona Uršulė (26 m.), jų duktė Ona (1 m.), taip pat trisdešimtmetė Pranciška Mikelytė su „neteisėtai“ gimusiais sūnumis: 12 m. Juozapu ir 3 m. Petru.

VI sodyba priklausė 52 m. **Andriui** (Jono s.) **Zizui**. Jo žmona Domicėlė buvo 58 m., jų sūnus Petras – 34 m., duktė Rozalija – 16 m. Petro žmona Ona – dvidešimtmetė, jų sūnus Mateušas – vienerių metų.

VII kaimo sodybą valdė **Juozapas** (Juozapo s.) **Dugnas** (33 m.). Jo žmona Agota taip pat buvo 33 m., sūnus Kazimieras turėjo 16 m., Jonas – 12, Antanas – 4 m., duktė Ona buvo 14 m., Elžbieta – 1 m. Juozapo brolis Stanislovas turėjo 31 m., jo žmona Ona – 28, sūnus Juozapas – 4, Justinas – 1 m.

VIII sodyboje gyveno 35 m. **Kazimieras** (Juozapo s.) **Misiūnas** su žmona Elžbieta (36 m.), sūnumis Jonu (13 m.), Kazimieru (11 m.), Petru (6 m.), Dominyku (3 m.). Dvidešimt devynerių metų Kazimiero brolis Adomas mirė 1853 m. 1850 m. mirė čia gyvenęs 57 m. Stanislovas (Kazimiero s.) Gudbergis. Užrašytas ir Stanislovo sūnus Juozapas, kuris 1848 m. pabėgo iš dvaro (galbūt slėpdamasis nuo rekrutų). 1858 m. Misiūno sodyboje taip pat gyveno Motiejus (Mateušo s.) Tumonis (28 m.) ir Cecilija Zizaitė (25 m.), veikiausiai samdiniai.

IX Martyniškių kaimo sodyba priklausė 47 m. **Dominykui** (Mykolo s.) **Zagorskiui**. Jo žmona Barbora buvo 36 m., sūnūs: Antanas (14 m.), Justinas (10 m.), Benediktas (9 m.), Jonas (5 m.). Zagorskio namuose taip pat gyveno Petras (Mykolo s.) Zizas (26 m.) su žmona Ieva (25 m.) ir sūnumi Petru (4 m.).

X sodybos šeimininkas – 32 m. **Dominykas** (Jono s.) **Ruželė**. Jo žmona Marijona buvo 43 m., sūnus Kazimieras – 9 m., Dominykas – 5 m., duktė Rozalija – 10 m. Šioje sodyboje gyveno Ignoto (Jono s.) Gasiūno (46 m.) šeima: žmona Ona (42 m.), sūnūs Juozapas (15 m.), Petras (13 m.), Jonas (6 m.), duktė Ona (3 m.). Ruželės namuose gyvenęs 38 m. Dominykas (Antano s.) Radnis 1852 m. buvo sugautas į rekrutus.

XI sodybą valdė 61 m. valstietis **Stanislovas** (Motiejaus s.) **Vaičiuškis**. Jo žmona Elžbieta buvo 48 m., sūnus Justinas (32 m.) turėjo žmoną Oną (25 m.). Kartu gyveno kitas Stanislovo sūnus Petras (12 m.) ir duktė (10 m.), taip pat Stanislovo

brolis Kazimieras (57 m.). Vaičiūškio sodyboje taip pat gyveno Latvėnų, galbūt samdinių, šeima: Juozapas (Vincento s.) Latvėnas, 23 m., jo žmona Julija, 25 m., sūnus Petras (1 m.).

XII sodybos šeimininkas – **Kazimieras** (Antano s.) **Brogelė** (*Brogelo*), 36 m. Jo žmona – Konstancija (30 m.), sūnus Petras (8 m.), dukterys: Ona (11 m.), Elžbieta (2 m.). Čia gyveno ir šeimininko giminaitė devyniolikmetė Kotryna Brogelytė. Sepytinoliikmetis Justinas (Stanislovo s.) Zizas mirė šioje sodyboje 1852 m.

1858 m. mirė penkiasdešimt aštuonerių metų XIII sodybos šeimininkas **Antanas** (Motiejaus s.) **Vaičiūškis**. Liko dešimčia metų vyresnė jo našlė Uršulė. Jų sūnus Juozapas (34 m.) turėjo žmoną Domicėlę (30 m.) ir dukterį Oną (4 m.). Kitas Antano Vaičiūškio sūnus Petras buvo 32 m. Šioje sodyboje taip pat gyveno 34 m. samdinė Barbora Misiūnaitė.

XIV sodybą tvarkė trisdešimtmetis **Antanas** (Adomo s.) **Zizas**. Jo žmona – Uršulė (31 m.), sūnūs: Juozapas (8 m.), Justinas (4 m.), duktė Teresė (1 m.). Zizo namuose taip pat gyveno dvidešimtmetis Juozapas (Jono s.) Maršakas ir jo penkiasdešimtmetė motina Ona, taip pat penkiasdešimtmetė Darata Dugnienė. Jos sūnus, dvylikametis Jonas (Lauryno s.) Dugnas per ankstesnį surašymą buvo praleistas ir įrašomas į šį sąrašą.

XV sodybos šeimininkas – **Jonas** (Adomo s.) **Zizas** (34 m.), veikiausiai XIV sodybos šeimininko brolis. Jo žmona Barbora – taip pat 34 metų. Jų ketverių metų sūnus Jonas mirė 1852 m. 1858 m. sūnus Mateušas turėjo 9 m., dukterys Uršulė – 13 m., Ona – 5 m., Barbora – 3 m. Dvidešimt ketverių metų Jono Zizo brolis Laurynas 1852 m. buvo paimtas į rekrutus.

Čia gyveno 45 m. **Juozapas** (Mykolo s.) **Zizas** su 38 m. amžiaus žmona Darata. Jono Zizo sodyba nuolat buvo apgulama rekrutų gaudytojų. 1852 m. į rekrutus buvo paimtas dvidešimt ketverių metų Laurynas Zizas, sodybos šeimininko brolis. 1854 m. į rekrutus buvo išvestas devyniolikmetis Tamošius (Antano s.) Vaičiūškis, 1855 m. rekrutuotas taip pat devyniolikmetis Juozapas (Juozapo s.) Šležas ir dvidešimt ketverių metų Juozapas (Antano s.) Radnis, galimas dalykas, 1852 m. iš X sodybos išvesto į rekrutus Dominyko Radnio brolis.

XVI Martyniškių kaimo sodybą valdė keturiasdešimtmetis **Kazimieras** (Adomo s.) **Zizas**, galbūt irgi XIV ir XV sodybų šeimininkų brolis. Jis turėjo žmoną Rozaliją (33 m.), sūnų Kazimierą (12 m.), dukteris Rozaliją (10 m.), Oną (7 m.), Uršulę (4 m.). Šioje sodyboje gyveno Kazimiero brolis Dominykas (28 m.), taip pat trisdešimtmetė našlė Barbora Misiūnienė, 66 m. amžiaus Justinas (Kazimiero s.) Misiūnas. Jo brolis Juozapas čia mirė 1851 m., būdamas 47 m. amžiaus. Kartu su Justinu gyveno jo 45 m. amžiaus brolis Stanislovas su keturiasdešimtmete žmona Elžbieta.

Iš viso Martyniškių kaime per 1858 m. baudžiauninkų reviziją buvo surašyti 78 vyrai ir 70 moterų.

1846 m. Nemunėlio ir Šetekšnos pakrantėse buvusių dvarų inventoriai ir 1858 m. baudžiauninkų revizijos sąrašai liudija apie pakitimus, paskutiniaisiais baudžiaivos dešimtmečiais vykusius valstiečių gyvenime. Inventoriuose užfiksuoti turtingiausi duomenys rodo, kad baudžiauninkų ūkių ekonominis pajėgumas yra pakilęs. Pagrindinis jų turtas – grūdai, linai, gyvuliai (valstiečio sodybos pastatai buvo laikomi dvaro nuosavybe). Kiek baudžiauninkai turėjo grūdų ir linų, inventoriai neparodo. Kavoliškio

dvaro kaimuose (nedaug skyrėsi ir kitiems dvarams priklausę kaimai) vienam kiemui teko daugiau kaip po du arklius, 2,5 jaučio, 3 karves, 3 kiaules, 6 avis. Arklių ir jaučių skaičius pakankamas ir darbams savo ūkyje, ir lažui. Tiesa, karvių ir kiaulių gausiai gyvenamose sodybose mažoka. Turint omenyje, kad tais laikais karvės menkai duodavo pieno, ilgai reikėdavo laukti, kol įmis prastai šeriamos kiaulės, netenka stebėtis dėl griežtų pasninkų.

O lažo našta buvo didelė: keturios dienos per savaitę vyrui su kinkiniu, t. y. pakinkytais į arklą jaučiais ar į vežėčias arkliu, ir moteriai, vadinamai antrinke, su grėbliu, šakėmis ar kitokiais įrankiais. Darbo diena truko nuo saulės patekėjimo iki saulėlydžio. Maistą baudžiauninkai nešėsi iš namų. Inventoriai taip pat numatė keliolika pavarymų į skubius sezoninius darbus, kai į baudžiovą turėjo eiti visi darbingi sodybos žmonės, paliekant namuose tik vieną vaikų prižiūrėti.

Tiesa, 1858 m. baudžiauninkų sąrašai rodo, kad sodybose gyveno gausios šeimos, jose, be sodybos šeimininko, jo žmonos ir vaikų, dažnai gyveno šeimininkų broliai, seserys ar kiti giminaičiai. Daugumoje sodybų būta ir samdinių. Šie gyventojai buvo pagrindiniai lažo naštos nešėjai. Juozas Tumas-Vaižgantas atsiminimuose apie savo gimtinę (Malešių kaimas Svėdasų parapijoje) rašė, kad jo tėvas, būdamas sodybos šeimininkas, pats į lažą niekada nėjo, dirbti į dvarą siųsdavo kitus jo sodyboje gyvenančius žmones. Panemunėlio parapijos šiaurinių ir vakarinių kaimų gyventojų sąrašai rodo, kad ir čia tarp baudžiauninkų būta nemažų socialinių skirtumų. Vienas dalykas – sodybos šeimininko šeima, kitas – įnamiai, kampininkai, samdiniai. Susidarydavo ištisos samdinių dinastijos: vienoje sodyboje gyvena nebejaunas tėvas, o kitose sodybose – pasamdytos kelios jo dukterys.

1858 m. baudžiauninkų surašymo dokumentai rodo, kad daug jaunų vyrų per paskutinį baudžiovos dešimtmetį buvo paimta į rekrutus. Pagal paėmimo metus matome, kad rekrutų gaudymas ypač suintensyvėjo Krymo karo (1853–1856) metu. Verta atkreipti dėmesį, kad į rekrutus retai kada patekdavo sodybos šeimininko brolis. Dažniausiai rekrutas – samdinys, našlaitis, žmogus be tėvų ir namų, galbūt ne paties nuolankiausio charakterio, tad kliuvinys ir sodybos šeimininkui, ir dvaro prievaizdai. Nelinksma ir samdinių-merginų dalia. Ištekėti dažniausiai jos galėjo tik už tokių pat bedalių, kaip ir pačios. Kas gi kitas jas, bekraites, ims? Baudžiauninkų sąrašuose kartais randame merginas su kūdikiu, prie kurių prierašas: „neteisėtas“, t. y. pavainikis. Kaip rodo metrikų knygos, neretai tokie kūdikiai išgyvendavo vos keletą dienų ar savaitę. Laidojimo metrikų knygoje buvo rašoma: mirė dėl įgimto silpnumo. Tų samdinių pavainikių, kurie išgyvendavo, laukė piemens ar piemenės, vėliau samdinio-berno ar mergos – dalia.

Baudžiauninkų revizijų sąrašuose randama nemažai prierašų: mirė ... metais. Daugelis jų susiję su 1848–1852 m. Atrodo, kad tuo metu Panemunėlio apylinkėse siautėjo kažkokia epidemija. Veikiausiai tai buvo choleros epidemija, kuri vien Kauno gubernijoje 1848–1857 m. pareikalavo daugiau kaip 10 tūkstančių žmonių gyvybių¹¹⁵.

Tačiau 1858 metais jau dvelkė naujovėmis, kurias atnešė po trejų metų paskelbtas baudžiovos panaikinimas. Žmonės, kurie į paskutinį valstiečių revizijos aktą surašyti kaip dvarininkų pavaldiniai, kitaip tariant, gyva jų nuosavybė, tapo bendruomenių valstiečiais. Bendruome-

¹¹⁵ Tarybų Lietuvos enciklopedija, Vilnius, 1985, t. 1, p. 327.

nės buvo sudaromos pagal ankstesnes dvarų teritorijas. Praėjus kuriam laikui jos buvo stambinamos, suteikiant valsčių pavadinimus. Buvusių baudžiauninkų laukė daug metų, per kuriuos jie turėjo išsipirkti iš dvarininkų jų tėvų ir protėvių dirbtą žemę. Vyko aštrūs konfliktai tarp dvarininkų bei juos rėmusios caro administracijos ir kaimų bendruomenių. Daugelis valstiečių savaip suprato 1861 m. vasario 19 d. caro manifestą apie baudžiovos panaikinimą ir caro pasirašytus nuostatus apie valstiečius, išėjusius iš baudžiavinės priklausomybės. Valstiečiai nenorėjo priimti šių nuostatų, paklusti valdžios paskirtiems taikos tarpininkams, kurie turėjo reguliuoti dvarininkų ir valstiečių santykius.

Praėjus metams po caro manifesto paskelbimo Kauno vicegubernatorius Koreckis rašė Vilniaus generalgubernatoriui, kad Panemunėlio valsčiaus valstiečių sueigos atsisako priimti nuostatinius raštus, kad valstiečiai nepripažįsta paskirtojo taikos tarpininko, o nori patys jį išsirinkti. Vicegubernatorius rašo, kad jis įsakė „*Moškėnų, Sėdžiūnų ir Klišių seniūnijose (...) išdėstyti karinę komandą (...) ir tuoj pat imtis griežtų priemonių nutraukti betvarkę*“¹¹⁶. Bet valdžia neskubėjo sudrausti dvarininkų savavaliavimo. 1866 m. Panemunėlio valstiečiai skundėsi Vilniaus generalgubernatoriui (pasirašė seniūnas Kazimieras Klimka, rinktiniai – Dominykas Šepka, Gasparas Jasiūnas, Ignatas Vaitoška, mokesčių rinkėjas Jonas Žentikas, valsčiaus teisėjas Baltramiejus Navikas, Vladislovas Baublys, už beraščius pasirašė raštininkas Čuvaševs), kad dvarininkas Vladislovas Turas dar 1862 m. išėikvojo jų supiltą bendruomeninį grūdų sandėlį ir, nepaisant daugelio kreipimūsi į valdžios įstaigas, iki šio išėikvotų grūdų nesugrąžina¹¹⁷.

Bet tai buvo jau kitas gyvenimo metas. Ir žmonės, kaip matome, kitokie: jie jau sugeba tarti savo žodį ir apie dvarininką, ir apie valdžią. Valstietis ėmė galvoti, kaip išleisti į mokyklą bent vieną sūnų, kad išeitų jei ne į kunigus, tai bent į raštininkus. Taupesni ir energingesni valakininkai dairėsi į silpnėjančius dvarus, ieškodami būdų išsinuomoti ar net nusipirkti dvaro žemės. Jei ne lietuviškos spaudos uždraudimas, keturiems dešimtmečiams suvaržęs lietuvių kultūros, kartu ir ūkio raidą, pobaudžiavinis kaimas būtų ėjęs į priekį tvirtesniu žingsniu.

* * *

Pabandėme apžvelgti daugiau kaip keturis šimtus metų trukusią epochą nedideliame Šiaurės rytų Lietuvos žemės plotelyje – Nemunėlio, Šetekšnos, Laukupės pakrantėse. Istorija pašykštėjo žinių apie šį kraštą. Vis dėlto atkakliai ieškant pavyksta surasti dar nežinomų dokumentų apie dvarus ir kaimus vietovėse, kurios vėliau gavo Panemunėlio valsčiaus ir parapijos pavadinimus. Ankstyviausi kaimų paminėjimai senuosiuose dokumentuose rodo, kad 2005 metais Panemunių, Joneliškių, Vilių, Cibelių kaimams sukako keturi šimtai dvidešimt metų. Tais pačiais metais suėjo keturi šimtai devyniasdešimt metų nuo Žygimanto Senojo donacijos Aleknai Krivičiui – Panemunės valdos, iš kurios išsirutuliojo Panemunėlio, Turdvario, Kavoliškio dvarai, įsteigimo. Tam tikra prasme tai ir Panemunėlio valsčiaus pradžia, nes dvaras tais laikais buvo ne tik žemės valda, bet ir administracinis vienetas.

Senuosiuose dvarų inventoriuose, baudžiauninkų revizijų aktuose, metri-

¹¹⁶ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius, t. 2, 1965, p. 36.

¹¹⁷ Ten pat, p. 128.

kų knygoje slypi gausi informacija apie žmones, gyvenusius prieš keletą šimtų metų. Nedidelę dalį šių dokumentų skelbiame šiame darbe. Galbūt šios publikacijos paskatins Panemunėlio apylinkių žmones aktyviau ieškoti savo šeimos, savo giminės šaknų, nuodugniau pasidomėti savo gimtųjų kaimų praeitimi, užrašinėti žmonių atsiminimus, kurti kaimų istoriją.

Senovės romėnų posakis *Historia est magistra vitae* (Istorija yra gyvenimo mokytoja) aktualus ir šiandien. Jis skatina tautinio orumo jausmą, ugdo pilietiškumą, saugo kultūrinį tapatumą vis labiau globalėjančiame pasaulyje. Istorinė asmens ir tautos atmintis gilesnė ir stipresnė, kai ji aprėpia ne tik visos tautos ir valstybės praeitį, bet ir įleidžia šaknis į žmogui šventą žemės plotelį, kuris vadinasi gimtine.

Panemunėlio parapijos metrikų knygas pavarčius

Donatas Papaurėlis

Turėjau galimybę susipažinti su kai kuriais istoriniais dokumentais, pasidomėti mūsų protėvių praeitimi. Lietuvos valstybės istorijos archyve pažiūrėjau Panemunėlio ir Rōkiškio parapijų metrikų knygas nuo 1798 iki 1914 metų. Abi šios parapijos priklausė Obėlių dekanatui. Kur kas daugiau istorinių duomenų yra apie Obėlių parapiją, nes atskirų šios bažnyčios metrikų knygų yra nuo 1697 metų, o XVIII amžiaus metrikų knygų yra gana daug. Panemunėlio ir Rōkiškio parapijų metrikų knygos išlikusios tik nuo 1800 metų. Ankstesnio laikotarpio knygos neišsaugotos ir vargu ar dar galima ką nors surasti. Kiekviena užsilikusi, bažnyčios saugoma knyga, nepatekusi į archyvą, būtų didelė vertybė.

Metrikų knygos – tai krašto istorija, mūsų visų genealogija: sukauptas duomenų bankas apie prosenelių kartas, įregistruotas jų gimimas, krikštas, mirtis. Bažnyčios knygose įrašai apie gimimą ar santuoką yra kilmės liudijimas. Čia galime sužinoti ne tik gimimo, santuokos, gyvenimo pabaigos faktą, bet rasti duomenų ir apie žmonių socialinę kilmę, tikyba, gyvenamąją vietą, gimusių ar susituokusių tėvus, gimines ir artimuosius kaimynus, su kuriais gyveno ir bendravo mūsų senoliai, apie mirties priežastį – ligas, nelaimingus atsitikimus. Ypač gausios informacijos suteikia gimimų ir santuokų įrašai – iš jų galima susidaryti vaizdą ir apie buvusius migracijos procesus.

Kai kurios metrikų knygos dėl netinkamo saugojimo ir nuolatinio kilnojimo yra prastos būklės, nuplyšusios. Įrašai, surašyti blogos kokybės rašalu ant prasto popieriaus, ilgainiui nyksta, ne viską galima tiksliai perskaityti, todėl kai kurios knygos net neduodamos skaitytojams.

Panemunėlio parapijoje nuo seno gyveno tik lietuviai katalikai, nėra kitų konfesijų bendruomenių, todėl visi atskirų metų įrašai atspindi gana tiksliai šios parapijos demografinę situaciją.

Iki XVIII a. penktojo dešimtmečio pradžios knygos rašomos lenkų kalba. Lietuvai tapus Rusijos imperijos sudedamąja dalimi, rusų kalba išgalėjo sunkiai ir ne iš karto, kelis dešimtmečius dar buvo vartojama lenkų kalba. 1844 metais atskirose knygose dar lenkiški įrašai, o jau 1848 m. – rusų kalba. Mirties datos 1839 metais jau rašomos rusų kalba, o kitos – dar lenkiškai, nors jos parengtos su grafomis rusų kalba.

Seniausi ir gana įdomūs yra Panemunėlio parapijos 1802–1818 metų metrikų knygų įrašai, susegti į vieną bylą. Darant įrašus, ne visada rašoma pavardė, pirmiausia moters mergautinė pavardė, nenurodoma kilmė. 1816 metais įrašų grafos tobulinamos: atskirai rašoma gimimo ir krikšto datos, tėvų vardai bei pavardės ir pan.

Būtų neteisinga idealizuoti mūsų protėvių gyvenimą – jis buvo nelengvas. Gyvybės tąs idėja – turėti daug vaikų – buvo svarbesnė nei ekonominiai sunkumai. Šeimos buvo gausios, gimdavo 10–12 vaikų, išaugdavo 4–6, daugiau negu pusė mirdavo. Moterys gimdydavo, kol leisdavo sveikata. Moškėnų, Sėdžiūnų kaimų šeimos tą visiškai patvirtina. 1851 m. susituokęs Stanislovas Papaurėlis iš Moškėnų kaimo turėjo 8 vaikus, o 1907 m. miręs paliko 4 vaikus; to paties kaimo Kazimieras Papaurėlis, miręs 1894 m., paliko 6 vaikus, nors šeimoje augo 12 atžalų.

Straipsnyje bandoma paanalizuoti gimusiųjų ir mirusiųjų iki 20 metų skaičių. Šis amžiaus tarpsnis parinktas vien praktiniais sumetimais. Iki 20 metų jaunas žmogus pasiekdavo fizinę ir dvasinę brandą. Po 20 metų pasikeisdavo jo socialinis statusas, prasidėdavo jaunystės etapas. Iš piemens, vėliau – pusbernio tapdavo bernu ir vyru, besiruošiančiu kurti šeimą, pratęsti giminę.

Mirę vaikai išnykdavo iš atminties. Jų vardus vėl suteikdavo naujai gimusiems. Labiausiai patikęs vardas kartodavosi ir kitose kartose.

Ne santuokoje gimę vaikai buvo netoleruojami. Gimimo metrikų knygose apie tokius vaikus buvo įrašai, kad jie gimę neteisėtai.

Gimusį kūdikį buvo stengiamasi kuo greičiau pakrikštyti. Iš įrašų matyti, kad tarp gimimo ir krikšto – dvi, trys dienos ir tik gana retai, matyt, dėl žiemos šalčių ar vasaros darbymečio, o gal dėl kūdikio silpnumo, susidaro net savaitės skirtumas. Iš senelių pasakojimų sužinome, kad žmogui ateinant į pasaulį svarbus vaidmuo priklausė pribuvėjai arba tiesiog šią pareigą mokačiai atlikti „bobutei“. Ji kūdikį apiprausdavo ir krikštydavo vandenių, suteikdavo vardą. Vaikučiui gimus silpnam arba jam mirus, jos krikštas galiojo ir vaikas buvo laidojamas pašventintoje kapinių dalyje. Sutvirtėjęs ar pasveikęs kūdikis buvo perkrikštijamas bažnyčioje, bet vardas jau nebuvo keičiamas. Bažnyčia reikalavo, kad nenumirtų nekrikštytas vaikas.

Krikšto įrašuose randami tradiciniai, plačiai paplitę ir iš kartos į kartą besikartojantys lietuviški, krikščioniški vardai. Šeimose buvo gerbiami tėvai, seneliai, laikomasi tradicijos, tad vardų kaitos nepastebėta. Nėra tokios vardų įvairovės, kuri užplūdo mus pokario metais ir vėliau. Jei kuris vardas ar žmogus patikdavo, jo vardu krikštydavo sūnus ir dukras, brolių vaikus, pusbrolius. Jei mirdavo mergaitė vardu Uršulė, gimus kitai mergaitei ją vėl krikštydavo tuo pačiu Uršulės vardu. Populiariausi Panemunėlio parapijoje buvo šie vyrų vardai: Antanas, Jonas, Petras, Kazimieras, Stanislovas, Juozas, Pranas, Jurgis, Jokūbas, Mykolas, kiek retesni – Adomas, Andrius, Ignas, Benediktas, Konstantinas, Tadeušas, reti – Baltramiejus, Krištoforas, Simonas, Teodoras, Anupras, Rapolas. Populiariausi moterų vardai: Ona, Barbora, Marijona, Teresė, Elžbieta, Ieva, Agota, Antanina, Elena, Rozalija, Uršulė, retesni – Domicėlė, Emilija, Stefanija, Viktorija. Lenkų kalba rašytuose įrašuose vardai lenkinami, rusiškuose – rusinami. Pvz., Jonas – *Jan*, Pranas – *Frančišek*, Juozas – *Josef*, Jurgis – *Georgijus* ir pan.

Gimimo ir krikšto įrašuose rašoma krikštatėvių vardai, pavardės, kartais net nurodoma krikštamotės šeimyninė padėtis (Jurgis Adomonis su mergina Elžbieta Kupetyte, Ignotas Kairys su Rozalija, Juozo Strumskio žmona). Kokią įtaką parenkant vardą turėjo krikštatėviai, pasakyti sunku. Krikštatėviais buvo kviečiami dori ir tvarkingi kaimynai, giminės. Dažnai tas pats krikštatėvis kartojasi, krikštija kelis vaikus; tai rodo, kad jis buvo autoritetingas, populiarus ir mėgstamas bendruomenės, giminės žmogus.

Daug žinių, ypač po XIX a. antrosios pusės, suteikia santuokų registracija. Nurodomi besituokiančiųjų vardai, pavardės, iš kur kilę, socialinė padėtis, amžius, tėvų vardai, pavardės, tikyba, iš jaunojo ir jaunosios pusės po kelis liudininkus – jų vardai ir pavardės. Nuotakas imdavo iš savo ar gretimo kaimo. Santuoka registruojama toje parapijoje, iš kurios vedama jaunoji. Kilmingųjų Panemunėlio parapijoje buvo vienetai, Panemunėlio, Tūrdvario dvarų šeimų nariai, visi kiti – valstiečiai.

Tuokiasi tik to paties luomo atstovai. Perskaičius pavardes, jau galima matyti, iš kurių kaimų yra besituokiantieji, nes Panemunėlio parapijoje senos, genetiškai lietuviškos kilmės pavardės. Pagal mokslininkų teiginius, iki 70% mūsų pavardžių yra slaviškos kilmės. Įrašuose jos buvo lenkinamos arba rusinamos. Panemunėlio parapijoje dauguma pavardžių yra baltiškos, lietuviškos kilmės, todėl jos išliko autentiškos. Jaunoji visada užrašoma vyro pavarde.

Pagal įrašus galima nustatyti, kada buvo keliamos vestuvės. Rečiau buvo tuokiamasi per vasaros darbymetį, per rugiapjūtę. Advento, gavėnios metu iki Velykų vestuvės nebuvo keliamos: tai ne metas linksmintis. Vestuvių laikas – sausis, vasaris, birželis, liepa, rugsėjis, spalį, lapkritis. Palankiausias metas piršliauti ir tuoktis – žiema.

1897 m. Panemunėlio parapijos bažnyčioje įregistruotos 28 santuokos: iš jų sausį – 2, vasarį – 17, gegužę – 1, liepą – 4, lapkritį – 4. 1893 m. tuokėsi 27 poros: sausį – 10, vasarį – 4, balandį – 1, gegužę – 4, liepą – 2, rugsėjį – 1, spalį – 2, lapkritį – 3; 1841 m. – 13 porų: sausį – 2, balandį – 2, kovą – 1, rugpjūtį – 1, rugsėjį – 1, spalį – 1, lapkritį – 5.

Kaime santuoka buvo visuotinė, tuokėsi visi, žmonas išrinkdavo tėvai. Vieni-šam žmogui išgyventi buvo sunku, jis prisiglausdavo parapijos špitolėje, elgetavo.

Užsakus santuokai registruoti bažnyčia priimdavo iš anksto, kad būtų galima patikrinti, ar nesituokia kraujo giminės. Bažnyčia šį procesą ayklai stebėjo. Giminėms tuoktis leidimą duodavo tik vyskupas. Panemunėlio parapijoje šio reiškinio nerasta, nors Rokiškio parapijoje pasitaikė. Apie santuokos registravimą tris sekmadienius paeiliui po pamokslą buvo viešai visai parapijai iš sakyklos skelbiamos besituokiančiųjų poros.

Metrikų knygos buvo kruopščiai rašomos. Tačiau daugelis įrašų, kartais ir dėl neaiškios rašyenos, sunkiai įskaitomi, pasitaiko netikslumų, kunigai neretai padarydavo klaidų. Besituokiantieji, ypač vyresni vyrai, stengėsi save šiek tiek „pajauninti“ ir nurodydavo ne 30 ar daugiau metų, o 27–28 metus, nors dauguma vyrų tuokdavosi sulaukę 30 ir daugiau metų. Žmonas vesdavo 3–5 metais jaunesnes. Gretinant atskirus įrašus, pvz., krikšto ir santuokos metus, galima patikslinti kai kuriuos nedidelius besituokiančiųjų amžiaus netikslumus. Visose kaimų bendruomenėse randame našlių – vyrų ir moterų – santuokų.

Žinios apie mirusiuosius, jų nugyventą amžių liko tik archyvuose esančiose knygose. Neišliko atskirų kaimų senųjų kapinių, o ir tose, kurios išliko iki šių dienų, nerasime paminklų, antkapių su įrašais iš XVIII a. ir XIX a. pirmosios pusės. Anksčiau mūsų kraštiečiai nesistatydindavo sau amžino paminklo, tikėjo, kad išeina į dausas pas protėvius, į dangų, kur juos priims Dievas. Senosiose kapinėse būdavo statomas visiems palaidotiesiems bendras medinis kryžius ir tik vėliau, XIX a. pabaigoje, pradėti statyti akmeniniai kryžiai.

Mūsų senoliai subtiliai jautė būties dėsnius. Šimtas metų praėjo, ažuolas supuvo, suiro, neliko nė ženklo. Senoji informacija išsityrynė iš žmonių sąmonės, atsirado vietos naujai. Kaime keitėsi kartos, atėjo kiti žmonės, gyvenimas nuolat atsinaujino.

XIX a. pirmojoje pusėje kiekvienas Panemunėlio parapijos kaimas dar turėjo savas kapines, kuriose laidojo ir naujagimius vaikus, ir senolius.

Jonėliškių kapinės tapo parapijos kapinėmis ir tik kai kuriose didesnių kaimų kapinėse ir dabar laidojama: Juřkupių, Kavõlių, Mořkõnų, Šetekšnų. Tačiau kitų kai-

mų kapinės ilgai prarado savo reikšmę ir išnyko. Dabar vargu ar kas beparodys, kur buvo Sėdžiūnų, Martiniškėnų, Ramanauskų ir kitų kaimų kapinės.

Mitas, kad mūsų protėviai buvo ilgaamžiai. Mirtis, ligos, epidemijos, nederliaus metai, vargas gyvenimas valstietį nuolat lydėjo. Pagal 1853 metų mirusiųjų įrašus matome, kad kaime siautė cholera.

1824 m. Moškėnų kaime per keturis mėnesius – rugsėjį–gruodį mirė 8 žmonės: Ona Aleksiejutė – 23 metų, Kazimiera Adomonytė – 4 metų, Jonas Adomonis – 20 metų, Elžbieta Dagienė – 50 metų, Juozas Adomonis – 10 metų, Agota Jasiūnaitė – 5 savaičių, Elžbieta Dagitė – 14 metų, Teresė Aleksiejutė – 12 metų. Labai nedaug žmonių sulaukdavo 80–90 metų. Rastas 1893 metų įrašas nurodo, kad Bajoriškių kaime mirė Marijona Rimšienė, Kazimiero Masiulio dukra, sulaukusi 113 metų. Panemunių kaime nuo senatvės, sulaukęs 100 metų, mirė Jacek Čepelis.

Skaitydami įrašus apie mirties priežastį matome, koks buvo tuometinis medicinos lygis ir itin menkos žinios apie žmogaus sveikatą bei ligas. Iš senelių, tėvų paveldime ne tik ūgi, akių, plaukų spalvą ir kita; kartais tiesiog būtina žinoti, kas mūsų kraujo giminės, kuo jie sirgo, ar ilgai gyveno, ką mes galėjome paveldėti. Deja, neretai ne tik apytikriai užrašoma, bet ir abejotina priežastis nurodoma Naujagimiai kūdikiai dažniausiai mirdavo nuo silpnumo, vandenės, viduriavimo, vyresni vaikai – kokliušo, skarlatinos, kosulio. 1877 m. Panemunių kaime mirė vaikas nuo išgaščio. Vyresni vaikai ir suaugusieji mirdavo nuo senatvės, džiovos, astmos, karštligės, plaučių ar skrandžio uždegimo, širdies ligų, viduriavimo. Neretai paprasčiausiai rašoma: nuo vidaus ligos arba nežinoma liga.

Ligos, rekrutai, kitos negandos retino vyresnius ir suaugusiuosius. 1865 m. Panemunėlio parapijoje 70–80 metų sulaukę mirė 11 žmonių, daugiau kaip 80 metų – 3 ir per 90 metų – 1 žmogus. 1906 m. 60–80 metų sulaukę mirė 22 žmonės, daugiau kaip 80 – 10, per 90 metų – 2 žmonės.

Metrikų knygose įrašoma ne tik mirusiojo amžius, socialinė kilmė, mirties priežastis, bet ir likę vaikai, našlys – vienas iš sutuoktinių.

1826 m. Moškėnų kaime 60 metų sulaukęs mirė valstietis, kuris nieko nepaliko. Net savo pavardės, nes jos neužrašė ir, matyt, niekas neprisiminė.

Santuokų, gimimų ir mirimų statistika 1800–1913 metais

Metai	Santuokų	Gimė			Mirė			
		iš viso	berniukų	mergaičių	iš viso	berniukų	mergaičių	iki 20 m.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1800		110						
1801		140						
1802	29	112	62	50	78	44	34	
1803	18	126	63	63	88	42	46	
1804	27	137	64	73	50	23	27	
1805	18	128	83	45	61	25	36	
1806	20				81			
1807	21	102			215			
1808	33				179			
1809	29	138			71			
1810	38	114			63	33	30	

(tęsinys)

Metai	Santuokų	Gimė			Mirė			
		iš viso	berniukų	mergaičių	iš viso	berniukų	mergaičių	iki 20 m.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1811	31	124	66	58	59	32	27	
1812	17	108			87			
1813	23	124	62	62	77	40	33	
1814	25	137	71	66	75	44	31	
1815	29	128	62	66	76	42	34	
1816	19	121	76	45	92	44	48	
1817	20	108			67			
1818					97			
1819	25	128	62	66				
1820	23	110			65			
1824	24	126	68	58	102	53	49	63
1825	26	170	99	71	79	37	42	
1826	32	144			95			61
1827		153						
1828	28	154						
1829	20	130						
1830	19	115	61	54				
1831	24	138						
1832	36	134			37			16
1833	22	118			53			28
1834		147	79	68	64	41	23	42
1835					106			41
1836		125	63	62	117			34
1837		130			49			29
1838		111			43			20
1839		146			70			43
1840		142			105			71
1841					122			61
1842					126			
1843	26	128			59			33
1844	26	103			63			
1845	16	106			176			121
1846					113			
1848	28	114			47			
1849	28	120			50			
1851	13	135						
1853	30							
1857					67			41
1859		118	49	69				
1862	27	138			60			24
1865	40				51			23
1866					57			28
1867					58			19
1868					80			
1869					150			
1870					111			
1871	27				84			
1873	31				122			
1874					91			
1875	35				90			
1876					71			36
1878					73			38
1880		125						
1885					128			96
1888		181			118			
1892		196						

(tęsinys)

Metai	Santuokų	Gimė			Mirė			
		iš viso	berniukų	mergaičių	iš viso	berniukų	mergaičių	iki 20 m.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1893	27	163			130			94
1894		186						
1895					140			
1896					104			54
1897	28	190			126			73
1898		176			139			
1899		194						
1900					112			
1901		167			183			130
1902					156			
1903					117			
1904					149			
1905					126			
1906					103			44
1907					112			58
1908					132			
1910					110			57
1911					97			
1913					90			

Lietuvos kariuomenės savanoriai panemunėliečiai

Ričardas Čepas

Antanas Bartkus, Miko, gim. 1896 09 01 Vilūčių k., Užpalių vls. (Utenės r.). Tarnavo savanoriu 1919 07 01–1921 10 16. 1932 m. gyveno Panemunėlio vls., Rukšių k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8819, išduotas 1932 10 31.

Augustinas Bitinas, Juozo, gim. 1894 06 21 Panemūnių k., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 07 07–1921 03 04. 1931 m. gyveno Panemunėlio vls., Rukšių k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7783, išduotas 1932 01 15.

Petras Bitinas, Juozo, gim. 1896 05 01 Panemūnių k., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 07 02–1922 01 22. 1929 m. gyveno Panemunėlio vls., Naujikų k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5277, išduotas 1930 06 25.

Antanas Davolis, Karolinos, gim. 1900 02 10 Laibgalių k., Rokiškio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 08 04–1922 01 22. 1929 m. gyveno Panemunėlio vls., Naujikų k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1136, išduotas 1928 10 31.

Juozas Kiboras, Juozo, gim. 1896 11 02 Šėtos mstl. (Kėdainių r.). Tarnavo savanoriu 1919 03 06–1921 10 30. 1930 m. gyveno Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5773, išduotas 1930 10 31.

Matas Krisiukas, Felikso, gim. 1902 09 21 Panemunėlio dv., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1920 10 24–1921 11 23. 1931 m. gyveno gimtinėje. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6297, išduotas 1931 02 25.

Tadas Legas, Jono, gim. 1895 07 01 Dauneikių k., Debeikių vls. (Anykščių r.). Tarnavo savanoriu 1919 06 27–1920 03 15. 1929 m. gyveno Panemunėlio vls., Rukšių k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1769, išduotas 1929 03 20.

Ignas Mikšys, Jono, gim. 1899 07 31 Žaiibiškių k., Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo savanoriu 1919 08 18–1922 01 17. 1930 m. gyveno Panemunėlio dvare. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7716, išduotas 1931 12 23.

Jonas Peldžius, Juozo, gim. 1895 08 14 Bagvilių plv., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 07 24–

1920 09 01. 1928 m. gyveno Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Mirė 1950 m. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1608, išduotas 1929 02 19.

Petras Purvinis, Juozo, gim. 1895 10 09 Bagvilių plv., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 07 09–1922 04 01. Buvo patekęs lenkų nelaisvėn. Po kariuomenės tarnavo policininku. Mirė 1922 10 09 Kamajuosė sužalotas girtų piliečių. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4100, išduotas 1929 11 21.

Vytautas Ramanauskas, Kazio, gim. 1898 04 08 Laūkupėnų k., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 03 03–1920 03 20. 1930 m. gyveno Kauno apskr., Lapių vls., Šatijų k., vėliau Kaune. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 10068, išduotas 1938 01 31.

Anupras Rimavičius, Jono, gim. 1896 06 12 Miliūnų k., Rokiškio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 06 05–1921 10 08. 1930 m. gyveno Panemunėlio vls., Ažumiškio k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5857, išduotas 1930 11 11.

Petras Ruseckas, Karolio, gim. 1883 07 08 Baubliškių vnk., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Įstojo į Lietuvos kariuomenę savanoriu 1918 11 18. Apdovanotas Vyčio kryžiumi. Atsargos majoras. 1920 m. išrinktas į Steigiamąjį Seimą. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 23, išduotas 1928 05 14. Spaudos darbuotojas, knygnešystės tyrinėtojas. Kaip pasižymėjusiam asmeniui nuo 1938 02 16 paskirta 250 Lt pensija. 1944 12 14 NKVD areštuotas, tardytas, 1945 04 18 karinio tribunolo nuteistas 10 metų lagerių. Mirė 1945 12 Prostornojės koncentracijos stovykloje, Kazachijoje.

Jonas Petras Speičys, Antano, gim. 1892 08 16 Bajorų k., Skāpiškio vls. (Kūpiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 02 01–1920 02 12. 1929 m. gyveno Panemunėlio vls., Janavos vnk. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2655, išduotas 1929 05 31.

Petras Stelionis, Jurgio, gim. 1900 10 11 Juozapāvos vnk., Jūodupės vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu nuo 1919 07 17, šauktiniu – 1920 08 28–1923 02 26. 1928 m. gyveno Panemunėlio vls., Totōriškio vnk. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1613, išduotas 1929 02 19.

Romualdas Šidlauskas, Jurgio, gim. 1899 05 17 Šetėkšnių k., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Savanoris nuo 1919 06 13. Dalyvavo kovose su lenkais. Baigė karo mokyklą. Atsargos vyr. leitenantas. 1923 04 21 paleistas iš kariuomenės eiti aukštojo mokslo. 1938 06 25 paleistas į atsargą. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 878, išduotas 1928 08 31.

Pranas Šilinis, Simono, gim. 1895 05 05 Kavėlių k., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 07 10–1920 09 01. 1930 m. gyveno Panemunėlio vls., Ažumiškio k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6050, išduotas 1930 12 15.

Stasys Tereškevičius, Kosto, gim. 1894 01 05 Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 07 10–1920 08 04. 1928 m. gyveno Panemunėlio vls., Janavos vnk. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1065, išduotas 1928 10 20.

Aleksas Ušeckas, Igno, gim. 1894 03 02 Panemunių k., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 08 01–1921 07 29. 1930 m. gyveno Panemunėlio vls., Rukšių k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6341, išduotas 1931 02 25.

Henrikas Vaitkevičius, Kostantino, gim. 1901 01 30 Rukšių k., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Savanoris nuo 1919 01 15. 1921 12 08 baigė Karo mokyklą. 1923 09 09 paleistas į atsargą. Atsargos jaunesnysis leitenantas. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2649, išduotas 1929 05 31. Gyveno ir dirbo Kaune. 1941 06 13 išvežtas į Sevurallāgo koncentracijos stovyklą. Ten 1942 03 13 mirė.

Marcelinas Valiulis, Kazio, gim. 1902 05 12 Skirū vnk., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 08 04–1923 06 14. 1928 m. gyveno Panemunėlio vls., Janavos vnk. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 977, išduotas 1928 09 29.

Juozas Zmitris, Felikso, gim. 1902 03 12 Puodžiālaukės dv., Pāndėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 06 18–1920 07 01, šauktiniu – 1924 01 13–1924 10 15. Dirbo Panemunėlio, Kazliškio pieninėse. Gyveno Rokiškio vls., Vilkū k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4852, išduotas 1930 04 28. Mirė 1950 m.

Kazys Žemaitis, Kazio, gim. 1896 03 09 Vaitkūnų k., Svėdasų vls. (Anykščių r.). Tarnavo savanoriu 1919 07 04–1922 04 13. 1926 m. gavo žemės Panemunėlio dvare. 1930 m. gyveno Kaunė. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5671, išduotas 1930 10 31.

Vladas Žiaugra, Alekso, gim. 1902 12 21 Jūnokų k., Panemunėlio vls. (Rokiškio r.). Tarnavo savanoriu 1919 10 05–1920 04 02, šauktiniu – 1920 08 28–1921 05 14. 1929 m. gyveno Panemunėlio vls., Šetekšnių k. Apdovanotas savanorio medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5262, išduotas 1930 06 25.

Nuo sovietinio režimo nukentėję Panemunėlio valsčiaus gyventojai

Birutė Burauskaitė

Alsetės kaimas

Matas Kiela, gim. 1912, ūk.; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit.* 1943 01 02 nuteistas penkeriems metams, mirė lageryje 1943 05 11.

Rapolas Mikalauskas, gim. 1882, dvarininkas; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., lageryje tardomas mirė 1941 12 31; žmona Emilija, gim. 1900, dvarininkė, sūnus Aloyzas, gim. 1935, ir duktė Zinaida, gim. 1937, ištremti 1941 06 14 į Trojickojės r., Altajaus kr., 1946 visi trys pabėgo į Lietuvą; Emilija suimta 1948, nuteista trejiems metams lagerio, kalinta Šilutėje, 1951 vėl ištremta į Trojickojės r., Altajaus kr.; 1957 grįžo į Lietuvą.

Antanas Ruseckas, gim. 1902, ir žmona Teklė, gim. 1883, ištremti 1949 03 25 į Nukutų r., Irkutsko sr.

Jonas Šukys, gim. 1881, žmona Karolina, gim. 1891; ištremti 1948 05 21 į Momotovo gyv., Kazačinskajės r., Krasnojarsko kr.; 1956 grįžo į Lietuvą.

Ažumiškio kaimas

Kazys Vaitoška, gim. 1891, žmona Marija, gim. 1891, sūnus Jonas, gim. 1936, duktė Elena, gim. 1939, ištrem-

Informacijos šaltinis – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centre sukaupta ir saugoma medžiaga.

* Ypatingasis pasitarimas.

Bagoilių, Gireišių ir Vaičiūnų kaimų jaunimas prie trianguliacijos bokšto (majoko) Gireišių k. Pirmoje eilėje iš kairės: Karolina Bitinaitė, Ona Bieliūnaitė, Marijona Bieliūnaitė, Ona Grigaitė, Stasė Pranskūnaitė, Genė Pranskūnaitė, neatpažintos, Pranas Dačinskas, Kazys Bieliūnas. Armonika groja Antanas Bieliūnas. PSM-352

*Gireišių k. merginos.
Iš kairės: Genė ir
Karolina Bitinaitės.
PSM-261*

*Lietuvos kareivis Juozas Galinis iš
Gireišių k. 1934 m. Iš Marijos
Nakčerienės albumo*

*Zofija Galinytė iš Gireišių k. Apie 1930 m.
PSM-351*

ti 1949 03 26 į Tyretės r., Irkutsko sr.;
paleisti 1958 07 04.

Bagvilių kaimas

Eleonora (Elena?) Leišienė, gim. 1881, duktė Veronika, gim. 1914, vaikaitis Vytautas (Vitalis?), gim. 1939, ištremti 1949 03 25 d. į TSKP XX suvažiavimo kol., Nukutų r., Irkutsko sr.; Eleonora 1957 mirė tremtyje, Veronika ir Vytautas paleisti 1958, grįžo į Lietuvą; sūnus Jonas, gim. 1923, partizanas, suimtas 1949 01 06, Ypat. pasit. 1949 05 14 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, kalintas Magadano sr., lageryje mirė 1954 08 10.

Bajoriškių kaimas

Jonas Lingevičius, gim. 1905, valst., partizanų rėmėjas; suimtas 1945 11 01, kalintas Rokiškyje, 1946 01 06 Panevėžyje, išvežtas 1946 02 01 į Sevželdorlagą, Komija; byla nutraukta 1947 01 25.

Vladas Šarkauskas, gim. 1910, žmona Stasė, gim. 1919, sūnus Jonas, gim. 1946, duktė Vladislava, gim. 1942, ištremti 1948 05 22 į Zacharovkos gyv., Kazačinskajos r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1957 11 20, 1960 grįžo į Lietuvą.

Baltakarčių kaimas

Jonas Galinis, gim. 1908, seserys – Liuda, gim. 1906, Pranė, gim. 1923, ištremti 1949 03 21 į Tyretės r., Irkutsko sr.; Pranė 1958 ir Jonas 1957 tremtyje mirė, Liuda grįžo į Lietuvą; brolis Lionginas Galinis, gim. 1918, suimtas 1949 01 07, Ypat. pasit. nuteistas kalėti dvidešimt penkerius metus, 1949 08 09 išvežtas į lagerius Chabarovsko kr., Magadano sr.; paleistas 1956, grįžo į Lietuvą.

Bronius Pranckūnas, gim. 1922, valst.; suimtas 1949 01 07, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1949 05 14 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, išvežtas į Berlagą, Magadano sr., vėliau perkeltas į Vosturallagą, Sverdlovsko sr.; nuo 1957 04 09 tremtis Bodaibe, Irkutsko sr.

Povilas Pranskūnas, gim. 1910, žmona Adelė, gim. 1920, tėvas Antanas Pranskūnas, gim. 1878, ištremti 1949 03 27 į Bodaibo r., Irkutsko sr.; paleisti 1956.

Stasys Vaitkevičius, gim. 1922, valst.; suimtas 1949 01 21, kalintas Rokiškyje, Vilniuje, Ypat. pasit. 1949 05 14 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio; išvežtas į Berlagą, Magadano sr.; paleistas 1956 08 07.

A. Kreizienė (Bitinaitė) iš Bajoriškių k. 1938 m. Antroje nuotraukos pusėje užrašyta: „Skiriu šį paveikslą mielai Marytei Bieliūnaitei./ Maryte, kad skausmas Tau širdį kaip peiliu suspaus/ ir žmonės beširdžiai Tavęs neužjaus./ pakelk tada širdį prie Dievo aukščiau/ ir bus Tau be žodžių kentėti lengviau“. PSM-272

Baltakarčių k. skirstosi į vienkiemius. Prie nupjauto ąžuolo (iš kairės): Juozas Vilimas, seserys Liuda ir Pranė Galinytės, Petras Naujikas, Lionginas Galinis (vėliau politinis kalinys), A. Vilimas, Pranas Jakubonis su sūnumi Edvardu. 1936 m. Iš F. Naujokaitienės albumo

Beržūonių kaimas

Kazys Kazlauskas, gim. 1927, žmona Emilija, gim. 1926, sūnus Antanas, gim. 1949, ištremti 1950 09 19 į Lazo r., Chabarovsko kr.; paleisti 1958.

Juozas Žiaugra, gim. 1890, žmona Julija, gim. 1900, sūnūs – Donatas, gim. 1937, Vytautas, gim. 1929, ištremti 1949 03 25 į Nukutų r., Irkutsko sr.; paleisti 1958.

Bimbų kaimas

Domas Juronas, gim. 1887, žmona Veronika, gim. 1900, sūnūs – Bronius, gim. 1930, Romas, gim. 1936, Algis, gim. 1939, ištremti 1949 03 25 į Tyretės r., Irkutsko sr.; paleisti 1958.

Kostas Strumskys, gim. 1891, 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1945 11 02; paleistas 1946 09 12.

Cibėlių kaimas

Kazys Baublys, gim. 1899, žmona Pranė, gim. 1908, sūnus Antanas, gim. 1948, duktė Janina, gim. 1938, ištremti 1951 10 02 į Aukštutinės Ketės r., Tomsko sr.; paleisti 1958, grįžo į Lietuvą.

Povilas Baublys, gim. 1911, žmona Genovaitė, gim. 1921, dukros – Nijolė, gim. 1946, Zita, gim. 1949, ištremti 1951 10 02 į Belojarų gyv., Aukštutinės Ketės r., Tomsko sr.; paleisti 1958, grįžo į Lietuvą.

Čepėlišio kaimas

Bronė Galinytė, gim. 1928, valst., partizanė, slp. *Šepetėlis*; suimta 1948 10 09, kalinta Rokiškyje, 1948 11 23 Panevėžyje, Ypat. pasit. 1948 12 30 nuteista dešimčiai metų lagerio, 1949 01 26 išvežta į Vorkutlagą, Komija; paleista 1956 05 18.

Veronika Galinienė, gim. 1903, sūnus Vytautas, gim. 1930, ištremti 1949 03 25 į Nukutų r., Irkutsko sr.; paleisti 1957.

Jonas Nakas, gim. 1899, valst.; suimtas dėl prievolių nevykdymo 1946 10 12, kalintas Rokiškyje, liaudies teismo 1946 10 26 nuteistas dvejiems metams lagerio ir dvejiems tremties; po teismo kalintas Panevėžyje, 1947 01 23 mirė kalėjime.

Grigiškio kaimas

Stasys Neniškis, gim. 1903, žmona Liuda, gim. 1909, sūnus Alfonsas, gim. 1936, ištremti 1951 10 02 į Aukštutinės Ketės r., Tomsko sr.; paleisti 1958, grįžo į Lietuvą.

Anelija Tabeliškienė, gim. 1889, sūnus Stasys, gim. 1934, duktė Janina, gim. 1928, ištremti 1949 03 27 į Osos r., Irkutsko sr.; paleisti 1958.

Ignaičių kaimas

Bronius Ališauskas, gim. 1899, valst., 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1944 08 12, kalintas Rokiškyje, Karo tribunolo 1945 01 17 nuteistas mirti, sušaudytas 1945 01 29 Vilniuje.

Lionginas Dugnas, gim. 1908, posūnis Romas Neniškis, gim. 1942, ištremti 1948 05 22 į Momotovo gyv., Kazačinskajės r., Krasnojarsko kr.; žmona Karolina ištremta 1951 10 12 į Kazačinskajės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1958; visi trys grįžo į Lietuvą.

Vincas Vyšniauskas, gim. 1906, mokytojas; suimtas 1945 01 30; 1945 09 28 byla nutraukta, kaliniui mirus.

Įlgalaukių kaimas

Antanas Bulovas, gim. 1901, žmona Konstancija, gim. 1914, duktė Jūratė (Irutė?), gim. 1945, motina Anastazija, gim. 1869, ištremti 1949 03 27 į Irchidėjaus gyv., Osos r., Irkutsko sr.; duktė Jūratė (Irutė?) mirė tremtyje 1949, kiti šeimos nariai (kartu su 4 tremtyje gimusiais vaikais) 1958 grįžo į Lietuvą.

Ona Miškinienė, gim. 1908, ir sūnus Pranas, gim. 1930, ištremti 1949 03 27 į Osos r., Irkutsko sr.; paleisti 1958.

Albinas Sokas, partizanas; žuvo 1945.

Jonėliškių kaimas

Antanas Bitinas, gim. 1899, gyv. Joneliškių k., valst., partizanų rėmėjas; suimtas 1945 10 10, kalintas nuo 1946 02 09 Panevėžyje, vėliau Rokiškyje ir Vilniuje, nesudarius baudž. bylos 1946 11 13 ištremtas į Komiją; paleistas 1956 04 18, grįžo į Lietuvą; žmona Kotryna, gim. 1885, ir duktė Janina, gim. 1928, ištremtos 1945 07 24 į Rybnicos gyv., Kožvos r. (dabar Pečioros), Komija; abi 1946 mirė tremtyje.

Juozas Jurgelionis, gim. 1901, žmona Emilija, gim. 1900, duktė Valerija, gim. 1928, ištremti 1949 03 25 į Artiomovskio kasyklas, Bodaibo r., Irkutsko sr.; paleisti 1957, grįžo į Lietuvą 1958.

Bronė Jurgelionytė, gim. 1917, partizanų ryšininkė, slp. *Kregždė*; suimta 1948 12 17, kalinta Rokiškyje, Panevėžyje, Ypat. pasit. 1949 05 28 nuteista dešimčiai metų lagerio, 1949 07 20 išvežta į Chenikandžią (Berlagą), Tenkino r., Magadano sr.; nuo 1955 03 25 tremtis Magadano sr., 1968 grįžo į Lietuvą.

Juřkupių kaimas

Aloyzas Čirūnas, gim. 1908, valst.; sūnus Vladas Rimas, gim. 1936, duktė Janina, gim. 1940, tėvas Napalys, gim. 1870 (1875), 1947 12 29 ištremti į Timiriazevskio gyv., Tomsko r., Tomsko sr.; 1952 perkelti į Jergajaus gyv., Krivošeino r., Tomsko sr.; tėvas Napalys Čirūnas 1948 sausį mirė tremtyje, kiti 1958 grįžo į Lietuvą; žmona Stasė, gim. 1908, tremiant šeimą gimdė Rokiškio ligoninėje, po savaitės suimta su naujagime dukrele, išvežta į Tomsko kalėjimą, ten mirė 1948 05 08; dukrelė, atiduota į Tomsko vaikų namus, mirė 1948 05 23; brolis Petras Čirūnas, gim. 1920 (1916), valst., *Vytauto* apyg. partizanų būrio vadas; žuvo 1947 10 03 bunkeryje Ažusienių k., Kupiškio r.

Juozas Mačiulis, gim. 1904, valst., 1941 sukilimo dalyvis, partizanų rėmėjas; suimtas 1948 12 23, kalintas Rokiškyje, 1949 01 31 Panevėžyje, Karo tribunolo 1949 03 31 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Ozerlagą, Irkutsko sr.; paleistas 1955 08 02.

Balys Šešelgis, gim. 1902, valst., 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1948 12 23, kalintas Rokiškyje, 1949 01 31 Panevėžyje, 1949 07 20 Vilniuje, Karo tribunolo 1949 03 31 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Ozerlagą, Irkutsko sr., vėliau kalintas Vologdos sr.; paleistas 1955 08 12.

Pranas Tumonis, gim. 1893, valst., 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1948 12 23, kalintas Rokiškyje, Panevėžyje, Karo tribunolo 1949 03 31 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Ozerlagą, Irkutsko sr., 1951 03 20 mirė lageryje.

Kavōlių kaimas

Alfonsas Baronas, gim. 1928, žmona Genovaitė, gim. 1928, ištremti 1949 03 27 į Nukutų r., Irkutsko sr.; paleisti 1958.

Jonas Baronas, gim. 1911, žmona Kostė, gim. 1911, sūnus Eugenijus, gim. 1939, duktė Jūratė, gim. 1945, motina Konstancija, gim. 1883, ištremti 1949 03 27 į Osos r., Irkutsko sr.; sūnus Eugenijus ten mirė 1952 10 29; kiti paleisti 1958.

Emilija Jasiūnienė, gim. 1903, valst.; suimta 1947 04 01, kalinta Vilniuje, Ypat. pasit. 1947 09 27 nuteista septyneriems metams, 1947 12 27 išvežta į Uchtą, Komija, 1954 grįžo į Lietuvą; duktė Pranė, gim. 1926, partizanų rėmėja; suimta 1947 03 15, Karo tribunolo 1948 03 19 nuteista dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežta

*Konstancija ir Pranas Baronai su vaikais.
1914 m. Iš Valentino Misiūno albumo*

Gydytojas Ignas Vaitoška (1-as iš dešinės) iš Kavolių k. Antroje pusėje užrašyta: „Prisimink, Alcyte, mane ir tą laiką, kai kartu linksmai žaisdavome Kavolių vakaruškose!... – Ignas. Kavoliai, 1934 IV 1“. Ch. Šneidermano nuotr. (Rokiškis)

Pirmoje eilėje 1-as iš kairės Jonas Baronas. Tauragė. 1933 m. Iš V. Misiūno albumo

Lietuvos kareivis, vėliau tremtinys, Jonas Baronas. Mokėjo esperanto kalbą. 1933 m. Iš V. Misiūno albumo

Eugenijus Baronas Sibire. Antroje nuotraukos pusėje užrašyta: „Valentuk! Dėl ilgo prisiminimo Tau, Valentuk. – Eugenijus“.

Iš V. Misiūno albumo

Trylikamečio
Eugenijaus Barono
laidotuovės tremtyje
(Irkutsko sr.,
Nukutų r., „Putj
k komunizmu“ kol.).
1952 m. spalio mėn.
Iš V. Misiūno albumo

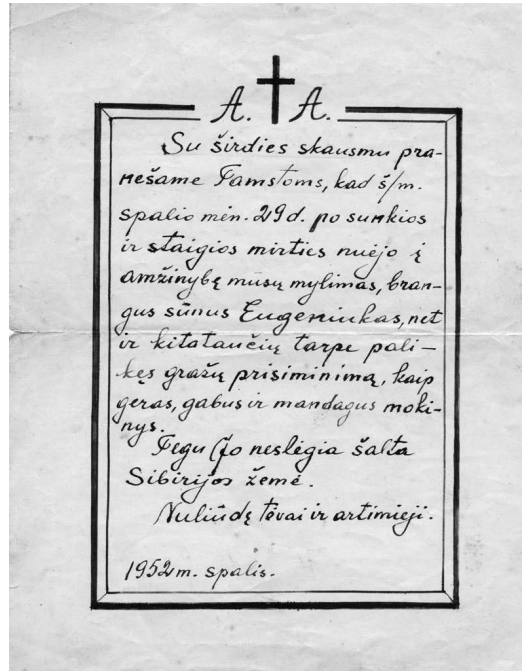
1948 07 18 į Uchtą, Komija, vėliau kalinta Pečiorlage, Komija; paleista 1955 08 02, grįžo į Lietuvą.

Karolina Jasiūnienė, gim. 1888, ištremta 1945 07 24 į Komiją, 1946 03 01 mirė tremtyje.

Uršulė Kanzerkaitė, gim. 1884, valst., partizanų rėmėja; suimta 1946 10 15, kalinta Rokiškyje, Panevėžyje, 1947 06 08 Vilniuje, Karo tribunolo 1947 04 22 nuteista penkeriems metams lagerio ir trejiems tremties, 1947 08 18 išvežta į Karlağą, Karagandos sr., nuo 1953 05 11 kalinta Pesčianlage, Karagandos sr.; tremtis Komijoje; paleista 1956 gegužę.

Elena Šepkaitė, gim. 1924, valst., partizanų rėmėja; suimta 1947 03 15, kalinta Rokiškyje, 1948 07 06 Vilniuje, Karo tribunolo 1948 03 19 nuteista dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežta į Pečiorlağą, Komija; paleista 1955 08 02.

Jonas Zolūba, gim. 1926, valst., partizanas; suimtas 1946 10 11, kalintas Rokiškyje, Panemunėlyje, Karo tribunolo 1947 04 22 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Minlağą, Komija, nuo 1955 08 05 tremtis Komijoje; paleistas 1956 05 30, 1958 grįžo

Pranešimas giminėms iš Sibiro apie Eugenijaus Barono mirtį (faksimilė). Jame rašoma: „Su širdies skausmu pranešame Tamstoms, kad š/m. spalio mėn. 29 d. po sunkios ir staigios mirties nuėjo į amžinybę mūsų mylimas, brangus sūnus Eugeniukas, net ir kitataučių tarpe palikęs gražų prisiminimą, kaip geras, gabus ir naudingas mokinys./ Tegu jo neslegia šalta Sibirijos žemė./ Nuliūdę tėvai ir artimieji./ 1952 m. spalio“.

Iš V. Misiūno archyvo

į Lietuvą; brolis Juozas, gim. 1922, valst., partizanas slp. *Šturla*; suimtas 1946 10 11, kalintas Rokiškyje, 1946 12 04 vežamas į Panevėžį pabėgo, žuvo 1946 12 12.

Keragaļviškio kaimas

Stanislovas Bimba, gim. 1905, žmona Elžbieta, gim. 1877, ištremti 1948 05 22 į Kazačinskąjės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1956 11 01.

Juozas Bimba, gim. 1917, valst., partizanas; suimtas 1945 01 25, kalintas Panevėžyje, Karo tribunolo 1945 08 29 nuteistas dvidešimčiai metų katorgos ir penkeriems tremties, 1945 10 01 išvežtas į Vorkutlą, Komija, vėliau kalintas lageryje Nr. 10, Permės (Molotovo) sr., 1949 06 17 mirė lageryje.

Klišių kaimas

Jonas Vaitoška, partizanas; žuvo 1945.

Kazys Vaitoška, partizanas; žuvo 1945.

Konstancija Vaitoškienė, gim. 1888, sūnus Lionginas, gim. 1918, duktė Bronė, gim. 1917, ištremti 1948 05 22 į Momotovo gyv., Kazačinskąjės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1957 11 10, 1958 grįžo į Lietuvą.

Kraūpių kaimas

Jonas Baltrukėnas, gim. 1915, motina Liuda Baltrukėnienė, gim. 1877, gimnaitė Teresė Gaigalytė, gim. 1890, ištremti 1949 03 27 į Bochano r., Irkutsko sr.; Liuda Baltrukėnienė mirė tremtyje, kiti paleisti 1957 08 03.

Juozas Kazlauskas, gim. 1892, žmona Ona, gim. 1890, sūnūs – Aloyzas, gim. 1938, Česlovas, gim. 1946, dukterys – Liuda, gim. 1924, Regina, gim. 1933, ištremti 1949 03 27 į Bochano r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 02 25.

Liudvikas Markevičius, gim. 1926, kariškis, suimtas sovietų armijoje 1950 10 02, Karo trib. 1951 02 01 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio; į Lietuvą leista grįžti 1968 12 20.

Antanas Nakas, gim. 1892, žmona Veronika, gim. 1913, dukterys – Birutė, gim. 1937, Vanda, gim. 1932, ištremti 1949 03 25 į Nukutų r., Irkutsko sr.; Vanda mirė tremtyje, kiti paleisti 1958 06 22.

Antanas Petrulis, gim. 1892, žmona Bronė, gim. 1904, sūnus Algirdas, gim. 1934, ištremti 1949 03 27 į Irkutsko r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 08 04.

Matas Šinkūnas, nužudytas (partizanų?) 1946 03 04.

Laūkupėnų kaimas

Jonas Bareišis (Baraišis), gim. 1901, ūk.; suimtas 1941 06 14, išvežtas į lagerį Norilske, Krasnojarsko kr., ten tardytas, Ypat. pasit. 1942 09 12 nuteistas mirti, sušaudytas 1942 10 27 Norilske, Krasnojarsko kr.; žmona Vincė, gim. 1906, dukterys – Bronislava, gim. 1928, Gertrūda, gim. 1940, Genovaitė, gim. 1926, ištremtos 1941 06 14 į Lukovkos k., Pankrušichos r., Altajaus kr., 1947 pabėgo į Lietuvą; Vincė, Bronislava ir Genovaitė suimtos 1948 ir vėl ištremtos į Pankrušichos r., Altajaus kr.; paleistos 1958 05 20, grįžo į Lietuvą.

Juozas Dūda, gim. 1903, valst.; suimtas 1947 06 11, kalintas nuo 1948 09 10

Vilniuje, Karo tribunolo 1947 08 30 nuteistas dešimčiai metų, išvežtas į lagerį Omsko sr.; nuo 1955 06 30 tremtis Krasnojarsko kr.; paleistas 1960 11 18, dėl kliūčių Lietuvoje apsigyveno Latvijoje.

Alfonsas Guoba, gim. 1907, žmona Petronėlė, gim. 1898, sūnus Viktoras, gim. 1929, duktė Janina, gim. 1931, motina Elžbieta, gim. 1864, ištremti 1949 03 27 į Irkutsko sr., Osos r., Elžbieta 1951 mirė tremtyje; kiti grįžo į Lietuvą.

Eduardas Pugžlys, gim. 1903, mokytojas; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., ten tardytas, Ypat. pasit. 1943 01 02 nuteistas dešimčiai metų, vėliau kalintas Pesčianlage, Karagandos sr., Kazachija; nuo 1951 03 26 tremtis Murašų gyv., Ust Tarkos r., Novosibirsko sr., Kamenio r., Altaiaus kr.; paleistas 1957 10 08; žmona Emilija, gim. 1905, sūnus Vytautas, gim. 1930, duktė Genė, gim. 1939, ištremti 1941 06 14 į Kamenio prie Obės gyv., Altaiaus kr.; grįžo į Lietuvą.

Kazimieras Sakalauskas, gim. 1914, valst., partizanų rėmėjas; suimtas 1948 07 06, kalintas Rokiškyje, Karo tribunolo 1948 08 30 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Minlağą, Pečiorlağą, Komija; tremtis nuo 1957 05 30 Intoje, Komija; 1957 grįžo į Lietuvą.

Juozas Senvaitis, gim. 1908, tarnaut., partizanų ryšininkas; suimtas 1947 01 15, kalintas Panevėžyje; paleistas 1947 06 07; suimtas 1947 06 10, kalintas Rokiškyje, 1947 07 16 Panevėžyje, Karo tribunolo 1947 07 30 nuteistas penkeriems metams lagerio ir trejiems tremties, 1947 12 22 išvežtas į Unžlağą, Gorkio sr.; žmona Emilija, gim. 1914, duktė Aldona, gim. 1944, uošvė Emilija Urbonavičienė, gim. 1888, 1945 08 30 ištremtos į Tukačiovo gyv., Jusvos r., Permės (Molotovo) sr., Emilija Urbonavičienė 1957 06 08 mirė tremtyje, motina ir dukra paleistos 1960 02 15, 1961 m. grįžo į Lietuvą; broliai – Albinas, gim. 1912, partizanas, slp. *Eglis*, ir Feliksas, gim. 1914, partizanas, slp. *Meška*, žuvo 1947 06 04 Laukupėnų k.

Antanas Urbonavičius, gim. 1916, partizanas, slp. *Berželis*; suimtas 1947 05 05, kalintas Rokiškyje, Panevėžyje, Karo tribunolo 1947 07 30 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio ir penkeriems tremties, 1948 01 01 išvežtas į Unžlağą, Gorkio sr., vėliau Vorkutlağą, Komija; nuo 1956 08 22 tremtis Tukačiovo gyv., Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; paleistas 1964 02 08.

Legišio kaimas

Petras Aleksiejus, gim. 1925, tarnaut.; suimtas 1945 09 07, kalintas Rokiškyje, Karo tribunolo teistas 1947 10 28, išvežtas į lagerį Glavspeccvetmeto kasyklose, Aldano r., Jakutija.

Domas Bagaslauskas, gim. 1915, 1941 sukilimo dalyvis, partizanas, slp. *Uosis*; suimtas 1947 05 27, kalintas Rokiškyje, 1947 07 27 Panevėžyje, Karo tribunolo 1947 07 18 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Norillağą, Krasnojarsko kr., 1955 09 27 į Karlagağą, Karagandos sr.; paleistas 1955 11 25, grįžo į Lietuvą.

Piotras Karnašnikovas, gim. 1917, valst.; suimtas 1947 09 25, Ypat. pasit. 1948 03 06 nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į Viatlağą, Kirovo sr.; paleistas 1955 06 13.

Lūkiškių kaimas

Jonas Buckus, gim. 1908, valst., partizanų rėmėjas, suimtas 1949 05 31, kalintas Rokiškyje, 1949 07 07 Panevėžyje, Ypat. pasit. 1949 09 17 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, išvežtas į Angarlagą, Irkutsko sr.; paleistas 1956 12 06.

Jonas Mikutis, gim. 1917, valst., partizanų rėmėjas, suimtas 1949 05 29, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1949 09 17 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, 1949 10 14 išvežtas į Steplagą, Karagandos sr.; paleistas 1956 06 26.

Martiniškėnų kaimas

Pranas Baublys, gim. 1898, žmona Apinija, gim. 1900, ištremti 1951 10 02 į Ribinsko gyv., Aukštutinės Ketės r., Tomsko sr.; paleisti 1957, grįžo į Lietuvą.

Ignas Gužas, gim. 1909, valst.; suimtas 1944 10 14, kalintas Rokiškyje. Likimas nežinomas.

Balys Zizas, gim. 1900, suimtas 1945 05 14. Byla nutraukta 1946 04 20. Likimas nežinomas.

Meldeikių kaimas

Romualdas Brinklys, Juozo, gim. 1877, ūk.; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., mirė lageryje 1941 11 22 tardomas; žmona Norberta, gim. 1887, dukterys – Bronė, gim. 1921, Stasė, gim. 1923, ištremtos 1941 06 14 į Tiumentevo r., Altajaus kr.; Bronė mirė tremtyje, Norberta su Stase 1947 pabėgo į Lietuvą; Norberta suimta 1949 01 07, kalinta Rokiškyje, Ypat. pasit. 1949 03 04 nuteista trejiems metams, kalinta, vėliau vėl ištremta į Altajaus kr., 1958 grįžo į Lietuvą; Stasė suimta 1950, išvežta į Suchobezvodnojės lagerį, Semionovo r., Gorkio sr., 1953 ištremta į Altajaus kr.; 1958 grįžo į Lietuvą.

Petras Dūda, gim. 1867, dvarininkas; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., mirė lageryje iki 1941 12 15; duktė Sofija, gim. 1911, ištremta 1941 06 14 į Tiumentevo r., Altajaus kr., 1947 pabėgo į Lietuvą; suimta 1948; vėl ištremta į Momotovo gyv., Kazačinskajės r., Krasnojarsko kr., 1958 paleista, grįžo, bet sov. valdžiai neleidžiant gyventi Lietuvoje, 1962 apsigyveno Kaliningrado sr.

Kostas Gasiūnas, gim. 1870, žmona Marijona, gim. 1887, sūnūs – Juozas, gim. 1920, Kostas, gim. 1929, Jonas, gim. 1931, dukterys – Emilija, gim. 1918, Marijona, gim. 1922, brolis Kazimieras, gim. 1868, ištremti 1941 06 14 į Tiumentevo r., Altajaus kr.; tėvas Kostas ir jo brolis Kazimieras mirė tremtyje; kiti paleisti 1959 06 20.

Miestėliškių kaimas

Petras Dūda, gim. 1888, valst.; žmona Konstancija, gim. 1900, dukterys – Aldona, gim. 1925, Genovaitė, gim. 1928, brolis Jonas, gim. 1901, ištremti 1948 05 22 į Momotovo gyv., Kazačinskajės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1958 05 19, sov. valdžiai neleidus apsigyventi Lietuvoje, 1960 apsigyveno Kaliningrado sr.

Antanas Matiukas, gim. 1911, pašto tarnautojas, 1941 sukilimo dalyvis, suimtas 1954 03 26, 1954 12 14 byla nutraukta, paleistas.

Ignas Matulka, gim. 1893, žmona Emilija, gim. 1906, sūnus Antanas, gim. 1936, duktė Regina, gim. 1939, tėvas Augustas, gim. 1863, ištremti 1948 05 22 į Momotovo gyv., Kazačinskajos r., Krasnojarsko kr.; Augustas Matulka 1948 mirė tremtyje, kiti šeimos nariai paleisti 1957 09 04, 1959 grįžo į Lietuvą.

Moškėnų kaimas

Adolfas Baraišis, gim. 1919; suimtas 1946 02 13, kalintas Rokiškyje, Karo tribunolo 1946 04 13 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1946 07 19 išvežtas į lagerį Solikamske, Permės (Molotovo) sr., perkeltas į Nyroblagą, Permės (Molotovo) sr., 1947 03 16 mirė lageryje; motina Karolina Bareišienė (Baraišienė?), gim. 1882, ištremta 1948 05 22 į Uderėjaus r., Krasnojarsko kr., vėliau perkelta į Jeniseisko r., Krasnojarsko kr.; paleista 1958 01 07.

Vytautas Jakštas, gim. 1912, valst.; nužudytas NKVD kareivių (striubų) 1945 01 11.

Jonas Janonis, gim. 1917, partizanas, brolis Vytautas, gim. 1919, suimti 1949 03 05, kalinti Rokiškyje, Ypat. pasit. 1949 06 08 nuteisti dešimčiai metų lagerio, 1949 03 07 išvežti į Berlagą, Magadano sr., Vytautas paleistas 1955.

Akvilė Janonytė, gim. 1914, partizanų rėmėja; suimta 1945 09 11, kalinta Rokiškyje, išvežta 1945 11 11 į Vorkutlagą, Komija, ten tardyta, Ypat. pasit. 1948 12 18 nuteista dešimčiai metų, 1949 01 05 išvežta į Magadano sr. lagerius, vėliau į Stepлагą, Karagandos sr.; paleista 1955 02 05.

Jonas Jasiūnas, gim. 1890, valst.; nužudytas NKVD kareivių (striubų) 1945 01 11.

Birutė Kučinskaitė, gim. 1925, tarnaut., partizanų ryšininkė, slp. *Alyva*; suimta 1947 06 04, kalinta Rokiškyje, Panevėžyje, Karo tribunolo 1947 07 30 nuteista dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, 1948 02 16 išvežta į Sevželdorlagą, Archangelsko sr., vėliau kalinta Abezėje (Minlage), Komija, Karlage, Karagandos sr., nuo 1955 07 07 tremtis Poimos gyv., Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr.; paleista 1956 02 27, grįžo į Lietuvą.

Lionginas Sokas, gim. 1916, amat., partizanas; suimtas 1946 02 13, kalintas Rokiškyje, Panevėžyje, nuo 1946 06 19 Vilniuje, Karo tribunolo 1946 06 13 nuteistas penkiolikai metų katorgos, išvežtas į Vorkutlagą, Komija; paleistas 1955 06 16.

Naujūnų kaimas

Ignas Daugėla, gim. 1888, sūnūs – Petras, gim. 1931, Leonardas, gim. 1935, duktė Elena, gim. 1922, ištremti 1949 03 25 į Nukutų r., Irkutsko sr.; paleisti 1957 07 29.

Napalys Matulionis, valst., partizanas; žuvo 1945.

Adolfas Šaučiūnas, gim. 1898, žmona Bronė, gim. 1905, sūnūs – Algirdas, gim. 1936, Alfonsas, gim. 1939, motina Kristina, gim. 1869, ištremti 1949 03 25 į Nukutų r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 06 25.

Lionginas Šaučiūnas, gim. 1911, žmona Eugenija, gim. 1914, sūnus Julius, gim. 1943, duktė Elena, gim. 1945, ištremti 1949 03 26 į Nukutų r., Irkutsko sr.; paleisti 1957 08 12.

Neviėrių kaimas

Juozas Grabauskas, gim. 1917, apylinkės admin. tarnautojas; suimtas 1945 09 10, kalintas Rokiškyje, 1945 10 30 Vilniuje, 1945 05 15 išvežtas į Sevdvinlaęą, Archangelsko sr.; paleistas 1947 10 15, grįžo į Lietuvą.

Bronius Grablys, gim. 1921, valst., suimtas 1949 12 10, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1950 09 02 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1950 išvežtas į Steplagą, Karagandos sr., vėliau į Ozerlagą, Irkutsko sr.; paleistas 1956 06 21.

Kazys Lašas, gim. 1903, žmona Teresė, gim. 1906, sūnūs – Pranas, gim. 1933, Tomas, gim. 1944, duktė Danutė, gim. 1929, ištremti 1949 03 28 į Osos r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 07 14.

Balys Tumonis, gim. 1920, ūk.; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 01 30 nuteistas penkeriems metams; paleistas 1946 09 13.

Panemunėlio bažnytkaimis

Juozas Anuklis, apylinkės admin. tarnautojas; dingo be žinios 1945 11 22.

Jonas Buivydas, gim. 1910, tarnautojas, 1941 sukilėlis; žuvo 1941 06 25 netoli Panemunėlio glžk. st., Rokiškio r.

Kazimieras Čižiūnas, gim. 1893, valst.; suimtas dėl prievolių nevykdymo 1948, nuteistas vieniems metams kalėjimo, kalintas Šilutėje.

Eliza Deksnienė, gim. 1909; suimta, 1945 išvežta į lagerį Archangelsko sr.; 1958 grįžo į Lietuvą.

Leonas Jasėnas, gim. 1901, tarnautojas, žmona Vitalija, gim. 1911, mokytoja, sūnus Algimantas Jonas, gim. 1940, duktė Leonida, gim. 1937, ištremti 1941 06 14

Panemunėlio miestelio šviesuomenė. Iš kairės: (sėdi) 2-as M. Misevičius, 3-ia G. Jurgelionienė, 4-as J. Kairys; (stovi) 3-as J. Jurgelionis. Iš D. Vinkšnelienės albumo

į Raskazichos gyv., Barnaulo r., Altajaus kr., 1942 perkelti į Krestus, Ust Janos r., Jakutija; paleisti 1956, 1959 grįžo į Lietuvą.

Jonas Kalvelis, gim. 1899, žmona Adelė, gim. 1901, mokytojai; sūnus Algimantas Jonas, gim. 1935 (1932?), duktė Elena Nijolė, gim. 1937 (1934?), ištremti 1941 06 14 į Kamenio prie Obės gyv., Altajaus kr.; Algimantas Jonas tremtyje mirė iki 1946, Adelė ir Elena Nijolė 1947 pabėgo į Lietuvą; Jonas Kalvelis 1943 mobilizuotas darbams Barnaule, Altajaus kr.; suimtas tremtyje 1948 07 27, kalintas Altajaus kr., 1954 grįžo į Lietuvą.

Juozas Matelionis, gim. 1893, kunigas, suimtas 1950 11 17, kalintas Vilniuje, Ypat. pasit. 1951 03 10 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1951 04 30 kaip invalidas išvežtas į Siblagą, Kemerovo sr. 1954 10 paleistas kaip invalidas.

Marijonas Ruseckas, gim. 1921; suimtas 1945 02 28, Karo tribunolo 1945 06 12 nuteistas dešimčiai metų la-

Panemunėlio miestelio jaunimas prie Nemunėlio. Iš kairės: Pigaga, Emilija Adomonytė, Edvardas Bimba, pavasarininkė Akvilė Adomonytė, karo metais dingęs Juozas Bražiūnas. 1932 m. Iš M. Nakčerienės albumo

Panemunėlio miestelio jaunimas prie Alsetos (Ruopiškio) ežero. Iš kairės: 1-as Kazys Levandavičius, 2-as Alfonsas Buckus, 5-as Vytautas Levandavičius. Antrame plane dviračiai – pagrindinė jaunimo susisiekimo priemonė tarpukario metais. PSM-291

Panemunėlio dvaro kumečiai. Iš kairės: (sėdi) Ona Vapienė, J. Vinkšnelis, S. Kubilienė (Rudokaitė), A. Sesickas, Veronika Sesickaitė; (stovi) 1-a Emilija Kalvelytė, 3-a A. Kalvelytė. PSM-26

Panemunėlio miestelio merginos. Pirmą iš kairės sėdi Anelė Streckienė (Daugelytė). Apie 1922 m. Ch. Šneidermano nuotr. PSM-262

*Jonas Nakas ir
Jonas Pekšys Lietuvos
kariuomenėje. Kaunas.
Apie 1936 m.
PSM-289*

*Panemunėlio dvaro
kumetės Zofija ir
Veronika Sesickaitės.
1931 m. PSM-29*

*Panemunėlietis Bronius Nakčėris
Lietuvos kariuomenėje. 1933 m.
Iš M. Nakčėrienės albumo*

gerio ir penkeriems tremties, išvežtas 1949 09 22 į Norillagą, Krasnojarsko kr., 1958 mirė lageryje.

Šilinis, gim. 1870, valst.; suimtas dėl prievolių nevykdymo 1946, kalintas Vilniuje, nuteistas trejiems metams lagerio, išvežtas į Karabaso lagerį, Žana d'Ark r., Karagandos sr.

Domas Šilinis, Adomo, gim. 1889, gyv. Panemunėlio vls., valst.; suimtas dėl prievolių nevykdymo 1946, kalintas Rokiškyje, Panevėžyje, Vilniuje. Nuteistas vieniems metams šešiams mėnesiams kalėjimo, 1947 05 21 mirė kalėjime; žmona Ona, gim. 1900, ištremta 1949 03 25 į Tyretės r., Irkutsko sr.; paleista 1956 balandį.

Kostas Vaštakas, gim. 1901, darbin.; suimtas 1945 11 08, kalintas nuo 1946 02 15 Vilniuje; 1946 09 05 byla nutraukta; paleistas.

Steponas Vaštakas, gim. 1914, glžk. tarnautojas; suimtas 1945 09 17, kalintas Šiauliuose, Vilniuje, Karo tribunolo 1946 05 11 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir trejiems tremties, 1951 09 17 išvežtas į Berlagą, Magadano sr.; nuo 1954 05 05 tremtis Magadano sr.; paleistas 1956 05 25, grįžo į Lietuvą.

Alfonas Vaitkevičius, gim. 1923, tarnautojas; suimtas 1947 02 12, kalintas Rokiškyje, Panevėžyje; paleistas 1947 06 07.

Panemunėlio miestelio merginos Jadvyga ir Zofija Aleksiejūtės. 1930 m.

Ch. Šneidermano nuotr. PSM-171

Panemunėlietis Juozapas Daujotis (dešinėje) su dvimečiu sūnumi Ričardu. 1939 m. PSM-295

Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietė

Vladas Bakšys, gim. 1912, glžk. tarnautojas; suimtas 1945 09 17, kalintas Šiauliuose, Karo tribunolo 1946 05 11 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir trejiems tremties, išvežtas 1946 05 27 į Sevdvinlagą, Archangelsko sr., 1952 01 12 į Berlagą, Magadano sr.; tremtis Jakutijoje; paleistas 1956 06 29.

Pranas Baliūnas, gim. 1908, glžk. tarnautojas; suimtas 1944 12 26, kalintas Vilniuje, Karo tribunolo 1945 02 27 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas 1945 05 02 į Sevpečlagą, vėliau į Vorkutlagą, Komija; paleistas 1954 10 09.

Pranas Gasiūnas, gim. 1927, suimtas 1949 05 19, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1949 08 27 nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į Džezkazganlagą, Karagandos sr.; paleistas 1956 06 17.

Germanas Kukuška, gim. 1918, glžk. tarnautojas, 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1944 11 28, kalintas Šiauliuose, Karo tribunolo 1945 02 27 nuteistas penkio-likai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Minlagą, Komija; nuo 1955 02 05 tremtis Komijoje.

Kazys Kuolas, gim. 1906, glžk. tarnautojas, partizanas; suimtas 1945 09 17, kalintas Šiauliuose, 1946 01 31 Vilniuje, Karo tribunolo 1946 05 11 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir trejiems tremties, 1946 05 28 išvežtas į lagerį Solikamske, Permės (Molotovo) sr.

Mykolas Misevičius, gim. 1896, tarnautojas; suimtas 1946 06 18, LSSR Aukšč. Teismo 1946 12 09 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, 1946 12 31 išvežtas į Kargopollagą, Archangelsko sr.

Juozas Noreikevičius, gim. 1906; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., ten tardytas, Ypat. pasit. 1943 01 20 nuteistas dešimčiai metų, kalintas Omske, nuo 1951 03 19 tremtis Rybnųjų gyv., Uderėjaus r., Krasnojarsko kr.; paleistas 1956 06 21, grįžo į Lietuvą; žmona Aldona, gim. 1914, mokytoja, duktė Vida, gim. 1940, uošvė Petronėlė Česonienė, gim. 1877, ištremtos 1941 06 14 į Čirikovo gyv., Kalmankos r., Altajaus kr., čia Petronėlė Česonienė mirė 1943 lapkritį, Aldona ir Vida 1952 perkeltos į Rybnųjų gyv., Uderėjaus r., Krasnojarsko kr.; paleistos 1956, grįžo į Lietuvą.

Lionginas Prakapas, gim. 1907, glžk. tarnautojas, 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1945 12 17, Karo tribunolo 1946 04 18 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir trejiems tremties, išvežtas į Karlagą, Karagandos sr.; paleistas 1955 03 24.

Jurgis Stočkus, gim. 1884, amat., 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1945 09 21, kalintas Šiauliuose, 1946 02 02 Vilniuje, Karo tribunolo 1946 05 11 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir trejiems tremties, išvežtas į lagerį Solikamsko r., Permės (Molotovo) sr.; nuo 1955 03 05 tremtis Momotovo gyv., Kazačinskųjų r., Krasnojarsko kr.; paleistas 1959 05 25; žmona Bronislava, gim. 1888, med. darbuotoja, sūnus Evaldas, gim. 1927, dukterys – Regina, gim. 1916, Vanda, gim. 1923, Klaudija, gim. 1924, ištremti 1948 05 22 į Momotovo gyv., Kazačinskųjų r., Krasnojarsko kr.; 1958 grįžo į Lietuvą.

Edvardas Šikštulis, gim. 1915, darbin.; suimtas 1945 09 17, kalintas Šiauliuose, 1946 01 31 Vilniuje, Karo tribunolo 1946 05 11 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir trejiems tremties, 1946 05 27 išvežtas į Sevdvinlagą, Archangelsko sr., 1949 03 01 į Ozerlagą, Irkutsko sr., vėliau tremtis Taišete, Irkutsko sr.; paleistas 1956 06 06.

Panemunėlio miestelio ir geležinkelio stoties inteligentija Stepono ir Bronės Skrivelių sūnaus krikštynose. Antros eilės viduryje (su akiniais) Panemunėlio klebonas Juozas Matelionis. Apie 1939 m. PSM-252

Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės jaunimas. Iš kairės: Salomėja Kaušakytė, Juozas Vilimas, Pranė Vilimaitė, mokytojas Stasys Kaušakys, Genė Taločkaitė. 1931 m. Iš F. Naujokaitienės albumo

Adomas Tamulis, gim. 1902, glžk. tarnautojas; suimtas 1945 06 03, kalintas Šiauliuose, Vilniuje, Karo tribunolo 1946 05 11 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir trejiems tremties, 1947 išvežtas į lagerį Abezėje, Komija; nuo 1955 06 11 tremtis Troicko Pečiorske, Komija; paleistas 1956 07 03, 1956 grįžo į Lietuvą.

Lionginas Velbasis, gim. 1914, glžk. tarnautojas, 1941 sukilimo dalyvis; suimtas 1945 09 17, kalintas Šiauliuose, Vilniuje. Karo tribunolo 1946 05 11 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir trejiems tremties, išvežtas į lagerį Velske, Archangelsko sr., vėliau kalintas Taišete, Irkutsko sr.; tremtis Karagandos sr.; paleistas 1956 05 20, 1961 grįžo į Lietuvą.

Panemūnių kaimas

Petras Bražiūnas, gim. 1883, žmona Teresė, gim. 1890, sūnus Pranas, gim. 1924, ištremti 1951 10 02 į Tugano r., Tomsko sr.; paleisti 1958 06 20.

Jonas Jurgelionis, gim. 1913, darbin., partizanų ryšininkas, suimtas 1950 02 10, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1950 07 15 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1950 09 27 išvežtas į Lugofoilagą, Karagandos sr., 1950 12 13 – į Pesčianlagą, Karagandos sr.; paleistas 1956 06 22.

Anastazija Kubilienė, gim. 1891, sūnus Juozas, gim. 1932, duktė Valė, gim. 1927, ištremti 1949 03 27 į Irkutsko sr.; Anastazija mirė tremtyje, vaikai paleisti 1958 06 25.

Bonifacas Kurlinskas, gim. 1906, valst.; suimtas 1945 10 25, kalintas Rokiškyje, išvežtas 1945 11 24 į Sevdvinlagą, Archangelsko sr.; 1946 07 24 byla nutraukta; paleistas.

Povilas Marcijonas, gim. 1896, kolūkietis, suimtas 1949 08 17, kalintas Rokiškyje, Karo trib. 1949 10 28 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio ir penkeriems tremties, 1950 02 20 išvežtas į Steplagą, Karagandos sr.; paleistas 1956 03 06.

Bronius Sesickas, gim. 1913, darbin., partizanas, suimtas 1949 01 29, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1949 05 14 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, išvežtas į Ozerlagą, Irkutsko sr.; paleistas 1956 07 02.

Steponas Skrivelis, gim. 1902, tarnautojas; suimtas 1945 11 08, byla nutraukta 1946 09 04.

Adomas Veiverys, gim. 1885, valst.; ištremtas 1948 05 21 į Dementjevskij Boro gyv., Kazačinskajės r., Krasnojarsko kr., perkeltas į Momotovo gyv., Kazačinskajės r., Krasnojarsko kr., 1953 į Razdolinską, Uderėjaus r., Krasnojarsko kr.; paleistas 1955 10 26, 1956 grįžo į Lietuvą; sūnus Algirdas, gim. 1920, suimtas 1949 01 19, kalintas Rokiškyje, 1949 03 16 Panevėžyje, Ypat. pasit. 1949 04 14

Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės jaunimas. Iš kairės: (sėdi) Sipavičiūtė, Pranė Vilimaitė; (stovi) Juozas Vilimas, Petras Bražinskas. Iš F. Naujokaitienės albumo

nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, išvežtas į Vosturallagą, Sverdlovsko sr.; paleistas 1957 02 08.

Ramanauskų kaimas

Juozas Dugnas, gim. 1907, sesuo Monika, gim. 1916, motina Elžbieta, gim. 1885, ištremti 1949 03 27 į Osos r., Irkutsko sr.; Elžbieta mirė tremtyje, kiti paleisti 1958 07 12.

Zofija Neniškienė, gim. 1882, sūnus Steponas, gim. 1930, duktė Genovaitė, gim. 1936, ištremti 1949 03 27 į Osos r., Irkutsko sr.; paleisti 1957 10 10.

Jonas Vaitoška, gim. 1881, žmona Elzbieta, gim. 1901, sūnūs – Pranas, gim. 1931, Boleslovas, gim. 1941, duktė Aldona, gim. 1936, ištremti 1949 03 27 į Bochano r., Irkutsko sr.; Jonas mirė tremtyje, kiti paleisti 1957 09 01.

Roblių kaimas

Antanas Balaišis, gim. 1903, žmona Elena, gim. 1906, sūnūs – Algimantas, gim. 1944, Kazys, gim. 1941, ištremti 1949 04 16 į Ulan Irchidejos k., Osos r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 02 07, grįžo į Lietuvą.

Pranas Čečys, gim. 1906, valst.; žmona Ona, gim. 1906, sesuo Bronė, gim. 1909, ištremti 1948 05 22 į Momotovo gyv., Kazačinskojės r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1958 01 08.

Pranas Čečys, gim. 1905; suimtas 1944 12 09, kalintas Panevėžyje, 1945 06 14 Vilniuje, Karo tribunolo 1945 06 07 nuteistas mirti, išvežtas į Vorkutlagą, Komija, 1946 11 11 mirė lageryje; žmona Emilija, gim. 1910, sūnūs – Vytautas, gim. 1943, Aloyzas, gim. 1945, ištremti 1948 05 22 į Dementjevskij Boro gyv., Kazačinskojės r., Krasnojarsko kr., vėliau perkelti į Pankrušichos r., Altajaus kr.; 1958 grįžo į Lietuvą.

Vincas Čečys, gim. 1861, ūkin.; sūnus Jonas, gim. 1907, dukterys – Anelė, gim. 1908, Stefanija, gim. 1914, Veronika, gim. 1912, ištremti 1941 06 14 į Vysokaja Grivos gyv., Pankrušichos r., Altajaus kr.; Vincas mirė tremtyje, Stefanija ir Veronika mobilizuotos į karinį fabriką Barnaule, ten mirė Stefanija, o Veronika pabėgo į Lietuvą; 1949 01 07 suimta, Ypat. pasit. 1949 03 09 nuteista trejiems metams, kalinta, vėl ištremta; paleista 1958 04 09.

*Roblių k. jaunimas.
1934 m.
Ch. Šneidermano
nuotr. PSM-172*

*Roblių k. merginos.
Iš kairės: Ona
Balaišytė, Valė
Balaišytė, Kazimiera
Jagaitė. Apie 1938 m.
PSM-260*

*Roblietės seserys
Ona ir Emilija
Šukytės.
Apie 1937 m.
Iš M. Nakčerienės
albumo*

*Architekto Jono
Kriukelio tėvai Tomas
ir Uršulė Kriukeliai.
PSM-361*

Veronika Čeponienė, gim. 1910, valst.; dukterys – Danutė, gim. 1935, Emilija, gim. 1938, išstremtos 1948 05 22 į Momotovo gyv., Kazačinskajės r., Krasnojarsko kr.; paleistos 1958 02 08, grįžo į Lietuvą.

Bronislava Čypaitė, gim. 1920, motina Marcelė, gim. 1888, išstremtos 1951 10 02 į Aukštutinės Ketės r., Tomsko sr.; paleistos 1958 07 07; broliai, partizanai, Napalys, gim. 1913, Juozas, gim. 1916, ir Vladas, gim. 1917; suimti 1949 11 20, kalinti Rokiškyje, Ypat. pasit. 1950 09 09 nuteisti dešimčiai metų lagerio, išvežti 1950 11 18 į lagerius Karagandos sr., Kazachija; paleisti 1956.

Teresė Judikevičienė, gim. 1914, sūnus Jonas, gim. 1943, dukterys – Elena, gim. 1941, Janė, gim. 1942, išstremti 1949 04 16 į Osos r., Irkutsko sr.; paleisti 1957 08 01.

Jonas Neniškis, gim. 1891, žmona Juzefa, gim. 1891, partizanų rėmėjai, duktė Janina, gim. 1932, išstremti 1945 08 30 į Tukačiovskaja Bazos gyv., Jusvos r., Permės (Molotovo) sr.; 1947 06 01 visi pabėgo iš tremties, grįžo į Lietuvą; suimti 1947 07 06, vėl išstremti 1948 07 29 į Kiseliovska, Kemerovo sr.; paleisti 1956 07 16, grįžo į Lietuvą.

Edvardas Pivoriūnas, gim. 1915, amat., partizanas, suimtas 1949 12 09, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1950 09 09 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1950 10 10 išvežtas į Rečlagą, Komija, 1955 12 01 į Ozerlagą, Irkutsko sr.; nuo 1957 07 25 tremtis Čiūnos r., Irkutsko sr.

Kazys Šukys, gim. 1909, suimtas 1949 11 24, kalintas Rokiškyje, 1950 05 25 Panevėžyje, Ypat. pasit. 1950 09 09 nuteistas dešimčiai metų lagerio, 1950 11 18 išvežtas į Pesčianlagą, Karagandos sr.; paleistas 1956 06 28.

Romas Šukys, gim. 1915, valst.; suimtas 1947 07 30, kalintas Rokiškyje, Karo tribunolo 1947 12 18 nuteistas penkiolikai metų katorgos ir penkeriems tremties, 1948 08 12 išvežtas į Vorkutlagą, Komija; paleistas 1956 01 19.

Benediktas Tumonis, gim. 1869, žmona Uršulė, gim. 1879, išstremti 1949 04 16 į Osos r., Irkutsko sr.; paleisti 1957 08 01.

Rukšių kaimas

Juozas Čypas, gim. 1916; suimtas 1947, Ypat. pasit. nuteistas dešimčiai metų, išvežtas į Karagandos sr. lagerius, Kazachija; 1955 grįžo į Lietuvą.

Juozas Baleišis, gim. 1889, žmona Elena, gim. 1893, sūnus Algimantas, gim. 1938, išstremti 1945 07 24 į Rybnicos gyv., Kožvos r. (dabar Pečiovos r.), Komija; Juozas 1947 01 27 mirė tremtyje; Elena ir Algimantas 1947 05 14 pabėgo iš tremties, grįžo į Lietuvą; abu suimti, Algimantas 1950 02 05 grąžintas į tremties vietą, Elena Ypat. pasit. 1949 03 08 nuteista trejiems metams lagerio, kalinta Šilutėje, 1952 sausį grąžinta į tremties vietą; paleisti 1956 10 18, į Lietuvą negrįžo.

Jonas Daunys, gim. 1923, tarnaut., nužudytas NKVD kareivių 1944 11 28 Rukšių k., Rokiškio r.

Antanas Kiškis, gim. 1879, žmona Marcelė, gim. 1889, išstremti 1949 03 25 į Nukutų r., Irkutsko sr., Antanas mirė tremtyje, žmona paleista 1958 07 12.

Jonas Kiškis, gim. 1922, valst.; suimtas 1948 09 29, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1948 12 25 nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į Minlagą, Komija; nuo 1955 07 04 tremtis Irkutsko sr.; paleistas 1957 07 29.

Kazimieras Šukys, gim. 1881, žmona Uršulė, gim. 1902, sūnus Algirdas, gim. 1933, dukterys – Elena, gim. 1938, Janina, gim. 1936, ištremti 1947 12 29 į Smakotinos gyv., Tomsko r., Tomsko sr., Uršulė mirė tremtyje 1948 12 04, Kazimieras – 1952 06 25; Janina ir Elena 1948 pabėgo iš tremties, grįžo į Lietuvą; Algirdas 1956 grįžo į Lietuvą.

Sėdžiūnų kaimas

Kazimieras Aleksiejus, gim. 1907, valst.; suimtas 1945, kalintas Rokiškyje, Panevėžyje, Vilniuje. Išvežtas 1945 08 15 į Vorkutlagą, Komija; paleistas 1946 09 18, grįžo į Lietuvą.

Aleksas Janonis, gim. 1905, valst.; suimtas 1945 01 18, kalintas Rokiškyje, 1945 06 19 Vilniuje, išvežtas 1946 03 13 į Vorkutlagą, Komija; paleistas 1946 10 18.

Matas Papaurėlis, gim. 1908; suimtas 1947 05 27, kalintas Rokiškyje, 1947 08 02 Panevėžyje, Karo tribunolo 1947 07 28 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į Ivdellagą, Sverdlovsko sr., 1948 11 22 mirė lageryje.

Šeduikiškio kaimas

Vladas Šarkauskas, gim. 1911, žmona Valerija, gim. 1914, tarnautojai, sūnus Rimantas, gim. 1938, duktė Lionė, gim. 1934, ištremti 1941 06 14 į Kamenio prie Obės gyv., Altajaus kr.; Vladas ir Valerija žuvo tremtyje, vaikai 1958 grįžo į Lietuvą.

Šetekšnų kaimas

Antanas Jankauskas, gim. 1875, dvarininkas, ištremtas 1948 05 22 į Momotovo gyv., Kazačinskijos r., Krasnojarsko kr.; tarnaitė Paulina Vilimaitė, gim. 1914, išvyko savo noru su sergančiu globotiniu A. Jankausku, įrašyta į tremtinius; paleisti 1950 08 17, abu grįžo į Lietuvą.

Šetėkšnių kaimas

Petras Paršonis, gim. 1912, valst.; suimtas 1944 08 21, kalintas Rokiškyje, 1944 11 nušautas bandant pabėgti; broliai – Kazys, gim. 1909, Antanas, gim. 1907, suimti 1949 11 30, kalinti Rokiškyje, Panevėžyje, Ypat. pasit. 1950 09 09 nuteisti dešimčiai metų lagerio; Kazys 1950 11 18 išvežtas į Rečlagą, Komija; paleistas 1956 08 02; Antanas 1950 11 18 išvežtas į Dubovką (Pesčianlagą), Karagandos sr.; paleistas 1956 06 03.

Petras Petrauskas, gim. 1898 m., žmona Albina, gim. 1900, dukterys – Janina, gim. 1928, Danutė, gim. 1929, ištremti 1947 12 29 į Larino gyv., vėliau į Kurleko gyv., Tomsko r., Tomsko sr.; paleisti 1958 07 10, grįžo į Lietuvą.

Petras Tumonis, gim. 1897, policijos pareigūnas; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Pesčianlagą, Karagandos sr., Kazachija, Ypat. pasit. 1943 01 02 nuteistas dešimčiai metų; nuo 1951 08 29 tremtis Novosibirsko sr.; paleistas 1956, grįžo į Lietuvą; žmona Ona, gim. 1910, sūnūs – Petras, gim. 1933, Vytautas, gim. 1938, tėvas Jurgis, gim. 1870, ištremti 1941 06 14 į Kamenio prie Obės gyv., Altajaus kr.; Jurgis 1942 04 08 mirė tremtyje, Petras ir Vytautas 1946 parvežti į Lietuvą, Ona paleista 1957 11 25.

*Šetekšnių k. jaunimas prie Trako miško.
PSM-147*

*Šetekšnių k. jaunuoliai. Iš kairės:
Beinoravičius, Emilija Mažeikytė, Juozas
Mažeikis. 1931 m. Ch. Šneidermano nuotr.
Iš F. Naujokaitienės albumo*

Genė Tunaitienė, gim. 1911, iš-
tremta 1949 03 25 į Tyretės r., Irkutsko sr.;
paleista 1957 01 05.

Šileikių k.

Petras Stankūnas, gim. 1888, su-
imtas 1951 03 23, kalintas Kupiškyje, Ka-
ro trib. 1951 10 27 nuteistas dvidešimt pen-
keriems metams lagerio, nuo 1953 02 12
kalintas Šilutėje; paleistas 1955 04 05.

Veronika Viduolienė, gim. 1880,
valst.; sūnus Juozas, gim. 1912, duktė
Veronika, gim. 1915, ištremti 1948 05 22
į Dvoriščės gyv., Kazačinskojės r., Kras-
nojarsko kr.; duktė Veronika 1958 mi-
rė tremtyje, Juozas su motina Veroni-
ka 1958 grįžo į Lietuvą; sūnus Jonas,
gim. 1913, partizanas, žuvo 1946 12 12
Rokiškio r.

Pranas Zdanevičius, gim. 1902,
suimtas 1951 03 23, kalintas Kupišky-
je, Karo trib. 1952 05 11 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, 1952 07 23
išvežtas į Nyroblagą, Nyrobo r., Permės (Molotovo) sr.; paleistas 1955 10 21.

Tindžiulių kaimas

Jonas Bitinas, gim. 1928, valst.; suimant 1944 11 27 nužudytas NKVD karei-
vių. Povilas Bitinas, gim. 1914, suimant 1944 11 27 nužudytas NKVD kareivių.

Vytautas Bitinas, gim. 1920, kolūkietis, suimtas 1950 07 26, kalintas Rokišky-
je, 1950 07 28 Panevėžyje, Karo trib. 1950 09 05 nu-
teistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, kalintas
Šilutėje, vėliau išvežtas į Michrenglagą, Archangelsko
sr.; paleistas 1955 10 27.

Antanas Jurgelionis, gim. 1867, ūk.; ištremtas
1941 06 14 į Vysokaja Grivos gyv., Pankrušichos r., Al-
tajaus kr., mirė tremtyje 1941 08 07.

Pranas Jurgelionis, gim. 1890, ūk.; suimtas
1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r.,
Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 02 03 nuteistas de-
šimčiai metų, mirė lageryje 1945 03 27; žmona Euge-
nija, gim. 1904, sūnus Kazys, gim. 1928, dukterys – Da-
nutė, gim. 1927, Ona, gim. 1931, ištremti 1941 06 14 į
Vysokaja Grivos gyv., Pankrušichos r., Altajaus kr., 1947
birželį visi pabėgo į Lietuvą; 1948 vėl gražinti į tremtį
Pankrušichos r., Altajaus kr.; paleisti 1957 11 25, 1958
grįžo į Lietuvą.

*Mataušo ir Onos Grigų šeima. Sėdi
M. Grigo motina Emilija. PSM-279*

*Antanas Marcijonas iš
Tindžiulių k. Lietuvos
kariuomenėje. 1931 m. PSM-33*

Sėdi Eugenija Šukytė
(Jurgelionienė).
Stovi (iš kairės):
Pranas Jurgelionis,
S. Levandavičius.
Kaunas. 1923 m.
Antroje pusėje
užrašyta: „Atmintis
Kauno ūkės parodos
1923 m.“ PSM-293

Seserys Birutė, Laimutė ir Marytė Kubiliūtės
tremtyje Altajaus krašte. 1953 m.

Panemunėlio valsčiaus viršaitis Pranas
Jurgelionis. 1930 m. Antroje nuotraukos pusėje
Eugenijos Jurgelionienės ranka užrašyta:
„Atmink savo tėvelį nors maldoje. –
Dukrai Danutei. Pankrušiča, 1951 IX 23“.
M. Germano nuotr. (Rokiškis). Iš Danutės
Vinkšnelienės (Jurgelionytės) albumo

Birutė Kubiliūtė (pirma iš dešinės) su savo brigada plytinėje. Altajaus kraštas. 1950 m.

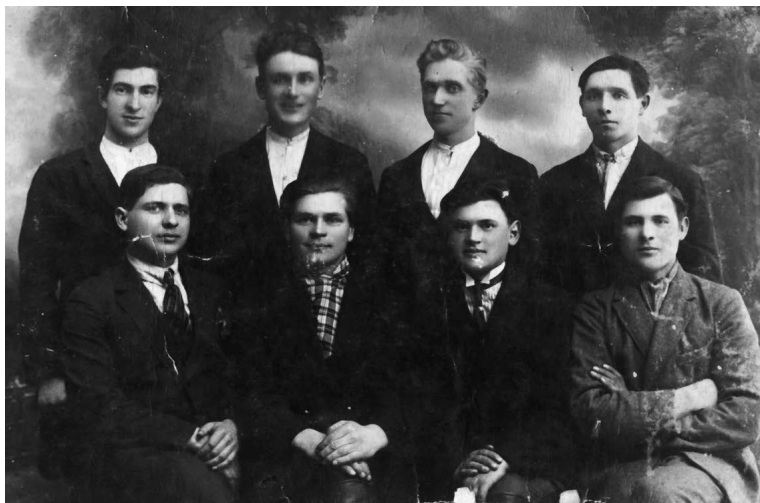
Jonas Kubilius, gim. 1881, ūk.; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., 1942 09 01 mirė lageryje; žmona Emilija, gim. 1883, ūk., dukterys – Birutė, gim. 1925, Aldona, gim. 1926, Laimutė, gim. 1927, Marija, gim. 1930, ištremtos 1941 06 14 į Vysokaja Grivos gyv., Pankrušichos r., Altajaus kr.; Emilija 1947 pabėgo į Lietuvą, suimta 1949 01 07, Ypat. pasit. 1949 04 01 nuteista trejiems metams, kalinta, 1952 gražinta į tremtį Altajaus kr., į Lietuvą negrižo, 1961 mirė; dukterys grįžo į Lietuvą.

Povilas Pranskūnas, gim. 1893, duktė Anelė, gim. 1919, motina Anelė, gim. 1870, giminaitė Elžbieta Pranskūnienė, gim. 1872, ištremti 1949 03 25 į Nukutų r., Irkutsko sr.; paleisti 1957 08 20; sūnus Petras, gim. 1921, partizanas; suimtas 1949 01 28, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1949 05 14 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, išv. į Berlagą, Magadano sr.; paleistas 1956 06 29.

Tūrdvario kaimas

Petras Brekys, gim. 1906, suimtas 1949 03 05, kalintas Rokiškyje, Panevėžyje, Ypat. pasit. 1949 06 08 nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į Ozerlagą, Irkutsko sr.; paleistas 1956 03 21.

Jonas Neniškis, gim. 1878, ūk.; suimtas 1941 06 14, ištremtas į Rešotus, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 01 02 nuteistas penkeriems metams, vėliau tremtis Petrovkoje, Kalmankos r., Altajaus kr., 1945 mirė tremtyje; žmona Marija, gim. 1888, sūnus Pranas, gim. 1909, ištremti 1941 06 14 į Petrovką, Kalmankos r., Altajaus kr., 1946 pabėgo į Lietuvą.

*Bajoriškių, Baltakarčių,
Roblių ir Vaičiūnų
kaimų jaunimas.
Iš kairės: pirmoje
eilėje 2-as Antanas
Bieliūnas, antroje
eilėje 1-as Jonas Jagas.
Apie 1939 m.*

Ūpių kaimas

Emilija Aleksiejienė, gim. 1905, sūnūs – Petras, gim. 1945, Tautvilis, gim. 1936, duktė Elvyra, gim. 1944, ištremti 1949 03 25 į Nikutų r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 06 22.

Kazimieras Zizas, gim. 1902, žmona Bronė, gim. 1904, sūnus Alfonsas, gim. 1943, duktė Stanislava, gim. 1944, ištremti 1948 05 22 į Kokornojės gyv., Kazačinskajos r., Krasnojarsko kr.; paleisti 1957 08 17, 1959 grįžo į Lietuvą.

Valaitišio kaimas

Petras Tavoras, gim. 1922, valst.; suimtas 1947 08 11, kalintas Rokiškyje, Panevėžyje, Karo tribunolo 1947 10 31 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į lagerį Irkutsko sr., vėliau kalintas Omsko sr.; nuo 1956 01 14 tremtis Novosibirsko sr.

Vėbriškių kaimas

Teodoras Balnas, gim. 1889, tarnaut.; suimtas 1941 06 14, išvežtas į Rešotų lagerį, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., Ypat. pasit. 1943 01 02 nuteistas mirti, sušaudytas Kansko kalėjime, Krasnojarsko kr.; žmona Kazimiera (Stasė), gim. 1899, dukterys Eugenija Laimutė, gim. 1924, Irena, gim. 1933, ištremtos 1941 06 14 į Vysokaja Griva, Pankrušichos r., Altajaus kr., 1947 07 15 pabėgo į Lietuvą.

*Kaimo muzikantas iš Vaičiūnų k. Antanas
Bieliūnas. Apie 1939 m. PSM-269*

*Vytautas ir Adelė
Dačinskai iš
Vaičiūnų k. 1934 m.
Iš M. Nakčerienės
albumo*

*Vėbriškių k. jaunimas.
Apie 1925 m. PSM-21*

Jurgis Paršonis, gim. 1914, valst., suimtas 1948 09 27, kalintas Rokiškyje, Panevėžyje, 1949 05 26 Vilniuje, Ypat. pasit. 1948 12 25 nuteistas dešimčiai metų lagerio, išvežtas į Vorkutą (Rečlagą), Komija.

Vėbrių kaimas

Juozas Juškevičius, gim. 1882, šeimos narė Zosė Juškevičienė, gim. 1907, ištremti 1949 03 25 į Nukutų r., Irkutsko sr.; paleisti 1957 09 23.

Vieversėnės kaimas

Jonas Vaičionis, gim. 1922, ūk.; nužudytas sovietinių aktyvistų 1941 06 26 Vieversėnės k., Rokiškio r.

Vaičiūnų, Vilių k. ir Panemunėlio miestelio merginos. Sėdi (iš kairės): Zofija ir Genė Sesickaitės; stovi (iš kairės): neatpažinta, Emilija Kalvelytė, Marijona Bieliūnaitė, Ona Grigaitė. 1932 09 25 (per šv. Mato (Mataušo) atlaidus Rokiškyje). Ch. Šneidermano nuotr. Iš M. Nakčerienės albumo

Iš kairės: Adelė Dačinskienė ir Aldona Bulovaitė iš Vilių k. PSM-177

Pirma iš dešinės Bronė Kumštienė (Čypaitė) trentyje prie medienos pakrovimo darbų. 1949 m.

*Vestuvių ir vakarėlių
muzikantai*

Augustas Buckus

(su konstantinka)

iš Vilių k. ir

Stankevičius

(su smuiku).

Apie 1950 m.

*Iš Rimanto Buckaus
albumo*

Vilių kaimas

Jonas Čypas, gim. 1887, žmona Kostė, gim. 1898, dukterys – Bronė, gim. 1925, Vanda, gim. 1927, Janina, gim. 1930, ištremti 1949 03 25 į Zalarių r., Irkutsko sr.; tremtyje mirė: Vanda – 1949 12 01, Jonas – 1953, kiti paleisti 1957 08 26, grįžo į Lietuvą; sūnus Pranas, gim. 1920, valst.; suimtas 1949 01 06, kalintas Rokiškyje, Ypat. pasit. 1949 05 14 nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio, išvežtas 1949 07 08 į Berlagą, Magadano sr.; nuo 1956 08 07 tremtis Irkutsko sr.; paleistas 1958 05 03, grįžo į Lietuvą.

Pranas Pranskūnas, gim. 1902, žmona Marija, gim. 1901, sūnus Algimantas, gim. 1936, ištremti 1949 kovą į Osos r., Irkutsko sr.; paleisti 1958 01 31.

Žaliánkos kaimas

Kostas Kriukelis, gim. 1901, ištremtas 1951 10 02 į Aukštutinės Ketės r., Tomsko sr.; paleistas 1953 03 28.

Pranas Pukinskas, gim. 1888, žmona Viktorija, gim. 1895, ištremti 1949 03 25 į Osos r., Irkutsko sr.; paleisti 1956 06 21.

Tremtinių ir politinių kalinių atsiminimai

Užrašė Violeta Alekniene

Pasakojo Juozas Šakalys, gim. 1926 m. Gavėniškio k.;
2001 07 15–22

Mano tėvai buvo nevietiniai gyventojai. Tėvui Juozui Šakaliui (1875–1937) teko tarnauti caro armijoje, dalyvauti Rusijos–Japonijos kare, malšinti sukilėlius Kinijoje. Su juo ketverius metus Kinijoje gyveno P. Kiaulėnas nuo Pándėlio ir Pivoriūnas iš Rukšių kaimo. Iš viso pulko gyvi liko trys lietuviai ir vienas ukrainietis. Jie išgelbėjo pulko vėliavą.

Iš Kinijos tėvas grįžo 1905 m. pavasarį. Kelis mėnesius paviešėjęs pas brolių Lazariškio kaime (netoli Kazlišio miestelio), išvyko į JAV. JAV gyveno iki 1921 metų. Gyvendamas svetimose šalyje, dirbo įvairiose gamyklose, šachtose, skerdyklose. Tuo metu 10 dolerių prilygo 10 litų. Ten jis 1913 m. sukūrė šeimą su Albina Rudokaite (1892–1982). 1914 m. gimė pirmoji dukra Vincė. Po dukros gimimo žmona pasiligojo ir atgulė į patalą. Gydytojai pasakė, kad moters organizmą alina netinkamas klimatas. 1921 metais Šakalių šeima grįžo į Lietuvą. Tėvai, turėdami užsidirbę pinigų, ieškojo nusipirkti žemės. Tuo metu Panemunėlyje parceliavo dvarą. Iš pono Biknevičiaus nusipirko 29,5 ha žemės. Tėvas norėjo nusipirkti apie 40 ha, tačiau nemokėdamas skaityti pasirašė ant suklastoto dokumento. Pirkęs žemės, Gavėniškio kaime ant skardžio pakraščio pasistatė mažą trobelę. Po metų, pasisamdęs darbininkų, surentė didesnę trobą.

Gyvenant Gavėniškyje gimė kiti vaikai. Albina pasaulį išvydo 1922 m., Anelija 1925 m., Juozas 1926 m., Stefanija 1928 m. Kol vaikai buvo maži, žemę dirbo tėvas, o vasaros ir rudens darbams samdydavo berną, mergą. Ūkyje laikydavo 3 arklius, 8 karves, 10 avių, 2–3 telyčias, 3–4 jaučius, 5–6 kiaules. Rudenį parduodavo kiaules, jaučius, paršiukus. Ūkininkai sakydavo: kuo daugiau parduok, tuo mažiau pirk.

Ariamos žemės buvo 24 ha, o pievos sudarė 2,5 ha prie Nemunėlio upės ir skardžio. Visą dirbamą žemę swardavo dviem darbiniais arkliais. Tik trečiais metais ardavo dobilieną. Pieną arkliais veždavo į Panemunėlio pieninę kas septintą dieną.

Užaugę sukūrėme savo šeimas. Vincė 1935 m. ištekėjo už Antano Kubiliaus. Jų šeima susilaukė keturių vaikų: Emilijos, Zitos, Juozo, Birutės. Sesuo mirė pagimdžiusi Birutę 1947 metais.

Albina 1941 m. susituokė su Petru Levaškevičiumi. Jie susilaukė dviejų sūnų – Povilo ir Algio. Iš pradžių gyveno pas tėvus. Petras Levaškevičius dirbo brigadininku Naujabiržės kolūkyje. Vėliau šeima išsikėlė gyventi į Kvetkūs ir Salàs.

Aš šeimą sukūriau 1958 m. Grįžęs iš tremties vedžiau Aldoną Tumonytę. Sulaukėme dukros Eugenijos (1959) ir sūnaus Kęstučio (1961).

Šeimos taip pat neaplenkė tremtis. 1949 m. kovo 25 d. mamą, seseris Aneliją ir Stefaniją išvežė į Irkutsko sritį. Pirmaisiais tremties metais iš jų aš tegavau tik du laiškus. Gyvendamos kolūkyje jos kirto rankomis mišką, ledo keliu traukė rąstus. Jos gaudavo tik pjuvenų duonos. Kepdamos duoną moterys daugiau dėdavo pjuvenų negu miltų. Valgant tokią duoną net liežuviai prakiurdavo. Po Stalino mirties buvo lengviau. Sesuo Vincė nusiųsdavo maisto produktų. Joms padėti aš negalėjau, nes atlikau bausmę kaip politinis kalinys. Kai vežė į Sibirą, dvejų metų Anelijos dukrytę norėjo paimti sesuo Albina, tačiau skrebai to neleido. Paskutiniaisiais tremties metais Anelija ir Stefanija dirbo konduktorėmis, uždirbdavo

iki 1000 rublių. Susitaupė pinigų grįžimui į tėviškę ir tolesniam gyvenimui Lietuvoje. Grįžusios motina ir seserys apsigyveno pas seserį Vincę Levaškevičienę. Vėliau sesuo Stefanija su vyru apsigyveno Petriūšiškio kaime (Kamajū sen.). Jie sulaukė dviejų dukrų – Janinos ir Valės ir sūnaus Algio.

Anelija Šakalytė liko netekėjusi. Grįžusi iš tremties ir paauginusi dukrelę, išvyko gyventi į Klaipėdą.

1944 m. į sovietų kariuomenę šaukiamus gavo daugelio aplinkinių kaimų vyrai. Visi suėję pas Šakalius tarėmės, ką daryti. Sprendimas buvo vienas – eiti į Sacharos mišką. Pasirinkome Zuzavietę, esančią netoli Aukštuolių kaime gyvenančio Stankūno. Vieta buvo labai graži ir klampi. Į Zuzavietę atskubėjo Algirdas Bitinas, Stasys Bitinas, Petras Levaškevičius, Jonas Žalys, Jonas Bitinas, Antanas Kubilius, Filimonas Samuilovas, Lionginas Baltrukėnas.

Prisimenu, kad tai buvo 1944 metų spalio 7 diena (pirmadienis). Anksti rytą pas mane atskubėjo Filimonas Samuilovas. Mes abu išėjome pas jo tėvą taisyti batų.

Mums šnekantis troboje įbėgo Kristina Samuilova ir pasakė, kad prie miško yra daug kareivių.

Su Filimonu atitraukėme komodą. Jos vietoje po grindimis buvo lentomis uždengtas rūsys. Jame pasislėpėme. Namiškiai greitai komodą pastatė į vietą. Girdėjome po namus siautėjančius vyrus ir besikeikiančią Kondratijų Samuilovą. Jis labai supyko, kad kareiviai kelis kartus prašė parodyti dokumentus. Iki vakaro nedrįsime išlįsti iš duobės. Kai vakare su Filimonu Samuilovu pasiekėme Zuzavietę, čia jau buvo atėję Jonas Bitinas, Lionginas Baltrukėnas ir kiti vyrai. Grįždami namo mano draugai tiesiai papuolė po kulkosvaidžio ugnimi. Jų lavonus paėmė savieji. Joną Žalį nušovė bėgantį iš namų. Mano sesuo Stefanija Šakalytė matė, kaip krito Jonas Žalys. Jai kulka peršovė rankos riešą. Stefanija skubėjo į Tindžiūlių kaimą pas Antaną Kubilių pasakyti, kad Panemūnių kaime prasidėjo ekspedicija.

Vėl antradienį visi likę gyvi atėjome prie bunkerio. Ginklus rinkdavome laukuose. Tą pačią naktį nužygiavome į Salāgirio girią. Kas vadovavo Salāgirio girioje veikusiam partizanų pulkui, aš nežinau. Mes priklausėme Kalpoko kuopai Vytis. Kuopos Vytis štabas buvo Plunksnūčių miške. Ten radome 100 vyrų. Visus vyrus suskirstė į grupes. Aš patekau į 7 grupę, kurioje buvo 9 vyrai. Grupei vadovavo Juozas Balaišis. Mes turėjome užduotį Šetekšnės kaime ant trobų priklijuoti atsišaukimus. Reikalui esant turėjome teisę atidengti ugnį.

Žiemą neturėjome jokių užduočių. Zuzavietėje liko tik bunkeris.

1945 m. pavasarį patys įsirašėme į naujokus. Rokiškio ligoninėje dirbo sesuo Stefanija. Ji ten artimai bendravo su rusų tautybės karininku. Jo dėka buvau pajaunintas dvejais metais.

Šakalių šeima tremtyje. Sėdi (iš dešinės): motina Anelė Šakalienė, anūkė Anelė Šakalytė, duktė Albina; stovi duktė Stefanija. 1953 m. liepos mėn.

Sacharos partizanų būrio vyrai žuvo 1946 m. vasarą. Zuzavietėje buvo Petras Bitinas, Zigmas Bitinas, Bronius Adamonis, Vladas Lingevičius. Prasidėjo apsiaustis. Kartu bėgo Petras su Vladu. Petrą Bitiną sužeidė. Jis pats susisprogdino. Pašautas Vladas Lingevičius įbėgo į Mataušo Jasinevičiaus klijimą ir nusišovė. Zigmą ir Bronių nušovė miške.

Skrebai keturis vyrus nuvežė arkliais į Panemunėlio geležinkelio stotį. Valentinas Tumonis, eidamas į darbą, pažino savo vaikystės draugus ir pamatė, kad Petro Bitino vienos rankos pirštas nukirstas. Ant to piršto Petras Bitinas nešiojo gražų auksinį žiedą.

Žmonės kalbėjo, kad Vlado Lingevičiaus pusbrolis dirbo Vilniuje saugumo departamente. Motina paprašė, kad Vladą pusbrolis prikalbintų grįžti pas „savus“. Jie abu važiuodami arkliais susiginčijo. Vladas iššoko iš vežimo prie Spiečiūnų kaimo ir nuskubėjo į Sacharos mišką. Tą naktį Petras Bitinas, Juozas Balaišis ir Vladas Lingevičius išėjo į Nótigalės pelkę.

Skrebai nušautus partizanus sumetė į didelę balą prie Juronų sodybos Augustinavo kaime.

* * *

Mano kančių keliai prasidėjo nuo 1949 metų sausio 6 dienos. Rytą grįždamas iš Aldonos, namuose pamačiau žiburį. Įėjus man į trobą Steponas Šešelgis ir Algis Guzikauskas čiupo už rankų. Uždėjo antrankius. Nuvedė į Panemunėlio geležinkelio stotį, pasodino į daboklę. Kaip kaltės įrodymai buvo namuose rasti atsišaukimai, surašyti išvežtų ir nušautų žmonių sąrašai. Kartu su manimi į daboklę pasodino Petrą Levaškevičių ir Antaną Kubilių. Ten išvargęs ir iškankintas gulėjo Bronius Sesickas. Jis mums liepė prisipažinti. Tik trečią dieną pradėjo tardyti. Iš pradžių aš nieko nesakiau. Visą laiką klausė, kas buvo miške, spardė kojomis, daužė šlangomis. Drabužiai visi suplyšo, kūnas pamėlynavo. Labiausiai mušė Gribokas. Jam padėjo žydas karininkas. Panemunėlėje sėdėjome du mėnesius. Ten kalėdamas aš nesirašiau protokole. Todėl Rokiškyje teko dvi paras išstovėti karceryje. Jame iki kojų gurnelių tyvuliavo vanduo. Po patirtų kančių pasirašiau, nes labai norėjau gyventi. Didžiausią skausmą jčiau, kai žandarai laiptais tempė žemyn.

Prieš išvežant į Panevėžį nuvedė į pirtį. Panevėžin vežė naktį traukiniu. Pro grotas pamačiau savo gimtąjį Panemunėlį. Panevėžyje grupė vyrų sėdėjo iki liepos 25 d. Vėl naktį kalinių ešelonas praukė pro Panemunėlį. Spėjau išmesti raštelį. Vilniuje vėl pasodino į Lukiškių kalėjimą. Jau žinojau, kad sėdėti Sibire teks 25 metus. Kartu su manimi iš tėvynės prievarata buvo tremiami Algirdas Veiverys, Jonas Leišis, Petras Pečiūra ir kiti. Iš Vilniaus ešelonas pajudėjo rugpjūčio pabaigoje. Žinojome, kad teks keliauti net iki Sachalino. Pirmoji tremties vieta – Buchraginas. Kelionės metu teko 5 dienas išbūti Komsomolske. Garlairoviu buvome perkelti per Amūro upę.

Visus atvykėlius sugrūdo į barakus. Viename barake tilpo 4 tūkstančiai žmonių. Kaliniai turėjo gulėti keturių aukštų naruose. Savieji įsikūrėme viename kampe. Nuo pirmos dienos kriminaliniai nusikaltėliai pradėjo vogti mūsų maišelius. Jonas Leišis vieną vagį, pačiupęs už sprando, vos nepakorė. Maistas buvo labai prastas. Duodavo vieną samtelį sriubos, skystos košės, sojų duonos. Duonos norma vienai dienai – 600 g. Suspaudus duona tuojau suskystėdavo.

Kriminalistų užpuolimai dažnėjo. Smetoninis karininkas Albinas Bakutis iš stipresnių vyrų sudarė du būrius. Abu būriai pasidalino į dar atskiras dalis. Neleisdavome kriminalistams pereiti zonos. Nepakeičiamas mūsų ginklas buvo maišeliai su akmenimis. Mes sugebėjome save apginti. Vieną kartą atėjo gerai apsirengę vyrai ir liepė mums pasakyti, kokio

mokame amato. Jie sudarė savanorių vardinį sąrašą, šalia pažymėjo numerį, bausmę, straipsnį. Kitos dienos rytą juos visus sušaukė sugrūdo į baraką. Vienas išbėgo iš barako vienais apatiniais. Jis mums pasakė, kad tai persivilkę kriminalistai. Tada mes paskelbėme bado streiką, kad sargybiniai nemato, kas dedasi lageryje. Vakare, einant į zoną, vėl pradėjo mums nuo pečių plėšti maišelius. Įbėgo sargybinis ir paleido automato salvę. Šaudyti pradėjo automatą paėmęs Jasinevičius. Po šio įvykio mus išvarė už zonos. Pradėjus sargybiniui skaičiuoti kalinius, paaiškėjo, kad trūksta „specialistų“. Pasakėme, kur yra likusieji. Kartu su sargybiniais iš barakų išlindo baltakelniai kaliniai. Lagerio valdžia privalėjo politinius kalinius atskirti nuo vagių. Patekome į 10-tą zoną. Kitą dieną atlikta krata. Vagių barake rado nebaigtą kasti tunelį ir atimtus iš „specialistų“ drabužius.

1949 m. lapkričio 11 d. rytą susodino į laivą ir apie 2000 žmonių garlaisis nuplukdė į Magadaną. Tai buvo visai naujas miestas. Apgyvendino paskirstymo punkte. Prieš pat Kalėdas traukiniu išvežė į Egenos anglių kasyklą. Apsigyvenome truputį geresniuose barakuose. Valgyti į valgyklą vedavo rikiuotėje. Niekur neleisdavo eiti vieniems. Sargybiniai grupelę kalinių lydėdavo į tualetus, medicinos punktą. Sausio mėn. susirgau plaučių uždegimu. Draugai iš šachtos parvedė turintį 39 laipsnius temperatūros. Kitą dieną jaučiausi geriau ir išėjau į darbą. Dar po dienos pasidarė labai blogai, temperatūra pakilo iki 40 laipsnių. Lagerio gydytojas liepė eiti į ligoninę. Nuėjau į baraką pasiimti daiktų. Barakas užrakintas. Nejutau, kaip užmigau. Iš ligoninės atėję sanitarai rado mane miegantį ir ant rankų nunešė į gydymo įstaigą. Ten sutikau lietuvių sanitarą. Jis man labai padėjo. Ligos pradžioje tesvėriau 36 kg. Sanitaras vietoj vieno žuvies taukų šaukšto duodavo du. Nuo didelės šių vitaminų dozės susirgau šiltine. Sirgau visą savaitę. Niekas netikėjo, kad liksiu gyvas. Gyvas likau. Išėjęs iš ligoninės, patekau į ligonių būrį. Pavalgius papildomai duodavo vieną šaukštą žuvies taukų ir iš medžio, vadinamo slonite, spyglių išvirtų vitaminų. Sveikstantys kaliniai dengė pastatų stogus.

Vieną dieną atvažiavo „kupčiai“ iš kito lagerio. Jie rinkosi drausmingesnius, darbštesnius kalinius. Į laimingųjų sąrašą nepatekau. Pasirodo, sąrašė buvo kito kalinio Šakalio pavardė. Tuo metu, kai buvome tikrinami, mano bendrapavardis sėdėjo tualete. Aš prisistačiau, kai paminėjo Šakalio pavardę. Traukiniu apie 150 žmonių nugabeno į Lazo lagerį. Lazo lageryje kaliniai dirbo kasiterito kasyklose. Šį metalą lėktuvu veždavo į metalo gamyklas. Įžengę pro šio lagerio vartus, nustebome. Vienoje lagerio pusėje grojo dūdų orkestras, kitoje būrelis vyrų žaidė krepšinį, kiti ruošėsi vaidinimui. Jau tada buvo miręs Stalinas. Iš Lazo lagerio pradėjau rašyti laiškus, gaudavau iš namų siuntinių. Už darbą mokėjo 42 procentus darbo užmokesčio. Mums prisiuvo naujus numerius ant kepurės ir kelnių. Numerio ženklas „CA-71“ (bylos numeris). Aš patekau prie metalo rūšiavimo. Truputėlį vėliau išvežė dirbti į fabriką plauti rūdos, o dar vėliau į Aleskitove esančias volframo metalo kasyklas. Iš šio metalo darydavo elektros lemputėms degimo plaukelius. Iškastą rūdą plaudavo mašina. Volframas likdavo, o rūda išbyrėdavo.

Šioje Sibiro vietoje nuostabiai leidosi ir tekėjo saulė. Man jos šviesa priminė gimtinėje praėjusius vasaros vakarus ir rytus. Vasaros naktį šviesos nereikėjo, nes užteko saulės šviesos.

Atsisakėme dirbti, kad neleido rūkyti. Už pasipriešinimą visus suguldė ant kelio. Juo negalėjo pravažiuoti į kasyklą važiauosios mašinos. Liepus atsistoti nė vienas nestojome. Taip gulėjome dvi valandas. Sutikome atlaisvinti kelią tik paprašius viršininkui. Antrą dieną toliau protestavome. Kitą dieną maištautojus išskirstė į atskirus lagerius.

Razvietčiko lageris

Razvietčiko lageryje.

Iš kairės: Juozas Šakalys,
Petras Šimanauskas

Patekau į Ustronę. Ustronėje dirbome mašinų kolonoje. Per 18 valandų turėdavome padaryti mašinos kuzovą [kėbulą]. Reikėdavo surinkti lentas ir jas sutvirtinti geležimis. Per nustatytą laiką nespėjau įvykdyti normos, nes stengiausi dirbti labai gerai. Prižiūrėtojas, įvertindamas mano darbą, patarė taip nesistengti. Ustronėje darėme ir garažų duris.

Kartą teko su Petru Čepeliu valgyti katės mėsos. Petras remontuodavo mašinas. Vairuotojas, norėdamas, kad mechanikas gerai suremontuotų mašiną, privalėjo atnešti lauktuvių. Už darbą mokėjo degtine, tabaku, maisto produktais. Kartą nuėjau pas Petrą, o jis patenkintas kepa mėsą. Ji taip skaniai kvepėjo. Suvalgėme ir buvome sotūs. Baigus valgyti

Razvietičko lageryje. 1-oje eilėje 1-as iš dešinės Juozas Šakalys

mašinos pasiimti atėjo vienas žmogus. Jis pradėjo juoktis ir iš maišelio ištraukė margą katės kailį.

Paskutinė tremties vieta – Razvietičke esanti aukso kasykla. Patekau į antrąją brigadą. Nuėję į barakus, pamatėme jaunos vyrus, mušančius utėles. Atsigulęs pajutau, kaip utėlės galvą kelia. Sutarėme protestuoti. Vėl atsisakėme dirbti. 30 protestuotojų įgrūdo į šaltą izoliatorių. Izoliatoriuje sėdėjau antrą kartą. Su manimi kartu sėdėjo Alfonsas Bartkus. Alfonsui pavyko viloke [veltinyje] įsinešti metalui pjauti pjūkliuką. Prapjovęs duryse skylę, išlindo į lauką. Išlindęs vakare atidarė keturių narvų geležines duris. Visi nuėjome į valgyklą ir grįžome į barakus. Už pabėgimą niekas nebaudė. Visiems pakeitė darbo vietas. Dirbau vadinamojoje stalernėje [stalių dirbtuvėje]. Išduodavau darbininkams tepalus, kitas remontui ir darbui reikalingas medžiagas. Labai pavargau dažydamas 30 metrų ilgumo ir 18 metrų pločio medinį brusą [tašą]. Teko po darbo ieškoti aukso ir jį plauti. Už aukso vogimą buvo baudžiama 25 metais kalėjimo ir 5 metais tremties, „25+5“ užrašas kabėdavo ant kiekvienos sienos. Lageryje taisė dantis, bet auksinių dėti negalėjo. Vykdavo įvairios apgaulės, bet greitai viskas išaiškėdavo.

Iš Maskvos atvyko pareigūnai peržiūrėti bylų. Be to, jie sužinojo ir apie utėles. Atėjus vasarai utėlės išnyko. Galėjome dažnai maudytis. Žiemą be galo buvo sunku. Upės užšaldavo storu ledu. Niekur nebuvo vandens. Jo gaudavome tik ištirpdę ledus. Ledui ištirpdyti reikėjo malkų. Vienam naktį tekdavo lipti ant irstančio barako ir pririšti rąstą. Draugui davus ženklą, imdavome traukti virvę. Kiti greitai supjaudavo.

Man bausmę sumažino ir paliko 12 metų. Namu buvau išleistas 1957 metų gegužės mėnesį. Į Chabarovską skridau lėktuvu, o į Irkutską važiauvau traukiniu. Brangiausia aki-

mirka – susitikimas su motina ir seserimis. Po dviejų savaitių grįžau į Panemunėlį. Labiausiai manęs išsiilgusi buvo Aldona. Ji sugebėjo išlaukti 9 metus.

Mane, pradėjusį dirbti Panemunėlio tarybiniame ūkyje, pasišaukė apylinkės milicijos darbuotojas J. Šinkūnas. Jis liepė pasirašyti dokumentą. Jame buvo parašyta, kad neturiu teisės pasakoti apie praeitį.

Kraupūs tremties vaizdai sugrįžo atėjus senatvei. Nuo gyvenimo praeities niekur nepabėgsi.

**Pasakojo Danutė Vinkšnelienė (Jurgelionytė), gim. 1927 m.
Tindžiulių k.; 1995 07 17**

Mūsų šeimą išvežė 1941 m. birželio 14 d. Tėvas žinojo, kad mus veš. Jam tai pasakė J. Galinis. Galinis valsčiuje buvo raštininkas. Kada šeimą veš, nežinojo. 1941 m. man jau buvo 14 metų, Kaziukui – 13, Onutei – 8. Diena saulėta, rami, šilta. Pirmiausia įėjė į trobą paklausė, kur tėvas. Mama pasakė, kad nežinanti. Tėvelis spėjo iššokti pro langą ir pasislėpė rugiuose. Visa gauja išskubėjo jo ieškoti, o vienas pasiliko mūsų saugoti. Mums su broliu Kaziu neleido išginti karvių, o padėjo laikrodį ant stalo. Liepė per 1 valandą susiruošti kelionėn. Aš tada jau viską supratau. Ant savęs viską susivilkau, ką tik galėjau, paėmiau duonos kepalą, kurį tuojau suvalgėme vagonė. Visą susikrovėme į arklinį vežimą ir ginkluoti vyrai tiesiausiu keliu arklius nuginė į Panemunėlio stotį. Vežimui vadovavo Arūna. Tėvelio kartu neišvežė. Visus sulaipino į vagonus. Pirma sustojimo vieta – Rokiškio geležinkelio stotis. Iš Rokiškio nuvežė tiesiai į Naująją Vilnią. Vyrus nuo moterų atskyrė, suformavo naujus sąstatus. Tėvą sugavo bebėgantį per rugių lauką. Trumpai spėjome susitikti Naujojoje Vilnioje. Prie Minsko mus pasitiko karas. Girdėjau bombarduojant. Po ilgos kelių savaitių kelionės patekome į Visokąja Griva, Pankrušichos r., Altajaus krašte. Apgyvendino barake, kur dirbo miško staliai. Gulėdavome ant sukaltų lentų. Viduryje barako kūrenosi buržuika [geležinė krosnelė]. Nedirbantys vaikai gaudavo 200 g duonos, o dirbančiajam duodavo 0,5 kg. Su Kaziuku mes abu dirbome miške. Pjaudavom malkas su pjūklų. Atėjus pavasariui išvežė padėti kaimo žmonėms. Mes papuolėme į Luko Kardovką. Kardovka vadindavosi miško aikštelė. Lukovkos kaimas buvo už 2 kilometrų. Miške pjaudavome beržus ir ruošdavome malkas. Iš miško į aikštelę medžius veždavome jaučiais.

Po 2 metų gavome žinutę iš tėvo. Jis gyveno Krasnojarsko krašte, Rešotų lageryje. Tėvelis veždavo savo lagerio mirusiųsius juodu jaučiu į laidojimo vietas. Šiame lageryje kalėjo politiniai kaliniai. Jis tapo politiniu kaliniu už tai, kad buvo nepriklausomybės metais Panemunėlio valsčiaus pirmininku. Buvo nuteistas 25 metams. Jis mirė 1944 m. Ten pat ir palaidotas. Mums apie jo mirtį pranešė raštu.

Toliau gyvenome visi keturi, žinodami, kad niekada nesulauksime tėvo. Po karo Lukovkos kaime buvo įkurtas didelis medienos perdirbimo cechas. Iš medienos dirbdavome ratus, kastuvus, statines. Visą žmonės darydavo rankomis. Kolūkin dirbti neleido. Mes 1947 m. buvome sugrįžę į Lietuvą. Nesislapstėme ir gyvenome namuose. Iš to kaimo į Lietuvą namo nieko nesulaukė išvažiavo visi lietuviai. Mus išvežus namus prižiūrėjo mamos sesuo. Sugrįžus daug padėjo giminės. 1948 m. vasarą vėl į duris pasibeldė neprašyti svečiai. Kaziuką, mamą ir mane vėl išvežė į Rokiškį. Onutė liko namuose. Aš iš Rokiškio stoties pabėgau. Dar po Lietuvą blūdijau [klaidžiojau] visus metus. Mama su broliu buvo sugrąžinta į Pankrušichos miestelį. Mane pagavo Kalviuose. 1950 m. nuteisė ir pasodino į Panevėžio moterų kalėjimą. Išsėdėjau 8 mėnesius, kol atėjo iš Maskvos dokumentai. Iš naujo nuteisė 3 metams. Pabuvojau

Vologdos persiuntimo kalėjime, dirbau Jercevo stotyje, Archangelsko srityje. Šioje šiaurinėje dalyje buvo šimtai lagerių. Vėl miško darbai, reikėjo tiesti per pelkes medinius kelius, vežiau mišką su jaučiais. Kai Stalinas mirė, mane paleido. Nuvažiavau pas savuosius į Pankrušichos kaimą. Nuo 1953 iki 1958 metų visi ten gyvenome. Turėjome suręstą iš medžių trobą, labai panašią į gulenką (gulenka – pusiau žeminė). Joje tilpo lova, krosnis, staliukas, suolas, o pasuolyje dėdavo vištos. Gyvendama Sibire lankiau veterinarų (vadinamųjų medicinos gyvulių sanitarų) kursus. Sugrįžus į Lietuvą likimas lėmė surasti neišdraskytus namus. Dirbome Panemunėlio tarybiniame ūkyje. Dabar jau susenome.

**Pasakojė Marytė Pugžlienė (Kubiliūtė)*, gim. 1930 m.
Tindžiulių k.**

Aš, Marytė Kubiliūtė, su visa šeima 1941 m. birželio 14 d. buvau ištremta į Sibirą. Gyvenome Rokiškio r., Tindžiulių kaime. Tą dieną, 6 val. ryto, apsupo mūsų namą ir turėjome per valandą susiruošti kelionėn. Nieko pasiimti su savimi neleido. Susodino mus, 4 mergaites ir tėvelį su mama, į lineiką. Verkėm visą kelią iki Rokiškio geležinkelio stoties. Tik buvau laiminga, kad tėveliai kartu, tačiau tai truko neilgai. Sulaipino mus į gyvulinius vagonus. Mūsų ten buvo labai daug. Visi dusome nuo tvankaus oro. Po kiek laiko atėjo į vagoną kareiviai su šautuvais. Perskaitė vyrų pavardes ir liepė išeiti iš vagono. Tarp jų buvo ir mano tėtis. Apsikabinome visos verkdamos ir neleidome tėveliui išeiti. Aš įsikibau į tėvelio kojas ir labai verkiau, sakydama, kad neduosiu tėvelio išsivesti. Kareivis man trenkė šautuvu per rankas ir įsakė paleisti tėvelį. Tai buvo paskutinis kartas, kai aš mačiau jį gyvą. Tėvelį išvežė į Krasnojarsko lagerius, o mus vežė į Altajaus kraštą.

Kelionė buvo labai sunki ir graudi. Sunku apie tai rašyti...

Po ilgos kelionės nuvežė mus į Pankrušichos rajoną. Visus lietuvius išskirstė. Mus, 10 šeimų, nuvežė į mišką, kur stovėjo trys barakai, ir juose sutalpino. Tą dieną liepė pailsėti, o rytojaus dieną kibti prie darbo. Sesutės išėjo į mišką pjauti malkų, o aš turėdavau pririnkti maišą žolių, vadinamų arkliadunčiais, ir išvirti bei paruošti valgyti.

Mama pasiuvo man maišelį. Su juo eidavau į kaimą, už 2 km, kalėdoti (elgetauti) pas mūsų, lietuvių, šeimas. Nors jie irgi labai varganai gyveno, bet sušelpdavo: kas pavalgyti duodavo, kas bulvę įdėdavo į mano maišelį. Būdavau labai laiminga, kai galėdavau prie žolių pridėti ko nors gardesnio, kai sesutės atėdavo po sunkaus darbo.

Labai ilgėjomės Lietuvos. Vakaraus susėdavo visi lietuviai ir giedodavome giesmes, dainuodavome lietuviškas dainas. Tikėjome, kad greitai mus išleis į Lietuvą. Vėliau pradėjome ieškoti, kur mūsų tėtis. Sužinojome tada, kai lageryje gavome iš jo pirmą laišką, kuriame rašė labai graudžiai. Tėvelis prašė visoms parašyti nors po eilutę ir pasirašyti, kad įsitikintų, jog mes gyvos. Mes taip ir padarėme. Skaitydamos laišką, labai graudžiai verkėme, kodėl mūsų dalia tokia sunki. Tėtis prašė, jeigu galėtume, kad mes nusiųstume kokio nors maisto, nes tenai visi žmonės labai badavo. Pridžiovinę bulvių, išsiuntėme tėveliui. Bet ilgai tėtis lageryje neišgyveno, po pusantrų metų mirė. Kiek ten gyveno mūsų šeimų, visų tėveliai mirė lageriuose nuo bado. Mums visiems tai buvo didelis smūgis...

Bet gyventi reikėjo, su viltimi laukėme tos dienos, kada galėsime sugrįžti namo.

Prasidėjus karui dar labiau pablogėjo mūsų gyvenimas. Prasidėjo badas. Rinkdavome sušalusias bulves nuo laukų, varpas, kad tik išgyventume. Nuo bado man pradėjo tinti

kojos, nebegalėjau daug vaikščioti, buvau la-

* Užrašė pati autorė. Vyr. red. pastaba.

bai nusilpusi. Tada mano sesuo Aldutė surado tokią advokatę, kuri priėmė mane, kad prižiūrėčiau 3 mėnesių vaiką už pavalgymą. Išstarnavau 3 metus. Tą vaiką reikėdavo prižiūrėti ir dieną, ir naktį. Advokatė dažnai išvažiuodavo į komandiruotes, vaikas jai nerūpėjo. Man tuose namuose buvo labai sunku, bet buvau pavalgiusi, todėl ir tarnavau. Po 3 metų sugrįžau pas seseris, jos jau po truputį pradėjo gyventi geriau, todėl pasiėmė mane.

1946 m., po karo, pabėgau į Lietuvą. Važiavau visą mėnesį, jau nebesitikėjau, kad pasieksiu savo tėviškę. Pinigus, kiek sutaupė man kelionei, pavogė, o cukoriai [džiūvėsiai] per savaitę pasibaigė, ir vėl badas... Kas vagonė sušaldavo plutele, tai čiulpdavome kaip saldainį, kad tik ilgiau užtektų. Parvažiavome su drauge apstotos utelių ir išsekusios. Apsigyvenau savo namuose pas brolių, kuris irgi labai vargingai gyveno. Seserys vėliau parvažiavo, bet po metų mane su seserimis vėl suėmė, vėl su palydovais mus visas grąžino į tą pačią vietą. Ir vėl badas, vargas – viską iš naujo reikėjo pradėti.

Po karo pradėjome šiek tiek atsigausti. Ėmėme megzti, verpti. Užsidirbdavome pinigų maistui. Vakarais susirinkdavo visas jaunimas, tuomet ir pašokdavome, ir padainuodavome. Pradėjau eiti į mokyklą, baigiau vidurinę, susiradau darbą. Prasidėjo šviesesnis gyvenimas. 1958 metais susipažinau su savo krašto Vytautu Pugžliu, susituokėme.

Sibire išgyvenau 20 metų. Ten prabėgo visa vaikystė ir jaunystė, kurioje iškentėjau viską... 1959 m. gimė dukrytė. Tai buvo didžiausias džiaugsmas mano gyvenime. 1961 metais grįžome į Lietuvą. Bet praeitis neišdyla iš atminties. Lietuvoje gimė dar sūnus, tad visi laimingai gyvenome. 13 metų dainavau Tremtinių chore. Dabar jau man 71 metai ir daug išgyventų dienų nebeprisimenu.

Pasakojo Genė Kurlinskienė, gim. 1928 m. Panemunių k.;
2001 07 16

Mano tėveliai buvo Petras Bražiūnas (gim. 1883) ir Teresė Bražiūnienė (Kubiliūtė) (gim. 1890). Žemės reformos metu tėveliai niekur iš kaimo neišsikėlė. Nežinau, kodėl jie liko čia gyventi. Užaugino 6 vaikus: Anelę (gim. 1917), Emiliją (gim. 1920), Juozą (gim. 1922), Praną (gim. 1924), Petrą (gim. 1930), Genutę (gim. 1928).

Tėveliai turėjo 22 ha žemės. Laikėme 5 karves, 2 gerus arklius, apie 6–8 avis, daug paukščių. Pačios su mama ausdavome drobę, milą, lovatieses ir net linines sukneles. Namuose vasaros metu vaikščiodavau basa. Koks buvo džiaugsmas, kai P. Kreiza padarė medinukus. Tyliai, ramiai slinko vaikystės ir jaunystės dienos. Kiekvieną dieną mama išlydėdavo ir sutikdavo mus grįžtančius iš Panemunėlio miestelio pradžios mokyklos. Nepastebėjome, kaip tapome suaugę. Visi palikome gimtąją sodybą.

Pro Panemunių kaimą kaip viesulas praūžė karas. 1944 metų vasarą teko daug dienų ir naktų praleisti bunkeryje. Vieną vėly liepos mėnesio vakarą teko bėgti iki Papaurėlių sodybos Sėdžiūnų kaime. Iš Papaurėlių kiemo mus paėmė vokiečiai. Buvome priversti trauktis kartu su bėgančiu priešu. Tėveliui, mamai ir man pavyko pabėgti iš Armōniškio kaimo. Laukais, miškais grįžome į namus. Visą naktį praleidome Kumpiskų vienkiemyje netoli Lūkštų. Grįžę namo radom tik kaminą ir nesudegusią pirtį. Kol pasistatėme namus, gyvenome pas Nambutus, Kubilius. Vėliau pasistatėme nedidelę gryčiotę, daržinę, tvartą.

Prasidėjus trėmimams nujautėme, kad galime ir mes tos nelaimės neišvengti.

Išaušo gražus, šaltas 1951 m. spalio 2 d. rytas. Pas mane į kiemą atskubėjo kaimynas ir pasakė apie tėvėlių vežimą. Ruošiausi bėgti atsisveikinti, bet nespėjau. Nelaukti svečiai prisistatė į kiemą ir liepė lipti į sunkvežimį. Įlipusi pamačiau sėdinčius tėvelius. Išvežant

*Bražiūnų šeima
tremtyje Tomsko sr.
Tugansko r.: tėvas
Petras, motina Teresė,
sūnus Pranas. Apie
1952 m.*

į Sibirą tėveliai nieko daug pasiimti negalėjo. Visus nuvežė į Rokiškį. Manęs pasiimti atskubėjo vyras Antanas Kurlinskas. Jam prašant, aš likau neištremta. Paleido todėl, kad Antanas buvo Antrojo pasaulinio karo dalyvis. Brolių Praną paėmė iš Radviliškio. 1952 m. sausio mėn. šeima pateko į Tomsko srities Tugansko rajoną. Pranas laiškuose rašė, kad baisiausia buvo, kai vežė. Sušalę, išbadėję, utėlėti net du mėnesius kratėsi gyvulinuose vagonuose iki tremties vietos. Pasmerktieji laižė sniegą. Tik retsykiais duodavo atsigerti. Pranas tremtyje susirado tėvelius. Jam buvo leista gyventi kartu su tėvais. Pranas dirbo miške. Jo uždirbti grašiai ir mūsų siuntiniai leido išgyventi motinai ir broliui. Tremtyje šeima buvo iki 1958 m. birželio 20 d. Tėvelis mirė tremtyje 1954 m. Šią skaudžią žinią perdavė brolis Pranas.

Grįžusiai motinai ir broliui savuose namuose gyventi neleido. Pranas, sukūręs šeimą, gyveno Vilniuje, ten ir mirė. Motina Teresė Bražiūnienė mirė 1982 m. Ji palaidota Panemunėlio kapinėse.

Sunkiai išgyvenome kolūkių kūrimo metą, bet sugebėjome prisitaikyti. Susikūrus kolūkiui, pradėjau dirbti kiaulių fermoje. Dirbau ir lauko darbus. Teko rankomis ravėti kukurūzus, rauti linus. Kiekvienas kiemas turėjo mokėti mokesčius maisto produktais: pienu, kiaulių odomis, lašiniais, vilnomis. Pačius geriausius gyvulius teko atiduoti kolūkin. Gaila buvo žiūrėti į mėšle stovinčias karves. Atėjusius į fermą žmones savieji gyvuliai pažindavo.

Likau viena su sūnumi Ričardu. Vyras Antanas Kurlinskas mirė 2001 m. gegužės 17 d.

**Pasakojų Alfonsa Jurgelionienė, gim. 1918 m. Panemunių k.;
2001 07 16**

Savo vyro tėvų gimimo metų aš neprisimenu. Jo tėvelius, Petrą ir Oną Jurgelionius, radau ištekėjusi už Jono. Jonas turėjo seseris – Genę, Zosę, Bronę ir brolių Antaną. Visi jie sukūrė savo šeimas ir paliko gimtuosius namus. Po tėvų mirties namus pasidalijo Antanas ir Jonas. Antanas vedė Genę Trumpickaitę iš Salų kaimo. Brolienė Genė su Antanu susilaukė vieno sūnaus Antano.

Jonas šeimą sukūrė su manimi 1948 metais. Mums pirmas gimė sūnus, tačiau greitai mirė. Aš 1950 m. laukiausi antro vaiko. Vyriui Jonui nebuvo lemta pamatyti antrojo sūnaus.

Vyrą į Kazachstaną išvežė 1950 m. Jis kalėjo Krasnojarsko srityje, Karagandos lageryje. Išvežimo priežastis buvo aiški. Sesers Zosės vyras Danielius Danilavičius partizanavo Šimonių girioje, vėliau Žemaitijoje. Zosė su pusantrų metų mergaite atvažiavo gyventi pas mus. Ją išvežė į Sibirą 1949 metais.

Joną paėmė iš namų. Įėję į trobą nelaukti svečiai liepė stotis, vienas ant galvos užsidėjo nuo vinies nusikabinęs kepurę. Išvedė pro duris. Žodžiais negaliu išreikšti savo skausmo. Likau belaukianti kūdikio su vienais senukais. Apie pusantrų mėnesio vyras sėdėjo Rokiškio daboklėje. Kai nunešdavau valgyti, girdėdavau rėkiančius kankinius. Nuneštą maistą mielai paimdavo. Grįžęs iš tremties Jonas sakė, kad atsiųsto iš namų maisto niekados nedavė.

Tremtyje dirbo šachtose, prie statybos staliūmi. Jo talentu sugebėjo pasinaudoti priešas. Mokėjo Jonas dirbti baldus, duris, langus. Prieš išvežimą vienas pastatė namus.

Laiškuose rašydavau apie sūnų, tėvus, artimuosius. Po Stalino mirties nusiųsdavau maisto. Sirdamas tremtyje už lašinius pirkdavo vaistus. Paskutiniaisiais metais tremtyje dirbant mokėjo algą. Laiškuose rašė, kad prasigyveno, susitaupė pinigų. Gavusi pirmąją telegramą tris kartus, vedina sūnumi, skubėjau į Tindžiulių traukinių stotį. Tik gavusi antrą telegramą, sužinojau tikrąją grįžimo datą.

Iš traukinio Jonas išlipo ramiai. Prieš mano akis sustojo liesas, bet gražiai apsirengęs vyras. Aš pažinau savo Joną, nors vyras grįžo be dantų. Mažasis Jonukas slėpėsi už manęs. Vyras stipriai apglėbė mus abu. Ilgokai tylėjome. Ilgai, ilgai tėvas žiūrėjo į sūnų. Mažasis Jonukas apie tėvą žinojo tik iš motinos pasakojimo.

Sugrįžus vyrui gyvenimas ėjo savo vaga. Jonas mirė 1984 m. kovo mėn. Iki mirties dirbo Panemunėlio tarybiniam ūkyje staliūmi.

Pasakojo Bronislava Kumštienė (Čypaitė), gim. 1925 m.

Vilių k.; 2001 08 11

Mano šeima buvo didelė. Augome trys seserys ir brolis. Prieš išvežant į Sibirą visi buvome baigę Panemunėlio pradžios mokyklą ir dirbome tėvo ūkyje.

Mano šeimą sudarė: motina Kostė Čypienė (Janonytė) (gim. 1894), tėvas Jonas Čypas (gim. 1887), sesuo Vanda (gim. 1927), sesuo Janina (gim. 1932), brolis Pranas (gim. 1920) ir aš – Bronė (gim. 1925).

Mūsų šeimą išvežė 1949 metų kovo 25 dieną. Buvo gražus pavasario šeštadienis. Į namus atėjo du kareiviai ir kaimynas K. Kubilius. Visus susodino už stalo ir liepė neverkti. Leido pasiimti su savimi kas reikalingiausia. Užlipę ant gryčios pasiėmėme lašinių, skilandį, dešras. Motina į rankšluosčius suvyniojo du duonos kepalus, brolis spėjo prisirinkti bulvių, seserys surinko drabužius, patalynę.

Susėdome į vežimus. Iš namų arkliais išvežė rytą. Kelyje sutikome grįžtančią Genutę Bulovaitę iš fabriko naktinės pamainos. Kelias nuo namų iki Panemunėlio geležinkelio stoties buvo sunkus. Niekas neverkė. Tyla slėgė visų šeimos narių širdis. Stotyje mūsų vežimas buvo pirmutinis. Vėliau atvežė Leišių šeimą – motiną ir dukrą su sūnumi Vitalijumi. Vėliau atvyko arkliniai vežimai su Baronų, Juronų, Juškevičių šeimomis. Mums liepė išlipus eiti į vagoną, o daiktus turėjome palikti vežime. Spėjome užsiimti geriausius narus. Visą dieną sėdėjome vagonė. Skrebai į vagonus atnešė tik pusę mūsų daiktų. Teta Anelė Žvyrenienė dar spėjo atvežti grūdų, bet mums jų neatidavė. Iš vagono niekur išeiti neleisdavo. Gamtinius reikalus reikėjo daryti kibire. Visur dvokė, bet pakeisti nieko negalėjome. Tik sekmadienio

rytą pajudėjome iš vietos. Traukinys per Panemunėlio miestelį judėjo labai lėtai. Girdėjome, kaip bažnyčioje grojo vargonai. Šaukte šaukėme, kumščiais daužėme vagono sienas.

Mus po mėnesio nuvežė į Buriatijos kraštą, Zalačinsko rajoną. Dirbome kolūkyje „Komunizmo kelias“. Ties vartais mus sutiko buriatai. Jiems iš anksto buvo pasakyta, kad gyventi atvyksta banditai. Jie labai nustebo, pamatę išvargusius vyrų, moterų ir vaikų veidus.

Visi išsimaudėme pirtyje. Kūnai buvo sukandžioti blusų. Nuo sūraus vandens sulipo plaukai. Už lašinius buriatai pardavė sniego vandens. Mus apgyvendino dviejų galų barakuose. Kiekvienoje medinėje pašiūrėje gyveno po dvi šeimas.

Dirbome įvairius darbus kolūkio laukuose. Tėvas traktoriais veždavo vandenį. Teko sunkiai vežti grūdus ir juos maišais krauti į antrą aukštą. Vėlai pavasarį pasisodinome bulvių.

Labai liūdnos buvo pirmosios Kalėdos. Pagiedoje visi nuėjome prie didelio kalno. Visiems buvo galvos apsisukusios. Manėme, kad užlipę ant kalno pamatysime Lietuvą.

Pirmoji šeimos nelaimė – sesers Vandos mirtis. Ją sergančią spėjome nuvežti į Nikutos ligoninę. Ji buvo labai silpna ir mirė 1949 m. gruodžio 1 dieną. Su Janina atvažiavusios pasiimti sesers ją radome sušalusią ligoninės sandėliuke. Aprengėme mirusią Vandutę labai šiltai ir paprašėme vietinio fotografo atminčiai nufotografuoti. Apsupusios seserį dar šilčiau, įkėlėme į roges ir išvykome namo. Kelias ėjo per mišką. Pamažu temo. Baimės šešėliai bėgo per nugaras. Mus pasitiko klykianti motina ir lyg vaškas išbalęs, pageltęs tėvas. Padarę medinį karstą iš paprastų lentų, apvilkę marga suknele ir uždėję ant laibų kojų keistokus, į kaliošus panašius batelius, palaidojome Vandą vietos kapinėse.

Dirbant kolūkyje už darbą duodavo grūdų. Patys juos malėmės ir kepėme duoną.

Nežinau kodėl, bet dalis tremtinių prašė komendanto perkelti į miškus. Miškuose tremtiniai kirto ir ruošė medieną. Jie daugiau uždirbdavo. Komendantas mūsų prašymą tuojau įvykdė. Išvykome gyventi į Karagūną. Kol pastatė barakus, naujai atvykusiems teko gyventi žeminėse. Vėl gyvenome po dvi šeimas. Gulėdavome ant narų dviem aukštais. Moterys ir vyrai dirbdavo miške. Moterims darbas palengvėjo, kai buvo nutiestas geležinkelis. Jas komendantas skirdavo eismo prižiūrėtojomis (iešmininkėmis). Iš miško paruoštą medieną veždavo į Karagūno stotį. Dar rąstus plukdydavo Černaričenkos upe. Janiną srovė buvo pagavusi. Seserį išgelbėjo vienas buriatas. Ten dirbome iki grįžimo į namus.

Į gimtinę sugrįžome 1959 metų vasarą. Radome išdraskytus namus, sugriautą molinį tvartą. Kaimynai pasakojo, kad tvarto molį, suplūktą su šiaudais, sunaudojo statydami tarbinio ūkio fermą.

Tėvas mirė 1959 m. liepos 8 d. Jo sveikatą pakirto sunkus tremties gyvenimas, senatvė. Jis buvo palaidotas bendrame kape.

Mano brolis Pranas Čypas kartu su mumis nebuvo toje pačioje tremties vietoje. Jis dirbo šachtose ir miškuose su kitais politiniais kaliniais Magadane, Irkutsko sr. Iš jo laiškų mes sužinojome, kad politiniams kaliniams yra labai sunku. Į šachtą vyrai eidavo svyruodami, įsikibę į virves.

Praną nuteisė kalėti 25 metams. Tačiau po Stalino mirties tremties laikas buvo sumažintas. Broliui teko nelaisvėje išbūti 10 metų. Dažnai mes jam iš savo tremties vietos siųsdavome maisto siuntinius. Skurdūs buvo mūsų siuntinukai. Juose – bryzelis lašinių, aliejuje kepta kukurūzinė duona. Brolis mūsų skanėstų mažai gaudavo paragauti. Visi likimo broliai dalindavosi iš artimųjų sulauktomis lauktuovėmis. Vieno siuntinio istorija mūsų šeimai atnešė nelaimę. Grįžusios iš Karagūno stoties radome mirusį tėvelį.

*Janina Vaitoškienė
(Čypaitė) su vyru
trentyje. Karagūnas.
1953 m.*

Prieš važiavimą į Lietuvą Pranas atvyko pas mus į mišką Karagūną, Zalarių stotį, Irkutsko sritį.

Vandos palaikus į Lietuvą atsivežėme 1991 metais. Aš pati į dėžutę sudėjau jos kaulus, suknelę ir batus. Batai buvo mažai pasikeitę. Tėvo kapo surasti negalėjome, nes visi kryžiai supuvo, nuvirtę.

Grįžusi į gimtinę sukūriau šeimą 1962 metais. Užauginau sūnų Virginijų, dukras Janiną ir Reginą.

**Pasakojo Elena Vaitkevičienė, gim. 1922 m. Kavoliškio k.;
2000 08 12**

Jauni dvaro kumečiai Jonas Leišis, Stasys Vaitkevičius, Bronius Prancūnas vengė eiti į rusų kariuomenę. Jie išėjo į mišką. Tai žinojo Panemunėlio seniūnijos valdžia. Per vieną pasiuntinį pavyko įkalbinti vyrus grįžti į dvarą. Vyrų patikėjo, kad jiems nieko nebus. Tačiau iš anksto jų laukė paruošta pasala.

Berniokus skrebai nuvarė į Panemunėlio geležinkelio stoties daboklę. Sumuštus perkėlė į Rokiškio kalėjimą.

*Politiniai kaliniai
Magadane. 2-oje eilėje
1-as iš kairės Stasys
Vaitkevičius.
Apie 1955 m.*

Ten buvo tardomi ir kankinami visą mėnesį. Po mėnesio išvežė į Magadaną. Vyrai Magadane kalėjo nuo 1946 iki 1957 metų. Iš tremties negrižo tik Jonas Leišis. Jonas labiausiai nukentėjo. Mus pasiekdavo žinios, kad jo kūne nebuvo sveikos vietos. Prieš išvežant aktyvistai išnaršė visą Bagvilių dvarą, bet ginklo nerado.

Stasys Vaitkevičius ir Bronius Pranckūnas į namus grįžo 1957 metais. Su Stasiu sukūriau šeimą ir sulaukiau dviejų sūnų.

Visi šie vyrai daug dirbo ir gražiai šokdavo vakaruškose. Vakaruškos vykdavo dvaro parke. Po jų išvežimo gegužinėse sukdavosi „piemenys“ su dvaro mergomis.

Pasakojo Lionginas Velbasys, gim. 1914 m. Vilių k.;
1993 05 17

Prisimenu, kad jauni Jonėliškių kaimo vyrai – partizanai, paskutiniaisiais karo metais bijodami patekti į rusų armiją, išėjo į miškus. Tai buvo Vladas Linkevičius, Vincas Lesmanavičius, Antanas Lesmanavičius, Zigmas Bitinas, Petras Bitinas, Albinas Jurgelionis.

Broliai Zigmas ir Petras Bitinai, Albinas Jurgelionis, Vladas Linkevičius ir kiti šio krašto vyrai slapstėsi Panemunėlio miške. Prie Aukštuolių kaimo pakluonės juos apsupoėjusi rusų kariuomenė. Nenorėdami pakliūti gyvi, jie susisprogdino. Petras Bitinas buvo vadas. Jo galvą granata perskrodė perpus, likusi tik barzda. Tokį baisų vaizdą mačiau Panemunėlio geležinkelio stotyje, kur buvo atvežti ir numesti.

Keliems šio miestelio vyrams buvo liepta iškasti Kavoliuose, Jurono žemėje, duobes. Ten iki šių dienų ilsisi šie buvę tikrieji Lietuvos kovotojai. Broliai Lesmanavičiai slapstėsi Skapagiryjė. Netoli Kepūriškių kaimo žuvo kautynėse su skrebais.

Pasakojo Bronius Juronas, gim. 1930 m. Rokiškio mst.;
2001 07 19

Mano tėvai Dominykas Juronas (1889–1980) ir Marijona Marcijonaitė iš Panemūnių kaimo (1890–1972) šeimą sukūrė gyvendami Rokiškyje. Tėvelio gimtinė taip pat Panemūnių kaime. Prosenelių gryčiukė stovėjusi netoli Kurlinsko trobos.

Tėvas, grįžęs iš JAV, Rokiškio mieste nusipirko du namus ir įsteigė kirpyklą. Rokiškyje gimė visi Juronų vaikai – Aldona (1924–2000), Vytautas (1928–1990), Bronius (gim. 1930), Vanda (gim. 1934), Rimantas (gim. 1935), Algis (gim. 1940).

Tėvas nesiejo savo ateities su miestu. Augindamas pulką vaikų ir turėdamas pinigų, nusipirko žemės prie Sacharos miško. Nežinau, kodėl tėvui ši dykynė nepatiko ir jis 28 ha žemės pardavė Anuprui Samuilovui. Spekuliantas rusas neatidavė tėvui visų pinigų už žemę. Turėdamas pinigų ir vekselių, tėvas nusipirko žemės Bimby kaime. Bimbynę dar vadino Vienagirkių kaimu. 40 ha žemės tėvas pirko labai pigiai, nes šioje vietoje buvo tik balos ir krūmai. Mes stebėdavomės, iš kur tėvas ėmė pinigų. Vėliau supratome, sužinojė, kad Amerikoje dirbdamas stiprus bernas iš Lietuvos sugėbėjo dieną išgyventi suvalgęs tik vieną silkę.

Pastatęs trobesius Bimby kaime, žemę išnuomojo Laurynui Kaulakiui. Jis mums į Rokiškį atveždavo pieno, mėsos, miltų, kiaušinių, šieno. Mieste laikydavo karvę ir kiaulę. Arkliais dažnai atvežti maisto negalėdavo.

Pirmąsias klases visi pradėjo lankyti Rokiškio gimnazijoje. Tėvas į Panemunėlį atsikėlė 1938 metais. Karo metais Bimby viensėdyje kartu gyvenome su pusininku L. Kaulakiu. Praėjus karui, likome gyventi vieni. Pusininkas išsikėlė gyventi į Gasiūno trobas.

Tėvai jautė, kad tremties šeima neišvengs. Tėvus su sūnumis Algiu ir Rimantu išvežė 1949 m. kovo 25 d. Likome laisvėje aš, seserys Vanda ir Aldona, brolis Vytautas. Vandutė mokėsi Rokiškio gimnazijoje. Aldona ištekėjusi gyveno Kaune, brolis Vytautas mokėsi Gruzdžių veterinarijos technikume.

Panemunėlio geležinkelio stotyje ešelonai stovėjo tris dienas. Tik kovo 25 dienos rytą suikė traukinys, paskui save traukdamas nelaimingųjų ešelonus.

Išvežus tėvus, gyvenau pas pusbrolių Petrą Laičiuose. Labai domėjausi, kas vyksta Panemunėlyje, ir norėjau atgauti savus namus. Raudonieji per savo šnipus pranešė man jų reikalavimus. Jie pažadėjo už sugražintą arklį atiduoti namus. Pasitaręs su pusbroliu Petru, nujojau į valsčiaus kiemą. Palikęs arklį, vėl grįžau į Laičius. Laukiau valsčiaus sprendimo, tačiau jo nesulaukiau. Kaimynai pasakojo, kad namus visi drasko, plėšia sienas, stogą. Greitai mūsų viensėdyje teliko tik akmeninis tvartas.

Mane suėmė 1949 m. birželio 19 d. Priešams išdavė Vladas Bimba. Nakties metu į namus atėjo 7 kareiviai ir vienas lietuvis skrebas. Jo pavardės aš nesakysiu! O gal verta pasakyti? Aš pažinau Guzikauską. Mane septyni kareiviai išvedė pėsčią, o Trumpickas arkliau važiavo priekyje. Senis Trumpickas buvo kurčias ir nieko negirdėjo, ką kareiviai šnekėjo. Privažiuoavus mišką, mane įsodino į ratus. Iki vakaro nesugebėjome pasiekti Panemunėlio geležinkelio stoties. Apsistojome pas Ašmegas Meldeikių kaimė. Ši šeima man įdėjo duonos, lašinių. Panemunėlyje mane labai trumpai tardė, norėjo apkaltinti, kad bandžiau bėgti. Tvirtai pasakiau, kad vežant tėvus buvau išvažiavęs. Kartu su manimi į šalčio žemę važiavo viename vagonė Povilo Pranckūno šeima. Seniokas buvo suspėjęs pasiimti keliolika maišų kviečių ir žirnių. Tėvams važiuojant beveik nieko neleido pasiimti. Mano artimieji pateko į Irkutsko sritį.

Dar prieš išvežant į Sibirą, buvau nuvežtas į Šiaulius. Šiauliuosė nebuvo pripažintas politiniu kaliniu. Su kitais likimo draugais patekau į Irkutsko sr. Usolės miestą, netoli Baikalo. Dirbau aukso kasyklose. Šis miestas nebuvo paskutinė tremties vieta. Iki savo paskyrimo vietos plaukiau Lena ir važiavau.

Dar mintimis noriu sugrįžti prie kelionės. Vagonuose mirdavo seni žmonės. Mirusiuosius prižiūrėtojai išnešdavo iš vagonų. Girdėjosi artimųjų aimanos, klyksmai. Vienam vagonui per parą duodavo vieną bidoną gėlo vandens, kopūstų sriubos, pasenusios duonos riekelę. Gulėdavome ant grindų, narų, ryšulių. Savo reikalą kartais reikėdavo daryti pro skylę vagonė. Gėdos jausmo niekas neįjautė.

Mums keliaujant sausuma nuo Vitimo upės, žuvo Pranutė Galinaitė iš Baltakaččių kaimo. Penkias paras sunkvežimiais važiavome per Sajanų kalnus. Mašinas vairavo kaliniai.

Juronų šeima tremtyje. Sėdi (iš kairės): motina Veronika, sūnus Algis, tėvas Dominykas; stovi (iš kairės): sūnus Rimantas, marti Marija, sūnus Bronius. 1951 m. Iš Marijos Juronienės albumo

Jie šaipydavosi iš tremtinių. Pervažiavę per kalnus, garlaiviais plaukėme Angaros upe. Šias vandens mašinas varė kūrenamomis malkomis. Sustojus garlaiviui malkas nuo kranto sunėsdavo moterys, nes vyrų neišleido. Kelionės metu išdainavome visas mokėtas lietuviškas dainas. Sargybiniams patiko mūsų dainavimas. Jie mums leido išlipti į laivo denį. Gražiai skambėjo tremtinių daina Sibiro žemėje. Bodaibò miestelyje išlipome iš baržų. Mus nuvedė į paskirstymo punktą, ten pagal fizinį pajėgumą žmones skirstė į skirtingus lagerius. Apie 20 jaunų vyrų patekome į šachtas. Dar 80 kilometrų važiuojome į galutinę tremties vietą. Išsilaipinome kalnuose. Niekas mūsų neatėjo pasiimti. Dvi dienas pratūnojome sniege. Mūsų akyse, atkasę sniegą, sukėlė barakus iš neobliuotų lentų ir apgyvendino. Suregistravo visus kaip daiktus, davė po 100 rublių maistui nusipirkti. Kasdien leisdavomės į šachtą kasti aukso. Iškeltą uolieną plaudavo viršuje. Vakare nuo nuovargio nejausdavome nei rankų, nei kojų, geldavo visą kūną. Šaltyje išgyvenau dvejus metus. Tekdavo pakelti 56 laipsnių šaltį. Per parą gaudavome šioкі tokį maisto paketėlį. Vėliau maistą pakeitė talonai. Moterys tarkuodavo sušalusias bulves. Į bulvių masę įdėdavo miltų, sumaišydavo ir iškepdavo duoną. Iškeptos duonos visiems neužtekdavo.

Padėtis pagerėjo po Stalino mirties. Pas tėvus grįžau 1951 metų pavasarį. Iki Irkutsko skridome lėktuvu, o iki Zalarių stoties važiuojome traukiniu. Stotyje trijų lietuvių kalinių laukė „įgaliotinis“. Jis mus atvežė į lagerį, esantį toliau už Zalarių stoties. Kartu gyventi su savais žmonėmis buvo gera. Tremtinio dalia palengvėjo. Keli jauni vyrai buvome iškomandiruoti į traktorininkų kursus. Grįžęs su kitais lietuviais dirbau miške, traukdavome medžius.

Į tėviškę grįžau su žmona ir sūnumis Algiu ir Petru. Panemunėlį pasiekėme liepos 10 dieną. Teko kelis metus gyventi žmonos tėviškėje, vėliau Kavolių kaime. Buvusioje tėvų sodyboje pasistatėme nedidelę trobelę. Abu su žmona Marija dirbome „Atžalyno“ kolūkio fermoje.

Pasakojo Marija Juronienė, gim. 1937 m. Suvaidiškių k.;
2001 07 19

Mano šeima gyveno Suvaidiškių kaime. Mano tėveliai Juozas Mikėnas (gim. 1901) ir Ona Mikėnienė (gim. 1904) šeimą sukūrė 1926 m. Jiems tėvai paliko 14 ha žemės. Jie susilaukė 8 vaikų, iš jų du broliukai mirė maži. Užaugome šeši: Janina (gim. 1929), Lionginas (gim. 1930), Lina (gim. 1932), Bronė (gim. 1934), Marija (gim. 1937), Danukas (gim. 1947). Lankėme Lebedžių ir Vainiūniškio pradžios mokyklas.

Iki 1949 metų kovo 25 dienos gyvenome kaip zuikiai, matydami vilkus. 1948 m. tėvą ir seserį Janiną paėmė į kalėjimą. Jie apie 8 mėnesius pratūnojo Panevėžio kalėjime.

Brolis Lionginas buvo vedęs Elžbietą Gaigalaitę. Jos broliai partizanai ateidavo pas seserį. Tik tuo mūsų šeima nusikalto svetimų žmonių valdžiai. Tėvą ir seserį prieš išvežant atskyrė. Tėvas kalėjo Novosibirsko srityje.

Laukėme savo eilės. Iš vakaro vienas kaimynas pasakė, kad mus ruošiasi išvežti. Mama per naktį kepė duoną, broliai papjovė paršą. Vakare namus apsupo. Tik naktį, apie 3 valandą, pasibeldė į duris. Durų niekas neatidarė. Išdaužė langą ir sulindo į vidų. Liepė uždegti žiburį. Iškratė trobą. BroLIAI Vladas ir Lionginas gulėjo klėtyje. Visus suvarė į vieną krūvą. Kol surašė turtą, ir vakaras atėjo. Leido pasiimti patalynę, mėsą, duoną, po maišą žirnių ir kviečių. Mus iš namų išvežė kaimynas Jonas Vilkas. Pakeliui paėmė Katelių šeimą iš Martynonių kaimo. Visus nuvežė į Pandėlį. Miestelio areštineje pratūnojome apie 7 valandas. Kažkas

Bronius ir Rimantas
Juronai kerta mišką
Sibire. Iš M.
Juronienės albumo

prašneko, kad veš į Panemunėlio geležinkelio stotį. Taip ir buvo. Į Panemunėlį ryšulių prikrauti dardėjo arklių vežimai ir sunkvežimiai. Kovo 29 d. pilni žmonių vagonai pajudėjo iš stoties. Ašaros jau buvo išverktos. Žvelgdami pro plyšius stengėmės pamatyti bent vieną tėvynės kraštovaizdžio vietą.

Po mėnesio sunkios, varginančios kelionės atsidūrėme Irkutsko srities, Tyretės rajono Manilovsko kolūkyje. Kelias šeimas apgyvendino vietinių rusų šeimose. Seneliai rusai kuo galėdami padėdavo. Jie išgelbėjo man gyvybę. Kai sirgau, šeimininkas surado vaistų, atidavė paskutinį cukrų, atriekė storesnę riekelę duonos. Tremties vietą pasiekėme ne visi. Brolis Danukas liko Lietuvoje. Jį auginti pasiėmė seneliai. Lina iššoko iš vežimo ir pabėgo. Vežantieji jos pasigedo tik Pandėlio miestelyje. Bronės vežant nebuvo namuose.

Tremtyje dirbau su mama kolūkyje. Per didelius karščius arkliais veždavome rugius, juos iškraudavome dideliuose barakuose. Po darbo tekdavo pėsčiomis pareiti 30 kilometrų. Pirmaisiais metais badavome. Seko iš namų atsivežtos maisto atsargos. Geresnius drabužius išmainėme į bulves. Pieno gana ilgai nematėme, buvome užmiršę net jo skonį.

Truputėlį lengviau buvo broliui Lionginui. Jis dirbo traktorininku. Už darbą brolis gaudavo sojų miltų. Sesuo iš sojų miltų išvirdavo dubenį geltonos putros, kažkiek panašios į zacirką. Nuo tos putros pilvas išsipūsdavo kaip kibiras.

Bronius ir Marija Juronai. Karagūnas. 1956 m.
Iš M. Juronienės albumo

Juronai kasa bulves (iš kairės): Bronius, Dominykas, Algis, Marija. 1956 m. Zalarių gyvenvietė. Iš M. Juronienės albumo

Mikėnų šeima tremtyje. Sėdi: Ona Mikėnienė su vaikaičiu Kęstučiu Mikėnu; stovi (iš kairės): duktė Marija Juronienė (Mikėnaitė), sūnus Lionginas Mikėnas, marti Vanda Mikėnienė. Zalarių gyvenvietė. 1957 m.

Po metų išvežė į taigą prie miško darbu. Vyrų medžius kirto, moterys genėjo šakas, keldavo medžius į traukinių vagonus, prižiūrėdavo traukinius. Per mėnesį uždirbdavome iki 100 rublių. Galėjome nusipirkti aliejaus, duonos. Duonos eilėje stovėdavome visą naktį. Gyvenome barakuose. Vienaime barake būdavo kelios šeimos. Po metų mes, keturios šeimos, susidėjusios pinigų, nusipirkome karvę. Visi melždavome po vieną spenį. Du puodeliai pieno tekdavo Kriukelienei, vienas – Mikalaičiūnienei, vienas – mūsų šeimai. Užsidirbę daugiau pinigų, nusipirkome karvę ir išėjome gyventi į atskirą baraką. Karves ganydavome miške. Kartą karvės išmindė kolūkio kviečių lauką. Kolūkio pirmininko įsakymu karvės uždare ir liepė išsipirkti. Kiekviena šeima sumokėjo po 100 rublių baudos.

Jaunų žmonių meilė palengvino tremtinio dalią. Man patiko solidus, darbštus, kalbus Bronius. Susituokėme 1955 metais. Gyvenome vienaime barake su tėvais. 1956 m. gimė Algis, 1958 m. – Petras.

Vyro motina Veronika Juronienė buvo daugiavaikė motina, todėl mūsų šeimai pirmai leido grįžti į Lietuvą. Iš Rusijos su dviem mažais vaikais išvažiavome 1958 m. birželio 15 d. Grįžtančių į Lietuvą buvo daug. Vagonuose nėra kuo kvėpuoti. Sėdėjome kas kur. Vienas vyras man leido suvystytą Petriuką paguldyti ant suolo. Važiuojant berniukai pradėjo viduriuoti, kūnelius išbėrė spuogais. Po trijų savaitių pasiekėme mano tėviškę. Nuo Maskvos kelionė buvo lengvesnė. Grįžome pro Daugpilį. Išlipę Rokiškio geležinkelio stotyje pasisamdėme bortinę mašiną. Namuose mūsų išvargusių laukė brolis Lionginas, jo žmona Emilija ir mano mama. Sūnams užtelėjus, susiradome trobelę netoli vyro tėviškės Kavolių kaime. Mus priglaudė Stasys Tijūšas. Juronų sodyba buvo sugriauta. 1962 metais Bimbų kaime pradėjome statyti namus, tačiau Panemunėlio apylinkės pirmininkas Jonas Skipskys neleido baigti statybos. Tesugebėjome pasistatyti gryčiutę, panašią į raganos trobelę, stovinčią ant vištos kojėlės. Bronius kolūkyje dirbo elektriku, o aš – karvių fermoje. Pamažu prakutome, vaikai lankė Panemunėlio vidurinę mokyklą. 1972 metais Augustinavo kaime pasistatėme namus.

Šiandien būtų gera gyventi, bet nėra sveikatos. Daugiau laiko tenka praleisti ligoninėse. Tremtinio kančios nei aprašysi, nei išpasakosi. Labai malonu, kad mus prisiminėte, užrašėte sunkiausių gyvenimo tarpsnį.

Pasakoją Stasė Šarkauskienė, gim. 1919 m. Bajoriškių k.;
2001 08 04

Kodėl vežė mūsų šeimą? Kalti Lietuvą niokoję vokiečiai ir rusai. 1938–1939 m. mano vyras Vladas Šarkauskas tarnavo nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Nežinau, kodėl, prasidėjęs Antrajam pasauliniam karui, jis įstojo į vokiečių kariuomenę su ja pražygiavo per visą Europą. Kaimynas Dūda apie Vladą papasakojo valsčiaus darbuotojams. Už tai Dūdai nereikėjo mokėti pyliavų. Pyliava – mokestis grūdais, mėsa, oda. Apie tai pats Dūda pasakė Vladui. Tėvas iš karto suprato, kad gimtinėje ilgai neteks būti.

Vieną naktį smarkus beldimas į duris ir langus. Įleidome nelauktus svečius. Liepė visiems ruoštis. Suspėjau pasiimti mėsos, grūdų, drabužių. Visus susodino į vežimus ir atvežė į Panemunėlio geležinkelio stotį. Stotyje stovėjo gyvuliniai vagonai. Su mūsų šeima į Sibirą važiavo Dūdai iš Meldeikių kaimo, Matulkos iš Bajoriškių kaimo, Šukiai iš Alsetos kaimo, Liongino Vaštakos šeima iš Ramanauskų kaimo. Kelionės metu per tris savaites tik septynis kartus nelabieji davė valgyti. Valgėme į pelkės dumblą panašią manų košę, pusiau keptos žuvis, šlapios kukurūzinės duonos.

Mus nuvežė į Krasnojarsko krašto Kazačinskojės rajono Momotovo kaimą. Apgyvendino garažuose. Gulėdami garažuose senesni žmonės negalėjo iškęsti šalčio. Sargybiniams gal pagailo žmonių, kad po kelių dienų kaip gyvulių banda buvome perginti į nedidelę medinę mokyklą. Klasėje gulėjome taip susispaudę, kad negalėjome apsiversti. Blusų nebuvo, tačiau blakės ir tarakonai ėjo kolonijomis. Vėliau pastatė naujus barakus. Vienai šeimai skyrė ilgą, siaurą kambarį. Šviesa krito pro siaurą langelį. Gyvenamajame tunelyje nebuvo virtuvės. Kaip pelės urve gyvenome trejus metus. Su Vladu dirbome statybose. Rytą vaikus nuvesdavome į darželį. Toliau statėme barakus, elektros stotį, miške degindavome šakas. Moterys samanomis kamšydavo medžio sienas, dengė kartu su vyrais stogus.

Sūnus Jonukas, lankydamas darželį, labai nusilpo. Susupusi vaiką į gūnią sėdau į garlaivį ir upe nuplaukėme į centrinę gyvenvietę. Gydytoja ukrainietė davė vaistų ir mus su sūneliu paleido. Savo kaimo medicinos seselė liepė duoti gerti čeremkos. Tai medelis, panašus į Lietuvoje augančias liepas. Visus metus Jonukas gėrė ievų uogų arbatą.

Per šv. Sekmines prieš tremtį. Iš dešinės 1-as Vladas Šarkauskas su sūnumi Jonu ant rankų. 1948 m. Iš Stasės Šarkauskienės albumo

Šarkauskų šeima Zacharovkoje (iš kairės): motina Stasė, sūnus Jonas, tėvas Vladas, duktė Vlada. Apie 1957 m. Iš S. Šarkauskienės albumo

Po trejų metų persikėlėme gyventi į Zacharovką. Naujoje vietoje gyvenome lengviau. Kiekviena tremtinių šeima laikė karvę. Vladas dirbo prie statybų, o aš – kūrike katilinėje. Vaikai mokėsi rusų mokykloje. Vlada Rusijoje baigė 7 klases, o Jonas 5 klases.

Paskutiniais metais dirbdami susitauptėme pinigų. Už darbą elektros stoties katilinėje per dieną mokėdavo 5–7 rublius. Už malkų pjovimą per mėnesį uždirbdavome iki 700 rublių. Vėliau taigoje ganėme karves. Bandoje buvo apie 40 karvių. Vasarą karves ganėme naktį, o dieną jos stovėdavo tvartuose. Skaudu buvo, kai reikėjo už praganytą karvę mokėti 1000 rublių. Mums nematant nenaudėliai nušovė karvę, o jas ganančius žmones apkaltino nesugebėjimu išsaugoti. Su samdytais žmonėmis išėjome tos karvutės ieškoti.

Į tėviškę grįžome 1960 metų kovo 30 dieną.

Parvykę į gimtinę, nusipirkome iš Jadvygos ir Zofijos Aleksiejūčių trobesius Naujūku kaime. Ten gyvenome iki 1987 metų. Pablogėjus sveikatai, su vyru Vladu apsigyvenome pas dukrą Vladą Bimbiene Kavolių kaime. Dažnai su vyru prisimindavome vargo dienas nesvetingoje šalyje. Vladas Šarkauskas mirė 1991 m. gruodžio 5 d. Palaidotas Joneliškių kapinaitėse.

Pasakojo Danutė Kubilienė, gim. 1943 m. Sėdžiūnų k.;
2001 08 02

Senelis Antanas Papaurėlis nuo neatmenamų laikų gyveno Sėdžiūnų kaime. Jis buvo vedęs Teresę Kirlytę iš Vaičionių kaimo. Prasidėjus žemės reformai, seneliai namus statėsi vienkiemyje. Papaurėlių trobesiai kilo netoli geležinkelio. Lygioje dykvietėje buvo atmatuota 25,5 ha žemės. Šeimoje augo Zofija (gim. 1902), Anelija (gim. 1914), Juozas (gim. 1906), Matas (gim. 1908).

Antanas Papaurėlis mirė 1940 m. Ūkį paveldėjo sūnus Mataušas. Kai mama Anelė Bražiūnaitė 1939 m. tekėjo už tėvo, dar seseriai Anelijai nebuvo atiduota pasoga. Tėvelio seserys statant trobą rinko laukuose akmenis ir nešė prie statybos. Gryčių senelis pastatė didelę – 16x6. Ji buvo dviejų galų. Tvirtą statė iš plūkto molio. Kiek toliau, į geležinkelio pusę, pastatė klojimą, daržinę.

Zofija Papaurėlytė ištekėjo už Juozo Šarkausko. Ji gyveno Šeduikiškio kaime. Anelija Papaurėlytė ištekėjo už Varkalio. Ji su vyru gyveno Keragaiviškių kaime. Sukūręs šeimą Juozas Papaurėlis gyveno Anykščiuose ir iki karo dirbo žemėtvarkininku.

Mataušas Papaurėlis liko gyventi tėviškėje. Jis užaugino Juozą (gim. 1940), Danutę (gim. 1943), Antaną (gim. 1946).

Karo metais tėvai su mažais vaikais buvo laikinai palikę namus. Po karo tėvelis šiek tiek bendravo su miške esančiais vyrais. Su partizanais buvo nuėjęs į Legiškio kaimą. Jis buvo tik sargyboje. Kažkas jį įskundė, kai žuvo partizanai Sacharos miške. 1947 m. gegužės 29 d. atėjo skrebai ir išvedė tėvą. Jis neseniai buvo grįžęs iš laukų. Kalėjo Rokiškyje ir Šiauliuose. Mamai pavyko tėvelį aplankyti Šiaulių kalėjime. Po ilgo tardymo išvežė į Sverdlovsco srityje esantį Todelio lagerį. Sūnui Juozui rašė, kad mes klausytume mamos. Mama dažnai jam siųsdavo siuntinius. Tėvelis mirė tremtyje nuo difterijos. Gavusi žinią, kad tėvelis mirė, mama labai verkė. Širdies skausmą nešiojosi iki mirties. Sunku buvo našlei auginti tris našlaičius. Mama nuo kolūkio įsikūrimo visą laiką dirbo Naujābiržės kiaulių fermoje.

Mes paaugome, mama išėjo į pensiją. 1969 m. Sėdžiūnų kaime prasidėjo melioracija. Mama su sūnumi Juozu pasistatė namus Panemunėlio miestelyje.

Mano senelė, tėvelio motina, mirė 1957 m. Vienas rusas, atėjęs iš Rokiškio, net mušė senelę, kad banditą užauginusi. Taip vadino mano tėvą nelauktas svečias.

Pasakojo Juozas Samulis, gim. 1916 m. Bajoriškių k.;
2001 07 24

Tėvelio tėvų neprisimenu. Tačiau senelė liko atmintyje begananti prie Šetekšnės upės karvos.

Vladas Samulis (1875–1951) pirmą kartą buvo vedęs Laužikaitę iš Miškoniių kaimo. Jie susilaukė trijų dukrų ir sūnaus: Anelija gimė 1898 m. (mirusi 1997 m.), Marijona gimė 1900 m. (ji su vyru apie 1927 m. emigravo į JAV), Liudvika gimė 1902 m. (1986 m. mirusi Kaune), Petras gimė 1904 m. (1947 m. miręs Kaune).

Tėvas 1912 m. liko našlys. Mirė pirmoji žmona, palikdama pulką mažų vaikų. Nori nenori reikėjo ieškoti moters. Visi stebėjosi – kaip Karolina Bimbaitė (gim. 1888) teka už našlio. Karolina tėvui dovanojo keturis sūnus: Bronių (1914–1996), Juozą (gim. 1916), Vytautą (1918–2001), Romą (1921–1992).

Broliai Vytautas ir Bronius pasitraukė su vokiečiais. Kartu su vokiečiais bėgau ir aš. Rusai paėmė mane į nelaisvę Vokietijoje. Gyvendamas Vokietijoje dirbau ūkininkų sodybose. Artėjant frontui, patys pasidavėme rusams. Mano būryje buvo apie 200 belaisvių vyrų. Visi mes tapome politiniais kaliniais. Pervažiavę visą Europą, patekome į Komijos ASSR. Gyvenome barakuose, dirbome sunkius miško darbus. Miško darbai jauniems vyrams buvo fiziškai pakeliami, bet sveikatą alino šaltis ir badas. Per dieną kaip šunims paduodavo 400 g duonos, 100 g mėlyno cukraus gabalėlį, mažą samtelį putros. Dar sunkiau buvo iškęsti šalčius. Naktį miegant barakuose sušaldavo plaukai. Labai ilgėjausi namų, tėvų, kaimynų, dažnai sapnuodavau brolius.

Bronius, paimtas į nelaisvę Vokietijoje, pateko į frontą. Jis kariavo Rusijos–Japonijos fronte. Namo Bronius grįžo 1945 rudenį, o aš – metais vėliau.

Šeimą sukūriau turėdamas 40 metų – 1960 metais.

Su žmona užauginome dvi dukras – Danutę (gim. 1961) ir Danguolę (gim. 1965). Mūsų šeima džiaugėsi sulaukusi tikrosios Lietuvos laisvės. Seno ūkininko sūnų gyvenimus išdraskė tėvynėje viešpatavę vokiečiai ir rusai.

Pasakojo Eleonora Rudokienė, gim. 1920 m. Odesos mst.;
2001 07 24

Tremties neišvengė ir mūsų šeima. Brolį Joną Leišį, motiną Eleonorą Leišienę, seserį Veroniką Leišytę ir jos sūnų Vitalijų paėmė iš Bagvilių dvaro 1949 m. kovo 29 d. Tiesa, brolis Jonas į nelaisvę buvo paimtas anksčiau kartu su Algirdu Veiveriu ir Vaitkevičiumi. Kaimo bernai po karo turėjo prisirinkę ginklų ir slapstėsi nuo kariuomenės.

Mano artimieji pateko į Irkutsko sritį. Kaip ir visi pasmerktieji, gyveno barake, dirbo prie miško darbų. Mama mirė 1947 m. Nuo bado susitraukė skrandis, atsivėrė žaizdos. Lageryje nuo šiltinės mirė brolis Jonas. Sergančios motinos nevarydavo į mišką. Ji išties dieną valė arklides ir lesino kolūkio vištas. Brolis Jonas kalėjo Magadano politinių kalinių lageryje.

Sunku buvo gyventi ir likusiems Lietuvoje. Artimiesiems galėjau nusiųsti tik duonos, lašinių, džiovintų svogūnų. Po Stalino mirties sesuo dirbo kolūkyje, o jos sūnus Vitalijus, baigęs tris klases ir traktorininkų kursų, dirbo kolūkyje traktoriumi.

Į Lietuvą sesuo Veronika ir jos sūnus Vitalijus grįžo 1958 metų pavasarį ir apsigyveno Panemunėlio miestelio špitolėje.

Pasakojo Lėnė Dulksnienė, gim. 1935 m. Panemunių k.;
2001 07 25

Mano tėvas Vladas Šarkauskas buvo gimęs 1903 m. Šeduikiškio kaime. Baigęs Panemunėlio pradžios mokyklą, toliau mokėsi Skāpiškio suaugusiųjų gimnazijoje. Sulaukęs 18 metų išėjo tarnauti į Lietuvos kariuomenę. Tarnaudamas Utenoje mokė neraštingus kareivius ir grojo orkestre. Atitarnavęs pradėjo dirbti Pāndėlio valsčiaus policijos nuovadoje. Dažnai jauną vyrą kilojo iš vienos vietos į kitą.

Dirbdamas Panemunio miestelyje susipažino su mano mamyte Valerija Griškaite. Aš pasaulį išvydau dar gyvenant Panemunyje. Dėl man nežinomų priežasčių tėvelį 1936 metais perkėlė dirbti į Svėdasus. Svėdasuose tėvui buvo gera dirbti, nes šio miestelio inteligentija mokėjo turiningai praleisti laisvalaikį. Mūsų šeima artimai bendravo su vargonininku P. Vinkšneliu. Suprantantiems muziką žmonėms malonu buvo bendrauti ir prisiminti Panemunėlio krašte praleistus metus.

1940 metų birželio 15-oji pakeitė šeimos gyvenimą. Sovietinių aktyvistų atleistas iš darbo, tėvas su šeima sugrįžo į Šeduikiškio kaimą. Brolis Viktoras statėsi naujus trobesius, todėl vyriškos rankos buvo labai reikalingos. Nuoširdžiai mumis rūpinosi teta Elvyra. Nors ir ankšta troboje dviem šeimynoms su mažais vaikais, tačiau šilumos ir duonos netrūko.

Tėvas labai atidžiai sekė įvykius, pas dėdę Petrą klausėsi radijo imtuvo. Dar prieš išvežant jis turėjo nuvykti į Panemunėlio valsčių. Tėvą klausinėjo visai nereikšmingų dalykų.

Ankstų 1941 metų birželio 15 dienos rytą tėvelis su broliu Viktoru, dirbdami prie naujo namo, pamatė tolumoje sunkvežimį. Tėvelio širdis pradėjo smarkiai plakti. Dėdė Vik-

Vlado ir Valerijos Šarkauskų sūnaus Rimanto krikštynos per šv. Velykas Svėdasuose. 1-as iš dešinės sėdi Vladas Šarkauskas, prie jo stovi duktė Lėnė. 1938 m.

*Šarkauskų šeima
tremtyje. Sėdi tėvai
Vladas ir Valerija,
stovi sūnus Rimantas
ir duktė Lėnė
Dulskienė. Kamenis
prie Obės. 1957 12 29*

*Vladas ir Valerija
Šarkauskai Kamenyje
prie Obės. Apie
1959 m.*

toras net išbalo. Nelaukti svečiai įsuko į keliuką ir netrukus įvažiavo į kiemą. Išivedė tėvelį į trobą, pasodino prie stalo, surašė mūsų turimą turtą. Liepė ruoštis visai šeimai. Tikino, kad mus laikinai veža į Latviją, ir neleido daug ko pasiimti. Aš apsikabinau tetos Eloyros kaklą ir prašiau jos, kad manęs neatiduotų. Tačiau teta Eloyra man padėti negalėjo.

Tėvas pasiėmė tik vieną lagaminą. Daugiau daiktų pasiimti negalėjome, nes jie buvo palikti Panemunyje pas mamos tėvus. Mus tris nelaiminguosius dėdė Viktoras arkliu nuvežė į Rokiškio geležinkelio stotį, o tėvelį sunkvežimiu nuvežė enkavėdistai. Mama kiek galėdama prie krūtinės spaudė Rimuką, o aš, lipdama į ešeloną, tvirtai įsikibusi laikiau tėvelio ranką. Stotyje ešelonas stovėjo dar dvi dienas. Vežė ir vežė nelaiminguosius. Mūsų nepamiršo dėdė Viktoras ir motinos sesuo Joana Dabužinskienė. Ilga, varginanti kelionė truko beveik du mėnesius. Mus atvežė į Altajaus krašte esantį miestą Kamenį prie Obės. Apgyvendino barakuose. Tėvelis su kitais kaliniais statė grūdų priėmimo punktą. Mama tremtyje susirgo, bet jaunas organizmas sugebėjo įveikti infekciją. Ji dažnai savo maistą atiduodavo man su broliuku. Tėvo uždarbis neleido mirti iš bado. Jo nebuvimą jautėme, kai buvo prievarta

išvežtas darbams. Po dvejų mėnesių tėvelis su draugu, pėsčiomis įveikę 200 kilometrų, sugrįžo pas mus. Kartu keliautojai paskui save tempėsi žibalo statinaitę. Žibalą kelionės metu mainė į maistą.

Patys gražiausi metai praėjo svetimoje žemėje. Vilties sugrįžti niekada nepraradome. Tremtyje baigiau septynmetę mokyklą ir medicinos mokyklą. 1958 metais į Lietuvą norėjome grįžti visa šeima. Tačiau tėvynėje mūsų niekas nelaukė. Retai mums rašė artimieji. Vieną vakarą visi susėdę nutarėme, kad pirma man vienai reikia grįžti į Lietuvą. Mamos giminių rūpesčiu įsidarbinau Pandėlio ligoninėje. Broliui sugrįžus iš sovietinės armijos, 1964 metais į Lietuvą parvažiavo mano artimieji.

Brolis Rimantas Panevėžyje baigė politechnikumą. Tėvai iki mirties gyveno kartu su manimi.

Mama tremtyje mums neleido užmiršti gimtosios kalbos. Po sunkių dienos darbų ji mus su broliu mokė rašyti ir skaityti gimtąja kalba. Mūsų barake gyveno išsilavinę, protingi Lietuvos inteligentai. Jiems artimieji kartu su maistu atsiųsdavo įvairių knygų. Gautomis knygomis dalijosi vaikai ir suaugusieji. Šaltais žiemos vakarais tremtiniai susėdavo prie geležinės krosnelės [buržuikos] ir tyliai kalbėdavosi apie šviesią praeitį, niūniudavo lietuviškas dainas. Mažos vaikų širdelės irgi jautė skausmą. Nebuvo noro nei žaisti, nei juoktis.

Grįžęs iš statybų, tėvelis iki išnaktų dirbdavo kitus darbus: čiabuviams statė krosnis, taisė trobų stogus, rentė namus, siuvo batus. Už darbą žmonės mokėjo maistu. Prosenelio Antano ir senelio Juozo talentas, duotas mano tėvui, šeimą išgelbėjo pačiu sunkiausiu metu.

Grįžęs į Lietuvą, tėvas tegyveno tik dvejus metus. Po sunkios ligos mirė 1966 m. Motina mirė 1996 m., sulaukusi 82 metų.

Prieš šešerius metus nuo širdies infarkto mirė brolis Rimantas. Aš likau vienui viena. Tačiau manęs nepamiršta brolio Rimanto dukra Renata ir sūnus Justinas.

Pasakojo Kazimiera Kubilienė (Lapinskaitė), gim. 1917 m.

Vaineikių k.; 2001 08 22

Mane su Pranu Kubiliumi (gim. 1900) supažindino giminės. Aš gyvenau Vaineikių kaime, netoli Duokiškio miestelio. Savo tėvų namuose gyveno vienas senas bernas Pranas. Petras ir Anelė Kubiliai jau buvo mirę. Žemės vyras teturėjo tik 8 ha. Mums jos užteko. Šeimą sukūrėme 1943 m. kovo 9 d. Mūsų santuoka truko tik 1 metus ir 8 mėnesius.

1944 m. lapkričio 29 d. iš ryto iš kaimo į kaimą ėjo rusų kareiviai. Jie gaudė naujokus. Naujokais buvo vadinami vyrai nuo 18 metų. Kareiviams įėjus į trobą, Pranas buvo kamaroje, nes reikėjo paimti lenciūgą [grandinę] karvei pririšti. Kareiviai ten jį ir atrado. Įvedė į brolio kambarį ir nušovė. Būdama savo gale, aš išgirdau šūvį, bet netikėjau, kad jis buvo nutaikytas į vyro Prano širdį. Iš nušauto vyro kelnų kišenės išėmė kelis rublius ir pasą. Aš paskutines dienas nešiojau sūnų. Tėvas gulėjo karste viename kambaryje, o aš gimdžiau kitame kambaryje. Sūnui daviau tėvo vardą. Negalėjau vyro net į kapus palydėti. Šeimos antrą kartą nesukūriau. Viena auginau sūnų. Susikūrus kolūkiui, dirbau lauko darbininke. Laikiau vieną karvę. Iš manęs paėmė arklį ir aviną. Labai verkiau, kai iš kiemo išvedė vyro užaugintą ir labai mylėtą arklį. Sūnų auginti padėjo mama. Namus sugriovėme 1979 m. Sūnus Pranas ir marti Danutė pakvietė mane gyventi į Rokiškį. Padėjau auginti vienturtę vaikaite.

Pasakojo Pranas Pivoriūnas, gim. 1933 m. Bajoriškių k.;
2001 08 01

Pivoriūnai – senieji Bajoriškių kaimo gyventojai. Tėvelis turėjo 5 brolius. Nenorėdami tarnauti caro armijoje, į Ameriką išvyko Zidas, Liudvikas ir Vladas. Mano tėvas Antanas Pivoriūnas (1878–1950) ir motina Karolina (1893–1982) susituokė 1914 metais. Tėvas iš senelio gavo 15 ha žemės, o motina pasogos atsikėlė 5 ha žemės. Prieš sukurdamas šeimą, tėvas tarnavo caro armijoje, dalyvavo Rusijos–Japonijos kare. Pirmojo pasaulinio karo metais buvo pakliuvęs į nelaisvę. Iš Vokietijos grįžo palieęs.

Šeima buvo gausi – 7 vaikai. Vyresnioji dukra Uršulė gimė 1915 m., Zofija – 1920 m., Birutė – 1926 m., sūnūs Albinas (1923–1991), Vytautas (1928–1973), Petras (1931–1979), Pranas (gim. 1933).

Tėviškėje likau gyventi su žmona. Tėvas mylėjo žemę, vaikus mokė dorai gyventi. Vaikams negailėjo pinigų. Liepė mokytis. Du arkliai, 6–7 karvės, pulkas kiaulių išmaitino gausią Pivoriūnų šeimą. Kol buvome maži, tėveliai samdė berną ir mergą. Žemę ardavo su dviem arkliais.

Mano laikų jaunimas labai mėgo vakaruoti. Vasaros metu net tris kartus per savaitę šokdavome prie Šetekšnos upės. Vakarųkose grodavo Petras Nagurka, Pranas Pivoriūnas. Eidavome ratelius, dainuodavome dainas, lydėdavome mergas.

Bajoriškių kaimas neišvengė kolektyvizacijos. Kolūkis pasivadino „Auksine varpa“. Pirmoji kontora įsikūrė kaimyno Šemetos namuose. Pirmuoju pirmininku žmonės išrinko beraštį Joną Bružą. Ūkininkų gyvulius suvarė į Bulovo, Neniškio, Nagurkos, Pivoriūno tvartus.

Pirmaisiais metais už darbdienius mokėdavo 200–300 g pelų už dieną. Kulti rugių, miežių, kviečių atvažiuodavo iš MTS kuliarnosios. Kol dar leido valdžia, iš kiemo į kiemą kulti važiuodavo Čiočio kuliarnoji.

Tremties išvengėme turbūt todėl, kad pusbrolis P. Pivoriūnas dirbo Panemunėlio apylinkėje.

Brolis Albinas vokiečių laikais dirbo raštininku. Įskūstas savųjų 1952 m. buvo ištremtas į Norilską. Jis jau buvo baigęs Kauno dailės institutą. Prieš ištremimą brolis dirbo Vilniaus dailės instituto direktoriumi. Gyvendami Kaune kraštiečiai dailininkai Vytautas Klimka, Juozas Vaičionis ir Albinas Pivoriūnas labai artimai bendravo. Norilske brolis piešė plakatus, reklaminius skelbimus. Po kelerių tremties metų pagal malonės prašymą grįžo į tėviškę. Grįžęs iš tremties, nuo 1957 metų iki mirties dirbo Kauno S. Žuko dailės technikume dėstytoju. 1943 m. sukūręs šeimą, susilaukė dukrų Violetos ir Dainos. Mirė brolis Albinas 1991 m. gegužės 1 d.

Notigalės partizanų tragedija

Genutė Černiauskienė (Stumbrytė), Vanda Šešelgienė (Stumbrytė)

Nuo 1945 metų pavasario pelkėje, netoli Nótigalės ežero, ant aukštumėlės, vadinamos Aukštaisiais Grubais, laikėsi partizanų būrys. 1945–1946 metų žiemą praleidę pas žmones, 1946 m. balandį partizanai vėl grįžo į Aukštuosius Grubus. Rudenėjant žeminę (dėl aukšto gruntinio vandens kastis gilyn į žemę nebuvo galima) parengė žiemojimui. Turėjo išsikasę šulinį, laikė arklį. Partizanai buvo ginkluoti ir per savo ryšininkę iš Beržūonių kaimo Emiliją Žiaugrienę bei kitus ryšininkus palaikė ryšius su Šimonių, Salāgirio, Ruōpiškio ir kitų vietovių partizanais. Juos rėmė pamiškių kaimų – Dāugiškių, Meldeikių, Beržuonių, Sālagalio – gyventojai.

1946 m. gruodžio 11 d. vakare jie apsilankė pas Salagalio kaimo ūkininkus Adelę ir Igną Stumbrius. Partizanai *Žiogelis* ir *Lokys* pakūreno pirtį, visi išsiprausė. Pas Stumbrius pavakarieniavę, pasišnekėję, padainavę išėjo į savo stovyklą. Partizanui Jonui Šiupiniui iš Daupėlių kaimo kėlė abejonių neseniai būrin priimtas naujokas, kuris dieną dėl kažkokių „neatidėliotinių reikalų“ buvo išsiprašęs namo. Partizano nuojauta neapgavo. Gruodžio 12 d. ankstyvą rytą, vos tik prašvitus, partizanų stovyklą atakavo okupantų kareiviai ir vietiniai stribai. Partizanams sunaikinti buvo sutelktos didelės pajėgos, stovykla apsupta trimis žiedais. Partizanai įnirtingai priešinosi, mūšis tęsėsi apie dvi valandas. Žuvo 12 partizanų, trims – Antanui Šiupiniui, Petručiui Čižiūnui ir Baliui Jasiūnui – pro mirties žiedus pavyko prasiveržti. Okupantų žuvo daugiau, nes prasiveržusieji partizanai pasakojo, kad pirmasis užpuolikų žiedas buvo visiškai sunaikintas. Vladui Žalkauskui-*Nastreliai* iš Sriubiškių kaimo buvo pavykę nesužeistam pasiekti A. ir I. Stumbrių sodybą, bet pamiškėje pasaloje buvę stribai jį mirtinai sužeidė. G. Stumbrytė prisimena:

„Bėgo V. Žalkauskas iškastu grioviu, nusivilkęs šinielių, nusiauęs batus. Į jį šaudė stribai, bet nepataikė. Sužeidė alksnynėlyje. Pribėgęs stribas perdūrė durtuvu, nupjovė pirštą su auksiniu vestuviniu žiedu. Kruviną durtuvą stribas nuplovė mūsų vandens kibire. Žuvusius partizanus iš balos ištraukė, už kojų virvėmis pririšę prie arklių. Pavaryti ūkininkai partizanus nuvežė į Panemunėlio geležinkelio stotį išniekinti. Dešimt lavonų ir du dar gyvi partizanai (Vladas Žalkauskas ir Bronius Naujikas dar dejavo) buvo suguldyti aikštelėje netoli dabartinės seniūnijos.“

Kitą dieną (ar po kelių dienų?) partizanų lavonai buvo nuvežti į Pāndėlį ir ten pamesti ties bažnyčios šventoriumi. G. Michelevičienė (Jakubonytė) prisimena:

„Gulėjo pusnuogiai, išniekinti: vienam megztinis nuplėštas, kitam batai nuauti, trečiam rankos už nugaros surištos, matyt, tik sužeistas buvo. Lavonus saugoję stribai leido priėti pažiūrėti, tyčiojosi iš artimųjų skausmo. Lavonai gulėjo keletą dienų. Vieną naktį jie dingo. Žmonės kalbėjo, kad jie buvo sukaptoti, sumesti į tris šulinius prie dvaro

Atkasami Notigalės partizanų palaikai Pandėlyje. 1989 m. liepos mėn.

malūno ir užversti akmenimis ir šiukšlėmis. Kartais prie tų šulinių iš po nakties atsirasdavo padėtų gėlių.“

Partizanų ryšininkė E. Žiaugrienė, paprasta mažamokslė moteris, sukūrė jiems dainą, kurios pačiai ilgai dainuoti neteko. 10 metų iškalėjusi Sibiro lageriuose, ji grįžo be sveikatos, greitai mirė ir buvo palaidota greta žuvusio vyro Beržuonių kaimo kapinaitėse.

Jos sukurta daina dar ilgai buvo dainuojama:

*Netoli nuo ežero,
Ant baltų grubelių,
Išskynė mūs brolius
Kaip vėjas lapelius.*

*Nuovėš visus į miestą,
Ant bruko paguldys,
Priėję jūs neverkit,
Nes jus paskui tardys.*

*Koks tykus Kūčių rytas,
Saulutė rengiasi tekėt.
Brolius verčia į šulinius.
Ten jiems reikės gulėt.*

1946 m. gruodžio 12 d. Notigalės tragedijos metu žuvo:

1. Bronius Adomonis (Panemunėlio vls.)
2. Feliksas Blažys iš Gineišių k. (Pandėlio vls.)
3. Ignas Blažys iš Gineišių k. (Pandėlio vls.)
4. Stefan Hofman iš Austrijos (Iakūnas)
5. Jonas Kaunietis iš Gineišių k. (Pandėlio vls.)
6. Juozas Mikėnas (Skapiškio vls.)
7. Bronius Naujikas iš Daugiškių k. (Skapiškio vls.)
8. Julius Puluikis iš Genišio k. (Pandėlio vls.)
9. Jonas Šiupinys iš Daupelių k. (Pandėlio vls.)
10. Jonas Viduolis iš Miestėliškių k. (Panemunėlio vls.)
11. Juozas Zoluba iš Kavolių k. (Panemunėlio vls.)
12. Vladas Žalkauskas iš Sriubiškių k. (Pandėlio vls.).

Lietuvai laisvėjant iš šulinių ištraukti partizanų palaikai 1989 m. liepos 17 d. buvo iškilmingai perlaidoti Pandėlio kapinėse. Ant broliško kapo pastatytas kraštotyrininko Leono Juozonio suprojektuotas paminklas – dvylika kryžių.

Atsiminimai apie pokarį

Užrašė Venantas Mačiekus

Pasakojo Aldona Šakalienė (Adomonytė), gim. 1927 m.
Moškėnų k.; 2008 04 12

Kaimas jau buvo išsikėlęs vienkiemiais. Aš atsimenu tik savo gryčių, kur dabar gyvenam. Ūlyčia dar buvo, joje dar buvo neišsikėlusių. Kurių trobos buvo prie senojo vieškelio, paliko: Bulovo kiemas, Liongino Jasiūno ir kt.

* * *

Per Sekmines ant Moškėnų kalno būdavo gegužinės. Pirmą Sekminių dieną iš bažnyčios po pamaldų svečių privožiudavo. Nuo ketvirtos valandos prasidėdavo baisus gražumas. Ruošdavo daugiausia šauliai, gal ir pavasarininkai. Atvažiuodavo orkestras, baisiausiai, gal šaulių tas orkestras buvo. Labai gražiai grodavo. Kad pradeda grot po pietų. Žmonės tik eina, eina, kai orkestras pradeda grot. Apie bilietus nekalbėdavo. Būdavo stalai. Atvažiuodavo bufetas. Būdavo nemažai stalų. Toks Urbonas, mūsų tėvų draugas, žemę ten nuomojo. Tas Urbonas buvo šaulys. Mano tėvus jis kviesdavo, bet tėvai nemėgo eiti gegužinėn. Jeigu atvažiuodavo mamos seserys iš Panemunio, dar kokią draugę atsiveždavo, tai jos eidavo.

* * *

Kada žuvo Vitoldas Samulionis, žmona Vanda liko su dvejų metų dukterimi Miranda ir dar negimusia Regina. Regina gimė po dvejų savaitių, kai žuvo Vitoldas. Naktį laidėjo kaimynai ar pažįstami. Miranda pasakojo (gal ir prisiminė): „Tėvelį idėjo duobėn, o mes su mamyte verkėm, verkėm.“ Vanda Samulionienė gyveno pas Vikanius. Paskui išvažiavo Kaunan, mokėsi. Vikaniai dar buvo išvažiavę Latvijon. Juos buvo pradėję čiupinėti vežti, tai Pranas buvo Latvijoje. Su broliu Ladziuku mes buvom labai draugai. Tai jis ten virdavo, kepdavo. Smetonos laikais kariuomenėje buvo virėju. Jis ir pyragus kepdavo, ir mėsas tušindavo [troškindavo]. Panelės tik apie jį sukosi. O paskui labai nusidėjo partizanams. Stojo... Gal brolių pasigailėjo, kad neišvežtų.

Partizanai buvo Bulovai, Jonas ir Juozas Kateliukai, Kaziukas Kirstukas. Kaziukas buvo užėjęs vienas vienąkart, kitąkart. Pasibėdavodavo, kad bloga dabartinės kartos jaunimui gyvent: ir nuobodu, ir jaunystė nueina. Gal ir mane norėjo pakalbinti, kad padėčiau kažkuo. Aš pasakiau, kad man nėra jokio tikslo išeiti. Pražus tada ir tėvai. Jeigu mūsų šeimos neliečia, mes tokie biedniokai buvom, tai kaipgi galiu aš lipti ir visus pražudyti. Paskui sakė, kad žuvo jie visi.

Bulovėliai yra buvę gal porą kartų. Brolis buvo 12 metų. Aš gulėjau svirne. Mūsų labai geras svirnas buvo, nei mūsų būdavo, vėsu, ir atėjo jie. Ejo pirma gryčion pas brolių. O brolis pasakė, kad Aldona klėty guli. Tai tada pradėjo belstis. Klausiu: „Kas?“ Sako: „Pažįstami“. Sakau: „Aš nepažįstu.“ Sako: „Čia kavalieriai eina.“ – „Tai kokie kavalieriai?“ Sako: „Vyrų“. Sakau: „Vyrų naktį aš neleisiu, bijau.“ Sako: „Mes netriukšmausime, nesidaužysime. Geruoju įleisk.“ Tai drebdama įleidau. Kai suleidau svirnan, tai pažinau. Langelį dar uždengė. Labai lijo, šlapi buvo. Škaplerna buvo. Tėvai buvo išvažiavę Panemunin. Paskui jie suėjo daržinėn. Sako: „Mes niekur negalim pasidžiovinti.“ Jau buvo šieno privežta nemažai. Tai, sako, mes norim išsidžiovinti. Tai ką pasakysi? Sakau, ar niekas jūsų

čia neatsekė. Sako, neturėjo atsekt. Buvom visai kitur. O dabar atėjom ir visai šlapi. Jie ten išsidžiaustė palėpėj rūbelius tuos. Mes su broliu virėm kavos, valgyt. Brolis nešė įsidėjęs kibiruos, pasikavojes [pasislėpęs]. Lyg pas gyvulius eina. Taip jis vaikščiojo. Vakare išėjo sutemus, nusiprausė prie šulinio. Ir išėjo šunis lodydami. Kitąkart dar buvo užėję.

Brolis dar nunešė laikraštį. Tai radę pavardę išplėšė – atsargūs. Paskui, nežinau ar tais metais, jie žuvo.

Kateliukai gal porą kartų buvo. Tada, kai labai lijo. Gal su Kirstuku yra užėję. Tėvai nežinojo, kad jie užėina. Buvom pažįstami kaip jaunimas.

Iš Moškėnų irgi buvo išėjusių miškan. Toks Adomonis Broniukas, vienatūris. Su tėvu našliu gyveno. Mūsų kaimynas buvo. Užeidavo kartais. Kartą užėjęs paliko kailiniokus, nes dar šilta buvo. Mano tėvelis bijojo laikyti tuos kailiniokus, rūpinosi, kaip dabar Broniuko tėvui Jonui paduot tuos kailiniokus. O kas žino, prie medžiagos gali ką nors pritaikyti (kailiniokai buvo apmušti). Tai jis naktį, ar dieną, nešė tuos kailiniokus. Nušovė tą Broniuką. Tai tėvas buvo nuėjęs pasiimti sūnaus. Buvo apgamas kažkoks ant kojos. Panemunėlio stoty gulėjo. Tai tėvas nuėjo, prisipažino. Kažkas sako: „Ar nebijai?“ – „Nebėra Broniaus, tai ir man nebėra gyvenimo.“ Tai sakė: „Duosim žinią.“ Bet paskui (buvo ten ir daugiau draugelių) nuvežė durpynan prie Panemunėlio stoties.

Dar slapstėsi Moškėnų Lionginas Sokas ir Adolfas Baraišis. Lionginas Sokas buvo siuvėjas, gyveno grytelėje su savo motina. Tai juos paėmė kalėjiman. Adolfas buvo pabėgęs iš kariuomenės: išėjo ir paskui sugrižo, iš Vilniaus ar kur. Ir slapstėsi. Iš pradžių ne taip aštriai gaudė. Tai ateidavo vakarais. Neturi žmogus kur eit. Buvo jo mama ir sesuo. Tai jos idėdavo valgyt – ir jis išeina. Reikia eit. O kur eit? Jeigu ruduo, žiema, šalta. Tai, būdavo, neilgai pasėdi. Kūrendavom pečių, gyvuliams virdavom, tai jis pakūrena pečių, sušyla. Kaimynas – nei kaip išvaryt, o kur eit išėjus, tai Dievas žino. Paskui juos suėmė ir jie nebegrižo iš kalėjimo. Lionginas Sokas gal irgi kavojos [slapstėsi] nuo kariuomenės. A. Baraišio motiną ir seserį išvežė. Motina Sibire ir mirė.

* * *

Panemunėlio pusėn tokius Jasinevičius iš Aukštuolių kaimo labai iššaudė. Buvo Juziukas ir Vladukas – tai tie kalėjiman pakliuvo, tokie fainūs berniokai buvo, muzikantai. Du broliai vėl Jasinevičiaus buvo. Vienas anksčiau geležinkeliečiu buvo. Jonas slapstėsi, o Petriukas, jau siekė kariuomenė, tai jisai išėjo kariuomenėn ir susirgo kariuomenėje. Buvo labai blogas maistas. Kokiais tai lapais gyveno. Tai jam pasilpo sveikata ir jį paleido namo. Pasitaikė, Rokiškyje buvau. Tai einam iš Rokiškio, nežinau, kiek kartų mes ilsėjomės, paeinam ir ilsimės, ir aš jo jau nepalieku. Toks, kad, atrodė, atsisės ir nebeatsistos. Paeinam kokį kilometrą ir vėl sėdim pagriovy. Kol parėjo tas Petriukas.

Tas brolis ir pirma kavojos. Bet kai šitas atėjo taip išbadėjęs, tai irgi labai bijojo. Nežinau, ar jis ten kokius draugus turėjo. Parėjo namo. Gal jis ir dažniau pareidavo. Ar jis ten prausės, ar ką. Namai buvo visai prie miško. Motina pjoė žirnius, o Petriukas kapojo kūlelius. Gal tyčia sekė, jei kareiviai ateis nuo kelio, kad pamatytų. Namai visai prie miškelio. Miškas ne toks didelis, bet pasikavoti vasarą galima. Kaimynas Jonas Baršys pjoė, tai, sako, tik surekė motina: „Joniuk, kareiviai!“ O kareiviai išlindo iš miško. Ir jis išbėgo iš gryčios, sako – granatą po kojom ir pats susisprogdino. Kareiviai paleido seriją. Motiną ir šitą brolių, kuris kapojo kūlelius, nušovė. Tada Baršį pavare juos išvežti Panemunėlio stotin. Ką darys žmogus. Tai suguldė visus tris vežėčios vieną ant kito. Turdavy tokios moterys

dirbo, gal bulviakasis buvo, tai joms kareiviai, pro šalį važiuodami, suriko: „Kalakutieną vežam.“ Skrebę, atrodo, nebuvo, tik kareiviai. Galvos iš vežėčių užpakaly kabo. Baršys sakė: „Apkrovė šienu. Iš pradžių pėsčiasėjau. O paskui sako: „Sėsk ir tu, ko čia pėsčias eisi.“ Panemunėlio stoty gulėjo. Motiną paguldė vidury, o šituos sūnus iš šonų. „Banditka su sūnais savo guli.“

Dukra dar buvo ir užkurys, Jasinevičiūtės Zosės vyras Spaičys, vaikai. Kai Jonas pradėjo kavotis, jie išvažiavo. Sako, jeigu užeis kokie kareiviai, tai iššaudys visus; vaikai maži buvo. Ar vyro tėviškėn buvo išvažiavę, ar kur. Duktė prašė nuėjus, kad nors mamą duotų pasilaidot, – nedavė.

* * *

O tie du berniukai, Vladukas ir Juziukas, kaimynai. Vienas, Vladukas, kai vakaruodavom, labai būgną mušdavo, Juziukas grodavo su armonika. Linksmi buvo, draugai.

Juziukas ir Vladukas Jasinevičiukai dingo kalėjime. Aukštuoliuose gyveno gal keturi Jasinevičių kiemai. Visi ne giminės, tik su vienoda pavarde: Mataušas Jasinevičius, Juozas Jasinevičius. Vaikų visi turėjo, ir sūnų. Aukštuoliuose tik vien Jasinevičiai gyveno.

Juziuką ir Vladuką suėmė. Vladuko tėvus išvežė Sibiran. Juziuko tėvų neišvežė. Ar pasitraukę, pabėgę buvo. Gal kas pranešė. Vladuko išvežė tėvą, seserį ir motiną.

Skrebuose buvo toks Peldžiokas. Ejau tarybiniam ūky dirbti. Tai Peldžiuvienė buvo. Atvažiuodavo sūnus su gražia uniforma, mokės koku enkavėdistu. Ir vagą motinai padeda ravėti, ir šieną grėbt: „Mama, pasilsėk.“ Gal iš Turdvario buvo. Tėvai andinarninkai [kumėčiai] buvo anksčiau. Jiems ten žemės davė, miško, bet trobų nepasistatė.

* * *

Tėvai nėjo kolūkin. Didelė pyliavų norma buvo uždėta. Tai išpardavė gyvulius ir kumelę pardavė. Nupirko grūdų, atidavė normą. Manė, kad už tuos metus jau apsimokėjo. Po Naujųjų metų kaip dėjo mokesčius, vėl naujus, bet tėvai jau nebeturėjo ką parduot. Tada tėvelius iškonfiskavo. Iš namų tai neišvarė, bet leido tik vištų laikyti – daugiau neleido nieko laikyti. Žemę pasiėmė kolūkis. Kiaulių turėjo, tai pas kaimynus pabaigė nupenėt. Kai kumelę pardavė, toks kumeliokas liko, dar juo važiuoti nebuvo

Matas (1903–1984) ir
Konstancija (1898–
1985) Adomoniai
prie savo trobos.
Apie 1970 m.
Boleslovo Adomonio
nuotr.

*M. ir K. Adomonių sodyba. 1970 m.
B. Adomonio nuotr.*

*Moškėnų piliakalnis iš pietų pusės. B. Adomonio
nuotr. Apie 1970 m.*

galima, tai Ramanauskų kaimo Neniškis tą arklioką buvo paėmęs – nebuvo kur jį dėti. Karvę man atidavė, kai išėjau fermon dirbti. Aš išėjau iš namų, kad kaip nors pagelbėčiau tėvams.

Į kolūkį dar nestojo Petras Mikulėnas ir Kazys Adomonis. Bet kai uždėjo mokesčius, tai įstojo ir jie. Paskui ir tėvelis įstojo. Mat brolis Balys jau mokėsi Veterinarijos akademijoje. Jeigu tėvai neįstoja į kolūkį, tai meta iš mokyklos [Veterinarijos akademijos] sūnų. Gal buvo jau dvejus metus pasimokęs, tai kur tada dėsīs. Norėjo stoti muzikos mokyklon. Jo balsas buvo neblogas. Bet būtų reikėję eiti kariuomenėn. O iš žemės ūkio mokyklų neėmė. Galėjo ir toliau mokytis. Tai tada ir prisirasė komjaunuoliu. Veterinarijos akademija pareikalavo pažymos, ar tėvas kolūky. Mokesčiai po Naujųjų metų dideli, ir sūnų iš mokyklos meta – tada jau reikėjo stoti kolūkin. Bet viskas jau buvo išvežiota, nebe taip svarbu buvo. Prie manęs dėl karvės buvo prisikabinę, kad, vadinasi, pas dukterį karvė. Karvę aš išsivedžiau Ignaičiuos ir dažnai ten mama ateidavo pieno tvarkyt. Reikėjo broliui padėti, reikėjo maisto vežti. O be karvės nebėra jokios paramos. Tai mama tvarkydavo pieną, padarydavo lauknešėlius. Taip ir gyvenom.

* * *

Kai uždegė Jasiūno namus, tai degė visą savaitę. Šaudymo labai nesigirdėjo. Apie Jasiūnus taip pasakojo. Suejo vidun kareiviai. Buvo ten ir raitų. Jasiūnai buvo įskūsti, kad yra bunkeris kažkur. Duktė, Jakšto žmona, buvo su vaiku ir tėvas, tas senelis, 80 metų Jasiūnas. Kareiviai tardė juos, kur yra žentas. Sako, kad čia yra bunkeris, kad čia būna žentas. Na ir aprimo. Gal jis išsigynė, kad nėra, gal išbėgo su vokiečiais, visai mes jo nematom, nežinom, kur yra. O jie buvo išsikasę bunkerį klojime ir tunelį ilgą ten kokius krūmuos.

Kareiviai paprašė valgyt padaryt. Vieni sargyboje stovėjo, kiti buvo gryčioje. Sako, jie nebjauriai elgėsi, tik paklausinėjo, pakamantinėjo, sako, Jasiūnas išsigynė, kad nėra čia Jakšto.

O jie sėdėdami pamanė, kad juos išdavė ar kaip, ir išlindo pro tą tunelį. O ten po lauką jodinėjo vienas ar du kareiviai su arkliais. Kai išlindo, pamatė juos ir tada nušovė. Tai tada šitie kareiviai uždegė namus, manė, kad jų daug yra. O jie tik du slapstėsi. Tėvas pradėjo rekti lauke: „Jėzus Marija, namai dega!“ Tai ir tėvą nušovė. Žmonos ir vaiko nešovė. Nežinau, ar tardė paskui, ar ne. Uždegė ir svirną, ir tvartą. Gyvuliai tvarte pradėjo baubti. Ten šienas buvo, grūdai svirne, tai degė gal bent savaitę, pašvaistė buvo. Tada ir Katelių namus, ir Kastanausko sudegino tuo kartu.

Pasakojo Algirdas Jasiūnas, gim. 1954 m.,
Kavolių k.; 2001 08 02

Mano senelio brolis Balys Jasiūnas buvo gimęs 1928 m. 1940 m. atėję rusai buvo paėmę jį Raudonojon armijon. Jis su draugu iš Raudonosios armijos, iš Vilniaus, pabėgo. Iki karo slapstėsi namuose. Karo metais dirbo raštininku Kupiškyje. O po karo, kai vėl atėjo rusai, jis išėjo į mišką. Bijojo dėl dezertyravimo, dėl darbo prie vokiečių. Iš Notigalės jie dviese pabėgo, kiti žuvo. Močiutė dar nebuvo išvežta Sibiran. Tai atbėgo pas ją pusnuogiai, apšalusiomis kojomis. Apsirengė, apsiavė, pasiėmė valgyt ir išėjo į Skapagirį. Pasakojo, kad senelio brolių pagavo kažkoks Skapiškio saugumietis ir nušovė. Iš Zolubos sužinojom, kad užkastas kažkur žvyruobėse. Daugiau neišklausėm. Dabar tas Zoluba irgi miręs. Iš Kavolių kaimo partizanus buvo išėję Zolubos, Kanzerka. Zolubų buvo keli broliai. Vienas iš kariuomenės pabėgo, kitas vežamas lagerin bėgo iš ešelonu ir buvo nušautas.

Pas senelę ateidavo partizanai. Senelis karo pradžioje buvo miręs. Ateidavo naktį pavalgyti, persirengdavo, apsiplaudavo ir išeidavo. Laikydavosi jie Notigalės miškuose. Naktį ateidavo vieni, dieną – kiti (skrebai). Kai ateidavo partizanai, tėvuką, dar vaiką, išvarydavo naktį saugoti.

Kas išdavė Notigalės partizanus, nežinau. Vartydamas archyve dokumentus, radau, kad Kavoliuose buvo du saugumo agentai, bet kas, – nežinau, dokumentuose nurodyti tik slapyvardžiai. Galėjo ir tarp jų pačių ką nors įterpti.

Skapagiryje Laičių kaimo ir kiti to krašto vyrai žemines buvo įsirengę, o prie Notigalės ežero – šito krašto vyrai iš Kavolių, nuo Kazliškio, Pandėlio. Čia miškai didžiuliai, pelkėti, sunkiai pereinami. Nežinant dabar atstatytą partizanų žeminę irgi sunku atrasti. Ji tokioje vietoje, kad kitąkart eisi visai netoli, eglės auga, ir nepastebėsi, praeisi pro šalį.

Pasakojo Kazys Kazlauskas, gim. 1920 m., Beržuonių k.;
2001 08 03*

Šaltys [Šalčius] paprašė padėti sūnų parvežti. Nuvažiavom Skapagirin, tiesiai bus apie 6 kilometrus. O kai važiavom aplinkui, gal kokie 8 km. Šaltys, matyt, žinojo, kur bunkeris. Gal kas jam buvo parodę? Žuvusiųs radome bunkeryje. Bunkeris iškastas molyje, durys užpustytos. Po ekspedicijos jau buvo praėję gal 15 ar 20 dienų, žuvusiųjų ausys pelių apgraužtos. Tai iš bunkerio iškėlėm Šalčio sūnų ir jo draugą Kardzij. Ten buvo ir daugiau žuvusiųjų. Šaltys Naujikuose buvo padirbęs karstus. Naktį palaidojome Meldeikių kapinaitėse.

Paskui juos skrebai atkasė. Aš jau buvau Rusijon, į miškus prie Chabarovsko, išvežtas. Prabuva ten 10 metų. Kai grįžau iš Sibiro, iš mamos, kuri buvo likusi neišvežta, girdėjau taip: „Kai atakasė ir Šaltys įrodė, kad čia tikrai jo sūnus ir niekas nežino, kad jis buvo miške, tai jam leido palaidoti. Šaltys sūnų nuvežė Panemunėlin, į parapijos kapines. O apie Kardzių nežinau, ar jį paliko, ar irgi kartu nuvežė Panemunėlin.“

Po karo Beržuonių kaime Zizus sušaudė. Kas sušaudė, – nežinau. Jie gyveno trise: tėvas, motina ir jau pusbernis sūnus.

* Jaunuoliai žuvo per baudžiamąją sovietų ekspediciją 1945 m. sausio mėnesį. Ant paminklo Meldeikių k. kapinaitėse užrašyta: „A + A/ Vilniaus abiturientai/ Lietuvos partizanai/ Algimantas Šalčius/ 1925 02 02 – 1945 01 09/ Kazys Kardzis/ 1922 02 18 – 1945 01 09/ Žuvome, kad Jūs/ gyventumėte laisvi“. Vyr. red. pastaba.

Tėvas išbėgo, dar dirbo Rokišky, o žmoną ir sūnų nušovė. Man pasakojo, kad miškiniai pas juos atveždavo kokias tai mergas laikyti, kas ten žino. Ir vieni, ir kiti ateidavo.

Pasakojo Jonas Baronas, gim. 1911 m., Kavolių k.;
2001 08 03*

Šarkų sodyba buvo prie miško, einant iš Kavolių Uvainių link, po kairei. Ten jau Voverynės kaimas. Nužudė penkis: tėvą Praną, motiną Antaniną, sūnų Joną, dukterį Vitaliją ir marčią iš Rusijos, fronte žuvusio sūnaus žmoną. Pranas Šarka buvo vyresnis už mane. Geras buvo žmogus, kaimynas, sueidavom. Dažnai ateidavo čia pas mus. Sūnus Jonas tarnavo Rokišky sovietų valdžiai. Kokią tarnybą jis turėjo, – nežinau.

Tuo laiku, slėpdamasis nuo kariuomenės, kad nereikėtų tarnaut, buvau įsidarbinęs „Plūgo“ fabrike. Aš tada pasiliosavau iš fabriko, šeštadienį su arkliau važiauvau namo. Važiuodamas pavežiau Janę Šarkaitę, gimnazistę. Tą vakarą ji bijojo eiti namo. Pernakvojo pas mus. Ryte žiūrim, kad nerūksta jų kaminas. Janė, lyg nujausdama ką blogo, bijojo eiti namo. Tai mano žmona nuėjo pas juos apsižvalgyti tarytum svečiuos. Atidarė duris, randa prie slenkščio gulintį negyvą Praną Šarką, sūnus Jonas guli apie pirštą apsvyniojęs siūlą kažkodėl... Kitų nematė. Duktė Vitalija ant aukšto nušauta, matyt, bandė pasislėpti. Aš nebuvo ten nuėjęs.

Pranas Šarka prieš mirtį sakydavo, kad kartais neramu darosi: „Atrodo, nieko, nieko, bet jau vakarais neramu.“ Matyt, ji palaikė komunistu. Jis gi nuo dviejų valakų, žemės apie 60 ha, bet nebuvo „išbuožintas“. Jis daugiau atitiko sovietų valdžią. Apie kokius nors perspėjimus iš miško Šarka nėra kalbėjęs.

Pasakojo Valerija Čepukienė,
gim. 1933 m., Jurkupių k.;
2001 08 06**

Pas Bieliauskus Ažumiškio kaime naktimis rinkdavosi sovietams prijauciantys. Bieliauskų šeima buvo nukentėjusi: sūnų Romą, dirbusį partorgu Skapiškyje, partizanai nušovė su draugu važiuojantį į kaimus. Motina Karolina Bieliauskienė yra sakiusi: „Jei-gu dar kokia tragedija mūsų namuose, aš jau daugiau gyva nebeliksiu. Kaip bus – taip, ar degsiu, ar tegul nušauna... Ar aš degsiu, aš jau iš liepsnos niekur neisiu.“ Bieliauskų namas didelis, langinės iš lauko pusės užsidaro, iš vidaus uždeda štangą, tai, vadinasi, saugu, niekas neišiplėš. Man buvo 13 metų. Aš ten visai galėjau neit, bet už draugės Matiukaitės galvos nuėjau. Mes pabudom, kai lubos jau degė. Gal kulkom padegamom apšaudė ar šiaip padegė, bet kad taip greitai užsidegtų? Paskui, kai jau namas degė ir viskas lūžo, tada jau pradėjo šūviai girdėtis, tada jau iš automatų paleido

* Mįslingiausios žudynės, apie kurias buvo kalbama keliuose parapijose. Pranas Šarka buvo kairesniųjų pažiūrų ūkininkas. Pirmosios nepriklausomybės metais prenumeravo JAV lietuvių kairiąją spaudą. Vienas sūnus sudegė Raudonosios armijos tanke sovietų – vokiečių fronte, kitas – Jonas, baigęs Rokiškio gimnaziją, dirbo Rokiškio apskrities Vykdomojo komiteto sekretoriumi. Tą lemtingą šeštadienį, 1947 m. kovo 15 d., buvo slidėmis parčiuožęs namo. Apie Šarkų išžudymo priežastis buvo įvairių spėliojimų. 2011 m. rugpjūčio mėnesį šių eilučių autorius gavo, atrodo, tikros informacijos apie žudynių priežastį. Šią informaciją pateikė buvęs partizanų ryšininkas, trijų žuvusių partizanų brolis (pavardės prašė neminėti). Jam apie tai pasakojo kita ryšininkė, su kuria Šarkus išžudę partizanai iš Pandėlio valsčiaus artimai bendravo. Partizanas P. K. iš Griaužių k., netrukus po Šarkų žudynių pats žuvęs Suvaidiškių k., minėtai ryšininkei pasakojo: jie naktį pas Šarkus užėję norėdami apsirūpinti maisto produktais. Todėl pasiuntę šeimos galvą pakinkyti arklį. Jam labai patikusi Šarkų duktė Vitalija ir jis ją pakibinęs. Ta, ar tai skėlusi jam antausį, ar tai ką blogo pasakiusi, ir lipusi pasislėpti ant aukšto. P. K. neišlaikė nervai ir jis paleidęs seriją iš automato. Tada nebebuvo kaip palikti gyvų ir kitų šeimos narių. Tuo labiau, kad Jonas tarnavo sovietams. *Vyr. red. pastaba.*

** Bieliauskų sodyba buvo sudeginta 1947 m. lapkričio 19 d. *Vyr. red. pastaba.*

žmonių pusėn. Mane ir pačią peršovė. Daktarai sakė: gerai, kad inkstų nekliudė. Mano draugė bėgo ir laimingai išbėgo. O aš, kai tik pradarėm duris, pradėjo automatai piktėti, ir griuvau. Pasikėliau – paeiti nebega-liu. Tai šliaužte šliaužiau. Ant kalniuko buvo namas. Ir tuoj pakalnė, o pakalnėj pirtis. Tai mes už tos pirties užšliaužėm. Tuomet atbėgo tos mano draugės tėvas Romas Matiukas. O draugės motina ir brolis Stasys žuvo. Romas Matiukas ir kitas Petras Matiukas vėliau žuvo Salagalyje.

Pas Bieliauskus iš viso žuvo septyni: tėvai Juozas ir Karolina Bieliauskai, duktė Vanda, mažas sūnus Joniukas, Matiukienė su sūnumi ir Šerepka. K. Bieliauskienė nebėgo iš gryčios ir sudegė gyva. Ir sūnus kartu, kurį prie savęs laikė, neleido niekur.

Miškiniai pasivarė žmogų iš Gučiūnų kaimo, atvažiavo ir grįžo važiuoti. Miškiniai per Kazį Banį dukart buvo įspėję: „Nesirinkit jūs tenai, nes neišeis jums geru. Gyvenkit visi po savo, ko jūs ten einat vakarais?“

Pasakojo Aldona

Pranskūnienė (Indriūnaitė), gim. 1933 m., Ribokų k.; 2001 08 05

Mano tėvai turėjo 32 ha žemės. 1949 m. tvėrė kolūkius. Mūsų nestojo į kolūkį. Tėvelis pasakė: „Aš jau nebūsiu išdavikas, nestosiu pirmas į kolūkį.“ Tai uždėjo didelius mokesčius, kurių nepajėgėm išmokėti. Tada atvažiavo valdžia su milicija, „išbuožino“, viską išvežė, atėmė gyvulius ir pasakė: „Jums tik gyvenamas namas priklausos, po bliūdėlių, po šaukštą, vienas stalas ir po lovą. Ir daugiau nieko neturite teisės turėti.“ Porą metų, gal iki 1951 m., gyvenom iš to, ką turėjom išsislapstę. Buvom iš viso septyni žmonės: tėvai, močiutė (tėvelio mama) ir mes keturi vaikai. 1951 m. susirgo tėvelis, gal iš nervų. Nuvažiavo pas gydytoją Rokiškį. Pasiuntė operuoti į Kauną.

Viskas atimta, o man gimnazijon reikės rudenį važiuoti. Prie mūsų buvo kviečių laukas pasėtas. Tai mama gal devyniasdešimt pėdų įsinešė į mūsų klotimą. Atsinešdavom po kelis pėdus ir nusikuldavom. Kolūkio pirmininkas buvo toks Stukas iš Jurkupių, nelabai geras žmogus. Jis, matyt, pastebėjo, iškvietė iš Rokiškio prokurorą ir dar ką, nežinau. Tie klausia: „Ar nešei kolūkio kviečius?“ Mama sako: „Nešiau.“ Tie vėl klausia: „Tai kur padėjai?“ Mama pasako, kad klotime ir prašo pasigailėti: „Pasigailėkit. Kad neturim ko valgyt, tai įsinešėm kelis pėdus.“ Tai tada jie viską surašė. Išeidamas rusas (gal prokuroras) man pasakė rusiškai: „Važiuok, mokykis, jauna esi, bet mamą mes „lišim“ [atimsim]. Bet aš nesupratau, ką reiškia tas žodis „lišim“. Ir tada po kiek laiko mamai suruošė parodomąjį teismą Panemunėlyje. Antradienį jau bus teismas. Bet prieš tai, prieš savaitę, trečiadienį gaunam telegramą, kad tėvelis Kaune mirė. Nei mes pinigų turim, nei mes valgyt ką beturim. Tai

Paminklas Bieliauskų sodyboje ir kitur žuvusiems sovietiniams aktyvistams. Ažumiškio k.

A. Petrašiūno nuotr. 2006 06 29

žmonės tokie geri buvo, ir kaimyninių kaimų, ir savo kaimo, surinko pinigų. Sako: „Reikia būtinai Indriūną parvežti, kad vaikai tėvo kapą žinotų.“ Ir nuvažiavo žmonės, ir parvežė tėvelį iš Kauno. Laidotuovėms susinešė žmonės, pietus suruošė. 1951 m. rugpjūčio mėnesį tėvelį palaidojom. Tėvelį palaidojom penktadienį, o antradienį mamai buvo parodomasis teismas. Mamą išvežė į Komiją. O mes vaikai likome: aš pati vyriausia, man ėjo septyniolikti, broliui Jonui – dvylikti metai, kitam broliui Rimantui – septyneri, seseriai – penkeri. Ir močiutė. Susirinko giminės. Aš jau buvau baigusi 10 klasių. Tai giminės sako: „Tegul pabaigia kaip nors mokytis.“ Mamos mama pasiėmė mažąją seserį, teta paėmė jaunesnįjį brolių, o vyresnysis brolis su tėvelio mama gyveno savo namuose. Jis buvo gabus, ir mokytis galėjo, turėjo meninių gabumų. Kai jam suėjo keturiolika metų, priėmė kolūkio telyčių ganyti. Nueina ganyt, o valgyt neturi ką įsidėti. Žmonės gaili, pavalgydina. O kolūkio pirmininkas Stukas: „Buožė gali ir nerijęs būt.“

Rokiškio gimnazijoje paskutiniais metais auklėtoju buvo muzikos mokytojas Stundys. Per išleistuves priėjo jis prie manęs ir sako: „Vaikeli, tau tai blogai, tavęs sunki ateitis laukia. Tavo charakteristikoje parašyta, kad iš „buožių“ kilusi, kad motina nuteista už vagystę. Tu, vaikeliau, niekur negalėsi stoti mokytis.“ O matematikos mokytojas Bogdanas Chmelevskis kalba: „Kad mano brolis būtų dar Švietimo skyriaus vedėjas, tai gal mokytojauti kur galėtum.“

Mano kaimynė mokytojavu Panemunyje. Tai ji susitarė su Panemunio spirito gamyklos direktoriumi, kad priimtų mane kvitų rašyti, kad aš užsidirbčiau, nes mama kalėjime, o mano jaunesnieji brolis ir sesuo maži. Spirito gamykloje dirbo lietuvių patriotų, tai mane palaikė idarbinę dar kelis mėnesius, kai baigėsi sezonas, kad dar kokį rublį daugiau užsidirbčiau.

Po Stalino mirties buvo amnestija ir pagal ją paleido iš kalėjimo mamą. Mama iškalėjo pusantrų metų. Tai tada ji nuėjo pas Panemunėlio kooperatyvo pirmininką prašyti, kad priimtų mane į darbą nors raštininke. Tas sako: „Negaliu, visi priešinsis. Jūs laikomi kaip ir tarybų valdžios priešais.“ Bet laikinai priėmė ir aš pradėjau dirbt. Ir kai jį atleido ir jo vieton paskyrė tokį rusą, tai jis sako: „Apylinkėj dirba tokia gera moteris, tai nueik ir paprašyk, kad tau socialinės kilmės pažymėjimą išduotų, kad kilusi iš valstiečių. Įsegsime į bylą, kad atėję dirbti po manęs prie tavęs nekibtų.“ Taip ir padariau, gavau tą pažymėjimą.

Atvažiavo Rokiškio rajkoopsąjungos pirmininkas Kilas, dėl kažko apibarė, o paskui pradėjo agituoti mokytis. Tada aš įstojau į Kooperacijos technikumą ir baigiau neakivaizdinį skyrių. Baigusių mokslus mane perkėlė į Juodupės kooperatyvą vyriausiąja buhalterė. Iš ten gal po metų pradėjo kviešti Kupiškį. Ten kiek padirbus, paskyrė rajkoopsąjungos vyriausiąja buhalterė. Išdirbau ten daugiau negu 10 metų. Partkomas privertė išeiti dėl to, kad sūnus 1985 m. įstojo į kunigų seminariją.

Kada pradėjo pulti partkomas, tai pasilikau vakuojančią buhalterės vietą ir galvoju: jeigu kaip, tai aš pereisiu į tą vietą. Partkomas reikalavo: „Išėik visai“. O aš sakau: „Niekur neisiu, nes aš niekuo nenusikaltau.“ Jie: „Vatikano radijas kalbėjo.“ Sakau: „Nekalbėjo nieko ir neišsigalvokit. O jeigu jūs mane išvarysit ir neduosit eilinio buhalterio vietos, tai tada gal bus ir pakalbėta.“ Ir tada mane pervedė į eilinius buhalterius.

Kai pervaziavau Kupiškį, tai buvęs kolūkio pirmininkas Stukas buvo mano pavaldinys – sandėly dirbo darbininku. Manęs nepažino, o aš jam nieko nepriminiau.

Atsiminimai apie tardymus ir Vorkutą

Juozas Pranckūnas

Kaip ir buvo sovietinių pasieniečių liepta, į Zarasų komisariatą prisistačiau. Gavau nurodymą vykti į Švietimo skyrių. Čia parašę pareiškimus, su žmona Eleonora nuo 1944 metų rugsėjo 1-osios buvome paskirti į Rimšės progimnaziją.

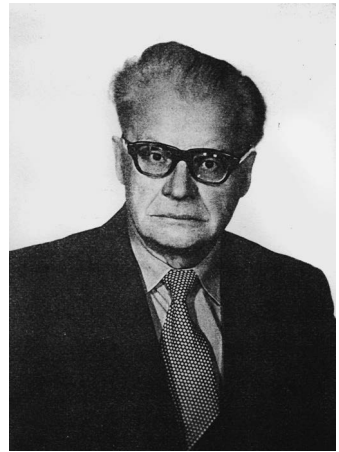
Progimnazijos direktoriumi buvo paskirtas A. Būgenis. Jis buvo baigęs mokytojų institutą Rusijoje, o prieš paskiriant į Rimšę dirbo Mažėnų pradinėje mokykloje. Pas jį teko pabuvoti 1942 metais ir susipažinti su A. Taranda ir garsiu Vilniaus krašto lietuvių veikėju Buroku. Būgenis dėstė rusų kalbą, biologiją, geografiją, o aš fizinių lavinimą ir dviejose klasėse lietuvių kalbą. Be pradinių klasių mokytojų, tarp kurių buvo ir Eleonora, muzikos mokytoju dirbo Vaitkevičius ir dar viena mokytoja, kurios pavardės jau nepamenu. Mokinių mokykloje buvo nedaug. Rimšėjė buvo ramu, mokiniai buvo stropūs. Bendravome daugiausiai su mokytoju Vaitkevičiumi.

Po 1945-ųjų Naujųjų metų mus pasiekė žinia, kad suimta daug Dūkšto progimnazijos ir žemės ūkio mokyklos mokytojų, tarp jų ir mano paminėti. Į jų suėmimo priežastis nesigilinom.

1945 metų kovo 4 dieną apie trečią valandą nakties su žmona Eleonora išgirdome ir per langą pamatėme, kad prie mūsų buto vaikšto ginkluotas žmogus. Gerai išžiūrėję, atpažinome vietinį milicininką. Išaušus atėjo vietos saugumietis, lydintas dviejų stribų, ir pradėjo kratą. Atlikęs kratą pasakė, kad esu areštuojamas. Išeidamas mačiau persigandusią žmoną, kurią bandžiau raminti, suprasdamas jos sunkią padėtį... Mane nuvedė į milicijos būstinę, ten pamačiau jau areštuotą ir progimnazijos direktorių A. Būgenį. Po poros valandų mus su ginkluota palyda išvežė į Zarasų saugumo būstinę. Čia saugumietis, kuris mus atvežė iš Rimšės, surašė apklausos protokolą. Po to mus išvedė į kiemą ir, atidarę čia esančio rūsio duris, įstūmė į vidų. Rūsyje prie mūsų prisistatė stambaus sudėjimo žmogus, kaip vėliau sužinojom, – „rūsio viršininkas“. Jis apžiūrėjo aprangą, kas jam buvo reikalinga pasiėmė ir, dar atlikęs atitinkamą „priėmimo“ ceremoniją, nurodė mums vietą... Rūsysis buvo pilnutėlis žmonių, buvo galima tik sėdėti. Atsigulti galėjo tik sergantys. Visi čia esantys buvo utėlėti, tačiau jau buvo įpratę ir galėjo miegoti, o naujai atvykusiems buvo tikras pragaras. Pragaras ne tik nuo parazitų, bet ir nuo naktinių tardymų. Apie vidurnaktį iškviatė A. Būgenį. Prieš rytą jis pats jau neatėjo. Jį atnešė stribai ir leisgyvį įmetė į rūsį. Iki aušros jis prie durų vaitojo, o kai išaušo, pamatėme, kas su žmogumi buvo padaryta... Rūsyje buvo apie 10 iš įvairių mokyklų mokytojų, tačiau dalis jau ištardytų buvo perkelti į kalėjimą. Be mūsų su Būgeniu, dar buvo likę Zarasų gimnazijos direktorius A. Taranda, mokytojas Valentinavičius, Dusetų gimnazijos direktorius Binkauskas, Pasmalvių mokytojas Bubulis, Degūčių ir Dūkšto mokytojai Motiejus ir Izidorius Šimelioniai, Antalieptės mokytojas Jakovonis.

Kitą dieną apie 10 valandą mane iškviatė tardymui. Kabinete už stalo sėdėjo jaunas leitenantas Charlamovas, kurį prieš savaitę buvau matęs Rimšėje, o greta jo stovėjo pagyvenęs kapitonas. Kaip vėliau sužinojau, tai buvo saugumo viršininko pavaduotojas Kornevas. Leitenantas Charlamovas kažką rašė, o šalia jo ant stalo gulėjo suvytas iš odos bizūnas su atitinkamais įsiuvais. Man įėjus, jis pakėlė mie-

guistas akis ir liepė sėstis. Jis skaitė vakardienos surašytą apklausos protokolą. Po to pasipylė klausimai: pavardė, vardas ir t. t., o galiausiai klausimas, nuo kada priklausau Lietuviai laisvės armijai ir kas mane užverbavo. Gavęs neigiamus atsakymus, Charlamovas pašoko, griebė bizūną ir šėrė į stalą. Po to vėl atsisėdo ir rašė. Baigęs pastūmė popierių ir liepė perskaityti ir pasirašyti. Ten buvo surašyti dokumentai ir daiktai, kuriuos buvo paėmę per kratą namuose. Man pasirašius protokolą, liepė mane atvedusiems sribams išvesti. Kitas iškvietimas jau buvo vidurnaktį ir šiuo kartu tardytojas buvo energingesnis... Po tardymo už užsispyrimą į rūšį grįžau gerokai „apgražintas“ ir lipdamas laiptais žemyn kažkieno iniciatyva gavau ir lazdu... Po savaitės mane perkėlė į kalėjimą. Čia sąlygos buvo kur kas geresnės, todėl ir atsigulti buvo pakankamai vietos. Kameroje mūsiškių nebuvo, matyt, tardymas dar buvo nebaigtas. Kameroje dauguma buvo valstiečiai, tarp jų ir duseiškiečiai. Apie uošvį čia nieko nesužinojau. Mane iš čia tardyti buvo iškvietę du kartus, tačiau apklausos metu jau būdavo du tardytojai: Charlamovas ir tardytojas iš Vilniaus, kaip vėliau sužinojau, leitenantas Beinoras. Tardymo metodai abiejų buvo panašūs, nes prie aštresnių situacijų vienas iš jų išeidavo... Per paskutinį tardymą Beinoras man pasakė, kad dar teks susitikti Vilniuje ir ten gal bus daugiau galimybių mus „prakalbinti“... Gegužės mėnesį mus pėstute, su nemaža apsauga, nuvarė į Tuřmantą, o iš čia kalinių vagonu nuvežė į Vilnių. Iš stoties specmašinomis, su stipria sargyba, pristatė į saugumo komiteto rūšį – kalėjimą. Patekau į kamerą, kurioje jau buvo vienas kalinys. Kaip vėliau sužinojau, tai buvo lenkų *Armijos krajevovs* partizanas, pavarde Visockis. Jis lietuviškai temokėjo keletą žodžių, todėl su juo kalbėjome lenkiškai. Sužinojau, kad lenkų partizanų buvo dvi rūšys – *Armija liudova*, kuri padėjo sovietinei armijai, ir *Armija krajova* – kovojanti už nepriklausomą Lenkiją. Visockis buvo visapusiškai apsišvietęs Vilniaus lenkas, todėl su juo teko pasikalbėti įvairiomis temomis ir, svarbiausia, daug ko pasimokyti. Po savaitės Visockį iškvietė ir jis daugiau į kamerą nebegrižo. Po poros dienų į kamerą atvedė mokytoją Vilkelį iš Léipalingio progimnazijos. Iš jo pasakojimų sužinojau, kad jis čia pateko už ryšius su partizanis ir priklausymą Lietuviai laisvės armijai.

Mokytojas Juozas Pranckūnas

Liepos mėnesį mane, manau, ir kitus mokytojus iš Zarasų pagal mums užvestą bylą perkėlė į Lukiškių kalėjimą. Čia mus laikė vienutėse kameroje po 10 žmonių. Be manęs, čia buvo visi lenkai. Kiekvieną vakarą buvo kalbamas rožančius ir kitos maldos lenkiškai. Kadangi kameroje buvau vienas lietuvis, todėl ir aš prisitaikiau prie jų maldų ir kalbų... Rugsjūčio mėnesį mus vėl išskirstė po kitas kameras. Aš patekau į didesnę kamerą, kur buvo galimybė atsigulti, o svarbiausia, ir užsnūsti dienos metu. Šioje kameroje suradau ir pažįstamą dūkštietį Šeikų. Kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo paskutinė kalinimo kamera prieš mus išsiunčiant į Šiaurę.

Šioje erdvioje kameroje ilgai užsibūti neteko. Kiekvieną dieną nuo pat ryto girdėjosi kalėjimo kieme šauksmai, komandos ir nuolatinis šunų lojimas. Taip vieną gražią rugsjūčio dienos popietę atėjo ir mano eilė. Plačiai atsivėrė kameros durys

ir jose pasirodęs kalėjimo prižiūrėtojas perskaitė iš sąrašo mano pavardę. Po to sekė komanda: „*S veščiami uchodi*“ (Išeikite su daiktais). Kadangi tų daiktų buvo ne per daugiausiai, todėl ir nepajutau, kaip su savo maišeliu atsidūriau koridoriuje. Čia jau buvo iš kamerų išvestų ir daugiau. Visi stovėjo atsisukę veidu į sieną. Tokioje padėtyje atsistojau ir aš. Kada iš kamerų buvo iškviešti visi sąrašė įrašyti kaliniai, buvo duota komanda eiti paskui prižiūrėtoją. Kalėjimo kieme jau buvo prisirinkę daug kalinių. Vieni sėdėjo ant žemės, atsirėmę vieni į kitų pečius, kiti stovėdami būreliais tarpusavyje šnekučiavo, o kai kurie, tik išėję, akimis ieškojo pažįstamų. Praėjus porai valandų atsidarė didieji kalėjimo vartai ir pro juos įėjo nemažas būrys kareivių. Kai kurie buvo su šunimis, o tai reiškė, kad jau atėjo laikas... Buvo duota komanda išsirikiuoti po keturis ir eiti pirmyn. Kolonos priešakyje ėjo karininkas, iš kolonos kraštų kareiviai. Jie laikė šautuvus su durtuvais, kurie buvo nukreipti į mus. Kareiviai, kurie vedėsi šunis, šautuvus laikė ant peties ir nuolat tramdė keturkojus. Taip mūsų kolona nuošaliomis Vilniaus gatvėmis artėjo prie geležinkelio prekių stoties. Jau iš tolo pamatėme tuščius, atidarytomis durimis, gyvulinius vagonus. Čia vėl prasidėjo „pakrovimo“ ceremonija: kalinių perskaičiavimas, tikslinimas ir t. t. Į kiekvieną vagoną patalpino po 50–60 žmonių. Vagone prasidėjo artimesnės pažintys. Čia buvo įvairių žmonių, nes apie juos buvo galima spręsti iš jų aprangos, laikysenos ir pan. Iš mūsų zarasiškių grupės buvau vienas, kiti, matyt, pateko į kitus vagonus. Šalia manęs atsisėdo du konservatorijos studentai, kurie, dar tebestovint traukinio sąstatui, jau planavo, kaip ten vietoje kurs muzikinį ansamblį. Vienas iš jų turėjo gana gražų balsą ir traukiniui pajudėjus užtraukė „*Sudie, Lietuva...*“

Tolėliau nuo mūsų sėdėjo jau pagyvenę valstiečiai, kurie visą laiką valgė ir kalbėjo apie Sibiro klimatą. Buvo ir visai jaunų vaikinukų, kurie uždarius vagono duris pasikeisdami žiūrėjo pro mažus, spygliuotomis vielomis užpintus vagono langus.

Iš kalėjimo gautas maisto davinyš greitai baigėsi, o džiovintos žuvis, kurių buvo duota nemažai, darė savo – vandens gėrėme daug ir dažnai. Vandens pritrūkdavome, tačiau neilgam, nes beveik kiekvienoje didesnėje stotyje leisdavo jo pasipildyti. Vandens kokybė buvo įtartina, nes dažnai jo gaudavom iš garvežiams skirtų pasipildyti vietų. Daugelis pradėjo sirgti vidurių ligomis.

Kelias dienas ir naktis važiuojame miškais, pelkėmis, nematydami nei žmonių, nei jų trobų. Artėjant prie Vorkutos tolumoje jau ryškėjo šachtų kontūrai, o netoli jų spygliuotomis vielomis aptverti barakai. Kai kurie mūsiškiai, stovėję arčiau langelių, samprotavo, kad tai mūsų būsimos darbovietės. Ir tikrai, po kelių valandų važiavimo mūsų traukinys sustojo. Iš aplinkos galima buvo spręsti, kad tai užmiestis. Mus lydėjusi sargyba išlaipino mus iš vagonų ir susodino čia pat esančioje lygumoje ant žemės. Vėl prasidėjo perdavimas ir priėmimas. Pasibaigus šiai ceremonijai mus vėl sustatė po keturis ir nuvedė į čia esantį lagerį, kuris buvo labai panašus į tuos, kuriuos matėme važiuojant pro vagono langus. Įėjus pro lagerio vartus – vėl pasisėdėjimas. Čia sėdint jau galima buvo stebėti gyvenimą, kuris vyko šiame nužmogintų žmonių uždare. Prie mūsų priedavo tai vienas, tai kitas šio lagerio gyventojas, teiravosi, iš kur atvykome, o po to pateikdavo vieną ir tą patį klausimą ar tai prašymą: „*Zakurit ne naidiotsia?*“ (Užsirūkyti neatsirastų?). Visi jie buvo vienas į kitą labai panašūs, o pageltę veidai rodė, kad čia daug ko jiems trūko...

Prasidėjo mūsų aprėngimas ir įforminimas. Būreliais buvome kviečiami prie sandėliuko, iš kurio gaudavome lagerininko aprangą. Į komplektą įėjo: kepurė, vatinės kelnės, vatinukas ir kiti priedai.

Išsimaudę čia pat esančioje pirtyje, visi turėjome pereiti komisiją. Į komisiją įėjo gydytojas, lagerio viršininkas ir vadinamieji „pirkliai“, kurie rinko sau darbo brigadas. Daug lėmė turima specialybė ir fizinė būsena bei amžius. Kadangi visas mūsų sąstatas buvo pristatytas į kelių statybos valdybą, todėl dauguma ir patekome prie geležinkelio tiesimo. Didelę grupę mūsų atvarė į lagerį prie Ajač-jaga upelio. Lageris, kaip ir visi čia esantieji, buvo aptvertas spygliuotomis vielomis, kampuose stovėjo sargybos bokšteliai, kuriuose esantys kareiviai dieną ir naktį stropiai stebėjo aplinką. Nors jau kelis kartus buvome iškratyti, čia įeinant pro vartus vėl buvome stropiai apžiūrimi ir perskaičiuojami. Apgyvendino mus barakuose, kurių pasieniuose buvo įrengti dviejų aukštų mediniai gultai. Išilgai barako buvo takas, o jo centre stovėjo krosnis, prie kurios buvo nuolat žmonių. Kiekvienam šiame „viešbutyje“ buvo nurodyta vieta, surengtas instruktažas. Kada likome vieni, prie mūsų veržėsi čia seniau gyvenę žmonės. Pradžioje buvo geografinės ir tautinės paieškos, o po to, kaip įprasta, prasidėjo prašymai... Po vakarinio patikrinimo pradėjome ruošti miegui, nors miegas, kaip vėliau patyrėme, buvo didelis malonumas, tačiau ši naktis naujojoje vietoje buvo sunki. Apie vidurnaktį prasidėjo „medžioklė“. Senieji barako gyventojai sugalvojo vidurnaktyje patikrinti kai kurių naujokų atsineštų maišelių turinį. Kilo triukšmas, o kai kuriose vietose ir rimti susirėmimai. Prieš pat rytą visų aistros aprimo, tačiau netrukus buvo duota komanda kilti iš migių. Po rytinio patikrinimo ir vadinamojo tualetu gavome po kaušą arbatos ir priklausantį gabalą duonos. Vieni duoną tuojau pat suvalgydavo, kiti pasilikdavo gabalėlį, o atsirasdavo ir tokių, kurie ją iškeisdavo į žiupsnelį tabako. Po signalo „Į darbą“, kuris buvo duodamas daužant geležinio bėgio gabalą, brigados rikiuodavosi prie vartų. Čia buvome suskaičiuojami ir perduodami sargybai. Sargybiniai – NKVD kareiviai mus saugodavo ištisą darbo dieną. Dirbom po 10, o kartais ir 12 valandų. Mes dirbom, o sargybiniai dažniausiai kūrendavo laužą. Žiemą jis šildė, o vasarą apgindavo nuo uodų. Žinoma, tik juos, nes kaliniai prie sargybinių prisiartinti negalėjo. Jeigu gerai pasidarbuodavome, kartais darbų vykdytojas ir mums leisdavo ugnelę susikurti...

Tačiau dažniausiai ir sušilti, ir apsiginti nuo uodų turėdavome intensyviu darbu. Darbas buvo kasdien vienodas – išpilti iš vagonų žvyrą, lyginti jį sankasoje, dėti pabėgius ir kloti bėgius. Taip skaičiuojant nutiesto kelio kilometrus, mūsų jėgos kasdien seko. Pradžioje pabėgi panešdavome keturiose, o vėliau ir aštuoni sunkiai įveikdavome. Po poros mėnesių darbo nebuvo dienos, kad po darbo neparneštume nusilpusių ir negalinčių savo jėgomis paeiti darbo draugų. Vietoje „išvykusių“ mūsų gretas papildydavo nauji kontingentai. Taip metus padirbėjus, atėjo ir mano eilė...

Buvo 1946 metų kovas. Kaip ir kasdien, mūsų brigada išvyko į darbą. Ėjom lėtai, tačiau jaučiau, kad svaigsta galva ir kartais akyse pasirodydavo juodi ratilai. Lyginant sankasą, nepajutau kaip sukniubau... Atsipeikėjau ligoninės barake. Mačiau baltais chalatais žmones, kurie įdėmiai žiūrėjo į mane. Visiems išsiskirščius, pasilikau tik su kaimynu, kuris man papasakojo, kaip čia atsiradau ir apie felčerio Molčanovo pastangas sugrąžinti mane į šį pasaulį. Mano kaimynas Grabauskas nuo Siŋno buvo jau senyvo amžiaus žmogus. Į kalėjimą, o vėliau į lagerį, pateko už ryšius su par-

tizanais, o šie ryšiai žinomi... Kiek toliau gulėjo jo kraštietis Lietuvos kariuomenės viršila Kušleika, kuris už truputį kitokią veiklą buvo gavęs 10 metų lagerio. Kampe, antrame gultų aukšte, buvo įsikūręs buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas Numgaudas. Šalimais už Grabausko buvo studentas iš Kauno Plečkaitis, kuris, kaip vėliau teko patirti, visus nuolat linksmino įvairiais nuotykiams iš savo ir kitų gyvenimo. Prie durų ant žemutinių gultų buvo įsitaisę man gerai pažįstami dusetiškieji broliai Petras ir Jonas Girčiai. Tai ir visi lietuviai, kurie buvo šiame kambaryje. Kiek vėliau pas mus buvo pasirodęs taip pat dusetiškis Petras Kisielis, tačiau po poros savaičių jis buvo išrašytas vėl į brigadą.

Ne visiems iš čia buvo lemta išeiti gyviems. Po poros savaičių nuo mano atvykimo mirė mano kaimynas Grabauskas, o po jo atsisveikino su gyvenimu ir Petras Girčys. Sunku buvo atsisveikinti su artimais žmonėmis, kurie ką tik kalbėjo apie didelį norą grįžti į Lietuvą, svajoto apie laisvę... O štai realybė, jis jau dedamas sanitarų ant neštuvų, prie kojos pririšama lentelė, kurioje nurodyti duomenys apie tapatybę, ir tik pridengus paklode išnešamas į vadinamąjį „kapinyną“. O čia lavonų daugybė, laukiančių vasaros, kada juos užpils amžino išalo žeme...

Didžiausia kančia buvo – tai laukimas ryto, vakaro, duonos, laiško, laisvės... Į galvą nuolat skverbdavosi įvairios mintys, pragyventų metų ir dienų vaizdai, prisiminimai... Laukdamas duonos porcijos, visada matai akyse tik ją ir turi vienintelį troškimą – prisivalgyti jos iki soties.

Pavasariį gavau iš žmonos žinią, kad gimė sūnus ir sveikas auga. Paskaičiau... jau jam šeši mėnesiai. Koks neišpasakytas džiaugsmas ir noras gyventi ne tik sau, tačiau supanti aplinka ir nuolat iš gyvenimo išeinantys žmonės kelia nerimą. Imu skiautėlę popieriaus ir rašau, rašau tam, kuris gyvena...

Padariau popierinį trikampį, užrašiau adresą ir nunešiau gerbiamam Piotriui Andrejevičiui. Iš jo pasakojimų žinojau, kad jis ukrainietis, majoras, buvo areštuotas Kaune ir karo lauko teismo nuteistas dešimčiai metų lagerio už aukšto intendantūros pareigūno įžeidimą, ginant savo dalinio karių aprūpinimo reikalus. Taip jis pasakojo. O gal jis, kaip ir kiti čia esantys kariai, atsirado iš belaisvių stovyklų... Jis nuo pat atsiradimo šiame lageryje dirbo ligoninės raštinėje. Apskritai tai buvo puikus žmogus. Kiek sustiprėjęs ir aš buvau nusiūstas jo žinion padirbėti. Tačiau ilgai džiaugtis čia neteko, nes galinčių truputį judėti ligoninėje nelaikė. Taip vieną dieną po komisijos apžiūros buvau pripažintas tinkamu darbinei veiklai ir nukreiptas į centrinį kelių statybos valdybos lagerį. Čia sutikau dusetišką medicinos felčerį Dūdėną ir jam tarpininkaujant buvau paskirtas į maitinimo bloką. Čia reikėjo atlikti maisto kaloriningumo paskaičiavimus ir kitus bloko viršininko pavestus darbus. Taip čia ir išbuvau iki metų pabaigos.

1947 metų sausio mėnesį buvau iškvieistas tardytojo. Po trumpos apklausos jis pranešė, kad artimiausiu laiku būsiu grąžintas į Vilnių. Taip vieną šaltą dieną mane, kaip ir visus čia iš visur atvežtus Zarasų mokytojus, susodino į kalinių vagoną. Vagono NKVD komanda, tik išvažiavus iš Vorkutos, pradėjo kratas. Pradžioje atimtinėjo maisto produktus, o vėliau viską, kas tik jiems buvo reikalinga. Kelionės metu buvo du ilgesni sustojimai – Vologdoje ir Leningrade. Jų metu mus nuvedė į pirtį išsiprausti ir išdezinfekavo drabužius. Ilgam liko atmintyje Vologdos kalėjimas. Čia mus patalpino į kameras kartu su teistaisiais už kriminalinius nusikaltimus. Jie iš

mūsų atėmė viską, ko dar nebuvo atėmusi NKVD vagono apsauga, ir „reguliuo“ mums duodamą maisto davinį. Už menkiausią mūsų pasipriešinimą jie nepaklusnuiosius sumušdavo. Jonas Kirdeikis dar turėjo išsaugojęs gabalėlį iš namų atsiųstų lašinių. Tai pastebėjęs vienas kameros recidyvistas bandė atimti, tačiau Jonas pasipriešino. Mes, vieningai pasipriešinę ir į pagalbą pasikvietę kamerų prižiūrėtoja, šį konfliktą, nors laikinai, išsprendėme Jono naudai.

Atvažiavus į Leningradą mūsų priimti atvyko NKVD leitenantas. Jis pasiteiravo, ar mes turime pretenzijų. Visi tylėjom, nes jautėm, kad rezultatų vis vien nebus... Taip vieną naktį pasiekėme Vilnių. Iš geležinkelio stoties specmašinomis buvome nuvežti į Lukiškių kalėjimą ir patalpinti į kameras. Su manimi į kamerą pateko Taranda, Binkauskas, Bagdonas, Kirdeikis, Sarulis ir kt., kurių nepamenu.

Vieną kovo mėnesio vakarą iškvietė tardytojas. Jis surašė protokolą, gražino suėmimo metu paimtus dokumentus ir davė pasirašyti pasižadėjimą, kad išėjęs į laisvę negarsinsiu to, ką teko patirti... Tą pačią naktį buvau iškviestas į kalėjimo praėjimo kontrolinę. Čia suradau ir Vladą Sarulį – „ginklų sandėlininką“. Apie vidurnaktį gavome atitinkamus pažymėjimus ir, atsidarius kalėjimo vartams, pasijutome laisvėje...

Pasukome į Neries upės pusę. Vilniaus gatvėse buvo tuščia. Eidami tilto pusėn, iš tolo pastebėjome sargybinių. Jis mus sulaikė, patikrino dokumentus ir nurodė, kur ieškoti M. Melnikaitės gatvės. Gatvė buvo blogai apšviesta, todėl sunkiai sekėsi įžiūrėti namų numerius. Namą, kuriame gyveno Tamašauskų šeima, suradome, tačiau į jį patekome tik po ilgoko pasiaiškinimo. Nors ir buvo vėlyva naktis, tačiau nuo pasiūlytų vaišių neatsisakėme. Valgėme su didžiuliu apetitu, nes taip sočiai ir skaniai jau seniai teko valgyti.

Kitą dieną skubėjau į geležinkelio stotį, iš kurios, atrodo, taip neseniai buvau išvežtas į „keistą“ kelionę.

Važiuojant traukiniu, žiūrėdamas pro vagono langą, mačiau sniegu padengtus laukus, namų stogus, pakelės medžius. Dūkštas – tai daug kartų pravažiuotas miestas. Išlipęs iš vagono, aš vėl einu, kaip ir prieš daugelį metų, Dysnų ežero link.

Tik įsukus iš kelio, mane su arkliu kinkytu vežimu pasivijo gerai pažįstamas, buvęs kaimynas Alekna. Štai ir Grybėnai. Pirmas susitikimas su Antanu Panavu, kuris taip pat praėjo kelią nuo Zarasų iki Vorkutos. Po trumpo pokalbio apie šios padangės naujienas išsiskyrėme, ir aš išskubėjau uošvijon. Dainiškės pasiekiau po pusiaudienio. Čia gyveno iš tolimos Šiaurės grįžęs uošvis Balys Abaravičius. Tai puikus, daug gyvenime matęs žmogus, savo krašto patriotas. Didžiausia jo „kaltė“ – tai meilė Tėvynei ir nepriklausomybės metais priklausymas Tautininkų partijai. Jis laisvai kalbėjo lenkų, rusų ir vokiečių kalbomis, buvo apsiskaitęs, domėjosi politika, na, ir mėgo linksmą draugystę. Pasivaišinęs skaniomis bulvėmis su pienu, uošvio pavėžintas, atvykau į Tolimėnus. Čia žmona dirbo mokytoja ir sunkiomis sąlygomis augino sūnų Algiuką. Uošvis, trumpai pabuvęs, išskubėjo namo, nes jau temo. Algiukas kurį laiką manęs nepripažino, tačiau po poros valandų susidraugavom. Po ilgos nakties išaušo ir rytas...

Kitą dieną aš išvykau į Zarasų švietimo skyrių. Švietimo skyriaus vedėjas Paliunis gerai žinojo mūsų šeimos padėtį, nes tik jo dėka ir žmonai buvo sudarytos sąlygos įsidarbinti, kada Dainiškėse jai pasidarė nepaprastai sunku... Aš buvau supras tas ir, gavęs sutikimą dirbti, išvykau į Tolimėnus...

Baigiantis mokslo metams, pas mus apsilankė Zarasų LKP instruktorius Ežerinis. Jis tik pasiteiravo apie darbą, o po savaitės Sālako valsčiaus partorgas Traškinas jau paaiškino, kad mano paskyrimas su juo nebuvo derintas. Pajutau, kad čia likti nėra prasmės. Žinojau, kad pusbrolis Paulius Širvys grįžęs iš fronto ir dirba Rokiškio laikraščio redakcijoje. Ilgai nelaukęs, aplankiau jį. Rokiškio apskrities švietimo skyriaus mokyklų inspektorius Vainiliūnas įformino įsakymą ir aš su žmona buvau paskirtas į Aleksandravėlės valsčiaus Kraštų pradinę mokyklą.

Kelionė iš tėviškės be kraičio, be dalies, be vardo ir pavardės

Pasakojo Danutė Anastazija Kligienė
Užrašė Romualdas J. Apanavičius

Esu kilusi iš Panemunėlio parapijos, Panemunėlio valsčiaus, Panemūnių kaimo. Mūsų kaimas buvo labai didelis (daug sodybu) ir draugiškas. Daugiausia lietuviai gyveno, bet buvo ir rusų – sentikių, kuriuos vadindavo „starovieriais“. Kaime buvo neturtingų žmonių, o turtingesnieji juos globodavo. Net viena tokia senutė – mes vadindavome „mūsų bobutė“, jos trobelė stovėjo kito ūkininko žemėje – dažnai ateidavo pas mus, padarydavo ką nors, ar numegzdavo, ar daržą kokį paravėdavo, o ateidama atnešdavo mano mažam broliui dovanų grybą, mūsų beržynėlyje išrautą.

Mes, Kubiliai, turėjom 37 hektarus; tai buvo vienas didžiausių ūkių. Paskui Prancūkai – jų gal ir 40 hektarų buvo. O ūkininkai, kurie buvo likę kaime, mažiau žemės turėjo. Kurie kėlėsi į viensėdžius (ten prastesnė žemė), gavo daugiau, o kaime turėjo ir po 20 hektarų. Narbutai turtingai gyveno, vienas buvo gydytojas, tik seserys – bemokslės. Prancūkinų keturi vaikai buvo, mokėsi. Mūsų tai aš tik viena mokiausi. Draugiškiausiai gyveno trys šeimos: Veiverių, Kubilių ir Balaišių. Pieną veždavo į pieninę, 3 kilometrus, ne kiekvienas atskirai, bet padieniui: vieni surinkdavo ir visų trijų nuveždavo. O jeigu kokios laidotuovės, tai visas labai didelis kaimas rinkdavosi. Apibėgdavo visą kaimą ir rinkdavosi visi labai draugiškai.

Iškeliavimas iš kaimo

Buvo 1948 metai, mokinių pavasario atostogos. Aš tada buvau prieš porą metų baigus gimnaziją. Tais laikais – „visų specialybių specialistė“. Ir tuoj tapau mokytoja, nes tada sakė: „Pamokytojaukit, paskui pastudijuosit“. Taigi buvo tokie laikai. Dirbau Panemunėlio stotyje metus, o paskui išvažiavau į Ragelius kitiems metams. Ir kaip tik tada per pavasario atostogas einu sekmadienį į bažnyčią, sutinku „istrebitelį“ su ilgu „kalašnikovu“, – ir nieko, ėjau ir parėjau namo. Pareinu namo, o jis ir ten ateina. „Dėkit pasus ant stalo“. O ten tada buvo atėjęs aplankyti mano būsimas vyras, atvažiavęs iš Ragėlių. „Dėkit pasus“, o aš tada buvau labai „protinga“, gal 22 metų, na dėt – tai dėt, ir padėjau. O kai padėjom pasus, tada jau: „Ruoškites“. Na, žinoma, aš nesiruošiau važiuoti į Sibirą, nelabai jau norėjau.

Antano ir Anastazijos Kubilių šeima su dukromis: Donata (dešinėje) ir Valerija (viduryje). 1932 m. Iš Anastazijos Kligienės albumo

O šeimyna, sesuo tai ruošėsi, kraustėsi, o ką daryt? O mano būsiamasis vyras – nė kalbos apie važiavimą. Dabar jau reikia man iš namų eit. Mama nieko prieš. Atsisveikindama brolių ir seserį pabučiauvau kažkaip įprastai. O kai pabučiauvau mamą – mane toks šaltis nukrėtė, kaip aš kadaise mirusį tėvelį pabučiauvau. Tiesą sakant, daugiau mamos ir nebepamačiau. Mama man davė dvi dešreles, ir aš išėjau per kalniuką: „Žiūrėk, vaikelai, kad tavęs nenušautų“. O tas mano būsiamas vyras „padėjo“ istrebiteliui ieškoti manęs po namus. Tai aš ir juokiuos: gal tie namai ne visai maži buvo, gal tas kalašnikovas per trumpas, kad dvieme ieškojo su tuo istrebiteliu ir manęs nerado. Žinoma, jis ieškojo priešinga kryptim: ieško po aukštą, kad nukreiptų dėmesį ir nepamatytų, kur aš einu. O aš ėjau iki kaimynų ribos, kaip mes sakydavom, rubežiaus, o paskui pro kalniuką, pas kaimynus. Ten Veiveriai anksčiau gyveno, o tuo metu – Kubiliai (mums ne giminės). O po to, kai mano šeimą išvežė, atėjo mano būsiamas vyras pas juos, ta kaimynė davė dvi bandeles. Taigi visas mano kraitis buvo dvi kaimiškos dešros ir dvi bandelės. Tada Kubilius pakinkė tokį didelį vežimą (karus), pakreikė šiaudų ir šieno, ir aš ten atsiguliau, o jie pasidėjo lentą virš tų karų, atsisėdo dvieme su mano būsimu vyru ir abudu važiuoja, juokiasi, arklius ragina – nuvažiuvom iki Rokiškio. Ten užėjom pas kažkokius vyro pažįstamus, visi suprato, koks reikalas, visi žmonės stengėsi kaip nors padėti.

Aš ant šieno visą naktį pradrebėjau, o kitą rytą vyras surado dvi vietų lėktuvą, ir atskridom į Vilnių. Aišku – nei paso, nei nieko neturiu. Kaip aš sakau – išėjau iš namų be kraičio, be dalies, be vardo, be pavardės. Išėjau, ir tiek... Tada Vilniuje užėjome pas vyro pažįstamus, pas vieną tokį inžinierių iš jų kaimo – Ragelių, Bagdonišio ar kokio kito. Jie ten šaškėmis ar kortomis lošė. Ateina milicininkas. Kur man dėtis – be vardo, be pavardės, be nieko? Kampe buvo prikabinta daug paltų, tai už tų paltų atsitūpiau ir pratupėjau. Ieškojo, ar čia nėra svetimų, ir išėjo. Paskui nuėjau pas savo pusseserę Anastaziją Smalstybę (tais laikais negalima buvo sakyti pavardės, dabar jau galima), užėjau, o ji vienuolė, jos pase buvo užrašyta „kulto tarnautoja“. Ji nenorėjo šito užrašo, mat dirbo medicinos seserim (dabar jau jai per 80 metų), o kadangi aš be paso, tai ji man atidavė savo pasą, atseit pametė, ir gavu naują. Kadangi man tą pasą atidavė, grįžom pas tą vyro pažįstamą (pavardės geriau nesakysiu), jis ten dirbo, dirbo, ant paso mano nuotrauką uždėjo, padarė antspaudą, neišvaizduoju, kaip ten buvo – ir aš jau dabar turiu pasą. Bet kadangi ten buvo 1918 metų gimimo (aš buvau 1926-ųjų), tai 1918 kažkaip nelabai išeina, o padaryti 26 vėl kažkaip negerai, tai iš 1 padarė 2 ir taip aš tapau 1928 metų gimimo. Vadinas, pusantrų metų pasijauninau. Tada dar kuriam laikui buvau apsistojusi pas vieną bendrąklasę Vilniuj, paskui išvažiavom į kaimus, vyras dirbo Trakų rajone, vienoj kitoj vietoj.

Tai toks buvo mano išvažiavimas: išėjau iš namų be kraičio, be dalies, be vardo, be pavardės – ir vardą, ir pavardę gavau, po metų susituokėm. Dar ir dabar aš turiu ant metrikų prezidento A. Brazausko motinos parašą, nes ji buvo notarė, dorai neatsimenu, kam ten reikėjo, ar metrikus patvirtinti, o metrikai buvo irgi iš kažkur gauti, ir tas vyras kažkaip išvalė – ar kiaušinio baltymu, ar kaip kitaip. O kadangi pusseserė buvo baigusi tik tris skyrius, aš irgi dabar tapau – nors buvau baigusi vidurinę – tik trijų skyrių išsimokslinimo.

Kai ištekejau, kai jau buvo du vaikai, atvažiuovau į Vilnių, į Salomėjos Nėries mokyklą laikyti egzaminų eksternu už septynias klases. Ten buvo direktorė Salomėja Maceikienė. Aš sėkmingai išlaikiau septynias klases eksternu, palinkėjo man toliau mokytis, aš padėkojau. Žinoma, kitą rudenį man per anksti toliau mokytis, tai dar po metų Vievyje laikiau eksternu

Panemunėlio progimnazijos sportininkai, 1947 m. birželio 21-22 d. vykusioje Rokiškio spartakiadoje laimėję I vietą. Sportininkų vadovai – Donata Kubiliūtė (dešinėje) ir Vytautas Šukys (kairėje). Iš A. Kligienės albumo

*Kubilių šeima tėviškėje Panemunių k.
Iš kairės: Valerija, motina Anastazija, Donata, Juozas.
1947 m.
Iš A. Kligienės albumo*

vidurinės mokyklos egzaminus. Ten direktorė buvo Paurienė, jos vyras, kai dar mokiausi, su mano geriausia drauge draugavo, bet tą draugę dabar jau Australijoje, ir jie jau nieko bendro neturi. O dar viena mokytoja buvo, Česnaitė – ji buvusi mokytoja Rokiškyje, vienuolė, vidurinėje man dėstė lietuvių kalbą. O Vievyje dėstė vokiečių kalbą. Tai aš jai pasakiau: „Jūs man dėstėt lietuvių kalbą, o dabar aš esu bemokslė ir laikau už vidurinę“, nors tada, sakau, jau buvau baigusi vidurinę. „Ar tikrai taip buvo?“ – „Taip“, – sakau. Ji dar buvusi Malavolėje (prie Vievio) pas vyrą vokiečių kalbos atviroje pamokoje. Aš jai ir tada prasi-

tariau: „Jūs mano mokytoja buvusi“, bet irgi praleidom negirdom. Ta vienuolė labai žemaičiuodavo: „Baltušiai Baltušėliai, Leonardai Leonardėliai“. Labai keistai kalbėdavo. Ir kai aš egzaminus eksternu laikiau, gavau matematikos dvejetą. Pasakiau: „Nesvarbu, kad aš dvejetą gavau, vis tiek aš matematiką studijuosiu“. Žiūri į mane kaip į neprotingą. Na, žinoma, tą pataisą aš išlaikiau rudenį. Kitais metais įstojau į Vilniaus pedagoginį institutą ir sėkmingai jį baigiau. Paskui atidirbau, dėščiau. Štai tokia mano kelionė.

Po kurio laiko – tada gyvenom Šiauliuose – aš buvau nuvažiavusi į Vilnių, pas vieną advokatę ar notarę susigrąžint pavardę. Tai man pasakė: „Ką jums duos tas susigrąžinimas?“ Na, aš tikrai pagalvojau, jeigu aš būsiu savo tėvų dukra, nebūsiu savo vaikų motina. Labai yra supinta. Tremtinio statusą taigi galėjau turėti, mano brolis po kurio laiko ragino: „Būtinai kreipkis, per teismą galima...“ Tai kaip aš išsikovosiu tą 140 litų? Bet tikrai – jeigu aš susigrąžinsiu savo seną vardą ir seną pavardę, tai jeigu būsiu savo tėvų duktė, tai kaip būsiu savo vaikų motina? Tai aš ir dabar be to priedo išsiverčiu, tad, matyt, esu didžiausia patriotė. Galėjau tremtinio statusą turėt, galėjau nukentėjusios prie Televizijos bokšto – dar ir dabar galva ūžia. Bet man tada nė motais. Kai ta „puška“ didžiausia tada šovė, neturiu supratimo, kodėl parkritau, ar iš baimės, ar iš bangos kažkokios. Dabar jau, praėjus 10 metų, pasiuntė pas gydytoją – klausos nervas pažeistas, nebeprigirdžiu. Tai, vadinasi, gal aš esu didžiausia patriotė. Išgyvenu iš pensijos, dirbu, neubagauju. Nei streikuot, nei piketuot nemoku, ir neapsimoka. Mezgu kojines, pirštines, ir kaip toj dainoj – nekaltinu nei likimo, nei savęs. Kol akys įžiūri šviesius siūlus ir kol rankos sugrabinėja penkis virbalus, gyvenu visai neblogai.

Mano tikras vardas – Donata Kubiliūtė, gimusi 1926 m. liepos 4 d. (taip parašyta), bet mama sakydavo: „pa švintam Petrui unt rytojaus“. Vadinasi, birželio paskutinę dieną. Kodėl taip metrikuose buvo užrašyta, gal taip kūmai užrašė... Aš dar ir dabar turiu 1946 metų atestato nuorašą senu vardu.

Dabar aš – Anastazija Kligienė. Anastazija ir Anastazija. Bet kažkodėl vaikystėje visi mane vadino Danute. Danutė ar Donata ne tas pats. Taip jau išėjo. Dar vaikai, sūnus, man kažkada priekaištavo: „Kodėl nepasakei“. O kada aš turėjau pasakyti? Kai vedei komunisto dukterį? Nežinojau, kada pasakyti. Tai va dabar vienai šeimai esu Donata Anastazija, kitos vadina Anastazija, o man vis tiek.

Būdavo, atvažiuoju į Vilnių, į sesijas kokias, einu, milicininką tik pamatau su uniforma, galvoju, jis čia manęs ieško, – man jau tiesiog baisu. Jeigu aš dabar pamatau policininką – tai čia didžiausias draugas, visų gelbėtojas, o tada pamatau – kas jam: eina ir eina žmogus, bet jau man atrodo, kad čia manęs ieško.

Iš mūsų kaimo dar vežė Pranskūnus. Žmonės pasakojo, kad juos grąžino, neišvežė: jau buvo stoty, bet paskui išgelbėjo, vienas gelbėtojas pasiūlė Pranskūnaitei tekėti, ir ji sutiko. Tai išvežė iš mūsų kaimo tik vienus. Kai buvau nuvažiavusi į kaimą, į laidotuves, tai visi kalbėjo: „Tai čia ta, kuri pabėgo“. Su ta Pranskūnaite mes daugiau niekada nebesusitikome, nors aš buvau atvažiavusi į klases susitikimus iš Šiaulių ir iš Vilniaus.

Kai gyvenau Šiauliuose, maisto krautuvėlės parduotuvė buvo to „istrebitelio“ žmona. Dar kitų žmonių iš Panemunėlio buvo Šiauliuose, jie pasakė, kad to „istrebitelio“ tėvas, kai vežė, sakė žmonėms, kad „ją reikia šaudyti, išbėgo be paso“ – tokia „nusikaltėlė“ buvo jauna mergina, kuri be paso išėjus, kad reikia pagavus šaudyt... O ta moteris pasakojo, kad mane išleido. Jiem nepatogu, nes buvo sovietiniai metai, aiškino, kad išleido, koailas buvo, tai nerado. O jam „padėjo“ Kligys – jis ieško, šaukia: „Donata, Donata“, vaikšto po aukštą. Jis žino, kokia kryptimi aš išėjau. O tas „istrebitelis“ – tamsus kaimo bernas. Jis buvo vienas.

Jo pavardė Dovydenas, vietinis, iš Panemunėlio. Dabar pyk ant to „istrebitelio“ – kaimo bernas. Tai buvau pakankamai kvaila ir aš – „dėt“ pasą?! Aš atvažiuoju iš Ragelių, ne namuose gyvenu, tai aš galiu sakyti „neturiu“, bet paėmiau ir padėjau. Bet įdomesnis gyvenimas – būčiau nepadėjus, būtų tekėjęs sena vaga – ir viskas. Ir būčiau gavus tą priedą, ir būtų nereikėję kelis kartus mokslų tą pačių eit.

Apie mokytojos darbą

1946 metais baigiau Rokiškio gimnaziją. Kaip sakiau, ją baigę buvom „visų specialybių specialistai“. Gimnaziją gerai baigiau, nors turėjau du ketvertus. Aš buvau trečia mokinė klasėje. Pati pirmoji dar dabar dirba – mokslininkė onkologė Stukonienė (Mickytė), kita, Kirlytė, į Australiją išvažiavo. Pirmais metais dirbau Panemunėly. Dėščiau fizinių lavinimą, dalyvavom spartakiadoj, dar ir dabar turiu nuotrauką, o Rageliuose kitais metais – fizinių lavinimą; be to, vadovavau dramos būreliui. Kai aš dirbau pirmus metus Panemunėlio stoty, ten buvau atstovė per egzaminus, matyt, ketvirto skyriaus. Vedėjas man atsiunčia į mano mokyklą kaip atstovei pasirašyti ant egzaminų blankų, o tie blankai tušti. Tai aš parašiau: „Atsiprašau, aš nežinau, ant kurio pasirašyti“, ir grąžinau. Kai užpildė, atsiuntė, tada pasirašiau. Prieš vežimą dirbau senu vardu, o po vežimo keletą metų nedirbau. Kai aš nedirbau, tai jaučiaus labai nekaip: tokia „bemokslė“, nei šiokia, nei tokia. Vaikus auginu, „bemokslė“, vyras – mokyklos vedėjas. Paskui pradėjau dirbti pradinėj mokykloj Malavolėj (prie Vievio). Dabar buvom nuvažiuavę – ten jau nieko nėra, mokyklos nė ženklo, sandėlis ar kas. Ten mokėsi lietuviai vaikai, bet kalbėdavo lenkiškai. Vaikams per pamokas drausdavau kalbėti lenkiškai, o per pertraukas visi lenkiškai kalbėdavo, nors laikė save lietuviais.

Paskui iš Malavolės išvažiuoju į Kazlų Rūdą. Ten darbus dėščiau ir labai mokėjau juostas austi. Kai dirbau Kazlų Rūdojė – kviečia mane į partiją stot, „gerai dirbi“. Gerai dirbi – vadinasi, jau stot į partiją. Kuo daugiau partijos narių, tuo geriau. Oi kad žinotum – aš net norėdama negalėčiau. O paskui iš Kazlų Rūdės atvažiuoju į Šiaulius, ten visą laiką matematiką dėščiau. Norėjau persivesti matematikos studijas iš Vilniaus į Šiaulius, bet Šiaulių dėstytojai labai suabejojo, tai aš pasakiau: „Jei Vilniaus dėstytojų parašai jums nieko nereikia, tai jūsų nereikia ir man“. Taip baigiau Vilniuje. Dekanas buvo Gavelis, rašytojo tėvas. Tie mokslai buvo sunkūs, dar šeima. Bet mano buvo tokia jau regimoji atmintis. Atsimenu iš tų savo mokslų laikų – buvo kažkokie eiliniai egzaminai, teoriją išdėščiau, gerai išdėščiau, mano regimoji atmintis tokia, o uždavinio neišsprendžiau. Tai man dėstytojas Bliznikas ir sako: „Ką jūs pasakytumėt savo mokiniams, jeigu jums Pitagoro teoremą išdėstyti, a jūs va šito uždavinio neišsprendtumėt?“. Sakau: „Aš bijau, kad jūs man taip nepasakytumėt, kaip aš jums pasakyčiau“. – „A, matot, matot“, – jam labai patiko tas mano atsakymas, ir po kiek laiko, kai aš lačiau valstybinius, priėjo prie manęs ir sako: „Na kaip?“ – „Nežinau, – sakau, – bet manau, kad atgaminsiu“. – „Žinau, žinau, – sako, – kad jūs atmintim grojat.“

Šiaulių II mokyklos-internato matematikos mokytoja Anastazija Kligienė (buv. Donata Kubiliūtė). Šiauliai. 1972 m. Iš A. Kligienės albumo

Šiauliuose išėjau į pensiją. Šiauliuose, kai dirbau II internate 19 su puse metų, ir papeikimą turėjau, ir pagyrimą turėjau, ir liaudies švietimo pirmūnė pabuvau... Einant į pensiją sako man: „Jūs tokia energinga, dar dirbkite.“ Sakau, būsiu „greitoji pagalba“, „avarinė močiutė“ – jeigu reikės prižiūrėti vaikaičius. O tada į Vilnių kaip pensininkė atvažiavau.

Šeimos likimas

Brolį Juozą ir seserį Valeriją su mama išvežė į Sibirą, Buriatiją. Mama po kelerių metų ir mirė Sibire vėžiu, Irkutske palaidota. Sesuo dar pabuvus anksčiau grįžo, brolis vėliau. Bet kadangi brolis ten vedė žmoną iš Suvalkijos, tai jis ir išvažiavo ne į tėviškę, o į Krōsną, Lazdijų rajoną, Vartū kaimą. O sesuo Šiauliuose gyvena viena. Brolis grįžęs dirbo traktorininku, priedą gaudavo, dabar gera pensija. Sesuo su priedu irgi gauna.

Tėvelis mirė apie 1943 metus, prie vokiečių. Tėvelis pasakė: „Žemę palieku Juozukui“ (broliui) – tai čia šventas dalykas. Aš mokiausi, sesuo vėl kaip nors, o „žemę palieku Juozukui“.

Kai buvo pirmas vežimas, matydavom – važiuoja žmonės, net matom, kad veža žmones, tai mama sakydavo: „Ačiū Dievi, mūsų neveža.“ Tačiau per antrą vežimą atėjo ir išvežė. Kodėl vežė? Todėl, kad žemės daug. Brolis nepilnametis, o mes jaunos, aš gal 22-erjū. Tai ką mes ten prasikalte – absoliučiai nieko. Dėl to, kad žemės buvo daug, ir reikėjo vežt. Iš pradžių turėjom 37 hektarus, po to, sovietiniais metais, 7 hektarus atėmė, atidavė kitam žmogui.

Kai sesuo grįžo, sakom, gal važiuojam parsivežti mamos palaikų, kaip nors rasim pinigų, bet ji sako, Irkutske kapinės tokios didelės kaip Ginkūnų Šiauliuose. Jeigu jai pastatė medinį kryželį, tai ten nieko ir nebėr, nieko ten nerasim. Mamos pusseserės vaikai tai atsivežė, gal kokioj kaimo vietovėj buvo palaidota, kur tremtinių kapai. Tada mamos kapo niekas nebegalėjo rast, o dabar kur tu atrasi.

Prieškario gyvenimas ir papročiai Panemuniuose

Panemunėly (bažnytkaimy) krautuovę turėjo lietuvis, toks Rudokas. O žydai, – gal ne iš paties bažnytkaimio, gal iš Panemunėlio stoties atvažiuodavo, – važinėdavo po kaimus ir rinkdavo skudurus ir kažko atveždavo. Visi žmonės labai draugiškai sugyvendavo, o kad žydas, tai krautuovę turėdavo, kad lietuvis, tai ūkininkas. Rusų šeima irgi turėjo truputį žemės.

Nueinam į bažnyčią, dvarininkai su skėčiais ateina, sėdi presbiterijoj, ponai... O mum tai gerai ir toliau. Į bažnyčią važiuodavom arkliu, gražiai, būdavome klebono labai pagerbta šeima. Dabar kažkaip neigiamai žiūriu – labai jau vertindavo, todėl kad turtingi. O kai kalėdodavo – sakydavom, „kalindravodavo“ – tai visada pietus ruošdavome. Per Kalėdas tėvelis eidavo į miškėlį ieškoti eglutės, kirsdavo tą, kuriai kiti medeliai trukdydavo, kuri miškely nereikalinga, o ne tą, kuri pati gražiausia. Mes, vaikai, ją papuošdavome obuoliais, saldainiais, popieriniais papuošalais.

Mama buvo Moterų tarybos pirmininkė, nors pati rašyt neišmoko, buvo beraštė. Buvo parapijoj kažkokia moterų organizacija. Aš tik vienoj „partijoj“ buvau – angelaičių. Sme-tonos laikais dar buvo pavasarininkai. Tautinius drabužius turėdavom brangiausius.

Bažnytkaimy buvo pradinė mokykla. Gal ir tada nelabai rašydavo pažymių, bet jeigu neišmoksti pamokos, palieka po pamokų. Ką tai mokytojai – jai visai nesudėtinga, čia pat gyvena, išėjo į savo kambarį, savo butą, ir būna. Ateina, patikrina. Mokytojus labai gerbdavo. Buvo „didžioji panelė“ ir „mažoji panelė“ – dvi mokytojos. Atvažiuodavo žiemą tėvelis

parsivežt – trys kilometrai. Kartą stovi miestely tėvelis, su kažkuo šneka. Sakau: „Tėveli, duok man centų kažkiek“. Paėmė pinigine, išsiėmė: „A kam reikia?“ – „Saldainiam.“ Įsikišo ir toliau kalba. O šiaip sau tai sąsiuvinių pripirkdavo daug, kad nereikėtų pirkiot. Nesinori viso prirašyt sąsiuvinio, o ką dabar daryt, kaip naują paimt? Tai kur tą sąsiuvinį prirašytą dėt? Miškely buvo pirtis, tai po tuo pamatu pakišu sąsiuvinį, paslepiu, „nebeturiu“ sąsiuvinio. Tada galima naują imt. Tai va kaip mokėjau apgaudinėt. Labai daug laiko visą sąsiuvinį prirašyt. Einau į mokyklą, dar tokia dvarininkaitė – mes būdavom gražiausiai aprengti, pirštinės pirtos, ne namie megztos, dar koks drabužis. Būdavo, vaikai sako: „Oi, įsivaizdina“, tai atsakom: „Turim iš ko, tai įsivaizdinam.“ Arba sako: „Meluoji“, atsakom: „Tai tu vangi.“ Tai būdavo tokie atsikirtimai.

Per Velykas vieną kartą didelę „nuodėnę“ padariau. Velykos, pasninkas, Kalėdos (būdavo, į bažnyčią važiuojam) labai pagarboj buvo. Tais metais, kai tėvelis mirė, buvo mamos pusseserė, kad būtų linksniau, ir prieš Velykas jos čia varškę sunkia. Paėmiau ir virtuvėje paragavau varškės. Kaip gavau bart, kad čia „apsirijai“. Mažas vai-

A. Kligienė su iš Sibiro grįžusia seserimi Valerija (viduryje) ir broliu Juozu prie Šešupės. 2001 m. Iš A. Kligienės albumo

Panemunėlio parapijos moterų organizacijos pirmininkė Anastazija Kubilienė (dešinėje) su narėmis Šemetiene (viduryje) ir Levandavičiene. Iš D. Kligienės albumo

kas paragavo varškės – tai buvo labai didelis nusikaltimas. Gal buvo penktadienis ar kokia kita diena. Sunkia tai sunkia varškę, bet ragaut tai negalima. Velykas švęsdavom. Kiaušinius svogūnų lukštais dažydavom, kažki kaip marginti tai nebuvo nei mados, nei laiko. Kačiukai ir kadagys – tokia verba ir būdavo. Verbų rytą mušdavo: „Ne aš plaku, verba plaka.“ Mes ne „kačiukais“, bet „verbom“ vadindavom. Pas kaimyną gaudavom keletą šakelių, tai būdavo labai gražu.

Atlaidai – tai ten jau suvažiuoja baisiausiai. Buvo Antano atlaidai birželio 13 dieną, paskui Elžbietos – liepos pradžioj. Tada jau suvažiuoja, ten tos būdelės, prekybininkai visokie, su riestainiais, su visokiais meduoliais. O po pamaldų iš bažnyčios eina ratu per miestelį, vaikšto.

Smetonos laikais gegužinės būdavo. Suruošdavo lauke, dainuodavo, šokdavo iki paryčių. Aš nedalydavau, dar maža buvau. Jau kai dainuodavo vyrai, tai girdisi kitam gale kaimo. Dainuodavo tokias dainas su pratėsimais, bernai kad šaukia, kad tenais skamba – gal vakaras, gal toks oras, – skamba iš kažki kur toliausiai tos dainos.

Tais laikais pas mus būdavo samdomas bernas, merga ir piemenė. Tai kai aš nueidavau pas piemenę, labai gaudavau barti. Aš jau ten pasilenkus, pasislėpus bėgu, kad nepamatytų. Neganiau aš karvių, nesu ganius niekada – samdydavo. Mūsų sunkiausias darbas buvo braškes surinkti, o apie ganyką nė kalbos. Kai tai piemeni nusibodo, reikia kažką prasimanyti, tai melžia karvę į duobutę – ne smėlis ten, žemės – ir kepa bandeles, vandens kur gaus. Ir kai mama sužinojo, kad šitai – gadina karves, negalima, jeigu po truputį dažnai melžia, nupirko lenciūgus, pririšo karves ir tą piemenę atstatė. Piemenės būdavo paauglės. Mergos tai jau suaugusios. Mergos dirbdavo lauko darbus. Bernas atsikelia, eina šieno pjaut, po to valgo ankstyvus pusryčius, o po to, apie 10 valandą, jau pusryčiai, bet beveik kaip pietūs – sriuba, mėsa ir dar pieniška sriuba, kaip kad dabar trečias. Ir tada eina miegot kokią valandą, tada vėl eina į darbą. Vasarą tai kokią 4 valandą keliasi, anksti. Ir jeigu pjaut šieno, tai kol rasa ir nekaršta.

Piktinomės, kad žmogus (bežemis, sovietiniais metais iš mūsų gavęs 7 hektarus) trečią Sekminių dieną dirbo lauke. Trečia diena – šventė, negalima. Žmonės nedirba, švenčia.

Pavasarij gyvulius išgena, piemenės stengiasi – vainiką uždeda karvei, tai gauna dovanų – maisto.

Rugius nupjauna – vainiką pina. Pakabina tą vainiką, ir tiek. Pas mus didelių papročių nebuvo – Kalėdos, Velykos, Sekminės, atlaidai, ir visos šventės.

Žiemą kas verpia, kas audžia, kas pančius veja. Bernas, būdavo, vaikam pasakas seka. Klausydavom, labai jau mokėdavo pasakoti.

Miškelis toks būdavo, sakydavom „krūmas“ – nueidavom, į lazdyną atsisėdi ir sėdi, svajoji, eilėraščius kuri. Didžiausia pramoga. Pradinėse klasėse rašiau eilėraščius, bet kai viena panelė – Kirlytė – pasakė, kad visi 5 klasėj rašo eilėraščius, tai mečiau – ne mano sritis. Trečiadienį ir penktadienį veždavom braškes į turgų, o jas reikėdavo skinti antradienį ir ketvirtadienį – labai sunkus darbas. Kai nueinam į daržą, tai braškių nevalgom, nes privalgius labai sunku skinti. Jau tiek stengėmės nevalgyt – vis tiek prisivalgydavom, nebėgali paskui pajudėt.

Buvo doi dvarininkaitės Biknevičiūtės, aukštos, plonos panelės. Joms tėvai neleisdavo daugiau valgyti, kad būtų lieknos, gražios. Tai jos slapstydavosi nuo tėvų, ateidavo pas šeimnininkes prašyti maisto, tarnai duodavo, tai valgydavo iki sočiai. Dvaruose irgi augindavo braškes. Ir mes, nors 37 hektarai, bet braškių irgi augindavom nemažą gabalą.

A. Kligienė (viduryje) su Lietuvių namuose dirbančia dukra Virginija Apanavičiene (1-a iš dešinės) ir Eloyra Baubliene – tarptautinės konferencijos „Reikjavikas – Vilnius“ parodos dalyvės. 2000 m. Iš A. Kligienės albumo

A. Kligienė parodoje prie savo eksponatų. 2000 m. Iš A. Kligienės albumo

Ir bičių buvo daug. Tėvelis sakydavo: „Medaus atsivalgiau, bet bičių užimo dar neatsiklausiau.“ Tikras bitininkas, būdavo, eina sodu, klauso, ką tos bitės šneka. Turėjo 16 avilių – tai buvo didieji Dadano aviliai. Medaus labai daug buvo. Būdavo specialūs medaus indai, atskirtas kambariukas, laikydavo atvirą medų, kad išsivėdintų. Tėveliui padėdavau, o kai buvau 15 metų, tai buvau savarankiška bitininkė. O paskui, kai išvežė, tai tas visas bitynas ir atiteko gal tam ūkiui, gal kitam.

Vaikai ir vaikaičiai

Mokytoja Danutė (Donata) Anastazija Kligienė (Kubiliūtė) turi tris vaikus – Virginiją (Lietuvos muzikos akademijos dėstytoją), Aureliją (architektę) ir Raimundą (baigusį kelių inžinerijos aspirantūrą), 9 vaikaičius – Romualdą, Virginiją, Kristiną, Liuciją, Lauryną, Roką, Domą, Augustą, Izabelę ir 3 provaikaičius. Visi suaugę vaikaičiai turi aukštąjį išsilavinimą arba studijuoja, dauguma dirba Vilniuje, Augustas dirba Danijoje.

Prisiminimai apie Panemunių kaimą ir Sibiro tremtį

Pasakojo Valerija Kubiliūtė

Užrašė Romualdas J. Apanavičius

Panemunėlyje anais laikais buvo garsus pono Biknevičiaus dvaras, moderni pieninė, o dabar, po tiek metų, jų jau nebėra, o ir likusių paskirtis kita. Bažnyčia graži, raudonų plytų. Būdami jauni, per bažnytinius atlaisvus vaikštinėdavom po miestelį (spaciravodavom), po pamaldų tardavomės, pas ką kaime, kieno seklyčioj, bus šokiai. Kaime kas nors turėdavo armoniką. Šokiai būdavo tokie: jei šoka dviese, tai cvingas, valsas, dvižingsnis, polka. Ne vien šokius šokdavome, bet ir ratelius. Jaunimas daug dainuodavo, ypač vyrai, išėję iš seklyčios į kiemą, traukdavo dainą, taip pat ir merginos. Būdavo labai smagu ir gražu. Skambėjo nuo dainų visas Panemunių kaimas. Kaime dar buvo tradicija gegužės mėnesį rengti kieno nors seklyčioj gegužinės pamaldas. Papuošdavo Švč. Marijos paveikslą pavasario gėlėmis, ypač ievomis, kurios taip maloniai kvėpėdavo, padarydavo tarsi altorėlį ir susirinkdavo vakarais po ūkio darbų pagiedoti Švč. Marijos litaniją ir giesmę, o po maldų išėję į kiemą užtraukdavo ir dainą.

Dar buvo kaime toks paprotys ar tradicija: jaunimas apvainikuodavo varduvininkų trobos duris. Taip buvo apvainikuotos ir mūsų namo gonkų durys pirmą ir paskutinį kartą, kai broliui Juozui suėjo 17 metų. Juozapinių, kovo 19 d., išvakarėse jaunimas naktį kalė vinis į duris, kad laikytųsi vainikas. Taip pagerbė jaunimas Juozą vardo dienos proga, tačiau už tai nepasisėkė draugų pavaišinti, nes už savaitės, 1949 m. kovo 27 d., mus išvežė į Sibirą.

Kelionė į tolimą šalį buvo tokia. Buvo sekmadienis, mes parėjom iš bažnyčios ir sėdom visi valgyti pietų. Buvo dar svečias, sesers Danutės draugas, taigi visi penkiese, mūsų mama, mes trys vaikai ir svečias, valgėme pietus. Kaip buvo įprasta, dažnai lankydavosi sribai, o dabar atėjo vienas sribas Dovydėnas su šautuvu ant peties ir paprašė parodyti pasus. Juos mes visi jam ir pateikėme. Jis įsidėjo juos į kišenę ir pareiškė, kad mes išvežami į Sibirą visiems laikams. Nesinorėjo patikėti. Mūsų mama taip sąžiningai viską valdžiai atidavė, grūdų normas išvežė, kiek buvo liepta, ir sviestą, ir kiaušinius, kad tik nevežtų į Sibirą. Mūsų mama našlė (tėtis buvo miręs prieš 5 metus), o veža ją į Sibirą su vaikais kaip kokią nusikaltėlę.

Pradėjom krauti daiktus į maišus. Atrodė, kad nieko neberekės, nieko imti nesinorėjo. Tą sribą užkalbinom, kad sesuo Danutė galėtų pabėgti. Jai pavyko, bet be paso kur dingsti, mama tai suprato. Kada sribas pastebėjo, kad jos nebėra, puolė ieškoti, bet veltui, o mes apsimetėm nieko nežiną. Mūsų mama, kaip šiandien akyse matau, nusižeminusi bučiavo priklaupusi sribui rankas, kad atiduotų dukters pasą, bet jis nesileido į kalbas ir paso neatidavė, o mus kaltino, kad ji pabėgo. Vėliau atėjo daugiau sribitelių, atvažiavo vežimai su arkliais, taip į ratus susikrovėm savo daiktus, palikdami savus namus, savo ūkį su gyvuliais. Mūsų buvo 37 ha žemės. Važiuvom savo kaimu ir per Panemunėlio miestelį. Kaip šiandien pamenu: mama, važiuodama per miestelį, atsiklaupė ant maišų ir atsisveikino su bažnyčia, sakydama: sudie, bažnyčia, daugiau aš nebepamatysiu.

Nuvežė mus į geležinkelio stotį. Ten laukė jau daugiau šeimų. Buvome uždaryti visa parą, kol atvažiavo traukinys jau su žmonėmis iš toliau. Suvarė į vagoną užkaltais langais, nuvežė iki Rokiškio, o ten stovėjom dar dvi paras, kol sudarė didelį vagonų skaičių su

žmonėmis. Vagonai prasti, gyvuliniai, o kiekviename vagonė labai daug šeimų su visa manta. Tai mes įsitaisėm palubėje aukštai ant maišų. Rokiškyje buvo išleidę į lauką atlikti „savų reikalų“, nes traukinys stovėjo dvi paras ir man vienu momentu buvo proga pabėgti. Bet kur dingsi Lietuvoje be paso – visur tikrina, gauda, be to, kaip paliksiu mamą su broliu. Taip visi ir išvažiuom. Važiuom traukiniu apie mėnesį. Kai nuvažiuom jau labai toli, prasidėjo Sibiro laukai, tada jau leido atidaryti langelius ir galėjom grynu oru pakvėpuoti. Kai privažiudavom didesnes stotis, duodavo vagonui sriubos kibirą ir duonos. Buvo tokių šeimų, kad neturėjo maisto pasiėmę, tai taip ir maitinomės. Didesnėse stotyse išleisdavo į lauką gamtiniais reikalais. Jau ten matai išlipęs daug „krūvelių“, tai jau žinai, kad pravažiavo ešalonas su trentiniais, kaip ir mes. Išlipęs toli nenuėisi, viską turi daryti vietoj, nes sargyba.

Po mėnesio išlaipino iš vagonų. Toliau vežė mašinomis prie kažkokios upės, gal Lenos, gal Angaros. Ten susikrovėm į baržą po atviru dangum ir kažkiek laiko plaukėm upe. Vanduo buvo ramus, nebuvo vėjo, nebuvo nė baisu. Kai išsikraustėm iš baržos, atvažiuo „pirkliai“, mes taip juos vadinom, – buriatai siauromis akimis su jaučiais, pakinkytais į dviejų ratų vežimą. Mus nuvežė į „Stalino“ kolchozą, Osos rajone. Ten buvo ir daugiau lietuvių. Vietiniams buriatams buvo pasakyta, kad atveža banditus, ir liepė apsisaugoti. Tai jie pasidėjo kirvius ir bijojo užmigti. Ten žmonės irgi vargo. Vėliau jie papasakojo, kaip jie mūsų bijojo, o paskui susidraugavom. Ten varė mus dirbti į kolchozą, nes jau prasidėjo vasara, kuri ten labai trumpa. Duodavo po 0,5 kg duonos. Tą pusę kilogramo dar reikėjo dalytis ir su mama, nes ji nedirbo. Buvom pasisodinę truputį bulvių, bet neteko valgyti, nes vėl išvežė į kitą vietą, į Irkutską prie pat Angaros upės. Ten apgyvendino jurtose, apvaliame mediniame sename namelyje su daug langelių. Prie mažo langelio susikrovėm daiktus, paskui viena šeima nuo kitos atsivėrėm lentomis, vidury plyta valgyt išsivirt, jeigu turi ką. O blakių buvo begalybė.

Po poros dienų varė į darbą kasti kanalizacijos tranšėjų. Strypais ir kapliais kasėme sušalusią žemę. Niekas labai nespausdavo, kad mažai padarom, bet nieko beveik ir nemokėjo.

Vėliau gyvenimas kiek pagerėjo, išmokau tinkuoti, mūryti kanalizacijos šulinius, mokėdavo šiek tiek daugiau. Mama nedirbo, dirbom tik mes su broliu. Gyventi jau buvo galima. Tačiau vieną žiemos naktį prikėlė iš miego daug kareivių, darė kratą po visą jurtą, paėmė laiškus iš Lietuvos ir nežinia ko vis ieškojo. Pasirodo, buvom apskūsti trentinės Lenos Dorelytės, kuri dirbo saugume (ar kaip ten vadinosi, kur išdavinėja nekaltus žmones) ir, žinoma, ėmė už tai algą. Bet skundė nebūtus, pačios išgalvotus dalykus, esą mes gauname kažkokius antisovietinius laikraščius iš Lietuvos, dainavom dainas prieš valdžią, nors taip ir nebuvo. Stalino laikais galėjai ir pats nežinoti, kuo kaltinamas, ir būti nuteistas nekaltai. Broliui Juozui buvo mestas kaltinimas, kad jis užrašė vyrų tualete kažką negražaus apie Staliną (lietuviai šika Stalinui į ūsus). Juk tai gryna netiesa, ji pati ten parašė, kad turėtų kuo apkaltinti. Ekspertizė ištyrė, kad ne jo rašyta, ir jokių laikraščių nerado, nes jų ir nebuvo, o vis tiek nuteisė 25 metus kalėti. Ne jį vieną nuteisė, o 4 jaunuolius po 25 metus, dvi merginas po 25 metus ir dvi moteris po 10 metų, ir visus be jokios kaltės. Iki teismo Irkutske buvo uždaryti pusę metų. Nė valgyti nebuvo galima perduoti, nė pasimatyti. Po teismo davė vienam šeimos asmeniui pasimatyti prieš išvežant į lagerius. Į pasimatymą ėjo mama, buvo galima kalbėtis tik rusiškai, 15 minučių, o mama rusiškai nemokėjo, tai tik pasižiūrėjo vienas į kitą, pasibučiavo, paverkė ir po to išvežė į lagerius. Mama daugiau jo nebematė, nes už poros metų mirė. O aš kiek galėdama siunčiau siuntinius kas mėnesį iš

savo menkos algos, nes lageryje buvo blogas maistas, o darbas sunkus, skaldė akmenis ir kt. Bet visų laimei po kelerių metų mirė Stalinas, taip visus kankinęs. Po to visus išteisino ir paleido, nes nebuvo jokio nusikaltimo ir nebereikėjo lagery praleisti 25 metų. Kai bausmę panaikino ir paleido, jis grįžo į Irkutską pas mane, tik gaila, mamos jau nebebuvo. O ta Lena Dorelytė, neteisinga skundikė, kažkur dingo. Dabar, be abejo, yra Lietuvoj, pagerbta kaip buvusi tremtinė, ir jos juodų darbų niekas nežino. Dar vienas jos paskūstas jaunuolis Vitas Markevičius žuvo lageryje – nebegrįžo.

Po kurio laiko ir mums, tremtiniam, jau davė dokumentus grįžti į Lietuvą. Pasitaupe pinigų kelionei, važiuom atgal jau gražiais keleiviniais traukiniais su meile ir ilgesiu vėl pamatyti gimtąjį kraštą – mylimą Lietuvą.

Senelio, tėvo, anūkių kelias bendras – į Sibirą

Juozas Pranckūnas

Prie Šetekšnės upelio įsikūręs Vėbrių kaimas. Čia šimtamečių liepų paunksnėje buvo stambių ūkininkų Petro ir Juozo Juškevičių bei gydytojo M. Marcinkevičiaus sodybos. Kitoje kelio pusėje matėsi mūrinis Lietuvos savanorio, Vyčio kryžiaus kavalleriaus kpt. Teodoro Balno namas.

Iš Balno šeimos liko tik dvi dukros. Į tėvų namus grįžo tik jauniausioji Irena, jau pensininkė. Ji prisimena, kaip pradėjo čia lankyti mokyklą ir kaip 1941 m. birželio 14 d. jų šeimą trėmė į Sibirą. Naujojoje Vilnioje tėvas buvo nuo šeimos atskirtas ir pateko į Rešotų lagerius, ten 1943 metais ir mirė. Iš tėvo Irena sužinojo, kad ir jos senelis Laurynas Balnas už dalyvavimą 1863 metų sukilime caro valdžios buvo ištremtas į Sibirą. Ten sukūrė šeimą, sulaukė vaikų. Tėvas, baigęs Petrogrado karo mokyklą, tapo karininku. Dalyvavo 1914 metų kare, o 1918 metais su kitais lietuviais grįžo į Lietuvą ir stojo savanoriu į besikuriančią Lietuvos kariuomenę. Buvo 7-ojo pėstininkų pulko kapitonas ir vadovavo 8-ajai kuopai, o vėliau 3-iajam batalionui. Kovojo nepriklausomybės kovose su lenkais Širvintų–Giedraičių fronte ir už parodytą sumanumą ir drąsą buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi.

Apie kpt. T. Balno žygius buvo rašyta spaudoje. Štai kaip 1920 m. lapkričio 19–21 d. įvykius aprašo j. ltn. Šniuolys žurnale „Karys“ (1939 m., nr. 26):

„... kadangi buvo žinoma, kad lenkai vėl rengiasi pulti Ukmergės link, o pulke nebuvo tiek žmonių, kad galėtų sulaikyti jų puolimą, tai kilo sumanymas patiems pulti lenkus. Trečio bataliono vadui kpt. Balnui, pačiam iškėlus šį sumanymą, buvo įsakyta su batalionu miškais apeiti Širvintas ir pro Motiejūnų kaimą pulti Širvintų miestelį. Lenkai, nelaukdami lietuvių savo užnugario gilumoje, mūsų kuopas palaikė savosiomis ir tik, kai šios įėjo į kaimą ir puldamos durtuvais šūktelejo „Valio!“, pradėjo blaškytis į visas puses. Nugalėtas priešas pasidavė nelaisvėn. Buvo suimti lenkų brigados ir Gardino pulko štabai, o vėliau Širvintų duras ir lenkų artilerija.

Dalis bataliono liko dvare sudoroti paimtą karo grobį, o kapitonas Balnas su būreliu kareivių įsiveržia į Širvintų miestelį ir ten sukelia paniką. Tuo tarpu į miestelį įsiveržia ir antras batalionas. Širvintos paimtos. Tą pačią dieną 2 pėstininkų pulkas užima Giedraičius. Po paskutinių mūšių ir laimėjimų galima ir Vilnių atsiimti, bet Tautų Sąjungos komisijai reikalaujant mūšiai buvo sustabdyti...“

„Mūsų šeima, – pasakoja Irena Radziskienė (Balnaitė), – atsidūrė netoli tėvelio gimimo vietos Sibire – prie Barnaulo, kaime Vysokaja Gryva. Čia buvo ištremta 15 šeimų iš Rokiškio rajono. Mūsų mamytė dirbo prie miško ruošos darbų, o vyresnioji sesuo Eugenija – veltinių dirbtuvėje. Karo metu čia visi tremtiniai badavo.

Irena prisimena, kad netoli jų gyveno mokytojų Bieliauskų ir Lapašinskių šeimos. Mokytojas Bieliauskas mokė tremtinių vaikus lietuviškų dainų, o mokytojas Lapašinskas – lietuviškai skaityti ir rašyti.

„1947 metais beveik visi Vysokaja Gryvos tremtiniai be leidimų išvažiavo. Kas į Lietuvą, kas į Latviją, tačiau daugelį milicija sugavo ir grąžino atgal. Mūsų šeimos moterims pavyko išlikti Lietuvoje. Gal todėl, kad visos gyvenome atskirai – mama dirbo kaime, sesuo Eugenija mokytojavo, o aš gyvenau pas dėdę Kaune.

Taip lėmė likimas, kad mano tėveliui, Lietuvos nepriklausomybės kovų dalyviui Teodorui Balnui, ir jo šeimai teko eiti tėvo ir senelio keliu – į Sibirą.“

Kaip kūrėsi kolūkis

Užrašė Irena Abramavičiūtė, Birutė Abromaitytė

Pasakojas Petras Klimka*

Gimiau 1903 m. Kavolių k. Ten ir užaugau. Tėvai gyveno labai skurdžiai, žemės turėjo nedaug, tik 8 dešimtines. Šeimoje buvo šeši vaikai. Nė vienas nelankė jokios mokyklos. Skaityti pamokė tėvas iš maldaknygių. Kai buvau 8 metų, pradėjau ganyti gyvulius pas ūkininkus. Po to dirbau namuose, nes mes dirbome žemę su kaimynu iš pusės.

Į kolūkį suėjom 1949 metų pavasarį. Mus agitavo, kad stotume į kolūkį – į naują gyvenimą. Iš pradžių kolūkyje buvo labai sunku, žmonės bijojo stoti. Agitatoriais buvo Petras Buckus ir Suvaizdienė. Jie parašydavo pareiškimus, o mums tik pasirašyti reikėjo. Kai pirmą kartą atėjo, nesirašiau, tačiau kai atėjo antrą kartą – pasirašiau. Mes, kaip ir visi, atidavėme į kolūkį arkli, plūgą, vežimą. Visus įrankius ir padargus suvežėme į kaimyno kiemą. Juos laikė pas Šepkų – Kavoliuose. Kai reikėdavo dirbti, pasiimdavome padargus, o po to vėl padėdavome į vietą. Suvisuomenintus arklius penkias vasaras ganė Tijūšas. Arkliai stovėdavo bendrame tvarte. Tie tvartai buvo nusavinti iš ūkininkų, kurie turėjo didelius pastatus. Kai paėmė įrankius, padargus ir gyvulius, viską surašė į lapą, įkainojo ir sakė, kad sumokės, bet nesumokėjo. Kas turėjo tris karves, vieną turėjo atiduoti į kolūkį, o kas turėjo dvi – neėmė. Aivių žmonės laikė kiek norėjo.

Žmonės labai bijojo stoti į kolūkį, nes taip gyventi buvo nepripratę. Po karo agitavo apie ketverius metus. Kadangi valdžia liepė stoti į kolūkius, tai ir stojom, nes dideles pyliavas uždėjo. Tiesiog negalėjo žmonės išsimokėti, todėl buvo priversti stoti į kolūkį. Kai pyliavas atveždavo, tų, kurie buvo neįstoję į kolūkį, labai tikrindavo. Jeigu tik grūdai kiek nešvarūs būdavo, nepriimdavo, liepdavo išvalyti. Taip žmonės buvo verčiami įsirašyti į kolūkius. Savanorių stoti į kolūkius nebuvo, bet kai tik pyliavos pradėjo spausti, pradėjo stoti. Sakydavo: „Jeigu neišsimoki, tai stok į kolūkį ir dirbk bendrai.“ Javų derlių nuimdavo bendrai, arklinėmis pjaunamosiomis. Moterys imdavo rankomis, rišo į pėdus ir statė į gubas. Rišdamos javus į pėdus, moterys skaičiuodavo. Nuo surištų pėdų skaičiaus priklausydavo, kiek už tai gaus grūdų. Javus arkliais suveždavo į klojimus. Po to visą žiemą kuldavo, o šiaudus sukraudavo į stirtas. Iš pradžių už vieną darbadienį duodavo po 1 kg grūdų, o vėliau dar mažiau, tik po 0,5 kg.

Dirbau laukininkystėje. Tuomet labai daug žmonių dirbo laukininkystėje. Kolūkyje išdirbau 24 metus. Į pensiją išėjau net 65 metų.

Pasakojas Vladas Žintikas

Gimiau 1903 m. Voverynės k. Tėvai turėjo 5 ha žemės. Šeimoje buvome 5 vaikai: aš ir 4 seserys. Niekur nesimokiau. Kaimynė pamokė skaityti maldaknygę, po to mokiausi savarankiškai.

Pats buvau sklypininkas. Žmona taip pat turėjo sklypelį.

Po karo, kai ėmė kurtis kolūkiai, po kaimą vaikščiojo Buckus su dviem merginomis ir agituodami sakė: „Dabar vargstam, o įstojus į kolūkį ir kartu dirbant bus geriau.“ Kurie neturėjo žemės, stoji į kolūkį pirmiausia, nes tikėjosi, kad bus geriau. Tuo metu buvo

* Atsiminimai užrašyti 1979 m. per Vilniaus universiteto kraštotyriminkų ekspediciją. Vyr. red. pastaba.

visokių kalbų. Žmonės sakydavo: neatiduokim nieko, nes badu numirsim. Todėl bijodami slėpė daiktus. Daug daiktų žmonės išvežė į mišką ir ten jie supuvo. Kai kurie į kolūkį įsirašė, bet turto atiduoti nenorėjo. Kas turėjo valaką ar pusę valako, tas nenorėjo stoti į kolūkį.

Įstojus į kolūkį buvo sunku. Valstybė buvo neturtinga, todėl atiduodavome pieną, sviestą, vištas. Atidavėme ir įrankius – plūgus, akėčias ir pan.

Kolūkis susikūrė 1949 metų birželio mėnesį. Iš pradžių buvo nedidelis, tačiau vėliau prisijungė „Miestėliškius“, dar vėliau – „Bangos“ kolūkį.

Už darbadienį gaudavome po kelis šimtus gramų grūdų.

Visą laiką dirbau laukininkystėje. Žiemą prižiūrėjau arklius. Už tai gavau 16 cent grūdų. Vasarą dirbau laukuose.

Panemunėlio tarybinio ūkio praeitis (pirmasis pokario dešimtmetis)

Donatas Papaurėlis

Pirmaisiais pokario metais dvarų žemėje buvo įkurti tarybiniai ūkiai – saviti, specifiniai darbo kolektyvai, tuo metu dar neturėję bendruomenės požymių. Juose dirbo atsitiktiniai, likimo ar karo išblaškyti žmonės, neretai neturėję nuolatinės gyvenamosios vietos, atsikėlėliai iš svetur, atsinešę su savimi kitokios gyvensenos įpročius bei tradicijas. Mūsų krašto gyvenime tai buvo naujas reiškinys, kolektyvizacijos pradžia.

Rokiškio tarybinio ūkio Panemunėlio skyrius buvo įsteigtas 1944 m. pabaigoje buvusiam Panemunėlio dvare. Jau 1945 m. sausio mėnesį atlyginimų mokėjimo žiniaraštyje algos išmokėtos septyniolikai šio skyriaus darbininkų. Buhalterijai dar net nebuvo parengtų naujų blankų, buvo naudojami seni, spausdinti vokiečių okupacijos metais lietuvių ir vokiečių kalbomis. 1946 m. sausio mėnesį ūkyje dirbo ir gavo algas jo vadovas-brigadininkas Romas Grockis, 2 melžėjos, 3 šėrikai, vienas kalvis ir 12 darbininkų, iš viso 19 žmonių. Kaip ir vėlesniaisiais metais, jau minimos Prano Čypo, Adelės Kalvelienės, Jono Vinkšnio pavardės.

Rokiškio tarybinio ūkio Panemunėlio skyrius – bene vienintelis, kuriame nebuvo apgyvendintų karo pabėgėlių ar atkeltų iš Rusijos žmonių. Atlyginimų mokėjimo žiniaraščiuose minimos tik lietuviškos pavardės, paplitusios Panemunėlio krašte.

Senojo dvaro ūkiniai pastatai, didelis gyvenamasis namas, senoviškas svirnas, tvartai, melioruota ir gerai prižiūrėta žemė sudarė tuo metu palankias sąlygas auginti grūdines kultūras, verstis gyvulininkyste. Dvaro pastate buvo ūkio kontora, ten gyveno ūkio vadovas, vadinamas ūkvedžiu, buhalteris ir 12–14 darbininkų šeimų.

Prie Panemunėlio skyriaus kiek vėliau buvo priskirtas Jonėliškių kaimas, kuriame gyveno ir žemę dirbo senieji šio krašto gyventojai – ūkininkai. Ūkis plėtėsi. 1953 m. liepos mėnesį atlyginimai išmokėti jau 40 nuolatinėjų ir 38 nenuolatinėms darbininkams. Lauko darbus dirbę Panemunėlio miestelio ir aplinkinių kaimų žmonės, taip pat dvare gyvenantys vadinamieji *dvariokai* vadinti „sovchoznikais“. Valsťybiniis Panemunėlio ūkis turėjo neabejotinai svarbią įtaką visam bažnytkaimio gyvenimui.

Vėliau, kai buvo masiškai kuriami tarybiniai ūkiai ir naikinami žlungantys kolūkiai, prie Panemunėlio skyriaus buvo prijungti kiti kaimai. Vienas iš jų – Panemūnių kaimas, pavadintas Naujabiržės padaliniu.

Pasikeitė ūkio specifika ir ekonominė situacija. Todėl šių prisiminimų autorius savo pastebėjimus aprašo iki 1955 metų, o apie vėlesnį laikotarpį šiame rašinyje nekalba.

Darbas ūkyje buvo sunkus, o atlyginimas už darbą, ypač laukininkystėje, menkas. Pirmaisiais pokario metais beveik visi darbai buvo atliekami rankomis. Pagrindinė traukiamoji jėga – arkliai. Ūkis turėjo kelias arklines šienapjoves, grėblius, viską veždavo dideliais dvikinkiais vežimais. Mechanizacija prasidėjo vėliau. Šeštojo dešimtmečio pradžioje atsiradę traktoriai U-2 (pajuokiamai vadinami *udvaška*), KD, NATI buvo seni, neekonomiški, griozdiški, nuolat remontuojami, o vėliau, mechanizacijai

tobulėjant, jų visai neliko. Traktorininkai, daugiausia jauni vyrai, tuo metu buvo išskirtinė ir gerbiama darbo žmonių kategorija, į juos visi žiūrėdavo su pagarba. Nors ir savamoksliai arba baigę tik kursus ir išmokę remontuoti traktorius, jie geriau už kitus išmanė techniką, dirbo daug ir sunkiai, bet uždirbdavo daugiau už kitus. Nors nuolat vilkėdavo tepaluotais drabužiais, puikuodavosi ir šmaikštaudavo sutikę merginas.

Visi žemės ūkio padargai, vežimai, vėliau ir traktoriai buvo laikomi kieme, netoli dvaro gyvenamojo pastato, tarp dviejų tvenkinių, šalia arklidžių. Čia prasidėdavo ir baigdavosi darbo diena. Tada buvo dirbama ir šeštadieniais, ne darbo diena buvo tik sekmadienis. Didžiausio darbymečio dienomis ūkio vadovai ne tik prašydavo, bet ir versdavo dirbti ilgiau už keliais rubliais didesnę atlyginimą.

Technika buvo remontuojama senoje dvaro kalvėje, kuri buvo šiame kieme. Kalvėje kasdien nuo pat ryto iki vakaro gyvenimas kunkuliavo, nes čia vyrai susirinkdavo ne tik kokį padargą ar traktoriaus detalę sutaisyti, bet ir pašnekėti, sužinoti naujienų arba tik pajuokauti. Kalvis Vladas Bira buvo gilios išminties, labai šiltos sielos žmogus, gerai išmanantis savo amatą. 1953 m. liepos mėnesį jam išmokėta atlyginimo 544 rubliai (senąja, iki 1961 metų, rublio verte). Tai daugiau negu gaudavo pagrindiniai lauko darbininkai – Kalvelis, Legas, Čizakas, Kubilius, Vaitiekūnas.

Panemunėlio skyrius, vienas pirmųjų Rokiškio tarybiniam ūkyje, 1953 m. buvo elektrifikuotas. 1952 m. pastatyta didelė karvidė su automatinėmis girdyklomis; į ją pašarai buvo pristatomi ir mėšlas išvežamas mechanizuotai – ant bėgių pakabinamais vežimėliais. Pirmiausia ir buvo elektrifikuota ši karvidė. Elektra ūkyje naudota tik apšvietimui. Kalvėje sumontuotas dyzelinis variklis suko nedidelio galingumo generatorių. Kiek vėliau elektra buvo įvesta į arklides, dvaro gyvenamąjį pastatą, svirną. Panemunėlio miestelis nebuvo elektrifikuojamas. Didžiausiais šviesuoliais tada buvo laikinam darbui atvykę elektromonteriai Jonas Bajorūnas ir Antanas Žilinskas. Per mėnesį jie uždirbdavo iki 700–800 rublių – dvigubai daugiau negu lauko darbininkai.

Vėliau, išvykus elektromonteriams, elektrinėje dirbo Vladas Pupienis iš Joneliškių kaimo. Vakare temstant jis paleisdavo variklį, o likus penkiolikai minučių iki 24 valandos tris kartus pritemdydavo apšvietimą, taip pranešdamas, kad elektra netrukus bus išjungta. Pirmaisiais metais vasaros metu elektros nebuvo.

Vasarą kiekvieną ankstų rytą, išskyrus sekmadienį, į darbą kviesdavo skambantis varpas, visų pramintas *zvanu*. Tas pats varpas skambėdavo ir po pietų pertraukos, primindamas, kad jau baigėsi poilsio valanda ir reikia vėl pradėti darbą. Varpu, pakabintu ant specialaus stovo tarp dviejų medžių, skambindavo skyriaus ūkvedys, nors retsykiais šią pareigą jis patikėdavo vienam iš vyresnių nuolatinių darbininkų. Pasibaigus pavasario ir vasaros darbymečiui, žiemą ir rudenį varpas neskambėdavo, nes sumažėjus darbų apimčiai dirbo tik nuolatiniai darbininkai, o sezoniniai darbininkai nebuvo priimami.

Visiems susirinkus, ūkvedys skirstydavo darbus. Šviesiais birželio rytmečiais jaunimas, daugiausia sezoniniai darbininkai, į darbą dažnai atskubėdavo tiesiai iš gegužinių ar vakaruškų, po pasilinksminimo per naktį net nesudėję akių. Tada gegužinės, jaunimo pasilinksminimai vykdavo Bobkalnyje, miestelio aikštėje, ant aukštų Panemunių skardžių, aplinkinių kaimų seklyčiose. Armonika ir akordeonas buvo

Rokiškio tarybinio ūkio Panemunėlio skyriaus ūkvedys Vytautas Gutauskas su cukrinių runkelių salietravimą baigusiais darbininkais. Pirmoje eilėje 1-as iš dešinės klūpi autorius. 1953 m.

pagrindiniai kaimo muzikantų instrumentai. Nors metas ir buvo slogus, neramus, tačiau masiniuose jaunimo susibūrimuose dar ir dainą išgirdavai.

Vėluoti į darbą buvo negarbinga, nes galėjai būti ne tik ūkvedžio pabartas, bet ir vyresniųjų darbininkų pašiepiamas. Šie su atlaidžia šypsena mėgdavo garsiai pajuokauti, sakydami: „Iš vakarušku, tomis pačiomis vakarykštėmis akimis, tiesiai į darbą, tad šiandien iš to jaunikaičio nebus darbininko“.

Jauniems darbininkams buvo labai svarbu gauti geresnį arklį, negendantį ir netarškantį arklinį grėblį, vyresniems – nebūti pasodintiems ant *grėbalkos*, nes tai buvo daugiau paauglių darbas, nors kartais jis tekdavo ir vyresniems. O šie ne visus darbus laikė garbingais. Ypač ryškus skirtumas buvo tarp nuolatinių ir sezoninių darbininkų, tarp geriau apmokamų ir mažiau apmokamų pagalbinių darbų. Keli darbininkai visam darbymečiui gaudavo dvikinkį vežimą su gerais arkliais ir jų kitiems nepatikėdavo.

Darbai per šienapjūtę būdavo sunkūs, neretai net alinantys. Iš pradžių dar nebuvo traktorinių šienapjovių, tik dobilus nupjaudavo arkliais traukiama šienapjove. Ruošiant šieną ar silosą dalgis buvo bene svarbiausiais įrankis. Jauni darbininkai stodavo baro pradalgių viduryje, o pirmą ir paskutinę pradalgę rėždavo stipriausi vyrai, spausdami mažiau patyrusius ir stebėdami, kad pradalgės būtų tokio pat pločio kaip ir jų. Vežant šieną ar dobilus klojimo šalinėje (*ant prėslo*) jaunimui ir moterims tekdavo išdžiovintą pašarą krauti pačiose aukštybėse arba pirmiems priimti patyrusio krovėjo paduodamas dideles *gabanas* iš dvikinkio vežimo. Ypač tekdavo paprakaituoti, kai eilėje laukdavo keli vežimai. Darbininkai kažkodėl manydavo, kad mokama nuo atvežtų vežimų skaičiaus, nors iš tikrųjų taip nebuvo. Vyresnieji darbininkai lankoje mėgdavo pašmaikštauti dėl prastai nupjautos pradalgės, žadėdami *rišti už uodegos*, o krovėjus užversdavo didžiuliais šieno kuokštais, norėdami pasi-
piukuoti prieš jaunesnius – „*tegul paprakaituoja, mažiau lakstys pas mergas*“.

Silosą gamindavo senojoje dvaro ledainėje, kuri dar ir dabar tebestovi. Pradžius neatidėliotinų darbų įkarščiui, dažniausiai lietingomis dienomis, pjau-davo žolę iš griovių, paupių, traktorine kapone susmulkindavo ir kraudavo į talpias ledainės duobes. Kad silosas būtų geriau supresuotas, į duobes įkeldavo du arklius, juos du paaugliai varinėdavo ratu ir taip be skubos per kelias dienas užpildydavo tas talpias duobes.

Jau tada panemunėliečiai sužinojo tokias sąvokas kaip „išdirbio norma“, „dienos išdirbio normos viršijimas“, vis intensyviau buvo diegiamas šūkis – „socialistinis lenktyniavimas“. Pastarosios sąvokos esmės ne visi suprasdavo, ypač lauko darbininkai. Daug apie socialistinį lenktyniavimą mėgdavo kalbėti ir agituoti iš Rokiškio tarybinio ūkio centro atvykęs politinis vadovas (direktorius pavaduotojas politiniams reikalams). Jo atvykimo darbininkai, ypač skyriaus vadovai, laukdavo su baime ir nerimu. Kažkodėl jo vengdavo daugiau nei paties direktoriaus. Prisimenu, kaip šis rusakalbis plūdo ūkvedį ir buhalterį vien dėl to, kad šie iš centro gautą išspausdintą sienlaikraščio medžiagą apie socialistinį lenktyniavimą ir šio judėjimo pirmūnus nepadėjo raudonajame kampelyje po stiklu, o prastais klijais priklijavo tiesiog ant sienos. Už tai jis grasino juos atleisti iš darbo.

Buvo ir įsimintinų nutikimų. Šieno pjovimas dalgiu buvo neblogai apmokamas. Stipresniam šio krašto pjovėjui nupjauti pievos ploto vienos dienos normą buvo nesunku.

Bet lenktyniavimui skirtam piniginių lėšų fondui pasibaigus ne visada, daugiau nupjovęs, daugiau ir pinigų gausi. Šienpjoviai dažnai ginčydavosi su ūkvedžiu ir buhalteriu, esą šie sukčiauja, mažiau užrašo ir apskaičiuoja negu padaryta. Girtas Pašakarnis nuolat keiksnodavo ūkvedį ir buhalterį, net grasindavo su jais susidoroti.

*„Žalgirio“ kolūkio kukurūzų lauke (iš kairės):
Palmira Ušeckienė, Zofija Mulviniene,
Antanas Matiukas, Zofija Daunienė. 1957 m.
Iš D. Bružienės albumo*

Ūkvedys Petruį Čypui iš Joneliškių kaimo liepė vienam pjauti šieną paežerėje. Išmatavus per dieną jo nupjautą lankos gabalą, pasirodė, kad ne kažkas ten ir padaryta. Rytojaus dieną pjovėjas pareikalavo nupjautą plotą vėl išmatuoti ir sukviėtė komisiją. Komisija nustatė, kad padaryta kur kas daugiau. Žmonės juokavo, kad per trumpą birželio naktį uolusis šienpjovys nupjovė dar vienos dienos normos plotą. Dar ilgai buvo pokštaujama apie šias lenktynes ir prisimenamas darbštuolis, „socialistinio lenktyniavimo“ pirmūnas.

Lenktyniauti daugiau stengdavosi dvare gyvenantys darbininkai, vadinami *dvarriokais*. Savo sodybose Joneliškių kaime gyvenantiems darbininkams tai keldavo tik šypsena.

Vasaros darbymečiui pasibaigus visi lenktyniavimai užsimiršdavo, sumažėdavo atlyginimai ir prasidėdavo ramus kasdieninis darbas.

Fermoje sunkiai dirbo melžėjos. Karvės buvo melžiamos rankomis. Melžėjos buvo skatinamos primelžti kuo daugiau pieno. Darbo rodikliai buvo skaičiuojami iš vienos karvės primelžto pieno kilogramais. Apie pirmaujantias melžėjas buvo daug kalbama, rašoma rajono laikraštyje, jos net buvo išvykusios į Maskvą. Geriausia melžėja Ona Ratkutė buvo apdovanota VLŪP parodos Maskvoje medaliu. Tuo metu tai buvo naujas ir negirdėtas įvykis, turėjęs ne tik propagandinę reikšmę, bet ir savotišką paskatą.

Darbui ūkyje buvo skiriamas nuolatinis dėmesys, nesirūpinant buitimi, kultūrinio gyvenimu, laisvalaikiu. Nebuvo partinės organizacijos, kitų visuomeninių organizacijų, formaliai dirbo profsajunga, kuri jokių materialinių gėrybių dar neskirstė. Apie darbų saugą tada niekas negalvojo.

Vasarą, per moksleivių atostogas, į darbą buvo priimami paaugliai. Jiems daugiausia tekdavo dirbti su arkliniu grėbliu, vagoti, ravėti ir salietruoti pašarinius burokus, rauti piktžoles iš sėklinių dobilų, atlikti kitus pagalbinius darbus. Jiems vadovauti neretai buvo skiriamas septyniasdešimtmetis Bieliūnas – labai įdomus pasakotojas ir nuoširdus žmogus, kurio tėvas dar gerai prisiminė baudžiovos laikus. Jo pasakojimai užpildydavo visas poilsio pertraukas.

Ūkį neretai sukrėsdavo nemalonūs įvykiai.

1950 metų pavasarį, ganiavos pradžioje, po lietaus išleistos ganytis į dobilus karvės persiėdė, išputo ir grėsė pavojus, kad galvijai pradės masiškai kristi. Nebeužteko veterinarinių įrankių ir teko gelbėti karves, peiliais badant ir prapjaunant jų skrandžius. Taip pavyko daug galvijų išsaugoti, bet dobilienoje liko gulėti 16 kritusių karvių.

Kitą pavasarį vėl ištiko nelaimė. Kuliant lauke vasarojų, per neapdairumą ar išsiblašymą jauna lauko darbininkė Janina įkrito į kuliamosios mašinos besisukantį būgną ir buvo sunkiai sužalota. Tik per stebuklą medikai išgelbėjo merginos gyvybę, tačiau iki pat mirties Janina liko invalidė – be kojos.

Dvaro pastate gyvenančių darbininkų butis buvo gana skurdi. Nors atlyginimą gaudavo pinigais, bet daugiausia lėšų skirdavo maistui ir drabužiams, laisvalaikiui, baldams jų nelikdavo. Retas turėjo dviratį. Radijo imtuvas buvo tik ūkvedžio Vytauto Gutausko bute.

Tėvai rūpinosi vaikų mokymu. Visi vaikai lankė pradinę mokyklą bažnytkaimyje ir Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje septynmetę, vėliau tapusią vidurine.

Visi gerai suprato tuometinio rublio vertę, nes kolūkiuose žmonės dirbo pusvelčiui arba ir nemokamai. Kaip sakydavo, laikrodžiui, marškiniams, kelnėms ir dantų pasta baltinamiems batams nusipirkti reikėjo visos vasaros darbo pajamas skirti ir dar šiek tiek pasiskolinti. Geresnį kostiumą nebuvo lengva įsigyti. Jaunimas rengėsi kukliai, bet tvarkingai. Merginos ir moterys tada dar nenešiojo vyriško kirpimo kelnių ir vėjo plevenamomis kartūno suknelėmis vikriai sukinėjosi lankoje, pašarinių burokų lauke, gaminant silosą, javapjūtės darbuose. Madingiausi išėigai skirti batai vasarą buvo sportinio modelio, lengvi, medžiaginiai, baltai dažyti dantų milteliais ir vadinti *tapkėmis*.

Ilgais žiemos vakarais jaunimas susirinkdavo viename iš dvare gyvenančių šeimų kambaryje ir iki išnaktų žaisdavo įvairius žaidimus: „dalydavo žiedą“, lošdavo kortomis, mergaitės siuvinėdavo, kartais ir padainuodavo, užsiimdavo spiritizmu (su judančia lėkštute ant stalo, norėdami užmegzti ryšį su mirusiųjų dvasiomis), skaičiuodavo 12 plikių, kad pagerėtų orai, ir kt.

Tiksliausias laikrodis tada buvo kelis kartus per dieną Daugpilio–Šiaulių ruožu pravažiuojantis keleivinis traukinys, kažkodėl vadintas *desantu*.

Tada keleiviniai autobusai nevažinėjo, traukinys buvo pagrindinė susisiekimo su Rokiškio bei kitomis artimesnėmis vietomis priemonė. Į tolimesnes keliones retai kas vykdavo.

Kukliai buvo švenčiamos Kalėdos ir Velykos, jaunimas ypač mėgo lankyti gegužinės pamaldas, keli jaunuoliai patarnaudavo bažnyčios liturginėse apeigose. Slogi to meto dvasia nebuvo palanki prieškarinių tradicijų puoselėjimui ir naujų formavimui.

Prie kontoros įsteigtame *raudonajame kampelyje* buvo šaškių, šachmatų, baterijomis maitinamas radijo aparatas, keletas knygų apie žemės ūkį, sienlaikraštis. Susidomėjimas raudonuoju kampeliu buvo menkas ir didesnės įtakos jis nedarė.

Jau 1950 metais panemunėliečiai lankė kino filmus, demonstruojamus klubėskaitykloje prie kolūkio kontoros ir pradinėje mokykloje. Tai buvo žmonių labai mėgstama naujovė. Kino mechanikai atsiveždavo motorą, aparatūrą, filmus ir, užkabinę ant sienos baltos drobės gabalą, rodydavo filmą. Mechanikai nebuvo baigę jokių mokslų, be to, aparatūra prasta, tad juostos dažnai trūkinėdavo.

Pokario laikotarpiu, o ir vėlesniais metais, trūko duonos. Ūkio darbininkai negalėjo laisvai duonos nusipirkti, nes jos Panemunėlyje nekepė. Vieną kartą per savaitę atveždavo duonos iš Rokiškio tam skirta užrakinamomis durelėmis dėže, dvikinkiu vežimu. Atveždavo tik tiek, kiek šeimoje buvo darbininkų, ir ją čia pat dvaro sodybos kieme „duodavo“ (suprantama, už pinigus). Nenusipirkęs ar nesuspėjęs pasirūpinti galėjai visai savaitei likti be duonos. Dažniausiai pritrūkdavo duonos dvaro sodyboje gyvenančios šeimos. Joneliškių kaimo gyventojai dar ir patys duonos išsikepdavo namuose. Retkarčiais atveždavo ir baltos duonos, ypač prieš valstybines šventes.

Dvaro sodybos puošmena buvo senas parkas ir centriniai dvaro rūmai. Terasomis besileidžiantis ir žemėjantis reljefas link Nemunėlio upės krantų, tvenkiniai, liepų alėjos, dar likę reti medžiai parkui teikė erdvumo ir iškilmingumo. Dvaro sodyba, Nemunėlio upė, bažnyčia ir miestelis lyg natūralus ir darnus ansamblis gražiai puošė šios vietovės kraštovaizdį.

Architektūriškai įdomus su puošybos detalėmis buvo dvaro rūmų fasadas, atgręžtas į didelę centrinę aikštę ir čia pat praeinančią vieškelį. Patys rūmai savitai de-

rinamomis mūro ir medžio dalimis bei keturi flygeliai su bokšteliais, ūkiniai pastatai – svirnas, kalvė, ledainė, tvartai – sudarė vieningą dvaro sodybos ansamblį. Centrinųjų rūmų pirmame aukšte buvo erdvus holas, prabangiai įrengti šeši dideli kambariai su originalaus rašto parketo grindimis, kietmedžio apdaila, meniškoms durimis.

Daug pasakojimų ir keistų istorijų teko girdėti apie nedidelę tamsią, paslaptinę 2×1,5 m patalpą antrame aukšte. Tai tarsi duobė, į kurią buvo galima įlipti tik iš trečiojo aukšto, o išlipti be kopėčių arba kito žmogaus pagalbos neįmanoma. Ji atrodė panaši į karcerį, baismės duobę, nes sienose kyšojo aštrios vinyš. Teiginys, kad vinyš buvo be tikslo sukaltos tinkuojant gretimų kambarių sienas, labai abejotinas. Pasakodavo, kad į šią patalpą buvo įmetami nepaklusnūs baudžiauninkai, nusikaltėliai, girtuokliai ir nedorėliai.

Senojo dvaro pastate, kairiajame ūkiniame flygelyje, buvo dar nuo caro laikų likusi didelė pirtis, kitos ūkinės ir pagalbinės patalpos. Drėgmės ir pelėsių kvapas niūriai patalpai teikė paslaptinę. Nuo seno po savaitės darbų šioje pirtyje jėgas atgaudavo vyrai ir moterys. Tačiau niekas pirties deramai neprižiūrėjo, kaip ir kitų ūkinių pastatų, neremontavo, gyventojai joje net pradėjo laikyti naminius paukščius. Ilgainiui šios pastato dalies patalpos nebetiko naudojimui, sunyko ir buvo nugriautos.

Nauja rąstų pirtis buvo suresta pačioje parko glūdumoje, tarp šimtamečių medžių. Tada niekas nesirūpino išsaugoti parko grožį, paveldėtą aplinką. Svarbiau buvo tai, kad žemdirbiai kuo daugiau ir kuo geriau dirbtų. Vyrai, mėgdamiesi šiluma, pirtyje užsibūdavo gana ilgai, pasakodami girdėtas ir išsigalvotas istorijas, kartais ir alaus prasimanydami, nes čia geriau jautėsi nei ankštuose kambariuose. Tačiau tada net ir *dvariokai* negirtavo. Gana nepalankiai visi žiūrėjo į dažnokai pasigeriantį Pašakarnį, kuris išgėręs keiksnodavo ūkio vadovus už tai, kad jam mažiau moka nei kitiems darbininkams, taip pat į muštynes išsivieliantį Grumbiną, smerkė juos.

Vėliau sunyko ir dešinėje už fasado esančios pagalbinės patalpos. Nors puošnūs fasadiniai flygeliai nebuvo apgyvendinti, tačiau viename iš jų buvo įsteigtas *raudonasis kampelis*, o kitame savo įnagius laikė ir per medunešį dirbo ūkio bitininkas.

Antrajame flygelių aukšte vasarą, ištrūkusios iš sausakimšų ir tvankių kambarių ir namiškių akių, miegodavo merginos darbininkės, neretai sulaukdamos „svečių“ iš miestelio ir aplinkinių kaimų.

Vienas iš keturių flygelių bokštų buvo mūrinis ir galėjo turėti gynybinę paskirtį. Šiandien tėra likę tik jo likučiai.

Kai centrinėje aikštėje, priešais dvaro rūmus, buvo pastatyti kultūros namai, dvaro ir parko ansamblis visai sunyko. Taip dingio kultūrinę ir istorinę vertę turintis paveldas.

Panemunėlio tarybinis ūkis, kaip ir kiti sovietinio laikotarpio dariniai bei reiškiniai, turėję poveikį žmonių gyvenimui ir likimui, jau nuėjo į istoriją, žmonėms palikdami vienokius ar kitokius prisiminimus.

Birutė Stankūnienė (Petkūnaitė), gimusi 1930 m., pasakoja:

„Mano jaunystė prabėgo gražiam Panemunėlio miestelyje, prie Nemunėlio. Todėl ir prisimenu mielą Panemunėlį, Joneliškių kaimą, kur gimė ir augo mano mama – Ona Petkūnienė (Čypaitė). Ji mirė jauna, sulaukusi vos 38 metų. Man tada buvo tik 7 metai, todėl daug ko

nežinau, neprisimenu. Panemunėlį ir jo žmones pamilau, ten praėjo gražiausias mano gyvenimo tarpsnis – jaunystė.

1950 metų pradžioje gyvenau pas seserį Janiną Kreizienę. Kadangi butas buvo mažas, gyventi persikėlėme į dvarą. Ten gyveno daug šeimų – Baltrūnai, Galvydžiai, Papaurėliai, Kandziorkai, Kalveliai, Vaitiekūnai ir kt. Jie dirbo Panemunėlio tarybiniame ūkyje, buvo draugiški, linksmi, geri kaimynai. Kai iširo tarybinis ūkis, beveik visi, ieškodami darbo, išvažinėjo kas kur.

Mano jaunystės draugai: Stasė Vinkšnytė, Stasė Kalvelytė, Genė Mikulėnaitė, Danutė Marcijonaitė, Irena Dovydenaitė, Julė Baltrūnaitė, Onutė Janušonytė, Gražina Kreizaitė, broliai Vytautas ir Bronius Marcijonai, broliai Bronius ir Edmundas Kubiliai, Gediminas Vaitiekūnas. Jaunimas mėgdavome dainuoti, šokti. Dainuodavome dainą „Kai aš užaugau Panemunėly“:

Kai aš užaugau Panemunėly,
Dainų ir pasakų šaly,
Įsimylėjau merguželę,
Kaip lelijelę daržely.

Kai Nemunėlis tylus nerimo,
Ūžė, siūbavo bangos lėtai...
Ten mano mielą merguželę
Prie Nemunėlio kalbino vis.

Kalbino, sakė, kad tave myliu,
O gal mylėsiu amžinai,
Bet mano širdis gailiai verkė,
Miela mergaite, tu nematei.

Gal ne vienam ši daina primins trankią gegužinių muziką, pirmąją meilę, skaudžius išgyvenimus bei linksmas valandėles. Tai toks buvo mūsų gyvenimas.

Prie mokyklos, netoli bažnyčios, gyveno Kepalų šeima. Liuda Kepalienė (Bielūnaitė) buvo mokytoja, Panemunėlio saviveiklininkų organizatorė, puiki moteris ir motina. Mano šeima: aš, vyras Kostas, dukra, du sūnūs, 5 vaikaičiai. Dar ir dabar aplankome Panemunėlį, organizuojame giminių susitikimus prie puikaus Ruopiškio ežero.

Gražus Panemunėlis mūsų širdyse, prisiminimuose, praityje... Dabar ten nyku, tuščia: apleisti, piktžolėmis apaugę namai, nebėra jaunimo, tų gražių dainų, liko tik keletas senų gyventojų, kurie ir primena mums Panemunėlį. Tačiau mano širdyje visada išliks tas dainingas, mielas Panemunėlis.

„...dainų ir pasakų šaly...“ – baigia pasakojimą Birutė Stankūnienė (Petkūnaitė).

Šis tas apie kolūkiečių gyvenimą

Alma Stanaitytė

Mano straipsnio tikslas – apibendrinti 2001 m. surinktus duomenis apie kolūkiečių gyvenimą. Medžiagą rinkau Rōkiškio rajono Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, Klišių kaime pagal pačios sudarytą klausimyną apie kolūkiečių buitį, šventes ir kt. Kalbėjau su įvairių profesijų žmonėmis – buvusiais fermų vedėjais, melžėjomis, kombainininkais, lauko darbininkais, kolūkio pirmininku, buhalterė, kiaulių šėriku.

Pirmasis kolūkis „Aukstinė varpa“ Panemunėlio apylinkėje susikūrė 1948 m. Jam vadovavo J. Mickevičius. Nuo 1949 m. kolūkiai pradėti masiškai kurti. 1949 m. gegužės mėn. į kolūkį susijungė Klišių, Kavolių, Šiliuškių, Voverynės, Augustināvos kaimų gyventojai. Kolūkis buvo pavadintas „Šileliu“. 1950 m. šis kolūkis buvo sujungtas su „Miesteliškių“ kolūkiu, kuris apėmė Miesteliškių, Jūnokų, Bimbų kaimus. Sujungus abu kolūkius buvo pakeistas pavadinimas į „Atžalyną“. Vėliau, 1961 m., prie „Atžalyno“ buvo prijungtas dar ir „Bangos“ kolūkis. Aplink „Atžalyną“ kūrėsi ir kiti: „Jaunoji gvardija“, „Šetekšnà“ (1949 m.), „Žalgiris“ (1949 m.). Mano informantai daugiausia ir dirbo šiuose kolūkiuose. Metams bėgant kolūkiai tai jungdavosi, tai vėl atsiskirdavo, jų valdomos žemės plotai tai padidėdavo, tai sumažėdavo. O 1980 m. vasario 10 d. „Šetekšnōs“ kolūkis buvo prijungtas prie „Atžalyno“.

Kaip rašoma „Atžalyno“ keturiasdešimtmečiui skirtame laikraštuke, kolūkių kūrimosi istorija buvo tikrai nelengva. Dauguma pateikėjų šį laikotarpį apibūdino kaip labai sunkų, tekdavę net badauti. Viena moteris pasakojo, kad kaime trūkstant grūdų, duonos, kai kurios šeimos kepė vikių duoną. Ji buvusi labai neskani, „vos galima ją į burną dėti“. Buvęs kolūkio pirmininkas taip pat pasakojo apie vienos šeimos motiną, kuri atėjusi pas jį prašyti grūdų, nes „namie badas“. Iš pradžių kolūkių padėtis buvusi labai sunki. Visų pirma labai trūko specialistų, kurie išmano žemės ūkį, nebuvo nei tinkamų padargų, nei technikos. O ką jau kalbėti apie trašas. Buvęs kolūkio pirmininkas pasakojo, jog būdavo ir taip, kad „jau reikia pjauti, o mes dar sėjam“. Laukams tręšti prašydavę žmonių rinkti pelenus. Žinoma, naudos buvę labai mažai. Vienas pateikėjas pasakojo, jog Panemunėlio apylinkės dirvos buvusios labai drėgnos, todėl dažnai pavėlavus nebuvo įmanoma nukasti bulvių ar nupjauti javų. Be to, darbas kolūkyje daugiausia buvo rankinis. Viena melžėja pasakojo vien rankomis melžusi apie dešimt metų. Taip pat ir kiti darbai, tokie kaip rugių pjovimas ar šienapjūtė, dažniausiai buvo atliekami rankomis. Kolūkiečiai už visų metų darbą kolūkyje gaudavo vos porą maišelių grūdų. Kuriant kolūkius, valstiečiai buvo priversti atiduoti savo žemę bei padargus kolūkiui. Viena moteris stojimą į kolūkį, kai reikėjo atiduoti beveik visą turtą, prisiminė kaip labai sunkų, bene sunkiausią likimo smūgį savo gyvenime. Kita moteris pradėjo dirbti kolūkyje, anksti mirus mamai, kai nebegalėjo toliau mokytis, nes reikėjo duoną užsidirbti. Jaunesnio amžiaus informantai dirbti kolūkyje pradėjo baigę specialiąsias mokyklas ir įgiję specialybes.

Specialybių įgyti ar pasitobulinti buvo galima ir dirbant. Kolūkyje buvo organizuojamas darbuotojų mokymas, kolūkiečiai siunčiami į kursus. Tačiau, pasak kai kurių pateikėjų, taip buvę tik kolūkių veiklos pradžioje, o vėliau pradėjo rasti aukštąsias mokyklas bei technikumus baigusių specialistų. Jie pakeisdavo menką išsilavi-

nimą teturinčius arba baigusius vos kelias klases žmones, kurie dirbo brigadininkais ar net kolūkių pirmininkais.

Kai kolūkiuose atsirado daugiau technikos, gyvenimas ir darbas, pasak pateikėjų, ėjo geryn. Daugelis pasakotojų šeštąjį ar septintąjį dešimtmetį nurodė tarsi ribą. Nuo to laiko darbas buvo labiau mechanizuotas ir todėl truputį lengvesnis.

Jaunesnieji, nejutę sunkios kolūkinės santvarkos pradžios, dabar gyvenimą kolūkyje apibūdina daug šviesesnėmis spalvomis nei vyresnieji. Nors viena 74-rių metų moteris sakė: „*Taip gerai, kaip gyvenom tada, dabar jau tikrai nebegyvensim, jau nematys mūsų akys geresnio gyvenimo.*“ Tačiau reikėtų pabrėžti, jog ji kalbėjo apskritai apie visą kolūkių gyvenimo laikotarpį, žiūrėdama iš dabarties pozicijų.

Dauguma pensinio amžiaus žmonių skundžiasi, jog dabartinis gyvenimas yra pilkas ir nuobodus. Daugelis su ilgesiu prisimena sovietinius laikus, kai visuomeninis bei kultūrinis gyvenimas buvo tikrai gana aktyvus. Oficialios statistikos duomenimis, vien Panemunėlio kultūros namuose surengta masinių renginių: 1974 m. – 45, 1976 m. – 64, 1977 m. – 103, paruošta koncertų bei spektaklių: 1973 m. – 44, 1974 m. – 45, 1976 m. – 26. Augustināvos, Bajoriškių, Šetekšnės kultūros namuose renginių skaičius panašus. Beveik visi informantai mielai dalyvaudavę tokiuose renginiuose. Viena moteris pasakojo, jog net ir po darbo, kad ir pavargusi, vis tiek eidavo į organizuojamus renginius. Pora pateikėjų retai renginiuose lankėsi todėl, kad gyveno toli nuo kultūros namų, todėl ne visada galėdavę ten nuvykti. O viena moteris teigė, jog apskritai jokių renginių nebūdavę. Tačiau tokia nuomonė, manyčiau, lėmė nežinojimas ar net nesidomėjimas kultūriniu gyvenimu.

Kolūkiečiai taip pat mielai lankydavo ir vieną ar du kartus per savaitę rodomus kino filmus. Filmai dažniausiai būdavę rusiški, tačiau vėliau imta rodyti ir indiškus. Kaip rodo statistika, vidutiniškai vienas gyventojas per metus apsilankydavo kino filmų seansuose nuo devynių iki vienuolikos kartų. Kaip teigė pasakotojai, kine lankydavosi ir senyvi, ir jauni žmonės. Buvo organizuojama saviveikla, veikė šokių ansambliai, rateliai, buvo kuriamos kolūkio teatro trupės. Dažnai apsilankydavo su savo programomis ir respublikinio masto atlikėjai, buvo organizuojamos dainų šventės ir kt. Kultūriniame gyvenime taip pat aktyviai, kaip jaunimas, dalyvavo ir vyresni žmonės.

Drauge būdavo švenčiamos įvairios šventės, dažnai suruošdavo sau vaišes ir atskiri kolektyvai (pvz., melžėjos, lauko darbininkės, traktorininkai). Būdavo rengiamos darbų pabaigos ar pradžios šventės.

Kolūkio administracija taip pat organizuodavo įvairias turistines keliones į buvusią SSRS, į Latvijos miestus, kad žmonės galėtų apsipirkti. Dauguma mano respondentų sakė bent vieną kartą buvę išvykę į tokias keliones. Tačiau čia reikėtų paminėti, kad į keliones, kurios trukdavo ilgiau kaip dvi ar tris dienas, retai kada galėdavo išvažiuoti paprasti darbininkai (lauko darbininkai, melžėjos ar pan.), nes ne visada atsirasdavo žmogus, galėjęs darbe juos pakeisti. Pateikėjai minėjo, jog kontoros darbuotojai daug dažniau galėjo išvažiuoti, „*nes jie daugiau laiko turėjo*“. Buvusi buhalterė taip pat užsiminė, kad kontoros darbuotojai keliavo dažniau. Dažnai net apie numatomas keliones buvo pranešama asmeniškai, todėl daug kas ir nežinodavo. Čia galbūt ryškiausiai pasireiškė nelygybė tarp kontoros darbuotojų ir paprastų darbininkų. Viena moteris su nuoskauda prisiminė: „*Buvo nesulyginama – kur darbininkas, o kur kontoros darbuotojas, kontora sau, mes sau*“. Vis dėlto pirmininkai stengdavosi keliones pirmiausia pasiūlyti

gerai dirbančioms melžėjoms ar lauko darbininkams. Pateikėja prisiminė kelionę į Palangą. Tai buvo vos tik vienos dienos kelionė: „*Juk darbininkas vasarą atostogų neturi.*“

Visi pasakotojai puikiai atsimena ir tuometinius ataskaitinius susirinkimus, jų metu vykusių renginių, gautus apdovanojimus. Po tokių susirinkimų neretai vykdavo neoficialios vaišės. Jose dažniausiai dalyvaudavo tik specialistai, vadovaujantis personalas, kontoros darbuotojai. Apie vaišes paprasti darbininkai nieko nežinodavo. Dažnai tokios vaišės buvo rengiamos ir atvykus kito kolūkio delegacijai, rajono administracijos atstovams ar „svarbiems valdžios vyrams“. Todėl dalyvaudavo tik rinktiniai asmenys. Dažnai tuo buvo siekiama papirkti revizorius ir kitus svarbius asmenis. Buvusi fermų vedėja pasakojo, jog vaišėms buvo parenkami geriausi produktai, nepaisant jų kainos ar sunkumo gauti. Buvęs kolūkio pirmininkas pasakojo, kad atvykusius skaičiuoti miško pareigūnus jis net kelis kartus vaišinęs, kad šie „nepastebėtų“ trūkumų ir išgrobstymų.

O grobstymų iš kolūkių iš tikrųjų būta nemažai. Tai akivaizdžiai rodo ir vienas faktas. Buvusi melžėja pasakojo, jog kartą susirgusios jos prižiūrimos karvės, neėdė ir atrodė prastai. Ji pasišaukusi veterinarą, kad šis apžiūrėtų gyvulius. Veterinaras nustatė, kad gyvuliams duodama miltų, todėl visoms karvėms buvo sumažintas miltų kiekis. Karvės pasitaisė, tačiau bendradarbės buvusios labai nepatenkintos, nes, pasak pasakotojos, „*jos tuos miltus maišais namo veždavosi*“. Buvęs kolūkio pirmininkas taip pat pasakojo apie vieną įvykį, kai pas kolūkio pirmininką buvo rasta kelios kolūkiui priklausančios kiaulės. Tai buvo palaikyta vagyste, o pirmininkas atleistas iš darbo. Pastebėtinas ir tas faktas, jog kai kurie pateikėjai sakė nieko neėmę iš kolūkio, tačiau visi kiti tikrai imdavę... Nenoriu pasakyti, jog nebuvo sąžiningų žmonių. Tiesiog imti iš kolūkio ne visi laikė nuodėme ar nusikaltimu, tai buvusi tiesiog kasdienybė.

O štai girtavimas jau buvo tikrai laikomas nusikaltimu. Jeigu sulaikydavo išgėrusį kolūkietį dirbantį ar prie vairo, dažniausiai būdavo skiriamos piniginės baudos, nesumokamas trylikštasis atlyginimas, premijos ir pan.

Buvę kolūkiečiai pasakojo, jog pats kolūkio pirmininkas važiuodavęs su svetimu automobiliu, kad jo nepažintų, į laukus ar dirbtuves tikrinti, kaip dirba kolūkiečiai.

Kaip drausminamasis organas veikė ir partinė organizacija. Nusikaltę kolūkiečiai, kurie buvo įstoję į partiją, buvo kviečiami „ant raudono kilimo“, ten gaudavo „pylos“.

Į partiją stoti nebuvo verčiama, bet kartais buvo griebiamasi netgi moralinio šantažo. Pvz., traktorininkui ar kombainininkui už įstojimą į partiją buvo siūloma nauja technika.

Dažnai buvo kviečiami stoti į partiją vadovaujamuosius postus užimantys žmonės, nes tai būsią naudinga jų karjerai ir pan. Tačiau vienas buvęs fermų vedėjas pasakojo, kad ir kaip jį raginę, jis nestojęs, tačiau jam dėl to blogiau nebuvo. Jo teigimu, tai priklausė ir nuo kolūkio pirmininko, kuris tai toleravo. Buvę lauko darbininkai pasakojo, kad jų niekas net ir nekvietęs: anot vienos pateikėjos, „*kam tas lauko darbininkas partijai reikalingas*“. Į partiją stoti dažniausiai kviesdavo vietinis partijos sekretorius.

Daug kas kolūkiniame gyvenime priklausė nuo kolūkio pirmininko. Dauguma pateikėjų geru žodžiu atsiliepė apie buvusį „Atžalyno“ kolūkio pirmininką Aloyzą Martinėlį, kuris nuo 1970 m. jam vadovavo. Žmonės sakė, kad jis gerai sutardavęs su darbuotojais, suprasdavęs jų rūpesčius, užjausdavęs ir padėdavęs. Tačiau pateikė-

jai prisimena ir blogesnių pirmininkų, kurie žmones tik bardavę ir bausdavę. Nors vienas ir apie A. Martinėlį nekaip atsiliėpė.

Ištikus kokiai nelaimėi, laidotuvėms ar gaisrui, kolūkis visada stengdavosi padėti. Laidotuvėms parūpindavo transportą, nupirkdavo karstą. Kai sudegė vienos pasakotojos namai, labai daug padėjo ne tik tarybinis ūkis, kuriame tuo metu ji dirbo, bet ir aplinkiniai kolūkiai, tarp jų ir pirmininkas A. Martinėlis. Moteris pasakojo buvusi labai dėkinga visiems padėjusiems. Per gana trumpą laiką ji jau galėjo kraustyti į naujus namus. Kolūkio administracija padėdavo ir naujai susikūrusioms šeimoms, skirdavo joms gyvenamąsias patalpas, žemės sklypą.

Kolūkiečiams buvo leidžiama kolūkio technika apdirbti tuos 60 arų, kurie būdavo skirti kiekvienai šeimai. Buvęs kombainininkas pasakojo, jog dažnai žmonėms padėti tekdavę ir naktį: „*Dieną dirbti kolūkiui, o naktį – žmogui.*“ Dirbti vakarais ar net naktį tekdavę ne todėl, kad tai buvo draudžiama, bet dėl to, kad visų pirma reikėjo nudirbti kolūkio darbus.

Už tokią pagalbą žmonės pačiam traktorininkui atsilygindavo dažniausiai buteliuku arba pinigais. Kartais tokiam darbininkui buvo atsilyginama ir vakariene. Patys traktorininkai ar kombainininkai tokio darbo nesibaidydavo, nes reikėjo užsidirbti pinigų, o žmonės būdavo jų darbu patenkinti, mokėti tekdavę nedaug, viskas būdavę pristatyta į namus ir gerai padaryta.

Dėl religijos laisvės dauguma pateikėjų sakė, jog varžymo nebuvo arba jie to nejautė. Kas norėjo, tas ir ėjo į bažnyčią. Tik kai kurie pateikėjai teigė, jog mokyklose vaikams buvo draudžiama tikėti ir eiti į bažnyčią. Tačiau jeigu eidavo tėvai, tai vedavosi ir vaikus. Viena moteris netgi pasakojo, kad kaimas užpirkdavo mišias, kuriose visi dalyvaudavo ir meldavosi, o po mišių, susirinkę pas kurį nors kaimyną, pasidarydavę suneštines vaišes. Kartą tokios vaišės buvo surengtos net pas kolūkio pirmininką, kuris net alaus buvo padaręs. Tačiau vienas vyras pasakojo, jog kai jis važiavo į atlaidus, partijos atstovai norėjo jį pasekti, tačiau jiems nepavyko. Pasak pateikėjo, taip buvo tik todėl, kad jis buvo pirmininkas, o paprastiesiems kolūkiečiams nebuvo draudžiama lankyti bažnyčios. Kitas žmogus pasakojo, kad kai jis norėjo pakrikštyti savo vaiką, kolūkio pirmininkas jam net arklį davęs nuvežti tą vaikėlį į bažnyčią.

Suprantama, norint nuodugniau panagrinėti kolūkiečių gyvenimo realijas, reikia atlikti daug išsamesnius tyrimus.

Tačiau manyčiau, jog dabar labai svarbu suvokti, kad žmonės, vertindami kolūkio gyvenimą, iš dalies yra veikiami dabarties. Matydami šių dienų trūkumus, žmonės ima idealizuoti praeitį. Galbūt jei ekspedicija būtų vykusį sovietmečiu, kolūkio vertinimas nebūtų buvęs toks teigiamas.

Pasakojo:

1. V. Antinienė, gim. 1942 m.
2. V. Bružienė, gim. 1939 m.
3. E. Matulevičienė, gim. 1957 m.
4. Z. Mulvinienė, gim. 1923 m.
5. V. Papaurėlis, gim. 1932 m.
6. L. Piskarskas, gim. 1921 m.
7. K. Ribokas, gim. 1929 m.
8. G. Rimkuvienė, gim. 1921 m.
9. V. Tuska, gim. 1929 m.
10. K. Vikanienė, gim. 1938 m.

Panemunėlio geležinkelio stotis

Aušra Bieliūniene

Ryškiausias vaikystės prisiminimas – per pervažą dundantys traukiniai. Tiksliau, visas ilgas procesas: pervažos nuleidžia užkardą ir prie jos sustoja transporto priemonės – arklių traukiami vežimai su šieniu ir tušti, dviratininkai, sunkvežimiai, kombainai, traktoriai, vienas kitas automobilis; iešmininkas išeina iš būdelės, rankoje laikydamas išskleistą geltoną vėliavėlę, sutūtuoja traukinys pirmiausia ties Panemunėlio geležinkelio stotimi, po minutės tūtuoja jau ties pervaža; moji traukiniui, skaičiuoji pralekiančius vagonus ir skaičių pameti, po to viskas atbuline tvarka grįžta į pradinį tašką iki kito traukinio – už valandos. O koks įspūdingas traukinių prasilenkimas... Ir nenusibosdavo visą vasarą lydėti akimis traukinius, nors jie eidavo labai dažnai: E. Pigagienė prisimena, kad jos vyras Klemensas Pigaga per 12 budėjimo valandų „praleisdavo“ 15–16 traukinių (14)*.

Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietė (arba Stotis, kaip kad ją sutrumpintai vadina vietos gyventojai) susikūrė 1871–1875 metais, nutiesus Radviliškio–Kálkuonės geležinkelio liniją, sujungusią du svarbius miestus: Liepóją (Latvija) ir Romnùs (Ukraina). Todėl, mano nuomone, šis miestelis už savo atsiradimą, augimą, formavimąsi ir šviesią aureolę, kuri lydėjo jį ilgą laiką, turėtų būti dėkingas dviem istorinėms asmenybėms: Panemunėlio bažnyčios kunigui J. Katelei ir Rusijos imperatoriui Nikolajui I. J. Katelei – už parapijiečių švietimą, už įdiegtą norą mokytis ir pažinti, už siekį lavintis, už mokymą lietuviškai skaityti bei rašyti net lietuviškos spaudos draudimo metu, už moralinį ir dorovinį auklėjimą jaunosios kartos, kuri, kurdama šeimas ir ieškodama darbo, apsigyveno naujoje gyvenvietėje, gimdė vaikus, jiems ir vaikaičiams skiepijo savo moralines nuostatas. Caro Nikolajaus I įsakymu pradėta tiesti geležinkelius Rusijoje, taigi ir Lietuvoje, nes Lietuva buvo carinės Rusijos imperijos dalis. Nutiesus minėtą geležinkelio atšaką ir pastačius Panemunėlio geležinkelio stotį dviejų tuo metu svarbių kelių susikirtime: Kamajū–Salū–Svėdasų ir Skápiškio–Pándėlio–Rókiškio, prasidėjo Stoties gyvavimas.

Šiame straipsnyje pateiksiu duomenis tik apie geležinkelio atšaką per Panemunėlį, o norintiems išsamiau susipažinti su visos Lietuvos geležinkelio istorija siūlau paskaityti L. Žeimanto knygą apie geležinkelius Lietuvoje¹.

1870 metais geležinkelių komitete buvo pirmą kartą pripažinta būtinybė sujungti dvi atskirai sėkmingai veikiančias geležinkelio linijas į vieną bendrą tinklą ir nutiesti Daūgpilio–Šiauliū atšaką, kad būtų lengviau išvežti grūdus iš Ukrainos (Rómnu) į Baltijos jūros uostus (Liepóją). Šios linijos tiesimo koncesiją gavo Liepojos geležinkelio draugija.

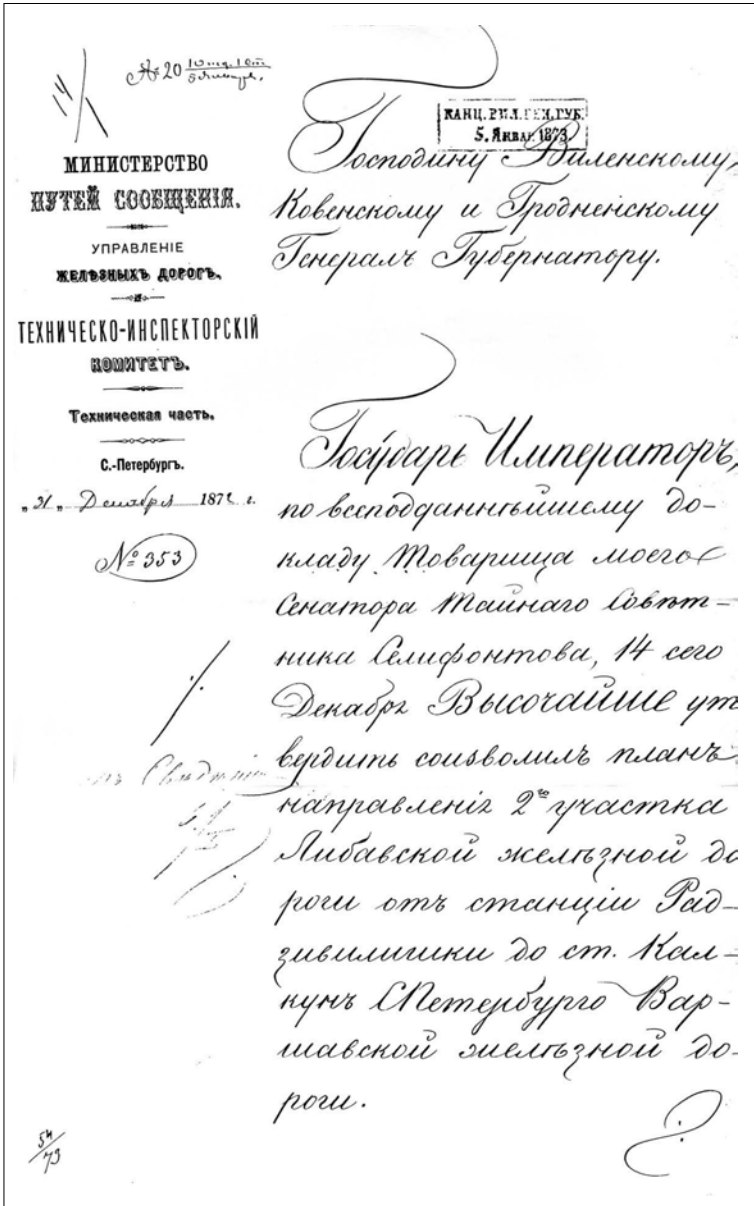
Buvo pateikti trys projektai, konkursą laimėjo inžinieriaus Blocho pasiūlytas projektas. Linijos vieno varsto kaina buvo nustatyta 19,3 tūkstančio rublių. G. Kosakovskio knygoje yra detalai aprašytas ruožo tiesimas², tas pat pakartota L. Žeimanto knygoje „Geležinkeliai Lietuvoje“³.

* Skaitmuo skliausteliuose nurodo informacijos pateikėjų sąrašo, esančio straipsnio gale, eilės numerį.

¹ Žeimantas L. *Lietuvos geležinkeliai: nepriklausomo darbo dešimtmetis (1991–2001)*, Vilnius, 2001.

² Косаковский Г. *Железные дороги Литвы*, Вильнюс, 1975, с. 52–55.

³ Žeimantas L. *Lietuvos geležinkeliai...*, p. 10–11.

1872 m. gruodžio
 31 d. prašymas
 patvirtinti geležinkelio
 atšakos projektą
 nuo Kalkūnės iki
 Radviliškio (faksimilė)

1872 m. spalio 12 dieną galutinai patvirtintas Kalkūnės–Radviliškio linijos projektas. Projekte buvo numatyta pastatyti 112 tiltų, pastatyta 179⁴. Lietuvos valsčių istorijos archyve (toliau – LVIA) yra saugomas dokumentas-prašymas, datuotas 1872 m. gruodžio 31 d. Juo Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatorius yra prašomas patvirtinti geležinkelio atšakos projektą nuo Kalkūnės iki Radviliškio ir kartu pateikiamas vietovės žemėlapis, kuriame būsima geležinkelio linija nubrėžta raudonu tušu⁵.

Įvairiuose šaltiniuose nurodomos skirtingos šios linijos tiesimo pradžios ir baigimo datos. Lietuvos geležinkelių muziejuje saugomame 1875 m. išleista-

⁴ Косаковский Г. Железные дороги Литвы, Вильнюс, 1975, с. 54.

⁵ LVIA, f. 378, BS 1873, b. 50, l. 1–2.

№ 1376 10 мая 1873 г.
 ТЕЛЕГРАФЪ ВЪ *Владивостокъ*

КАНИ. ВЪЛ. ТЕР. СЪВ. 1. НОЯБР. 1873.

ИЗЪ *Владивостокъ* Телеграмма № *100*

СЧЕТЪ СЛОВЪ.	ПОДАНА.				ПОЛУЧЕНА.				СЛУЖЕБНЫЯ ОТМѢТКИ.
	ЧИСЛО.	ЧАСЪ.	МНН.	ПОБОЛ.	ЧИСЛО.	ЧАСЪ.	МНН.	ПОБОЛ.	
20.	1	12	-	1	1	1	1	1	

Владивостокъ
Генералу Губернатору
Петлякову.

Распределение Министра путей сообщения и Храбра отаритъ для пассажирскаго, товарнаго движения участка амурскаго.

Министромъ путей сообщения
Генералъ Губернаторъ
Владивостокъ

Върно. *В. С. Савинъ*

Rusijos susisiekimo ministro leidimas nuo 1873 m. lapkričio 1 d. atidaryti geležinkelio atšaką (faksimilė)

me Rusijos kelių žemėlapyje ši geležinkelio atkarpa žymima kaip linija, kuri turi būti nutiesta iki 1875 metų. B. Kviklys savo knygoje „Mūsų Lietuva“ irgi nurodo 1875–1880 kaip geležinkelio tiesimo metus⁶. LVIA yra saugomas dokumentas – telegrama, kuria pranešama, kad oficialus Kalkuonės–Radviliškio linijos atidarymas įvyko 1873 m. lapkričio 1 d. – geležinkeliu pravažiavo pirmasis traukinys – dokumentą pasirašė kelių susisiekimo ministras, generolas leitenantas Grižebobrinskij ir inžinierius V. Sagov⁷.

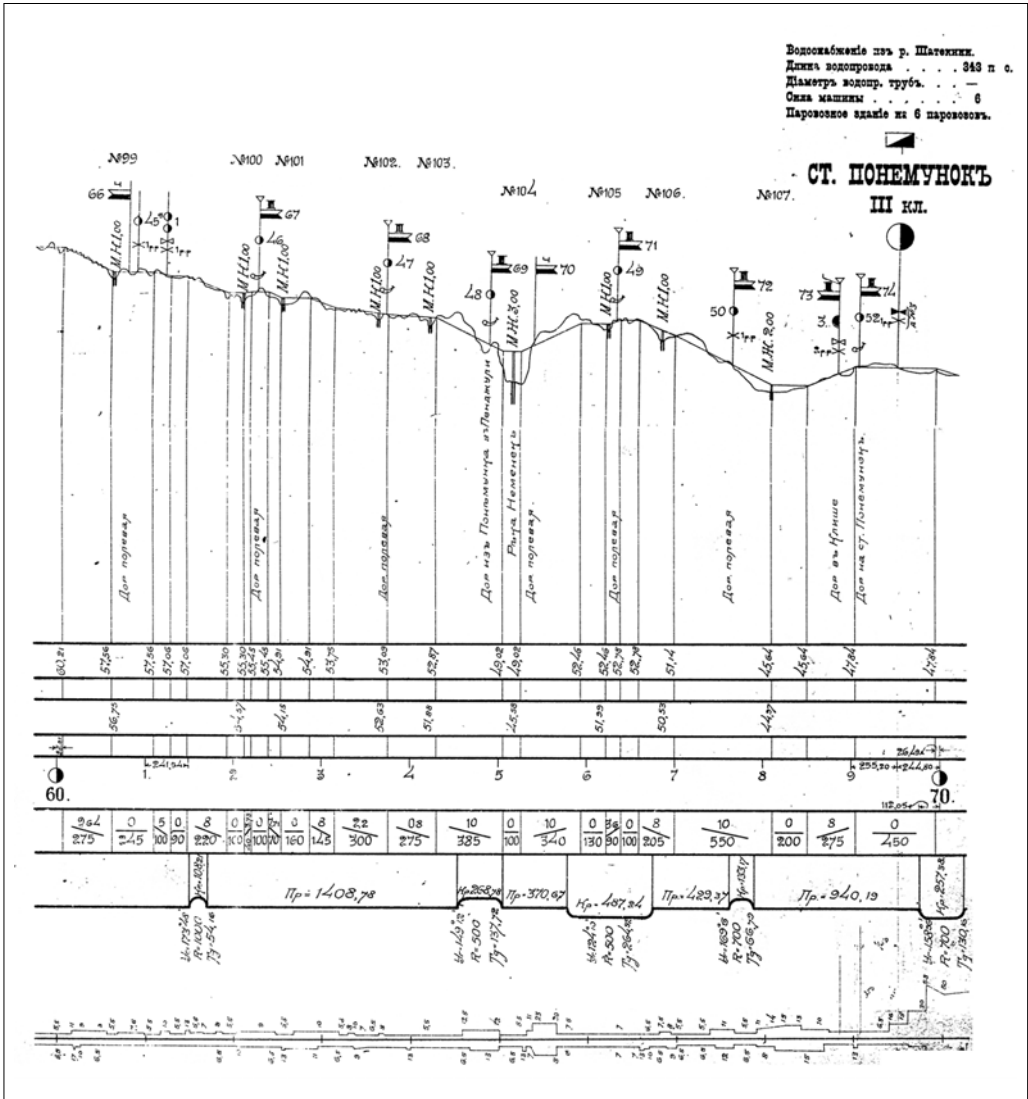
Geležinkelio enciklopedijoje šios linijos atidarymas taip pat nurodomas kaip įvykęs 1873 m.⁸

O Panemunėlio bažnyčios metrikos knygos rodo, kad Panemunėlio stoties gyvenvietėje (stacija Panemuniok) pirmasis kūdikis (Malgoreta Šprunkaitė, Adamo ir Marijos (Troinaitės) Šprunkų dukra) gimė 1875 metais sausio mėnesį. Tais pačiais metais gruodžio mėnesį Zarasų

⁶ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, 2-oji (fotograf.) laida, Vilnius, 1991, t. 2, p. 158.

⁷ LVIA, f. 378, BS 1873, b. 50, l. 15–16.

⁸ Железнодорожный транспорт. Энциклопедия, Москва, 1995, с. 210.

(Novoaleksandrovsko) dūmos dvarininkai Joanas ir Ana Alkevičievna Giedroicai susilaukė sūnaus Adomo Aloyzo. Įrašai daryti kunigo J. Katelės (Joan Kocielo)⁹. Ankstesniaisiais metais bažnyčios metrikose Panemunėlio stoties gyvenvietė neminima, o vėlesniaisiais kasmet čia gimdavo po kelis kūdikius.

Panemunėlio ruožo geležinkelio topografinis žemėlapis (faksimilė)

Pagal pavaldumą ši geležinkelio šaka priklausė Daugpiliui (Latvija), tad didžioji dalis dokumentų apie to meto traukinių eismą ir kt. dabar yra saugomi Rygos archyve. LVIA yra išlikęs 1911 metų dokumentas – topografinis žemėlapis (mastelis 1:50000), kuriame detaliai pavaizduota Kalkuonės–Radviliškio geležinkelio linija (199,652 km, arba 186,1 varsto) su išsamia informacija apie žemės reljefą, kaimelius ir geležinkelį kertančius vieškelius bei kelius, ten stovinčias stotis, pastatus, vandens siurblinės įrangą ir pajėgumus, kareivinių vietų ir dydį¹⁰. Panemunėlio stotyje iki šių dienų dar yra išlikusių senųjų

⁹ LVIA, f. 669, ap. 6, b. 167.
¹⁰ Ten pat, f. 557, ap. 1, b. 711.

pastatų. Atidarant liniją buvo pastatytos 7 naujos stotys – Eglėnė (IV kategorijos), Obėliai (IV), Panemunėlis (III), Kūpiškis (IV), Subāčius (IV), Panevėžys (IV), Šėduvā (IV), 2 pusstotės (pusiau stotys) – Rokiškis ir Labā bei 4 pervažos – Šapėliai, Skāpiškis, Vireniai, Gustōnys, senosioms (Radviliškiui ir Kalkuonei) suteikta aukštesnė (II) kategorija.

Stotis

Panemunėlio stotis buvo pastatyta maždaug už 4 km nuo Panemunėlio bažnyčios (t. y. nuo pačios gyvenvietės centro). Tai buvo daroma dėl kelių priežasčių – dėl galimo gaisro pavojaus iškritus žarijai; prie pat svarbių kelių susikirtimo; aplinkui daug erdvės – galima statyti sandėlius, apgrįžą, depą.

Pirmoji Panemunėlio stotis buvo medinė (tai teigė daugelis apklaustųjų), o kadangi jai buvo suteikta III kategorija, tai visai tikėtina, kad ji buvusi ir dviejų aukštų – stotys tuo metu buvo statomos pagal tipinius projektus, ir tik išmoningi vietos staliai jas padailindavo ir padarydavo unikalias. Stotis, kaip ir daugelis kitų pastatų, buvo sudėginta vokiečiams traukiantis Pirmojo pasaulinio karo metu. Žmonės prisimena, kad tuo metu „*frontas ėjo kažkur „ties Obeliais“ ir vokiečiams Stotis buvo paskutinis saugus traukinių pasiekiamas taškas*“ (1). 1920 metų schemeje parašyta, kad stoties pastato vietoje „*likęs buvusios važiuolinės* trobos fundamentas*“¹¹.

1911 metų plane pažymėta, kad Panemunėlio stotyje yra depas 6 garvežiams ir apgrįža, tačiau daugelis apklaustųjų teigė, kad abu objektus Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu pastatė vokiečiai. Depas buvo maždaug už 1 km nuo valdiško namo į Pānevėžio pusę. Iš tikrųjų vokiečiai karo metu nutiesė papildomus bėgius ir išplėtė depą. Sigita Čypienė minėjo, kad jos mama O. Koncevičienė (Stočkutė) (1899–1951) per karą dirbo depe vertėja iš vokiečių kalbos (be to, dar mokėjo lenkų ir rusų kalbas). Depe tuo metu dirbo daug darbininkų (4). Po karo dar kurį laiką buvo likę nutiesti bėgiai. 1920 metų Panemunėlio geležinkelio linijos planuose¹² nurodyta, kad per Stotį einančius bėgius galima suskirstyti į 17 kelių: keleivinis, svarbus, atsarginis (3 variantai), prekinis, aklakelis (3 variantai), depo (3 variantai), jungiamasis, anglių (2 variantai), trikampio (2 variantai).

Ties pačia stotimi buvo patiesti treji bėgiai ir dar du aklakeliai (*aklės*). Penki keliai buvo prie apgrįžos ir penki aklakeliai prie depo. Prie depo vokiečiai buvo atvedę papildomą vandens liniją; tai parodyta ir 1920, ir 1923 metų schemeose¹³. 1923 metų schemeje jau nebėra bėgių prie depo, o 1935 metų plane nebeliko bėgių ir prie apgrįžos rato¹⁴. 1938 m. stoties viršininko V. Godliausko pasirašytame Panemunėlio stoties veikimą tvarkančiame akte stotis minima kaip veikianti, turinti keturis kelius ir galinti vienu metu priimti 250 vagonų stoties keliuose¹⁵.

„*Per Pirmąjį pasaulinį karą depas buvo sugriautas, ir tada buvo svarstoma – ar depą atstatyti Panemunėlyje, ar geriau padidinti Radviliškio. Ir nebeatstatė*“ (7).

„*O betoninių apgrįžos rato liekanų dar ir dabar būtų galima rasti gerai paiesojus pievoje*“ (14).

* *Važiulis* – važiuotojas, keleivis; *važiuolinė* – keleiviu.

¹¹ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1160, ap. 8, b. 1043.

¹² LCVA, f. 1160, ap. 6, b. 94.

¹³ *Ten pat*, f. 1160, ap. 8, b. 1043, p. 1–2.

¹⁴ *Ten pat*, p. 1–3.

¹⁵ *Ten pat*, ap. 6, b. 94, p. 6.

*Naujasis Panemunėlio
geležinkelio stoties
pastatas. Apie 1935 m.
RKM-41108*

*Belaukiant traukinio.
RKM-41113*

Po karo Panemunėlio stočiai buvo suteikta IV kategorija ir pastatyti laikini barakai keleiviams ir bagažui. Iš viso Stotyje tuo metu nurodomi 25 pastatai prie geležinkelio¹⁶: įeinamasis semaforas nuo Skapiškio; anglių tiltas; sudegusių būdelių pamatai; sudegusių sandėlių pamatai; išeinamoji vieta; buvęs apskamasis ratas; sudegęs depas (mūrinis); buvusio depo pamatas; geležinkelio pirtis; karvidės I ir II; rūsys; daržinė; ledainės (*ledaunės*) I ir II; šiukšlių duobė; pompa (*pumpė*) ir

¹⁶Ten pat, p. 4.

vandens pmpa bei vandens priimamasis šulinys; hidraulinės kolonos I ir II; kelevių barakas; kelevių platformos I ir II; barakas; žibintuvė; išeinamoji vieta keleviams; kelevių багаžo sandėlis; vandens sėmimo trobos I ir II; *pakgauzos* iš sienojų bei lentinės; dengta ir atvira prekių platformos; pakrovimo platforma; nuomojamas namas; kitas įeinamasis semaforas; be to, 5 nuomojamos žemės plotai. 1938 m. ant pakgauzos buvo įtaisytos ugniagesių gurguolės patalpos, багаžinė ir malkinė¹⁷.

1935 m. sausio 1 dienos plane¹⁸ stoties pastatas jau stovi. Naujoji stotis tuo metu atrodė tiesiog prabangiai – dideliais langais, balta, viduje – spalvotų plytelių grindimis laukiamoji salė, kurioje šaltu metu kūrendavosi dailių koklių krosnis. Pastato viršuje – langeliai (ertmės) vėdinimui. Gyventojai labai didžiavosi savo stotimi. Todėl keista, kad nė viename iš 1934–1936 metų „Geležinkelininko“ numerių nėra žinių apie naujos ir tais laikais gražios stoties atstatymo darbus, o čia buvo rašoma net apie nelabai reikšmingus įvykius.

Stotyje buvo įsikūręs net bufetas (žmonės jį vadino *Linkevičienės bufetu* arba *traktieriumi*). Tą faktą patvirtina ir Lietuvos geležinkelių traukinių tvarkaraštis. Tačiau tai, kad stotyje yra bufetas, kai kam kėlė pasipiktinimą, ir tai aprašyta 1936 m. „Geležinkelininke“¹⁹. Bufetas egzistavo ir po karo.

„Bufetas užsidarė apie 1960 m., o atsirado gal Smetonos laikais. Bufete kurį laiką dirbo ir P. Šumyla“ (3). *„Bufetas stotyje tikrai ilgai veikė. Į bufetą atveždavo arklinės dešros. Stasė Guzikauskienė buvo bufetininkė“* (10).

Stotis tapo susitikimų vieta jaunimui, miestelio gyventojai eidavo į stotį pasivaikščioti (*ant špaciero, ant paciero*). 16 valandą, kai atvykdavo traukinys iš Daugpilio, žmonės apsirengdavo šventiškai, užremdavo šluotkočiais duris ir traukdavo į stotį tarsi sutikti traukinio (nors nieko atvažiuojančio ir nelaukdavo). Sutikę traukinį, neskubėdami, pasišnekučiuodami su kaimynais grįždavo namo, o jaunimas tuo metu jau tardavosi, kokioje troboje šokius surengti (4, 13, 16). *Špacieravimo* paprotys išliko ir pokariu, tačiau neilgai.

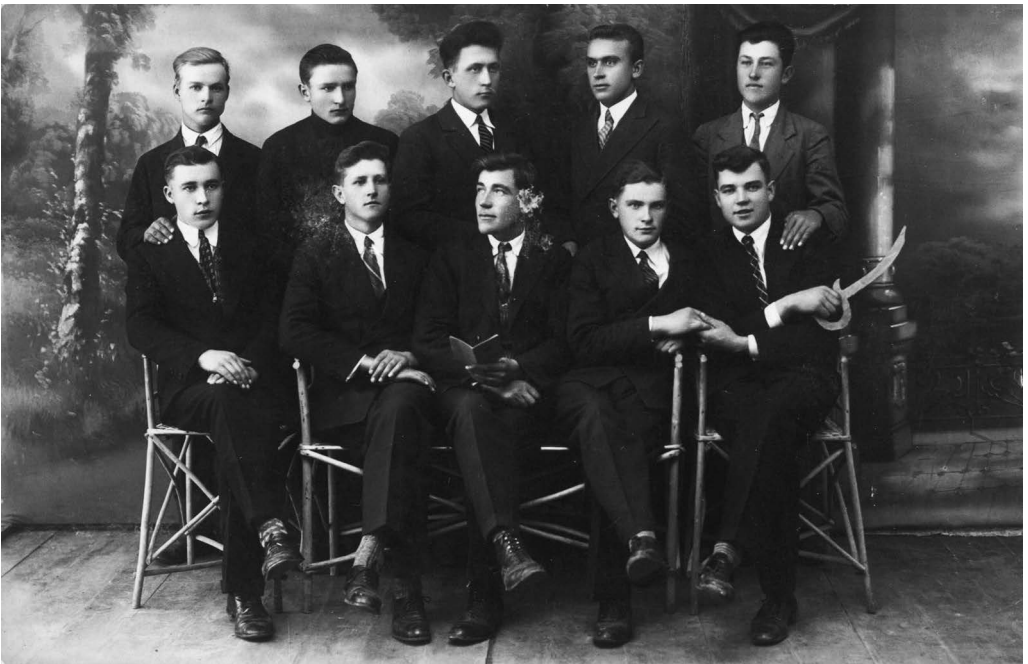
„Ypač didelis špacieras būdavęs šeštadieniais, o paprastom dienom mažiau“ (4). *„Peronas visada nušluotas, tvarkingas. Kelevinių traukinių atvykimas miestelio gyventojams buvo lyg pramoga, susitikimo vieta. Ypač sekmadieniais čia susirinkdavo daug žmonių. Vaikščiodavo arba būreliais susispietę šnekučiuodavosi. Tai buvo proga pasimatyti, pajuokauti, ką nors sužinoti, ką nors pranešti arba paprasčiausiai papletkavoti“* (12).

Antrojo pasaulinio karo metu pati stotis nenukentėjo (šiek tiek kliuvo tik vandens bokštui), tačiau sudegė visi aplinkui esantys sandėliai, o erdvė aplink stotį liko tuščia iki šių dienų. Gaisras kilęs nuo ant kooperatyvo sandėlių užmestos bombos (1).

¹⁷Ten pat, ap. 8, b. 1044.

¹⁸Ten pat, b. 1043.

¹⁹Geležinkelininkas, 1936, p. 82.

*Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės
jaunimas. 1930 m. Iš Felicijos Naujokaitienės
albumo*

*Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės
jaunimas. 1930 m. Iš F. Naujokaitienės albumo*

Prie valdiško namo stovi (iš kairės): Bonifacas Godliauskas, Julija Godliauskienė, stoties viršininkas Vladas Godliauskas, Cecilija Godliauskaitė, Stasė Garbauskaitė, Zofija Garbauskienė, kelio meistras Antanas Garbauskas. Priekyje sėdi Aleksas ir Antanas Garbauskai. 1941 m.

Karui baigiantis stotis trumpam buvo pasipuošusi penkiakampe žvaigžde (tą faktą patvirtina tik K. Pigagos nuotrauka), tačiau žmonės to neprisimena, matyt, toks papuošimas buvo laikinas. Sovietiniais laikais viršutinės ventiliacijos ertmės buvo užmūrytos, pakeltas stogas – kad nevarvėtų (5).

* * *

Visai netoli stoties pastato yra valdiškas namas. 1911 metų plane pažymėtas kaip kelio meistrų ir keturių remonto darbininkų namas. Buvo sudegintas Pirmojo pasaulinio karo metu ir ant senųjų pamatų atstatytas vėliau už stoties pastatą. 1938 metų plane šalia namo suprojektuotas ir gėlynas²⁰. Namas dviaukštis, 4 butų. Kiekvienas butas turėjo 2 (gal ir 3) kambarius ir virtuvę. Iš butų buvo perėjimas į bendras pagalbines patalpas – kepyklą, skalbyklą ir į individualius sandėliukus su rūšiais bulvėms. Tualetai buvo priestate prie namo. Kepykloje stovėjo didžiulė krosnis. B. Karaveckienė pasakojo, kad ir duoną patys joje kepdavę, ir pyragus, ir sausainius. Skalbykloje buvo didelis katilas karštam vandeniui.

Stoties budėtojas Vincas Ivaškevičius, 1941 metais gyvenęs bute kartu su V. Godliauskų šeima, pirties katile mirkydavo lentas ir išlenkdavo slides – buvo gabus stalius, vaikai norėjo juo sekti (12).

„1936 m. tėtis (V. Godliauskas) gavo paskyrimą dirbti Panemunėlio stoties viršininku. Ilgai svarstė. Nugalėjo geros sąlygos – butas naujame name, čia pat mokykla. <...> Naujas namas geležinkelių šeimos dar kvepėjo dažais. Trijų kambarių butas su dviem įėjimais. Priestate sandėliukai, skalbykla, tualetas. Už keliuko – nauji tvartukai, patogiai įrengti ir aptverti tvora, daržas, o už jo jau mokyklos kiemas. Darže didelis ažuolas, jame – gandrų

²⁰LCVA, f. 1160, ap. 8, b. 1045.

šeimyna. Prie daržo buvo raudonų plytų pastatas – pirtis. Prie gyvenamojo namo ir prie stotelės iš abiejų pusių buvo pieva, o vidury gėlių klombos“ (12).

Daug šeimų įvairiu metu yra gyvenusių šiame name – Sipavičiai, Godliauskai, Garbauskai, Ivaškevičius, Venskai, Bakšiai, Tamuliai, vėliau Dominauskai, Pekšiai, Karaveckai, Šukiai, Prakopavičiai, Kuolai ir kiti.

* * *

Prie valdiško namo buvo geležinkelininkų pirtis. Pastatyta, matyt, tiesiant geležinkelį kartu su kitais pastatais, išliko nepaliesta per Pirmąjį pasaulinį karą, tačiau nustojo gyvuoti tuoj po Antrojo pasaulinio karo.

„1951 m. pirtis jau nebedirbo. O anksčiau ir vyrai (P. Tuitai) teko tvarkyti pirties katilą“ (15).

Pati pirtis buvo raudonų plytų, tačiau ypač įdomios buvo jos lubos (5, 6): tarp bėgių sukrautos plytos viduje sudarė arkas (iš lauko stogas dengtas čerpėmis). Tai nebuvo unikalus statinys, nes tokią pat pirtį A. Garbauskas yra matęs jau vėlesniais laikais Kybártuose, Obėliuose, Panevėžyje.

Tarpukario laikais pirtis buvo kūrenama kartą per savaitę (šeštadieniais), iki pietų maudydavosi vyrai, po pietų – moterys (11) arba atvirkščiai (14). Pokario laikais kūrenta tik kas antrą šeštadienį (11). Maudymasis kainuodavo apie 10 centų žmogui (6). Nors dėl šios kainos žmonės nesutaria – 20 centų (1), 50 centų (2). A. Bieliūno teigimu, pirtis buvo kūrenama penktadieniais ir šeštadieniais, vieną dieną prausdavosi moterys, kitą – vyrai.

„Geležinkelininko“ laikraštyje²¹ aprašyta Kauno geležinkelininkų pirtis, kuri buvo kūrenama šeštadieniais, moterys joje maudydavosi nuo 8 iki 14, o vyrai – nuo 14.30 iki 23 valandos. Tikėtina, kad tokia pati tvarka buvo įvesta ir kitose geležinkelio pirtyse.

Pirtis buvo kūrenama nebetinkamais pabėgiais. Viduje – karšto vandens kubilas (didelis, kaip autocisterna), į krosnį įleistas vamzdis – ir vanduo cirkuliuoja. Pasieniais stovėjo du suoliukai. Kiekvienas žmogus atsinešdavo savo prausimosi dubenį, vantas ir kitką (5). Kas pirtį kūrendavo, žmonės irgi pasakoja įvairiai – moterėlės (1), Daratėnas (11), kelio tarnyba (2).

* * *

1911 m. topografijos žemėlapyje mažiau kaip už vieno varsto nuo stoties į Rokiškio pusę yra pažymėtos kareivinės (*kazarmos, kašarka*).

Po 1863 m. sukilimo Šiaurės vakarų krašto karinis viršininkas (generalgubernatorius) M. Muravjovas pareikalavo pakeisti visus Peterburgo–Varšuvos geležinkelio tarnautojus katalikus stačiatikiais (rusais), iškirsti mišką prie kelių ir pastatyti kareivines (*barakus*) bei gynybinius pastatus, pritaikytus šaudyti iš patrankų į visas puses (*blokhauzus*), stotyse ir strateginėse

²¹ *Geležinkelininkas*, 1937, p. 92.

vietose (prie tiltų, tunelių). Su pirmuoju reikalavimu Vyriausioji Rusijos geležinkelių bendrovė sutiko ir pranešė, kad lenkus pakeis rusais ir užsieniečiais, o dėl antro reikalavimo atsakė neturinti lėšų šiems darbams ir pasiūlė kariuomenei reikalingus pastatus pasistatyti pačiai, panaudojus prie kelio iškirštą mišką²².

Dabar sunku pasakyti, koku būdu buvo pastatytos kareivinės prie Panemunėlio, tačiau iki šių laikų pastatas liko – medinis, aukštomis lubomis, kiekvienas iš trijų butų turėjo kambarį ir virtuvę; butą apšildė krosnis, kurioje seniau buvo išmūryta ir duonkepė; prie pastato mažutis tvartukas. Gyventojai laikydavo gyvulius, šienaudavo pageležiinkelėje. Gyventi nebuvo labai patogiu, nes kareivinių pastatas šalia bėgių, tad „*kai eina traukinys, puodų dangčiai virpa*“ (15).

1911 metų plane pažymėta, kad čia buvo ne visos sudėties kareivinės, tik pusės. Didesnės kareivinės buvo Skāpiškyje ir Šapėliuose. J. Tuitienės vyras P. Tuita yra sakęs, kad karo metu kareiviai čia buvo apsistoję. Tačiau, kaip atsimena J. Tuitienė, dažniausiai kareivinėse būdavo apgyvendinami geležinkelininkai – geležinkelio seniūnas, vyresnysis darbininkas ir paprastas darbininkas su šeimomis. Čia yra gyvenę Tuitos, Matuzoniai, Savickai, Malciai, Dargužai ir kt. Arba čia laikinai apgyvendindavo ir geležinkelio budėtojų šeimas, kol atsilaisvindavo vieta valdiškame name (5). Šiuo metu buvusiose kareivinėse gyvena dvi šeimos.

* * *

Stotyje buvo vandentraukė (*vandensiurbė, vandenpumpė, siurblinė, vodokačka*). Nutiesus geležinkelio liniją, vienas svarbiausių dalykų buvo aprūpinti garvežius vandeniui. 1911 metų plane pažymėta, kad Panemunėlio stotyje vanduo garvežiams paduodamas iš Šetekšnės upės (atstumas iki bėgių 343 m), vamzdžio storis nenurodytas.

Šetekšnos upėje buvo suręsta užtvanka iš akmenų ir dviejų eilių ažuolinių rąstų, o į tarpus priversta žemių. Užtvanka buvo reikalinga vandens lygiui palaikyti vasarą, kai vanduo nusekdavo. Liudytojų pasakojimais, vanduo upėje buvo aukštai pakeltas, tačiau vasarą, upei nusekus, akmenimis per brastą buvo galima pereiti į kitą krantą. Iš upės buvo nuvestas apie 6 m ilgio medinis lovys, kuriuo vanduo atitekėdavo iš upės į šulinį su filtrais, tada švarus vanduo siurbliais buvo užpumpuojamas į vandens bokštą prie geležinkelio. Vanduo tekėjo vamzdžiais, paklotais po dabartine Šetekšnos gatve, tačiau nuo buvusios pradinės mokyklos iki bokšto vamzdžiai yra įmontuoti į tam tikrą tunelį. Nuo bokšto palei bėgius į abi puses buvo pastatytos dvi geležinės kolonėlės su svirtimis (kitų teigimu – rankenėlėmis), iš kurių mašinistai ir prisipildavo vandens. Visa vandentraukės sistema buvo įrengta pagal klasikinę schemą.

Vytautas Vaštaka prisimena iš senelio J. Vaštakos pasakojimų, kad iki Pirmojo pasaulinio karo siurblinėje vanduo garvežiams buvo pumpuojamas garine pompa. Ir tik vokiečiai karo metu pastatė dyzelinį mechanizmą.

„Motoriukas prie vokiečių buvo pastatytas, o dar anksčiau buvo garinė pompa – kūrendavo durpėmis ar malkom“ (11).

1939 m. „Geležinkelininke“ spausdinami istoriniai faktai apie vandentiekį Lietuvoje:

²² Žeimantas L. *Lietuvos geležinkeliai...*, p. 8.

„Nuo 1920 m. iki 1923 m. veikė 29 vandentiekiai, 1924 – 33 ir 1925 m. – 30. Ligi 1926 metų jokių papildomų įrengimų vandentiekiuose nebuvo daryta. Tikslai 1926 m. buvo pradėta vandentiekius tvarkyti. Tuo tikslu dalis vandentiekių buvo elektrifikuoti, dalis aprūpinta vidaus degimo varikliais, o buvę garo agregatai, kiek pasenę ir neekonomiški, buvo palikti kai kuriose stotyse kaip atsarginiai. Dabar turime 21 vandentiekį, iš kurių 16 elektrifikuota, 9 – aprūpinti vidaus degimo varikliais ir 6 – garo agregatais“²³.

Ilgametis vandensurbės darbuotojas

Daug informacijos apie vandentraukės darbą suteikė ilgametis darbuotojas A. Gūra, kuris čia dirbo nuo 1960 metų, nes buvo baigęs aukšto spaudimo garo katilų aptarnavimo kursus. Jis pasakojo, kad nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu vandenį garvežiams pumpuodavo elektrinis variklis (galia – 35 kubai vandens per valandą), o elektrą tiekdamo linų fabrikas, todėl vanduo bėgdavo nereguliariai ir ne visi spėdavo juo apsirūpinti. Per Antrąjį pasaulinį karą buvo apgadintas vandens bokštas (vandens katilas), tad kurį laiką, kaip prisimena pasakotojai, privažiuojantys pervažą garvežiai pypindavo (tai reikšdavo, kad garvežiui reikia vandens), o tada jau vandensurbės darbininkai iš lėto pradėdavo vandenį pumpuoti (2).

Apie 1957 m. buvo pastatytas dyzelinis variklis (galia – 40 kubų per val.) ir kurį laiką dirbo du varikliai. Trečias variklis buvo pastatytas, kai ėmė kursuoti didieji garvežiai (*Zil*). Šis variklis (vadinamas *Blakstonu*) buvo labai galingas, tuo metu laikytas vos ne technikos stebuklu. Pastačius jį teko statyti ir naują vandens iš upės padavimo liniją – teko kirsti vandensurbės pamatus, kurie nuo senų laikų sumūryti iš raudonų plytų, ir taip tvirtai, kad kūjis neima – atsoka ir žymės nepalieka. Tuo metu prie vandentraukės dirbo trys ar keturi žmonės dviem pamainomis. Iš ilgamečių vandensurbės darbuotojų žmonės prisimena A. Gūrą, A. Bukauską, Čerešką, V. Tuomonį. Tarpukariu prie vandensurbės dirbo J. Kromeris, A. Vaikutis, S. Paukšta. Vandentraukės teritorija buvo apie 4 ha, ji visa buvo aptverta tinkline tvora ir net pakabinta lentelė, kad pašaliniais įėjimas draudžiamas. Tačiau moterys vis tiek eidavo prie upės skalbti, o vietos darbuotojai paprastai jų nevaikydavo.

„Kartą iš Šiaulių atvažiavęs viršininkas, priėjęs prie skalbiančios moteriškės, klausia: kas leido skalbti? O toji ir atsako: visos skalbia, ir aš skalbiu. Na ir barė tada viršininkas A. Gūra: „Matai, vadinasi, nedraudži skalbti...“ (7).

²³ *Geležinkelininkas*, 1939, p. 207.

*Panemunėlio
geležinkelio stoties
pastatas su užkaltais
langais. 2001 m.
birželio 30 d.*

Vandensiurbės teritorija buvo labai prižiūrima (taip sakė daugelis respondentų, nes, be kita ko, prie jos vykdavo gegužinės, šokiai ir iškilmės) – visur apipjauta, tvenkinukas išvalytas, jokios dilgėlės nepamatysi, kelelis smėliu išpiltas, nukalkintais akmenimis pakraščiai išdėti. Langai nuolatos valomi (dažnai aprūkdavo), sienos kasmet perdažomos. Visur švara ir tvarka. Kai mokiniai gimnazijoje mokydavosi apie siurblius, būtinai eidavo į ekskursiją į siurblynę (8, 10, 13).

Vandentraukės reikšmė sumažėjo, kai ėmė važinėti daugiau šilumvežių vietoj garvežių – jiems vandens neberekėjo. Vandens padavimas į bokštą buvo automatizuotas, tad A. Gūrai reikėdavę tik apžiūrėti, kaip dirba siurblynės mechanizmai, ir 10-ą valandą būtinai ateiti į stotį, kai atvyksta keleivinis traukinys iš Šiaulių (kartais juo atvažiuodavo valdžios žmonių). Apie 1998 metus vandentraukės mechanizmai buvo išvežti, o 2003 metais – nugriautas vandens bokštas. Dabar tik sodria žole apaugę pamatai mena vandentraukės pastato vietą.

Šiuo metu ir stoties pastato langai užmūryti, o durys užkaltos. Ant durų dar ilgokai kabėjo maža lentelė su traukinių tvarkaraščiu, o jame pažymėta, kad traukinys Panemunėlio stotyje stovi 1 min. Stoties kaip ir nebeliko.

Traukiniai

Nuo linijos įkūrimo Liepojos geležinkelis Radviliškio–Kalkuonės linija leido du keleivinius traukinius. Vėliau buvo prijungiamos vis tolimesnės kelio atkarpos, o traukinių maršrutai – ilginami. 1877 m. Liepojos–Romnų geležinkelis leido ir po 2 prekinis traukinius (vidutiniškai po 25 vagonus) iš Kalkuonės per Radviliškio stotį Mažeikių link. Tiek pat traukinių kiekvieną dieną važiavo į kitą pusę²⁴.

1878 m. Liepojos–Romnų linija kursavo T210 modelio garvežiai²⁵.

Kadangi geležinkelio atkarpa Daugpilis–Radviliškis sujungė dvi skirtingo priklausomumo linijas, tai iš pradžių buvo nustatyti ir skirtingi mokesčiai; dėl to ilgainiui kilo daug problemų, tad važiavimo bei pervežimo mokesčiai buvo suvienodinti.

„Kadangi Liepojos bendrovės pagrindinis tikslas buvo aprūpinti uostą krovinių, o Leñtoa-

²⁴ LVIA, f. 378, BS 1878, b. 19, l. 2.

²⁵ Раков В. А. *Локомотивы отечественных железных дорог 1845–1955*, Москва, 1995, с. 36.

rio–Romnų geležinkelio bendrovės – pateikti eksportui Ukrainos grūdus, tai jos gana greitai pastebėjo, kad daugiau gali laimėti susijungusios bei suvienodinusios vežimo tarifas. 1876 06 01 geležinkeliai faktiškai susijungė. Jungtinis geležinkelis, taip pat bendrovė, pavadinta Liepojos–Romnų. Bendrovės valdyba įsikūrė Peterburge, Nevos prospekto 30 name. Geležinkelio centrinė administracija liko Minske”²⁶.

Buvo nustatyti tokie mokesčiai už važiavimą: keleiviai už kiekvieną varstą II klasės vagonuose mokėjo po 3,5 kapeikos, III klasės vagonuose – 2 kapeikas. I kategorijos kroviniams (geležis ir geležies dirbiniai, medis ir medžio dirbiniai, vynas, aliejai, greit gendantys kroviniai, stiklas, ginklai ir pan.) – 1/8 kapeikos už pūdą varstui; II kategorijos kroviniams (duona, miltai, popierius, linai, veltinis ir pan.) – 1/12 kapeikos už pūdą varstui; III kategorijos kroviniams (druska, šienas, skudurai, kaulai, gipsas, molio dirbiniai ir pan.) – 1/16 kapeikos už pūdą varstui²⁷.

1900 m. Liepojos–Romnų geležinkelis kasdien leido du Radviliškio–Kalkuonės traukinius iš abiejų pusių. Toks traukinių grafikas išliko iki kaizerinės Vokietijos okupacijos.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui visi geležinkelio linijos tarnautojai buvo priversti pasitraukti kartu su rusų kariuomene.

„Rusai susprogdino šiame ruože bemaž visus tiltus, vandentiekius, vamzdžius, iešmus, pastatus. Šio straipsnio autoriui teko pačiam dalyvauti Rusijos kariuomenės pasitraukime ir visa tai matyti savo akimis. Ypač pasižymėjo Kariuomenės gabenimo žinybos karininkai. Jie turėjo savo valdžioje pionierių (sapiorių) ir pėstininkų rinktinėlę (1–2 būrių sudėties). Šios rinktinėlės besitraukdamos suardydavo geležinkelį ir jo pastatus...”²⁸.

Vokiečiai patys atstatė geležinkelius ir juos tvarkė, nes kartu su besitraukiančia rusų kariuomene buvo įsakyta trauktis ir visiems geležinkelių specialistams²⁹. 1915 m. pabaigoje fronto linijaėjo 20–30 km nuo Rygos ir tęsėsi pagal Dauguvą iki Daugpilio. Tokia padėtis išliko iki 1917 m. rugpjūčio³⁰.

1918 m. geležinkelio tarnautojai grįžo į Lietuvą. Tai detalai aprašyta 1939 m. laikraštyje „Geležinkelininkas“ paskelbtoje archyvinėje medžiagoje, pagrįstoje geležinkelininkų atsiminimais³¹.

Geležinkelių valdybos 1919–1923 metų darbo apyskaitoje laikotarpis po karo aprašomas ypač detalai:

„Ruožų perdavimas vyko etapais kas kelios dienos. <...>. Ruožas nuo Panevėžio iki Radviliškio perduotas liepos 7 d., <...>, o vėliau, persiuovus bolševikų perdirbtą rusų kelią į normalias vėžes, ruožas Radviliškis–Panevėžys pailgėjo iki stoties Ilaukės.

²⁶ Žeimantas L. *Lietuvos geležinkeliai...*, p. 12.

²⁷ Косаковский Г. *Железные дороги Литвы*, с. 55.

²⁸ Ružancovas A. *Geležinkeliai Lietuvoje 1859–1919 metais; Geležinkelininkas*, 1939, p. 237–238.

²⁹ Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, Čikaga, 1986, p. 96.

³⁰ Kutka P. *Geležinkelių atstatymo darbai Lietuvoje 1914–1918 m.*, Kaunas, 1931, p. 12.

³¹ *Geležinkelininkas*, 1939, p. 204–248.

Kadangi Susisiekimo ministerijos žinioje nebuvo jokių normalaus tipo riedmenų, jei neskaitysime tų dvidešimties su viršum prekinių vagonų, kuriuos mūsų kariuomenė, atvaduodama kraštą nuo bolševikų, buvo iš jų užgrobusi, tai perduotiems ruožams eksploatuoti teko su vokiečių geležkelių administracija vesti derybas dėl išnuomavimo iš jų riedmenų....

Tokioje padėtyje mūsų geležkeliai buvo iki spalio mėnesio 21 dienos, kuomet organizuotieji Bermonto–Avalovo būriai paėmė į savo rankas Radviliškio stotį ir, besiverždami pirmyn, užėmė ir Linkaičių stotį. Nuo bendrojo Lietuvos geležinkelių tinklo liko atkirstas Ilaukės–Šeduovės ruožas ir jo eksploatacija buvo palaikoma tomis riedmenomis, kurios tame ruože buvo pripuolamai užsilikusios. Tų riedmenų pataisai atlikti teko skubotai organizuoti Panevėžio stotyje laikinas dirbtuves”³².

Lietuvos geležinkelio valdyba net ruošėsi deryboms su Rusija; delegacijai buvo rengiami dokumentai apie geležinkelius, jų patirtus nuostolius po rusų šeiminkavimo tarp jų ir Pānevėžio–Šapėlių ruože³³.

Lietuvos geležkeliai buvo nualinti, be to, dalis jų nutiesta pagal karo metais supaprastintus reikalavimus. Jie buvo nesaugūs, todėl pirmaisiais pokario metais pertvarkydami kelius Lietuvos geležinkelininkai turėjo daug darbo. 1921–1924 metais Radviliškio–Obelių linijoje buvo atstatyti keturi (karo metu susprogdinti ir tik laikinai sutaisyti) tiltai nuo 9 iki 12 m ilgio kiekvienas³⁴, padidintas balastinis sluoksnis linijoje Radviliškis–Daugpilis³⁵. O 1926 m. planuotas tilto angos remontas Panemunėlyje buvo atidėtas metams dėl lėšų trūkumo³⁶.

Iki 1922 metų garvežiai kaip kurą naudojo malkas, kurių atsargos jau buvo beišsenkančios. Dažnai traukiniai sustodavo peronuose, kad papildytų kuro atsargas, ir tai atsiliepdavo traukinių eismo reguliarumui ir greičiui. Nuo 1922 metų garvežiai ėmė naudoti kaip kurą akmens anglį, nors malkos vis dar buvo naudojamos. Plačiai buvo naudojamos ir durpės, kurių Lietuvoje buvo gausu³⁷.

Vis dėlto nepaisant sunkumų 1919–1923 metų Geležinkelių valdybos darbo apyskaitoje gerai atsispindi krovinių ir keleivių, tenkančių Panemunėlio geležinkelio stočiai, srautų didėjimas pagal metus³⁸.

Ypač įsimintinas įvykis visų laikų geležinkelininkams buvo bėgių siaurinimas ir platinimas (nuo bėgių nutiesimo iki šių dienų jie buvo perkalti mažiausiai 4 kartus). Darbų apimtis ypač gerai matyti pavarčius tų metų darbininkų tabelius – 1920 m. vieną mėnesį Panemunėlio kelio ruože dirbo daugiau kaip 80 žmonių³⁹.

„Užėmusiai Lietuvą kaizerinei kariuomenei geležinkeliai buvo reikalingi, kad galėtų aprūpinti fronto dalinius amunicija bei maistu. Todėl karinė vadovybė ėmė sparčiai tvarkyti geležinkelius, perkaldama vėžę į 1435 mm pločio. Kariškams tai padaryti nebuvo sunku, nes pabėgiai buvo mediniai”⁴⁰.

³² Geležinkelių valdybos darbuotės apyskaita už 1919–1923 metus, Kaunas, 1925.

³³ Lietuvos geležinkelių apžvalga, 1918–1920 m., p. 20.

³⁴ Geležinkelininkas, 1939, p. 204.

³⁵ Косаковский Г. Железные дороги Литвы, с. 110.

³⁶ LCVA, f. 1160, ap. 5, b. 1967.

³⁷ Косаковский Г. Железные дороги Литвы, с. 101.

³⁸ Geležinkelių valdybos darbuotės apyskaita...

³⁹ LCVA, f. 1160, ap. 3, b. 382.

⁴⁰ Žeimantas L. Lietuvos geležinkeliai..., p. 16.

Keičiami pabėgiai

Senieji geležinkelininkai dabar džiaugiasi, kad tais laikais pabėgiai buvo mediniai (ąžuoliniai ar uosiniai) – viens, du ir perkali, ir kartu stebisi, kad dabar dedami gelžbetoniniai pabėgiai greičiau sutrūksta, ir „kaipgi jie perkals bėgius, jei reikės. Juk betono neperkalsi!“ (2).

Nepriklausomos Lietuvos metais ypač trūko gerų geležinkelio specialistų („Daugelis geležinkelininkų buvo savamoksliai“) (16), tad nuolat buvo organizuojami kursai – tai gerai matyti vartant „Geležinkelininko“ 1935–1940 metų numerius. 1919 m. pavasarį surengti pirmieji geležinkelininkų kursai, kurie parengė 80 eismo ir telegrafo specialistų⁴¹. Baigusiems mokymus buvo suteikiamos aukštesnės kategorijos, o nuo to priklausydavo ir atlyginimas. Pagal 1919–1920 m. tabelius nustatytos tokios apmokėjimo normos: 1 darbo dienos kaina vyrams – 12, moterims – 8,50, paaugliams (*nedaaugusiems*) – 7, pameistriams – 13–15, arkliams su vežimais (*padvadoms*) vienam arkliui – 35 auksinai⁴².

Daugelis žmonių sakė, kad geležinkelininkai geriausiai uždirbdavę visais laikais – ir darbininkai, ir kiti.

1921–1923 metų algalapyje pažymėta, kad Panemunėlio stotyje (Radviliškio kelio ruožo 4 nuovadoje) geležinkelininkams buvo mokamas toks mėnesinis atlyginimas: kelio meistras gaudavo 650–700 auksinų, kuopos seniūnas – 450–500, raštininkas – 350, darbininkas – 305–400 auksinų. Iš atlyginimo buvo išskaitomi mokesčiai už kūrą (senus pabėgius) – 30 auksinų, už rugius – 14,38 auksino ir už butą. Panemunėlyje butus gaudavo apie 12 žmonių, mokesčiai už butą buvo 2,80 – 5,20 auksino darbininkui, 8,00 – kuopos seniūnui ir 15,60 – kelio meistru⁴³. Kaip prisimena E. Bieliūnienė, geležinkelininko O. Sipavičiaus žmona, paklausta apie vyro algą, sakydavusi: „Gerai moka. Galima ir su balta berete vaikščioti“ (3).

1923 m. gruodžio mėn. atlyginimas pirmą kartą buvo išmokėtas litais:

⁴¹ *Ten pat*, p. 20.

⁴² LCVA, f. 1160, ap. 3, b. 382.

⁴³ LCVA, f. 1160, ap. 3, b. 379.

kelio meistras gavo apie 240 Lt, vyr. darbininkas – 160 Lt, remonto darbininkas – 150 Lt.⁴⁴

1936 m. vaiko (iki 17 metų) atlyginimas už valandą buvo mažiausiai 2 Lt, brigadininko – 6 litai, 1940 metais paauglio atlyginimas jau buvo nustatytas 4 Lt už valandą, o brigadininko – 8 Lt. Buvo nustatyta 8 valandų darbo diena⁴⁵. Papildomai buvo mokami priedai darbininkams, turintiems mažamečių vaikų, ir už papildomą darbą, pvz., pakrovimą į vagonus (2) ar už bilietų pardavimą (LCVA išlikusiuose 1938 metų žiniaraščiuose pažymėta, kad Kazys Kreiza už tai kas mėnesį gaudavo apie 23 litus papildomai⁴⁶). Kaip prisimena A. Garbaskas, tėvukas (kuopos seniūnas) tais laikais gaudavęs 180–200 Lt. 1942 m. A. Garbaskas, turėdamas tą patį etatą, gaudavo 130 reichsmarkių⁴⁷. Geležinkelininkams buvo skiriama ir vadinamieji maisto bilietai – 1938 m. buvo skiriami du tokie bilietai per mėnesį.

„Dukart per metus duodavo bilietus geležinkelininkams su šeimomis į tolimesnius miestus“ (15).

Nuo pat geležinkelio įkūrimo pradžios stotys pasikeisdavo informacija telegrafu.

„Kai tėtis (V. Godliauskas) budėdavo, nubėgdavau į stotį. Stebėdavau, kaip prieš ateinant traukiniui tėtis pardavinėdavo bilietus. Labai patikdavo ir telegrafas. Iš gretimos stoties Morzės abėcėle buvo perduodamas pranešimas apie traukinio išvykimą. Siaura popieriaus juostelė ilgėjo ir ilgėjo, o budintis tarnautojas skaitė pagal tuos brūkšnelius ir taškelius. Traukiniui išvykus tokiu pat būdu pranešdavo kitai stotčiai... Iešmininkai ir kiti tarnautojai labai sekdamas, kad degtų iešmų, ypač semaforų, žibintai, mat lempos buvo žibalinės“ (12).

Sovietiniais laikais (net ir prieš karą) geležinkelyje buvo įvesta krivūlių (žezlų, kelio laidos) signalizacijos sistema. Anksčiau apie kelio užimtumą ar laisvumą stotys viena kitai pranešdavo telegrafu ir pasirašydavo lapelius, o krivūlių sistema buvo įvesta dėl nepasitikėjimo: „Šneka – dar ne viskas. O jei koks diversantas prašo kelio?“ (5). Tad kiekvienoje stotyje buvo pastatyti aparatai – kaip bufetai, ir ten buvo sudėti geležiukai su numeriais. Traukiniui privažiuojant stoties budėtojas išimdavo geležiuką, prijungdavo prie vielos lanko ir nešdavo prie bėgių, kad pravažiuojančio traukinio mašinistas, iškišęs ranką, tą krivūlę pagautų. Nebereikalingą krivūlę išmesdavo į pakele, budėtojai privalėjo jas surinkti ir sudėti atgal, nes kitaip nebeveiktų visa sistema (5).

V. Lipeikaitė pasakoja apie Radviliškio geležinkelio ruožą:

„Karo metais ir po jo geležinkelyje veikė elektrinė krivūlinė eismo reguliavimo sistema. <...> Stotyse buvo įrengti specialūs aparatai. Pasukus induktoriaus rankenėlę, kaimyninėje stotyje suveikdavo automatas, leidžiantis išimti krivūlės raktą. Raktą stoties budėtojas įteikdavo lokomotyvo mašinistui. Tai buvo

⁴⁴Ten pat, b. 376.

⁴⁵Geležinkelininkas, 1936, p. 27; 1940, p. 193.

⁴⁶LCVA, f. 1160, ap. 3, b. 933.

⁴⁷Ten pat, ap. 4, b. 213.

leidimas užimti tarpstotę. Atvažiuojes į kitą stotį, mašinistas raktą atiduodavo budėtojui. Vėliau stotyse buvo įrengti keitikliai – lankai krivulės raktui įdėti⁴⁸.

O kad panemunėliečiai yra linę juokauti, pastebėjau paklaususi apie žezlus. Kelis kartus pirmiausia išgirdavau istoriją, kurią papasakosiu remdamasi savo tėvelio B. Indriūno pasakojimu:

„Na, žezlai reikalingi traukiniui stabdyti. Supranti, mašinstai lekia labai greitai, o stoties viršininkas nori, kad traukinys sustotų. Tada viršininkas atsistoja prie bėgių, traukinio mašinistas sveikindamasis iškiša galvą, tai viršininkas greitai užmauna jam ant kaklo žezlą, prismaugia – ir traukinys sulėtina greitį. Vėliau tuos žezlus iš pakelių surenka“ (9).

Signalizacijai buvo reikalingos ir dvi vėliavėlės (raudona ir geltona) – budėtojai pervažose signalizuodavo mašinistams apie galimas kliūtis kelyje arba kad kelias laisvas. 1937 m. geležinkelyje pradėti statyti semaforai su signalo pakartojimais. Tuo pačiu metu pervažos buvo pradėtos aprūpinti užkardomis, kai kurios iš jų turėjo šviesinę ir garsinę signalizaciją⁴⁹.

1948-aisiais šiauliškiai savo ruožė pradėjo diegti inžinieriaus Natalevičiaus sukurta pusiau automatinę eismo reguliavimo sistemą. Iš pradžių iešmams užrakinti buvo naudojamos vokiškos štucerinės spynos, vėliau Melentjevo – rusiškos. Po trejų metų pradėti diegti prožektoriniai šviestuvai, turintys optinį prietaisą. O 1956 m. semaforus pradėjo keisti šviesoforai, modernėjo ryšiai. Krivulinę sistemą pakeitė pusiau automatinė blokiruotė⁵⁰.

Apie 1958 metus semaforus pakeitė automatiniai šviesoforai (2), o apie 1978 metus buvo įrengta automatinė pervaža, budėtojų bei iešmininkų būdelės buvo neberekalingos, todėl jos nugriautos, pageležinkelėje iškirsti medžiai (ir sodas), kad būtų geras traukinių matomumas.

Nelaimingų atsitikimų Panemunėlio geležinkelio stotyje buvę nedaug.

Kai kurie iš jų buvo paminėti „Geležinkelininke“:

„Rugpjūčio 22 d. Panemunėlio–Skapiškio tarpustotėje 115 km, 2 pik. greitis traukinys Nr. 14 suvažinėjo ant geležinkelio pylimo buvusią karvę. Kadangi yra uždrausta geležinkeliu net žmonėms vaikščioti, už paleidimą gyvulio be priežiūros iš ūkininko išieškota atitinkama pabauda“⁵¹.

„Birželio 12 d. Skapiškio–Panemunėlio tarpustotyje 120 km sudegė valdinis trobesys, kuriame gyveno kelio priežiūros pareigūnai. Pučiant vėjui ugnis persimetė ir sudegino netoli gyvenančio ūkininko Apšėgos tvartą ir daržinę. Spėjama, kad gaisras kilo nuo iškritusios iš garvežio kibirkšties“⁵².

⁴⁸ Lipeikaitė V. Nesibaigianti estafetė, Lietuvos geležinkeliai. Šaknys ir atžalos, Vilnius, 1995, p. 79.

⁴⁹ Косаковский Г. Железные дороги Литвы, с. 112.

⁵⁰ Lipeikaitė V. Nesibaigianti estafetė..., p. 80.

⁵¹ Geležinkelininke, 1938, p. 268.

⁵² Ten pat, 1939, p. 243.

*Tarptautinis traukinys
Daugpilis–Tilžė su
trimis vagonais.
K. Pigagos nuotr.
1938 m.*

Briedis buvo suvažinėtas prie Panemunėlio tilto (netoli kazarmų) (15).

„Yra pasitaikę, kad iešmininkas permesdavo ne tą iešmą, tačiau jokių traukinių avarijų nėra buvę. Iešmininkai tada būdavo nubaudžiami pažeminant pareigas iki kelio darbininkų“ (14).

* * *

1926 m. Lietuvos geležinkelio traukinių tvarkaraštyje yra minimas traukinys Nr. 49/52 ir 57/58, kursuojantis linija Radviliškis–Panevėžys–Obeliai–Gryvė. Traukinys atvykdavo į Panemunėlį 3.50, stovėdavo 3 min. ir išvykdavo 3.53⁵³.

Buvo ir vienas tarptautinis reisas (Daugpilis–Tilžė), 1937–1938 metais kursavęs ir pro Panemunėlį. Traukinį sudarė 3 vagonai: bagažo, tarptautinis ir bendras. Kiekviena (I klasės vagono) kupė turėjo ventiliacinį vamzdį. Bagažo vagonė buvo būdos šunims. Ant bagažo vagono stogo buvo pakyla – nuo čia traukinio vyr. konduktorius matydavo visą stogą, stebėdavo, kad nebūtų apiplėšimų, „zuikių“ ant stogo ir pan. (5).

Kaip 1937 m. rašė „Geležinkelininkas“, sausio 4 d. Berlyne prasidėjo tarptautinė konferencija „Nord–Ekspreso“ tvarkaraščiui Paris–Berlin–Tilžė–Radviliškis–Obeliai–Daugpilis–Maskva nustatyti. Dabar „Nord–Ekspresas“ kursuoja triskart per savaitę Lenkijos kryptimi. Konferencija svarsto galimumus leisti minėtą ekspresą likusias tris dienas per Lietuvą⁵⁴.

„Nord–Ekspresas“ ruožą tarp Panevėžio ir Obelių (98 km) įveikdavo per 1 valandą 12 minučių⁵⁵.

Žymiausi keleivinių traukinių reisai: Šiauliai–Daugpilis ir Maskva–Kaliningradas (14).

1936 m. „Geležinkelininke“ rašoma, kad Šiaulių ruože eksploatuojama nauja susisiekimo priemonė – automatricos⁵⁶.

⁵³ Lietuvos geležinkelio traukinių tvarkaraštis, 1926.

⁵⁴ Geležinkelininkas, 1937, p. 1.

⁵⁵ Косаковский Г. Железные дороги Литвы, с. 114.

⁵⁶ Geležinkelininkas, 1936, p. 205.

Padidėjus keleivių srautui, 1934 m. automatricos pradėjo kursuoti ir plačiuosiuose geležinkeliuose (siaurukais automatricos kursavo nuo 1932 m.). Jų maksimalus greitis buvo 75 km/h, salone būdavo 50 sėdimų vietų. Pirmosios automatricos buvo iš Austrijos, vėlesnės – iš Vokietijos. Pastarosios turėjo 86 sėdimas vietas, po 4 prikabinamus vagonus (po 83 sėdimas vietas) ir po du 220 AG variklius⁵⁷.

Automatricos buvo dviejų rūšių – paprastos ir su priekaba, dažniausiai dažytos šviesiomis spalvomis. Būdavo ir greitosios automatricos (3 vagonų), tačiau jos kursuodavusios kitais ruožais (Šiauliai–Kaunas) (5). „Geležinkelininke“ rašoma, kad greitosios automatricos (iki 120 km/h) ėmė važinėti nuo 1938 m. kovo mėn., o Panevėžio apskrities Taryba daro žygius, kad greitosios automatricos būtų paleistos kursuoti ir Radviliškio–Panevėžio–Obelių ruože⁵⁸.

„Automatricos eidavo iki Panevėžio, o kaip toliau – nežinau. Vagonai žalsvi ir be garvežio. Iš Panemunėlio į Rokiškį kainuodavo 30 centų. Iki Panevėžio – tai gal ir trys litai. Automatricos per dieną pravažiuodavo dvi, ekspresai – trys. Ekspresų greitis buvo daug didesnis, ir vagonų traukinį buvo daugiau“ (13).

„Prie Smetonos į Rokiškį vežė 3–4 vagonai, o žmonių pilna, nėra kur atsistėti. O su arkliu iki Rokiškio reikėjo važiuoti valandą“ (11).

„Automatricos buvo su 2 baltais ar melsovais vagonais. Kai baigėme keturis skyrius (1939 m.), važiuovome Panevėžin ekskursijon (kainavo po 2 litus). Rytą eidavo, vakare grįždavo“ (7).

„Baigę Panemunėlio mokyklą (6 skyrius) abu su broliu važinėdavome traukiniu į Kupiškio gimnaziją. Geležinkelininkų vaikams nuolatiniai bilietai buvo labai pigūs. Važiuodavome gražiomis, greitomis automatricomis. Gaila, tai truko neilgai, nes nuo 1940 m. rudens vagonai vis prastėjo. Važiuodavo daug sovietinės armijos kariškių, aziatų, kurie nevengdavo užkabinėti keleivius ir mus, paaugles. Prasidėjus karui 1941 m. keleivinių traukinių eismas visai sutriko. Teko apsigyventi Kupiškyje. Į namus grįždavome retai“ (12).

Iki Rokiškio žmonės dažniausiai vykdavo automatricomis arba ekspresais. Daugpilio–Radviliškio traukinys išvykdavo iš Panemunėlio 9 valandą ryto, grįždavo apie 16 valandą. Bilietas kainavo gal 60 centų (16). Ketvirtadieniais eidavęs „turginis“ traukinys – mat ketvirtadieniais Rokiškyje būdavęs (ir dabar yra) didelis turgus (Panemunėlio stoty traukinys stovėdavęs net 15 minučių). Kadangi kiaulės Panemunėlyje buvo superkamos trečiadieniais, prie turginio traukinio buvo prikabinami ir „kiauliniai vagonai“ (16).

„Kiaules supirkdavo trečiadieniais. Kiaulės mušti negalima – liks žymė ir išbrokuos“ (13). „Kiaules buvo labai sunku parduoti – eilė iš vienos pusės nusidriekdavo iki Pandėlio gatvės, iš kitos pusės – iki tilto. Labai brokuodavo – dėmelė, gramas per daug – ir

⁵⁷ Косаковский Г. Железные дороги Литвы, с. 114.

⁵⁸ Geležinkelininkas, 1938, p. 78, 201.

nebeima. Nupirkta kiaulei ausyse įverdavo geležis ir duodavo savininkui 50 Lt, o vėliau, kai Panevėžy paskersdavo, – likutį sumokėdavo” (16).

Ne tušti riedėdavę prekiniai traukiniai į Stotį ir iš Stoties. Žmonės pamena, kad tėvai samdydavosi padieniais darbininkais (tiesa, dažniausiai samdydavo žydai) už 1 litą ar net už 80 centų per dieną – malti druskos, kreidos, pakrauti ir iškrauti vagonus, skusti popiermalkes. F. Naujokaitienė prisimena, kad žydai supirkinėdavo obuolius (labai rinkdavęsi), po to kurį laiką sandėliuodavo ir pakraudavo į traukinius – gal veždavo parduoti į miestus. Ir daug ką jie supirkinėdavę...

Prie stoties buvo sandėlis ir rampa. Čia iškraudavo atvežtus krovinius arba pakraudavo išsiuščiamus. Paskirtomis dienomis iš Salū, Kamajū, Svėdasų pieninių arkliais atveždavo dėžutėse po 10 kg supakuotą sviestą. Jį skubiai kraudavo į ledaines (vagonus, šaldomus ledais). Rudenį rampa pakvipdavo obuoliais. Čia juos rūšiudavo, kraudavo į dėžes ir išsiųsdavo. Būdavo gabenamos ir trąšos, ir įvairios prekės parduotuvėms (12).

1938 m. traukinių priėmimo ir išleidimo žiniuose pažymėta, jog pro Panemunėlį per dieną pravažiuoja penkios poros traukinių (961/962; 29/30; 39/40; 213/214; 13/14), kurie Stotyje stovi nuo 0,5 iki 20 minučių⁵⁹. Tikėtina, kad į turgų žmonės vykdavo arba traukiniu Nr. 961, kuris atvykdavo į Panemunėlį 8.45 ir stovėdavo 15 minučių, arba Nr. 213, kuris atvykdavo 10.40 ir stovėdavo 20 minučių. Grįždavo iš Rokiškio, greičiausiai Nr. 214, kuris Panemunėlyje sustodavo 16.49. Tai ir buvo traukinys, kurį sutikdavo žmonės, eidami *špaciero*.

Iš Antrojo pasaulinio karo laikotarpio žmonės geriausiai prisimena prie vokiečių kursavusius „atostoginius“ traukinius (*urliofcūgus*) (1, 11).

„Karo metu traukinių eismas pasikeitė. 1944–1945 m. dar teko atvažiuoti į Panemunėlį pas draugę B. V. Važiuodavau prekiniais traukiniais. Panemunėlyje traukinys sustodavo, nes pildavosi vandens, o grįžtant prie Kupiškio tekdavo šokti ir iš einančio traukinio. Eidavo ir urliofcūgai – kol traukiniai stovėdavo, vykdavo prekyba. Kariškiai keisdavo į lašinius ir kiaušinius įvairius daiktus: cigaretes, armonikėles, šokoladą, įvairias smulkmenas...Vokiečių karių laikysena bei apranga labai skyrėsi nuo sovietinių. Vasarą, traukiniui sustojus, prausdavosi iki pusės išsirengę. Grodavo akordeonu. Sovietiniai kariškiai buvo suvargę, apranga – apšiurusi. Vokiečiai – gražūs, aukšti vyrai, dantys tik blizga, pasitempę, visi laikroduoti” (12).

„Vokiečiai atvažiavo geležinkeliu – mašinos be vairo ir su spec. ratais” (16).

Karo metu ir vėliau į Panemunėlį ir jo apylinkes (kaip turbūt ir kitur) plūdo vadinamieji *bežencai* (pabėgėliai) iš Rusijos. Vokiečių valdžia geležinkelio stotyje dalydavo (priskirdavo) *bežencus* šeimoms, kad padėtų dirbti, o šeima turėjo suteikti pastogę ir maitinti (gal ir prižiūrėti, kad nepabėgtų) (9). Ar šeimai, priglaudusiai ⁵⁹LCVA, f. 1160, ap. 6, b. 94, p. 8.

kitataučius, būdavo suteikiamos kokios nors lengvatos, ar jie tik padėdavo atiduoti karo prievoles, jei šeimoje trūko darbingo amžiaus žmonių, – lieka neaišku.

„Bežencai turėdavo registruotis, o kai ėjo frontas, vokiečiai juos visus rinko“ (8).

„Tarp bežencų buvo ir žmonių, pabėgusių nuo išvežimo į Vokietiją darbams. Po karo rusai patys nelegaliai („užsikabina už vagonų – ir važiuoja“) traukiniais keliaudavo į Lietuvą ir čia pasilikdavo, nes Rusijoje buvo badas“ (2).

1965 m. pasirodė tobulesni trijų vagonų priemiestiniai dyzeliniai traukiniai. Labai suintensyvėjo traukinių eismas – per parą iki 40, traukinys eidavo kas 20 minučių (2), todėl ypač sunku buvo budėtojams: iš pradžių budėdavo po parą, vėliau – tik po 12 valandų (14). Ypač atidūs darbuotojai turėjo būti traukiniams prasilenkiant.

Žmonės

Geležinkelis nuo pat jo įkūrimo buvo strateginis valstybės objektas ir milžiniška organizacija, duodanti darbo daugybei žmonių. Kaip prisimena iš savo senelio Juozo pasakojimų V. Vaštaka, dabartinėje Stoties vietoje iki geležinkelio linijos tiesimo buvęs dvaro beržynas, dvaro eigulio trobesiai, o žemės rėželiai namams pasistatyti buvo dalijami tik dirbantiems prie geležinkelio darbininkams. Nuolatinis atlyginimas, galimybė gauti žemės sklypą namo statybai, didelė paklausa įvairiems darbams bei baudžios panaikinimas lėmė daugelio jaunų šeimų atsikraustymą ir ilgalaikį išikūrimą Stotyje, tad miestelis augo labai sparčiai. Apie 1900 metus galutinai susiformavo Stoties miestelio kontūrai.

Be abejo, pagrindinis stoties žmogus buvo jos viršininkas. 1919 m. Panemunėlio stoties viršininku nurodytas Pranas Kviatkovskas su 650 auksinų atlygiu. Telefonistais tuo metu dirbo: Vladyslavas Oziallas, Marija Franckevičias, Zosija Krivickaitė ir Juozas Kazlauskas. Iešmininku dirbo Aleksandras Ovčarnikas, sargu – Jonas Matiukas⁶⁰.

Sprendžiant iš 1920 metų algalapio, Panemunėlio geležinkelio ruože kelio tarnyboje nuolat dirbo apie 30 žmonių⁶¹. Daugelis jų buvo priimti dirbti nuo 1919 metų lapkričio 1-osios, kiti – vėliau. Sąrašė – gerai žinomos pavardės, kurias minėjo ir dabartiniai senieji gyventojai: Povilas Daratėnas, Antanas Abakanovičius (raštininkas), Jonas Deniščiukas, Albinas Jasiūnas, Vladas Butneris, Mataušas Kreiza, Liudvikas Sakalauskas, Juozas Miežis, Adomas Balis, Kostas Grumbinas, Petras Baltrūnas ir kitas Petras Baltrūnas, Zigmuntas Baleišis, Petras Janonis, Jonas Vaštakas, Antanas Kubilius, Petras Likas, Jonas Morkuškis (ar Morkušas), Justinas Mileronka, Kazys Borisas, Stasys Stukas, Peliksas Masiulis, Jonas Balaišis, Jonas Bieliūnas, Adomas Bieliūnas, Boleslovas Čėponis, Antanas Graičiūnas, Vasilis Rakevičius, Ottonas Sipavičius, Petras Mėlinis, Mikola Gauris, Danielius Arelis.

Dalis Panemunėlio gyventojų yra dirbę prie geležinkelio kartomis, pvz., A. Bieliūnas, jo tėvas A. Bieliūnas (1898–1977), ir senelis J. Bieliūnas.

⁶⁰ *Ten pat*, ap. 4, b. 260a, p. 83.

⁶¹ *Ten pat*, ap. 3, b. 374.

Eilės NN	Pavardė ir vardas	Pareiga	Kate- gorija	Tarnyb. laipsnis	Nuo kurio laiko pa- reigoj	Nuo kur. lai- ko tarnauja Lietuvos ge- ležinkeliuos	Pastaba
577	Toločka Nikodemus	Vyr. remonto darbininkas	II	I	1928 m. X-1 d.	1927 m. XI-16 d.	
578	Juzgevičius Petras	Remonto dar- bininkas	I	III	1919 m. VIII-1 d.	1919 m. VIII-1 d.	
579	Liaudauskas Povilas	"	I	II	1923 m. I-1 d.	1923 m. I-1 d.	
580	Stasevičius Kazys	L. e. kuop. se- niūno II eil. par.	III	I	1927 m. XI-16 d.	1925 m. XI-1 d.	
581	Januška Petras	Vyr. remonto darbininkas	II	I	1928 m. V-16 d.	1925 m. I-16 d.	
582	Kazlauskas Stasys	Remonto dar- bininkas	I	II	1925 m. II-1 d.	1925 m. II-1 d.	
583	Jurgelionis Jonas	"	I	II	1923 m. V-1 d.	1923 m. V-1 d.	
584	<u>Arelis</u> <u>Danielius</u>	Kuopos seniūnas I eil.	IV	IV	1920 m. I-1 d.	1920 m. I-1 d.	
585	Greibas Kazys	Vyr. remonto darbininkas	II	III	1921 m. V-1 d.	1921 m. V-1 d.	
586	<u>Beliūnas</u> <u>Jurgis</u>	Remonto dar- bininkas	I	II	1923 m. IX-1 d.	1923 m. IX-1 d.	
587	<u>Miežys</u> <u>Juozas</u>	"	I	III	1919 m. VII-1 d.	1919 m. VII-1 d.	
588	<u>Satkauskas</u> <u>Liucijus</u>	Kuopos seniūnas II eil.	III	III	1921 m. V-1 d.	1921 m. V-1 d.	
589	<u>Garbavskas</u> <u>Antanas</u>	Vyr. remonto darbininkas	II	II	1923 m. VIII-1 d.	1923 m. VIII-1 d.	
590	<u>Balys</u> <u>Adomas</u>	Remonto dar- bininkas	I	IV	1919 m. VII-1 d.	1919 m. VII-1 d.	
591	<u>Stankevičius</u> <u>Alfonsas</u>	"	I	IV	1928 m. I-1 d.	1919 m. VII-1 d.	

Rokiškio plotas

592	Kazlauskas Juozas	Kelio meisteris III eil.	VI	IV	1919 m. VII-1 d.	1919 m. VII-1 d.	
593	Kabllys Antanas	Kuopos seniūnas II eil.	III	III	1923 m. XII-1 d.	1921 m. VI-1 d.	
594	<u>Baltrūnas</u> <u>Petras</u>	Vyr. remonto darbininkas	II	IV	1923 m. VII-1 d.	1919 m. VII-1 d.	
595	Rulikauskas Antanas	Remonto dar- bininkas	I	III	1927 m. VI-16 d.	1920 m. VII-15 d.	
596	<u>Masiulis</u> <u>Peliksas</u>	"	I	III	1921 m. VIII-1 d.	1921 m. VIII-1 d.	
597	<u>Kreičė</u> <u>Matas</u>	Kuopos seniūnas I eil.	IV	IV	1926 m. XI-1 d.	1919 m. VII-1 d.	

32

Eilės NN	Pavardė ir vardas	Pareiga	Kate- gorija	Tarnyb. laipsnis	Nuo kurio laiko pa- reigoj	Nuo kur. lai- ko tarnauja Lietuvos ge- ležinkeliuos	Pastaba
598	<u>Grumbinas</u> <u>Kostas</u>	Vyr. remonto darbininkas	II	IV	1920 m. I-1 d.	1919 m. VII-1 d.	
599	<u>Stukas</u> <u>Stasys</u>	Remonto dar- bininkas	I	IV	1919 m. VII-1 d.	1919 m. VII-1 d.	
600	<u>Kubilius</u> <u>Antanas</u>	"	I	III	1919 m. XI-1 d.	1919 m. XI-1 d.	
601	<u>Čepėnas</u> <u>Juozas</u>	Kuopos seniūnas II eilės	III	III	1925 m. IX-16 d.	1920 m. I-1 d.	
602	Rusevičius Jonas	Vyr. remonto darbininkas	II	I	1929 m. I-1 d.	1925 m. XI-1 d.	
603	Adomonis Kazys	Remonto dar- bininkas	I	IV	1919 m. VII-1 d.	1919 m. VII-1 d.	
604	Papaurėlis Matas	"	I	II	1922 m. VIII-16	1922-VIII-16 1923-V-1	
605	Bitinas Augustas	"	I	II	1923 m. VII-16 d.	1923 m. VII-16 d.	
606	Jasiūnas Pranas	Kuopos seniūnas II eil.	III	IV	1919 m. VII-1 d.	1919 m. VII-1 d.	
607	Baratinskis Stasys	Vyr. remonto darbininkas	II	IV	1919 m. XII-1 d.	1919 m. XI-1 d.	
608	Žaliauskas Ignas	Remonto dar- bininkas	I	II	1923 m. II-15 d.	1923 m. II-15 d.	
609	Adomonis Juozas	"	I	II	1922 m. X-1 d.	1922 m. X-1 d.	

Lietuvos geležinkelio
direktoriaus 1929 m.
birželio 10 d. įsakymo
Nr. 60, kuriuo
skelbiamas etatinių
darbuotojų sąrašas,
ištraukos faksimilė.
Pabrauktos straipsnyje
minimos geležinkelio
remontininkų pavardės

*Panemunėlio
geležinkelio stoties
darbininkai-
remontininkai.
Iš kairės: 3-ias
V. Kreiza, 6-as
P. Stukas. Apie
1929 m. RKM-160*

Panevėžio–Obelių geležinkelio ruožo kelio meistrų 1919–1937 m. dirbo Bronius Svencickas⁶². Po Pirmojo pasaulinio karo su pertraukomis Panemunėlyje dirbo 3 šaltkalviai, 2 kalviai, mūrininkas, dailidė, paprasti darbininkai (nuo 20 iki 50), moterys ir paaugliai (*nedaaugę*)⁶³.

Kaip jau anksčiau minėta, buvo mokama ir žmonėms, arkliais išvežiojantiems keleivius nuo traukinio, vadinamajai *padvādai*. 1919–1920 metais taip dirbo (3–4 žmonės vieną mėnesį): Petras Čypas (visą laiką), Adomas Stukas, Kastulis, Juozas ir Jonas Vaštakai, Pranas, Stasys ir Jurgis Kaušakiai, Peliksas (kitur parašyta – Feliksas) Taločka, Jonas Vaiguckis, Alizas Bogužis.

*„Daug vyrų, grįžę iš kariuomenės, rasdavo darbo prie geležinkelio; pvz., K. Vaštaka (1901–1964), tarnaudamas elektrotechnikos batalio-
ne, tiesė geležinkelyje telefonus ir sugrįžęs iš armijos kartu su A. Bie-
liūnu Panemunėlio geležinkelyje tiesė telefonus, pakraudavo ir iškrau-
davo vagonus. Vėliau, kadangi turėjo arklį ir paprastą vežimą, kurio
sėdynės buvo su lingėmis (ant lisarų), veždavo žmones nuo traukinio.
Žmones nuo traukinio išvežiodavo ir Feliksas Talačka, ir Bimbiras,
ir Abramička (žydėlis) – tas tai bet ko neveždavęs, tik turtingesnius
keleivius“ (16).*

Nuo 1923 11 16 Panemunėlio stoties viršininko pareigoms (iš pradžių laikinai, o nuo 1924 06 01 – nuolatinei) paskirtas Juozas Šimanskas, Mataušo, iš Viekšnių.

*Juozas Šimanskas gimė 1899 05 18 Veiverių valsčiuje, Marijampolės
apskirtyje. Turėjo 2 klasių išsilavinimą (byloje yra rusų mokyklos
baigimo atestatas). Rusijos geležinkeliuose tar-
navo telegrafistu. Panemunėlyje J. Šimans-
kas dirbo 1923–1925 metais, jo atlyginimas*

⁶²Ten pat, ap. 1, b. 11395.

⁶³Ten pat, ap. 3, b. 382; f. 1161, ap. 3, b. 374.

kasmet kilo nuo 220 Lt per mėn. iki 308 Lt. 1925 05 01 perkeltas viršininku į Dabikinės stotį. 1942 05 04 vokiečių sušaudytas už žibalo vagystę Dabikinės stotyje⁶⁴.

Perkėlus J. Šimanską, į jo vietą buvo atkeltas Obelių stoties viršininkas Valerijonas Andrejauskas.

V. Andrejauskas gimė 1869 03 11 Obelių valsčiuje. 1892–1894 m. Rusijos geležinkeliuose tarnavo telegrafistu. Mokėjo 4 kalbas: lietuvių, vokiečių, rusų ir lenkų. Nuo 1895 iki 1918 m. dirbo stoties viršininko padėjėju Obeliuose, 1919 m. pakeltas stoties viršininku su 650 auksinų alga. 1920 m. alga padidinta iki 800 auksinų. V. Andrejausko perkėlimas į Panemunėlį faktiškai buvo pareigų pažeminimas ir bausmė, nes 1925 m. jis teismo buvo nubaustas už kyšius dviem mėnesiams kalėjimo. Geležinkelio stoties viršininkų ir jų pavaduotojų sąrašuose⁶⁵ V. Andrejausko tarnybinės eigos aprašymas susideda iš griežto papeikimo, patėmijimo ir 2 paprastų papeikimų. 1927 m. atleistas iš pareigų pačiam prašant, tačiau asmens byloje sudėti dokumentai rodo, kad buvo gana nemažai įvairių tarnybinio aplaidumo faktų⁶⁶.

Stotyje dirbant V. Andrejauskui, jo pavaduotojas buvo Stasys Kimontas, o telegrafistas – Vladas Zovė.

Stasys Kimontas, Adomo, gimė 1875 12 09 Kėdainių apskrityje, Baisogalos valsčiuje, Sirūtiškių dvare. Mokslo cenzas – 2 klasės Raseinių mokykloje. 1892 03 15 išvyko į JAV, Čikagą, ir gyveno ten 4 metus. 1896 m. sugrįžo į Lietuvą, 1898 m. buvo pašauktas tarnauti kariuomenėje iki 1901 metų. Dirbo Sibiro geležinkeliuose 1902–1922 metais, o jo ir jo šeimos vėlesnis grįžimas į Lietuvą buvo pripažintas pateisintu. 1926 04 21 perkeltas į Panemunėlį stoties viršininko padėjėju, o 1930 m. perkeliamas į Póžerūnų stotį viršininku. 1932 m. „kaipo persirgęs psichine liga 1,5 metų ir nepasveikęs atleistas iš tarnybos“. Pripažinta liga – dementia arteriosclerotica.

Vladas Zovė gimė 1905 09 28 Rygojė, prekybininkų šeimoje. Tėvas žuvo 1917 m. rusų–vokiečių kare. 1920 m. Vladas atvyko su mama į Lietuvą ir apsigyveno

Geležinkelininkų Talockų šeima. Iš kairės: tėvas su sūnumi Vladu, žmona Ulijona, duktė Genė. Stovi Mykolas Vilimas. Apie 1917 m.

⁶⁴Ten pat, ap. 1, b. 11738.

⁶⁵Ten pat, ap. 4, b. 342.

⁶⁶Ten pat, ap. 1, b. 220 ir 5400.

Panemunėlyje. Liaudies mokyklą baigė Rokiškyje. Specialybė – telegrafo darbininkas. 1924–1928 m. dirbo laisvai samdomu telegrafo darbininku, o vėliau pasiprašė dirbti Kaūno ruože. Prasidėjęs Antrajam pasauliniam karui grįžo arčiau mamos – į Obeliūs. Kaip II klasės technikas 1941 metais kas mėnesį gaudavo 160 reichsmarkių algą. Byloje yra du įdomūs dokumentai – pasižadėjimas saugoti paslaptis (vok. ir liet.) ir pareiškimas, kad tėvai – ne žydai (vok. ir liet.)⁶⁷.

1927 11 01 vietoj V. Andrejausko į Panemunėlį atkeltas buvęs Rokiškio stoties viršininkas Mykolas (Mikas) Lakavičius, Alekso.

M. Lakavičius gimė 1868 11 04 Trākų apskrityje. Išsilavinimas – 2 klasės. Kareivavimo pareiga – rusų kariuomenės vyr. puskarininkis. Iš Rokiškio perkeltas dėl tarnybinių nusižengimų – plombų nuplėšimo, traukinių susidūrimo ir kt. 1928 m. apdovanotas medaliu – 10 metų Lietuvos Nepriklausomybei. 1929 m. atleistas iš tarnybos dėl silpnos sveikatos – buvo pašalinta dešinė akis⁶⁸.

Panemunėlio geležinkelio stoties viršininkas Vladas Godliauskas. Iš Cecilijos Matulaitienės (Godliauskaitės) albumo

1933–1934 m. stoties viršininku dirbo Taraškevičius⁶⁹.

Visa tai rodo, kad Panemunėlio stotis atliko savotiškas skaistyklės pareigas iki pat to laiko, kai 1936 m. viršininku buvo paskirtas V. Godliauskas, kurį žmonės dar ir dabar prisimena tik gerai žodžiais. Panemunėlyje stoties viršininku jis buvo 1936–1944 metais.

V. Godliauskas gimė 1894 m. Jurbarko rajone. Augo aštuonių vaikų šeimoje, buvo nedidelio ūgio, liesutis, bet linksmas ir energingas. Ūgtelėjęs lankė caro Rusijos mokyklą ir baigė 4 klases. Visi šeimos nariai buvo balsingi, daug giedodavo ir dainuodavo namuose, o vėliau – ir bažnytiniame chore, kuriam vadovavo S. Šimkus. Vladas gerai skambindavo gitara. Pirmojo pasaulinio karo metu V. Godliauskas buvo patekęs į vokiečių nelaisvę. Ten šalo, vargo ir badavo. Sakydavo, kad ten ir skrandį pradėjo skaudėti. 1921 m. pradėjo dirbti Batakių geležinkelio stotelėje. 1922 m. baigęs geležinkelio kursus buvo paskirtas į Taūragę stoties viršininko padėjėju. Čia 1924 m. sukūrė šeimą, po metų gimė sūnus Bonifacas, o

⁶⁷Ten pat, b. 13930 ir 13931.

⁶⁸Ten pat, b. 6349.

⁶⁹Ten pat, b. 9370a.

Vlodo Godliausko šeima. Iš kairės: Julija, Cecilija, Bonifacas, Vladas. 1927 m. Iš C. Matulaitienės (Godliauskaitės) albumo

Panemunėlio geležinkelininkai. 1945 m.

1928 m. – dukra Cecilija. 1926 m. lankė geležinkelininkų aukštesniuosius kursus važiuotės tarnybos valdininkams. Po to dirbo Meškūčiuose ir Žeimiuose. 1936 m. gavo paskyrimą dirbti Panemunėlio stoties viršininku (12).

Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje pavyko rasti geležinkelių direktoriaus įsakymą Nr. 60, kuriame pagal 1929 05 01 duomenis skelbiamos 1929 m. kelio tarnyboje dirbančių žmonių pavardės⁷⁰. Panemunėlis priklausė Kupiškio plotui, tad dalis šio ruožo įsakyme paminėtų žmonių buvo susiję ir su Panemunėliu. Sąrašė paminėtas ir Antanas Garbauskas, 1941 m. atvykęs su šeima į Panemunėlį kaip kelio meistras.

Antanas Garbauskas, Domo (1900–1980), sūnų Alekso (Aliaus) (gim. 1929) ir Antano

⁷⁰ Geležinkelio valdybos vyr. Direktorius 1919–1934 metų įsakymai, Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, nr. 656.2 (474.5).

(Aniaus) (gim. 1932) atsiminimais, savo darbą geležinkelyje pradėjo po kariuomenės (1923) nuo padienio darbininko padėjėjo, vėliau gavo paprasto darbininko etatą, paskui tapo kuopos seniūnu, dar vėliau – kelio meistru. Turėjo 4 skyrių išsilavinimą. 1938 m. A. Garbauskas išlaikė periodinius egzaminus aukštesnėms pareigoms⁷¹. „Tėvelis buvo labai patriotiškas, veiklus, apsiskaitęs, aktyviai dalyvavo šaulių būrio veikloje. Vokiečių laikais tėveliui liepė pasikeisti uniformą, tad tėvelis iš šaulio uniformos išpjovė sagas ir tiko.“ Ilgą laiką šeima gyveno Obeliuose, o į Panemunėlį atvyko 1941 m.⁷², kai Obeliuose prasidėjo žmonių trėnimai. Kaip kelio meistrui jam priklausė prižiūrėti 26 km geležinkelio ploto, tame tarpe duodavo ir būstą. Kadangi Garbauskų persikėlimas nebuvo iš anksto planuotas, iš pradžių šeima buvo apgyvendinta kareivinėse, vėliau, atsilaisvinus vietai, – valdiškame name. „Bėgius tikrindavo tėvelis važinėdamas padaline drezina.“ 1942 m. Garbauskų šeima jau buvo persikėlusį į Kupiškį (5, 6).

Dar vienas svarbus darbas buvo vandens tiekimas. 1921–1922 m. vandenpumpės mašinistu dirbo Juozas Kromeris, o jam išėjus iki 1930 m. dirbo Antanas Vaikutis.

Juozas Kromeris gimė 1883 03 19 Rasėiniuose. Ten baigė ir liaudies mokyklą. Specialybė – šaltkalvis. 4 metus tarnavo rusų kariuomenėje ir rusų–japonų kare užsitarnavo vyr. puskarininkio laipsnį. 1906 m. išvyko į Ameriką, ten dirbo dirbtuvėse šaltkalviu iki 1913 metų gruodžio. Tada parvyko į Lietuvą. Kilus karui, su šeima pasitraukė į Petrapilį ir iki 1918 metų dirbo „Treugolnik“ gamykloje šaltkalviu. 1918 m. grįžo į Lietuvą, atitarnavo kariuomenėje ir ėmė tarnauti geležinkelyje Panemunėlyje su 900 auksinų alga⁷³.

Antanas Vaikutis, Kazio, gimė 1878 m. Zalabiškių kaime, Jūžintų valsčiuje, Rokiškio apskrityje. Specialybė – šaltkalvis, mokslo cenzas – liaudies mokykla. 1907–1920 m. dirbo Taškente vandentraukės mašinistu, o į Lietuvą pavėlavęs grįžo dėl karo veiksmų ties Orenburgu. 1920–1922 dirbo Požerūnų stoties vandentraukės mašinistu, o nuo 1922 01 01 iki pat mirties 1930 04 20 dirbo Panemunėlyje. 1922 m. algos gaudavo 600–900 auksinų, 1923–1925 m. 110–198 Lt. 1925 09 01–16 vandenpumpė buvo uždaryta dėl remonto⁷⁴.

Eilinis Stasys Paukšta, Radviliškio mašinų ruožo III kategorijos dieninis stalius, nuo 1937 04 01 buvo paskirtas vandenpumpės viršininku Panemunėlyje⁷⁵.

Stasys Paukšta, Juozo, gimė 1888 05 21 Švenčionių valsčiuje, Bockinų kaime. Tautybė – baltgudis, pilietybė – Lietuvos. Geležinkeliuose ėmė dirbti nuo 1919 m. Su pertraukomis dir-

⁷¹LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 203, p. 23.

⁷²Ten pat, b. 213, p. 5–6.

⁷³Ten pat, ap. 1, b. 5925.

⁷⁴Ten pat, b. 12861.

⁷⁵Geležinkelininkas, 1937, p. 139.

Prakopavičiaus vestuvės. Kairėje kraštinis stovi pašto viršininkas Stepas Skryvelis, dešinėje kraštinis – stoties viršininkas Vladas Godliauskas. Priekyje guli iešmininkas Venckus. 1937 m. Vlado Varnecko nuotr.

bo darbininku už 400 auksinų, vėliau alga padidinta iki 450 auksinų. 1940 m. pažymoje-charakteristikoje apibūdinamas kaip pavyzdingai aptarnaujantis du vandentiekius – Panemunėlio ir Subāčiaus. Panemunėlyje gyveno su žmona Karolina ir sūnumi Vladu (gim. 1914) valdiškame name⁷⁶.

1938 m. „Geležinkelininke“ nurodyta, kad K. Pranavičius iš Panemunėlio vyks į 2-uosius (keturių mėnesių) stočių viršininkų ir jų padėjėjų kursus Kaune nuo 1939 m. sausio 9 dienos. Bet nežinia, ar po kursų K. Pranavičius grįžo į Panemunėlį, ar gavo paskyrimą kitur, ar tiesiog laikraštyje padaryta klaida rašant Prakopavičiaus pavardę. Stoties viršininko padėjėju tuo metu dirbo K. Prakopavičius, kuris nuo 1939 m. rugpjūčio 15 d. iš Panemunėlio perkeliamas į Kupiškį, o tai jau yra paaukštinimas. Laikraštyje apžvelgiama pavasarinė komisijos kelionė (Noreikiai–Radviliškis–Kaunas) ir minimas Panemunėlio stoties budėtojas, apie kurį juokaudamas ministras sako, kad „nereikia budėtojų skirti viršininkais, kol neapsivės“⁷⁷.

1944 m. pasitraukus V. Godliauskui, kad stotis neliktų be viršininko, šios pareigos atiteko tuo metu dirbusiam budėtoju V. Bakšiui.

Vladas Bakšys, Juozo, gimė 1912 m., Žiūrų kaime, Varėnės rajone. V. Bakšys, arba „Ladziukas“, kaip jį vadino stoties gyventojai, buvo gabus siuvėjas (kriaučius), šio amato išmokęs iš savo tėvo. Kad galėtų būti stoties viršininku, teko laikyti egzaminą mokykloje, o vėliau buvo nusiųstas į Šiaulius, į geležinkelininkų kursus (18). Vladas Bakšys

⁷⁶LCVA, f. 1160, ap. 1, b. 8748.

⁷⁷Geležinkelininkas, 1938, p. 374, 206.

„Sovietizuotas“
Panemunėlio
geležinkelio stoties
pastatas. Po stogo
karnizu matyti
lipdiniai, kurie
sovietmečiu buvo
užmūryti. 1941 m.

Sovietų sušauktas mitingas 1940 m. Antrame plane geležinkelininkų valdiškas namas.
Iš C. Matulaitienės (Godliauskaitės) albumo

stoties viršininku dirbo neilgai – 1945 m. rugsėjo 21 d. jis kartu su kitais 6 geležinkelininkais buvo sulaikytas, nuteistas ir ištremtas. V. Bakšį nuteisė 10 metų kalėjimo, po to 15 metų tremties. Po ištrėmimo į Lietuvą nebegrižo, mirė 1979 m., palaidotas Ūst Labinske (Krasnodaro sritis, Rusija).

1945 m. K. Prakopavičius grįžo į Panemunėlį ir dirbo stoties viršininku.

A. Bieliūnas prisimena, kad iešmininkais dviese dirbo jo tėvas A. Bieliūnas, I. Bimba, Venckus – sargu. Vėliau iešmininku buvo pats A. Bieliūnas jaunesnysis, S. Vaštaka, J. Karaveckas. K. Pigaga iš pradžių dirbo kelio tarnyboje, o nuo 1942 me-

tų tapo budėtoju⁷⁸. Pats K. Pigaga yra kilęs iš Žiūrų kaimo (Varenės r.), o geležinkelyje pradėjo dirbti grįžęs iš kariuomenės.

Geležinkelyje dirbantys žmonės labai noriai dalyvavo savišvietos veikloje – buvo suorganizuota kilnojamoji biblioteka, ir geležinkelininkai ne tik patys skaitydavo, bet ir aukodavo knygų pirkimui ar patys dovanodavo knygų. Žmonės buvo ir politiškai aktyvūs.

„Netoli Panemunėlio buvo ministro pirmininko Juozo Tūbelio tėviškė. Kai buvo gauta žinia, kad jis atvyks traukiniu, visi stoties tarnautojai sujudo, ypatingai ruošėsi: tvarkė aplinką, stoties patalpas. Atvykusį traukinį pasitiko tėtis su raudona kepure ir baltomis pirštinėmis. Man tai darė didelį įspūdį“ (12).

„Geležinkelininko“ numeriuose buvo spausdinami ir visų aukotojų ar prisidėjusių prie tam tikros veiklos pavardės, tačiau dažniausiai nėra nurodyta vietovė (tik ruožas – Šiaulių, Radviliškio, Obelių ir pan.). Vis dėlto 1937 m. paminėti ir Panemunėlio geležinkelio stoties darbuotojai, surinkę ir paaukoję 13 Lt sklandytuvui pirkti⁷⁹.

Geležinkelyje dirbantys žmonės dalį uždirbtų lėšų kaupdavo fonde, kad pensija būtų didesnė (buvo sudarytas Pašalpos fondas geležinkelininkams).

1940 m. mokyklos kieme, netoli geležinkelininkų valdiško namo, vykdavo „mingai ant bačkos“, matyt, žmonės aktyviai dalyvavo politiniuose įvykiuose.

1940 m. Lietuvą inkorporavus į Sovietų Sąjungą, nuo spalio 1 d. buvo įpareigota Lietuvos geležinkeliuose suorganizuoti raštvedybą dviem kalbomis: lietuvių ir rusų. Užėjus vokiečiams visi raštai turėjo būti rašomi vokiečių, o jei reikia, ir lietuvių kalbomis. Bet jei kildavo koks nors dviprasmiškumas tarp dviem kalbomis parašyto rašto, visada reikėjo vadovautis vokiškuoju. Todėl to meto tarnautojų sąrašuose, be gimimo metų ir vietos, be tautybės ir mokslo cenzo bei kitų privalomų aprašų, dar yra įtrauktas vienas punktas – ar moka vokiečių kalbą. Beje, beveik visi darbininkai nurodė, kad vokiečių kalbos nemoka⁸⁰.

Karo metu geležinkelyje vyrai įsidarbina, kad išvengtų karinės tarnybos arba kad nebūtų išvežti darbams į Vokietiją. Žinomas Panemunėlio kalvis E. Šykštulis karo metu pradėjo dirbti geležinkelyje⁸¹.

1941 metais, prasidėjus karui ir traukiantis rusams, geležinkelyje įvyko incidentas, apie kurį dar ir dabar kiekvienas vyresnis Panemunėlio gyventojas gali papasakoti (aš užrašiau devynias skirtingas įvykio pasakojimo versijas). Rusų karininkai su šeimomis traukėsi traukiniu, kuris buvęs labai ilgo sąstato, perkrautas, kad nesugebėjo pakilti į kalniuką už Panemunėlio. Žmonės pamena, kad keleiviai buvo apkibę vagonus kaip bičių spiečius; prie vagonų buvęs pririštas net ir vaikiškas vežimėlis. Teko mašinistui grįžti į stotį. Dabar sunku vienareikšmiškai pasakyti, kas pasiūlė ar įsakė atkabinti vagonus, kad traukinys galėtų važiuoti toliau, ir kodėl buvo atkabinti 7 vagonai. Tačiau vagonai buvo atkabinti, traukinys išvyko į Rusiją, o Panemunėlio geležinkelininkai

⁷⁸LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 213.

⁷⁹Geležinkelininkas, 1937, p. 79.

⁸⁰LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 213.

⁸¹Ten pat, p. 5.

vagonus sustūmė ant atsarginių bėgių. Kaip dabar prisimena C. Matulaitienė (Godliauskaitė), jos tėvelis (V. Godliauskas) vagonus atidarė tik sulaukęs vokiečių įsakymo ir nurodymų. Tą patį patvirtino ir A. ir A. Garbaskai – „vokiečiai užėjo, ir iškart klausia, kas tuose vagonuose“. Vokiečiai įsakė neliesti vagono su mechanizmais, o likusius vagonus paskirstė taip: su miško medžiaga – Neniškio lentpjūvei, o trikotažą ir ledinyčią su pasūdyto sviesto statinaitėmis liepė išsidalyti geležinkelininkams. Po metų tuo sviestu ratus tepdavo (5, 6).

1940 m. V. Godliauskas su didelėmis viltimis sutiko vokiečius. Jam, kaip geležinkelio stoties viršininkui, nebuvo paslaptis ir žmonių vežimai, nors prieš karą žmonės iš Panemunėlio buvo vežami dengta brička nuo stoties aikštės į Rokiškį, o iš ten jau traukiniais. C. Matulaitienė (Godliauskaitė) prisimena:

„Neišdildomą įspūdį padarė 1941 m. birželio 14 diena – prie stoties pamačiau vežimą su žmonėmis. Atpažinau Eugeniją Balnaitę su sesute ir tėveliais. Juos saugojo ginkluotas kareivis. Kaip vėliau sužinojau, juos vežė į Rokiškį, o iš ten ešelonu į Sibirą. Atsisveikinti neleido. Verkėm visi. Po kelių dienų stotyje sustojo prekinių vagonų ešelonas su tremiamais žmonėmis. Žmonės veržėsi prie langelių, mėtė laiškelius, prašydami juos išsiųsti. Sargybiniai neleido rinkti. Traukiniui pajudėjus kilo klaidus verksmas. Tuos laiškelius surinkome ir išsiuntėme, bet tos aimanos ir verksmas ilgai skambėjo ausyse. Už ką taip?.. Tėtis (V. Godliauskas) sakė, kad tokie ešelonai pravažiuodavo ir naktimis. Jis labai jaudinosi dėl kenčiančių ir niekinamų žmonių“.

V. Godliauskas sutiko vokiečių karius su lietuviška tautine vėliava rankose, pasitempęs, nes tikėjo, kad jie atneš daug tvarkingesnę ir geresnę gyvenimą. Deja... „O vokiečiai motorizuoti – borbė ir prabirbė“ (12).

„Birželio 22 d. prasidėjo karas, Panemunėlyje – ramu. Saulė švietė. Karo baisu, bet ir įdomu. Po kelių dienų sužinojom, kad jau atvažiuoja vokiečiai. Mano tėtis, brolis ir dar keli geležinkelio tarnautojai išėjo ant laiptų, iškėlė trispalvę. Jų nuomone, tai buvo Lietuvos varduotojai. Tėtis vėliavą išsaugojo paslėpęs. Nuo Kamajū pusės pasirodė vokiečių motociklininkai. Važiavo ir nuvažiavo per miestelį, nesustodami ir nekreipdami dėmesio. Tas tėvelio poelgis prisidėjo prie to, kad po 3 metų teko palikti Panemunėlį“ (12).

Frontui artėjant 1944 metais, V. Godliauskas su šeima išvyksta į Žemius.

„1944 m. artėjant frontui tėtis pasakė, kad jis Panemunėlyje tarnauti nepasiliks. Buvo labai labai liūdna. Užsakė prekinį vagoną ir pusvagonį. Susikrovėme savo baldus, mantą, karvę ir verkdami atsiveikinome su Panemunėliu. Kadangi frontas artėjo, keliai buvo užkimšti kariniais ešelonais. Vokiečiai traukėsi, tad daugelis traukinių judėjo link Radviliškio. Gal todėl ir mūsų du vagonėlius greit prikabino (o

gal ir tėtė padėjo) ir mes išdardėjome. Tėtis pasiliko. Žadėjo trauktis tik frontui priartėjus. Teko daug vargti, kol pasiekėme Žeimius. Radviliškyje atkabino. Nuvežė kažkur ant atsarginio kelio. Naktelę pralaukėm, kita diena eina vakarop – o mes lyg pamiršti pasijutom. Pradėjom nerimauti. Mama kelis kartus prašė, meldė Radviliškio stoties tarnautojų, kad rastų galimybę mums išvažiuoti. Atsakymas – „nieko negalim padaryti, visi traukiniai važiuoja priešinga kryptimi. Link Vokietijos – prašom“. Mūsų vagonuose panika. Juk mes čia galim ir fronto sulaukti, o jei ims bombos kristi – kur slėpsimės? Ir štai tokią nerimastingą dieną išvydom Vincą Ivaškevičių. Akys nušvito. Jis paguodė, nuramino ir pažadėjo padėti, tik turįs savo žmoną nugabenti į Baisogalą. Pažadą tesėjo. Kitą dieną grįžo. Pažadėjo ir mūsų vagonai. Buvom prikabinti prie kažkokio ypatingo traukinio. Būtinai reikėjo uždaryti duris ir niekam nesirodyti. Žeimiu stotyje mus atkabino, bet kai reikėjo nuvežti ant atsarginių bėgių, girdėjosi vokiški keiksmai ir raginimas – greičiau, greičiau. Taip baigėsi mūsų kelionė. Dėkojom Apvaizdai, kad tokiu kritišku momentu mums atsiuntė pagalbą. Grįžome į savo ūkelį. Ypač tėvelis išgyveno dėl savo pensijos ir sumokėtų įmokų – jos juk prapuolė (12).

V. Godliauskas, gerai perpratęs tarybinių aktyvistų veiklą, naujoje vietoje pakaitė savo vardą į Stasys – tik todėl jo neištrėmė, nors ieškojo ne kartą.

Su V. Godliausku pasitraukė ir tuo metu stotyje, valdiškame name, gyvenęs Garbauskas su šeima.

Vladas Bakšys stoties viršininku dirbo 1944–1945 metais, o 1945 m. rugsėjo 21 d. jis kartu su kitais 6 geležinkelininkais (Adomu Tamuliu, Jurgiu Stočkumi, Kaziu Kuolu, Edvardu Šykštuliu, Lionginu Velbasiu, Steponu Vaštaka) buvo sulaikytas, nuteistas ir ištremtas. Šis įvykis tuo metu sukrėtė visą Stoties bendruomenę, ir ją, sakyčiau, suskaldė, nes kai kurie žmonės buvo priversti liudyti teisme, o tie liudijimai ne visada atitiko tardytojų norus, tad buvo traktuojami taip, kaip reikėjo tardytojams. Tol, kol neperskaičiau tardymo bylos Nr. 61 Lietuvos ypatingajame archyve, sunku buvo susigaudyti įvykiuose, tačiau dabar galiu pasakyti visiems šią knygą skaitantiems panemunėliečiams, kad ši byla, kaip, matyt, ir daugelis kitų ano meto Lietuvoje, buvo dirbtinai sukurta, t. y. tardytojams reikėjo parodyti, kad jie dirba gerai ir ne veltui gauna algą.

Pats įvykis per 50 metų spėjo apaugti legendomis, tad man pačiai teko išklaisyti daug skirtingų geležinkelininkų ištėmimo versijų, iš kurių atrinkau ir pateikiu čia septynias:

– ginkluotas pasipriešinimas (geležinkelininkai iš traukinio paėmė ginklus). S. Vaštakienė yra išsaugojusi pažymą, išduotą 1954 metais kaip atsakymą S. Vaštakai į jo prašymą dėl amnestijos, kurioje pranešama, kad jis nebus amnestuotas, nes buvo ginkluoto pasipriešinimo dalyvis ir šaudė raudonarmiečius;

– kai traukinys nepakilo į kalną (tas pasikartoja dažnoje versijoje), geležinkelininkai atkabinę bent 7 vagonus, po to manevravę su jais, užvirtę ažuolai, todėl labai sugaišę ir dėl to buvę nubausti;

- atkabintus vagonus atidarę ir apkrausę partizanai, o kaltė buvusi suversta nekaltiems;
- atkabintus vagonus apkrausę vietiniai ilgapirščiai (buvo paminėta ir konkreti pavardė), jie tapę turta ir pardavinėję;
- patys geležinkelininkai iš atkabintų vagonų pasivogę maisto (kai kur minimas sviestas);
- iš vagonų išvogtas trikotažas;
- geležinkelininkai apiplėšinėję atkabintuose vagonuose važiuvusius žmones (marodieriaivimas).

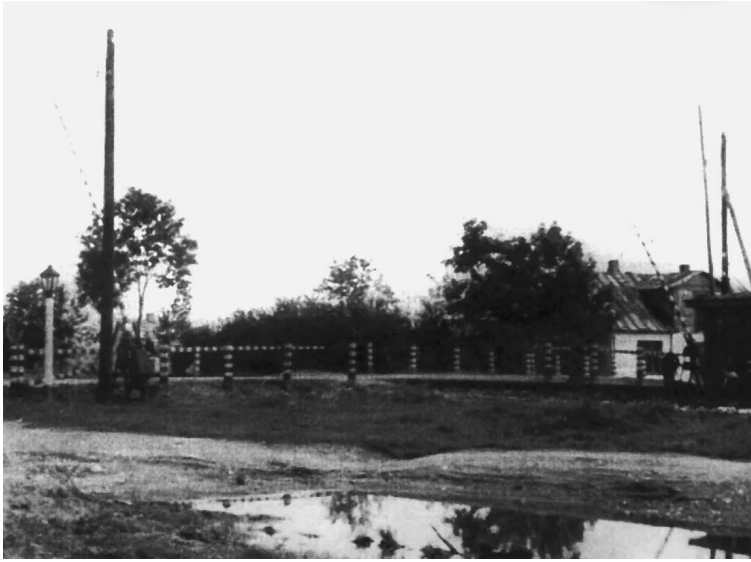
Byla buvo pradėta 1945 07 21, kai buvo suimtas Adomas Tamulis, Mato sūnus, (vyriausiasis iešmininkas) ir sulaikytas dėl pasišalinimo iš darbo. Buvo ieškomas kaip Šaulių sąjungos narys, tačiau jį tardant iškilo aikštėn 1940 metų įvykiai (sviestas), ir tai buvo gera proga tardytojams parodyti, kad Panemunėlyje ilgą laiką veikė sovietinei valdžiai priešiška geležinkelininkų grupuotė, kuriai, be kita ko, buvo priskirtas ir komunistų bei komjaunimo aktyvo suėmimas, žydų pogromai, karinių ir krovinių traukinių, vežančių ginklus, sulaikymas, ginkluotas pasipriešinimas sovietų valdžiai. Kad ši priešiška grupuotė atrodytų įtikinamiau, 1945 09 08 suimti Juozas Miškinis bei Stasys Rageišis buvo įvardijami kaip grupuotės vadai ir kaltinami už sabotazo organizavimą, nors jie neturėjo nieko bendro nei su 1941 metų įvykiais, nei su geležinkeliu. J. Miškinis iki karo dirbo Vilniuje mokytoju, 1940 metais gyveno Aleksandravėlėje ir ten jau buvo įtrauktas į ieškomų asmenų sąrašus. S. Rageišis dirbo veterinaru Baisogaloje.

Po V. Bakšio suėmimo geležinkelio stoties viršininku buvo paskirtas K. Prakopavičius, kuris šias pareigas ėjo bene ilgiausiai. Pokario laikotarpis buvo labai nelengvas – prie geležinkelio dirbantiems žmonėms reikėjo nuolat budėti, kad būtų užtikrintas nenutrūkstamas traukinių eismas. Antrojo pasaulinio karo metu ir pokario laikotarpiu geležinkelininkai kasdien kelis kartus per dieną tikrindavo bėgius – ar netrūkę, ar nepadėta minų (15). *„Po du žmones iš kaimo siųsdavo tikrinti bėgių ir saugoti – duodavo lazdas ir vaikščioti“* (2).

Ypač atidiems reikėjo būti iešmininkams – neduok Dieve, koks nors įvykis – ir tu jau teisiamas. Po karo žmonių trėmimas irgi buvo glaudžiai susijęs su geležinkeliu – gyvuliniai vagonai (2–3, o kartais net ir 5) stovėdavę tiesiog už vandens bokšto ant atsarginių bėgių, tad žmonių maldavimai vandens buvo girdimi ir visiems valdiško namo gyventojams (1). *„Vagonai už bokšto stovėdavo ir dieną, ir naktį. Dievuli, kaip baisu būdavo. Visokius trentinius veždavo. Žmonės raudodavo ir giedodavo. Vagonai po langais stovėjo. Vandens paduot leisdavo, bet nunešt nieko neleisdavo“* (11). A. Bieliūnas prisimena, kad, kai veždavo žmones, pagelžkely kas kažkiek metrų budėdavo išstatyti enkavėdistai ir grįžtančius po darbo geležinkelininkus vis prašydavę parodyti dokumentus. O pažymėjimai darbininkams buvo išduodami tik trims mėnesiams (lainai).

* * *

Iš ilgamečių geležinkelio darbuotojų žmonės prisimena: V. Leonicką, A. Šukį, J. Mateiką, J. Matuzonį, P. Tuitą, E. Viduolį, A. Bieliūną, K. Prakopavičių, B. Karavecką, Masiulį, Talačką, Kazlauską, Butrimaitę.

*Pervažos užkardai
pakelti: kelias
automobiliams laisvas*

Pokario metais dar kurį laiką gyvavęs paprotys *špacieruoti* vėliau nunyko.

Kas dar buvo tais laikais ir kas labai keitė Panemunėlio geležinkelio stoties peizažą? Ogi kalnai anglių ir šlakų netoli stoties.

„Ir šlaką, ir anglį į tenderį (tokia dėžė už garvežio, skirta anglims sukrauti) pildavo semtuvais (šiupeliais), todėl traukiniai sustodavo ilgesniam laikui. Jei garvežiui reikėdavo tik vandens – tada kokiam pusvalandžiui. Mašinistai juodi kaip velniai – juk anglis dulka. Šlakus pildavo tarp bėgių link malūno. Kelio tarnyba turėjo juos kur nors išvežti. Tik vėliau žmonės šlakus pradėjo vartoti namų statybai – naujesni namai ir vadinami „išlakiniais“. Buvo ir krūvos anglių supiltos, galima buvo pigiai nusipirkti, bet krosnys greit sudegavo, tai jų nevartojo. Už malūno buvo ir malkų sandėlis – niekas nevogdavo. Rudenį turgaus aikštėje buvo superkami cukriniai runkeliai – ilgai gulėdavo krūvos, apdengtos gūniomis, kol juos pakraudavo į traukinius ir nusiųsdavo į Panevėžio cukraus fabriką. Ir kopūstus kraudavo prie krovimo aikštelės (pakauzos)“ (10).

„Po karo iki kokių 1965 metų į stotį atvažiuodavo prekybiniai vagonai (vagon-lauka), kursavę Daugpilis–Šiauliai. Juose buvo galima nusipirkti įvairių prekių – medžiagų, baldų, batų, drabužių, miltų, aliejaus ir kt. Geležinkelininkai su pažymėjimais, vėliau ir kiti žmonės galėjo pirkti. Ypač buvo vertinamos latviškos prekės“ (10).

Nuo 1965 12 05 stoties viršininku paskirtas Vytas Mackevičius. Jis buvo paskutinis Panemunėlio stoties viršininkas.

* * *

Nenorėjau rašyti odės geležinkeliui, tad stengiausi parodyti visus plusus ir minusus, o ko buvo daugiau – spręsti jums, skaitytojai. Tačiau visi senieji Stoties

*Ardomi antrieji bėgiai.
2001 m. birželio 28 d.*

gyventojai skaudžiai išgyvena, matydami užmūrytus stoties langus ir uždarytas duris, išardytus neberekalingus ir paliktus tik vienus geležinkelio bėgius. „Nebeliko stoties – reikia keisti ir miestelio pavadinimą“, – liūdnai juokauja. Ir iš tiesų, nedarbas ir nepritekliai taip nesužlugdė žmonių dvasios, kaip šitie, rodos, kiekvienam žmogui asmeniškai nelabai reikšmingi pertvarkymai.

Mano vaikai Eglė ir Marius kasmet vasaroja Stotyje su savo močiute N. Indriūniene *Elžbietos vilnakaršės* name, šalia automatinės pervažos. Vos suskambus skambučiui, viską metę jie lekia moti traukiniui. Gaila, kad tai nebūna labai dažnai. Ir gaila, kad iš savo šilumvežio kabinos aukštybių mašinistai labai retai bepastebi mažos stotelės mažus vaikus ir jiems nebesušvilpia...

Pasakojo Panemunėlio stoties gyventojai:

1. Petras Bakšys, gim. 1926 m.
2. Algis Bieliūnas, gim. 1927 m.
3. Genovaitė Bieliūnienė, gim. 1921 m.
4. Sigita Čypienė, gim. 1933 m.
5. Aleksas Garbauskas, gim. 1920 m.
6. Antanas Garbauskas, gim. 1932 m.
7. Algimantas Gūra, gim. 1929 m.
8. Valerija Gūrienė, gim. 1926 m.
9. Boleslovas Indriūnas, gim. 1937 m.
10. Ona Nijolė Indriūnienė, gim. 1942 m.
11. Bronė Karaveckienė, gim. 1914 m.
12. Cecilija Matulaitienė, gim. 1926 m.
13. Felicija Naujokaitienė, gim. 1926 m.
14. Eugenija Pigagienė, gim. 1921 m.
15. Janina Tuitienė, gim. 1920 m.
16. Vytautas Vaštakas, gim. 1936 m.

Iš Panemunėlio pašto praeities iki 1940 metų

Kazys Misius

Paštas carinės Rusijos valdymo metais

Nors prie Panemunėlio dvaro 1771 m. buvo pastatyta bažnyčia ir 1791 m. įsteigta parapija, tačiau prie bažnyčios miestelis neišaugo. 1835 m. keičiant apskričių ribas Panemunėlio parapija buvo priskirta Zarasų apskrčiai. 1861 m. naikinant baudžiavą įsteigti nauji administraciniai vienetai – valsčiai. Buvo sudarytas ir Panemunėlio valsčius. 1868 m. Panemunėlyje tebuvo tik tai 8 kiemai¹.

1872–1873 m. nutiesta Kálkuonės–Radviliškio geležinkelio linija ėjo pro Obelių, Rōkiškį, Pānevėžį. Nors geležinkelis ėjo netoli Panemunėlio bažnytkaimio, bet Panemunėlio geležinkelio stotis įkurta toliau į vakarus². XIX a. pabaigoje prie šios stoties pradėjo augti gyvenvietė ir greitai pralenkė Panemunėlio bažnytkaimį.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvoje paštu naudojami beveik visų luomų gyventojai. Naujų pašto įstaigų steigimu per valsčių valdybas rūpinosi ne tik pirkliai, verslininkai, bet ir valstiečiai žemdirbiai. Išradus elektromagnetinį telegrafą ir jį pritaikius telegramoms siųsti, taip pat siuntas pradėjus vežioti geležinkeliais, XIX a. antrojoje pusėje paštas tapo vienu iš reikšmingiausių to meto civilizacijos pasiekimų. 1843 m. įvestas vienodas svorinis pašto tarifas, 1848 m. pradėtos naudoti pašto dėžutės, 1857 m. išleisti pirmieji Rusijoje pašto ženklai, keitėsi siuntų pobūdis. Nuo 1866 m. buvo galima siųsti banderoles, nuo 1871 m. – registruotus laiškus, nuo 1872 m. – atvirlaiškius. Per paštus gana greitai skaitytos pasiekdavo prenumeruojama spauda. 1897 m. grynų pinigų siuntimas pakeistas perlaidomis. Pašto tarifų kainos žmonėms buvo prieinamos.

1861 m. panaikinus baudžiavą, carinės Rusijos valdomoje Lietuvoje paštų tinklas imtas sparčiai plėsti. 1844 m. Kauno gubernijoje veikė tik 18, 1880 m. – 43, 1900 m. – 91, 1914 m. – 120 pašto įstaigų³.

Sujungus pašto ir telegrafo žinybas, pašto ir pašto telegrafo įstaigomis rūpinosi 1885 m. įsteigta Vilniaus pašto telegrafo apygarda. Ji kontroliavo ir organizavo pašto įstaigų darbą, skirdavo tarnautojus Kaūno, Vilniaus ir Suvālkų gubernijose.

Gyvenvietėje prie Panemunėlio geležinkelio stoties pašto telegrafo skyriaus steigimo aplinkybės ne visai aiškios, nes nerasta tos įstaigos steigimo bylos. Tikėtina, kad prie pašto steigimo šioje gyvenvietėje mokesčiais prisidėjo, o gal ir parūpino patalpas Panemunėlio valsčiaus valdyba. Pašto telegrafo skyrius Panemunėlyje pradėjo veikti 1894 m. Korespondencija buvo keičiamasi su pašto vagonu. Įstaiga dirbo nuo 8 iki 14 ir nuo 17 iki 19 valandos. Šis paštas priimdavo ir išduodavo visų rūšių korespondenciją, jo darbo valandomis buvo galima pasiųsti telegramas, išskyrus tarp-tautines. Įrengtas telegrafo aparatas neturėjo lotyniškų raidžių, todėl žmonės lietuviškų telegramų siųsti negalėjo. Pagaliau tuo metu dar tebebuvo lietuvių spaudos draudimas.

Pirmuoju Panemunėlio pašto telegrafo skyriaus viršininku paskirtas rusas

¹ Žinios apie Panemunėlio gyvenvietę, *Lietuvos valsčių istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 378, BS, ap. 121, b. 204, l. 356–357.

² Косаковский Г. И. Железные дороги Литвы, Вильнюс, 1975, с. 54–55.

³ Vitkevičius P. *Nuo žygūno į pasaulį*, Kaunas, 1997, p. 125.

stačiatikis Vladimiras Veresovas. Paštų žinyboje jis darbavosi nuo 1888 m., buvo prižiūrėtoju Kauno pašte⁴.

Be viršininko, Panemunėlio pašte dar dirbo laiškinkas ir sargas. Laiškinkas atnešdavo adresatams gautas telegramas, taip pat laiškus Panemunėlio gyvenvietės žmonėms. Žinoma, laišakai į kaimus nebuvo nešiojami.

Nors oficialaus draudimo lietuviams dirbti pašte nebuvo, tačiau vykdant tautų engimo politiką pašto tarnautojais lietuvių katalikų stengtasi priimti kuo mažiau. Lietuvių spaudos draudimo metais paštas turėjo tikrinti ir sulaukyti siunčiamus lietuviškus leidinius.

Carinės Rusijos valdymo metais nuo 1893 m. prie paštų pradėti steigti valstybės taupomųjų kasų skyriai, kurie buvo gana patogūs kaimo gyventojams. Taupomosios kasos priimdavo ir mažus indėlius (iki 25 kapeikų), žmonėms nereikėdavo vykti į bankus, kurie būdavo tik didesniuose miestuose. Priimtus indėliams pinigus paštai perduodavo į valstybinę banką, kur priskaičiuodavo palūkanas. Taip pat norintiems atsiimti dalį ar visus indėlius gyventojams užsakius iš banko būdavo paimami ir pašte išmokami pinigai. Panemunėlio pašte valstybės taupomoji kasa pradėjo veikti nuo 1896 m. sausio 1 d.⁵

1905 m. Panemunėlio pašto viršininku vietoj V. Veresovo paskirtas Aleksandras Trofimovičius, kilęs iš Biėlsko apskrities, o 1908 m. jį pakeitė Piotras Žarskis (abu stačiatikiai)⁶.

1909 m. padidinti mažiau apmokamų pašto tarnautojų atlyginimai. Panemunėlio pašto laiškinko Nikolajaus Rybako metinė alga nuo 204 padidėjo iki 240 rublių, o sargo – nuo 120 iki 140 rublių⁷.

Vartant Kauno gubernijos atmintines po 1911 m. veltui ieškotume Panemunėlio pašto įstaigos. Keista, jau sušvelnėjusios tautinės bei religinės priespaudos metais nuo 1910 m. lapkričio 8 (21) d. Panemunėlio pašto telegrafo skyrius pakeičiamas į slavišką pavadinimą *Božij Dar* (Божий Дар)⁸.

Tai ne Vilniaus pašto telegrafo apygardos naujadaras. XIX a. ties pastatyta Panemunėlio geležinkelio stotimi buvo palivarkas, dvarininkų lenkų pavadintas *Boży Dar* (Dievo Dovana). Toks vietovardis nurodytas ir 1854 m. spausdintame Panemunėlio parapijos gyvenviečių sąrašė. Vytauto Bičiūno teigimu, vietos gyventojai lietuviai tą vietovę vadino Mažeikiškiū. Neva už išloštus kortomis pinigus Mažeikiškį nupirkęs kunigas Jackevičius įsteigtą palivarką pavadino *Boży Dar*⁹.

Kiek čia tiesos dėl išlošimo, sunku pasakyti, tačiau 1820 m. Panemunėlio bažnyčios vizitacijoje minimas Panemunėlio klebono kun. Domininko Jackevičiaus palivarkas *Boży Dar*. Toks palivarkas neminimas 1775 m. dūmų sąrašyme. Nereikėtų abejoti, kad „istorinio pavadinimo“ atkūrimu siekta slavinti Lietuvos vietovardžius. Toks pašto įstaigos pavadinimo pakeitimas sukėlė tik painiavą, nes pati gyvenvietė prie geležinkelio stoties ir toliau liko Panemunėliū.

⁴ Pašto įstaigų viršininkų sąrašai, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1894–1896 годы* (toliau – ПККГ), отдел 1.

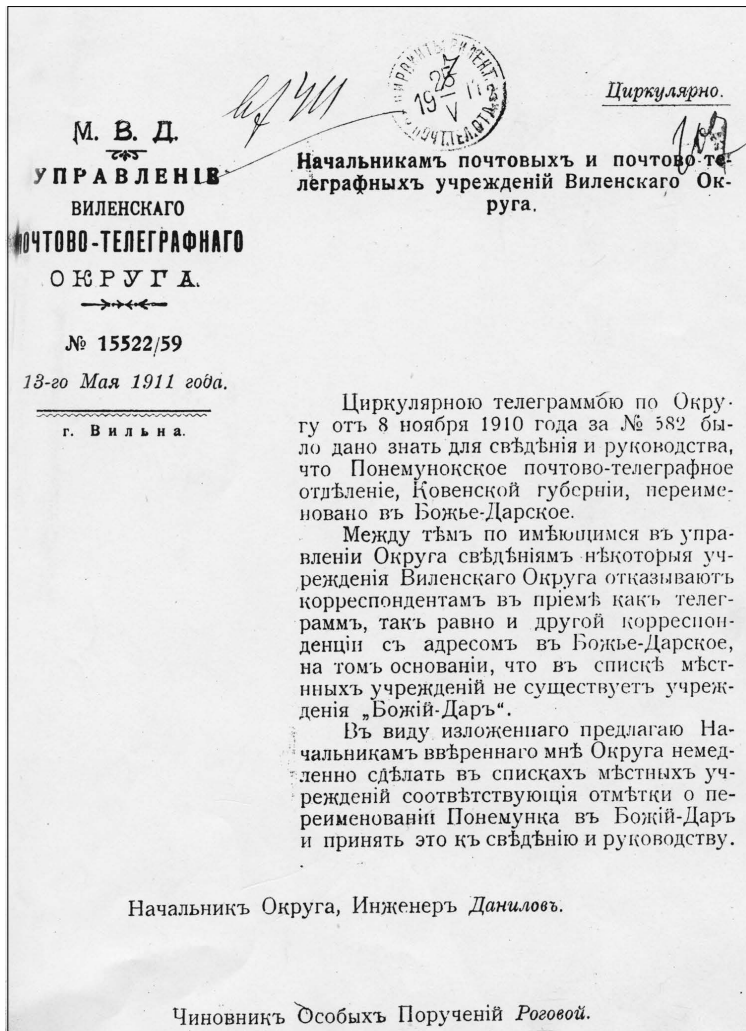
⁵ Таупомųjų kasų žiniaraštis, LVIA, f. 558, ap. 2, b. 97, l. 476.

⁶ Pašto įstaigų viršininkų sąrašai, ПККГ, 1897, отдел 1.

⁷ Vilniaus pašto valdybos aplinkraštis, LVIA, f. 558, ap. 2, b. 21, l. 87, 93.

⁸ 1911 05 13 Vilniaus pašto telegrafo apygardos valdybos aplinkraštis, LVIA, f. 1247, ap. 2, b. 265, l. 107.

⁹ *Executorium decretum de limitibus Dioecesis Telsensis seu Samogitiensis*, Vilnae, 1854, p. 52; Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai, Vilnius, 1934, p. 126.

Vilniaus apygardos pašto ir pašto telegrafo įstaigų viršininko aplinkraštis apie Panemunėlio pašto telegrafo skyriaus pervardijimą į Božij Dar pašto telegrafo skyrių (faksimilė)

Nežinia, ar vietiniai gyventojai priėmė pakeistą pašto pavadinimą, tačiau taip pakeistu vardu Panemunėlio pašto šiame rašinyje nesinori vadinti.

1912 m. Panemunėlio pašto viršininkas A. Trofimovičius iškeltas kitur. Jo vieton paskirtas Piotras Kosteničius (*Костенич*)¹⁰.

Jau kilus Pirmajam pasauliniam karui, Panemunėlio pašto viršininku paskirtas Petrovas. Apie 1915 m. rugsėjo 12 (25) d. Panemunėlio apylinkes užėmė vokiečiai. Priartėjus frontui pašto tarnautojai (viršininkas ir laiškinių) pasitraukė. Pasitraukdami jie paėmė telegrafo aparatą, bylas ir kai kuriuos daiktus. Telegrafo aparatai būdavo atiduodami į artimiausią pašto telegrafo kontorą. 1916 m. kovo mėn. surašyti šie iš Panemunėlio pašto išvežti daiktai:

1. Krepšys telegramoms nešioti.
2. Laikrodis.
3. Perpetinis diržas.
4. Revolveris.
5. Nagano tipo revolveris.
6. Revolverio diržas.

¹⁰ Pašto įstaigų viršininkų sąrašai, ПККГ, 1913, од-дел 1.

7. Dėklas.
 8. Dėžutė registruotai korespondencijai.
 9. Ikona.
 10. Skaitytuvai.
 11. Liniuotė.
 12. Metalinė dėžutė taupomosios kasos pinigams.
 13. Pakabinama spyna.
 14. Caro Nikolajaus II portretas.
 15. Du odiniai krepšiai perlaidoms.
 16. Laiškanešio krepšys.
 17. Laiškų dėžutė.
 18. Šviestuvai.
 19. Stalinės svarstyklės.
 20. Stalinių svarstyklių svarsčių komplektas.
 21. Dėklas su šovinine.
 22. Varinis antspaudas.
 23. Kaučiukinis antspaudas.
 24. Du kalendoriniai žymekliai.
 25. 5 spaudai su įvairiais užrašais.
 26. Plombų spaustuvai.
 27. Dragūnų kardas.
- Visi šie daiktai įvertinti 160 rublių¹¹.

Pagal inventorines knygas 1916 m. parengtas ir šis palikto Panemunėlio pašto inventoriaus sąrašas:

1. Kardo dėklas.
2. Revolverio dirželis.
3. Šaukštelis švinui lydyti.
4. Lauke kabinama laiškų dėžė.
5. Du drobiniai krepšeliai laiškam.
6. Medinė skrynia.
7. Poliruotas stalas.
8. Dvi dešimtainės svarstyklės.
9. Rašalinių padėklas.
10. Du žiebtuvėliai.
11. Peilis.
12. Yla.
13. Rašomasis stalas.
14. Spinta byloms ir blankams.
15. Dvi spjaudyklės.
16. Rašalinė.
17. Žirklės.
18. Du puodukai.
19. Du kibirai.
20. Dvi taburetės.

¹¹ Evakuoto Panemunėlio pašto turto sąrašas, LVIA, f. 558, ap. 2, b. 114, l. 384–385.

21. 4 užuolaidos.
22. Du stalai aparatūrai.
23. Varinė kriauklė rankoms plautis.
24. Dvi medinės spintos.
25. Medinė spinta įvairiems daiktams.
26. Dvi žalvarinės juostos.
27. Forma plomboms lieti.
28. Du šviestuvai.
29. 6 kėdės.
30. Minkšta kanapa.
31. Metalinė spinta pinigams laikyti.
32. Žibalinė lempa.
33. Baterijų spinta.
34. 3 dėžutės laiškams mesti.
35. Pašto ir taupomosios kasos iškabos.

Visas šis turtas įvertintas 448 rubliais¹². Šis smulkmenišką pašto turto sąrašą parodo, kokie daiktai XX a. pradžioje buvo pašto telegrafo skyriuje.

Evakuotas Panemunėlio paštas 1915–1917 m. gaudavo aplinkraščius, o viršininkui, kaip valstybės tarnautojui, buvo mokama alga. Tiksliai 1918 m. likviduota evakuotoji Vilniaus pašto telegrafo apygardos valdyba su visomis jai pavaldžiomis pašto įstaigomis.

Paštas Lietuvos Respublikos metais

Vokiečių okupacijos metais paštas Panemunėlyje nebuvo atkurtas.

1918 m. lapkričio 16 d. paskirtas pirmasis Paštų, telefonų ir telegrafų valdybos, priklausiusios Susisiekimo ministerijai, viršininkas Benediktas Tomaševičius. Netrukus priimti ir kiti šios valdybos tarnautojai. Paštų, telefonų ir telegrafų valdyba turėjo vadovauti ir kontroliuoti visų atsikuriančios valstybės paštų darbą, skirti ir atleisti tarnautojus. Pirmiausia stengtasi iš vokiečių valdžios perimti veikiančius paštus. Pašto įstaigos suskirstytos į 7 kategorijas (eiles). Atsižvelgiant į kategoriją buvo numatyti kiekvienos eilės įstaigai etatai. Žemiausia 7-tos eilės pašto įstaiga galėjo turėti tik viršininką ir vieną laiškinką.

Lietuvai reikėjo ne tik rūpintis pašto įstaigų steigimu, bet ir gintis nuo besiveržiančių priešų kariuomenių. Traukiantis vokiečiams paskui juos iš rytų slinko raudonarmiečiai. Tai žinojo Rokiškio apskrities bolševikai. 1918 m. gruodžio 25 d. į tuo metu vykusį Rokiškio apskrities seimelį įsiveržė revoliucinio komiteto nariai ir apskrityje paskelbė bolševikų valdžią, kuri, ginama vėliau atvykusių raudonarmiečių, išsilaikė iki 1919 m. gegužės pabaigos. Rodos, kad bolševikai Panemunėlyje pašto neatkūrė. Bent apie tai nerasta jokių žinių.

Paštų, telefonų ir telegrafų valdyba pirmiausia stengėsi atkurti pašto įstaigas, veikusias iki 1915 m. Tačiau tose vietose, kur paštas dėl nepakankamos apyvartos galėjo dirbti nuostolingai, o valsčių valdybos neprisidėdavo prie šių įstaigų išlaikymo, užsienio valstybių pavyzdžiu būdavo steigiamos pašto agentūros. Rusijos valdymo metais pašto agentūrų nebuvo.

¹²Palikto Panemunėlio pašto turto sąrašas, LVIA, f. 558, ap. 2, b. 136, l. 177–179.

Pašto agentūrų taisyklės patvirtintos 1921 m. kovo 10 d. Tai buvo pagalbinės pašto įstaigos, jų vedėjai laikyti antraeilininkais ir valstybės tarnautojų teisių neturėjo. Pašto agentūros įsikurdavo privačiuose butuose arba kartu su kitomis įstaigomis, pavyzdžiui, parduotuvėse. Jos suskirstytos į tris rūšis (eiles). Steigiama agentūra visada būdavo žemiausios – trečios rūšies. Vedėjų atlyginimai gana kuklūs. Įvedus litą, trečios rūšies agentūros vedėjo mėnesio alga buvo 20–25, antros – 40, pirmos – 60 litų. Trečios rūšies pašto agentūra privalėjo dirbti 2, antros – 3, pirmos – 4 valandas per darbo dieną. Vėliau agentūrų darbo valandos pailgintos. Pašto agentūros priimdavo ir išduodavo paprastą bei registruotą korespondenciją, nedideles pašto perlaidas. Jose buvo galima atsiimti prenumeruojamą spaudą. Agentūros nepriimdavo ir neišduodavo brangesnių perlaidų, įvertintų laiškų, siuntinių. Telegrafo ryšį turinčios agentūros priimdavo ir siųsdavo net tarptautines telegramas. Pašto agentūros turėdavo ir telefono ryšį, būdavo nuo kelių iki keliolikos abonentų¹³.

Panemunėlio pašto antspaudas

Susirašinėjimo su Panemunėlio valsčiaus valdyba dėl pašto įstaigos steigimo nepavyko aptikti. Susitarus su geležinkelio valdyba, nuo 1922 m. sausio 1 d. Panemunėlio geležinkelio stoties pastate atidaroma pašto agentūra. Jos vedėju paskirtas Panemunėlio geležinkelio stoties viršininkas Ignas Simanavičius. Jį iškėlus kitur, nuo 1923 m. sausio 10 d. pašto agentūros reikalus tvarkė naujas geležinkelio stoties viršininkas Alfonsas Pečiulis. Po 10 dienų A. Pečiulis paskirtas kitur. Pašto agentūros vedėju pradėjo dirbti Panemunėlio geležinkelio stoties viršininko pavaduotojas Simonas Guzikas. Nuo 1923 m. rugpjūčio 1 d. Panemunėlio pašto agentūros vedėja paskirta Stasė Matiukienė, o nuo 1924 m. vasario 1 d. ją pakeitė Ona Stročkaitė. Nuo 1925 m. rugsėjo 1 d. Panemunėlio pašto agentūra pakeista VII eilės pašto įstaiga. O. Stročkaitė iš pareigų atleidžiama¹⁴.

Gyvenvietėje prie Panemunėlio geležinkelio stoties pirmuoju Lietuvos Respublikos pašto viršininku paskirtas Kūpiškio pašto tarnautojas Kazys Lukšys. Jis gimė 1901 m. Kūpiškyje ir ten dar rusų valdymo metais baigė dviklasę mokyklą. 1919 m. vasarą pasiprašė tarnybos pašte ir nuo 1919 m. spalio 12 d. paskirtas laiškininku į Rōkiškio pašta. Po mėnesio paties prašymu toms pat pareigoms perkeltas į gimtąjį Kupiškį. Jaunuolis domėjosi pašto darbu ir, savarankiškai pasiruošęs, 1922 m. rugpjūčio mėn. pasiprašė leisti jam laikyti pašto tarnautojo kvalifikacinius egzaminus. 1923 m. pradžioje juos sėkmingai išlaikė, todėl 1923 m. kovo mėn. paskirtas VI eilės tarnautoju (valdininku) tame pat Kupiškio pašte.

Jau minėta, kad nuo 1925 m. rugsėjo 1 d. K. Lukšys paskirtas suorganizuoti Panemunėlio pašta ir jam vadovauti. Paštas įsikūrė nuomojamose patalpose. VII eilės pašto viršininko mėnesio alga buvo 240 litų. Laiškininku atkeltas Jonas Peldžius. Jo alga be priedų – 160 Lt per mėnesį. Motyvuodamas tuo, kad reikia padėti Panevėžyje besimokančiam broliui, viršininkas pageidavo darbo Pānevėžio–Utenės pašto vagone. Prašymas patenkintas, į minėtas

¹³ *Pašto taisyklės*, Kaunas, 1923, p. 26–28.

¹⁴ Panemunėlio geležinkelio stoties pašto agentūros byla, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1016, ap. 3, b. 547.

pareigas jis paskirtas nuo 1926 m. gegužės 1 d. Įstaiga perdavė naujam viršininkui Jonui Adomavičiui. Būnant Panemunėlyje K. Lukšiui revizoriai jokių priekaištų neturėjo, nebuvo ir gyventojų skundų.

Nuo 1927 m. spalio 1 d. K. Lukšys skiriamas Vabalniūko, o nuo 1934 m. vasario 1 d. – Subačiaus pašto viršininku. Visur darbavosi pavyzdingai. 1936 m. vasario 16 d. Kazys Lukšys apdovanotas Gedimino III laipsnio ordinu. Subačiuje K. Lukšys tebedirbo ir 1941 m. balandžio mėn¹⁵.

Pakeitęs K. Lukšį Jonas Adomavičius gimė 1890 m. Pilsviškių valsčiuje, Antanavo kaime. Baigė 6 gimnazijos klases, o vėliau karinius felčerių kursus. Iki Pirmojo pasaulinio karo ketverius metus darbavosi pašto įstaigose: Pilsviškiuose, Kybartuose, Vilniuje. Mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, kur ištarnavo beveik 4 metus. 1919 m. grįžo į Lietuvą ir dirbo kariniuose daliniuose. 1925 m. pasiprašė tarnybos pašte ir nuo 1925 m. lapkričio 16 d. paskirtas tarnautoju Vilkijės pašte, iš kur atvyko vadovauti Panemunėlio paštui.

J. Adomavičius buvo aistringas medžiotojas, laikė daug šunų. Medžiodavo net tarnybos metu. Panemunėlio pašto darbe pasitaikė aplaidumo, nebuvo griežtai laikomasi dokumentacijos pildymo instrukcijų. 1926 m. sausio 28 d. revizorius tame pašte nustatė 2 738 litų trūkumą. J. Adomavičius perduodamas policijai ir suimamas. Tą pačią dieną atleidžiamas iš pareigų. Kol bus paskirtas naujas viršininkas, į Panemunėlį laikinai atsiųstas buvęs viršininkas Kazys Lukšys. 1928 m. sausio mėn. Panevėžio apygardos teismas nuteisė J. Adomavičių pusantų metų sunkių darbų kalėjimo. Taip pat priteista sumokėti Pašto valdybai 6 nuošimčiais didesnius nuostolius¹⁶.

Rodos, kad laikinai pavadavusį Panemunėlio pašto viršininką K. Lukšį nuo 1927 m. sausio 7 dienos pakeitė Povilas Šapolas, kuris nuo 1928 m. balandžio 1 d. sukeistas su Kurklių pašto viršininku Stasiu Jankausku¹⁷.

Šių abiejų paštininkų veikla liko nepatyrinėta. 1929 m. pradžioje Klaipėdos pašto tarnautojas Petras Byla pasiprašė S. Jankausko susikeisti su juo vietomis. P. Bylos žmona buvo kilusi iš Panemunėlio. S. Jankauskas pašto žinyboje dirbo nuo 1923 m. Tarnybos pareigas vykdė gerai. S. Jankauskui sutikus susikeisti, nuo 1929 m. kovo 1 d. P. Byla paskiriamas vadovauti Panemunėlio paštui. Jis gimė 1901 m. Dusetų valsčiuje, Vosgėlių k. 1914 m. pasitraukė į Rusiją. Jaroslavyje baigė lietuvių *Žiburio* progimnazijos dvi klases. 1919 m. grįžo į Lietuvą, o 1921 m. pašauktas į kariuomenę. Kariuomenėje baigė radijo telegrafininko kursus ir tarnavo karinėje radijo stotyje. 1924 m. spalio mėn. paleistas iš kariuomenės ir tuoj pasiprašė tarnybos Kauno radijo stotyje. 1925 m. sausio mėn. priimtas Kauno radijo stoties mechaniku. Darbas radijo stotyje jam buvo perdėm

Panemunėlio pašto viršininkas 1925–1926 m. Kazys Lukšys. Iš asmens bylos

¹⁵K. Lukšio tarnybos pašte byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 3031.

¹⁶J. Adomavičiaus tarnybos byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 5398.

¹⁷*Paštininkų žodis*, 1928, nr. 3, p. 22.

sudėtingas, todėl nuo 1925 m. rugsėjo 1 d. paskirtas tarnautoju į Klaipėdos paštą. Iš ten atvyko į Panemunėlį. P. Bylai tarnyba nesisekė. Susidaro išpūdis, kad buvo silpni jo aritmetikos įgūdžiai, nevengė svaigiųjų gėrimų. Jau 1929 m. balandžio 12 d. revizorius, tikrindamas Panemunėlio pašto kasos knygą, keliuose puslapiuose rado nemažai taisyčių ir dar paliktų klaidų. Todėl nuo 1929 m. gegužės 20 d. perkeltas tarnautoju į Marijampolės paštą.

Vietoj P. Bylos Panemunėlio pašto viršininku paskirtas Jonas Bulota. Perimant įstaigą trūko 400 litų, juos P. Byla išipareigojo sumokėti per 6 mėn. Be to, tuo metu P. Byla pašto siuntiniu gavo apmokamu mokesčiu užsakytą 265 Lt vertės prekę. Siuntą pasiėmė, tačiau pinigų sumokėti negalėjo. Norėta P. Bylą iš tarnybos atleisti, tačiau tarpininkaujant Marijampolės pašto darbuotojams paliktas toliau eiti pareigas. Nuo 1928 m. rugpjūčio 1 d. paskirtas tarnautoju į Seirijų paštą. Turėjo nesusipratimų ir ten. Nuo 1931 m. birželio 1 d. perkeltas į Anykščius ir paskirtas į žemesnes pareigas. Nesugyveno su viršininkais ir bendradarbiais. 1933 m. balandžio mėn. perkeltas į Utenos paštą, tų metų pabaigoje perėjo dirbti į Krašto apsaugos žinybą¹⁸.

Jonas Bulota gimė 1907 m. Anykščių valsčiuje, Eilmininkų kaime. Baigė Anykščių vidurinę mokyklą ir 1924 m. įstojo į pašto darbuotojų kursus. Baigęs kursus, 1925 m. birželio mėn. paskirtas tarnautoju į Kauno paštą. 1928 m. tarnavo kariuomenėje. Paleistas iš tarnybos nuo 1929 m. gegužės 20 d. paskirtas Panemunėlio pašto vadovu. 1929 m. rugsėjo mėn. už pavyzdinę Pašto valdybos aplinkraščių vykdymą J. Bulotai pareikšta padėka. Priekaištų dėl darbo neturėjo ir vėliau, skundų iš gyventojų nebuvo. Pačiam pasiprašius, nuo 1933 m. lapkričio 1 d. iškeltas toms pat pareigoms į Troškūnus; ten taip pat sėkmingai darbavosi. 1938 m. vasario 15 d. apdovanotas Gedimino ordino trečiojo laipsnio medaliu. Troškūnuose tebedirbo ir 1941 m. balandžio mėnesį¹⁹.

Nuo 1933 m. lapkričio 1 d. Panemunėlio pašto viršininku paskirtas Jonas Tamošiūnas, gimęs 1912 m. Rokonių kaime, Smilgių valsčiuje (Sidabravo parapijoje). Baigė Rokonių pradinę ir Šeduvės vidurinę mokyklą. 1928 m. įstojo į Kėdanių gimnaziją ir ten baigė 5-tą kla-

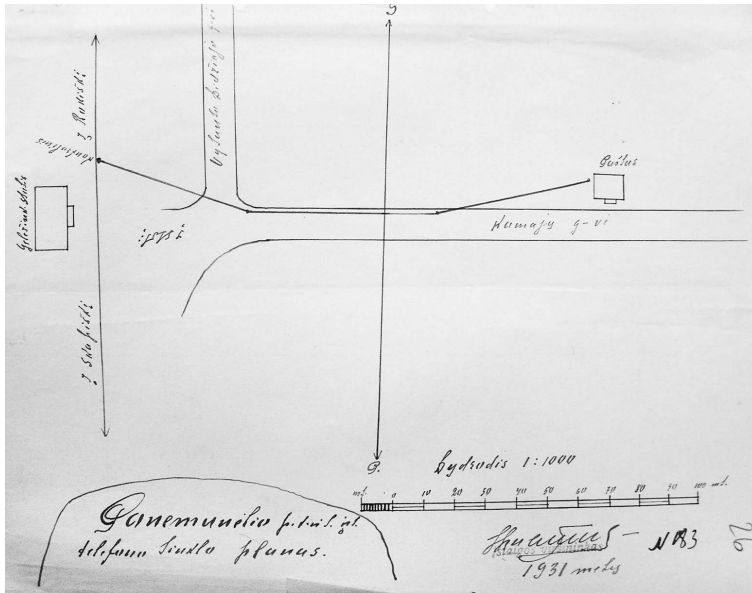

Panemunėlio pašto viršininkas 1929–1933 m.

Jonas Bulota. Iš asmens bylos

¹⁸ P. Bylos tarnybos paštuose byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 437.

¹⁹ J. Bulotos tarnybos byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 649.

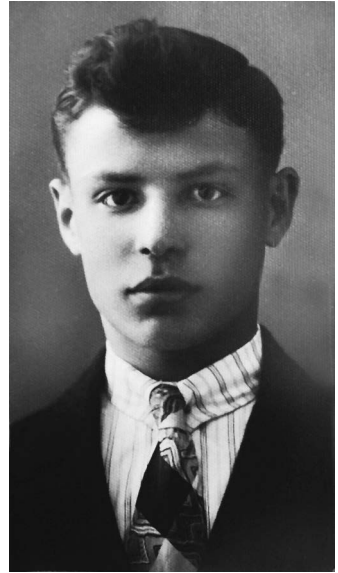

Panemunėlio pašto
vieta 1931 m.
gyvenvietės schemoje

sę. Neturėdamas lėšų toliau mokytis, išstojo į pašto darbuotojų kursus, kuriuos 1930 m. sėkmingai baigė. 1930 m. birželio mėn. paskirtas tarnautoju Kauno centriniam pašte. 1933 m. išstojo į Tautininkų sąjungą. Iš Kauno atvyko į Panemunėlį.

Dirbdamas Panemunėlyje, gavo tarnybos valstybinėje įstaigoje pamoką. Savo tėviškėje dažnai lankydavosi tuometinis ministras pirmininkas Juozas Tūbelis. Užeidavo jis ir į paštą, užkalbindavo ir tos įstaigos viršininką. Kartą J. Tūbelis pasiteiravo J. Tamošiūno, kaip sekasi darbas, gyvenimas. Jaunuolis pasakė, kad kilęs iš Šeduvos apylinkių ir jam būtų geriau arčiau pagalbos reikalingų tėvų, Šeduvojė. Iš J. Tūbelio posakio – *tai ten Jums būtų geriau*, – pašto viršininkas suprato galįs gauti pritarimą paskyrimui į Šeduvą. Todėl 1934 m. birželio 24 d. raštu kreipėsi į ministrą pirmininką ir prašė paskirti jį Šeduvos pašto viršininku. Aišku, toks laiškas J. Tūbelio nepasiekė. Sekretoriatas persiuntė Susisiekimo ministerijai, o iš ten Pašto valdybai. Valdyba pareikalavo pasiaiškinimo. Buvo išpėtas, kad kreipiantis į valdžią tarnybos ar asmeniniais reikalais negalima apeiti savo tiesioginės vyresnybės.

Tikrindami Panemunėlio pašto darbą revizoriai jokių netikslumų ar aplaidumo nerasdavo. Sužinojęs apie laisvą Nemakščių pašto viršininko vietą, J. Tamošiūnas pasiprašė tos tarnybos ir nuo 1937 m. sausio 1 d. paskirtas vadovauti Nemakščių paštui. Nemakščiuose irgi darbavosi sėkmingai. Be to, aktyviai įsijungė į šaulių ir jaunlietuvių veiklą. 1938 m. liepos mėn. Kaune dalyvavo jaunlietuvių vadų suvažiavime. Nemakščių laiškininkas Kazys Ušeckas skundė J. Tamošiūną nepagrįstais kaltinimais. Skundai nepasitvirtino, jokių trūkumų

Panemunėlio pašto viršininkas
1933–1937 m. Jonas
Tamošiūnas. Iš asmens bylos

nerasta. Jau Lietuvai praradus valstybingumą, nuo 1941 m. kovo 1 d. J. Tamošiūnas paskiriamas Panevėžio ryšių kontoros raštinės vedėju, o po pusantro mėnesio – tos kontoros buhalteriu²⁰.

Iš J. Tamošiūno Panemunėlio pašto viršininko pareigas perėmė Stepas Skryvelis. Jis gimė 1902 m. Teklinės kaime, Júodupės valsčiuje. 1914 m. baigė Ūnuškio pradinę mokyklą. Buvo gabus muzikai. Išmoko vargonininkauti. Vėliau dirbo Vegėrių bažnyčios vargonininku ir raštininku vietos valsčiaus valdyboje. Įsitikinęs, kad sunku pragyventi iš vargonininko amato, nuo 1928 m. lapkričio mėn. pagal sutartį pradėjo dirbti laisvai samdomu Vegėrių pašto laiškinių su kuklia 75 litų mėnesine alga. 1930 m. gruodžio mėn. priimtas etatiniu II eilės laiškiniu ir paskirtas į Siesikų paštą. Čia besidarbuodamas įgijo *doro ir sąžiningo* tarnautojo reputaciją. Savarankiškai pasiruošė ir išlaikė pašto tarnautojų kvalifikacinius egzaminus. Nuo 1935 m. gruodžio 1 d. skirtas V eilės tarnautoju į Vaurnių paštą, o 1936 m. perkeltas į Papilę. Kaip minėta, nuo 1937 m. sausio

*Panemunėlio pašto viršininkas
1937–1941 m. Stepas Skryvelis.
Iš asmens bylos*

1 d. paskirtas Panemunėlio pašto viršininku. Būdamas Panemunėlyje, S. Skryvelis vadovavo vietos šaulių būrio chorui. Be to, jis vadovavo ir Panemunėlio valsčiaus tautininkų chorui. Šis choras 1938 m. liepos 9–10 d. dalyvavo dainų dienoje Klaipėdoje. Nors 1937 m. rugpjūčio mėn. referentas A. Bučnys, tikrindamas Panemunėlio paštą, pastebėjo keletą dokumentacijos pildymo netikslumų, tačiau nei tada, nei vėliau esminių trūkumų S. Skryvelio vadovaujamos įstaigos darbe revizoriai neaptikdavo. Jokių skundų dėl pašto darbo iš gyventojų nebūdavo. J. Skryvelis Panemunėlyje tebedirbo ir 1941 m. gegužės mėnesį²¹.

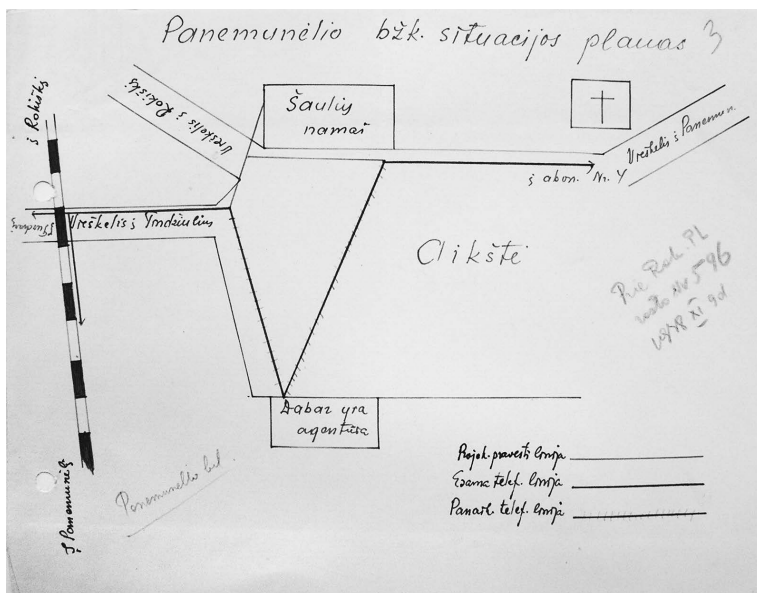
Iki 1939 m. Panemunėlio paštas buvo žemiausios VII kategorijos (eilės). Jame dirbdavo pašto viršininkas (240 Lt mėnesio alga) ir laiškinių (160 Lt mėnesio alga). 1928 m. Panemunėlio paštas turėjo 8 374 Lt pajamų ir 7 054 Lt išlaidų. Matome, kad pajamos viršijo išlaidas 1 324 litais. Kitais, 1929 m. gauta 11 460 Lt pajamų, o išleisti 7 695 Lt; gauti 3 765 litai pelno. Ši įstaiga pelningai dirbo ir po dešimtmečio. Pavyzdžiui, 1937 m. gauti 15 654 Lt pajamų, o išlaidos sudarė 7 915 Lt. Taigi pajamos beveik dvigubai viršijo išlaidas (pelnas 7 739 Lt). Analogiškai 1938 m. suskaičiuoti 16 310 Lt pajamų ir turėta 9 077 Lt išlaidų, gauti 7 233 litai pelno²².

Matome, kad Panemunėlio paštas duodavo nemaža pelno, tačiau iki 1939 m. pradžios jis priklausė septintajai kategorijai (eilei), nors pagal gaunamą pelną seniai galėjo būti priskirtas šeštajai eilei. Galima spėti, kad įstaigos kategorija ilgai nepadidinta todėl, kad Panemunėlio gyvenvietė prie geležinkelio stoties buvo palyginti nedidelė ir dviejų laiškinių

²⁰J. Tamošiūno tarnybos byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 5478.

²¹J. Skryvelio tarnybos byla, LCVA, f. 1016, ap. 1, b. 4857.

²²Pašto įstaigų pajamų išlaidų žiniaraščiai, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 51, l. 46, 50; ap. 6, b. 89, l. 2; b. 92, l. 14.

Panemunėlio
bažnytkaimio
situacijos planas

nerikėjo. Korespondencija į kaimus nebuvo nešiojama. Tikrai nuo 1939 m. vasaros Panemunėlio paštas priskirtas šeštajai eilei. Tos rūšies paštų etatai buvo viršininkas ir du laiškininkai. 1939 m. birželio mėn., be viršininko S. Skryvelio, dirbo laiškininkai Augustas Bernotas ir Alfonsas Venclovas²³.

Pirmaisiais Lietuvos Respublikos metais sparčiai plėtotas telefono ryšys. Jau 1922 m. pradžioje Skāpiškis telefono linija buvo sujungtas su Rōkiškiu, tačiau atšakos į Panemunėlį dar nebuvo. Telefonas įvestas dar Panemunėlyje tebesant pašto agentūrai. 1931 m. Panemunėlio pašte buvo 4 abonentai. Telefonus turėjo valsčiaus savivaldybė, policijos punktas, klebonija ir dvaro savininkas Vladas Biknevičius. 1937 m. šis paštas jau turėjo 18, 1938 m. – 20 abonentų²⁴.

Panemunėlio pašte stovėjo rankinis komutatorius. Abonentai galėdavo paskambinti tik į paštą ir prašyti būdinčio sujungti su reikiama įstaiga ar asmeniu, todėl kalbėti telefonu buvo galima tikrai pašto darbo valandomis.

Panemunėlio paštui priklausė Panemunėlio bažnytkaimio ir Salū pašto agentūros. Pastaroji agentūra buvo Kamajū valsčiuje, todėl apie ją čia nerašoma.

Panemunėlio bažnytkaimio pašto agentūra

Panemunėlio bažnytkaimyje pašto agentūra pradėjo veikti 1930 m. liepos 1 d. Vedėju paskirtas Petras Kairys. Jis dirbo Panemunėlio valsčiaus valdyboje. Netrukus į agentūrą įvestas ir telefonas, o 1931 m. ši agentūra jau turėjo 4 abonentus. Pašto agentūra buvo įkurdinta valsčiaus savivaldybės patalpose. Trečios eilės Panemunėlio pašto agentūros vedėjas gaudavo 25 Lt per mėnesį. Nuo 1932 m. birželio 1 d. agentūros vedėju pradėjo dirbti Vaitiekus Januševskis, o 1934 m. gegužės mėn. jį pakeitė Mykolas Aleksiejus. 1936 m. spalio 5 d. naktį įvyko nelaimė – M. Aleksiejų suvažinėjo traukinys. Patikrinus agentūros dokumentus ir kasą, jokių trūkumų nerasta. Agentūros vedėju vėl paskirtas

²³ 1939 06 Panemunėlio pašto tarnautojų atlyginimų žiniaraštis, LCVA, f. 1016, ap. 8, b. 198, l. 59–60.

²⁴ Žinios iš spausdintų Lietuvos telefono abonentų sąrašų. 1922–1939 metai.

Vaitiekus Januševskis. 1938 m. sausio mėn. 24 d. nuo gaisro nukentėjo valsčiaus valdybos namas, nudegė stogas²⁵.

Po šio gaisro siūlyta pašto agentūrą perkelti į Šaulių namus. Tikėtina, kad taip ir buvo padaryta. Nuo 1938 m. balandžio 1 d. Panemunėlio pašto agentūra priskirta antrajai eilei. Vedėjo mėnesio alga tapo 40 litų. 1939 m. spalio 17 d. V. Januševskis pašauktas į karinius mokymus. Jį pavaduoti leista žmonai Veronikai Januševskienei. 1940 m. kovo mėn. V. Januševskis gavo etatinio laiškininko tarnybą Kupiškio pašte. Vietos agentūros vedėju pradėjo dirbti vietos vargonininkas Steponas Levanavičius. Jis anksčiau dirbo kooperatyvo vedėju, Smulkaus kredito draugijos kasininku. Lietuvai praradus valstybingumą, S. Levanavičius nuo 1940 m. spalio 1 d. iš pareigų atleidžiamas *kaipo neatitinkantis savo paskirties*. Vargonininkas negalėjo turėti net ant-raeilės valstybinės tarnybos. Į tas pareigas paskirtas Kazys Kreiza. Jam netrukus pasiūlytas milicininko darbas. Nuo 1940 m. spalio 1 d. Panemunėlio pašto agentūros vedėja paskirta Anelė Aleksiejienė (Janonytė)²⁶.

²⁵ Panemunėlis, *Lietuvos aidas*, 1938, nr. 27.

²⁶ Panemunėlio pašto agentūros byla, LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 556.

Pažangios technikos plitimas Panemunėlio valsčiuje

Genovaitė Žukauskienė

Įvadas

Tarpukario Lietuvos ekonomikos pagrindas buvo žemės ūkis, todėl Lietuvos vyriausybė dėjo visas pastangas, kad jis būtų našesnis; tai buvo galima padaryti tik naudojant pažangesnę žemės ūkio techniką ir mechanizuojant produktų perdirbimą. Iki XIX a. antrosios pusės, kai buvo sukurti ir pradėti naudoti nauji energijos šaltiniai, pagrindinė darbo jėga buvo žmonių ir gyvulių raumenų jėga, o malūnuose buvo naudojama vėjo ir vandens energija. XIX a. pabaigoje pradėti naudoti šiluminiai varikliai, XX a. pradžioje – elektra sukėlė naujų mokslo išradimų bangą, kuri paskatino techninę pažangą ir sumažino sunkų rankų darbą. Šios naujovės, sparčiai plintančios pasaulyje, pasiekė Lietuvą ir atokiausius jos kampelius. Greičiausiai nauja technika pasiekė didesnių miestų gyventojus, nes čia gyveno daugiausia raštingų žmonių, kurie skaitė tuometinę spaudą, dirbo įvairiose įmonėse ar fabrikuose, kur buvo naudojama moderni technika ir technologijos.

Iki XIX a. vidurio Panemunėlis buvo gana tamsus kraštas. Didelę įtaką šio krašto švietimui padarė 1872 m. į Panemunėlį atvykęs kunigas Jonas Katelė. 1908 m. gegužės mėn., po J. Katelės mirties, žurnalas „Šaltinis“ apie tai rašė:

„Medinė menka bažnytelė, menkučiai klebonijos trobesiai, miestelio jokio. Bet štai atsiranda kunigas Katelė, kompanija pro miestelį praveda geležinkelį. Viskas atgyja, žmonės pralobsta ir apsišviečia. 40 metų padirbėjęs, kunigas sulaukia to, kad jo parapijoje nebeliko nei vieno nemokančio ne tikrai skaityti, bet ir rašyti. Mokė ko tik galėjo: aritmetikos, geografijos, skaitė jaunuomenei poeziją. Prie pirmos komunijos neleido nei vieno vaiko, kol neparodydavo, kaip rašo. Įdomu buvo žiūrėti, kaip vaikai, prie klausyklos eidami, nešasi, kartu ir sąsiuvinius. Bažnyčioje ir namie spyrė žmones šviesties ir šviesties“¹.

Panemunėlio krašte spaudos draudimo metais kun. J. Katelės įsteigtas slaptų mokyklų tinklas, jo pastangos šias mokyklas aprūpinti reikalingomis mokymo priemonėmis buvo unikalūs atvejais visoje Lietuvoje. Dar vienas veiksnys, turėjęs didžiulę įtaką krašto raidai (tai paminėta ir „Šaltinyje“), buvo 1873 m. nutiestas Daūgpilio–Šiaulių–Liepėjos geležinkelis, einantis pro Panemunėlį. Ši galinga technika pakeitė įprastą ramų gyvenimo ritmą, suaktyvėjo prekyba, gamyba, o į geležinkelio stotį atvesta telegrafo linija atkeldavo naujausia informacija iš visų kraštų.

Šio straipsnio tikslas išsiaiškinti, kada ir kaip į Panemunėlio kraštą atėjo nauja, tobulėjanti, vis naujas gyvenimo sritis apimanti technika, kaip ją priėmė ir ja naudojosi šio krašto žmonės. Straipsnis buvo rengiamas remiantis archyvine, muziejine medžiaga, 2001 m. vykusios „Versmės“ organizuotos kraštotyrinės ekspedicijos metu Panemunėlio apylinkėse surinkta aprašomąja ir iliustracine medžiaga.

¹ Šaltinis, Seinai, 1908, nr. 22, p. 346.

Žemės ūkyje naudota technika

Žemės apdirbimas, sėja, derliaus nuėmimas ir apdorojimas – didžiausi žemdirbių darbai. Nuo seniausių laikų žmonės gamino ir tobulino šiems darbams atlikti skirtus įrankius, padargus, mašinas. Iki XIX a. pabaigos Panemunėlio valsčiuje žemės ūkio technika buvo daugiausia pagaminta vietinių meistrų ir kalvių, panaudojant kai kuriuos pirktinius metalo dirbinius. Praūžus Pirmajam pasauliniam karui, žemės ūkis buvo labai prastos būklės. 1918 m. Panemunėlyje įsikūrusi Žemės ūkio draugija stengėsi ūkininkus aprūpinti reikalingu žemės ūkio inventoriu. Apie tai 1918 m. rugsėjo 14 d. „Lietuvos aidas“ rašė:

„Jau yra atsigaivinusį ūkio draugijėlė. Darbo pradžia dabartiniu laiku nėra lengva, bet mes tikimės, kad vis dėlto, išvargę tiek daug, sulauksime ir giedresnių dienų. Tuo tarpu draugijėlė rūpinasi susirinkti savo seniau buvusį inventorių ir pasistengti gauti per vietinę vyresnybę reikalingiausių ūkiui daiktų: žemei dirbti padargų, dalgių, stiklo, geležies, žibalo ir t. t. Draugijėlė yra prisidėjusi į „Liaudies ūkininkų draugiją“².

1930 m. Lietuvoje buvo atliktas pirmas visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas, kurio metu buvo suregistruotos Lietuvos ūkiuose naudojamos mašinos, padargai, įrankiai. Pagal šį surašymą Panemunėlio valsčiuje tuo metu buvo 803 ūkiai, iš jų 737 naudojosi vienokiomis ar kitokiomis žemės ūkio mašinomis ar įrankiais; ir tai sudarė 92% visų Panemunėlio ūkių. Daugiausia turėta vienvagių plūgų, jų tuo metu Panemunėlio valsčiuje buvo 1 052, kiek mažiau – 517 drapakų, kultivatorių ir akėčių, 109 arkliniai kaupikai, 222 geležinės akėčios, 9 geležiniai ir cementiniai volai, 77 dvivagiai plūgai. Javų valymui dažniausiai buvo naudojami arpai – 155, priskaičiuota 12 fuchtelių, trejerių – 5, kitų rūšių valomųjų mašinų – 2. Kuliamųjų mašinų be grūdų valymo būta 80, kuliamosios mašinos su grūdų valymu – 5, dobilų kuliamoji – 1. Arklinės kuliamosios (maniežai, vilktai) užregistruotos 64, akselinės – 74, pašarų šutintuvai – 9. Sėjamųjų mašinų valsčiuje užregistruota: eilinių sėjamųjų – 3, dobilų – 4, kitų – 5. Augalų nuėmimo mašinų turėta: kertamųjų – 11, pjaunamųjų – 6, arklinių grėblių – 11, bulviakasių – 4. Lokomobilių (garo katilų) Panemunėlio valsčiuje tuo metu buvo 4, mašinų su vidaus degimo varikliais – 10³.

Vieni pirmųjų žemės ūkio darbą palengvinančių įrengimų buvo malūnai. Panemunėlio valsčiuje jų buvo įvairiausių – nuo mažų vėjinių iki galingų, kurių girkos buvo sukamos elektros varikliais. Vienas seniausių šiame krašte veikusių malūnų buvo vandens malūnas ant Šetekšnės upės Mažeikiškio (*Božy Dar*) palivarke, veikęs nuo 1864 metų. 1924 m. malūnas priklausė Elenai Jackevičaitėi. Malūne buvo įrengtos dvi girkos, miltų persijojimo aparatas – piklius. Abejos girkos vienu metu negalėjo sukurti, neužteko galios. Malūnas veikė apie 5 mėnesius per metus, kol užtekdavo vandens – nuo balandžio 1 d. iki birželio vidurio ir nuo rugpjūčio vidurio iki lapkričio mėn.⁴

² *Lietuvos aidas*, 1918 m. rugsėjo 14 d., nr. 87, p. 3.

³ *Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas*, Kaunas, 1930, t. 3, Centrinis statistikos biuras, l. 54, 55.

⁴ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 388, ap. 2a, b. 597.

Uršulė Viduolienė (65)* iš Šilėikių k. prisimena, kad jos tėvai, kaip ir daugelis to krašto gyventojų, iki XIX a. pab. grūdus maldavo rankinėmis girnomis. Jomis dar ir XX a. pr. iki 1925–1930 m. dažnai naudojosi ir kiti mažžemiai ūkininkai. Apolonija Kaulakienė (31) pasakojo, kad šį sunkų rankų darbą dažnas ūkininkas palengvindavo prie savo sodybų pasistatęs nedidelius, 5–6 metrų aukščio, vėjo malūnėlius. Juos buvo susikonstravę: Benediktas Šaučiūnas Juřkupių kaime (23), Pranas Jurgelionis Panemūnių kaime (19), Kazys Kaminskas Kavolių kaime (22) ir kt. Labai gabus meistras ir kalvis Kazys Kirstukas, kilęs iš Kavolių k. (*kavolis* vietinė tarme reiškia kalvis), Šiliūškių k. pastatęs kepurinį vėjinį malūną ir pats pasidaręs visus malūno įrengimus. Šiam malūnui sudegus, vėl pastatė naują (32).

Panemunėlio valsčiuje nuo 1911 metų veikė Alsetos vandens malūnas, priklausęs Juozui Makutėnui. Vėliau jis priklausė Marcelinui Neniškiui. 1923 metų duomenimis, malūne 115 cm diametro girkas suko 20 AG (arklio galių) vandens turbina, buvo įrengtas piklius, 4 vilnos karšimo mašinos 1,8 × 3,5 m, 120 šėivų vilnos verpimo mašina 1,2 × 7,7 m ir milų vėlimo staklės. Įrengimus suko lokomobilis „Lane“ 32 HP. Sumontuotas 2 HP elektros generatorius, kurio pagaminta elektra buvo skirta patalpoms apšviesti⁵. Apie 1925 m. Alsetos malūną nupirko P. Šukys (53).

Dauguma Panemunėlio krašto žmonių naudojos 1925 m. Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje** pastatytu Marcelino Neniškio motoriniu malūnu. Jame buvo sumontuoti tuo metu modernūs skystu kuru varomi „Ruston“ ir „Deutz“ varikliai, įrengti valcai. Atskirose patalpose buvo įrengta vilnų verpykla, jos karšimo ir verpimo įrengimus suko angliškas žibalinis variklis. 1930 m. malūnas ir verpykla buvo praplėsti: pastatyta milo vėlimo mašina, vandens šildytuvas, vandens siurblys. Variklių skyriuje buvo pastatytos tekinimo staklės, grėžimo įrengimai, gaisrinė pompa, rankiniai ir variklio sukami galastuvai ir kiti smulkūs įrengimai. Malūne įrengta kruopų gamimo mašina, grūdų elevatorius. 1937 m. prie malūno buvo įrengta lentpjūvė, jos įrengimus (gaterį, obliavimo stakles) suko „Deutz“ variklis. Per sezoną (kovo, balandžio, gegužės mėn.) buvo išpjauinama 1500 m³ medienos⁶. M. Neniškis negailėjo lėšų moderniai technikai įsigyti, nes suprato, kad tik ji gali užtikrinti našų ir geros kokybės darbą. Daugelis naudojos M. Neniškio malūnu dėl gerai atlikto darbo ir teikiamų lengvatų: už grūdų malimą pinigai nebuvo imami, mokėti reikėjo tik už valcavimą (35, 52, 62). Marcelino Neniškio vaikaitė prisimena nepaprastą senelio darbštumą:

„Jis dirbo nuo ankstyvo ryto iki vakaro. Pašokdavo net nuo pietų stalo, jei išgirdavo netipišką dirbančių įrengimų ūžesį. Pagal jį spręsdavo, kas sugedo, ir pats imdavosi taisyti“ (43).

1931 m. Panemunėlio geležinkelio stotyje pradėjo veikti Maušo Jofės motorinis malūnas, kurio įrengimus suko dyzelinis variklis „Ruston“ 48 PS. Malūne buvo įrengtos 1,2 m skersmens girkas, kruopų mašina, piklius, vandens siurblys, generatorius (dinamo mašina). Malūnas sunaudodavo 1 200 kg žibalo per mėnesį už 360 Lt. Gana didelės išlaidos kurui, matyt, paskatino malūno savininką

* Skliausteliuose nurodomas pateikėjas; jų sąrašas pateiktas straipsnio gale.

⁵ *Ten pat*, b. 276.

⁶ *Ten pat*, b. 656, l. 1–32.

** Toliau – Panemunėlio geležinkelio stotis (glž. st.).
Vyr. red. pastaba.

1939 m. kreiptis į Lietuvos prekybos departamentą su prašymu leisti pertvarkyti dyzelinį variklį į dujų generatorių (gazogeneratorių)⁷. Jo kūrenimui buvo naudojama vietinė žaliava – malkos.

Kūlimas nuo senų laikų buvo daug laiko ir kantrybės reikalaujantis darbas. Ilgą laiką vienintelė priemonė šiam darbui palengvinti buvo spragilas. XIX a. pab.–XX a. pr. vienas kitas šio krašto ūkininkas įsigijo vilktus (maniežus), kurių kūlimo mechanizmą sukdamo arkliai. Tokius įrengimus buvo įsigijęs Šetekšnos dvarininkas Antanas Jankauskas, Ramanauskų k. – ūkininkas Gasiūnas (62), Uvainių k. – Stasys Mačiekus (34), Skeirių k. – Kazys Rimša (50), Baltakačių k. – Antanas Prancūnas (6), Voverynės k. – Pranas Šarka (65) ir kt. Dažname kaime buvo po 2–3 vilktus. Kaip matome iš surašymo duomenų, Panemunėlio valsčiuje 1930 m. dar buvo 64 vilktai. Tuo metu didesnių ūkių savininkai jau kūrė lokomobilium ar varikliu sukamomis kuliamosiomis, kurios buvo gerokai našesnės. Bet buvo ir tokių ūkininkų, ypač mažžemių, kurie visą tarpukarį taip ir naudojo spragilais, nes jiems tiesiog neapsimokėjo samdytis kuliamąją savo menkam derliui sudoroti (39, 54, 62, 65).

Vienas kitas ūkininkas, neturėdamas visos reikalingos pinigų sumos kuliamajai išigyti, kooperuodavosi su kitu ūkininku ir nusipirkdavo kuliamąją, perpus susidėję pinigus. Taip kuliamąją išgijo Pranas Čypas ir Jurgis Pupienis iš Jonėliškių kaimo (1). Ketvirtojo dešimtmečio viduryje vis daugiau ūkininkų išgydavo skystu kuru varomų kuliamųjų. Nors šių mašinų kainos buvo didelės, bet jos aptarnaudavo daug ūkininkų ir per kelerius metus įdėtos lėšos sugrįždavo, nes už 1 valandos kūlimą buvo mokama 3–5 Lt (38, 49, 51). Tiesa, buvo ir geranoriškų kūrėjų, kurie sunkiau besiverčiantiems ar nelaimėms ištiktiems javus iškuldavo nemokamai. Ona Skipskienė pasakojo, kad, karo metais sudegus jų trobai, Antanas Baltuška pinigų už kūlimą neėmė. Baltuška pagalbėdavo ir kitiems bėdos ištiktiesiems (52).

Kuliamašias mašinas, sukamas lokomobilio, turėjo: Panemunėlio dvarininkas Vladas Biknevičius (53), Motiejus Valašinas iš Šetekšnos k. (4, 18), Jonas Neniškis iš Tūrdvario (44) ir kt. Kuliamašias, kurias suko dažniausiai „Blackstone“ variklis, buvo išgiję: Pranas Čečys iš Roblių k. (59), Kazimieras Zizas iš Martiniškėnų k., Bagvilių dvarininkas Vienožinskis, Petras Samulis iš Bajėriškių k. (50), Kazimieras Čečys iš Jučkupių k. (18), Kazimieras Bimba iš Jūnokų k. (52).

Į Panemunėlio valsčių atvažiuodavo kūrėjai ir iš kitų aplinkinių vietovių. Ypač dažnai minimas Styra iš Pándėlio, turėjęs kelias kuliamašias mašinas (32). Kuldavo ir Kazys Jacinkevičius iš Aukštuolių k. (13), vadinamoji „7 brolių“ kuliamoji iš Kazliškio (32) ir kt.

Keli gabūs šio krašto ūkininkai, pasižiūrėję į pirktnes kuliamašias mašinas, patys ėmėsi jas konstruoti ir gaminti. Du broliai Antanas ir Pranas Jurgelioniai iš Panemunių kaimo, pasiskolinę iš kaimynų pinigų varikliui „Blackstone“ ir metalui pirkti, patys susikonstravo ir pasigamino kuliamąją. Antanas buvo gabus konstruktorius, o Pranas – nagingas kalvis. Jie buvo pasidarę ir skiedrų drožimo mašiną (26). Kuliamąją buvo susikonstravę ir pasigaminę Vladas Bira iš Jonėliškių k., kalvis Pranas Tumonis iš Jurkupių k. (18), Jonas Vaitoška iš Ažūmiškio k. (18). Marcelinas Neniškis buvo ne tik gabus darbų organizatorius, bet ir geras meistras. Jo dukra buvo gabi matematikė ir gerai braižė brėžinius.

Jai talkinant – braižant atskirus mazgus, ⁷ *Ten pat*, b. 265.

Neniškis pats pasigamino kuliamąją (43). Kazimieras Zizas iš Martiniškėnų k. kartu su ūkininku Gasiūnu pasidarė dobilų kuliamąją (*bukaunyką*) (21, 40).

Dirbant su nauja technika dėl neatsargumo ar žinių trūkumo pasitaikydavo ir nelaimingų atsitikimų. Vienas jų atsitiko kuliant Kazimierui Bimbai: veikiant mašinai jis norėjo ištraukti į ją pakliuvusį akmenuką ir jam kuliamoji nutraukė ranką (52).

Kiti žemės ūkio padargai

Ilgą laiką žolės pjovimas, javų nuėmimas buvo varginantis rankų darbas, kuris gerokai paspartėjo ėmus naudoti arkliais tempiamas pjaunamosias, javų kertamasias ir grėbiamąsias mašinas. 1930 m. surašymo duomenimis, Panemunėlio valsčiuje buvo 11 kertamųjų, 6 pjaunamosios, 11 arklinių grėblių, 4 bulviakasės. Arklines pjaunamosias buvo įsigiję: susikooperavę Jurgis Pupienis ir Pranas Čypas (49), Gasiūnas iš Ramauskų k. (33), Stasys Rimša iš Skirų k. (50), Jonas Bimba iš Valaitišio k. (59); arklines kertamasias turėjo: dvarininkas Biknevičius Panemunėlyje (34), Antanas Mačiulis Jurkupių k. (49); grėbiamosiomis naudojosi: Bimbų k. ūkininkai Jonas Mačiulis ir Adomas Peldžius (52), Antanas Mačiulis Jurkupių k. (49), Stasys Rimša iš Skirų k. (50), Jonas Bimba iš Valaitišio k. (59) ir kt. Visą komplektą: arklinę pjaunamąją, kertamąją, grėbiamąją buvo įsigiję: Juozas Juškevičius iš Vėbrių k. (38), Antanas Jankauskas iš Šetekšnų dvaro (1, 30).

Kūlimo talka Klišių k. pas ūkininkus Baublius prie kūlimo mašiną sukusio variklio. Iš kairės sėdi: 1-a Vaitoškienė, 2-a Janė Bimbirienė, 5-a Čelkienė, 6-a Mikolaitytė, 7-as Lionginas Vaitoška

Grūdams valyti po kūlimo (ypač daug priemaišų būdavo kuliant vilktais) buvo naudojamos kelių rūšių grūdų valymo mašinos. Populiariausi buvo arpai, jų 1930 m. Panemunėlio valsčiuje buvo priskaičiuota net 155. Meistras ir kalvis Kazys Kirstukas, kilęs iš Kavolių k., jau XIX a. pab. buvo pasigaminęs arpa. Gal jo konstrukciją nusižiūrėjo iš dvaro, nes, kaip pasakojo jo vaikaitis Pranas Kirstukas, „*gamino ponams važius, karietas*“, būta ir daugiau rankų darbo arpų (32). Tik po Pirmojo pasaulinio karo plačiau paplito fabrikiniai arpai, pradėti naudoti geriau grūdus išvalantys ir pagal svorį juos surūšiuojantys fuchteliai (jų pagal 1930 m. statistiką būta 12). Fuchtelį buvo išsigijęs dvarininkas Jonas Neniškis iš Turdvario (44). Dar geriau grūdus išvalydavo trejeriai (jų valsčiuje buvo 5).

Linų apdirbimas

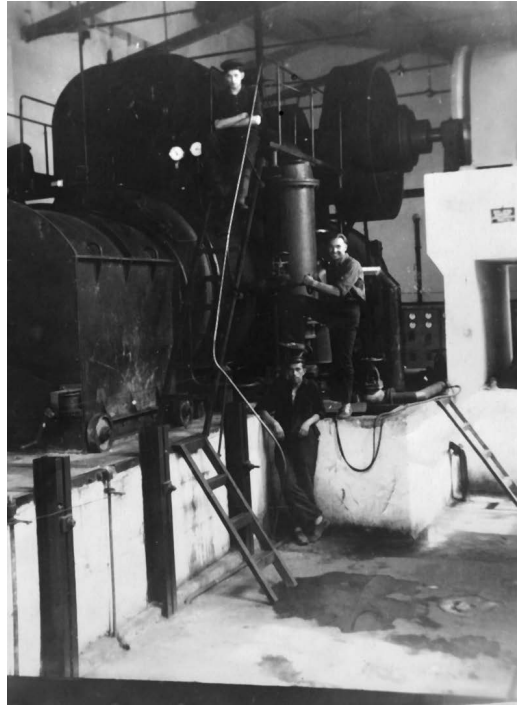
Linų apdirbimas – imlus ir daug rankų darbo reikalaujantis procesas. Iki XIX a. pabaigos, kai buvo pradėtos naudoti linaminės mašinos, linus mindavo paprastos konstrukcijos mediniais mintuvais. Pradėjus naudoti linų minamąsias mašinas, šis darbas paspartėjo, didžiąją dalį fizinio darbo atlikdavo arklys, sukantis mynimo mechanizmą. Tokias mašinas dažniausiai pagamindavo vietos meistrai, jų atsiveždavo ir iš tolesnių kraštų. Panemunėlio valsčiaus ūkininkai Petras Petrauskas ir Petras Adamonis iš Šetekšnių k. patys susikonstravo ir pasigamino linų mynimo mašiną, kuria naudojosi daugelis linų augintojų iš aplinkinių kaimų (28).

1936 m. Klišių k. buvo pradėtas statyti linų fabrikas; jame buvo sumontuoti modernūs to meto įrengimai: belgiško tipo metalinės mirkyklos, volai, braukimo ma-

šinos, ventiliacijos įrengimai. Technologinis procesas buvo toks: į metalines mirkyklas iki viršaus prikraudavo linų ir prileisdavo vandens. Mirkydavo 3–4 dienas, po to sustatydavo lauke, kad išdžiūtų. Išdžiūvusius linus leisdavo per volus; tai buvo pirminis linų apdirbimas. Toliau linus kraudavo į braukimo mašiną. Linus braukiant gausiai byrėdavo spaliai. Jiems susiurbti buvo naudojami galingi ventiliatoriai ir ciklonas. Visus įrengimus suko lokomobilis, kuris buvo naudojamas ir elektros gamybai, suko elektros generatorių. Lokomobilis buvo kūrenamas spaliais (11, 12, 38).

Pieninė

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ūkininkai pieno produktus gamindavo tik naminiu būdu ir tik tai, kas atlikdavo nuo jų namų ūkio, parduodavo vietiniuose turguose. Pirmoji pieninė Panemunėlio dvare veikė jau XIX a. antroje pusėje. Kaip jau buvo minėta, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę Lietuvos vyriausybė dėjo visas pastangas, kad būtų mechanizuotas žemės ūkio produktų perdirbimas. Tuo tikslu 1925 m. buvo įkurta Panemunėlio pieninė⁸. Pieninei reikalingus įrengimus tiekė Lietūkis, 1923 m. sudaręs sutartį su Danijos firma Frederiksberg Metallwarenfabrik Kopenhagoje. Nuo 1927 m. pieno perdirbimo mašinų prekyba perėjo Pienocentro žinion⁹. Lietuvos vyriausybės sprendimu buvo parengtas tipinis pieno perdirbimo bendrovės projektas, kuriame buvo suplanuoti visi moderniai pieninei reikalingi įrengimai: separatoriai, pieno svarstyklės, pieno koštuvai, šilumos keitėjai, lieso pieno pasterizatorius, šaldytuvas, muštuvai, siurbliai, garo katilas, garo mašina, maitinimo siurblys, vandens šildytuvas¹⁰. Pieninėje buvo nustatomi kiekvieno tiekėjo atnešto pieno švara, riebumas, rūgštingumo laipsnis, patikrinamas vandens procentas. Kad iš tolesnių vietovių ūkininkai galėtų tiekti pianą, buvo steigiami grietinės nugriebimo punktai (Šetekšnių k., Roblių k.), kuriuose sušildytas pienas buvo separuojamas dažniausiai rankiniais separatoriais, o gauta grietinė vežama į Panemunėlio pieninę. 1925 m. Panemunėlio pieninėje buvo priimta ir perdirbta 298,4 tonos pieno, 1930 m. – 1 169,4 t, 1935 m. – jau 2 369,2 t pieno^{10a}. Tokie didžiuliai perdirbamo pieno augimo tempai akivaizdžiai parodo, jog žemės ūkio produkcijos gamyba sparčiai didėjo.

Lokomobilis „Sampo“ linų fabrike. Jo sukamas elektros generatorius gamino elektros energiją linų fabrikui ir visai Panemunėlio geležinkelio stoties gyvonietai

⁸ Centrinė pieno perdirbimo sąjunga „Pienocentras“, 1927–1936 m., Kaunas, l. 50.

⁹ LCVA, f. 388, ap. 5, b. 163, l. 31.

¹⁰ Ten pat, ap. 5, b. 652, l. 9.

^{10a} Centrinė pieno perdirbimo sąjunga „Pieno centras“...

Telegrafas, telefonas

Pirmoji ryšio priemonė, laidais sujungusi Panemunėlio valsčių su kitais kraštais, buvo telegrafas. Pirmasis telegrafo skyrius Panemunėlio krašte pradėjo veikti 1903 m. Panemunėlio geležinkelio stotyje¹¹. 1913 m. telegrafo linija buvo nutiesta į Mažeikiškio (Božij Dar) dvarą, kuriame dirbo Petras Kosteničius¹². Pirmojo pasaulinio karo metais telefono-telegrafo linija Panevėžys–Obeliai, einanti pro Panemunėlį, vokiečių okupacinės valdžios rankose buvo iki 1919 m. pavasario. Gegužės mėn. ją savo žinion perėmusi Lietuvos krašto apsaugos ministerija skubiai organizavo specialistų rengimą, nes reikėjo atstatyti karo metu suniokotus telegrafo tinklus, juos tobulinti, prižiūrėti, tiesti ir montuoti naujas linijas. 1919 m. liepos 1 d. Krašto apsaugos ministerijos Generalinio štabo susisiekiimo dalies įsakymu Elektrotechnikos kuopos vadas sudarė dvi komandas, kurių pirmoji tvarkė Panevėžio–Obelių ruožą. Ją sudarė 1 instruktorius, 11 telefonininkų, 10 mokinių telefonininkų. 1920 m. eksploatuojamo tinklo ir linijų tiesimo darbų schemoje tarp Panevėžio ir Obelių buvo numatyti 4 kontroliniai punktai: Subačius, Kūpiškis, Panemunėlis ir Rokiškis. Iš to galime spręsti, kad Panemunėlis buvo laikomas svarbiu strateginiu punktu. Pagrindiniai ryšių linijų tvarkymo darbai buvo baigti 1923 m. ir telefono ryšių tinklas buvo perduodamas Pašto valdybai, kartu dar buvo atliekamas linijų remontas, suvienodinamas laidų skersmuo¹³.

1920 m. liepos 6 d. Rokiškio apskrities Tarybos posėdyje buvo svarstytas klausimas dėl abonentinio mokesčio už telefonus. Posėdyje nutarta, kad už telefonus, esančius valsčių valdybose, turi sumokėti apskrities valdybos kasa¹⁴. 1921 m. Lietuvos paštų, telegrafų ir telefonų įstaigų ir agentūrų sąrašė prie Panemunėlio glž. st. yra ranka padarytas įrašas – 1920 09 20 (paprastai toks įrašas nurodo, kada įstaiga pradėjo veikti). Toliau rašoma: *ag.*¹⁵ (t. y. pašto agentūra, kurioje dar nebuvo telefono ryšio). 1924 m. Panemunėlio valsčiaus valdyba jau naudojosi telefoniniu ryšiu, nes Centriniam valstybės archyve saugomame Rokiškio pašto viršininko laiške Rokiškio apskrities valdybai pranešama, kad ji pašto įstaigai neapmokėjo už 1924 m. Panemunėlio valsčiaus valdybos naudotą telefoną ir yra skolinga 552 Lt. 1922 m. kovo mėn. Panemunėlio pašto agentūros viršininku paskirtas dirbti Ignas Simavičius¹⁶. 1923 m. jį pakeitė Alfonsas Pečiulis, Simas Guzikas, Stasė Matiukienė, Ona Stočkaitė¹⁷ ir t. t. Nėra aiški tokia dažna pašto darbuotojų kadrų kaita – nesusitvarkymas su darbu ar pačių darbuotojų noras keisti darbo vietą.

1932 m. gegužės mėn. Panemunėlio valsčiaus viršaitis kreipėsi į Panemunėlio pašto viršininką, atkreipdamas dėmesį į tai, kad pašto agentūra veikia nuo 8 iki 11 val. Vėliau uždaroma ir pasikalbėti telefonu negalima. Nurodydamas, kad visos įstaigos dirba iki 14 val., viršaitis prašo ieškoti galimybių, kad Panemunėlio pašto agentūra dirbtų nors iki 13 val.¹⁸ Šis prašymas rodo, kad Panemunėlio krašto gyventojų netenkino ribota galimybė naudotis telefonu, jis tapo svarbia ir greita informacijos perdavimo ir priėmimo priemone.

¹¹ Памятная книжка Ковенской губернии, 1904.

¹² Памятная книжка Ковенской губернии, 1914, с. 35.

¹³ LCVA, f. 1160, ap. 8, b. 425.

¹⁴ LCVA, f. 379, ap. 1, b. 133, l. 3.

¹⁵ Lietuvos paštų, telegrafų ir telefonų įstaigų ir agentūrų sąrašas, Lietuvos susisiekiimo ministerija, Kaunas, 1921, p. 19.

¹⁶ LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 547, l. 1, 2.

¹⁷ Ten pat, l. 10, 18, 22, 31.

¹⁸ Ten pat, b. 355, l. 14.

Pašto valdyba, perėmusi savo žinion telefonų tinklą, siekė, kad kuo daugiau gyventojų galėtų naudotis telefonu, todėl nuolat plėtė jo linijų tinklą. 1933 m. Panemunėlyje telefonus turėjo: Panemunėlio glž. st. miško pirklys J. Karabelnikas, Panemunėlio glž. st. geležies ir ūkio mašinų prekyba užsiimantis Jonas Petronis, dvarininkas Vladas Biknevičius, klebonas Kazys Mockus. Telefonai buvo įrengti ir Panemunėlio policijos nuovadoje, Smulkaus kredito draugijoje, Valsčiaus savivaldybėje bei visiems prieinamas Viešas telefonas¹⁹. Spartesni telefonų ryšio tinklo plitimą stabdė gana didelė telefono įrengimo ir abonentinio mokesčio kaina: telefono įvedimas kainavo apie 200 Lt, 3 min. trukmės tarpmiestinis pokalbis – iki 3,5 Lt, abonentinis mėnesinis mokestis siekė 35 Lt.

1939 m. Panemunėlio valsčiuje jau buvo 23 telefono abonentai. Be seniau įrengtųjų telefonų, telefonų linijos buvo nutiestos ir į kaimus: į girininkiją Vėbrių kaime, į Šetekšnių grietinės nugriebimo punktą, į agronomo-inspektoriaus Antano Vienožinskio Bagvilių dvarą, į Keragaiviškių vienkiemį, Adomui Baleišiui, Jonui Neniškiui į Turdvario dvarą. Be to, prasiplėtė ir Panemunėlio telefono abonentų tinklas. Telefonai buvo įvesti į Bandomąją linų perdirbimo įmonę, agronomui Leonui Jasėnui, į I. Joffienės kailių dirbtuvę „Kailis“, geležies prekybininkui Giršai Karabelnikui, Marcelinui Neniškiui į jo verpyklą ir malūną, į Noacho Olkino vaistinę, ugniagesiams, į J. Tūbelio pradinę mokyklą²⁰.

Naudotis telefonu, viena iš technikos naujovių, taip pat reikėjo išmokti. Buvo kuriamos instrukcijos vartotojui, jaunimui apie tai buvo aiškinama mokykloje. Ona Skipskienė iš Panemunėlio glž. st. prisimena, kad apie 1930 m. mokytojas ją ir kitus moksleivius vedėsi į Panemunėlio paštą ir aiškino, kaip veikia telefonas ir kaip juo naudotis (52).

Įvairios transporto priemonės (dviračiai, motociklai, automobiliai)

Pirmuosius dviračius Panemunėlio krašto žmonės jau sunkiai prisimena. Juozas Rudokas pasakojo, kad pirmąjį dviratį Panemunėlyje buvo išsigijęs vargonininkas Levandravičius. Tada kas tik galėjo bėgo pažiūrėti, kaip galima pavažiuoti dviem ratais (51).

Daugėjant dviračiais besinaudojančių žmonių, 1920 m. liepos 6 d. Rokiškio apskrities Tarybos posėdyje buvo priimtas nutarimas „nuo važinėjančių dviračiais imti savivaldybės reikalams po 50 auksinų į metus“²¹.

Dviratis, kaip patogi susisiekimo priemonė, labai greit populiarėjo, nes daugelis krašto kelių buvo dar sunkiai išvažiuojami, o važiuoti dviračiu galėjai ir duobėtu, ir siauru keliuku. Pagal Panemunėlio valsčiuje vykusioje ekspedicijoje surinktus duomenis, 1920–1940 m. daugiausia dviračių turėjo samdomi darbininkai, stambesni ūkininkai, tarnautojai, amatininkai, meistrai, prekybininkai. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpyje nauji dviračiai kainuodavo 200–400 Lt; tai prilygo ūkyje tarnaujančio darbininko metiniam atlyginimui, kurio jaunuoliai nepagailėdavo, nes turėti dviratį buvo prestižo reikalas. Pigesnių dviračių atsiveždavo iš Latvijos (22, 47).

¹⁹ 1933 m. Lietuvos telefono abonentų sąrašas, Kaunas, l. 356.

²⁰ 1939 m. Lietuvos telefono abonentų sąrašas, Kaunas, l. 314.

²¹ LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1323, l. 18.

Tie, kurie neišgalėjo nusipirkti naujo dviračio, pirkdavo padėvėtą ir už jį, priklausomai nuo nusidėvėjimo lygio, mokėdavo 40–100 Lt (6, 21, 29, 33). Baltakarčių kaime pirmasis dviratį net iš Kauno parsivežė Juozas Balaišis. Vaikams tai buvo didelė naujiena, jie pulku bėgdavo paskui dviratį, susidomėję dar niekad nematytu daiktu (5). Prie tokios technikos nebuvo įpratę ir arkliai. Genovaitė Jurgelionienė iš Panemunių kaimo pasakojo, kad kai ji su tėvais arkliu pakinkytu vežimu važiuodavo į Rageliuose vykstančius atlaidus, tėvas pykdavo ant dviratininkų, lenkiančių vežimą, nes arklys jų baidydavosi (25).

Gerai meistrai patys susikonstruodavo ir pasidarydavo dviračius. Vieni paprastus, be pedalų, kojomis pasispiriamus, kiti geresnius, panašius į gamykloje pagamintus. Dviračius dažniausiai gamindavo iš medžio ir metalo. Pranas Čypas iš Joneliškių kaimo buvo išmokęs kalvio ir staliaus amatų, ir tai gaminant dviratį labai pravertė. Jo sukonstruoto dviračio rėmas buvo medis, apkaustytas metalu (32, 53). Apie 1920 m. medžio meistras Antanas Čeponis pasidarė medinį dviratį, kuriuo galėjo važinėti tik nedideliais atstumais. Dviratį buvo susikonstravęs ir Antanas Latvėnas iš Roblių k. Pagaminti metalines dviračio dalis padėjo jo tėvas kalvis. Šiuo savadarbiu dviračiu Latvėnas net iki Kamajū nuvažiuodavo (25).

Dideliais tempais augant dviračių skaičiui ir kylant saugaus eismo pavojui, Lietuvos vyriausybė 1932 m. išleido privalomą įsakymą dviračių registracijos klausimu, kuriame dviratininkams buvo nustatytos tokios taisyklės:

„1. Kiekvienas dviratininkas, važinėdamas dviračiu, privalo turėti apskrities savivaldybės duotą dviračiais važinėti leidimą ir numeruotą ženklą, pritvirtintą dviračio užpakalinėje dalyje prie dviračio sėdynės.

2. Kiekvienas dviratininkas privalo turėti veikiantį skambutį ar kitos rūšies signalizacijos prietaisą, o nakties metu ir tinkamą šviesą.

3. Nevažinėti dviračiu šaligatviais, takais ir išimtinai žmonių pasivaikščiojimui ar žaidimui skirtomis vietomis.

4. Dviračiu važiuojant laikytis dešinės kelio pusės, o važiuojant aplenkti iš kairės, prieš tai paskambinus.

Jurgis Vizbaras (kairėje) ir Marcelinas Strumskys iš Šiliuškių k. Apie 1938 m. Iš Marcelino Strumskio albumo

5. *Sutikus einantį ar važiuojantį, dviratininkas privalo duoti kelią, o arkliams baidantis sustoti ir dviratį pravesti rankoje. Nevykdant šio įsakymo bauda iki 200 Lt²².*

Panemunėlio valsčiuje iki 1940 m. dviračių buvo beveik visuose kaimuose, dažniausiai po 3–5, o didesniuose kaimuose – ir daugiau. Populiariausi buvo latviški dviračiai „Latvello“, „Liva“, vokiški – „Brennabor“, „Wanderer“ (1–68). Dviračiai tapo mėgstama Panemunėlio gyventojų susisiekimo priemone.

1928–1940 m. motociklų Panemunėlio krašte, palyginti su kitais valsčiais, buvo gana daug. Matyt, tam taip pat turėjo įtakos gana aukštas šio krašto žmonių išsilavinimo lygis. Motociklas – sudėtingesnė technika, kad galėtum juo naudotis reikėjo specialių žinių. Be to, juos galėjo nusipirkti tik gana pasiturintys arba turintys gerai apmokamą darbą žmonės. Panemunėlio krašte motociklą nusipirko kirpėjas Dominykas Juranas iš Bimbų kaimo, pinigų jam užsidirbęs Amerikoje (12, 52). Kazimieras Čėčys motociklui susitaupe kuldamas javus (1), o Pranas Neniškis iš Turdvario – padėdamas tėvams prie ūkio darbų (41–44, 51, 52). Ne visi iškart priprato prie greit lekiančios transporto priemonės. D. Juranas, važiuodamas iš Rokiškio, ne tik stebino žmones, bet ir baidydavo arklius (7, 38). Alfonsui Mociūnui iš Jurkupėnų kaimo važiuojant birbiančiu motociklu, senieji kaimo žmonės sakydavo, kad velnias lekia (21). Augustinavoje motociklą nusipirko visokias naujoves mėgstantis Feliksas Baltuška (4), Panemunėlyje motociklu važinėjosi parduotuvės savininkas Jankelis Karabelnikas (2, 7), Šetekšnių k. – vyr. policininkas Tumonis (4), Rukšiuosė – tiltų statybos meistras Vincas Aleksiejus (8, 21), ūkininkas Motiejus Kiškis (46), Uvainių k. – ūkininkas Alfonsas Meškela (2) ir kt.

Viena iš priežasčių, kad Lietuvoje tarpukaryje automobilių daugėjo gana lėtai, buvo palyginti prasta kelių būklė, nors vietos valdžia tuo kiek įmanoma rūpinosi. Jau 1920 m. Rokiškio apskrities tarybos posėdyje, kuris vyko gegužės 10 dieną, pagrindinis klausimas buvo kelių ir tiltų taisymas. Tada buvo priimtas kelių komisijos projektas, kuriame rašoma, kad

„kiekvienas valsčius taiso tuos kelius, kurie yra tame valsčiuje. Vieškelius ir tiltus taiso vietos gyventojai. Kelių taisymas turi būti užbaigtas iki rugsėjo 1 dienos. Kelių netaisymu prasikaltusieji baudžiami 50–1 000 auksinų²³.

Tas nutarimas buvo skirtas vietiniams III rūšies keliams. Didėjant va-

Motociklu. 1939 m.

²²LCVA, f. 417, ap. 1, b. 121, l. 2.

²³LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1323, l. 15.

žiuojančiųjų skaičiui, kai kurie keliai buvo priskirti aukštesnei kategorijai. Pavyzdžiui, 1934 m. birželio 2 d. Rokiškio apskrities posėdyje buvo svarstyta Panemunėlio valsčiaus III rūšies kelio Turdvaris–Ilgalaukiai pervedimas į II rūšies vieškelių tinklą. Nutarta šį pakeitimą padaryti dėl nemažo judėjimo šiuo keliu²⁴.

Pirmuosius automobilius Panemunėlio krašto žmonės pamatė apie 1922 m. Petras Gasiūnas prisimena, kad jiems automobilis buvo kaip koks stebuklas, jis kartu su kitais kaimiečiais pamatė jį važiuojantį pro Uvainių kaimą (21). Vladas Pupienis pasakojo, kad per kūlę Joneliškių kaime automobiliu atvažiuodavo kuliamosios savininkas patikrinti, kaip kuliama. Vyresnieji kaimo gyventojai tada sakė, kad „antikristas atvažiavo“ (49). Janina Neniškytė iš Turdvario prisimena, kad kai ji buvo maža, apie 1922 m., atbėgęs šerikas pranešė, kad vieškeliu pravažiavo mašina ir kad visos karvės išsigandusios peršoko per tvorą ir išsilakstė (44). Apie 1925 m. pas Šepkas į Kavolių kaimą automobiliu atvažiuodavo jų giminaitis, kuris automobilį nusipirko grįžęs iš Amerikos. Stanislovas Balaišis pamena, kad šia mašina jis ir kaimo vaikus pavežiojo, prisiminimas apie tai liko visam gyvenimui (6). Ona Skipskienė pasakojo apie tai, kad 1930 m. į Bimbų kaimą mėlyna mašina atvažiuodavo premjeras Juozas Tūbelis. Žmonėms tai būdavo didžiulis įvykis. Šis automobilis padarė didelį įspūdį ir kitų kaimų gyventojams. Antanas Zizas prisimena, kad J. Tūbelį vežiojo vairuotojas, o pažliugus keliams Tūbelis į gimtinę atvykdavo traukiniu. Tūbelis apsaugininko neturėjo, jis buvo paprastas, su visais nuoširdžiai bendravo. Kartą A. Zizą pavežė iki Panemunėlio glž. st. nusipirkti vinių (12, 52, 67). Daugelis vyresnių žmonių pamena Panemunėlio glž. st. Marcelino Neniškio automobilį „Chrisler Royal“. Juo Neniškio vairuotojai Vladas Kreiza ir Pranas Piskarskas parveždavo vilną iš vilnų surinkimo punktų, o iškarštą ir suverptą išvežiodavo savininkams. Šie punktai buvo pasklidę ir gana toli už valsčiaus ribų – siekė Antalieptę, Ūteną ir t. t. (3, 41–44). Automobiliu M. Neniškis važiuodavo į Panemunėlio bažnyčią, Rokiškį ar Kauną (6, 39).

Į Panemunėlį automobiliu atvažiuodavo Rokiškio apskrities tarybos pirmininkas Juozas Jurgelionis ir daktaras Žemaitis (24). Ketvirtajame dešimtmetyje pro Panemunėlį kursavo autobusas Rokiškis–Kaūnas, kuriuo prireikus krašto gyventojai naudojosi (50).

Radijas

Didelę radijo reikšmę tautos gyvenime gerai suprato Lietuvos susisiekimu viceministras inž. Juozas Jankevičius, kilęs iš Panemunėlio krašto. Naujųjų Klaipėdos radijo stoties rūmų atidarymo iškilnėse, vykusiose 1936 m. rugsėjo 14 d., J. Jankevičius kalbėjo:

„Radijo stotis – gyvojo žodžio sklaidėja. Ji šalia tvarkingos spaudos yra toji galingoji tautos priemonė, kuri tautą organizuoja, ją auklėja ir skatina ryžtingiems darbams dėl savojo idealo.“

Išties nemažas spaudos, taip pat ir radijo, nuopelnas, kad Panemunėlio krašte išaugo visas būrys tautos šviesuolių.

²⁴LCVA, f. 1016, ap. 3, b. 547, l. 65.

1926 m. birželio 12 d. Lietuvos radijas, pradėjęs transliuoti pirmąsias radijo laidas, Panemunėlio krašte jau turėjo savo klausytojų. Čia žmonės buvo raštingi ir apsišvietę, skaitė knygas, įvairius laikraščius, žurnalus, juose rasdavo informacijos ir apie naujausius mokslo pasiekimus, taip pat ir apie radijo išradimą. Tai, matyt, turėjo įtakos, kad šiame krašte radijas nesukėlė didesnio nesupratimo, pasipriešinimo ar baimės. Pavyko užrašyti tik kelis atvejus, kai ši naujovė buvo priskiriama antgamtiniais reiškiniais. Vienas jų – Jono Rimšos prisiminimai apie tai, kad Skeirių kaime garbaus amžiaus žmonės, išgirdę kalbą, sklindančią iš radijo imtuvo, sakydavo, jog „*tai liuciperio darbas*“ (50). Emilija Juškevičienė pasakojo, kad Marijona Mikšienė klausėsi radijo laidų Rukšių dvare ir niekaip negalėjo patikėti, kad „*Kaune groja, o šioje mažoje skrynelėje girdisi*“ (28). Vieną pirmųjų radijo imtuvėlių Panemunėlio krašte, Turdvaryje, buvo išsigijęs Jonas Neniškis. Janina Pacevičienė (Neniškytė) prisimena, kad tai buvo apie 1925 m. Radijo imtuvas buvo detektorinis, radijo laidų klausėsi užsidėję ausines. Vėliau, atsiradus lempiniams, tėvai išgijo didelį baterinį radijo imtuvą. Janina prisimena, kad jos mamai Marijai buvo nesuprantama, kaip per orą gali atkelti muzika, nes telefone garsas tai laidu ateina, ji vis stebėjosi ir sakė: „*Kaip čia yra, kad kalba dėžė, o mes visi galim girdėti, negali būt, negali būt*“... (44). Veronika Šepkienė prisimena, kad per Pirmąjį pasaulinį karą žmonės kalbėjo: „*Ateis toks laikas, kad pasidėsi skrynelę ir ji kalbės*“ (58). Apie 1926 m. detektorinį radijo imtuvą išgijo ir valsčiaus viršaitis Antanas Jurgelionis iš Joneliškių k., kuriuo klausėsi radijo laidų iš Kauno, o išgirstas naujausias žinias operatyviai paskelbdavo kraštiečiams (49). Kiek vėliau pirmąjį detektorinį radijo imtuvą Gireišių k. išgijo ir ūkininkai Žvirėnai (6). Antano Kubiliaus šeima iš Tindžiulių k. detektorinio radijo imtuvo laidų klausėsi nuo 1927 m. (51), nuo 1928 m. – Petras Kamarauskas iš Bajoriškių k. (50). Detektorinius radijo imtuvėlius dar turėjo Balys Gasiūnas iš Uvainių k., Juozas Galinis – Bernotiškio k., Mataušas Masiulis – Skeirių k., Petras Kamarauskas – Bajoriškių k. (24), Jonas Viduolis iš Šileikių k. (65). Jonas Skipskis prisimena, kad Panemunių k. apie 1930 m. Juozo Čypo sodyboj buvo pastatytos didelės antenos, radijo laidų klausydavosi pasikeisdami, nes buvo tik vienos ausinės (53). Panemunėlyje 1930–1937 m. lempinius radijo imtuvus buvo išgiję dvarininkas Vladas Biknevičius (54), vargonininkas Steponas Levandravičius, pienininkas Juozas Zmitrys, valsčiaus sekretorius Juozas Kairys, raštvedys Juozas Galinis, geležinkelio darbininkai Pranas Liutkus, Mataušas Kreiza (51). Ūkininkai Petras Sokas iš Miestėliškių k., Petras Tumonis iš Šetėkšnių k., Pranas Mociūnas iš Jurkupių k. taip pat nepagailėjo kelių šimtų litų lempiniam radijo imtuvui išigyti (52). 1938–1940 m. radijo imtuvus išgijo Jurgis Pupienis iš Joneliškių k., Petras Bitinas iš Tindžiulių k., Jonas Kiškis iš Rukšių k. (14), Jonas Buckus ir Pranas Pranckūnas iš Panemunėlio glž. st. (12), Pranas Vaitoška ir Jonas Baronas iš Kavolių k. (32, 65), Antanas Kubilius iš Panemunių k. (49), Jonas Bimba, grįžęs iš Amerikos į Valaitiškių k. (59), ir kt. Na, o kas neišstengė išigyti savo radijo imtuvo, eidavo pasiklausti jiems patinkančių radijo laidų pas radijo imtuvą turintį kaimyną. Ten dažnai vykdavo ir išgirstų naujienų aptarimas, kildavo diskusijos. Radijo pasiklausti susirinkdavo kaimynai ir Šetėkšnų dvarininko Jankausko namuose (1, 4).

1926 m. per radiją daugiausia buvo perduodamos tik Eltos žinios ir koncertai. 1927 m. sudaryta Radijo taryba praplėtė radijo laidų apimtį ir turinį. Žemės ūki

ministerijos prašymu buvo įvestos valandėlės ūkininkams, per kurias buvo skaitomas jiems skirtas laikraštis. Pradėtos transliuoti paskaitos medicinos ir higienos klausimais, valandėlės vaikams, jaunimui, šeiminkams, mokytojams. Nuo pat pirmųjų radiofono darbo dienų Kauno radijo stotis gaudavo daug techniškų klausimų iš Lietuvos gyventojų, tad kilo sumanymas įsteigti specialų radijo laikraštį „Radijo patarėjas“, kuriame buvo kalbama visais radijo klausytojams rūpimais klausimais. Radijo abonentams buvo išsiuntinėtos schemas ir brėžiniai apie antenas, detektorius, lemputes, energijos šaltinius, lygintuvus, imtuvus, telefonus, o per radiją tomis temomis buvo transliuojamos aiškinamosios paskaitos. Vyresnieji Panemunėlio žmonės dar prisimena šias įdomias radijo laidas (6, 29).

Prie radijo imtuvų populiarinimo prisidėjo ir mokykla. Panemunėlio mokyklos mokytojas Stasys Kaušakys savo mokiniams paaiškino ir parodydavo, kaip veikia radijo imtuvas, kaip juo naudotis. Jis buvo pasigaminęs ir generatorių, kuri sukdamo ranka ir demonstruodavo, kaip gaminama elektra (52). Sekmadieniais mokytojas Antanas Čiurlys pasikviesdavo vaikus į mokyklą išklausti šv. Mišių, kurios buvo transliuojamos per radiją (31). Jų klausydavosi ir kiti krašto gyventojai, turėję radijo imtuvus ir dėl sveikatos ar kitų priežasčių negalėję nuvykti į bažnyčią. Ona Skipskienė prisimena, kad jos tėvai, gyvenę Bimbų kaime, prisisodindavo pilną vežimą kaimynų ir važiuodavo pas Petrą Soką išklausti mišių (52). Augustinavoje pas Antaną Baltušką klausytis mišių ir pasimelsti ateidavo Karolina Kazlauskienė su dukra Stase, kiti kaimynai (22).

Panemunėlio krašto žmonės mėgo klausytis informacinių radijo laidų; ypač buvo mėgstamos Pupų Dėdės (Petro Biržio) vedamos valandėlės. Petras Biržys dažnai važinėjo po įvairius Lietuvos miestus ir miestelius, juose surengdavo savo koncertus. Prieš koncertą pasivaikščiodavo po miestelį, pasišnekėdavo su gyventojais, o koncerto metu jau dainuodavo savo kūrybos kupletus apie pamatytas ir išgirstas įdomybes bei negeroves. Lankėsi jis ir Panemunėlyje. Bronius Balaišis dar prisiminė kelis Pupų Dėdės sukurtus kupletus:

*„Kas antras jūsų namas – tai slaptas restoranas“,
arba:
„Yra žemės komisija, yra Napaliukas, jam žodis netoropitsa,
kai stoja buteliukas“ (4).*

Radijo imtuvai būdavo panaudojami ir per įvairias šventes, pvz., Panemunėlio glž. st. gyvenęs malūnininkas Blynovas atsivežė radijo imtuvą į Vėbriuosė vykusias vestuves. Radijo imtuvai dažniausiai buvo maitinami iš akumuliatorių, kuriuos pakraudavo Neniškis. Ši paslauga kainavo 1 Lt (51). Panemunėlio krašte populiariausi buvo „Philips“, „Telefunken“ markės radijo imtuvai. Tačiau retas kuris galėjo įsigyti firminį radijo aparatą, nes jie buvo brangūs, kainuodavo 200–600 Lt, o aukščiausios klasės radijo imtuvai buvo dar brangesni. Todėl sumanūs jaunuoliai, norėdami turėti savo radijo imtuvėlį, o lėšų jam įsigyti stokodami, pasiskaitę knygelėse apie radijo imtuvėlių gamybą patys juos susimontuodavo. Vienas iš jų buvo Vladas Stakulis iš Panemunėlio, kuris 1935 m. susimontavo detektorinį radijo imtuvą (54).

1940 m., rusams okupavus Lietuvą, radijo imtuvai buvo atiminėjami, kad žmonės, pasiklausę radijo laidų iš užsienio, nesužinotų teisingos informacijos apie krašte vykstančius įvykius. Kai kam pasisekdavo paslėpti radijo imtuvus ir slapčia klausyti žinių, transliuojamų iš užsienio radijo stočių. Apie Uvainių k. Antano Ruželės slapsnotą radijo imtuvą saugumiečiai sužinojo ir jo radijo imtuvas buvo konfiskuotas (34). Geriau pasisekė Dominykui Juronui iš Bimbų k. – jis sėkmingai klausėsi gerai paslėpto radijo imtuvo visus karo metus (53).

Analizuojant ekspedicijoje surinktą medžiagą apie radijo paplitimą Panemunėlio krašte, paaiškėjo, kad čia iki 1937 metų radijo imtuvų skaičius augo gana tolygiai. Daugiau jų atsirado apie 1938 m. Tam galėjo turėti įtakos platesnė ir įdomesnė radijo laidų programa, pagerėjusi gyventojų materialinė padėtis, sumažėjęs radijo abonentinis mokestis.

Elektra

Pagal Panemunėlio krašto žmonių prisiminimus tarpukaryje apšvietimui dažniausiai buvo naudojamos žibalinės lempos. Dvarininkai ar turtingesnieji ūkininkai įsigydavo labai gerai šviečiančias 500 W galingumo primusines, karbidines lempas. Kartais apšvietimui panaudodavo ir akumulatorius. Vladas Pupienis iš Joneliškių k. prisimena, kad į jų kaimą kulti atvažiuodavęs Vladas Bira kartu atsiveždavo ir akumulatorius, kuriuos kuliant pakraudavo. Vakare sutemus prie jų prijungdavo lemputes ir taip galėdavo pratęsti darbą ar atšvęsti pabaigtuves. Šis apšvietimas padarydavo didelį išpūdį talkininkams (49). Apšviesti namus elektra buvo kiekvieno svajonė, bet tik vienas kitas Panemunėlio krašto gyventojas galėjo įsigyti pirktines vėjo jėgaines. Vėjo jėgainės sparnus sukdamas vėjas, kartu sukdamas elektros generatorių, kuris gamino elektrą. Tai nebuvo galingos jėgainės, bet jų galingumo užtekdavo namams apšviesti, radijo imtuvui maitinti ar kitiems nedidelį galingumą naudojantiems prietaisams. Tokias vėjo jėgaines gamino kelios užsienio įmonės. Jas buvo įsigiję Feliksas Baltuška Augustinavoje (7, 66), Jonas Bimba iš Valaitišio k. (59). Amerikietiškas „Zenith“ markės vėjo jėgainės buvo pasistatę Jonas Kiškis iš Rukšių k. ir Dominykas Juronas iš Bimbų k. (52, 53). Pasižiūrėję į pirktines elektros jėgaines, pasiskaite specialios literatūros, gabūs meistrai patys jas susikonstruodavo ir pasigamindavo. Reikėjo nusipirkti tik kai kuriuos mazgus ir medžiagas (generatorių, laidus), iš medžio išdrožti 1,5–2,0 m ilgio sparnus, padaryti stiebą, kitas smulkesnes detales. Panemunėlio valsčiuje vėjo jėgaines buvo susimontavęs gabus meistras iš Uvainių k. Vytautas Mačiekus (23), Antanas Mačiulis iš Jurkupių k. (54), Petras Kirstukas ir Stočkus iš Panemunėlio glž. st. (4, 25), Bronius Kaminskas iš Voverynės k. (29) ir kt. Karo metais pakelėse buvo galima rasti sudaužytos technikos (tankų, mašinų), kurių generatorius meistrai panaudodavo vėjo jėgainių gamybai.

1934 m. Panemunėlio geležinkelio stoties Marcelino Neniškio malūne, vėlykloje ir verpykloje jau buvo įrengtas apšvietimas nuo nuosavos elektros stoties generatoriaus. 1938 m. sausio mėn. Marcelinas Neniškis kreipėsi į Prekybos departamentą su tokiu prašymu:

„Prašau duoti leidimą pastatyti pagal pridėtus planus Panemunėlio geležinkelio stoties miestelyje elektros laidų tinklą ir tiekti elektrą

miestelio gyventojams pagal koncesijos sutartį su Panemunėlio valsčiaus savivaldybe. Mano įmonėje (malūnas, lentpjūvė, verpykla) elektros stotis jau seniai veikia pagal Prekybos departamento leidimą 1934 m. birželio 14 d., Nr. 10 504, dabar iš tos pačios stoties noriu duoti elektrą ir kitiems gyventojams“.

Buvo pateiktas elektros tinklo planas, kuriame planuojamas elektros linijos laidų ilgis – 1 100 m ir laidai, nutiesti Vytauto Didžiojo gatve ir į Panemunėlio mokyklą²⁵. Pagal panemunėliečių prisiminimus šis projektas buvo įgyvendintas.

Gramofonai, patefonai

Gramofonai ir patefonai – garso atkūrimo prietaisai, kuriais buvo galima klausyti plokštelių muzikos. XX a. pr. prekybininkai į Lietuvą jau atveždavo gramofonų, kurie iškart sukėlė didelį gyventojų susidomėjimą, nes atsirado galimybė pasiklausyti įvairių kraštų profesionalių muzikos kūrinių. Gramofonų, patefonų plokštelių muzikos galėjai išgirsti vakaruškose, talkose, o sekmadieniais ar švenčių dienomis ji sklido pro atvertus langus. Gramofonai buvo gana brangūs, kainuodavo apie 400 Lt ir daugiau, todėl juos dažniausiai įsigydavo pasiturintys žmonės. Tiesa, prekybininkai šią prekę parduodavo ir išsimokėtinai, tada, priklausomai nuo gramofono kainos ir išsimokėti nustatyto laiko, kas mėnesį reikėjo mokėti apie 20–30 Lt. Kai kas šiuos muzikinius prietaisus patys parsiveždavo iš užsienio šalių. Vienas jų – Petras Markevičius, parsigabėjęs gramofoną iš Amerikos (62). Gramofonų arba patefonų sukamos plokštelių muzikos savo namuose klausėsi Spetylos iš Šetekšnių k. (1), Bražiūnai (1), Pranas Kreiza iš Ridikiškio k. (50), Antanas Kubilius iš Panemunių k. (25), Rudokai iš Zaltiesės k. (51), geležinkelininkas Bitinas iš Rukšių k. (13), Jonas Neniškis iš Turdvario dv. (41–44). Pas medžio meistrą Vladą Mačiekų iš Uvainių k., turėjusį gramofoną, šeštadieniais, sekmadieniais susirinkęs jaunimas ir iš aplinkinių Lazariškio, Šiliumiškių kaimų klausydavosi muzikos, šokdavo (66). Petras Gasiūnas pasakojo, kad jis dažnai eidavo pasiklausyti plokštelių muzikos į Meldeikių k. pas Kostą Gasiūną. Mechanizmui sugedus, pats suremontuodavo, nes buvo gerai išnagrinėjęs, kaip gramofonas veikia (21). Vladas Stakulis iš Panemunėlio prisimena, kad mokytojas Čiurlys atsinešdavo savo patefoną į mokyklą ir visi kartu pasiklausydavo plokštelių muzikos (54).

Lentpjūvės

Iki 1937 metų Panemunėlio geležinkelio stotyje veikė vienintelė Panemunėlio Jurgio Stočkaus lentpjūvė, joje buvo įrengtas namų darbo gateris, kurį suko lokomobilis²⁶. 1937 m. liepos mėn. buvo išduotas leidimas įrengti lentpjūvę ir Marcelinui Neniškiui²⁷. Lentpjūvėje buvo pastatytas gateris, obliavimo staklės. Įrengimus suko „Deutz“ variklis²⁸.

Kazys Čėčys iš Jurkupių k. savo turimą variklį „Blackstone“ naudojo ir malksnoms (*gontams*) pjauti (52). Pranas Jurgelionis iš Panemunių k. pats pasidarė skiedrų, skirtų stogams dengti, drožimo mechanizmą, būdavo daug užsakymų ir iš kitų (24).

²⁵LCVA, f. 388, ap. 2a, b. 656, l. 1–14

²⁶Ten pat, l. 18.

²⁷Ten pat, l. 16.

²⁸Ten pat, l. 1–32.

*Jurgio Stočkaus lentpjūvės darbininkai su vaikais.
Iš Vlado Pupienio albumo*

*Darbininkai prie Jurgio Stočkaus lentpjūvės
gaterio (tartoko). Iš V. Pupienio albumo*

Panemunėlio MTS darbininkai prie Marcelino Neniškio lentpjūvės gaterio (tartoko). Iš kairės: direktorius Mačiulionis, neatpažintas, Marcelinas Strumskys, Povilas Grockis, Vaitoška, Lionginas Ruželė, Juozas Stasiulionis. Apie 1948 m.

M. Jofės kailių fabriko technika

Panemunėlyje veikė M. Joffės kailių fabrikas, kuriame kailiams išdirbti buvo naudojami tokie įrengimai: skutimo mašina „Weling“, galandimo mašina, apipjovimo mašina, presavimo mašina, šukavimo mašina „Weling“, variklis, barabanai, galąstuvai, ventiliatorius, kratukai, primusas varikliui pašildyti²⁹.

Durpių gamyba

Durpės buvo kasamos vadinamajame *Sacharos* durpyne. Apie durpių gamybos procesą papasakojo Karolina Pekšienė, durpyne dirbusi 1937–1942 m. Kastuvais iškastos durpės buvo kraunamos į viršutinėje durpių presavimo mašinos dalyje įtaisytą piltuvą. Mašinoje durpės buvo smulkinamos, maišomos įtvirtintais ant veleno peiliais. Ant vieno veleno galo buvo pritvirtintas skriemulys, ant jo uždedamas variklio, sukusio veleną, diržas. Išeinančias supresuotas durpes darbininkai supjaustydavo plytelėmis, kurios buvo dedamos ant lentelių, o nuo jų dėliojamos ant žolės džiūti. Išdžiūvusios durpių plytelės buvo sukraunamos į krūvas, o žiemai suvežamos į sandėlį. Prieš karą buvo nutiestas siaurasis geležinkelis, kuriuo vagonėliuose sukrautos durpės buvo gabenamos į Panemunėlio glž. st. (46).

Kita įvairi technika

Viena iš rečiau Panemunėlio valsčiuje pasitaikančių technikos rūšių – gin-

²⁹LCVA, f. R-771, ap. 2a, b. 590.

Darbininkai Sacharos durpyne prie lokomobilio, sukusio durpių presavimo mašiną. Iš Karolinos Pekšienės albumo

Darbininkai Sacharos durpyne prie lokomobilio ir durpių presavimo mašinos. Iš K. Pekšienės albumo

kiai. Daugiausia jų išsigydavo medžiotojai. O dvarininkams turėti ginklą buvo garbės reikalas. 1920 m. Panemunėlio valsčiuje dėl leidimų išsigyti šautuvus kreipėsi: Izidas Klimka iš Kavolių k. (grįžęs iš Amerikos), Jonas Lapelis iš Kebų k., Juozas Galinis iš Bernotiškio k., Vladas Brinkelis iš Panemunėlio glž. st. ir Panemunėlio dv. dvarininkas Vladas Biknevičius, kuris buvo išsigijęs ir revolverį³⁰.

Panemunėlio valsčiuje kinas pradėtas rodyti XX a. trečiajame dešimtmetyje. Pirmasis filmas, kurį prisimena šio krašto gyventojai, buvo „Kristaus kančios“. Jei į kokį kaimą atveždavo kiną, kino mechanikas paprašydavo vaikų, kad šie visiems apie tai praneštų, ir už tai leisdavo veltui pažiūrėti filmą. Kino filmus dažniausiai rodydavo pas didesnę trobą turintį ūkininką. Filmą rodydavo ant sienos, užtiestos baltu audiniu (marška). Ranka sukdamas kino projektoriaus juostos traukimo mechanizmą, kino mechanikas aiškindavo filmo veiksmo eigą, nes filmai nebuvo įgarsinti. Šviesos šaltinis būdavo primusinė lempa (18, 23, 30, 33). Kiną rodydavo Panemunėlio dvare (33), Meldeikių k. pas Kostą Gasiūną (21), Uvainių k. pas Kazimierą Skrebą ir Burbulus (23, 30), Jurkupių k. Nakučio klojime (18) ir kitur, kur tik būdavo kino žiūrovų (33).

Tarpukaryje Panemunėlyje profesionalaus fotografo nebuvo. Fotografavo ir gana meniškas fotografijas darė savamokslis fotografas, ilgametis geležinkelio budėtojas Napalys Pekšys, įamžinęs daug šio krašto žmonių. N. Pekšys savo fotostudijos neturėjo (50). Fotografuodavo ir Jonas Mikolaitis iš Klišių k. (4).

Įvairi buityje naudota technika

Dažno ūkininko namuose buvo naudojami įvairūs smulkūs buitiniai prietaisai, įrengimai ar įrankiai: audimo staklės, verpimo rateliai, laikrodžiai, sviestmušės, žibalinės lempos, angliniai lygintuvai, rankiniai gražtai, spąstai pelėms ar kitiems graužikams gaudyti. Rečiau – muzikos instrumentai, siuvimo mašinos, pieno separatoriai, svarstyklės. Ši buitinė technika niekur nebuvo regist-

Fotografas Napalys Pekšys. 1928 m.

Regina Pekšytė. Napalio Pekšio nuotr.

³⁰LCVA, f. 406, ap. 3, b. 79

*Ona Baltuškienė
(Tūbelytė) audžia.
Augustinavos k.
Iš Audronės
Baltuškaitės albumo*

ruojama, todėl archyvinių duomenų apie jų paplitimą Panemunėlio valsčiuje nėra. Apie ją sužinome tik iš žmonių pasakojimų (1–68).

Apie dvarininkų ar stambesnių ūkininkų butyje naudotą techniką galime spręsti pagal Turdvario Neniškių šeimos pavyzdį. Janina Neniškytė pasakojo, kad jų ūkyje buvo laikoma didelė karvių banda. Ūkyje buvo naudojamas pieno separatorius (centrifūga) ir sviesto mušimo mašina. Tai pagreitino ir pagerino pieno perdirbimo efektyvumą. Vandeniui paduoti į tvartą buvo naudojama rankinė pompa. Malkos buvo pjaunamos motoro varomu diskiniu pjūklų (*zeimeriu*), kurių suko lokomobilis. Apšvietimui naudojo karbidines lempas. Turėjo radijo imtuvą, gramofoną, buvo įvestas telefonas. Vaikai buvo mokomi groti pianinu, smuiku, mandolina, gitara. Visi šie instrumentai buvo jų namuose. Automobilį turėjo jos dėdė Marcelinas Neniškis. Brolis buvo nusipirkęs motociklą (44).

Pasakojo:

1. Juozas Adomonis, gim. 1921 m. Šetėkšnių k.
2. Monika Adomonienė (Ruželytė), gim. 1925 m. Šetekšnių k.
3. Violeta Aleknienė (Kepalaitė), gim. 1957 m., gyv. Kūpiškyje
4. Bronius Balaišis, gim. 1932 m. Panemunėlio glžk. st.
5. Jonas Balaišis, gim. 1953 m. Roblių k.
6. Stanislovas Balaišis, gim. 1913 m. Baltakaščių k.
7. Audronė Baltuškaitė, gim. 1954 m. Rōkiškyje
8. Ksavera Baltuškienė (Čepelytė), gim. Meldeikių k.
9. Juozas Bimba, gim. 1922 m. Jūnokų k.
10. Zofija Bimbienė (Kiseliūtė), gim. 1923 m. Rybōkų k.
11. Vytautas Bimbiras, gim. 1922 m. Panemunėlio glžk. st.
12. Valerija Bimbirienė (Buckutė), gim. 1928 m. Panemunėlio glžk. st.
13. Jonas Bitinas, gim. 1942 m. Bernōtiškio k.
14. Marija Blažienė (Vizbaraitė), gim. 1933 m. Rukšių k.
15. Mindaugas Bražiūnas, gim. 1930 m. Roblių k.
16. Ona Bražiūnienė (Bitinaitė), gim. 1936 m. Roblių k.
17. Petras Buckus, gim. 1944 m. Augustinavos k.
18. Valerija Čepokienė (Čėčytė), gim. 1933 m. Panemunėlio glžk. st.
19. Kazys Černius, gim. 1940 m. Bernōtiškio k.
20. Donatas Galinis, gim. 1922 m. Bernōtiškio k.
21. Petras Gasiūnas, gim. 1915 m. Panemunėlio glžk. st.

22. Stasė Gimbutienė (Kazlauskaitė), gim. 1925 m. Panemunėlio glžk. st.
23. Alfonsas Gintautas, gim. 1920 m. Uvainių k.
24. Vytautas Jurgelionis, gim. 1922 m. Panemūnių k.
25. Genovaitė Jurgelionienė (Bražiūnaitė), gim. 1928 m. Panemunių k.
26. Adolfina Jurgelionienė (Veiverytė), gim. 1918 m. Panemunių k.
27. Bronislovas Juronas, gim. 1930 m. Bimbu k.
28. Emilija Juškevičienė (Čipaitė), gim. 1920 m. Panemunėlio glžk. st.
29. Jonas Kaminskas, gim. 1916 m. Voverynės k.
30. Genė Kaminskienė (Burbulaitė), gim. 1923 m. Panemunėlio glžk. st.
31. Apolonija Kaulakienė (Šaučiūnaitė), gim. 1921 m. Panemunėlio glžk. st.
32. Pranas Kirstukas, gim. 1919 m. Klišių k.
33. Genovaitė Kreizienė (Vaičionytė), gim. 1916 m. Panemunėlyje
34. Genovaitė Krisiukienė (Bitinaitė), gim. 1922 m. Gireišių k.
35. Augustas Kulpis, gim. 1907 m. Panemunėlyje
36. Marijona Leonickienė (Jurėnaitė), gim. 1921 m. Panemunėlio glžk. st.
37. Kazė Lukšienė, gim. 1904 m. Panemunėlio glžk. st.
38. Petras Lukšys, gim. 1927 m. Panemunėlio glžk. st.
39. Akvilė Mačiekienė (Janonytė), gim. 1914 m. Panemunėlyje
40. Alfonsas Misiūnas, gim. 1922 m. Panemunėlio glžk. st.
41. Algimantas Neniškis, gim. 1925 m. Turdvaryje, gyv. Kaunė
42. Antanas Neniškis, gim. 1932 m. Uvainių k.
43. Liucija Veronika Neniškytė, gim. 1926 m. Kaune
44. Janina Pacevičienė (Neniškytė), gim. 1917 m. Turdvaryje, gyv. Kanadoje
45. Emilija Pekšienė (Buckutė), gim. 1903 m. Panemunėlyje
46. Karolina Pekšienė (Bitinaitė), gim. 1919 m. Panemunėlio glžk. st.
47. Juozas Prancūnas, gim. 1921 m. Panemunėlio glž. st.
48. Birutė Prancūnienė (Lapinskaitė), gim. 1923 m. Panemunėlio glžk. st.
49. Vladas Pupienis, gim. 1920 m. Jonėliškių k.
50. Jonas Rimša, gim. 1923 m. Panemunėlyje
51. Juozas Rudokas, gim. 1921 m. Panemunėlyje
52. Ona Skipskienė (Naujikaitė), gim. 1921 m. Panemunėlio glžk. st.
53. Jonas Skipskis, gim. 1921 m. Panemunėlio glžk. st.
54. Vladas Stakulis, gim. 1916 m. Panemunėlyje
55. Vanda Stankūnienė (Čeplinskaitė), gim. 1930 m. Šetekšnų k.
56. Marcelinas Strumskys, gim. 1918 m. Šiliūškių k.
57. Genovaitė Strumskienė (Brogelytė), gim. 1924 m. Martiniškėnų k.
58. Veronika Šepkienė (Ruželytė), gim. 1912 m. Voverynės k.
59. Klemensas Tavoras, gim. 1925 m. Panemunėlio glžk. st.
60. Apolinaras Trečiokas, gim. 1937 m. Sėdžiūnų k.
61. Antanina Trečiokienė (Motiejūnaitė), gim. 1933 m. Ažumiškio k.
62. Janina Tuitienė (Juknaitė), gim. 1920 m. Panemunėlio glžk. st.
63. Vida Tuškienė (Šeinauskaitė), gim. 1928 m. Panemunėlio glžk. st.
64. Bronislava Veiverienė (Mikulėnaitė), gim. 1938 m. Sėdžiūnų k.
65. Uršulė Viduolienė (Žintikaitė), gim. 1910 m. Šileikių k.
66. Vanda Vizbarienė (Mačiekutė), gim. 1924 m. Uvainių k.
67. Antanas Zizas, gim. 1914 m. Rybokų k.
68. Janina Žiaugrienė (Kaminskaitė), gim. 1933 m. Panemunėlio glžk. st.

Panemunėlio kredito kooperacijos istorijos bruožai

Vladas Terleckas

Kol kas ši tema nebuvo tyrinėta. Straipsnyje pagal pirminius fragmentiškus šaltinius (archyvinę medžiagą ir oficialius statistikos leidinius) mėginama nubrėžti Panemunėlio kredito kooperacijos praeities kontūrus, išryškinti jos svarbą, raidos tendencijas, įvardyti buvusius jos vadovus ir taip prikelti juos iš užmaršties.

Straipsnis paremtas Lietuvos Respublikos Finansų ministerijos statistinio leidinio „Lietuvos kooperacija“ duomenimis, Lietuvos centriname valstybės archyve saugoma kai kurių metų Panemunėlio SKD respublikinės kontoros archyvine medžiaga (f. R 364). Įvairiapusiškiau atskleisti šios draugijos veiklos panoramą apsunkino tai, kad nėra išlikusios jos narių susirinkimų, valdybos ir tarybos posėdžių protokolų, kitos pirminės medžiagos.

Prieš pradėdami nagrinėti kredito kooperaciją, trumpai susipažinsime su pirmosiomis Panemunėlyje veikusiomis įstaigomis. Viena tokių iš svarbiausių buvo grūdų sandėlis (*magazinas*). Remiantis išlikusio Panemunėlio valstiečių skundo Vilniaus generalgubernatoriui tekstu¹, galima drąsiai teigti, jog ten grūdų sandėlis atsirado ne vėliau kaip XIX a. šeštajame dešimtmetyje. Beje, Lietuvoje pirmieji grūdų sandėliai pradėti steigti XVIII a. pabaigoje. Grūdų sandėlį (*magaziną*) galima apibūdinti kaip kaimo bendruomenės sandėlį, į kurį pagal nustatytas normas supilti grūdai nederliaus metais buvo skolinami valstiečiams maitintis ir laukams apsėti. Nuo 1842 m. sandėlyje per 8 metus turėjo būti sukaupta kiekvienai revizinei „sielai“ po 1 ketvirtį rugių ar kviečių ir po 0,5 ketvirčio (ketvirtis, arba bėrtainis, tūrio vienetas lygus 1/4 lietuviškos statinės, arba 101–102 l) avižų ar miežių. Kasmet kiekvienas dvaro valstietis, dvarininkas, laisvasis žmogus, vienkiemis, žydas turėjo į sandėlį supilti po 8 gorčius (tūrio vienetas lygus 2,82–3 l) rugių (kviečių) ir 4 gorčius avižų (miežių). Nederliaus metais nuo šios prievolės buvo atleidžiama. Grūdai skolinti nukentėjusiems nuo nederliaus, krušos, gaisro. Paskolos padėdavo valstiečiams išsimaitinti, apsėti laukus ir išvengti brangaus skolinimosi iš palūkininkų (žydų, dvarininkų, turtingų kaimynų). Nors grūdų sandėliai buvo steigiami atskirai nuo dvarų sandėlių ir prižiūrimi valstiečių išrinkto prižiūrėtojo, tačiau neretai kai kurie dvarininkai savavaliaudavo ir sukauptas grūdų atsargas sunaudodavo savo reikmėms. Šitaip 1862 m. pasielgė Panemunėlio dvarininkas V. Tūra, kuris, pardavęs sandėlio grūdus, vėliau jų nebegražino. Panemunėliečiai negalėjo išmaitinti šeimų, apsėti žemės. Negana to, valsčiaus valdyba nedavė valstiečiams leidimų vykti kitur pirkti grūdų. Pastarieji kreipėsi į Zarasų karinį viršininką, Kauno gubernatorių ir taikos tarpininką, kad Tūrą priverstų supilti grūdus. Tačiau viskas buvo veltui. Netekę kantrybės, valstiečiai 1866 m. gegužės 14 d. kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių ir prašė: „*Isakykite, kad dvarininkas Tūra papildytų javais mūsų magaziną*“². Deja, nežinoma, ką atsakė

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2004 12 13, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2009 03 24, pirmą kartą paskelbtas 2010 01 18 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

¹ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius, 1965, t. 2, p. 128.

² Ten pat.

gubernatorius. Matyt, ne iš gero gyvenimo dvaras buvo parduotas Raubai. Minimo skundo turinys rodo ne tik varganą ir beteisišką valstiečių padėtį, bet ir tai, kad grūdų sandėliai jiems buvo gyvybiškai svarbūs. Manoma, kad Lietuvoje tokie sandėliai veikė iki Pirmojo pasaulinio karo.

Pirmieji Lietuvoje kredito kooperatyvai, oficialiai vadinti skolinamosiomis-taupomosiomis draugijomis, pradėti steigti 1873 m. Jų pagausėjo tik po 1905–1907 metų revoliucijos. Žinių, kad caro laikais Panemunėlyje būtų veikęs kredito kooperatyvas, nėra. Tiesa, buvo įprasta, kad kurios nors vietovės kredito kooperatyvo veikimo zona apimdavo net trijų gretimų valsčių teritoriją. Tikėtina, kad Panemunėlio ūkininkus aptarnavo kurio nors kaimyninio valsčiaus skolinamoji-taupomoji draugija.

Išaiškinta, jog 1913 m. pradžioje prie Panemunėlio pašto veikė valstybinių taupomųjų kasų skyrius³. Taupomosios kasos priimdavo kelių rūšių indėlius, bet paskolų gyventojams neteikė.

1. Kredito kooperacija Nepriklausomybės metais

Šalyje kredito kooperatyvai pradėti kurti ar iki karo veikusieji atkurti 1919 m. žydų iniciatyva. Lietuvių pirmieji kooperatyvai atsirado apie 1920 m. Panemunėlyje tokia kredito įstaiga įsteigta tik 1924 m. gegužės 5 d., o pradėjo veikti tą pačių metų birželio 20 d.⁴ Miestelyje kredito kooperatyvas, pavadintas Panemunėlio smulkaus kredito banku, atsirado per patį jų steigimo Lietuvoje bumą (1923–1926(1927) m.). Tam buvo dvi pagrindinės priežastys: 1) būtinybė atkurti karo ir okupacijos metais sudegintus, apiplėštus ūkius ir 2) kredito badas, kurį sukėlė krašto nuskurdinimas, pinigų nuvertėjimas ir Lietuvos banko vykdyta griežta kreditavimo ribojimo politika, kuria buvo siekiama stabilizuoti litą.

Pagal vieną korespondenciją, kredito kooperatyvo įsteigimą inicijavo vietos inteligentai⁵. Greičiausiai tai buvo mokytojai. Kooperatyvo pavadinimas „Panemunėlio smulkaus kredito bankas“ pagrįstai leidžia teigti, jog iniciatoriai buvo kairiųjų pažiūrų, veikiausiai Valstiečių liaudininkų partijos nariai ar jų simpatikai. Mat su šia partija besivaržiusi dėl pirmenybės steigti kredito kooperatyvus Ūkininkų sąjunga (ji blokavosi su krikščionimis demokratais) juos vadino Ūkininkų sąjungos smulkaus kredito bankais; aktyvūs jų kūrėjai buvo vietos kunigai. Reikia turėti mintyje ir kitą esmingą momentą: iš pradžių daugelyje Lietuvos miestelių bei valsčių buvo įsteigti ir lygiagrečiai veikė kredito kooperatyvai, kuriems įtaką turėjo abi minėtos partijos, o Panemunėlyje taip neatsitiko. Taip pat Panemunėlyje, ne taip kaip daugelyje kitų miestelių, nebuvo žydų kredito kooperatyvo. Dėl to išvengta nesveikos konkurencijos, būdingos (iki ketvirtąjo dešimtmečio) daugeliui kitų valsčių kreditų kooperatyvams. Trečiojo dešimtmečio pabaigoje valdžia privertė bankais pasivadinusius kredito kooperatyvus „persikrikštyti“ į smulkaus kredito draugijas (SKD). 1927 m. Panemunėlio kredito kooperatyvas vadinosi žemės ūkininkų SKD, o nuo 1928 m. visą laiką – Panemunėlio SKD.

Toliau susipažinsime su kredito kooperatyvų organizaciniais ir veiklos pagrindais. Kredito kooperatyvas – tai vietos gyventojų savitarpio kreditavimo organizacija, kurios tikslas „gerinti medžiaginę ir dvasinę narių padėtį, [teikiant]

³ Список государственных сберегательных касс и их учреждений, Санкт-Петербург, 1913, с. 110.

⁴ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 426.

⁵ Nuošimčių dydis ir kredito kooperatyvai, *Talka*, 1926, Nr. 7, p. 9.

jiems lėšų ūkio pagerinimui ir kitiems reikalams“⁶. Norint įsteigti kooperatyvą, reikėjo surinkti ne mažiau kaip 20 asmenų, pageidaujančių būti jo nariais, ir Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijoje (Inspekcija) įregistruoti įstatus. Kiekvienas narys turėjo įmokėti į kooperatyvo kasą pajų – 25 Lt. Nariais buvo priimami tik to valsčiaus teritorijoje gyvenantys pilnamečiai, teismo neapribotų teisių asmenys (ūkininkai, prekybininkai, amatininkai, laisvųjų profesijų asmenys). Be jų, į kredito kooperatyvą galėjo įstoti kitos vietos kooperatinės organizacijos. Nors narys turėjo teisę įmokėti ne vieną, bet keletą pajų, vis vien jis gaudavo vieną balsą. Taip buvo dėl kooperacijos principo: vienas narys – vienas balsas. Tokiu būdu buvo įtvirtinamas juridinis narių lygiateisiškumas. Buvo draudžiama pajų parduoti, perleisti kitiems. Narys, raštiškai paprašęs, galėjo bet kada išstoti iš kooperatyvo. Įstatų, nutarimų nesilaikantys nariai turėjo būti šalinami iš kooperatyvo.

Kita svarbi narystės sąlyga buvo atsakomybės nekilnojamuoju turtu ir/ar pajamomis už kooperatyvo nuostolius prisiėmimas. Jos dydis priklausė nuo nariui nustatytos paskolos sumos, kuri savo ruožtu – nuo jo turėto turto (pajamų). Kuo didesnė būdavo narių atsakomybė, tuo daugiau kooperatyvas galėjo pasiskolinti iš bankų, kad perskolintų savo nariams. Antra vertus, nesėkmės atveju net kooperatyvo paskolomis nesinaudoję nariai prarasdavo dalį savo turto. Dėl šios priežasties paplito praktika, kad paskolą gražinusieji, norėdami išvengti atsakomybės, skubėdavo pasitraukti iš kooperatyvo.

Nariai turėjo ne vien minėtas pareigas, bet ir teises visuotiniuose susirinkimuose balsuoti, būti renkamais kooperatyvo vadovais, o svarbiausia – gauti paskolą. Įsidėmėtina, kad kredito kooperatyvai skolindavo tik savo nariams. Taip pat nariai galėjo pretenduoti į dalį kooperatyvo pelno (dividendą). Ši galimybė buvo teorinė, nes kooperatyvas, siekdamas atpiginti paskolas, turėdavo nedaug pelno, kuris būdavo panaudojamas nuosavam kapitalui didinti.

Panemunėlio savitarpio kredito draugijos narių sparčiai daugėjo: 1926 m. sausio 1 d. jų buvo 73, 1928 metų pradžioje – jau 200, 1933 m. sausio 1 d. – 371, 1939 m. spalio 1 d. – 464⁷. Tiesa, draugijos vadovai ne visuomet ataskaitose tiksliai parodydavo narių skaičių. Antai Inspekcijos revizorius išaiškino, jog iš ataskaitoje 1937 m. sausio 1 d. nurodytų 436 narių 21 buvo miręs, bet iš narių sąrašo neišbrauktas. 1932–1938 m. Rokiškio apskrityje draugija narių skaičiumi užėmė 4 vietą (iš 9), daugiau narių turėjo tik Kamajū, Obėlių ir Svėdasų SKD. Šie duomenys byloja apie didelį Panemunėlio valsčiaus gyventojų poreikį skolintis ir kooperatinį aktyvumą. Visą laiką vyraujančią narių daugumą sudarė ūkininkai, pvz., 1937 m. sausio 1 d. iš 411 narių 352 buvo ūkininkai. Tuo pat metu į draugiją buvo įstoję 19 laisvųjų profesijų asmenų, 17 valstybės tarnautojų, 14 amatininkų, 6 pirkliai ir 1 pramonininkas⁸. 67% narių ūkininkų sudarė turintieji nedidelius (iki 15 ha) ūkius. Tokia jų dalis savaime suprantama, nes Lietuvoje dauguma ūkininkų buvo smulkūs. Panemunėlio SKD šiek tiek išsiskyrė gausesniu vidutinių ir stambesniųjų ūkininkų dalyvavimu. 20 ha ir didesnių ūkių savininkai sudarė 23% narių ūkininkų. Kadangi didesnę narių pusę sudarė ūkininkai, draugija priklausė kaimiškųjų kredito kooperatyvų tipui; jiems

⁶ *Smulkaus kredito banko įstatai*, Kaunas, be m., p. 1.

⁷ *Lietuvos kooperacijos banko 1925 m. ataskaita*, Kaunas, 1926, priedas – balansai; *Lietuvos kooperacija 1927 m.*, Kaunas, 1929, p. 77; *Lietuvos kooperacija 1932 m.*, Kaunas, 1934, p. 121; LCVA, f. 387, ap. 4, b. 777, l. 292.

⁸ LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 426.

buvo taikomos mokesčių lengvatos, o valstybiniai bankai gana gausiai lengvatinėmis sąlygomis juos kreditavo.

Panemunėlio SKD vykdomoji valdžia ir operacijų atlikėja buvo visuotinio narių susirinkimo trejiems metams renkama 3 narių valdyba. Jos nariai išsirinkdavo pirmininką, o kitiems tekdavo sąskaitininko ir kasininko (įždininko) pareigos. Drausta į valdybą rinkti gimines iki antros eilės. Valdybos darbą prižiūrėdavo, kartu su ja svarbius sprendimus (dėl palūkanų dydžio, kreditavimo sąlygų ir kt.) priimdavo taryba. Jos nariai (trys) visuotinio narių susirinkimo taip pat buvo renkami trejiems metams. Jais negalėjo būti valdybos nariai, SKD tarnautojai ir giminės iki antros eilės. Be to, buvo renkama revizijos komisija, kuri tikrindavo draugijos sąmatas, dokumentus, vertybes, kasą. Jos nariais negalėjo būti renkami valdybos ir tarybos nariai. Įstatai reikalavo, kad valdyba posėdžiautų ne rečiau kaip kartą per savaitę, o taryba – per mėnesį. Šių reikalavimų dažniausiai nebuvo paisoma, posėdžiauta rečiau. Matyt, tam nebūdavo būtinybės, be to, nariai buvo užimti savo ūkiuose. Valdybos, tarybos ir revizijos komisijos nariams būdavo atlyginama tik už posėdžiuose sugaištą laiką. Duomenų apie 3-iojo dešimtmečio draugijos vadovus nerasta. 1932 m. valdybos pirmininkas buvo Pranas Jurgelionis, nariai – Jonas Neniškis (kasininkas) ir Mykolas Misevičius (dirbo reikalų vedėju už nuolatinę algą)⁹. 1933 m. vietoj P. Jurgelionio pirmininku buvo išrinktas Jonas Šemeta, o kasininko darbas patikėtas Jonui Jurgelioniui. 1936 m. pastarasis vadovavo valdybai, J. Šemetai teko tenkintis kasininko pareigomis, o M. Misevičius dėl išaiškėjusių aferų buvo atleistas, jo vieton išrinktas Antanas Kubilius¹⁰. 1937 m. į valdybą išrenkamas Turdvario savininko (turėjusio 132 ha žemės) sūnus Pranas Neniškis¹¹. Tai buvo jau naujos, pakankamai išsilavinusios kartos atstovas. Iš pradžių jis dirbo draugijos kasininku, o 1939 m. – valdybos pirmininku. Tada jam talkino Jonas Galinis (kasininkas) ir Juozas Šarkauskas (sekretorius).

1932 m. tarybos sudėtis buvo tokia: Juozas Boguslauskas (pirmininkas), Juozas Kubilius ir Juozas Šukys. 1933 m. jos sudėtis visiškai pasikeitė, į ją buvo išrinkti P. Makutėnas (pirmininkas), Juozas Baltuška ir Jonas Kurlinskas. Du pirmieji tarybos nariais teišbuvo iki 1935 metų. Jie buvo pakeisti J. Kubiliumi ir trečiu, neišaiškintu asmeniu. 1939 m. taryboje dirbo anksčiau minėti J. Boguslauskas, J. Šukys ir J. Kubilius. Apie revizijos komisijos sudėtį išlikusi tik 1933 m. informacija. Tuomet jos nariais buvo Juozas Kairys (pirmininkas nuo 1930 m.), Pranas Jurgelionis ir Jonas Galinis. Dažnas valdybos, tarybos ir revizijos komisijos sudėčių keitimas susijęs su 1936–1937 m. Inspekcijos revizijos išaiškintais draugijos atsakingų asmenų sukčiavimais. Pagrindinis šios negražios istorijos „herojus“ buvo M. Misevičius, kuris nuo 1925 m. dirbo draugijos reikalų vedėju, atlikdavo ir kasos operacijas, buvo pelnęs didelį pasitikėjimą ir faktiškai į savo rankas paėmęs visų reikalų tvarkymą. Kaip pabrėžta Inspekcijos tarnautojo revizijos akte, mažaraščiai, savo ūkių reikalais užimti tarybos ir revizijos komisijos nariai nesugebėjo kontroliuoti M. Misevičiaus veiklos. Paaiškėjo, jog 1931 m. revizijos komisija neatliko nė vienos revizijos, nė karto neposėdžiavo. Visa tai sudarė M. Misevičiui geras sąlygas neteisėtai pasipelnyti. Tiesa, reikia pasakyti, jog ir visoms kitoms draugijoms vadovavo mažamoksliai (baigę pradžios mokyklas) arba savamoksliai, tačiau piktnaudžiavimų užimamomis pa-

⁹ LCVA, f. 387, ap. 4, b. 288, l. 328.

¹⁰ Ten pat, b. 637^b, l. 426.

¹¹ Ten pat, b. 584, l. 2.

reigomis buvo reta. Žmonės buvo sąžiningi. M. Misevičius išigudrino iš bekonų ir galvijų statytojams „Maisto“ pervedusių pinigų už kiekvieną parduotą gyvulį neteisėtai pasisavinti po 2 Lt (tiek atskaitydavo AB „Maistas“ jos akcijoms pirkti)¹². Taip pat M. Misevičius sukčiaudavo su pirklių inkasuojamais dokumentais (savo nuožiūra imdavo iš jų komisinius ir jų nepajamuodavo), neužpajamavo 1934–1935 m. draugijos pirkčių trijų vagonų mineralinių trąšų, jas ūkininkams nepagrįstai pardavinėjo pigiau. Šitaip sukombinuotus pinigus jis dalijosi su kasininku J. Šemeta ir sąskaitininku Levandavičiumi, geležinkelio stoties budėtojais. M. Misevičius pasisavino 1 751 Lt, Šemeta – 454 Lt, Jurgelionis – 1 100 Lt, Kubilius – 221 Lt. Išskyrus M. Misevičių, kiti neteisėtai gautus pinigus gražino iki 1937 m. vidurio. M. Misevičius gražino dalį (473 Lt), likusią sumą buvo pažadėjęs gražinti iki 1937 metų gegužės 19 d. Inspekcijos revizorius išaiškino, jog valdybos nariams neteisėtai už posėdžius išmokėta 1 075 Lt. Neaišku, ar ši suma įeina į aukščiau nurodytąsias. Įdomu, kad nusikaltusiems nebuvo iškelta baudžiamoji byla, o apsiribota atleidimu iš valdybos narių ir pasisavintų pinigų išreikalavimu. Vietoj M. Misevičiaus reikalų valdytoju buvo pasamdytas Jonas Buivydas, kuris buvo baigęs keturias gimnazijos klases ir dirbęs Vyžintų kredito kooperatyve. Apie 1938 m. pradžią jis buvo išrinktas ir į Panemunėlio žemės ūkio kooperatyvo „Šetekšna“ valdybą. Kooperatyvas, norėdamas apsidrausti nuo galimo nuostolių neapmokėjimo, iš J. Buivydo paėmė 5 000 Lt garantiją, o P. Neniškio duotos garantijos suma siekė 20 tūkst. Lt.

Panemunėlio SKD, kaip ir dauguma kitų kaimišųjų kredito kooperatyvų, atlikdavo keletą paprasčiausių bankinių operacijų: priimdavo indėlius, teikdavo paskolas, skolinomosi iš bankų, vadinamąsias komiso (pinigų išieškojimo ir išmokėjimo) operacijas. Nariams kredituoti buvo naudojamas nuosavas kapitalas (pajai, pagrindinis ir atsargos kapitalai ir kt.), indėliai (jie priiminėti ir iš ne narių) ir iš bankų gautos paskolos.

Pakankamą vaizdą apie draugijos veiklos raidą, pokyčius ir atskirų operacijų vaidmenį galima susidaryti iš lentelėje pateiktų duomenų.

1 lentelė
Panemunėlio SKD veiklos (1926–1939 m.) rodikliai (litàis)

Eil. Nr.	Rodikliai	Data							Pokyčiai (+, -) (1926 01 01 palyginus su 1939 10 01)
		1926 01 01	1928 01 01	1929 01 01	1933 01 01	1937 01 01	1938 01 01	1939 10 01	
1.	Balanso suma	11 507	41 481	92 008	243 617	256 115	217 116	276 781	+265 274
2.	Nuosavas kapitalas	2 140	8 586	13 889	26 041	46 503	32 677	46 320	+44 180
3.	Indėliai	1 342	4 433	27 608	41 436	52 386	66 935	70 089	+68 747
4.	Skolos bankams	7 400	18 000	35 500	102 000	86 700	83 130	90 672	+83 272
5.	Paskolos nariams	9 994	29 271	74 451	164 594	178 020	174 004	197 715	+187 721
6.	Pelnas (+) Nuostolis (-)	+625	+721	+1 261	+2 095	+14	+4 993	+6 300	+5 675

¹²Ten pat.

Šaltiniai: *Lietuvos kooperacijos banko 1925 m. apyskaitos priedas – balansai; Lietuvos kooperacija 1927 m.*, Kaunas, 1929, p. 76–77; *Lietuvos kooperacija 1928 m.*, Kaunas, 1930, p. 136–137; *Lietuvos kooperacija 1932 m.*, Kaunas, 1934, p. 120–121; *Lietuvos kooperacija 1932–1938 m.*, Kaunas, 1939, p. 136–137; LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 426.

1926–1939 m. draugijos veiklos rezultatai labai geri: balanso suma (rodanti veiklos mastą) padidėjo 24,1, nuosavas kapitalas – 21,6, priimti indėliai – 52,2, paskolos nariams – 18,8 karto. Ypač reikšminga, kad stiprėjo draugijos finansinis savarankiškumas arba, kitaip sakant, gausėjant vietiniams ištekliams (nuosaviems ir indėliams), mažėjo santykinė priklausomybė nuo bankų paskolų. Antai 1926 m. sausio 1 d. 64,3% visų draugijos išteklių sudarė iš bankų gautos paskolos, o 1939 m. spalio 1 d. jų dalis sumažėjo iki 55,7%. Reikia turėti mintyje, kad draugijos veiklos plėtrą sustabdė 1931 m. vasarą iš Vakarų iki Lietuvos atsiritusios ūkio krizės bangos ir 1937 m. sukrėtimas dėl išaiškėjusių neteisėtų SKD vadovų veiksmų.

Atskleisti krizės poveikį sunku, nes nėra išlikusių 1933–1935 m. ataskaitų. Todėl tenka remtis tik fragmentiškais pusmečių duomenimis, kurie rodo intensyvų indėlių iš draugijos išėmimą ir naujų indėlių mažėjimą. Per pirmuosius 1933–1935 metų pusmečius iš draugijos buvo išimta beveik 132 tūkst. Lt indėlių, o naujų gauta vos 19,5 tūkst. Lt¹³. Be to, dėl 2–3 kartus sumažėjusių žemės ūkio produktų kainų ūkininkai neįstengė laiku gražinti paskolų draugijai. Dėl šių priežasčių neišvengiamai mažėjo skolinimas nariams. Pavyzdžiui, 1933 m. sausio–birželio mėn. draugija paskolino 16,7 tūkst., o per tą patį laiką 1935 m. – 8,9 tūkst. Lt¹⁴.

1937 m. draugijos operacijų sumažėjimą 15% paaiškinti galima tik vadovų nesąžiningumu sukeltu nepasitikėjimu. Jau 1936 m. Lietuvos kaimo kredito kooperatyvai pradėjo atsigauti, Panemunėlio SKD veikla pagyvėjo 5% (1937 m. sausio 1 d., palyginus su 1933 m. sausio 1 d.). 1937 m. šalies ūkis rodė aiškius atsigavimo ženklus. Vadinasi, išorinių priežasčių mažėti atliekamoms operacijoms nebuvo. Svarstytinas ir draugijos būstinės iš bažnytkaimio perkėlimo (daugeliui narių protestuojant) į geležinkelio stoties gyvenvietę poveikis veiklai. Vienoje korespondencijoje teigiama, jog būstinės perkėlimas buvo naudingas, padėjo plėsti veiklą^{14a}. Vis dėlto abejotina, kad aistros, susipriešinimas trumpam nebūtų sutrikdęs draugijos veiklos. Aišku, šurmuliuui aprimus, veikla galėjo įgyti postūmį.

Tarp devynių Rokiškio apskrities SKD Panemunėlio kredito kooperatyvas užėmė pirmaujančias pozicijas. 1933 m. sausio 1 d. didesnę balansą ir nuosavą kapitalą turėjo tik Kamajų SKD¹⁵. 1938 m. pradžioje Panemunėlio SKD pagal balanso dydį aplenkė ir Pándėlio žemės ūkininkų SKD¹⁶. Tačiau pagal nariams suteiktų paskolų sumą Panemunėlio draugija užėmė 5–6 vietą, nes ji atliko įvairesnes operacijas (teikė garantijas, kontragarantijas), kurioms buvo panaudojama dalis išteklių.

Kaip anksčiau minėta, 1926–1939 m. draugija sugebėjo padidinti finansinę paramą nariams 18,8 karto, ir ji 1939 m. rudenį siekė gana didelę 197,7 tūkst. Lt sumą. Nariai skolindavosi ūkiams pagerinti, statyboms, gyvuliams, sėkloms, mineralinėms trąšoms ir žemės ūkio inventoriumui pirkti. Nors draugijos turėjo teisę skolinti iki 3 metų, bet dauguma, tarp jų ir Panemunėlio SKD, skolino trumpes-

¹³LCVA, f. 387, ap. 4, b. 479, l. 129.

¹⁴Ten pat.

^{14a}V. V. Panemunėlio kooperatinis gyvenimas, *Tal-ka*, 1938, Nr. 6, p. 171.

¹⁵*Lietuvos kooperacija 1932 m.*, p. 120.

¹⁶*Lietuvos kooperacija 1932–1938 m.*, p. 136.

niam laikui (iki 3–6 mėn.). Faktiškai dėl nuolatinio paskolų gražinimo atidėliojimo jos virsdavo vidutinialaikėmis. Skolinimo politikai būdingi du bruožai: 1) skolinimas nedidelėmis sumomis, kad kuo daugiau narių galėtų pasinaudoti draugijos paskolomis; 2) piginti paskolas. Šias išvadas patvirtina duomenys. 1937 m. sausio 1 d. iš 411 narių paskolas (vidutiniškai po 462 Lt) buvo paėmę 385 nariai¹⁷, arba 94%. Žinoma, Lietuvoje būta draugijų, paskolomis aprūpinančių visus narius. Apgailėtina, kad, kaip išaiškino Inspekcijos revizorius, nors draugijos valdyba visų narių neap rūpino paskolomis, tačiau paskolino 16-ai pašaliečių per 7 tūkst. Lt^{17a}. Iš 385 skolininkų 204, t. y. didesnė pusė, buvo pasiskolinę vidutiniškai po 183,7 Lt. Palyginti su daugeliu kitų draugijų, Panemunėlio SKD išsiskyrė ganėtinu stambių skolininkų gausumu. 1937 m. pradžioje 40 narių vidutiniškai buvo skolingi po 1 500 Lt, jiems teko 34% visos paskolų sumos. 250 narių paskolas buvo gavę terminui iki 3 mėn., likusieji – iki 3–6 mėn.¹⁸

Veiklos pradžioje Panemunėlio SKD už paskolas ėmė didžiules (24%) palūkanas¹⁹. Tuomet paskolos buvo brangios visoje šalyje. Šitai kėlė valdžiai susirūpinimą, nes skolinimosi brangumas trukdė atsigauti ūkiui. Vyriausybė ėmėsi įvairių administracinių ir ekonominių priemonių palūkanoms mažinti. Draugijos nenoromis buvo priverstos paklusti. 1928 m. draugija jau skolino už 12–18%, 1932 m. – už 10%, 1937 m. – 7%²⁰. Tačiau toks didelis palengvinimas skolininkams draugijos nesužlugdė, ji ištengė, vis daugiau skolindama, dirbti pelningai. Dar daugiau – pigiausiai skolindama uždirbdavo daug didesnę pelną negu bet kada anksčiau.

Labai spartus indėlių didėjimas, jų dalies tarp kredito išteklių išaugimas byloja apie pasitikėjimo draugija stiprėjimą, o svarbiausia – apie Panemunėlio gyventojų materialinės padėties gerėjimą, kurį veikiausiai lėmė miestelio pramonės plėtra ir ūkininkavimo pažanga. 1937 m. pradžioje draugijoje indėlius laikė 73 asmenys vidutiniškai po 718 Lt²¹. Būta ir stambių indėlininkų: vienas draugijoje laikė 4 000 Lt, kitas – 6 144 Lt santaupų. Didesnė pusė indėlininkų būta smulkių, vidutiniškai turėjusių po 245 Lt indėlius. Tais laikais retoje draugijoje buvo narių, joje laikančių savo santaupas. Buvo pastebėtas reiškinys, kad į draugijas stoja tik norintys pasiskolinti ir santaupų neturintys. Sugražinę paskolas, jie iš draugijų pasitraukdavo. O Panemunėlio SKD turėjo narių (nedaug, 8), kurie joje laikė indėlius. Vadinas, būta narių, kuriems apskritai rūpėjo kooperacija, veikimas joje.

Draugija iš uždirbto pelno pasistatė (apie 1939 m.) pastatą, paremdavo Ginklų fondą. Nuo pat pradžių buvo Kooperacijos banko pajininkė, vėliau (1933 m.) jį pertvarkius į akcinį – akcininkė (turėjo akcijų už 2 000 Lt). Matyt, 1937 m. draugijos patirti sunkumai privertė akcijas parduoti. Draugijos vaidmuo neapsiribojo vien nariams teikta finansine parama paskolų pavidalu. Beje, 1937 m. pradžioje 25 Lt pajų sumokėjęs narys gavo iš draugijos pasiskolinti 18,5 karto daugiau. Svarbu, kad draugija skolino daug pigiau negu privatūs palūkininkai, nereikėjo dėl paskolos gavimo gaišti laiko ir daryti išlaidų kelionei į miestą, dokumentams įforminti (SKD skolino pagal paprastus skolos raštelius). Be to, vietos gyventojai turėjo artimą, saugią indėliams laikyti ir mokėjimams at-

¹⁷LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 426.

^{17a}Ten pat, b. 584, l. 81.

¹⁸Ten pat.

¹⁹Lietuvos kooperacija 1927 m., p. 77.

²⁰Lietuvos kooperacija 1928 m., p. 137; Lietuvos kooperacija 1932 m., p. 121; Lietuvos kooperacija 1932–1938 m., p. 137.

²¹LCVA, f. 387, ap. 4, b. 637^b, l. 426.

likti kredito įstaiga. Nariai pratinosi bendrai spręsti savo problemas, galėjo gauti teisinių, apskaitos žinių.

2. Kredito kooperacijos žlugdymas okupacijų laikais

Duomenų ir kitokios informacijos apie kredito kooperaciją pirmosios sovietinės ir nacių okupacijų metais tiek Lietuvoje, tiek Panemunėlyje nėra išlikusių. Todėl tegalima tik bendrai apibūdinti jos veiklos sąlygų bei statuto pokyčius ir okupantų politiką.

Jau pats Lietuvos okupacijos (1940 m. birželio 15 d.) faktas, indėlių išmokėjimų normavimas, vėliau jų, didesnių negu 1 000 Lt, konfiskavimas, ūkio sovietizavimas, uždraudimas bankams kredituoti SKD destabilizavo jų veiklą. Šoka, netikrumą dėl kooperacijos ateities turėjo sukelti 1940 metų pabaigoje įvykdytas miesto kredito kooperatyvų nacionalizavimas, jų nariams priklausiusių pajų konfiskavimas ir likvidavimas. Laikiniai paliktos kaimo SKD buvo sovietizuotos, senuosius įstatus pareikalauta pakeisti SSRS žemės ūkio kredito draugijų (ŽŪKD) pavyzdiniais įstatais. Pagal juos persitvarkyti reikėjo paskubomis, komanduojuant SSRS žemės ūkio banko Lietuvos respublikinės kontoros (ŽŪB kontora) inspektoriams ir LKP(b) apskričių bei vykdomųjų komitetų atstovams. Iš valdybų, tarybų ir narių buvo šalinami vadinamieji buožės, jie pakeisti smulkiaisiais valstiečiais ir „darbo inteligentais“. Primesti sovietiniai įstatai panaikino kooperacijos turinį ir dvasią, nes narių teisės buvo apribotos, ŽŪKD paverstos ŽŪB kontoros žemutiniu padaliniu, jas galėjo likviduoti ne tik nariai, bet ir LSSR Liaudies komisarų taryba (LKT), ir t. t. Iš esmės pasikeitė draugijų tikslas. Įstatuose jis buvo taip suformuluotas:

„<...> Teikti pagalbą gamybos kreditu darbo valstiečių ūkiams ir jų susivienijimams, vykdant TSR Sąjungos Vyriausybės priemones žemės ūkiui ugdyti“²² (paryškinta cituojant – V. T.).

Taigi ŽŪKD paverčiamos okupanto vykdytos žemės ūkio politikos priemone, kaimiečiai supriešinami draudžiant skolinti „buožėms“. Pasunkėjo įstojimo į draugijas sąlygos, nes buvo įvestas 5 rb stojamasis mokestis, pajus susietas su turėtos žemės plotu (po 5 rb už kiekvieną ha, bet ne mažiau kaip 25 rb), užtrenktos durys tiems, kas nebuvo laikomi „darbo valstiečiais“. ŽŪKD prarado komercinį savarankiškumą, sprendimų pasirinkimo laisvę, nes paskolų ir indėlių palūkanų normas nustatydavo valdžia. Formaliai paskolos nariams atpigo iki 3,5–5% palūkanų. Tačiau tiek pat arba arti to (3–5%) reikėjo mokėti indėlininkams. Tai panašėjo į ekonominių absurda, grėsusį ŽŪKD gyvavimui.

1941 m. pirmojoje pusėje ŽŪKD pradėjo skirstyti naujakuriams pinigus, gautus per ŽŪB kontorą iš biudžeto.

Pirmosiomis SSRS–Vokietijos karo dienomis vienos draugijos (pastatai, pinigai, dokumentai) sudegė, kitos buvo išplėštos, valdybos ir tarybos iširo, vadovauti grįžo iki okupacinių laikų dirbę žmonės. Vienoje ŽŪB kontoros ataskaitoje nurodyta, jog per karą visi Panemunėlio kre-

²² Žemės ūkio kredito draugijos įstatai, [Kaunas], 1941, p. 1.

dito kooperatyvo dokumentai sunaikinti²³. Į vadovų postus dalis jų negalėjo sugrįžti, nes ne savo valia atsidūrė toli nuo Lietuvos. 1941 m. birželio 14 d. buvo atplėšti nuo šeimų ir išgabenti į mūsų tautiečių naikinimu išgarsėjusius Rešotus (Krasnojarsko sr.) Pranas Jurgelionis, Jonas Kubilius, Jonas Neniškis, o jų artimieji kankinosi Altajaus krašte²⁴. Visi išvardytieji anksčiau ar vėliau ten mirė badu. „Pasisekė“ tik J. Neniškio sūnui Pranui – liko gyvas, 1946 m. parbėgo į Lietuvą, čia išsisaugojo iki suėmimo 1950 m.

Nacių okupacijos pradžioje draugijos susigražino senuosius („smetoninius“) įstatus bei pavadinimus. Tačiau ir tuomet nebuvo normalių veiklos sąlygų. Dėl karo veikslių ir grobstymų daugelis patyrė nemažus nuostolius, dėl nerealiai žemo rublio įvertinimo markėmis (10 rb = 1 markė) nuvertėjo kapitalai, be to, okupantai užblokavo 80% draugijų turėtų lėšų. Dėl neaiškios karo baigties nebuvo ir norinčiųjų skolintis. Ano meto spaudoje A. Vilainis rašė, kad draugijos vegetuoja, kiek gyviau gražinamos paskolos²⁵. Nuvertinus rublį, realiai sumažėjo paskolų sumos, tapo nadinga jas gražinti. Be to, iš skolininkų buvo pareikalauta anksčiau laiko sugražinti visas specifines sovietmečiu gautas paskolas.

Prasidėjus sovietinei reokupacijai, valdžios pastangomis gana operatyviai buvo atkuriamos ŽŪKD. Panemunėlio ŽŪKD vėl pradėjo veikti 1944 m. spalio 21 d. Dabar ji dirbo kiekvieną dieną, iš pradžių glaudėsi geležinkelio stotyje²⁶. Pradinės veikimo sąlygos buvo sunkios: stigo rašomojo popieriaus, apskaitos knygų ir blankų, senieji kapitalai nuvertėję, mažai narių ir indėlių, neturėta už ką nusamdyti buhalterį, nebuvo seifo pinigams bei dokumentams saugoti. 1945 m. gruodžio 30 d. LSSR LKT nutarimu 5 kartus padidinus stojamąjį mokestį ir 2 kartus pajaus minimumą, norintieji tapti ŽŪKD nariais susidūrė su dideliais sunkumais. Pirmąsias draugijų valdybas ir tarybas parinko ŽŪB kontora (suderinusi su kompartija ir vykdomąja valdžia). Tik 1945 m. balandžio–birželio mėn. suorganizuojami rinkiminiai narių susirinkimai. „Demokratiški“ valdybų ir tarybų rinkimai vykdyti pagal tokį scenarijų: kandidatūros iš anksto būdavo suderinamos su valsčiaus aktyvistais, būtinais atsižvelgiama į jų politines pažiūras, susirinkimuose visada dalyvaudavo komunistai ir valdžios atstovai²⁷. Informacija apie draugijų vadovus nebuvo renkama, o sovietmečio dokumentuose esančius jų parašus sudėtinga tiksliai identifikuoti. Ne vėliau kaip nuo 1946 m. Panemunėlio ŽŪKD valdybos pirmininku dirbo anksčiau minėtas Juozas Boguslauskas (kitur vadinamas Baguslausku, Bogoslausku)²⁸. Jis valdybai vadovavo iki draugijos likvidavimo. Be jo, 1947 m. valdyboje buvo Jonas Skipitis ir Jonas Stukas, o taryboje – Jonas Staskonis (pirmininkas), Aleksas Daugėla, Albinas Vizbaras²⁹. Atrodo, jog 1947 m. pabaigoje taryba papildyta Vytautu Levandavičiumi ir Jonu Galiniu³⁰. Taigi dėl vadinamojo klasinio požiūrio ir represijomis išretintų kooperatininkų gretų draugijos vadovais buvo parinkti beveik vien nauji asmenys. Beje, pokaryje represijų aukų padaugėjo, 1946 m. vasarą buvo suimtas ir 10 metų lagerio bei 5 metams tremties pasmerkintas M. Misevičius^{30a}.

²³LCVA, f. R 364, ap. 1, b. 48, l. 42.

²⁴Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941, Vilnius, 1999, p. 374, 459, 660.

²⁵Vilainis A. Mažėja ūkininkų išskolinimas, *Tėviškė*, 1942 01 16.

²⁶LCVA, f. R 364, ap. 1, b. 18, l. 206.

²⁷Ten pat, b. 17, l. 3–4.

²⁸Ten pat, b. 18, l. 206.

²⁹Ten pat, b. 62, l. 201.

³⁰Ten pat, l. 210.

^{30a}Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, Vilnius, 2002, t. 2.

Panemunėlio ŽŪKD (kaip ir kitų) atkūrimui iš respublikinio biudžeto per ŽŪB kontorą buvo skirtos palyginti nemažos paskolos pagrindiniam kapitalui ir nariams kredituoti. Pavyzdžiui, 1946 m. sausio 1 d. draugija buvo skolinga ŽŪB kontrai 167 tūkst. rb, o tai sudarė 82% visų jos turėtų kredito išteklių³¹. Tą dieną draugija turėjo 144 narius, iš kurių 95, arba 66%, buvo vargingiausi, nuo mokesčių atleisti valstiečiai. Veikiausiai jie buvo įvilioti į draugijas pažadais suteikti paskolas. Ir iš tiesų 1946 m. sausio 1 d. visi nariai gavo paskolas. Bet iš ko varguoliai jas galėjo gražinti? Juolab kad, patikrinus 90 skolininkų, paaiškėjo, jog 20 jų paskolas iššvaistė³². Skolinti liumpenamams buvo rizikinga ir jiems (prarasdavo paskutinę karvę), ir draugijai. Labai teisingai ir drąsiai apie paskolų gražinimo problemas 1946 m. rašė ŽŪB kontoros Šiaulių skyriaus valdytojas savo viršininkams:

„<...> Kaip paskolą išieškoti, jei jos gavėjas nieko neturi, išskyrus švarko, kelnių ir kepurės, ir yra naujakurys, <...> išpirkęs statybų medžiagą pardavė, pinigų sunaudojo, kaip jam patiko <...>“³³

Įgyvendinta klasinė kredito politika nepaisė ekonominių, socialinių padarinių, okupantui svarbiausia buvo kaime rasti simpatikų, rėmėjų, juos nuteikti prieš „buožes“. Bent iš pradžių Panemunėlio ŽŪKD vadovai nebuvo įsisąmoninę tos politikos esmės, tikslų, nes antraip į ją nebūtų priiminėję turtingų ūkininkų (1946 m. sausio 1 d. nariais buvo 4), juolab jiems teikę paskolų. 1946 m. pradėtas „buožių“ šalinimo iš draugijų ir jiems suteiktų paskolų priešlaikinio išieškojimo vėjus tęsėsi ir 1947–1948 m. 1948 m. sausio 1 d. Panemunėlio ŽŪKD nariu tebuvo 1 „buožė“. Taigi 3 tokie nariai buvo išvaryti iš draugijos.

Pateikti skaičiai rodo, kad į draugiją stojo vis mažiau, o ne daugiau valstiečių! Tačiau laikui bėgant, vis daugiau valstiečių stojo į draugiją: 1946 m. jos nariais tapo 97, 1947 m. – 43, 1948 m. – 4³⁴. Į draugiją stoti skatino viltis už pasiskolintus pinigus pasistatyti pastatus, nusipirkti gyvulius, inventorius. Kiekvienam nariui leista skolinti iki 15 tūkst. rb, iš jų statybai – iki 10 tūkst. rb (10 metų terminui). Įsidėmėtina, kad būtina paskolos gavimo sąlyga buvo nariui savais pinigais prisidėti perkant gyvulius, statant trobesius. Kitaip sakant, draugija skolindavo ne visą valstiečiui vienam ar kitam tikslui reikalingą pinigų sumą, o jos dalį. Pastarąją buvo leista nustatyti ŽŪKD valdyboms. Deja, nežinoma, kokią dalį buvo nustačiusi Panemunėlio ŽŪKD valdyba. Įprasta praktika buvo skolinti iki 40–50% reikalingos pinigų sumos. Palyginus su nepriklausomybės laikais, reikia pasakyti, jog sovietmečiu taikytas dalinis kreditavimo principas sunkino paskolų gavimą. Tokį pat poveikį turėjo ir paskolų normos kiekvienam kreditavimo objektui (paskirčiai).

Iki 1948 m. draugija didino ilgalaikį skolinimą nariams, jų skolos didėjo taip: 1946 m. sausio 1 d. siekė 152 tūkst. rb, 1947 m. sausio 1 d. – 280 tūkst. rb, dar po metų – 330,7 tūkst. rb. 1948 m. ši ilgalaikė finansinė parama ima mažėti, nes ŽŪB kontora tam tikslui davė tik 66,5 tūkst. rb, 144,4 tūkst. rb, arba 2,2 karto mažiau negu 1947 m. Dar anksčiau (1947 m.) pradėjo mažėti trumpalaikis skolinimas. Viena šio reiškinių prie-

³¹LCVA, f. R 364, ap. 1, b. 18, l. 203.

³²Ten pat.

³³Ten pat, b. 33, l. 119.

³⁴Ten pat, b. 62, l. 192; b. 92, l. 10.

žastis buvo tai, kad nuo 1946 m. ŽŪB kontora neteikė draugijai paskolų minėtam tikslui.

Iki 1948 m. absoliučią daugumą ilgalaikių paskolų draugijos nariai imdavo gyvenamųjų ir ūkinių pastatų statyboms. Antai 1945 m. iš gautos 205,9 tūkst. rb sumos statyboms buvo paimti 183 tūkst. rb, 1947 m. atitinkamai iš 133 tūkst. rb – 100,7 tūkst. rb. Tačiau 1948 m. santykinai daugiau skolinosi gyvuliams pirkti. Iš to galima padaryti išvadą, kad iki 1948 m. dauguma per karą ir dėl kitų priežasčių sunaikintų pastatų buvo atstatyta. Apie draugijos teiktų paskolų svarbą nariams galima spręsti iš to, kad, pvz., 1948 m. jie už 100,7 tūkst. rb galėjo pasistatyti 60 pastatų (žinoma, maždaug kita tiek pridėję savų pinigų). Kadangi 1945 m. šiam reikalui buvo pasiskolinę daugiau (183 tūkst. rb), atitinkamai daugiau turėjo surešti pastatų.

Lyginant nominalias paskolų sumas iki karo ir po jo, gali susidaryti išpūdis, jog pokariu draugijos (faktiškai – valdžios) finansinė parama Panemunėlio žmonėms buvo daug didesnė. Tačiau atsižvelgus į lito ir rublio perkamąsias galias, išvada būtų kitokia, nes 1939 m. už 198 tūkst. Lt skolininkai galėjo nusipirkti apie 1 980 karvių, o 1947 m. už 330,7 tūkst. rb – vos 165 karves (ir dar primokėdavo savų pinigų). Negana to, 1947 m. gruodžio mėnesį vykdant pinigų reformą skolininkai valdžios buvo nuskriausti. Žmonių turimi pinigai buvo iškeisti į naujus santykiu 10:1, o skolų suma šiuo santykiu nebuvo perskaičiuota, ji liko tokia pat, kokia buvo iki reformos, todėl skolų našta labai padidėjo. Be abejonės, dėl to valstiečiai prarado norą skolintis. Šią prielaidą patvirtina duomenys: 1947 m. draugijos nariai pasiskolino 100,7 tūkst. rb, o 1948 m. (po pinigų reformos) – tik 18,3 tūkst. rb³⁵. Žinoma, skolinimasis mažėjo ir dėl pasikeitusios okupacinės valdžios politikos ŽŪKD atžvilgiu. Nuo 1948 m. matosi posūkis į kredito kooperacijos likvidavimą. Valdžia stengėsi kuo greičiau valstiečius suvaryti į kolchozus, tad žingsnis į ŽŪKD likvidavimą buvo logiškas – didinant mokesčius ir nutraukiant kreditavimą pakirsti ūkių egzistencijos pagrindus, kad kaimiečiai matytų vienintelį išsigelbėjimą – stoti į kolchozą.

Visų draugijų veiklai, ypač paskolų grąžinimui, įtaką darė partizaninis karas ir okupanto represijos. Mat žuvusiųjų, suimtųjų, ištremtųjų, pabėgusiųjų kitur paskolos „pakibdavo ore“ arba tekdavo jas nurašyti. Yra išlikęs 1947 m. gruodžio 17 d. draugijos vadovų surašytas aktas, jog nėra galimybių išieškoti Juozo Bieliausko paimtą paskolą arkliai pirkti, nes jo vienkiemį 1946 m. lapkričio 15-osios naktį sudegino „banditai“, šeimos nariai, išskyrus dukrą, žuvo³⁶.

1949 m. vasarą SSRS Ministrų Taryba priėmė nutarimą dėl ŽŪKD likvidavimo. Lietuvoje likvidavimas vyko tų metų spalio–gruodžio mėn. Panemunėlio ŽŪKD likvidavimo aktas valdybos pirmininko ir buhalterės Bronės Čerškutės pasirašytas 1949 m. spalio 30 d. Likvidavimo komisija prikišo draugijos vadovybei, kad ši nesiėmė priemonių uždelstoms skoloms (21,5 tūkst. rb) išieškoti, o pasitenkino atiduodama skolininkus teismui. Draugijos aktyvai ir pasyvai buvo perduoti ŽŪB kontoros Rokiškio skyriui. Pažymėtina, kad likvidavimo dieną buvo belikusios narių skolos (214 tūkst. rb) ir draugijos skolos ŽŪB kontorai (263,1 tūkst. rb) bei nuosavo kapitalo 38 tūkst. rb. Kaip pagal žinomos dainos žodžius – anei indėlių, anei turėtų pastatų. Pastaruosius, vertintus 19 tūkst. rb, greičiausiai valdžios nurodymu paėmė kolchozas.

³⁵Ten pat.

³⁶Ten pat, b. 62, l. 201.

Po 25 metų permainingos veiklos Panemunėlio kredito kooperacijos istorija svetimųjų prievarta buvo nutraukta.

Išvados

Pirmoji kredito įstaiga – grūdų sandėlis (*magazinas*) – Panemunėlyje atsirado ne vėliau kaip XIX a. šeštajame dešimtmetyje. Iš vietinės bendruomenės supiltų grūdų atsargų jis teikė natūrinės paskolas nukentėjusiesiems nuo nederliaus, krušos, gaisro. Paskolos padėdavo apsaugoti šeimas nuo bado, apsėti laukus.

Iki 1913 m. veikė prie Panemunėlio pašto įsteigtas valstybinių taupomųjų kasų skyrius.

1924 m. gegužės 5 d. pradėjo veikti Panemunėlio smulkaus kredito bankas (vėliau pavadintas Smulkaus kredito draugija) – pirmasis miestelio kredito kooperatyvas. Jo narių (pajininkų) daugumą sudarė valsčiaus ūkininkai. Dėl didelio paskolų poreikio narių skaičius padidėjo nuo 73 (1926 m. sausio 1 d.) iki 464 (1939 m. spalio 1 d.). Draugija atlikdavo daugiausia indėlių, narių kreditavimo ir skolinimosi iš bankų operacijas, labai dinamiškai plėtojo savo veiklą, didino finansinę paramą savo nariams: 1926–1939 m. jos nuosavas kapitalas išaugo 21,6, indėliai – 52,2, paskolos – 18,8 karto.

1941 m. Panemunėlio SKD buvo sovietizuota, prarado ūkinį ir teisinį savarankiškumą, kooperatinę dvasią, buvo paversta iš respublikinio biudžeto gautų lėšų paskirstymo sovietiniams naujakuriams įstaiga.

Nacių okupacijos metu, nesant palankių ekonominių sąlygų, draugija vegetavo.

Pokariu iki 1948 m. draugija beveik vien iš biudžeto gaunamomis lėšomis didino skolinimą nariams. 1949 m. pabaigoje dėl okupacinės valdžios vykdytos višutinės kolektyvizacijos draugija buvo likviduota.

Panemunėlio linų fabrikas

Valerija Bagdonavičienė, Petras Marcijonas, Vytautas Šukys

Šiaurės Lietuva nuo senų laikų garsėjo linų auginimu ir prekyba. Čia išauginti linai buvo gerai vertinami Lietuvoje ir daugelyje užsienio šalių. XVIII šimtmečio istorijos šaltiniuose pažymima, kad linais ir gaminiais iš jų buvo prekiaujama su Anglija, Olandija.

XIX a. pabaigoje nutiesus geležinkelį Daūgpilis–Šiauliai, susidarė sąlygos plėstis Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietei. Nepriklausomos Lietuvos laikais čia veikė trys malūnai, dvi lentpjūvės, vilnų karšykla, kelios privačios krautuvės, įvairios buitinio gyventojų aptarnavimo dirbtuvės.

Linų fabriko atsiradimą lėmė tuometinio Lietuvos ministro pirmininko Juozo Tūbelio pastangos ką nors gero padaryti savo gimtajam kraštui. J. Tūbelis buvo gimęs netoli Panemunėlio, Ilgalaukių kaime. Jo tėvai tuo metu jau gyveno Augustinavos kaime, netoli geležinkelio stoties. J. Tūbelio iniciatyva buvo gautas vyriausybės leidimas ant Šetekšnės upės statyti pirminio linų apdirbimo fabriką. Iš ūkininko Mykoloičio buvo nupirkta 12 ha žemės ir 1937 metais fabrikas buvo pradėtas statyti. Statybą vykdė rangovas Ivanovas, statė brigada iš Kauno ir vietiniai žmonės. Vieni pirmųjų fabriko statyboje pradėjo dirbti Jonas Buckus, Juozas Kubilius, Bronius Bi-

Lokomobilio WOLF priežiūros personalas (iš kairės): Petras Lukšys, Pranas Jurgelionis, Ildefonsas Gindvilis, Albertas Lukšys, Jonas Vyšniauskas, Jonas Pečiūra. Apie 1948 m.

Rankinis linų pluošto presavimas. Iš kairės: trumpo pluošto rūšiuotoja Genė Bulovaitė, presuotojai Algis Kaminskas ir Alfonsas Misiūnas. 1950 m.

tinas, Kostas Vaštaka, Pranas Danauskas ir jo sūnus Jurgis, Jonas Pivoriūnas ir daugelis kitų. Pirmiausia buvo pradėtas statyti pagrindinis fabriko korpusas, vėliau – administracijos pastatas, sandėliai ir kiti pagalbiniai pastatai. Visi statybos darbai buvo vykdomi rankiniu būdu, nenaudojama jokia technika, medžiagos ir įrengimai buvo vežami arkliais. Petras Tūska iš Roblių kaimo vadovavo visos fabriko teritorijos nusausinimo darbams. Melioracija buvo vykdoma taip pat rankiniu būdu.

Pagrindiniame korpuse buvo sumontuotas 18 AG užsieninės markės dyzelinis variklis. Jis pradėjo veikti 1938 metais, suko šešis belgiško tipo brukimo ratelius. Vėliau buvo pastatytas pajėgesnis 1896 metų gamybos WOLF garo katilas.

Prasidėjus gamybai buvo sėjami bandomieji linų laukeliai, bandomos įvairios linų rūšys. Viskas buvo atliekama rankiniu būdu. Iš pradžių fabrike dirbo tik apie 15 žmonių. Vidutinis dienos uždarbis buvo 1–1,5 lito. Iki karo, kurį laiką ir po jo, fabriką linų žaliava aprūpindavo linų supirkimo punktai. Jie veikė Rokiškyje, Dusetosė, Zarasuosė, Utenoje, Anykščiuosė, Kūpiškyje. Žaliavą iš punktų fabrikas parsigabendavo pats.

Vokiečių okupacijos metais buvo nutraukti visi statybos ir fabriko plėtimo darbai. 1944 m., vykstant apie Panemunėlį mūšiams, buvo bombarduotas ir fabrikas, bet didelės žalos jam nepadarė. Artilerijos sviediniai tik apgriovė administracijos pastatą.

Praėjus fronto linijai nuniokotas fabrikas buvo suremontuotas ir vėl pradėjo veikti. 1945–1946 metais buvo sumontuotas geležinis spalijų ciklonas. Tačiau 1946 metų spalio mėnesį gatavos produkcijos sandėlyje kilo gaisras, visiškai sudegė produkcija ir gamybiniai įrenginiai. Kaip ir visada tais laikais, prasidėjo įtarimai, tą pačią dieną NKVD suėmė keletą vyrų ir išvežė į Rokiškį. Tačiau, laimė, tąkart niekas nenukentėjo – patardė ir paleido. Sudegęs sandėlis neatstatytas. Jo vietoje išaugo mūrinis automobilių svarstyklių pastatas.

1950 metais pagal sudarytą generalinį fabriko pertvarkos planą pradėti kapitalinės statybos ir rekonstrukcijos darbai. Pirmiausia pradėta plėsti gamybos apimtį ir modernizuoti gamybą. Senasis lokomobilis WOLF nebepajėgė aptarnauti gamybos ir tiekti elektros energijos Panemunėlio stoties gyvenvietei. Valstybė skyrė

*Poilsio valandėlė
statant džiovyklą
VTI. 1953 m.*

nemažą pinigų sumą, darbo jėgos buvo užtektinai, todėl kapitalinės statybos ir rekonstrukcijos darbai vyko gana sparčiai. 1952 m. pradėta statyti linų šiaudelių džiovykla VTI, 1954 m. gautas naujas, pajėgus 400 AG lokomobilis SAMPO. 1955 m. rudenį šie įrenginiai pradėti eksploatuoti. Pagerėjo išleidžiamosios produkcijos kokybė.

Be to, buvo pastatyti du sandėliai linų šiaudeliams ir stiebeliams sandėliuoti, sėmenų džiovykla ir sandėlis, biofiltrų pastatas, nuvesti nauji keliai. 1955 m. pradėtas statyti gatavos produkcijos sandėlis, bet dėl lėšų stokos ši statyba užsitęsė iki 1967 metų.

Pirmaisiais pokario metais linai buvo apdirbami dviem užsieninės gamybos mašinomis „Etrich“. Jos buvo sukamos transmisijos būdu. Po keleto metų šioms mašinoms buvo pritaikyti elektros varikliai, o vėliau jos pakeistos naujomis, pokario gamybos. Sumontuoti du galingi linų mynimo agregatai, dvi pakulų apdirbimo mašinos. Rankiniai linų pluošto balavimo presai pakeisti naujais, mechanizuotais.

Linų stiebeliams mirkyti 1954 m. buvo pastatytas stiebelių mirkymo cechas, įrengta 15 uždarytų mirkymo kamerų. Į vieną kamerą tilpo 3 tonos linų stiebelių. Vanduo į rezervuarus virš mirkymo kamerų siurbliais buvo pumpuojamas iš Šetekšnos upės, sušildomas iki 28–35 laipsnių ir pilamas ant sukrautų kameroje stiebelių. Išmirkę linai transportuojami džiovinti.

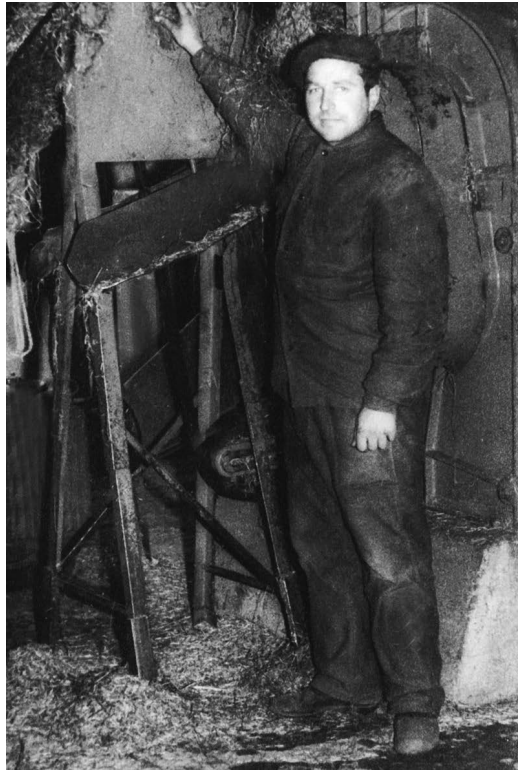
Greta mirkymo cecho buvo sumontuotas šlapių linų stiebelių nuplovimo-nuspaudimo presas OPL-2. Jis buvo planuojamas panaudoti šlapiems linų stiebeliams nuplauti, nuspausti ir paduoti tiesiog į džiovyklą. Tačiau džiovykla nepajėgė išdžiovinti visų linų stiebelių. 1967 m. džiovykla VTI išardyta ir jos vietoje sumontuota nauja galinga geležinių konstrukcijų garinė džiovykla.

1965–1966 metais įrengti vandens valymo įrenginiai. Jie galutinai sulaukė nešvaraus vandens nutekėjimą į Šetekšnos upę.

Tais laikais linų jau daug buvo auginama. Fabrikas pakankamai apsirūpindavo žaliava, nes ūkiai turėjo linų auginimo užduotis. Rudenį ir žiemą nuo ryto iki vėlaus vakaro stovėdavo eilės sunkvežimių su linų stiebeliais ir šiaudeliais.

Gerokai išaugo linų pluošto gamyba. Per pamainą buvo pagaminama 700–800 kg pluošto. Trumpas pluoštas keliavo į Angliją, Japoniją, Vokietiją bei įvairius SSRS linų apdirbimo fabrikus: Kirovsko, Gorkio (dabar Nižnij Novgorodas) srities Viaznikų ir Voikovo, Baškirijos ASSR Išimbaisko, Kuibyševo (dabar Samaros) sr. Melekeso, Pietų Uralsko Sibaisko ir kt. Ilgą pluoštą gamybai vartojo Panevėžio linų kombinatas, Plungės „Linų audiniai“, Biržų „Siūlas“, Latvijos „Lini“ kombinatas, Odesos linų kombinatas. Pakulas pirkdavo Utenos, Zarasų, Kupiškio, Alytaūs, Vilniaus, Šiaulių, Rokiškio statybinės organizacijos. Po 400–500 tonų spalių kasmet buvo siunčiama į Belgiją.

Fabriko plėtra buvo naudinga Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės, Vilių ir kitų kaimų gyventojams. Jau 1947 metais fabrikas nutiesė elektros laidus į Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietę. Pirmiausia buvo elektrifikuota septynmetė mokykla, Panemunėlio valsčiaus Vykdomasis komitetas ir kitos įstaigos. Vėliau elektrą įsivedė ir gyventojai. 1958 metais buvo elektrifikuoti gretimi kolūkiai: „Jaunoji gvardija“, „Atžalynas“, „Šetekšnà“, Panemunėlio tarybinis ūkis. Prijungus šiuos ūkius prie fabriko elektros tinklo, lokomobilis SAMPO tapo nebepajėgus tiekti tiek daug elektros energijos.

Brigadininkas Julius Klimas prie linų mynimo ir brukimo agregato

Pagrindinis korpusas prieš rekonstrukciją. Kairėje matyti ciklonas (dulkių gaudytuvas), išmontuotas 1958 m.

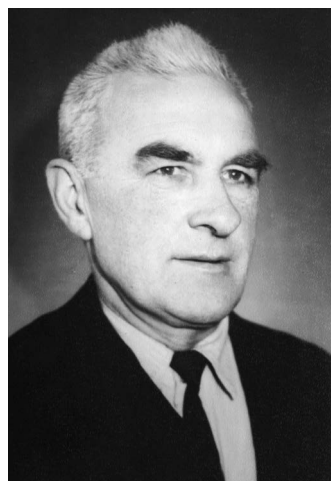

Iš Rygos karinio jūrų dalinio buvo nupirktas 250 AG dyzelinis variklis „Superior“. Sumontavus šį variklį, elektros energija pakankamai buvo aprūpinti ir gamyba, ir klientai. Vėliau dar labiau plečiantis elektros tinklams, buvo išsigyti ir įjungti dar du po 1000 AG dyzeliniai varikliai M-50. 1962 m. fabrikas buvo prijungtas prie bendro valstybinio elektros tinklo.

Plečiantis fabrikui ir gamybai, pradėta statyti gyvenamuosius namus. 1952–1955 metais iš įmonės lėšų pastatyti keturi mūriniai gyvenamieji namai po du butus, 1959–1961 metais – penki standartiniai vieno buto namai. Juose apgyvendinti fabriko darbuotojai. Viename name išikūrė Panemunėlio apylinkės ambulatorija. 1957–1958 metais pastatyta parduotuvė, o 1965 m. viename pastate įrengta valgykla fabriko darbuotojams.

Nuo pat fabriko atsiradimo Panemunėlyje su juo buvo glaudžiai susiję gana daug Geležinkelio stoties ir aplinkinių kaimų žmonių. Pokariu žmonių gyvenimas buvo sunkus ir didelė laimė buvo tai šeimai, jei nors vienam pavykdavo išsidarbinti fabrike. Ypač reikalingas žmonėms fabrikas tapo kolektyvizacijos metais – jauni žmonės stengėsi pabėgti nuo kolūkio ir veržėsi į fabriką. Visą ar beveik visą gyvenimą siejo su fabriku daug Geležinkelio stoties ir Vilių kaimo žmonių. Nuo pat fabriko statybos jame dirbo Jonas Buckus, Juozas Kubilius, Antanas Kazickas, Genė Bulovaitė, Jonas Bulovas, Marijona Kubiliūtė, Jadvyga Giriūnienė, Vladas Kubilius, Jonas Pečiūra, Valė Bimbirienė (Buckutė). Jonas Pekšys fabrike pradėjo dirbti dar jaunystėje, vėliau į jį grįžo baigęs KPI ir dirbo jau vyr. inžinieriumi. Visą laiką fab-

1965–1966 m. pastatytų vandens valymo įrenginių bendras vaizdas

*Ilgametis fabriko darbininkas
Jonas Buckus*

rike dirbo daug Panemunėlio stoties žmonių – tai Sigita Čypienė, Genė Galinytė, vienas geriausių mašinistų Albertas Lukšys, Povilas Lukšys, Aldona Mickevičienė, Bronė Šerepkienė, Jonas Giriūnas, ekonomistė Ona Žinkienė.

Tuoju po karo (1944–1946 metais) fabrikas dirbo viena pamaina. Buvo apie 30 darbininkų ir tarnautojų. Sumontavus galingas mašinas ir gavus nurodymą perdirbti kuo daugiau žaliavos, nuo 1947 metų pradėta dirbti po dvi pamainas, o vėliau ir po tris. Žmonės dirbo sąžiningai, todėl buvo apdovanojami įvairiais garbės raštais, pagyrimais, ordinais, medaliais, ypač įvairių sovietinių švenčių, sukakčių proga. Tokius apdovanojimus yra gavę daugelis darbščių, sąžiningų darbininkų: ilgo pluošto cecho leidėja Bronė Afanasjeva, rūšiuotoja Bronė Šerepkienė, traktorininkas Povilas Rudokas, Petras Bakšys, Juozapas Bružas, Elvyra Bružaitė, Eugenijus Grubinskas, Jonas Giriūnas, Algirdas Kaminskas, Vla-

das Krasauskas, Marija Kancevičienė, Juzefa Matijošienė, Aloyzas Mikolaitis, Algirdas Mickevičius, Ona Pumputienė, Stasė Sadauskienė, Petras Sadauskas, Stasys Šimkevičius, Emilija Tūskienė, Ona Žinkienė, Jonas Žinka, Juozas Mickevičius.

Fabriko administracija ir visuomeninės organizacijos ypač daug dėmesio skyrė jaunimui. Fabriko jaunimas noriai kėlė kvalifikaciją, mokėsi, aktyviai dalyvavo savišvietimo, sporto.

Mechanizuotas linų pluošto balavimas. Prie presos Jonas Buckus

Pagrindinis fabriko korpusas po rekonstrukcijos. 1967 m.

Paruošų kiemas su automobilių svarstyklių pastatu. 1967 m.

Fabriko kolektyvas šefavo „Jaunosios gvardijos“ kolūkį. Pavasario sėjos ir derliaus nuėmimo metu suteikdavo paramą technika, transporto priemonėmis. Per 1972 metus fabriko darbuotojai savo laisvalaikiu išdirbo 710 dienų. Ypač didelę paramą teikdavo ūkiui nuimant, sutvarkant ir pristatant į įmonę linų derlių.

Fabriko administracijos pastatas

Naujoji katilinė. Apie 1975 m.

Aštuntojo dešimtmečio metais buvo pastatyta nauja katilinė ir dvi naujos stoginės po 2,5 tūkstančio tonų talpos kiekviena. Vyriausiojo mechaniko Balio Kubiliaus ir mechaninių dirbtuvių vedėjo Algio Gintauto vadovaujami vyrai sumontavo keturis kilnojamus transporterius. Jais iš sunkvežimių iškrauti linai buvo keliami į reikiamą aukštį ir sandėliuojami.

Išaugo pagaminamos produkcijos kiekis (1 lentelė). 1977 metais per penkis mėnesius realizuota produkcijos už vieną milijoną 19 tūkstančių rublių. 1980 metais iki rugsėjo mėnesio Lietuvos ir Lenkijos fabrikams buvo patiekta beveik už 9 milijonus rublių linų pluošto.

Panemunėlio linų fabriko kolektivas. 1967 m.

*Ordinais ir medaliais
apdovanoti darbo veteranai:
Ilgo pluošto cecho leidėja
Bronė Afanasjeva. 1965 m.*

*Rūšiuotoja Bronė
Šerepkiėnė. 1965 m.*

1 lentelė

Panemunėlio linų fabriko 1946–1970 m. pagamintas pluoštas (t)

Metai	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Pagaminta pluošto	244,2	428,5	594,9	338	509	703,5	777,5	615,8	532,5	681,8	866,7	1051,2
1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
1097,4	1108,7	648*	1258	1096	1445	1480	1342	1388	1401	1392	1343	1243

* Dėl žaliavos trūkumo 1960 m. fabrikas nedirbo 4 mėnesius.

*Ordiniais ir medaliais
apdovanota darbo
veteranė Emilija
Tūskienė*

Nepriklausomybės metais linų imta auginti mažiau. Ūkininkai ir žemės ūkio bendrovės linų auginimą reguliavo, atsižvelgdami į supirkimo kainas ir valstybės dotacijas. 1991 metais du kartus pakilo linų produkcijos kaina. Už vieną toną atsiklojęusių linų žemdirbiai gavo nuo 2228 iki 9120 rublių – atitinkamai pagal rūšį (numerį). Padidėjo ir pluošto kaina. Už toną ilgo pluošto linų buvo mokama nuo 12 430 iki 24 210 rublių, trumpo pluošto toną – nuo 2570 iki 7990 rublių (taip pat atitinkamai pagal rūšį (numerį)).

1992 metais prieš linų sėją jų augintojus pradžiugino žinia, kad linų supirkimo kaina pakilo net 3 kartus. Tačiau fabrike atsirado ir ne tokių džiugių naujienų. Vis sunkiau tapo realizuoti produkciją, ypač ilgą pluoštą. Fabrikas negalėjo gražinti iš valstybės paimtų kreditų, nes ir Lietuvos, ir užsienio įmonės neskubėjo atsiskaityti už produkciją.

1992 metais Panemunėlio linų fabrikas tapo AB „Panemunėlio linai“. Paskatinti gražių 1991 metų kainų ir dar gražesnių vyriausybės pažadų, rokiškėnai pasėjo daugiau kaip 1000 hektarų linų. Tačiau įvyko nenumatyta nelaimė. 1992 metais buvo tokia sausra, kokia būna tik kartą per šimtą metų. Ji labai pakenkė linininkystei. Matydami, kad linai neužaugs, žemdirbiai daug jų suarė, o tų, kurie užaugo, buvo labai prastas rūšingumas. Hektaro derlingumas sumažėjo 4–5 kartus. Taigi pirmieji AB „Panemunėlio linai“ metai buvo nesėkmingi.

Viena iš linininkystės krizės priežasčių buvo katastrofiškai sumažėjusi pluošto, linų audinių paklausa. Šalies vartotojai jie buvo per brangūs, o užsienyje parduoti nesisekė. AB „Panemunėlio linai“ stengėsi dirbti taupiai, skaičiuoti kiekvieną litą. Daug prie to prisidėjo mechaninių dirbtuvių meistrai. Šaltkalvis remontininkas Petras Lukšys, dirbęs fabrike nuo 1942 metų, Ramūnas Veiveris, Valdemaras Jasikevičius, Henrikas Kutkevičius ir kiti, vadovaujami Algirdo Bružo, vietoje dviejų sumontavo vieną trumpojo linų pluošto apdirbimo agregatą. Buvo išlaisvinti šeši darbuotojai, per metus sutaupyta 15 000 kilovatų elektros energijos, pagerėjo šio pluošto kokybė, o darbo našumas nesumažėjo. Anksčiau katilinė buvo kūrenama anglimis, mechaninių

Antrojo pasaulinio karo dalyvis, Panemunėlio linų fabriko direktorius Stasys Čeponis susitinka su Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos ekspedicijos dalyviais. Panemunėlio vidurinė mokykla. 1979 m. rugpjūčio mėn.

dirbtuvių vyrai ją pertvarkė, kad būtų galima kurenti spaliais, kaip prieš keletą dešimtmečių. Tačiau kad ir kaip taupiai dirbti stengėsi bendrovė, vis tiek neišstengė gražinti skolų žemdirbiams už parduotus linus. Problemų būtų buvę mažiau, jei pirkėjai būtų laiku atsilyginę fabrikui. 1996 m. rugpjūčio 13 d. „Gimtajame Rokiškyje“ buvo rašoma, kad šalies lengvosios pramonės įmonės skolingos bendrovei 380 tūkst. litų. Dar už 300 tūkst. litų prikaupta produkcijos sandėliuose. O linų augintojams bendrovė skolinga apie 500 tūkst. litų. Jei pavyktų produkciją realizuoti, būtų galima atsiskaiyti su linų augintojais.

Dėl minėtų priežasčių žemdirbiai pradėjo auginti mažiau linų, o bendrovė sudarė tris kartus mažiau sutarčių negu praėjusiais metais, nors linų kaina tuo metu buvo visai nebloga: nuo 530 litų už toną žemiausio (0,75) numerio šiaudelių iki 2000 litų už toną aukščiausio (2,50) numerio šiaudelių. Tuo metu (1996 m.) apie 70 proc. reikalingos žaliavos fabrikui pristatydavo Rokiškio rajono žemdirbiai. Pagal sutartis 50 ha linų augino „Lėvešs krantų“, 100 ha – Lailūnų, 60 – „Dviragio“, 25 ha – Naujūkių žemės ūkio bendrovės, po keletą hektarų augino Irena Balaišienė, Janina Mikelėnienė, konsultavimo tarnybos darbuotojas Valentinas Mažeikis. Šiek tiek linų buvo atvežama iš kitų rajonų.

Žemės ūkio ir miškų ministerijos specialistai informavo, jog dar trejus metus linus auginantiems žemdirbiams bus mokamos subsidijos. Taip jie buvo skatinami auginti šią kultūrą, nes dešimt šalyje veikiančių pirminio linų perdirbimo įmonių tedirbo 40 procentų pajėgumu. Beveik visi fabrikai buvo ant bankroto slenksčio. Priežastis – žaliavų supirkimo kaina, kurią Žemės ūkio ir miškų ministerija vis didino, o rinkos sąlygomis linų pluošto kaina tik mažėjo.

1997 m. AB „Panemunėlio linai“ apsilankė Prancūzijos konsultacinės firmos Rytų Europos šalims konsultantas kooperacijos klausimais Remy Bloch ir Lietuvos žemdirbystės instituto Upytės bandymų stoties bei Žemės ūkio ministerijos specialistai. Svečias iš Prancūzijos, susipažinęs su bendrovės veikla, siūlė kurti kooperatyvą ir pateikė kelis kooperatyvo kūrimo variantus. Jo nuomone, darbas kooperatyve turi

tam tikrų pranašumų: kooperuojant lėšas, diegiamos naujos linų auginimo, nuėmimo ir pirminio perdirbimo technologijos, rūpinamasi sėklininkyste, teikiamos įvairios paslaugos nariams. Sužinoję prancūzų linininkų patirtį, linų augintojai nusprendė patys imtis iniciatyvos.

„Dviragio“ žemės ūkio bendrovės vadovas Rimantas Velykis pasiūlė, kad linų augintojams išskolinusiai bendrovei reikėtų skelbti bankrotą. Jo nuomone, tai daug paprastesnis būdas, negu prikaltinti visus įmonės akcininkus parduoti savo akcijas kreditoriams. Buvo nutarta, jog tie linų augintojai, kurie savo užaugintą produkciją pardavė akcinei bendrovei „Biržų linai“, kooperatyvo nariais galės tapti, kai įneš į jo sąskaitą atitinkamą sumą grynujų pinigų. Kad kooperatyvas galėtų normaliai veikti, buvo nutarta, jog pirmiausia reikės įsigyti naują linų pluošto perdirbimo liniją. Buvo išrinkta iniciatyvinė grupė, kuri turėjo rūpintis juridiniais akcinės bendrovės reorganizavimo į kooperatyvą reikalais. Į šią grupę įėjo „Panemunėlio linų“ direktorius, dviejų žemės ūkio bendrovių vadovai ir du ūkininkai. Susirinkime dalyvavęs rajono Žemės ūkio skyriaus vedėjas Almantas Blažys pritarė žemdirbių iniciatyvai išsaugoti rajone linų perdirbimo įmonę. Taip 1997 m. buvo įkurtas žemės ūkio kooperatyvas „Linepa“, superkantis ne tik Rokiškio rajono ūkininkų, bet ir aplinkinių rajonų užaugintus linų šiaudelius. Kooperatyvą sudarė aštuoni linų augintojai. Per metus, iki 1998 m. spalio 13 d., „Linepos“ kooperatyvo narių skaičius išaugo iki 24.

Per sezoną fabrikas galėjo perdirbti 3,5 tūkst. tonų linų šiaudelių, pagamin-davo po 500 tonų ilgo ir 700–800 tonų trumpo pluošto. Didžioji dalis produkcijos buvo realizuojama Lietuvoje. „Linepa“ savo produkcija aprūpindavo Pānevėžio, Plūngės ir Čekijos lininių audinių gamybos įmones. Pavyko linų pluošto siuntą išsiųsti ir į Kiniją, nes, pasak kooperatyvo direktoriaus Romualdo Kaminsko, per metus kooperatyvas pertvarkė technologines linijas ir geriau pasirengė eksportuoti savo produkciją. Kas šeštas Panemunėlio gyventojas buvo „Linepos“ darbuotojas. Trimis pamainomis veikiančioje įmonėje nuolatinį darbą ir garantuotą atlyginimą turėjo apie 100 žmonių.

Tačiau padėtis vis blogėjo. Supirkimo kainos nedengė linų auginimo išlaidų. Nukritus supirkimo kainoms, tiesioginėms išmokoms sumažėjus nuo 1500 Lt iki 587 Lt, žemdirbiams nebeapsimokėjo verstis linininkyste. Ūkininkai linų auginimą sumažino iki minimumo. Fabriko perorganizavimas į kooperatyvą „Linepa“ jo neišgelbėjo. Linus perdirbančiam „Linepos“ kooperatyvui teismas bankrotą paskelbė 2006 m. gegužės 24 d. Kooperatyvo vadovas R. Kaminskas pagrindine bankroto priežastimi nurodė sumažėjusius linų plotus ir tai, kad praėjusių metų derliaus šiaudeliai buvo labai prasti ir kooperatyvui pelno nedavė.

Paskelbus bankrotą, „Linepos“ atstovai bandė gaivinti kooperatyvą: sukviesti į susirinkimą pajininkai buvo prašomi vėl tapti kooperatyvo nariais, tačiau žmonės stabdė nežinomybė dėl valstybės paramos, auginant šią kultūrą, taip pat Europos Sąjungos pozicija šiuo klausimu.

Tokia kadaise Panemunėlio kraštą garsinusio, daug metų teikusio šio krašto žmonėms darbą ir duoną Panemunėlio linų fabriko istorija. Žmonių atmintyje liko ne tik šios gamyklos įtaka abiejų miestelių ir atskirų žmonių gyvenimams, bet ir jų direktoriai. Pirmasis direktorius buvo Jasėnas (jis dar vadovavo ir Panemunėlio šaulių kuopai), po jo buvo Papinigys (jis buvo ištremtas į Sibirą), Galvydis, jį pakeitė Jab-

lonskis, po jo – Juodelė. Gana ilgai direktoriumi dirbo Balys Januškevičius. Nuo 1961 metų iki pat mirties direktoriavo Antrojo pasaulinio karo dalyvis Stasys Čėponis. Jį pakeitė iš Rukšių kaimo kilęs, dirbęs rajone ne vieno ūkio vadovu Vladas Tūska. Po jo dirbo buvęs Panemunėlio tarybinio ūkio direktorius Zigmas Čiplys. Paskutinis fabriko, vėliau kooperatyvo „Linepa“ direktorius – Romualdas Kaminskas.

Šiuo metu buvusio Panemunėlio linų fabriko patalpose įsikūrusi Obelių lentpjūvė.

Apie Sacharos durpyną

Užrašė Violeta Aleknienė

Pasakojo Ivanas Marozovas, gim. 1926 m. Sarapiniškio k.;
2001 08 10

Panemunėlio miške durpynas buvo pradėtas steigti 1938 metais Kauno durpių pramonės valdybos inžinieriaus Briedelio iniciatyva. Įsteigtas durpynas pavadintas Sacharà. 1938–1939 metais vyko paruošiamieji darbai, buvo tiesiamas siaurasis geležinkelis. Durpynui buvo paskirtas šilumvežis, tačiau jis nebuvo panaudotas tempti durpių vagonams iki Tindžiūlių geležinkelio stotelės. Karo metais ir po jo durpes mažais vagonėliais stūmė jauni darbininkai rankomis. Mažasis geležinkeliukas buvo išardytas apie 1945 metus. Išardytus pabėgius darbininkai durpyno administracijos paliepinu atidavė į metalo laužą.

Paruošus 40 ha durpyno žemės plotą, netoli kelio buvo statomi 3 barakai. Kino salę ir dirbtuves pastatė vėliau. Kontorai priklausė vienas kambaryukas.

Baigiau Kavoliškio pradinę mokyklą. Truputelį paaugęs pradėjau dirbti. Nuo 1950 iki 1954 metų dirbau mašinistu Čelkių durpyne. Rokiškio durpių kontoros direktorius J. Nikonovas prikalbino mane dirbti sąskaitininku Sacharos durpyne. Tuo metu ten buvo gaminamos gabalinės durpės. Durpių gamybos procesas buvo menkai mechanizuotas. Durpių masė, sukrauta į medines formas, būdavo transporteriu nugabenama į džiovinimo vietą, ten paklojama ant žemės, o formos transporteriu grąžinamos atgal.

1954–1957 m. Sacharos durpyne durpių gamybos metu dirbdavo iki 300 darbininkų dviem pamainomis. Durpių gamyba prasidėdavo nuo balandžio vidurio ir trukdavo iki rugpjūčio pabaigos. Žiemos metu mechanizatoriai remontuodavo techniką. Daug jaunų žmonių į darbą ateidavo pėsčiomis ar atvažiuodavo dviračiais. Darbininkams vadovavo „dešimtininku“ vadinamas brigadininkas Kazimieras Stundža. Jis gyveno Jočelių kaime.

1961–1964 m. mokiausi, baigiau Rokiškio vakarinę aštuonmetę mokyklą ir buhalterijų kursų Karmėlavoje.

Nuo 1966 metų pavasario tapau Sacharos durpyno meistru. Sutvarkytus dokumentus atiduodavau Rokiškio durpių kontorai. Jai priklausė Sacharos, Čelkių, Pāduobio, Galū, Minkūnų durpynai. Rokiškio durpynų kontorai vadovavo Jonas Balevičius, Juozas Jaglinskas, Petras Krikunovas, Bronius Gavėnas. Apie 1958 metus kontora buvo iškelta į Jūodupę. Sacharos durpyne dirbau iki 1978 metų. Po manęs meistru dirbo Jonas Čeičys iš Juodupės. Sacharos durpynas panaikintas 1981 metais.

Nuo 1963 metų prasidėjo trupininių durpių gamyba. Jas gaminant dirbo mažiau darbininkų: 10–15 žmonių dirbo prie mašinų, apie 20 žmonių – gamyboje. Pirmiausia buvo nuvalomas būsimos gamybos laukas, po to suskirstomas 30–40 cm juostomis. Grioveliai vandeniui nutekėti buvo kasami ekskavatoriumi. Važiuojantis „borelis“ nuimdavo 2 cm žemės. Sluoksnį važiuojanti mašina išpurendavo. Po dviejų dienų išpurenta linija važiuodavo dizeliniu varikliu varomas daugiakaušis ekskavatorius, vadinamas bageriu. Kartu jame buvo presas. Jis žemę maišydavo iki 3 cm.

Iki 1963 metų pagamintas gabalines durpes sustatydavo į „gyvatukus“ per visą lauką, po to nutraukdavo į „vėjokus“. Iš „vėjukų“ perkraudavo į 2 m pločio, 1,50–2 m aukščio šūsnis. Durpes į mašinas pakraudavo rankomis.

Sacharos durpynas garsėjo gyvatėmis. Daugiausia jų darbininkai matydavo prie griovių. Gamybos plote gyvatės laikytis nemėgo.

Durpes veždavo į pienines, katilines. Žmonės jas pirkdavo namų šiltinimui. Mašinų durpynas neturėjo, jas durpyno kontora nuomodavo iš Rokiškio ATĮ. Kraikines durpes savo transportu vežėsi kolūkiai ir tarybiniai ūkiai. Vasaros laiku darbininkai uždirbdavo iki 120 rb, o mechanizatoriai – iki 300 rb.

Vakarais salėje demonstruodavo filmus. Šokių neberengdavo, nes jaunimo durpyne buvo labai mažai. Barakuose gyveno šeimos. Jos laikydavo karvę, kiauliu, pamiškėse sodindavo bulves ir daržus. Prisimenu, kad durpyne gyveno Petro Kepenio, Stasio Vereniaus, Alekso Ramanausko, Alfonso Balčiūno, Juozo Kurpio, vėliau – Alfonso Meilaus, Adolfo Jasinevičiaus, Anos Glatkinos šeimos.

1954–1957 metais durpyne elektros nebuvo. Elektrą gamindavo mašina sukamas generatorius. Jis tik rytą ir vakare tiekdamo elektrą. 1966 m. elektros laidai į durpyną atvesti nuo Naujabiržės fermos.

Pasakojo Irena Rudokienė, gim. 1934 m. Petrošiškio k.;
2001 08 10

Sacharos durpyne dirbau, kai man buvo 17 metų. Jauni darbininkai į darbą buvo priimami tik vasaros laikui. Kiekvieną rytą į darbą iš Petrošiškio, Neviėrių kaimų skubėdavo didelis būrys merginų.

Sacharos durpyne darbininkai dirbo dviem pamainomis. Pirmoji pamaina dirbdavo nuo 6-tos val. iki 14-tos val., antroji – nuo 14-tos val. iki 22-os val.

Durpynui vadovavo A. Tūška, mašinistams – Filimonas Samuilovas. Jaunoms merginoms reikėdavo dirbti prie durpių kilojimo, medžių šakų rinkimo. Nuo durpių kilojimo pavargdavo rankos. Pamainai pasibaigus pėsčiomis arba dviračiais skubėdavome į namus. Jei lydavo lietus, likdavome nakvoti barakuose.

Durpyne du kartus per savaitę vykdavo šokiai (trečiadieniais, penktadieniais). Jaunimas rinkdavosi iš aplinkinių kaimų. Kartu teko vakaruoti su broliais Jonu ir Kaziu Rameliais.

Sacharos durpyne pradėjau dirbti todėl, kad nenorėjau stoti į kolūkį ir gauti kolūkiečio pasą. Dirbdama durpyne gavau darbininko pasą.

Panemunėlio seniūnijos veikla 2010 metais

Anicetas Bytautas

Panemunėlio seniūnija yra vakarinėje Rokiškio rajono dalyje. Ribojasi su Kazliškio, Rokiškio kaimiškąja bei Kamajū seniūnijomis ir Kūpiškio rajono Skāpiškio seniūnija. Seniūnija užima 14 100 ha plotą. Seniūnijoje yra 70 km vietos reikšmės kelių, iš jų 3,5 km asfaltuoti gyvenviečių keliai. 2011 m. pradžioje seniūnijoje gyveno apie 1600 žmonių. Seniūnijoje yra Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietė (646 gyventojai), Panemunėlio miestelis (287) ir 46 kaimai, iš jų didesni: Augustināvos (162), Šetekšnū (63), Bajōriškių (43), Juřkupių (23) ir t. t. Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje yra pagrindinė mokykla, vaikų darželis-lopšelis, ambulatorija, vaistinė, paštas, seniūnija.

Viešojo administravimo ir kitoms funkcijoms vykdyti Panemunėlio seniūnija turi 12,5 etato, iš jų 5,5 etato – pagrindinėms seniūnijos funkcijoms vykdyti, 1,75 etato – kultūrinei veiklai vystyti, 5,25 etato – pagalbinėms funkcijoms atlikti.

Vykdydami pagrindines savivaldybės funkcijas Panemunėlio seniūnijos darbuotojai 2010 m. atliko tokius darbus:

- baigė vykdyti projekto „Kaimiškųjų vietovių informacinių technologijų plāčiauostis tinklas RAIN“ pirmąjį etapą;
- išdavė seniūnijai priskirtos teritorijos gyventojams 421 patvirtinančiąją pažymą apie šeimos sudėtį, gyvenamąją vietą ir kitokią faktinę padėtį (iš jų 64 pažymas apie deklaruotą gyvenamąją vietą);
- užregistravo 23 mirtis ir išdavė leidimus laidoti;
- neatlyginamai atliko 73 notarinius veiksmus;
- priėmė 389 paraiškas iš žemės valdų savininkų dėl tiesioginių išmokų, 62 prašymus dėl duomenų patikslinimo bei keitimo, atliko pieno kvotų pirminį administravimą;
- pateikė Rokiškio rajono savivaldybės administracijos direktoriui 23 įsakymų projektus, dviejų tarybos sprendimų projektus;
- pateikė Rokiškio rajono savivaldybės administracijos direktoriui pasiūlymus dėl 130 km kelių greideravimo, vietos reikšmės kelių pagerinimo žvyro danga;
- organizavo 4 veikiančių ir 8 neveikiančių kapinių priežiūrą, avarinės būklės medžių Joneliškių ir Šetekšnių kapinėse pašalinimą, smėlio prieš Vėlines atvežimą;
- organizavo medžių šakų po elektros laidais genėjimą, eisimo saugumui trukdančių krūmų kirtimą pakelėse;
- sušaukė 4 gyventojų sueigas dėl gyvenamųjų vietovių gatvių pavadinimų, aplinkos tvarkymo, melioracijos įrenginių;
- atnaujino gatvių apšvietimą Panemunėlio miestelyje, Augustināvos ir Šetekšnū kaimuose;

- rūpinosi kitais infrastruktūros (poilsia vietės prie Šetekšnos, seniūnijos teritorijos, turgavietės paviljono ir pan.) priežiūros ir remonto darbais;
- įdarbino 26 žmones dirbti viešuosius darbus.

Aktyvindama bendruomenės gyvenimą Panemunėlio seniūnija organizavo laisvalaikio centrų veiklą:

- Panemunėlio kapela (vadovas Rimantas Mickis) surengė 5 koncertus kitų seniūnijų bendruomenių renginiuose, gerai pasirodė Rokiškio rajono folkloro šventėje „Aidai“;
- Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės kultūros namuose vyko valstybės švenčių minėjimai, jaunimo vakaronės, Rasų (Joninių) šventė, buvo parodytas Rokiškio liaudies teatro spektaklis „Didysis geismas“, koncertavo dainininkai Paulius Stalionis ir Rytis Cicinas, vyko tradicinė rajono mėgėjiškų teatrų šventė „Seklyčia“, kurioje spektaklius rodė Bajorų, Jūžintų, Kazlišio, Kriaunų, Pándelio, Panemunėlio, Obėlių teatrai;
- seniūnija organizavo 3 sporto turnyrus: kalėdinius krepšinio bei tinklinio ir seniūnijos taurės varžybas;
- rėmė Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės, Panemunėlio miestelio, Augustinavos kaimo bibliotekų veiklą.

Siekdami mažinti socialinę atskirtį seniūnijos darbuotojai 2010 metais atliko tokius darbus:

- surašė 40 buities tyrimo aktų, 139 apsilankymo šeimoje aktus;
- 60 kartų apsilankė socialinės rizikos šeimose;
- 67 šeimoms paruošė dokumentus dėl pinigų mokyklinėms prekėms įsigyti ir dėl nemokamo maitinimo;
- 11 žmonių paruošė dokumentus Rokiškio socialinės paramos centrui dėl techninės pagalbos priemonių (ramentų, invalido ratelių ir kt.) įsigijimo;
- 80-čiai šeimų išdalijo apie 600 kg Maltos ordino labdaros (drabužių, avalynės, žaislų);
- išdalijo maisto produktų nepasiturinčioms šeimoms: kovo mėn. – 431 asmeniui, gegužės mėn. – 547 asmenims, liepos mėn. – 548 asmenims, rugsėjo mėn. – 544 asmenims, lapkričio mėn. – 532 asmenims.

Visoms savo funkcijoms vykdyti per 2010 metus seniūnija panaudojo 312 000 Lt.

Trumpa Panemunėlio bendruomenės istorija

Vilija Skipskienė

2006 m. vasario 15 d. susikūrė Panemunėlio bendruomenė. Bendruomenę kūrė: Dalia Giriūnienė, Vaida Oškinienė, Jūratė Deksnienė. Tuo metu narių buvo 20, o pirmininke išrinkta Vaida Oškinienė.

2007 m. rugpjūčio mėn. Panemunėlyje vyko renginys – „Lietuviškojo teatro gimtinė – Naujūkių kaimas“. Buvo aukojamos šv. Mišios už kunigą J. Katele, atidengtas paminklinis akmuo pirmajam lietuviškam spektakliui paminėti, miestelio aikštėje suvaizduotas spektaklis „Marti“ (režisierius J. Buziliauskas).

2009 m. kovo 8 d. bendruomenei pradėjo vadovauti Jonas Mažeikis. Tada bendruomenė jau buvo išaugusi iki 70 narių.

2009 m. balandžio 18 d. talkoje „Darom 2009“ dalyvavo daugiausia žmonių pagal rajono vidurkį.

2009 m. gegužės 16 d. vyko renginys – „Jie kūrė Lietuvą“, skirtas pirmosios lietuviškos parapinės mokyklos 155-mečiui ir kunigo Jono Katelės 101 mirties metinėms paminėti. Šventėje dalyvavo per 200 žmonių, tarp jų buvo ir vyskupas J. Kauneckas, Seimo narys A. Kazulėnas, muziejininkė Onutė Mackevičienė.

2009 metais gauta parama iš Žemės ūkio ministerijos. Už skirtas lėšas suremontuotos bendruomenės patalpos.

Tradiciskai kasmet vyksta Sekminių, Joninių, Atvelykio ir Kalėdų tęstinės vakaronės. Jų metu žmonės pabendrauja, linksmi praleidžia laiką.

2010 m. lapkričio 11 d. mirus Jonui Mažeikiui, bendruomenės pirmininke 2010 m. lapkričio 25 d. išrinkta Vilija Skipskienė.

Vyko Kalėdinė vakaronė, Kalėdų Senelis ir Snieguolė su dovanėlėmis lankė mažus vaikus ir neįgalius senyvus žmones. Sausio 13 d., per kunigo J. Katelės gimimo dieną, ant jo kapo padėtos gėlės, uždegtos žvakės.

Iškilmingas paminėjimas, skirtas bažnyčios 100-mečiui ir kunigo J. Katelės 180-mečiui, vyks 2011 m. gegužės 27–29 dienomis. Bus aukojamos šv. Mišios, šventinamas šiai progai išdrožtas medinis kryžius, vaidinami spektakliai.

Dabar bendruomenėje yra 84 nariai. Bendruomenės branduolį – tarybą sudaro aktyvūs jos nariai: Vida ir Petras Zubai, Jolanta Puluikienė, Virginija Mikalauskiene, Loreta Kazlienė, Jūratė ir Virginijus Deksniai, Dalia ir Remigijus Giriūnai, Sigita ir Vidmantas Veiveriai, Violeta ir Deimantas Mažeikiai. Revizijos komisiją sudaro Genė Ališauskienė, Danutė Slesariūnienė, Vytautas Pauliukas.

Miestelyje suburta krepšinio komanda „Fazė“ 2010 metų seniūnijos turnyre užėmė I vietą. Komandos nariai: Gintautas ir Lukas Marganavičiai, Remigijus ir Justas Giriūnai, Tomas Veiverys, Mantas Dzekanskas, Žilvinas Smalinskas, Ignas Gasiūnas.

Bendruomenė gali didžiulius talentingais žmonėmis, tarp jų – dailininkė Genovaitė Garuolienė, kurios darbais papuošta miestelio biblioteka. Moteris kasmet dalyvauja tautodailininkų parodose. Prieš porą metų nusipirkęs mūrinį mokyklos priestatą, jame įsikūrė žymus drožėjas Vidmantas Zakarka. Jo darbai puošia daugelį rajono gyvenviečių ir Rokiškio L. Šepkos parką. Jo išdrožtas kryžius, koplytstulpis ir skulptūra, skirta kunigui J. Katelei, šiemet papuoš bažnyčios šventorių.

Panemunėlio krašto sakralinių pastatų ir dvarų sodybų architektūra

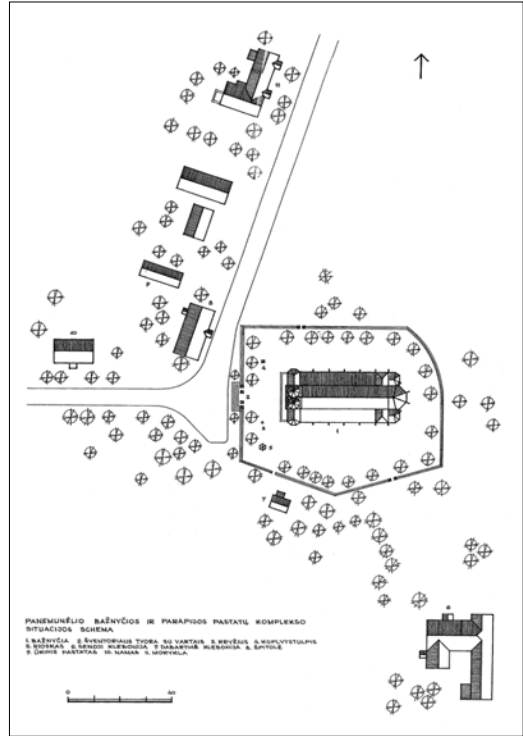
Marija Rupeikienė

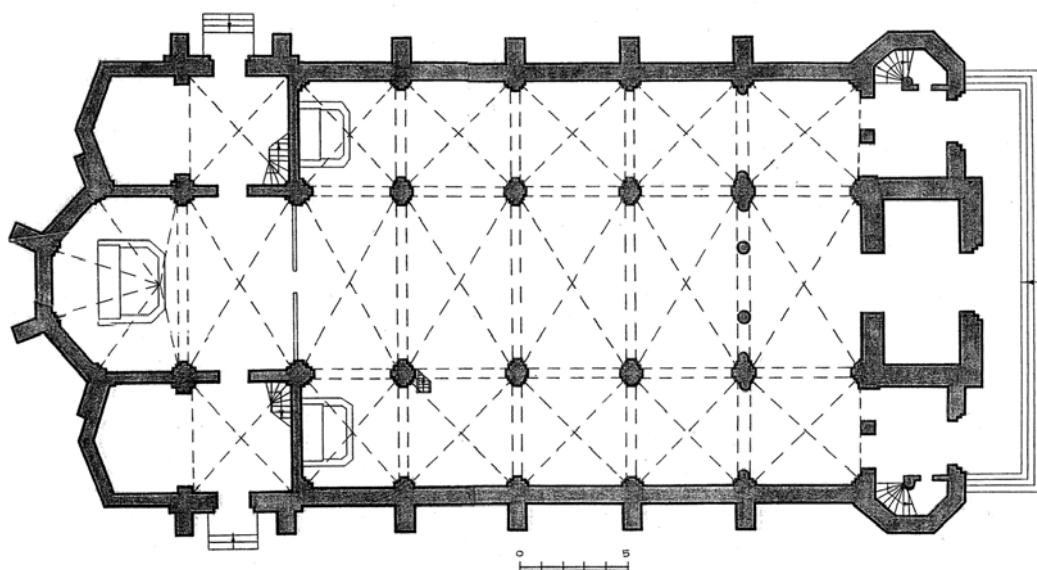
KTU architektūros ir statybos institutas

Panemunėlio krašto sakralinių pastatų ir dvarų sodybų architektūra kompleksiskai netyrinėta. Moksliniame leidinyje „Lietuvos architektūros istorija“ (III t.) yra trumpai apibūdinta Panemunėlio bažnyčia ir minimi senieji, jau išnykę Panemunėlio dvaro sodybos rūmai. Kituose leidiniuose šie pastatai minimi istoriniame kontekste. Šio straipsnio tikslas – kompleksiskai ištirti Panemunėlio bažnyčios bei parapijos pastatų ir Panemunėlio krašto dvarų architektūrą. Tyrimo uždaviniai – išskirti vertingiausius pastatus, nustatyti jų autentiškus bruožus ir architektūrinę vertę. Tyrimo metodai – istorinių šaltinių ir ikonografinės medžiagos analizė, pastatų natūros tyrimai, pasitelkus menotyrinį aspektą.

Sakraliniai pastatai ir parapijos statiniai. Panemunėlio krašto sakraliniai pastatai stovi tik *Panemunėlyje*. Tai *Šv. Juozapo Globos bažnyčia* bei parapijai priklausantys statiniai: *dvi klebonijos, špitolė, ūkinis trobesys, senoji mokykla* (1 pav.). Šalia špitolės buvo numatyta statyti *parapijos namus*, o už jų stovėjo elgetynas (*ubagynas*). Greičiausiai parapijos namai nebuvo pastatyti (išliko tik projektas), o *ubagynas* (dabar tai gyvenamasis namas) vėliau buvo perstatytas.

Šv. Juozapo Globos bažnyčia stovi dviejų gatvių sankirtoje, pagrindiniu fasadu atgręžta į vakarus. Bažnyčios projektą 1894 m. parengė civilinis inžinierius Florijonas Vyganovskis, baigęs Rygos politechnikos institutą. Buvo parengti du projekto variantai; vienas iš jų (sąmata 35 000 rb) pripažintas tinkamu. Bažnyčios statybą inicijavo klebonas Jonas Katelė, o lėšas surinko parapijiečiai¹. Statybos darbai pradėti 1898 m., o 1911 m. ją pašventino prelatas J. Mačiulis-Maironis². Devynių balsų vargonai buvo perkelti iš senosios bažnyčios. Didysis altorius statytas parapijiečio Juozapo Tubelio lėšomis. Dešinės navos gale esantis šv. Antano altorius, statytas Marijonos Bitinienės

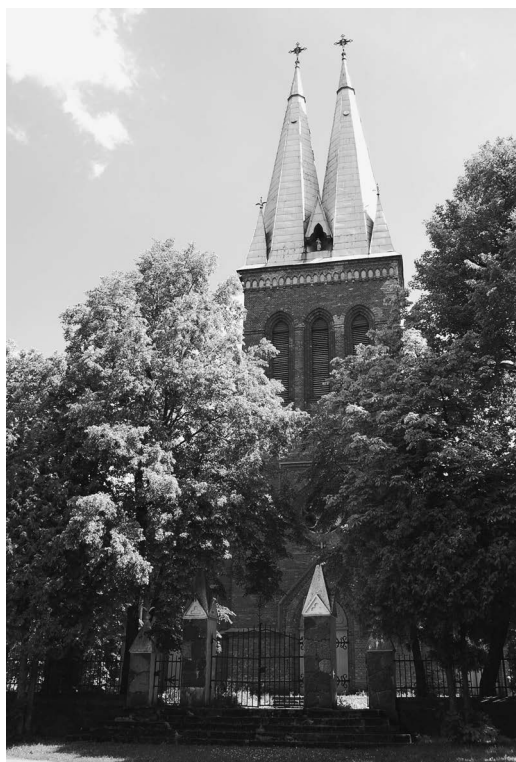

lėšomis ir skirtas jos sūnaus, žuvusio Pirmajame pasauliniame kare Amerikos kariuomenėje, atminimui; trečiasis altorius statytas 1931 m. Šalčiaus lėšomis žmonos Emilijos Tubelytės atminimui³.

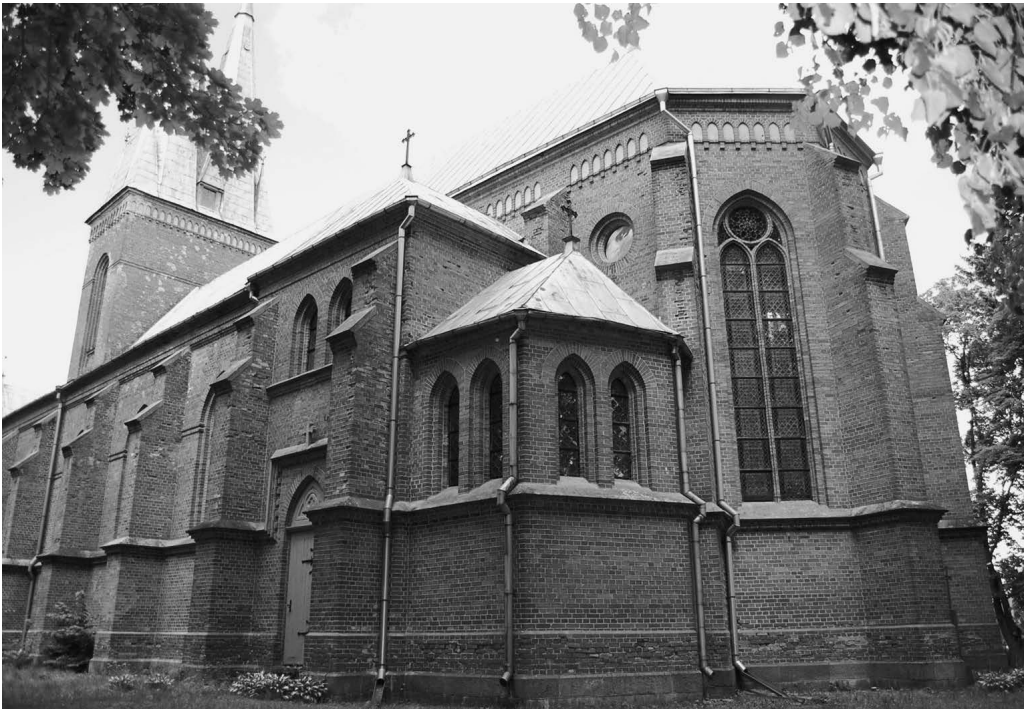
Bažnyčia vienbokštė, trinavė, bazilikinės erdvės. Sienos sumūrytos iš raudonų plytų, netinkuotos, cokolis akmens blokų; stogai dengti skarda, o bokštas vainikuotas dvilype aštuonkampe smaile su kampinėmis žemomis smailiukėmis. Planas simetriškas, sudėtingo laiptuoto kontūro, su išsikišusiu priekin bokštu, šalia jo priglaustomis penkiasienėmis sraigtinėmis laiptinėmis, trisiene apside ir abipus jos – šoninėmis daugiakampėmis zakristijų bei prieangių patalpomis (2 pav.). Pagrindinis fasadas simetriškas, su išsikišusiu priekin dvitarpniu bokštu. Simetrijos ašį pabrėžia iškiliumi apvadu apjuostas apskritas vargonų choro langas – rožė, o apatinėje dalyje – perspektyvinis portalas, užbaigtas smailėjančia arka ir apjuostas iškiliumi smailiaarkiu tinko apvadu su kryžiumi; durys dvivėrės, medinės. Portalai su dvivėrėmis medinėmis durimis įrengti ir šoninėse, kiek įgilintose fasado da-

2 pav. Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios planas

Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios pagrindinis fasadas. 2008 m. Aut. nuotr.

³ Panevėžio vyskupija, Vilnius, 1998, p. 465–466.

lyse, tik jų apvadai ne smailėjantys, o stačiakampiai; virš šoninių portalų įkomponuoti nedideli poriniai smailiaarkiai

langeliai. Bokšto antrajame tarpsnyje yra trys aukštos smailėjančių arkų akustinės angos, įkomponuotos į perspektyvines nišas; angas skiria piliastrai, į juos remiasi arkinių angų sąramos, o bokšto viršų juosia arkatūrinis frizas. Fasado simetrijos ašį užbaigia skulptūra, pridengta piramidiniu stogeliu ir įkomponuota tarp dvilypės smailės šlaitų. Šoniniuose fasaduose išryškėja bazilikinis tūris, ritmiškai skaidomas platėjančių į apačią trijų pakopų kontraforsų, tarp kurių išdėstyti smailėjančių arkų langai, besiremiantys į bendrą horizontalią trauką. Trisienės apsidės vidurinė plokštuma aklina, o šoninėse įkomponuoti aukšti smailėjančių arkų langai. Apsidės šonus riboja žemi zakristijų bei prieangių tūriai su dviem arkinais langeliais. Interjere dominuoja aukštesnė centrinės navos erdvė, kurią nuo šoninių navų skiria trys poros piliorių, sujungtų smailėjančiomis ramstinėmis arkomis; pilioriai sumūryti iš raudonų plytų ir dekoruoti siauromis horizontaliomis balto tinko juostomis. Presbiterijos šonuose, antrajame aukšte, įrengtos ložės. Navų travėjos suskliaustos smailėjančiais kryžminiais skliautais su nerviūromis. Yra trys mediniai neogotikinių formų altoriai ir medinė neogotikinė sakykla, priglauta prie pirmojo kairiojo pilioriaus. Vargonų chorą laiko dvi apskritos kolonos. Šv. Juozapo Globos bažnyčia – istorizmo laikotarpio, santūrių neogotikinių formų pastatas, kurio eksterjerui originalumo teikia dvilypė bokšto smailė; interjero dekoratyvumą pabrėžia raudonų plytų ir tinkuotų plokštumų derinys.

Bažnyčios šventorius netaisyklingo daugiakampio plano; pakraščiai apso-dinti medžiais. Iš pradžių šventoriaus tvora buvo medinė. 1930 m. kunigo Kazi-

Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios šoninis ir apsidės fasadai. 2008 m. Aut. nuotr.

miero Mockaus rūpesčiu pastatyta dabartinė tvora⁴. Šventorių juosia tvora, kurios apačia – aklinas akmens mūro colkolis, o viršutinė dalis ažūrinė, sudaryta iš vertikalių ir horizontalių metalo strypų.

Pagrindiniai vartai įrengti vakarinėje tvoros linijoje, priešais pagrindinį fasadą. Jie trijų angų, atviri, ribojami kvadratinio skerspjūvio stulpų, kurie užbaigti aukštais piramidiniais stogeliais. Vidurinę, plačią angą ribojantys stulpai aukštesni, pagyvinti trikampiiais frontonėliais su įdubomis. Stulpų plokštumos, kurios atgręžtos į gatvę ir į šventorių – akmens mūro, o šoninės, prie kurių prijungtos varčios ir tvora, – tinkuotos. Dveji **pagalbiniai varteliai**, įrengti šiaurinėje ir pietinėje tvoros linijose, yra vienos angos, atviri, taip pat ribojami stulpais su piramidiniais stogeliais. Treti, naujaisi pagalbiniai varteliai veda į dabartinę kleboniją. Šventoriuje, pagrindinio fasado šonuose, stovi medinis drožinėtas **kryžius** (pietinėje pusėje), **koplytstulpis** (šiaurinėje pusėje) ir medinis kioskas. **Kioskas** pastatytas į pietus nuo kryžiaus. Jis nedidelio vientiso tūrio, šešiakampio plano ir užbaigtas apskardinta smaile su stoglangių imitacija. Pastatėlio konstrukcija karkasinė, su vertikaliais stulpeliais kampuose ir juos jungiančiomis lentomis. Išorėje sienos apkaltos horizontaliai, o kampai – vertikaliomis lentomis; viršutinę fasadų dalį pridengia išsikišę dvišlaičiai stogeliai. Pagrindiniame fasade yra mažas vertikalus stačiakampis langelis, pagyvintas iškiliu trikampiū apvadu, imituojančiu sandriką; išsikišusią palangės plokštumą remia drožinėta gembė. Viduje, aklinoje sienoje, esančioje tarp durų ir langelio, įrengta lentyna. Panašūs kioskai bažnyčių šventoriuose buvo statomi tarpukariu; šiuo metu tokių pastatėlių išliko vos keletas.

Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios interjeras. 2008 m. Aut. nuotr.

⁴ *Ten pat*, p. 463.

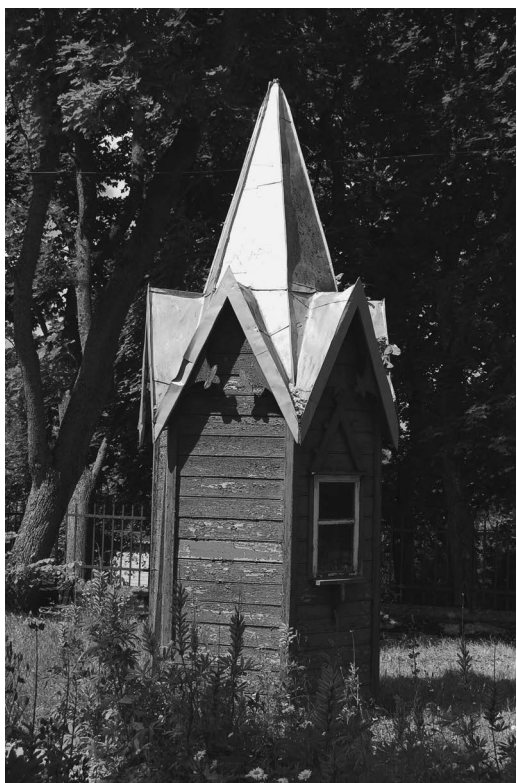

*Pagrindiniai
Panemunėlio bažnyčios
šventoriaus vartai.
2008 m. Aut. nuotr.*

*Panemunėlio bažnyčios
šventoriaus varteliai.
2008 m. Aut. nuotr.*

Už šventoriaus tvoros, į pietus nuo kiosko ir į pietvakarius nuo bažnyčios, stovi dabartinė klebonija; kiek atokiau, nutolusi į pietryčius nuo bažnyčios, pastatyta senoji klebonija. **Dabartinė klebonija** pagrindiniu šiaurės fasadu atgręžta į bažnyčią. Ji dvi-aukštė, surešta iš rąstų ir apkalta lentomis horizontaliai. Klebonija nedidelio sudėtinio tūrio, dengta dvišlaičiu skardos stogu. Pagrindinis fasadas asimetriškas, su išsikišusiu vienslaičiu prieangiu dešiniajame šone. Kairėje fasado pusėje dviem aukštais išdėstyti dveilii stačiakampiai langai. Galinis rytų fasadas asimetriškas, dviaukštis, su langais dešiniajame šone ir užbaigtas trikampių skydu, kuriame yra platus trieilis langas. Antrasis galinis (vakarų) fasadas taip pat asimetriškas, su dveiliu pirmojo aukšto langu, dviem siaurais langais antrajame aukšte ir siauru trikampių skydo langu. Klebonija gana neįprastų, ištęstų į viršų proporcijų, neišvaizdžios architektūros.

*Panemunėlio bažnyčios šventoriaus kryžius.
2008 m. Aut. nuotr.*

*Panemunėlio bažnyčios šventoriaus
koplytstulpis. 2008 m. Aut. nuotr.*

*Panemunėlio bažnyčios šventoriaus kioskas.
2008 m. Aut. nuotr.*

Senoji klebonija. 2008 m. Aut. nuotr.

Senoji klebonija stovi kiek atokiau nuo šventoriaus tvoros; prie jos veda var-teliai, įrengti pietinėje tvoros linijoje. Ji monumentalus sudėtinio tūrio, vie-naukštė, su mezoninu; dvišlaičiai stogai dengti šiferiu. Klebonija suręsta iš sienojų ir apkalta lentomis horizontaliai; ji buvo kampinio, „L“ raidės plano. Dabar prie rytų pusės yra pristatytas ištęsto pla-no silikatinių plytų korpusas, todėl pa-stato planas tapo „U“ raidės formos. Pa-grindinis, atgręžtas į bažnyčią šiaurės fasadas sudarytas iš senosios medinės dalies ir kiek išsikišusio naujo mūrinio priestato galo. Fasadas su plačiu vien-šlaičiu mezoninu ir dvišlaičiu uždaru įstiklintu prieangiu; pirmąjį aukštą ir me-zoniną skaido tankiai išdėstyti stačia-kampiai langai. Rytų fasade dominuoja vienuokštis baltų silikatinių plytų kor-pusas, kuris užstoja medinę klebonijos dalį. Vakarų fasadas skaidomas vertika-liomis sąvaržomis ir yra su aukštėjančiu

Dabartinė klebonija. 2008 m. Aut. nuotr.

pietų pusėn akmens mūro cokoliu. Fasado kairioji pusė skaidoma stačiakampiais langais ir užbaigta aukštu trikampiu skydu, o prie jos prijungta dešinioji pusė – žema, su stačiakampiu langu. Medinė klebonija greičiausiai statyta XX a. pirmojoje pusėje ir yra lakoniškos architektūros.

Kiti parapijai priklausę trobesiai išsidėstę prie dviejų gatvių ir yra nutolę į vakarus ir į šiaurės vakarus nuo bažnyčios. **Špitolė** pastatyta dviejų gatvių sankirtoje, šoniniu rytų fasadu atgręžta į bažnyčią. Teigiama, kad špitolė statyta iš senosios bažnyčios, nugriautos 1913 m., medienos⁵.

Špitolė vienaukštė, sudėtinio tūrio, iššesto plano, dengta aukštu dvišlaičiu skardos ir šiferio stogu. Sienos suręstos iš rąstų ir apkaltos vertikaliomis lentomis su lentjuostėmis, cokolis akmens mūro. Pagrindinis fasadas su atviru prieangiu, kurio dvišlaitį stogelį remia du stulpeliai. Dvivėrės durys ir prieangio trikampis skydas apkalti horizontaliomis lentomis. Langai stačiakampiai (dabar apkalti lentomis), pagyvinti viršutinėmis tiesiomis profiliuotomis prikaltėmis, imituojančiomis sandrikus; šoninės apvadų lentos dvejos – prailgintos ir išžambiai nukirstos arba suapvalintais galais. Galinių fasadų trikampiai skydai apkalti lentomis su nusmailintais galais ir sudaro pjūklinio ornamento išpūdį. Šoninis vakarų fasadas asimetriškas, su pakūstintu akmens mūro cokoliu; kairiajame fasado šone priglaustas baltų silikatinių plytų dvišlaitis prieangis, o kampe matyti išsikišę sienojų galai. Šiuo metu špitolė labai nugyventa, su užkaltais langais. Sklypo gilumoje, statmenai špitolėi ir galu atgręžtas į gatvę, stovi **ūkinis trobesys**. Jis vienaukštis, iššesto plano, dengtas dvišlaičiu stogu; pietų pusėje pristatytas laikinas vienslaidis priestatas. Ūkinio trobesio konstrukcija mišri: medis derinamas su betono stulpais; cokolis ir durų angokraščiai taip pat betoniniai. Pagrindiniame pietų fasade pakaitomis išdėstytos trejos durys ir maži stačiakampiai langeliai. Tai vienintelis išlikęs bažnyčiai priklausęs ūkinis trobesys.

Buvęs ubagynas – dabar gyvenamasis namas, stovi į vakarus nuo špitolės, šoniniu pietų fasadu atgręžtas į gatvę. Jis vienaukštis, sudėtinio tūrio, dengtas dvišlaičiu šiferio stogu. Namas suręstas iš sienojų ir apkaltas lentomis horizontaliai, o kampiniai išsikišusių rąstų galai apdailinti vertikaliomis lentomis. Langai nedideli, stačiakampiai su tiesiais apvadais, kurių šoninės lentos prailgintos ir su išžambiai nukirstais galais. Dabar namo architektūra neprimena buvusio ubagyno ir yra būdinga nedidelių miestelių mediniams sodybiniams gyvenamiesiems pastatams.

Toliausiai nuo bažnyčios, į šiaurę nuo jos, nutolusi **mokykla**. Parapinė mokykla Panemunėlyje jau veikė 1854–1863 metais⁶. Tačiau trūksta duomenų, kurioje vietoje ji stovėjo ir kaip atrodė. Dabartinis mokyklos pastatas stovi šoniniu rytų fasadu atgręžtas į gatvę. Mokykla sudėtinio tūrio, su dviem prieangiais ir priestatu, kampinio plano. Pastato cokolis akmens mūro, sienos suręstos iš sienojų ir horizontaliai apkaltos lentomis; dvišlaičiai stogai dengti šiferiu. Pagrindinis fasadas su dviem dvišlaičiais prieangiais. Mokyklos langai įvairių dydžių: trieiliai, dviejų juostų ir siauri; prieangius apšviečia plačios, horizontalios, ištiklintos plokštumos, kurių stiklai smulkiai sudalyti. Angų apvadai taip pat skiriasi – yra langų, kuriuos rėminančios šoninės lentos prailgintos ir su išžambiai nukirstais galais; kitus langus pagyvina tiesūs profiliuoti san-

⁵ *Ten pat*, p. 464.

⁶ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 306.

*Špitolė. 2008 m.
Aut. nuotr.*

*Ūkinis trobesys.
2008 m. Aut. nuotr.*

*Mokykla. 2008 m.
Aut. nuotr.*

driakai. Buvusi mokykla yra tradicinių liaudiškos architektūros formų.

3 pav. Panemunėlio parapijos namų projektas. LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 714, l. 29

Tarp špitolės ir *ubagyno* (dabartinio namo) buvo numatyta statyti **parapijos namus**. Greičiausiai jie liko nepastatyti – toje vietoje tebuvo pamatų žymės. Parapijos namų projektą 1936 m. parengė diplomuotas statybos inžinierius Antanas Adamonis⁷. Suprojektuoti mūriniai vienaukščiai, sudėtinio tūrio, su rūsiu ir pastoge parapijos namai. Jų planas kampinis, „L“ raidės formos, su dviem laiptinėmis; pirmajame aukšte suprojektuota salė su scena, o rūsyje numatyta įrengti skaityklą ir bufetą (3 pav.). Pagrindinis, atgręžtas į gatvę fasadas su aukštėjančiu cokoliu ir asimetriškai, kairiajame šone įrengtu portalu. Fasadą skaido horizontali cokolio bei ištinė palangių trauka, į kurią remiasi pakaitomis išdėstyti siauri poriniai langai ir nišos su įkomponuotomis kryžiaus formos įdubomis. Vidurinėje stogo dalyje kyla ištinė stoglangių juosta. Galinis vakarų fasadas su paaukštintu cokoliu ir trimis įėjimais; pagrindinį portalą paaukština virš dvivėrių durų įrengtos horizontalios langų juostos. Galinio fasado langai siauri dveiliai, o trikampio skydo vidurinėje dalyje įkomponuotas platus porinis dveilis langas. Antrojo galinio (rytų) fasado langai dveiliai ir trieiliai, o skydo langas platesnis, toks kaip vakarų fasade. Parapijos salės architektūra buvo nesudėtinga, planas išėstas, atspindintis pastato paskirtį.

Dvarų sodybos. Šiuo metu Panemunėlio krašte senųjų dvarų sodybų jau nebėra – teliko tik keli buvusių dvarų sodybų pastatų fragmentai.

Panemunėlio dvaro sodyba įkurta XVI amžiuje ir nutolusi į vakarus nuo bažnyčios. Ją įkūrė Alekna-Krivičius, kuriam 1525 m. didysis Lietuvos kunigaikštis padovanojo Panemunėlio miškus. Vėliau sodyba atiteko Krivičiaus dukters vyrui Masalskiui. Po to kelis kartus dvaras buvo parduotas; kurį laiką jį valdė Dusetų Pliateriai. Dvaro sodyba ypač išaugo XVII amžiuje, kai priklausė Kasakauskams – turėjo keliolika palivarkų ir kelias dešimtis kaimų su tūkstančiais baudžiauninkų. XVIII a. pradžioje sodyba atiteko Parfianovičiams, o vėliau – Kamarauskams. 1772 m. Justinas Parfianovičius pastatė medinius dvaro rūmus,

⁷ LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 714, Bažnytinio namų statyba, l. 29.

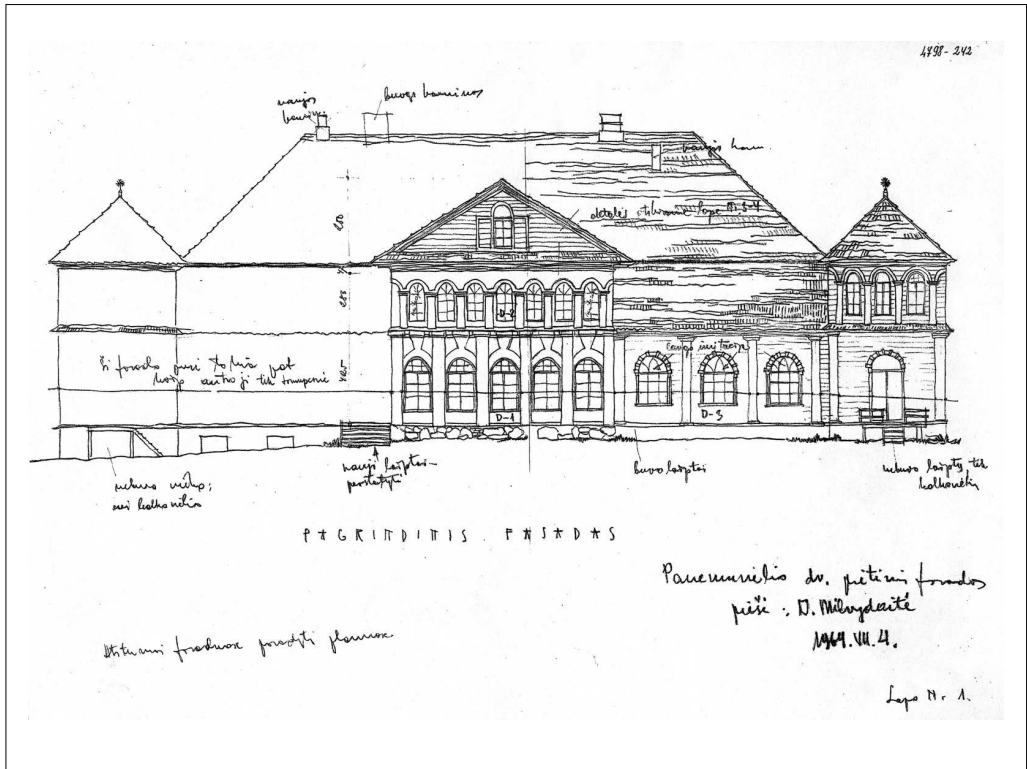
kurie XIX a. viduryje buvo rekonstruoti ir pristatytas mūrinis dviaukštis prieangis. Po baudžios panaikinimo dvaras pradėjo nykti. Valdžios pradėtą sodybos parceliaciją vykdė Kamarauskai, o vėliau – Svanteckiai: įsteigė nemažai palivarkų bei dvarelių⁸. 1940 m. dvaro sodyba nacionalizuota; sovietiniais metais joje įsteigtas tarybinis ūkis. 1964 m. atlikti eskiziniai dvaro rūmų apmatavimai – sudarytas planas, padaryti šoninių fasadų eskizai; atlikta pastato fotofiksacija. Iki šių dienų dvaro rūmai neišliko.

Panemunėlio dvaro sodyba įkurta aukštumoje, kairiajame Nemunėlio krante, pastatai išdėstyti abipus kelio,

Panemunėlio dvaro rūmų pagrindinis fasadas. 1964 m. Algės Jankevičienės nuotr.

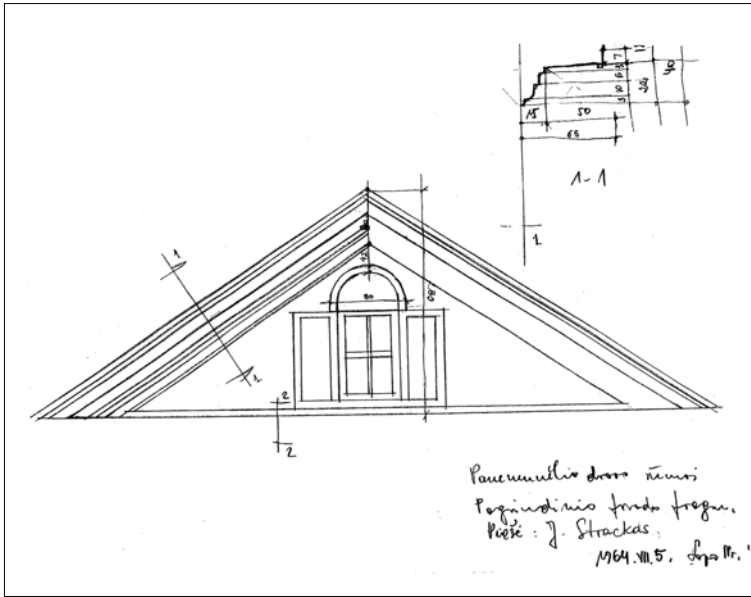
Panemunėlio dvaro rūmų šoninis ir galinis fasadai. 1964 m. A. Jankevičienės nuotr.

⁸ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 155; *Panevėžio vyskupija*, Vilnius, 1998, p. 462.

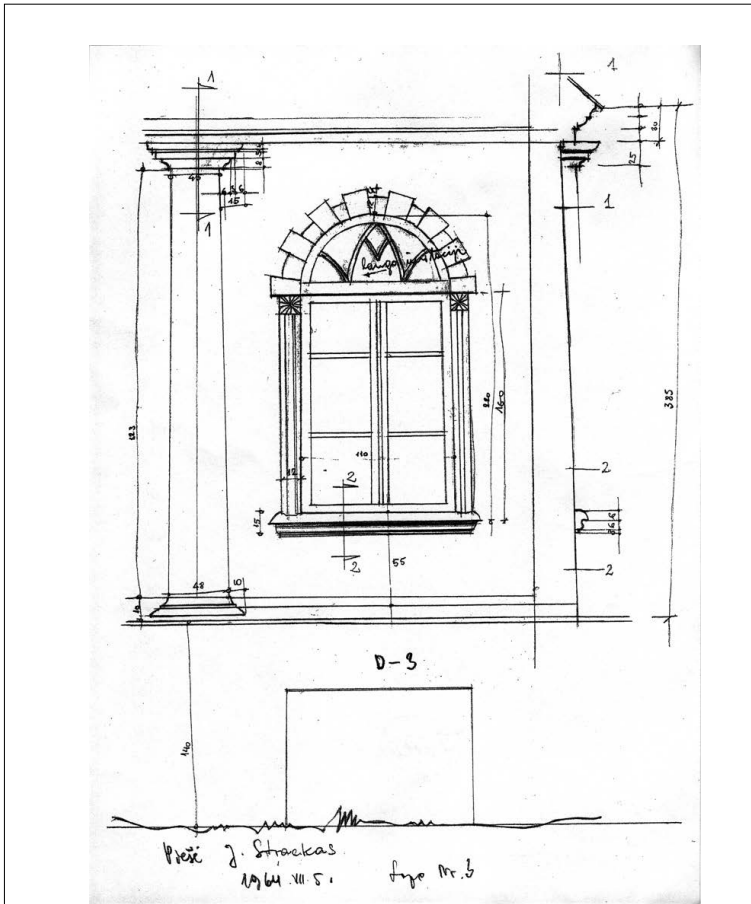

5 pav. Panemunėlio dvaro rūmų pagrindinis fasadas. KTU ASI archyvas

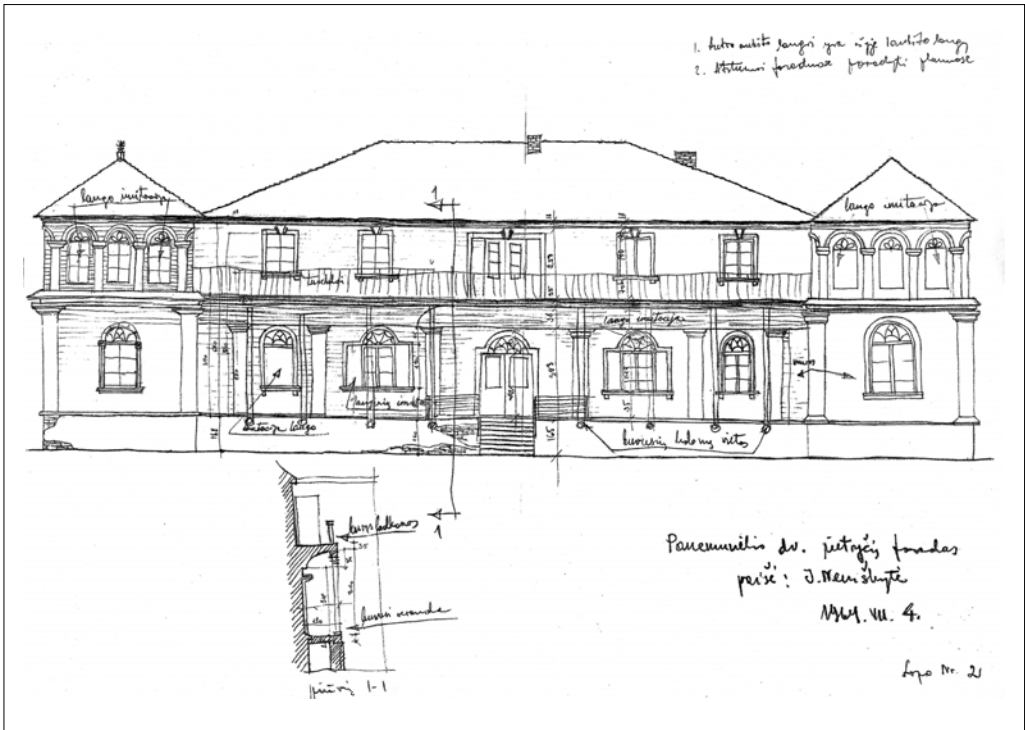
vedančio į bažnyčią. Iki šių dienų išliko penkių dvaro sodybos pastatų fragmentai. Deja, apie pagrindinio pastato – rūmų architektūrą tenka spręsti tik remiantis es-
 kizininiais piešiniais bei istorinėmis nuotraukomis. Iš jų matyti, kad **rūmai** buvo
 sudėtinio monumentalaus tūrio, mediniai, su akmens mūro cokoliu ir vėlesniu dvi-
 aukščiu mūriniu priangiu bei dviaukščiais kampiniais bokšteliais – „alkieriais“.
 Jų planas sudėtingos konfigūracijos, laiptuoto kontūro; suplanavimas asimetrinis,
 su keliais įėjimais ir daugeliu įvairaus dydžio patalpų (4 pav. a, b). Pirmojo aukšto
 reprezentacinėje zonoje, abipus erdvaus vestibulio, buvo įrengtos svarbiausios pa-
 talpos: svetainė – salonas (dešinėje vestibulio pusėje) ir valgomasis (kairėje pusėje).
 Iš svetainės patekdavo į muzikos ir vaikų kambarius, o iš valgomojo – į erdvų
 sandėlį, miegamąjį su podėliu ir į „kredansiuką“. Į pagalbines pirmojo aukšto pa-
 talpas patekdavo iš kitos rūmų pusės, per išstėtą atvirą priangį. Čia iš skersinio
 koridoriaus durys vedė į raštinę, virtuvę su maisto sandėliu, tarnaičių kambarį bei
 kitas patalpas; išsikišusiuose rizalituose buvo įrengta žemutinė virtuvė su skalbyk-
 la, erdvi vaisių džiovykla. Pagrindinio, reprezentacinio fasado kompozicijoje siekta
 simetrijos – pabrėžta dviaukštė vidurinė dalis, dengta dvišlaičiu stogu, ir akcentuoti
 kampiniai rizalitai, užbaigti keturšlaičiais stogeliais; pagrindinį tūrį dengė aukštas
 dviejų pakopų malksnų stogas (5 pav.). Fasado kompozicijoje išsiskyrė išsikišęs
 priekinis dviaukštis mūrinis tinkuotas priangis – mezoninas, užbaigtas mediniu
 trikampiū frontonu. Priangį skaidė tarpaukštinė trauka ir tankus menčių bei ar-
 kinių langų ritmas – pirmajame aukšte buvo išdėstyti penki, o antrajame – septyni

6 pav. Panemunėlio durų rėmų frontonas. KTU ASI archyvas

7 pav. Panemunėlio durų rėmų langas. KTU ASI archyvas

8 pav. Panemunėlio dvaro rūmų šoninis fasadas. KTU ASI archyvas

langai, apjuosti archivoltais; prieangio viršų juosė profiliuotas karnizas, o vertikaliają ašį užbaigė arkinis frontono langas su praplatintais šonais, imituojant langines (6 pav.). Pagrindinio fasado šonus skaidė piliastrai, tarp kurių buvo įkomponuoti langai, paaukštinti aklomis pusapskritėmis arkomis – sudarė arkinių langų įvaizdį (7 pav.). Fasado kampuose kilo kompaktiško tūrio dviaukščiai mediniai bokšteliai – alkieriai, dengti keturšlaičiais malksnų stogeliais. Bokštelius skaidė tarpaukštinė trauka, į kurią rėmėsi žemi antrąjį aukštą skaidantys piliastrai, jungiami langus juosiančių archivoltų; pirmojo aukšto vidurinėje dalyje buvo įkomponuota durų anga, o prie jos įrengtas atviras prieangėlis. Antrasis šoninis fasadas buvo dviaukštis, simetriškos kompozicijos, su paaukštintu cokoliu ir išsikišusiais kampiniais bokšteliais, kuriuos jungė ištisinis atviras pirmojo aukšto prieangis – galerija ir antrojo aukšto balkonas (8 pav.). Pirmąjį aukštą skaidė piliastrai, tarp kurių buvo įkomponuoti stačiakampiai langai, paaukštinti pusapskritėmis nišelėmis su langų imitacija. Vidurinėje fasado dalyje buvo dvivėrės durys, o abipus jų įrengtus langus praplatino šoninės nišos, imituojančios langines. Dvivėrės durys buvo įrengtos ir antrojo aukšto vidurinėje dalyje; antrojo aukšto stačiakampius langus juosė lygūs apvadai su raktais ir palangių traukomis. Kampinių bokštelių fasadai analogiški kaip pagrindinio fasado, tik čia, pirmojo aukšto vidurinėje dalyje, vietoje durų įrengti langai. Rūmų eksterjere susipynė būdingi baroko stiliaus bruožai su dominuojančiais ryškiais romantizmo laikotarpio architektūros elementais.

Kiti Panemunėlio dvaro pastatai nebuvo apmatuoti. Vieni jų išsilaikė geriau, o kitų liko tik fragmentai. Šiaurinėje kelio pusėje, galiniais fasadais atgręžti į kelią,

*Panemunėlio dvaro sodybos ledainė. 2008 m.
Aut. nuotr.*

*Panemunėlio dvaro sodybos kumetynas. 2008 m.
Aut. nuotr.*

*Panemunėlio dvaro sodybos svirnas. 2008 m.
Aut. nuotr.*

*Panemunėlio dvaro sodybos pirmojo pastato
griuvėsiai. 2008 m. Aut. nuotr.*

*Panemunėlio dvaro
sodybos antrojo
pastato liekanos.
2008 m. Aut. nuotr.*

*Šetekšnių dvaro
sodybos namo
pagrindinis fasadas.
2008 m. Aut. nuotr.*

*Šetekšnių dvaro
sodybos namo šoninis
fasadas. 2008 m.
Aut. nuotr.*

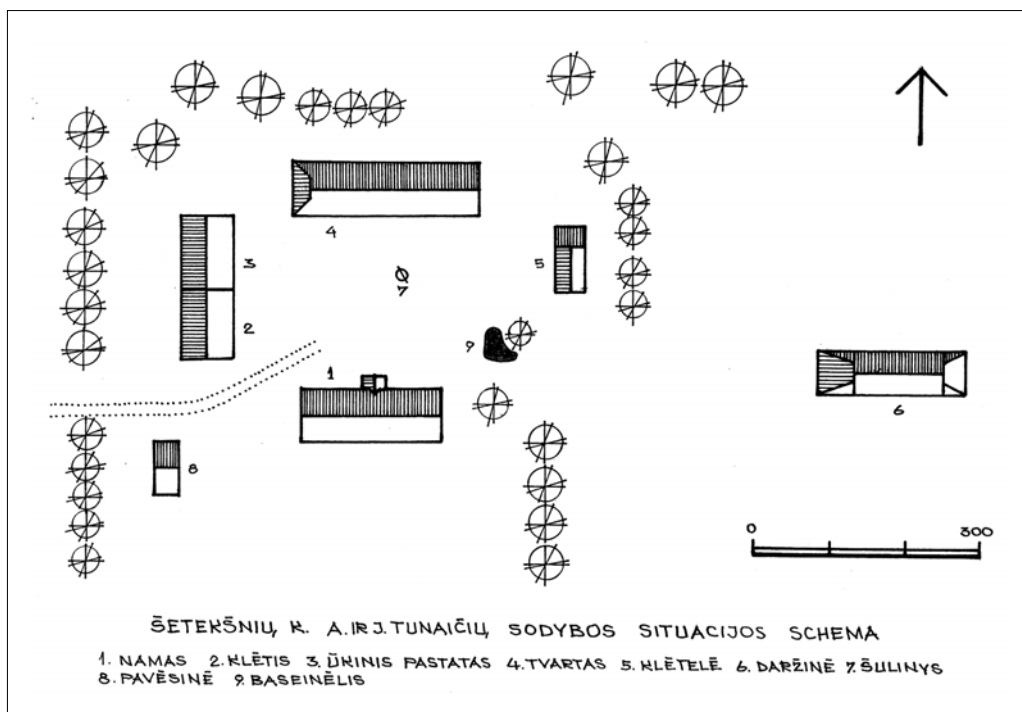

*Šetekšnių dvaro
sodybos svirnas.
2008 m. Aut. nuotr.*

*Šetekšnių dvaro
sodybos įgilintas
priesvirnis su trejomis
durimis. 2008 m.
Aut. nuotr.*

stovi du pastatai: vienas jų – išteso plano, o antrasis – nedidelis kompaktiškas raudonų plytų statinys, išlaikęs kiek daugiau autentiškų architektūros elementų. Tai greičiausiai buvusi **ledainė**. Ji stovi ant šlaito, pagrindiniu fasadu atgręžta į šiaurę ir yra nedidelio tūrio, su aukštėjančiu akmens mūro cokoliu; neaukštas dvišlaitis stogas dengtas šiferiu. Pastato planas artimas kvadratui, su išplatintais kampais; yra vienas įėjimas. Visų fasadų kompozicija panaši, simetrinė – kampus akcentuoja plačios mentės, kuriose įkomponuota po vieną smailiaarkę nišėlę, apjuostą raudonų ir juodų plytų apvadais. Po nedidelę smailiaarkę nišėlę įkomponuota ir galinių fasadų vidurinėje dalyje; pagrindiniame šiaurės fasade įrengtos durys. Šoninių (vakarų ir rytų) fasadų vidurinė plokštuma įgilinta, aklina; rytų fasade dėl staigaus reljefo kritimo susiformavo aukštas akmens mūro ir skaldos cokolis. Pastato vertę menkina baltų silikatinių plytų tarpai. Matyti, kad pastato stogas buvo aukštesnis, su stastesniais šlaitais ir greičiausiai – pusvalminis. Dabar šoniniai fasadai ir galinių fasadų trikampių skydų šlaitų apačia paaukštinti baltomis silikatinėmis plytomis, suformuojant lėkštesnį stogo šlaitų nuolydį. Todėl pastato tūrio proporcijos pakito.

A. ir J. Tunaičių sodybos situacijos schema. Sudarė A. Rupeika. 2008 m.

Į vakarus nuo ledainės, lygiagrečiai jai ir statmenai gatvei, stovi ištęsto stačiakampio plano pastatas, dengtas dvišlaičiu šiferio stogu. Greičiausiai tai buvęs **kumetynas**. Pastatas su akmens mūro cokoliu, aukštėjančiu pietų pusėn; sienos plytų, tinkuotos. Pastato architektūra nesudėtinga, be stiliaus bruožų. Fasadų kampus žymi akmens mūro mentės, besiremiančios į cokolį; langai stačiakampiai, nevienodo dydžio. Pagrindinio rytų fasado kairiosios pusės langai įstatyti į arkines nišas; duris akcentuoja nedidelis atviras priėngelis, kurio vienslaidį stogelį remia mediniai stulpeliai. Dešinėje pagrindinio fasado pusėje į priekį išsikišęs cokolis ir pratęstas stogo šlaitas formuoja atvirą ištęstų formų priėngį, pridengtą medinių stulpelių eile. Ant rasis šoninis (vakarų) fasadas su žemu cokoliu skaidomas stačiakampėmis langų ir durų angomis.

Pietinėje kelio pusėje stovi svirnas ir yra dviejų ūkinių statinių liekanos. **Svirnas** ištęsto stačiakampio plano, šoninis, su priesvirniu. Jis mišrių konstrukcijų: sumūrytas iš plytų ir krėstas iš molio, tinkuotas, dengtas aukštu pusvalminiu stogu. Pagrindinis, atgręžtas į šiaurę fasadas simetriškos kompozicijos, su įgilintu priesvirniu vidurinėje dalyje; priesvirnio kampus riboja 3/4 kolonos. Įgilintoje dalyje yra medinės durys, apkaltos „eglute“, o jų šonuose – po du nedidelius stačiakampius langus. Šoninės pagrindinio fasado dalys panašios – su durimis vidurinėje dalyje ir nedideliais stačiakampiais langais abipus jų. Pastogę juosia išsikišęs medinis karnizas. Išlikusioje istorinėje nuotraukoje matyti, kad priesvirnio stogo šlaitą rėmė trys kolonos (ketvirtoji tuo metu jau buvo nugriauta). Šiuo metu svirnas apleistas, be kolonų.

Dar blogesnės būklės yra kiti du buvusieji dvaro sodybos pastatai – teliko jų užuominos. Pirmojo pastato išliko griuvėsiai: keli stulpai ir molio sienų fragmentai.

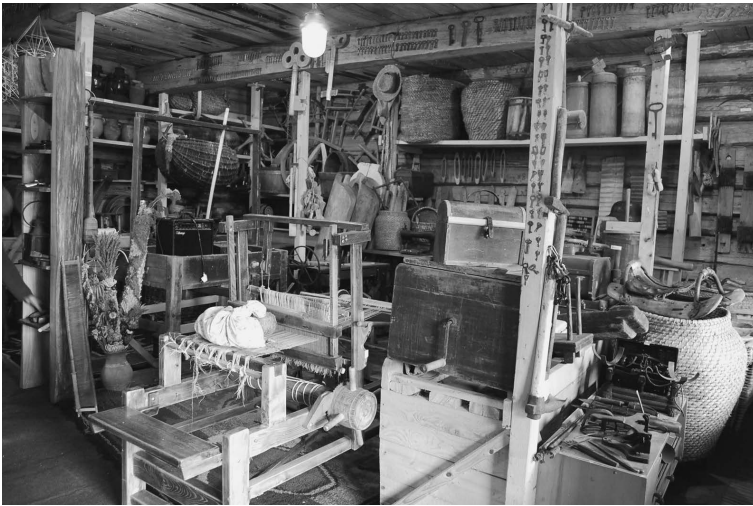
A. ir J. Tunaičių sodybos namas. 2008 m. Aut. nuotr.

Antrojo pastato akmens mūro liekanos buvo panaudotos ir sumūrytas naujas ūkinis statinys, užpildžius tarpus baltomis silikatinėmis plytomis.

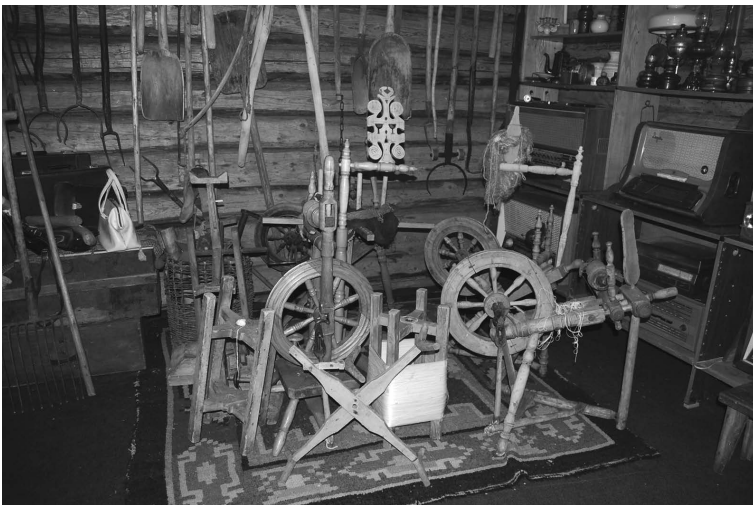
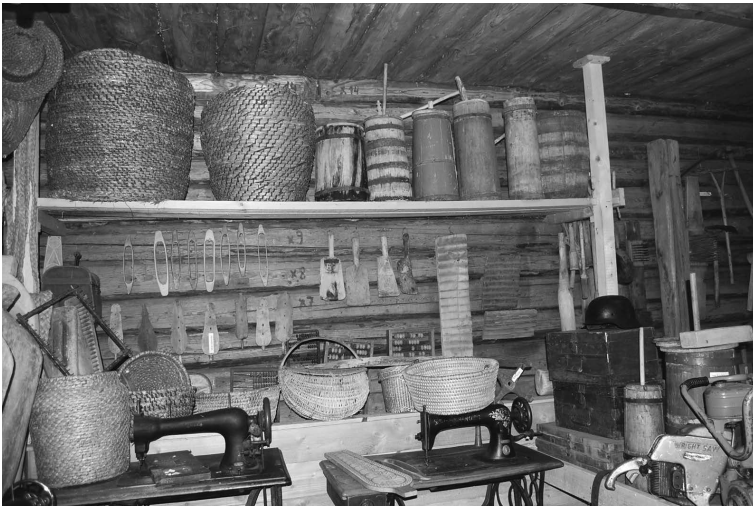
Taigi visi išlikę buvusios Panemunėlio dvaro sodybos pastatai ir jų liekanos yra gana apverktinos būklės ir praradę autentiškumą.

Kiek daugiau autentiškų architektūros bruožų matyti dviejuose išlikusiuose Šetekšnų dvaro sodybos pastatuose, tačiau ir jų fizinė būklė nėra gera. **Šetekšnų dvaro sodyba** nutolusi kelis kilometrus į pietvakarius nuo Panemunėlio geležinkelio stoties ir įkurta prie Šetekšnės upės. Pirmasis pastatas – **mūrinis namas**. Jis vienaukštis, sumūrytas iš plytų, tinkuotas, su fachverkine pastoge, dengtas pusvalmiu stogu. Pagrindinis, atgręžtas į šiaurę galinis fasadas asimetriškas, su durimis vidurinėje dalyje ir langais šonuose. Angas jungia bendri iškilūs tinko apvadai, besiremiantys į paaukštintą cokolį ir užbaigti banguota viršutine linija. Fasadas vainikuotas trapecijos formos frontonu, kurio timpaną skaido vertikalios fachverko linijos. Tarp jų įkomponuotas platus vidurinis stačiakampis langas ir nedideli šoniniai vertikalūs trapecijos formos langeliai. Frontono perimetrą juosia medinis profiliuotas karnizas. Šoninis rytų fasadas su paaukštintu akmens mūro cokoliu, į kurį remiasi gana tolygiai išdėstyti segmentiniai langai, apjuosti iškiliais tinko apvadais su išlenkta viršutine linija. Pastogę juosia medinis profiliuotas karnizas. Galinis pietų fasadas asimetriškas, su durimis dešiniajame šone ir užbaigtas trapecijos formos frontonu; frontone angos išdėstytos analogiškai kaip galiniame šiaurės fasade. Namas statytas XIX a.; išliko autentiškas tūris, angos ir jų apvadai, fachverkiniai frontonai.

Antrasis dvaro sodybos pastatas – medinis **svirnas**. Jis su akmens mūro cokoliu, aukštėjančiu pagal reljefo nuolydį, ir dengtas dvišlaičiu šiferio stogu. Sienos

*Muziejaus eksponatai.
2008 m. Aut. nuotr.*

A. ir J. Tunaičių sodybos tvartas. 2008 m. Aut. nuotr.

suręstos iš sienojų, sujungtų į sąsparas; fasadai buvo apkalti vertikaliomis lentomis su lentjuostėmis – teliko jų fragmentai. Svirnas šoninis, išžesto stačiakampio plano, su priesvirniu. Pagrindinio rytų fasado vidurinėje dalyje yra įgilintas nedidelis priesvirnis; visose trijose priesvirnio sienose yra durys, apkaltos lentomis rombų ornamentu, su tankiai išdėstytais dekoratyviomis vinių galvutėmis. Fasadą skaido vertikalios sąvaržos, langai stačiakampiai, su šešių dalių stiklais. Du analogiški langai yra ir galiniame šiaurės fasade. Abu galiniai (šiaurės ir pietų) fasadai užbaigti trikampaiais skydais, kurie apkalti vertikaliomis lentomis su lentjuostėmis. Galiniame pietų ir šoniniame vakarų fasaduose dėl reljefo nužemėjimo atsiranda labai aukštas akmens mūro cokolis. Svirnas liaudiškų architektūros formų, monumentalus tūrio, būdingo dvarų svirnamams. Abu išlikę Šetekšnų dvaro sodybos pastatai nugyventi, tačiau turi nemažai autentiškų bruožų, todėl yra vertingi išnykusio dvaro architektūros reliktai.

Tarsi atsvara išnykusiems ir nugyventiems Panemunėlio apylinkių dvarams, Šetekšnių kaime, į rytus nuo Šetekšnų dvaro, įkurta **Antano ir Joanos Tunaičių etnografinė sodyba**. 1997 m. ūkiniame pastate įrengtas buities muziejus. Erdvioje sodybos teritorijoje išsidėstę šeši trobesiai ir pavėsinė. Vakarinėje dalyje taisyklingai išdėstyti namas, klėtis su ūkiniu pastatu, tvartas ir klėtelė supra stačiakampį kiemą, kurio vidurinėje dalyje yra šulinys, o tarp namo ir klėtelės – suformuotas baseinėlis (9 pav.). Arčiausiai įvažiavimo į sodybą stovi pavėsinė su lauko virtuvėle. Sklypo gilumoje, rytinėje jo dalyje, lygiagrečiai namui, pastatyta daržinė. Teritorija gražiai sutvarkyta, apželdinta, įrengtas dekoratyvus baseinėlis, apsuptas akmenų, vietomis suformuoti gėlynai. **Namas** nesenas, suręstas iš apvalių rąstų ir dengtas dvišlaičiu lentučių stogu; langai nedideli, stačiakampiai. Pagrindinio šiaurės fasado vidurinėje dalyje išsikiša dvišlaitis pusiau atviras prieangis. Galinių fasadų skydus skiria sto-

A. ir J. Tunaičių sodybos klėtelė ir šulinys. 2008 m. Aut. nuotr.

ginukai. Galiniame rytų fasade yra du langai su langinėmis. Namo išorė kiek ekletiška, su neįprastų proporcijų prieangiu.

Kitų trobesių architektūra labiau tradicinė, paremta liaudiškomis formomis. Statmenai namui, į šiaurės vakarus nuo jo, pastatyta klėtis, o prie jos šiaurinio galo prijungtas žemesnis **ūkinis trobesys**. Klėtis nedidelio vientiso tūrio, dengta dvišlaičiu skardos stogu. Pagrindiniame, rytų fasade yra durys, o jų šonuose – po vieną stačiakampį langą; langus juosia apvadai su drožinėtomis prikaltėmis ir pratęstais šonais. Galinis, atgręžtas į keliuką pietų fasadas su stačiakampiu langu trikampiamė skyde; aklina fasado plokštumą pagyvina pritvirtinti mediniai vežimų ratai. Klėties viduje įrengtas muziejus, kuriame eksponuojami įvairūs daiktai, naudoti buityje, virtuvėje ar lauko darbams – verpimo rateliai, šakės, grėbliai, žibalinės lempos, lygintuvai, krepšiai, radijo imtuvai, raktai ir pan. Priešais namą, į šiaurę nuo jo pastatytas **tvartas**. Jis iššęsto stačiakampio plano, krėstas iš molio, dengtas labai aukštu šiferio stogu. Klėtis ir molio tvartas – architektūros požiūriu vertingiausi sodybos trobesiai.

Vakarinės sodybos dalies kiemą uždaro nedidelio tūrio **klėtelė**. Ji suręsta iš sienojų, šoninė, su atviru prieklėčiu, dengta dvišlaičiu stogu. Tarp klėtelės ir namo iš akmenų suformuotas baseinėlis, o kieme įrengtas šulinys su svirtimi. Paskutinis sodybos trobesys – **daržinė** stovi atokiau, nutolusi į rytus nuo kitų pastatų. Joje, kaip ir klėtyje, yra laikomi įvairios paskirties daiktai – eksponatai.

A. ir J. Tunaičių sodyba tapo originaliu Rokiškio rajono traukos ir kultūros židiniu.

Apibendrinant tyrinėtų sakralinių pastatų, parapijos statinių ir dvarų sodybų architektūrą, galima teigti, kad vertingų kultūros paveldo objektų Panemunėlio apylinkėse nėra daug. Pirmiausia tai – Panemunėlio bažnyčia, špitolė ir mokykla. *Panemunėlio bažnyčia* yra ryškių istorizmo laikotarpio, viduramžių architektūros formų

ir pasižymi originaliu dvilypiu bokštu bei dekoratyviu spalviniu interjero sprendimu. Seniausias parapijos pastatas – *špitolė* yra tradicinės liaudiškos architektūros, tačiau labai nugyventas. Geriau išsilaikiusi *mokykla* – taip pat tradicinės liaudiškos architektūros pavyzdys.

Iki šių dienų išlikusius *Panemunėlio dvaro sodybos* pastatus vertinti sudėtinga, nes jie labai nugyventi ir autentiški jų architektūros elementai yra jau išnykę arba apsupti silikatinių plytų blokais. Todėl svarbią išliekamąją vertę turi istorinės Panemunėlio *rūmų* nuotraukos bei apmatavimų eskizai, kuriais remiantis galima spręsti apie buvusią originalią šio pastato architektūrą; išlikusioje *svirno* nuotraukoje matyti, kad pastato priesvirnis buvo su kolonada. Du išlikę *Šetekšnų dvaro* pastatai turi daugiau autentiškų bruožų ir reprezentuoja to meto dvaro sodybos pagalbinių pastatų architektūrą. Tačiau juos supa labai aukšti želdiniai ir trukdo pastatų apžvalgai. *A. ir J. Tunaičių sodyba* vertinga kaip Rokiškio krašto kultūros židiny.

Santrauka

Panemunėlio krašto sakraliniai pastatai stovi tik *Panemunėlyje*. Tai *bažnyčia* ir parapijai priklausantys statiniai: *dvi klebonijos, špitolė, ūkinis trobesys, senoji mokykla*. Bažnyčios projektą 1894 m. parengė civilinis inžinierius Florijonas Vyganovskis. *Bažnyčia* – istorizmo laikotarpio, santūrių neogotikinių formų pastatas. Už šventoriaus tvoros, į pietvakarius nuo bažnyčios, stovi dabartinė klebonija; kiek atokiau – senoji lakoniškos architektūros klebonija. Kiti parapijai priklausę trobesiai išsidėstę prie dviejų gatvių. *Špitolė* pastatyta dviejų gatvių sankirtoje. Teigiama, kad ji statyta iš 1913 m. nugriautos senosios bažnyčios medienos. Toliausiai nuo bažnyčios, į šiaurę nuo jos, nutolusi *mokykla*.

Šiuo metu Panemunėlio krašte senųjų dvarų sodybų jau nebėra – teliko tik keli buvusių dvarų sodybų pastatų fragmentai. *Panemunėlio dvaro sodyba* įkurta kairiajame Nemunėlio krante, pastatai išdėstyti abipus kelio, vedančio į bažnyčią. Iki šių dienų išliko penkių dvaro sodybos pastatų fragmentai. Deja, apie pagrindinio pastato – rūmų architektūrą tenka spręsti tik remiantis eskiziniais piešiniais bei istorinėmis nuotraukomis. Du išlikę *Šetekšnų dvaro sodybos* pastatai nugyventi, tačiau turi nemažai autentiškų bruožų, todėl yra vertingi išnykusio dvaro architektūros reliktai.

Tarsi atsvara nugyventiems Panemunėlio apylinkių dvarams *Šetekšnių kaime* įkurta *A. ir J. Tunaičių etnografinė sodyba*. 1997 m. ūkiniame pastate įrengtas buities muziejus. *A. ir J. Tunaičių sodyba* tapo originaliu Rokiškio rajono traukos ir kultūros židiniu.

Literatūra

1. *Lietuvos architektūros istorija*, Vilnius, 2000, t. 3.
2. Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993.
3. Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, 2-oji (fotografuotinė) laida, Vilnius, 1991, t. 2.
4. *Panevėžio vyskupija, Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, Vilnius, 1998.
5. Blaževičius P. *Rokiškio krašto bažnyčios*, 1995.
6. Pranckūnas J. *Panemunėlio krašto išnykę dvarai, išnykę ir beišnykstantys kaimai*.

Iš Panemunėlio bažnyčios praeities

Kazys Misius

Medinės bažnyčios

1744 m. Vilniaus vyskupijos bažnyčių sąrašė Panemunėlio koplyčia neminima. Tada Panemunėlio dvaras priklausė Kūpiškio dekanato Rokiškio parapijai. Istorikas kun. J. Kurčevskis nurodo, kad Panemunėlio koplyčia statyta 1782 m. arba tada vyskupas Ignotas Masalskis leido, kad joje vyktų pamaldos¹.

Tačiau Panemunėlio koplyčia buvo surešta anksčiau. 1775 m. Rokiškio bažnyčios vizitacijoje Panemunėlio dvare nurodyta koplyčia, bet kada statyta, nerašoma. Prie koplyčios gyveno kunigas karmelitas iš Antalieptės vienuolyno².

Gal 1782 m. kunigui buvo paskirtas išlaikymas iš Panemunėlio dvaro ir koplyčia tapo filija.

1791 m. inventoriuje Panemunėlio bažnyčia išsamiai aprašyta. Statyta Ukmergės apskrities medžioklio, Panemunėlio dvaro savininko Juozapo Parfianovičiaus 1771 m. Bažnyčia Šv. Juozapo Globos titulo, medinė, stačiakampio plano, frontone du bokšteliai, stogas dengtas malksnomis (*gontais*), jo viduryje irgi bokštelis su varpeliu. Viduje du staliaus darbo altoriai. Didysis altorius dviejų tarpsnių: pirmajame tarpsnyje šv. Juozapo paveikslas, o aukščiau – Jėzaus figūra. Šoniniame altoriuje stovėjo Jėzaus skulptūra. Netoli šoninio altoriaus buvo nudažyta sakykla, 1 klausykla, grindys lentelių, abiejose bažnyčios pusėse stovėjo po 3 suolus. Kolonų palaikomoje patalpoje buvo vargonų atmaina – 9 balsų pozityvas.

Kairėje bažnyčios pusėje stovėjo varpinė, joje vienas varpas.

Bažnyčia buvo tvirta, remonto nereikėjo, deramai aprūpinta liturginiu inventoriumi, tačiau kaip parapinė per maža – tikrai 15,6 × 9,7 m dydžio. Fundatorius buvo paruošęs medieną ir numatęs kitų metų pavasarį pastatyti naują, erdvesnę šventovę.

Klebonijos prie bažnyčios dar nebuvo. Kunigui gyventi patogūs kambariai skirti dvaro oficinoje. Panemunėlio dvaro savininkas išipareigojo kleboniją pastatyti kitais, 1792 m. Bažnyčiai buvo dovanoti 38 margai (apie 27 ha) ariamosios žemės, be valstiečių, tarp Vilių ir Žilių kaimų. Be to, iš 13 000 lenkiškų auksinų kapitalo kasmet klebonui turėjo būti skiriama po 7 nuošimčius. Toks Dusetų klebono Tomo Vilčevskio ir Kamajų klebono Jono Valentinovičiaus surašytas Panemunėlio bažnyčios inventorius buvo pasiūstas vyskupui Ignotui Masalskiui, kuris dar tais pačiais metais įsteigė parapiją, akte nurodyta, kad Panemunėlio filija tampa parapine bažnyčia³.

Matyt, fundatorius pažadą tesėjo ir 1792 m. pastatė erdvesnę bažnyčią. 1797 m. vizitacijoje rašoma, kad medinė Panemunėlio bažnyčia naujai statyta 1792 m. koliatoriaus lėšomis, su vienu bokštu. Viduje du altoriai. Pirmuoju klebonu paskirtas kun. Tomas Krainovskis⁴.

1820 m. vizitacijoje išsamiai aprašyta 1792 m. statyta ir Obėlių dekanato

¹ Kurczewski J. *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, p. 179–180, 481.

² 1775 m. Rokiškio bažnyčios vizitacija, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 3465, l. 43–45.

³ 1791 09 26 Panemunėlio bažnyčios inventorius, parapijos įsteigimo aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 586–589.

⁴ 1797 m. Panemunėlio bažnyčios vizitacija, *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 57, p. 53–1226, l. 78–81.

*Antroji Panemunėlio
bažnyčia, statyta
1792 m.*

kun. Jono Valentinavičiaus pašventinta medinė bažnyčia. Ji 22 × 11 m dydžio su bokšteliu, stogo viduryje kupolėlis. Stogas dengtas malksnomis. Jau reikėjo taisyti. Vienoje pietinėje sienoje yra papuvusių rąstų. Todėl 1820 m. klebono Domininko Jakavičiaus pastangomis jau stūksojo suvežta didelė krūva akmenų naujos, mūrinės Panemunėlio bažnyčios statybai. Deja, pasikeitę Panemunėlio dvaro savininkai to sumanymo atsisakė.

Bažnyčia grįsta plytomis, 3 klausyklos, sakykla. Tebebuvo tas pats pozityvas, jau vadinamas vargonais. Įrengti 4 altoriai. Didysis altorius dviejų tarpšnių, pirmame tarpšnyje stovėjo 4 gipsinės evangelistų statulos. Antrame tarpšnyje kabojo šv. Juozapo Globos paveikslas, o šonuose stovėjo Mozės ir Dovydo statulos su dviem cherubinais, aukščiau kabojo Švč. Jėzaus Širdies paveikslas paauksuotuose rėmuose, o iš šonų buvo dvi gipsinės vazos.

Dešinysis šoninis altorius buvo vyskupo Jono Nepomuko Kosakovskio leistos Dievo Gailestingumo brolijos, taip pat dviejų tarpšnių. Pirmame tarpšnyje paauksuotuose rėmuose kabojo Dievo Gailestingumo paveikslas, o iš šonų stovėjo šv. Jono Krikštytojo ir šv. Barbaros gipsinės statulos. Antrame tarpšnyje kabojo šv. Jono Nepomuko paveikslas irgi paauksuotuose rėmuose, o jo šonuose buvo po gipsinį angelą.

Kairėje pusėje Švč. Mergelės Marijos Aplankymo altorius. Pirmame tarpšnyje kabojo irėmintas Švč. Mergelės Aplankymo, taip pat uždengiamas Aušros Vartų Švč. Mergelės paveikslai. Iš šonų stovėjo gipsinės šv. Joakimo ir šv. Onos statulos. Antrame tarpšnyje kabojo šv. Antano paveikslas, o jo šonuose – po gipsinę angelo statulą.

Šoniniai altoriai buvo įrengti ties bažnyčios užlaužimu. Šie trys altoriai turėjo mūrinius pamatus ir medinius stalus.

Ketvirtas medinis altorius buvo įrengtas priešais zakristiją. Šis altorius taip pat dviejų tarpšnių, su šv. Justino ir Nukryžiuotojo paveikslais. Vėlesnėse vizitacijose šis altorius nebeminimas.

Šventoriaus kampe stovėjo varpinė iš 4 stulpų, dengta malksnomis, kabojo 3 varpai. Didžiausias svėrė 600 svarų (245,7 kg), mažesnis – 140 svarų (67,6 kg), o mažiausias – 60 svarų (24,6 kg). Didysis varpas buvo lietas 1794 m. Karaliūčiuje Henriko Ernesto Begrovo (Begrow), kiti du varpai turėjo 1791 m. gamybos datas.

Klebonija buvo 17,5 × 11 m dydžio. 1817 m. klebonas Domininkas Jackevičius dar pastatė 3 svirnius, kelis ūkinius pastatus⁵.

Žlugus idėjai pastatyti mūrinę šventovę, po 1820 (iki 1830) m. pakeisti pietinės sienos supuvę rąstai. Keičiant rąstus bažnyčia padidinta, uždengtas šiaudų stogas. 1830 m. vizitacijoje bažnyčia nurodyta 43 uolekčių ilgio ir 20 uolekčių pločio, t. y. 28,5 × 13 m dydžio⁶.

1832 m. iš uždaryto Skapiškio dominikonų vienuolyno Panemunėlio bažnyčiai perduoti kai kurie liturginiai reikmenys, taip pat 550 svarų sveriantis varpas. Turbūt gautas varpas buvo perduotas kitai bažnyčiai, nes vėliau nebeminimas. Mirus kun. D. Jackevičiui, po 1832 m. iš suvežtų mūrinės bažnyčios statybai plytų buvo apmūrytas šventorius. Neaišku, kam sunaudoti kiti akmenys. 1837 m. prie klebonijos augo nemažas vaismedžių sodas⁷.

1843 m. naikinant bažnytinę žemėvaldą Panemunėlio bažnyčia priskirta žemiausiai 5 klasei. Pagal klasę caro valdžia klebonams mokėjo algas. Rodos, kad 5 klasės klebono alga buvo 230 rublių metams. Kadangi Panemunėlio bažnyčios žemė neviršijo 33 dešimtinių, joje negyveno valstiečių, klebonijos pavaldinių, palikta anksčiau turėta žemė.

1849 m. surašytoje kronikoje pažymėta, kad Panemunėlio bažnyčia medinė, sena, dengta šiaudais. Jai 1848 m. įtaisytos naujos durys. 1849 m. pristatytas bokštelis. Padarytas Korinto stiliaus priekis su 6 medinėmis kolonomis⁸.

1849 m. pabaigoje prie Žemaičių vyskupijos prijungti 8 Vilniaus vyskupijos dekanatai, tarp jų ir Obelių. Panemunėlio parapija atsidūrė Žemaičių vyskupijoje.

Nors 1888 m. vizitacijoje teigiama, kad Panemunėlio bažnyčia pataisyta ir naujai uždengta malksnomis 1850 m., tačiau tai įvyko vėliau. 1851 m. liepos 11–12 (23–24) d. Panemunėlyje lankėsi vyskupas Motiejus Valančius ir 1706 asmenims suteikė Sutvirtinimo sakramentą. Ta proga surašytoje šios bažnyčios vizitacijoje rašoma, kad stogas dengtas šiaudais ir reikia naujo. Antrą kartą vyskupas M. Valančius čia lankėsi 1859 m. liepos 7 (19) d., 572 asmenims suteikė Sutvirtinimo sakramentą⁹.

Taigi po 1851 m. malksnomis uždengtas šventovės stogas, nurodoma, kad per tą remontą *atnaujintos visos bažnyčios sienos*¹⁰.

Vėliau bažnyčia nebebuvo žymiai remontuojama. Keitėsi jos vidus. Pavyzdžiui, iš 1888 m. vizitacijos galime įsitikinti, kad altoriuose dalis ankstesnių paveikslų jau buvo pakeisti kitais, nebeminimos gipsinės skulptūros. 1855 m. testamentu kun. Jonas Danevičius paliko Panemunėlio klebonijai savo įvairių knygų biblioteką¹¹. Leidinių kiekis nenurodytas. Gal kun. J. Danevičius buvo kilęs iš Panemunėlio parapijos. 1854 m. jis nurodytas Vilniaus vyskupijos Gėlvonų klebonu.

1888 m. gegužės 19 (31) d. vyskupas Mečislovas Paliulionis pašventino parapijos kapines.

Iki 1795 m. Šetekšnų Koscialkovskių dvare pastatyta medinė koplyčia.

⁵ 1820 m. Panemunėlio bažnyčios vizitacija, *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 29, l. 208–221.

⁶ 1830 m. Panemunėlio bažnyčios vizitacija, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 241, l. 626.

⁷ 1837 m. Panemunėlio bažnyčios inventorių, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 589–593.

⁸ 1849 m. Panemunėlio bažnyčios kronika, *VUB RS*, f. 4, A–2818.

⁹ Valančius M. *Namų užrašai*, Vilnius, 2003, p. 719, 767; 1851 ir 1888 m. Panemunėlio bažnyčios vizitacijos, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 563, l. 1, 24.

¹⁰ Kun. Matelionis J. *Panemunėlis, Panevėžio vyskupija*, Vilnius, 1998, p. 462–463.

¹¹ 1872 m. Panemunėlio bažnyčios inventorių, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 361, l. 22; Kun. Matelionis J. *Min. veik.*, p. 466.

Šetekšnų dvaro gyvenamasis namas.
2006 m.
A. Petrašiūno nuotr.

1820 m. ji buvo $9,7 \times 7,8$ m dydžio, dengta šiaudais. Sienojai vietomis papuvę, 4 langai, grindys lentų. Viduje vienas staliaus darbo altorius, kabojo Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Buvo ir sakykla. Prie koplyčios gyveno dvaro išlaikomas kunigas Adomas Pileckis. Kun. J. Matelionis nurodo, kad Panemunėlio bažnyčios archyve buvo 1795–1814 m. Šetekšnų koplyčios krikšto metrikų knygos. Koplyčia nugriauta iki 1838 m. ir nebeatstatyta¹².

Mūrinė bažnyčia

Netikėtai 1896 m. caro valdžia pranešė, kad bažnyčioms atstatyti ar perstatyti nebereikia valdžios leidimo, nes to nenumato įstatymai. Viską spręsti paliekama vyskupijų kurijoms. Tikrai reikėjo, kad būtų gubernijos Statybos valdybos patvirtintas projektas. Tokia *malonė* buvo atšaukta 1899 m. Iki tol, nuo 1863 ir po 1899 m., valdžios pareigūnai įvairiais pretekstais neduodavo statybai leidimų, susirašinėjimais trukdavo po kelerius metus. Priekabių būdavo įvairių: bažnyčios vienoje ar kitoje vietovėje visai nereikia, sena bažnyčia dar tvirta, tarp parapijiečių yra nesumokėjusių mokesčių, projekto sąmata per brangi, nuskurdins žmones ir panašiai. Kadangi valdžios leidimų Lietuvoje nebuvo reikalaujama, 1896–1899 m. buvo pastatyta ar pradėta statyti daug mūrinių bažnyčių.

Neliko abejingas tokiai galimybei ir kun. J. Katelė. Tikriausiai pasitarus su Panemunėlio dvarininku Kazimieru Sveteckiu Rygojė gyvenusiam architektui Florijonui Vyganovskiui užsakyta parengti mūrinės bažnyčios projektą. Galima manyti, kad K. Sveteckis kur nors Lenkijoje ar Vokietijoje buvo matęs bažnyčią, kurios bokštas baigiasi dvišakėmis smailėmis. Tokį F. Vyganovskio parengtą projektą 1896 m. pabaigoje kun. J. Katelė pasiuntė kurijai ir paprašė išduoti aukoms rinkti knygą. Projektas tvirtinti pasiūstas gubernijos Statybos valdybai. Įpareigotas projektą patikrinti inžinierius Piotras Serbinovičius pareikalavo skliautų ir bokšto stabilumo skaičiavimų. Be to, jis suabejojo, ar dvišakis bokštas atrodys nepriekaištingai architektūrine prasme. 1897 m. balandžio pabaigoje F. Vyganovskis pateikė kurijai Statybos

¹²1820 m. Šetekšnų koplyčios aprašymas vizitacijos akte, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 29, l. 217–218; Kun. Matelionis J. *Min. veik.*, p. 464.

valdybos reikalautus skaičiavimus ir paaiškinamąjį raštą. Tų metų liepos pabaigoje projektas patvirtinamas. Jo sąmatinė vertė 34 965 rubliai. Palyginti nedidelei Panemunėlio parapijai tai buvo gana brangus projektas. Kurija leido statyti Panemunėlio bažnyčią ir tam rinkti aukas. 1897 m. rugsėjo 25 (spalio 7) d. atvykęs Obelių dekanas išrinko bažnyčiai statyti vietą šalia senosios, buvo sudarytas statybos komitetas, į kurį įėjo šie asmenys: kun. J. Katelė, Kazimieras Sveteckis, Juozapas Tūbelis, Rapolas Baleišis, Jonas Bieliūnas, Kazimieras Baublys, Stanislovas Adomonis, Juozapas Sokas.

1898 m. sėkmingai pamūryti pamatai; juos tų metų rugsėjo 13 (25) d. pašventino Obelių dekanas, Rokiškio klebonas, kun. Juozapas Federavičius¹³.

Dvi eilės virš pamatų išmūrytos tašytais akmenimis. Statybai trūko pinigų. 1900 m. Panemunėlio dvaro savininkas K. Sveteckis leido nemokamai paskirtame 3 ha žemės sklype įrengti plytinę. 1904 m. kun. J. Katelė prašė išrūpinti leidimą įsigyti bažnyčios statybai medienos iš valstybinio miško. Rodos, kad valdžia medieną leido pirkti. Sienų mūrijimo darbai pradėti 1904 m. 1907 m. vasarą Mykolas Brenšteinas jau matė išmūrytas sienas, dar reikėjo mūryti bokštą. Nesuprantama, kodėl Brenšteinas savo rašinyje teigia, kad bažnyčios statyba kainuos apie 17 000 rublių. Jau minėta, kad apskaičiuota sąmata buvo daugiau negu dvigubai didesnė. Kadangi klebono sveikata silpo, į darbus aktyviai įsijungė jaunas vikaras kun. Juozapas Budrikas, kuris, mirus kun. J. Katelei, liko Panemunėlio klebonu. Jam teko bažnyčios statybos baigimo našta. 1910 m. rangovas J. Iliška atsisakė toliau tęsti statybą. Sutarta su kitu rangovu Aleksandru Bandomyru, kuris apsiėmė išmūryti bokštą, uždengti stogą, sudėti langus, grindis. 1910 m. gautas leidimas rinkti statybai aukas visoje vyskupijoje.

1911 m. gegužės 8 (21) d. atvykęs gubernijos architektas Nikolajus Andrejevas apžiūrėjo naująją bažnyčią. Buvo surašytas komisijos aktas, kad bažnyčia pastatyta nenukrypus nuo projekto iš kokybiškų statybinių medžiagų ir nėra kliūčių leisti laikyti pamaldas¹⁴.

Matyt, įrengus Didįjį altorių Panemunėlio naująją bažnyčią 1911 m. rugsėjo 17 (30) d. iškilmingai pašventino prelatas Maironis¹⁵.

Naujoji bažnyčia sumūryta iš raudonų plytų, turi neogotikos bruožų, trijų navų, su keturkampiu bokštu ir iš jo atsišakojusiomis dviem smailėmis. Tai vienintelė bažnyčia Lietuvoje, turinti viršuje dvišakes smailės. Bažnyčia stačiakampio plano, 42 × 18,3 m dydžio, bokšto aukštis 52 metrai. Stogas iš pradžių uždengtas čerpėmis. Vidurinės navos gale erdvi presbiterija, o šoninių navų galuose – zakristijos. Bažnyčios vidus glaistytas baltai.

1912 m. pavasarį kun. J. Budrikas paprašė vyskupijos leidimo nugriauti senąją medinę bažnyčią, jos tinkamą medieną panaudoti bažnyčios tarnų namo statybai, o netinkamą – kurui. 1913 m. medinė bažnyčia buvo nugriauta.

1915 m., priartėjus frontui, įsakyma nuimti visus tris varpus. Jie buvo išvežti į Rusiją. 1915 m. sprogdinant geležinkelio tiltą išbyrėjo bažnyčios stiklai. Sudėti 1923 m.

¹³Panemunėlio bažnyčios statybos byla, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 3818, l. 1–13; Kun. Matelionis J. *Min. veik.*, p. 465; Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, Kaunas, 1934, p. 190–191.

¹⁴*Ten pat*; Brenstejn M. Z wyciecki letniej w Jezioroskie, *Kurjer litewski*, 1907, nr. 196.

¹⁵Panemunėlis, *Šaltinis*, 1911, Nr. 41, p. 487.

1922 m. gegužės 8 d. Panemunėlio bažnyčią konsekrovo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius.

Išvežtų į Rusiją varpų parapija nebeatgavo. Vietoj jų iš gautų kitų varpų vienas perduotas Panemunėlio bažnyčiai.

Rodos, kad Didysis altorius įrengtas tuoj pastačius bažnyčią Juozapo Tūbelio lėšomis. Viduryje pastatyta medinė šv. Juozapo, o šonuose – mažesnės šv. Petro ir Povilo statulos.

Dešinės navos gale Šv. Antano altorius įrengtas Marijonos Bitinienės lėšomis savo sūnaus, žuvusio Pirmajame pasauliniame kare tarnaujant Amerikos kariuomenėje, atminimui.

Kairės navos gale 1931 m. Šalčiaus lėšomis žmonos Emilijos Tūbelytės atminimui įrengtas Šv. Martyno altorius.

1925 m. klebono Kazimiero Mockaus pastangomis vidurinės navos čerpių stogas pakeistas cinkuota skarda. Be to, šio klebono rūpesčiu 1930 m. bažnyčios šventorius aptvertas metaline tvora su akmenų mūro pamatais.

1930 m. praplėstos parapijos kapinės, 1937–1938 m. jos apmūrytos. 1941 m. birželio mėn. per karo veiksmus apgadintas bažnyčios bokštas¹⁶.

Panemunėlio šv. Juozapo Globos bažnyčia, vienintelė Lietuvoje turinti dvišakes bokšto smailes. 2006 m. A. Petrašiūno nuotr.

Panemunėlio bažnyčia iš pietryčių pusės. 2006 m. A. Petrašiūno nuotr.

¹⁶Kun. Matelionis J. *Min. veik.*, p. 465–471.

*Panemunėlio bažnyčios presbiterija.
2006 m. A. Petrašiūno nuotr.*

*Panemunėlio bažnyčios bokštai
ir šoninė siena. 2006 m.
A. Petrašiūno nuotr.*

Panemunėlio bažnyčios kunigai

Šiame skyrelyje pateikiamos tik Panemunėlio klebonų biogramos ir surašyti toje parapijoje dirbę vikarai. Žinios imtos daugiausia iš Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų kunigų kalendorių, vizitacijų aktų, kitų dokumentų bei literatūros.

Kun. Tomas Krainovskis (*Kroynowski*). Buvo pirmasis Panemunėlio klebonas (1791–1804). Kilęs iš Žemaitijos. Gimė apie 1756 m. Baigė Vilniaus misionierių vienuolyno studijas. Kunigu išventintas 1782 m. Penkerius metus ėjo vikaro pareigas Kùktiškėse ir trejus – Utenojė. Nuo 1791 m. Panemunėlio klebonas. Panemunėlyje pamokslus sakydavo lietuvių kalba. Jam klebonaujant vikaro nebuvo. Mirė 1804 m.¹⁷

Kun. Domininkas Jackevičius (*Jackiewicz*). 1804–1833 m. klebonavo Panemunėlyje. Gimė apie 1773 m. 1797 m. mokėsi Krāžių mokykloje. Baigė Vilniaus kunigų seminariją (prie Šv. Jurgio bažnyčios). Kunigu išventintas apie 1800 m. ir paskirtas vikaru į Kāmajus, iš ten 1804 m. atvyko į Panemunėlį. Mirė 1833 08 15 (27) Panemunėlyje.

1809–1832 m. vikaru buvo kun. Petras Gacevičius. Mirė Panemunėlyje 1832 06 25 (07 07)¹⁸.

Kun. Juozapas Daukša. 1833–1837 m. buvo Panemunėlio parapijos klebonas. Gimė apie 1803 m. Kunigu išventintas 1827 m. ir paskirtas vikaru į Šešuoliùs, 1828 m. – į Dusetas, 1829 m. – į Kamajus. 1833 m. apgynė teologijos kandidato laipsnį ir paskirtas Panemunėlio klebonu. 1837 m. toms pat pareigoms iškeltas į Pāndelį, ten mirė 1850 08 27 (09 08).

Prie jo 1832–1834 m. vikarais buvo kun. Bonifacas Fedoravičius, o 1835–1839 m. – kun. Jurgis Grušeckis¹⁹.

Kun. Bonifacas Fedoravičius (*Fiedorowicz*). Antrąkart atkeltas į šią parapiją, klebonu buvo 1837–1851 m. Gimė apie 1807 m. Kunigu išventintas 1832 m. Netrukus paskirtas Panemunėlio vikaru, 1834–1837 m. – vikaras Kamajuosė. 1837 m. paskirtas Panemunėlio klebonu. Eidamas šias pareigas mirė 1851 02 16 (28).

Prie jo darbavosi šie vikarai: kun. Fabijonas Narkevičius (1842–1844); kun. Karolis Pankevičius (1845–1847); kun. Juozapas Paulauskas (1848)²⁰.

Kun. Liudvikas Urnikas (*Urník*). 1851–1856 m. klebonavo Panemunėlyje. Tai pirmas klebonas – Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijos auklėtinis. Gimė apie 1813 m. Kunigu išventintas 1837 m. Netrukus paskirtas Kvėdarnos vikaru. 1843–1848 m. Pajūrālio filialistas, o 1849–1850 m. vikaras Bùtkiškeje. 1851 m. paskirtas Panemunėlio klebonu. Eidamas šias pareigas mirė 1856 m. Jam vadovaujant parapijai vikaro nebuvo²¹.

Kun. Pranciškus Jastržemskis (*Jaszczemski, Jastrzēbski*). 1856–1868 m. buvo Panemunėlio parapijos klebonas. Gimė apie 1826 m., kunigu išventintas 1850 m., paskirtas vikaru į Pānevėžį. 1852–1855 m. buvo vikaras Alūkstojė (Latvija), iš kur paskirtas į Panemunėlį. 1868–1869 m. buvo Užpālių, 1870–1887 m. –

¹⁷Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976, p. 180; 1803 m. žinios apie Panemunėlio kleboną, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3611, l. 78.

¹⁸Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini 1810–1834.

¹⁹Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini 1833–1837.

²⁰Directorium ... pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini 1833–1850; Directorium... pro Dioecesi Telsensi, seu Samogitiensi in annum Domini 1851–1852.

²¹Directorium... pro Dioecesi Telsensi, seu Samogitiensi in annum Domini 1836–1857.

Panemunėlio bažnyčios choras. Iš Valentino Misiūno albumo

Šalako klebonu. 1885 m. suteiktas garbės kanauninko titulas. 1887–1900 m. buvo Šiluvos klebonu. Nuo 1900 m. altaris Rasiūniuose, kur mirė 1906 m. Jam klebonaujant Panemunėlyje vikaro nebuvo²².

Kun. Pranciškus Staškovskis (*Staszkowski*). Panemunėlio klebonu buvo 1868–1872 m. Gimė apie 1836 m. Kunigu išventintas 1859 m. ir paskirtas vikaru į Tryškius, 1860 m. – Drūkšius, 1862 m. – į Užvėrį (*Zawierz*), 1863 m. – į Tauragnūs, 1864 m. – į Užpaliūs, iš kur 1868 m. atkeltas į Panemunėlį. 1872 m. sukeistas su Zarasų klebonu kun. J. Katele. Kun. P. Staškovskiui reikėjo rūpintis neseniai statytos Zarasų bažnyčios remontu. 1874 m. atvykęs tirti, kodėl pleišėja mūrinės bažnyčios sienos, architektas Ustinas Golinevičius nustatė, kad pamatai pamūryti ant medinių kaladžių, paimtų iš senų pastatų. Kaladėms pūvant pradėjo smukti pamatai ir pleišėti sienos. Atkasus pamatus mažais tarpais ir kalades pakeitus cemento akmenų mūru, Zarasų bažnyčios sienos nebepleišėjo. 1880 m. paskirtas Subačiaus klebonu. Mirė 1900 05 04 (17) Subačiuje. 1868–1872 m. vikaro Panemunėlyje nebuvo²³.

Kun. Jonas Katelė. Ilgametis Panemunėlio klebonas (1872–1908). Gimė 1831 m. sausio 1 (13) d. Kupiškio parapijoje, Suvainių kaime, priklausiusiame Kupiškio dvarui. Jo tėvai buvo valstybiniai valstiečiai. Rodos, kad apie 1846 m. mokėsi Kupiškio Valstybės turtų ministerijos įsteigtoje mokykloje, kitais metais priimtas į Panevėžio bajorų mokyklą. Baigęs tos mokyklos kursą (5 klases), 1853 m. įstojo į Važnių kunigų seminariją. Kunigu išventintas

²²*Ten pat*, 1857–1907.

²³*Directorium... pro Dioecesi Telsensi, seu Samogitiensi in annum Domini 1859–1901; LVIA, f. 669, ap. 3, b. 3626, l. 125–126 (Pranešimai apie Zarasų bažnyčios remontą).*

1855 m. lapkričio 17 (29) d. Dirbo vikaru Naujamiestyje, nuo 1859 m. – Jūzintuosė, nuo 1861 m. – Dusetosė. Netrukus paskirtas į Zārasus, kur buvo baigiama statyti mūrinė bažnyčia. 1864 m. suėmus ir ištrėmus kleboną Mykolą Skorupską, tapo Zarasų klebonu. 1869 m. klebonas J. Katelė pranešė vyskupui, kad Zarasų bažnyčioje atsirado 12 plyšių, iš lauko pusės nubyrėjo dalis tinko. Tie plyšiai atsirado todėl, kad bažnyčia mūryta ant žymiai anksčiau išlietų pamatų. Kaip vėliau paaiškėjo, tie pamatai buvo pamūryti ant medinių kaladžių, padarytų iš senų pastatų, ir greitai supuvo. 1872 m. kun. J. Katelė paskiriamas Panemunėlio klebonu; ten išbuvo iki mirties. Mirė 1908 m. gegužės 8 (21) d. Plačiau apie kun. J. Katelę ir ypač jo švietimo darbą rašoma atskirai, taip pat skelbiami dokumentai, keletas atsiminimų.

*Panemunėlio vikaras
Aleksandras Štombergas.
V. Šteinbergo nuotr.*

1872–1887 m. Panemunėlyje vikaro nebuvo, vėliau darbavosi šie kun. J. Katelės talkininkai: kun. Aleksandras Štombergas (1887–1889), kun. Juozapas Staškevičius (1889–1890; nemokėjo lietuviškai), kun. Karolis Perekšlis (1890–1897), kun. Vaclovas Kymantas (1897–1899), kun. Edvardas Tomas (1899), kun. Povilas Dogelis (1900–1901), kun. Juozapas Šereiva (1902–1904), kun. Feliksas Paškonis, teologijos kandidatas (1905), kun. Stanislovas Rindokas (1906). 1905 m. Panemunėlio vikaru paskirtas kun. Juozapas Budrikas²⁴.

Kun. Juozapas Budrikas. 1908–1919 m. buvo parapijos vadovu. Gimė 1873 m. Kunigu išventintas 1896 m. ir paskirtas vikaru į Vidūklę, o 1899 m. – į Varniūs. 1905 m. trumpai buvo vikaru Betūgaloje. Dar tais pačiais metais paskirtas vikaro pareigoms į Panemunėlį, kur buvo statoma nauja bažnyčia. Mirus kun. J. Katelei, paliktas jo įpėdiniu. Sėkmingai baigė šventovės statybą. Po 1911 m. šventadieniais bažnyčioje nebeskaitė Evangelijos lenkiškai. Už tai Panemunėlio dvaro savininkas Kazimieras Sventeckis uždraudė dvaro ganyklose ganyti klebonijos gyvulius, nebeskyrė iš dvaro miško kuro ir statybinės medienos. Ankstesni klebonai tuo naudojosi nuo 1791 m. 1919 m. neleido laidoti kapinėse paskutinės išpažinties neatlikusio parapijiečio Jono Šarkausko. Pasiskundus bolševikų valdžiai, suimtas ir išvežtas iš Panemunėlio. Kurį laiką neturėjo pareigų. 1921–1927 m. buvo Tvėrų, 1927–1933 m. Tėnenių klebonu. Pablogėjęs sveikatai, paskirtas Vėžaičių kuratu, kur mirė 1933 11 17. Jo klebonavimo laikotarpiu Panemunėlyje tik tai 1911 m. buvo vikaras – kun. Antanas Samavičius²⁵.

Kun. Pranciškus Vitkevičius. Ne visai tiksliais duomenimis, 1919–1920 m. šis kunigas buvo Panemunėlio klebonu. Gimė 1870 m., kunigu išventintas 1901 m. 1921 m. iš Panemunėlio paskirtas Alizāvos kuratu. Nuo 1926 m. liko Kaūno arkivyskupijoje, ėjo įvairias pareigas. Nuo 1934 m. paskirtas Skarūlių klebonu, kur tebebuvo ir 1939 m.²⁶

²⁴1869 05 31 kun. J. Katelės pranešimas Žemaičių vyskupui, *L VIA*, f. 669, ap. 3, b. 3626, l. 31–32; Bičiūnas V. *Min. veik.*, p. 162–169.

²⁵Bičiūnas V. *Min. veik.*, p. 173–174; Directorium... pro Dioecesi Telsensi, seu Samogitiensi in annum Domini 1896–1926; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituaniae pro anno Domini 1927–1934.

²⁶Directorium... pro Dioecesi Telsensi, seu Samogitiensi in annum Domini 1900–1926; Elenchus ... pro anno Domini 1927–1940.

*Panemunėlio bažnyčios choras ir orkestras.
Sėdi ant suolo (iš dešinės): 2-as klebonas
J. Matelionis, 5-as vargonininkas
M. Levandavičius. Apie 1936 m. PSM-187*

*Priėmę pirmąją šv. Komuniją. 1936 06 19.
Iš Janinos Vaitoškaitės albumo*

Panemunėlio parapijos jaunimas klebonijos sode. Trečioje eilėje 5-as iš dešinės klebonas J. Matelionis. Apie 1937 m. PSM-176

Jaunųjų šeiminkių kursų lankytojos su Panemunėlio klebonu J. Matelioniu (sėdi 2-as iš kairės) ir vikaru Antanu Simonaičiu (sėdi greta J. Matelionio). Stovi (iš kairės): A. Braziūnaitė, B. Jurgelionytė, Valavičiūtė, E. Vaičionytė, B. Vaičionytė, M. Marcijonaitė, B. Pranckūnaitė, M. Bieliūnaitė... 1937 m. PSM-20

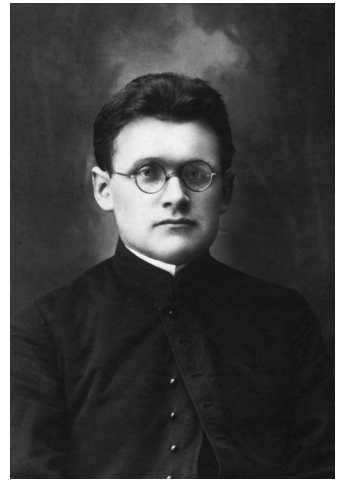
Panemunėlio parapijos merginos pasibaigus jaunujų šeimininkių kursams. 1937 m. PSM-185

Vikaras Vytautas Tvarijonas, klebono J. Matelionio sesers Antaninos sūnus. Apie 1937 m. PSM-186

Kun. Kazimieras Mockus. 1921–1935 m. vadovavo Panemunėlio parapijai. Gimė 1870 m., kunigu išventintas 1896 m., po kurio laiko paskirtas Alantės, 1897 m. – Pāšušvio, 1900 m. – Šiaulėnų, 1901 m. – Kūpiškio, 1904 m. – Alantos, 1907 m. – Vandžiogalos vikaru. 1909–1921 m. buvo Alizāvos filijos kuratas. Pablogėjus sveikatai 1935 m. liko altaristu Kupiškyje, ten ir mirė 1936 11 01. Šiuo laikotarpiu 1931–1933 m. Panemunėlyje vikaru buvo kun. Mykolas Grigaliūnas, 1934–1935 m. – kun. Juozapas Garška²⁷.

Kun. Juozapas Matelionis. 1935–1950 m. buvo Panemunėlio parapijos klebonu. Gimė 1893 03 25 (04 07) Alantos valsčiuje. Mokėsi Alantos pradinėje ir Utenės miesto mokykloje. Vėlniujje ir Marijāmpolėje lankė pedagoginius kursus. Mokėsi Kauno kunigų seminarijoje ir studijavo Kauno universiteto Teologijos fakultete. Kunigu išventintas 1922 04 02. Paskirtas vikaru į Rokiškį. Čia aktyviai reiškėsi katalikiškų organizacijų veikloje. Nuo 1932 m. kuratas Ragėliuose, o iš ten atkeltas į Panemunėlį. 1950 11 17 suimtas. Sovietinio saugumo Ypatingojo pasitarimo nubaustas 10 metų pataisos darbų lagerio, konfiskuojant visą turtą. 1951 m. išvežtas į Marijinską. 1954 m. rugsėjo mėn. gydytojų komisija pripažino invalidu, o tų metų spalio mėn. Kemerovo srities teismo sprendimu kun. J. Matelionis paleistas. Grįžęs Lietuvon buvo

Panemunėlio vikaras Antanas Simonaitis. PSM-274

²⁷ Ten pat.

Panemunėlio parapijiečiai laukia atvykstančio vyskupo Kazimiero Paltaroko. 1933 m. PSM-17

Per dabartinės Panemunėlio bažnyčios pastatymo 75 metų (1911–1986) jubiliejų. Antroje eilėje stovi kunigai (iš kairės): 2-as A. Valančiūnas, 4-as A. Vaškevičius, 5-as A. Simonaitis, 7-as L. Lukšas. Iš Virginijos Mikalauskienės albumo

Aktyviausi parapijiečiai su kunigu A. Vaškevičiumi keliavo po Lietuvos šventas vietas. Iš V. Mikalauskienės albumo

altaristu prie Utenos bažnyčios. Mirė 1964 m. Palaidotas Utenos kapinėse. Parašė Panemunėlio bažnyčios istorinę apžvalgą.

1936–1942 m. Panemunėlio vikaru buvo kun. **Antanas Simonaitis**. Gimė 1910 03 07 (20) Klóvainių parapijoje, Beržinių kaime. Mokėsi Klovainių, Rozalimo mokyklose, Linkuvės gimnazijoje. 1929 ištojo į Kauno kunigų seminariją. 1936 05 31 iššventintas kunigu. Kelis mėnesius buvo vikaru Pābiržėje, o vėliau tais pačiais metais

paskirtas į Panemunėlį. 1943 m. daugiau negu pusmetį vikaras Naujamiestyje. 1944–1947 m. buvo Vilkijės klebonas, vėliau vikaras Kietaviškėse. Ten 1951 03 28 suimtas. Už antisovietinę agitaciją nuteistas 10 metų pataisos darbų lagerio. Paleistas 1956 06 13. Liko Vilniaus arkivyskupijoje. 1958 buvo vikaru Adūtiškyje²⁸.

Po kun. J. Matelionio arešto 1950 m. į Panemunėlio parapiją buvo paskirtas kun. **Antanas Valančiūnas**, 1966 m. jį pakeitė kun. **Antanas Vaškevičius**. Nuo 1976 m. Panemunėlio parapiją administravo kun. **Leonas Lukšas**, nuo 1986 m. – kun. **Vladas Kremenskas**.

* * *

1933 m. parapiją vizitavo pirmasis Panevėžio vyskupijos vyskupas **Kazimieras Paltarokas**, 1959 m. – vyskupas **Julijonas Steponavičius**.

2004 m. Sutvirtinimo sakramentą tikintiesiems teikė vyskupas **Jonas Kauneckas**.

1986 m. Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčia minėjo 75 metų, o 2011 m. – 100 metų jubiliejų.

²⁸ LCVA, f. R181, ap. 6, b. 36, l. 41, 45; Elenchus ... provinciae ecclesasticae Lituaniae pro anno Domini 1927–1940; Kun. Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, 1992, p. 311.

Sužeistas Panemunėlio varpas

Libertas Klimka

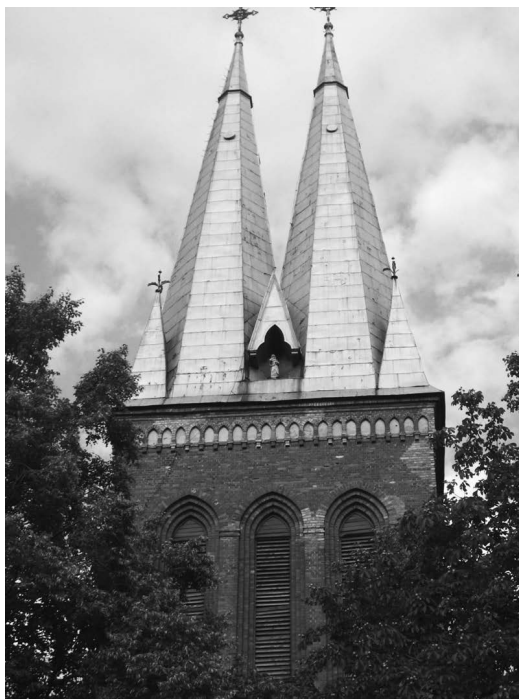
Varpas – žemės ir dangaus jungties simbolis; jo prakilnūs garsai kviečia maldai, susikaupimui, atminimui, perteikia kokią svarbią žinią. Varpo dūžiai – tai tarytum Dievo balsas žmonėms. Katalikų bažnyčioje pamaldų metu varpais buvo pradėta skambinti nuo VII a. Bažnyčių varpai seniau diktodavo miestų ir miestelių gyvenimo ritmą. Jie tris kartus per dieną kviesdavo sukalbėti „Viešpaties angelo“ maldą. Daug kur ši tradicija sugrįžo; bažnyčios varpai vėl kviečia žmones į sekmadienines šventąsias mišias, jais skambinama iškilmingų procesijų metu. Suskamba varpai netikėtai gaisro, kitų nelaimių metu. Laidotuvių metu jie aidi tarsi palydos žingsniai, monotoniškai ir gaudžiai iškilmingai: „Dūšia dangun, kūnas – žemėn...“ Būdavo sakoma, kad varpo skambėjimas nuveja piktąsias dvasias, sustabdo epidemijų plitimą. Istoriografiniai šaltiniai mini net apie priesaikų sutvirtinimą, atliekamą po varpais. Šiandienės paminklosaugos požiūriu varpas yra didelė kultūros paveldo vertybė, nes sukaupia savyje technologijos, meno ir istorijos verčių aspektus. Be to, varpas funkcionuoja skirtingų papročių, tikėjimų, religijų sferose.

Į kaimo žmonių atmintį bažnyčios varpų garsai taip pat giliai įsirašę. Ne vienas bažnytikėmis didžiudavosi savųjų varpų skambumu, girdimumu. Gailaudavo parapijonys jų netekę per karus. O iš kaimyninių bažnytikėmis ir nepiktai pasišaipydavo, garsažodžiais pamėgdžiodami jų varpo dūžius.

Nemažai iš Lietuvoje esančių bažnytinių varpų (šiuo metu 249) įtraukti į valstybinį kultūros vertybių registrą, tačiau tik nedidelė jų dalis yra moksliskai aprašyti, visapusiškai ištyrinėjus jų ypatybes bei istorinę vertę. Reiktų ypač atkreipti dėmesį į išlietuosius mūsų krašte, nes jų kokybė – svarbus Lietuvos technologinių pasiekimų lygmens įvairiais praeities laikotarpiais rodiklis. Be to, jie yra ir istorinės atminties ženklai. Šiuo požiūriu objektas itin įdomus: būdavo įprasta liejant įrašyti metus, meistro ir liejyklos vardus, užsakovus ir fundatorius.

Šio straipsnio tikslas – nustatyti *in situ* ir istoriografiniu bei lyginamuoju istoriniu metodais vieno Vilniaus liejyklos varpo paveldosauginę vertę, taip pat iširti jo atsiradimo Panemunėlio bažnyčios istoriją.

Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčia puikuoja labai originalios architektūros sudvejintais bokštais (1 pav.).

1 pav. Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios bokštai. 2009 m. Aut. nuotr.

Jų bendroje pagrindo ertmėje ant medinės konstrukcijos pakabintas išskirtinis varpas (2 pav.). Tai vieno garsiausių vilniškių meistrų Gustavo Miorko (Mörk, Merk) liejinys. Apie tai byloja įrašas graiže: 1754 VILNAE 13 MENSE SEPTEM: ME EFVDIT GUSTAVVS MÖRK (lotyniškai: „1754 metais rugsėjo 13 d. Vilniuje mane išliejo Gustavas Miorkas“) (3 pav.). Varpo matmenys tokie: skersmuo – 125 cm; liemens ilgis – apie 95 cm; graižo plotis – 17 cm, augalinio ornamento, juosiančio pečius, plotis – 25 cm; šešių ausų aukštis – 18 cm; metalo storis viršutinėje varpo dalyje – apie 4 cm. Liežuvis geležinis, kaltinis, sukniedytas, jo ilgis – 100 cm, bumbulo skersmuo – 14 cm. Vienoje pusėje ant varpo liemens išlietas vyskupo reljefas, o abipus šios figūros – santrumpų raidės: kairėje – AD.M.D.C. (1600 metai), dešinėje – B.V.M.H. [Beatae Virginis Mariae honorem] (Garbė palaimingajai Mergelei Marijai) (4 pav.). Kitoje pusėje per visą varpo liemenį majuskulomis (raidžių aukštis 3 cm) išrašytos lotyniškos eilės: DOM / FRANCISCVM REVOCAT AB INDIA CASIMIRVS / VT LATIVS AVDIAT QVOD SIT INGRATIIS MIRVS / QVANDOCVMQ NOLA VOCEM SVAM DABIT / BENEFAC- TOREM CLARE TOTO ORE CLAMABIT / AVT ID PRO GLORIA DEI DICET VERIVS/ QVAD SIT CASIMIRI SOCIVS XAVERIVS (5 pav.) Pažodinis vertimas toks: „Vyskupą / Pranciškų iš Indijos šaukiasi Kazimieras / idant plačiau išgirstų, kuo jis nuostabus prieš savo norą / Kai varpas suskambės, / visu balsu liudys savo geradari / arba veikiau Dievo garbei sakys, / koks Kazimiero bičiulis yra Ksaveras“¹.

Deja, įstabusis varpas smarkiai sužalotas – jo viršutinė dalis nuskelta Antrojo pasaulinio karo metu pataikiusio sviedinio (6 pav.). Sprogimo pėdsakai žymūs pietinio bokšto angokraštyje, kuris yra permūrytas. Dabar varpas pakabintas ant geležinių lankų. Skeveldras vertėtų rūpestingai surinkti ir eksponuoti kaip tikrai reto liejinio dalį. Duženose galima ekstrapoliuojant įskaityti keletą žodžių ir paskirų raidžių: [FIL]IOLVS (sūnelis); SANCTVS (šventas); [XAV]ERIVS (Ksaveras); [MISERICOR]DIAR[UM] (gailėsčio); [FR]ANCISCUS (Pranciškus); APOT ... ; ... S; ... M.

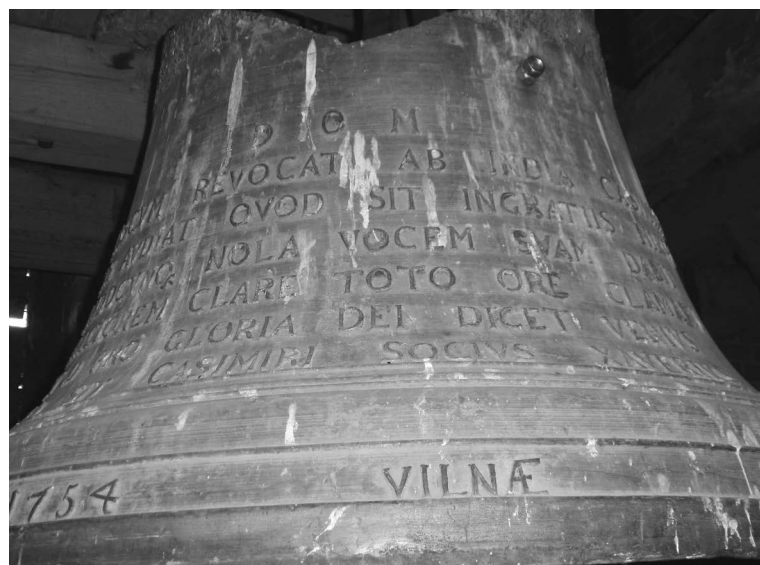
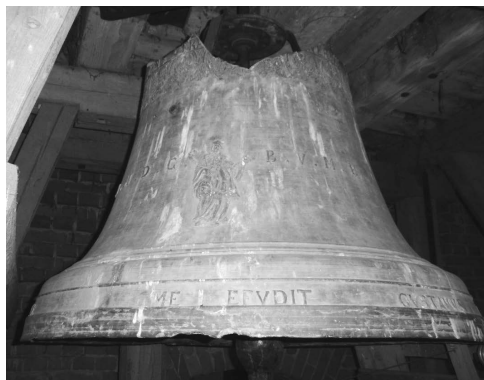
Taigi varpas yra įvardytas Pranciškumi Ksaveru, vieno iš jėzuitų ordino steigėjų, misijų Indijoje ir Japonijoje kūrėjo, provincijolo šv. Pranciškaus Ksavero (1506–1552) garbei². Galima manyti, kad ir atvaizdas varpe – šio šventojo. Tiesa, lieka neaiški 1600 metų prasmė, nes Azi-

2 pav. G. Miorko varpas Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčioje. 2010 m. Aut. nuotr.

¹ Autorius dėkoja kolegai docentui dr. Daliui Aleknai už pagalbą verčiant lotyniškąjį įrašą ir santrumpas.

² Sicari A. *Portretai. Vardų kalendorius*, Vilnius, 2000, p. 333.

3 pav. Meistro vardo įrašas varpo graiže.
2010 m. Aut. nuotr.

4 pav. Varpo dekoras: dvasiškio reljefas.
2010 m. Aut. nuotr.

5 pav. Lotyniškos eilės, šlovinančios šv. Kazimierą Ksaverą.
2010 m. Aut. nuotr.

jos apaštalas buvo kanonizuotas 1622 m. Gal čia padaryta klaida? Kreipinys į Pranciškų Ksaverą šv. Kazimiero vardu nurodo, kad varpas – būtent tokio titulo bažnyčios priklausinys. Analogiško vardo ir labai panašių matmenų varpa, išlietą Šv. Kazimiero bažnyčiai Vilniuje, mini mokslo istorikas M. Brenšteinas³. Jis nurodo to varpo skersmenį 126 cm, o aukštį – 102 cm. Varpas turėjęs šv. Pranciškaus Ksavero atvaizdą ir lotynišką penkiaeilį jo garbei. Tai buvęs vienas iš keturių meistro G. Miorco išlietų šiai iškiliai sostinės bažnyčiai varpų; visi jie 1915 m. išvežti į Rusiją. Priverstinė karo metų evakuacija daug istorinių varpų pražudė, o tie, kurie 1922–1925 m. buvo sugrąžinti, dažnai pateko ne į savo parapijas ar net į Lenkijos bažnyčias⁴. Didelė tikimybė, kad būtent Panemunėlio varpas yra iš 1832 m. uždarytosios ir vėliau paverstos stačiatikių soboru Šv. Kazimiero bažnyčios Vilniuje. Į šią parapiją patekęs sudėtingu keliu – per Maskvos karinius sandėlius.

G. Miorco varpai nebuvo plačiai pasklidę po kraštą: yra žinoma apie 11 jo lietuvių varpų Vilniaus šventovėse, 4 – Gardino, dar 3 – kitose. Visi šie liejiniai datuojami vienu dešimtmečiu – 1749–1759 m. Tokia vieno meistro varpų koncentracija paaiškinama Vilnių 1748 ir

³ Brensztejn M. *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1924, p. 85.

⁴ Žalėnas G. *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai*, Kaišiadorys, 2008, p. 56–58.

1749 m. nusiaubusiais gaisrais, taip pat ir Gardiną 1753 m. Tad meistrui minima dešimtmetį užsakymų tikrai netrūko. Vilniuje, be Šv. Kazimiero bažnyčios, jis 1758 m. išliejo varpus Misionierių bažnyčios laikrodžiui. Šiandien vienas jų skaičiuoja valandų ketvirčius Katedros varpinėje⁵. Manoma, kad jo darbo buvo ir Rotušės laikrodiniai varpai, iškelti į jos bokštą 1753 m. spalį. Gustavo Miorko varpai nenusileido kokybe jo pirmtako Jono Delamarso gaminiams⁶. Ir ne tik skambesiu, bet taip pat preciziškai švariai išlietu ornamentu reljefu ir teksto raidėmis. Varpo dekorą meistras komponavo labai saviškai: savo ir Vilniaus vardą bei metus neįprastai išdėstydavo virš graižo, varpo pečius apgobdavo plačia ornamento juosta. Tik jo vieno liejiniuose matome lotyniškus posmus, barokinėmis metaforomis pašlovinančiomis varpo vardą.

Biografinių žinių apie meistrą G. Miorką išlikę nedaug⁷. Miesto magistrato dokumentuose jo pavardė kaip mokesčių mokėtojo už nekilnojamąjį turtą pirmą kartą pasirodo 1745 m. kovo 24 d. Liejikas buvo vedęs Kelertovą. Iki 1755 m. imtinai meistras moka už „geltoną mūrnamį“, o nuo 1757 m. iki 1765 m. valdo ir kitą namą, priklausiusį Helmanui (tikėtina, buvusiam miesto laikrodininkui).

Panemunėlio bažnyčios bokštuose dar yra vienas nedidelis varpas. Jo aukštis – 45 cm; liemens ilgis – 37,5 cm; skersmuo – 41 cm. Įrašų varpas neturi; dekoruotas dviem skirtingomis ornamento juostomis; viršutinė gilesnio reljefo, apatinė – nežymi (7 pav.). Varpas dabar nenaudojamas, neturi ir pakabinimo. Ten pat ir signatūrinis varpelis; jo matmenys tokie: aukštis – 22 cm; liemens ilgis – 15 cm; skersmuo – 21 cm; liežuvis – 18,5 cm. Bažnyčios zakristijos varpelis turi ažūrinę kaltinę pakabą, o skambinamas gražia tautine juosta (8 pav.).

Pasak literatūros šaltinių, Panemunėlio bažnyčia, statyta 1898–1907 m. kunigo Jono Katelės, buvo įsigijusi 140

6 pav. Varpo nuoskala. 2010 m. Aut. nuotr.

7 pav. Signatūrinis varpas. 2010 m. Aut. nuotr.

⁵ Klimka L. *Vilniaus bokštų laikrodžiai*, Vilnius, 1997, p. 15–16.

⁶ Klimka L. Varpų liejininkystė Vilniuje, *Kultūros barai*, 1996, nr. 3, p. 72–75.

⁷ Brensztejn M. *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1924, p. 84.

svarų vilniškio liejiko Jano Samuelio Vėnerio (Waehner) varpą, atvežtą iš uždaryto Skāpiškio dominikonų vienuolyno, bei 40 svarų Rygos meistro Johano Augusto Hetzelio varpelį⁸. Beje, pastarasis meistras žinomas ir kaip paskutinis Rygos pilies patrankų liejikas⁹. Žinios apie šiuos liejinius baigiasi 1915 m., kada jie taip pat buvo priverstinai išvežti į Rusiją.

Išvada

Panemunėlio bažnyčios bokšte esantis meistro Gustavo Miorko varpas buvo išlietas 1754 m. Šv. Kazimiero bažnyčiai Vilniuje. Nors ir sužalotas Antrojo pasaulinio karo metu pataikiusio sviedinio, varpas yra didelės istorinės, meninės ir technologinės vertės objektas.

8 pav. Zakristijos varpelis. 2010 m. Aut. nuotr.

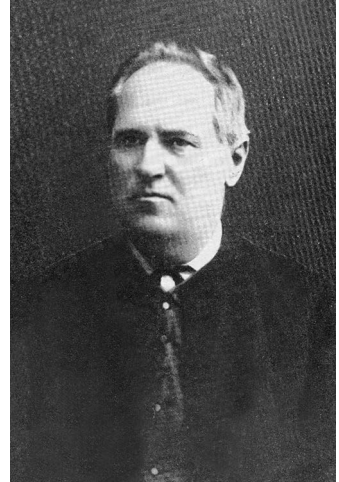
⁸ *Ten pat*, p. 98.

⁹ Anteins A. *Bronza Latvija*, Rīga, 1988.

Rytų Aukštaitijos svieto budintojas Jonas Katelė

Violeta Alekniėnė

Kunigo Jono Katelės švietėjiška ir religinė veikla yra susijusi su XIX a. antrosios pusės ir XX a. pirmojo dešimtmečio tautinio sąjūdžio ir bajoriškuoju, ir „nekilminguoju“¹ inteligentijos sparnu. Tačiau didžiausius savo darbus kun. J. Katelėi buvo lemta nudirbti, kai „vienintelė organizuotai priešinusis jėga, nors irgi smarkiai nukentėjusi nuo represijų, tuomet buvo katalikų dvasininkija“². Švietėjo asmenybė ir veikla tampa suprantamesnė, kai į ją pažvelgiame to laikotarpio istorinių įvykių kontekste. Tada aiškėja, kad Rytų Aukštaitijos svieto budintojas „buvo ne tik nuošalios Panemunėlio parapijos geradarys ir švietėjas, bet visos Lietuvos kultūrinių siekimų savarankiškas vykdytojas“³, padėjęs ruošti dirvą Nepriklausomybei.

Panemunėlio klebonas Jonas Katelė. 1894 m.

Jonas Katelė gimė 1831 m. sausio 13 d. Kūpiškio parapijoje, Suvainių kaime, Kazimiero ir Salomėjos Katelių šeimoje. „Kazimieras Katelė buvo pasiturintis ūkininkas, baudžiavos bemaž beveik nepažino, nes Suvainiai ir kaimyniniai su jais Miliūnai buvo karališkieji (valstybiniai – V. A.) sodžiai“⁴.

Jonas buvo pirmasis sūnus Katelių šeimoje. Jį ir dar tris sūnus – Ambraza, Jackų ir Jurgį – tėvai išgalėjo leisti mokytis, o antrasis sūnus Juozas buvo paliktas tvarkytis tėviškėje. „Kunigas pradėjo mokytis tik paaugęs. Dirbti labai nenorėjęs. Mėždamas mėšlą, įbesdavęs šakes į mėšlą ir šaukdavęs: „Pondiev, prisiųsk smertį“⁵.

Apie 1845 m. baigęs Kupiškio rusišką pradžios mokyklą šešiolikmetis Jonas Katelė pradėjo mokytis Pānevėžio bajorų mokykloje, kupinoje Adomo Čartoriskio lenkiškumo ir patriotinės dvasios idėjų. Motinos troškimo skatinamas pasirinko dvasininko kelią ir 1853–1855 m. mokėsi Varnių kunigų seminarijoje. „Per dvejus metus, sėkmingai išėjęs reikiamą kursą, 1855 metų lapkričio 17 dieną išventinamas į kunigus“⁶. Nėra abejonės, kad mokytojo ir vyskupo M. Valančiaus veikla imponavo jaunajam kunigui. Čia jo įvairiapusių pastangų saugoti gimtąją kalbą ištakos.

Pirmoji J. Katelės kunigavimo vieta – Naujamiestis Panevėžio apskrityje. Vėliau jis dirbo vikaru Jūžintuosė, Dusetosė, klebonu ir administratoriumi Zarasuosė. „Gyvendamas Zarasuose, turėjęs nemalonumų dėl rusų valdžios uždraustų knygų slapstymo. Rusų žandarai darę klebonijoje kratą; knygos buvusios paslėptos krosnyje, ir žandarai nieko neradę“⁷.

1861 m. vyskupui M. Valančiui dar kartą paraginus kunigus ir bajorus

Straipsnis perspausdintas iš *Kupiškis*, 2004, nr. 2.

¹ Vėbra R. *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje*, Kaunas, 1992, p. 28.

² *Ten pat*, p. 28.

³ Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, Kaunas, 1934, p. 5.

⁴ *Ten pat*, p. 33.

⁵ Katelė P. *Prisiminimai apie Katelių giminę, Kupiškio etnografijos muziejus*, 1994, b. 17, p. 7.

⁶ Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, p. 35.

⁷ *Ten pat*, p. 43.

steigti sodžiaus mokyklas, Zarasų krašto bajorai „pažadėjo veltui duoti žemės ir pagal išgales lėšų toms mokykloms išlaikyti“⁸.

„Kun. Jonas Katelė, vyskupo rašto paskatintas, jau 1862 m. griebėsi švietimo darbo, nors Zarasuose tos rūšies savo veiklos pėdsakų jis nepaliko“⁹.

Visai kitaip atsitiko jo paskutinėje ir ilgiausioje gyvenimo stotelėje.

„Žvarbų 1872 metų lapkričio vakarą prie Panemunėlio klebonijos sustojo lagaminų ir ryšulių prikrauti du poriniai vežimai. Apsirengęs pailgu milo paltu, briedkailių kepure, apie keturiasdešimties metų vyras kartu su vežikais nešė į vidų sunkius lagaminus“¹⁰.

Parapijiečiai labai domėjosi naujuoju kunigu. Dalis žinojo, kad naujasis klebonijos šeimininkas – kupiškėnas, atvykęs iš Zarasų. Panemunėlio krašto žmonės nenujautė, kad naujasis kunigas suras kelią į beveik kiekvieno tikinčiojo širdį. Koks iš tiesų buvo šis kupiškėnas? „Stambaus kūno sudėjimo – greitos eisenos, malonaus akių žvilgsnio, kuris ne į žemę rėmės, bet vis į toli spinduliavo, – akyse vos pastebima kažkokia mistiška ūkana rodė amžinai nusistovėjusį, tvirtos valios žmogų“¹¹. Mokėjęs savyje suderinti rimtumą su humoru, kunigas sugebėjo be jokios specialiai paruoštos pedagoginės metodikos išmokyti visą parapiją skaityti ir rašyti, suteikti ne tik tikybos žinių, bet ir matematikos, istorijos, geografijos. Panemunėliečiai savo prisiminimuose užsimena, kad tik sugebėjimas išgirsti ir suprasti kiekvieną leido pasiekti tokių puikių švietimo darbo rezultatų. „Ir menkas žmogelis, nuo jo padaršintas savo bėdoje, nuramintas savo nelaimėje, patartas ir neretai sušelptas“¹². Kaip vieną iš svarbiausių J. Katelės asmenybės bruožų galime išskirti meilę knygai ir mokslui. Jo bibliotekoje buvo lenkų, rusų ir vokiečių klasikų veikalų. Žmonės dažnai jį matydavę su knyga rankoje sėdintį akacijų alėjoje. Su namiškiais jis elgdavosi šiurkštokai, visi privalėdavo klausyti. Tačiau kasdieninį gerumą, dosnumą artimieji juto kiekvieną dieną. Nelengva jam buvo suderinti Dievo tarno ir pedagogo darbą. Tačiau kunigas sugebėjo „rasti tikrąjį kelią per jausmus į žmonių širdis, o nuo širdžių į protą“¹³.

Iki atvykstant Jonui Katelei Panemunėlis buvo girtuoklių ir nemokšų kraštas. Vieta niekuo nepasižymėjo. Dvarą nuo medinės bažnyčios skyrė pratekanti Nemunėlio upė.

„Miestelyje, netoli gražios klebonijos, glaudėsi pardavėjo K. Bulovo rūmas, prie didžiosios balos stovėjo gana ilga Žvyreno troba. Bažnytkaimio pagrindinėje aikštėje buvo rusų pastatyta pradžios mokykla, o prie jos kaip šmėkla kėpsojo ubagų trobelė. Vėliau prie bažnyčios kampo parapijiečiai pastatė špitolę. Į dvarą nuo bažnyčios vartų vinguriavo kelias. Tik pakilus ant kalno, už didelių parko medžių galėjai išžiūrėti didelius rūmus. Dvarui priklausė pieninė, ledainė, keli tvartai, svirnas“¹⁴.

⁸ Ten pat, p. 67.

⁹ Ten pat, p. 68.

¹⁰ Laurinaitis V. Liaudies švietėjas, Panevėžio tiesa, 1989 02 16.

¹¹ Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai, p. 187.

¹² Ten pat, p. 187.

¹³ Ten pat, p. 187.

¹⁴ Pekšienė E. Prisiminimai apie kun. Joną Katelę, Kupiškio etnografijos muziejus, 1998, b. 17, p. 6.

Kun. Jonui Katelei atvykus į Panemunėlį, parapiinės mokyklos jau nebuvo. 1867 m. buvo įsteigta rusiška mokykla. Tuo metu dauguma Panemunėlio parapijos žmonių nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. Tik dvare tarnus ir jų vaikus pamokydavo dvarininkaitės Jadvyga ir Bronislava Stravinskaitės. Tai labai pradžiuo naujai atvykusį kleboną.

Turėdamas tikslą geriau pažinti žmones ir tęsti vyskupo M. Valančiaus darbus, J. Katelė įvedė gegužines pamaldas. Jų Panemunėlyje anksčiau nebuvo.

„Sujudinęs žmones, įgijęs jų pasitikėjimą ir netgi meilę, kunigas tik po pusantrų metų buvimo Panemunėlyje kasdien pradeda lankyti parapijos sodžius, pats pradėdamas mokyti žmones“¹⁵.

Seserys Jadvyga (kairėje) ir Bronislava Stravinskaitės

Po parapiją važinėdavo vakarais. Atvykęs pirmiausia kalbėdavo apie bažnyčios reikalus, o paskui kviesdavo jaunimą dalyvauti chore, padalindavo išleistas knygeles, mergoms liepdavo iš linų kuodelių ploniausius siūlus suverpti, motinoms neleisti dukrų į karčemas, mažiems būti paklusniems, o visiems – Dievą mylėti. Tuojau po kaimus paplito A. Vienažindžio, A. Strazdo, o vėliau ir A. Baranausko dainos.

„Pirmoji kun. Jono Katelės [išplatinta] knygelė buvo 1865 m. išspausdinta tariamo klieriko Jono Jodelaičio iš lenkų kalbos išversta „Deszims uwoğų“ (Dešimt pastabų)“¹⁶. „Tai buvo paskutinis prieš spaudą uždraudžiant lietuviškas leidinėlis“¹⁷. „Šalia „Deszims uwoğų“ iš kun. J. Katelės rankų Panemunėlio parapijoje paplito vysk. M. Valančiaus verstas Tomo a Kempis „Kristaus sekimas“, Šiaulėniškio senelio (kun. J. Dovydaičio) apysakos, „Palangos Juzė“¹⁸.

Uždraustų knygelių platinimas, gegužinių pamaldų įvedimas, parapijiečių skatinimas mokytis buvo tik darbo pradžia. Lietuvybei išsaugoti kunigas Katelė sugalvodavęs įvairiausių gudrybių. Jis „kviečia sekmadieniais rinktis šventoriuje klausytis tikybinių turinio skaitymų ir pranešimų“¹⁹. Tais laikais slaptas vaikų mokymas buvo ne naujiena, tačiau Panemunėlio parapijoje jo dėka slaptų mokyklų steigimas, daktorių ruošimas, vaikų mokymas įgavo sisteminių pobūdį, kokio „jokioje Lietuvos parapijoje tada dar nebuvo. Kun. Jonas

¹⁵ Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai, p. 131.

¹⁶ Ten pat, p. 131.

¹⁷ Biržiška V. Lietuvių bibliografija, 1929, d. 3, p. 71.

¹⁸ Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai...

¹⁹ Ten pat, p. 135.

Katelė pasidaro savo rūšies visų parapijos slaptų mokyklų vadovu²⁰. Slaptas mokyklas jis steigė kiekviename kaime pas labai patikimus parapijiečius. „Slaptos mokyklos buvo įsteigtos Šetekšniuose, Tindžiuliuose, Viliuose ir kitose vietose“²¹.

„Vilių kaime mokykla buvo Marcijonų gryčioje. Toje vietoje stovi senas kryžius. Mokydavo tik sutemus. Langus užtiesdavo drobinėmis užuolaidomis. Apie kunigo atvykimą pranešdavo patikimi žmonės. Tik atidarius trobos duris, žilagalvis kunigas liepdavo mintinai išspręsti uždavinį „Septynios katės“. Lėtai pradėdavo sakyti: ėjo septyni ubagai, kiekvienas nešėsi po 7 lazdas, o ant lazdų buvo po 7 terbas, o toje terboje sėdėdavo septynios katės, o tos katės turėdavo dar po septynis kačiukus. Kiek terbose buvo kačių ir kačiukų? Mano mama greit padarydavo šį uždavinį“²².

Pirmieji kunigo paruošti daraktoriai mokė rašyti ir skaičiuoti. Pramokius šių dalykų, buvo dėstoma tikyba, istorija, geografija. Labai trūko knygų ir kitų mokymo priemonių. Geradarys kunigas kreipėsi į pasauliečius ir kunigus. „Tuo būdu atsiranda kun. J. Žebrio „Geografija arba žemraštis“, P. Matulionio ar dr. Spudulio aritmetikos „Užduotynas“ ir kitos knygos“²³. Panemunėlio parapijos slaptose mokyklose nuo pat pirmos savo laidos (1887 m.) buvo naudojama Serafino Kušeliausko „Szkala del pavargelių ir siratų“. Joje dialogo forma buvo aprašyta Lietuvos praeitis. Tačiau knygų stigo. Jis pats „vertė iš lenkų kalbos vadovėlius, skleidė tarp gyventojų ranka rašytus, savo paties parengtus elementorius“²⁴. Skaičiavimo mokslui turėdavo lenteles, grifelius ir specialias lenteles. Geografijai naudotas gaublys ir žemraščiai (taip tada vadindavo žemėlapius).

„Turėjo geradarys beveik kiekvienoje gryčioje savo pavienių mokinių, J. Katelė mano tėvelį mokino. Užveždavo sąsiuvinų, knygų, užduodavo uždavinių, o man į saują saldinių įdėdavo. Pamenu, tėvelio sąsiuvinuose vis didelės raidės būdavo. Liepdavo kunigėlis tėveliui paskaityti vieną kartą per mėnesį. Jis suprasdavo, kad dirbančiam valstiečiui buvo sunku mokyti skaityti ir rašyti“²⁵. „Mamytė jis irgi buvo pamokęs ir skaityti, ir rašyti. Ji ir maldaknygę paskaitydavo. Mamytė labai norėjo, kad mes mokintumės. Klebonas buvo labai laukiamas, o mergos stengdavosi, kad tik pagirtų“²⁶.

Mokslas mokyklose trukdavo trejus metus. Tačiau ypač gabiems mokiniams J. Katelė neleidavo mokslo mesti. Juos pats mokydavo dar keletą metų. Kiekvieną šventadienį mokiniai turėdavo parodyti savo darbus.

„1925–1926 metais Panemunėlyje lankiau mokyklą ir gyvenau pas Katelės mokinę Karoliną Jagaitę. Ji pati pasakojo, kaip jis ją

²⁰Ten pat, p. 157.

²¹Vajėga J. Kun. Jonas Katelė – žmonių švietėjo idealas, *Tautos mokykla*, 1933, nr. 10, p. 177.

²²Pekšienė E. *Prisiminimai apie kun. Joną Katelę*, p. 6.

²³Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, p. 158.

²⁴Merkelis A. Kun. Jonas Katelė, *Lietuvos aidas*, 1933, nr. 113.

²⁵Kaminskas K. *Prisiminimai apie kun. Joną Katelę, Kupiškio etnografijos muziejus*, 1979, b. 17, p. 13.

²⁶Bitinienė E. *Prisiminimai apie kun. Joną Katelę, Kupiškio etnografijos muziejus*, 1979, b. 17, p. 26.

mokino. Sakė, davė jai knygą. Ji kamaron parsinešusi malkų, sukūrusi ant žemės pagaliukus ir skaičiusi. Knygą su suodiniais pirštais sutepusi. Nunešusi pas Katelę, viską pasakė. Paskui jis nupirko lempą ir žibalo“²⁷.

Vargu ar be asmeninės kunigo paramos Panemunėlio parapijoje būtų taip ilgai veikusios slaptosios mokyklos. Jis jas rėmė „nemokamai popierių, rašalą, plunksnas, plunksnakočius, liniuotes ir net knygas dalindamas“²⁸. Steigdamas slaptąsias mokyklas ir lietuviškai jose mokydamas, J. Katelė nedraudė žmonėms leisti vaikų į rusiškas mokyklas. XIX a. paskutiniame dešimtmetyje Panemunėlio parapijoje rašyti ir skaityti buvo pramokę beveik visi. Rusų valdžios agentai jautė klebono veikimą, bet įrodyti to negalėjo.

Kunigas Katelė išsiugdė savo darbo talkininkus. Tačiau ilgą laiką jam labai nesisekė su vikarais. Tik kunigas K. Perekšlis niekad neatsisakydavo savo klebonui padėti. Nuo 1899 m. senstantį kleboną pavadavo kunigas P. Dogelis. Naujasis vikaras stebėdavosi mokinių stropumu, sudėtingiausių uždavinių mintiniu sprendimu. Talkino J. Katelei ir senyvas vargonininkas Silickas. „Tasai kuklus žmogelis daug dirbo, perrašinėdamas „geografijas“, „užduotynus“ ir kitokius vadovėlius, kad jam net pirštai sutindavę“²⁹.

Didžiausias visų darbų pagalbininkas buvo knygų perrašytojas, platintojas ir knygnešys Jonas Šarkauskas. Jį švietėjas užsiaugino nuo 12 metų. Pasak J. Šarkausko vaikaitės,

„senelis tapo kunigo mylimiausiu mokiniu, o vėliau pagalbininku ir draugu. Jo dėka prie klebonijos buvo pasodintas sodas, o jame užveistas bitynas. Kun. Jonas Katelė mano senelį norėjo išleisti į kunigus. Tačiau šis troškimas neišsipildė. Jonas Šarkauskas savo gražia rašysena perrašydavo knygas, padėdavo jas slėpti ir platinti atokiausiuose kaimuose, ruošti daraktorius klebonijoje, dvaro pieninėje. Senelį kunigas išmokė lenkų, vokiečių, rusų kalbų. Iš jo gavęs ne tik enciklopedijas, bet ir daug knygų. Vėliau senelis savo turtą laikė bibliotekoje. Savo molinėje troboje buvo sumūrijęs dvigubą sieną, kuri skyrė kambarius. Slėptuvę dar papildomai saugojo pastatytas didelis pečius. Trobos viršuje dar buvo rūkykla. Tik atidarius josios duris, galima buvo patekti į slėptuvę“³⁰.

Ištikimiausiai daraktorių darbą dirbo Teresė Kupetytė, Karolina Jagaitė, Elena Mekuškaitė, Marijona Gasiūnaitė (Jurgelionienė). Teresė Kupetytė savo namuose atokiame Moškėnų kaime slėpdavo lietuviškus raštus nuo rusų valdžios.

„Paduoda jai pirmajai plunksną į rankas, padaro vaikų mokytoja. Palieka jai glėbį popieriaus, rašalo, plunksnų“³¹. „Karolina Jagaitė, pramokusi skaitymo ir rašto, mokė Roblių kaimo jaunimą. Mokė ir mano mamą, ir bro-

²⁷Judikevičienė T. Prisiminimai apie Karoliną Jagaitę, *Kupiškio etnografijos muziejus*, 1979, b. 17, p. 17.

²⁸Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, p. 157. ²⁹*Ten pat*, p. 167.

³⁰Dranseikienė A. Prisiminimai apie senelį Joną Šarkauską, *Kupiškio etnografijos muziejus*, 2001, b. 17, p. 2.

³¹Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, p. 135.

lį. Karolina buvo iš Roblių kaimo, tačiau gyveno Panemunėly ir į Roblius atvažiuodavo tik pas gimines siūti. K. Jagaitė turėjo visokių knygų. Buvo labai gera, išsilavinusi ir protinga. Labai mėgo pasakas, kai išgirdavo mus skaitant, prašydavo paskaityti garsiau“³².

Elena Mekuškaitė J. Katelės 50 metų kunigystės sukaktuvių proga parašė didelę eiliuotą poemą.

Knygnešių veiklą savo parapijoje švietėjas ėmėsi organizuoti dar 1873-aisiais. Lietuviškų spaudinių J. Katelė pats negabeno ir neparsisiųsdindavo. „Turėjo jis patikimų žmonių ratą dar nuo Zarasų laikų. Be abejo, Panemunėlio negalėdavo aplenkti būtent: Kazimieras Ūdra, Jonas Šemeta, Vincas Kazlauskas“³³. Vienas iš jų buvo iki šiol neišaiškintas – Jonas Rimša. Jį Vytautas Bičiūnas tapatina su Aŕmoniškų sodžiaus J. Baranausku. Tačiau tai buvo Skirų kaimo gyventojas. „Mano senelis Jonas Rimša – knygnešys. Jis dirbo prie J. Katelės. Kai aš gimiau, jo jau nebebuvo“³⁴. Atvykę knygnešiai pirmiausia užeidavo į kleboniją. Klebonas slaptos literatūros savo bibliotekoje nelaikė. Daugiausia knygų buvo slepiama klebonijos palivarke Naujūkuose. Patyrus, kad rusų žandarai taisosi daryti krata, knygos būdavo užkasamos žemėje, išmėtomos po apylinkę, padedamos kaimyninių sodžių daržinėse. Kita lietuviškų knygų slaptavietė buvo špitolė. „Reikalui esant, knygas slėpdavo klebonijos rūsio akmeninės sienos skylėje, pirtyje, Nemunėlio upės pakrantėse įrengtose slėptuvėse“³⁵. Knygas platino ir slėpė K. Bulovas savo parduotuvėje. „Knygas ir laikraščius jam pristatydavo Baltakis. Jis reguliariai atgabendavo į Panemunėlį naujai pasirodančius lietuviškus laikraščius, kalendorius ir kitas knygas“³⁶. Knygnešiai rinkdavosi dvaro kumetyne pas knygnešį Justiną Gylį. Iš ten visi atėjusieji pasiimdavo knygas.

„Mama yra sakiusi, kad J. Gyliui knygas iš Subačiaus atnešdavęs Juozas Žemaitis. Ne iš gerų paskatų jis rūpinosi knygų saugojimu. Žmonės šnekėdavo, kad iš kitų knygnešių jis gaudavęs pinigų“³⁷.

Iš Panemunėlio knygos iškeldavo į Kūpiškį, Skāpiškį, Rōkiškį, Jūžintus, Kāmajus. Ne veltui panemunėliečio P. Rusecko redaguotame „Knygnešio“ pirmame tome įdėtas kunigo Jono Katelės atvaizdas ir skapiškietės A. Merkienės prisiminimai.

„Mano tėveliai gautas knygas iš kunigo J. Katelės saugojo kaip savo akį: pasimels, paskaitys ir vėl slepia. Tėvas savo knygą slėpė šiene, motina gi kišdavo ją po girnomis“³⁸. „Kunigas J. Katelė savo brolio Juozo aplankyti į Suvainių kaimą atvažiuodavo ne tuščiomis, o pilną maišelį knygų ir laikraščių sudėjęs. Vakaraus viešnagėn sueidavo viso kaimo jaunimas. Vieną kartą kažkas apie švietėjo apsilankymą pranešė Kupiškio žandarams, atėję jie rado elementorius ir kelias maldaknyges. Jie buvo pavaišinti, gavo lašinių ir duonos, todėl niekur nepranešė“³⁹. „Kiek ir

³²Judikevičienė T. Prisiminimai apie Karoliną Jagaitę, p. 17.

³³Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai, p. 181.

³⁴Rimša J. Prisiminimai apie senelį Joną Rimšą, Kupiškio etnografijos muziejus, b. 17, p. 1.

³⁵Bitinienė M. Prisiminimai apie spaudos gadyne, Kupiškio etnografijos muziejus, 1979, b. 17, p. 18.

³⁶Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai, p. 184.

³⁷Pekšienė E. Prisiminimai apie kun. Joną Katelę, p. 6.

³⁸Ruseckas P. Knygnešys, d. 1, Vilnius, 1992, p. 36.

³⁹Katelė P. Prisiminimai apie Katelių giminę, p. 9.

kokiai sumai J. Katelė išplatindavo kasmet Panemunėlio parapijoje lietuviškų knygų, sunku pasakyti. Tačiau apytikriai galima spėti, kad jos į čia plaukė tūkstančiais, ištraukdamos iš geraširdiško švietėjo kišenės kasmet ne vieną šimtą⁴⁰.

Vyskupas M. Paliulionis yra sakęs, kad rašomai medžiagai ir knygoms J. Katelė yra išleidęs per 3000 rublių.

Išskirtinis kunigo J. Katelės bruožas – meilė vaikams. Beveik su kiekvienu pakalbėdavo, riestainiais (*barankomis*) pavaišindavo. Nemokėjusių skaityti ir rašyti neprileisdavo prie Pirmosios komunijos. Todėl tėvai iš paskutiniųjų stengdavosi vaikus pamokyti.

„Jis, būdavo, atlaiko mišias ir eina vaikų mokyti. Su manim bent 10 vaikų susirinkdavo į klebonijos kiemą pasimokyti. Katelė labai vaikus mylėjo. Žiūrėk, prie bažnyčios pasisukinėsi – tai saldainį, tai bandelę ar net knygą gausi“⁴¹.

Pavasariį ir vasarą prasidėdavo dainavimo pamokos špitolėje, pašnekesiai šventoriuje ir klebonijos sode. *„Tuo būdu žiemą ir vasarą Panemunėlio parapijoj mokslas nenutrūkdavo“⁴².*

Tautiška vietos visuomenės ir atvažiuojančio jaunimo veikla pranoko paties kunigo lūkesčius. Iš Mintaujos gimnazijos kartu su mylimiausiu kunigo mokiniu, būsimuoju viltininku, Lietuvos pažangos partijos nariu Juozu Kubiliumi atvykdavo vikaras J. Tumas, lietuvių kalbos mokytojas J. Jablonskis, mokiniai A. Smetona ir J. Tūbelis.

Inteligentiškas jaunimas, kunigui J. Katelei pritariant, ėmėsi naujos veiklos. Panemunėlin atvykti pakvietimą gavo Juozas O. Širvydas.

„Jaunuomenei rašto mokyti jau neteko, tačiau atsirado platesnis darbas: kurti liaudies teatrą ir knygynėlius. Reikėjo knygas tik platinti ir organizuoti skaitymo ratelius. Pirmiausia panaudojau santykius su visais man žinomais knygnešiais. Netrukus pradėjome knygas gauti visomis pusėmis“⁴³.

Artimai Aukštaitijos krašto švietėjas bendravo ir su Maironiu. Spėjama, kad klebonijos rūme gimusi trilogijos „Kęstučio mirtis“ I dalis. *„Panemunėlio klebonijoje lankėsi prel. A. Jakštas-Dambrauskas, dr. K. Jokantas, prof. M. Riomeris; iš mirusiųjų lankydavo kun. J. Katelę prof. P. Matulionis“⁴⁴.* J. Tumas dažnai svečiavosi J. Katelės tėviškėje Suvaĩniuose ir Kupiškio klebonijoje, kur tuo laiku kunigavo Kleofas Kozmianas. Sekdamas savo vyresniojo draugo Katelės pavyzdžiu, K. Kozmianas irgi mėgo lankyti žmones, pabardavo neblaičius, materialiai sušėlpdavo vargstančius, steigėdavo slaptas mokyklas.

⁴⁰ Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, p. 179.

⁴¹ Baranauskienė M. Prisiminimai apie kun. Joną Katelę, *Kupiškio etnografijos muziejus*, b. 17, p. 16.

⁴² Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, p. 231.

⁴³ Širvydas J. O. *Biografijos bruožai*, Cleveland, 1941, p. 51.

⁴⁴ Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, p. 236.

J. Katelės 1881 m. statyta Panemunėlio klebonija. Prie jos stovi Panemunėlio septynmetės mokyklos mokytojai. 1958 m. Iš Liudvikos Kepalienės asmeninio archyvo

Panemunėlio klebonija iš galo. Apie 1947 m.

„Čia beveik visa jaunuomenė buvo raštinga, knygnešiai šioje apylinkėje paskleisdavo daug spaudos. 1898 m. Pyragių kaime pas ūkininką Alekną buvo suvaidinta [J. Tumo pjesė] „Nepadėjus nēr ko kasti“ ir [Keturakio] „Amerika pirtyje“⁴⁵.

Kunigas J. Katelė nesuprato „Aušros“ idealų⁴⁶, nors jo straipsnis apie A. Strazdą, M. Davainio-Silvestraičio į lietuvių kalbą išverstas, su jo parašu buvo išspausdintas „Aušroje“. Priežasčių, dėl kurių kunigas laikėsi nuošaliau nuo šio laikraščio, matyt, būta įvairių. Anot V. Bičiūno, kovodamas prieš rusinimą, jis buvęs labai atsargus, išlaikė savo asmeninį požiūrį į lietuvių–lenkų santykius, jam buvo nepriimtinas jaunų švietėjų siekimas taikiai tarti su rusų valdžia. „J. Katelė priskiriamas prie tų veikėjų, kuriems svarbiausias veiklos motyvas buvo religija, katalikų tikėjimas, kad

⁴⁵ Maknys V. *Lietuvių teatro raidos bruožai*, p. 79.

⁴⁶ Žiurlys J. Kun. Jonas Katelė, *Švietimo ministerijos žinios*, 1933, nr. 5(29), p. 29.

Rekonstruota ir mokyklai pritaikyta J. Katelės statyta klebonija. 2006 m. A. Petrašiūno nuotr.

brangino mokslą, susijusį su religingumu“⁴⁷. J. Katelė buvo pavyzdingas ūkininkas, nors ūkininkauti didelio noro neturėjo. Jo rūpesčiu pastatyta nauja klebonija, tvartai, plėtėsi palivarko pastatai Naujikuose. Jono Šarkausko paskatintas nukasė terasomis Nemunėlio krantą, užveisė didelį sodą ir įkūrė bityną. Labiausiai J. Katelė mėgo arklius. Jų reikėjo lankant parapijos sodžius. Nuo Panemunėlio miestelio iki Panemunėlio geležinkelio stoties buvo 3 kilometrai. J. Katelė į stotį išvažiuodavęs tik tada, kai traukinys būdavęs ties miesteliu. Sėda į ratus ir kartu su traukiniu būdavęs stoty. Iš ten pasiimdavęs, ko labiausiai laukdavęs⁴⁸.

Nuo 1904 m. J. Katelės sveikata nuolat silpnėjo. 1906 m. parapijiečiai iškilmingai atšventė jo kunigavimo 50 metų sukaktuves. Vyskupas M. Paliulionis pakėlė kunigą garbės kanauninku. Geriausias jo mokinys Juozas Kubilius su kitais bendražygiais iškilmių proga įteikė albumą su mokinių padėkos parašais. 1908 m. gegužės 8 d. į pavakarę kunigas amžiams užmerkė akis.

„Kai buvau maža mergaitė, kartu su mama J. Katelyte-Januškiene prieš dėdės mirtį gyvenome Panemunėlyje. Mamytė prižiūrėjo sergantį tėvelį. Gražios gegužio dienos pavakarę, atbėgę iš klebonijos sodo į vidų, išgirdome visus raudančius. Mama, priglaudusi mane prie savo plačio sijono, tarė, kad nebėra mūsų geradario“⁴⁹. „Suskambėjo graudūs laidotuvių varpai, kviesdami atiduoti mirusiam seneliui paskutiniąją, tikrai užpelnytą pagarbą. Į laidotuves susirinko ne tik apylinkės žmonės – suvažiavo daugelis iš tolimų vietų“⁵⁰.

⁴⁷ Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai, p. 133.

⁴⁸ Vajėga J. Kun. Jonas Katelė – žmonių švietėjo idealas, *Tautos mokykla*, 1933, nr. 10, p. 179.

⁴⁹ Gurklienė (Januškaitė) E. Prisiminimai apie Joną Katelę, *Kupiškio etnografijos muziejus*, 1970, b. 17, p. 37.

⁵⁰ Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai, p. 241.

Garbaus kunigo bendražygiai nutarė pastatyti jam paminklą. Šiam kilniam darbui atlikti sudarytas komitetas. „Komiteto pirmininku buvo kun. J. Budrikas, nariais – K. Sventeckis, Juozas Katelė, J. Bitinas ir kiti“⁵¹. Tačiau J. Budrikas statybą užvilkino. Tai supratę, komiteto nariai, dvarininko K. Sventeckio vadovaujami, patys pastatė paminklą ir iškilmingai jį pašventino.

Vertos dėmesio ir Panemunėlio parapijos geradario turto dalybos. Jas pradėjo kunigas J. Budrikas.

„Kun. Jonui Katelei, Panemunėlio klebonui, mirus man prisiejo priimti bažnyčios ir klebonijos inventorių, 1888 metais sustatytą ir patvirtintą. Kadangi klebonijos inventoriaus gyvasis ir kai kurie inventoriniai daiktai buvo labai menkos vertės, tai man nebuvo pagrindo jo laikyti, ir kreipiausi į Žem. Konsistoriją, kad man leistų jį likviduoti ir paversti pinigais. Konsistorija 17 d. rugpj. 1909 m. iš dalies ant to sutiko: leido parduoti ir pinigais paversti iš viso už 199 rb 65 kap“⁵².

Pareškime J. Budrikas nemini, kad svarbiausias pardavimo objektas – švietėjo biblioteka. „Tai buvo didelis įvairaus turinio knygų rinkinys, sutalpintas penkiose didžiulėse spintose“⁵³. Daug knygų nupirko Gaidėlių dvaro savininkas Vaitkevičius. Kitos buvo išgrobstytos.

„Dalį gerų knygų išsivežė kun. J. Budrikas, likusias perdavė 1908 įsteigtai „Saulės“ draugijos viešajai skaityklai ir bibliotekai. Karo metu ši įstaiga išnyko. Ne taip vertingos knygos ir laikraščiai liko klebonijoje. Kun. K. Mockus žmonių nemylėjo. Kitaip vertino parapijiečiai kun. J. Matelionį. Jis saugojo knygas iki išvežimo į Sibirą. 1948 metų pavasarį, dienos neprisimenu, skrebai nešė knygas iš klebonijos ir metė į kieme liepsnojančią laužą. Aš suspėjau dar kelias pasiimti ir išsaugoti iki šios dienos“⁵⁴.

Amžinoji kunigo Jono Katelės dovana panemunėliečiams – 1898–1911 m. statyta neogotikinio stiliaus bažnyčia.

Kanauninko J. Katelės kapas Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios šventoriuje. 2006 m. A. Petrašiūno nuotr.

⁵¹ Ten pat, p. 285.

⁵² Panemunėlio klebonas kun. J. Budrikas. Pareškimas Žemaičių vyskupijos bažnytinių turtų valdymo tarybai, 1918 06 20, Panevėžio vyskupijos archyvas, byla „Panemunėlis“.

⁵³ Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai, p. 242.

⁵⁴ Daujotis J. Prisiminimai apie Panemunėlį, Kupiškio etnografijos muziejus, 1979, b. 17, p. 36.

„Dabartinė Panemunėlio bažnyčia pastatyta kanauninko Jono Katelės rūpesčiu, lėšomis parapijiečių 1911 metais ir pašventinta tais pačiais metais prelado J. Maironio“⁵⁵. Pa-

maldos naujoje Šv. Juozapo Globos bažnyčioje pradėtos laikyti Jono Katelės mirties dieną – 1911 m. gegužės 8 d. Tarpukariu buvę „Žvaigždės“ organizacijos nariai, likę gyvi daraktoriai, bažnyčios komiteto nariai, mokiniai Juozas Bieliūnas, Juozas Katelė, Juozas Tūbelis rūpinosi kunigo J. Katelės atminimo išsaugojimu. 1933 m., minint švietėjo 25 metų mirties metines, į Panemunėlį susirinko jo darbų ir idėjų tęsėjai. Juozo Bieliūno rūpesčiu įsteigta kunigo J. Katelės vardo biblioteka, jo vardu pavadinta Panemunėlio pradžios mokykla.

„Džiugu, kad „Tautos mokykla“ ir Panemunėlio kilimo inteligentai pasiryžo atšvęsti kan. J. Katelės 25 metų mirties sukaktuves. Kai pavaikštinėji po Panemunėlio apylinkę, sutinki užsilikusius jo mokinius ir išgirsti, su kokių entuziazmu ir meile jie kalba apie Katelę. Norėčiau, kad visi Lietuvos mokytojai atvažiuotų į Panemunėlį ir išgirstų, kaip suaugę vyrai ir sulinkusios senutės dar tebemyli savo brangų mokytoją“⁵⁶.

Sovietmečiu Rokiškio rajono kultūros ir švietimo darbuotojai retai prisimindavo kunigą J. Katelę ir jo nuveiktus darbus. Tik 1979 m. Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos surengtos

⁵⁵ Panemunėlio klebono Mockaus K. Raštas „Šviesiasiam mūsų Geradariui (Vyskupui)“, 1922 05 17, *Panėvėžio vyskupijos archyvas*, b. „Panemunėlis“.

⁵⁶ Vajėga J. Kun. Jonas Katelė – žmonių švietėjo idealas, p. 177.

Rokiškio krašto muziejaus filialo, buvusio senojoje Panemunėlio klebonijoje, stendas, skirtas kun. J. Katelei. 1993 m. A. Slesariūno nuotr.

Prie J. Katelės kapo jo vardo suteikimo Panemunėlio pagrindinei mokyklai metu. 1995 10 27

ekspedicijos po Panemunėlio kraštą metu buvo užrašyti tuo metu gyvenusių žmonių prisiminimai apie žymųjį švietėją.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, jo vardas vėl prisimintas. 1991 m. pavasarį Rokiškio, Zarasų ir Kupiškio rajonų bibliotekininkai paminėjo kunigo J. Katelės 160 metų gimimo metines. Tai buvo prasmingas trijų rajonų, kuriuose gyveno švietėjas, bendro darbo projektas. 1993 m. Panemunėlio mokykloje įkurtas muziejus. 1995 m. Rokiškio rajono taryba nusprendė „suteikti Rokiškio rajono Panemunėlio pagrindinei mokyklai žymaus krašto švietėjo Jono Katelės vardą“⁵⁷.

Kunigo J. Katelės asmenybę ir veiklą išsamiausiai apibūdino Vytautas Bičiūnas 1934 m. išleistoje monografijoje „Kun. Jonas Katelė ir jo laikai“. Gaila, kad V. Bičiūno archyvas dingio Antrojo pasaulinio karo metais. Jonas Katelė buvo išskirtinė savo epochos asmenybė, per 36 darbo Panemunėlio parapijoje metus nuveikęs galybę darbų, kurių viename straipsnyje tiesiog neįmanoma aprėpti. Tiesa, nerašė jis dainų, kaip vyskupas A. Baranauskas ar A. Vienažindis, nebuvo visuomenės priešgina, kaip poetas ir kunigas A. Strazdas. Buvo jis visuomenės švietėjas, jos gerovės kėlėjas. Nors, anot amžininkų, atrodydavęs piktokas, paniuręs, bet štai – nušvinta malonia šypsena, suskamba garsus juokas, lakus sąmojis ir iš lūpų liejasi skambi lietuvių kalba. Dėl gražiausios gamtos dovanos – savosios kalbos – jis paaukojo visą savo gyvenimą.

⁵⁷ Rokiškio rajono tarybos sprendimas dėl vardo suteikimo Panemunėlio pagrindinei mokyklai, 1995 10 11, nr. 50.

Dokumentai ir atsiminimai apie kunigą Joną Kateleį

Parengė Kazys Misius

Kun. Jono Katelės šviečiamoji veikla plačiai žinoma. Pradėjęs švietimo darbą, jis plačiau žiūrėjo į liaudies švietimą, negu anksčiau mokyta parapišose mokyklose, kur jaunuoliai būdavo tiktai pramokomi lietuviškai skaityti. Kaip liudija skelbiami 1881 m. Jono Šliūpo atsiminimai¹, tada lankydamasis Panemunėlyje „egzaminavo“ apie 40 jaunuolių ir jų žinias prilygino trijų klasių gimnazijos kursui. Kadangi išskyrus elementorius skaitymui jokių kitų lietuviškų vadovėlių tada dar nebuvo, kun. J. Katelė rengė rankraštinius vadovėlius lietuvių kalba.

Vietos mokytojui rusui įskundus jau 1876 m. kun. J. Katelei už nelegalų mokymą paskirta policijos priežiūra. Stebėtinas dalykas – policijos sekamas kun. J. Katelė pasiekė, kad beveik visi parapijos gyventojai mokėjo skaityti, rašyti, atlikti aritmetikos veiksmus, turėjo žinių iš geografijos, istorijos.

Bajorų mokykla ir kunigų seminarija įdiegė kun. J. Katelei lenkišką patriotizmą, kuris išliko visam gyvenimui. Jis lenkiškai paskelbė kun. Antano Strazdo biografiją, tačiau nei nelegalioje, nei nuo 1904 metų legalioje lietuvių spaudoje nebendradarbiavo. Matyt, kun. Adomo Jakšto 1906 m. paprašytas parašyti apie savo šviečiamąją veiklą, kun. J. Katelė tai padaryti atsisakė, tiktai pridūrė, kad Lietuvos švietimas jam gulantis ar keliantis visados yra širdyje. Minėtas atsakymas parašytas tarmiškai, rašyba ne ką geresnė negu XIX a. vidurio leidinių².

Tačiau jo nuopelnus parapijiečių švietimui gimtąja kalba sunku pervertinti. Pradėjęs savo šviečiamąją veiklą, kun. J. Katelė ją tęsė net panaikinus lietuvių spaudos draudimą. 1907 m. kultūros istorikas Mykolas Brenšteinas cituoja šiuos J. Katelės žodžius:

„Ne kartą mano kleboniją aplankė neprašytas naktinis svečias – žandaras arba policininkas, – pasakoja senelis kanauninkas, – ne kartą ieškant elementorių iškrėtos patalpos iki palėpės ir visados veltui, nes pas mane niekada niekas nemokė, o kiekvieno kaimo pirkiose būdavo keletas mokyklėlių, rūpestingai pačių valstiečių slepiamų, kurias paleiui lankydavau. Tačiau ne iš karto tai pasiekta. Liaudis ilgokai šalinosi raidyno...“³

O vėliau švietimas tapo gyvybišku parapijos poreikiu.

Kun. J. Katelė tada Brenšteinui parodė raudona oda, paaukuotais kraštais įrištą knygą (albumą). Jame buvo kelių šimtų parapijiečių eilėmis ir proza ar vien tik užrašytais vardais, pavardėmis išreikšta pagarba bei padėka savo švietėjui ir dvasios vadui. Tą albumą parapijiečiai padovanojo per savo klebono kunigystės penkiasdešimtmečio iškilmes. Kun. J. Ka-

¹ Šliūpas J. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1977, p. 230–231.

² 1906 03 01 kun. J. Katelės atsakymas nurodytai laikraščio redakcijai, *Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – MAB RS), f. 12–699.

³ Brenstejn M. Z wyciecki letniej w Jezioroskie, *Kurjer litewski*, 1907, nr. 195.

telė M. Brenšteiniui pasigyrė ir kita dovana – sidabrinium plunksnakočiu, įteiktu pirmosios Rusijos dūmos atstovo Juozo Kubiliaus už jo motinos mokymą.

Tada lankydamasis Panemunėlyje M. Brenšteinas pirmą kartą pamatė ir išgirdo grojant tikrą liaudies kanklininką, kun. J. Katelės pakviestą į vakarą iš gretimo kaimo.

Iki šiol apie kun. J. Katelę nemažai rašyta, tačiau jo gyvenimą, veiklą, įtaką ir nuopelnus liaudžiai dar reikėtų patyrimėti. Kad skaitytojai, ypač iš Panemunėlio apylinkių, turėtų po ranka apie kun. Joną Katelę kuo daugiau istorinių šaltinių, kitų žinių, skelbiamas 1876 m. Kauno gubernatoriaus pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui apie kun. J. Katelę. Taip pat perspausdinamas kultūros istoriko Vaclovo Biržiškos iki šiol tyrinėtojų beveik nenaudotas 1921 metų straipsnis apie Katelės bylą, buvusią tarp Kauno gubernatoriaus dokumentų. Neaišku, ar ta byla bėra išlikusi, Kauno apskrities archyvo, Kauno gubernatoriaus fondo apraše nepastebėta. Taip pat skelbiami kiti dokumentai, reikšmingesni atsiminimai, straipsniai.

Dokumentai

*1876 07 19 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus
generalgubernatoriui*

Versta iš rusų kalbos

Kauno gubernijos mokyklų direktorius gegužės mėnesį gavo iš Novoaleksandrovsko (Zarasų – K. M.) apskrities Panemunėlio liaudies mokyklos mokytojo pranešimą, kad Panemunėlio klebonas kunigas Katelė keliuose savo parapijos kaimuose atidarė nedideles mokyklas ir jas ne švenčių dienomis paeiliui lanko, o sekmadieniais ir švenčių dienomis moko savo namuose. Siekdamas pritraukti vaikus į mokyklas, kunigas Katelė įteikia jiems nedideles dovanas, kaip antai plieninių plunksnų su gražiais plunksnakočiais, rašalinių, laiškams popieriaus su įvairiais papuošimais, knygučių ir taip toliau. Mokyklose dėstomos lietuvių, lotynų ir lenkų kalbos, aritmetika, dailyraštis, dainuojamos rusams priešiškos lietuviškos dainos. Viena iš tokių mokyklų atidaryta bažnyčios prieglaudose name, joje mokyti klebonui padeda vietos vargonininkas Kauno miestietis Andriejus, s. Juozo, Bartoševičius. Kartą tą mokyklą aplankęs Panemunėlio mokytojas aptiko joje 4 berniukus, iš kurių atėmė tris lenkiškas knygeles ir grifelinę lentelę, priklausančią kunigui Katelei; kiti mokiniai ir tuo metu mokykloje buvęs kunigas Katelė, pamatę mokytoją, suspėjo pasislėpti.

Šias žinias Kauno gubernijos mokyklų direktorius pranešė gubernatoriui, ir tikrojo valstybės patarėjo Bazilevskio potvarkiu per kuriją kunigas Katelė buvo iškviestas į Kauną paskelbti jam Jūsų prakilnybės kovo 17-osios potvarkį nr. 1864, pasiųstą Novoaleksandrovsko apskrities ispravnikui; be to, buvo įpareigota ištirti, ar nereikia kun. Katelės patraukti atsakomybėn už vaikų mokymą be reikiamo leidimo. Tada gubernatorius įpareigojo Telšių Romos katalikų vyskupijos valdytoją perkelti kunigą Katelę į žemesnes pareigas, toli nuo Novoaleksandrovsko apskrities. Dėl šio reikalavimo vyskupas Beresnevičius

pranešė gubernatoriui, kad jis numatęs paskirti Katelę Kauno apskrities Pāmituvio (Stakiū – K. M.) filialistu. Tikrasis valstybės patarėjas Bazilevskis su tuo sutiko. Tačiau po to vyskupas Beresnevičius, sužinojęs iš iškviesto į Kauną kunigo Katelės, kad jam paskirtas tyrimas, pranešė gubernatoriui, jog iki bylos pabaigos numatytas kunigo Katelės iškėlimas nebus vykdomas. Tam pritarė ir tikrasis valstybės patarėjas Bazilevskis, bet su išlyga, kad pasibaigus bylai kunigas Katelė būtinai bus iškeltas.

Kvota atlikta ir ispravniko pateikta jau tuo metu, kai, išvykus gubernatoriui į užsienį, gubernijos valdymas buvo perduotas man. Tarp kitų asmenų per kvotą buvo apklaustas ir ankstesnis Panemunėlio liaudies mokyklos mokytojas Vasilijus Sarajevas. Jo žodžiais, kunigas Katelė sukviesdavo pas save vaikus iš pradžių abiejų lyčių, o paskui tik mergaites, ir mokė jas dainuoti, taip darė ir važinėdamas po kaimus tenkinti dvasinių poreikių. Kadangi didesnė dalis jaunimo nesugebėjo skaityti rankraščių, tai kunigo Katelės nurodymu buvęs vargonininkas Jakubonis perrašinėjo lietuviškas dainas lotyniškais spausdintomis raidėmis. Ypač veikliai kunigas Katelė ėmėsi mokyti vaikus dvi pastarąsias žiemas. Rašymo priemonės jis pirkdavo už savo pinigus ir dalį jų dovanodavo sėkmingai besimokantiems ir, priešingai, priekaištavo tiems, kurie nedarė pažangos, ir gana nedaugiškai elgdavosi su tais, kurie mokėsi rusiškai arba pirkdavo rusišką knygutę. Iš kunigo su jaunimu dainuotų dainų kai kuriose buvo žadinama neapykanta rusams. Sarajevo rankose buvo viena panašaus turinio daina ir straipsniūkštis *Raštas iš Petrapilio*, atsitiktinai atimti iš valsčiaus raštininko Kiškio, kuriam kunigas Katelė buvo davęs perrašyti. Jame aprašoma vieno asmens kelionė iš Ukmergės apskrities Anykščių miestelio į Peterburgą, o tėvynė lyginama su Peterburgu. Po kelių priešiškų posakių kalbama, kad „Peterburgas be darbo ir prakaito, be lenkų sprespaudos ir engimo nebūtų toks turtingas; tačiau kad ir kaip juos engtų ir nors į Sibirą tremtų, jie liks Romos tikėjimo“. Toliau vaizduojami kai kurie miestai, kuriuose Lenkijos laikais „buvo daug bažnyčių, tačiau Semaška į parapijas atkėlė popus, liaudis iškrypo ir dabar ten plėšimai bei siautėjimai“. Tas sąsiuvinis iš Sarajevo pavogtas. Sarajevo žodžiais, kunigas Katelė, neapsiribodamas vaikų mokymu, kaimuose klėtyse įrengdavo maldyklas ir jas pašventindavo.

Per kratą pas Panemunėlio bažnyčios vargonininką Bartoševičių rasta: cenzūros leista brošiūra žemaičių kalba *Gaylus atminimas*, išleista Vilniuje 1841 metais, nieko peiktino neturinčių lenkiškų giesmių rankraštis, taip pat, matyt, besimokančiųjų rusiškai ir lenkiškai rašyti sąsiuvinėliai. Kvočiamas vargonininkas paaiškino, kad sąsiuvinėliai prirašyti jo paties, pratinantis gerai rašyti. Per kratą pas kunigą Katelę rastos lenkiškos knygos be cenzūros leidimo: *Duch od stepu*, Zaleskio, 1847 m., išleista Leipcige; Laskario *Pieć hymnów*, išleista Poznanėje 1858 metais; 49 knygos *Dzieje powszechne*, išėjusios Lvove 1872–1875 metais, ir Antonevičiaus *Nauki i mowy przygodne*, išleista Krokuvoje 1861 m., taip pat 23 knygos *Revue du monde Catholique*, 1870 metų; 40 knygų *Le*

Correspondant, 1868 metų ir *Annuaire des deux Mondes*, 1861 metų. Tas knygas kunigas Katelė pripažino savomis, paaiškinęs, kad jos visos, išskyrus pastarąją, yra leistinių Rusijoje skaityti knygų kataloguose, be to, pareiškė, kad Kiškiui perrašyti jokių dainų nedavė, straipsnio, pavadinimu *Raštas iš Peterburgo*, niekada neturėjo ir apie jį net negirdėjo; tai patvirtino ir Kiškis, pas kurį per kratą nieko įtartino nerasta.

Vargonininkas Bartoševičius ir klebonas kunigas Katelė dėl vaikų mokymo paaiškino, kad jie valstiečių vaikų nei rašto, nei dainų niekada nemokė. Paskui apklausti Panemunėlio valsčiaus viršaitis, raštininkas, trys kaimų seniūnai, Panemunėlio bažnyčios zakristijonas ir 8 pašaliniai žmonės, visi, išskyrus vieną iš jų, valstietį Joną Grižį, pareiškė, kad pirmą kartą girdi, neva kunigas Katelė ir vargonininkas Bartoševičius moko vaikus rašto ir kad jų vaikų jie niekada nemokė, o Grižys paaiškino, kad iš Moškėnų kaimo 3 berniukai ateidavo pas Bartoševičių ir vakarais mokėsi rašyti.

Patiekdamas tai Jūsų prakilnybės nuožiūrai, turiu garbės pridurti, kad dėl akivaizdaus Panemunėlio parapijiečių siekimo atmesti kunigui kaltinimus neleistinu vaikų mokymu ir dėl to, kad su gubernatoriaus pasiūlymu perkelti kunigą Katelę į žemesnes pareigas vyskupas Beresnevičius sutiko, aš siūlyčiau nekelti kunigui Katelei teismo persekiojimo dėl mokymo ir kol kas apsiriboti jo iškėlimu. Atsižvelgiant į tai, kad pas kunigą Katelę rasta cenzūros neleistų lenkiškų raštų, be to, kvotos nustatytos aplinkybės aiškiai liudijančios kunigo Katelės politinį nepatikimumą, į tolesnę jo veiklą būtina atkreipti rimtą dėmesį, todėl aš turiu garbės Jūsų prakilnybės nuolankiausiai prašyti, ar nesiteiktumėt pripažinti reikalingu skirti jam policijos priežiūrą ir pagerbti mane nurodymu.

Einantis gubernatoriaus pareigas, vicegubernatorius (parašas neįskaitomas).

Pradžioje rezoliucija: *Skirti policijos priežiūrą.*

LVIA, f. 378, BS, 1876, b. 1232, l. 42–44.

1876 08 03 *Vilniaus generalgubernatoriaus*

Bendrojo skyriaus raštinės valdytojo raštas

Vilniaus generalgubernatoriaus Politinio skyriaus raštinei

Dėl pranešimo Ponui generalgubernatoriui, Jo Prakilnybės raštinė turi garbės nuolankiausiai prašyti pranešti jai, ar nėra Politiniame skyriuje kokių nors žinių apie Kauno gubernijos, Zarasų apskrities, Panemunėlio kleboną kunigą Katelę.

Kanceliarijos valdytojas Rubcovas.

Ten pat, l. 46.

1876 08 21 *Vilniaus generalgubernatoriaus*
Politinio skyriaus raštinės valdytojo raštas
Vilniaus generalgubernatoriaus Bendrojo skyriaus raštinei

Dėl šio rugpjūčio 3 d. rašto nr. 4355 Politinis skyrius turi garbės pranešti raštinei, kad apie Kauno gubernijos, Zarasų apskrities, Panemunėlio bažnyčios kleboną kunigą Katelę jo bylose jokių žinių nėra.

Už skyriaus valdytoją sekretorius (parašas neišskaitomas).

Ten pat, l. 47.

1876 08 31 *Vilniaus generalgubernatoriaus raštas*
Kauno gubernatoriui apie kun. Katelę

Einantis Jūsų prakilnybės pareigas, vicegubernatorius, valstybės patarėjas Ryžkovas liepos 19 d. teikimu, nr. 5548, pranešė man, kad Zarasų apskrities, Panemunėlio klebonas kunigas Katelė demaskuotas be reikiamo leidimo atidaręs savo parapijoje liaudies mokyklas. Atlikta šiuo reikalu kvota, nustatytos aplinkybės, aiškiai liudijančios apie jo politinį nepatikimumą, išreiškė ketinimą minėtam kunigui skirti policijos priežiūrą, netraukiant jo teisminiam persekiojimui.

Visiškai pritardamas valstybės patarėjo Ryžkovo nuomonei, aš nuolankiausiai prašau Jūsų prakilnybę skirti kunigui Katelei dėl jo politinio nepatikimumo policijos priežiūrą.

Generolas adjutantas Albedinskis
 Raštinės valdytojas Rubcovas

Ten pat, l. 48.

Ištrauka iš 1906 11 04 Kauno gubernatoriaus pranešimo
Vilniaus generalgubernatoriui apie valdžiai kenksmingą kunigų veiklą
 Versta iš rusų kalbos

Zarasų apskrities Panemunėlio bažnyčios klebonas kun.

Jonas Katelė eina šias pareigas nuo 1872 m.

1876 m. apkaltintas be reikiamo valdžios leidimo parapijoje atidaręs liaudies mokyklą.

1889 m. už savavališką išvykimą iš parapijos į Rōkiškį nubaustas 50 rublių [pabauda].

1895 m. už savavališką išvykimą į Kvetkūs nubaustas 50 rublių [pabauda].

1902 m. kaltintas per pamokslą iš sakyklos kurstęs valstiečius jėga išvyti iš Panemunėlio neįtikusį jam Jūžintū valsčiaus valstietį Juozapą Sirvydį (Širvydą – K. M.).

1902 m. buvo apkaltintas slapta kurstęs savo vikarą kunigą Dogelį ir parapijiečius ardyti tvarką Panemunėlio liaudies mokykloje ir naudoti

prievartą prieš mokytoją; už tai tų metų liepos 30 d. vidaus reikalų ministras jam pareiškė griežtą papeikimą su išpėjimu, kad, pasikartojus jo kenksmingos krypties veiklai, jis bus visiškai nušalintas nuo pareigų.

Per pamokslus bažnyčioje iš sakyklos kelia mintį apie būtinybę priešintis valdžiai, kad būtų įgyvendintas Lietuvos savarankiškumas.

LVIA, f. 378, BS, 1906, b. 355, l. 37.

1876 m. Kauno gubernatoriaus raštinėje sudarytos bylos apie kun. J. Katelę apžvalga

Prie slaptų mokyklų istorijos Lietuvoj

V. Biržiška

Kaip ir visa mūsų XIX amžiaus kultūros istorija, taip ir mūsų mokyklos istorija dar laukia savo tyrinėtojo. Gal didžiausioji priežastis, dėl kurios ta istorija pas mus visai nejudinta, – tam tikros medžiagos stoka. Medžiaga XIX amžiaus pirmos pusės Lietuvos parapinių mokyklų istorijai iki šiol dar slepiama bažnytiniuose archyvuose, iš kur tik su didžiausiu vargu gali būti išžvejota, jeigu ji ten nėra visai žuvusi. Antrai to amžiaus pusei nemažai medžiagos randasi rusų valdžios įstaigų archyvuose. Daug jų žuvo karo metu, daug išgabenta į Rusiją ir tuo tarpu nėra mums prieinami; tačiau ir užsilikusioji dalis, tinkamai suvartota, galėtų mums nušviesti ne vieną mūsų mokyklos istorijos momentą, tačiau iki šiol rūku užklotą. Ir čia ypač įdomūs yra visi tie „slaptieji“, „visai slaptieji“ ar „konfidencialiai“ susirašinėjimai, kurie, buvusių rusų biurokratų nuomone, turėjo likti nuo visuomenės paslėpti. Kad ir čia negalima ta medžiaga pilnai pasitikėti, bet visgi ji teisingiau nušviečia dalykų stovį.

Čia ir paduodamas mūsų mokyklos istorijos epizodas, paimtas iš medžiagos, suteikiamos Kauno gubernatoriaus 1876 m. slaptosios „bylos“ nr. 141.

Byla pavadinta: „Apie Panemunėlio klebono kun. Katelės steigimą jam pavestoj parapijoj mokyklėlių be valdžios leidimo“. Čia yra tas pats kunigas Jonas Katelė, kuris kiek plačiau buvo vėliau Lietuvoje žinomas kaipo vienas energingiausių ir savitų savo krašto švietėjų, kuris slaptųjų mokyklų steigimui ir vedimui paaukojo visą savo gana ilgą gyvenimą.

Pati byla kilo, žinoma, iš Panemunėlio liaudies mokytojo Ponomarevo „donoso“. Jis 1876 m. gegužės mėn. pareiškia Kauno liaudies mokyklų direktoriui, kad kun. Katelė įsteigė parapijoj visą eilę mokyklėlių ir šiokiomis dienomis pats jas lankąs, o šventadieniais ir sekmadieniais „net drįstąs“ mokyti klebonijoj; kad vaikus jis patraukiaš tam tikromis dovanomis, kaip plunksnomis, gražiais plunksnakočiais, rašalinėmis, rašomuoju popieriumi su visokiais pagražinimais ir t. t. Mokyklėlėse dėstoma: lietuvių ir lenkų kalbos, parinktisiems ir lotynų kalba, arit-

metika, daili raštis ir dainavimas. Iš tų visų dalykų Ponomarevas kreipia ypatingai savo vyresnybės dėmesį į dainavimą. Mat kun. Katelė mokąs dainuoti lietuviškų dainų, kuriose kalbama prieš rusus, pavyzdžiui, vienoje dainų atpasakojama 1863 m. sukilimo istorija tokia forma, jog jaunuomenei sužadina neapykanta rusams, simpatija sukilėliams. Prie savo pranešimo Ponomarevas prideda ir mokinių rašto pavyzdžių. Tie pavyzdžiai matosi iš tikrųjų autentiški ir įdomūs tuo, jog bent kiek nušviečia, ko ir kaip tose mokyklėlėse mokyta.

Vienas pavyzdys – tai trumpa lenkiškai rašyta pasaka vaikams, bet su tam tikru lenkišku koloritu, nes viskas dedasi ant Vyslos krantų. Kalba taisyklinga, matyt, išrašyta iš knygos. Bet greta tame pačiame sąsiuvinyje eilės, žmonių dainuojamos ir parašytos gryniausiu Lietuvos lenkuojančių žargonu („Wracajcie Jasiu do domu... Mego konika, mego wroniaka morduja... Zakuka w lesie kukawka, zapłaci po mnie mamunia... niema mnie czasu wracać... kuka w lesie zieziola zapłacz po mnie siostrunia).

Kitas pavyzdys – kita ranka, taip pat nepratusia rašyti, lietuviška evangelija, trečias – vėl tik pradedančio lietuviška „Malda pri Aniola Sarga“ ir galop – dailiai prirašyti daili raštis pavyzdžiai, greičiausiai paties mokytojo pateikti.

Kauno gubernatorius, gavęs iš Mokyklų direkcijos tą „donosą“, tuoj (1876 m. gegužės 18 d.) rašo įsakymą Zarasų ispravnikui padaryti kvotą ir patraukti kun. Katelę atsakomybėn už slaptąjį vaikų mokymą.

Prasidėjus kvotai, buvęs Panemunėlio liaudies mokyklos mokytojas Vasilijus Sarajevas pateikė ilgą pranešimą apie kun. Katelės veikimą. Jo žodžiais rėmėsi daugiausia ir Ponomarevas.

Jis pasakoja, kad kun. Katelė rinkdavęs į kleboniją jaunimą, pradžioj abiejų lyčių, paskui tik merginas, ir mokydavęs lietuviškų dainų. Tam pačiam tikslui nuvažiuodavęs ir į kaimus. Kadangi beveik visas jaunimas parapijoje nemokėdavęs rankraščių skaityti, tai vargonininkas Jakubonis nurašydavęs tas dainas spausdintomis lotynų raidėmis. Tačiau tose dainose Sarajevas nieko įtariama nerasdavęs. Bet paskutines dvi žiemas šventadieniais, sekmadieniais ir penktadieniais kun. Katelė ypatingu rūpestingumu ėmęs merginas mokyti rašto; jos būriais rinkdavusios klebonijoje ir rašydavusios prieš mišias, po mišių ir net vakarais; net parapijonys skūsdavosi pranešėjui, kad dėl to bažnyčioje kunigo tenką ilgai laukti. Be klebonijos, jis dar mokęs dviejuose namuose miestely ir špitolėje. Prokapavičius vieną kart užklupęs špitolėj tokią mokyklėlę; vaikai išbėgioję, tik vienas pasilikęs ir, nemokėdamas nė žodžio lenkiškai, sėdėjęs su lenkų maldaknyge.

Čia pat jis parodo priemones, kuriomis kun. Katelė veikęs į jaunimą: tarp kitko radęs pas pardavėją rusų knygutę, nurodęs jam, kad geriau būtų, jei jis pardavinėtų lenkiškas; kitą moteriškę, prašančią parašyti jai lietuvišką laišką rusų raidėmis, subaręs ir liepęs išmokyti lietuviškų raidžių.

Tik ne visos dainos buvusios nekalto turinio, vieną jų „Raštas iš Petrapilies“ skundėjas radęs 1874 m. vasarą pamestą netoli mokyklos. Tokią pat parašytą „Raštą iš Petrapilies“ („Kelionė Peterburge“) jis radęs ir pas raštininką. Paduoda jo turinį ir spėja, jog tai kunigo knygelės. Visi tie skundai sukėlė visą eilę kratų. Taip 1876 m. gegužės 28 d. buvo iškrėstas vargonininkas Bartoševičius. Rasta 1841 m. Vilniuje leista knygelė „Kuniga T. Lichodziejeuska. Sawies atminimas tieysinga gyvenima kuniga Mateusza Markiewicziaus“, gaida ir lenkiškais žodžiais Kalėdų dainos, kur išjuokiamos visos tautos („Litwin z lasa jak kielbasa stara, stara...“) ir rusiško ir lenkiško rašto pratimų sąsiuvinis. Gegužės 30 ir 31 d. padaryta dar kratų pas Kamajų kleboną kun. Gaudeševičių (Gaudešį iš Lėlėičių, Viekšnių valsčiaus), pirmąkart rasta tik truputį parako ir pistonų, o antrą – su lenkų ir lietuvių eilėmis. Tarp jų vienos, pažymėtos: „Napisanie przez Józefa Gawduszewicza 1851 r.“, taip skamba:

Žmogus yr Lawas

*Po żales gyres wajkszcioja żmogus,
Yr tenaj jy lawas sutyka smarkus.
Abudu nemažu: wiens gyriu ponas,
O ontras łauku yr kejm ualdimieras.
Tar tokiu, kaip saka, mejles negal rasty,
Ta teisa yr dabar galem suprasty!
Tasai żmogus lawa, kaip tyktaj pažyna,
Tujaus isz pyktoma welnu wadyna,
O su kirwiu, kor medżius kapoja,
Mety ant lawa yr pażejdy koja.
Po kiek metu (dawı abudom Diewas) użtika
Tas pats lawas yr żmogus wıet susıtika,
Tomet lawas pradıeie sakıtı:
„Żynok taj, o żmogau galingas,
Pıktesnis yr uż kirtı żodys neteısingas.
Użmırszau skausma, ronas, kad yr daug kentiejau,
O pykta żody, kan nu tawes gırdiejau,
Pakol mırsiu,
Neużmırsziu“.*

Kun. Gaudešį klausinėta ir dėl „Rašto iš Petrapilies“, tik tas pasisakė nieko nežinąs.

Tą pačią 31 dieną padaryta krata ir pas kun. Katelę. Rasta tik kelios lenkų knygos, išleistos užsienyje, ir keletas prancūzų dvasinių laikraščių. Dėl to paties nelabojo „Rašto“ irgi nieko nesužinota.

Birželio 2 d. iškrėstas be pasekmių raštininkas Antanas Kiškis.

Kvota ir klausinėjimas visos eilės vietos žmonių irgi nieko nedavė – visi pasisakė apie kun. Katelės steigiamą mokyklą nieko nežiną.

Kun. Katelė dar prieš kvotos galą buvo iššauktas į Kauną išklaudyti kažkokį Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymą; vyskupui Beresne-

vičiui gubernatorius įsakė kun. Katele nukelti į žemesnę vietą, kur nors toli nuo Zarasų apskrities, ir vyskupas Beresnevičius jau buvo jį paskyręs Pāmituvio filialistu, tik sužinojęs, kad toj byloj paskirta atskira kvota, to perkėlimo kol kas neįvykdė.

Bet nelauktas kvotos rezultatas – nei kratos, nei keliolikos asmenų parodymai nieko nedavė, kuo galima būtų kun. Katele įtarti, – priverė Kauno gubernatorių kreiptis į Vilniaus generalgubernatorių su pareiškimu, kad „dėl aiškaus Panemunėlio parapijiečių noro nuslėpti kun. Katelės neleistino vaikų mokymo kaltinimą kol kas netraukti jo į teismą, bet pasitenkinti jo nukėlimu į kitą vietą ir atidavimu policijos priežiūrai“. Su tuo Vilniaus generalgubernatorius sutiko (1876 m. rugpjūčio 31 d.). <...>

Atsiminimai

Jono Šliūpo atsiminimai

Vasarą 1881 metuose teko man su J. Gailučiu (Jonu Spuduliu – K. M.) aplankyti tūlas įžymias Lietuvos šalis. Tarpe kitko mes atsidūrėme į Panemunėlį. Ten radome seną Lietuvos prietelį kunigą Katele, kuris buvo tikras darbininkas ant lietuvištos dirvos. Rods, jam nerūpėjo Lietuvos išvalnijimas nuo carų valdžios, bet dėl apšvietimo žmonių jis yra prisidėjęs daugiau, negu aš galėčiau papasakoti. Iš pradžių kaip kamendorius jis apvažinėjo parapiją, norėdamas sužinoti, kiek žmonės yra prasilavinę skaityme ir rašyme. Pamatęs, kad nedaugelis ką mok, jis įsteigė mokslinę kožname kaime ir iš žmonių tarpo išdirbo mokintojus. Pats kas savaitę pervaziinėjo kaimus ir žiūrėjo, ar mokintiniai išmokę buvo, kas buvo užduota. Nesant rankvedžių nei skaitliavimui, nei geografijai, nei istorijai, jis perguldė reikalingas knygeles iš lenkiškos kalbos ir mokintiniai, pasidarę nuorašus, mokinosi pagal norą ir išgalę. Ne tik jauni, bet ir seniai mokinosi. Už tokį darbą nekurie kvailiai laikė kunigą už beprotį. Bet nuomonės visur atsimainė, kada parapijoje pasklido daugiau šviesos. Aš pats tyrinėjau 23 merginas ir apie 20 vaikinų laike savo ten apsilankymo ir pamačiau savo akimis, ko Lietuvoje nebuvau niekur kitur regėjęs: jaunuomenė žinių turėjo tiek, kiek gimnazistai, perėję 3 klases. Rūgojo visi, kad inteligentai nesuteikią istorijos Lietuvos... Kiek galėjau ir mokėjau aš pats ir Gailutis, papasakojome – nors tai tiktai trupiniai... Tai yra pavyzdys, ką gali vienas žmogus atlikti net prie sunkiausių priepaudos aplinkybių, jeigu tiktai pasišventęs yra dėl žmonių labo... Bet kiek mes tokių kunigų turime?! Tasai kunigas nesakydavo pamokslų bažnyčioje, bet užtatai jo parapijonai mokinosi namie. Garbė, amžina garbė tam milžinui dvasės!

Šliūpas J. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1977, p. 230–231.

Ir kas gi jo neatmins su atdūksiu

Rašo J. O. Širvydas

Su a. a. kun. Jonu Katele neilgai, vos gal trejetą suvirš metų (1899–1902), teko man arti pragyventi, bet ir tas trumpas laikas manyje paliko neišdildomą atsiminimą apie tą kilnų žmogų ir taurų patriotą–kunigą. Tiesa, aš dar nedidukas būdamas jau

žinojau apie kun. Katele, nes garsas apie jį jau seniai sklido kaipo kunigą, kuris mokina jaunuomenę rašto, dalina knygytes, yra persekiojamas rusų valdžios, etc., tas jau savu keliu buvo nemaža tais laikais retenybė, tačiau jį geriau pažinau, tik arčiau su juo pagyvenęs ir jo būdą giliau patyręs. O tas atsitiko šiuo būdu.

Aš pats, kaip jau a. a. kun. Tumas buvo kur tai apibūdinęs, – „įdomus samokslis“. Nežinau, ar aš įdomus, bet esu gimęs 1875 m. balandžio 4 d. iš biednų tėvų Dauliūnų kaime, Jūžintų valsčiuje. Septynerių metų iš po motinos „ratelio mokyklos“ jau gerai mokėjau lietuviškai skaityti. Aštuntais devintais nuo kaimo „daraktorių“ – žiemomis Lapiėnių Rakūno, Kavolių Grigėno – jau mokėjau sklandžiai skaityti, rašyti ir kalbėti rusiškai ir lenkiškai. Mokino mane ir lotyniškai, – žinoma, be tvarkos. Gavęs rusiškai-žydišką kalbamokslį, pats per save pramokau žydiškai skaityti ir jų žargonu su žydais susikalbėdavau. Į Jūžintų pradžios mokyklą nuėjus, jau man nebuvo ko veikti – greit ją baigiau, ir vieną sykį mokytoją Korsaką (rusą) taip „sukirtau“ kokiam ten mokslo argumente, kad jis labai supyko, vėliau ilgai persekiojo, pagaliau jo įskundimu savo laiku buvau areštuotas. Bet apie tai jau vėliau.

Mokslo troškimas man buvo neišpasakytas, – kaip man tuomet atrodė, pas nieką didesnės pasauly negalėjo būti. Dėl beturtės niekur toliau pradinės nepasiekdamas mokinausi „švedais“ pas įvairius studentus, moksleivius, klierikus, kunigus, inteligentus. Pas vieną gavau pradžią vokiškai (Baūšiškių Kirli, dabar dekaną Vabalniūke), pas kitą graikiškai (Baušiškių Kalnietį, dabar Kaune), lotyniškai – pas klieriką Remeikių Šlamą (kunigavęs, išėjęs Amerikon, grįžęs Lietuvon, girdėjau, priėmęs pravoslaviją, buvęs popu, jau miręs) ir t. t. Aukščiausias mano mokytojas buvo Adolfas Butkys, dabar advokatas Zarasuosė, tuomet baigęs universitetą, metus atostogavo savo gimtinėje Seibūčiuose, gretimai mano gimtinės: jisai tiek manimi domėjosi, kad ištisą rusų gramatiką (Nikolskio) buvo man savo ranka perrašęs. Nebuvo apylinkėj inteligento, pas kurį nebūčiau ko nors mokinęsis, jo knygynu naudojęsis. Kiek buvo apylinkėj senų lietuviškų knygų, mano buvo jau perskaitytos – pradėjus nuo Ivinskio kalendorių „Bromelių“, didelę dalį giesmių iš kantičkos atmintinai mokėjau, nes mėgdavau giedoti šermenyse ir namie. „Aušrą“, „Šviesą“, vėliau „Varpą“, „Ūkininką“, „Apžvalgą“ gerte sugėriau ir didelę dalį iš jų buvau persirašęs, vien kas rašyti, ypač daineles ir eiles, kad paskui su naktigonais dainuoti. Jūžintų klebonas Dziešulskis buvo man atidavęs savo knygyną, iš kurio pasigilinau rusų ir lenkų literatūroje, ypač dailia raštėje (beletristikoje).

Pagalios griebiaus platinimo knygų, važinėjimo su knygnešiu, Armališkių Baranausku, tai Paprūsėn, tai pagalios į pačius Prūsus. Kelionės po Lietuvą, po kaimus, naujos pažintys su inteligentais veikėjais, važinėjimai Petrapilin raštu, kurie per Suomiją ten būdavo atgabenami, pažintys su petrapiliečiais: Būga, Voldemaru, Šeškevičiais, dr. Mažoniu etc. etc.

Tai viskas negalėjo būti negirdima žandarams. Ilgai niaukėsi debesys, pagaliau užėjo audra. 1896 m. rugpjūtyje latvis perkrickštas žandarų puskarininkis Mėžaras, keliais uriadninkais vedinas, užgriuvo ant manęs Jūžintuose su krata. Daug ko draustino nerado, išskyrus mūsų draugų būrelio leidžiamą ir mano „rėdomą“ ir ranka rašomą laikraštėlį „Triūsas muzikėlio“ (rodos, buvom išleidę 8 numerius) ir keletą naujesnių, nekalto turinio knygučių. Paėmė tą viską ir to užteko. Gaila tik man, kad išgabeno maišais šiaip daug senoviškų knygų, kurių niekad nebegražino. Daviau

parašą, kad niekur iš Jūžintų kojos neiškelsiu iki tolesnio parėdymo. Tačiau to neišpildžiau. Klebono Džiešulskio patartas ir jo pinigų duotas, bėgau užsienin. Tižėn dąsigavęs, Jurgio Lapino ir Angrabaičio padrasintas, kad aš per jaunas ir man „nieko nebūsią“, pagailo man Lietuvos, nebevažiavau Amerikon, bet grįžau atgal. Vos sugrįžau, nakties metu – vėl „svečiai“: tas pats žandaras Mėžaras su Kamajų uriadniku mane suėmė, dar padarė mano bute kratą ir išvežė mane Panevėžin. Ėjo ilgi žandarų rotmistro Rutkovskio raštinėn varinėjimai, tardymai. Nuo 1896 m. rugpjūčio 23 d. iki 1897 m. balandžio 16 d. išsėdėjau kalėjime vienas uždarytas, paskui suleido su kitais politiškaisiais, kurių buvo žinomas knygnešys veteranas Ūdras ir dar du: Lądukas ir Karanauskas. Pagalios ištrėmė mane 3-ms metams iš Lietuvos. Išsikovojau bent Latviją. Čionai Sūbatėje pragyvenau tą ištrėmimą. Vedžiau jau pirmiau Jūžintuose mylėtą mergaitę – Katrę Dulkytę, kuri man padėjo vargti ištrėmimą ir paskui visą gyvenimą mano kaleinas eiti.

Atbaigęs ištrėmimą, grįžau į Jūžintus. Čia gavau pakvietimą iš a. a. kun. Kątelės atvykti Panemunėlin statyti bažnyčia medžiagas prižiūrėti. Prie to Panemunėlio dvare, buvusiam pono Svanteckio, pavedė man prižiūrėti jo sodo vaisių eksportą į Rusiją: uogas, obuolius, kriaušes. Vėliau ponas Svanteckis pakvietė mane savo dvaro ekonomu („urėdu“). Apie tą laiką panemuniečiuose ir su kun. Katele darbuotę žemiau parašysiu. Čia tik baigiu apie save.

Panemunėlio dvare urėdauti man neilgai teteko, nes mūsų rengiami slapti vakarėliai, sekmadienių susirinkimuose skaitymai iš laikraščių ir knygų, slaptosios draugijos „Žvaigždė“ veikla, rinkimai po žmones pasakų, dainų, patarlių, minklių, burtų, etc., dalinimai žmonėms knygų ir laikraščių vėl atkreipė rusų valdžios akį į mus ir ypač į mane. To priedan Panemunėlio vikaro kun. Juozo Šereivos pradėti pamokslai prieš „bedievių“ įtraukė bėdon a. a. kun. Kątelę ir daugelį žmonių. Pas mane per Sekmines atėjo keletas žmonių, vedamų tūlo rusams parsidavėlio Panemūnių Pranckūno, kurie norėjo mane sumušti, bet susizgribę mano žmonos ir vaikų su ašaromis klyksmo, išėjo tik su prigrasinimais, kad tuojaus iš Panemunėlio išsinešdinčiau. Pono Svanteckio tuomet nebuvo namie (buvo išvykęs Vāršuvon). Aš tą pačią naktį pas mane svečiavusio iš Amerikos draugo Jono Mato palydimas bėgau į Prūsus, palikęs žmoną ir vaikus Dievo valiai. Man išvykus Panemunėlyje žandarai padarė daug kratų, ypač pas „žvaigždiečius“.

Kai ta audra praėjo, aš jau buvau Amerikoje. Čionai pragyvenau arti 30 metų, vien rėdydamas „Vienybę“ – 25 metus. Per tą laiką dirbdamas veik po 18 valandų per parą lankiau įvairias vakarines mokyklas, institutus, klausiau įvairių kursų. Didelę dalį laiko praleidau įvairiuose knygynuose, ypač Niujorko centriniame, kur jau man pasiliko žinomi daugybė niekur lengvai negaunamų veikalų, ypač mano pamėgtosios senovės istorijos šaltiniai (mane domino bendrai klasikai, tačiau labiau pri-guliau prie chaldėjų, šumerų, akadų, babilonėnų, asirų, Egipto hetitų, lydų, etc. istorijos studijavimo: per hetitus, trakus, skitus ir kitus stengiausi sekti daktaro Basanavičiaus teorijos ruožtu, vedančiu prie galimos lietuvių tautos kilmės, jeigu jau ne iš Mažosios Azijos, tai bent iš miglotai apribotų kraštų, kuriuose priešistoriniai arėnai amžių visumoje buvo sudarę daugeliui tautų lopšį).

Užėjus Europoje Didžiajam karui, Amerikoje kiekvienas lietuvis, išskyrus vėliau atsiradusius komunistus, atsidedo darbui ir sielonėms už Lietuvą. Atsirado įvairių

komitetų vesti propagandą spaudoje už Lietuvos nepriklausomybės idėją, rinkti aukas nukentėjusiems nuo karo Raudonajam kryžiui, pardavinėti Lietuvos paskolos bonus, telkti Lietuvai savanorius kareivius ir t. t. ir t. t. Įsikūrė tarybos organizuoti pirmutinę Lietuvos atstovybę Amerikoje, rinkti aukas politiniam Lietuvos darbui Amerikoje ir paremti lietuvių delegaciją prie taikos konferencijos Versalyje. Man teko dalyvauti įvairiuose komitetuose ir Amerikos lietuvių tautinėje taryboje sekretoriumi (šios tarybos protokolus parsivežiau į Lietuvą). Susirinkimai, tarimaisi su latviais, estais, ukrainiečiais, baltgudžiais ir kt. po keleto metų taip sunkiai atsiliepė mano sveikatai, kad neilgtrukus pasirodė pavojingos ligažymės (simptomai), pagalios sykį trenkė stabas – trūksta ir ant smegenų išsilieja kraujo gyslelės. Šiaip taip gydytojų atgautas ir jų griežtai patariamą mečiau redakciją ir grįžau Lietuvon. Čia kiek atsipeikėjau. Dabar gyvenu savo gimtajame Jūžintų miestely, kur turiu daržą dydžio, kad geras šuva atsigulęs uodega užklotų. Abu su žmonele jį darbuojame. Aš dar grįžau prie senovybės studijų, pristojau talkon profesoriui Balčikonui rinkti iš žmonių žodžius jo rėdomam Būgos žodynui, taisau knygas savo bibliotekai ir šaulių būrio vietiniam knygynui (kuris man prisieina ir vesti), dalyvauju vietinėse organizacijose ir t. t.

Tai tokia mano „autobiografija“, kurios prašė manęs šios knygos autorius prie atsiminimų apie kun. Katelę. Dabar grįžtu į 1900 m., kuomet pargrįžęs iš ištrėmimo buvau kun. Katelės pakviestas į Panemunėlį.

Jau pats manęs pakvietimas pažymi kun. Katelę buvus kilnios širdies ir drąsaus patriotizmo žmogų. Jis nujautė, kad aš esmi kokio nors užsiėmimo reikalingas – davė kokį galėjo. Žinojo ir tai, kad aš būsiu policijos sekamas ir pačiam kunigui Katelei, kaip taipgi policijos prižiūrimam, galiu naują įtarimą sukelti – vis tiek mane globojo.

Nuo keleto metų kun. Katelės nebematęs, tariasi jį rasiąs pasenusį ir sumažėjusio veiklumo. Anaiptol! Tiesa, sidabrinų plaukų ant galvos buvo padaugėję, veidas kiek rūstesnis, bet viskas tas pridavė jo asmeniui didesnio orumo. Stambaus kūno sudėjimo, greitos eisenos, malonaus akių žvilgsnio, kuris ne į žemę rėmėsi, bet į toli spinduliavo, akyse vis pastebima kažkokia mistiška ūkana jį rodė amžiu nusistovėjusį, tvirtos valios pirmėivingą patriarchą. Nuo daug skaitymo, daug galvojimo, daug labai įvairiopo ir sunkių aplinkybių darbo jis kalbėdavo greitai ir dažnai smulkmenose apsirikdavo, žodžius ne vietoj sukeisdavo. Daug kam atrodė, kad jis barasi, tačiau iš jo sielos veržėsi maloni šiluma. Pirmąsyk nepažįstamas jį pasveikinęs tarėsi turįs reikalą su rūsčiu žmogum, bet po keleto žodžių su sykiu kun. Katelė pagauna kokį ypatingą tavo žodį, išsiveržia akies mirksniu jo vaiski šypsena, lydima garsaus juoko. Jeigu jis turi laiko, greitai jis pats pridurs kokį trumpą anekdotą, užves visai nuoširdžią ir tavo nuotakai ar reikalui pritaikytą kalbą ir, jei koki, užkvies tave „ant arbatos“. Man rodos, kad klebonijos virtuvėje virdulys niekad neužgesdavo ir jo giminaitei Elžbietai nuolatos jį prisieidavo nešioti iš virtuvės valgomą ir atgal, nes svečių niekad netrūkdavo. Prie stalo kun. Katelė sodindavo aukštus ir žemus, tolimus ir artimus. Dažnas parapijonas, atėjęs su reikalu, jei tik kun. Katelė laiko turėjo, buvo sodinamas bile kuriuo laiku. Prie virdulio kun. Katelė pirmiausia išklausinės, kas girdėti, paskui jau jis pats kalbėdavo apie viską. Ir menkas žmogelis nuo jo išeidavo padrašintas savo bėdoje, suramintas savo nelaimėje, patartas ir neretai sušelptas. Užtat jis visiems buvo malonus, kaip tėvas. Dvarponiai, nors ten jų apylinkėje nedaug

buvo, irgi jį gerbė, patys jį lankydavo ir pas save kviesdavo; tik jis dėl niekad nesibaigiančių jo darbų nelabai kur į vaišes važiuodavo. Vienas, kas dvarininkams nelabai patikdavo, tai jo „litvomanija“. Tačiau arčiausias Panemunėly buvęs dvarininkas Kazys Sveteckis, nors lenkas, bet apšviestas žmogus, kun. Katelės padėtį suprato ir jį gerbė. Su tuo tai kun. Katelė dažnai sueidavo.

Bažnyčioje kun. Katelė atlikdavo savo pareigas greitai ir žmonių ilgomis pamaldomis nevargindavo: sekmadienį – čia suma, čia pamokslas, čia mišparai ir – eikit namo. Neturėjo iškilmingo balso giedoti nė ugningo stiliaus pamoksams griauti. Be trunkymo į sakyklą kumštėmis, be jokių sceniškų mostų pakalbėjo paprasto pasišnekėjimo tempu pamokinimą, priderintą tos dienos evangelijai. Tik į pabaigą, kai pridurdavo praktiškus pamokinimus apie ūkį, apie švarą, ypač apie vaikų ir jaunuomenės mokymą, – čia pasirodydavo jo susikaupusi, jo sielos viduje besikūrenanti ugnelė. Čia ir gražiuoju, ir pasibardamas mokė tėvus, kad mokintų savo sūnus ir dukras. Iš to pasidarydavo kaip ir antroji jo pamokslo dalis, kuri būdavo labai įdomi.

Pamaldos bažnyčioje daugiausia būdavo neilgos dėl to, kad, neturėdamas kito kunigo, jis pats skubinosi anksčiau pasiliuosuoti nuo bažnyčios ir pradėti kitas pareigas – tai mokytojo. Po pamaldų, arbatos išgėręs, kąsni kandęs, sėsdavo vežiman ir važiuodavo per kaimus. Čia jis lankė savo „mokyklas“. Nuvažiavęs pas kuri prielankesni ūkininką, sukviisdavo jaunimą, ypač mergaites, ir užvesdavo savo „klasę“. Nuveždavo savo popieriaus, savo rašalo ir plunksnų. Iš pradžių dalindavo visiems dovanai, bet paskiaus duodavo tik biedniems, nes turtingesni ūkininkai ilgai patys suprato mokslo naudą ir savo vaikams nupirkdavo. Kun. Katelė mokino juos rašyt, skaityt, aritmetikos ir geografijos. Trūko vadovėlių – tai buvo didžiausias vargas! Skaityti mokė iš paprastų elementorių; rašyti – išrašydavo pats pirmutines raides, skaitliuoti – iš Gailučio „Užduotyno“; istorijos – Lietuvos patsai pasakodavo iš veikalų Strykovskio ir Narbuto bei iš knygutės „Szkala del pavargėlių ir siratų“, kur buvo trumpi iš Lietuvos istorijos pasakojimai, gi Europos istorijos bandęs mokinti iš Freemeno „Europos istorija“, nors ta buvo labai neatsakanti. Geografijos vadovėlių turėjo kokį ten rašytą. Gramatikos bandęs mokinti iš kažkokio ten rankraštinio vadovėlio, kuri gavęs, rodos, nuo Dusetosė buvusio kunigo Sereikos. Nei istorija, nei geografija, tuo labiau gramatika puikių vaisių nedavė. Patsai kun. Katelė man vėliau pasakojo, kad kaimui pirmiausias mokslas turįs būti skaityti, rašyti ir skaičiuoti; sako: „veršiu nebliovęs, jaučiu nebaubsi“.

Knygnešiai Panemunėlin dažnai atvažiuodavo, pačiame miestelyje dvaro „bravore“ gyveno nesveikų akių knygnešys Šukys. Pas knygnešius pirmiausia kun. Katelė klausdavo vadovėlių, paskui peržiūrėdavo visą jų „bagažą“ ir pirkdavo visokių jo dar nematytų knygelių bei laikraščių. Perskaitęs pas save nelaikydavo, bet perduodavo savo užtikėtiems žmonėms, kad jie patys skaitytų ir kitiems duotų. Vėliau, kai per mano rankas ateidavo Amerikos laikraščiai: „Vienybė lietuvninkų“, „Apšvieta“ ir „Varpas“ su „Ūkininku“, tai jis pirkdavo, godžiai perskaitydavo ir man vėl sugražindavo, kad pervesčiau kokiems inteligentams, moksleiviams, studentams, tik ne prastiems žmonėms; „Apžvalgą“, „Tėvynės sargą“ ir kitus ramesnio turinio raštus perskaitęs irgi atiduodavo savo užtikėtiems žmonėms.

Iš užtikėtų kun. Katelės žmonių aš prisimenu ypač Joną Šarkauską (dabar jau miręs); jis buvo paprastas mūrininkas, gyveno netoli Panemunėlio vienkiemy. Tas

buvo bene vyriausias kun. Katelės pavaduotojas tose kaimo mokyklose. Tai buvo įdomios galvos žmogus. Jam kun. Katelė buvo padovanojęs savo seną lenkų kalboje didelę enciklopediją, iš kurios Šarkauskas, eilę metų studijuodamas, buvo susikrovęs tiek žinių, kad ir labai painaus dalyko užklausus be apsirikimo atpasakodavo įvairius faktus, su datomis ir matematiškais apskaičiavimais! Kita kun. Katelės užtikėtinė buvo Teresė Kupetaitė, gyvenusi irgi vieniemyje su broliu. Ji dar, rodos, gyva, tik vargšė apakusi, dabar gyvena Panemunėly. Pas ją seniau, rodos, buvo kun. Katelės slepiamų knygų pasidėjimas. Gaila, kad per suvirš 30 metų laiko man iš atminties išdilo visa eilė kitų kun. Katelės užtikėtinių. O jų buvo nemažai, ypač pavaduotojų prie mokymo. Nes kun. Katelė, uždavęs viename kaime pamokas, pats važiuodavo kitan kaiman ten padaryti „kvotimą“ iš praeito laiko pamokų ir užduoti naujos.

Važinėdavo po kaimus savo arkliu, kartais su savo bernu, dažniausiai su zakristijonu Diržiu (dabar jau miręs). Diržys buvo taip tolimas nuo kun. Katelės idėjos, kaip dangus nuo žemės, be to, buvo kariuomenėje pramokęs felčerystės, gydydavo žmones, kurie kaip tik sekmadieniais su ligomis ateidavo. Todėl labai raukydavosi, kai reikdavo su klebonu važiuoti kur į kaimą. Bet visgi negalėdavo nuo tos sau nemalonios pareigos išsisukti.

Katrie kaimai buvo Katelės labiau numylėti ir „mokyklos“ ten parinktos, aš tiksliai nepasakysiu, nes man į Panemunėlį persikėlus, jis tą darbą jau buvo kiek paliovęs. Priešasčių buvo keletas: rusų valdžios persekiojimai,ėjimas senyn, nauji rūpesčiai su pradėta Panemunėly statyti bažnyčia. Lig šiol dar vis neturėjo sau vikaro, tik apie 1900 m. gavo sau į pagalbą kun. Povilą Dogelį, dabar Kaune kanaaninką. Šis jaunas kunigėlis, linksmas, judrus, mėgstas dainas ir muziką (jis pats smuiku grieždavo), idealingas ir patriotingas vyrukas, pasirodė esąs rimtas kun. Katelės talkius ir pavaduotojas. Jie abu vienas kitą labai mylėjo. Kun. Dogelis kitaip ir nevadindavo savo klebono, kaip „tėveliu“. Man teko su juo važinėti kalėdojant, renkant bažnyčios statymui pinigų. Apklauses kiek katekizmo, mokindavo jaunimą dainuoti. Gavęs kur obuolį, parveš, pjaudavo pusiau ir dalindavosi su „tėveliu“. Liūdna su juo išėjo istorija. Vietos pradinės mokyklos mokytojas rusas pradėjo vilioti nedoruman jauną mergytę. Ta pasiskundė kun. Dogeliui. Šis pabarė motiną, nes ruso būta su jos žinia. Moteris pasiskundė rusui, šis – kun. Dogelį valdžiai. Pasėkoje kun. Dogelį iškėlė iš Panemunėlio ir, rodos, su pabauda vienuolynan. Kun. Katelė ir parapijonai labai kun. Dogelio gailėjosi. Po to gavo kun. Šereivą, kuris netrukus tiek ermiderio sukėlė Panemunėly ir užtraukė rusų valdžios pogromą ant viso to darbo, kurį kun. Katelė per tiek daug metų auklėjo ir puoselėjo. Iš apšviestusių kaimų, kuriuose kun. Katelė buvo sukūręs lietuviybės ir šviesos židinius, galima paminėti Tindžiulių, Vilių, Moškėnų ir kitus. Iš Tindžiulių išėjo stambus žmogus a. a. Juozas Kubilius, iš Moškėnų – broliai Jurgelioniai, iš Vilių – apšviestos mergaitės, seserys Čypaitės; be abejo, kun. Katelės įtaka bei pavyzdys lietuviybėje pasiekė ir Augustiną, kur gyvena stambus ūkininkas Tūbelis, dabartinio ministro pirmininko pono Juozo Tūbelio tėvas (aš čia persikėlęs radau p. Juozą einantį mokslus, o jo sesutės mums padėdavo rengti slaptus vakarėlius) ir taip toliau.

Kodėl kun. Katelė ypatingai mokindavo mergaites? Jis daug toliau numatė už kitus, – jis sakė, kad mergaitės bus motinos, o apšviestų motinų bus kilnesni ir vaikai. Kodėl jis labiausiai dėdavo svarbos ant aritmetikos? Ir čia buvo praktiškas išskaičia-

Kun. J. Katelės mokiniai Stefanija ir Jonas Tijūšai iš Tindžiulių k. Apie 1905 m. Iš Jono Bitino muziejaus fondų. Perfotografuota A. Petrašiūno

Kun. J. Katelės mokinė Rozalija Blažienė iš Tindžiulių k. XX a. pradžia. Iš J. Bitino muziejaus fondų. Perfotografuota A. Petrašiūno

vimas: jis matė, kad Lietuvoje žydai krautuvinėms kapitalus krauna, apskudami skaičiais ir svoriu ką perkant, na, o pirkėjos – daugiausia moterys, kurios, mokėdamos skaičiuoti, nebesiduos apskukti ir tas turtas pasiliks lietuvių kišenėje. Kun. Katelė nors skaitė lenko Jelenskiego leidžiamą pusiau antisemitinį laikraštį „Rola“, bet pats nebuvo antisemitas, tik panaudojo praktišką žinią savo žmonės nuo išnaudojimo apsaugoti. Tai irgi savo žmonių meilė.

Daugelis senuose papročiuose įgargažėjusių ūkininkų pirmiau pykdavę ant kun. Katelės už mokymą jaunimo. „Kai dar bernus, tai bernus; ale kam tas mergas mokinti?“ Kun. Katelė jiems aiškinau geruoju, kartais subardavęs, o kartą, jis pats su pamėgimu pasakodavo, kaip kokiam ten už jo dukros ir aplamai „bobų“ mokymą burzgančiam tėvui sarkastiškai pasakęs: „Tu dar ne viską žinai, seni! Aš girdėjau, kad moterims nebereikšią nė galvos, užteksią dviejų kojų, kad galėtų gimdyti kūdikius...“ Senis nutilęs ir daugiau nieko nebesa-

Kun. J. Katelės mokinė Elžbieta Valiulienė iš Tindžiulių k. XX a. pradžia. Iš J. Bitino muziejaus fondų. Perfotografuota A. Petrašiūno

kęs. Tarp tamsių kaimiečių didelį kylį varė ir miestelio pradžios mokyklos mokytojas rusas (nebeatmenu jo pavardės), įkyrus pravoslavijos ir „obrusenijos“ fanatikas. Jis tai buvo nuolatinė ant kun. Katelės skundų vieta vyriausyben už „slaptą mokymą“, kas tuomet buvo rusų valdžios akyse beveik kriminalizmas. Todėl pas kun. Katelę kratos, nuolatiniai žandarų ir policijos svečiai. Laimė dar, kad kun. Katelė buvo tvirto būdo ir nebailus; prie to jis žinojo degtinės stebuklingą įtaką rusams valdininkams, pats negerdavo, bet tokiems „svečiams“ negailėdavo. Ir dažniausiai policijos veteranai atvažiuodavo pilni pasiryžimo padaryti giliausias kratas ir vos neišsigabenti tą „*miatežnika ksendza*“ su savim, o išvažiuodavo pilni jausmo kone septintame danguje besa!..

Apskritai kun. Katelė rusų valdininkų nebijodavo ir civiliai valdininkai jį net gerbdavo. Žmonės pasakodavo, kad kun. Katelė turėjęs kokį ten karišką laipsnį, kuri valdininkai ir gerbdavę. Ar tas tiesa, nežinau. Apie tai man kun. Katelė niekad nėra prataręs.

Didelis kun. Katelės draugas ir gerbėjas buvo Panemunėlio stoty pašto piršininkas rusas Veresovas (rankraštyje Veresajevas – K. M.). Tai buvo gerai apšviestas juodabarzdis, rūščios išvaizdos, bet geraširdis žmogus. Gerai smuikuodavo ir dažnai pas kun. Katelę smuiką tarp kelių įsispraudęs atvažiuodavo. Čia klebonijoje jis pasmuikuodavo, o kun. Katelės giminitis Juozas Katelė (tuomet mokinęs vargonuoti, dabar valstybės dramos artistas) pianinu paskambindavo. Nors pats nemuzikalus, bet muziką ir tokius naminius koncertus labai mėgdavo. Jie būdavo dažnai, o jau per svečių suvažiavimus, lengvas puoteles ir atlaidų popiečius į tokius koncertėlius klebonijon susirinkdavo visa apylinkės inteligentija ir jaunuomenė. Reikia pridurti, kad tas Veresovas buvo didelė kun. Katelės priedanga, nes per jo rankas pašte praeidavo visa korespondencija. Kituose paštuose tais laikais dažnai viršininkai eidavo ir cenzorių bei šnipų pareigas.

Kaip klausytis muzikos, taip ir žiūrėti vaidinimus kun. Katelė labai mėgdavo. Tuomet mes buvom sudarę būrelį vaidilų ir užvedėm dažnus vakarėlius. Per porą trejetą metų pastatėm visą eilę lengvų veikalėlių, kaip „Nesipriešink“, „Žentas dėl parodos“, „Žilė galvon, velnias uodegon“, „Nepadėjus nēr ko kasti“, „Dėdė atvažiavo“, mano verstą iš lenkiško „Kada gi bus pietūs?“ ir kt. Gal stambiausias mums buvo „Amerika pirtyje“, kuriame dalyvavo ir tuomet atostogavęs studentas J. Tūbelis,

Kun. J. Katelės mokiniai Buckai iš Gireišių k. XX a. pradžia. Iš J. Bitino muziejaus fondų. Perfotografuota A. Petrašiūno

dabartinis ministras pirmininkas, kuris tuomet šauniai suvaidino rūbsiuvio Vinco rolę. Juozas Katelė, dabartinis valstybinio dramos teatro artistas, jau tada pasižymėjo komiko talentu, pirmiausia pas mus iškilęs rolėje Jurgio Spurgio. Tarp kitų vaidilų dar pamenu šiuos: paneles dvi seseris Tūbelytes, Balaišytę, dvi seseris Čypaites, tris brolius Neniškiaus: Kazi, Joną ir Igną, Aleksiejų, Vilimą, Mekuškaitę, Rudoką, Kubilių. Vaidindavome tai kur apie klebonijos trobesius, tai Sveteckio dvaro klojime (kartais ponas būdavo namie ir tada su žmona ateidavo pasižiūrėtų, bet dažniausiai, davęs leidimą, pats išvažiuodavo), tai kokiam kaime. Kun. Katelė visuomet buvo mūsų arčiausias patronas: jis kartais ir rengimui lėšų pridėdavo, pats anksčiausiai ateidavo „teatran“, pirmiausias pradėdavo juoktis, ploti katutes ir smarkiausiai plodavo. Tokių entuziastų retai kur matyti. Po vaidinimų būtinai artistams ir svečiams pietūs klebonijoje, kur visas džiaugsmu spindėdamas ir artistų šnekas perfrazuodamas, triumfavo kun. Katelė. Tartum tai buvo jo vaikai, atlikę koki šaunų jo ūkėje darbą. Jis džiaugėsi atgimstančia Lietuva.

Pas kun. Katelę ir seniau esą apsilankę žymūs Lietuvos veikėjai ir literatai, taip pat ir mano laikais aukštų svečių nestigdavo, nors tokių vaišių niekas neskelbdavo, idant rusų valdžia nepersekiotų nei šeimininko, nei buvusių svečių. Patys panemuniečiai yra daug tokių svečių matę. Senesnieji atmena dar apsilankymą ir poeto kun. Antano Vienažindžio (nežinau, kas to garsaus žmogaus pavardę sudarkė slaviška priesaga *-ski* ir padarė jį Vienožinskiu). Kitas mūsų poetas, kun. Antanas Strazdelis, matyt, buvo kun. Katelės mylimiausias prototipas, nes jis su didžiausiu pagėgimu ir prie bile kurios progos atkartotinai papasakodavo apie kun. Strazdelį visus jau dabar spaudoje žinomus anekdotus ir jo biografiją, kurią ir lenkų laikraščiuose anksčiau buvo parašęs. Dar prisimenu apsilankymą mūsų gramatikos tėvo Jablonskio, taipgi Antano Smetonos, tuomet, rodos, dar tik studento, dabar mūsų Respublikos prezidento, su juomi tuomet jauno kunigėlio Juozo Tumo, vėliau garsingo Vaižganto. Kalbos ėjo apie sudarymą stipraus fondo raštams leisti užsienyje, tuo tikslu svečiai ir lankėsi pas žymesnius veikėjus ir klebonijose. Smetona rimtai kalbėjo savo žinomu gražiuokalbės stiliumi, gi kun. Tumas karščiausi, it pasaulis šauktųsi gelbėti nuo ištikusio gaisro; jis klebonijos salione greitais žingsniais vaikščiojo nuo

*Buvusi daraktorė, mokytoja Aldona Rasteniene (Bieliūnaitė) nepriklausomos Lietuvos metais.
PSM*

kampo į kampą ir rankas gniauzdamas vaksijo klebonus: „*Vot jūs dabar miegate, jums tingu nešti tarp žmonių šviesos žiburius. Bet, atminti, kada ateis kiti, kurie šitą žiburį atneš, – bet tai bus žiburys jūsų degančių klebonijų gaisro!*“ Ta pasibaisėtina lemčia kun. Tumas it pranašas išpėjo būsiantį Rusijos imperijos gaisrą po 1917 metų. Kun. Katelė to vaksijimo šypsodamasis klausėsi; jie abu žinojo, kad tas lytisi šimtus kitų nematomų klebonų, kurie į atgimstančią Lietuvą netikėjo, o ne kun. Katelę, kuris ir tuomet kun. Tumo tuščio neišleido ir pirmiaus visą savo turtą aukojo ant Lietuvos aukuro.

Ant kiek kun. Katelė buvo patriotingas, ant tiek atsargus. Galbūt jaunesnis buvo labiau ryžtesnis, ką parodo ir jo dalyvavimas paskutiniame 1863 m. lenkmetyje ir jo drąsiai varomas kultūriškai revoliucinis baras jau tik siauresniu Panemunėlio plotu. Bet jau mano Panemunėlyje buvimo laiku jis dažnai nuo ryžtesnių žygių susilaikydavo. Taip va, mes turėjome Panemunėly slaptą draugiją „Žvaigždė“, kurios nariai rinko Lietuvos tautosaką ir siuntinėdavo daktarui Basanavičiui Bulgarijon. Kun. Katelė žinojo ir labai gerbė šią draugiją, bet nei pats jon neprisidėjo, nei savo giminaitės Elžbietos (jo šeimininkės) noriai leisdavo į mūsų susirinkimus. Sakoma, jau prisibijodavęs, kad rusų valdžia mūsų kada neužkluptų. Susirinkimai būdavo dažniausiai pas mane. Čion susirinkęs jaunimas juokomis išmokino mano mažą sūnelį Vytautą užklausus: „*Ko gi tu, Vytuk, labiausiai neapkenti?*“ – atsakyti „*Rusijos caro*“. Vieną kartą kun. Katelei pas mane atsilankant, kažkas paklausė Vytuko klausimo, kuriam tas drąsiai ir atrėžė, kaip paprastai. Iš pradžių kun. Katelė nusijuokė, bet paskui subarė mane ir jaunuolius, kam mažus tokios neapykantos mokina. Tačiau barėsi ne rūsčiai, bet tėviškai, duodamas suprasti pavojingumą, ką mes visi gerai ir supratome.

Šiuo ir baigiu šiuos keletą greitosiomis pagautų apie šį kilnų ir stambų mūsų tėvynainį atsiminimų. Tai yra tik metmenys, kurie laiko ir vietos esant bei kam gabią plunksną turint galima būtų dimniai atausti. Tikiuosi, kad ši p. Bičiūno monografija susilauks daug gražios medžiagos iš žmonių senesnių ir ilgiau su kun. Katele gyvenusių. Tai bus šiam mūsų kultūros patriotui biografinis, daug brangesnis negu akmeninis paminklas, nes jaunosios kartos skaitys ir stengsis tuo didžiu Lietuviu pasekti.

Norėčiau tik pridurti apie nemalonų įtarimą, esą kun. Katelė „*Lietuvą išivaizdavo tik su Lenkija sujungtą*“ (žr. š. m. „Lietuvos aidą“, nr. 113). Tas tvirtinimas mažiausiai reikalautų rimtos pataisos. Kiek su kun. Katele esu pragyvenęs, niekuomet tokios jo

Kunigo J. Katelės mokinys J. Legas iš Joneliškių k. Iš J. Bitino muziejaus fondų. Perfotografuota A. Petrašiūno

nuomonės neteko išgirsti. Jo dalyvavimas lenkmetyje šitokio įtarimo dar negali pri-leisti, nes daugelis to sukilimo veteranų Lietuvoje turėjo savo mintį: „*Tegul mes at-sikratome Rusijos, o jau tuo metu atsikratysime ir Lenkijos šlėktų viešpatavimo!*“ Kun. Ka-telė 1863 m. lenkmečiu ir lenkais buvo labai nusivylęs ir ne sykį girdėjau jį lenkus išjuokiamus, jų ūkį vadinant vokiečių paniekos epitetu: „*polska gospodarka*“ arba kad pas lenkus – „*kas kareivis, tai karalius*“. Pagalios jo viso gyvenimo veikla rodo jį siekiant iškelti lietuvių kuo šviesiausiom padėtin, ko pas lietuvių–lenkų unijos garbin-tojus nė su žiburiu nerasi.

Kun. Katelė buvo gryno kaulo ir kraujo lietuvis, nevarvines seilės į Varšuvą ar į Peterburgą – greičiau jų vengęs ir bijojęs. Jam užteko Lietuvos, o paskui siauro ratelio Panemunėly, nedidelio būrelio, bet gerai ganomų avių. Dirbo ten, kur stovėjo.

Tuomi jis paliko dideliu žmogum!

MAB RS, f. 145–5, l. 1–8.

Iš kun. Povilo Dogelio prisiminimų

<...> Pandėlyjė Sopulingosios Dievo Motinos atlaidai per patį palaidinį. <...> Atlaiduose susipažįstu su Panemunėlio klebonu kun. J. Katele. Seniai kunigai ne-labai jį mėgdavo. Užtat jis tik su jaunaisiais ir draugaudavo. Įsišnekom apie veikimą žmonių tarpe, apie jų švietimą ir kitką. Kun. Katelė buvo žinomas anais laikais, kaip didelis veikėjas – žmonių švietėjas. Jo parapijoj, Panemunėly, visas jaunimas su ma-žomis išimtimis mokėjo skaityti, rašyti ir net skaitliuoti.

Aš jam patikau. Klausia manęs: ar aš sutikčiau keltis į Panemunėlį ir būti jo vikaru. Man ir vienuolynas tuoj išrūko iš galvos. Aš su dideliu džiaugsmu pareiškiau, kad sutinku. Vyskupas Paliulionis buvo kun. Katelės draugas. Yra vilties, kad mano gyvenimo dienos Kvetkuosė jau suskaitytos. <...>

Važiuojam Panemunėlin

Žemaičių vyskupas Paliulionis, Panemunėlio klebono kun. Katelės prašomas, skiria mane į Panemunėlį vikaru. Į vyskupo raštą – nedelsiant važiuoti Panemunė-lin – mano žygis buvo trumpas, greitas. Pasiėmiau dar neišpakuotą savo krepšį ir, nesakęs jokios atsisveikinimo kalbos, kaip kartais vikarų daroma, tik, žinoma, atsi-sveikinęs su klebonija, palikau Kvetkus, džiaugdamašis, kad gal Panemunėly bus daugiau darbo.

Panemunėlis buvo ne tik šioje apylinkėje, bet ir visoje vyskupijoje garsus savo klebonu literatu kun. Katele. Galima drąsiai sakyti, kad kun. Katelė rusų priespaudos laikais buvo vienas drąsiausių ir daugiausia atsidavusių žmonių švietimo darbui kunigų. Jo parapijoj sunku buvo rasti jaunimo, nemokančio rašyti. Jaunimas mokėjo skaityti, rašyti, daugumas mokėjo skaitliuoti, geografijos, istorijos. Švietimo darbą dir-bo pats Katelė ir kitus į tą darbą traukdavo.

Pirmon vieton savo vikarams uždėdavo pareigą jam patalkinti šviečiant jau-nimą. Kalėdojant kunigui, jaunimas kalendros duodavo sąsiuvinį, prirašytą pasakų, dainų arba iš knygos straipsnių. Vikaras, grįžęs iš kalendros, nuneša savo klebonui surinktus sąsiuvinius. Koks džiaugsmas klebonui, jeigu tų sąsiuvinių būdavo daug. Panemunėlio vikaras kun. Perekšlis, norėdamas savo klebono ūpą pakelti, nesiten-kindavo surinktais sąsiuviniais: dar pats savo ranka prirašydavo ir atiduodavo kle-

bonui. Kun. Katelė, nelabai primatydamas, neatskirdavo, kieno tie sąsiuviniai būdavo prirašyti. Šventadieniais klebonas liepia užkinkyti arklius ir siunčia vikarą į sodžių jaunimo mokyti. Kitiems reikalams arklių gailėdavo, bet švietimui nereikėdavo jų nė prašyti.

Mano klebono kun. Katelės griežtumas

Būdamas atsidavęs savo idėjai šviesti žmones, kun. Katelė savo darbą griežtai vykdavo.

Prie pirmos Komunijos nemokantys rašyti vaikai būdavo neprileidžiami. Kiekvienas vaikas, eidamas prie pirmos Komunijos, turėdavo atsinešti savo ranka prirašytą sąsiuvinį. Kas iš Panemunėlio parapijos jaunimo išeidavo į kitą parapiją, tą visų kun. Katelė vesdavo sąrašą. Sudariusius šeimas kontroliuodavo, ar moko savo vaikus rašto. Savo parapijoj tokia kontrolė turėdavo geresnių pasėkų, negu svetimose, kur ne visados kun. Katelės vedamas švietimo darbas rasdavo pritarėjų. Motinos, išėjusios iš kun. Katelės mokyklos, būdavo verčiamos savo vaikus mokyti. Čia jau ir policija nieko negalėdavo padaryti.

Žinomus Lietuvoje veikėjus: Juozą Kubilių, Marcelę Kubiliūtę, J. Bieliūną turime tik jų motinų, išėjusių kun. Katelės mokyklą, dėka. Kubilienė pati mokė Juozuką ir Marcelę skaityti, rašyti, aritmetikos. Jų namuose buvo net įtaisyta lenta, ant kurios vaikai braižė aritmetikos uždavinius.

Kunigams suvažiavus Panemunėlin į atlaidus, kun. Katelė, atlikęs bažnytinių darbų, dažniausiai mėgdavo kalbėti, kartais net iki įkyrumo, apie žmonių švietimą. Su jaunaisiais jam būdavo tuo klausimu lengviau susikalbėti.

Mano darbas naujoje vietoje

Naujoje vietoje pasijutau tikrai esąs darbininkas Kristaus vyndaržyje. Dirbk, vyre, kiek pajėgi, niekas tau nekliudys. Savo klebono darbams mielai pritardamas, susirišau su jaunimu ir mielai jam pasiaukavau. Klebonas dažnai darydavo savo klebonijoje jaunimo pasilinksminimus. Juose ir mano asmuo veikia pasireikšdavo. Kompanija būdavo tikrai marga. Bronislava Katelyčia, dabartinė ponja Martusevičienė, skambina fortepijonu, pašto viršininkas Veresovas griežia vienu smuiku, Juozas Katelė antruoju, jaunimas dainuoja arba klauso. Ypatingų gabumų buvo smuikininkas Veresovas. Jisai smuikuodavo kairiąja ranka. Jo smuikas tam buvo ir pritaikintas. Bet kas įdomiausia, kad Veresovas, paėmęs bet kokį smuiką, puikiausiai pagrieždavo kairiąja ranka. Klebono ir maloniosios kompanijos paskatintas ir aš ėmiausi mokyti smuikuoti. Nusipirkau iš Juozo Tūbelio, anuomet gimnazisto, dabar ministerio pirmininko, smuiką už 25 rublius ir pradėjau smičiumi brūžyti. Buvau jau išmokęs tiek, kad mūsų orkestran galėjau stoti, pritardamas trečiuoju smuiku, ypač šokių melodijoms.

Bažnytinis darbas buvo dirbamas klebonui visiškai man pritariant. Čia, Panemunėlyje, užklupo mane didysis Jubiliejus, persiritant į dvidešimtą amžių. <...>

Klebonijos nuotaika

Panemunėlis – tai ne Kvetkaĩ. Čia esi mylimas, savas žmogus. Čia su tavimi kalbama nuoširdžiai ir atvirai. Šeiminkė Elžbieta Katelyčia – rimta, nuoširdi, vikarą

užjaučianti mergaitė, idealistė. Klebono brolio šeimyna – studentai, studentės, gimnazistai, gimnazistės, vasaros atostogų metu suvažiavę į Panemunėlį iš įvairių mokslo įstaigų, sudarydavo klebonijoj pakeltą nuotaiką. Klebono giminaičiai – Bieliūnų šeima, parapijiečiai: E. Mekuškaitė, J. Širvydas, Baleišiai, Šarkauskas ir kiti – būdavo nuolatiniais klebono svečiais. Jie padėdavo klebonui visuomeninį darbą dirbti. Vikaras – savas žmogus. Taigi, kaip su savu visi kalbasi atvirai, nuoširdžiai. Klebonijos nevengia ir vietos dvarininkas, simpatingas ponas K. Sventeckis su savo ponia.

Skaitymo vakarai

Šitoks pavadinimas verčia manyti, tarytum skaitymo vakarai būtų rengiami retkarčiais, nelyginant šokių vakarai. Ne, skaitymo vakaras būdavo kasdieną su maža išimtimi. Šeimininkė Elžbieta kviečia vakarienės. Susėda prie stalo visi. Privalgai, arbatos prigeri. Ir dabar prasideda skaitymo vakaras. Klebonas iš savo didelės bibliotekos ištraukia knygą, duoda ją man ir sako: „*Paskaityk balsiai*“. Na, ir skaitai. Jeigu klebonas ko neišgirdo, liepia pakartoti. Pasitaiko žodis nesuprantamas, žiūri į enciklopediją. Kartais tave sustabdo, ir pats, ką žino iš galvos, dar prideda, paaiškina. Tie skaitymai, ypač rudens ir žiemos vakarais, užsitęsėdavo kartais dvi ar tris valandas. Mano klebonas beklausydamas skaitymo surūkydavo daug papirosų. Reikėdavo nemaža kantrybės skaityti. Užtat klebonui labai įtikdavau ir pats didelę naudą turėdavau. Viena, savo žinias pagilindavau, antra, išsilavinau balsiai skaityti. Mano klebonas pataisydavo skaitant ir balso moduliaciją: kur reikia balsą pakelti, kur nuleisti. Vasaros metu, kai suvažiuodavo jaunimas, skaitymai būdavo sutrumpinami, nors tai klebonui ne visai patikdavo.

Mūro bažnyčios statymas

Savo klebonui turėjau padėti naują mūrinę bažnyčią statyti. Ir čia klebonas nepavydėdavo vikarui įsigyti įtakos žmonėse. Važinėk po parapiją, rink pinigų, skatink, ragink žmones prisidėti prie darbo, klebonas nepyks. Turėta savo plytinė. Josios sargu ir tvarkytoju buvo žinomas Amerikos „Lietuvos“ redaktorius Juozas Širvydas. Tai įdomus vyras. Savamokslis, labai apsiskaitęs, įtakingas, karštas patriotas, tretininkas, dažnai einęs prie šv. Komunijos, penktadieniais sausai pasninkaujās, bažnyčioje ilgas valandas besimeldžias, savo išsilavinimu galįs užimti ir geresnę vietą, bet pastojęs plytinės sargu, kad lengviau su žmonėmis susidurtų ir rusų akis nuo savęs nukreiptų, nes veikė prieš rusų politiką. Nors Širvydas atrodė esąs veiklus katalikas, bet savo pažiūromis buvo kairysis, tačiau su kunigais gerai sugyvenās, ypač didelis klebono Katelės prietelis.

Naujos bažnyčios statybos teko tik dalį – pamatus užtiesti; tolimesni darbai turėjo likti vėlesniems laikams.

Mokyk melstis rusiškai

Vikaras vaikščioja pradžios mokyklon dėstyti tikybos. Mokytoju yra Kreinis. Pagal pavardę, atrodo, būtų lyg lietuvis. Bet Kreinis iš tikrųjų buvo bjauriausias rusintojas. Jis įvedė mokiniams rusišką uniformą – bliūzes, diržu perjuosiamas ir ant kairio peties susegamas. Kas jo nepaklausydavo, tą griežtai bausdavo. Pastebėjęs nešiojant ant krūtinės škaplierius ar rožančių, pašiepėdavo ir drausdavo. Galiniui

dantį išmušė smogdamas kumščiu į veidą už tai, kad tas neleido nuo savo kaklo nuimti rožančių.

Iš savo uolumo Kreinis ateina į kapeliono tikybos pamoką ir klauso. Tik staiga pakeltu balsu surinka: „*Čia poterius mokyti privalai rusiškai!*“ Aš jam sakau, kad aš privalau mokyti poterius tokia kalba, kokia jie namieje kalba. „*Ne, nevalia mokyti kitaip, kaip rusiškai!*“ – rėkia mokytojas. Aš tuokart už kepurės ir su mokykla atsisveikinau. Išeidamas pasakiau: „*Jeigu Tamsta saviniesi tikybos mokytojo teises, tai manęs nereikia.*“ Žmonės, būdami gerai susipratę lietuviai katalikai, bematant savo vaikus iš mokyklos atėmė, sakydami: „*Nėra kunigo, nereikia nė mokyklos.*“ Teko skubiai nuvykti Kaunan pas vyskupą Paliulionį. Jis buvo didelis su rusų valdžia kovotojas ir katalikų teisių gynėjas. Išklauseš mano pranešimą, vyskupas mano padarytą žygį pagyrė, liepė paduoti oficialų raportą vyskupui ir Mokyklų direktoriui, grįžti namon ir laukti. Be to, pamokė, kad tėvai turi parašyti gubernatoriui skundą, kad mokytojas Kreinis varu verčias vaikus uniformą nešioti, škaplierius atimaš ir vaikus mušas. Taip ir padariau, kaip vyskupas nurodė. Užsikūrė gaisras. Atvyksta Panemunėlin Švietimo ministerijos atstovas ir gubernatoriaus pasiūstas ispravnikas (apskritis viršininkas) daryti tardymo. Tardo mokytoją, valsčiaus viršaitį, skundą pasirašiusius žmones. Šaukiama visa valsčiaus sueiga. Klausia: „*Ar geras jūsų mokytojas?*“ – „*Ne, negeras, mes jo nenorime*“ – visi kaip vienas šaukia. Ispravnikas sako: „*Leiskite vaikus į mokyklą, jei neleisite, aš jus bausiu.*“ – „*Kai kunigo nėra, nereikia mums ir mokyklos*“, šaukia žmonės. Mokytojas, parodydamas, prie ko žmonės privedė mokyklą, prieš atvykstant komisijai, buvo ištempęs mokykloje virvę ir iškabinęs baltinius ir savo žmonos sijonus. Panemunėlio parapijiečiai savo vieningumu parodė, kaip stipri ir nenugalima jėga yra religija, sujungta su patriotizmu. Rusus tas žmonių vieningumas su kunigu labai gąsdino.

<...> Vyskupas Paliulionis, kaip diplomatas, manė išgelbėti mane nuo rusų baismės, iškeldamas iš Panemunėlio naujon vieton. Esu keliamas į Tirkšliūs ir skiriamas mokyklos kapelionu.

<...> Vidaus reikalų ministro Plevės įsakymu buvau nubaustas už kenksmingą įtaką dvejiems metams Kretingos vienuolynan, mano klebonas Katelė gavo papeikimą.

Kan. Dogelis P. *Mano gyvenimo prisiminimai*,
Kaunas, 1936, p. 66–77.

Atsiminimai apie kunigą Joną Katelą

Užrašė Jolanta Varapnickaitė

Pasakojo Eumisijus Žvirėnas, gim. 1890 m. Gireišių k.;
1979 08 11

Mano senelis brošvininkas (kunigo padėjėjas) buvo. Jis ir Panemunėly bažnyčią statė, tai su Katele jau daug reikalų turėjo.

Šiaip kunigas Katelė geras, nuolaidus, lengvas, rūpestingas žmogus buvo. Juk iš pradžių medinė bažnyčia buvo, po to jis surinko žmones ir visi nutarė dėl naujos bažnyčios duot po 12 rb nuo valako. O kas mažiau turėjo, tai mažiau ir duodavo. Neskaitant kas kiek dovanojo, tokia Panemunėlio bažnyčia kainavo 35 tūkstančius rublių. Apie ją Maironis sakė, kad graži, tik jos bokštai kaip žydo kelnės... Kai Katelė mirė, bažnyčia buvo pastatyta, tik nepamenu, ar buvo pašventinta.

Katelė prašvietė žmones. Dėl to dauguma kunigų jo nemėgo. Sako, geriau jo nebūt buvę, o dabar visus bedieviais padarė.

Jis ir su knygnešiais reikalų turėjęs. Jų (knygnešių) buvę daug, bet pamenu vieną iš Kavolių kaimo – Vladą Žintiką. Čiudelnikas jis toks buvo. O iš pagarbos jam net pirminkas Tūbelis buvo pas jį atsilankęs. Sako, kad į knygnešius jį Katelė patraukęs.

Klebonas labai vaikus mylėjo. Kalendravodamas ir iš elementorių paskaityt pamokindavo. Mano mamą irgi jis išmokė rašyt ir skaityt. Tai po to jinai mane verpdama skaityt mokino iš elementoriaus, visai kaip Rimšos, atrodo, toj lietuviškoj mokykloj.

Mano tetulė (mamos seserį) Nastaziją Pekšytę jis irgi buvo išmokinęs. Gyvendama Panemunėlyje, ji mokines savo bute laikė. Katelė ir rašalo, ir popieriaus nupirkdavo, kad tik rašytų mergaitės. Dar ir knygelijų duodavo paskaityti. Jis labai stengėsi, kad visos tik rašytų, skaitytų. Syki, žinau, jam ir 25 rublius baudos tekę sumokėti už tai, kad jis mokina, nes jį kažkas apskundęs buvo.

Na, o jo mokinė, mano tetulė Nastazija Pekšytė, mergaites ne tik skaityt, rašyt mokė, bet ir siūti. Ji dar ir bažnyčios rūbus mazgodavo, pasiūdavo – taip ir vertėsi. O mirė mano tetulė 1919 metais, rodos, tuomet turėjo apie 60 metų.

O taip tai atsiminimus apie Katelą ir jo padėjėjus po Pirmojo pasaulinio karo rinkti reikėjo, tada nors daug būtų suradę, o dabar žmonės viską pamiršta.

Pasakojo Jonas Rudokas, gim. 1890 m. Ašumiškio k.;
1979 08 11

Mano mamytė iš Roblių kilusi. Tai ji pas kunigą Katelą eidavo vakarais mokyti dainuot, rašyt, skaityt. Juk, kad karta pasiliktų mokinta, tai moteris reikėjo išmokyti. Užtat Katelė stengėsi moteris ir labiau prisitraukt prie mokslo.

O mano mamytė iš jo visko išmokus ir mane mokino. Katelė žmones mokė nuoširdžiai. Juk jei mokini tik knygą skaitydamas ir į žmogų nepažiūrėdamas, tai tebus pamotės mokslai. O jis mokė motinos mokslu – prisiglaudęs, apkabinęs žmogų. Panemunėly jis išgyveno 36 metus, čia ir mirė. Juo panemunėliečiai patenkinti, nes jis labai daug gero padarė: ir mokė, ir visada padėjo. Bet už tai jį vieni mylėjo, o nemažai ir neapykantos širdžių buvo prieš jį. Nors jis buvo ir kunigas, bet labai jau mėgo svietišką gyvenimą. Tik apie kunigų gyvenimą juk nevalia kalbėti. O aš ir pats daug nežinau.

Mano tėvelio brolis Rudokas Kazimieras, Justino, Katele tai labai gerai pažinojo. Kai jį žmona pametė ir dar visus užgyventus pinigus su savim pasiėmė, tai jis susidėjo su Katele ir knygnešiu pasidarė. 28 metus turėjo, kai knygas iš Tilžės nešiojo. Ten tiesiai iš paties Martyno Jankaus gaudavo. Kunigas Katelė jam ir sakė, neapsigausi šį darbą dirbdamas – daug pinigų turėsi. Tai tas paskui ir mano tėvą kalbino, girdi, eik su manim, baltą duoną valgysi. Bet mano tėtis nesutiko.

Nešdavo Kazys ir vadovėlius, ir kantičkas, ir maldaknyges – viską, ką duodavo. Buvo papuolęs ir į Anykščių kalėjimą, tai senelis ėjo jo vaduotų. Sunku buvo pernešt tas knygas, nors ir tris pasus dėdžius turėjo (vokišką, rusišką, klaidingą). Atnešdavo jis knygas į Bimbų kaimą pas Joną Vaitošką.

O taip tai dėdžiaus gyvenimas nekaip susiklostė. Kažin kaip nežinomai. Kilęs buvo iš Jurkupių kaimo, po to gyveno Urlių kaime. Paskui iki 1913–1914 m. Panemunėlio geležinkelio stoty, iš kurios, turėdamas maždaug apie 60 metų, Rusijon išvažiavo. Vaikų jis taip ir neturėjo, o ir apie jį jokios žinios mūs nepasiekė. Toks jau gyvenimas paprastas, kad nėra kuo ir per daug domautis.

Pasakojo Uršulė Šešelgienė, gim. 1893 m. Vilių k.;
1979 08 11

Klebono labai laukdavom, kai jis atvažiuodavo kalendravitų. Tada būdavom prisiuvusios maišelių tabakai. Tai jau prieš kalendrą lekiam, būdavo, pas žydėlį visokių gabalėlių, paskui siuвам, kad tik klebonas pagirtų.

Mano seselės už mane smagiai vyresnės buvo. Tai klebonas sykį per savaitę atvažiuodavo ir joms uždavinių užduodavo, dar saldainių duodavo. O tos kad džiaugėsi – tai geras klebonas, ir saldainių duoda, ir pamokina. O paskui tas mokslas joms tik į gera išėjo – kai Panemunėlio geležinkelio stoty prancūzai pastatė linų fabrikėlį, tai jos ten nesunkų darbą gavo – surašinėti kažin ką turėjo. Ir tada mano seselės džiaugdavosi ir kleboną paminavodavo.

O iš berniokų Katelė reikalaujavo, kad jie išmoktų arklą, akėčias padaryti.

Kai kada jis atvažiuodavo uždavinių užduoti ir sykį per porą savaitių. Visi juokdavosi iš Katelės uždavinio: „7 ubagai turėjo 7 lazdas, ant lazdos po maišą, jame 7 kates, pas jas po 7 kačiukus. Kiek tų kačiukų buvo?“

Storojos Katelė ir dėl naujos bažnyčios. Didelę bažnyčią pradėjo statyti – o parapija nors ir nedidelė – ale stovi.

Mes tai akmenėlius rinkom, klebonas mus pakalbindavo, saldainių duodavo.

Šiaip tai į kaimą ir elementorių atveždavo. Sakydavo, kai atvažiuosiu, kad jau perskaitytum, kas parašyta.

Klebonas dažnai atvažiuodavo pas Buckų mūsų kaime. Buckaus sesuo davatkėlė buvo, mus ir katekizmo mokino, ir bažnyčion vesdavo. Tokie laikai jau buvo: kaip kas mokėjo, taip tas mokino. O mama mus tai verpdama mokino. Dar ir knygnešius visokių buvo. Sykį žandarai pas Antaną Pranckūną vieną knygnešį rado. Pavardės to knygnešio nepamenu – vaikas gi buvau, nepasidomavau. Tik pamenu – kaime kalbėjo, kad jis kojas ant paduškos buvo padėjęs, o galva ant pagalių. Sako, durna galva – kojos vargsta, tai nors tada pagal nuopelnus ir pailsi.

Kai Katele kavėjo, tai mes ir vainikų daugybę pripynę buvom. O mokytesnių žmonių tai ir labai daug buvo per klebono laidotuves – juk tiek daug gero padaręs. Kur tau nebus.

Pasakojo Marcelė Baranauskienė, gim. 1897 m. Kavolių k.;
1979 08 03

Pas Katelę ėjau prie Komunijos. Jis, būdavo, atlaiko mišias ir eina vaikų mokinti. Su manim bent 10 vaikų susirinkdavo į klebonijos kiemą pasimokyti. Katelė turėjo ir padėjėją. Davatkėlė tokia buvo. Jos pavardės neprisimenu, tik žinau, kad iš Moškėnų kaimo buvo. Ji irgi mokino skaityt iš elementorių, dar ir raides išpiešdavo. Ne tik šita moterytė mokė, bet ir Kazio Kaminsko mama pamokydavo skaityt.

O Katelė tai labai mano mamos vaikus mylėjo. Žiūrėk, prie bažnyčios pasisukinėsi – tai saldainį, tai bandelę ar net knygą gausi. Kai bažnyčią statė, tai mums Katelė vis sakydavo: „Ei, vaikeliai, ateikit plytų paduoti meistrams, kurie bažnyčią stato.“ Ir taip jis labai norėjo, kad vaikai mokytysi.

Prie Katelės į Panemunėlį net ir vyskupas buvo atvažiavęs. O kada Katelė sirgo, tai mes, vaikai, vis eidavome jį lankyti.

Pasakojo Teresė Judikevičienė, gim. 1914 m. Roblių k.;
1979 08 03

1925–1926 metais Panemunėlyje lankiau mokyklą ir gyvenau pas Katelės mokinę Karoliną Jagaitę. Ji pati pasakojo, kaip Katelė ją mokino. Sakė, davė jai knygą. Ji kamaron parnešusi malkų, sukūrusi ant žemės pagaliukus ir skaičiusi. Bet tai ugnį taiso, tai knygą skaito – išpaišė knygą. Kai ją nunešė Katelei, tas sako: „Gal tu pečiaus kaktą šluostei.“ Ji pamanė: „Jei tu žinotum, kaip aš skaičiau, tai taip nesakytum.“ Bet paskui jis nupirko jai butelį žibalo ir lempą, kurią ji tebeturėjo. Po to jinai mokė Roblių kaimo jaunimą. Mokė ir mano mamą, ir brolių. Karolina buvo iš Roblių kaimo, ūkininkų šeimos, tačiau gyveno Panemunėlyje ir į Roblius atvažiuodavo tik pas gimines pasiūt. Mat siuvėja buvusi. Jagaitė turėjo visokių knygų. Buvo labai gera, išsilavinusi ir protinga. Labai mėgo pasakas, kai išgirdavo mus skaitant, prašydavo skaityti garsiau.

Tiesa, gyveno ji kartu su dviem seserim Pekšytėm ir Kupėtyte. Mirė, rodos, 1934 metais, o kokio amžiaus buvo, nepamenu – gal 80 metų turėjo.

Mano mama yra pasakojusi, kad Katelė ne tik Panemunėlio, bet ir Kamajų parapijos vaikus mokinęs. Žeimių kaime paliko sykį sąsiuvinį ir rašalo. Po to vėl nuvažiuoja patikrint, ar viskas sunaudota. Radęs viską neliesta, kitą kartą atvežė maišą baronkų ir pasakė: „Žeimių jaunimui ne mokyti, o baronkas valgyt.“

Pasakojo Marė Bitinaitė, gim. 1896 m. Kraštų k.;
1979 08 10

Mano tėvelis Katelės išmokintas. Pats daug apie jį nepasakodavo, nes tuo metu lietuviškai mokėsi slaptai, už mokymą valdžia gaudė, baudė. Iki 1905 metų Katelė parūpindavo knygų, o po to tėvelis pirko maldaknygių iš spekuliantų, o ne iš klebono. Katelė Kraštuos lankydavosi rečiau, kad nekristų joks įtarimas ant jo giminių Bieliūnų, kurie čia pat gyveno.

Pati tai tėvelio esu pamokyta skaityt.

Kada sirgo Katelė, tai vis tiek dar rūpinosi, kad vaikas paskaitytų ar parašytų. Pasako, būdavo, prirašyk lapą ir po savaitės atnešk. Bet tokio mokslo ir turėjo pakakt. Juk net ir patys tėvai sakydavo: „Merga pisorium nebūsi. Reikia verpt, o ne rašytų.“

Pasakojo Pranas Bražiūnas, gim. 1902 m. Roblių k.;
1979 08 09

Panemunėly mano tėvą Katelė mokino, nors jis jau buvo vedęs, o man dveji ar treji metai buvo. Mokė jis tokioj daržinėj naktį, kad nieks nesužinotų, neapskųstų. Daug sueidavo pas Katelę suaugusių mokinių – apie 50. Tą susiejimą vadino Katelės mokykla. Dar ne bet ką ir priimdavo į šitą mokyklą, tik pačius patikimiausius. Buvo jis pamokinęs ir tokią Jagaitę iš mūsų kaimo, tai ji paskiau vaikus irgi mokino.

Dar tėvui visokių pasakų iš Tilžės atveždavo. Iš jų ir mes skaityt išmokom. Tėvas sakydavo, kad iš neturtingų tai nė už šliūbą, nė už krikštą neimdavo.

Per laidotuves ūmonių kiek buvo, tai sunku nusakyti. Visi gerbė kunigą J. Katelę.

Pasakojo Veronika Zovienė, gim. 1905 m. Rukšių k.;
1979 08 08

Prisimenu, kartą mama atnešė iš bažnyčios daug knygučių. Sako, kunigas Katelė davė. Nors tebuvo kokių trejų metų, atmenu, kad knygutės buvo su paveikslais, taip pat buvo ir Maironio eilėraščių.

Aritmetika ir Panemunėlio klebonas Jonas Katelė

Bronius Riauba

Dievas mąsto aritmetiškai

K. G. J. Jacobis

Mano pažintis su kun. J. Katele buvo netikėta ir įvyko Panemunėlyje prieš 60 metų.

Buvo 1948 m. gegužės mėn. Šeštadienis. Iš Rokiškio, kur mokiausi gimnazijoje, pro Panemunėlį važiuavau į savo gimtinę. Staiga užklupo staigus pavasariškas lietus. Dviratį palikau Panemunėlio bažnyčios šventoriuje, o nuo lietaus pasislėpiau bažnyčioje. Debesys greitai nuslinko į Rokiškio pusę, nušvito saulė, pakvipo pavasariški žiedų kvapai, pasigirdo skardus paukščių čiulbesys. Pasukau link dviračio. Ir staiga prieina senyva moteriškė ir prasideda pokalbis. Tiksliau, ne pokalbis, o šios moteriškės monologas. Man buvo nepatogu ją palikti ir važiuoti link tėviškės, esančios dar už 14 km. Pasakodama paminėjo kun. J. Katelę ir parodė bažnyčios šventoriuje jo kapą. Pasakojo gyvai, vaizdingai ir su pakilimu. Esą buvęs „šumnas“ kunigas, kunigas iš Dievo malonės.

Nesustosiu ties J. Katelės asmenybe, nuopelnais švietimui, pastoracine veikla, laikmečiu ir t. t. Ką papasakojo ir ko nepapasakojo moteriškė, yra plačiai aprašyta tarpukario literatūroje. Įdomių dalykų pateikta J. Avižonio rankraščiuose¹, taip pat ir V. Bičiūno knygoje².

Bet vėl grįžkime prie moteriškės. Įdėmiai nužvelgusi mane staiga ištare: „*Vaikeli, esi su „akuliarais“ ir, matyt, tau gerai sekasi skaičiavimas*“ (?!). Esą ir jai sekėsi Katelos „daraktorių“ mokykloje. Kartą kunigas kalėdodamas jos paklausęs „*Kiek yr 7x9?*“ – Atsakiusi – 63. Už šį atsakymą gavusi barankybę. Jis žinojęs, kad „padauginimo tablyčioje“ tai sunkiausiai išsimenamas „atsakymas“ ir jei jau „mergiotė“ žino, vadinasi, gerai moka „tablyčią“. Bet mano akinių išprovokuotas „aritmetikos“ pasakojimas nesibaigė. Toliau pasakojo, kad J. Katelei uždavinių iš Petrogrado parveždavęs „miškų profesorius nuo Kupiškio“. Neminėdama pavardės ji turėjo galvoje Povilą Matulionį (1860–1932). Gavę tuos uždavinius klebonijoje patys pasidarydavę „atramentą“ (rašalą). Tuo rašalu „vargomistra“ (vargonininkas) labai dailiom „literom“ surašydavęs lapuose. Surašę „įvairiom promonem“ (būdais) tuos lapus platinę. Pagaliau surinkęs daug lapų pasiuntė į Žemaitiją pažįstamam daktarui. Tas daktaras už J. Katelės pinigų uždavinius išleidęs atskira knygele Tilžėje. Bet nei to daktaro knygoje, nei J. Katelės pavardžių nebuvo. Po trumpo pamąstymo ji prisiminė, kad knygelė – J. Gailučio „Užduotynas“. Minėtas daktaras – Jonas Spudulis (1860–1920). Pridūrė, kad turėjusi ir „vargomistros“ lapų, ir J. Gailučio „Užduotyną“, bet karo metu visa tai sudegė.

Prabėgo daug metų. Lankydamasis Panemunėlyje prisiminiau vieną moteriškės išsakytą frazę. Esą Gailutis – slapyvardis.

Kaip sakė J. Katelės „daraktoriai“ Šarkauskas ir „cicilikas“ Širvydas, sudaryta iš Katelės, Matulionio ir Spudulio pavardėse esančių raidžių. Bet kaip – nežinanti.

¹ Avižonis J. J. Katelės šviečiamojo darbo gairės ir kt. rankraščiai, *Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka*, f. 114–95, f. 114–62, f. 114–97.

² Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, Kaunas, 1934.

Pabandžiau moteriškės pareikštą mintį iššifruoti. Kokios gi raidės Katelės, Matulionio ir Spudulio pavardėse yra bendros. Raidė *l* yra visose pavardėse. Raidės *a*, *i*, *u*, *t*, *s* pasikartoja po du kartus. Jas taip išrašykime *ai'ut's*. Tarp balsių *i* ir *u* prašosi „dažniausia“ priebalsė *l*: *ailut's*. O tarp priebalsių *t* ir *s* – balsė *i*: *ailutis*. Na ir natūralu pradžioje „apgyvendinti“ G. Gauname: *Gailutis*. Ir svarbiausia – jame figūruoja visi trys. Aišku tai – hipotezė!

Lietuvos matematikos istorijoje J. Gailučio „Užduotynas“³ įvardijamas kaip pirmasis lietuviškas aritmetikos uždavinynas. Prieš tai išėjusiuose elementoriuose aritmetika pateikiama kukliai: iš esmės sveiki skaičiai, arabiški ir romėniški skaitmenys bei daugybės lentelė⁴.

Minėjome, kad uždavinyno (užduotyno) paminėtas autorius Gailutis – slapyvardis. Tad kas gi tikrasis autorius ar autoriai?

Neginčytina, kad vienas iš autorių – J. Spudulis. Taip literatūroje ir įvardijamas. Kodėl? Visų pirma, sudarant „užduotyną“ naudota A. Šleicherio gramatika. Pateiktas (su trumpais paaiškinimais) aritmetikos terminų žodynėlis. Taigi prašosi išvada, kad prie leidinio „prisilietė“ kalbininkas. Būtent toks ir buvo J. Spudulis. Jo autorystę liudija ir A. Jakštas-Dambrasukas.

Neginčytina, kad kitas autorius – J. Katelė. Tačiau dėl įvairių priežasčių, minint „Užduotyną“, jo pavardė praleidžiama nepelnytai. Autorystę liudija faktas, kad „Užduotyno“ dauguma uždavinių paimta iš J. Katelės rankraščio⁵. Kai kurie tarpukario autoriai teigia, kad jis „Užduotyno“ leidimą parėmė piniginiu įnašu. Rankraštis rašytas 1879 m., nes jame 1878 m. minimi būtuojų laikai, o 1880 m. – būsimųjų laikai. Gi užduotynas išleistas 1885 m. Pagaliau „Užduotynas“ buvo plačiausiai naudojamas Panemunėlio apylinkėse.

„Užduotyno“ autorystė šalia J. Spudulio ir J. Katelės priskiriama ir P. Matulioniui (Vacl. Biržiška ir kt.). Žinoma, kad J. Katelė Kupiškio, Skapiškio apylinkėse buvo išitraukęs į „daraktorystę“. „Daraktoriams“ nebuvo tinkamų vadovėlių ir didaktinės medžiagos. J. Katelės rankraštyje daug uždavinių paimta iš XIX a. 8-ame dešimtmetyje išleistų aritmetikos uždavinių, kurių autoriai: V. Jevtuševskis, A. Liovė, A. Malininas ir K. Bureninas, J. Paulsenas, V. Volensas ir kt. Tikėtina, kad šių autorių knygas iš Peterburgo pargabeno būtent P. Matulionis. Be to, gyvendamas Peterburge artimai bendravo leidžiant lietuvišką laikraštį su J. Spuduliu. Mokydamasis Peterburgo miškų institute plačiau ir giliau buvo susipažinęs su matematika, negu J. Katelė ir J. Spudulis. Tad jo dalykinė nuomonė galėjo būti labai naudinga. Daug ką pasako ir esantis rankraštis⁶, parašytas Kupiškio tarme. Pastarasis papildė tiek J. Katelės, tiek J. Spudulio „Užduotynus“. Tikėtina, kad šio rankraščio autorius – P. Matulionis. Bet apie tai toliau.

Kyla klausimas, kada, kur ir kaip kunigas J. Katelė „susidraugavo“ su aritmetika.

Platonas teigė, kad „*tie, kurie iš gyvenimo šalina aritmetiką, tie iš pasaulio veja išprusimą ir visokeriopą išsilavinimą, nes be aritmetikos nei viešieji, nei asmeniniai reikalai negali egzistuoti*“. O J. Katelės gy-

³ Gailutis J. *Užduotynas tai yra Rankius uždavinijų aritmetikos arba Rokundos mokslo*, Tilžė, 1885.

⁴ Rumšas P. Pirmasis lietuviškas aritmetikos uždavinynas, *Pedagogika ir psichologija*, 1973, t. 12, p. 163–167.

⁵ Katelė J. *Užduotynas (rankraštis)*, *Lietuvos mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MABR)*, f. 29–515.

⁶ *Aritmetika*, MABR, f. 255–1398.

venimo tikslas ir prasmė – teikti valstiečių vaikams išprusimą ir visokeriopą išsilavinimą. Jo „daraktorių“ mokyklose buvo mokoma ne tik skaitymo ir rašymo, bet aritmetikos, istorijos, geografijos ir botanikos. Polinkis matematikai ir polinkis šviesti paprastą liaudį susiformavo Vařniuose, kur 1852–1855 m. mokėsi kunigų seminarijoje.

Vařnių reikšmė lietuvių kultūriniame gyvenime ėmė didėti, kai ĉia 1845 m. kunigų seminarijos rektoriumi ir 1850 m. Žemaitijos vyskupu tapo M. Valančius. Čia 1851 m. apsigyveno ir S. Daukantas.

S. Daukantas irgi buvo nesvetimas aritmetikai. Savo rankraštyje „Paveikslai ant rašymo grometu, dokumentu...“ buvo pridėta ir „Aritmetikos pradžia“. Bet pastarasis dingo II pasaulinio karo metu.

S. Daukanto plunksnai priklauso „Abeciela Lijtuwui – Kalnienu ir Žiamatjtui kalbos...“ (Petrapilis, 1842). Čia pateikti arabiški, romėniški, slaviški skaitmenys ir daugybės lentelė. S. Daukantas „Lykio arba skaitlaus ženkluose“ atitinkamai vadina: *ukinej, riminej, godinej* ir *tobllice dauginimo*.

Varnių kunigų seminarijoje nebuvo dėstoma matematika. Bet ĉia buvo puikios neformalios matematinio švietimo sąlygos. Kunigų seminarija turėjo turtingą biblioteką; 1853–1856 m. veikė knygynas; ir tiesiog unikumas – 1854–1856 m. veikė skaitykla. Knygos Varniūs pasiekdavo iš Vılniaus, iš garsaus spaustuvininko A. Zavadzkiego spaustuvės. Knygos buvo platinamos atlaidų metu, taip pat ir Šiluvoje, ir visoje Žemaitijoje. Tarp tų knygų buvo ir matematinio turinio knygų. Ir galbūt J. Katelė po kunigystės Naujāmiestyje, Jūžintuosė, Dusetosė ir Zarasuosė 1872 m. atsivežė Varnių knygyne išgigtų knygų į Panemunėlį. Ir gal šias knygas ar lapus su „vargamistros“ užrašytais uždaviniais išsaugojo?

Kad Vařniuose buvo „matematinės kultūros“ terpė, liudija A. Baranausko biografija. Čia, studijuodamas seminarijoje 1856–1858 m., A. Baranauskas ne tik susidomėjo matematika, bet išitraukė į skaičių teorijos neišspręstų problemų sprendimą.

Tad, be abejo, Vařniai, kur teko susitikti su tokiomis asmenybėmis, kaip dvasininkai M. Valančius, J. K. Raĉkauskis, J. S. Dovydaitis (Šiaulėniškės Senelis), pasauliečiai S. Daukantas ir L. Ivinskis, įtraukė J. Katelę į paprastos liaudies švietimą, knygų lietuvių kalba leidybą ir platinimą. Taip pat „privertė“ susidraugauti su matematika.

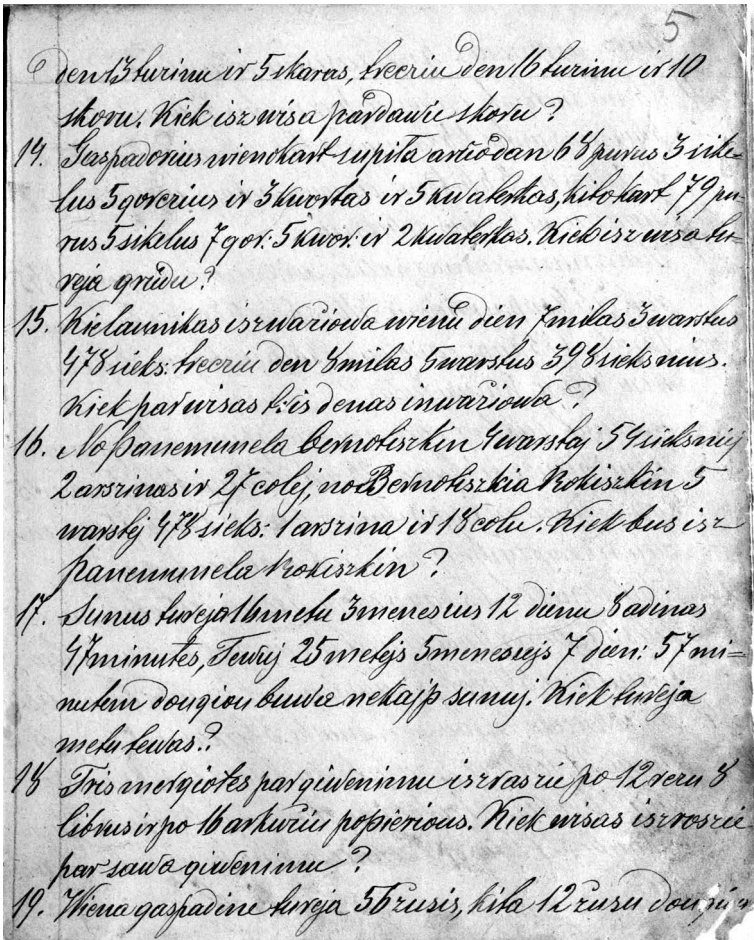
Bet grįžkime prie J. Katelės „Užduotyne“. Rankraštis į Lietuvos mokslų akademijos biblioteką pateko 1933 m. Jį perdavė Palėpio kaimo, esančio Rokiškio rajone, Panemunio apylinkėse, apie 16 km į šiaurę nuo Panemunėlio, gyventoja T. Šinkūnienė. Rankraščio pabaigoje, be Katelės (*Katela*), minima *Jožapo* ir *Viktoro Šinkūnų* bei *Šinkūnavnos* pavardės.

Rankraštis parašytas anykštėnų tarme, kuriai priklauso Panemunėlis. Bet ši tarmė tik siauru ruožu įsiterpia tarp uteniškių ir kupiškėnų tarmėmis kalbančių gyvenviečių. Be to, pats Katelė – kupiškėnas ir „Užduotyne“ visos šios tarmės ir „dalyvavo“.

Rankraščio pradžioje pateikta daugybės lentelė (*tobllicia padauginimo*). Toliau metrologija: išvardyti ilgio, pločio, tūrio, svorio ir piniginiai vienetai. Šiuos toliau pateikiame originalo, tai yra rankraščio⁷, kalba.

Pažvelgę į toliau pateiktą metrologiją pastebime, kad ĉia nėra metrų, kilogramų. Nėra dešimtainės metrinės vienetų

⁷ Katelė J. Užduotynas (rankraštis), *MABR*, f. 29–515.

Rankraštinio J. Katelės
Užduotyno lapo
faksimilė

sistemas. Bet jos XIX a. antroje pusėje ir net XX a. pradžioje nebuvo ne tik Panemunėlyje, bet ir Lietuvoje. Iš vartosenos išnyko varstai, aršiniai, kuntai, viedrai ir t. t. Ši pateikta metrologija vartojama Rusijos imperijoje, kuriai tuo metu priklausė ir Lietuva.

Dešimtainė metrinė vienetų sistema, pagrįsta metro ir kilogramo etalonais, buvo sukurta ir 1795 m. įteisinta Prancūzijoje. Kuriant ir įteisinant ją aktyviai dalyvavo žymiausi prancūzų matematikai P. Laplace'as, G. Monge'as ir kt. Ši sistema Rusijoje įteisinta tik 1899 m. Todėl natūralu, kad jos nėra J. Katelės rankraštyje. Pridursime, kad ši sistema Lietuvoje įteisinta 1920 m. gegužės 25 d. Ir dar – su šia sistema paplito ir įgavo pilietybę dešimtainės trupmenos, kurių nei J. Katelės, nei J. Gailučio „Užduotynuose“ nėra.

Čia pateikiama matų sistema – ne tik aritmetikos sudėtinė dalis, kuri paprastai būdavo pateikiama aritmetikos knygose. Bet tai Panemunėlio, Skāpiškio, Kūpiškio, Pāndėlio, Rōkiškio, Kamajū apylinkių dvasinės ir materialinės kultūros paminklas.

Mieros ilguma (ilgio matai)

- 1 Miloj 7 warstej
- 1 Warstuj 500 sieksniu
- 1 Sieksni 3 arszinas

- 1 *Arszinoj 28 colej arba 16 werszku*
 1 *Sieksni 7 futej arba pedej*
 1 *Futi 12 colu*
 1 *Coli 10 liniju**

Vienetai ir jų išdėstymo tvarka tokia pati, kaip ir J. Gailučio užduotyne. Tik J. Gailutis atitinkamai vartoja: *mėros, milia, wiorstai, wiorste, arszinas, arszine, pedos, diuimai*. Ir dar priduriama: „Lietuvoje wartojama dar tankiai szit kokis mėros: 1 sieksnije 3 mastai arba ulektis, 1 maste 2 pusmasczai arba pedos, 1 pedoj 12 coliu. Arszinas didesnis už masta per 4 colius“. Priduriama, kad LDK (per visą jos istoriją) uolektis (*ulna*) buvo pagrindinis ilgio vienetas.

Mieros ketwirtotas (ploto kvadratiniai vienetai)

- 1 *Kietw. miloj 7 × 7 = 49 kietw. warstaj*
 1 *Kietw. warstuj 500 × 500 = 250000 kietw. sieksniu*
 1 *Kietw. sieksni 3 × 3 = 9 kietw. arszinas*
 1 *Kietw. arszinoj 28 × 28 = 784 kietw. colej arba 16 × 16 = 256 kietw. werszku*
 1 *Kietw. futi 12 × 12 = 144 kietw. colej*
 1 *Kietw. coli 10 × 10 = 100 kietw. liniju*

*Dziesiansina 2400 ketwirtotu sieksniu yra dvejopas: wienu pailga katra turi 80 sieksniu ilguma ir 30 sieksniu platuma. Untra mažą ka ne ketwirtota turi 60 sieksniu ilguma ir 40 sieksniu platuma. Kaip rodzia risunkoj**.*

Vienetai ir tvarka tokia pat, kaip ir J. Gailučio „Užduotyne“. Tik J. Gailučio: *mėros* (saikai) *pawirszio*, tai yra *ketwirtainiszkos*. Vietoj *dziesiencinas* išskiriama daugiau ploto vienetų, kurių bendras vardas – *mėros lauku arba miszku (giriu)*. Toliau J. Gailučio rašoma:

„Maskoliszka (rusiszka) mera lauku ira desetina (deszintine), kuri turi 2400 ketwirtainiszku sieksniu. Desetinos ira dvejopos: wienu tur 60 sieksniu ilgumo ir 40 sieksniu platumo, antra truputis siauresne, bet už tai ilgesne, tur 80 sieksniu ilgumo ir 30 sieksniu platumo. Lietuvoj tebewartojama dar lenkiszka mera lauku walakas, ligus 20 maskoliszkomis desetinomis; walakas tur 50 margiu (murgu).

Kalbant apie mišką (girią), prašosi į J. Gailučio autorystę J. Matulionis.

Mieros sunkuma (svorio matai)

- 1 *Birkawi 10 pudu*
 1 *Pudi 40 kuntu****
 1 *Kunti 32 lotej*
 1 *Loti 3 zolotnikej*
 1 *Zolotniki 96 dolas*

* 1 linija apytiksliai 2,54 mm.

** Brėžinį (*risunka*) praleidžiame.

*** 1 kuntas (1 svaras) apytiksliai 0,40 kg.

J. Gailučio pažymima, kad Lietuvoje *swaras (kuntas)* dar vadinamas *didžiaja woga*. Čia vėl vienetai ir jų tvarka tokia pati, kaip ir J. Gailučio.

Wogas aptekas (vaistinėse vartojami svoriai)

- 1 Kunti 12 unciju
- 1 Uncijoj 8 drachmas
- 1 Drachmoj 3 skrupulej
- 1 Skripuli 20 granu*

Ir čia vienetai ir tvarka ta pati kaip ir J. Gailučio. Tik J. Gailutis patikslina, kad *aptekos swaras ira 7/8 swaro paprasto (mažosios wogos)*.

Mieros grudu (birių medžiagų matai)

- 1 Puri 4 sikelej
- 1 Sikeli 6 gorczej
- 1 Gorczuij 4 kwortas**
- 1 Kwortoj 4 kwaterkas
- 1 Losztas 12 czetwereriu arba kulu
- 1 Czetwertu arba kuloj 8 czetwerikaj
- 1 Czetveriki 8 gorczej

Vėlgi vienetai ir jų išdėstymo tvarka tokia pat kaip ir J. Gailučio. Tik vietoj *mieros grudu* J. Gailutis vartoja *sikai jawu*.

Mieros undenia (skysčių tūrio matai)

- 1 Baczkoj 40 wiedru
- 1 Wiedri 10 sztofu***
- 1 Sztofi 2 pusesztofej

Čia viskas kaip ir J. Gailučio, tik J. Gailutis vietoje *undenis* vartoja *skystimas*.

Mieros popierious (popieriaus matai)

- 1 Beroj 20 libru
- 1 Libroj 24 arkuzij****

Pinigai

- 1 Imperjolas 10 rub.
- 1 Pusė imperjolo 5 rub.
- 1 Rublis 100 kap.
- 1 Kopejka 2 skatikaj
- 1 Griwina 10 kopejku
- 1 Auksinas 15 kapejku

Tiek J. Gailučio, tiek J. Katelės iš esmės tas pats. Tik J. Gailučio dar duota tokie pinigai:

* 1 granas arba grūdas = 0,6 g.

** 1 kworta ≈ 1 litru.

*** 1 štofas = 1,2 litro.

**** Arkuzis – lapas (*lakštas, laiszkas*). Pastebėsime tik vieną skirtumą: vietoj *beros* J. Gailutis vartoja *reza*.

1 berlinka 7 kap. ir 1 skatikas, arba 15 grasziu
1 ditka arba marka ir tur 3 kapeikas

Mieros cziesa (laiko matai)

1 Amžius 100 metu
1 Metos 365 dienos
1 Metos 12 menesiu
1 Menesi 30 dienu arba 4 nedelas
1 Nedelej 7 lajkej
1 Lajki 24 adinas
1 Adinoj 60 minucziu
1 Minutej 60 sekundu

Ir J. Gailučio, ir J. Katelės – tapatu. Tik J. Katelė priduria, kad *pribuvinis metas* (keliamieji metai) turi 366 dienas.

Kubikas (kubas)

Kubikas wadinas bile koks dajktas, kuria wisas szalis ira wienodas. Kubikas turi 12 tiesiu liniju, katros ažužineja wisas kubika briaunas ir susiekia wienu su kitu par kumburius. Kaip rodzia žemiau risunki.

Mieros kubicnos (tūrio matai)

1 Kubicznoj miloj $7 \times 7 \times 7 = 343$ Kubicni warstaj
1 Kubicz. warstuj $500 \times 500 \times 500 = 125000000$ kub. sieksniu
1 Kubicz. sieksni $3 \times 3 \times 3 = 27$ kub. arszinas
1 Kubicz. arszinoj $28 \times 28 \times 28 = 21952$ kub. colu arba $16 \times 16 \times 16 = 4096$ kub. werszku.
1 Kubicz. sieksni $7 \times 7 \times 7 = 343$ kub. futu
1 Kubicz. futi $12 \times 12 \times 12 = 1728$ kub. colu
1 Kubicz. coli $10 \times 10 \times 10 = 1000$ kubicnu liniju

Ir J. Gailučio, ir J. Katelės – tas pats.

Kokių tikslų siekė J. Katelė savo „Užduotyne“? Kaip tie tikslai atsiskleidžia uždaviniuose?

Antrindami Platonui galime tvirtinti, kad „Užduotyne“ J. Katelė kvietė į gyvenimą aritmetiką. Kvietė siekdamas išprusimo ir visokeriopo išsilavinimo paprastam valstiečio vaikui. Vaikui, kuris siekė žinių lankydamas vargo mokyklą.

J. Katelės „Užduotyne“ reikšmę iškalbingai byloja faktas, kad jis tapo prototipu, prolegomenais pirmojo lietuviško aritmetikos uždavinyno, parašyto ne kirilica, bet lotynų abėcėle ir išleisto spaudos draudimo metais. Čia turime omenyje J. Gailučio „Užduotyne“⁸.

Koks „Užduotyne“ turinys?

Dailia rašysena 134 puslapiuose pateikti 658 uždaviniai. Kas tai per užda-

⁸ Gailutis J. *Užduotyne tai ira Rankius uždavinių aritmetikos arba Rokundos mokslo*, Tilžė, 1885.

viniai? Daugiausia tai tekstiniai uždaviniai, susieti su vardiniais skaičiais. T. y. su ilgio, ploto, tūrio ir kt. vienetais, kurie buvo pateikti pirmiau. Užduotiniuose „vyksta“ sandoriai, pirkimai ir pardavimai, kur svarbiausias „herojus“ – kupčius. Taigi galime teigti, kad didelė dalis uždavinių priklauso komercinės aritmetikos sričiai. Sprendžiant šiuos uždavinius tenka naudotis tokiais aritmetikos taisyklėmis, kaip triskaitė, procentų, mišinių ir kt.

Uždaviniai su vardiniais skaičiais paprastesni ir artimesni tikrovei. Iš kitos pusės, išmokus juos spręsti, galima pasiekti grynai utilitarinių tikslų. Panaikinus Lietuvoje baudžiavą, vystėsi prekinis ūkis, reikalavęs ir komercinių žinių. Tad XIX a. komercinė aritmetika buvo ypač populiari. Taigi J. Katelės „Užduotynas“ tenkino šiuos poreikius. Jame netiesiogiai randame pritarimą Platono minčiai, kad... „*be aritmetikos nei viešieji, nei asmeniniai reikalai negali egzistuoti!*“

Trumpai aptarsime kitų aritmetikos sričių uždavinių turinį. Nemažas kiekis uždavinių pateiktas iš vadinamosios politinės aritmetikos. Pastaroji, irgi populiari XIX a., buvo suprantama kaip visuomeninių reiškinių statistika ir jų analizė. „Užduotyne“ pateikti uždaviniai iš demografinės srities. Šios aritmetikos poreikis augo ir Lietuvoje. Pridursime, kad 1897 m. Tilžėje buvo išleista J. Angrobaičio „Suskaita, arba statistika...“ Taigi ir šiuo požiūriu J. Katelės „Užduotynas“ aktualus.

Būtina pažymėti ir grupę uždavinių, labai populiarių, susijusių su kelionėmis. T. y. iš uždavinių sąlygų nustatyti, koks kelias buvo nukeliantas, koku greičiu reikėjo keliauti ar buvo keliaujama, kiek laiko reikėjo sugaišti ir t. t., ir pan. Ši uždavinių klasė viena iš sunkiausių. Todėl vystantis švietimui, ilgėjant mokymo trukmei šie uždaviniai iš aritmetikos uždavinių „perbėgo“ į algebros uždavinius. Nes algebros pagalba jie sprendžiami žymiai paprasčiau. Bet tokie uždaviniai „pakelia“ sprendėjo matematinį lygį.

Tiek J. Katelės, tiek J. Gailučio „Užduotynuose“ yra toks uždavinys: „Nustatyti „varpinyčios“ aukštį lazdos ir šešėlio pagalba?“ Tai vienas iš sunkiausių, vienas iš įdomiausių uždavinių, siekiantis antikos laikus, jo sprendimui reikia gana subtilių, gana „tolimų“ geometrijos žinių. Reikia figūrų panašumo teorijos, reikia proporcijų teorijos!? Kas gi ši uždavinį „atvežė“ į Panemunėlį? Kas galėjo paaiškinti, kaip ši uždavinį spręsti? Mano (hipotetinė) prielaida – P. Matulionis. Iš visos minimos autorių trijulės (J. Katelės, P. Matulionio ir J. Spudulio) aukščiausią matematikos išprusimą buvo pasiekęs P. Matulionis. Pasiekęs todėl, kad baigė Daugpilio realinę mokyklą, mokėsi ir baigė Petrapilio miškų institutą. Abiejose mokyklose matematikai buvo skiriama daug dėmesio. Netgi miškininkystėje yra žinoma P. Matulionio formulė girios medienos tūriui apskaičiuoti. Tad šis uždavinys yra faktas (hipotetinis), patvirtinantis, kad J. Gailučio slapyvardžiu parašytame „Užduotyne“ figūruoja ir P. Matulionis.

Kokia forma pateikti uždaviniai? Jie pateikti trijų koncentrų pagalba: einant nuo lengviausių prie sunkiausių. Matematinio požiūriu tai rekomenduotina ir plačiai matematikoje taikoma forma. Kiekviename koncentre uždaviniai klasifikuojami vienodai. Būtent (eilės tvarka): sudėties, atimties, daugybos, dalybos ir mišrių veiksmų. Originalo kalba: *sudeimai, atiemimai, dauginimaj, dalijimaj, darbai misziti ir atsakimaj.*

Rašant „Užduotyną“ nei bendrinės kalbos, nei lietuviškų matematinė terminų, nei kitų kalbų žodžių lietuviškų atitikmenų nebuvo. Todėl yra ir rusicizmų, ir po-

lonizmą, ir uteniškių, anykštėnų, kupiškėnų tarmių žodžių. Pailiustruokime keliais pavyzdžiais. Pirma, žodžio *mokykla* nėra. Yra *iškola* (rusų k. *škola*). Yra *gelažinis kielas* (rusų k. *železnaja doroga*). Yra polonizmas *akrentas* (*okrentas*), reiškiantis laivą. Pasirodo, šis polonizmas buvo paplitęs Panemunėlio apylinkėse. Nebuvo termino *uždavinynas*. J. Katelė vartoja terminą *užduotynas*. O J. Gailutis – *užduotynas, rankius uždavinių aritmetikos ir Rokundos mokslo*. Vietoj termino *žaibolaidis* J. Katelė vartoja terminą *konduktoras (katras gina no griausma)*.

Vartodamas tarmiškus žodžius J. Katelė „Užduotyną“ priartina prie vietinių gyventojų, padaro jį suprantamesnį. Tokio „suartėjimo“ vienas iš pavyzdžių:

„No Panemunėlio Bernotiszkin 4 warstej 54 sieksniej 2 arszinas ir 27 colej, no Bernotiszchio Rokiszkin 5 warstej 478 sieksniej 1 arszina ir 18 colu. Kiek bus isz Panemunėlio Rokiszkin?“

Pastebėsime, kad šiame uždavinyje pateiktas vardinių trupmenų pavyzdys. Abstrakčių paprastųjų trupmenų „Užduotyne“ nėra.

Uždaviniuose pateikiama žinių iš istorijos, geografijos, technikos ir apskritai reikšmingų didaktiniu požiūriu.

J. Gailučio „Užduotynas“ – mažo formato, 80-ties puslapių su 630 uždavinių. Daugiau kaip pusė uždavinių paimta iš J. Katelės „Užduotyno“. Kadangi vienas iš autorių J. Spudulis į enciklopedijas pateko daugiau kaip kalbininkas, o ne „Užduotyno“ autorius, tai čia kalba artimesnė bendrinei kalbai, atsakyta kai kurių svetimybų ir „panemunėlišku“ tarmybų. Medžiaga dėstoma viename koncentre. Tačiau šio „Užduotyno“ teorinis lygis aukštesnis (tą byloja toliau pateiktos lentelės). Čia daugiau veiksmų su abstrakčiais skaičiais, atskirame skyriuje nagrinėjamos ne tik vardinės, bet ir abstrakčiosios paprastosios trupmenos.

Nesustosime ties turiniu, bet atkreipsime dėmesį į formaliąją pusę. Skaitant tekstą susidaro įspūdis, kad jo autorius ne vienas, nes „galai su galais“ kai kur nesueina. Štai keletas pavyzdžių.

J. Katelės „Užduotyne“ traukinys vadinamas *geležinio kelio mašina*. Pas J. Gailutį iš J. Katelės „Užduotyno“ atkeliauja ir šis terminas. Bet toliau traukinys vadinamas *trukiu*. Taigi bent du autoriai savo žodyno nesuderino.

Toliau apie laivus. Šiaurės Lietuvoje lenkiškos kilmės žodis *akrentas* ar *okrentas*, reiškia laivą, garlaivį. Šį žodį šiaurės rytų Lietuvoje užrašė suomių kalbininkas A. R. Niemi ir kunigas A. Sabaliauskas. J. Katelė pateikia tokius „okrentus“: *prastas okrentas, mašininis okrentas* ir *ugninis okrentas*. Pas J. Gailutį iš J. Katelės atkeliauja „okrentas“ ir dar visa „flotilė“: *garlairois, burinis (žeglėnis) akrotas, laivė, valtė...* irgi akivaizdus nederinys. Gal esmės požiūriu viskas gerai, tačiau formalioji pusė blaškanti.

J. Gailučio tekste figūruoja matai, kurių prasmė nepaaiškinta. Nepaaiškinta abiejuose „Užduotynuose“. Tai *tuzinas* ir *aktainis*! Aktainis – tai aštuntadalis kubinio sieksnio malkų. Ir aktainis minimas tik kalbant apie malkas. Tad vėl peršasi išvada, kad P. Matulionis yra J. Gailučio „Užduotyno“ autorius?!

J. Gailučio „Užduotynas“ buvo plačiai vartojamas ne tik Panemunėlio apylinkėse, bet ir toliau. Minimas egzempliorius patenka į Lietuvos mokslų akademijos biblioteką iš Biržų, iš Jurgio Šreitėno bibliotekos ir archyvo.

Galų gale pereikime prie dar vieno rankraščio. Toliau jį vadinsiu Kupiščio rankraščiu, nes parašytas Kupiščio tarme⁹. Rankraščio pradžia tokia: „*Mokslas ant liczbu wadinas aritmetika. Pradžiu arba podelu to mokslo ira dauguma.*“

Atkreipkime dėmesį į žodį *dauguma!* Dauguma tai reiškia žodžio *množestvo* vertinys. Dabar vietoj *daugumos* vartojamas žodis *aibė*. Jei jau kalbama apie aibę, tai kalbama apie aukšto lygio dalykus. Aibė ir aibių teorija su triumfu įsiveržė į visas matematikos sritis XIX a. antroje pusėje. Į aibę ir aibių teoriją atsirėmė visa matematika. Taigi ir aritmetika. Mokslo istorijoje aibė praplėtė metafizinę-loginį akiratį, subraškino net Aristotelio logiką. Ji prasiveržė net į teologiją!

Toliau rašoma:

„Kad dosižinot apie koki nors niežinomu daugumu, kaip didelis, kaip daug jo, reikia paimti už mieru žinomu daugumu tos paczios mostes, kokios mostes anas daugumas apie kuri norim dosižinoti ir mieruot su to žinomu daugumu anu nežinomu daugumu. Žinomas daugumas už mieru poimtas wadinas vienina moksli unt liczbu.“

Tai skambūs žodžiai. Žodžiai, vejantys „nuo scenos“ Euklidą (apie 450 pr. Kr.–apie 370 pr. Kr.) ir kviečiantys „į sceną“ R. Dekartą (R. Descartes, 1596–1650). Kalba apie tai, kad Euklido „skaičiaus“ sąvoka keičiama R. Dekarto. „Vienumos“ sąvoka R. Dekartas sujungė algebrą ir geometriją ir taip atrado analizinę geometriją. Pastaroji tapo galinga priemone gamtos mokslų revoliucijoje.

Tad vėl retoriškas klausimas: kas gi į Panemunėlį atvežė *aibę* ir su ja susijusias „aukštybes“?

Žiūrint į seką „6 do 1=7, 7+1=8, ...“ ir numeracijos dalykus, galima rasti vokiečių pedagogo A. V. Grubės aritmetikos dėstymo metodikos fragmentą. Pagal šios metodikos principus XIX a. buvo dėstoma aritmetika, rašomi vadovėliai ir metodinės priemonės. Tokiu stiliumi buvo parašyti (rusų k.) V. Jevtuševskio, A. Liovės, J. Paulseno ir kt. vadovėliai, išleisti 8-ajame XIX a. dešimtmetyje Sankt Peterburge. Jie buvo paplitę ne tik Panemunėlio apylinkėse, bet ir visoje Lietuvoje. Iš jų nemažas kiekis uždavinių pateko ir į J. Katelės „Užduotyną“.

Kupiščio rankraštis dar vienu požiūriu papildo abu „Užduotynus“. Juose išsamiai pateikiami vardiniai skaičiai, bet to negalim pasakyti apie abstrakčiuosius. Trūksta net skaitmenų pavadinimų. Šiame rankraštyje glaustai, metodiniu požiūriu prieinamai pateikiama pozicinė dešimtainė skaičiuotė. Pateikiami skaičių pavadinimai net iki undecilijono. Dar daugiau, čia pateikiama prancūziškos ir angliškos numeracijos sistemos.

Prancūziškoje numeracijoje, kurią mes naudojame, pradedant milijonu yra tokie skaičių vardai: tūkstantis milijonų (10^9) vad. milijardu arba bilijonu, tūkstantis milijardų (bilijonų) (10^{12}) vad. trilijonu. Tokiu pat principu (dauginant iš 1000) sudaromi ir tolimesni skaitmenys.

Angliškoje – milijardu (bilijonu) vad. milijonas milijonų (10^{12}), trilijonu – milijonas milijardų (bilijonų), t. y. 10^{18} . Tokiu pačiu principu (dauginant iš milijono) sudaromi tolimesni skaičiai.

⁹ Aritmetika, MABR, f. 255–1398.

Pastebėsime, kad angliška numeracija vadovėliuose nepateikiama. Net nepateikiama daugelyje enciklopedijų!

Rankraštis vos 14 puslapių. Rašysena labai panaši kaip ir J. Katelės rankraščio. Taigi tikėtina, kad jis parašytas Panemunėlio klebonijoje.

Kas yra šio Kupiškio rankraščio autorius? Su tam tikromis abejonėmis autorystę atiduodu P. Matulioniui. Kodėl? Aibė ir aibių teorija net XIX a. pabaigoje dar tik pradėjo skverbtis į universitetus. Ir tuos universitetus, ir tas aukštasias mokyklas, kuriose buvo tarptautinio lygio profesorių. Tokie profesoriai dėstė ir Sankt Peterburgo miškų institute. Čia 1885–1889 m. mokėsi P. Matulionis. Tad atsižvelgiant į tai ir į anksčiau paminėtus faktus, į autorius prašosi P. Matulionis.

Dar daugiau, pažvelgę į žemiau pateiktas lenteles, ypač 1-ąją, pastebime „miškinę“ uždavinių. Jų yra ir abiejuose „Užduotynuose“.

P. Matulionio dalyvavimas paruošiant „Užduotynus“, mano nuomone, neabejotinas. Bent jau į Panemunėlį jis „atvežė“ iš Sankt Peterburgo uždavinius.

Taigi trijų pateiktų aritmetikos mokymo priemonių analizė rodo, kad ilgametės J. Katelės veiklos (1872–1908) dėka Panemunėlis XIX a. pabaigoje tapo svarbiu kultūros židiniu.

1 lentelė

Skaitmenys, skaičiai ir jų pavadinimai

Dabar	J. Katelės rankraštis	J. Gailučio „Užduotynas“	Kupiškio rankraštis
skaitmuo	–	numeris	žimeta, cifra
skaičius	ličba	skaitlius	ličba
nulis	–	niekis	niekas, ratelis, niečia
vienetas	–	vienatis	vienina
sveikas skaičius	–	grynas skaitlius	čiela, apvali ličba
abstraktus skaičius	–	–	dikovarda, pustovarda ličba
vardinis skaičius	–	pramintas skaitlius	pilnovarda, praminta ličba
trupmena	–	nuotrupa	nečiela, šupulina, plausketa, suskaldyta ličba

J. Katelės ir Kupiškio rankraščiuose *skaičiaus* pavadinimas tas pats – *ličba*. *Skaitlius* – S. Daukanto terminas. Matome, kad geriausiai skaičių pavadinimai pateikti Kupiškio rankraštyje Taigi jis teoriniu požiūriu – aukščiausio lygmens.

2 lentelė

Veiksmai ir jų pavadinimai

Dabar	J. Katelės rankraštis	J. Gailučio „Užduotynas“	Kupiškio rankraštis
Veiksmas	Darbas	Veikmė	Darbas
Sudėtis	Sudeimas	Sudejimas	Delojimas
Atimtis	Atiemimas	Atemimas	Atskirimas
Daugyba	Dauginimas	Dauginimas	Padauginimas
Dalyba	Dalijimas	Dalijimas	Dalyva

P. S. Matome, kad J. Gailučio ir J. Katelės veikslių pavadinimai sutampa. Tik Kupiškio rankraštyje veikslių pavadinimai šiek tiek skiriasi nuo anų autorių vartotų pavadinimų. Matyt, tai įtakojo kupiškėnų tarmė ir jos atstovas P. Matulionis.

3 lentelė

Veiksmų komponentų pavadinimai

	Dabar	J. Katelės rankraštis	J. Gailučio „Užduotynas“	Kupiškio rankraštis
1.	Sudėtis Dėmuo Suma	Suma	Pirmas skaitlius Antras skaitlius Suma	Sudetina Sumona
2.	Atimtis Turinys Atėminys Skirtumas	Atemamoji ličba Atemtoji ličba Reštas, likimas	Mažinantinasis skaitlius Atimtinasis skaitlius Likius	Numažinama ličba Numažintoja Pasilikimas, lika
3.	Daugyba Dauginamasis Daugiklis Sandauga	Daugintoja ličba Pavidna	Daugintinas skaitlius Daugintojas, multiplikatorius Padaras	Didinama ličba Diditoja Atsiradimas
4.	Dalyba Daliny Daliklis Dalmuo Liekana	Dala Dala	Dalitinasis skaitlius Dalitojas Kartrodis Likius	Dalijama ličba Dalitoja Kiekdala Lika

J. Katelės ir Kupiškio rankraščiuose vartojami moteriškos giminės pavadinimai, nes *ličba* (*liczba*) – moteriškos giminės. Iš pavadinimų, kurių nerasta „Lietuvių kalbos žodyne“, yra du: *karrodis* ir *kiekdala*. Apskritai tarp J. Katelės ir Kupiškio rankraščiuose esančių pavadinimų – daug bendrybių.

Panemunėlio knygnešiai

Petras Jakštas

Kadangi Panemunėlio parapija buvo raštingiausia, tai ji tapo draudžiamų lietuviškų knygų platinimo centru. Daugiausia jų išplatino kun. J. Katelė, dalydamas jas kaip dovanas uolesniems mokiniams. Bet ir žmonės patys pirkdavo nemažai knygų. Pirmiausia kiekvienas žmogus turėdavo savo maldaknygę. Vaikams būtinai nupirkdavo elementorių ir katekizmą. Suaugusieji pirkdavosi kalendorių. Retas kiemas neturėdavo kalendoriaus. Pirkdavo ir kitokių knygų. Būdavo ir tokių knygų mėgėjų, kurie kiekvieną naują leidinį įsigydavo.

Knygas pristatydavo vadinamieji knygnešiai. Literatūroje minimi Panemunėlio knygnešiai Šukys ir Rastauskas. Šukio nepažinau. Rodos, jie abu nebuvo kun. J. Katelės tiekėjai. Pažinau tik Joną Rastauską. Jis buvo kilęs iš Svėdasų miestelio, bet daugiausia veikė apie Panemunėlį. Buvo nevedęs, šeimos neturėjo. Jo sesers sūnus Kazys Rimša buvo garsus komunistas ir Lenino gydytojas. Apie Rastauską kalbėdavo, kad jis platinęs knygas ne iš idėjos, o dėl pelno, drauge su knygomis prekiaudavęs ir kontrabandinėmis prekėmis. Lietuvai atgavus spaudą, jis liko be verslo. Apsigyveno Moškėnuose pas Adamonį, kurį vadindavo Kavoliuku. Mažai dirbdavo. Skolindavo už dideles palūkanas pinigus ir tik trumpam laikui. Jei sutartu laiku negražindavo, jis nueidavo pas skolininką ir apsigyvendavo. Turėdavo jį veltui maitinti. Gyvendavo tol, kol atgaudavo skolą. Moškėnuose jis baigė savo gyvenimą. Mirė, rodos, apie 1936 m. Keičiantis valdžioms ir valiutomis, daug jo santaupų nuėjo perniek. Į gyvenimo pabaigą jis gaudavo nedidelę pensiją kaip buvęs knygnešys. Vis dėlto dar paliko nemažai auksinių rublių Panemunėlio bažnyčiai.

Trečias knygnešys, atrodo, spaudoje niekur nepaminėtas, buvo elgeta Baublys, pramintas Ropiku. Jis buvo paralyžiuotas, vaikščioti negalėjo, todėl ropinėdavo. Tačiau galėdavęs į bet kuri medį įkopti be jokių kopėčių. Jis turėjo grytelę Cibėlių kaime, pamiškėje, prie vadinamojo *Turos gojaus*, ten paskui stovėjo Mulvino linų minamoji mašina. Aš Baublį neatsimenu. Ir jo grytelės jau nebebuvo. Jo sodybėlės vietoje dar augo laukinė obelis ir sena liepa, kurioje būdavo įkeltas rąstinis avilys. Tame avilyje Baublys laikydavęs draudžiamąsias lietuviškas knygas.

Iki Pirmojo pasaulinio karo dar būdavo tokių elgetų, kurie turėdavo nuosavą arklį ir vežimą su būda. Toks elgeta, susodinęs šeimą į vežimą, važinėdavo po atlaidus, žinoma, pakeliui ir elgetaudamas. Kai kurie drauge veždavosi net paršą, kuri šerdavo suelgetauta duona, ir net šuni. Tokių važiuotų elgetų visada pravažiudavo per Stramilius po kelis vežimus prieš Švč. Jėzaus Širdies ir Šv. Mato Apaštalo atlaidus, kuriuos švėsdavo Rokiškio bažnyčia. Po karo jie išnyko.

Baublys taip pat turėjo arklį, vežimą ir važinėdavo po atlaidus. Pasiėkdavo net Paprūse – Žemaičių Kalvariją, Krėtingą ir kitus miestelius. Iš ten jis parsiveždavo knygų. Jo vežimas būdavo su dvigubu dugnu, ten jis paslėpdavo vežamas knygas. Nors pasienio žandarai ir miestelio policininkai jį dažnai kratydavo, bet niekada nieko draudžiamo nerasdavo. Paskui jis elgetaudamas po kaimus išplatindavo

Perspauzdinta iš Jakštas P. *Atsiminimų tėkmėje: Stramiliai, Rokiškis, Sankt Peterburgas, Vilnius, 2004*, p. 81–83.

parsivežtas knygas, o knygų atsargą laikydavo anksčiau minėtame avilyje. Stramilius knygomis aprūpindavo tik Baublys.

Platino lietuviškas knygas ir Kostas Bulovas, kilęs iš Laūkupėnų kaimo. Jis Panemunėlio miestelyje turėjo įvairių smulkių prekių krautuvėlę, kurioje kartu su prekėmis prekiaudavo ir knygomis. Vertėsi knygų prekyba ir Justinas Gylys iš Smarkāvietės. Jiems knygas pristatydavo tolesni knygnešiai, turėdavę ryšius su Tilžė arba stambiais pasienio knygnešiais. Jie tiekėdavo knygas ir kun. J. Katelei. Nuo 1903 metų pastarajam knygas pristatydavo tiesiog iš Tilžės buvęs jo mokinys Kazimieras Ramanauskas.

Kun. J. Katelė buvo knygų mėgėjas. Jis turėjo nemažą lenkiškų ir rusiškų knygų biblioteką. Tačiau atsargumo sumetimais joje nelaikė lietuviškų knygų. Jas laikydavo paslėptas špitolėje arba bažnyčios ūkyje Naujikuose.

Prisiminimai apie Panemunėlio kunigus

Juozas Vaičionis

Beveik visi panemunėliečiai kunigo Jono Katelės dėka tapo raštingi. Pas kun. J. Katelę lankydavosi iškiliausi šviesuoliai: Antanas Smetona, Jonas Šliūpas, Maironis, Adomas Jakštas, Juozas Tūbelis, Juozas Tumas-Vaižgantas, Jonas Jablonskis. Šviesuoliais tapo taip pat Juozas Kubilius ir jo sesuo Marcelė Kubiliūtė iš Tindžiūlių kaimo. Buvo ir paprastų parapijiečių, kurie tapo knygnešiais. Mano mama taip pat kan. J. Katelės dėka išmoko skaityti ir rašyti. Dar prisimenu grifelinę lentutę, ant kurios buvo smagu rašyti. Mama prisimena ir kan. J. Katelės geriausią pagalbininką kun. Povilą Dogelį, kuris labai gražiai giedodavo. Panemunėliečiai labai mėgo kun. P. Dogelį ir gailėjo, kai jį iškėlė. Po kan. J. Katelės klebonu buvo kun. Juozapas Budrikas, kuris parapijiečių švietimu jau tiek nesirūpino. Tuo pasinaudoję socialistai aprūpino parapiją socialistiškais skaitalais. Nemažai žmonių atšalo nuo bažnyčios, tapo bedieviais. Mama prisimena dar garsų vikarą Feliksą Paškonį, kuris buvo čia išstremtas iš Petrapilio akademijos už tai, kad prikalbino popą važiuot rogėmis, kurias tempė kiaulė (turbūt nugirdęs). Paškonis sakydavęs pamokslus garsiai šaukdamas, o vaikščiavo trinksėdamas tarsi koks husaras.

Aš vaikystėje prisimenu pirmąjį kleboną kun. Kazimierą Mockų, kuris mokykloje mane mokė tikybos. Jis buvo aukštas ir storas, kad net sutanos negalėdavo susegti. Žmonės pasakodavo, kad jis buvęs geras gaspadorius ir Naujikų palivarko javai iš dirvos mūru išaugdavę.

Gerai prisimenu vikarą Juozapą Garšką – linksmą, šviesiaplaukį. Jis mane paruošė Pirmajai Komunijai drauge su klebonu Juozu Matelioniu. Matelionis klebonavo ilgai, iki pokario, kol bolševikai jį suėmė ir nuteisė. Kun. J. Matelionis daug gero padarė Panemunėlio bažnyčiai: įrengė suolus, klausyklas, Betliejaus figūrėles (sakoma, iš Prancūzijos), po karo suremontavo apgriautus bokštus, stogą, sienas.

Nepriklausomos Lietuvos metu čia sėkmingai vyko pastoracinis darbas. Katalikų veikimo centro (KVC) nurodymu klestėjo angelaičių, pavasarininkų, moterų draugijos. Angelaičiai turėjo ir savo vėliavą su angeliuku. Vėliau Panemunėlyje vikaravo labai pamaldus kunigas Antanas Simonaitis. Jis labai ilgai klausydavo išpažinčių, save vargindavo (gulėdavo ant malkų pašonėje), pasninkaudavo ir buvo pageltusiu, net papilkėjusiu veidu. Ilgai ir dūsaudamas laikydavo šv. Mišias. Vaikams jis nebuvo patrauklus, nors jį gerbdavome ir laikėme labai šventu. Po jo buvo kun. Skardinskas, taip pat labai „šventablyvas“. Jis buvo linksmesnis už Simonaitį (Simonaitis tapo vienuoliu jėzuitu). Skardinskas lakstydavo ir žaisdavo kartu su vaikais. Tačiau jis, laikydamas šv. Mišias, vis baimindavosi ištarti konsekracijos žodžius arba išrišimą. Šiaip jis, taip pat ir Simonaitis, buvo laikomi šventais ir labai atsidadusiais savo pašaukimui. Jie taip pat rūpinosi angelaičiais, pavasarininkais, katalikiškos spaudos platinimu. Šventoriuje buvo net kioskelis, kuriame buvo galima nusipirkti katalikiškų knygų, laikraščių ir žurnalų. Aš buvau užsisakęs „Žvaigždutę“. Buvo dar „Kregždutė“ ir „Šaltinėlis“. Mano sesutės skaitė „Pavasario balsus“, o tėtis – „Mūsų laikraštį“. Daugiausia tėčiui skaitydavau aš arba Jonukas, kuris prenumeravo „Jaunąjį ūkininką“, Kaziukas – „Ateitį“.

Panemunėlio parapijos ateitininkai su jaunimu per Šv. Elžbietos atlaidus. Trečioje eilėje (iš dešinės) 3-ias vargonininkas M. Levandavičius, 6-as Panemunėlio klebonas J. Matelionis. 1933 m. V. Januševskio nuotr. PSM-163

Panemunėlio parapijos pavasarininkai. Iš kairės: (pirmoje eilėje) Marijona Bieliūnaitė, Ona Galinytė, Ona Jagaitė. Antroje eilėje viduryje sėdi klebonas J. Matelionis. PSM-178

Vokiečių okupacijos laikais kun. Matelionis bandė išgelbėti žydą vaistininką Olkiną, bet jis pasidavė ir buvo sušaudytas su šeima. Nepavyko Matelioniui išslapsyti ir KVC vadovo kan. Telksnio ir bolševikų nužudyto gydytojo Mačiulio žmonos su sūneliu. Nenorėdami Matelioniui užtraukti nelaimės, jie išvyko į Vilnių ir ten juos suėmė NKVD. Suėmė ir Matelionį už numizmatiką. Matelionis turėjo džiaugsmo, kai parapijoje buvome trys klierikai: mano brolis Kazimieras, Tvarijonas ir aš. Vėliau klebonavo Antanas Valančiūnas, Leonas Lukšas ir Vladas Kremenskas.

Kun. Garška buvo labai energingas ir geras organizatorius. Su angelaičiais jis po pamaldų žaisdavo, bėgiodavo, dainuodavo, mokydavo sportinių pratimų ir žaidimų. Tai darydavome už šventoriaus tvoros, klebonijos kieme ant pievutės. Angelaičių vadė buvo mano sesuo Elenutė. Ji tada buvo labai šauni. Vadovauti angelaičiams Elenutė išmoko kursuose (yra jos kursų užrašai), kurie dažniausiai vykdavo Panevėžyje. Kursuose išmokydavo ne tik vadovauti, bet ir organizuoti, duoti vaikams užduotis, žaisti, pasakoti, net ir kepti, virti, megzti. Kun. J. Garška papasakodavo mums gražių pavyzdžių iš šventųjų ir šiaip gerų vaikų gyvenimo. Turėjome uniformas: mergaitės su pelerinomis tarsi sparneliais, o berniukai baltais marškinėliais. Atvažiuodavo į Panemunėlį tokios iškilios asmenybės kaip kun. Stasys Yla, prof. kun. Venckus, kun. Gudas ir kiti.

Prisimenu angelaičių susirinkimą, kuriame dalyvavo ir su mumis žaidė kun. prof. Stasys Yla. Jame ir aš pasirodžiau, mėgdžiodamas gyvulių ir paukščių balsus. Kiti vaikai sportavo, statė piramides, dainavo, deklamavo. Kun. St. Yla mokėjo mus paskatinti linksmi ir draugiškai bendrauti, tad mes ilgai jį minėjome, o aš ir dabar jį tebelaikau kunigo idealu. Mums atrodė, kad jis panašus į Jėzų Kristų – toks draugiškas, geras ir toks gražus.

Panemunėlio dvaro paveikslai

Vladas Gasiūnas

Panemunėlio dvaro interjerą XX amžiaus pradžioje puošė nedidelis, bet klasicizmo dailės istorijoje minėtinas rinkinėlis. Jis priklausė dvaro savininkui Kazimierui Sventeckiui. 1907 metais Panemunėlio dvare lankėsi Lietuvos kultūros istorikas Michalas Brenšteinas (1874–1938). Jis sudarė šiame dvare matytų paveikslų sąrašą¹. Kai kuriuos jų M. Brenšteinas paskelbė spaudoje².

Panemunėlio dvaro interjere buvo trys žymaus lenkų dailininko Juzefo Peškos (1767–1831) 1800 metais Vilniuje nutapyti portretai. J. Peška buvo Pranciškaus Smuglevičiaus mokinys, žymus klasicistinių portretų ir istorinių kompozicijų tapytojas. 1794–1798 metais jis gyveno Vilniuje, vėliau dažnai čia lankėsi. 1809 metais Vilniaus universitetas suteikė jam dailės magistro laipsnį. Nuo 1816 metų dėstė Krokuvos universitete. Panemunėlio dvare buvo jo tapytas Jono Duklano Buchoveckio portretas. Antroje paveikslo pusėje pažymėta, kad Buchoveckis buvo Lenkijos karaliaus šambelionas, pasižymėjęs kalba, pasakyta priimant Lenkijos ir Lietuvos valstybės Konstituciją 1791 metų gegužės 3 dieną Ketverių metų seime, ir apdovanotas Šv. Stanislovo ordinu, kurį su juosta ir matome jo portrete. Be to, pažymėta, kad jis esąs pavaizduotas 30 metų amžiaus; miręs 41 metų amžiaus savo dvare Laukesoje (Latvija, netoli Daugpilio). Portretas nutapytas neutraliame fone. Jam būdinga klasicistinė kompozicija, tiksli išorės charakteristika.

Kitame Panemunėlio dvare buvusiam portrete J. Peška pavaizdavo generolą Mikalojų Moravskį, apdovanotą Šv. Stanislovo ordinu, taip pat su juosta. Antroje paveikslo pusėje nurodyta, kad portretuojamasis yra 65 metų amžiaus, mirė 1810 m. birželio 10 d. Šis portretas taip pat yra klasicistinis, jame akcentuojami individualūs generolo bruožai. Abu šie J. Peškos tapyti portretai buvo reprezentaciniai. Trečias J. Peškos nutapytas paveikslas, buvęs Panemunėlio dvare, – minėto generolo žmonos Agotos Moravskienės (Buchoveckytės) portretas. Jame vaizduojama jauna moteris, rankomis atsirėmusi į stalo kraštą. Portretui būdinga tiksli išorės ir rami, lyrinė portretuojamosios charakteristika. Visi šie portretai nutapyti vienodo formato ir dydžio (80 × 66 cm) drobėse.

Paskutinis šių portretų savininkas, Vilniaus žemės banko direktorius Kazimieras Sventeckis Antrojo pasaulinio karo ar pokario metais paveikslus pervežė į Varšuvą ir 1946 metais padovanojo Varšuvos nacionaliniam muziejui³. 1999–2000 metais Varšuvoje ir 2000 metais Vilniuje šie portretai buvo eksponuoti Vilniaus klasicizmo dailės parodoje.

Panemunėlio dvare buvo 1801 metais Vilniuje dailininko Igno Bruškevičiaus nutapyto generolo Antano Dragoslavo Buchoveckio portreto kopija. A. Buchoveckis buvo Vilniaus pavaivady, dalyvavo Baro konfederacijoje. Jis mirė 1803 metais savo sūnaus dvare Laukesoje. Dvare taip pat buvo gen. A. Buchoveckio žmonos Barboros portretas. Pažymėtini ir dvare buvę Lenkijos karaliaus šambeliono Jus-

¹ Lietuvos nacionalinis muziejus, Rankraščių kolekcija, R-392, l. 119–120.

² Brensztejn M. Z wycieczki letnej w Jezioroskie, *Kurjer Litewski*, 1907, nr. 195, p. 2.

³ Vilniaus klasicizmas, *Parodos katalogas*, Vilnius, 2000, p. 184.

tino Parfianovičiaus ir jo žmonos akvarele tapyti portretai. Literatūroje dar minimi Juzefos Umiastovskos (Duninos-Rajeckaitės) portretas, nutapytas Sofijos Riomerienės (Dembovskaitės) ir Stanislovo Bogušo-Sestšencevičiaus nutapytas Sofijos Bichnevičienės (Šostovskaitės) portretas⁴.

Ne mažiau reikšmingi buvo Panemunėlio dvare saugomi miniatiūriniai Morikonų, Parfianovičių portretai, taip pat Napoleono III su žmona ir sūnumi miniatiūra. Nedidelio formato, daugiausia ovalo formos ant dramblio kaulo plokštelės tapyti miniatiūriniai portretai Lietuvoje buvo plačiai paplitę XVIII amžiaus antrojoje pusėje–XIX amžiaus pirmojoje pusėje. Jie buvo pasklidę po privačius didikų ir dvarininkų rinkinius. Juose atsispindėjo fizinis ir dvasinis portretuojamųjų grožis, rami, lyriška jų būseną. Dailininkai tapė ne tik didikų ir žinomų žmonių portretus-miniatiūras, bet ir vietos dvarininkų bei jų šeimų narių portretus kaip nedidelį, bet labai gražų prisiminimą. Iki mūsų dienų tokių miniatiūrinių portretų išliko labai mažai. Nežinomas likimas ir Panemunėlio dvare buvusių miniatiūrinių portretų, papildžiusių mūsų krašto žmonių ikonografiją bei atminimą.

Kaip ir daugelyje dvarų, taip ir Panemunėlio dvare buvo nemažas porceliano rinkinys. Be krištolo ir prancūzų porceliano, dvare buvusį „Korzec“ porceliano servizą sudarė šimtas vienetų.

Panemunėlio dvaro archyve K. Sventeckis saugojo 1771 metų balandžio 23 dieną Ukmergės medžioklio Juzefo Parfianovičiaus ir mūrininko iš Ilūkštės Jono Olechnovičiaus sudarytą kontraktą. Pastarasis įsipareigojo už 80 talerių ir duoklę maisto produktais Panemunėlio dvaro rūmams išmūryti pamatus, rūsius, kaminus, krosnis ir kt. pagal LDK išdo raštininko Morikonio Juodagálviškių dvaro pavyzdį ir kontūrus⁵. Juodagálviškiais anksčiau buvo vadinamas Aleksandravėlės dvaras. Tada buvo pastatyti mažesni rūmai. Priekiniame fasade jie turėjo tik du medinius bokštelius. XIX amžiuje jie buvo padidinti. Apie 1820 metus Ukmergės pakamario Justino Parfianovičiaus dukra Rachelė Stravinskienė iš kitos rūmų pusės pastatydino du mūro bokštelius, antrą priekinio fasado mansardos aukštą, perstatė sales, interjerus⁶. 1907 metais M. Brenšteinas, pamatęs rūmus, rašė, kad tokios architektūros rūmus Lietuvoje težinas tik Panemunėlyje, o ir Lenkijoje panašių išlikę tik keletas⁷. Panemunėlio dvaro rūmus plačiau aprašęs Lenkijos medinės architektūros tyrinėtojas Zigmantas Glogeris⁸ nurodė keletą tokio architektūrinio stiliaus rūmų Lenkijoje. Panemunėlio dvaro medžio ir mūro rūmai buvo 18 sieksnių (1 mažiausias sieksnis = 1,95 metro) ilgio, 15 sieksnių pločio ir 5,16 sieksnio aukščio. Priekiniame, pietiniame, fasade buvo dviejų aukštų mūro mansarda su dideliais langais, pirmame aukšte buvo įrengta oranžerija, antrame – pokylių salė. Šiauriniame fasade buvo galerija ant medinių stulpų. Rūmuose buvo 71 kambarys, iš kurių 35 buvo gyvenami. Rūmų interjerus puošė baldai, minimi reprezentaciniai portretai. Panemunėlio dvaras buvo reikšmingas XVIII amžiaus architektūros paminklas.

⁴ Aftanazy R. *Dzieji rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Wrocław, 1993, t. 4, p. 302.

⁵ Brensztejn M. *Z wycieczki letnej w Jezioroskie*, p. 2.

⁶ *Ten pat.*

⁷ *Ten pat.*

⁸ Gloger Z. *Budownictwo drzewne i wybory 2 drzewa u dawnej Polsce*, Warszawa, 1907, t. 1, p. 322–323.

Slapti vaidinimai ir draugijos Panemunėlio parapijoje

Violeta Aleknienė

„Daug heroizmo, kančių ir pasišventimo pareikalavo lietuviška knyga, bet ar daug mažiau jų reikalavo lietuviškasis teatras – „lietuviški vakarai“ kovojant prieš rusinimą. Kas paskatino kun. Joną Katelę imtis veiklos, savo reikšme prilygstančios rašytajai literatūrai?“¹

Gal kas atnešė žinią iš Peterburgo? Antanas Jasaitis savo užrašuose mini, deja, pats abejojamas žinios tikslumu, kad pirmasis toks vaidinimas įvykęs 1892 m. Ūso bute. Kas tenai vaidinta, tikrai esą nežinia². Tikslėsių žinių čia galima rasti tiktai pradedant 1893 m. „Lietuviškų vakarų“ rengimo iniciatyvą pasiima ir gana ilgai laiko savo rankose jau kiek seniau susikūrusi organizacija „Labdaringoji Petrapilio lietuvių bei Žemaičių draugija“³.

Panemunėlio krašte visos kultūrinės veiklos įkvėpėjas, rėmėjas ir organizatorius buvo kun. Jonas Katelė. Visą gerai apmąstęs, su kitais savo pagalbininkais jis nuo 1893 metų Panemunėlio parapijoje pradeda rengti slaptus vaidinimus. Šiam darbui reikėjo idealistų, pasišventėlių – vaidinimų organizatorių ir vaidintojų. Tokių žmonių Panemunėlio parapijos geradariui ieškoti nereikėjo. Šiam darbui jam talkino buvę mokiniai, gyvenantys atokiuose sodžiuose ir išvykę mokytis į Mintaujos gimnaziją, išskirtinai šiam reikalui tinkantys žmonės. O vėliau tas pats „prasčiokas (teisingiau, bet vaizdžiau, būtų sodietis) su universiteto mokslu“⁴.

Lietuviški vaidinimai darė Panemunėlio parapijos gyvenimą turtingesnį, tačiau apie juos Panemunėlio krašte mažai žinoma. Slaptų vaidinimų atsiradimą kun. J. Katelės parapijoje išsamiau atskleidžia Vytauto Bičiūno ir tuo metu dar gyvų vaidintojų prisiminimai, apibendrina V. Maknio medžiaga apie lietuvių teatro raidos bruožus. Plačiau apie šią veiklą savo prisiminimuose rašė Juozas Širvydas. Tačiau jo ir V. Bičiūno išdėstyti istoriniai faktai apie „Žvaigždės“ draugijos atsiradimą ne visai sutampa.

Slapti lietuviški vaidinimai buvo pradėti rengti Panemunėlio krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, dar prieš slaptų kultūrinių draugijų bei būrelių atsiradimą. „*Kaip dirbti ir ką dirbti – negalima čia aiškiau pasakyti, nes būtų nepatogu rodyti šunims kiškio pėdas, norint nuo dantų šunies apginti*“⁵. Ši J. Gaidamavičiaus puoselėta mintis pasako, kad tai buvo sunkus, bet labai reikalingas darbas.

„Pirmas slaptas vaidinimas Panemunėlio apylinkėse įvyko 1893 m. Naujikuose. Buvo suvaidinta pjesė „Nepadėjus nēr ko kasti“. Kitais metais suvaidinta pjesė „Pagirėnų gaubtuvės“ (kituose šaltiniuose nurodoma, kad pirmasis vakaras vykęs 1897 m., vaidintos „Pagirėnų gaubtuvės)“⁶.

Pjesę „Nepadėjus nēr ko kasti“ dar rankraštyje J. Katelei pasiūlė tuometinis

¹ Sruoga B. *Lietuvių teatras Peterburge 1892–1918*, Kaunas, 1930, p. 6.

² *Ten pat*, p. 6.

³ *Ten pat*, p. 27.

⁴ *Ten pat*, p. 10.

⁵ Gaidamavičius J. *Varpas*, 1889.

⁶ Maknys V. *Lietuvių teatro raidos bruožai*, Vilnius, 1972, p. 78.

Kauno kunigų seminarijos paskutinio kurso klierikas J. Tumas. Jos pavadinimą būsiamasis lietuvių tautos klasikas išgirdo kupiškėnų satyrinėje liaudies dainoje pirmos viešnagės metu. Dainavo kun. J. Katelė⁷. J. Tumą su Panemunėlio švietėju supažindino Kamajū vikaras Tumėnas. Sekdamas panemunėliečio pavyzdžiu, jis Kamajū apylinkėse taip pat „organizavęs neviešą lietuvių vaikų mokymą“⁸. Iki pat gyvenimo pabaigos kun. J. Katelė laukdavo J. Tumo apsilankymo. „Savo būdo tiesumu, atvirumu ir nuoširdumu kunigas J. Katelė priminė kanaaninką J. Tumą, bet skyrėsi nuo jo tuo, kad neturėjo (o gal likimas neleido turėti) visai Lietuvai taikytinų užsimojimų“⁹. Pirmasis slaptas vaidinimas, kaip nurodo V. Maknys, įvyko Naujikuose¹⁰. Vieta nuošali, už trijų kilometrų nuo Panemunėlio miestelio, tarp Nemunėlio upės ir Sachāros miško. Į medžiais apaugusį vienkiemį vedė siauras keliukas, prasiidedantis nuo pagrindinio kelio į Tindžiučius. Didelis Gavėniškių kaimo skardžius dar labiau paslėpdavo palivarą. Iš pradžių žandarai nesuuodė, bet vėliau krautų nebuvo išvengta.

Nuo 1893 metų Naujikų palivarke nuolat buvo rengiami slapti vaidinimai. Naujikai tapo pagrindine kultūrinių susibūrimų vieta. Vaidinimai vykdavo klojime ir sode. Palivarke tarnavę kumečiai prisimena, kad klotimas mažai keitėsi per 40 metų laikotarpį.

„Tai buvo pats didžiausias pastatas palivarke. Suręstas iš storų medžių, atrodė kaip namas, tik be langų. Nuo neatmenamų laikų klotimo viduje buvo sudėtos geros medinės grindys. Jis turėjo tikti pirmiesiems vaidinimams. Pastato stogas buvo dengtas skiedromis. Per ilgus metus ne kartą palivarko kumečiams yra tekę stogą remontuoti. Prie klotimo šono buvo pastatytos peludės pelams laikyti, o iš abiejų galų – daržinės šienai. Pačiame klotimo viduje laikydavo šiaudus, rugius, vasarą iki kūlimo.

Kaimo žmonės yra pasakoje, kad artistai vaidinimų metu persivilkdavo nuošaliau stovėjusioje klėtyje“¹¹.

2006 08 27 Panemunėlio miestelyje atidengtas paminklinis akmuo pirmajam slaptam vaidinimui atminti. Paminklinėje lentelėje įrašas: „Dieve, saugok/ lietuvišką žodį/ Pirmajam slaptam/ vaidinimui/ Lietuvoje atminti/ 1893 m./ Naujikų kaimas“. A. Petrašiūno nuotr.

⁷ Zulonon P. Prisiminimai apie Katelių šeimą, Rokiškio krašto muziejus (toliau – RKM), 1993, b. 97, p. 8.

⁸ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 167.

⁹ Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, Kaunas, 1934.

¹⁰ Maknys V. *Min. veik.*, p. 78.

¹¹ Matulionienė. Prisiminimai apie Naujikų palivarą, RKM, b. 97, p. 9.

1945 m. gruodžio 24 d. – Kūčių naktį – klojimas sudegė per sribų ir Sacharos miške besislepiančių partizanų susišaudymą.

„Slaptų vakarų rengėjai režisieriai Panemunėlyje buvo keli: Juozas Kubilius, K. Neniškis, J. O. Širvydas, vaidintojų kolektyvą sudarė šie asmenys: Juozas Kubilius, Juozas Otas Širvydas, Juozas Katelė, Juozas Tūbelis, Ona ir Viktorija Tūbelytės, Marijona Žvirblytė, seserys Čypaitės, Elena Mekuškaitė, Matas Marcijonas, trys broliai – Kazimieras, Ignas, Jonas Neniškiai, Juozas Bieliūnas, Antanas Vilimas, Jonas Rudokas, Balaišytė, Petras Vinkšnelis“¹², Aleksas Bitinas, Jonas Kubilius.

Slaptųjų vaidinimų aktorius Juozo Bieliūno motina Paulina Bieliūnienė (Katelytė). Apie 1920 m. Panevėžyje

Pirmuosius spektaklius režisavo J. Kubilius su J. Tumu. Jiems talkino buvę kun. J. Katelės mokiniai M. Marcijonas, J. Rudokas, A. Bitinas, E. Mekuškaitė, J. Bitinas, M. Žvirblytė, seserys Čypaitės, broliai Neniškiai.

Panemunėliečiai vien tik slaptų vaidinimų rengimu nesitenkino. „XIX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje čia susikūrė slapta „Žvaigždės“ draugija, kurios tikslas, kaip ir kitų to meto draugijų, buvo švietimas“¹³. Nėra tiksliai nustatyta, kada Panemunėlyje ji buvo įkurta. V. Bičiūnas rašo, kad „Panemunėlyje apie 1894 m. pradėjo veikti slapta „Žvaigždės“ draugija“¹⁴.

Juozas Širvydas teigia: „Baigiau skaityti V. Bičiūno knygą. Bičiūnas gerai rašo, tik daug jo gautų informacijų klaidingos. Pavyzdžiui, „Žvaigždės“ draugiją įkūriau aš, ne Juozas Kubilius“¹⁵. Į Panemunėlį paties kun. J. Katelės pakviestas J. Širvydas atvyko tik 1900 metais. Iš Mato Marcijono atsiminimų aiškėja, kad

„1894 metais Juozo Kubiliaus ir kitų panemunėliečių iniciatyva buvo įsteigta draugija, kurios pavadinimas „Žiburėlis“. Jos tikslas buvo rengti vakarus su vaidinimais, rinkti pasakas, mįsles, dainas ir priežodžius. Sudėję pinigų užsisakėme laikraščius – „Tėvynės sargą“ ir „Varpą“. Draugijoje buvo sudarytas knygynas, kuriam vadovavo ir saugojo Jonas Kubilius. Dalį knygų slėpdavau ir saugodavau aš. 1894 m. kun. J. Katelės palivarke taip pat suvaidinome veikalą „Pagirėnų gaubtuvės“¹⁶.

1897 m. buvusi „Žiburėlio“ draugija pavadinta „Žvaigžde“. Ji siekė tokio pat tikslo, tik platesniu mastu. J. Širvydo buvimo Panemunėlyje ir M. Marcijono nurodyti „Žvaigždės“ vardu pavadintos draugijos metai nesutampa. „Mūsų slapta draugija „Žvaigždė“, kurią aš, dr. J. Basanavičiaus įkvėptas, Panemunėlyje (su skyriumi Jūžintuose „Aušrelė“) buvau suorganizavęs...“¹⁷. Iš tikrųjų tik vėliau, atvykęs į bažnytkaimį, jis atgaivino jos veiklą, neturėdamas tikslesnių žinių apie praeitį.

¹²Maknys V. *Min. veik.*, p. 78.

¹³Ten pat, p. 77.

¹⁴Bičiūnas V. *Min. veik.*, p. 231.

¹⁵Širvydas J. O. *Biografijos bruožai*, Cleveland, 1941, p. 51.

¹⁶Marcijonas M. Gyvenimo aprašymas, *Lietuvos ypatingasis archyvas*, b. 6594, p. 72.

¹⁷Širvydas J. O. *Min. veik.*, p. 51.

„Žvaigždės“ draugijos tikslas buvo: turėti nuolatinį slaptą knygynėlį ir duoti nariams knygų skaityti, arba rateliu susirinkus balsiai skaityti; kiekvienas narys sykį mėnesyje privalo užrašyti liaudyje nugirstą pasaką, dainą, priežodį ar mįslę. Už viso nuostato nepildymą mokėdavome po 1–5 kapeikas pabaudos. Pirmutinė mūsų ratelio perskaityta knyga buvo Maurico Jokai apysaka „Pajudinkime, vyrai, žemę!“, mūsų jaunuomenę labai protingai nuteikus. Surenkamą tautosakos medžiagą aš pasiuntinėdavau dr. Jonui Basanavičiui Bulgarijon. Dalį jos jis įdėjo į kelis tomus „Lietuviškos Pasakos įvairios“, išleistus Čikagoje“¹⁸.

J. Basanavičius apie „Lietuviškų Pasakų“ III, IV, V ir VI tomų parengimą spaudai rašė:

„Prie šios progos ištariu, vardan tautiškos mūsų lektūros, širdingą ačiū nariams pagirtinosios „Žvaigždės“, kurie man pavedė šimtą, iš didesnės dalies, aktyvių ir svarbių Lietuviškų pasakų, kurios mus supažindins su krašto dialektu“¹⁹.

„Žvaigždės“ draugijos antras platesnis darbas buvo slaptas vaidinimas scenos veikalėlių. Šiam darbui kun. Katelė visa siela buvo atsidavęs. Tačiau jau buvo senas, be to, bažnyčios statyba susirūpinęs, todėl darbą pavedė man. Susiorganizavome teatro mėgėjų būrelį, kurio siela ir ašis tapo Kazimieras Neniškis. Kai kuriuos mūsų ratelio veikėjus, gaila, laikas iš mano atminties jau išdildė...“²⁰.

J. Širvydas pakeičia į Kauno kunigų seminariją išvykusį J. Kubilių. Kitų vaidintojų sudėtis beveik nepasikeitė. Ši veikla dar labiau stiprėja. J. Kubilius, atvykęs atostogauti, iki 1905 m. dalyvauja Panemunėlio parapijos šviečiamojoje veikloje.

Visus slaptų vaidinimų artistus vienijo atsidavimas vienam tikslui – gimtosios kalbos išsaugojimui. Gyvenimo tikslas buvo vienas, bet likimai skirtingi.

Pagrindinių vaidintojų sąrašė randame Jono Kubiliaus pavardę (1881–1942).

„Tėvelis buvo šviesus žmogus. Jis mylėjo savo vyresnį brolių Juozą. Mano nuomone, tėvą tapti artistu paskatino tik vyresnis brolis Juozas. Ilgais žiemos vakarais jis kalbėdavo apie kaimo praeitį, slaptus vaidinimus. Kaime sklandė gandai, kad močiutės Marijonos Kubilienės kraitinė skrynia ir tėvelio broliui Juozui padovanotas krikštaitėvio Juozo Kubiliaus šventas paveikslas buvo naudojami slaptų vaidinimų inscenizacijoms“²¹.

Tai nebuvo gandai. Kraitinę M. Kubilienės skrynią ir krikšto tėvelio dovanotą šventą paveikslą išsaugojo kraštotyrininkas Jonas Bitinas. Jie saugomi jo sodybos muziejuje Tindžiūlių kaime.

¹⁸ Ten pat, p. 51.

¹⁹ Basanavičius J. *Vienybė lietuvių*, 1902, nr. 29.

²⁰ Širvydas J. O. *Min. veik.*, p. 51.

²¹ Kubiliūtė L. Prisiminimai apie Kubilių šeimą, RKM, 1993, b. 97, p. 9.

Kraitinė Marijonos Kubilienės skrynia – slaptųjų vaidinimų rekvizitas. Jono Bitino muziejus. 2006 m. A. Petrašiūno nuotr.

Jono Kubiliaus gyvenimas baigėsi Krasnojarsko srityje, Rešotų lageryje, 1942 m. rugsėjo 1 d.

Aleksas Bitinas (1880–1932) – Tindžiulių kaime augęs ir gyvenęs artistas.

„Mokėsi kartu su visais šio kaimo vaikais Panemunėlio rusiškoje pradžios mokykloje. Dar būdamas visai jaunas su kaimynu Matu Marcijonu bėgdavę žiūrėti repetacijų, kurios vykdavo prie miškelio. Vėliau naktimis išeidavo į Naujikų palivarką. Naujikų palivarkas buvo kitoje Nemunėlio upelio pusėje“²².

Aleksas Bitinas tarnavo caro kariuomenėje, dalyvavo 1904–1905 metų Rusijos–Japonijos kare, vėliau Pirmajame pasauliniame kare. 1919 m. išėjo savanoriu ginti Lietuvos nuo lenkų. Grįžus iš karo sveikata greitai silpo. Mirė 1932 metais.

Juozas Rudokas (1875–1949), dar būdamas 16 metų, tapo asmeniniu dvarininko Kazimiero Sventeckio kambariniu. Nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro lydėdavęs savo šeimnininką. Kadangi *„dvarininkas lietuviybės darbui nekliudė“²³*, jo tarnas turėjo visas galimybes dalyvauti rengiant slaptus vaidinimus.

„Vaidinimų roles artistai išmokdavę klebonijoje. Dažniausiai repetacijos vykdavusios Tindžiulių kaimo linmarkoje, o vėliau įvairiose klėtyse, klojimuose.

Jaunasis Rudokiukas kun. J. Katelei patarnaudavęs mišiose. Už jo tvarkingumą ir stropumą J. Katelė duodavo einant į repeticijas apsiauti čebatus, kad kojos nešaltų“²⁴.

1902 m. Juozas Rudokas buvo pašauktas į caro kariuomenę. Jam teko dalyvauti Rusijos–Japonijos kare. Grįžęs iš karo, Panemunėlyje nusipirko namus ir įsteigė parduotuvę. Mirė 1949 m.

²²Bitinas V. Prisiminimai apie tėvą Aleksą Bitiną, RKM, 1993, b. 97, p. 8.

²³Širvydas J. O. *Min. veik.*, p. 53.

²⁴Rudokas J. Prisiminimai apie tėvą Juozą Rudoką, RKM, 1993, b. 97, p. 11.

Panemunėlio parapijos kultūriniam gyvenime aktyvi buvo Tūbelių šeima, gyvenusi Ilgalaukių kaime, o vėliau Augustinavoje.

Juozas Tūbelis (1882–1939) buvo kun. J. Katelės mokinys, padėdavęs jam dirbti įvairius kultūrinius darbus. Panemunėlio klebonijos slenkstį būsimo ministras pirmininkas peržengė 1887 metų vasarą. Rusišką pradžios mokyklą lankė Panemunėlyje. Į Mintaujos gimnaziją J. Tūbelis 1893 m. išsivežė už jį gerokai vyresnis draugas J. Kubilius. 1898 m. už atsisakymą skaityti rusiškos maldos tekstą J. Tūbelis su J. Kubiliumi buvo pašalinti iš gimnazijos. Gyvendamas Panevėžyje, mokydamasis Liepojos gimnazijoje, vėliau – Rygos politechnikos institute, per atostogas J. Tūbelis padėdavo ruošti slaptus vaidinimus. Tūbelių namai Augustinavoje kiek vėliau tapo slaptų vaidinimų vieta. Čia buvo suvaidinta Keturakio komedija „Amerika pirtyje“. „Slaptieji vaidinimai anais laikais būdavo ne meno, bet tautiniai veiklos žygiai“²⁵.

Brolis Juozas Tūbelio paskatintos prie slaptų vaidinimų prisidėjo ir seserys Ona bei Viktorija Tūbelytės.

„Ona Tūbelytė-Baltuškienė (1875–1955) buvo vyriausia šeimoje. Jau-na, puiki šeimnininkė, gera šokėja, susiejimų organizatorė tiko visur. Ona vaidindavo beveik kiekviename spektaklyje“²⁶.

Ji ištekėjo už prekybininko Baltuškos. Baltuškų šeima ilgai gyveno Alytaūs valsčiuje, Nemunaičio miestelyje. Į Augustinavos dvarelį Baltuškos grįžo 1921 metais, kai tėvas J. Tūbelis dukrai Onai užrašė 40 ha žemės.

Viktorija Mulienė (Tūbelytė, 1878–1960) neatsiliko nuo sesers Onos ir brolio Juozo.

„Būdama už seserį lėtesnio būdo, tačiau mokėjusi valdyti žodį dalyvavo slaptuose vaidinimuose. Tėvas Viktorijai pasogai išdavė apie 1000 auksinių. Ji tapo iš Amerikos į Ilgalaukių kaimą grįžusio Mulos žmona. Mulai prie Žiobiškio nusipirko 40 ha ūkelį ir ten iki senatvės gyveno“²⁷.

Slaptųjų vaidinimų aktorius Aleksas Kubilius prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Iš J. Bitino muziejaus fondų

²⁵ Bičiūnas V. *Min. veik.*, p. 232.

²⁶ Baltuškaitė A. Prisiminimai apie Tūbelių šeimą, RKM, b. 97. p. 10.

²⁷ *Ten pat*, p. 10.

Darbšti Domicėlės ir Antano Neniškių šeima išaugino keturis sūnus – Joną, Kazimierą, Igną, Marceliną. Visi broliai Neniškiai mokėsi rusiškoje Panemunėlio pradžios mokykloje. Užaugę broliai prieš Pirmąjį pasaulinį karą nusipirko iš Riaubų Tūrdvario dvarą. Kazimieras Neniškis buvo vedęs Mariją Vainauskaitę. Vėliau jaunosios Neniškienės giminaitis Kipras Misiūnas, valdęs Latvijoje Gailiūno ir Rudako dvarus, kviesdavosi artistus atvykti iš Panemunėlio. *„Artistai ilgiau tuose dvaruose apsigyvendavo, pailsėdavo. Ten gyveno daug lietuvių ir žiūrovų netrūkdavo“*²⁸.

Apie pačius pirmuosius vaidintojus išliko labai mažai duomenų. Elena Mekuškaitė buvo ne tik slaptų vaidinimų dalyvė, bet ir *„kun. Katelės darbų padėjėja, jo garbintoja, pasak vietos žmonių, parašiusi jo 50-ųjų metų kunigystės sukaktuvių proga didžiulę eiliuotą panegiriką“*²⁹.

Tindžiulių kaime kun. J. Katelė daugiausia turėjo vienminčių. Labai gerai visą to laikotarpio veiklą yra aprašęs savo prisiminimuose šio kaimo gyventojas Matas Marcijonas (1879–1947):

*„Rašyti ir skaityti išmokau Tindžiulių slaptoje mokykloje, kuriai vadovavo mokytoja Viktorija Jurgelionytė. Vaidinau beveik visuose spektakliuose“*³⁰.

M. Marcijonas buvo ne kartą žandarų suimtas. *„1927 m. pagal žemės reformą gavau iš Panemunėlio dvaro apie 10 ha žemės, ant kurios turėjau statyti visus trobesius, kur turėjau daug vargo ir netekau sveikatos“*³¹. Sulaukęs garbingo amžiaus, 1933 m. už nuopelnus lietuvybei M. Marcijonas prašo prezidento A. Smetonos jam skirti knygnešio pensiją. Dokumentų tvarkymas truko net dvejus metus.

Tik pavardes težinome seserų Čypaičių, A. Balaišytės, P. Stakulio, A. Vilimo, M. Žvirblytės.

Kun. J. Katelei nemažai padėdavo giminaičiai. Juozas Bieliūnas (1890–1955) – kunigo brolio Juozo dukros Paulinos sūnus. Nors tik vienus metus dirbo Panemunėlyje vargonininku, tačiau daug prisidėjo prie kultūrinės veiklos organizavimo. Vargonininkaudamas Salosė, Prėiloje, iki dėdės mirties taip pat rasdavo laiko atvykti ir padirbėti gimtinėje.

*„Paulinos ir Pranciškaus šeimoje augo devyni vaikai. Visi jie paveldėjo gražius tėvų balsus. Sodriausias ir gražiausias buvo Juozo“*³².

Iki pat savo mirties Juozas Bieliūnas nepamiršo savo dėdės Jono Katelės. Rūpinosi jo atminimo išsaugojimu ir tarpukaryje švietimo bei kultūros reikalais Panemunėlyje.

Nuo aštuonerių metų Panemunėlyje augo brolio Juozo sūnus Juozas Katelė (1884–1981).

„Mokėsi Rokiškio muzikos mokykloje, o 1901–1905 m. buvo Panemunėlio vargonininku. Čia jis dirbo visuomeninį bei kultūrinį darbą: organizavo slaptus susirinkimus, kursus,

²⁸ Mačiulienė V. Prisiminimai apie Neniškis, RKM, b. 97, p. 12.

²⁹ Bičiūnas V. *Min. veik.*, p. 175.

³⁰ Marcijonas M. *Min. šaltinis*, p. 72.

³¹ *Ten pat*, p. 73.

³² Jenkelevičienė P. Prisiminimai apie J. Bieliūną, RKM, 1997, b. 97, p. 4.

sudarė chorą, orkestrą, aktyviai dalyvavo vaidintojų trupėje³³.

1905 m. iš Panemunėlio turėjo pasitraukti. Juozas Katelė „pasižymėjo komiko talentu, pirmiausia pas mus iškilęs rolėje Jurgio Spurgio“³⁴. Vaidinti mėgusi ir Juozo Katelės sesuo Elžbieta. Ji taip pat buvo „ilgametė kun. Katelės šeimininkė ir darbų talkininkė“³⁵.

Nuo 1900 metų kultūrinė veikla Panemunėlio parapijoje sustiprėja. Vietinių talkininkų būrį papildė dvaro ūkvedys J. O. Širvydas, vargonininkai P. Vinkšnelis, Juozas Katelė ir kt.

Kaip buvo minėta, J. O. Širvydas į Panemunėlį atvyko 1900 m.

„Tėviškėje neilgai po sugrįžimo išbuva, nes gavau iš kun. Katelės pakvietimą važiuoti dirbti Panemunėlin, kur jis klebonavo. Mane Panemunėlin kviesdamas mokyti, turėjo savo planą. Jis mane norėjo padaryti savo talkininku liaudyje vedamo kultūros darbo, nes Panemunėlio apylinkėje jis buvo tautinio atbudimo globėjas“³⁶.

Dainininkas Juozas Katelė Kaune. 1930 m. PSM-248

J. O. Širvydas Panemunėlyje ne tik rūpinosi kultūriniais darbais, bet ir prižiūrėjo, kaip buvo naudojamos bažnyčios statybai skirtos medžiagos. „Netoli miestelio buvo pastatyta plytinė ir naujas namelis. Viename gale apsigyvenau aš, kitame rusai plytadirbiai“³⁷. Tais pačiais metais į Panemunėlį atvyksta vargonininkas Petras Vinkšnelis (1880–1960). Čia jis dirbo tik vienus metus.

„Klebonui Katelei prašant išleido į Panemunėlį vargonauti. Kun. klebonas Katelė savo parapijiečių, ypač jaunimo, buvo švietėjas, mokydavo slapta rašyti, skaityti. Mėgdavo jis vaidinimus. 1900 metais Tindžiulių kaime buvo suvaidinta komedija „Valsčiaus sūdas“ ir klebonijoje „Vaito piršlybos“. Man teko atlikti raštininko rolę. Pamatęs kartą mane pisoriaus rolę besimokant, net pabučiavo“³⁸.

Iš Panemunėlio P. Vinkšnelis išvyko dirbti į Kāmajus. Naujoje vietoje jam pavyko suburti slaptą šešių žmonių kuopelę. Jis išmokė apie 50 kamajiečių rašyti ir skaityti. Nenutrūko ryšiai su

³³ Maknys V. *Min. veik.*, p. 79.

³⁴ Bičiūnas V. *Min. veik.*, p. 235.

³⁵ *Ten pat*, p. 177.

³⁶ Širvydas J. O. *Min. veik.*, p. 50.

³⁷ *Ten pat*, p. 50.

³⁸ Vinkšnelis P. Prisiminimai apie J. Katelę, *RKM*, b. 97, p. 10.

Panemunėlio artistais. P. Vinkšnelį pakeičia kunigo broliavikis Juozas Katelė, ką tik baigęs mokslus Rokiškio muzikos mokykloje.

„Panemunėlio klebonijos kiemas vasaros metu panėšėjo į skruzdėlyną. Vieni išvykdavo, kiti atvykdavo. Visi turėjo reikalų. Kokie tai buvo reikalai, mano mama nežinojo. Sekmadieniais prieš pat mišias, artimųjų lydymas perėjęs akacijų alėją ir šventorių, lėtu žingsniu ir pasiramščiuodamas lazda klebonas J. Katelė nužingsniuodavo į bažnyčią. Į sekmadienines mišias susirinkdavo labai daug žmonių, bažnyčioje grodavo orkestras ir giedodavo choras. Mama tik girdėjusi iš kitų, kad į beveik kiekvieno sekmadienio pavakarę kur nors vykdavo vaidinimai“, – pasakoja E. Pekšienė³⁹.

Vargonininkas Petras
Vinkšnelis. Apie 1930 m.
Svėdasuose

Panemunėliečių ir svečių „geriausiai mėgiami buvo: „Amerika pirtyje“, „Nepadėjus nēr ko kasti“, „Dėdė atvažiavo“, „Nesipriešink“, „Žentas dėl parodos“, „Velnius – ne boba“, „Žilė galvon – velnius uodegon“. Pristigus savų, darėme vertimus. Pamenu ir savo vertimą „Kada gi bus pietūs“⁴⁰.

Lietuvoje ir svetur veikusių lietuvių kultūros draugijų slaptų vaidinimų repertuaras buvo bemaž vienodas. 1900 metai reikšmingi ir tuo, kad jais pradėdant lietuviškų vakarų rengimu Peterburge rūpinosi jau dvi draugijos: labdarai surengė balandžio 13 d. suvaidindami Vaižganto „Nepadėjus nēr ko kasti“, rugsėjo 16 d. – „Dėdė atvažiavo“.

Nuo 1900 iki 1905 m. „Nepadėjus nēr ko kasti“ suvaidinta 5 kartus, „Pabaigtuvės“ 2 kartus, „Žilė galvon – velnius uodegon“ 2 kartus ir t. t. Režisieriai ir vaidintojai, kur jie bebūtų dirbę, tuo metu neturėjo aiškios spektaklio formos.

„Spektaklio forma mūsų estetikos atžvilgiu buvo ta pati „sermėga“, „vyža“, gal net storžieviškesni negu pasakos forma. Ir vis tik tai pro ją tryško gyva kūrybinė ugnelė, betarpis įkvėpimas ir sveika gaidinamoji jėga, kuri ir sukeldavo publikoje nepaprastą, stichinį entuziazmą“⁴¹.

Peterburgo vaidintojų gretas 1905 m. papildė būsimasis Kauno operos dainininkas Juozas Katelė ir 1896 m. iš Panemunėlio išvykusi gausi Jurgelionių šeima. Kun. J. Katelės kultūros mokslą išėjusiems šviesuoliams nebuvo sunku pritaipyti prie Peterburge gyvenusių lietuvių. Spektaklių repeticijos vykdavo Panemunėlio klebonijoje, dvaro pieninėje, klebonijos palivarke Naujikuose, prie Tindžiulių kaimo linmarų, atokių sodžių klėtyse bei klojimuose.

Žiūrovai vaidinimus daugiausia pamatydavo „Naujikuose arba Panemunėlio dvaro daržinėje“⁴². Vyko jie beveik visuose aplinkiniuose kaimuose.

³⁹Pekšienė E. Prisiminimai apie kun. J. Katelę, RKM, b. 97, p. 12.

⁴⁰Širvydas J. O. *Min. veik.*, p. 50.

⁴¹Sruoga B. *Min. veik.*, p. 10.

⁴²Bičiūnas V. *Min. veik.*, p. 234.

„Vaidinom „Valsčiaus teismas“, „Nepadėjus nēr ko kasti“, „Vaito piršlystė“, „Nesipriešink“, „Dėdė atvažiavo“, „Žilė galvon – velnias uodegon“, „Amerika pirty“ ir kitus veikalus Naujikių, Tindžiulių, Keragaļviškių, Augustinavos, Šetėkšnių, Vilių. Moškėnų ir kituose kaimuose“⁴³.

„Kitaip tariant, tas teatras turėjo savo publiką, o publika turėjo savo teatrą“⁴⁴.

Žiūrovai į spektaklius buvo įleidžiami nemokamai. „Spektaklių išlaidas apmokėdavo dažniausiai vienas kun. Katelė“⁴⁵.

„Panemunėliškių teatro žiūrovų tarpe, be kun. Katelės ir vietos sodiečių, būdavo ir inteligentų. Kada būdavo vaidinama Panemunėlio dvaro daržinėje, pasižiūrėti ateidavo ir K. Sventeckis“⁴⁶.

Dvarininko K. Sventeckio palankumą parapijos kultūrinei ir švietimo veiklai kun. J. Katelė buvo laimėjęs savo santūrumu, dalykiškumu, protingumu. Atvykus kun. J. Katelei į Panemunėlį ponaičiui Kazimierui tebuvo apie 5 metus.

„Pastarasis, išaugęs kun. Katelės akivaizdoje, buvo jam itin malonus. Kol Sventeckis buvo vaikas, klebonas su juo žaisdavo panašiai kaip su sodiečių ir savo brolių vaikais“⁴⁷.

Švietėjo darbų aplinkoje Panemunėlio dvaro savininkas „sąžiningai pildydavo duotuosius pažadus kaip bažnyčiai, taip ir dvaro žmonėms“⁴⁸. Dėl tos pačios priežasties leido dvaro klojime rengti vaidinimus.

K. Sventeckis „buvo nedidelio ūgio, jaunas, judrus ir gudrus lenkas ponelis, didelis patriotas, tačiau prielankiai į lietuvių tautinį atbudimą žiūrėjęs. Jiedu su klebonu Katele nuoširdžiausiai draugavo, ir neįstabu, vienas kitą dabojo“⁴⁹.

J. Širvydui dvarininkas K. Sventeckis pasiūlė nusipirktame Žanapolio dvarelyje ekonomo vietą.

„Apie žemės ūkio darbus ir tvarką aš mažai nusimaniau, tačiau kun. Katelė ir Sventeckis sykį klebonijoje pasigavę prikalbėjo vietą imti. Na ir išėjau su šeima dvare komisoriauti. Nužiūrėjau, kad čia buvo kun. Katelės planas mane Panemunėlyje laikyti kaip talkininką kultūrinei veiklai, nes darbas statomą bažnyčios medžiagą prižiūrėti pasibai-gė ir būčiau turėjęs ko kito ieškoti“⁵⁰.

Persekiojamas J. O. Širvydas palieka Panemunėlį, tačiau negalima teigti,

⁴³Marcijonas M. *Min. šaltinis*, p. 72.

⁴⁴Sruoga B. *Min. veik.*, p. 7.

⁴⁵Bičiūnas V. *Min. veik.*, p. 234.

⁴⁶*Ten pat*, p. 235.

⁴⁷*Ten pat*, p. 188.

⁴⁸*Ten pat*, p. 235.

⁴⁹Širvydas J. O. *Min. veik.*, p. 52.

⁵⁰*Ten pat*.

kad vaidinimai baigiasi. „Šis būrelis veikė toliau, net man Amerikon išvykus“⁵¹. Tuo metu iš vaidintojų pasitraukė J. Rudokas ir A. Bitinas. Jie buvo pašaukti į caro armiją.

„Kun. Katelės palankumas lietuviškiems vaidinimams paskatina vietos inteligentų ir sodžiaus jaunimą dar dažniau juos rengti. Tuo būdu susikuria bemaž nuolatinis teatras, kuris keletą metų, ypač vasarą, parodo daug veiklos“⁵².

J. Katelė būdavo didžiausias šių darbų patriotas.

„Po vaidinimų artistams ir svečiams pietus klebonijoje suruošdavo, kur, visas džiaugsmu spindėdamas, artistų šnekas perfrazuodamas, triumfavo kun. Katelė. Tartum tai buvo jo vaikai atlikę šaunų jo ūkyje darbą“⁵³.

J. O. Širvydui atrodydavo, kad jis „džiaugiasi atgyjančia Lietuva“⁵⁴.

Panemunėlyje atsiradę slapti būreliai ir visa tautiška visuomeninė vietos jaunimo veikla kartais pranokdavo paties kun. Katelės užmojus⁵⁵. Kultūrinį vietos gyvenimą pakoregavo nuolatiniai J. Tumo, J. Tūbelio, Maironio ir kitų tautinio sąjūdžio veikėjų apsilankymai. Ypač J. Tumas-Vaižgantas į kun. Katelės purenamą dirvą

„iberia lietuviškos kūrybinės sėklos... Taip per lietuviškus vaidinimus Panemunėlio parapijoje toliau plito ir rutuliojosi lietuviškoji tautiškoji dvasia, kurią pirmą kartą patsai kun. Katelė kalėdodamas buvo paskleidęs tarp vietos žmonių savo „Karvelėlio paukštužėlio“ dainavimu“⁵⁶.

Panaikinus spaudos draudimą vaidinimai tapo vieši. Panemunėliečiai pradeda bendrauti su aplinkinių parapijų vaidintojais. „Į juos suvažiuodavo svečių iš tolimos apylinkės: Kamajū, Skāpiškio, Rōkiškio, Jūžintū“⁵⁷. Panemunėliečiai taip pat vykdavo su savo vaidinimais ir orkestru į svečius.

„Rokiškyje nuo 1905 m. išsirūpinus leisti viešai rengti lietuviškus vakarus dar labiau paskatino panemunėliečius nenuleisti rankų. Rokiškiečiams buvo būdinga tai, kad vakarus jie ruošdavo kolektyviai. Sakysime, 1908 m. rokiškiečiai pasikvietė Kupiškio ir Panemunėlio choras, kurie dainavo drauge su pajėgiu Rokiškio choru; vaidino Panemunėlio ir Rokiškio vaidintojai. Taigi vieną vakarą pasirodė penki kolektyvai“⁵⁸.

Daug inteligentiško jaunimo ir aplinkinių parapijų žmonių sulaukdavo vaidinami spektakliai Tūbelių dvarelyje Augustinavoje. Jų repertuaras mažai kuo pasikeitė.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Bičiūnas V. *Min. veik.*, p. 234.

⁵³ Ten pat, p. 235.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Širvydas J. O. *Min. veik.*, p. 52.

⁵⁸ Maknys V. *Min. veik.*, p. 146.

Po A. Keturakio „Amerika pirty“ spektaklio Ilgalaukių kaime. Sėdi (iš kairės): Viktorija Muliienė (Tūbelytė), Kaušakienė, Emilija Šalčiuvienė (Tūbelytė), Ona Baltuškienė (Tūbelytė); stovi (iš kairės): Bitinas, Jonas Balaišis, Bulovas, Nastazija Balaišytė, Jonas Rudokas, Kubilius. 1901 m.

„Kai įsigijau studentavimo laikais dviratį, pavažiuoti gaudavau kvietimų į kaimų vaidinimus, pavyzdžiui, 1908 m. liepos mėn. iš Tūbelyčių į Augustinavą (Panemunėlio valsč.) su A. Purėnu į vaidinimą „Vaito piršlystė“⁵⁹.

„Panemunėliečiai vykdavo ne tik į minėtas vietas, bet ir tęsė keliones į Latvijoje gyvenamąsias lietuvių kolonijas. Net kelis kartus vaidintojai pasirodė Aknystojė. Čia tuo metu gyveno ir malūną nuomojo Igno Neniškio šeima“⁶⁰.

Teisus buvo B. Sruoga rašydamas, kad „dabartinė mūsų inteligentijos vyresnioji karta dar gerai pamena atgimimo Aušros laikotarpį. Jei šio darbo nepadirbsime (nesiimsime tyrinėjimo) mes, jį turės dirbti būsimos kartos, kurioms bus sunku surinkti mūsų išdraikytąją medžiagą, kurios nepasigailės rūstaus žodžio už apsileidimą“⁶¹.

Rūstaus žodžio dabartinė karta nesako, bet nebeliko gyvų to meto įvykių liudininkų. Labai mažai tyrinėti slapti vaidinimai, kaip viena iš veiklos prieš rusinimą priemonių. J. Katelės šviečiamąją veiklą ėmėsi tirti V. Bičiūnas. Jam pavyko surinkti tarpukaryje buvusių dar gyvų kunigo mokinių prisiminimus, kitus istori-

⁵⁹Bugailiškis P. *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994, p. 90.

⁶⁰Mačiulienė V. *Min. šaltinis*, p. 12.

⁶¹Sruoga B. *Min. veik.*, p. 7, 11.

nius šaltinius. Mūsų karta negali pasinaudoti V. Bičiūno surinktu archyvu, nes jis žuvo Antrojo pasaulinio karo metais.

Jono Kubiliaus dėka 1932 m. rugsėjo 18 d. Panemunėlio miestelyje buvo paminėtas „Žvaigždės“ draugijos 30 metų jubiliejus. Jame dalyvavo nedidelė dalis buvusių šios draugijos narių ir kartu lietuviškų vakarų vaidintojų.

Plečiant melioracijos darbus, masiškai buvo naikinami kaimai. Šiuo nelengvu sovietizmo laikotarpiu Tindžiulių kaimo gyventojas Jonas Bitinas perkėlė į savo sodybą buvusio Naujikų palivarko klėtį, kurioje buvo repetuojama, ir įrengė muziejų su nemažu eksponatų skaičiumi. Tarp buitinių eksponatų yra Kubilių šeimos kraitinė rekonstruota komoda, kraičio skrynja su įrašu „1836 JJ“ (žr. spalvotą lanką), Juozo Kubiliaus nuotrauka, kunigo J. Katelės Juozui dovanotų 16 religinių atvirukų su užrašais. Taigi tik kraštotyryninko Jono Bitino dėka neišnyko pirmojo klojimo teatro pėdsakai, nors praėjo daugiau kaip šimtas metų.

Slaptų lietuviškų vakarų ir draugijų atsiradimas Panemunėlio parapijoje buvo galimas tik tuomet, kai dirva jau buvo atitinkamai paruošta. Šios panemunėliečių veiklos praktinė reikšmė mūsų tautos atgimimui prilygsta žygdarbiams.

Iš Naujikų palivarko perkelta klėtis (kairėje mažesnė) Jono Bitino muziejuje Tindžiulių k. 2006 m. A. Petrašiūno nuotr.

Iš prisiminimų apie visuomenines organizacijas

Juozas Pranckūnas

Nepriklausomybės metais Panemunėlio apylinkėje buvo gausi šaulių kuopa, kurios vadas buvo Linų fabriko direktorius lt. Leonas Jasėnas. Organizacijai priklausė 80 narių. Šauliai turėjo gausią biblioteką, chorą, orkestrą, tautinių šokių ratelį, dramos būrelį. Nuolat buvo organizuojami namų ruošos, siuvimo kursai, koncertai, ekskursijos.

Teresė Bimbienė, gim. 1908 m., gyv. Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, pasakoja apie šaulių veiklą:

„Priklausiau šaulių organizacijai. Mūsų moterų būryje buvo 35 narės. Mums vadovavo Jurgelionienė iš Panemūnių kaimo.

Susirinkimai vykdavo Panemunėlio pradinėje mokykloje. Jų metu dažnai buvo skaitomos paskaitos. Jas skaitė vietos mokytojai ir svečiai iš apskrities. Buvo atvažiuovęs šaulių vadas plk. Saladžius ir iš Kraštų kaimo kilęs operos solistas Juozas Bieliūnas. Susirinkimo metu pulk. Saladžius skaitė paskaitą, o J. Bieliūnas susirinkusiesiems gražiai padainavo. Teko dalyvauti išvykose į kitus šaulių būrius, šventes. Dauguma turėjome uniformas. Kas jos neturėjo, ateidavo pasipuošę tautiniais drabužiais. Teko dainuoti šaulių chore, kuriam vadovavo Stepas Skrivėlis. Mūsų choras dalyvavo 1928 m. dainų šventėje Kaune. Į šaulių valdybą įėjo Jurgelionienė, mokytojai: Vladas Varaneckas, Stepas Skri-

Lietuvių tautos šventė Panemunėlyje 1932 09 08.

Dalyviai: mokiniai, mokytojai, visuomenė.

RKM-12847, F-917

Panemunėlio šaulių būrys. RKM-5949, F-848

*Raiti Panemunėlio miestelio šauliai. Vadas –
Antanas Kubilius iš Tindžiulių k. (priekyje).
Dešinėje matyti buvusios karčemos pastatas.
Iš J. Bitino muziejaus archyvo*

Šaulių įrengtas skveras, vadinamas „Šaulių darželiu“, Panemunėlio miestelyje. 2006 m. A. Petrašiūno nuotr.

Panemunėlio valsčiaus šauliai ir šaulės. Pirmoje eilėje viduryje sėdi Galinienė (Dilytė) iš Skirų kaimo, laimėjusi Panemunėlio gražuolių konkursą. Priešpaskutinėje eilėje 2-as iš dešinės stovi Pranas Bitinas, paskutinėje eilėje viduryje (be kepurės) – Jonas Bitinas. Apie 1937 m. PSM-18

*Panemunėlio valsčiaus šauliai ir šaulės.
Antroje eilėje (iš dešinės): 2-as
M. Misevičius, 4-a Genė Jurgelionienė,
5-a Stefanija Kubilienė (Rudokaitė). PSM-8*

Panemunėlio šaulės. PSM-11

Martiniškėnų kaimo šauliai. PSM-181

*Šaulio J. Aleksiejaus laidotuvės.
Antrame plane – buvusi Panemunėlio miestelio
karčema. 1936 m. PSM-35*

Panemunėlio skautai. 1935 08 11. RKM-41119, F-IX-11139

velis ir policijos viršininkas Žvyrėnas. Panemunėlio miestelyje buvo Šaulių namai, tačiau įvairūs susirinkimai nuo 1937 metų vykdavo Panemunėlio geležinkelio stotyje, nes ten buvo daugiau jaunimo“.

Organizacijai „Jaunoji Lietuva“ priklausė apie 40 narių. Jai vadovavo agronomė Jasėnienė. Jaunlietuviai kartu su šauliais organizuodavo pasilinksminimų vakarus, gegužines, minėjimus, ekskursijas, parodas ir kitus renginius.

Skautų draugovė, kuriai vadovavo Petras Neniškis, bendravo su kitomis draugovėmis, taip pat organizavo išvykas, vakarus ir kt.

Jaunųjų ūkininkų rateliui vadovavo mokytoja A. Varaneckienė. Šio ratelio nariai tėvų sodybose augino įvairias žemės ūkio kultūras, paukščius, gyvulius. Rudens metu jie dalyvaudavo apskrityje organizuojamose parodose ir už pasiektus rezultatus būdavo premijuojami. Jiems sistemingai buvo skaitomos paskaitos žemės ūkio klausimais.

Iš Panemunėlio valsčiaus mokyklų praeities

Juozas Pranckūnas

Panemunėlio parapijos vaikai lietuviškai buvo pradėti mokyti apie 1854 m. Juos šeštadieniais ir sekmadieniais slaptai mokė Panemunėlio dvarininkės Jadvyga ir Bronislava Stravinskaitės ir kun. Jestržemskis. Slaptų lietuviškų mokyklų tinklas išsiplėtė, kai į Panemunėlio parapiją 1872 m. buvo paskirtas kun. Jonas Katelė.

Kun. Jonas Katelė gerai suprato tautinio sąjūdžio svarbą ir ėmėsi šviečiamojo darbo. Jis turėjo tikslą išmokyti visus jaunus žmones lietuviškai skaityti ir rašyti. Daugiausia rūpinosi merginomis, kaip būsimomis motinomis, o kad jos galėtų mokyti savo vaikus, turi pačios mokėti lietuviškai skaityti ir rašyti. Jis skelbė, kad nė vienos netuoks, jei neišmoks skaityti. Slaptosios lietuviškos mokyklos buvo įsteigtos Moškėnų, Viliū, Tindžiūlių, Bimbu, Juřkupių ir kituose parapijos kaimuose. Mokslas trukdavo trejus metus. Pirmieji mokiniai buvo skiriami *daraktoriais* ir *daraktorkomis*. Švietimo darbas taip išsiplėtė, kad neliko kaimo, kuriame nebūtų lietuviškos mokyklos.

1867 m. į Panemunėlio bažnytkaimį iš Rokiškio buvo atkelta rusiška pradžios mokykla, kurią lankė šio krašto vaikai. Nutiesus Radviliškio–Daūgpilio geležinkelį, Panemunėlio geležinkelio stotyje 1907 m. buvo pastatyta ir pradėjo darbą kita rusiška mokykla geležinkelininkų vaikams, kurioje dirbo vienas mokytojas ir mokėsi apie 20 mokinių. 1914 m. mokykla sudegė ir darbas joje nutrūko.

1918 m. lapkričio mėn. Rokiškio apskr. revoliucinio komiteto apšvietos (švietimo) skyrius Panemunėlio stotyje atidarė lietuvišką mokyklą. Mokytoju buvo paskirtas Stanislovas Meilus iš Rokiškio. Mokyklai patalpos ir mokytojui butas buvo gautas iš malūnininko Neniškio. Panemunėlio stoties gyventoja Teresė Bimbienė (gim. 1906 m.), kuriai teko tuo metu lankyti mokyklą, prisimena:

„Mokyklai suolus pagamino mokinių tėvai arba jų pasamdyti meistrai. Į mokyklą susirinko apie 30 mokinių, kurių amžius buvo nuo 8 iki 16 metų. Mokytojas patikrino žinias ir suskirstė į du skyrius pagal sugebėjimą skaityti ir skaičiuoti. Aš buvau priimta į antrą skyrių. Vadovėlius, sąsiuovinius ir rašymo priemones davė mokytojas. Mokytojas S. Meilus dirbo iki 1921 metų pavasario.“

Nuo 1921–1922 mokslo metų mokykla jau buvo dviejų komplektų. Vienas komplektas buvo stoties gyvenvietėje, valstiečio Starkaus name, čia dirbo mokytoja Ona Stočkienė, o antras – Klišių kaime, valstiečio Vaitoškos name, jame dirbo mokytojas Jonas Vilutis. Mokykloje buvo keturi skyriai, mokėsi 50 mokinių. Privalomojo mokymo nebuvo, todėl buvo atvejų, kai mokiniai, pasimokę dvi žiemas, mokslą nutraukdavo. Mokyklą baigę ir išlaikę egzaminus 4-to skyriaus mokiniai gaudavo pažymėjimus. Nuo 1925 metų mokytojas J. Vilutis išvyko, o į Klišių komplektą buvo paskirtas Jonas Siminonis, kuris buvo baigęs Skāpiškio dvejų metų pedagoginius kursus. Nuo 1928 metų mokytoją Oną Stočkienę pakeičia mokytojas Stasys Kaušakys, kuris

Straipsnis parengtas remiantis Panemunėlio vidurinės mokyklos archyve esančiais dokumentais ir mokytojų bei mokinių atsiminimais.

1907 m. Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje pastatyta mokykla geležinkelininkų vaikams. Iš aut. archyvo

*Mokytojas Stanislovas Meilus su mokiniais.
1919 m. Iš aut. archyvo*

Pirmoji lietuviška mokykla, atidaryta 1918 m. lapkričio mėn. M. Neniškio malūno patalpose. Iš aut. archyvo

buvo baigęs Panevėžio mokytojų seminariją. Mokinių skaičius išaugo iki 80, todėl nuo 1930 metų mokytojai J. Siminonis ir St. Kaušakys perkelia savo komplektus į nuosavus namus. Mokyklos vedėju buvo paskirtas J. Siminonis, mokykla pavadinama „Panemunėlio pradžios mokykla Nr. 2“. Mokinių skaičius mokykloje pasiekia 100.

1932 metais mokyt. St. Kaušakys išvyko, o į jo vietą buvo atkelta iš Panemunėlio bažnytkaimio mokytoja Stanislava Valavičiūtė. Mokinių mokykloje buvo apie

Panemunėlio pradžios mokyklos Nr. 2 mokiniai su mokytojais Jonu Siminoniu (kairėje) ir Stasiu Kaušakiu. 1931 04 25. Iš aut. archyvo

Panemunėlio pradžios mokyklos Nr. 2 mokiniai su mokytojais J. Siminoniu (kairėje) ir S. Kaušakiu. 1932 m. Iš F. Naujokaitienės albumo

Panemunėlio valsčiaus pradžios mokyklų mokytojai ir mokiniai šv. J. Siminonių savaitės renginyje Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Pirmos eilės viduryje stovi vaistininko sūnus Ilja Olkinas. 1931 05 21. RKM-12845, F-1064

Lukiškių pradžios mokyklos vakarinių kursų klausytojai. 1932 m. RKM-12851, F-744

100, nors valsčiuje buvo gana platus pradinė mokyklų tinklas. Mokyklos buvo Roblių, Lūkiškių, Neviėrių, Uvaiinių kaimuose ir Panemunėlio bažnytkaimyje. Kadangi Panemunėlio geležinkelio stotyje buvo daugiau gyventojų negu Panemunėlio bažnytkaimyje, buvo nutarta naują mokyklą statyti Panemunėlio stotyje. Nors 1935 m. Panemunėlio bažnytkaimyje buvo

Lukiškių pradžios mokyklos mokiniai su mokytoju Antanu Čiurliu (viduryje) ir kunigu Šaučiūnu (viršuje, kairėje) po 4-ojo skyriaus egzaminų. 1937 m. Iš aut. archyvo

*Panemunėlio
geležinkelio stoties
gyvenvietės pradžios
mokyklos mokiniai
mokyklos statymo
talkoje. 1935 m.
Iš F. Naujokaitienės
albumo*

*Panemunėlio Garbės
piliečio Juozo Tūbelio
pradžios mokykla.
1936 m.
Iš aut. archyvo*

atidarytas penktas skyrius, tačiau 1936 m., pastačius Panemunėlio geležinkelio stotyje naują mokyklą, jis buvo perkeltas čia, kad būtų 5-tas ir 6-tas skyriai. Naujoji mokykla buvo pavadinta „Garbės piliečio Juozo Tūbelio pradžios mokykla“, nes Panemunėlio valsčiaus Įlgalaukių kaime buvo tuometinio ministro pirmininko tėviškė ir jis rūpinosi mokyklos statyba. Žmonės kalbėjo, jog kai mokykla buvo pastatyta, Juozas Tūbelis viršaičiui P. Jurgelioniui priekaištavęs, kad jis tikėjęsis išvaizdesnės mokyklos. Naujos mokyklos vedėju buvo paskirtas mokytojas Vladas Varaneckas, o mokytojais – Jonas Siminonis, S. Valavičiūtė ir A. Varaneckienė. Po metų į Panemunėlio geležinkelio stotį buvo perkeltas ir valsčius. Mokykloje vyko valsčiaus mokytojų susirinkimai, stadione – mokinių sporto šventės, parodos. Mokytojai aktyviai daly-

*Panemunėlio Garbės piliečio Juozo Tūbelio
pradžios mokyklos mokiniai ir mokytojai.
Apie 1937 m.*

*Panemunėlio Garbės piliečio Juozo Tūbelio šešių
skyrių mokyklos atidarymo šventėje. RKM-45257*

Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės pradžios mokyklos 7-osios draugovės skautai. Vadovas – P. Neniškis (3-ioje eilėje iš dešinės 2-as, su kaklaraiščiu). 1935 08 11. Iš aut. archyvo

Mokiniai sodina medelius Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Apie 1936 m. RKM-5947, F-I-561

vavo visuomeninėje veikloje: vadovavo šaulių, jaunalietuvių, skautų, jaunųjų ūkininkų ir kitoms organizacijoms, buvo įvairių renginių iniciatoriai. 1939 m. A. ir V. Varaneckai buvo perkelti į kitą mokyklą, o mokyklos vedėju paskirtas Juozas Noreikevičius. Mokytojais dirbo: Elena Noreikevičienė, Bronė Skrivelienė, Stanislava Valavičiūtė, Jonas Siminonis, Petras Jusius.

1941 m. birželio 14 d. Noreikevičiai buvo ištremti į Sibirą. Mokyklos vedėju buvo paskirtas mokytojas Juozas Miškinis, dirbęs Aleksandravėlės pradžios mokykloje.

Mokykloje mokėsi 160 mokinių. Vokiečių okupacijos metais trūko vadovėlių, rašomosios medžiagos, mokslo priemonių ir net kreidos, todėl teko tam paaukoti ir J. Tūbelio biustą, kuris stovėjo mokyklos vestibulyje. Kadangi trūko sąsiuvinų, mokiniai rašė ant sąskaitų blankų. 1942–1943 mokslo metais buvo įsteigtas septintasis skyrius; jo programa buvo artima žemės ūkio mokyklos programai, tačiau tėvams prašant ji buvo susiaurinta ir papildyta gimnazijos trečios klasės kursu.

1944 m. vasarą artinosi frontas, vokiečiai bėgdami viską naikino. Panemunėlio geležinkelio stoties gyventojai evakavosi į kaimus. Po savaitės grįžę mokytojai pamatė klaišką vaizdą: viena bomba buvo kritusi prie pat mokyklos, neliko stogo, žiojėjo kiauri, be stiklų langai... Teko daug padirbėti, kad mokslas būtų pradėtas. Tėvų ir mokytojų pastangomis viskas buvo sutvarkyta.

Panemunėlio Garbės piliečio Juozo Tūbelio pradžios mokyklos 6-ojo skyriaus mokiniai su mokytojais ir svečiais po baigiamųjų egzaminų. Sėdi (iš kairės): tėvų komiteto pirmininkas Jurgis Stočkus, mokytoja Stanislava Valavičiūtė, klebonas Juozapas Matelionis, mokyklos vedėjas Vladas Varaneckas, mokytoja A. Varaneckienė, vikaras Antanas Simonaitis, mokytojas Jonas Siminonis, Panemunėlio viršaitis Pranas Jurgelionis. 1937 m. Iš aut. archyvo

Mokytojo J. Siminonio rikiuotės pamoka. 1937 m. RKM-12848, F-1065

1944 m. Panemunėlio geležinkelio stotyje buvo įsteigta progimnazija, jos direktoriumi paskirtas Juozas Miškinis. Be senųjų mokytojų, buvo paskirti nauji: Ona Klimkienė, Stepas Skrivelis, Albinas Tebeliškis, Algis Žvyrenas, Vytautas Šukys, Kęstutis Vienažinskis, Stasė Mulvinaitė, Antanas Mulvinas, Katrė Ruseckienė, Dangis Stočkus.

Mokslas progimnazijoje prasidėjo 1944 m. spalio 1 d. Veikė tik trys klasės. Mokinių jose buvo apie 100, o su pradinėmis klasėmis 240. Dirbti buvo sunku ir mokiniams, ir mokytojams. Iš pradžių tarp mokytojų buvo jaučiamas nepasitikėjimas vienu kitais, bet tai greit išnyko.

Nuo 1945 m. kovo mėnesio J. Miškinis išvyko į Vilnių, o progimnazijos direktore buvo paskirta O. Klimkienė. Iš progimnazijos išvyko G. Jurkštaitė ir K. Vie-

Panemunėlio Garbės piliečio Juozo Tūbelio pradžios mokyklos mokiniai ir mokytojai laukia atvažiuojant Lietuvos ministro pirmininko J. Tūbelio. 1937 m. Iš C. Matulaitienės albumo

Lietuvos ministras pirmininkas J. Tūbelis (centre, su skrybėle) su savo vardo mokyklos mokiniais ir mokytojais. 1937 m. Iš F. Naujokaitienės albumo

Panemunėlio Garbės piliečio Juozo Tūbelio pradžios mokyklos 6-osios klasės mokiniai su mokytoju V. Varanecku (stovi klasės gale). 1938 m. Iš C. Matulaitienės albumo

nažinskis, o atvyko jaunų mokytojų: Jurgis Vilimas, Ona Naujikaitė, Petras Prancūnas, Emilija Pranckūnaitė, Valė Mažeikytė, Danutė Kubiliūtė, Alma Kučinskaitė, Janina Jurgelionytė. Visi mokiniai buvo perkelti į aukštesnes klases. Nors mokiniams teko vaikščioti į mokyklą po 8–10 kilometrų, tačiau niekas nevėlavo ir nesiskundė. Paskirti jauni mokytojai Antanas Mulvinas, V. Mažeikytė, A. Kučinskaitė, J. Jurgelionytė, O. Naujikaitė, neturėję aukštojo pedagoginio išsimokslinimo, įstojo mokytiš į Vilniaus pedagoginio instituto Neakivaizdinį skyrių.

1946–1947 mokslo metais buvo paremontuotas mokyklos pastatas, pagerėjo kultūrinis darbas. Drauge su valsčiaus mokyklų mokytojais mokyklos salėje buvo suvaidinta S. Čiurlionienės-Kymantaitės pjesė „Pinigėliai“. Pasisekimas buvo nepaprastas, salėje vos tilpo žiūrovai.

Garbės piliečio Juozo Tūbelio Panemunėlio pradžios mokyklos sporto šventė ant Moškėnų piliakalnio. Apie 1938 m. RKM-12850, F-1066

Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės pradžios mokyklos mokiniai pirmosios sovietinės okupacijos metais. 1941 05 14. RKM-12846, F-743

Panemunėlio progimnazijos mokytojai. Iš kairės 1-oje eilėje: Stasė Mulvinaitė, Ona Naujikaitė, direktorė Ona Klimkienė, Janina Jurgelionytė, Rima Kučinskaitė; 2-oje eilėje: Antanas Mulvinas, Valė Mažeikytė, Jurgis Vilimas, G. Barkauskaitė, Petras Pranckūnas, Kazys Aleksiejus, Vera Vinogradova. 1947 m. Iš aut. archyvo

1946 m. vyko rinkimai į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. Mokyklos direktorė O. Klimkienė buvo išrinkta deputate. 1947 m. ji išvyko į Vilnių. Nuo 1947–1948 m. m. septynmetės mokyklos direktoriumi buvo paskirtas Jonas Kazlauskas. Atvyko mokytojai: Bronius Kuprinskas, Vytautas Levandavičius, o išvyko buvę progimnazijos mokytojai: A. Kučinskaitė, S. Mulvinaitė, J. Jurgelionytė, D. Kubiliūtė. 1948–1949 m. m. atvyko Vanda Šimkūnaitė, Ona Stočkienė.

Mokykloje mokinių padaugėjo iki 250, ypač 5–7 klasėse. Mokytojai kasmet suruošdavo po vaidinimą. Taip sceną išvydo K. Binkio „Atžalynas“, J. Baltušio „Gieda gaideliai“, B. Dauguviečio „Žaldokynė“ ir kiti veikalai. Muzikos mokytojas Stepas Skrivelis pats pasidarė skudučius ir sukūrė orkestrėlį.

1949–1950 m. m. mokytoja O. Naujikaitė buvo paskirta mokymo dalies vedėja. Atvyko naujų mokytojų: Ona Lukoševičiūtė, Janina Tutinaitė, Janina Baronaitė, Liuda Labanauskienė, Teodora Kalasauskaitė.

1951–1952 m. m. mokyklos direktorius J. Kazlauskas išvyko į Kamajų vidurinę mokyklą, o nauju mokyklos direktoriumi buvo paskirtas Juozas Pranckūnas. Atvyko mokytojai: Janina Meilutė, Eleonora Pranckūnienė, Alfonsas Latvėnas.

1952 m. mokinių tėvams pageidaujant ir rajono vadovams pritariant buvo kreiptasi į Švietimo ministeriją, kad Panemunėlyje būtų atidaryta vidurinė mokykla. 1954 m. rugšėjo 1 d. šis prašymas buvo patenkintas ir septynmetė mokykla buvo pertvarkyta į vidurinę.

Mokytojas V. Levandavičius (centre) su mokiniais. 1948 m. PSM-191

*Panemunėlio progimnazijos
direktorius Jonas Kazlauskas.
PSM-287*

*Nežinoma panemunėlietė – Rokiškio
J. Tumo-Vaižganto gimnazijos mokinė.
PSM-270*

*Panemunėlio
progimnazijos mokiniai
ir mokytojai
Anykščiuose prie
A. Baranausko
klėtelės.
1947 m. PSM-292*

Panemunėlio septynmetės mokyklos mokiniai ir mokytojai po egzaminų. Antroje eilėje mokytojai (iš kairės): Antanas Grabauskas, Alfonsas Latvėnas, Vytautas Levandavičius, Janina Tutinaitė, Stepas Skrivelis, Bronė Skrivelienė, mokymo dalies vedėja Ona Skipskienė, Teodora Kalasauskaitė, direktorius Juozas Pranckūnas, Eleonora Pranckūnienė, Ona Stočkienė, Liuda Labanauskienė, Janina Meilutė, Janina Baronaitė, Vanda Šimkūnaitė. 1952 m. Iš aut. archyvo

1954–1955 m. m. pradėjo darbą net dvi aštuntosios klasės, nes atėjo daug mokinių, kurie anksčiau buvo baigę septynmetę ir toliau nesimokė. Mokykloje mokinių padaugėjo iki 370. Mokykla gavo dar du pastatus, tačiau ir tai padėties neišsprendė. Mokiniai mokyklą lankė iš gana tolimų vietovių, todėl pasitarus su tėvais toliau gyvenantiems mokiniams buvo įsteigtas bendrabutis. Į mokyklą buvo paskirti jauni specialistai: biologė Aldona Kaušpėdaitė, lituanistės Stasė Poškutė ir Janina Stumbrytė, matematikė Kazė Drulytė. Atvyko mokytojai Kristina Kondroškaitė, Danutė Stružaitė, Aloyzas Pakštas, Anelė Kairelienė, Petras Marcijonas. Mo-

kymo dalies vedėja buvo paskirta istorikė Aldona Urbonaitė.

1955–1956 m. m. mokykloje mokėsi 395 mokiniai ir dirbo 24 mokytojai. Į mokyklą atvyko jaunos specialistės: geografė Jadvyga Petrauskaitė, matematikė Birutė Kameklytė. Mokykla, norėdama sustiprinti materialinę bazę ir pagerinti politechninį mokymą, sudarė su Panemunėlio mašinų-traktorių stotimi (MTS) kolektyvinę sutartį. MTS išsipareigojo įrengti mokykloje metalo apdirbimo dirbtuvę ir aprūpinti ją įrankiais, MTS technikos pagrindu ir jos specialistų jėgomis iš vyresniųjų klasių mokinių, jaunujų mechanizatorių ir vairuotojų būrelio narių, parengti traktorininkų, vairuotojų ir apskaitininkų, vasaros atostogų metu priimti mokinius dirbti įvairiose gamybos šakose.

Vidurinė mokykla išsipareigojo išvien su MTS vadovybe sudaryti sąlygas, kad mechanizatoriai, kurie neturi atitinkamo išsilavinimo, galėtų jį įsigyti prie mokyklos įsteigtoje kaimo jaunimo mokykloje, padėti MTS darbuotojams organizuoti meninę saviveiklą, skaityti paskaitas.

1957–1958 m. m. mokykloje mokėsi 398 mokiniai. Atvyko naujų mokytojų: Anelė Čepelienė, Nijolė Buišaitė, Vytautas Buišas, Regina Pilipienė, Stefa Tumonytė, Janina Pleštytė.

Moksleivių patogumui prie bibliotekos įrengta patalpa, kurioje mokiniai galėjo patys pasiimti rašymo priemonių ir į dėžutę įdėti pinigus. Šis sumanymas visiems labai patiko, o svarbiausia – visi buvo sąžiningi.

Mokyklos skudutininkai ir mišrus choras dalyvavo respublikinėje Dainų šventėje, o turistai zoninėse varžybose užėmė trečią vietą.

Prie mokytojų kambario buvo įrengtas metodinis kampelis. Kadangi metodinės literatūros buvo nedaug, mokytojai sutiko leisti ir kitiems pasinaudoti jų turima literatūra. Tam buvo sudaryti atitinkami sąrašai.

Mokyklą baigė pirmoji abiturientų laida. Iš 36 abiturientų 23 ją baigė gerai, o Janina Ruželytė buvo apdovanota aukso, Vigandas Prakopas, Stepas Tunaitis ir Elvyra Vaitoškaitė – sidabro medaliais.

Mokyklai labai trūko patalpų. Švietimo ministerijos Kapitalinės statybos skyrius siūlė statyti priestatą, tačiau tai nebūtų išsprendę klausimo. Drauge su kolūkių, MTS ir Linų fabriko vadovais buvo sutarta mokyklą statyti ūkiniu būdu, kooperuojant lėšas. Tam reikėjo kolūkiečių pritarimo. Nors visi kolūkiai buvo silpni, tačiau visuotiniuose susirinkimuose pritarimas tam buvo gautas. 1957 m. rugpjūčio mėnesį įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo apylinkės ūkių, MTS, Linų fabriko vadovai. Buvo atvykęs ir Rokiškio r. vykdomojo komiteto (VK) pirmininkas K. Stankus. Buvo sudarytas statybos komitetas: pirmininkas – mokyklos direktorius Juozas Pranckūnas, nariai: „Žalgirio“ kolūkio pirmininkas Jonas Tamošaitis, Linų fabriko direktorius Balys Januškevičius, MTS direktorius Antanas Daniūnas, mokyklos tėvų komiteto pirmininkas Osvaldas Pilipas.

Panemunėlio vidurinės mokyklos direktorius Juozas Pranckūnas

Panemunėlio vidurinės mokyklos mokytojai. Iš kairės 1-oje eilėje: Vanda Šimkūnaitė, Bronė Skriveliėnė, Stasė Poškutė, Valerija Janavičienė, Aldona Kaušpėdaitė, Teodora Kalasauskaitė, Ona Skipskienė, Ona Stočkienė, Janina Baronaitė; 2-oje eilėje: Danutė Stružaitė, Kazė Drulytė, Kristina Kondroškaitė, Eleonora Lenkšutė, Liuda Labanauskienė, Eleonora Prancūnienė, Gertrūda Kregždienė; 3-oje eilėje: Vytautas Levandavičius, Petras Marcijonas, Stepas Skrivelis, direktorius Juozas Prancūnas. 1955 m. Iš aut. archyvo

1957 m. rugsėjo 20 d. Rokiškio r. VK pritarė iniciatyvai statyti Panemunėlio vidurinę mokyklą ūkiniu būdu.

Mokyklos statybos komitetas kreipėsi į Švietimo ministeriją paramos. Ministerijos Statybos skyrius pažadėjo paremti statybinėmis medžiagomis. Valstybinio banko Rokiškio skyriuje buvo atidaryta einamoji sąskaita ir joje sukaupta 161 000 rb, pradėtos vežti statybinės medžiagos. Mokyklos statybą pradėjo Rokiškio r. statybos kontora, o nuo 1962 m. darbus vykdė Kauno durpių įmonės statybos valdyba. Prie mokyklos statybos padirbėjo mokiniai ir mokytojai.

Mokykloje daug dėmesio skirta estetiniam ir darbiniam moksleivių auklėjimui. Mokytojai lankė mokinius ir stebėjo, kaip jie tvarkosi namuose, skatino globoti paukščius, apsodinti sodybas medeliais, auginti darželiuose gėles. Prie mokyklos, buvusios turgavietės vietoje, buvo įrengtas skveras.

1958–1959 m. m. mokykloje mokėsi 390 moksleivių. Pradėjo dirbti lituanistė Irena Petrauskienė, biologė Norberta Monkevičienė, kuri buvo paskirta ir direktoriaus pavaduotoja.

Daug dėmesio buvo skiriama privalomo aštuonmečio mokymo įgyvendinimui ir tolesniam materialinės bazės stiprinimui. Visi norintys buvo apgyvendinami ben-

Mokytojai ir Panemunėlio MTS darbuotojai kartu pastatė C. Solodario pjesę „Alyvų sode“. 1956 m. Iš aut. archyvo

Panemunėlio vidurinės mokyklos skudutininkai su vadovu mokytoju Stepu Skriveliu Dainų šventėje Vilniuje. 1960 m. liepos mėn. Iš aut. archyvo

Panemunėlio vidurinės mokyklos mokiniai krauna mokyklai statyti gautas plytas. Iš aut. archyvo

Panemunėlio vidurinės mokyklos 2-oji abiturientų laida. 1958 m. Iš Valentino Misiūno albumo

Mokytojo Algio Petkevičiaus (stovi kairėje) vadovaujami mokyklos aviamodelistai respublikinėse varžybose užėmė 3-iąją vietą. Iš aut. archyvo

drabutyje, organizuotas moksleivių pavėžėjimas, daug mokinių pamokas paruošdavo pailgintos darbo dienos grupėse. Mokykloje gerai dirbo „Žinijos“ draugijos lektorių grupė. Apylinkės kolūkiuose ir Linų fabrike įsteigti pedagoginiai lektoriumai, kur mokytojai sistemingai skaitė mokinių tėvams pedagogines paskaitas, o mokiniai atliko meninę programą. Pagal mokyklos ir Linų fabriko susitarimą mokyklos mokiniai vasaros atostogų metu dirbo gamyboje, o fabrikas skyrė stipendijas dviem mokyklos absolventams, įstojusiems į Lengvosios pramonės technikumą, ir vienam – į Politechnikos institutą. Mokyklose buvo įvesta savitvarka. Po pamokų mokiniai valė klases, tvarkė mokyklos aplinką. Mokyklą baigė 28 abiturientai, sidabro medaliu apdovanojtas Vladas Kubilius.

1959–1960 m. m. mokėsi 385 mokiniai. Į mokyklą paskiriami jauni specialistai: fizikė Antanina Povilaitytė, fizinio lavinimo mokytojas Stasys Ramanauskas ir muzikos mokytojas Jonas Vedeckas. Įvesti namų ruošos ir žemės ūkio mechanizacijos fakultatyvai. Namų ruošos kursams vadovavo agronomė Virketienė, mechanizacijos – inžinierius P. Šimėnas.

Mokyklą baigė 34 abiturientai.

1960–1961 m. m. mokėsi 380 mokinių. Atvyko matematikė Eugenija Šimonėlytė ir lituanistė Irena Gasiūnienė. Mokykloje gerai dirbo kraštotyrininkai. Jie lankėsi kaimuose, rinko tautosaką, valstiečių prisiminimus apie išnykusius ir beišnykstančius kaimus. Dalykiniai ir saviveiklos būreliai į savo veiklą įtraukė beveik visus mokinius. Sėkmingai vyko naujos mokyklos statyba.

Mokyklą baigė 27 abiturientai, sidabro medaliu apdovanojamas Albinas Pigaga.

1961–1962 m. m. mokėsi 378 mokiniai. Atvyko mokytojai: istorijos – J. Petkevičienė, darbų – A. Petkevičius, muzikos – Antanas Sabaliauskas. Mokykloje įsteigiamas aviamodelistų būrelis (vadovas mokyt. A. Petkevičius). Aviamodelistai dalyvavo respublikinėse varžybose ir užėmė trečią vietą. Mokyklą baigė 18 abiturientų, sidabro medaliu apdovanojamas Vytautas Pilipas.

1962–1963 m. m. mokėsi 371 mokynys. Mokykloje veikė tautinių šokių ratelis, kuriam vadovavo meno saviveiklos žymūnė mokyt. Danutė Balaišienė. Veikė mišrus

choras, ansamblis ir pučiamųjų orkestras, kuriam instrumentus padovanojo mokyklos šefai – Linų fabrikas (vadovas mokykt. A. Sabaliauskas).

Repetuoja mokyklos orkestras. Iš aut. archyvo

Repetuoja mokyklos choras. Vadovas – mokytojas Antanas Sabaliauskas. Iš aut. archyvo

Labai gerų rezultatų pasiekė sporto kolektyvas, kuriam priklausė 195 nariai. Veikė lengvosios atletikos, tinklinio, krepšinio, dviračių, šaudymo, šaškių, šachmatų ir slidinėjimo sekcijos, jungiančios 120 narių. Dešimt lengvaatlečių buvo įtraukti į rajono rinktinę, o trys – į respublikos: Valė Jakubonytė, Algis Pranckūnas ir Rimas Stumbrys. Lengvaatlečiai berniukai rajono spartakiadoje užėmė pirmą vietą, o mergaitės – antrą. Per mokslo metus du lengvaatlečiai – V. Jakubonytė ir Br. Šarka – pasiekė antro atskyrio rezultatus. Gausi tinklininkų sekcija – 60 narių. Rajono spartakiadoje tinklininkai užėmė pirmąsias

vietas. Bendroje rajono spartakiadoje mokykla užėmė antrą vietą. Per metus buvo paruošta 50 sporto atskyrininkų, dauguma iš jų lankė Rokiškio sporto mokyklą. Mokyklos sportiniai laimėjimai – tai gero fizinio lavinimo mokytojų Stasio Ramanausko ir Aloyzo Pakšto darbo rezultatas.

Rokiškio r. spartakiadoje 1-ąją vietą tarp berniukų užėmė mokyklos lengvaatlečiai su vadovais.

Iš kairės: mokytojas Aloyzas Pakštas, P. Tuita, H. Puskunigis, B. Šarka, J. Baltrukėnas, V. Vilimas, B. Stumbrys, A. Pranckūnas, R. Stumbrys, H. Pretkelis, mokytojas Stasys Ramanauskas. Apie 1960 m. Iš aut. archyvo

Mokykloje veikė dvi klasės su gamybiniu mokymu. Dešimtoji klasė mokėsi linų rūšiuotojų specialybės ir dirbo Linų fabriko bazėje, o devintoji – zootechnikos Panemunėlio tarybiniame ūkyje.

Mokyklą baigė 24 abiturientai, sidabro medaliu apdovanota Birutė Rudokaitė.

Į pensiją išleidžiama ilgiausiai, nuo 1937 metų, dirbusi pradinė klasių mokytoja Bronė Skrivelienė. Ją pakeitė jauna specialistė Birutė Guzikauskaitė.

1963–1964 m. m. mokėsi 368 moksleiviai. Darbas pradedamas naujuose mokyklos rūmuose. Mokyklos rūmų atidarymo iškilmėse dalyvavo statybininkai, šimtai panemunėliečių ir tie, kuriems teks čia dirbti, – mokytojai ir moksleiviai. Iškilmėse dalyvavo rajono vadovai, rajono mokyklų mokytojai ir vadovai.

Mokyklos rūmų statybos darbų vykdytojas inž. B. Gaižauskas įteikė simbolinį raktą mokyklos direktoriui J. Pranckūnui. Direktorius dėkojo statybininkams ir visiems, prisidėjusiems prie šių mokyklos rūmų statybos, pasižadėjo juos išsaugoti ir ateities panemunėliečių kartoms. Priesakus naujiems rūmų šeiminiškams davė kalbėjusieji: Švietimo ministerijos inspektorius Vyt. Jakelaitis, Rokiškio r. VK pirmininkas J. Janulis, Švietimo skyriaus vedėjas J. Makutėnas, mokyklos tėvų komiteto pir-

Išlydint į pensiją pradinėjų klasių mokytoją Bronę Skrivelienę. Iš kairės 1-oje eilėje: mokyklos tėvų komiteto pirmininkė, gydytoja L. Tamošaitienė, mokyklos direktoriaus pavaduotoja N. Monkevičienė, direktorius J. Pranckūnas, mokytojos: E. Pranckūnienė, B. Skrivelienė, E. Lenkšutė, L. Labanauskienė, O. Skipskienė, V. Janavičienė, D. Balaišienė; 2-oje eilėje: mokyklos tėvų komiteto narys J. Stukas, mokytojai: A. Rudokienė, J. Kubilienė, B. Guzikauskaitė, E. Mileikaitė, E. Šimonėlytė, E. Grockytė, K. Kondroškaitė, J. Petkevičienė, A. Čepelienė, I. Gasiūnienė, A. Petkevičius, A. Pakštas. 1963 m. Iš aut. archyvo

mininkė gyd. L. Tamošaitienė. Juostos perkirpti buvo pakviestas Rokiškio r. VK pirmininkas J. Janulis, tačiau tai atlikti jis pavedė abiturientei Birutei Bagaslauskaitei ir būsimai pirmokei Violetai Bulovaitei.

Pastatę mokyklos rūmus, statybininkai paliko neapželdintą mokyklos aplinką, todėl šį darbą turėjome atlikti savo jėgomis. Po pamokų dirbome visi – ir mokiniai, ir mokytojai. Pasodinome šimtus medelių, dekoratyvinių krūmų, vaismedžių, daug gėlių. Užaugo gražus parkas. Ir dabar buvę abiturientai, susirinkę po daugelio metų į susitikimus, atpažįsta savo sodintus medžius.

Mokyklą baigė 18 abiturientų, sidabro medaliu apdovanota Birutė Bagaslauskaitė.

1964–1965 m. m. mokykloje mokėsi 386 moksleiviai. Daug dėmesio skiriama mokinių drausmei, dienos režimui. Mokytojai draugininkai sistemingai lankosi mokinių šeimose ir stebi, kaip mokiniai ruošia pamokas, leidžia laisvalaikį, padeda tėvams.

1965 m. birželio mėnesį Mokytojų taryba nutarė įsteigti mokyklos baigimo „Atminimo medalį“ ir apdovanoti juo mokinius, baigusius vidurinę mokyklą ir už gerą

*Naujieji Panemunėlio vidurinės mokyklos rūmai.
1963 m. Iš aut. archyvo*

*Dvyliktosios laidos abiturientai po paskutinio
skambučio sodina ąžuoliuką. Vadovauja mokytojas
A. Pakštas (pirmas dešinėje). 1968 m. Iš aut.
archyvo*

*Mokyklos direktorius
J. Pranckūnas
„Atminimo medaliu“
apdovanoja 25-osios
laidos abiturientę
Jūrą Petkevičiūtę.
1981 m. Iš aut.
archyvo*

mokymąsi gavusius aukso arba sidabro medalių ar Pagyrimo raštą už labai gerą atskirų dalykų mokymąsi.

1965 m. mokyklos choras, vadovaujamas mokytojos A. Sabaliauskos, ir liaudies šokių ratelis, vadovaujamas A. Grockytės, dalyvavo Respublikinėje dainų ir šokių šventėje Vilniuje.

Mokyklos lengvaatlečiai rajono spartakiadoje iškovojo pereinamąją taurę tarp kaimo mokyklų, o respublikinėje spartakiadoje dalyvavo du lengvaatlečiai – V. Macijauskas ir J. Kubilius.

Mokyklą baigė 18 abiturientų. „Atminimo medaliu“ apdovanotas V. Kazlauskas.

1965–1966 m. m. mokyklą baigė 21 mokinys. „Atminimo medaliu“ apdovanotas J. Trasykis.

1966–1967 m. m. mokykloje mokėsi 373 moksleiviai. Mokykloje lankėsi JAV lietuviai A. Bimba, J. Gasiūnas ir rašytojas J. Baltušis. Lapkričio mėn. įvyko literatūrinis vakaras, kuriame su moksleiviais ir mokytojais susitiko ir savo kūrybą skaitė rašytojai: V. Bubnys, V. Rinkevičius, V. Galinis, P. Širvys, P. Keidošius.

Mokyklos kraštotyrininkai dalyvavo respublikinėje apžiūroje ir už pasiektus rezultatus buvo apdovanoti Garbės raštu, o muziejus pripažintas aukštos darbo kultūros muziejumi.

Mokyklą baigė 21 abiturientas. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: Česlovas Matiukas, Arvydas Pranckūnas, Edmundas Rimša, Irena Šukytė.

1967–1968 m. m. mokėsi 345 mokiniai. Vyresnės klasės pradėjo dirbti kabinetine sistema. Jos pranašumai dar neaiškūs, tačiau mokytojai džiaugėsi, kad nereikės į klases nešiotis vaizdinių priemonių. Aptariama kraštiečio Antano Povilavičiaus knyga „Laukė tėviškės berželiai“. Susitikime su knygos autoriumi dalyvavo ir kalbėjo Antrojo pasaulinio karo dalyviai. Vėliau įvyko susitikimas su JAV lietuviu Antanu Bimba ir poetu Vaciu Reimeriu.

Mokykloje lankėsi aktorė A. Leimontaitė, paskaitė mūsų klasikų kūrinių ištraukų. Tai sudomino mokinius ir prie literatūros būrelio (vadovė J. Kubilienė) susikūrė raiškiojo skaitymo sekcija, kurią aktorė pažadėjo šefuoti.

Mokyklą baigė 23 abiturientai; aukso medaliu baigė Bronius Strumskys, „Atminimo medaliu“ apdovanoti: B. Juknaitė, J. Šukytė, D. Obrikaitė.

1968–1969 m. m. mokėsi 340 mokinių. Atvyko matematikos mokytoja Angelė Daubaraitė ir chemijos mokytoja Marytė Viškelytė, baigusi Vilniaus universitetą. Mokytoja sudomino mokinius, ir jie noriai dalyvavo chemikų būrelio veikloje. Mokyklos mokytojai ir mokiniai pabuvojo Žemaitijos rašytojų tėviškėse.

Mokyklą baigė 20 abiturientų. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: V. Baškys, V. Baraišis, A. Pauliukas, V. Pekšys, G. Pranckūnas, J. Tuita. Mokykla už gerus moko- komojo ir auklėjamojo darbo rezultatus įrašyta į rajono Garbės knygą.

1969–1970 m. m. mokyklą baigė 21 mokinys. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: V. Janavičius, L. Kubiliūtė, V. Mikalauskaitė, G. Mikėnas, G. Staskonytė.

1970–1971 m. m. mokėsi 339 mokiniai. Atvyksta jauna specialistė chemikė Irena Gridziuškaitė ir fizinio lavinimo mokyt. Algis Pranckūnas.

Mokykloje koncertavo operos solistė R. Tumalevičiūtė ir kompozitorius A. Povilaitis. Dalyvavo ir savo kūrybą skaitė poetai P. Raščius ir P. Širvys. Gegužės mėn. įvyko rajono mokytojų turizmo varžybos, kuriose mūsų mokyklos mokytojai laimėjo 3 vietą.

Mokyklą baigė 21 abiturientas. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: G. Balaišytė, I. Černiauskaitė, E. Peldžius, B. Stukas.

1971–1972 m. m. mokyklą baigė 21 abiturientas. „Atminimo medaliu“ apdovano- ti: D. Daminauskaitė, V. Janavičius, J. Uldukis, S. Rudokas.

1972–1973 m. m. mokėsi 346 mokiniai. Atvyko mokytojai Laima Kapšinskaitė, Gintautas Šileris, kuris skiriamas direktoriaus pavaduotoju, ir A. Banys, kuris skiri- amas užklasinio darbo organizatoriumi.

Literatūros vakaro metu. Iš kairės: literatūros kritikas Vytautas Galinis, mokyklos direktorius J. Pranckūnas, poetas Petras Keidošius (kalba), rašytojas Vytautas Bubnys, mokyklos literatū- būrelio pirmininkė Alė Savickaitė, poetas Paulius Širvys. 1967 m. Iš aut. archyvo

Mokyklos šventėje kalba mokytoja Antanina Rudokienė. Iš aut. archyvo

Mokyklą baigė 22 abiturientai. Aukso medaliu baigė L. Tamošaitytė. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: V. Čepelytė, Z. Čepelytė, V. Giriūnas, A. Pročkytė, R. Virketytė.

1973–1974 m. m. mokyklą baigė 30 abiturientų. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: A. Baltrukėnas, V. Pekšytė, R. Pupienis, N. Šarkauskaitė, S. Šimonytė, R. Šukytė, K. Tuitaitė, A. Viduolis.

1974–1975 m. m. mokyklą baigė 24 abiturientai. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: D. Bitinaitė, N. Kaminskaitė, Z. Mikėnaitė, L. Skipskytė, D. Stasiulionytė, Z. Strumskytė.

1975–1976 m. m. mokyklą baigė 22 abiturientai. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: D. Čepukaitė, A. Galinis, S. Kapliauskaitė, L. Kubiliūtė, R. Stasiulionis.

1976–1977 m. m. mokėsi 358 mokiniai. Pradėjo dirbti jauna specialistė matematikė Irena Aglinskaitė. Pradedamas vykdyti visuotinis vidurinis mokymas, todėl mokytojams tenka daug padirbėti su mokinių tėvais. Mokykloje gerai įrengti lietuvių ir rusų kalbų, chemijos, fizikos kabinetai. Fizikos kabinetas (mokyt. A. Rudokienė) respublikinėje apžiūroje buvo pažymėtas ir mokykla apdovanota Garbės raštu. Mokytoja A. Rudokienė 1984 m. pirma iš mokyklos dalyvavo XII pedagoginiuose resp. skaitymuose tema: „Moksleivių supažindinimas su liaudies ūkiui reikalingomis profesijomis per fizikos pamokas“.

Mokyklą baigė 35 abiturientai. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: E. Šakalytė, N. Zovytė, L. Tamošaitytė, V. Bimbiras, D. Matiukaitė.

1977–1978 m. m. mokėsi 367 mokiniai. Atvyko jaunas specialistas matematikas Gintautas Rekerta. Gerai dirba kabinetinė sistema, patenkinti ir mokytojai, ir mokiniai. Čia daug mokymo priemonių ir jos gerai panaudojamos, skatinamas mokinių savarankiškumas. Stiprinamas profesinis orientavimas į darbininkiškas profesijas, todėl vyresnėse klasėse labai sumažėjo mokinių, ypač berniukų.

Mokyklą baigė 31 abiturientas. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: B. Bieliūnaitė, L. Gavėnaitė, D. Giriūnaitė, D. Jurgelionytė, L. Kačinskaitė, L. Kapelaitė, A. Mackevičius, B. Matiukaitė, R. Pakštas, S. Petkevičiūtė.

1978–1979 m. m. mokėsi 340 mokinių. Atvyko jauni specialistai: muzikos mokytojas Algis Bagdonas, matematikė – Danguolė Rekertienė, liuanistė – Zita Čiukšytė, biologė Virginija Pekšytė.

Mokyklą baigė 22 abiturientai. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: D. Karazijaitė, L. Kirilovaitė, D. Papaurėlytė.

1979–1980 m. m. mokėsi 354 mokiniai. Išvyko mokytojas G. Šileris, direktoriaus pavaduotoju paskiriamas G. Rekerta. Mokyklą baigė 39 abiturientai. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: V. Bimbraitė, A. Kaminskas, R. Kiškytė, V. Mikalkėnaitė, D. Rudokaitė, L. Vilimaitė, D. Gasiūnaitė, D. Klimaitė, R. Lasinskaitė, R. Ramanauskaitė. Mokykla už mokomojo ir auklėjamojo darbo rezultatus įrašoma į rajono Garbės knygą ir apdovanojama Garbės raštu.

1980–1981 m. m. mokėsi 384 mokiniai. Pradėjo dirbti mokytojas Albertas Lasinskas. Mokykloje gerai dirbo pradinių klasių parengiamosios grupės, gerėjo mokinių pažangumas. Mokyklą baigė 27 abiturientai. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: S. Balaišytė, J. Bitinaitė, V. Budreikaitė, M. Čyplytė, R. Krisiukaitė, J. Mackevičiūtė, J. Mačiulis, S. Mikalkėnaitė, R. Pakštaitė, D. Šinkūnaitė.

1981–1982 m. m. mokykloje mokėsi 326 mokiniai. Mokykla pažymėjo 75 metų jubiliejų. Į ją atvyko anksčiau dirbę mokytojai, visų 25 laidų abiturientų atstovai. Dalyvavo rajono Švietimo skyriaus, ūkių ir Linų fabriko vadovai. Apie nueitą mokyklos kelią pranešimą padarė mokyklos direktorius J. Pranckūnas. Kalbėjo buvę ir dabar dirbantys mokytojai, Juodupės vid. mokyklos direktorius P. Marcijonas, „Atžalyno“ kolūkio pirmininko pavaduotojas V. Pivoriūnas, 25-osios abiturientų laidos pirmoji mokytoja E. Pranckūnienė, viena iš pirmųjų šios mokyklos mokytojų O. Škipšienė, I laidos abiturientas doc. A. Marcijonas, V laidos abiturientė N. Stukaitė, XXV laidos abiturientė J. Petkevičiūtė. Jubiliejaus proga mokyklai suvenyrus įteikė daugelio laidų abiturientai. Po iškilmingo minėjimo įvyko koncertas (vadovas mokyt. A. Bagdonas).

Mokyklą baigė 35 abiturientai. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: N. Čypaitė, D. Galinytė, L. Galinytė, R. Janulytė, L. Kepalaitė, R. Martinėlis, J. Petkevičiūtė, V. Zunkaitė.

1982–1983 m. m. mokėsi 287 mokiniai. Pradėjo dirbti mokytojai Roma Kavaliauskaitė, Antanas Karbauskas, Vladas Ragauskas. Mokyklą baigė 29 abiturientai. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: G. Baršytė, L. Bulovaitė, S. Kirlytė, D. Šerepkaitė.

1983 m. kovo 18 d. Lietuvos Ministrų Tarybos nutarimu mokyklai suteikiamas A. Bimbos vardas. Įvyko iškilmingas susirinkimas, į kurį atvyko rajono vadovai. Mokyklos direktorius padarė pranešimą apie A. Bimbos gyvenimą ir veiklą. Mokiniai atliko koncertą.

Birželio 30 d. iš JAV buvo atvežti A. Bimbos palikai ir palaidoti Panemunėlio kapinėse. Čia įvyko gedulo mitingas. Po laidotuvių į mokyklą atvyko Ilzė Bimbienė

ir ją lydintys respublikos bei rajono pareigūnai. Jie aplankė mokyklos muziejų, išklausė mokyklos direktoriaus informaciją apie mokyklą. Mokykla už gerą pasiruošimą naujiems mokslo metams apdovanota Garbės raštu ir įrašyta į rajono Garbės knygą. Mokyklą baigė 30 mokinių. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: S. Kubilius, B. Lukošūnaitė, G. Nagrockis, S. Tirvydytė, D. Veiverytė.

1983–1984 m. m. mokėsi 257 mokiniai, dirbo 23 mokytojai. Visi mokykloje dirbantys mokytojai turėjo aukštąjį išsilavinimą. Paminėtos A. Bimbos 90-osios metinės, į jas atsilankė svečių iš rajono ir Vilniaus. Mokykla už gerą pasiruošimą naujiems mokslo metams apdovanota Garbės raštu. Mokyklą baigė 20 abiturientų. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: R. Mikulis, L. Tavoraitė, N. Veiverytė.

1985 m. mokyklą baigė 13 abiturientų. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: L. Bružaitė, J. Neniškytė, R. Paberžytė.

1985–1986 m. m. mokėsi 251 mokinys. Atvyko spec. fizinio lavinimo mokytojas Jonas Drabavičius, į pensiją išėjo lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja J. Kubilienė; ji buvo išugdžiusi daug gabių literatų. Pradėjo dirbti lituanistė Birutė Stašienė. Mokykloje įvyko knygos šventė. Atvyko rašytojai V. Petkevičius ir V. Baltrėnas, aktorės I. Leonavičiūtė ir M. Rasteikaitė. Mokiniai buvo gerai pasirengę šiai šventei: rašė, piešė, išmoko daug ištraukų iš eilėraščių.

Mokyklą baigė 17 abiturientų. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: R. Bulovaitė, A. Januškaitė, E. Labakojis, B. Mažeikytė, E. Skipskytė, D. Šipkauskaitė, D. Trumpickaitė, L. Valiulytė.

1987–1988 m. m. mokėsi 207 mokiniai. Pradeda dirbti muzikos mokytoja Loreta Veiverienė ir istorijos mokytojas Valdovras Stašys. Tais metais surengta daug išvykų į muziejus, teatrus.

1988 m. Švietimo ministerijos organizuotame konkurse informatikos mokytojams mokytojas G. Rekerta iškovojo pergalę, o mokykla gavo du kompiuterius „Iskra“.

Teisininkas, Vilniaus universiteto doc. Antanas Marcijonas (kairėje) įteikia mokyklos direktoriui J. Pranckūnui suvenyrą nuo 1-osios laidos abiturientų. 1981 m. Iš aut. archyvo

Tai buvo pirmieji kompiuteriai mokykloje ir rajone.

Mokyklos literatai susitiko su rašytoju Jonu Avyžiumi.

Mokyklą baigė 17 abiturientų. „Atminimo medaliu“ apdovanotos: J. Jonėnaitė, V. Juronaitė, J. Tavoraitė, V. Žiaugraitė. 1988–1989 m. m. mokėsi 179 mokiniai, dirbo 19 mokytojų. Pradėjo dirbti mokytojos Anelė Kačinskienė ir Elena Skipskienė. Mokyklą baigė 18 mokinių. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: A. Biržytė, G. Buckutė, Ž. Gavėnaitė, R. Mažeikis, K. Rudokaitė.

Mokykloje formavosi tradicijos. Vienos jų būdingos ir kitoms mokykloms: rugsėjo 1-osios, abėcėlės šventė, abiturientų šimtadienis, paskutinis skambutis ir kitos. Be šių tradicijų, mūsų mokykloje prigijo ir tokios: bibliotekoje dirbti knygnešiais, šefuoti vaikų darželį, šefuoti apylinkės pradinės mokyklas, dirbti mokyklos muziejuje gidais, tvarkyti muziejaus ekspoziciją, rašyti metrašti, periodiškai keisti medžiagą stenduose: „Šimtmečio žmonės“, „Jie mokėsi mūsų mokykloje“, „Mūsų mokykloje“, „Jie – panemunėliečiai“, tvarkyti apylinkėje esančias karių ir kitas kapines.

Taip pat vyksta baigusių mokyklą mokinių susitikimai. Per žiemos atostogas ir po atitinkamo metų skaičiaus: 5, 10, 15, 20, 25, 30... Pirmieji susitikimai buvo daugiau profesinio mokinių orientavimo krypties. Jų metu buvusieji mokyklos auklėtiniai pasakojo apie savo pasirinktą specialybę, mokymosi sąlygas, užklasinę veiklą. Susitikimai po daugelio metų organizuojami kartu su šeimų nariais, pakviečiami ir buvę mokytojai. Pamoką veda buvęs klasės vadovas. Mokiniai pasisako, ką veikė baigę mokyklą, pildo anketas ir atsako į rimtus ir humoristinius klausimus. Direk-

Susitikimas su 2-osios laidos abiturientais po 30 metų. Pirmoje eilėje 2-a iš dešinės klasės auklėtoja Anelė Kačinskienė. 1988 m. Iš aut. albumo

torius ar vienas iš mokytojų papasakoja apie mokyklą. Buvę mokiniai palieka mokyklai suvenyrą, kuris laikomas mokyklos muziejuje. Padaro įrašą susitikimų knygoje, pasodina medelį.

1984 m. VII laidos abiturientai susitikime po 20 metų parašė:

„Brangūs mokytojai, Jūs esate laimingi... Kaip pjevėjai, kai aukso grūdas byra į aruodą. Visa, ką davėte, nedingo. Išliko mūsų darbuose, mūsų žodžiuose, mūsų vaikuose.“

Daugelis iš abiturientų baigė aukštąjį mokslą, įsigijo inžinieriaus, gydytojo, mokytojo diplomus, gavo mokslinius laipsnius: Antanas Marcijonas – teisininkas, mokslų daktaras, Vilniaus universiteto profesorius – I laidos abiturientas; Elvyra Marcijonienė (Vaitoškaitė) – germanistė, mokslų daktarė, Vilniaus universiteto docentė – I laidos abiturientė; Elena Neniškytė – matematikė, mokslų daktarė, Vilniaus universiteto docentė – II laidos abiturientė; Edmundas Rimša – istorikas, mokslų daktaras, Rokiškio krašto garbės pilietis, apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinu – X laidos abiturientas; Albinas Pigaga – biochemikas, mokslų daktaras – IV laidos abiturientas; Arvydas Galinis – socialinių mokslų daktaras – XIX laidos abiturientas.

Kai kurie tapo rašytojais, poetais: Giedrė Širvytė išleido eilėraščių rinkinį „Sapno mieste“ (1994), Genovaitė Čypaitė – „Gamtai kalbu ir dainuoju“ (1989), Renata Mažeikytė – „Vilties pumpuras“ (1999), žurnalistas Vytautas Gasiūnas parašė „Rokiškio žemės šviesuoliai“ (1996), „Nesuklupęs kelyje“ (2000), „Rokiškis“ (2000).

Džiugu, kad, pasirinkę mokytojo profesiją ir baigę mokslus, savo vaikystės ir jaunystės mokykloje dirba V. Pekšytė, R. Virketytė, L. Kačinskaitė, J. Siminonytė.

Bėgo metai. Nuo reikšmingų mūsų tautai įvykių praėjo daugiau kaip 10 metų.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą džiaugsmingai sutiko mūsų mokytojai ir moksleiviai. Vyko į „Sąjūdžio“ organizuojamus mitingus, platino spaudą. Vieni iš aktyviausių buvo mokytojai Gintautas Rekerta ir Valdovras Stašys.

Mokyklą baigė 15 abiturientų. „Atminimo medaliu“ apdovanoti: L. Balaišytė, E. Papaurėlis, R. Sapeliauskaitė.

1991 m. sausio mėn., kai iškilo mūsų nepriklausomybei pavojus, neliko nuošalyje ir mūsų mokyklos mokytojai. Mokytojai Stasys Ramanauskas, Stefa Ramanauskienė, Roma Kavaliauskaitė, Irena Morkūnienė ir kiti vyko į Vilnių, budėjo prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų, televizijos bokšto. Jų akivaizdoje sausio 13 dieną žuvo ir mūsų mokyklos 15-tos laidos abiturientas Alvydas Matulka, kuris po mirties apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu.

Prieš kelerius metus įvesta tradicija pavaduoti mokytojus Mokytojo dienos proga: abiturientai veda pamokas, suorganizuoja koncertą, o mokytojai tampa tik žiūrovais.

1999 m. Mokytojo diena buvo švenčiama taip: jaunesnieji mokytojai rinkosi į pamokas, vyresnieji sėdo į autobusą ir išvyko į kapines aplankyti mirusių mokytojų kapų. Aplankė Kristinos Kondroškaitės kapą Salū kapinėse, Vandos Žvirblienės – Kamajū kapinėse, Valerijos Janavičienės – Duokiškio kapinėse, Jūratės Petkevičienės,

Aloyzo Pakšto, Janinos Juknienės, Vytauto Levandavičiaus, Stasio Kaušakio, Jono Kazlauskio kapus Jonėliškių kapinėse. Ant kapų padėjo gėlių ir uždegė žvakučių. Panemunėlio bažnyčioje aukotos gedulingos šv. Mišios už aplankytus ir kitur palaidotus mokytojus: Steponą Skrivelį – Ūnuškio kapinėse, Eleonorą Lenksutę – Kazliškio kapinėse ir Eleonorą Pranckūniene – Grybėnų kapinėse (Ignalinos r.). Mokytojų kapų lankymas buvo suorganizuotas pirmą kartą. Galbūt taps tradicija?

Mokytojų kolektyvas kasmet pastato po pjesę. Buvo pastatyti veikalai: K. Sajos „Abstinentas“, „Palangos liūtas“, Naruševičiaus „Operacija VAM“, R. Mizaros „Prašvilpta laimė“, B. Sruogos „Uošvė“, J. Gurausko „Šalapatris“. Puikūs artistai mokytojai: Bronė Driskuvienė, Birutė Stašienė, Valdovras Stašys, kuris visus spektaklius režisavo, direktorius Gintautas Rekerta ir mokinių tėvai Valentas Morkūnas, Vladas Zlatkus.

Mokytojas – tai nendrelė, palinkusi prie darbų. Vienus išmokai, o kitus vėl pasitinki... Širdis visada jauna, myli vaikus, po to – vaikų vaikus... Net nepamatai, kad jau plaukų sruogos spalvą pakeitusios... Ir atėjo laikas išeiti iš mokyklos, visą jaunystę joje palikus... Taip 1963 m. išleidome pirmąją mokytoją Bronę Skriveliene, kuriai jau naujoje pastatytoje mokykloje nebeteko dirbti. Ją pakeitė Birutė Guzikauskaitė. Atsisveikinimo vakare pianinas stovėjo prie salės durų. Stepas Skrivelis sėdo prie pianino, o Bronė Skrivelienė atsistojo prie jo. Pirmieji akordai... Ji uždainavo „Lietuva brangi...“ Po to abu nulenkė savo baltas galvas ir susikibę už parankių išėjo iš salės. Išėjo tarpukario inteligentų šeima, čia dirbusi nuo 1937 metų.

Taip išėjo ir reikli vokiečių kalbos mokytoja L. Labanauskienė, matematikė K. Kondroškaitė, pradinių klasių mokytojos: O. Skipskienė, E. Pranckūnienė, E. Šukienė, fizinio lavinimo mokytojas S. Ramanauskas, vokiečių kalbos mokytoja S. Ramanauskienė, lituanistė J. Kubilienė, fizikė A. Rudokienė ir kiti. Juos pakeitė jauni mokytojai: D. Lapelytė, R. Povilavičienė, R. Mickys, V. Velykienė, V. Blauzdavičius, L. Mikuckienė ir kiti. Buvusį direktorių J. Pranckūną 1991 m. pakeitė Gintautas Rekerta.

Pasikeitė mokinių mokymosi programos, atsirado lygiai A ir B bei S. Mokytojai kelia savo kvalifikacijas. Direktorius Gintautas Rekerta tapo informatikos metodininku, baigė KTU magistrantūrą, vyresniųjų mokytojų kvalifikaciją igijo direktoriaus pavaduotoja Irena Baronienė, pradinių klasių mokytojos Regina Apanavičienė ir Bronė Driskuvienė, darbų mokytoja Joana Tunaitienė, lietuvių kalbos mokytojos Zita Lasinskienė ir Birutė Stašienė, matematikos mokytoja Danguolė Rekertienė, biologijos mokytoja Virginija Mikalauskiene, chemijos mokytoja Laima Samuilovienė, istorijos mokytojas Valdovras Stašys.

2000 m. balandžio 17–18 d. Kretingoje vyko tradicinis respublikinis filologų konkursas. Iš rajono važiavo du mūsų mokyklos moksleiviai: Skirmantas Ališauskas ir Algirdas Stašys, jiems vadovavo vyr. mokytoja Zita Lasinskienė. Jų darbai buvo atrinkti ir pateko tarp 12 geriausių darbų, o Algirdo Stašio darbas gavo paskatinamąją prizą.

2001 m. mokykla parengė dr. J. Kazicko, J. Gruodžio ir „Omnitel“ paramos programos projektą ir gavo apie 20 000 litų paramą (5 kompiuteriai, spausdintuvai, skeneris ir lengvatinės interneto paslaugos trejiems metams).

Panemunėlio vidurinės mokyklos mokytojai su 33-osios laidos abiturientais. Pirmoje eilėje iš kairės 4-as sėdi būsimasis mokyklos direktorius Gintautas Rekerta, 5-as – mokyklos direktorius J. Pranckūnas. 1989 m. Iš aut. archyvo

Seniūnijoje mokinių mažėja. Iškilo problema – ar išliks Panemunėlio vidurinė ir J. Katelės pagrindinė mokykla. Nuo 2001 m. jų neliko. Panemunėlio vidurinė mokykla išleido paskutinę – 44-ąją abiturientų laidą ir liko pagrindinė, vienintelė seniūnijoje.

Iki 1975 m. apylinkėje buvo pradinės mokyklos: Roblių, Šetėkšnių, Uvainių, Augustinavos ir Juřkupių.

Roblių pradinė mokykla

1920 m. Roblių kaime, K. Tūskos namuose, buvo atidaryta mokykla. Pirmuoju mokytoju buvo paskirtas Petras Stašys. Vėliau dirbo A. Bieliūnaitė, A. Bieliūnas ir kiti.

1928 m. mokykla buvo perkelta į K. Balaišio trobą, o mokytoja dirbo Anelė Dulkytė. Mokykloje mokėsi 50 mokinių. Mokyklą lankė: Roblių, Bajoriškių, Skirų, Kraštų ir kitų kaimų vaikai. Kadangi nuo 1928 m. pradinis mokslas buvo privalomas, mokyklą lankė ir vyresnio amžiaus vaikai.

1938 m. mokytojai A. Dulkytei išvykus, buvo paskirta mokytoja K. Kirdulytė, kuri čia dirbo dvejus metus. Vėliau čia dirbo J. Ripkevičius, A. Tindžiulis.

1940–1942 m. mokytojavo V. Vilys, 1944–1945 m. Leonas Kadžiulis, 1945 m. Ona Naujikaitė, 1945–1950 m. A. Mulvinas.

1951 m. pradėjo dirbti Stasė Mulvainaitė. Mokytoja dirbo ilgai, iki 1967 m., todėl pelnė autoritetą tarp mokinių tėvų, bendravo su jaunimu.

1955 m., padaugėjus mokinių, Kraštų kaime atidarytas atskiras kompleksas, paskiriama mokytoja Birutė Pilkauskaitė, kuri buvo aktyvi saviveiklininkė ir įvairių renginių vadovė. 1967 m. Kraštų kompleksas buvo uždarytas ir, mokytojai S. Mulvainaitėi išvykus, B. Pilkauskaitė skiriama Roblių mokyklos vedėja. 1975 m., sumažėjus mokinių skaičiui, Roblių mokykla uždaryta.

*Roblių pradinės mokyklos mokytoja Stasė
Mulvainaitė su savo mokiniais. 1955 m. Iš aut.
albumo*

*Šetekšnių pradinės mokyklos mokytoja Emilija
Šukienė (kairėje) su mokiniais. 1960 m. Iš aut.
archyvo*

Uvainių pradinės mokyklos mokytoja Palmira Savickienė su mokiniais. 1972 m. Iš aut. archyvo

Šetekšnių pradinė mokykla

1948 m. Šetekšnių kaime, Petrausko sodyboje, buvo atidaryta mokykla. Pirmasis mokytojas – Vytautas Vilutis. Mokinių buvo apie 30; jie mokyklą lankė iš Šetekšnių, Ažūmiškio, Griškiškio ir kitų kaimų. 1950 m. V. Vilučiu išvykus, buvo paskirta mokytoja Emilija Šukienė. 1952 m., padaugėjus mokinių, paskiriama antroji mokytoja – Stasė Kalnietytė. 1960 m. S. Kalnietytė išvyko, o į jos vietą paskirta mokytoja Danutė Balaišienė. 1961 m., sumažėjus mokinių, pasiliko dirbti tik mokytoja E. Šukienė; ji dirbo iki 1972 m., nes dar labiau sumažėjus mokinių mokykla buvo uždaryta.

Uvainių pradinė mokykla

Uvainių kaime mokykla buvo atidaryta 1930 m. Juozo Juknos sodyboje. Mokyklą lankė apie 20 mokinių iš Uvainių, Beržūonių, Degėnių, Martiniškėnų, Sālagalio kaimų. Pirmasis mokytojas Stasys Misiūnas čia dirbo iki 1940 m. 1940 m. mokykla buvo padalyta į dvi mokyklas – Uvainių ir Martiniškėnų.

Uvainių mokykla buvo perkelta į valstiečio Balio Gasiūno trobą. 1940–1972 m. čia dirbo mokytojai: J. Vanagas, S. Mikulčius, J. Pugžlys, P. Švelnys, D. Mockutė, O. Stumbrytė, P. Savickienė. 1972 m., sumažėjus mokinių, mokykla uždaryta. Uždaryta buvo ir Martiniškėnų mokykla.

Augustinavos pradinė mokykla

Mokykla atidaryta 1951 m. Čia buvo paskirtas dirbti mokytojas Leonas Grabauskas. Mokinių buvo apie 30. Mokyklą lankė Augustinavos, Meldeikių, Rybōkų, Jūnokų kaimų vaikai. 1953 m. mokytojas L. Grabauskas buvo perkeltas į Panemu-

*Augustinavos pradžios mokyklos mokytoja Vanda Žvirblienė su mokiniais. 1958 m.
Iš aut. archyvo*

nėlio septynmetę mokyklą, o į Augustinavos mokyklą buvo paskirta mokytoja Vanda Žvirblienė (Šimkūnaitė).

1972 m. „Atžalyno“ kolūkis pradėjo vaikus vežioti į Panemunėlio vidurinę mokyklą, ir Augustinavos mokykla buvo uždaryta.

Jurkupių pradinė mokykla

1930 m. Lukiškių kaime, R. Mačiulio sodyboje, buvo atidaryta mokykla. Pirmasis mokytojas buvo Antanas Čiurlys, jis čia dirbo iki 1940 m. Tikybą dėstė Skapiškio kunigas I. Gaučiūnas. Mokykloje buvo apie 30 mokinių. Ją lankė Lukiškių, Ažumiškio, Jurkupių kaimo vaikai. 1940 m. mokykla buvo iškelta į Ažumiškio kaimą, kurioje iki 1943 m. dirbo ir mokytojas A. Čiurlys, vėliau – A. Cicėnas. 1944 m. mokykla buvo perkelta į Jurkupių kaimo Nakučio sodybą. Mokyklą lankė Jurkupių, Ažumiškio, Gučiūnų, Lukiškių kaimų vaikai. Mokinių buvo 25–30. Mokykloje 1944–1972 m. dirbo mokytojos: Grigaravičienė, E. Lenkšutė, J. Pleštytė. 1972 m., sumažėjus mokinių, mokykla uždaryta.

Menant Panemunėlio progimnaziją

Libertas Klimka

Panemunėlio krašto švietimo istorijos pradžia siejama su labai ryškia kunigo Jono Katelės (1831–1908) veikla¹. Jam 1878 m. atvykus klebonauti į Panemunėlį, čia tebuvo rusiška „liaudies“ mokykla. Geležinkelininkų vaikams 1907 m. rusiška mokykla buvo įsteigta ir stoties gyvenvietėje. Joje taip pat galėjo mokytis ir aplinkinių kaimų valstiečių vaikai. Kunigas J. Katelė buvo draudžiamų lietuviškų knygų platiniojas, daraktorių mokyklėlių steigėjas ir rėmėjas, lietuviškų vakarėlių organizatorius. Jo šviečiamoji, kultūrinė veikla paliko nepaprastai gilų pėdsaką vietinių valstiečių sąmonėje: tapo suformuota pagarba mokslui, šviesai, lietuvybei. Kunigo žodis, jo patarimai būdavo priimami besąlygiškai². Slaptosios daraktorių mokyklėlės J. Katelės rūpesčiu veikė Moškėnų, Juřkupių, Šetėkšnių, Tindžiūlių, Vilių, Roblių ir kituose kaimuose. Įdomu, kad kunigas ypač mergaites skatino mokytis, kad ateityje jos galėtų mokyti rašto ir savo vaikus.

1918 m. lapkričio mėnesį Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje buvo atidaryta lietuviška pradinė mokykla ir įkurdinta malūnininko M. Neniškio pastate³. Mokinių susirinko apie trisdešimt, mokė iš Rokiškio atvykęs mokytojas Juozas Meilus. Vėliau jį pakeitė Ona Stoškienė mokytojavo čia šešerius metus. 1922 m. netolimame Klišių kaime pradėjo darbą ir antrasis 4 skyrių komplektas. Mokykloje mokėsi apie 80 moksleivių. Ten mokytojavo Jonas Vilutis. 1930 m. jis savąjį komplektą perkėlė į gyvenvietėje pasistatydintą nuosavą namą. Lygiai taip pasielgė ir mokytojas Stasys Kaušakys.

1936 m. geležinkelio stoties gyvenvietėje atidaroma jau 6 skyrių pradinė mokykla. Pastacių erdvų plačialangį pastatą, jį pavadinama kraštiečio Lietuvos ministro pirmininko Juozo Tūbelio vardu. Vedėjauti joje paskirtas mokytojas Vladas Varaneckas. Mokyklos bendruomenė aktyviai reiškėsi visuomeniniame gyvenime: veikė skautų, jaunlietuvių, jaunųjų ūkininkų organizacijos, Vilniui vaduoti sąjungos skyrius; būdavo rengiamos sporto šventės.

Pirmosios sovietų okupacijos metu mokykla patyrė skaudų smūgį: į Sibirą buvo išstremti mokytojai Juozas ir Elena Noreikevičiai su vaikais. Vokiečių okupacijos metais, nepaisant sunkių sąlygų, mokykla sugebėjo plėtoti savo veiklą. 1942 m. buvo įsteigtas septintasis skyrius, kurio mokymo programa buvo praktinė, artima žemės ūkio mokykloms. Vėliau programa buvo keičiama, papildant gimnazijos trečiosios klasės kursu.

Frontas priartėjo 1944 metų vasarą; geležinkelio stočiai grėsė aviacijos ir artilerijos smūgiai, o mokykla – visai šalia stoties. Vedėjas Juozas Miškinis ir mokytojai stengėsi išgelbėti, kas tik įmanoma: langus apklijavo popieriaus juostomis, mokymo priemones ir pianiną suslėpė ūkiniame pastate. Karo veiksmams praūžus, sugrižusius pedagogus pasitiko klaikus mokyklos vaizdas. Šalia

¹ Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, Kaunas, 1934.

² Ši teiginį gali paremti ir autoriaus šeimos istorija: Kazimieras Klimka, tik 4 ha savininkas Kavolių kaime, vienintelį sūnų Alfonsą išleido į mokslus, nes kitados buvo kunigo J. Katelės pagirtas už protingus atsakymus. 1943 m. jo žmona Marcelija gautus už parduotą karvę pinigus atidavė sūnui Lietuviškajai enciklopedijai išigyti.

³ Mokytojos Onos Stoškienės prisiminimai, *Panemunėlio mokyklos kraštotyros muziejus*.

sprogusi bomba išdraskė pastato kampa, o smūginė banga išdaužė visus langus; nubyrėjo lubų tinkas, sudužo stogo čerpės. Vidų nusiaubė kareivos, o vietiniai gyventojai išsinešiojo duris.

Mokykla darbą atnaujino 1944 m. spalio 1 d. buvusios girininkijos patalpose. Mokinių susirinko apie šimtą. Ryžto mokytiis būta didelio: nors iš pradžių veikė tik trys skyriai, užsimota siekti progimnazijos apimties. Tam pritarė ir Rokiškio švietimo skyrius. J. Miškiniui išvykus dirbti į Vilnių, visi mokyklos remonto rūpesčiai atiteko naujai paskirtai direktorei Onai Klimkienei⁴. Jai pavyko, galima sakyti, padaryti stebuklą: tebevykstant karui, gauti stiklo langams. Kaip tas remontas vyko, savo prisiminimuose rašo mokytoja Ona Naujokaitienė-Skipskienė:

*Panemunėlio progimnazijos
direktorė Ona Klimkienė.*

Apie 1946 m. Iš aut. archyvo

„Medžiagoms pirkti reikėjo pinigų, o jų nebuvo. Taiigi buvo nupirkti iš gyventojų jaučiai, kuriuos paskerdus mėsa buvo vežama parduoti į Rygą. Uždirbti už parduotą mėsą pinigai buvo naudojami mokyklos remontui. Jurkupių kaimo gyventojas Nakutis paaukėjo vinių stogui apdengti“⁵.

Mokymas suremontuotoje mokykloje prasidėjo 1946 m. pradžioje, po žiemos atostogų. Antrame mokyklos aukšte keletas kambarėlių buvo įrengti mokytojams gyventi; ten įsikūrė direktorė O. Klimkienė su sūnumi ir mokytojos V. Mažeikytė ir J. Jurgelionytė. Nelabai prašmatnus buvo ten gyvenimas: stiklo užteko tik viengubiems langams, tad pagalvės žiemos rytmetį apšarmodavo; pasišviečiama vakarais būdavo trofėjinėmis vokiečių apkasų spingsulėmis. Kad būtų lengviau prasimaitinti, direktorė nusipirko ožką, laikė ją ūkiniame mokyklos pastate.

Vaikai klasėse žiemą sėdėdavo su paltais. Tačiau mokytojų būta darbščių, atsivadusių savo profesijai. Mokykla greit įgavo gerą vardą, joje buvo leista laikyti eksternu egzaminus už keturias progimnazijos klases. Normalaus, prasmingo gyvenimo troškimas išsiliejo meninės savi veiklos forma. Mokykla turėjo salę, kurioje dažnai vykdavo vakarai su meninėmis programomis. Salei apšviesti mokykla skolindavosi iš Linų fabriko karbitinę lempą. Didžiulio pasisekimo sulaukė pirmą kartą pokariu mokytojų pastatyta S. Kymantaitės-Čiurlionienės pjesė „Pinigėliai“. Ją režisavo mokytoja Valė Mažeikaitė.

Kolektyvo būta draugiško, sveiko. Kartu švėsdavo metų šventes, tradicines

⁴ Ona Klimkienė (1909–1976), šio straipsnio autorius mama, nebuvo pedagogė, bet vienintelė iš Panemunėlio mokytojų turėjo aukštąjį išsilavinimą: buvo baigusi Kauno Vytauto Didžiojo universitete ekonomikos studijas. Karo metus praleido Kavolių kaime pas vyro Alfonso Klimkos (1904–1974) tėvus. Frontui užėjus sodyba buvo sudeginta, tad teko glaustis pas kaimynus. Sunkiomis sąlygomis atstatant nusiaubtą mokyklą, O. Klimkienė parodė neeilinius organizacinius gebėjimus. 1947 m. ji paliko Panemunėlio progimnazijos direktorės pareigas ir išvažiavo pas vyrą teisininką, paskirtą dėstyti Vilniaus universitete. Vilniuje vadovavo S. Nėries mergaičių vidurinei mokyklai, Mokytojų tobulinimosi institutui, „Minties“ leidyklos Gamtos mokslų redakcijai.

⁵ Panemunėlio mokyklos istorija, pagal mokytojų prisiminimus, *Panemunėlio mokyklos kraštotyros muziejus*, 2003.

Užgavėnės, Velykas. Gyvumo įnešdavo mokytojų Stepo ir Bronės Skrivelių muzikavimas, Vytauto Šukio išdaigos. Tiesa, peržengti linksmybių ribas buvo neleistina – vienkartinio „Tarakono“ sienlaikraščio piešiniuose bus atpažinti visi vakarėlio „didvyriai“⁶.

Kolektyvas bendromis jėgomis stengdavosi kaip nors išsisukti nuo sovietmečių būtinų ideologinių prievolių ar bent jas atlikti formaliai. Mokytojai būdavo verčiami dirbti rinkiminėse komisijose, paskolų pasirašymo kampanijose, rinkti parašus prie padėkos laiško draugui Stalinui, agituoti žmones stoti į kolūkius. Gal tik kartą šiose prievolėse mokytojų darbuotasi su tam tikru entuziazmu, – iškėlus direktorę O. Klimkienę kandidatė į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. Net portretą mokytojų iniciatyva Vladas Naujikas perpiešė iš nuotraukos... Mokykloje nebuvo sukurta komjaunimo organizacija, niekas nepersekiojo lankančių bažnyčią. Nuo prieškario buvo išlaikyta šv. Velykų tradicija – kiekviena klasė dovanodavo mokytojams margučių kraitelę. Pasak mokytojos O. Skipskienės, mokyklos reikalai būdavo sprendžiami kolektyviai, pasitarus, o pedagogų tarybos posėdžių protokolai surašomi reikalui prispyrus, prieš inspektorių vizitą.

O apylinkėse vyko žūtibūtinė rezistencinė kova... Keletą kartų susišaudymai vyko ir pačioje stoties gyvenvietė-

Panemunėlio progimnazijos mokytojai atsiseikina su direktore O. Klimkiene (1-oje suaugusiųjų eilėje iš kairės 3-ia). 1947 m. Iš aut. archyvo

⁶ Šios ir kitos smulkmenos užfiksuotos direktorės sūnaus Liberto, gimusio 1940 m., vaikiškai imlijoje atmintyje. Žinoma, gali būti interpretacijos netikslumų, todėl autorius stengėsi derinti savuosius ir mokytojų rašytinius prisiminimus, saugamus mokyklos kraštotyros muziejuje.

je. Visus žmones, mokinius sukretė šiurpus žuvusių 1946 m. gruodį dvylikos partizanų kūnų išniekinimas aikštėje prie *stribynės*, įsikūrusios Neniškio malūne. Ten vykdavo ir žuvusių „liaudies gynėjų“, sovietų valdžios aktyvistų laidotuvių mitingai. Stotyje iš ešelonų išlipdavo demobilizuoti kareiviai ir duoneliautojai; pasitaikydavo plėšimų. Du tokie kareivos mokyklos kieme pasismagindami nušovė gandrų; tada ir vaikai suprato, kad nieko gero iš „nugalėtojų“ nesulauksime. Įtamos, netikrumo dėl ateities būta su kaupu... Mokytojas S. Skrivelis areštuotas kone metus prabuvo Vilniaus Lukiškių kalėjime. Kitiems bendradarbiams pavyko laimingai išgyventi tą sunkmetį ir sėkmingai dirbti kaskart vis stiprėjančioje Panemunėlio stoties mokykloje. 1948-aisiais progimnazija tapo septynmete, o 1954 m. – vidurine. Į naujas aukštumas mokyklą vedė ilgametis jos vadovas Juozas Pranckūnas. Jo didžiulėmis pastangomis, gražiai išjungus ir gyvenvietės bendruomenei, mokykla įsikūrė naujame pastate. Senasis progimnazijos pastatas dar ilgai tarnavo moksleivių bendrabučiu; gaila, kad tapo apleistas ir nugriautas, – nebedaug turime išsaugoję prieškarinio mokyklų tipinių pastatų.

Iš buvusios moksleivės prisiminimų

Jadvyga Zelenkauskienė (Marcijonaitė)

Panemunėlio geležinkelio stotis buvo mažas judrus miestelis. Į ją ateidavome vieškeliu pro linų fabriką. Paėjus iki mokytojo Jono Siminonio prabangaus namo, kuris rusams „išlaisvinus“ miestelį tuojau tapo pradine mokykla, pasirodydavo centrinė miestelio aikštė, kurios gale stovėjo didžialangė dviejų aukštų mokykla. Aikštėje priešais mokyklą vykdavo šventiniai susibūrimai, demonstracijos, saviveiklos pasirodymai.

Svarbiausia vieta miestelio gyventojams buvo geležinkelio stotis, priešais kuria tvarkinga gyvatvorė juosė visiems reikalingą vandens pompą. Stoties peronas buvo virtęs vakarinių pasivaikščiojimų vieta, čia kas vakarą rinkdavosi pasipuošę žmonės ką nors išleisti, sutikti, susitikti ar šiaip pažiopsoti belaukiant keleivinio traukinio. Traukiniais važiavo arba prievarta buvo vežami miestelio ir apylinkių gyventojai, kareiviai, belaisviai, tremtiniai, pabėgėliai rusai iš karo nusiaubtų vietovių, mokiniai, studentai, kaliniai. Žmonių buvo pilna ne tik prekiniuose vagonuose, bet ir ant atvirų platformų. Vienu metu dažniausiai ten buvo vargana, utėlėta minia, o nuo apgriauto stoties pastato į šalis tęsėsi išmatomis apšnerkšti plotai. Stotis gelbėjo keleivius vandeniui ir ta reikalinga vieta, ir visam laikui pamiršo gražias pasivaikščiojimų tradicijas.

Priešais stoties pastatą, kitoje aikštės pusėje, stovėjo tarnybiniai ir gyvenamieji pastatai, gyveno ir turėjo parduotuves žydai. Vokiečių armijai artėjant nedidelis, liūdnai atrodantis jų pulkas iškeliavo vieškeliu Rokiškio kryptimi, o likusieji su vaikais, lydimi ginkluotų vyrų, šiuo keliu nuėjo okupavus kraštą vokiečiams.

Sankryžos kampe, prieš pat mūsų mokyklą, stovėjo dviaukštis pono Petronio namas, o už to namo, palei gatvę, kuri veda į Rukšių pusę, stovėjo miestelio, kartu ir mokyklos, biblioteka, joje dirbo mokyklos direktoriaus žmona ponია Miškinienė. Bibliotekoje buvo labai daug knygų. 1944-ųjų vasarą praūžus frontui, liko tiktai palei aikštę stovėjusių namų ir bibliotekos griuvėsiai, kurie buvo išvalyti ir išvežti, o visas šis didelis kampas užžėlė žole. 1948-ųjų rudenį čia buvo suguldyti kareiviams šukuojant miškus iš bunkerių išvaryti ir sušaudyti Lietuvos partizanai. Lavonus atveždavo sunkvežimiu ir suguldydavo eilėmis, išvažiuodavo ir vėl atveždavo. Iš mūsų klasės viskas gerai matėsi. Mes spoksojom, bet niekas nieko nekalbėjo. Kažkaip buvo pranešta, kad negalima prie jų eiti, nes pavojinga. Paskui juos aplijo rudens lietūs, nuplovė kraujus ir susigėrė į žemę, po to jie sušalo, vėliau juos apsnigo. Nors žiūrėjom kasdieną, bet nematėme, kad kas nors prie jų ateitų. Klasėje irgi apie juos nekalbėjome, tik tylomis žiūrėjome. Paskui jie dingo. Dabar, jei kada pravažiuoju pro šį kampą, vis pagalvoju, dar niekas čia namo nepasistatė, nors pats miestelio centras, tikriausiai bauginasi, kad jaunų, stiprių vyrų sielos pamatų nejudintų.

Pokario metai buvo skausmingi. Tai buvo dvišalė, arši, kruvina, skirtingų ištikinimų žmonių, kažkodėl norinčių įrodyti savo galią ir galimybes, kova. Todėl laidojom pavienius ir šeimas, o jeigu koks viršesnis būdavo nukautas, atvažiuodavo orkestras net iš Rokiškio, o vaikai džiaugdavosi, kad nebus pamokų.

Mokykloje guodėme dvi našles Bieliūnienės, kurioms sovietų valdžia paskyrė vieną klasę gyventi, nes jos bijojo būti Vaičiūnų kaime. Tada dar nežino-

Panemunėlio progimnazijoje pastatyto Š. Pero „Pelenės“ spektaklio artistai. 1947–1948 mokslo metai. Iš aut. archyvo

jau, kad Kazys Bieliūnas iš Vaičiūnų k. ir jo bendramintis Pranas Kriščiukas iš Panemunėlio bažnytkaimio, apsimetę gydytojais, surašė mano tėvui melagingą mirimo aktą, kurį Panemunėlio strībų vadas pateikė Lietuvos SSR Vidaus reikalų liaudies komisariatui (tas paaiškėjo iš Lietuvos ypatingajame archyve surasto dokumento). Mano tėvas buvo žiauriai nukankintas tardymo metu 1945 m. liepą, nes privalėjo kažką prisipažinti ir išduoti, bet neišdavė. O minėti „gydytojai“ irgi žuvo, tik jų mirtis buvo lengvesnė ir trumpesnė. Vienas buvo partizanų sušaudytas, o kitas rastas medyje pakartas ar pasikoręs. Vis dėlto norėčiau paminėti, kad tėvą įdavė ne jie, o dar didesnis parazitas iš Baltakaičių k., Šiktarovas, kurį „priglobė“ Lietuvos partizanai ir nuskandino Notigalės ežere. „Tuda tibi e doroga, Šiktarovai!“ („Taip tau ir reikėjo, Šiktarovai!“).

Kai aplinkui siautėjo mirtis, mokykla buvo tarsi baimės ir nelaimių atsvara. Mokytojai dirbo ne tik pamokose, bet užimdavo ir mūsų laisvalaikį. Ypač aktyvus buvo dramos būrelis. Man irgi teko suvaidinti „Dėdės Tomo trobelėje“ ponų Sanklerų dukterį Ievutę, vėliau vaidinau „Pelenėje“. Miestelio gyventojai labai mėgo lankyti mūsų spektaklius. Salė visada būdavo sausakimša, o koridoriuje šurmuliudavo ant taburečių ir pagalių pasistiebę žiūrovai. Todėl mes labai stengdavomės. „Pelenei“ mokytojos suskolino prezidento Smetonos laikų ponių balines suknius, todėl karaliaus rūmų pokylis buvo tikrai prabangus. Veikalus režisuodavo lietuvių kalbos mokytoja Valė Janavičienė (Mažeikytė), o dainas ir chorą parengdavo mokytojas Stepas Skrivelis. Daugiau nei metus jis buvo suimtas, grįžo jau pražilęs ir atrodė pavargęs,

bet vėl dirbo mokykloje. Kai salėje sėdėdavo uniformuoti vyrai, o kareivėliai iš automatų šaudė Lietuvos partizanus, mes scenoje chorą traukėm:

*„...tobie liubimaja, rodnaja armija,
šliot naša rodina piesniu priviet.“*

Klasėje vienas iš kito nusirašinėjome tremtinių dainas ir pusbalsiu mokėme vienas kitą jų melodijas.

Mokytojai ir miestelio gyventojai darniai bendravo. Pedagogai su miestelio jaunimu statydavo bendrus dramos spektaklius. Taip mokykla kartu su miestelio aikšte traukė į save visų dėmesį lyg tikras miestelio kultūros židinys.

Panemunėlio Jono Katelės mokykla

Violeta Alekniėnė

Panemunėlis nuo Jono Katelės atvykimo išgarsėjo mokslo šviesa. Tos šviesos kelias ilgas ir sunkus, turtingas ir prasmingas. Kaip žmogus vaikšto per gyvenimą dalindamas savo mintis, taip ir mokykla su čia dirbusiais mokytojais į gyvenimą išleido gimtosios parapijos vaikus. Vienų mokytojų čia prabėgo jaunystė, kitų dešimtmečiai, kitus jau amžinam poilsiui priglaudė žemė. Panemunėlio mokykla iki 2001 m. liko ta pati, tik joje dirbę mokytojai ir besimokę mokiniai buvo skirtingi. Vieniems prie mokyklos jazminų krūmas žydėjo, kitiems užaugo sidabrinės eglės. Tik mokyklos kiemo viduryje auganti liepa per visą mokyklos gyvenimo laiką buvo vienoda.

Panemunėlio pradžios mokyklos atsiradimo istorija susijusi su carinės Rusijos vykdyta švietimo politika. Po 1831 metų sukilimo numalšinimo švietimo politika ypač sugriežtėjo. Tautos švietimu, kaip ir anksčiau, rūpinosi Bažnyčia. 1841 metais iš vyriausybės buvo gautas leidimas steigti prie bažnyčių parapines mokyklas¹. Panemunėlyje pradinė mokykla įsteigta, kai šį darbą pradėjo kuruoti vyskupas Motiejus Valančius. Kaimiškose vietose nebuvo patalpų kur steigti mokyklas, trūko pinigų geresniems mokytojams pasamdyti. Vyskupas M. Valančius prie parapinių mokyklų steigimo stengėsi pritraukti dvarininkus.

Minėtam vyskupui pradėjus rūpintis švietimu, Panemunėlyje gyveno dvarininkų Stravinskų šeima. Seserų Jadvygos ir Bronislavos Stravinskaičių rūpesčiu apie 1854 metus pradėjo veikti pradinė mokykla.

„Daugiausia mokslo tekdavo dvaro tarnų ir kumečių vaikams. Dvaro virtuvėje prie ilgo medinio stalo susėdę jie mokydavosi slebizavoti [skaityti] lietuviškai, rašyti, skaičiuoti. Mama yra sakiusi, kad į mokyklą patekdavo ir gabesni kaimo ūlyčių vaikai. Kaip jie ten patekdavo, niekas nėra man pasakojęs“².

Manoma, kad pirmoji mokykla galėjo veikti dvare arba klebonijoje. Nors ir labai stropiai dvarininkaitės mokydavo Panemunėlio parapijos vaikus, tačiau jos negalėjo pasiekti gerų rezultatų.

Rusifikacinė politika, kurios vienas iš tikslų buvo tai, *„kad rusų kalba būtų ne tik mokymo priemonė, bet kad ji paliktų visų gyventojų šeimos ir maldos kalba“³*, pasiekė ir Panemunėlį.

Rusinimas pirmiausia pradedamas nuo lietuviškų pradžios mokyklų uždarymo ir rusiškų steigimo. *„1866 metais Kauno gubernijoje įsteigta 18 rusų mokyklų. Tais pačiais metais panaikinamas ir valdiškų valstiečių švietimo reikalams imtas mokestis ir anksčiau įsteigtos tų pačių valstiečių vaikams pradžios mokyklos pavedamos taip pat švietimo direkcijos priežiūrai“⁴*. Iš Rokiškio apie 1867 m. į Panemunėlį atkeliama rusų

¹ Alekna A. *Žemaičių vyskupas M. Valančius*, Kaunas, 1923, p. 49.

² Pekšienė E. Prisiminimai apie Panemunėlio dvarą, 1998, *Rokiškio krašto muziejus* (toliau – RKM), b. 90, p. 1.

³ Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, Vilnius, 1992, p. 151.

⁴ Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, Kaunas, 1934, p. 108.

pradžios mokykla. Rusų pradžios mokykla miestelyje pastatyta visai netoli bažnyčios. Tai buvo dviejų dalių didžiulis medinis namas. Į bažnyčios pusę esančioje dalyje įrengiamos klasės, o kitoje patalpos pusėje – butai mokytojams. Pastačius naują mokyklą, pamažu pradėjo plėstis miestelio centras.

Panemunėlyje mokslas niekuo nesiskyrė nuo kitų rusų pradžios mokyklų. Rusų valdžia negailėjo pinigų įvairioms mokslo priemonėms ir vadovėliams. Vadovėliuose „buvo daug mokomosios medžiagos, pritaikytos rusų dvasiai Lietuvos sodžiuose skleisti“⁵. Tai gerai žinojo vyskupas M. Valančius. Jo išventinti kunigai, atvykę dirbti į atokias parapijas, ėmėsi darbo. Organizuojant „vargo mokyklų“ darbą reikėjo turėti mokymo priemonių, vadovėlių, ne vieną ištikimą talkininką. Tai žinojo ir kunigas Jonas Katelė. Įvairiapusė jo veikla, pasirodo, buvo veiksmingesnė už carinės Rusijos sukurtas priemones: vaizdingus vadovėlius, skaičiuotuvus, pastatytą naują pradžios mokyklos pastatą.

Dar neįsteigus slaptų mokyklų, švietimo darbą Panemunėlio parapijoje kunigas Jonas Katelė pradėjo nuo giesmių ir dainų, gegužinių pamaldų, pavienių apsilankymų sodžiuose.

„Sujudinęs žmones, įgijęs jų pasitikėjimą ir netgi meilę, tik po pusantų metų buvimo Panemunėlyje kasdien pradeda lankyti parapijos sodžius, pats padėdamas mokyti žmones“⁶.

„Ir užkrėtė jaunus žmones mokslo liga. Visi, susimetę į būrelius ar atskirai, skaitė, rašė, skaičiavo. Jauniems žmonėms liepdavo atnešti atliktas užduotis į bažnyčią. Eidavusios mergaitės sekmadienį į bažnyčią su sąsiuviniais. Susėda pailsėti ir pasiklojusios sąsiuvinius lygina, kurios gražiau parašyta, arba grėbia sieną ir pamiškėje turi daugybės lentelę ir mokosi“⁷. „Mano tėvelis, mėždamas mėšlą, šakių antru galu vedžiodavo rades mėšlinoje žemėje“⁸.

Išmokę rašyti, mokiniai igūdžius tobulindavo savarankiškai.

Miestelio jaunimą ir gabesnius mokinius iš kaimų pradėjo mokyti klebonijoje, dažniausiai sekmadieniais po mišių. Gerai apmąstęs, jis žinojo, kad ateityje išmokyti jauni žmonės bus daraktoriai, knygų perrašytojai. Panemunėlio parapijoje taip ir nutiko. Gabieji mokiniai mokėsi ir individualiai. Apie švietimą Panemunėlio parapijos ganytojas kalbėdavęs visur: per pamokslus, susitikus klebonijoje, einant išpažinties, lankydamasis su šv. Sakramentais. Tėvus paveikdavęs griežtas kunigo reikalavimas, kad vaikus išpažinties priimsiąs tik jiems išmokus skaityti ir rašyti. Sutuokdamas jaunavedžius nepamiršdavo paklausti apie mokslą.

„Vargo mokyklose“ paruošti daraktoriai pirmiausia mokė skaityti ir rašyti. Pagrindinis visų darbų pagalbininkas buvo knygų perrašytojas, platintojas, klebonijos ūkio prižiūrėtojas, knygnešys Jonas Šarkauskas. Labai stropiai daraktorių darbą dirbo Teresė Kupetytė, Karolina Jagaitė, Elena Mekuškaitė, Marijona Jurgelionienė (Gasiūnaitė), Felicija Bieliūnaitė, Veronika Šemaitė. Iki pat savo mirties tal-

⁵ *Ten pat*, p. 112.

⁶ *Ten pat*, p. 131.

⁷ Vajėga J. Kun. Jonas Katelė – žmonių svieto idealas, *Tautos mokykla*, 1933, nr. 10, p. 178.

⁸ Kreizienė G. Prisiminimai, 1999, *RKM*, b. 90, p. 3.

kino dvarininkė Jadvyga Stravinskaitė. Svarų įnašą sunkioje mokslo siekimo dirvoje paliko trumpai vikaru dirbęs Aleksandras Štombergas. Atvykęs į Panemunėlį kiekvienas vikaras rusų pradžios mokykloje dėstė tikyba. Rusas, girtuoklis mokytojas Majeuskis „*sumanė vaikams ir jaunimui dalyti rusų raidėmis išspausdintas maldaknyges, vadinamuosius „Altarikus“*“⁹. Tam pasipriešino A. Štombergas. Jaunam, veikliam vikarui teko palikti Panemunėlį ir išvykti į Kuršą.

Vikarai nuolatos keitėsi. Ilgiau dirbo Karolis Perekšlis, Povilas Dogelis. Sensančiam kunigui ypač padėjo P. Dogelis.

„Vargo mokyklose“ pramokus skaityti, rašyti, skaičiuoti buvo dėstoma matematika, geografija, istorija. Nesant spausdintų vadovėlių, išskyrus elementorius ir skaitymo knygas, kunigas Jonas Katelė kreipėsi į Lietuvos inteligentus pasauliečius ir kunigus, prašydamas tų vadovėlių gaminti. Taip atsiranda kunigo J. Žebrio „Geografija arba žemraštis“, Jono Spudulio aritmetikos „Užduotynas“ ir t. t.¹⁰

Uždavinius ir geografijos tekstus gabesnieji mokiniai nurašydavę iš rusiškų ir lenkiškų vadovėlių. J. O. Širvydo teigimu, buvo vartojami Gailučio uždavinynas, Seireikos gramatika, „Szkala dėl pavargėlių ir siratų“. Istorijos mokydavosi iš Zantryko ir Skirmuntaitės parengtų vadovėlių.

*„Skaičiavimo mokslui turėdavę lenteles, grifelius, specialias daugybos lenteles. Geografijai buvo vartojamas gaublys ir žemėlapiai – žemeraščiai. Iš skaičiavimo praeidavę visus keturius veiksmus „trupskaitlius“ (trupmenas) ir net procentus“*¹¹.

*„Kartą kunigui Pauliukui Moškėnuose tekę pasiklaudyti, ką mokiniai moka. Kad ėmę skaityti visas JAV valstybėles ir jų sostines, nes ir pats jų vardų nebuvo dar girdėjęs“*¹².

Lietuviškos spaudos draudimo panaikinimą 1904 m. ir leidimą mokyti lietuvių kalbos kun. J. Katelė sutiko jau smarkiai pasiligojęs. Gulėdamas ligos patale

*„vis teiravėsis apie mokymąsi. Kai Karolina Jagaitė priminusi, kad nebe laikas apie tai kunigui rūpintis, atsakęs: „Kol mažutis mano pirštelis krutės, tol aš rūpinsiuos, liepsiu“*¹³.

Dar gyvas būdamas bažnyčios komitetui įsakė pasirūpinti mokyklos sutvarkymu, nes parapijiečių vaikai privalo lietuviškai mokytis geresnėmis sąlygomis. Parapijos geradarys, sulaukęs 76 metų, 1908 m. gegužės 8 d. mirė. Palaidotas Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios šventoriuje. Bendražygiai pastatė paminklą, kuriame iškaltas tekstas iki šios dienos panemunėliečiams primena: „*Jis buvo Dievo ir žmonių mylimas, jojo atmintis palaiminta*“¹⁴.

Labai sunkus, sumanumo, išstvermės, meilės reikalaujantis švietimo darbas buvo atliekamas nepaisant jokių kliūčių. Sunku šiandien aprašyti visus

⁹ Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė...*, p. 164

¹⁰ *Ten pat*, p. 15, 158.

¹¹ Vajėga J. *Kun. Jonas Katelė – žmonių svieto idealas...*, p. 178.

¹² *Ten pat*, p. 178.

¹³ *Ten pat*, p. 179.

¹⁴ *Ten pat*, p. 177.

J. Katelės 36 klebonavimo metų nuopelnus ne vien panemunėliečiams, bet ir visai Lietuvai. Jo – kunigo ir pedagogo – darbus bei nuopelnus galima apibūdinti J. Vajėgos mintimi:

„Norėtum žmogus, kad visi Lietuvos mokytojai atvažiuotų į Panemunėlį ir išgirstų, kaip suaužę vyrai ir sulinkusios senutės dar tebemyli savo brangų mokytoją“¹⁵.

Nuosekliai išdėstyti Panemunėlio pradžios mokyklos istoriją nuo 1908 iki 1918 metų yra sunku, nes nėra išlikusių Pirmojo pasaulinio karo metų rašytinių šaltinių. 1962 m. Panemunėlio aštuonmetės mokyklos istorijoje minima, jog nauja mokykla buvo pastatyta 1908 m. ant senų pamatų. Kai kurie mokyklų inspektoriai mokyklos įkūrimo datą tapatina su rusų pradžios mokyklos atkėlimu į miestelį iš Rokiškio. Galima daryti išvadą, kad nuo 1908 iki 1920 metų mokykla buvo vieno komplekto ir vadinosi liaudies mokykla. 1919 m. joje mokėsi 34 mokiniai, dirbo mokytojas Jonas Kirstukas.

„Mokytojas gaudavo 580 rb; mokyklos aptarnavimui skirta 100 rb, smulkiam inventoriui 20 rb; iš viso išlaikyti skirta 740 rb. Mokyklos pastatas nuo atstatymo pradžios visiškai nepakitęs: susideda iš dvejų klasių, keturių mokytojų kambarių, virtuvės. Šalia yra malkinė. Baldai: suolų – 22, rašomų lentų – 2, stalų – 1, turi vieną dešimtinę žemės, ant kurios stovi jos medinis pastatas“¹⁶.

1919 m. lapkričio 29 d. mirus mokytojui J. Kirstukui, paskiriama laikinai dirbti Ona Ignatavičienė. Ji dėsto lietuvių kalbą, aritmetiką, gamtą, krašto mokslą, dainavimą, piešimą, istoriją ir geografiją. Skaitydami inspektoriaus įrašą apie jos darbą, sužinojome, kad visos mokymo dalykų žinios pateikiamos remiantis tik vadovėliais. *„Rašant diktantus vaikai neprotauja ir neatsižvelgia į praeities rašybos taisykles. Kartais vartojama kūno bausmė. Apskritai imant jos atliekamas darbas teduoda sėkmes visai menkas“¹⁷.* Tikrintojas siūlo mokytojai palikti šį kraštą ir išvykti dirbti kitur. Ką daugiau mokiniai veikdavo mokykloje, duomenų nerasta, nes to laikotarpio visi mokiniai jau seniai iškeliavo į Amžinybę.

1920 m. birželio 30 d. Panemunėlio pradžios mokykloje atsisakius dirbti Juozui Miškiniui vedėja skiriama Valerija Viliūnaitė. Nuo 1920 metų rugsėjo mėnesio trijuose skyriuose mokosi 70 mokinių. Jauna mokytoja turėjo reikiamą išsilavinimą – buvo baigusi aukštesniąją pedagoginę mokyklą ir „Ryto“ pedagoginius kursus. Be to, Rokiškio mokytojų vasaros kursų sąrašė 1920 m. liepos 12 d. yra V. Viliūnaitės pavardė¹⁸. Viena mokyti 70 mokinių V. Viliūnaitė negalėjo. Todėl nuo 1920 m. sausio 1 d. dirbti atvyksta Liucija Rimšaitė, o nuo tų pačių metų rugsėjo 1 d. – Ona Gladutytė.

„Ona Gladutytė, baigusi 5 moterų gimnazijos klases ir dvejus metus lankiusi mokytojų kursus, Liucija Rimšaitė, baigusi 4 progimnazijos klases, algos gauna 75 litus“¹⁹.

¹⁵Ten pat.

¹⁶Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 391, ap. 3, b. 1358, l. 145–147.

¹⁷LCVA, f. 391, ap. 3, b. 691, l. 53.

¹⁸Ten pat.

¹⁹LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1387, l. 89.

Trys jaunos panelės mokytojos parapijiečių vaikus mokė iki 1923 metų birželio mėnesio.

1922 m. nuo rugsėjo 11 d. keliuose skyriuose mokėsi 180 mokinių – stebėtinais dideliais skaičiais. Mokslo įstaigos išlaikymui valstybė skyrė 315 litų. Išaugus mokinių skaičiui didėjo mokyklos inventorius:

„23 suolai, 2 lentos, 2 stalai, 2 kėdės, kilnojamoji abėcėlė, geometrijos kūnai, 48 botanikos ir zoologijos paveikslai, 4 žemėlapiai, gaublys, barometras, termometras ir t. t.“²⁰.

Mokytojų darbą tikrines inspektorius gerai atsiliepė apie V. Viliūnaitės ir O. Gladutytės darbą. Jų pamokos gyvos, įdomios ir turiningos. L. Rimšaitės inspektorius nepagyre:

„Mokytoja tik elementariai susipažinusi su savo darbu, į pateiktus klausimus mokiniai atsakinėja skyrium, skaito mechaniškai, tvarkos nemoka palaikyti. Daviau jai patarimų rengtis geriau prie pamokų ir esant neaiškumų pasiklausti prityrusių savo draugių“²¹.

1923 m. mokslo metai dėl šalčių prasidėjo rugsėjo 8 dieną. Į pradžios mokyklos suolus sėdo 146 mokiniai. Su keturiais skyriais dirbo Feliksas Žikoris, Elzė Šapranauskaitė, Silverija Kiškytė.

„Žikoris Feliksas turi jaunesniojo mokytojo teises, Kiškytė Silverija baigusi miesto mokyklą Rygoje, mokytojauja šioje mokykloje pirmus metus, Šapranauskaitė Elzė, baigusi keturis gimnazijos kursus, mokytojauja apskritai šioje mokykloje pirmus metus“²².

Mokyklos pastatas visiškai nepasikeitęs, viduje esančios patalpos sudaro 120 m², o kiemas didelis – 400 m². Žemės plotas – 3,5 ha, jau pastatytas tvartas ir didesnė malkinė.

Su pirmu skyriumi dirbo E. Šapranauskaitė. Jos darbą tikrines inspektorius pažymėjo, kad mokiniai sunkiai skaito, rašo praleisdami ne tik raides, bet ir skie-menis, ji pati neaiškina sunkių žodžių, rašto darbus retai tikrina. Tačiau vaikai skaičiuoja puikiai.

Antrojo ir trečiojo skyriaus mokytojos S. Kiškytės pamokose apsilankęs tikrintojas ataskaitoje rašo:

„S. Kiškytė darbšti ir sąžininga, bet neturėdama nei kokių pedagoginių žinių darbą atlieka silpnai. Ji nusiskundė, kad mokyklos vedėjas F. Žikoris mokymo reikalu jai nieko nepadedą“²³.

Mokyklos vedėjas F. Žikoris vaikus moko gerai, tvarko mokyklos raštinę, bet auklėjimui, jaunų mokytojų dar-

²⁰Ten pat, l. 91.

²¹LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1398, l. 98.

²²Ten pat, l. 47.

²³Ten pat.

bui neskiria jokio dėmesio. Mokyklos darbą tikrinusio inspektoriaus išvada gana griežta:

„Trūksta tinkamos diplomatijos, nesugeba tarp mokytojų pašalinti esančių nepageidautinų papročių ir nesugeba pasitarti su kitais mokytojais“²⁴.

Rokiškio apskrities valdyba Lietuvos Respublikos švietimo ministeriją prašė nuo 1924 m. rugsėjo 15 d. įsteigti antrą komplektą. Tačiau mokykloje liko trys skyriai, mokėsi 72 mokiniai. Tais pačiais metais, remiantis Rokiškio apskrities švietimo komisijos nutarimu, Panemunėlio pradžios mokyklos vedėjas F. Žikoris buvo iškeltas į Čedasų pradžios mokyklą, o į jo vietą dėl šeiminių priežasčių atkėlė Mykolą Misevičių. Abiem mokytojams persikėlimo išlaidas padengė Panemunėlio pradžios mokyklos Tėvų globos komitetas.

Naujasis mokyklos vedėjas nuo pirmos darbo dienos išsiskyrė reiklumu mokytojams ir mokiniams, mėgo įvairią veiklą. Apie save prašyme Jo ekselencijai ponui švietimo ministrui rašė:

„1915 m. baigiau 4 klasių vidurinę mokyklą, 1916 m. 5 klases progimnazijos ir tais pačiais metais įstojau į Petrapilio politechnikumą, kur išbuvau 2 metus, t. y. iki 1918 m. spalio mėnesio. 1923 m. persikėliau dėl šeimyninių priežasčių Rokiškio apskritin, kur ir dabar mokytojauju“²⁵.

Kartu su M. Misevičiumi 1924–1925 m. m. dirba mokytojas Viktoras Bakanas. 1925 m. gegužės 30 d. pradžios mokyklų lankymo ataskaitoje nėra pateikta žinių apie ūkinę ir finansinę veiklą. Čia niekas nepasikeitė, tik sumažėjo mokinių. Plačiau aprašomas egzaminų laikymas ir mokytojo V. Bakano darbas. Kadangi pradžios mokyklos buvo Panemunėlio miestelyje ir Panemunėlio geležinkelio stotyje, tai prie jų pavadinimų rašydavo numerius: „Panemunėlio pradžios mokykla Nr. 1“, „Panemunėlio pradžios mokykla Nr. 2“. Gretimų mokyklų mokiniai baigiamuosius egzaminus laikė Panemunėlio pradžios mokykloje Nr. 1.

„Panemunėlio pradžios mokykla Nr. 1 turėjo egzaminams parengusi 14 mokinių, iš jų išlaikė 11. Panemunėlio pradžios mokykla Nr. 2 turėjo 6 mokinius, išlaikė 4, silpnai buvo paruošti iš gimtosios kalbos, krašto mokslo“²⁶.

Inspektorius V. Bakaną giria už gerus mokinių rezultatus, antrajame skyriuje vestą lietuvių kalbos skaitymo pamoką, kurioje buvo skaitomas ir vaizdžiai nagrinėjamas tekstas „Malūnas“. Mokytojas yra reiklus, sąžiningas. Stropiai ruošiasi pamokoms, kai kurias III–IV skyriaus žinias dėsto II skyriuje. Stebėtojas daro išvadą:

„Jei mokiniai tinkamai lankys mokyklą iki mokslo metų pabaigos, tai galima tikėtis, kad bus parengti egzaminams iš viso pradinės mokyklos kurso“²⁷.

²⁴LCVA, f. 802, ap. 18, b. 1, l. 1.

²⁵Ten pat, l. 2.

²⁶Ten pat, l. 4.

²⁷Ten pat, l. 7.

Panemunėlio pradžios mokyklos mokiniai ir mokytojai. Viduryje sėdi mokytojai (iš kairės): Jonas Lukštaraupis, mokyklos vedėjas Mykolas Misevičius, Antanas Tamošiūnas. 1926 m.

Panemunėlio pradžios mokyklos mokiniai ir mokytojai prie Šv. Juozapo Globos bažnyčios. Viduryje sėdi mokytojai: Stanislava Valasavičiūtė ir mokyklos vedėjas Mykolas Misevičius. 1927 m.

1925–1926 m. m. mokosi 50 mokinių. Su I ir II skyriais dirba Antanas Tamošiūnas, su III skyriumi – Jonas Lukštaraupis, su IV – M. Misevičius.

1926–1927 m. m. besimokančių vaikų padaugėjo trigubai – iki 145 mokinių. Iš Panemunėlio pradžios mokyklos iškeliamas J. Lukštaraupis, o į jo vietą paskiriama Stanislava Valavičiūtė. Ji buvo baigusi du mokytojų seminarijos kursus. I skyriaus B grupę ir III skyrių moko A. Tamošiūnas, II skyrių moko S. Valavičiūtė, I skyriaus A grupę ir IV skyrių moko M. Misevičius. Inspektorius, stebėjęs mokytojų darbą, ataskaitoje rašo:

„Mokytojas A. Tamošiūnas moka išskirti pamokos tikslus, mokiniai nuosekliai pasakoja, iš krašto mokslo jie silpnai paruošti, kitus dalykus žino patenkinamai. S. Valavičiūtės daiktų pažinimo reikalu nedaug padaryta, iš visų kitų dalykų mokiniai pamiršti. Mokinių auklėjimo reikalu mokytojo M. Misevičiaus gana daug nuveikta. Klasėje tvarka ir švara kuo geriausia. Bendrai imant mokyklos vedėjas stropiai dirba mokykloje“²⁸.

Mokyklos klasės buvo aukštos ir šaltos, įėjimai nepatogūs, vaikai neturėjo jokios žaidimų aikštelės. Tačiau vidaus patalpos išsiskyrė tvarkingumu, vietoje sudėtu inventoriu. Dokumentaciją mokyklos vedėjas M. Misevičius tvarkė be priekaištų.

1927–1928 m. m. mokinių vėl sumažėja, bet išlieka keturi skyriai. Toliau darba tęsia M. Misevičius, A. Tamošiūnas. Į kitą vietą iškelta S. Valavičiūtė. Panemunėliečiai sulaukia tik antrus metus dirbančio mokytojo Bronislovo Žebrausko. Mokslo metai prasidėjo rugsėjo 3 d. Į pirmą pamoką skambutis suskamba 9 val., pamokos tęsiasi iki 14 val. Pamokos laikas – 50 minučių.

I ir III skyrius moko B. Žebrauskas, II – A. Tamošiūnas, IV – M. Misevičius. Mokyklos darbą tikrinęs inspektorius trijų vyrų darbą vertina gerai:

„Vedėjas pamokose aiškino apie elektrą ir reikšmę gamtai. Su pagalba elektroninės mašinelės pamoką vedė sumaniai ir sąmojingai. Mokiniai visų dalykų paruošti gerai“²⁹.

1928 m. vasario 16 d. vyko Panemunėlio valsčiaus tarybos iškilmingas posėdis, jame buvo kalbama ir apie privalomą pradžios mokslą valsčiaus ribose. Posėdyje dalyvavo 14 narių ir buvo vienbalsiai nutarta nuo 1928–1929 m. m. įvesti valsčiaus ribose privalomą pradžios mokslą 7–14 metų vaikams. Protokolo išrašas 1928 m. balandžio 23 d. buvo išsiųstas Rokiškio apskrities pradžios mokyklų inspektoriui.

1928 m. Panemunėlio valsčiuje buvo *„4 mokyklos keturių skyrių, savų namų – 1, sandytių – 4, mokinių – 533, turėjo žemės – 2 ha, mokytojų vyrų – 8, moterų – 2“³⁰.*

1928–1929 m. m. mokykloje išlieka trys komplektai su keturiais skyriais. Mokinių padaugėjo. Iš viso mokėsi 110 mokinių. Inspektorius ataskaitoje nenurodo, kad pasikeitė pamokų laikas. Pamokos prasidėdavo 8 val. ir baigdavosi 13 val.

II ir IV skyrius mokė M. Misevičius, III – S. Valavičiūtė, I – Adelė Pulmickaitė. Visi

²⁸Ten pat, l. 3.

²⁹LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1445, l. 26.

³⁰LCVA, f. 802, ap. 18, b. 1, l. 17.

trys mokytojai dirbo be priekaištų. „Ypač gražiai rašo mokytojos A. Pulmickaitės pirmojo skyriaus mokiniai“³¹.

1929–1930 m. m. komplektų skaičius nesikeičia, tik labai padaugėjo mokinių – iki 134. Iš dokumento „Žinios apie Rokiškio apskrities pradžios mokyklas ir mokyklinio amžiaus vaikus“ sužinome, kad „1930 m. 7–8 metų vaikų skaičius išliko 83, 9–14 metų – 80, 1929–1930 m. m. – 109, mokyklos nebelanko 54 mokiniai“³².

1930 m. mokytojai privalėjo užsisakyti prezidento A. Smetonos raštus. Minėtus raštus užsisakiusių Rokiškio apskrities mokyklų mokytojų sąrašė 40 numeriu įrašytas M. Misevičius, 49 numeriu – A. Pulmickaitė.

1929 m. Panemunėlio valsčiuje jau buvo „6 mokyklos keturių skyrių, savų namų – 1, sandomų – 5, žemės 3 ha, mokinių – 584, mokytojų vyrų – 5, moterų – 3“³³.

Panemunėlio pradžios mokykloje vykdavo visuotiniai tėvų susirinkimai. Juose būdavo svarstomi šie klausimai: mokyklos aprūpinimas kuru, lėšų panaudojimas ir gavimas, remontas, patalpų nuoma. 1924 m. spalio 26 d. vykęs Tėvų globos susirinkimas nutarė nuomoti būstus iš pono Biknevičiaus palivarke ir špitolėj. Visa tai apmokėti pavedė mokyklos vedėjui M. Misevičiui. Tų pačių metų tėvų komiteto susirinkime mokyklos vedėjas pasiūlė, „kad tėvai padėtų spaliais užpilti lubas“³⁴. Kiekvienas tėvas, kurio vaikas lankė mokyklą, turėjo atvežti vieną maišą spalijų. 1924 m. lapkričio 9 d. į tėvų komitetą buvo išrinkti Jurgis Tumonis, Jonas Kurlinskas, Kazimieras Velbasys, Petras Jurgelionis ir Antanas Šarkauskas. Perskaičius tų pačių metų tėvų susirinkimų protokolus, galima daryti išvadą, kad buvo numatyta daug ką nuveikti, tačiau dėl valsčiaus darbuotojų abejingumo mažai kas mokykloje keitėsi.

Mokyklos pastate visi mokiniai netilpo, todėl tėvų komiteto nutarimu nuo 1924 m. rugsėjo 1 d. išnuomos patalpos K. Bulovo name. Namu savininkas vienai klasei apšildyti reikalavo 3 sieksnių malkų. Kadangi patalpos šaltos, mokyklos vedėjas prašė Rokiškio apskrities pradžios mokyklų inspektorių leisti su trečiuoju skyriumi dirbti po pietų.

Geromis gyvenimo sąlygomis negalėjo džiaugtis ir mokytojai. Kambariuose byrėjo tinkas, rūko krosnys. Kieme stovėjęs tvartas buvo panašus į pašiūrę. Susirinkęs Tėvų globos komitetas nutarė atlikti minėtų patalpų remontą ir dalies statybinių medžiagų prašyti mokinių tėvų³⁵.

Mokslo metų viduryje 1924 m. vasario 24 d. į Tėvų globos komitetą išrinkti: Jonas Kubilius, Jonas Kurlinskas, Mykolas Zizas, Jurgis Tumonis, Antanas Pranckūnas³⁶. Po metų Tėvų globos komitetas susirūpino inventoriaus išsigijimu, aplinkos sutvarkymu, pagalbinių patalpų statyba. Todėl 1925 m. kovo 22 d. susirinkime nutarta išigyti 12 suolų, 2 stalus, darželius aptverti 1 colio storumo ir 3 colių platumo štan-kietine [lentelių] tvorele, pastatyti malkinę pareikalavus iš valsčiaus valdybos medžia-gos sienoms, stogui, akmenų pamatams³⁷.

Statant malkinę pritrūko šiaudų ir akmenų pamatams. Tėvų globos komite-tui apsvarsčius šį klausimą, buvo prašo-ma tėvų pagalbos. Šeima nuo kiekvieno vaiko privalėjo atvežti po kūlį šiaudų³⁸. Nors ir labai sunkiai, bet pašiūrėlę pa-vyko pastatyti.

³¹Ten pat, l. 16.

³²Ten pat.

³³Ten pat, l. 15.

³⁴Ten pat, l. 2, 13.

³⁵Ten pat, l. 19.

³⁶LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1445, l. 156.

³⁷LCVA, f. 391, ap. 3, b. 26, l. 138–139.

³⁸LCVA, f. 802, ap. 1, b. 1, l. 13.

1925 m. gruodžio 13 d. vėl išrenkamas naujas Tėvų globos komitetas. Pirminku tapo Jonas Kubilius, išdininku Steponas Levandavičius, sekretoriumi Petras Balčiūnas, nariais – Jurgis Tumonis, Antanas Šapranauskas³⁹.

Daugelio mokinių tėvai gyveno sunkiai. Iš gausių šeimų vaikai į mokyklą susirinkdavo nešvariai apsirengę, prastai mokėsi. Apie tai visuotiniame tėvų susirinkime 1926 metų gruodžio mėnesį kalbėjo mokytojas A. Tamošiūnas. Buvo priimtas nutarimas nuo kiekvieno vaiko, kuris išgali, rinkti po 50 centų⁴⁰.

1927 m. vasario 24 d. susirinkime buvo nutarta taip paskirstyti gautas lėšas: vadovėliams 50 litų, rašomajai medžiagai 20 litų, vaikų drabužiams 28 litus⁴¹.

Kodėl nesikeitė Tėvų globos komitetas 1927–1928 m. m., atsakyti negalima, nes archyve nėra išlikusių dokumentų.

Tėvai pageidavo, kad nuo 1928 metų rugsėjo prie mokyklos būtų įsteigta žemės ūkio klasė. Tais pačiais metais mokyklos patalpoms šildyti trūko malkų. Jų paskolino mokyklos vedėjas M. Misevičius.

Nuo 1929 m. kovo 17 d. keitėsi Tėvų globos komitetas. Jo sudėtis: Jonas Kubilius, Petras Balčiūnas, Steponas Levandavičius, Jurgis Tumonis, Antanas Jasiūnas. Vyras pasirūpino mokyklos patalpų remontu. Valsčiaus lėšomis pavyko suremontuoti krosnis, vedėjo kambaryje įrengti naują klasę. Kadangi 1929 metų žiema buvo labai šalta, todėl vaikams pertraukų metu mokytojai leido neišeiti iš klasių.

1930 m. žmonių materialinė padėtis nepagerėjo. Vaikams trūko drabužių, knygų, rašomosios medžiagos. Įvertinęs sunkią padėtį, 1930 m. lapkričio 9 d. Tėvų globos komitetas nutarė 29 mokiniams skirti piniginę pašalpą nuo 10 iki 20 litų. Tą pačią dieną išrinktas naujas Tėvų globos komitetas. Į jį įėjo Jonas Jurgelionis, Juozas Kairys, Aleksas Bitinas, Jurgis Tumonis, Augustinas Kubilius, Mykolas Zizas⁴².

1920–1930 m. m. laikotarpiu mokiniai jokiuose būreliuose nedalyvavo. Tik dešimtmečio pabaigoje savo veiklą pradėjo jaunųjų ūkininkų būrelis, vadovaujamas vedėjo M. Misevičiaus.

Mėgstamiausia laisvalaikio praleidimo forma – ekskursijos. Šešių kilometrų atstumu jaunieji panemunėliečiai aplankydavo įvairias valsčiaus vietas. 1927 metais pradėjęs lankyti mokyklą Juozas Rudokas prisimena:

„Mokykla buvo prie pat namų. Išgirdęs skambinant suspėdavau nubėgti į klasę. Mokytis nenorėjau. Tačiau tėvas privertė. Mokytoja Valavičiūtė mane girdavo už gražų pasakojimą. Labai bijojome vedėjo M. Misevičiaus. Kartu viename suole sėdėjau su Vladu Stakuliu. Mažutis kaip žirnis, visur krėsdavo išdaigas. Per šv. Kalėdų eglutę Vladui vedėjas M. Misevičius liepė saugoti eglutę. Niekam nematant mano draugas visus saldinius nukabino“⁴³.

Į Panemunėlio pradžios mokyklą susirinkdavo vaikai iš Alsetės, Aukštuolių, Bagvilių, Bajoriškių, Baltakaččių, Čepeliškių, Ignotiškio, Gireišių, Jonėliškių, Kraštų, Legiškių, Naujūkių, Panemunėnių, Tūrdvario, Ramanauskų, Sėdžiūnų,

³⁹Ten pat.

⁴⁰Ten pat, l. 19.

⁴¹Ten pat, l. 32.

⁴²Ten pat, l. 34.

⁴³Rudokas J. Prisiminimai apie mokyklą, 2001, RKM, b. 90, p. 8.

Skirū, Smarķupio, ŒeduķiŒkio, TindŒiulių, Vaičiūnų, VoverŒnės ir kitų kaimų. Pasi-taikydavo, kad mokslo metais viename suole tekdavo sėdėti po tris mokinius. Pra-dinukai nesutildavo dviejose didelėse klasėse.

Mokyklos patalpas priŒiūrėdavo ir kūrėdavo sargas A. KriŒiukas. Sargui už darbą kas mėnesį mokėdavo po 45 litus. „*Jis visada iš mokyklos grįŒdavo paskutinis, nes labai stropiai atlikdavo savo pareigas,*“ – pasakojo Liudvika LevaŒkevičienė. Ta pati pateikė prisimena, kad mokytojas A. TamoŒiūnas labai mylėjo vaikus. DaŒnai juos vesdavosi į namus, vaiŒindavo saldinais, pasakodavo apie Lietuvos praeitį. Per rugsėjo 8-ąją – Tautos Œventę – padovanojo visiems klasės mokiniams knygutes su savo autografu⁴⁴.

Didelių diskusijų visoje RokiŒkio apskrityje, ypač Panemunėlio valsčiuje, su-silaukė 1929 m. birŒelio 9 d. miestelyje vykęs mokytojų vakaras. PareiŒkime RokiŒkio apskrities mokyklų inspektoriui raŒoma:

„Mykolas Misevičius nei iš Œio, nei iš to, visai su mokytojais nepa-sitaręs, norėjo Œaulius įleisti be biletų, veltui į salę. Visi mokytojai su tuo nesutiko, ir M. Misevičius pasijuto esąs įžeistas. Atlikdamas Œandaro rolę, buvo visai girtas, užtaisydamas Œautuvą taikė į publiką, kuri turėjo net išlakstyti į pasienius... Artistų, kviestinių svečių va-karienės laiku M. Misevičius pirmas ėmė bjauriausiai kalbėti.“

PareiŒkimą pasiraŒė ŒeŒi mokytojai. Gavęs tokį pareiŒkimą, inspektorius apklau-sė visus pasiraŒiusius mokytojus ir nustatė, kad kaltinimų Œaltinis – mokytojai KauŒakys ir Marcinkevičius. Kiti pritarė jų nuomonei.

„Vaidinant „AuŒros sūnus“ M. Misevičiui teko rolė, kurioje reikėjo dėtis girtu. Œautuvas iš anksto buvo užtaisytas vilnomis, ir kai kurie išŒigando Œaudymo, bet ne M. Misevičiaus, o LukoŒiūno, iš kurio revolverio pradėjo byrėti Œoviniai. Policininkas Didelis parodė, kad Œaidimų metu nekibo prie jo M. Misevičius.“

Taip savo raporte raŒo inspektorius. PaŒaliniai svečiai nurodė, kad vaka-rienės metu mokyklos vedėjas mokytojų neplūdęs, bet kvietęs dėtis prie tautiŒko darbo, ypač stoti į Lietuvių mokytojų tautininkų Dr. Jono Basanavičiaus Œjungą. Mokyklos vedėjas yra teigęs, kad mokytojai nenori mokėti mokesčių minėtai Œ-jungai.

Apklausęs daugelį Œmonių, inspektorius padarė galutinę išvadą – ginčas ki-lęs dėl nesurinktų lėŒų vakaro metu. M. Misevičius buvo kaltinamas dėl Œios ne-sėkmės. Be to, Panemunėlyje, visai maŒame baŒnytkaimyje, vakarai, ypač didelio veikalo, kaip „AuŒros sūnūs“, vaidinimas apskritai negali duoti bent kiek didesnio pelno⁴⁵. Kadangi ginčas buvo susijęs ne su mokyklos gyvenimu, inspektorius toliau skundo nenagrėnėjo.

XX a. nepriklausomos Lietuvos trečiąjį deŒimtmetį maŒo miestelio pra-dŒios mokykla maŒai kuo pasikeitė.

⁴⁴LevaŒkevičienė L. Prisiminimai apie mokyklą, 1995, RKM, b. 90, p. 9.

⁴⁵LCVA, f. 391, ap. 38, b. 700, l. 81–84.

1930–1931 m. m. mokėsi 143 mokiniai. Į Panemunėlį atvyksta dirbti 14 metų pedagoginio stažo turėjusi mokytoja Viktorija Obelevičiūtė. Ji buvo išlaidavusi kalbos egzaminus, gerai mokanti rusų ir vokiečių kalbas. Valsčiaus žmonės turėjo apie ją gerą nuomonę. Išaugus mokinių skaičiui su kiekvienu skyriumi dirbo vienas mokytojas, todėl toliau dirbo A. Pulmickaitė ir S. Valavičiūtė.

1931–1932 m. m. mokykloje yra keturi skyriai: I ir II skyrių moko S. Valavičiūtė, IV – A. Pulmickaitė, III – Jonas Kalvelis. Nuo 1932 m. gruodžio 10 d. mokyklos vedėju paskirtas Jonas Kalvelis. Penkiolikos metų darbo stažą turintis vyras laisvai kalbėjo rusų kalba, mėgo visuomeninę veiklą, laisvu laiku skaitė knygas. Pasitelkęs tėvus, mokytojas pradėjo rūpintis mokyklos materialine baze, knygų įsigijimu, kreipė dėmesį į dėstymą. Minėtais metais inspektorius, patikrinęs mokyklos darbą, savo ataskaitoje rašė, kad čia tvarka gera, mokytojai taiso sąsiuvinius.

Nedidelėje bibliotekoje buvo 332 knygos, išlaikymui skirta 1422,77 lito⁴⁶.

1932–1933 m. m. darbą tęsia tie patys mokytojai. I skyriaus mokinius moko A. Pulmickaitė, I ir II skyrių – Jonas Kalvelis, III ir IV skyrių – S. Valavičiūtė. Mokykloje mokėsi net 151 vaikas. Mokyklos biblioteką papildė 25 knygos. Mokyklos išlaikymui išleista 6898,84 lito, žemę naudojo vedėjas Jonas Kalvelis⁴⁷.

Tarpukario metu valsčių pradžios mokyklų mokinių skaičius smarkiai keisdavosi. Gausios valstiečių šeimos iš tolimų kaimų neleido vaikų į mokyklą, nes trūkdavo pinigų drabužiams, mokymo priemonėms, vaikai turėdavo padėti tėvams. Todėl 1933–1934 m. m. mokyklą lankė tik 57 mokiniai. Atvykęs inspektorius nerado klasėse pagal esamus sąrašus 42 mokinių. Mokytoją S. Valavičiūtę pakeičia Birutė Karaliūnienė. Ji dirbo apie tris mėnesius. 1934 m. lapkričio 28 d. pačios prašymu perkeliama dirbti į Panemunėlio geležinkelio stoties mokyklą. Ji augino mažą vaiką, todėl važinėti keturis kilometrus buvo sunku. Minėtą mokytoją iškėlus, tų pačių metų gruodžio 1 d. iš Belazariškių pradinės mokyklos į Panemunėlį perkeliamas dirbti Boleslovas Blusys⁴⁸.

1934–1935 m. m. pradžioje sudarytuose sąrašuose įrašyti 132 mokiniai. Prieš mokslo metų pradžią vedėjas J. Kalvelis pateikia raštą Rokiškio apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi dėl IV komplekto įsteigimo:

LIETUVOS RESPUBLIKA

ŠVIETIMO MINISTERIJA

Rokiškio apskrities *Panemunėlio* valsčiaus
Panemunėlio pradžios mokykla

Pažymėjimas.

Siuo raštu pažymima, kad *Vytautas Bitinas sūn. Aleksandro*
Bitinai tikybos, gimęs 1912 m. rugsėjo mėnesio 16 dieną
Rokiškio apskr. yje, *Panemunėlio* valsčiuje,
Panemunėlio kaime, įstojo į *Panemunėlio* pradžios mokyklą
1932 metų *sausio* mėnesio 3 dieną, mokėsi joje iki 1932
metų *birželio* mėnesio 4 dienos ir baigė visą ketverių metų
pradžios mokyklos kursą.

Vytautas Bitinas mokėjimas einamųjų pradžios mokykloje
mokslo dalykų įvertinimas šitaip:

Tikybos	(5)	<i>labai gerai</i>
Lietuvių kalbos	(4)	<i>geras</i>
Skaitavimo	(4)	<i>geras</i>
Krašto pažinimo	(5)	<i>labai gerai</i>
Geografijos ir Lietuvos istorijos	(5)	<i>labai gerai</i>
Gamtos mokslo ir higienos	(4)	<i>geras</i>
Be to, <i>Vytautas Bitinas</i> mokėsi rankų darbų, grafikos		

dalykų, kano kultūros, žaidimų, gleimių ir dainų.

Komisija, remdamasi mokslo metų darvais ir egzaminais, nutarė išduoti
Vytautui Bitinui šį pažymėjimą ir pripažinti jį baigusiu visą
ketverių metų pradžios mokyklos kursą.

Panemunėlio 1932 metų *birželio* mėnesio 3 dieną.
Nr. 22 43

Komisijos Pirmininkas
Mokyklos Vedėjas *Kalvelis*

Komisijos Narių
Jonas Kalvelis
Witoldas

Vytauto Bitino pradžios mokyklos baigimo pažymėjimas. 1932 m.

⁴⁶LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1326, l. 43–44.

⁴⁷LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1566, l. 44.

⁴⁸LCVA, f. 391, ap. 3, b. 705, l. 44, 49.

„Žiemos sezono metu mano vadovaujama mokyklą lanko apie 140 mokinių. Įsteigus joje V skyrių ir dirbant vienam mokytojui tik su penktu skyriumi. Todėl prašau p. Inspektorių įsteigti mano vadovaujamoje mokykloje IV komplektą“⁴⁹.

1935 m. kovo 12 d. inspektorius, tikrinęs mokyklą, savo ataskaitoje rašo, kad yra keturi skyriai, tik pirmas skyrius perskirtas į dvi grupes. B. Blusys dirba su I B ir IV skyriais, A. Kalvelienė (Pulmickaitė) – su I A ir II skyriais, J. Kalvelis – su III skyriumi. Mokytojų darbą inspektorius A. Venckauskas įvertina patenkinamai. B. Blusiu geriau sekėsi mokytį matematiką ir geografiją, o silpniau lietuvių kalbą. Mokytojai A. Kalvelienei nurodo, kad reikia atkreipti dėmesį į vaikų rašybą, geriau perteikti gamtos mokslo žinias. Mokykloje mokėsi 132 mokiniai⁵⁰.

Įdomu tai, kad mokytojai iš gyventojų turėdavo pirkti žąsį. Rokiškio apskrities pradžios mokyklų tarnautojų lape nurodama, kad J. Kalvelis, A. Kalvelienė, B. Blusys nupirko po 7 žąsis⁵¹.

1936–1937 m. m. mokykloje veikė keturi skyriai. Apie mokytojų kaitą 1936 metų rugsėjo mėnesį galima spręsti remiantis tų metų Tėvų globos komiteto protokolu. Mokytoją B. Blusį pakeičia Elena Juciūtė. Apie mokinių skaičių duomenų nerasta. Palyginus dešimties metų besimokančių vaikų skaičių, galima daryti išvadą, kad jų buvo per šimtą.

1937–1938 m. m. miestelio pradžios mokyklos keturiuose skyriuose mokosi 130 mokinių. Mokytojų kolektyvą sudarė: vedėjas J. Kalvelis, A. Kalvelienė, E. Juciūtė⁵².

1938–1939 m. m. keturiuose skyriuose mokėsi 152 mokiniai. Nuo 1938 metų rugsėjo 1 dienos mokytoją E. Juciūtę pakeičia Bronislava Skryvelienė. 1938–1939 m. m. mokykloje nesusidarė I skyrius. Buvusi mokinė Liudvika Kepalienė (Bieliūnaitė) pasakojo, kad tėvai savo vaikų neleido į pirmą klasę. Tokią tėvų nuostatą turbūt suformavo mažai besikeičianti socialinė situacija ir paaštrėjusi politinė šalies padėtis. Mokytoja B. Skryvelienė po metų sugrįžta dirbti į Panemunėlio geležinkelio stoties pradžios mokyklą. Panemunėliečiai sulaukė reiklios, išsilavinusios Elenos Aleksiejūtės. Jos šeima iš Klaipėdos grįžo į tėvo gimtinę. Naujoji mokytoja mokėjo vokiečių ir lenkų kalbas, buvo baigusi Klaipėdos krašto pedagoginį institutą.

E. Aleksiejūtė veda pamokas II ir V skyriaus, vedėjas J. Kalvelis – IV skyriaus, A. Kalvelienė – III skyriaus mokiniams. Inspektorius, baigęs tikrinti dirbančių mokytojų darbą, savo ataskaitoje rašė, kad E. Aleksiejūtė savo darbštumu ir gabumu išsiskiria iš visų. Jaunoji mokytoja ruošiasi kiekvienai pamokai, daug dėmesio skiria šnekamosios kalbos mokymui, eilėraščius vaikai deklamuoja drąsiai, raiškiai, jų sąsiuviniai švarūs, visi rašto darbai patikrinti, moka dviženklį skaičių sudėti ir atimti. Mokytoja mokė viena net 63 mokinius. Vedėjo J. Kalvelio IV skyriaus mokiniai nesugebėjo atlikti paprastų trupmenų veiksmų, rašinėlius rašė patenkinamai, darė rašybos klaidų. Jo žmonos A. Kalvelienės III skyriaus mokiniai gerai skaitė, deklamavo eilėraščius, tik tėvynės pažinimo žinios buvo patenkinamos⁵³.

⁴⁹Ten pat, l. 42.

⁵⁰LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1645, l. 12.

⁵¹Ten pat, l. 13.

⁵²LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1692, l. 3.

⁵³LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1707, l. 104–108.

Nuo 1938 metų rugsėjo 1 dienos įsteigus V skyrių, mokinių padaugėjo iki 152. Padidėjęs mokinių skaičius nepakeitė nei mokyklos, nei turimo inventoriaus. Klasių dydis – 120 m², kiemas – 400 m², žemės – 3,5 ha, tvartas ir malkinė.

Dešimties metų laikotarpiu Panemunėlio valsčiaus kaimuose didelių permainų neįvyko. Gausios valstiečių šeimos triūsė savo žemėje, kumečiai – dvaro laukuose, tvartuose. Dideli ir maži darbo nestokojo. Mokyklinio amžiaus vaikai turėdavo suspėti mokytis ir grįžę iš mokyklos padėti nudirbti ūkio darbus. Dėl skurdo dalis vaikų nelankė mokyklos. Medinė skrynelė, kelios mokymosi priemonės, iš milo, kartūno, drobės pasiūti drabužėliai – toks to meto vaiko turtas. Reikėdavo tėvams surasti litų gongoms, sąsiuviniams, plunksnakočiams ir rašalui nupirkti.

„Mano mama už darbą V. Biknevičiaus dvare gautais litais tegalėdavo per metus nupirkti kartūno suknelę, batukus, kaspinus, kojines. Paltuką pasiuvo iš tetos Onos Grigienės (Bielūnaitės) išausto milo, bliuzelę iš drobės“, – pasakojo buvusi mokinė L. Kepalienė (Bielūnaitė)⁵⁴.

Tėvų globos komiteto visuotiniame susirinkime būdavo svarstomi pašalpų mokiniams skyrimo klausimai. 1930 m. lapkričio 9 d. įvykusiame Tėvų globos komiteto posėdyje nutarta 100 litų pašalpą skirti septyniems, 50 litų – septyniems, 20 litų – dvidešimt keturiems mokiniams⁵⁵.

1931 m. lapkričio 30 d. visuotiniame tėvų susirinkime vienbalsiai išrinktas naujas Tėvų globos komitetas. Jį sudarė Jonas Jurgelionis, Juozas Kairys, Aleksas Bitinas, Jurgis Tumonis, Augustinas Kubilius, kandidatu tapo Mykolas Zizas⁵⁶.

1930 m. mokyklos pastatas atrodė apgailėtinais. Būtinai reikėjo dengti naują stogą, klasėse sudėti naujas grindis, iš lauko pusės sienas apmušti lentomis, sutvarkyti pamatus, pastatyti naują ūkinį pastatą⁵⁷. Mokykloje žiemą vaikai šalo. Tėvų globos komiteto nariai, norėdami pagerinti mokymosi sąlygas, iš valsčiaus lėšų nupirko indą arbatai virti⁵⁸. Cukraus ir puodukus privalėjo turėti patys mokiniai. Vaikai ilgosios pertraukos metu išgerdavo šiltos arbatos, suvalgydavo iš namų atsineštą maistą. Pavalgęs pradinukas jausdavosi geriau, bet šaltis mokyklos pastate gnaibė rankytes ir kojytes, veidukus. Ypač šaltį pajusdavo, kai pūsdavo stiprus vėjas, pus-tydavo. Tėvų globos komitetui nepavykdavo išsirūpinti tiek malkų, kiek reikėdavo patalpoms pakūrenti. Mokykla ir mokytojai malkas gaudavo bendrai. Iš mokyklos vedėjo malkų normos 1931–1932 m. m. mokyklai likdavo 8 kietmetriai⁵⁹.

1930–1931 m. m. bendra pašalpos suma buvo 1550 litų⁶⁰. 1932 m. lapkričio 13 d. Tėvų globos komitetas, peržiūrėjęs mokinių sąrašus, pašalpą skyrė 23 mokiniams. Iš viso išmokėta 703,50 lito⁶¹.

Kadangi Panemunėlio miestelyje nebuvo didesnės žmonių susibūrimo vietos, todėl vakarėliams, susitikimams naudodavo mokyklos patalpas. Trūkstant lėšų buvo priimtas sprendimas nuo kiekvieno vakarėlio organizavimo imti 10 litų, o nuo šokių vakarėlio – po 5 litus.

⁵⁴Kepalienė L. Prisiminimai apie mokyklą, 2000, RKM, b. 90, p. 10.

⁵⁵LCVA, f. 802, ap. 18, b. 1, l. 29.

⁵⁶Ten pat, l. 32.

⁵⁷Ten pat, l. 30.

⁵⁸Ten pat, l. 38.

⁵⁹Ten pat, l. 34.

⁶⁰Ten pat, l. 31.

⁶¹Ten pat, l. 32–33.

1932 m. kovo 28 d. mokykloje vykęs vakaras sudarė sąlygas papildyti skylėtą mokyklos biudžetą. Už parduotus bilietus gauta 181 litas. Vakarėliui rengti išleista 81 litas⁶².

1932 m. spalio 23 d. visuotiniame tėvų susirinkime išrinktas naujas Tėvų globos komitetas iš šių asmenų: Jonas Jurgelionis, Pranas Varkalys, Jurgis Tumonis, Juozas Šakalys, Petras Jasaitis, kandidatais liko Nikodemus Vaitkevičius ir Jonas Bieliūnas⁶³.

1933 m. gegužės 20 ir 21 d. Panemunėlio valsčiaus visuomenė paminėjo švietėjo kunigo J. Katelės 25 metų mirties jubiliejų. Šv. Mišias kun. J. Katelės atminimui aukojo kun. Štombergas ir vikaras Grigaliūnas. Prie kapo susirinkę parapijiečiai ir svečiai sugiedojo „Angelas Dievo“, prisiminė šio žmogaus nuopelnus Lietuvai. Renginyje dalyvavo vietos mokyklos mokiniai, visuomeninių ir katalikiškų organizacijų nariai.

Tą pačią gegužės 20 d. Tėvų globos komitetas priėmė sprendimą sutinkant J. Katelės 25-ąsias mirimo metines prašyti Lietuvos švietimo ministerijos „vietos liaudies švietėjo atminimui pagerbti Panemunėlio pradžios mokyklą pavadinti „Panemunėlio kun. Jono Katelės vardo pradžios mokykla“. Švietimo ministerija patenkino pateiktą sprendimą. 1933 m. spalio 29 d. mokyklos vedėjas J. Kalvelis visuotiniame tėvų susirinkime pranešė apie kun. Jono Katelės vardo suteikimą Panemunėlio pradžios mokyklai. Kartu buvo išrinktas naujas Tėvų globos komitetas: P. Varkalys, J. Kubilius, J. Tumonis, B. Baltrūnas, P. Prancevičius. Kandidatais – J. Levanavičius ir A. Marcijonas⁶⁴.

Tėvų globos komitetas per mokslo metus vieną ar du kartus svarstydavo sudarytus lankančių ir nelankančių mokinių sąrašus. Nė viename protokole nėra užfiksuota, kaip reikia skatinti tėvus leisti vaikus į mokyklą. Mokykla galėjo padėti tėvams tik skirdama nedideles pinigines pašalpas, retkarčiais vieną kitą knygą, rašomojo popieriaus. Mokiniai, sulaukę 14 metų, buvo atleidžiami nuo pradžios mokslo⁶⁵.

Nuo 1935 metų padaugėjo mokinių. Todėl to paties komiteto iniciatyva balandžio 10 d. buvo kreiptasi į Rokiškio apskrities valdybą dėl 60-ties naujų suolų įsigijimo⁶⁶. Artėjant šv. Velykoms komitetas išsipareigojo surengti šventinį vakarą. Iki balandžio 16 d. buvo padaryta scena. Vakaras vyko antrąją šv. Velykų dieną. Bilietus pardavinėjo P. Prancūnas, J. Tumonis su J. Šakaliu stovėjo prie durų, o kiti palaikė tvarką viduje⁶⁷.

Tais pačiais metais už mokyklos žemių naudojimą gautas lėšas komitetas skyrė naujai tvorai, nes seną darželio tvorą reikėjo nukelti į sklypo pakraštį, o darželį aptverti nauja⁶⁸.

1935 m. lapkričio 10 d. visuotiniame tėvų susirinkime, kuriame dalyvavo 50 narių, komitetas pateikė finansinę sąmatą: neturtingoms šeimoms šelpti išleista 71,60 lito, mokyklos remontui – 432 litai, ūkiui pagerinti – 330 litų, iš vakarų gauta – 33,15 lito⁶⁹.

Nuo 1935 metų spalio 28 dienos įsteigtas V skyrius, jį lankė tik 19 mokinių, todėl komiteto pirmininkas pasiūlė sušaukti visuotinį tėvų susirinkimą⁷⁰. Keletas dar gyvų buvusių panemunėlie-

⁶² *Ten pat*, 1. 34–35.

⁶³ *Ten pat*, 1. 35.

⁶⁴ *Ten pat*, 1. 44–45.

⁶⁵ *Ten pat*, 1. 53.

⁶⁶ *Ten pat*, 1. 54.

⁶⁷ *Ten pat*, 1. 56.

⁶⁸ *Ten pat*.

⁶⁹ *Ten pat*, 1. 58.

⁷⁰ *Ten pat*.

čių teigė, kad įsteigti V skyrių Skirų kaime padėjo Kraštų kaime gimęs ir augęs operos solistas Juozas Bieliūnas.

Klasės netilpo viename pastate. Viena iš jų perkeliama į M. Misevičiaus namus. 1935–1936 m. m. Tėvų globos komitetą sudarė Ignas Klimka, Jurgis Tumonis, Antanas Kubilius, Pranas Jurgelionis, Jonas Šukys. Pavasarių naujasis komitetas nutarė prašyti vietos savivaldą žemės arčiau mokyklos žaidimų aikštei įrengti. Iki 1936 m. vasario 2 d. vaikai neturėjo knygelių pastaboms įrašyti. Komiteto nariai pasiūlė surinkti po 20 centų joms įsigyti. Be to, toliau skiriamos pašalpos neturtingiems vaikams. Iš viso per minėtus metus išleista 70 litų pašalpoms, 616,35 lito remontui, ūkiui pagerinti – 23 litai⁷¹.

Į Tėvų globos komitetą 1937–1938 m. m. išrinkti: Pranas Jurgelionis, Jurgis Tumonis, Jonas Kubilius, Juozas Aleksiejus⁷². Mokyklos vedėjas J. Kalvelis visuotiniame tėvų susirinkime, kuris vyko 1937 m. gruodžio 16 d. mokykloje, supažindino su privalomojo pradžios mokslo taisyklėmis, paskelbė mokinių sveikatos tikrinimo rezultatus, papasakojo, kokia žala daroma vaikams, leidžiant juos be priežiūros į suaugusiesiems skirtus pasilinksminimus. Tėvai pasižadėjo neleisti savo vaikų į panašius pasilinksminimus, pageidavo, kad gydytojas lankytų mokyklą ir tikrintų mokinių sveikatą. Neprieštaravo, kad mokykloje vaikus baustų griežčiau⁷³.

Išaugus mokyklą lankančių vaikų skaičiui, mažai pasikeitus gausių šeimų socialinei padėčiai, 1938 m. pašalpoms skirta 135 litai. Nesustojo ir mokyklos remonto darbai. Išleista 679,54 lito⁷⁴.

1938–1939 m. m. Tėvų globos komitetą sudarė: Jonas Kubilius, Pranas Jurgelionis, Juozas Jurgelionis, Antanas Kubilius, Povilas Pranckūnas⁷⁵. 1939 m. vasario 29 d. visuotiniame tėvų susirinkime nutarta kreiptis į Lietuvos švietimo ministeriją dėl V ir VI skyrių įsteigimo. J. Kalvelis nurodė, kokį pavojų gali sukelti šiltinė ir kaip reikia nuo jos apsisaugoti. Kunigas J. Matelionis liepė tėvams neklausyti vaikų kaltinimų mokytojams, bet patiems išsiaiškinti. Tėvams dar kartą buvo priminta, kad vaikai privalo baigti 4 skyrius⁷⁶. Iš 1938 metų pabaigoje mokinių pašalpai skirtų 58,20 lito sumos vadovėlių nupirkta už 51,20 lito, rašomosios medžiagos – už 6,30 lito⁷⁷.

Apie Panemunėlio pradžios mokykloje dirbusius mokytojus, jų tarpusavio santykius, popamokinę veiklą liudija kelių to meto mokinių užrašyti prisiminimai. Nuotaikingą pasakojimą pateikė Juozas Šakalys:

„Mokytoja E. Juciūtė, atsisėdusi ant mano suolo, pradėjo mane klausinėti. Aš stodamas atlenkiau suolo lentelę ir prispaudžiau panelei mokytojai suknelę. Pasakęs kelis sakinius, atsisėdau. Prie lentos pašaukė V. Bitiną rašyti sakinio. Vytautas, rašydamas sakinį, padarė klaidų. Ji pradėjo šaukti ir staiga atsistojo. Tuo momentu plyšo prispausta suknelė. Mokytoja man trenkė per ausį“⁷⁸.

„1939 m. ketvirtojo skyriaus mokinius tėvai arkliais vežė į Rokiškį žiūrėti kino. Važiavome pro Kavoliškį. Pirmą kartą matyto ki-

⁷¹Ten pat, l. 59–62.

⁷²Ten pat, l. 62.

⁷³Ten pat, l. 63.

⁷⁴Ten pat, l. 64.

⁷⁵Ten pat, l. 66.

⁷⁶Ten pat, l. 66–67.

⁷⁷Ten pat, l. 68.

⁷⁸Šakalys J. Prisiminimai, 2001, RKM, b. 90, p. 11.

no filmo pavadinimo neprisimenu, bet vaizdai liko visam gyvenimui“, – teigė kalbinamas Jonas Ramelis⁷⁹.

Pavasariais mokykloje tapdavo linksmiau ir įdomiau. Saulė sušildydavo dideles, nejaukias klases, pertraukų metu vaikai žaisdavo kieme, o po pamokų pėsčiomis nueidavo į gražiausias valsčiaus vietas. „Prieš kelionę mokytojai nupirkdavo sausainių, saldainių. Mėgstamiausios vietos – Moškėnų piliakalnis, Alsetės malūnas, Ruopiškio šilas. Susitikę prie Ruopiškio ežero su Sėlėnės ir Ragėlių pradžios mokyklų mokiniais, žaisdavome kvadrata, tinklinį.“ Tokius prisiminimus pateikė teksto autorės mama L. Kepalienė. Jinai ir kiti pateikėjai pasakojo, kad mokiniai bijodavo reiklios ir griežtos mokytojos E. Aleksiejūtės. Ji labai mėgo puoštis, be auksinio žiedo ir apyrankės niekada neidavo į klasę, dažnai išdaigas krečiantiems ir nesimokantiems vaikams per rankas sušerdavo liniuote. Gražioji panelė mokytoja daug dėmesio skyrė tikybos mokymui. Prieti išpažinties ir priimti Komunijos ji vesdavo mokinius surikiavus į rikiuotę po du. Savo griežtumą ji sugebėjo suderinti su pastabumu, nuoširdumu. L. Kepalienė yra pasakojusi, kad rytą mokiniai bėgdavę mokytojos pasitikti prie jos namų, už geležinkelio. Pirmajam greituoliui reikėdavo paimti krepšį su knygomis ir nešti į mokyklą. Už tai panelė mokytoja pabučiuodavusi į žandą⁸⁰.

Vaikai mylėjo ir gerbė nedidukę, juodaplaukę mokyklos vedėjo žmoną A. Kalvelienę. Ji labai skyrėsi nuo E. Aleksiejūtės. Rečiau per pamokas liniuote pliaukšėdavo per delnus, pakeldavo balsą. Pirmokėliai, palikti tėvų, jausdavosi nedrąsiai ir kartais sprukdavo iš klasės. A. Kalvelienė sugebėdavusi visus prakalbinti, o mažytę Liudviką Bieliūnaitę pasodindavusi į pirmą suolą. Mokyklos vedėju iki 1941 m. birželio 14 d. išdirbęs J. Kalvelis buvo ramus, apsišvietęs, pareigingas žmogus. Jis sugebėjo palaikyti dalykiškus santykius su vietos valdžia, išreikalauti lėšų mokyklos reikalams.

1939–1940 m. m. mokėsi 144 mokiniai. Su I ir IV skyriumi dirbo vedėjas J. Kalvelis, su II ir V skyriais – E. Aleksiejūtė, su III skyriumi – A. Kalvelienė⁸¹. Mokytojų darbą tikrinęs inspektorius rašė, kad mokinių lietuvių kalbos, matematikos žinios geros, o tėvynės pažinimo, istorijos patenkinamos. Klasėse švaru, mokiniai tvarkingi ir drausmingi, tik keliolikos mokinių per ilgi plaukai⁸². 1940 m. sausio 14 d. visuotiniame tėvų susirinkime į komitetą išrinkti Jonas Kubilius, Juozas Mikalauskas, Antanas Kubilius, Jurgis Tumonis, Marė Bitinaitė⁸³. Mokytojai Adelė ir Jonas Kalveliai, nežinojo, kad Panemunėlyje gyvena ir dirba paskutinius mokslo metus.

1940–1941 m. m. praėjo be jokių permainų, tik pasikeitė Tėvų globos komitetas. Jį sudarė Juozas Kubilius, Genė Jurgelionienė, Juozas Jurgelionis, Povilas Pranckūnas, Juozas Mikalauskas. Mokėsi 156 mokiniai⁸⁴.

Žmonių ašaromis aplaistyta, sudaužytai likimais apraizgyta 1941 metų vasaros pradžia. Prasidėjęs pirmasis masinis trėmimas neaplenkė ir Panemunėlio valsčiaus. Birželio 14 d. kartu su kitais panemunėliečiais į Sibirą ištremti mokytojai Adelė ir Jonas Kalveliai su mažamečiu sūnumi. Kartu su šia inteligentų šeima tremtyje buvusi Danutė Vinkšnelienė (Jurgelionytė) prisimena, kad mo-

⁷⁹Ramelis J. Prisiminimai, 2001, RKM, b. 90, p. 12.

⁸⁰Kepalienė L. Prisiminimai, 2001, RKM, b. 90, p. 13–14.

⁸¹LCVA, f. 802, ap. 18, b. 1747, l. 104.

⁸²Ten pat, l. 27.

⁸³LCVA, f. 802, ap. 18, b. 1, l. 23.

⁸⁴Ten pat, l. 24.

kytojas Jonas Kalvelis retai kada prataravo žodį, susimąstęs, tylus, pražilęs sėdėjo prie sergančio sūnaus⁸⁵.

1941–1942 m. prasidėjo rugsėjo 17 d., nes užsitęsė mokyklos remontas. Susirinko net 160 mokinių. Su I ir III skyriumi dirbo Antanas Pečiūra, su II ir IV skyriumi – Adelė Liukevičiūtė, su V skyriumi – Jonas Mališka, su VI skyriumi – vedėja E. Aleksiejūtė⁸⁶.

Antrojo pasaulinio karo metu gabesni valsčiaus gyventojų vaikai turėjo sunkesnes sąlygas išvykti tęsti mokslo į Rokiškio gimnaziją. Šviesesnio gyvenimo poreikiai paskatino galvoti apie VII skyriaus įkūrimą. Todėl Tėvų globos komitetas 1941 m. rugsėjo 22 d. pateikė prašymą Rokiškio apskrities pradžios mokyklų inspektoriui, kad leistų atidaryti VII skyrių. Norinčių eiti į VII skyrių buvo 31 mokinys. Visi baigusieji VI skyrių jau mokėsi Rokiškio gimnazijoje. Būsimi naujo skyriaus mokiniai žadėjo pasiimti iš gimnazijos prašymus ir sugrįžti į savo mokyklą. Prie prašymo inspektoriui komitetas pridėjo sąrašą, kuriame buvo 31 mokinio pavardės ir jų parašai⁸⁷. Mokiniai pradėjo mokytis iš naujų vadovėlių. Sunkiomis sąlygomis suspėta atlikti tik būtiniausius mokyklos remonto darbus, žaidimų aikštelė liko neįrengta.

1941 m. gruodžio 14 d. įvykusiame visuotiniame tėvų susirinkime į Tėvų globos komitetą išrenkami Jonas Dagys, Mantas Jasinevičius, Juozas Mikalauskas, Ignas Saulis, Jurgis Tumonis, Juozas Jurgelionis ir Pranas Jasinevičius. Susirinkime vikaras A. Simonaitis tėvams kalbėjo apie tikybos svarbą jaunimui, nes tikėjimas – šeimos ir mokyklos visuomeninio dorovingumo pagrindas⁸⁸.

Panemunėlio pradžios mokyklos mokinių skaičius ir mokytojai (1919–1942)

Mokslo metai	Skyriai ir mokinių skaičius						Iš viso	Dirbę mokytojai
	I	II	III	IV	V	VI		
1919–1920	4	12	18	–			34	Jonas Kirstukas
1920–1921	25	22	23	–			70	Ona Ignatavičienė Valerija Viliūnaitė Liucija Rimšaitė
1921–1922	78	27	32	12			149	Ona Gladutytė Valerija Viliūnaitė Liucija Rimšaitė
1922–1923	93	47	25	15			180	Ona Gladutytė Liucija Rimšaitė Valerija Viliūnaitė
1923–1924	70	23	27	25			146	Feliksas Žikoris Elzė Šapranauskaitė Silverija Kiškytė
1924–1925	27	25	20	–			72	Mykolas Misevičius Elzė Šapranauskaitė Silverija Kiškytė Viktoras Bakanas

⁸⁵Vinkšnelienė D. Prisiminimai, 2000, RKM, b. 90, p. 18.

⁸⁶LCVA, f. 802, ap. 18, b. 5, l. 4–5.

⁸⁷Ten pat, l. 2–3, 19.

⁸⁸Ten pat, l. 19.

(tęsinys)

Mokslo metai	Skyriai ir mokinių skaičius						Iš viso	Dirbę mokytojai
	I	II	III	IV	V	VI		
1925–1926	9	17	13	11			50	Mykolas Misevičius Antanas Tamošiūnas
1926–1927	59	29	30	27			145	Jonas Lukštaraupis Stanislava Valavičiūtė Antanas Tamošiūnas
1927–1928	28	38	11	21			98	Mykolas Misevičius Antanas Tamošiūnas
1928–1929	51	29	22	8			110	Bronislovas Žebrauskas Mykolas Misevičius Stanislava Valavičiūtė
1929–1930	48	42	25	19			134	Adelė Pulmickaitė Mykolas Misevičius Stanislava Valavičiūtė
1930–1931	59	32	27	25			143	Adelė Pulmickaitė Mykolas Misevičius Stanislava Valavičiūtė
1931–1932	53	40	35	19			157	Viktorija Obelevičiūtė Jonas Kalvelis Adelė Pulmickaitė
1932–1933	56	44	26	25			151	Stanislava Valavičiūtė Jonas Kalvelis Adelė Pulmickaitė
1933–1934	37	11	16	–			57	Stanislava Valavičiūtė Jonas Kalvelis Adelė Pulmickaitė
1934–1935	38	35	41	18			132	Birutė Karaliūnienė Boleslovas Blusys Jonas Kalvelis
1935–1936	32	30	34	37			133	Adelė Kalvelienė Boleslovas Blusys Jonas Kalvelis
1936–1937	30	25	27	18			100	Boleslovas Blusys Adelė Kalvelienė Jonas Kalvelis
1937–1938	37	30	33	30			130	Adelė Kalvelienė Elena Juciūtė Jonas Kalvelis
1938–1939	–	37	42	48	25		152	Adelė Kalvelienė Elena Juciūtė Jonas Kalvelis
1939–1940	–	16	23	30	50	25	144	Bronislava Skryvelienė Jonas Kalvelis Adelė Kalvelienė
1940–1941	39	30	16	20	30	25	156	Elena Aleksiejūtė Jonas Kalvelis Adelė Kalvelienė
1941–1942	39	30	20	16	50	25	160	Elena Aleksiejūtė Adelė Liukevičiūtė Jonas Mališka Antanas Pečiūra

Apie Panemunėlio Jono Katelės pradžios mokyklą 1941–1948 m. m. inspektorių tikrinimo ataskaitų Lietuvos valstybės centriniam archyve nėra išlikę, todėl tekstų autorė nerado duomenų apie mokinių skaičių ir dirbusius mokytojus.

1943 m. lapkričio 10 d. mokykloje įsteigtas VII skyrius⁸⁹. Norintiems liepta nurodytą dieną ateiti į mokyklą. Karo metais, be minėtų mokytojų, dirbo Aldona Veiverytė, Marija Navickaitė, Irena Ramanauskaitė, Strumskytė. 1944 m. birželio 2–3 d., išlaikę IV klasės egzaminus 18 mokinių, o V klasės – 11 mokinių gavo baigimo pažymėjimus⁹⁰. VII skyrius veikė tik 1943–1944 m. m. Mokykloje netilpo visos klasės, todėl viena buvo M. Misevičiaus namuose, o kita dvare.

1944–1945 m. m. mokykloje liko 4 skyriai. Skyriai pakeisti į klases, pradėta dėstyti rusų kalba.

Karo metais Panemunėlio valsčius mažai nukentėjo, tačiau gyventojus prislėgė socialinės ir politinės permainos. Tai turėjo įtakos mokinių mokymuisi ir mokyklos lankymui. Visuotiniame tėvų susirinkime 1945 m. rugsėjo 23 d. kalbėta ne tik apie lankomumą, mokymosi rezultatus, bet ir svarstyta, jog reikia tvarkyti mokyklos ūkinį pastatą, sunėšti malkas, prašyti Panemunėlio kooperatyvo atlikti ūkinius darbus. Iš penkių asmenų – Antano Kubiliaus, Balio Baltrūno, Marijos Dovydenienės, kandidatų: Antano Samuilovo ir Felikso Šeinausko, išrenkamas naujas Tėvų globos komitetas⁹¹.

Nuo 1945 m. rugsėjo 1 d. mokykloje pradėjo dirbti Vytautas Levandavičius ir Viktoras Deksnys. V. Levandavičius, grįžęs iš Gudijos, pradinių klasių mokytoju dirbti pakviečia pusseserė E. Ruseckienė (Aleksiejūtė). Čia jis dirbo 1945–1947 m., mokiniai jį mylėjo ir gerbė už pastabumą, kantrumą, taktiškumą. Mokytojas klasėje nė karto nėra pakėlęs balso. Kartu su savo auklėtiniais dviračiais aplankydavo daug įvairių Lietuvos vietų. Jis vadovavo gamtinių būrelių ir su mokiniais mąstė apie Nemunėlio upelio gamtinio dienoraščio rašymą. Savo darbe mokytojas pritaikė buvusio vedėjo M. Misevičiaus darbo metodus⁹².

Nuo 1946 m. rugsėjo 21 d. Panemunėlio pradinės mokyklos vedėju dirbo Adolfas Govedas⁹³. E. Ruseckienė (Aleksiejūtė) išvyko dirbti į Rokiškio gimnaziją. Naujasis vedėjas nuo pat pirmos dienos rūpinosi mokinių mokymu ir auklėjimu. Tėvų susirinkimuose ir individualiai kalbėdamasis su tėvais pabrėždavo, kad negalima namuose vaikams skirti daug ūkio darbų, reikia palikti laiko namų darbų ruošai, atliktus darbus reikia patikrinti.

Ūkinis mokyklos pastatas nuo metai po metų tęsiamą smulkaus remonto tapo panašus į sulopytą maišą – sienos supuvusios, stogas kiauras ir vos besilaikantis. Apie naujo ūkinio pastato statybą vedėjas tėvams užsiminė 1946 m. rugsėjo 29 d. vykusiam susirinkime. Mokinių tėvai pasižadėjo pristatyti po 2–3 kūlius šiaudų tvarto stogui ir talkininkauti dedant sienojus. Prižiūrėti statybos darbus sutiko Jonas Mikulėnas ir Juozas Grigaliūnas⁹⁴.

1947 m. rugsėjo 7 d. visuotiniame tėvų susirinkime buvo tradiciškai tęsiama Tėvų globos komiteto rinkimų tradicija. Išrinkti nariai: Antanas Bitinas, Ignas Saulius, Antanas Kubilius, Jonas Legas, kandidatai: Napalys Bimba ir Balys Baltrūnas. Jie siūlė iš dviejų didelių

⁸⁹Ten pat, l. 20.

⁹⁰Ten pat, l. 16.

⁹¹Ten pat, l. 13.

⁹²Levandavičius V. Prisiminimai, 1995, RKM, b. 90, p. 388, p. 19.

⁹³LCVA, f. 802, ap. 18, b. 1, l. 11.

⁹⁴Ten pat, l. 12.

klasių padaryti tris. Norint sutvarkyti patalpas reikėjo galinėje sienoje iškirsti langą, sudėti naujas lubų sijas, baigti statyti

ūkinį pastatą. Kiekvienas mokinys turėjo sukapti po 0,5 m³ malkų, o jei negali pats kapoti, turi sumokėti 10 rublių. 1947 metų vasarą tvartelį baigė statyti Jonas Mikulėnas. Už tvartelio pastatymą jis gavo atlygį grūdais, kuriuos sunėšė mokinių tėvai⁹⁵. Nuo 1948 m. rugsėjo 1 d., be mokytojo A. Govedo, pradžios mokykloje dirbo Liudvika Bieliūnaitė ir Stasė Januškevičienė. 1948 metų gegužės mėnesį tėvų komiteto posėdyje buvo aptartas IV klasės mokinių pažangumas ir jiems leista laikyti egzaminus. Tik vienai mokinei egzaminai atidėti rudeniu. Pirmą kartą pasiūlyta IV klasės mokiniams organizuoti išleistuves. Išleistuvių vakarui iš kiekvieno mokinio surinkti po 3 kg miežių ir po 3 rb kitoms išlaidoms⁹⁶.

1947–1951 m. mokykloje buvo du komplektai. Dirbo mokytoja L. Bieliūnaitė ir vedėja Tamara Drimeikienė. Nuo 1951 m. rugsėjo 1 d. Panemunėlio pradinės mokyklos vedėju skiriamas Jonas Vaineliūnas. 1952 m. rugsėjo 1-ąją į mokyklą renkami trijų skyrių mokiniai. Atvyksta dirbti naujas mokytojas Vytautas Šlikas. Jis dirbo tik 1952–1953 m. m.

„Nuo Tindžiulių traukinių stotelės pėsčias atėjau su kariška uniforma apsirengusiu vyru. Kalba užsimezgė iš karto. Tai buvo naujasis mokytojas Vytautas Šlikas“, – pasakojo Lionginas Kepalas. „Pamokas jaunas mokytojas dažnai vedavo apsirengęs kariška uniforma, vaikiai mėgdavo įsikibti jam į rankas ir ateiti į mokyklą. Ir mane mokytojas už rankos atvedavo į mokyklą“, – pasakojo O. Levandavičiūtė⁹⁷.

Panemunėlio ir Roblių pradinių mokyklų mokiniai ir mokytojai. Apie 1953 m.

⁹⁵Ten pat, l. 9–10.

⁹⁶Ten pat, l. 7–8.

⁹⁷Kepalas L., Levandavičiūtė O. Prisiminimai, 2011, RKM, b. 90, p. 20.

Panemunėlio pradinė mokykla. Apie 1955 m.

Panemunėlio pradinės mokyklos mokiniai ir mokytojai. Paskutinėje eilėje (iš kairės): 2-a Liudvika Kepalienė (Bieliūnaitė), 3-ia Kielienė, 5-as mokyklos vedėjas Jonas Vaineliūnas. 1955 m.

1953–1954 m. m. mokykla išlieka trijų skyrių. Toliau mokyklai vadovauja J. Vaineliūnas. Su juo kartu dirbo L. Kepalienė ir pusę metų Eleonora Lenkšutė. E. Lenkšutę pakeitė mokytoja Regina Buivydaitė.

Kiekvienais metais mokinių daugėjo. Nuo 1954 m. rugsėjo 1 d. sukomplektuojamos keturios klasės. Po karo praėjus dešimt metų, šiek tiek pagerėjus socialinei padėčiai, Panemunėlio miestelyje ir netoli esančiuose kaimuose daugėjo jaunų šeimų. Kaimuose gyvenančios šeimos augindavo daug vaikų. Naujų šeimų atvykdavo gyventi į Sacharos durpyną. Viduryje miško gyvenusių šeimų vaikams artimiausia buvo Panemunėlio mokykla. Be to, mokytis norėjo vyresnio amžiaus jaunuoliai, nes karo ir pokario metais ne visi gyvenę atokiuose parapijos kaimuose galėjo lankyti mokyklą.

1955–1956 m. m. mokykloje buvo komplektuojama penkta ir šešta klasės. Mokykla tapo nepilna septynmete: „Šeštoje klasėje mokės 28 mokiniai, o penktoje klasėje – 20 mokinių“⁹⁸.

Naujos, vadinamosios dalykinės, sistemos klasės įsikūrė buvusioje klebonijoje ir viena – senojoje mokykloje. Mokytojų kolektyvą sudarė: J. Vaineliūnas, Kielienė, Ragelytė, L. Kepalienė, R. Buivydaitė, A. Masiokaitė. Po pamokų mokytojai rengdavo vaikams sportines varžybas, išvykas į gamtą.

„Pasibaigus mokslo metams visa mokykla, sustojusi į vorelę, žygiavo į Moškėnus. Ant piliakalnio visą dieną klegėjo Martiniškėnu

Panemunėlio ir Roblių pradinė mokyklų mokiniai ir mokytojai. Antroje eilėje sėdi (iš kairės): 2-ą mokyklos vedėjas Jonas Vaineliūnas, 4-ą mokytoja Liudovika Kepalienė. Paskutinėje eilėje iš dešinės mokytojai V. Šlikas ir S. Mulvinaitė

⁹⁸ Panemunėlio aštuonmetės mokyklos istorija, 1962, p. 9.

ir Panemunėlio pradžios mokyklų mokiniai. Jie žaidė draugiškas kvadrato, tinklinio, futbolo varžybas. Saulutei slepiantis už debesėlio, vėl visa mokykla sustojo į eilę po du, nusileido nuo piliakalnio ir dainuodami sugrižo į namus“⁹⁹.

Tais pačiais metais šeštosios klasės mokiniai Panemunėlio sotyje dalyvavo slidžių varžybose ir laimėjo pirmąją vietą.

Buvę šeštokai 1956 m. rugsėjo 1 d. tapo septintokais. Vadovauti Panemunėlio septynmetei mokyklai skiriamas Alfonsas Vasiliauskas. Kartu su nauju mokyklos direktoriumi atvyko ir naujų mokytojų: Ema Rasčiupkina, Liucija Prascieniūtė, Regina Taseckaitė, Genovaitė Vasiliauskienė. Iš viso mokykloje mokėsi 105 mokiniai¹⁰⁰.

Jaunas, gražus, šviesiais banguotais plaukais vyras, mokyklos direktorius A. Vasiliauskas nuo pat pirmos dienos mokykloje daugiausia dėmesio skyrė drausmei, pamokų lankymui, popamokinei veiklai.

„Šis žmogus turėjo labai didelį autoritetą ir sugebėjo vadovauti. Tada niekas mokykloje neskaičiavo savo darbo valandų. Mokykla pasipuošė naujais stendais, vykdavo bendri mokytojų ir mokinių vakarai. Mokytoja E. Rasčiupkina atlikdavo akrobatikos pratimus. Mokyklos direktorius labai dalykiškai ir reikliai vesdavo istorijos pamokas. Vien jo sodrus balsas per istorijos pamokas sudomindavo vaikus. Istorijos įvykiams suteikdavo įdomumo ir prasmingumo. Visi mokiniai ypač laukdavo pavasario. Mokyklos kieme, kur buvo įrengtas stadionas, vykdavo sportinės varžybos“¹⁰¹.

1958–1959 mokslo metus pradėjo 125 mokiniai. Mokytojų kolektyvą papildė Bronė Taliūtė, Monika Vėbrienė. Šios dvi mokytojos labai greitai įsijungė į mokyklos gyvenimą. M. Vėbrienė dėstė matematiką, muziką, piešimą. „Ji buvo nepaprasta mokytoja, sugebėjo pastebėti kiekvieną vaiką, matydavo tai, ko kiti nenorėdavo matyti. Ji vienintelė pastebėjo, kaip maža mergaitė

Panemunėlio ir Roblių pradžinių mokyklų mokiniai grįžta nuo Moškėnų piliakalnio

Panemunėlio aštuonmetės mokyklos direktorius Alfonsas Vasiliauskas. 1961 m.

⁹⁹Kepalienė L. Prisiminimai, 1999, RKM, b. 90, p. 15.

¹⁰⁰ Panemunėlio aštuonmetės mokyklos istorija, p. 11.

¹⁰¹ Levandavičiūtė O. Prisiminimai, 2011, RKM, b. 90, p. 20.

Panemunėlio septynmetės mokyklos mokytojai (iš kairės): Aldona Streckienė, direktorius Alfonsas Vasiliauskas, Ema Rasčiupkina, Genovaitė Vasiliauskienė, Liucija Prascieniūtė, Liudvika Kepalienė, Bronė Taliūtė, Regina Jurkėnienė. Apie 1958 m.

Panemunėlio septynmetės mokyklos mokiniai prie Ruopiškio ežero. 1957 05 20

du bidonus pieno tempia į pieninę ir kartu nešasi knygų krepšį. Patarė pieną vežti ratakais“, – prisimena buvusi mokinė Levandavičiūtė¹⁰². Mokytojos M. Vėbrienės vadovaujami choristai zonos varžybose užėmė 1-ąją vietą, o rajono – 2-ąją vietą.

Pavyko išsaugoti 1957–1962 metų šios mokyklos Pedagogų tarybos posėdžių ir gamybinių pasitarimų knyga. Joje protokolą rašantis mokytojas užfiksavo kiekvieno kalbančio mokytojo mintis. Ypač daug dėmesio buvo skiriama pažangumo analizei. Mokiniai buvo vertinami pagal penkių balų sistemą, niekas nedraudė trimestre vesti dvejeta. Dvejetais mokslo žinias vertino net pradinėse klasėse. Vienas pirmokėlis turėjo net tris dvejetus. Iš 105 mokinių 1958–1959 mokslo metų pirmą trimestrą net 40 mokinių baigė su dvejetais, mokyklos pažangumas – 67 proc.

Per gamybinius pasitarimus pedagogai aptardavo mokymo ir auklėjimo klausimus. Iš 1958 m. lapkričio 26 d. protokolo sužinome, kad mokytojams siūloma sekti savo kalbą, kalbėti tik literatūrine kalba ne tik mokiniams, bet ir tarp savęs. Darbus reikia taisyti tik raudonu rašalu¹⁰³.

Siekimas mokyklą priartinti prie gyvenimo tuo metu suprastas kaip didelė, visapusiška pagalba kolūkiams ir tarybiniam ūkiams. Mokytojams įsakyta organizuoti ekskursijas į fabrikus, vykti į talkas. Tai gali pailiuoti pavyzdys: gamybiniame pasitarime nutariama pavasario sėjos metu duoti mokiniams pasėti 1 ha pašarinių ir cukrinių runkelių, organizuoti 7-os klasės ekskursiją į Juodupės „Nemuno“ fabriką, reikalauti, kad visi mokiniai vasaros atostogų metu atliktų gamybinę praktiką tarybiniame ūkyje.

Mokytojai patys darėsi vaizdines priemones, su mokiniais taisė inventorių, prižiūrėjo prie mokyklos esantį žemės ūkio bandymų sklypą, vadinamą *mičiūrininiu daržu*. Bandymų sklypo priežiūrai ir mokyklos aplinkos tvarkymui vadovavo Bronė Malcienė (Taliūtė). Nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens gražiausioje Panemunėlio miestelio vietoje žydėjo gėlės. Jas žalia skara pridengdavo dar J. Katelės laikais sodinti medžiai. Mokyklos mokiniai stropiai pureno žemę, sodindavo gėles, ravėdavo daržą, grėbdavo lapus. Per vasaros atostogas kiekvienam 5-8 klasių mokiniui reikėdavo dirbti 36 valandas. Mokytoja B. Malcienė stropiu darbu, geležine kantrybe, tolerancija sugebėjo kartu su mokiniais prižiūrėti aplinką. Mokyklos aplinka ir daržas kiekvieną vasarą prilygdavo mažo dvarelį grožiui.

Mokiniai ypač laukdavo Naujųjų metų šventės. Senosios mokyklos salėje netilpdavo atvykę į lauktą šventę žiūrovai. Senis Šaltis visiems būdavo vienodai dosnus. Salę patys mokiniai puošdavo tampomo popieriaus girliandomis, iškarpytomis snaigėmis, vatos burbuliukais ir kt. Visa tai prilygdavo pasakų karalystei.

Iki vakaro mažo miestelio mokyklos tinklinio ir krepšinio aikštelėse žaisdavo vaikai.

Mokiniai kartu su mokytojais sunkvežimiais keliavo po visą Lietuvą. Mažieji panemunėliečiai aplankydavo Palangą, Vilnių, Kauną, Zarasus.

1958–1959 m. m. Panemunėlio septynmetė mokykla lenktyniavo su Lūkstų septynmete mokykla. Lenktyniavimo kriterijai – mokinių pažangumas, lankomumas, įvairių renginių vedimas, gamybinė praktika. Tais metais mokykloje mokėsi 125 mokiniai. Tuo metu dirbusi mokytoja L. Prascieniūtė negali užmiršti vieno įvykio:

¹⁰² *Ten pat.*

¹⁰³ *Pedagogų tarybos posėdžių ir gamybinių pasitarimų protokolų knyga, 1958, p. 3.*

Mokiniai dirba žemės ūkio bandymų sklype. 1958 m.

Mokiniai tvarko aplinką. Apie 1958 m.

Mokiniai grįžta iš talkos. 1960 m.

„Mokiniamis besiirstant Ruopiškio ežere laiveliu ir pasvirus valčiais, ėmė skęsti mokytojos E. Rasčiupkina, R. Taseckaitė ir mokinys Algis Bražiūnas. Jiems pagalbą suteikė mokinys Mikulėnas. Visiems pavyko išsigelbėti.“

1959 m. mokyklos bendruomenė surengė įdomų vakarą visuomenei. Už gautas lėšas organizavo ekskursiją į Rygą. Rygoje aplankė zoologijos sodą, pabuvojo prie Baltijos jūros.

1959 m. pavasarį mokyklos aplinka apsodinta dekoratyviniais krūmais, pertvarkyti gėlynai, prie pat bažnyčios tvoros įrengta šuolių ir tolių ir aukštų šuoliaduobė ir bėgimo takas, pastatytos laipiojimo sienelės, žiedai, kopėčios, įrengta geografinių reiškinių stebėjimo aikštelė.

1959–1960 m. m. mokėsi 119 mokinių. Mokyklai toliau vadovavo direktorius A. Vasiliauskas, su juo dirbo mokytojai Regina Jurkėnienė, E. Rasčiupkina, L. Prascieniūtė, L. Kepalienė, B. Taliūtė, G. Vasiliauskienė, M. Vėbrienė, A. Pakštas. 1960 metų balandžio mėnesį E. Rasčiupkina paskirta vadovauti Obėlių rusų septynmetei mokyklai. Dėstyti rusų kalbos atvyksta Aldona Morkūnaitė. Mokyklos mokytojai ir toliau daug dėmesio skyrė pažangumui. Šių mokslo metų pažangumas siekė 74 proc. 1960 m. kovo 2 d. pedagogų tarybos posėdyje nutarta mokiniams skirti daugiau individualių darbų, sustiprinti skaitomų knygų kontrolę, paskelbti tarp klasių socialistinių lenktyniavimą, geriausiai besimokančiai klasei skirti nemokamą ekskursiją¹⁰⁴.

1960–1961 m. m. mokykloje dirbo R. Jurkėnienė, A. Streckienė, B. Taliūtė, A. Morkūnaitė, L. Prascieniūtė, A. Vasiliauskas, L. Kepalienė, G. Vasiliauskienė. Mokėsi 112 mokinių. Ypač išpūdinga buvo Naujųjų metų sutikimo šventė. Mokiniamis prieš tai buvo paskelbtas Naujajam žaisliuko konkursas. Šventę pradėjo į salę įėjusi paštininkė. Išėmusi iš krepšio telegramą ji perskaitė, kad atvažiuoja Senelis Šaltis (sovietiniais metais taip vadino Kalėdų Senelį). Nykštukai su Snieguolėmis bėgo pasitikti Senelio. Šventei buvo surinkta 600 rublių. Už juos mokytojai nupirko saldainių ir sudėjo į mokinių pasidarytus maišelius¹⁰⁵.

Abiejuose mokyklos pastatuose higienos sąlygos buvo vidutiniškos. Patys mokiniai plaudavo klasių grindis, valydavo lentas, iš suolų surinkdavo popierius. Priešpiečius valgydavo klasėse. Į mokyklą ir iš mokyklos ateiti ir pareiti sunkiausia būdavo Martiniškėnų, Tūrdvario, Vėbrių, Vieversynės kaimuose gyvenantiems vaikams. Klampoti tekdavo šaltomis žiemomis ir į Ruopiškio, Legišio, Alsetos, Sėdžiūnų ir kitus kaimus. Kai senuoju keliu pradėjo važinėti maršrutiniai autobusai, Panemūnių, Legišio, Alsetos, Ruopiškio, Sėdžiūnų ir kitų kaimų mokiniai atvažiuodavo ir parvažiuodavo iš mokyklos.

1960 m. liepos 1–6 dienomis mokykloje veikė vasaros mokinių stovykla. Jos metu mokytojai organizavo vienos dienos turistinius žygius prie Ruopiškio ežero, Alsetos tvenkinio ir malūno, Moškėnų piliakalnio, rinko vaistažoles, vedė įvairias sporto varžybas.

Pasibaigus 1960–1961 mokslo metams, VII klasės mokiniai, pagerinę mokslo pažangumą, išvyko į Pālangą, o visos mokyklos geriausiai besimokantys moki-

¹⁰⁴ *Pedagogų tarybos posėdžių ir gamybinių pasitarimų protokolų knyga*, 1959, p. 20, 56.

¹⁰⁵ *Pedagogų tarybos posėdžių ir gamybinių pasitarimų protokolų knyga*, 1960, p. 46.

Panemunėlio aštuonmetės mokyklos mokytojai (iš kairės): pirmoje eilėje – Genovaitė Vasiliauskienė, Liucija Kepalienė (Prascieniūtė), Virginija Masteikienė, Regina Jurkėnienė, Liudvika Kepalienė (Bielūnaitė); antroje eilėje – Aldona Vaškevičienė, direktorius Alfonsas Vasiliauskas, direktoriaus pavaduotoja Elena Lukošūnienė. 1962 m.

niai aplankė Vilnių. Netrūko pramogų visą 1960 metų vasarą. Mokiniai kiekvieną penktadienį žiūrėdavo kino filmus, liepos 21 d. organizavo sportines varžybas, birželio 8–11 d. I–IV klasių mokiniai bendravo su Kamajū vidurinės mokyklos pradinukais. Šalia pramogų bei ekskursijų tekdavo ir padirbėti: reikėjo prižiūrėti 1 ha tarybinio ūkio kukurūzų lauką, tvarkyti mokyklos aplinką, pagal sudarytą grafiką ravėti mokyklos daržą.

1961–1962 m. m. mokykloje mokėsi 115 mokinių. Dirbo tie patys mokytojai. Sūnų Germaną auginančią G. Vasiliauskiene pavadavo J. Streckis. Pedagogų tarybos posėdyje buvo priminta, kad minėtų metų pažangumas tesiekė 87,7 proc., o 1960–1961 m. m. jis buvo 91,7 proc. Mokyklos biblioteka teturėjo tik 21 knygą¹⁰⁶.

Patalpos buvo tvarkomos estetiškai. Labai gražiai sutvarkytas būdavo pionierių kambarys. Išradingai organizuojama būrelių veikla. Kiekvieną pavasarį mokiniai į medžius įkeldavo inkilų. Ant paties aukščiausio medžio, augančio mokyklos kieme, prie bažnyčios tvoros, puikavosi gandraizdis. Į jį, kaip į savo namus, pavasarį sugrįždavo gandrų pora.

1962 metų vasarą užbaigtas statyti mokyklos priestatas. Pastatas ne itin išvaizdus. Gal niekas tada nekreipė dėmesio, kad prie puošnaus buvusios klebonijos pastato prilipdytas į fermą panašus, iš baltų plytų sumūrytas priestatas. Nuo 1962 m. rugsėjo 1-osios vienoje vietoje tilpo aštuonios klasės. Senojoje mokykloje įkurti kultūros namai. Būsimi pirmieji šios mo-

¹⁰⁶ *Pedagogų tarybos posėdžių ir gamybinių pasitarimų protokolų knyga, 1961–1962, p. 64.*

kyklos aštuntokai, vedami pirmokų, peržengė naujo priestato slenkstį. Buvusioje klebonijoje liko mokytojų ir direktoriaus kabinetai, sodo pusėje įsikūrė pradinės klasės, jas skyrė pereinamasis kambarys. Antrame aukšte buvusioje J. Katelės bibliotekoje buvo viena klasė ir įrengtas pionierių kambarys. Norint patekti į naująjį pastatą, reikėjo pereiti virtuvę. Už virtuvės buvo kambarys, kuriam grožį suteikė per visą sieną buvę langai. Kambaryje gyveno valytojos A. Janušaitienės šeima. Virtuvėje valytojos Liudvika Pekšienė, Viktorija Nakienė, A. Janušaitienė virė mokiniams arbata. Šios ilgametės mokyklos darbuotojos skambindavo mažu varpeliu, kurio skardus garsas skelbdavo kiekvienos dienos pamokų pradžią ir pabaigą.

Panemunėlio aštuonmetės mokyklos mokinių šokių kolektyvas. Vadovė mokytoja Liudvika Kepalienė. Apie 1962 m.

Nuo 1962 m. rugsėjo 1 d. mokykla pakeitė pavadinimą. Ji ėmė vadintis Panemunėlio aštuonmete mokykla. Joje mokėsi 115 mokinių. Darbą tęsė jau minėti mokytojai, tik atvyko dirbti naujai paskirta mokyklos direktoriaus pavaduotoja Virginija Masteikienė.

1963 m. sausio mėn. A. Vasiliauską Rokiškio rajono švietimo skyrius skiria Kamajų vidurinės mokyklos direktoriumi. Panemunėlio mokyklos direktoriaus pareigas perima V. Masteikienė. Pradinių klasių mokytoją G. Vasiliauskiene pakeičia Safonova. Dėstyti matematikos iš Lailūnų aštuonmetės mokyklos atvyksta Elena Lukošūnienė. 1963 metų pavasarį baigė pirmoji aštuntokų laida – iš viso 15 mokinių.

Nuo 1964 m. rugsėjo 1 d. mokytojų kolektyvą papildė Birutė Kairienė (Rinkevičienė), Danas Kairys, Jonas Kazlauskas.

Panemunėlio aštuonmetė mokykla septintajame ir aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmečiuose Rokiškio rajone garsėjo sportiniais, meniniais pasiekimais, nes čia dirbo darbštūs, kūrybingi, patyrę pedagogai. Vadovaujant direktorei V. Masteikienei mokytojų kolektyvas buvo darbštus ir draugiškas. Šioje ugdymo įstaigoje nė vienas pedagogas neturėjo sovietų valdžios įteiktų ordinų, tačiau žemesnių apdovanojimų turėjo

beveik kiekvienas. Gauti apdovanojimai nepakeitė čia dirbusių mokytojų. Šio straipsnio autorė prisimena, kad socialistinis lenktyniavimas, kuris vyko tarp mokyklų, reikalavo iš kaimo mokytojo dienų ir naktų. Viskas buvo daroma vardan „šviesios komunizmo saulės“. Darbūtūs, pareigingi mokytojai kiekvieną dieną mokiniams dalijo savo širdyse subrandintus saulės spindulius.

Šioje mokykloje praėjo dvidešimt šešeri direktorės V. Masteikienės pedagoginio darbo metai.

„Mane beveik tris dešimtmečius laikė ši miestelio mokykla, apglėbusi tvirtais savo pečiais. Per tą laiką daug dirbta, kurta, mąstyta su mokytojų kolektyvu, kaip sužadinti mokymosi interesą, kaip perteikti žinias. Visa mano darbinė veikla praėjo tuomet, kai sovietinė politika buvo tarsi klampus liūnas, per kurį ėjo reforma po reformos. Bet aš su savo kolektyvu išgyvenau ir sulaukiau tos dienos, kai drąsiai galėjome skaityti Šapokos istoriją“, – savo prisiminimuose rašo direktorė V. Masteikienė¹⁰⁷.

Panemunėlio aštuonmetės mokyklos direktorė Virginija Masteikienė

Kartu su ilgamete mokyklos direktore dirbo mokytojai, kuriuos galima pavadinti veteranais.

Trijų panemunėliečių kartų vaikus mokė Liudvika Kepalienė (Bieliūnaitė). Gal todėl, kad ji buvo šio krašto dukra, taip karštai mylėjo mokyklą ir savo mokinius. Jaunutė, turėdama tik vienus metų darbo stažą, čia pradėjo dirbti nuo 1948 metų rugsėjo 1-osios dienos. Ir taip diena po dienos, metai po metų šioje mokykloje išdirbo 45 metus. Tai kantrus, pareigingas, draugiškas, nepavargstantis žmogus. Visą laiką dirbo su pradinių klasių mokiniais, kartu buvo trijų klasių auklėtoja iki 8 klasės. Mokytoja buvo aktyvi visuomenininkė, vadovavo mokinių šokių kolektyvams, krašto tyros būreliui, pedagogų profsąjungos organizacijai. Ji džiaugėsi kiekviena savo mokinio pasisekimo smulkmena, jautriai reagavo į nesėkmes, visiems vienodai sugebėdavo atiduoti dalelę savęs.

Liucijos Kepalienės (Prascieniūtės) gyvenime Panemunėlio septynmetė mokykla tapo vienintele darbovieta. Čia ji dirbo nuo 1956 iki 2001 metų. Kadangi mokykloje nebuvo pradinių klasių etato, tai jai teko dėstyti fiziką, chemiją, piešimą, muziką. Turėdama gražų balsą ir mokėdama groti akordeonu, sugebėjo vadovauti vyresniųjų klasių šokių kolektyvui, chorui.

„Per ilgus metus išbandžiau viską: tvarkiau biblioteką, vedžiau jaunųjų turistų būrelio užsiėmimus, vadovavau profsąjungos organizacijai...“ – teigė L. Kepalienė¹⁰⁸.

Ilgametei šios mokyklos mokytojai, o nuo 1991 m. rugsėjo 1 d. mokyklos direktorei Elenai Lukošūnienei teko

¹⁰⁷ Masteikienė V. Prisiminimai, 2009, RKM, b. 90, p. 21.

¹⁰⁸ Kepalienė L. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 22.

Panemunėlio aštuonmetės mokyklos mokytojai. Sėdi (iš kairės): Liudvika Kepalienė, Elena Lukošiušienė, direktorė Virginija Masteikienė, Birutė Rinkevičienė; stovi (iš kairės): Jadvyga Jasiūnienė, Eugenija Pipikienė, Liucija Kepalienė, Bronė Malcienė, Aldona Vaškevičienė, Jonas Kazlauskas, Danas Kairys. 1965 m.

Panemunėlio aštuonmetės mokyklos mokytojos (iš kairės): 1-a Liudvika Kepalienė, 3-ia Jadvyga Jasiūnienė, 4-a Eugenija Pipikienė. Apie 1968 m.

labai sunki misija – vykdyti mokyklos uždarymą. Per visus savo pedagoginio darbo metus ji dėstė matematiką, fiziką, vadovavo Raudonojo kryžiaus organizacijai, klasių vadovų metodiniam rateliui, tęsė kraštotyrinės medžiagos rinkimą.

Mokytojas Jonas Kazlauskas mokykloje dirbo nuo 1964 iki 1987 metų. Norėdamas turėti visą darbo krūvį mokytojas dėstė vokiečių kalbą, geografiją, fiziką, biologiją,

Panemunėlio aštuonmetės mokyklos šokių kolektyvas. Vadovė Liudvika Kepalienė. 1970 m.

darbus. Reiklų, žilagalvį pedagogą gerbė visa mokyklos bendruomenė. Jo tolerancija, reiklumas, darbštumas buvo pavyzdys visiems. Tai tikras mokytojas, niekada nesakęs – viską moku, viską žinau. Mokytojas pamokas vedė naudodamas tradicinius darbo metodus, tačiau jo perteiktos žinios, išugdyti gebėjimai mokiniams išliko iki šios dienos.

„Pamokoje niekada nešaukdavo, o gražiai nemokančiam pamokos pasakydavo: „Katinėli, kad daugiau to nematyčiau.“ Mokykloje visur buvo matyti jo darbščių rankų vaisiai: nauji stendai, suremontuoti stalai, durys ir t. t. Daug nuoširdžių patarimų sulaukdavome jauni, tik pradedantys dirbti mokytojai. Jonas savo pavyzdžiu mokė kantrybės ir nuoseklumo, darbštumo, tvarkingumo, sąžiningumo ir orumo“, – pasakojo kolegė E. Lukošūnienė¹⁰⁹.

Naujoji mokymo dalies vedėja B. Kairienė buvo visiems pedagogams kruopštumo, darbštumo pavyzdys. Ypač mėgo švarą ir tvarką. Daug laiko atidavė ruošdama įvairių metodinę medžiagą. Pati stropiai ruošdavosi kiekvienai pamokai ir to reikalavo iš kitų. Dėstydama lietuvių kalbą, iš mokinių reikalavo daug. Jos mokiniai turbūt niekada neužmirš, kad vienaskaitos galininko ir daugiskaitos kilmininko linksnyje reikia rašyti nosines. Laisvalaikiu skaitė grožinę literatūrą, nes knygos jai buvo bene didžiausias gyvenimo turtas.

Jaunas, aukštas, gražus vyras traukė mažo ir didelio panemunėliečio dėmesį. Tai – naujasis lietuvių kalbos mokytojas Danas Kairys. Šiandien yra sunku pasakyti, dėl kokių priežasčių ką tik bai-

¹⁰⁹ Lukošūnienė E. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 23.

gusį Vilniaus universitetą jį skyrė į mažą Panemunėlio miestelio aštuonmetę mokyklą. Tuo metu dar daug mokytojų dirbo turėdami vidurinių išsilavinimą. Jaunasis mokytojas dėstė 7–8 klasmėms lietuvių kalbą ir literatūrą, geografiją, kūno kultūrą. Matant jį stadione bešvilpanti švilpuku ar pasakojanti apie Žemaitę literatūros pamokoje, net mintis nekiltų, kad šis žmogus turi Dievo duotą talentą – kurti eiles. D. Kairys visą laiką buvo ir liko talentingas poetas ir mokytojas. Iki knygelės „Žvaigždė sulos ašotyje“ D. Kairio eilėraščiai buvo spausdinami tik rajoninių laikraščių puslapiuose. Niekada nesipuikavo prieš kitus, neafišavo savęs. Jo sukurtas eiles deklamavo mokykloje maži ir dideli. Prieš kiekvieną renginį mokytojo rankoje pamatydavai pluoštą popieriaus lapų – tai sukurtas naujas scenarijus. Uždainavus mokytojo sukurtus kupletus per trimestrų aptarimus salėje visi leipdavo iš juoko, o paskutinio skambučio šventėje tėvai ir vaikai nubraukdavo ašaras¹¹⁰.

1960 m. baigusi Ukmergės pedagoginę mokyklą į Panemunėlį atvyko dirbti Aldona Vaškevičienė (Morkūnaitė). Ji dėstė rusų kalbą ir literatūrą, vadovavo 5–8 klasių mokinių chorui. Mokėjo sudominti mokinius savo dėstomu dalyku, nes buvo reikli sau ir ugdytiniams. Kūrybinga jaunutė mokytoja dalyvavo meno saviveikloje, dainavo ir šoko jaunimo kolektyvuose.

Išvykusią gyventi į Rokiškį 1968 m. rusų kalbos mokytoją pakeičia Aksinija Janonienė (Papovaitė). Čia pirmoji josios darbovietė. Reiklia, atidžia, tolerantišką merginą pamilo mokyklos visuomenė ir tarybinio ūkio jaunimas. Ji neatsisakydavo su mokiniais padirbėti namuose. Rusų kalbos mokslai ne visiems buvo lengvi ir suprantami. A. Papovaitės kruopštus darbas greitai buvo pastebėtas. 1972 m. mokytoja skiriama dirbti mokyklos dalies vedėja. 1974 m. A. Janonienė (Papovaitė) iškeliauja dirbti į Rokiškį.

„Panemunėlis man, atvykusiai iš Žemaitijos krašto, antri namai: netikėjau, kad Rokiškio rajone liksiu gyventi. Buvo tokių minčių, kad norėjosi viską palikus šokti į traukinio vagoną ir pasiekti Šiaulius“, – savo prisiminimuose rašė A. Janonienė¹¹¹.

Aldona Paberžienė, atvykusi į Panemunėlio aštuonmetę mokyklą 1968 m., dėstė gamtą, geografiją, kūno kultūrą, dailę. Ji iš kitų išsiskyrė humoru ir linksnumu. Labai gražiai rašė ir piešė, todėl visus mokykloje buvusius studentus tvarkė tik ji. Aktų salės papuošimai įvairiems vakarams irgi buvo dailės mokytojos rūpestis.

Su pradinukais nuo 1966 iki 1969 metų dirbo Jadvyga Jasiūnienė. Be galo rami, lyriška, nuolaidi Jadvyga stengėsi dirbti stropiai, atsakingai.

Panemunėlio aštuonmetėje mokykloje su mažaisiais neilgai dirbo Aldona Jakšienė. Buvusi mokinė Limina Matelienė (Kepalaitė) prisimena:

„Pirmą kartą pamačiau rugsėjo 1-osios šventėje. Tada buvau dar labai maža, bet jos tamsūs garbanoti plaukai, tamsios akys, pirmoji pamoka atmintyje išliko iki šios dienos. Maža mergaitė juk negali vertinti pedagoginio darbo ar kitos veiklos. Tiesiog – ji mano pirmoji mokytoja“¹¹².

¹¹⁰ Aleknienė V. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 24.

¹¹¹ Janonienė A. Prisiminimai, 1994, RKM, b. 90, p. 25.

¹¹² Matelienė L. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 26.

Keletą metų mokykloje dirbo buvusi 1961 metų septintokų laidos mokinė Nijolė Daukšienė (Strečkytė). N. Daukšienė mokė pradinukus. Jautri, rami, mokytoja greitai pritaipo mokyklos bendruomenėje.

„Panemunėlis – išskirtinė gyvenimiško gėrio salelė“, – teigė 1994 m. mokytojų susitikime dalyvavusi Eugenija Pipikienė. Mokykloje ji dirbo nuo 1963 iki 1968 metų su pradinėmis klasėmis. Nedidukė, ilga juoda kasa mokytoja mokė gausų 1960 m. gimusių mažųjų panemunėliečių būrį.

Aloyza Savickaitė mokykloje dirbo tik vienus mokslo metus – 1970–1971 m. m. Visada besišypsančia, lyriškos sielos merginą mažyliai pamilo nuo pat pirmos dienos. Ji rašė eilėraščius, gražiai deklamavo eiles. Po metų Aloyza Savickaitė išstojo į Vilniaus pedagoginį institutą (dabar Vilniaus pedagoginis universitetas).

1972 m. rugsėjo 1 d. šios mokyklos duris praverė taip pat jaunutė, buvusi Pándėlio vidurinės mokyklos auklėtinė Janina Močiekutė. Ji 4–6 klasėms dėstė rusų kalbą, 7 klasei – lietuvių kalbą. Savo temperamentu bei išmone ji sujudino visą mokyklą – sugebėjo rašyti scenarijus ir parengti labai raiškius, patrauklius, įdomius renginius. Po metų išvyko studijuoti į Vilniaus universitetą.

Nuo 1973 m. rugsėjo 1 d. Janiną Močiekutę pakeičia Rokiškio Ramuvos vidurinės mokyklos auklėtinė Liudmila Krivickaitė. Pedagoginio talento, meilės gimtajai kalbai, išorinio grožio, režisūrinių gabumų nestigo ir šiai merginai. Ji tęsė savo pirmą išpuoselėtas tradicijas: režisavo ir vedė puikius renginius, dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, buvo vyresniųjų pedagogų padėjėja, o kartais ir patarėja.

D. ir B. Kairiams išvykus dirbti į Utenos rajono Daūgailių aštuonmetę mokyklą, panemunėliečiai sulaukė itin reto talento žmogaus – mokytojos Julijos Guogytės. Panemunėlio aštuonmetėje mokykloje Julija dirbo nuo 1972 iki 1974 metų, dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą. Jos vedamos gimtosios kalbos pamokos prilygo spektaklio vaidams. Iš tiesų Julija save geriausiai atskleidė ruošdama spektaklius. Palankaus žiūrovų įvertinimo susilaukė spektakliai „Molio Motiejukas“, „Motulė paviliojo“. Šiuos du veikalus pamatė Kazliškio, Žiobiškio, Sėlynės aštuonmečių mokyklų bendruomenės.

Savo jaunatvišką energiją, sugebėjimus, talentą Panemunėlio aštuonmetei mokyklai atidavė mokytojų Valdo ir Birutės Stašių šeima. Jauni pedagogai mokykloje dirbo nuo 1977 iki 1986 metų pavasario. Mokytojų V. ir B. Stašių šeima visur ir visada rodydavo pavyzdį. Jie abu kruopščiai ruošdavosi kiekvienai pamokai, domėjosi pedagogikos naujienomis, kiekvieną pavestą darbą atlikdavo iki pabaigos. B. Stašienė lietuvių literatūros ir kalbos pamokose stengėsi iš mokinių išreikalauti atlikti kiekvieną jiems skirtą darbą, nesuprastą užduotį iš naujo aiškino. Ji siekė, kad mokinių žiniose neliktų jokių spragų. Mokytoja vadovavo mokyklos bibliotekai. Joje visada būdavo paruošta literatūrinė paroda, skirta kuriam nors rašytojui ar jubiliejinei datai. V. Stašys dėstė įvairius dalykus, nes mažoje kaimo mokykloje to nebuvo galima išvengti. Mokytojas rūpinosi ugdymo įstaigos inventoriu: su mokiniais taisė suolus, spintas, remontavo patalpas. Be pomėgio meistrauti, Valdas Stašys labai mėgo vaidinti. Jo iniciatyva mokykloje vėl atgijo senosios teatrinės tradicijos. Kiekvienais metais mokyklos bendruomenė sulaukdavo naujo spektaklio. Kalbinta B. Stašienė teigė, kad jai prisiminimuose išliko organizuotos ekskursijos. Mokiniai turėjo galimybę nuvykti į Rygą, Sankt Peterburgą, Maskvą, Novgorodą ir kt.

Panemunėlio aštuonmetės mokyklos 1974 m. laidos abiturientai su mokytojais. Pirmoje eilėje sėdi mokytojai (iš kairės): Jonas Kazlauskas, Aldona Paberžienė, Elena Lukošūnienė, direktorė Virginija Masteikienė, Nijolė Daukšienė, Liucija Kepalienė, Liudmila Vyšniauskienė; antroje eilėje stovi mokytojos (iš kairės): 4-a Liudvika Kepalienė, 5-a klasės auklėtoja Aksinija Papovaitė

Minėti dešimtmečiai – tai metas, kai mokytojai privalėjo „kelti pažangumą“. Iš Rokiškio švietimo skyriaus buvo gaunami nurodymai, kiek mokinių galima palikti antriesiems metams, kiek turi mokytis profesinėse mokyklose, technikuose, papildyti vidurinių mokyklų mokinių skaičių. Dar iki 1973 metų mokytojai galėjo išvesti vieną kitą neigiamą pažymį, palikti kurso kartoti. Vėliau pedagogams buvo visiškai surištos rankos. Jie ir labai norėdami negalėjo pasiekti geresnių mokymo rezultatų. Apie šiuos mokymo metodikos teigiamus ir neigiamus aspektus gali kalbėti tik patys mokytojai. Kiekvienais mokslo metais nemažai mokinių, baigusių aštuonias klases, papildydavo Panemunėlio vidurinės mokyklos devintąją klasę. Priprasti naujoje mokykloje buvo nelengva. Dideliame mokinių būryje iš kaimo mokyklos atvykęs vaikas likdavo nepastebėtas, ilgai dar ilgėdavosi savosios mokyklos mokytojų, ten praleistos vaikystės, patirto dėmesio, supratimo, kasdienės šilumos. Nemažai buvusių aštuntokų, baigę vidurinę mokyklą, tęsė mokslus Lietuvos aukštosiose mokyklose, technikuose. Jie papildė Lietuvos inteligentijos gretas, tapo mokytojais, inžinieriais, žurnalistais, medikais ir kitais specialistais.

Be mokytojo parodyto asmeninio pavyzdžio, pastebėto mokinio talento, kasdienio įtempto darbo, darnaus susiklausymo mokykla nebūtų buvusi mažo Panemunėlio miestelio mokslo ir kultūros židiniu. Čia visi mokiniai nuo pat pirmos klasės deklamavo, šoko, sportavo, tiesiog tobulėjo kaip mažos asmenybės. Daug dirbo mokytojai organizuodami užklausinę (popamokinę) veiklą. Liudvikos Kepalienės vadovaujami mažieji šokėjai dalyvavo 1964 ir 1968 m. Lietuvos dainų šventėse, daugelį metų

*Panemunėlio
aštuonmetė mokykla.
1978 m.*

buvo Rokiškio rajono mažųjų šokėjų grupės laureatai. Dažnai Panemunėlio aštuonmetės mokyklos šokėjai varžydavosi su Obelių internato šokėjais, kuriems vadovavo Čeičienė¹¹³.

„Į pirmąją respublikinę dainų šventę iš Rokiškio geležinkelio stoties vykome traukiniu. Daugpilio mieste persėdome į kitą traukinį. Vilniaus geležinkelio stotyje visus atvykusius šventės dalyvius išskirstė į atskirus autobusus. Rokiškio rajono šokėjus, dainininkus, choristus apgyvendino Žvėryno vidurinėje mokykloje. Miegojome klasėse, ant patiestų čiužinių. Rytd atsikėlė ir pavalgė skubėdavome prie autobusu, kurie mus su auklėtoja L. Kepaliene nuveždavo į stadioną. Stadione visą dieną vykdavo repeticijos, ausys apkursdavo nuo šokių vadovų rėkimo per garsiakalbį. Vieną rytą galėjome netekti Kaziuko Kreizos. Jis vos nepapuolė po autobuso ratais. Auklėtoja pabalo kaip drobė ir staiga pradėjo verkti“, – savo išpūdžius perteikė buvusi mokinė Kristina Samuilova¹¹⁴.

„Birželio mėnesio pabaiga, labai šilta, mažajam šokėjui įdomi kiekviena sostinėje praleista diena. Tačiau grįžti namo labai norėjosi. Atsikėlusį rytą ant lango radau tėvelio ranka užrašytą laišką, padėtą ant medinės dėžutės. Atplėšusi perskaičiau: „Tau, dukryte, lauktuvės. Ją sirpinau dėl tavęs ir tavo draugų“. Dėžutėje radau didelių raudonų braškių. Jų visiems užteko“¹¹⁵.

Pirmąsias vietas Rokiškio rajono turistiniuose žygiuose užimdavo Liucijos Kepalienės, Dano Kairio, Elenos Lukošūnienės vadovaujami mokiniai. Nemažai laimėta individualių prizinių vietų sporto varžybose. Labai gaila, kad iki šios dienos neišliko nė vieno mokyklos įteikto apdovanojimo.

Šiandien galima pavydėti tiems darbštiems ir kūrybingiems mokytojams,

¹¹³ Aleknienė V. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 27.

¹¹⁴ Murašova K. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 28.

¹¹⁵ Aleknienė V. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 29.

kurie puoselėjo ir skleidė lietuviškos dramaturgijos klasiką. Liudvikos ir Liucijos Kepalienių, Dano Kairio, Julijos Guogytės, Elenos Lukošūnienės ir kitų pedagogų dėka buvo parengtos pjesės Lazdynų Pelėdos „Motulė paviliojo“, Žemaitės „Petras Kurmelis“, „Vingių Katrė“ ir kt. Šie spektakliai buvo rodomi sutinkant Naujuosius metus. Panemunėlio kultūros namuose netilpdavo norintieji juos pamatyti. 1967 metais pjesę pagal lietuvių liaudies pasaką „Eglė žalčių karalienė“ parodė Sėlynės aštuonmetės mokyklos mokiniai ir mokytojai. Dvi mokyklos keisdavosi parengtomis pjesėmis iki Sėlynės aštuonmetės mokyklos uždarymo. B. Malcienė, tapusi Ragėlių aštuonmetės mokyklos direktore, nenutraukė draugystės su mokyklos kolegomis. Panemunėliečiai į Ragėlių mokyklą atvykdavo su įvairia menine programa.

1974 m. rajoniniame „Dainų dainelės“ ture Liucijos Kepalienės vadovaujamas pradinių klasių mokinių dainų ansamblis laimėjo pirmąją vietą.

Panemunėlio devynmetės mokyklos direktorė Laima Kiaugienė

„Su dainininkėmis Virginija Zumkaite, Birute Bitinaite, Loreta Kepalaitė, Elida Gilbrantaite, Meilute Čiplyte, Zdanevičiūte, Loreta Jurgelionyte, Romana Kligyte ir akompaniatoriumi Virginijumi Sesicku dalyvavau Respublikiniame „Dainų dainelės“ konkurse Vilniuje“, – pasakoja Liucija Kepalienė¹¹⁶.

Šiame straipsnyje nėra galimybės aprašyti visų atliktų darbų mažoje kaimo mokykloje. Svarbiausia, kad suteiktos žinios, dalyvavimas įvairiuose būreliuose, kasdieniai reiklumu ir tolerancija pagrįsti tarpusavio santykiai padėjo kertini akmenį gyvenime ne vienam šią mokyklą baigusiam mokiniui. Už visa tai turim būti dėkingi ir šios mokyklos direktoriams – A. Vasiliauskui ir V. Masteikienei.

1981 m. rugsėjo 1 d. Panemunėlio aštuonmetė mokykla reorganizuota į devynmetę. 1987–1991 m. Panemunėlio devynmetei mokyklai vadovavo Laima Kiaugienė (Kačinskaitė). 1987 metais, sulaukę garbaus amžiaus, mokyklą paliko mokytojai Liudvika Kepalienė ir Jonas Kazlauskas. Mokytojų kolektyvą papildė nauji mokytojai: Loreta Lukošūnienė (Mažeikytė), Evaldas Giriūnas, Zita Kurkietienė, Aina Vilkauskienė, Rita Žilinskaitė, Violeta Kazlauskienė, Arijanda Buinovskaja, Vladimiras Belovas. Liko dirbti veteranai Danas Kairys, Liucija Kepalienė, Elena Lukošūnienė.

L. Kiaugienės (Kačinskaitės) vadovavimo metais toliau puošiamą mokyklą, tvarkoma aplinka, atnaujinama mokyklos materialinė bazė, vyksta turiningi renginiai, organizuojamos ekskursijos.

Nuo 1991 metų rugsėjo 1 dienos mokyklai pradėjo vadovauti Elena Lukošūnienė. Lieka dirbti jau minėti mokytojai. Kelerius metus istorijos mokytoją Violetą Kazlauskienę pavadavo Evaldas Masteikis.

Tačiau paskutinis kaimo mokyklos dešimtmetis nebuvo dosnus. Metai

¹¹⁶ Kepalienė L. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 30.

Panemunėlio dešimties metų mokyklos mokytojai (iš kairės): Vladimiras Belovas, Liucija Kepalienė, Zita Kurklietienė, Aina Vilkauskienė, mokyklos direktorė Laima Kliaugienė, Violeta Jarušauskaitė, Liudvika Kepalienė, Danas Kairys, Elena Lukošūnienė. 1990 m.

po metų pradėjo mažėti mokinių. Imta mąstyti apie mokyklos uždarymą. Su tokia nežinia mokyklos bendruomenė gyveno iki 2000 metų rugsėjo 1 dienos.

Senoji Panemunėlio Jono Katelės pagrindinė mokykla, atlaikiusi du karus, penkiasdešimties metų bolševizmo tironiją, su visa Lietuva sulaukė taip lauktos laisvės.

„Čia unksnėtuose Nemunėlio šlaituose ir pakrantėse, Sacharos miško palaukėse, lygiuose kaimų laukuose, įvairiose Lietuvos vietovėse, frontų linijose ne vienas šios mokyklos mokinys atidavė savo gyvybę, gindamas Tėvynę nuo okupantų“¹¹⁷.

Nuo 1967 metų mokyklos pastatas nė karto nebuvo kapitališkai remontuotas, tik vieną ar du kartus perdažytas tamsiai žalia spalva. Tik 1984 metais iš sodo pusės pastatyta katilinė ir įvesta centrinio šildymo sistema. Iki šildymo sistemos pakeitimo mokyklos sargams reikėdavo nuo keturių valandų nakties kurti krosnis.

„Labai gerai atmenu Antrojo pasaulinio karo dalyvį, puikų muzikantą Kazimierą Kreizą. Kazimieras ir Genutė Kreizai iš vakaro maišais prinešdavo malkų, o rytą atėję užkurdavo. Jau 9 val. mokyklos patalpos būdavo šiltos. Kadangi gyvenau prie pat mokyklos, tamsią žiemos naktį pastebėdavau, kada nušvisdavo visa mokykla. Žino-

¹¹⁷ Kairys D. *Nemunėlio žvaigždė* (Panemunėlio pagr. m-klos laikr.), 1995, gruodžio 27, p. 3.

*davau, kad dėdės Kazimiero dėka pamokos prasidės šiltose patalpose*¹¹⁸.

Mokykloje valytojomis dirbo Marijona Nakčerienė, Konstancija Šarkiūnėlienė, Genovaitė Kreizienė, Janina Kreizienė, Stasė Pranckūnienė, Vanda Gabrėnienė, Danutė Kristukienė, Vida Bulovienė ir kt. Visos mokyklos darbuotojos buvo darbščios, pareigingos, nuoširdžios moterys. Ypač jos vargdavo prieš rugsėjo pirmąją, nes reikėdavo nuvalyti visus mokyklos langus. Kai kurių langų nuo senumo nebuvo galima net atidaryti. Valytojos ne tik valė patalpas, bet virė arbatą, šienavo mokyklos teritoriją. Katilinę kūreno Algis Kepalas, Vytautas Musteikis, Boleslovas Lukošius, broliai dvyniai Vilmantas ir Linas Nakai. Jie dirbdavo ir kitus mokykloje reikalingus darbus.

Mažytės mokyklos mokiniai iki 1987 metų valgyti pietų bėgdavo į Panemunėlio tarybinio ūkio valgyklą, įsikūrusią pirmame pastatytame daugiabutyje. Virėjos Vanda Užusienienė ir Sofija Kazlauskienė virė skanius pietus. Jie tekainuodavo tik 20 kapeikų. *„Pilna lėkštė sriubos, puri bulvių košė, kotletas, daržovių mišrainė – tai nepakeičiami kaimiški pietūs*¹¹⁹.

Nuo 1993 m. kovo 1 d. mokykloje įkuriamas Rokiškio krašto muziejaus filialas – Kunigo Jono Katelės muziejus. Jo specialiste skiriama šio straipsnio autorė. Per septynerius metus surinkta apie 1200 įvairių eksponatų, aplankytos atokiausios Lietuvos vietovės, kuriose gyveno apie šį kraštą galintys suteikti informaciją žmonės, peržiūrėta daug archyvinės medžiagos, parašyta įvairiausių istorinių straipsnių. Brangiausiu muziejaus eksponatu tapo Marytės Nakčerienės (Bieliūnaitės) išsaugota kunigo Jono Katelės lazda. Šis eksponatas pakeitė tradicinį mokyklos raktą. Lazda tarytum linkėdavo išeinantiems iš šios mokyklos mažiesiems abiturientams: būkite ištikimi savo gyvenimo tikslui, ryžtingai eikit nepriklausomos Lietuvos keliais, lydimi negėstančios meilės šio krašto žmonėms.

1992 m. mokykla pakeičia pavadinimą. Ji pavadinta Panemunėlio dešimtmete mokykla. Mokykla neišleido nė vienos dešimtokų laidos.

1994 m. rugpjūčio 25 d. į Panemunėlio dešimtmetę mokyklą tarytum sugrįžo jaunystė – vyko čia dirbusių mokytojų susitikimas „Sugrįžusi jaunystė liepų alėjoje“. Į susitikimą atvyko buvę direktoriai A. Vasiliauskas, V. Masteikienė, L. Kiaugienė, mokytojai A. Janonienė, N. Daukšienė, V. Šlikas, V. Levandavičius, E. Pipikienė, A. Streckienė, J. Streckis, Liudvika Kepalienė, G. Vasiliauskiene, B. Malcienė, R. Jurkėnienė, A. Jakšienė, J. Deksnys, J. Govedas, Liucija Kepalienė, T. Drimeikienė, N. Daukšienė, B. Pivoriūnienė. Susirinkusiuosius pasveikino mokyklos direktorė E. Lukošiusienė. Buvusius pedagogus į šioje mokykloje praleistus metus sugražino čia dirbančių jaunųjų kolegų deklamuo-
tos eilės, kurias sukūrė mokytojas poetas D. Kairys. Mokyklos direktorė trumpai

Panemunėlio pagrindinės mokyklos direktorė Elena Lukošiusienė

¹¹⁸ Aleknienė V. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 31.

¹¹⁹ Murašova K. Prisiminimai, 2010, RKM, b. 90, p. 32.

Panemunėlio pagrindinės mokyklos mokytojai (iš kairės): Rita Žilinskaitė, Aina Vilkauskienė, Elena Lukošūnienė, Liucija Šemetienė, Vladimiras Belovas

Panemunėlio mokykloje dirbusių mokytojų susitikimas. 1994 08 25

priminė mokyklos istoriją, supažindino su dirbančiais pedagogais: Aina Vilkauskiene, Rita Žilinskaite, Vladimiru Belovu, Evaldu Giriūnu, Liucija Šemetiene, Violeta Kazlauskiene, D. Kairiu, L. Kepaliene, E. Lukošūniene. Mokyklos veteranai daugeliui buvo pažįstami.

Mirusiųjų mokytojų atminimui ir gyvųjų pagerbimui kun. Vladas Kremenskas aukojo šv. Mišias Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčioje. Svečiai aplankė ir padėjo gėlių ant mirusiųjų mokytojų J. Kazlausko ir M. Misevičiaus kapų. Susipažinę ir susitikę kolegos vaikščiojo senąja liepų alėja, aplankė kun. J. Katelės kapą, grožėjosi senuoju sodu, Nemunėlio upės pakrantėmis, apžiūrėjo Kunigo Jono Katelės muziejų, prie šventinio stalo dalijosi savo jaunystės prisiminimais ir paskutinį kartą parašė linkėjimus svečių knygoje. Prasmingą šventę tarytum apibūdina D. Kairio

Panemunėlio mokyklos direktoriai (iš kairės): direktorė Elena Lukošiušienė, buvę direktoriai Alfonsas Vasiliauskas ir Virginija Masteikienė

mintys: „Brangieji! Jums ačiū, kad buvot ir esat šio krašto šviesos spindulys“¹²⁰.

Nuo 1995 m. spalio 11 d. į mokyklą grįžo pirmasis Panemunėlio pedagogas ir švietėjas kun. Jonas Katelė. Tą dieną Rokiškio rajono taryba pasirašė sprendimą Nr. 50 „Dėl vardo suteikimo Panemunėlio pagrindinei mokyklai“. Jame rašoma: „Suteikti Rokiškio rajono Panemunėlio pagrindinei mokyklai žymaus krašto švietėjo Jono Katelės vardą.“

1995 m. spalio 27 d. virš mokyklos verandos buvo pritvirtinta ir atidengta lenta. Joje ryškiomis raidėmis parašyta: „Panemunėlio Jono Katelės pagrindinė mokykla“. Tą dieną ir gamta prilygo kun.

Rokiškio rajono savivaldybės tarybos sprendimą suteikti Jono Katelės vardą Panemunėlio pagrindinei mokyklai skaito Rokiškio rajono Švietimo skyriaus vedėjas Antanas Karbauskas. 1995 10 27

¹²⁰ Kairys D. *Prisiminimų sąsiuvinis*, 1994, rugpj. 24, p. 2.

Jono Katelės vardo suteikimo Panemunėlio pagrindinei mokyklai šventėje kalba mokyklos direktorė Elena Lukošūnienė. Sėdi (iš dešinės): Rokiškio rajono vicemeras Antanas Slesoriūnas, Švietimo skyriaus vedėjas Antanas Karbauskas, buvę mokyklos direktoriai Virginija Masteikienė ir Alfonsas Vasiliauskas, buvusi mokytoja Genovaitė Vasiliauskienė. 1995 10 27

Jono Katelės puoselėtai mokslo šviesai. Švietė saulė, po kojomis čežėjo nukritę klevų ir liepų lapai, stovėjo ramūs medžiai. Svečius pasitiko sena, ir kaskart jauna mokykla ir prie jos stovinti didinga, raudonų plytų dvibokštė Šv. Juozapo Globos bažnyčia. Suskambus bažnyčios varpams ir prasidėjus šv. Mišioms, pradinukai, vadovaujami mokytojos Liucijos Šemetienės, įnešė savo mažose rankutėse uždegtas žvakes, baltų gėlių puokštę. Atrodė, atsivers bažnyčios durys ir ižengs mūsų krašto šviesulys – kunigas Jonas Katelė. Tačiau prieš 103 metus palikęs darbus išgarsintą Panemunėlio parapiją kunigas ilsisi savo pradėtos statyti bažnyčios šventoriuje. Tai tikrai kun. Jonui Katelei tinkanti amžinojo poilsio vieta – čia pat, paėjus liepų alėja ir atvėrus šventoriaus vartus, patenki į šventorių, o anapus jo status Nemunėlio upės šlaitas...

Prie jo kapo dar kartą sustojo gausus žmonių būrys: Rokiškio rajono savivaldybės, kultūros įstaigų vadovai, buvę ir esantys mokytojai, mokiniai, Panemunėlio parapijos gyventojai. Uždegtų žvakių šviesa ir balti gėlių žiedai papuošė Aukštaitijos svieto budintojo kapą.

Mokyklos direktorė E. Lukošūnienė ir šio straipsnio autorė trumpai priminė šio žmogaus nuopelnus. Prie kun. J. Katelės kapo jaunoji panemunėliečių karta poeto D. Kairio eilėmis dėkojo, kad prie balanės ir lajinės žvakės šviesos daugelį jis išmokė rašto ir širdyse įdiegė begalinę tėvynės meilę, kuri dabar yra perduodama iš kartos į kartą. Susirinkę šventės dalyviai, praėję pro šventoriaus vartelius, tiesiai senąją liepų

alėja atskubėjo prie mokyklos. Visus sveikino Rokiškio rajono mero pavaduotojas Antanas Slesoriūnas, Švietimo skyriaus vedėjas Antanas Karbauskas, Krašto muziejaus direktorė N. Šniokienė. Lentą atidengė Rokiškio švietimo skyriaus vedėjas A. Karbauskas, pašventino kun. Vladas Kremenskas. Iškilmingo minėjimo metu savo mintimis apie Panemunėlio Jono Katelės pagrindinę mokyklą pasidalijo buvę direktoriai A. Vasiliauskas, V. Masteikienė, E. Lukošūnienė.

Tik penkerius metus buvo lemta čia kryžtauti vaikams, į darbą skubėti mokytojams ir kitiems mokyklos darbuotojams. 2001 metų rugsėjo 1-ąją čia buvo tylu ir ramu. Mokykla uždaryta, o nuo jos sienos nuimta lenta. Kiekvieną pavasarį čia sugrįžta išskridę paukščiai, tik niekada nesuskamba varpelis, kviečiantis vaikus į klases. Į tą patį kiemą tik šiltomis vasaros dienomis atklysta buvę mokiniai. Juos pasitinka nuo laiko apšiurusi, pavargusi, apleista mokykla, tas pats Nemunėlis, aplinkui augantys medžiai, bebaigianti išnykti senųjų liepų alėja. Manau, kad buvusiems mokiniams ir mokytojams savoji mokykla prisiminimuose išliks visada gyva ir kaip motinos akys sava.

Apibendrinimui parinkau D. Kairio mintis:

„Tu sena ir kaskart jauna. Tu tarsi tiltas tarp praeities ir dabarties. Vėtrų nugairinta, liūčių nuplauta žėri mums stebuklinga šviesa pro krentančių liepų ir klevo lapų mirgėjimą“¹²¹.

Panemunėlio J. Katelės pagrindinės mokyklos direktorę Eleną Lukošūnienę sveikina Rokiškio krašto muziejaus direktorė Nijolė Šniokienė (kairėje). 1995 10 27

Panemunėlio pagrindinės mokyklos abiturientai su mokyklos simboliu tapusia kun. J. Katelės lazda. 1996 m.

¹²¹ Kairys D. *Nemunėlio žvaigždė* (Panemunėlio pagr. m-klos laikr.), 1995, gruodžio 27, p. 2.

Pagrindinės mokyklos mokiniai. 1997 m.

Panemunėlio Jono Katelės mokyklos išleidžiamųjų klasių mokinių skaičius

Metai	Išleidžiamoji klasė	Mokinių skaičius
1957	7	18
1958	7	11
1959	7	10
1960	7	12
1961	7	14
1963	8	15
1964	8	14
1965	8	16
1966	8	19
1967	8	19
1968	8	17
1969	8	12
1970	8	20
1971	8	15
1972	8	16
1973	8	15
1974	8	12
1975	8	23
1976	8	14
1977	8	17
1978	8	10
1979	8	16

(tęsinys)

Metai	Išleidžiamoji klasė	Mokinių skaičius
1980	8	10
1981	8	8
1982	9	6
1983	9	7
1984	9	12
1985	9	14
1986	9	6
1987	9	5
1988	9	7
1989	9	9
1990	9	7
1991	9	9
1992	9	4
1993	9	2
1994	9	4
1995	9	5
1996	9	4
1997	9	4
1998	9	5
1999	9	5
2000	9	5
2001	9	4

Šaltiniai:

1. Panemunėlio septynmetės mokyklos pažymėjimų blankų apskaitos knyga: 1957–1981 m. m.
2. Nepilno vidurinio mokslo pažymėjimų blankų apskaitos ir išdavimo knyga: 1992–1996 m. m., *Rokiškio rajono savivaldybės archyvas*, ap. 2, b. 4.
3. Devynmečio mokslo pažymėjimų blankų apskaitos ir išdavimo knyga, *Rokiškio rajono savivaldybės archyvas*, ap. 2, b. 16.

Iš Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės bibliotekos istorijos

Danutė Bružienė

Populiarinant knygas pagrindinis vaidmuo ir darbas tenka bibliotekoms. Tai jų duona. Panemunėlio geležinkelio stoties biblioteka įkurta 1937 m. Nuo tada biblioteka atlieka ir dabar tęsia didelį darbą – gera dvasia auklėja vaikus, jaunimą ir vyresnės kartos žmones. Taigi galima drąsiai teigti, kad bibliotekos istorija yra sudedamoji kultūrinio gyvenimo dalis, atspindinti atitinkamo laikotarpio kultūros laimėjimus.

Rašant šios bibliotekos istoriją naudotasi periodine spauda, vyresnio amžiaus žmonių, buvusių bibliotekos darbuotojų prisiminimais, bibliotekos archyviniais dokumentais.

Bibliotekos įkūrimas ir veikla iki 1957 metų

Prieškarinėje Lietuvoje viešąsias bibliotekas steigė įvairios tautinės organizacijos. 1937 m., įgyvendinant viešųjų bibliotekų įstatymą, įkurta ir Panemunėlio geležinkelio stoties biblioteka. Pirmoji jos vedėja buvo Birutė Usevičienė (mirusi). Panemunėlio vietos valdžia parūpino patalpas, rūpindavosi kuru, apšvietimu, o ministerija komplektavo knygų fondą, mokėjo bibliotekininkei atlyginimą¹.

Viešųjų bibliotekų įstatymui įgyvendinti taisyklėse buvo nurodyta naudojimosi bibliotekomis tvarka. Knygos gražinimą skaitytojas turėjo garantuoti 10 litų užstatu. Nuo jo buvo atleidžiami mokiniai ir kariai. Kaip prisimena mokytoja B. Skrivelienė, tada bibliotekos fondą sudarė apie 500 įvairių knygų egzempliorių. Skaitytojų buvo apie 70 – daugiausia mokiniai.

1940 m. birželio mėnesį Lietuvoje buvo 161 valstybinė viešoji biblioteka, iš jų 39 su skaityklomis².

Tuo laiku buvo panaikinti užstatai. Bibliotekos knygas galėjo skaityti visi žmonės. Šiuo metu bibliotekininke dar tebedirbo B. Usevičienė. Kaip prisimena skaitytoja Stasė Balaišytė, tuometinis jaunimas pradėjo domėtis knygomis ir ėmė jas propaguoti. Tokiu darbu užsiėmė Petras Rudokas, Jonas Jukna, Stasė Balaišytė. Literatūros fondas tada siekė 700 egzempliorių, o skaitytojų skaičius išaugo iki 150. Nors biblioteka vis dar negalėjo tinkamai naudotis masinio darbo formomis bei knygų propagavimo priemonėmis, bet tarp gyventojų darėsi vis populiariesnė.

Vokiečių okupacija ir karas sutrikdė bibliotekų darbo plėtrą. Kaip ir visos respublikos bibliotekos, taip ir Panemunėlio stoties biblioteka, okupacijos metais merdėjo. 1942 m. šioje bibliotekoje pradėjo dirbti Janina Miškinienė. Tada knygos buvo pakeičiamos tik tiems, kurie patys atsilankydavo į biblioteką. Knygų fondas nebuvo kataloguojamas. Daugiausia knygas bibliotekoje keisdavo mokinė Joana Jurėnaitė (vėliau Macijauskienė). Tada mokyklos direktoriumi dirbo Antanas Miškinis, bibliotekos vedėjos vyras, jis ir buvo patikėjęs savo mokinei J. Jurėnaitėi pakeisti knygas skaitytojams³.

¹ Bronės Skrivelienės žodiniai atsiminimai, 1992 m.

² Sinkevičius K. Tarybų Lietuvos bibliotekos 1940–1945 m., *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*.

³ Joanos Macijauskienės (Jurėnaitės) žodiniai atsiminimai, 2001 m.

1944 metų liepos mėnesį, per karą, einant frontui, stoties biblioteka sudegė su knygomis, o išlikusias išsinešiojo miestelio gyventojai.

Pasak B. Skrivelienės, po kelių mėnesių biblioteka buvo atkurta. Joje pradėjo dirbti Ona Palavinskienė (Vizbaraitė). Iš pradžių knygų buvo labai mažai – tik apie 180 egzempliorių. Norint papildyti bibliotekos fondą, knygos buvo renkamos iš vietinių gyventojų. Skaitytojų buvo tik apie 70. Kaip pasakoja pati O. Vizbaraitė, tada ėmėsi visuomeninio kultūrinio darbo. Prie bibliotekos susibūręs dramos būrelis pradėjo rengti menines programas, vaidinimus. Tai patiko miestelio gyventojams.

1948 m. į biblioteką atėjo dirbti Genė Vilipienė (Bieliūnaitė). Knygų fondas jau siekė 1500 egzempliorių, o skaitytojų buvo 93. Bibliotekos darbuotojų iniciatyva buvo pradėta rengti žymesnių rašytojų sukakčių paminėjimus, įvairias paskaitas.

Nuo 1949 metų visą dešimtmetį bibliotekoje dirbo Elena Kubilienė (Tumonytė). Kaip ji pasakoja⁴, per tą laiką pradėjo sparčiai didėti knygų fondas. Tai matyti pateikiamoje 1-oje lentelėje pagal fondo visuminės apskaitos knygą.

1 lentelė

Bibliotekos knygų fondas 1949–1957 metais

Metai	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Fondas (egz.)	1500	2000	2800	3100	3600	4000	4400	5000	5071

2-oje lentelėje pateikiamas skaitytojų skaičiaus augimas pagal bibliotekos darbo dienoraštį.

2 lentelė

Bibliotekos skaitytojų skaičius 1949–1957 metais

Metai	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1956	1957
Skaitytojų skaičius	100	120	142	173	195	200	200	210

Daugelis skaitytojų buvo mokiniai. 1956 m. pradėtas tvarkyti grožinės literatūros abėcėlinis katalogas, įsteigtos pirmosios dvi kilnojamosios bibliotekėlės, aptarnavusios 47 skaitytojus.

Biblioteka 1958–1967 metais

Didelę reikšmę bibliotekų darbui turėjo 1959 metais valdžios priimtas nutarimas „Dėl bibliotekų darbo būklės šalyje ir priemonių jam pagerinti“. Šis nutarimas iškėlė bibliotekoms uždavinį geriau ir visapusiškiau panaudoti knygų turtus, stengtis, kad per artimiausius dvejus ar trejus metus knyga pasiektų kiekvieną gyvenamąją vietovę, kiekvieną šeimą. Tuo metu į Panemunėlio stoties biblioteką atėjo dirbti Janina Matiukienė (Raugaitė), turinti bibliotekininkės specialybę. Buvo pradėtas klasifikuoti knygų fondas. 1963 m. rugsėjo mėn. fondas buvo sutikrintas su „Kaimo bibliotekos katalogu“ (1961 m.). Patikslinta knygų klasifikacija⁵. Patikrinimo metu buvo atrinkta apie 800 egzempliorių pasenu-

⁴ Elenos Kubilienės (Tumonytės) žodiniai atsiminimai, 2001 m.

⁵ *Bibliotekos darbo ataskaitų byla*. Saugoma bibliotekoje.

*Irena Mackevičienė
ir Danutė Bružienė
(dešinėje) dirba.
1963 m. Iš aut.
archyvo*

sios literatūros⁶. Koks buvo bibliotekos fondo judėjimas, matyti šioje lentelėje, kuri sudaryta pagal bibliotekos fondo visuminės apskaitos knygą.

3 lentelė

Bibliotekos knygų fondas 1959–1967 metais

Metai	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Fondas	6166	6433	5974	5887	6407	6268	6556	6761	6681

1961 m. rugpjūčio mėn. į biblioteką atėjau aš – Danutė Bružienė ir čia išdirbau iki 2002 m. vasario mėn. Tada biblioteka aptarnavo ne tik Panemunėlio stoties, bet ir Klišių, Mažeikiškio, Rukšių kaimų gyventojus. Buvome užsibrėžę pasiekti, kad per artimiausius metus kuo daugiau gyventojų taptų bibliotekos skaitytojais. 1961 m. pasidarėme aptarnaujamo mikrorajono žemėlapi. Kitais metais jau turėjome po vieną suaugusį skaitytoją kiekvienoje šeimoje. Tolesnis mūsų tikslas buvo pasiekti, kad bibliotekoje lankytųsi visi mikrorajono gyventojai, mokantys skaityti. Tuo tikslu, remiantis ūkinėmis knygomis, buvo sudaryti gyventojų sąrašai, o vėliau (1963 m.) – šeimų kartoteka. 1964 m. biblioteka jau pranešė Kultūros skyriui, kad skaito visi mokantys skaityti aptarnaujamo mikrorajono gyventojai. Pagerinus individualų darbą, skaitytojai pradėjo dažniau lankytis bibliotekoje. Skaitytojų skaičiaus augimas matyti šioje lentelėje, kuri sudaryta pagal bibliotekos 1961–1967 m. ataskaitų bylą.

4 lentelė

Bibliotekos skaitytojų skaičius 1961–1967 metais

Metai	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Skaitytojų skaičius	290	328	416	448	450	449	450

1965 m. buvo įsteigta Panemunėlio vidurinės mokyklos biblioteka; joje dir-

⁶ *Bibliotekos nurašomų knygų aktų byla*. Saugoma bibliotekoje.

bo Eleonora Lenkšutė, vėliau – Joana Macijauskienė. Tačiau daugelis mokyklos mokinių ėmė knygas ir stoties bibliotekoje. 1967 m. skaitė 106 vaikai, tarp jų buvo ir mokinių.

1961–1962 m. pradėtas individualus darbas su skaitytojais. Buvo daromi individualūs ir grupiniai skaitymo planai: „Ką skaityti namų šeimininkei“, „Ką skaityti linų augintojui“ ir t. t. Pirmieji planai buvo sudaryti Onai Skipskienei, Onai Tavorienei. Toks darbas labai pagyvino bibliotekos veiklą. Be to, buvo parengti specialūs sąsiuviniai: „Neigiamų atsakymų skaitytojams sąsiuvinis“, „Atsiliepimai apie perskaitytas knygas“. Daugiausia įrašų darė jaunimas, vaikai ir vidutinio amžiaus žmonės. Tuo metu buvo aptarta J. Kauneckio knyga „Prelatas Olšauskis“, 1965 m. įvyko pirmasis literatūrinis teismas pagal knygą „Stebuklingoji“ ir pagal A. Vienuolio apysaką „Paskenduolė“. Renginyje vaidmenis atliko Joana Macijauskienė, Antanina Rudokienė, Petras Gasiūnas, Marytė Leonickienė, Bronė Skrivelienė, Remigijus Mickutis, Jonas Staskonis, Rimas Grockis, Antanas Groblys, Danutė Bružienė, Jonas Danauskas.

Tuo laiku buvo pradėtos rengti vaizdinės priemonės: knygų parodos, stendai ir kt.

Kaip jau minėjau, karo metu biblioteka sudegė, todėl atkuriant biblioteką reikėjo rasti jai patalpas. Pradžioje ji įsikūrė ištremtos Jono Stočkaus šeimos name, vėliau – buvusio mokytojo Jono Siminonio bute. Bijodamas tremties, jis su visa šeima buvo pasitraukęs iš Panemunėlio. Mirus stoties gyventojui Jonui Buividui, jo namas atiteko apylinkei. Čia ir atsikėlė biblioteka. Visos minėtos patalpos buvo prastos, biblioteka turėjo tik po vieną kambarį, knygų lentynos netinkamos – vienas stalas, keturios kėdės, ir viskas. O knygų fondas kasmet didėjo. Pagaliau 1965 m. biblioteka buvo perkelta į naujai pastatytą apylinkės pastatą, o po metų aprūpinta nauju inventoriumi: knygų lentynomis, auditoriniais stalais, kėdėmis, katalogine spintele, radiju. Naujojoje patalpoje buvo ir specifinis bibliotekos baldas – barjeras, kuris skyrė lankytojus nuo knygų fondo, kataloginių dėžučių. Vėliau padarius priėjimą prie fondu, tos pertvaros buvo atsisakyta, o kortelių katalogai nuolat papildomi. Bibliotekos vieta buvo gera. Tame pačiame pastate seniūnija, paštas, policijos skyrius, netoli parduotuvė, todėl žmonėms patogiu užtekti į biblioteką. Taigi buvo galima geriau plėtoti savo veiklą.

Nuo bibliotekos įkūrimo iki 1958 m. joje dirbo žmonės, turintys pradinį ar septynmetį išsilavinimą. Čia atėjusi dirbti Janina Raugaitė buvo baigusi Vilniaus kultūros ir švietimo technikumą ir įgijusi bibliotekininkės specialybę. Bet ji dirbo vos pusantrų metų, nes jai šis darbas nepatiko. Aš atėjau dirbti į biblioteką, baigusi tik vidurinę mokyklą, bet gerai supratau, kad, neturėdama specialaus išsilavinimo, negalėsiu gerai dirbti. Tad ėmiau mokytis ir įgijau bibliotekininkės specialybę.

Mano darbo metais didėjo knygų fondas, vis daugiau literatūros buvo išduodama. Tai rodo 5–7 lentelės⁷.

⁷ *Bibliotekos visuminės apskaitos knyga. Saugoma bibliotekoje.*

5 lentelė

Bibliotekos knygų fondas 1997–2001 metais

Metai	1997	1998	1999	2000	2001
Knygų fondas (egz.)	8896	8862	9041	9061	8710

6 lentelė

Išduota skaitytojams literatūros 1997–2001 metais

Metai	1997	1998	1999	2000	2001
Išduota literatūros (egz.)	16458	15908	17898	18046	19233

7 lentelė

Bibliotekos skaitytojų skaičius 1997–2001 metais

Metai	1997	1998	1999	2000	2001
Skaitytojų skaičius	503	494	476	479	476
Iš jų vaikų	84	80	85	84	90

Iš lentelių matyti, kad biblioteka turėjo nemažą darbo krūvį – daug skaitytojų ir išduodamų knygų.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę buvo išleistos lietuvių kalba tarptautinės dešimtainės klasifikacijos lentelės (UDK), pagal kurias buvo pertvarkytas bibliotekos fondas. Suformuoti tokie pagrindiniai skyriai:

1. Bendras – literatūra apie mokslą, kultūrą, dokumentus, bibliotekininkystę, bibliografiją, informacijos vadybą.

2. Filosofija, psichologija.

3. Religija, teologija.

4. Visuomenės mokslai.

5. Laisvas skyrius.

6. Matematika, gamtos mokslai.

7. Taikomieji mokslai, medicina, technika.

8. Menas, fotografija, žaidimai, sportas.

9. Kalbotyra, filologija, grožinė literatūra, literatūros mokslas.

10. Geografija, biografijos, istorija (taip pat Lietuvos istorijos skyrelis su atnaujinta periodizacija).

1956 m. buvo pradėtas tvarkyti grožinės literatūros abėcėlinis katalogas. Dar anksčiau, 1954 m., sudarytas sisteminis visuomeninės-politinės literatūros katalogas, o 1955 m. – visų turimų knygų abėcėlinis katalogas. Katalogavimas baigtas 1962 m., toliau buvo aprašomos tik naujai gaunamos knygos. Kataloginiai aprašai, palyginti su inventorius knygos įrašais, buvo išsamesni. Kortelėse nurodoma autoriaus pavardė ir vardas, antraštė ir su ja susiję duomenys, leidimo kartojimo duomenys, išleidimo vieta, leidykla, metai, puslapių apimtis, tomų skaičius (daugiatomio leidinio serijos pavadinimas, kai kurie kiti duomenys). 1963 m. pradėta organizuoti bendroji laikraščių ir žurnalų straipsnių kartoteka bei teminė kartoteka „Panemunėlio apylinkė spaudoje“. Katalogai ir kartotekos buvo sudaromi pagal Lietuvos TSR valstybinę

Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės bibliotekos vedėja D. Bružienė (kairėje) supažindina moksleivius su katalogais ir kartotekomis. 1998 m. Iš aut. archyvo

respublikinės bibliotekos metodinius nurodymus. Vėliau Rokiškio biblioteka knygų aprašus daugino ir siuntinėjo savo filialams.

Bibliotekos katalogas turėjo atlikti tokias funkcijas: surinkti į vieną vietą to paties autoriaus veikalus, išryškinti vienodą pavadinimą turinčias knygas, sudaryti kuo geresnes sąlygas literatūros paieškai. Skaitytojai mažai naudojosi katalogais ir kartotekomis. Bet tai buvo geriausias būdas bibliotekininkui tobulėti. Sudarius katalogus tapdavo aišku, kokius autorius ir kokio turinio knygas turi biblioteka. Kataloguose galima patikslinti pageidaujamų leidinių bibliografinius duomenis ir šriftą, pasiūlyti skaitytojui naujausią literatūrą.

Nuo 1976 m. Panemunėlio geležinkelio stoties biblioteka tapo Rokiškio centrinės (dabar savivaldybės viešosios) bibliotekos filialu.

Skaitytojų aptarnavimas

Nuo 1996 m. bibliotekoje nuolatos skaito 467–500 skaitytojų, tarp jų 80–90 vaikų. Biblioteką noriai lanko įvairaus amžiaus žmonės. Būna, kai skaitytojai padėkoja už knygą ir žada vėl greitai ateiti. Kasdien biblioteka aptarnauja po 25–40 skaitytojų. Daug skaito pensinio amžiaus žmonių, jaunimo, vaikų. Noriu geru žodžiu paminėti aktyvius ir sąžiningus skaitytojus: B. Karavackienė, V. Kučinskienė, A. Balaišienė, P. Šimonis, E. Černiauskas, B. Baltrūnas, A. Spaičys, V. Matiukienė, I. Mackevičienė, J. Giriūnienė, E. Mulvinienė, Vytautas ir Valė Bimbirai, D. Verketienė, G. Bieliūnienė, D. Sasnauskienė, R. Mociūnaitė, S. Mociūnas, Jolita ir Algis Neniškiai, B. Pranskūnienė, J. Prancūnas, J. Pakštienė, S. ir S. Ramanauskai, S. Šerepkaitė, D. Paršonytė, A. Kirilovas, E. Kirilovaitė, Svajūnė ir Edita Murolytės, Z. Lasinskienė, B. Stašienė ir daugelis kitų.

Nuo 1962 m. biblioteka rūpinosi ne vien knyga, bet ir saviveikla. Suorganizuotas vidutinio amžiaus moterų ansamblis. Jame aktyviai dalyvauja Irena Mackevičienė, Jadvyga Giriūnienė, Ona Juknienė, Stasė Vilimienė, Aldona Grigaravičienė, Valė Kučinskienė, Anelė Grockienė. Šios dainininkės moka daug dainų, joms grojo P. Pocevičius, V. Savickas, V. Šalavėjienė, S. Sabaliauskas.

Koncertuoja moterų ansamblis. Iš dešinės: Anelė Grockienė, Stasė Vilimienė, Aldona Grigaravičienė, Irena Mackevičienė, Ona Juknienė. Akompanuoja Povilas Pocevičius. Ansamblių suorganizavo D. Bružienė. Iš aut. archyvo

Koncertuoja moterų ansamblis. Iš kairės: Stasė Vilimienė, Jadvyga Pakštienė, Irena Mackevičienė, Jadvyga Giriūnienė, Valė Kučinskienė. Akompanuoja Algis Prancūnas. Iš aut. archyvo

Koncertuoja etnografinis ansamblis. Iš dešinės: Adelė Mociūnienė, Ona Tavorienė, Elena Vaštakienė, Bronė Skriveliene, Ona Starkuvienė, Eleonora Lenkšutė, Veronika Lopatienė, Zofija Baltrėnienė. Apie 1965 m. Ansamblių suorganizavo D. Bružienė. Iš aut. archyvo

Koncertuoja vyrai. Iš kairės: Bronius Slavinskas, Vytautas Bimbiras, Stasys Šėrepka, Jonas Pivoriūnas. Iš aut. archyvo

Savo kūrybos eilėraščius deklamuoja Elena Skipskienė. Iš aut. archyvo

1964 m. buvo suorganizuotas kitas pagyvenusių moterų etnografinis ansamblis. Tai: Adelė Mociūnienė, Bronė Spundzevičienė, Ona Starkuvienė, Elena Vaštakienė, Ona Tavorienė, Eleonora Lenkšutė, Zofija Baltrėnienė, Bronė Skrivėlienė, Veronika Lopatienė. Skaudu, kad visos jau išėjusios Anapilin.

1965 m. buvo suorganizuotas dar vienas etnografinis ansamblis. Jame dainavo S. Burbulienė, O. Palavinskienė, D. Balaišienė, J. Bukauskienė, M. Leonickienė, E. Mulvinienė, V. Bimbiras, S. Šerepka, K. Šakalys, J. Pivoriūnas, B. Slavinskas. Po kelerių metų šie dainininkai perėjo dainuoti į Šetekšnų kultūros namus.

Prie bibliotekos veikė ir skaitovų būrelis. Per bibliotekos organizuojamus renginius jie skaitydavo ir deklamuodavo savo sukurtus eilėraščius (Elena Skipskienė, Birutė Stašienė, Elena Mulvinienė). Poetų eiles gražiai deklamuodavo I. Mackevičienė, R. Apanavičienė, J. Tunaitienė, J. Giriūnienė. Aktyvūs ir jauni skaitovai: D. Butėnaitė, D. Juronaitė, J. Adulytė; vaikučiai – V. Gasiūnaitė, J. Augulytė, K. Mickevičiūtė, A. Bernans, A. Bakanavičiūtė ir kt.

Veikė ir dramos būrelis. Jame visada dalyvavo A. Grigaravičienė, I. Mackevičienė, V. Kučinskienė, O. Juknienė, Z. Šukienė, A. Rudokienė, A. Sabaliauskas, A. Groblys, J. Kaminskas, A. Mikolaitis, P. Gasiūnas, J. Staskonis, O. Skipskienė.

*Per P. Širvio 70-mečio minėjimą poeto eilėraščius skaito mokytoja Joana Tunaitienė.
1990 m. Iš aut. archyvo*

*Poezijos skaitovė mokytoja Regina Apanavičienė.
Iš aut. archyvo*

Aktyviausi bibliotekos renginių dalyviai. Iš kairės 1-oje eilėje: Birutė Stašienė, Jurga Adulytė, Ramutė Būtėnaitė, Daiva Juronaitė, Ramunė Vaitkevičiūtė, Danutė Bružienė; 2-oje eilėje: Stasė Vilimienė, Irena Mackevičienė, Jadvyga Pakštienė, Valerija Kučinskienė, Ramunė Bimbaitė. 1999 03 11. Iš aut. archyvo

Daug metų dainavo jaunos merginos: Jolita ir Jūratė Deksnytės, L. Korsakaitė, Laima ir Daiva Skeirytės, R. Bimbaitė.

Beveik kiekviename bibliotekos renginyje savo kūrybos eilėraščius skaitydavo Elena Mulvinienė. 2002 m. ji išleido eilėraščių knygutę „Laiko laiptai“.

Visi mūsų renginiai vykdavo Panemunėlio linų fabriko arba seniūnijos salėse. Juos suorganizuoti visada padėdavo B. Stašienė, Z. Lasinskienė, J. Tunaitienė, J. Pranckūnas, V. Stašys, B. Slavinskas, V. Gasiūnaitė, K. Mickevičiūtė, A. Bernans, J. Augulytė.

1990–2000 m. buvo rengiami valstybinių švenčių, įvairių sukakčių minėjimai. Buvo paminėtos S. Nėries 90-osios, Vinco Kudirkos 140-osios, Justino Marcinkevičiaus 70-osios gimimo metinės, „Varpo“ 100 ir 110 metų sukaktys, organizuoti Rukšių ir Vėbriškių kaimų gyventojų susitikimai. 1991 m. vasario 16 d. buvo iškilmingai paminėta Lietuvos Nepriklausomybės diena, pirmą kartą po daugelio metų seniūnijos salėje atšvęstos šv. Kalėdos. Visi džiaugėsi ir buvo laimingi, matydami paruoštus renginius patriotiška, lietuviška dvasia.

Niekada nebuvo pamiršta ir augančioji karta. Su vaikais aptartos knygutės: E. Šimkūnaitės „Girios medeliai, žali žaliuonėliai“, R. Frejermeno „Laukinis šuo Dingas“, A. Lindgren kūriniai (rašytojos 90-ojo jubiliejaus proga), A. Milno „Mikės Pūkuotuko trobelė“, E. Naito „Lesė grįžta“ ir kt. Vaikai mokomi naudotis biblioteka. Jiems pasakojama apie knygas, knygnešius, rašytojus, poetus, kalbama įvairiomis mokymo bei auklėjimo temomis, skaitomi savos kūrybos eilėraščiai. Buvo organizuoti

Ilgamečio Panemunėlio vidurinės mokyklos direktoriaus Juozo Pranckūno 80-mečio minėjimas. Iš kairės 1-oje eilėje: Giedrius Pranckūnas (jubiliato sūnus), jubiliatas Juozas Pranckūnas, bibliotekos vedėja Danutė Bružienė, Agnė Bakevičiūtė, Vaida Gasiūnaitė, Aistė Bernans, Algis Pranckūnas (jubiliato sūnus); 2-oje eilėje: Stasė Vilimienė, Jadvyga Pakštienė, Irena Mackevičienė, Jadvyga Giriūnienė, Valė Kučinskienė, Birutė Stašienė, Joana Tunaitienė, Elena Skipskienė. 2001 m. Iš aut. archyvo

atvirukų, piešinių, šventinių sveikinimų konkursai, skirti šv. Kalėdoms ir šv. Velykoms, Naujiesiems metams, Mamai, Tėčiui, Mokytojui ir kitomis progomis.

Per 41 savo darbo bibliotekoje metus daug kartų teko iškovoti pirmąsias vietas, esu apdovanota 17 garbės raštų, Kultūros žymūno ženklų, dovanomis, padėkomis už gerą darbą su skaitytojais ir aktyvią visuomeninę veiklą.

Knyga žmogui – geriausias draugas, jo dvasios turtas. Bibliotekininkų rankose ji yra veiksmingiausias žmonių auklėjimo ginklas. Tą patį galima pasakyti apie žurnalus, laikraščius, įvairias vaizdines priemones. Kuo plačiau tai pasklinda tarp žmonių, tuo labiau kyla visos Lietuvos kultūrinis gyvenimas.

Iš Panemunėlio miestelio bibliotekos istorijos

Dalia Giriūnienė

Panemunėlio miestelio ir jo apylinkių kultūrinis gyvenimas žymia dalimi susijęs su žinomo mūsų kunigo J. Katelės, kuris 1872 metais buvo paskirtas Panemunėlio klebonu, vardu. Čia jis išgyveno 36 metus ir savaip suformavo visą vietovės gyvenimą. Panemunėlio klebonija tapo ir šviesiujų Lietuvos veikėjų suvažiavimo vieta, ten lankydavosi Maironis, J. Tumas-Vaižgantas ir kiti.

Panemunėlio miestelyje biblioteka buvo įsteigta 1937 m. buvusiuose Šaulių namuose. Joje tuo metu buvo apie 2000 knygų. 1957 m. biblioteka buvo perkelta į netoliese esantį pastatą, kuriame vėliau įsikūrė ir Kultūros namai. Joje pradėjo dirbti V. Leikuvienė. Nuo 1959 metų knygos buvo atsiunčiamos pagal užsakymus iš Bibliotekų kolektoariaus. Nuo 1967 iki 1973 metų bibliotekoje dažnai keitėsi darbuotojai. Po trejus metus joje išdirbo J. Mikalkevičiūtė, V. Muralienė, L. Pauliukienė. 1976 metais vyko bibliotekų centralizacija ir Panemunėlio biblioteka tapo Rōkiškio centrinės bibliotekos filialu. 1976 m. bibliotekoje pradėjo dirbti I. Kubilienė, ji ten išdirbo 18 metų.

1978 m. Panemunėlio miestelyje buvo pastatyti nauji Kultūros namai ir ten įkurdinta biblioteka. Patalpos buvo erdvios ir patogios skaitytojams. Aktyviausi skaitytojai buvo S. Kiškienė, M. Legienė, I. Nakienė, B. Vilys. Sovietmečiu darbo planai buvo sudarinėjami ketvirčiais. Pagrindiniai bibliotekininkų uždaviniai buvo propaguoti partijos politiką, suvažiavimų ir plenumų medžiagą.

1992 m. miestelio biblioteka buvo sujungta su mokyklos. Vyko glaudus bendradarbiavimas, kartu rengiami įvairūs kultūriniai renginiai. Deja, 2001 metais, sumažėjus mokinių skaičiui, mokykla buvo uždaryta.

1994 m. rugpjūčio mėnesį aš pradėjau dirbti bibliotekoje. Tuo metu ji turėjo 191 skaitytoją, iš jų buvo 50 vaikų ir moksleivių. Skaitytojams buvo išduota 5200

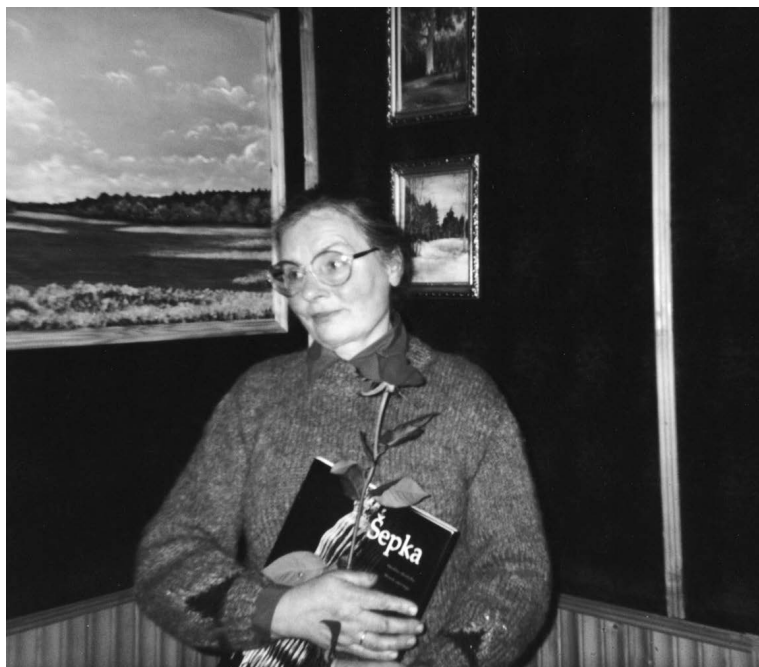

Namas, kuriame buvo įsikūrusi Panemunėlio miestelio biblioteka ir kultūros namai.

PSM-23

*96 metų sulaukusi
vyriausia anžiumi
bibliotekos skaitytoja
Emilija Pekšienė.
1999 m. Iš aut.
archyvo*

*Savamokslė dailininkė
Genovaitė Garuolienė
savo piešinių parodoje
Panemunėlio miestelio
kultūros namuose.
1999 m. balandžio
mėn. Iš aut. archyvo*

knygų ir periodinių leidinių. Buvo rengiamos literatūros parodos, pažymimi rašytojų jubiliejai.

1996 m., iširus kolūkiui ir žemės ūkio bendrovei, Kultūros namų pastatas tapo nešildomas, todėl biblioteka buvo iškelta į privačius mano namus; čia ji veikė 6 metus. Kadangi patalpos buvo ankštos, susidarė keblumų organizuojant renginius. Didesnės šventės, vakaronės vykdavo buvusioje kolūkio valgykloje. Panemunėlyje tapo tradicinės jaunų šeimų vakaronės, kurių metu žmonės atitrūkdavo nuo kasdieninių darbų, pasišnekėdavo aktualiomis temomis, smagiai pasišokdavo.

2002 metais buvo suremontuotas buvusio kolūkio baseinas ir ten įkurtos patalpos bibliotekai. Balandžio mėnesį vyko bibliotekos atidarymo šventė. Joje dalyvavo

Panemunėlio seniūnas Anicetas Bytautas sveikina Panemunėlio miestelio ir geležinkelio stoties gyvenvietės bibliotekininkes D. Giriūnienę ir Reginą Kurkietienę šių bibliotekų 70-mečio proga. 2007 m. Iš aut. archyvo

Seimo narys V. Saulis, jo padėjėja L. Keraitienė, seniūnijos, Viešosios bibliotekos atstovai. Salū kaimo saviveiklininkai parodė spektaklį pagal K. Sajos pjesę „Paršo gaudynės“. Į atidarymo iškilmes atėjo ir keliolika kultūrai neabejingų panemunėliečių. Labai daug prie šventės organizavimo prisidėjo seniūnas R. Velykis.

2006 metų vasario mėnesį Panemunėlio miestelyje buvo įkurta bendruomenė, jos vadove tapo V. Oškinienė. Parašėme projektą „Lietuviškojo teatro gimtinė – Naujūnų kaimas“, pagal kurį iš rajono savivaldybės gavome 1400 litų. Panaudoję šiuos pinigus, prie bažnyčios pastatėme paminklinį akmenį, skirtą pirmojo lietuviško spektaklio, vykusio Naujūnų kaime, atminimui. Akmens atidengimo šventė įvyko 2006 m. rugpjūčio 27 d. Ji prasidėjo šv. Mišiomis Panemunėlio miestelio bažnyčioje. Aplankėme J. Katelės kapą, padėjome gėlių. Susirinkusiuosius pasveikino miestelio bendruomenės pirmininkė V. Oškinienė, mero patarėjas A. Slesariūnas. Muziejininkė V. Aleknienė visus supažindino su miestelio kultūrine praeitimi. Po to Rokiškio savivaldybės teatro artistai parodė vaidinimą „Marti“ pagal Žemaitės kūrinį. Po spektaklio visi rinkosi į valgyklą, kurioje vyko vakaronė. Jos metu grojo kaimo kapela „Gaja“, vadovaujama R. Mickio.

Bibliotekininkė Dalia Giriūnienė savo darbo vietoje. Iš aut. archyvo

Gruodžio mėnesį vyko eglutės įžiebimo šventė. Jos metu buvo apdovanoti: „Metų kaimynas“, „Metų ūkininkė“, „Metų šeima“, „Gražiausia sodyba“. Padėkas gavo mums daug padedantis A. Slesariūnas, taip pat seniūnas A. Bytautas, be kurio pagalbos sunkiai išsiverstume.

2006 metais bibliotekoje skaitė 262 skaitytojai, iš jų 79 moksleiviai. Jiems buvo išduota 10 200 knygų ir periodinių leidinių. Žmonės neišgali prenumeruoti daug laikraščių ir žurnalų, todėl mielai juos skaito bibliotekoje. Vidutinis skaitomumas – 39 knygos. 2007 01 01 biblioteka turėjo 7375 spaudinius. Kasmet iš fondo išimama nepaklausi, susidėvėjusi literatūra. Per 2006 metus biblioteka gavo 5 pavadinimų laikraščių ir 8 pavadinimų žurnalų.

2006 metais mano aptarnaujamoje zonoje mirė 10 žmonių, o gimė tik 1 kūdikis. Gyventojų kasmet mažėja, tad ateities perspektyvos nėra labai džiuginančios.

2007 m. balandžio mėn. Panemunėlio seniūnijos salėje vyko Panemunėlio miestelio ir Panemunėlio geležinkelio stoties bibliotekų 70 metų paminėjimas. Šventėje dalyvavo seniūnijos, Viešosios bibliotekos atstovai, savivaldybės administracijos direktorius G. Re-kerta, buvusios bibliotekų darbuotojos I. Kubilienė ir D. Bružienė. Visus linksmino R. Mickio vadovaujama kaimo kapela.

Prisiminimai apie darbą Panemunėlio miestelio bibliotekoje

Irena Kubilienė

1976 metais pradėjau dirbti Panemunėlio miestelio bibliotekoje. Biblioteka buvo įsikūrusi miestelio centre Kultūros namuose, mažame 12 kv. metrų kambarėlyje. Ten tilpo tik kelios lentynos su knygomis, o parodėlėms vietos nebuvo. Ant nedidelio staliuko buvo sudėta laikraščių bei žurnalų komplektai. Skaitytojams buvo labai maža vietos knygoms rinktis.

1978 m. Panemunėlio miestelyje buvo pastatyti Kultūros namai. Biblioteka persikėlė į naujas, šviesias, erdvas patalpas.

Skaitytojų buvo daugiau kaip 400, tarp jų 76 vaikai. Daug buvo ir vyresnių skaitytojų: Valė Legienė, Bronė Čiplienė, Zofija Mulvinienė, Kazys Jurgelionis, Genė Jurgelionienė, Jonas Jočys, Birutė ir Valdas Stašiai ir daug kitų. Jaunieji skaitytojai: Sigutė Kalvelytė, Edita Kubiliūtė, Jolita Nakaitė, Audronė Marcijonaitė ir kt.

Bibliotekoje vykdavo teminiai vakarai, knygų aptarimai. Kartu su moterų taryba buvo rengiamos vakaronės „Tu – žemdirbio širdie, liepsnoki židinio ugnelėje“, kuriose dalyvaudavo Salū, Moškėnų tarybinių ūkių žemdirbiai. Renginyje „Gyvenkime kitų gyvenimui“ dalyvavo gydytojai Judickai ir kiti kviešti svečiai. Labai įdomiai švėsdavome Jonines. Sode pastatydavom stalus, susinešdavom maisto, alaus. Sveikindavom Jonus posmais, dainomis ir kukliomis dovanomis. Jei lydavo lietus, tada švėsdavom Kultūros namų fojė.

Daug bibliotekoje surengta parodėlių: „P. Širviui – 65“, „J. Žemaitei – 140“ ir kitos. Literatūrinė valandėlė, skirta P. Širviui „Aš beržas, lietuviškas beržas“.

Pavasariškai šiltą 1991 metų kovo 15 dieną prie Panemunėlio bažnyčios didelis būrys žmonių net iš trijų rajonų – Rōkiškio, Zarasų ir Kūpiškio – atėjo pagerbti talentingą kunigą ir švietėją Joną Katele jo gimimo 160 metų sukakties proga.

Vaikai paskaitė mokytojo Dano Kairio sukurtus posmus J. Katelei.

*Už šviesą, tiesą, už gyvenimą laimingą,
Taip mokė mus tiesos Katele.
Aplankė jis kiekvieną gryčią,
Prie varganų žmonių pramynė takelį.*

*Raides pažint, knygas skaityt jis mokė,
Tikėjosi matyt raštingą šalį.
Neišblėso, neužgeso, neišnyko
Jo išmokinti raidžių stulpeliai.*

*Panemunėlio miestelio
bibliotekininkė Irena Kubilienė.
1976 m. Iš aut. archyvo*

Panemunėlio miestelio bibliotekos aktyvos. Iš kairės: bibliotekininkė Irena Kubilienė, mokytoja Liucija Kepalienė, Panemunėlio tarybinio ūkio administracijos darbuotoja Stasė Surgautienė, ūkio vyr. buhalterė Zofija Mulviniienė, ūkio buhalterė Bronė Čiplienė. A. Slesariūno nuotr. 1980 m. Iš aut. archyvo

Teminis vakaras, skirtas Vasario 16 d. Koncertuoja moksleivės: dainuoja Rasa Pauliukaitė, akompanuoja Edita Kubiliūtė. 1989 m. Iš aut. archyvo

Teminis vakaras, skirtas Vasario 16 d. Iš kairės: Virginija Masteikienė, Anelija Pauliukienė, Irena Jankauskienė, Liucija Kepalienė, Irena Kubilienė, Vanda Ramelienė. A. Slesariūno nuotr. 1989 m. Iš aut. archyvo

Teminis vakaras, skirtas Vasario 16 d. Koncertuoja vyrai. Iš kairės: Juozas Bubelis, Stanislovas Smailys, Vytautas Vygėlis, Edmundas Kubilius. 1989 m. Iš aut. archyvo

*Vakaronė motinos
dienos proga. Skaito
Edita Kubiliūtė.
1990 m. Iš aut.
archyvo*

*Rimanto Korolio
išdrožtos Užgavėnių
kaukės. A. Slesariūno
nuotr. 1989 m. Iš aut.
archyvo*

*Dėkingi Tau Panemunėlio ainiai
Už raidę, raštą, knygą.
Tu palikai mūsų gimtinei
Neišdildomą švietimo, mokslo ir
tiesos radimo brydę.*

Dainavo „Gastautos“ folklorinis ansamblis. Po renginio visi svečiai susirinko į Panemunėlio biblioteką, kurioje buvo surengta paroda J. Katelės gimimo 160 metų sukakčiai pažymėti.

Po pamaldų už mirusius panemunėliečius. Gieda (iš kairės): Anelė Pauliukienė, Irena Jankauskienė, Vanda Ramelienė, Janina Matiukienė, Genė Kreizienė. A. Slesariūno nuotr. 1990 m. Iš aut. archyvo

Daug dėmesio skirta kraštotyrimui darbui. „Antrojo pasaulinio karo dalyviai“, „Panemunėlio tarybinio ūkio pirmūnai“, kraštotyrimai aplankai – tai sukaupta teminė medžiaga vienu ar kitu klausimu, periodinės spaudos iškarpu aplankai: „Mūsų ūkio žmonės“, „Apeigos, papročiai, tradicijos“, „Kunigas ir švietėjas J. Katelė“ ir daugelis kitų.

Atgavus nepriklausomybę 1990 m. nusprendėme, kad reikia pasimelsti už mirusius panemunėliečius. Užprašėme mišias, kurias aukojo kunigas V. Kremenskas. Susirinko daug gyventojų. Po mišių susirinę valgykloje pagiedojom, buvo ir valgiais bei alučiu padengtas stalas. Labai gražiai praėjo ši šventė.

Šventės baigėsi. Laikas buvo leisti dirbti jaunai darbuotojai Dalytei Giriūnienei, o man, pensininkei, išdirbus bibliotekoje 18 metų, išeiti į užtarnautą poilsį.

Kunigo Jono Katelės ir Panemunėlio bažnyčios jubiliejus

Dalia Zibolienė

Kunigo Jono Katelės pasėta sėkla giliai įleido šaknis Panemunėlio krašto dirvon. Per 36 kunigystės šiame krašte metus kunigas ne tik pradėjo statyti naujus Dievo namus, bet ir savojoje parapijoje padarė tai, ko niekas turbūt visoje Lietuvoje neįstengė padaryti – jis išmokė žmones rašto.

2011 m. birželio 18 d. kunigo J. Katelės dėka pastatytos Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios 100-mečio jubiliejų įamžino bažnyčios šventoriuje pastatytas ir per iškilmes pašventintas kryžius bei koplytstulpis.

Jei ne kunigas J. Katelė, nedideliame rajono miestelyje šia proga nebūtų surengta ir didžiulė mėgėjų teatro šventė – XXIII Lietuvos klotimo teatrų krivulė. Į ją suvažiavo Viešintų, Pūnsko, Telšių, Skāpiškio, Rōkiškio, Biliōnių, Jūrbarko ir Klaipėdos kolektyvai.

Tris dienas Panemunėlio žmonės gyveno teatru ir prisiminimais apie jų parapiją išgarsinusį kunigą, lietuvybės

Kryžius Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios 100-mečiui paminėti. Autorius Vidmantas Zakarka. Violetos Aleknienės nuotr.

Koplytstulpis kunigo J. Katelės 180-mečiui paminėti. Autorius V. Zakarka. V. Aleknienės nuotr.

Parengta pagal autorės straipsnį „Gimtajame Rokiškyje“.

Jubiliejinę šventę pradeda prof. P. Bielskis. V. Aleknieienės nuotr.

apaštalą Joną Katelę. „Švietėjo dvasia tikrai sklando tarp mūsų“, – šventės atidarymo metu sakė Klaipėdos universiteto Teatro pedagogikos katedros vedėjas, menotyrininkas, Lietuvos klijimo teatrų draugijos pirmininkas profesorius Petras Bielskis. Niekas neabejojo jo žodžiais. O pasibaigus šventei spėliota: kada gi vėl teks dalyvauti tokioje dvasios puotoje...

„Kaip Jis suvoktų mūsų buvimą čia ir dabar? Ką pasakytų, lygindamas savo darbą tuomet ir šiandienines mūsų pastangas prisiminti ir įamžinti Jo veiklą“, – svarstė prof. P. Bielskis. Jis ragino visus susirinkusius domėtis savo praeitimi, sakė, jog pagarbos verta tik ta tauta, kuri mena savo senelius, prosenelius ar dar tolesnes kartas.

Rokiškio liaudies teatro režisierius Eligijus Daugnora džiaugėsi, kad šventė Panemunėlyje įvyko, ir prisiminė praėjusių metų rudenį: tuomet sušnekta apie kun. J. Katelės žygdarbio įamžinimą, žadėta kviesti parapijon, kurią jis išgarsino, klijimo teatrus. Atvažiuavę į Panemunėlį šventės organizatoriai išsigando: bažnytkaimis apšnerkštas, aukštose žolėse paskendęs, kultūros namai sugriauti, senojo dvaro likę tik griuvėsiai, klebonija, rodos, šimtus metų dažų nemačiusi, nėra nei klijimo, nei daržinės. Neaišku, kur teatrai galėtų vaidinti... Ir žmonių miestelyje režisierius nesutikęs. Jį apėmęs nerimas: ar kam čia reikia tų vaidinimų, kur čia rasti žiūrovų... Bet pasirodė, jog kunigo J. Katelės dvasia čia dar gyva: per trumpą laiką žmonės sugebėjo susiburti ir padaryti daugiau, nei buvo galima tikėtis. Šventę organizuoti buvo pakviesti ne tik parapijos žmonės, bet ir po pasaulį pasklidę kraštiečiai. Vieniems patikėti ūkiški darbai – tvarkyti ir puošti miestelį bei bažnyčią, priimti svečius, suteikti jiems pastogę, kitiems – rinkti istorinę medžiagą apie parapiją, tretiems – kurti renginių scenarijų ar ieškoti šventės rėmėjų. Kaip sakė Panemunėlio kultūros centro vadovė Audronė Šakalienė, darbų visiems pakako.

Šio krašto poetė Danutė Mažeikienė sukūrė miestelio himną „Nemunėlio juosta“. Pirmą kartą jis nuskambėjo skulptūros J. Katelei atidengimo prie senosios klebonijos metu.

Panemunėlio parapijos istoriją minėjimo metu apžvelgė panemunėlietė Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknieienė (Kepalaitė).

Matematikos mokslų daktaras Bronius Riauba pasakojo apie archyvuiniuose dokumentuose rastą informaciją apie J. Katelės parašytą aritmetikos vadovėlį.

*Pakeliui į buvusią
Naujikų palivarką.
V. Aleknienės nuotr.*

Pranešimą apie pirmąją slaptą lietuvišką vakarą skaitė Rokiškio rajono savivaldybės Kultūros, turizmo ir ryšių su užsienio šalimis skyriaus vyresnioji specialistė Janina Komkienė.

Naujikų palivarką, kuriame parodytas pirmasis vaidinimas, nuo šiol primins ažuoliukas. Į dabar jau ištuštėjusį kaimą šventės svečiai dardėjo arklių traukiamais vežimais. Ši atrakcija ypač patiko vaikams. Vadeliotojai dar prieš šventę remontavo vežimus, klojo į juos gražias marškas – viskas turėjo atrodyti senoviškai. O kelio į senąjį kaimą jau ir nelikę. Naujikus bandę pasiekti automobiliais klimpo siaurame ir lietaus merkiamame keliuke. Neatlaikė ir vienas vežimas – lūžo jo pasostė.

Kartu buvo aplankyta ir Jono Bitino sodyba, kurioje stovi iš Naujikų palivarko perkelta slaptuosius vaidinimus menanti klėtelė, apžiūrėtas J. Bitino muziejus.

Tačiau spektakliuose žiūrovų nestigo. Kas po skėčiu, kas po medžiu pasislėpę nuo lietaus juokėsi iš komedijų personažų. Kaip sakė režisierius E. Daugnora, šventė pabudino miestelio žmones iš letargo miego, teatrui įpūtė gyvybės Panemunėliui. Prof. P. Bielskis pažymėjo, jog kunigas J. Katelė visą spaudos draudimo laikotarpį išlaikė veikiantį ir gyvybingą slaptą klijimo teatrą, telkė dramaturgus. Jam pjeses rašė Juozas Tumas-Vaižgantas, čia teatru užsikrėtė Maironis. Kun. J. Katelė, sugebėjęs teatru iškelti iki šventovės, pelnytai yra vadinamas teatro patriarchu. Neatsitiktinai klijimo teatrų šventei atkeliavus į Panemunėlio parapiją, vyskupas Jonas Kauneckas įsteigė J. Katelės premiją – 2000 litų geriausiam teatru. J. Katelės apdovanojimą – Rūpintojėlio skulptūrėlę sukūrė ir padarė profesorius P. Bielskis. Jis dar šventės pradžioje vertinimo komisijos nariui vyskupui J. Kauneckui išsakė slaptą svajonę: pirmąją premiją įteikti Klaipėdos krašto kolektyvui. O Ganytojas sakė, jog jis norėtų, kad šis garbingas prizas atitektų Panevėžio vyskupijos teatralams, tegu jiems tai būtų paskata dar daugiau kurti. Jo žodžiams buvo lemta išsipildyti. Pirmasis garbingas apdovanojimas įteiktas Skapiškio teatru „Stebulė“, atvežusiam Panemunėlio krašto žiūrovams spektaklį „Šiaudinė pastogė“. Kaip pabrėžė „Stebulės“ režisierė Vita Vadoklytė, skapiškėnams labai miela Skapiškio ir Panemunėlio kaimynystė. Juk kunigas J. Katelė – kupiškėnas iš Suvainių. Tik rokiškėnai šį žmogų apgaubė didesniu dėmesiu ir meile. O šis apdovanojimas, gautas iš vyskupo rankų, skatina aktorius būti dar kūrybingesnius.

*Panevėžio vyskupas
J. Kauneckas tarp
aktorių. V. Aleknieš
nuotr.*

Dar dviem 1000 litų premijomis paskatinti Agluonėnų klijimo teatras, atvežęs į Panemunėlį nuotaikingąjį „Žydą statinėje“, ir Klaipėdos universiteto teatras, rodęs net du vaidinimus: „Tu mušei Adomą“ ir „Ilgesio dainos“. Įteikiant apdovanojimus, Klaipėdos universiteto profesorius Rimantas Balsys akcentavo, jog apdovanojimai skirti ne tik už krivūlėje rodytus spektaklius, bet ir už kolektyvų įnašą į klijimo teatrų judėjimą, jo populiarinimą.

Režisieriaus E. Daugnoros nuomone, nors spektakliai turiniu ir pateikimo forma tradiciniai, nusistovėjo vidutiniškai aukštas vaidinimų lygis. Nebėra prastų. Tačiau nebuvo ir tokių, kurie priverstų aikčioti iš nuostabos. Režisierius yra dalyvavęs beveik visose klijimo teatrų krivūlėse. Į klausimą, kuria linkme vystosi šis sąjūdis, režisierius sako, jog, jo nuomone, kaimo žmogaus buitės vaizdavimą pamažu keičia būties apmąstymai. Puikus pavyzdys ir pagrindinio J. Katelės prizo laimėtojas – Skapiškio teatras pasirinko ne komedią, o dramą, kurios tema labai artima klijimo teatro filosofijai: kaipgi jaučiasi žmogus prie dangaus vartų.

Senąjį klebonijos pastatą įsigijęs verslininkas Leonardas Šablinskas kalbėjo apie būtinybę steigti J. Katelės rėmimo fondą ir istoriškai svarbų pastatą prikelti naujam gyvenimui.

Gegužinei Rokiškio kultūros centro folkloro ansamblis „Gastauta“ parengė specialią programą – skambėjo tik Panemunėlio krašto dainos, užrašytos ekspedicijų metu prieš du dešimtmečius.

Kultūros centro vadovė A. Šakalienė visiems šventės kolektyvams įteikė padėkas, išgraviruotas ažuolo lentelėse.

Panemunėlio šventės stiprybė – gebėjimas susiburti į kumštį. Teatras, vyskupija, valdžia, savivaldybė, muziejus, kultūros centras, akademinė ir kaimo bendruomenė, rajono laikraštis – kelios kartos nuo vaiko iki 90-mėčio kūrė šventę ir joje dalyvavo.

Šio švietėjo tautinio žygdarbio ir jo asmenybės iškėlimas yra labai svarbus dabarčiai, padeda nuvalyti ilgų vergovės ir ateizmo metų apnašas, iš naujo patikrinti vertybes bei nustatyti visuomenės raidos prioritetus.

Gimtasīs Jurkupių kaimas

Danutė Mažeikienė (Tumonytė)

Kas pasakys, kodėl mes nuolat grįžtame trūkinėjančiais prisiminimų takeliais į vaikystės kiemą su geltonais sidabražolių žiedeliais nubarstytu kluonu? Vėl kvėpuojame tuo nenusakomu žemuogių kvapu, kurį atneša nenuorama vėjas nuo galulaukės beržyno? Vėl klausomės raminančio klevo šlamėjimo ties seklyčios langais? Vėlei geriamo vandenį iš seno kiemo šulinio – iš to paties, kurio gaivią vėšą gėrė mūsų tėvai ir seneliai?

Net ir daugeliui metų prabėgus žmogaus širdyje išlieka tai, kas buvo tikrai mylėta. Juk neužmiršome mums brangių žmonių – Tėvo ir Motinos, jų mielų šypsenų, gerų mylinčių akių. Prisimename ir kitus artimuosius, kurių jau seniai nebėra.

Sakoma, kad žmogus gyvas tol, kol jį kas nors prisimena. Tad neskubėkime pamiršti jų gerų žodžių ir darbų, jų kantrybės ir pasiaukojimo. Tegu jie būna gyvi kartu su tėviškės beržais, su gimtųjų namų šiluma nors mūsų prisiminimuose. Tai taip paprasta, žmogiška ir prasminga. Tą ryšį su praeitimi, su tuo, ko, regis, nebėra, būtina branginti, nes jei nebūtų praeities, nebūtų ir mūsų pačių. Mūsų protėvių, tėvų ir mūsų pačių patirtis, išgyvenimai pradingtų kartu su mumis, jei mes jų neišsaugotume savo pasakojimuose ir neperduotume savo vaikams kaip gimtojo krašto tęstinumo ir ten išaugusių žmonių dvasinės savasties nesibaigiančios gijos.

Jurkupiai XVII amžiuje–XIX amžiaus pirmojoje pusėje¹

Jurkupiai – kaimas Panemunėlio seniūnijoje (Rokiškio r.), Salų parapijoje, 5 km į šiaurės vakarus nuo Salų. Didžioji kaimo žemių dalis yra kairiajame Šetekšnės krante, prie Salų–Panemunėlio kelio. Gretimi kaimai: Ažūmiškis (*Zaliesė*), Gučiūnai, Miškónys, Vādūvos. Iš rytų prieina Salāgirių miškas. Per kaimą teka Juřkūpis (kairysis Šetekšnės intakas).

XVII a. Jurkupiai priklausė Šetekšnų dvarui, Skapiškio parapijai. Viename dvaro inventoriuje minima, kad kaime (*siolo Dobrowo Jurkupie*) yra 27 valakai, iš kurių 19 apgyvendinti, o 8 – priimtinė žemė. Nuo apgyvendinto valako mokėta 14 kapų grašių. Iš viso tuomet kaime buvo 29 dūmai: Martyno Baltošiūno, Tomo Bobrudo, Pranelio Bobrudo, Jokūbo Predkūno, Mykolo Maciūno, Stasio Jurginio, Mikalojaus Jurginio, Jono Zuikio, Stanislovo Pavidonio, Jono Baltuonio, Stepono Sobkelės, Grigo Čeko, Jurgio Augustinonio, Mikalojaus Labeikio, Jono Rudoko, Stasio Rimkunonio, Simono Brukškio, Jono Naujiko, Jurgio Paškaičio, Čepo Paškaičio, Petro Predkūno, Stasio Maciūno, Mikalojaus Augustinonio, Kasparo Mikalajūno, Mikalojaus Čako, Kazimiero Staniuko, Jono Užkurio, Vaičiaus Staniuko, Jono Surgučionio. Taip pat pažymima, kad prie trumpesniųjų kaimo valakų ir Salų girios esąs užusienis, o už naudojimąsi juo kaimas moka 3 kapas grašių per metus. Kitas 10 margų užusienis esąs prie Jurkupių

¹ Duomenys iš *Lietuvos valsybės istorijos archyvo*, (toliau – LVIA), f. 515, ap. 25, b. 337, l. 140–146; b. 343, l. 24–33; f. 1282, ap. 1, b. 10809, l. 4–5; *Lietuvos centrinio valstybės archyvo* (toliau – LCVA), f. 1250, ap. 4, b. 10, l. 418; *Kupiškėnų enciklopedijos*, sud. ir vyr. redaktorius V. Jankauskas, Vilnius, 2006.

*Nemunėlio slėnis. Vaizdas iš Jono Bitino sodybos (Tindžiulių k.).
Tolumoje – Panemunėlio bažnyčios bokštas*

*Nemunėlio slėnis. Vaizdas iš Panemunių k. Tolumoje – Joneliškių kapinės.
Šios ir dauguma kitų nuotraukų – Aloyzo Petrašiūno. 2006 m.*

Legiščio ežeras ir buvusio Alsetos malūno liekanos (apačioje kairėje)

Šetekšna. Vaizdas nuo tilto. Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietė

Kelias į Bernotiškį

*Akmuo meliorācijas
darbams atminti*

*Vieversynės kaimo
ąžuolas*

Moškėnų piliakalnis

*Vaizdas iš buvusio
Raizgynės kaimo
į Panemunėlį*

*Antano ir Joanos Tunaičių
sodyba-muziejus Šetekšnių
kaime*

*Tunaičių sodybos šeimininkai
(iš kairės): Antanas, Joana
ir Joanos motina Veronika
Siminonienė*

*A. ir j. Tunaičių muziejaus
ekspozicija*

A. ir J. Tunaičių muziejaus ekspozicija

Veronikos Siminonienės audiniai

Audėja Veronika Siminonienė

Audėjos V. Siminonienės staklės

*V. Siminonienė ir Rokiškio krašto
muziejaus darbuotoja Marija
Mieliauskienė apžiūri audinius*

V. Siminonienės audiniai

*Antaninos ir Juozo
Trečiokų sodyba
Panemunėlio geležinkelio
stoties gyvenvietėje*

*Antanina ir Juozas
Trečiokai savo sodyboje*

*A. ir J. Trečiokų
sodyboje*

*Jolantos ir Jurijaus
Markevičių sodyba
Panemunėlio geležinkelio
stoties gyvenvietėje*

Buvusi sribų būstinė Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenoietėje. Prie namo pritvirtintoje memorialinėje lentoje rašoma: „Šiame name 1944–1953 m. buvo kalinami ir kankinami kovotojai už Lietuvos laisvę“

Jėzaus ir Marijos Globos kryžius, 1991 11 12 pastatytas panemunėliečių suaukotomis lėšomis. Autorius tautodailininkas Pranas Kaziūnas. Kryžiaus statymo iniciatorė Joana Mikalkėnienė

Partizaninio karo aukų kapas Kavolių kaimo kapinaitėse

Jurkupių kaimo kapinaičių vartai

*Vietos kalvio darbo kryžius
Jurkupių kaimo kapinaitėse*

*Lietuvos valstybės veikėjo
Juozo Tūbelio tėvo kapas
Joneliškių kaimo kapinėse*

*Jono Bitino klėtelės-muziejaus
eksponatai. Tindžiulių k.*

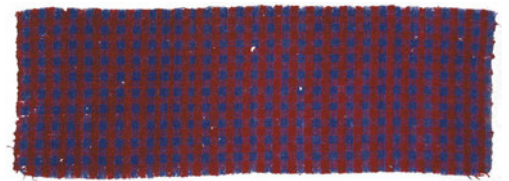
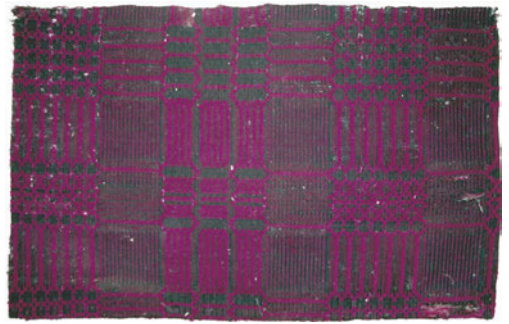
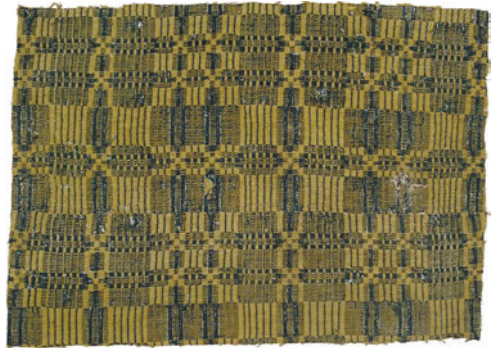

Kraitinės skrynios.
Ant viršutinės
(1836 m.)
Juzės Jurgelionytės
inicialai „J J“.
J. Bitino kėtelė-
muziejus

Audiniai. J. Bitino klėtėlė-muziejus

Importuota skara

*S. Krivickienės močiutės
austa skarelė*

Vilnonė skara.

I. Nėnienės nuotraukos

*Ilgametis Panemunėlio
klebonas, švietėjas
Jonas Katelė. Iš Rokiškio
krašto muziejaus fondų*

*Memorialinis akmuo valstybės
veikėjo Juozo Tūbelio gimtinėje
Ilgalaukių kaime. Pastatytas
1934 m., nuverstas 1957 m.,
atstatytas 1989 08 15. Ant
akmens užrašas: „Čia gimė /
lietuvių tautos / veikėjas /
Juozas Tūbelis / 1882.IV.18–
1939.IX.30“*

*Ilgametė Panemunėlio
geležinkelio stoties
gyvenvietės bibliotekininkė
Danutė Bružienė*

*Ūkininkai Gediminas
ir Laimutė Mikalauskai.
Bernotiškio kaimas*

*Rokiškio r. savivaldybės
tarybos narys, buvęs meras
ir buvęs Panemunėlio
seniūnas Rimantas Velykis*

*Rokiškio r. savivaldybės
tarybos narys, buvęs
vicemeras
Antanas Slesariūnas*

*Panemunėlio seniūnas
Anicetas Bytautas*

*Ilgametis Rokiškio savivaldybės
Kultūros, turizmo ir ryšių
su užsienio šalimis skyriaus
vedėjas Petras Blaževičius*

„Kunigaikštis Kęstutis“, RKM-8845;

„Mindaugas“, RKM-5869;

„Velnias jojantis ant arklio“,

RKM-4120;

„Moteris su dukra“, RKM-5869.

Aut. Jonas Vizbaras.

Gintauto Dainio nuotraukos

ir Gučiūnų valakų ant Šetekšnos kranto. Jį laiko Grigas Gildutis ir moka 2 kapas per metus.

Ir XVIII a. Jurkupiai buvo vienas iš didesnių Skāpiškio parapijos kaimų. 1738–1744 m. minimos tokios gyventojų pavardės: Jonas Zukis, Kazimieras Nakutis, Petras Stukas, Steponas Puodžiūnas, Mykolas Saptas, Stanislovas Rudokas, Kazimieras Stankūnskas, Jurgis Pratkus, Jonas Stukas, Tomas Stukas, Juozas Lundzikauskas. 1775 m. kaimas jau nurodomas kaip priklausęs Svėdasų parapijai, Salų dvarui, kuri Radvilos buvo užstatę Upytės teismo seniūnui Martynui Morikonui. Tuomet kaime buvo 27 dūmai.

XIX a. pradžioje kaimas priklausė Ignoto Morikonio valdoms (Salų dvarui). 1816 m. kaime buvo 33 dūmai: Lauryno Jurkšto, Vincento Stuko, Kazio Mačiulio, Baltraus Rudoko, Mykolo Predkaus, Jono Žuko, Jurgio Stuko, Juozo Tūskos, Gasparo Stuko, Jono Žuko, Andriaus Predkaus, Antano Trumpicko, Jono Stuko, Jono Slavio, Juozo Rudoko, Mykolo Stuko, Lauryno Pečiūros, Vinco Šiaučiūno, Tomo Staniko, Adomo Jurkšto, Lauryno Mačiulio, Vincento Dagio, Jurgio Predkaus, Stepono Vilimo, Mato Neniškio, Mato Šiaučiūno, Juozo Nakučio, Juozo Matuko, Jono Stuko, Adomo Stuko, Kazio Stuko, Lauryno Staniko, Dominyko Perio.

1811 m. būta 86 revizinių baudžiauninkų (vyrų), o 1816 m. – 97 vyrų ir 79 moterų. 1834 m. kaime buvo Mykolo Stuko, Jurgio Zovės, Lauryno Dagio, Tomo Rudoko, Mykolo Predkaus, Jono Stuko, Andriaus Stuko, Juozo Tūskos, Mykolo Mačiulio, Jurgio Stuko, Andriaus Predkaus, Jono Vilko, Jono Žuko, Adomo Stuko, Juozo Rudoko, Tado Neniškio, Norberto Pečiūros, Vinco Mociūno, Mato Šiaučiūno, Juozo Jurkšto, Jurgio Mačiulio, Prano Mačiulio – Groblio, Benedikto Trumpicko, Kazio Vilimo, Juozo Šešelgio, Mato Mociūno, Baltraus Nakučio, Jono Stuko, Juozo Stuko, Vlodo Lapo, Kazio Stuko, Jono Staniko, Tomo Staniko dūmai ir trobelninkai: Jonas Zovė, Vincas Rudokas, Juozas Motiukas. Iš viso 260 gyventojų.

Jurkupiai XIX amžiaus antrojoje pusėje²

1857 m. Jurkupių kaimas – 25 šeimos ir Jurkupių kolonija – 3 šeimos priklausė Salų dvarui (savininkas grafas Reinoldas Tyzenhauzas).

Vieno valstiečio kiemo naudojamos žemės plotas – apytikriai 20 dešimtinių ariamosios žemės ir 10 dešimtinių pievų (1 dešimtinė ~ 1,0925 ha). Už tokį žemės plotą reikėjo mokėti piniginių mokesčių – *čincą* nuo 40 iki 50 rb. Vieno kaimo valstiečių kiemai mokėjo vienodo dydžio mokesčių. Skyrėsi tik kampininkų mokesčio dydis. Pvz., 1857 m. Jurkupių kaime buvo 25 valstiečių šeimos. Šeimų galvos buvo: Motiejus Stukas, Juzefas Rudokas, Motiejus Banys, Andrejus Stukas, Motiejus Tūska, Tadeušas Matiukas, Dominykas Baleišis, Jonas Vilkas, Justinas Baleišis, Vincentas Mociūnas, Juzefas Šukys, Jonas Zovė, Antanas Rudokas, Jonas Jurkštas, Juozas Mačiulis, Kazimieras Stasiūnas, Dominykas Rudokas, Juzefas Šešelgis, Juzefas Motiejūnas, Vincentas Nakutis, Gasparas Stukas, Antanas Lapė, Mataušas Stukas, Ignotas Staniokas, Teresė Čėčienė. Visi jie per metus turėjo sumokėti po 40 rb. Tik Kazimieras Stasiūnas turėjo mokėti 34 rb, o Teresė Čėčienė 37 rb. Jie neturėjo savo ūkių, buvo kampininkai.

Valstiečiai dar mokėjo ir valstybinių mokesčių po 12 rb per metus. 1857 m. Jurkupių kaimo valstiečiams sumokėjus

² Duomenys iš *Rokiškio krašto muziejaus* (toliau – RKM), b. 4019.

mokesčius, visi liko skolingi dvarui po 10 rb. Tik neaišku, dėl kokių priežasčių: ar buvo atleisti nuo jo, ar neišgalėjo. Taip pat dar buvo privalomi *šarvarkai* – dažniausiai su arklių kinkiniu atliekami darbai prie dvaro statybų.

Kiekvienas valstiečio ūkis 6 dienas per metus turėjo atidirbti su arklių kinkiniu ir 6 dienas pėsčiomis tik su darbo įrankiais, 1 dieną prie miško darbų – vežti statybinę medžiagą ir 1 dieną – vežti malkas. 1857 m. duomenimis, visi Jurkupių kaimo valstiečiai šarvarkus atliko sąžiningai.

1857 m. dvaro dokumentuose 16 jurkupičių duoklė (atsiskaitymas) dvarui grūdais

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Rugiai, pūrais	Miežiai, pūrais	Avižos, pūrais	Žirniai, pūrais	Sėmenys, pūrais
1	Motiejus Stukas	2	4	2	-	-
2	Juzefas Rudokas	6	2	-	-	-
3	Andrius Stukas	10	12	8	1	-
4	Motiejus Tūska	9	7	6	-	-
5	Tadeušas Matiukas	10	10	10	2	-
6	Dominykas Baleišis	4	4	5	-	1
7	Jonas Vilkas	3	3	3	1	-
8	Vincentas Mociūnas	12	14	8	1	2
9	Juzefas Zovė	11	9	6	1	2
10	Jonas Jurkštas	9	8	6	1	3
11	Dominykas Rudokas	6	5	3	2	-
12	Juzefas Šešelgis	10	11	9	1	1
13	Antanas Lapė	2	1	-	1	-
14	Ignotas Staniokas	8	10	4	1	-
15	Gasparas Stukas	12	11	8	2	3
16	Mataušas Stukas	12	11	8	2	-

Visi valstiečiai atsiskaitė, tik vietoj sėmenų duoklę atidavė rugiais. Galbūt jie linų neaugino. Tiktai Gasparas Stukas turėjo iš praeitų metų skolą – 12 pūrų rugių, o Mataušas Stukas – 13 pūrų. Atsiskaitydamas su dvaru G. Stukas pristatė rugių 3 pūrais daugiau, o M. Stukas – vienu pūru. Matosi, kad po truputį stengėsi skolą gražinti.

Kartais pasitaikydavo ir nederlingų metų. Tuomet valstiečiai labai skursdavo. Valstiečių sveikatai ir darbingumui palaikyti dvaruose buvo steigiami vadinamieji javų *magazina*. Į magaziną valstiečiai supildavo po nustatytą kiekį grūdų, o pristigę duonos arba sėklos skolinosi iš magazino. Pvz., 1857 m. Jurkupių kaime visi tie patys anksčiau išvardyti 25 valstiečiai iš magazino paėmė skolon po 2 pūrus rugių, miežių ir avižų, tik Juzefas Zovė avižų paėmė 4 pūrus, t. y. 2 pūrais daugiau už kitus.

Labai neturtingiems žmonėms, daugiausia našlėms, būdavo duodamos ir negražinamos pašalpos (*almužnos*) grūdais. Pvz., 1858 m. Jurkupių kaimo moterys Apolonija ir Rozalija Stukienės gavo po 3 pūrus grūdų ketvirčiui metų, per mėnesį po 1 pūrą.

Neturintys kur gyventi valstiečiai dvaro pastatuose nuomodavosi gyvenamąsias patalpas. 1857 m. už 3 rb mokesčių nuomojosi būstus šie jurkupičiai: Dominykas Baleišis, Ignas Jurkštas, Antanas Rudokas, Vincentas Šukys ir Kazimiera Staniokienė. O Augustinas Rudokas (*pristavas*), Dominykas Stukas (*samdinys*), Vincentas Rudokas (*kareivis*) galbūt gyveno už dyką, nes prie jų pavardžių mokesčiai nepažymėtas.

Iš dokumentų matyti, kad dvaras rūpinosi savo valstiečių buitimi. Kadangi valstiečiai savo miškų neturėjo, miško medžiagą statyboms (taip pat ir kurui) gaudavo iš dvaro. 1858 m. iš dvaro miško skirta medžių statyboms šiems Jurkupių kaimo gyventojams (vienetais):

1) Jonui Jurkštui trobos statybai: sijoms (*balkiams*) – 25, gegnėms – 5, grebėstams – 1, kartelėms (*lotoms*) – 1;

2) Tadeušui Matiukui tvarto statybai: sijoms – 10, gegnėms – 5, grebėstams – 0,5, kartelėms – 0,5;

3) Motiejui Stukui trobos statybai: sijoms – 30, gegnėms – 5, grebėstams – 1, kartelėms – 1;

4) Gasparui Vilkuvi trobos statybai: sijoms – 6, grebėstams – 0,5.

Kitame 1858 metų dokumente taip pat 4-iems Jurkupių kaimo gyventojams skirta medžių sausuolių – 5 vienetai, gerų medžių (*pavadių*) – 48 vienetai. Šiuos dokumentus pasirašė Salų dvaro vaitas Konstantinas Čaplinskis.

Nors dvaro valstiečių reikmėms patenkinti būdavo skiriama medienos, neretai pasitaikydavo ir miško vagysčių. Eiguliams nereikėjo mokėti dvarui jokių mokesčių, užtai jie labai rūpestingai prižiūrėjo dvaro miškus. 1857 m. sausio 6 d. iš Salagirio miško (eigulys Nagurka) Jurkupių kaimo gyventojas Vincentas Šešelgis pavogė 6 alksnius po 15 colių storio. Vagystė pirma, bauda 3 rb. 1859 m. liepos 1 d. datuotame dokumente minimi šie apsigovę jurkupiečiai: iš Salagirio miško (eigulys Nagurka) Gasparas Stukas pavogė 10 beržų po 15 colių storio. Vagystė pirma, nuo bausmės atleistas. Iš Zaliėsio miško (eigulys Mociūnas) Ignotas Motiukas pavogė 5 beržus po 32 colius storio. Vagystė pirma, nubautas 3 rb 20 kp bauda. Iš to paties miško 2 beržus po 15 colių storio pavogė Gasparas Stukas, vagystė antra, bauda 1 rb 60 kp.

1860 metų dokumentuose yra šiek tiek žinių apie Jurkupių kaimo gyventojų gimimus ir mirtį. Kovo mėn. gimė Ignatas Tūska, Vincentas Mačiulis, Antanas Matiukas. Birželio mėn. gimė Pranas Stukas, Dominykas Tūska.

Vasario mėn. mirė 80 metų Teresė Šukienė nuo senatvės ir pusės metų Kazimieras Nakutis nuo difterijos (*krupo*), kovo mėn. – 1,5 metų Ona Stukaitė nuo kokliušo.

Mirdavo ir vidutinio amžiaus žmonių, palikdavusių vargo vargti našlaičius vaikus. Pvz., 1857 m. gruodžio 28 d. mirė Jurkupių kaimo valstietis Justinas Baleišis. Po jo mirties liko 15 metų sūnus Jonas ir 7 metų duktė Severina. Nepilnamečiai vaikai ir jų turtas buvo pavesti Marino Mačiuko globai. Rokiškio krašto muziejuje saugomas J. Baleišio turto aprašas. Iš jo matyti, kokį turtą turėjo dvaro valstiečiai iki baudžiamos panaikinimo.

Jurkupių kaimo valstiečio Justino Baleišio, mirusio 1857 m. gruodžio 28 d., turtas, po mirties atitekęs jo vaikams – sūnui Jonui (15 m.) ir dukteriai Severinai (7 m.):

	Amžius, m.	Kiekis	Rubliai	Kapeikos
Arklys	17	1	18	-
Kumelė	7	1	23	-
Jautis juodas	5	1	10	-
Jautis žalias	4	1	10	-
Jautis juodas	3	1	7	-
Karvė marga	12	2	9	-
Karvė žala	4	1	8	-
Karvė žala	5	1	10	-
Metinis veršis	-	1	5	-
Avys	-	8	16	-
Kiaulės	-	5	9	-
Žąsys	-	4	1	75
Vištos	-	5	4	-
Pagalvės	-	2	2	-
Patalai plunksniniai (duknos)	-	1	2	-
Spintos	-	2	3	-
Kubilai	-	2	3	70
Katilai ketiniai	-	2	2	35
Noragai	-	6	1	15
Žagrės	-	3	1	50
Vežėčios	-	1	-	30
Dalgiai	-	4	-	80
Kailiniai	-	1	3	-
Sermėga	-	2	4	-
Duonkubilis 1, kubilėliai 3	-	4	1	-
Rogės	-	2	-	50
Kuolai, grandinės	-	3	-	90
Iš viso			155	95

1888 m. Jurkupių kaime gimė³:

Sausio 3 d. – Mociūnų duktė Konstancija, vasario 1 d. – Makauskų sūnus Ignotas, vasario 8 d. – Banių duktė Anelė, kovo 26 d. – Tūskų sūnus Rafaelis, balandžio 18 d. – Baleišių duktė Marina, balandžio 21 d. – Zovių sūnus Stanislovas.

1889 m. gimė:

Rugsėjo 24 d. – Staniokų duktė Angelė, spalio 12 d. – Stukų sūnus Tadeušas, spalio 20 d. – Trumpickų duktė Veronika, spalio 30 d. – Banių sūnus Juozapas, lapkričio 14 d. – Kvedarų duktė Juozapota, lapkričio 21 d. – Šešelgių sūnus Pranciškus, lapkričio 21 d. – Vilimų sūnus Kazimieras.

1900 m. Jurkupių kaime gimė, susituokė⁴:

Sausio 16 d. – Anelė Balaišytė, Prano ir Marijonos (Zizaitės) Balaišių duktė. Krikšto tėvai: Antanas Zizas ir Ona Balaišienė. Krikštyta Sa-
losė.

Vasario 7 d. – Antanas Mačiulis, Antano ir Julijonos (Gūraitės) Mačiulių sūnus. Krikšto

³ LVIA, f. 1 309, ap. 1, s. v. 6.

⁴ LVIA, f. 669, ap. 6, s. v. 110.

tėvai: Pranciškus Stasiūnas ir Domicelė, Vikentijaus Mačiulio žmona. Krikštytas Salose.

Vasario 8 d. – Stefanija, Emilijos Tebelškytės, Ignoto d., nesantuokinė duktė. Krikšto tėvai: Petras Kemundris ir Anastazija Vilimienė, Julijono žmona.

Vasario 9 d. – Petras Vilys, Pranciškaus ir Onos (Stukaitės) Vilių sūnus. Krikšto tėvai: Juozas Junokas su žmona Ona.

1935 m. balandžio 28 d. Petras Vilys Panemunėlio bažnyčioje vedė Malviną Velbasytę.

Vasario 13 d. gimė Marcelė Rudokaitė, Kazimiero ir Onos (Mačiulytės) Rudokų duktė. Krikšto tėvai: Benediktas Jurkštas ir Veronika, Mykolo Rudoko žmona.

1921 m. vasario 16 d. Marcelė Rudokaitė Salų bažnyčioje ištekėjo už Pranciškaus Zovės.

Kovo 10 d. gimė Ona Šešelgytė, Adomo ir Julijonos (Stukaitės) Šešelgių duktė. Krikšto tėvai: Mykolas Stasiūnas ir Veronika Čėčienė.

1927 m. vasario 22 d. Ona Šešelgytė Salų bažnyčioje ištekėjo už Romo Motiuo.

Kovo 25 d. gimė Domykas Vilimas, Julijono ir Anastazijos (Stukaitės) Vilimų sūnus. Krikšto tėvai: Kazimieras ir Ona Grigaliūnai.

1927 m. vasario 19 d. Domykas Vilimas Šimonių bažnyčioje vedė Anelę Kanišauskaitę.

Balandžio 20 d. gimė Konstancija Mociūnaitė, Kazimiero ir Juozapotos (Balaišytės) Mociūnų duktė. Krikšto tėvai: Juozas Nakutis su žmona Anele.

Rugpjūčio 15 d. gimė Veronika Stukaitė, Kazimiero ir Juozapotos (Pretkutės) Stukų duktė. Krikšto tėvai: Jonas Pretkus su žmona Marijona.

Rugpjūčio 30 d. gimė Kazimieras Rudokas, Jono ir Anastazijos (Motiukaitės) Rudokų sūnus. Krikšto tėvai: Jonas Rudokas ir Anelė, Benedikto Banio žmona.

Rugsėjo 29 d. gimė Anelė Rudokaitė, Pranciškaus ir Marijonos (Stukaitės) Rudokų duktė. Krikšto tėvai: Juozas Stočkus su žmona Ieva.

Gruodžio 4 d. gimė Pranciškus Staniokas, Adomo ir Teresės (Peldžiūtės) Staniokų sūnus. Krikšto tėvai: Kazimieras Indriūnas su žmona Marijona.

Gruodžio 14 d. gimė Juozapota Nakutytė, Juozo ir Onos (Vilimaitės) Nakučių duktė. Krikšto tėvai: Jonas Stukas ir Juozapota Vilimaitė.

1900 metais Jurkupių kaime mirė⁵:

Sausio 1 d. mirė Pranciškus 2 m., nuo džiovos, Jono ir Onos Trumpickų sūnus. Palaidotas vietinėse kapinėse.

Vasario 27 d. mirė Petronėlė Mociūnienė nuo senatvės, 85 m., Vikentijaus Mociūno žmo-

⁵ Obelių dekanato 1900 metų mirties metrikų aktu nuorašų knygos, LVIA, f. 669, ap. 6, b. 112.

na. Liko sūnūs Antanas ir Jonas, duktė Anastazija. Palaidota vietinėse kapinėse.

Balandžio 22 d. mirė Jonas Šukys nuo senatvės, 67 m. Liko jo žmona Uršulė (Trumpickaitė) ir duktė Anelė. Palaidotas Salų kapinėse.

Liepos 10 d. mirė Rozalija Staniokienė nuo senatvės, 75 m. Liko Ignacijus Staniokas, Jono sūnus. Palaidota vietinėse kapinėse.

Liepos 30 d. mirė Veronika Mociūnienė (Baronaitė) nuo džiovos, 60 m. Liko Kazimieras, jos vyras. Palaidota vietinėse kapinėse.

Rugsėjo 13 d. mirė Vikentijus Nakutis, Baltramiejaus sūnus, nuo senatvės, 80 m. Liko žmona Teresė (Motiukaitė), sūnus Juozas ir duktė Karolina. Palaidotas Jurkupių kapinėse.

Spalio 10 d. mirė Barbora Mačiulienė (Gurnikaitė), 60 m. Liko vyras Martynas Mačiulis, sūnus Adomas ir dukterys: Veronika, Marijona ir Ona. Palaidota vietinėse kapinėse.

Gruodžio 19 d. mirė Uršulė Stukienė, Jono žmona, nuo džiovos, 54 m. Liko nesantuokinis sūnus Juozas. Palaidota vietinėse kapinėse.

Jurkupių kaimas XX amžiuje

Kaimas nukentėjo 1915 m. mūšių metu.

1923 metų pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis⁶, Jurkupių kaime buvo 70 kiemų su 307 gyventojais, tačiau pagal Salų bažnyčios – filijos cirkulo vietovės 1922 m. duomenis Jurkupių sodžiuje buvo 283 gyventojai: 136 vyrai ir 147 moterys⁷. Pagal Jurkupių kaimo Panemunėlio valsčiaus Rōkiškio apskrities suskaldymo viensėdžiais žemės planą, sudarytą 1924 m. Žemės tvarkymo ir matavimo departamento matininko Juozo Cybavičiaus, Jurkupių kaime buvo 59 žemės savininkai su tinkamos ir netinkamos žemės plotu iš viso 647 ha ir 3 914 kv. m. Į šį plotą įtraukta 102 ha ir 6 271 kv. m iš Panemunėlio valsčiaus Užmiškio (Zaliesio) dvaro, buvusio Romualdo Pšezdzeckio nuosavybėje. Sodybinė užėmė 27,20 ha, ariamoji – 454,99 ha, pievos – 142,54 ha, ganyklos – 5,40 ha, vanduo – 5,90 ha. Suformuoti 59 vienkiemiai. Bendrai nuosavybei palikti kapai, molynas ir žvyrynas. Didžiausi sklypai buvo Juozo Dagio (23,66 ha) ir Adomo Šešelgio (21,07 ha). Dominavo vidutiniai arba maži ūkiai. Šis planas patvirtintas 1926 m. spalio 25 d. Vyriausiosios žemės tvarkymo komisijos sprendimu⁸.

Pagal šį planą 1922 m. Jurkupių kaimo žemės savininkai buvo šie: 1. Stasys Lapė, 2. Juozas Jurkštas, 3. Ieva Stočkuvienė, 4. Juozas Šukys, 5. Jonas Čėčys, 6. Kazys ir Pranas Stukai, 7. Petras Šešelgis, 8. Benediktas Jurkštas, 9. Pranas Zovė, 10. Kazys Vilka, 11. Kazys Banys, 12. Jonas Banys, 13. Petras Stukas, 14. Petras Mociūnas, 15. Jonas Stukas, 16. Adomas Stukas, 17. Domas Vilimas, 18. Julijona Gricaitė, 19. Juozas Dagys, 20. Jonas Staniokas, 21. Pranas Nakutis, 22. Juozas Stasiūnas, 23. Antanas Balaišis, 24. Antanas Žvirblis, 25. Povilas Pretkus, 26. Pranas Rudokas, 27. Kazys Rudokas, 28. Benediktas Rudokas, 29. Pranas Mociūnas, 30. Mociūnai: Antanas, Julijona, Veronika, Marijona, Emilija, 31. Napalys Čirūna, 32. Ona Tijū-

⁶ Lietuvos apgyvendintos vietos, Kaunas, 1925, p. 249.

⁷ Kriaučiūnas V. *Salos*, Vilnius, 1997, p. 182.

⁸ Žr. plano faksimilę p. 639.

Keliukas į Jurkupių k. kapines. 2007 m.

šienė, 33. Justinas Balaišis, 34. Jonas Balaišis, 35. Marcelinas Šešelgis, 36. Vincas Mačiulis, 37. Antanas Stukas, 38. Napalys Šukys, 39. Mykolas Rudokas, 40. Kazys Rudokas, 41. Juozas Mociūnas, 42. Petras ir Jurgis Viliai, 43. Antanas Mačiulis, 44. Antanas Pretkus, 45. Stepas Mociūnas, 46. Kazys Lapė, 47. Marcelinas Šukys, 48. Jonas Šukys, 49. Mykolas Čėčys, 50. Jonas Šešelgis, 51. Juozas Stukas, 52. Juozas Rudokas, 53. Ignotas Motiukas, 54. Marcelinas Mociūnas, 55. Jurgis Rudokas, 56. Pranas Mačiulis, 57. Marė Jurkštienė, 58. Vincas Mociūnas, 59. Adomas Šešelgis.

Sprendžiant pagal visus šiuos duomenis, manytina, kad per pirmąjį gyventojų surašymą prie Jurkupių kaimo buvo prijungtas koks nors gretimas nedidelis kaimelis. Tai galėjo būti vadinamoji *Klaipėda* ar Užumiškiai.

Jurkupių kaimo ilgis – 3 km 300 m, plotis apie 2 km. Pridėjus dvi prie Salagirio miško buvusias Pamiškės Justo ir Antano Tumonių vienkiemių sodybas, Jurkupių kaimo žemės plotas padidėja trisdešimčia ha. Bėgant metams Tumonis visi ėmė vadinti jurkupiečiais. Pamiškės vienkiemio vardas prisimiršo. Tumoniai ilgainiui prie to priprato ir jau patys prisistatydavo jurkupiečiais.

Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pro Jurkupius ėjo kelias į Skapiškį pro Vergučius, kol nebuvo sugriuvęs tiltas per Šetekšną. Upės slėnyje išlikę vaizdingos kapinaitės, kuriose yra 3 vertingos geležinės saulutės, medinė kopyltėlė su Marijos statula.

1935 m. užrašyti Jurkupių kaimo vietovardžiai: Aulošiškis, Juodiškio kalnas, Plumpės, Raudonkalnis (dirvos), Akmenynė, Bajorpievė, Juodbala, Linkius, Prievartės, Paraistė, Skerdimai, Šlynupys, Žvirblynė, Žvėrinčius (pievos), Telėtnikas (dirva, pieva), Groblynė, Kukniavietė (bala, pieva), Dubla, Degesė (balos), Miškaupelis, Motiejiškis (upeliukai, pievos), Skerstakys (keliukas).

Vlado Čirūno pasakojimas apie Jurkupius

Apie kaimo susidarymą:

„Kada ir kur pirmą kartą paminėtas Jurkupių kaimas ir iš kur kilęs jo pavadinimas, man nėra žinoma. Tik aišku, kad tai labai seniai žmonių gyvenama vietovė. Apie tai liudija kaimo teritorijoje rasti akmeniniai kirvukai. Vieną tokį man buvo padovanojęs mano senelis Napalys Čirūnas, jį radęs ardamas dirvą.

Kaimas buvo įsikūręs prie pagrindinio kelio, jungiančio Salų, Vaduovų, Panemunėlio, Tūrdvario ir kitus aplinkinius dvarus. Jurkupių kaimas priklausė Rokiškio grafystės Salų dvarui. Kadangi Jurkupių kaimas beveik išnykęs, tad gatvinio (ūlyčios) kaimo struktūros atkurti beveik neįmanoma. Aš galiu tik papasakoti apie gyvenimą ūlyčioje, kiek man papasakojo mano tėvelis Aloyzas Čirūnas, gimęs 1908 m.“

Apie ūlyčios tipo kaimą ir jo buitį:

„Kaimas buvo labai didelis ir šokiai (vakaruškos) būdavo iš karto dviuose vietose – abiejuose kaimo galuose. Vienas kaimo galas, prie Gučiūnų, vadinosi „Juodgaliais“, kitas, į Panemunėlio pusę, – „Baltgaliais“. Bernai su atvykėliais iš kito kaimo galo mušdavosi dėl merginų, o merginos laukė atvykstančių bernų iš kito kaimo galo ar kito kaimo. Žiemą šokiai būdavo rengiami kokioje nors didesnėje seklyčioje, vasarą – kieme (ant kluono), o lyjant klojime. Gegužės mėnesį vykdavo gegužinės pamaldos (mojavos).

Sekmadieniais niekas nedirbdavo, bet vykdavo į Salų bažnyčią – pavasarį, vasarą ir rudenį pėsti, nes arkliai buvo sulysę nuo darbo ir pašaro stygiaus, tad šventadieniais jiems leisdavo pailsėti. Žiemą pasikinkydavo į roges.

Šiaip žmonės buvo labai vieningi, nebuvo jokio politinio susiskaldymo, nors turtine padėtimi gana skirtingi. Pirmojo pasaulinio karo metu kareiviai – ir vokiečių, ir rusų, – užėję į kaimą plėšdavo kaimiečius, atimdavo kiaušinius, paukščius, paršus. Kaimiečiai, pamatę ateinant kareivius, iškart pasiūsdavo vaikus per kaimą šaukti, kad ateina kareiviai. Žmonės daug ką spėdavo paslėpti. Politinis žmonių susiskaldymas prasidėjo po Rusijoje įvykusios bolševikų revoliucijos ir daliai žmonių, buvusių Rusijoje, po revoliucijos grįžus į Lietuvą. Jie aiškino, kad Rusijoje dabar ponų nebėra ir bus geras gyvenimas. Kuo saldesnis propagandinis melas, juo labiau dalis žmonių tuo tikėjo. Bažnyčiose per pamokslus kunigai aiškino, kokią skurdą ir siaubą pasauliui neša bolševizmas, bet tie, kurie patikėjo socializmo „rojumi“, į bažnyčią neidavo. Lietuvoje, be katalikiškų laikraščių, pradėjo eiti „Laisvoji mintis“ ir kiti kairiosios pakraipos laikraščiai. Taip ir atsirado Lietuvoje bedievių ir komunistuojančių

arba jiems prijaučiančių. Nors žmonių politinė samprata pradėjo sluoksniuotis, tačiau kokių nors konfrontacijos veiksmy nebuvu iki Stalino okupacijos 1940 m.

Namai ūlyčioje buvo sustatyti arti vienas kito per abi puses, tad kilus gaisrui sudegdavo dalis kaimo. Mano tėvelis Aloyzas prisimena tokį gaisrą, kilusį Pirmojo pasaulinio karo metu, tik neprišimena, kuriais metais. Tada sudegė ir Čirūnų namas. Tai atsitiko žiemą, tad jų šeimai kareiviai davė brezentinę palapinę. Prisimena, kaip nuo gaisro išgelbėtomis duknomis tėvai vaikus globstė nuo šalčio palapinėje. Buvo ne tik šalta, bet ir badas. Žmonės visa tai išgyveno labai sunkiai, bet ištvėrė ir kūrėsi iš naujo. Visas gyvenimas kaime priklausė nuo turimos žemės. Kuo daugiau savininkas turėjo žemės, tuo didesnis jos plotas buvo prie namų. Jame buvo sodinamas sodas, daržas ir kiemas, vadinamas kluonu, kuriame ganydavo žąsis, rišdavo avis ir veršelius. Likusi didžioji žemės dalis buvo išmėtyta rėžiais po visą kaimui priklausantį žemės plotą. Žemė buvo dirbama pagal privalomą trilaukę sėjomainą. Tai buvo pūdymas, žiemkenčiai ir vasarojus. Apie sėjamas žalienenas (dobilus ir motiejukus) iki pat išėjimo į vienkiemius žmonės neturėjo ir supratimo. Kiekviename sėjomainos lauke žemės savininkas turėjo po savo rėžį, kurio plotis priklausė nuo bendro turimo žemės ploto. Visi savininkai turėjo vienu metu apsėti ir laiku nupjauti, nes į nupjautą lauką atvarydavo ganyti viso kaimo gyvulius, kurių niekas nerišdavo, bet ganydavo palaidus. Kaimas samdydavo kerdžių, o kiti jam pavaldūs piemenys buvo gyvulių šeiminkų siunčiami iš eilės. Iš pavasario gyvulius ganydavo pūdyje iki žiemkenčių nuėmimo. Tada į nupjautą žiemkenčių lauką sugindavo gyvulius, o pūdyją ardavo. Nupjovus vasarojų gyvulius gindavo į tą lauką, o pūdyje sėdavo žiemkenčius. Karvės būdavo pusalkanės ir duodavo mažai pieno. Taip ir sakydavo – „iš karvės liujka (pypkė) pieno“. Arklius nakties metu patys gaspadoriai varydavo į valstybinį mišką naktigonei, ten juos supančioje saugodavo, šiek tiek nusnaudami. Žiemai pagal galimybes stengdavosi arkliams pašienauti užliejamose pievose, karvėms likdavo tik šiaudai. Mišinių žaliam pašarui nesėdavo, žemė pravertė javams, nes grūdų visada trūko. Gyvulių skaičius priklausė nuo turimo žemės ploto. Mažiau turėti galima, bet daugiau – ne. Karvėms buvo nustatytos tokios normos: 1 valakas – 5 karvės, 2/3 valako – 3 karvės, 0,5 valako – 2 karvės, 1/3 valako – 1 karvė.

Mėšlą veždavo anksti pavasarį į buvusio vasarojaus rėžius, kurie tais metais tampa pūdyju. Tai buvo pats sunkiausias darbas. Arkliai sulyšę nuo pašaro stygiaus, dirvos šlapios, vežti tenka apie 2 km. Nors gyvulių buvo laikoma nemažai, bet mėšlo buvo nedaug, nes šiaudus sunaudodavo pašarui, o kraikui likdavo mažai. Į tolimiausius galulaukių rėžius mėšlo taip ir nenuveždavo, todėl ir derlius buvo prastas. Blogiausia, kad sodietis neturėjo iš kur gauti

pinigų. Žiemos metu vyrai stengdavosi parsisamdyti miško darbams, o moterys, atitraukdamos kąsnį nuo savęs ir savo šeimos, parduodavo kelis kiaušinius ar svarą sviesto pravažiuojantiems žydams. Tuos pinigus taip ir vadino „vištapišniais“. Prie namų daržo sąskaita pasėdavo plotelį linų, kurių reikėjo virvėms ir siūlams drabužių audimui. Kokią vieną kitą saują jau paruoštų verpimui linų taip pat parduodavo žydams. Parduodavo ir papjovus kiaulę nupeštus šerius šepėčiams.

Grūdus maldavo kiekvienas savo rankinėmis girnomis. Javus kuldavo spragilais klojimuose ant suplūkto molinio laito. Tai buvo dirbama žiemos metu. Tačiau daugiausia darbų tekdavo moterims. Ant jų pečių gulė namų ruoša, verpimas, audimas, bent jau kasdienių drabužių siuvimas. Vasarą be moterų neapsieidavo javapjūtėje. Jų rūpestis buvo vaikų auginimas, o gimdydavo tiek, kiek Dievas duodavo. Daug vaikų ir mirdavo. Ant moterų pečių buvo ir nusenusių tėvų bei senelių priežiūra. Kaime nebuvo jokio medicininio aptarnavimo, tai daug žmonių mirdavo ne tik užėjus epidemijoms, bet ir nuo kitų ligų, kurios tuo metu buvo nepagydomos. Tai – vidurių šiltinė ir džiova (tuberkuliozė). Gimdydavo taip pat namuose padedant patyrusiai moteriai – pribuvėjai, bobutei.

Gyvenamieji namai buvo statomi beveik vienodi – dviejų galų. Kiekvienas galas maždaug 6 metrų pločio ir ilgio matuojant iš vidaus. Vidurinė dalis tarp abiejų galų šiek tiek trumpesnė, perdalyta pusiau išilgai namo. Ji buvo tarsi prieškambaris einant į vieną ar kitą namo galą ir vadinosi priemene, arba nameliu. Jame stovėdavo spintos kasdieniams drabužiams ir dėžės apavui. Priemenės lubos išardomos ir neapšiltintos, pro jas būdavo užlipama ant namo lubų, kur laikydavo pakabintą rūkytą mėsą. Po šiaudiniu stogu ant viršaus taip pat apdirbdavo rankiniu būdu virvėms ir siūlų verpimui skirtus linus. Antroje vidurinės dalies pusėje, jeigu tik nebuvo žema vieta, iškasdavo sklepą (rūšį) bulvėms. Virš sklepo stovėjo girkos grūdams malti, aruodai kitoms daržovėms, čia buvo ruošiamas kiaulėms jovalas. Šios patalpos vadinosi maltuve. Namo galas, kuriame buvo duonkepis pečius (krosnis) su prie jos esančia virykla, pasieniais stovėjo lovos, vaikų lopšys, didelis stalas, o aplink jį platūs suolai susėsti visai šeimai, vadinosi gryčia. Bagotesnių šeiminių gryčioje būdavo lentinės grindys, o biednesnių – plūkto molio asla. Lubos iš obliuotų lentų, dedamų ant balkių viršaus, tarpus užvožiant iš vienos pusės nuobliuota apalka (gaubine). Langai maži, bet su varstomais rėmais. Durys iš gryčios į priemenę iš storų lentų. Kol gryčios buvo dūminės (be dūmtraukių), durys buvo daromos iš dviejų dalių – apatinę dalį uždarydavo, kad neįeitų šaltis, o viršutinę atverdavo, kad kūrenant pečių išeitų dūmai. Pečiuje virdavo viską – ir žmonėms, ir gyvuliams. Puodai su siaura apačia, pūsti, špižiniai, o maistui virti kartais iš degto molio. Kū-

rendavo žabais, surištais į kūlelius, malkų pliauskomis. Pečiai ir kaminai (dūmtraukiai) iki stogo buvo iš nedegtų molio plytų, o virš stogo – iš degtų. Neretai duonkepių pečių pakurai plytų nenaudojo, bet ant paruoštų klojinių suplūkdavo padą iš molio. Po pečiumi buvo „pečeliūs“, kur būdavo tarsi podėlis kam nors pasidėti. O ant pečiaus pasišildyti buvo neapsakomas malonumas, nes šiluma ten išsilaikydavo labai ilgai ir vietos būdavo daug, užtekdavo ir senam, ir mažam.

Antrajame namo gale beveik visada buvo lentinės grindys. Lubos iškaltos obliuotom lentom iš apačios. Apkūrenama stačiamalkiu pečiumi, arba visai nešildoma. Tai buvo šventinės patalpos, stovėjo spintos, komodos, stalas ir lovos. Šis namo galas vadinosi seklyčia. Vienur gryčioje, kitur seklyčioje stovėdavo audimo staklės. Bežemių ar mažžemių namai buvo be seklyčių, jie buvo vadinami vieno galo.

Klėtys dažniausiai taip pat buvo statomos dvejų galų su vidurine dalimi iš lentų. Viename gale laikė grūdus ir miltus, o kitame stovėjo kraičio skrynios (kuparai) su siūlais ir audeklais, šėpos (spintos) su drabužiais, stovėjo lovos, buvo laikoma mėsa. Vidurinėje dalyje laikė vežimą, pakinktus ir kitus rakandus. Ši klėtis vadinosi vazaunia. Vargingesnių gospadorių klėtis būdavo vieno galo su vazaunia. Bežemiai (pribuišiai) teturėjo vieno galo namukus, daugiau pastatų neturėjo.

Kaimas būtinai turėdavo iš storų rąstų, be langų, plačiomis durimis, apšiltintomis lubomis, su specialia krosnimi linų džiovyklą, kurioje lietingais metais ir javus džiovino. Šis pastatas vadinosi jauja. Prie jaujos būdavo pristatoma didelė daržinė iš lentų, joje sukraudavo javus ar linus prieš džiovinimą arba po jo. Vėliau čia buvo laikomos atsiradusios arkliais varomos linų mynimo ar javų kūlimo mašinos. Jaują statydavo turtingesnis ūkininkas ir už pasinaudojimą ją imdavo mokestį. Ji buvo statoma atokiau nuo kaimo, nes gana dažnai užsidegdavo ir užgesinti dažniausiai nepasisekdavo. Jaujai sudegus, kol pasistatydavo naują, žmonės linus veždavo į kito kaimo jaują.

Smulkių vagysčių kaime beveik nebūdavo. Vagys išplėšdavo klėtis ir išnešdavo audeklus ir drabužius. Buvo paplitusios arklių vagystės, juos vogdavo daugiausia čigonai. Netekusiam arklio ūkininkui grėse didelis skurdas, todėl įpykę kaimo vyrai sugautus arkliavagių dažnai nuteisdavo patys. Į tokį teismą valdžia žiūrėjo pro pirštus.

Mano tėvelis Aloyzas, nors mokyklos ir nelankęs, gerai mokėjo ir skaityti, ir rašyti. Jis pasakojo, kad po kaimą vaikščiodavo davatkėlė, vadinama daraktorka, kuri mokydavo į kurių nors trobą susirinkusius vaikus skaityti ir rašyti. Pati skaitydavo iš maldaknygės ir liepdavo kartoti, aiškindavo raidžių ir žodžių reikšmę. Būdavo ir

tokių, kuriems nesisekdavo, tiems mokytoja uždroždavo šlapiu rankšluosčiu. Rašyti mokė ant juodos spalvos šlifuito skalūno lentelės, įrėmintos, kaip paveikslas, į medinius rėmelius. Tą lentelę vadino „doska“. Rašė baltu grifeliu. Tai toks minkštos uolienos, baltos spalvos pieštukas, tik šiek tiek storesnis. Nereikalingą užrašą nuvalydavo drėgnu skudurėliu ir vėl rašydavo iš naujo.

Pažvelgus į ūlyčios kaimo gyvenimą mūsų akimis, atrodo, kad tai buvo tikras pragaras, blogiau negu kolūkyje, tačiau to meto žmonėms, nemačiusiems kitokio gyvenimo, viskas atrodė normalu. Tuo metu nebuvo nusitvylusių gyvenimu ar prasigėrusių. Visi tikėjo geresne ateitimi ir visus, nors ir sunkiausius darbus dirbančius, lydėjo dainos, juokas ir geras ūpas.“

Apie kaimo, išsikėlusio į vienkiemius, ekonominį pakilimą, sovietinę okupaciją ir jos padarinius:

„Rėžiniame kaime (ūlyčioje) žemė nebuvo suskirstyta rūšimis, o prieš žemės reformą visi žemės plotai buvo suskirstyti pagal rūšis. Ūlyčioje pasiliekančios ūkininkai žemės gavo mažiau, negu turėjo anksčiau, nes jiems nereikėjo persikelti pastatų. Persikeliantys į žemesnės rūšies plotus jos gavo daugiau negu tie, kurie persikėlė į aukštesnės rūšies žemę. Kadangi kairiajame Šetekšnės upės krante Jurkupių kaimui priklausančios žemės ruožo dalis yra užliejamos pievos, tad pagal projektą šis užliejamų pievų ruožas buvo išdalytas tiems savininkams, kurių žemės nesiriboja su Šetekšnos upe.

Dešiniajame Šetekšnės upės krante ties Vergūčių kaimu dalis žemės priklausė Jurkupių kaimui, tad toje vietoje prie kelio į Skāpiškį buvo įkurti trys vienkiemiai: Vilio, Mociūno ir Rudoko sodybos.

Persikeliantiems pastatus valstybė davė lengvatinėmis sąlygomis nusipirkti miško medžiagos ir suteikė paskolas sėklai. Žemės reformos metu buvo įdiegta žalieninė daugiamečių žolių sistema. Atsirado gerų ganyklų, padaugėjo geresnių pašarų žiemai. Gyvulius vietoj ganymo pradėta rišti. Turint daugiau pašarų padaugėjo gyvulių, atsirado daugiau ir mėšlo. Jo kelias į dirvas gerokai sutrumpėjo. Pakilo pasėlių derliai. Anksčiau kiekvienas nuostolis davė dar didesnę nuostolį, o dirbant naujoviškai kiekvienas gautas pelnas jį vis didino. Žemdirbio darbas žymiai palengvėjo, nes ir gyvuliai, ir laukai buvo arti namų.

Susikūrus akcinėms bendrovėms „Maistas“, „Pienocentras“ ir „Lietūkis“, visoje šalyje buvo pristatyta pieno ir kitos žemės ūkio produkcijos supirkimo ir perdirbimo įmonių. Jurkupių kaime buvo pastatytas pieno supirkimo punktas. Ūkininkai pradėjo gauti nuolatinės pinigines pajamas, už gautus pinigus ėmė modernizuoti ūkius, pirko naujų padargų, perdirbimo priemonių ir mašinų. Akivaizdūs naujoviško ūkininko pavyzdžiai: Antanas Mačiulis, Pranas Nakutis,

Antanas Balaišis, Pranas Rudokas, Antanas Stukas, Jonas Stukas, Pranas Staniokas, Jurgis Vilys, Stasys Tumonis, Pranas Tumonis ir dar daug kitų. Atsirado galimybių įsigyti mineralinių trąšų. Nors Lietuva turėjo mažą rinką savo produkcijai realizuoti, tačiau šalies ūkio ekonomika sparčiai kilo. Susikūrus žemės ūkį aptarnaujančioms įmonėms ir fabrikams, padidėjo užimtumas ir miestuose. Kaime dalgį ir spragilą pakeitė arklinės šienapjovės, javapjovės ir kuliamosios mašinos. A. Mačiulis ir P. Tumonis įsigijo motorines kuliamąsias. Prieš pat Antrąjį pasaulinį karą Lietuvos žemės ūkis, palyginti su Vokietijos ir Prancūzijos ūkiu, buvo dar gerokai atsilikęs, tačiau Skandinavijos šalių ūkį jau pasivijo, o Suomiją net pralenkė. Lietuvos ekonomika per paskutinį dešimtmetį prieš karą pasiekė daug daugiau negu per visą ankstesnį šimtmetį. Tik Antrasis pasaulinis karas ir pusė šimtmečio trukusi šalies okupacija visu šimtmečiu nustūmė Lietuvos ekonomiką atgal.

Šalyje įsigalėjusiai piliečių degradacijai pašalinti reikės daug daugiau laiko, negu atkurti ekonomiką. Vargu ar begalima grąžinti buvusį lietuvių sąžiningumą, dorumą, darbštumą. Šalies piliečių išsilavinimas dabar kur kas aukštesnis, tačiau pilietiškumo sąmonė yra labai žemo lygio ir neaišku, kada pagerės...“

Gražus buvo Jurkupių kaimas – iš rytų pusės žaliavo, ošė Salagirio miškas, o iš vakarų pusės tekėjo, sruveno Šetekšnos upė, kurioje karštomis vasaros dienomis, ypač pavakariais, jaunimas, o tuo labiau vaikai, mėgdavo, pasimaudyti, pasipliškinti seklumose.

„Šetekšnà – viena iš Lietuvos upių, turinčių dvigubą pavadinimą. Šis Šventosios intakas yra 82 km ilgio. Išteka iš Sriubiškių kaimo apylinkių, esančių netoli Jūžintų, o nuo buvusio Vaitkūnų, arba Jarės, ežero iki žiočių (apie 16 km) jau vadinasi Jarà“⁹.

Pietinis Jurkupių kaimo galas ribojosi su taip pat nemažu Gučiūnų kaimu, o šiaurinis – su Užumiškių kaimu. Trys sodybos už upės dar buvo Jurkupių kaimo žemės ribose, toliau jau buvo Kupiškio rajonas – į pietų pusę Vaduvų dvaras, į šiaurės pusę Vergūčių ir Miškonių kaimai. Jurkupiai priklausė Salų parapijai ir į Salas žmonės eidavo Salagirio pamiške. Šventadieniais parapijiečių laukdavo jauki medinė Salų bažnyčia, pastatyta 1888 m.

Tvarkingų, pasiturinčių ūkininkų Jurkupių kaime buvo dauguma. Bemaž visos sodybos apšodintos įvairiausiai medžiais, žaliaskarėmis eglutėmis. Pavasariais žydėjo sodai, vasarą raudonavo vyšnios, slyvos ir serbentai, o rudenėjant obelių ir kriaušių šakos linkdavo nuo gintarinių ir raudonšonių vaisių. Visi save gerbiantys ūkininkai stengėsi turėti savų, nes visada maloniau kaimyną pavaišinti, o ne varvinti seilę į kaimyno gera. Ir gėlių darželiai buvo kiekviename kieme, moterys taip pat nenorėjo viena kitai nusileisti. Per

⁹ Kriaučiūnas V. *Salos*, Vilnius, 1997, p. 4.

visą vasarėlę žydėjo nasturtos, čebatėliai, lineliai, lelijos, razetos, bijūnai, žaliavo rūtos, po seklytėlių langais lingavo aukštos piliarožės. Kiekviename kieme užteko vietos ir alyvų kerui, ir jazmino krūmui. Be medžių neapsiėjo nė viena sodyba. Mano tėvų sodyboje rado vietą bemaž visi medžiai, kuriuos pažįstu: dviguba eilė eglių, ąžuolai, liepos, klevai, žilvičiai, uosiai, juodalksnis, drebulė, kaštonas, šermukšnis, putinas, alyvos, ievos, perliukų gyvatvorė apie gyvenamąjį namą, atokiau už sodo – beržynas. O kadagių (ėglių) puošnumas ir didumas! Regis, daugiau niekur tokių nebeteko matyti...

Jurkupiečiai, kaip ir daugelis Lietuvoje, nuo seno mylėjo mišką ir beveik kiekvienoje sodyboje žaliavo tėvų ir brolių, gal net senelių ar prosenelių pasodinti medžiai ir krūmai. Net ir atėjus sovietų okupacijai ir iš kaimo žmonių atėmus žemę, tuose likusiuose 60-ye arų, kurie buvo skirti varganai kaimiečio egzistencijai palaikyti, vis dar žaliavo senieji medynai. Kad ir kaip vargingai gyventa, nė vienam nepakilo ranka nupjauti medžio, kad jo lapija neužgožtų saulės šešėlyje augančiam bulvių reželiui. To niekada neteko nei girdėti, nei regėti. Ir tik vėliau, visuotinei melioracijai suvarius žmones į gyvenvietes, retas kuris bepasisodindavo prie namų ne vaismedį, bet tėviškės laukuose augantį medelį. Kaimo laukai ištuštėjo ir neatpažįstamai pasikeitė. Sovietinė okupacija Jurkupių kaimo, kaip ir visų kitų Lietuvos kaimų, gyvenimą apvertė aukštyn kojomis.

Anksčiau kiekvienas dirbamas laukelis buvo su meile, rūpestingai suartas, išpurentas, apsėtas. Kiekviena pievelė, vos tik imdavo skleistis vėdrynai, kmynai, gaisrenos ir kitokios žolelės, kuo švariausiai nušienauta, nugrėbstyta. O laukinių bičių medaus saldumas, o džiūstančio šieno kvapo gaiva! Smagiai žaisdavo vaikai tarp tvarkingai sukrautų šieno kupetų. Linksmi, gaivališka čiurleno Jurkupio upelis, išsirangydamas papieviais, o duburėliuose nardė įvairiausios žuvelės! Tai buvo taip natūralu, įprasta ir be galo miela. Šiandien to upelio nebėra nė ženklo, jį pakeitė melioracijos griovys, neteikiantis džiaugsmo nei akiai, nei širdžiai. Tačiau tas sraunus Jurkupėlis, tekėjęs pasode, ir dabar dar gyvas atmintyje, regis, ir vėl girdisi jo skaidraus vandens čiurlenimas už juodųjų serbentų tarp klevų ir uosių. Čia pat už upelio ošia ramus Salagirio miškas, žaliose samanose tarp bepradedančių kristi įvairiaspalvių lapų marguoja raudonikiai ir ūmėdės, puikuoja baravykų kepurės. O šaltais viduržiemio rytmečiais per neapsakomu grožiu spindintį baltą sodą nieko nesibijodami atšokuoja ilgausiai kiškiai ir miško gražuolės stirnos. Gal tų prisiminimų pažadinta vieną vėlų vakarą sueiliauau:

*Ar sugriš pavasaris į širdį
Tuo palaukėm bėgančiu keliu,
Židinio tylia liepsna sušildys,
Nuramins tikėjimu giliu?*

*Upeliu tenai senoj pasodėj,
Kur gurgėjo vandenys žali,
Kur žuoytės nardė ir atrodė –
Jas pasemt rieškučiomis gali...*

Lukiškių pradinės mokyklos mokiniai. Viduryje sėdi mokytojas Antanas Čiurlys, paskutinės eilės kairėje stovi Skapiškio parapijos klebonas I. Gaučiūnas. Apie 1935 m.

*Ten, kur stirnos ganėsi be baimės,
Laigė kiškiai per tvorų šatras,
Gal tenai, gimtam vaikystės kaime,
Vėl širdis pavasarį atras?..*

Tačiau grįžkime atgal, į tarpukario metus. Po žemės reformos kaimo žmonių gyvenimas pasikeitė į gerąją pusę. Akivaizdžiai pakilo ne tik žemės ūkis ir pagerėjo butis, bet gerokai pakito ir visuomeninis kultūrinis gyvenimas bei švietimas. Tai matyti klausantis kaimo žmonių prisiminimų.

Mokykla Jurkupių kaimo vaikams, kiek prisimena seniausi kaimo žmonės, buvo Grigaliūno (vėliau Mykoliūno, o dabar Ruželės) namuose ir vadinosi Lukiškių pradinė mokykla. Nutarus įsteigti mokyklą valdžia nupirko iš Grigaliūno sodybą ir joje įkurdino mokyklą. Tuose pat namuose gyveno ir mokytojas. 1927 m. mokytojavo Cicėnas, prieš jį – vyresnio amžiaus mokytojas (su šeima) ir Marcinkevičius – jaunas vyras. 1933–1941 m. mokytojavo Antanas Čiurlys. Pranas Mačiulis, pats būdamas prasilavinęs ir gerai suvokdamas mokslo vertę, labai norėjo, kad Jurkupių kaimo vaikams mokykla būtų arčiau. Jis su kaimo žmonių pritarimu kreipėsi į valdžią, kad ši leistų mokyklą įsteigti jo namuose. Leidimas buvo gautas ir mokykla 1935 m. įsteigta pas Praną Mačiulį. Mokyklos pavadinimas nesikeitė. A. Čiurlį visi buvę jo mokiniai prisimena su meile ir pagarba. Po jo mokytojavo jauna mokytoja iš Rokiškio Konstancija Meilutė, kuri taip pat buvo puiki mokytoja, ją ypač mylėjo mergaitės. Meilutei ištekėjus už Neniškio iš Turdvario į jos vietą atvažiavo jos brolis Juozas Meilus. Po Meilaus

Lukiškių pradinės mokyklos mokiniai. Viduryje sėdi Skapiškio parapijos klebonas I. Gaučiūnas (kairėje) ir mokytojas A. Čiurlys. Apie 1937 m.

mokytojavo Birutė Pivoriūnaitė. 1946 m. mokykla buvo nukelta į ankstesnę vietą (dabar Ruželės kiemas). Tai įvyko tikriausiai dėl Mačiulio šeima ištikusios nelaimės, kai 1945 m. žuvo jų sūnus Vytautas.

Nuo 1947 m. mokykla neilgai, apie pusantrų metų, buvo pas Praną Rudoką. Mokytojavo Elena Dilytė. Ji ištekėjo už Antano Mociūno ir už kažkokius nusižen gimus (lyg ir kaip nepatikimas elementas, nes jos šeima turėjo ryšių su partizanais) buvo atleista iš mokytojos pareigų ir vėliau daug metų dirbo mokyklos valytoja ir sarge. 1948 m. mokykla buvo įrengta tuščiuose Nakučių namuose. Mokytojavo Eleonora Lenkšutė. Ji augino sūnų Albiną, kuris pasižymėjo nevaldomu elgesiu, buvo sunkaus charakterio vaikas. Nieko gero iš jo motina ir nesulaukė, taip jis ir prasibastė visą gyvenimą. Lenkšutė iki gilios senatvės gyveno Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, dirbo mokyklos bibliotekoje. Mirusi. Miręs ir jos sūnus Albinas. Po Lenkšutės 1952–1954 m. mokytojavo jurkupietė Genovaitė Saulienė (Šešelgytė), po jos – Janina Pleštytė. 1958 m. mokykla iš Nakučių namų buvo perkelta į buvusius Stasiūno (kuriuose vėliau gyveno Kepalo ir Nagurkos šeimos) namus. Po J. Pleštytės iki 1964 metų mokytojavo Albina Nevierienė. Albinos vyras Petras dirbo kolūkyje traktorininku. Petras su Albina augino tris vaikus: sūnų Romą, dukrelę Laimą, o mažojo berniuko vardo nebeprisimenu. Iš Jurkupių Nevierų šeima išvažiavo į Anykščių rajono Dabūžių miestelį. Nuo 1964 m. paskutinė mokytoja Jurkupių mokykloje iki jos uždarymo 1971 m. buvo Janina Grigalavičienė. Ji buvo iškelta į Ragelius ir ten mokytojavo 20 metų. Janina ir Juozas Grigalavičiai Rokiškyje pasistatė namus, užaugino dukterį Audronę ir sūnų Kęstutį. Audronė baigė ŽŪ buhalterijos technikumą, Kęstutis

įsigijo inžinieriaus statybininko specialybę. Kęstučiui ruošiantis vestuvėms jo sužadėtinė mirė nuo kaimyno žudiko Salkalio rankos. Vėliau Kęstutis vedė ir su žmona Ingrida užaugino dvi dukras – Ievą ir Aureliją, kurios mokosi vidurinėje mokykloje. Kęstutis turi savo verslą. Audronė ištekėjo už Rimvydo Jankausko ir užaugino dukras Skaistę ir Kristiną, kurios taip pat moksleivės. Janina Grigalavičienė jau 7 metai našlė.

Kultūrinis kaimo jaunimo gyvenimas tarpukario nepriklausomos Lietuvos laikais buvo gana gyvas ir įdomus. Ryškiausi kaimo švyturiai dažniausiai būdavo mokytojai. Patys priklausydami pažangioms ir veiklioms organizacijoms (skautų, pavasarininkų, šaulių ir kt.), būdami veiklūs jų nariai, steigė jų kuopelės kaimuose ir, nuoširdžiai dirbdami su jaunimu, turėjo gausų narių būrį, buvo gerbiami ir mylimi.

Ryšų pėdsaką kultūriniame kaimiečių gyvenime paliko mokytojai Cicėnas ir A. Čiurlys. Daug dirbo su jaunimu, ruošdavo spektaklius. Dar minimi spektaklių pavadinimai: „Vytautas“, „Žmogžudžio dukte“, „Tėvynė šaukia“, „Drama miške“. Vasarą būdavo rengiamos gegužinės, o spektakliai vyko klojimuose ir kaimo žmonių buvo gausiai lankomi. Spektakliuose noriai vaidindavo kaimo jaunimas: seserys Pretkutės, Bronė Vilkaitė, broliai Karpavičiai, Antanas Rudokas, Juozas Rudokas, Alfonsas Ruželė, Pranas Kepalas, daug kitų jurkupiečių ir gretimų kaimų, kaip antai Lukiškių ir Užumiškių, gyventojų.

Apie 1927 m. jaunimas nutarė kaime pastatyti kryžių. Buvo sušauktas gyventojų pasitarimas, surinktos lėšos ir išrinkta kryžiui vieta. Apie 1928 m. pastatytas ir iškilmingai pašventintas, kaimo moterų ir mergaičių puošiamas jis stovėjo daugelį metų, kol sovietmečiu užkliuvo partiniam kolūkio vadovui. Nuoširdus katalikas Jonas Stukas, kurio žemėje ir stovėjo šis kryžius, bijodamas, kad ir jo neištiktų toks pat likimas, kaip stovėjusio Nakučių kieme, kuris tų pačių veikėjų buvo įmestas į Šetekšnos upę, pasirūpino, kad jis būtų atvežtas ir pastatytas jo sodyboje. Tik po 50 metų, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, aktyvių jurkupiečių A. Nagurkos, B. Mačiulio, J. Rudoko, K. Pretkaus ir kitų pastangomis kryžius buvo grąžintas į savo tikrąją vietą.

Paprastai kultūringesnių ir labiau pasiturinčių ūkininkų namuose būdavo organizuojami įvairūs kursai, kuriuose kaimo jaunimas galėdavo patobulinti savo su-

1941–1942 m. Lukiškių pradinėje mokykloje mokytojavusi Konstancija Meilutė

Lukiškių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja Birute Pivoriūnaite. Apie 1946 m.

Lukiškių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja B. Pivoriūnaite. 1947 m.

Jurkupių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja E. Lenkšute (sėdi viduryje). 1952 m.

Jurkupių pradinės mokyklos bendraklasiai (iš kairės): Danutė Tumonytė, Vytautas Balaišis, Albinas Lenkšus, Irena Šešelgytė, Bronius Balaišis ir Aldona Čepaitė. 1952 m.

gebėjimus, išmokti įvairių naujų darbų. Vykdamo siuvimo, mezgimo ir pan. kursai, kuriems vadovavo specialistai.

Tiltas per Šetekšnos upę Skapiškio link Jurkupių kaime buvo statomas daugiausia valdžios lėšomis apie 1928–1930 m. (tikslios datos niekas neprisimena). Pylimui prie tilto supilti ūkininkams buvo skirta prievolė atvežti po tam tikrą skaičių vežimų žvyro. Visi sąžiningai vežė, nes tiltas buvo visiems reikalingas. 1944 m. traukdamiesi vokiečiai tiltą susprogdino. Po to jau niekas senojo tilto nebeatstatė, tik šalia buvo suręstas medinis, kuris dabar jau yra nunykęs.

Kai žmonės dar tebegyveno *ūlyčioje*, Jurkupiuose buvo ir smuklė (*karčema*). Stovėjo ji toje vietoje, kur po žemės reformos pasistatė namus Vladas Šukys. Šulinys tebėra tas pats, kuris buvo smuklės kieme. Tenai mielai rinkdavosi vietiniai buteliuko mėgėjai. Pristigę pinigų, į smuklę iš namų jie tempdavo įvairiausių nuo moterų pavogtą gerą. Tiko ir kiaušiniai, ir vilnų kuodelis, ir linų grįžtė, o tuo labiau grūdų maišas. Žydas imdavo viską. Išsekus moterų kantrybei, pradėjo dužti smuklės langai ir galiausiai ji užsidarė.

1940 m. birželio 15 d. atėjo pirmasis bolševikmetis. Naujoji valdžia uždraudė visas nepriklausomos Lietuvos laikais veikusias organizacijas ir legalizavo pagrindyje veikusią komjaunimo organizaciją. Tais laikais Jurkupiuose tokių gal dar ir nebuvo, tik Užumiškių k. Bieliauskaitė buvo labai aktyvi komjaunuolė ir mokydamasi Salų žemesniojoje žemės ūkio mokykloje eidavo į bažnyčią tikrinti, kurie šios mokyklos moksleiviai joje meldžiasi¹⁰.

Sovietai pradėjo nacionalizuoti stambesniųjų ūkininkų žemes. Kaimo žmonės su dideliu nerimu ir baime laukė rytdienos. Atsirado ir tokių, kurie ėmėsi uoliai talkininkauti okupantams – tai Dominykas Vilimas, Jonas (*Vincukas*) Stukas, Pranas Jurkštas. Buvo tokių ir daugiau, dalį jų partizanai likvidavo. Visų gal ir nebeverta minėti. Kartais ir tarp jų pasitaisydavo žmoniškų, nors, kaip žinoma, retokai. Sovietmečiu buvo ir KGB informatorius. Gal ir ne vienas. Vieną pavardę kaimo žmonės gana dažnai minėdavo ir dar tebemini, tačiau niekas negali nuteisti žmogaus, kol jo kaltė neįrodyta teisme, nors jie patys šio principo ir nesilaikė.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjo karas. Artėjo vokiečiai. Kai kurie tarnavusieji bolševikams pasitraukė į Rusiją, likusieji slapstėsi.

Vokietmečiu buvo pareikalauta žmonių darbams Vokietijoje. Seniūnas tuo metu buvo Petras Karpavičius. Iš Jurkupių, regis, nebuvo išvežtas nė vienas. Įdomu tai, kad to laikotarpio beveik niekas nemini nei bloguoju, nei geruoju.

Karas pasibaigė ir prasidėjo antroji sovietų okupacija. Visi stambesni ūki-

1952–1954 m. Jurkupių pradinėje mokykloje mokytojavusi jurkupietė G. Šešelgytė

Jurkupių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja Genovaite Šešelgyte. 1953 m.

¹⁰Kriauciūnas V. *Salos*, Vilnius, 1997, p. 80.

Panemunėlio apylinkės pradinių mokyklų mokiniai su mokytojais po 4-os klasės baigiamųjų egzaminų prie Panemunėlio geležinkelio stoties aštuonmetės mokyklos senojo pastato. 1954 m.

Jurkupių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja Janina Pleštyte. Apie 1955 m.

1957–1964 m. Jurkupių pradinėje mokykloje mokytojavusi Albina Nevierienė ir jos vyras

Jurkupių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja A. Nevieriene sunkvežimiu važiuoja ekskursijon į Anykščius. Vairuotojas – Algis Staniokas. Apie 1960 m.

Jurkupiečiai prie Puntuko. Apie 1960 m.

ninkai buvo pavadinti „buožėmis“ ir turėjo realią galimybę keliauti pas baltąsias meškas į Sibirą. Kas vokiečių laikais turėjo valdišką tarnybą, kas prijautė miško broliams partizanams ar paprasčiausiai buvo ragavęs daugiau mokslo ir nerodė palankumo sovietams – visi buvo įvardyti „liaudies priešais“, „tėvynės išdavikais“ ir keliavo į Sibirą. Bėgdami nuo tremties iš Jurkupių pasitraukė P. Nakučio, A. Balaišio, P. Karpavičiaus šeimos. J. Mačiulis, B. Šešelgis ir P. Tumonis buvo nuteisti 25 metams lagerio, Napalys Čirūnas ir jo sūnaus Aloyzo šeima ištremti į Sibirą.

Kuo buvo nusikaltusi Stasė Čirūnienė, kad tiesiog iš Rokiškio ligoninės su ką tik gimusia dukrele Pranute buvo išvežta į mirtį? Gydytoja Salagubaitė kasdien džiovino duoną, dėjo į maišelį vargšei moteriškai ir stengėsi kuo ilgiau užlaikyti ligoninėje. Tačiau išleisti vis tiek reikėjo – prie palatos durų su šautuvu rankose budėjo en-

Lietuvių tautinio jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ Lukiškių skyriaus valdybos nariai. Iš kairės: mokytojas Antanas Čiurlys, Stasys Karpavičius, Petras Linartas (žuvo traukdamasis nuo sovietų okupacijos), Juozas Rudokas ir Jonas Trumpickas. 1933 m.

kavėdistas. Abi nelaimėlės buvo išvežtos. Stasės vyras Aloyzas su senu tėvu Napaliu ir mažais vaikais – 11 metų Vladu ir 7 metų Janyte jau buvo Sibire. Gimdyvė, neištėrusi nežmoniškų lagerio sąlygų, mirė, palikdama vargšę savo dukrytę našlaitėlę. Tėvas Aloyzas atvažiuojęs iš kitos tremtinių stovyklos, nemokėdamas kalbos, šiaip taip su vertėjo pagalba susitarė, kad kuriam laikui mergaitė būtų priglauta Tomsko kūdikių namuose. Jam su mirtinai sergančiu tėvu ir mažais vaikais nebuvo jokių sąlygų auginti dar ir mažylę. Kas apsakys tą skausmą ir nevilį, kai jo sūnus Vladas daugybę kilometrų važiavo traukiniu, plaukė laivu, ėjo pėsčiomis į tą lagerių miestą pasiimti sesutės ir sužinojo, kad ji mirusi. Po motinos mirties už 15 dienų įregistruota ir mergaitės mirtis. Tais pačiais 1948 m. mirė ir Aloyzo tėvas Napalys. Po 11 metų tremties į Lietuvą grįžo tik Aloyzas su jau suaugusiais vaikais Janina ir Vladu. Praradę pusę šeimos narių ir su palaužta sveikata.

Nelemta buvo sugrįžti ir Pranui Tumoniui – tolimame Taišete jis sutiko mirtį.

Visa tai vyko uolių okupantų pagalbininkų, to paties Jurkupių kaimo žmonių, iniciatyva: pvz., J. Mačiulio, B. Šešelgio ir P. Tumonio likimus nulėmė trijulės – D. Vilimo, J. Stuko (Vincuko) ir Jurgio Rudoko (Jegoro) pasira-

Lietuvių tautinio jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ Lukiškių skyriaus valdybos nariai. Iš kairės: mokytojas Antanas Čiurlys, Juozas Rudokas, Adelė Šukytė, Pranas Arūnas ir Jonas Trumpickas. 1934 m.

Dr. Jono
 Basanavičiaus
 draugovės skautai.
 Sėdi (iš kairės):
 Rudokaitė, Ona
 Rudokaitė, Adelė
 Šukytė, Petras
 Linartas, mokytojas
 Antanas Čiurlys;
 stovi (iš kairės)
 Napalys Mociūnas
 (uniformuotas),
 Šešelgis, Stasys ir
 Petras Karpavičiai,
 Juozas Rudokas,
 Bronius Šiaučiūnas ir
 kt. 1933 m.

šyti liudijimai. Tik kokia likimo ironija, kad to paties nuteistojo Prano Tumonio žmona Teresė Tumonienė, pagal žmonių pasakojimus, išgelbėjo jų įskundėjo D. Vilimo šeimą nuo miško brolių partizanų teismo. Sužinojusi apie partizanų nuosprendį, ji pasiuntė sūnų perspėti Vilimų. Vilimai iškart išnyko iš Jurkupių kaimo, palikę savo gana gražią sodybą.

Pokarinio Jurkupių kaimo neaplenkė didelių netekčių, baimės, išdavysčių ir prievartinės kolektyvizacijos metas. Dar ilgą laiką po kaimą šlaistėsi visagalieji *skrebai*, operacijas rengdavo enkavėdistai, bauginami ir terorizuodami žmones. Kuo toliau, tuo drąsiau jie leisdavo sau daryti ką panorėję – tyčiotis, gąsdinti ar paprasčiausiai apiplėšti. Patys bijodami kulkos į kaktą, prieš lipdami ant aukšto pirma ten užvarydavo šeimninę, o jau iš paskos užsiropštę patys be jokių skrupulų nusikabindavo lašinių paltį, dešrą ar kumpį ir išsinešdindavo. Nebaudžiami jie ir nušauti galėjo ką panorėję. Kartais taip ir pasitaisydavo, tik pačiuose Jurkupiuose tokių

Salų parapijos „Pavasarininkų“ valdyba; kairėje stovi pirmininkas jurkupietis Juozas Rudokas. Apie 1938 m.

Išleistuvės į Lietuvos kariuomenę. Sėdi (iš kairės): Jonas Trumpickas, Rapolas Mociūnas, Juozas Šešelgis, Pranas Čėčys, Petras Karpavičius, Napalys Mociūnas, Stasys Karpavičius, Juozas Rudokas; stovi (iš kairės): Petras Linartas, Albinas ir Povilas Mociūnai. Plikai nusikirpę – naujokai. Apie 1934 m.

Petro Karpavičiaus išleistuvės į kariuomenę. Sėdi (iš kairės): Petras Karpavičius, Marė Neniškytė, Pranas Čėčys, Ona Rudokaitė, Marcelinas Balaišis, Antanas Rudokas; stovi (iš kairės): Rudokas, Adelė Šukytė, Juozas Rudokas, Napalys Mociūnas, Zosė Čėčytė ir Albinas Mociūnas. Apie 1935 m.

*Jurkūpių dramos
būrelio aktoriai.
1931 m.*

*Tie patys aktoriai,
persirengę spektakliui
„Drama miške“:
J. Rudokas – Staška,
J. Grigaliūnas – Silva,
P. Mačiulis – Antanas,
B. Jugulytė – Morta,
A. Šukytė – Gražutė,
P. Mociūnas – tėvas,
A. Ruželė – Jonas.
1931 m.*

nelaimių neatsitiko, nors gretimuose kaimuose buvo girdėti ir pavienių, ir grupinių žmonių sušaudymų. Ypač įstrigo į atmintį pasakojimas apie mažų vaikučių ir jų močiutės sudeginimą, jie buvo tiesiog sumesti į degančius namus. Taip atsitiko su Mateikų šeima prie Taraždžių kaimo.

Kai išnykdavo sovietinės valdžios pasiuntiniai, kaime apsilankydavo ir miško partizanai. Vieni jų bijojo, kiti priglausdavo ir pamaitindavo, nors tai buvo labai pavojinga. Iš esmės tai buvo likę vieninteliai tikrieji Nepriklausomos Lietuvos kariai, tačiau ir iki šiol apie juos dar vis atsiranda prieštarų samprotavimų. Niekas negali paneigti, kad buvo ir piktavalių žmonių, kurie, apsimitę partizanais, eidavo tiesiog plėšti ir taip gadino tikrųjų patriotų vardą. Tarp partizanų atsirasdavo ir išdavikų bei pasiūstų specialiai paruoštų KGB agentų, kurių

pastangomis ir buvo sunaikinti paskutiniai kovotojų būriai.

Kiek žinoma, Panemunėlio apylinkėje veikė partizanų būrys, kuriam vadovavo karininkas Daugėla. Prieš tai jis dirbo Salagirio miške eiguliu. Tačiau jie nevykdė aktyvių kovos veiksmų, o rūpinosi tik svarbesnių objektų apsauga nuo besitraukiančių rusų ir budėjo, palaikydami tvarką. Vokiečiai norėjo juos performuoti į karo lauko policiją ir panaudoti prievartos veiksams prieš žydus, tačiau vadovybei pasipriešinus būrys buvo išformuotas.

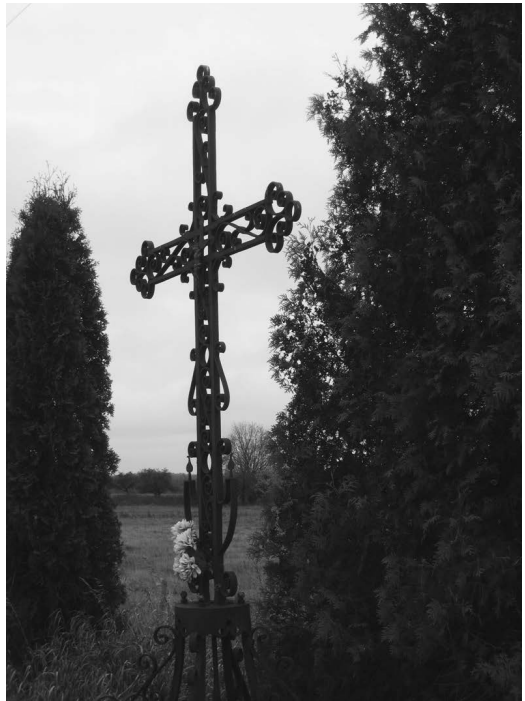
Vienintelis iš Jurkupių Petras Čirūnas 1944 m. išėjo į mišką ir aktyviai kovojo partizanų gretose. Prieš tai jis buvo pašauktas į rusų armiją, bet, nenorėdamas ten tarnauti, pasirinko kitokį kelią. 1947 m. jis žuvo Šimonių girioje, partizanų būriui susirėmus su NKVD daliniais.

Pokarinė kolektyvizacija – dar kartą iš didžiosios tautos užplūdusi prievartos banga. Lietuva jų patyrė daug: bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės (Žečpospolitos) padalijimai, cariniai ir sovietiniai trėmimai, spaudos draudimo metai, susidorojimai su 1863 metų sukilėliais, Muravjovo Koriko šėlsmas, viena po kitos sekusios sovietinės okupacijos ir t. t.

Kai kurie iš suminėtu kataklizmų itin skaudžiai palietė gal ir ne kiekvieną lietuvių, bet kolektyvizacija neaplenkė nė vieno, taip pat ir jurkupiečio.

Su kokia širdgėla ir kraujuojančiomis širdimis žmonės privalėjo atiduoti visa tai, ką naujai susikūrusiuose viensėdžiuose kasdieniniu triūsu buvo sukūrę, vildamiesi pagaliau tvirtai atsistoti ant kojų.

Ilgam nutilo dainos kaime. Kokios begalėjo būti dainos, kai nežinojai, ką atneš rytdiena? Seniau elgeta per dieną daugiau prisirinkdavo, negu naujasis kolūkietis per metus uždirdavo. Bet kitos išeities nebuvo. Tie, kurie užsispyrė ir bandė metus, kitus nestoti į kolūkį, buvo apkrauti didžiuliais mokesčiais, kurių jokia būdu negalėjo susimokėti, ir teko, kaip ir visiems, susitaikyti su kolūkiečio dalia. Buvo visko, kai kurie ką ne ką bandė slėpti, net į upę savo turtą skandino. Manė, gal dar pasikeis laikai – iš upės dar galima ištraukti, o iš kolchozo – tikrai ne. Metaiėjo ir viltys dužo. Niekas neatėjo išvaduoti. O gyventi reikėjo. Ir valgyti. Tie baisūs badmečio metai išmokė vogti, nors vargu ar galima tai vadinti vagyste. Iš savo lauko rinkti javų varpas, jas sutrinti, susimalti girnomis ir kepti varganus blynus – ar tai vagystė? Už tai galėjai būti nuteistas ir išvežtas ilgiems metams į Sibirą. M. Mačiulienė už kelis pėdus javų ir, regis, už kokią prisiartą vagą žemės nuteisė 7 metams kalėjimo. Gerai, kad buvo Daugpilis, ten duonelės buvo galima nusipirkti, tik pinigų vis tiek reikėjo.

1991 m. jurkupiečių atstatytas kaimo kryžius.
2007 m.

Virimo ir kepimo kursų pabaigtuvės Nakučio namuose. Apie 1938 m.

Juozo Šešelgio siuavyklos mokinės

*Naujojo tilto per
Šetekšną tvirtumą
dvaračiais bando
Bronė Vilkaitė ir
Pranas Kepalas;
kitame krante Juozas
Rudokas su draugu*

Šeštokas Vladas Čirūnas (paskutinėje eilėje 2-as iš dešinės) mokykloje Sibire

O prie vogimo taip ir priprato žmonės, nes tai buvo bendras turtas, ne asmeninis. Iš kolūkio vogti – tai tarsi savo turto dalelę pasiimti. Kurie buvo „prie valdžios“, tie sugebėjo puikiai tuo naudotis. Paprastas žmogus gynėsi nuo bado, o kiti naudojosi palankia proga, susiviliojo lengvai pasiekiamą naudą. Buvo ir Jurkupių kaime tokių, teko ir kalėjimo duonos pavalgyti. Čia, aišku, ne Mačiulienės atvejis, kai moteris tik savo vaikus stengėsi sočiau pamaitinti. Žmonės ir prie gėrimo priprato. Gal ir didžiulė neviltilis prie to vedė.

Kai šiandien kalbiesi su vyresnio amžiaus žmonėmis, grįždami į tuos laikus dauguma su dideliu gauduliu ir ašaromis akyse prisimena, kaip visą tą košmarą reikėjo išgyventi, ir stebisi, kad žmonės tai ištvėrė.

Ne visi iki vieno buvo sovietais nepatenkinti, nors labai nesinori prisiminti tų, kurie talkininkavo okupantams. Tačiau trumpai prisilieskime prie Bieliauskų šeimos. Kiekvienas žinojo, kad ten renkasi bemaž visas apylinkės „raudonųjų“ aktyvas.

„Jurkupių“ kolūkie valdyba. Iš kairės viršuje: Pranas Staniokas, Juozas Rudokas, Napalys Šukys; pirmininkas Jonas Stukas; iš kairės apačioje: Povilas Pretkus, Stasys Tumonis, Antanas Mačiulis. 1949 m.

Pirmasis traktorius „Universal-2“, kaimo žmonių vadintas „Ožiu“. Prie vairo Bronius Tumonis

Jie du kartus buvo perspėti. Trečias kartas buvo lemtingas – apsupo su kulkosvaidžiais ir visus sunaikino. Ir namus sudegino. Žinoma, baisu ir gaila, bet... Net kapinėse prie kapo ant paminklo ne kryžius ar jo ženklas, o penkiakampė... Kaimė žmonės po to kalbėjo: „Kremlių sudegino“...

Apie jurkupiečių uždarius kolūkyje. Atsiverskime „Atsiskaitymo su kolektyvinio ūkio nariais 1951 m. knyga“ ir pasižiūrėkime, kiek uždirbo žmonės, kai iš jų buvo atimta žemė ir gyvuliai – visas jų pragyvenimo šaltinis.

Bronė Karpavičiūtė

Darbdienų per metus: 70. Kolektyvo nario skola ūkiui: 15 kg miežių.
Išduota avansu: rugių 61 kg, kviečių 33 kg, cukraus 10 kg.

Jurkupiečiai (iš kairės): Juozas Rudokas, Alfonsas Rudokas, Vitalis Rudokas ir Petras Mociūnas. Apie 1952 m.

Iš viso priskaičiuota: rugių 46 kg, kviečių 89 kg, miežių 108 kg, žirnių 40 kg, cukraus 12,1 kg.

Kolektyvo skola nariui: kviečių 56 kg, miežių 93 kg, žirnių 40 kg, cukraus 2,1 kg.

Kolektyvo nario skola ūkiui: rugių 15 kg.

Janina Jurkštaitė

Darbadienių per metus: 167,59.

Kolektyvo skola nariui: rugių 20,5 kg.

Išduota avansu: rugių 61 kg, kviečių 33 kg, cukraus 9,870 kg.

Kolektyvo nario skola ūkiui: miežių 8,5 kg.

Iš viso priskaičiuota: rugių 39 kg, kviečių 75 kg, miežių 92 kg, žirnių 34 kg, cukraus 0,480 kg.

Kolektyvo nario skola ūkiui: rugių 22 kg.

Vladas Šukys

Darbadienių per metus: 358,54.

Kolektyvinio ūkio skola nariui: 118,17 rb.

Išduota už 1950 m. 118,17 rb. Cukraus 8,89 kg.

Kolektyvinio ūkio skola nariui: rugių 12,5 kg.

Išduota avansu: rugių 81 kg.

Kolektyvo nario skola: miežių 42 kg.

Išduota: rugių 81 kg, kviečių 44 kg, cukraus 12,840 kg.

Iš viso priskaičiuota: rugių 60 kg, kviečių 118 kg, miežių 144 kg, žirnių 52 kg, cukraus 16,150 kg.

Kolektyvinio ūkio skola nariui: kviečių 74 kg, miežių 102 kg, žirnių 52 kg, cukraus 3,310 kg.

Tai toks ir buvo uždarbis naujajame „kolūkietiškame rojuje“ per visus 1950 metus.

Bėgant metams bado šmėkla pasitraukė, gyvenimas po truputį ėmė šviesėti. Apie

1960 metus mokytojaujant labai energingai ir veikliai mokytojai Albinai Nevierienei, kaime vėl atgijo kultūrinis jaunimo gyvenimas. Imta statyti spektaklius, juose noriai vaidino Kazys Lapė, Juozas Stukas, Elena Stukaitė, Bronius Tumonis, Vladas Čirūnas, Elena Rudokaitė, Danutė Tumonytė, Stasė Liknevičiūtė, Irena Rudokaitė ir kt. Pasisekimas buvo didžiulis, su savo programa lankėmės visuose gretimuose kaimuose. Tuomet ir buvau paskatinta eiti dirbti į Šetekšnų kaimo kultūros namus.

Apie 1962 metus Antano Nagurkos rūpesčiu pieninės patalpose buvo įkurta parduotuvė. Maždaug aštuonerius metus jis pats ir dirbo pardavėju. Nagurkai išvykus į Rokiškį, kuri laiką pardavėjos keitėsi – buvo ne vietinės. Vėliau pardavėja dirbo Elena Motiukaitė. Apie 1974 metus parduotuvė buvo panaikinta.

1962–1971 m. medicinos paslaugas teikė A. Balaišio namuose įrengtas medicinos punktas. Jame dirbo med. felčerė Kazimiera Pocienė, kuri augino dukterį Laimą. Iš Jurkupių Pocienė buvo iškelta į Pándėlį.

Rugiapjūtės metu. Sėdi (iš kairės): Aldona Balaišienė, Ona Stukienė, Ona Rudokienė, Marijona Balaišienė; stovi (iš kairės): Elena Stukaitė, Ona Tumonytė, Aldona Vilytė, Kostė Šukytė. 1952 m.

Jurkupiečiai. Sėdi (iš kairės): Alfonsas Rudokas, Juozas Rudokas, Valė Čėčytė, Povilas Mociūnas; stovi (iš kairės): Vitalis Rudokas, Ona Šukytė, neatpažinta mergina, Elena Stukaitė, Petras Mociūnas, Valė Šešelgytė, Stasė Lapytė, Stasė Rudokaitė. Apie 1952 m.

*Su visa šeima genėti
kolūtkio burokų*

Jurkupiečiai

*Jurkupietės kaimynės:
Stukaitė, Šešelgytė,
Šukytės*

Apie 1966 metus pastatyta karvidė. Pieno priėmimo punktas pastatytas bene 1925 m. Pirmasis pastatas buvo medinis. Po gaisro, per kurį smarkiai apdegusi pienininkė Ona Šmatavičiūtė mirė, apie 1936 metus pastatytas naujas mūrinis pieninės pastatas veikė iki 2002 m. Pieninėje daug metų dirbo Žeižytė iš Žiobiškio, Malalytė iš Kandrenų, G. Peldžiūtė iš Užumiškio, Stasys Peldžius, Antanas Nagurka, Regina Stašienė, Algimanta Čerškutė, Reda Peldžiuvienė, kurį laiką Stasė Kutkevičienė ir Asta Milaknienė. Kai punktas buvo uždarytas, dar kokius metus pieną surinkdavo pravažiuojantis nestacionarus pieno punktas.

Nors žmonės tarytum ir priprato prie prievartinio kolūkietiško gyvenimo, bet atėjus melioracijos bangai, kai jau buvo galima pasirinkti gyvenamąją vietą, pabiro po visą Lietuvą, ieškodami geresnės duonelės. Tik 4 gyventojai pasirinko Šetekšnų gyvenvietę: Kazimieras Stanys, Bronius Karazija, Elena Šukytė ir Benediktas Mažeikis. Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje įsikūrė Juozas Stukas, Povilas Mociūnas, Jonas Mociūnas, Elena Vareikienė, Vytautas Balaišis, Rimantas Mociūnas, Genė Januškienė-Bieliūnienė, Kazys Bitinas, Zita Gavėnienė, Apolonija Kaulakienė. Visi kiti išsibarstė po visą Tėvynę, bemaž visuose Lietuvos kampeliuose sutiksi buvusį jurkupietį.

Gražiąją 1991 metų vasarą prie naujai atstatyto kaimo kryžiaus darbščių ir energingų Jurkupių kaimo žmonių – Antano Nagurkos, Juozo Rudoko, Broniaus Mačiulio, Kazio Pretkaus ir jų šeimų narių dėka į didelę šventę susirinko gausus būrys jurkupiečių. Buvo išklaustytos šv. Mišios Salų bažnyčioje, aplankytos Salų ir Jurkupių

Jurkupiečiai kaimynai: Bronius Vilys ir Povilas Mociūnas. 1952 m.

Jonas Tumonis sovietinėje armijoje. 1953 m.

Šienapjūtė. 1956 m.

*Atgaiva upėje; vadeliotoja Ona Mačiulienė.
1956 m.*

*Jurkupių kaimo
merginos prie
Šetekšnos. 1957 m.*

Bulviakasis

kapinės, kuriose amžino poilsio atgulė dauguma kaimo žmonių, pasidžiaugta prie vieškelio atstatytu kryžiumi.

Ilgai, iki gilių sutemų skambėjo visų mėgstamos dainos. Veiduose negeso šypsenos, akys spindėjo nuoširdžiu džiaugsmu sutikus seniai nematytus kaimynus, kraštiečius. Visų nuotaika buvo puiki, pakili. Tas akimirkas bandyta įamžinti keliose kukliose nuotraukose, tačiau jas jau baigia išblukinti laikas. Tai ir tebuvo menkutis atspindys tos nuostabios šventės, to dvasinio pakilimo. Ta šventė – tarsi kukli tąsa nepakartojamo Baltijos kelio ir daugiataūkstantinių laisvės trokštančių tėvynainių mitingų, dainuojančios revoliucijos atgarsis.

Prasidėjus Lietuvos atgimimui pirmieji į Sąjūdžio kvietimą atsiliepė jurkupiečiai A. Nagurka, J. Rudokas, D. Mažeikienė (Tumonytė) ir nemažai kitų, kurių širdyse

*Onos Rudokaitės
vestuvių „kortežas“.
1960 m.*

*Jurkupičiai (iš kairės):
Juozas Stukas, Stasė
Lapytė, Genovaitė
Pretkutė ir Povilas
Mociūnas*

*Jurkupietės (iš kairės):
Antanina Rudokienė
su dukra Irena,
Regina Mačiulytė ir
Danutė Tumonytė su
mama Terese. 1956 m.*

Jurkupių jaunimas važiuoja ekskursijon; vairuotojas Jurgis Vilys

Jurkupių merginos. Iš kairės: Genė Bukauskaitė, Danutė Tumonytė, Pranutė Jurkškaitė, Irena Rudokaitė, Elvyra Tijūšaitė ir Elena Rudokaitė. 1961 m.

dar nebuvo užgesusi laisvos Lietuvos vija. D. Mažeikienė su sūnumi Raivydu ir drauge, vienminte Elena Strumskienė surinko ne vieną šimtą apylinkės gyventojų parašų, kuriuose buvo reikalaujama išvesti iš Lietuvos okupacinę kariuomenę ir sugražinti Tėvynei nepriklausomybę. Organizavo gausų tautiečių būrį į Baltijos kelią. Mintimis ir visa širdimi buvo drauge su savo sūnumis Rimvydu ir Raivydu, budinčiais prie televizijos bokšto ir Aukščiausiosios Tarybos lemtingomis 1991 metų sausio dienomis. Ten buvo ir A. Nagurka su dukromis, ir studentas Arvydas Rudokas, ir Vladas Čirūnas, ir tikriausiai dar ne vienas jurkupietis, kurių nežinome.

Kartais pasiguodžiame, kad reikėtų vėl susirinkti, susitikti, bet negailestinga lemties ranka vieną po kito energingiausių ir darbščiausių organizatorius – Juozą Rudoką, Antaną Nagurką, Bronių Mačiulį jau išsivedė į amžino poilsio kalnelį. Mažiau belieka ir kam susirinkti, nes vyresniųjų, kuriems brangūs tėviškės laukai, nebedaug teliko.

1999 m. Jurkupių kaime bebuvo likę tik 12 sodybų, kuriose gyveno 33 gyventojai. 2005 m. sodybų išliko tiek pat, tačiau gyventojų teliko 20.

Jurkupių kaime gyveno paprasti, darbštūs žmonės, tarp kurių, kaip ir visur kitur, buvo ir spalvingesnių, išraiškingesnio charakterio asmenų. Pranas Staniokas buvo didelis juokdarys. Sykį, vyrams susėdus prie daržinės tuštinti buteliuko, Pranas (taip pat neblaivia galvele) sumanė juos išgąsdinti. Pasiėmęs akmenį užsilipo ant daržinės, priėjo prie skliauto (ten bemaž visada būdavo per vidurį paliktas nedidelis lentomis neužkaltas tarpas – turbūt kad vėdintųsi), taigi priėjo jis prie tos angos ir užsimojo mesti akmenį – tai išsigąs vyrai, kai virš jų galvų prašvilps akmuo. Užsimojo ir... neišlaikęs pusiausvyros su visu akmeniu nukrito ir pats – tiesiog ant tų vyrų. O buvo stambus, pilvotas. Pokštas pavyko kuo puikiausiai. Reikia manyti, kad nemenkai išsigando ne tik butelaitį tuštinantieji, bet ir pats pokštininkas.

Pranas visada nerimo savo kailyje. Tai nuvažiavęs prie Šetekšnų dirbtuvių – ten vyrai prie kalvės kartais atveddavo arklius pakaustyti – pasiėmęs dažų baltai nudažys juodam arkliui koją, tai nudvėsusią žiurkę, suvyniojęs į popierių, idės kam nors į krepšį prie atsineštų pietų, tai dar kokią nors šunybę iškrės. Vieną sykį buvo iškastruotas kuily. Pranas, pasiėmęs tuos kiaušus, prisėlino prie į pieninę atnešusių pienu moterų trumpam paliktų bidonėlių ir į vieną įmetė. Kai priėjo eilė tai moteriškai pilti pienu į baką, jai bepilant vos akys iš kaktos neiššoko, kai kartu su pienu plumptelėjo šitokia „grožybė“. Ir ne tik moteriškai – visiems ten buvusiams...

Jurkupietės kaimynės. Iš kairės: Valė Šešelgytė, Milda Mačiulytė ir Elena Stukaitė. 1956 m.

Per Vytauto Balaišio vestuves. Iš kairės: Juozas Mačiulis, vestuvių šeimininkė Ona Šukytė ir Kazys Balaišis. 1966 m.

Jurkupičiai (iš kairės): Antanas Nagurka, Juozas Rudokas, Anelė Nagurkienė, Bronė Staniokienė ir Stasė Rudokienė. 1969 m.

Kitą kartą vyrams prie Jurkupių parduotuvės begurkšnojant alutį Pranas sugalvojo taip – nuėjęs už kampo „prileido“ butelį „antrininko alaus“ (prišlapino) ir atsinešęs padėjo. Gal kas nors susigundys, tai bus gardaus juoko. Besišnekučiuojant, besriūbčiojant užsimiršo, o vienas iš sugėrovų, greičiausiai regėjęs tą naujovišką alaus gaminimo procedūrą, pakišo tą buteliuką pačiam „aludariui“. Ir ką gi, užkibo.

Už Prano krečiamas išdaigas ne kartą ir jam buvo bandoma atsilyginti. Buvo ir daugiau „linksmų plaučių“ vyrų. Kadangi Pranas buvo nemenkas mėgėjas išgerti, o arklys – protingas gyvulys ir miegantį parveža į namus, draugeliai jam, vežėčiose miegančiam, prie pilvo po viršutiniais drabužiais sukrovė ką tik papjauto veršelio žarnas. Kažin ką pamanė jį pasitikę šeimynykščiai...

Norėtusi dar daug ką papasakoti, bet kaip dažnai pritrūkstame žodžių, nes žodžiai paprastai atsiranda vėliau, kai jų jau nebereikia. Tad geriau tegu kalba patys už save aprašytų sodybų gyventojų likimai. Be galo įvairūs ir margaspalviai.

Jurkupių kapinių vartai. 2006 m.

*Per jurkupiečių susitikimą 1991 m. buvo
aplankytos kapinės. Akimirka prie
Šoč. Marijos kopyltstulpio*

*Jurkupiečių
susitikimas. Prie kaimo
kryžiaus. 1991 m.*

*Jurkupiečių
susitikimas. Bendra
susitikimo dalyvių
nuotrauka prie kaimo
kapinių. 1991 m.*

*Iš jurkupiečių
susitikimo šventės.
1991 m.*

Jurkupių kaimo gyventojai ir jų likimai

Fortūnato Balaišio šeima

(apie 15 ha žemės), tarp Stasiūno ir Žvirblio sodybų

Tai buvo tvarkinga, graži sodyba su dideliu sodu. Fortūnato sūnus Antanas (gim. 1894) buvo vedęs Šimkūnaite. Jiems 1937 m. gimė sūnus Jonas. Jaunai mamai mirus Antanas vedė Uršulę Dūkšaitę (gim. 1915). Antanui su Uršule 1942 m. gimė sūnus Pranciškus ir 1945 m. – duktė Liucija.

Atėjus sovietmečiui jų turtas buvo nacionalizuotas, jiems, kaip ir daugumai darbščių Lietuvos ūkininkų, buvo skirta tremtis. Norėdami išvengti Sibiro jie paliko gražius savo namus, viską, ką turėjo, ir su mažais vaikais: 3-jų metų Liucija, 6-ių Pranuku ir vyriausiuoju 11-os metų Jonu – 1948 m. iš Jurkupių pabėgo. Apsistojo Kretingoje. Tėvams pavyko išsidarbinti: Antanas dirbo geležinkelio apželdintoju, Uršulė – Kretingos vidurinėje mokykloje valytoja. Visi vaikai, baigę Kretingos vidurinę mokyklą, tęsė mokslus Kauno politechnikos institute (KPI).

Jonas, baigęs KPI ir įgijęs civilinės statybos specialybę, buvo paskirtas dirbti į Klaipėdą. Ten sukūrė šeimą ir užaugino dukrą Eriką. Vėliau su žmona išsiskyrė, vedė kitą moterį, su kuria dabar gyvena Palangoje. Daugiau vaikų neturi. Dukra Erika, baigusi mokslus, dirba Vilniuje teisėja. IštekJusi už Dariaus Vilimo, augina dukrelę Lukreciją (gim. 2004). Su vyru išsiskyrė.

Pranciškus (Pranas) baigė KPI Radijo elektronikos fakultetą, įgijo inžinieriaus radio specialybę. Buvo paskirtas dirbti į Kauno radijo matavimų technikos mokslinio tyrimo institutą. Ten apgynė daktaro disertaciją. Šiuo metu yra Kauno technologijos universiteto profesorius. Vedęs. Žmona inžinierė. Užaugino dukrą Dianą ir sūnų Romaną. Diana – dantų technikė. IštekJusi už Alberto Katauško, augina 3 vaikus: Lauryną, Viliją ir Liną. Romanas, apgynęs daktaro disertaciją, taip pat dirba Kaune. Vedęs. Su žmona Virginija augina sūnų Žilviną.

Liucija baigė KPI Inžinerinės ekonomikos fakultetą ir įgijo inžinierės ekonomistės specialybę. Buvo paskirta dirbti į Vilniaus politechnikumą (dabar – Vilniaus technikos kolegija) dėstytoja. IštekJusi. Vyras Andrius Gočelkis taip pat inžinierius. 1974 m. gimė sūnus Artūras, 1980 m. – dukra Vilija. Artūras baigė Vilniaus Gedimino technikos universitetą ir įgijo automobilininko specialybę. Vedęs. Augina sūnų Rolandą (gim. 1994) ir dukrelę Gretą (gim. 2001). Vilija baigė Mykolo Romerio universitetą.

Fortūnatas Balaišis su vaikaite Diana.

Apie 1976 m.

Duomenys apie šeimas ir jų narius pateikiami pagal 2006 m. būklę. *Vyr. red. pastaba.*

*Pranciškus, Liucija
ir Jonas Balaišiai.
Kretinga.
Apie 1971 m.*

Antanas Balaišis mirė 1978 m., sulaukęs 84 metų, Uršulė – 2004 m., sulaukusi 89 metų. Šios šeimos likimas – puikus įrodymas, ką gali paprastas, darbštus, protingas žmogus, praradęs, regis, viską – žemę, namus, likęs tuščiomis rankomis, bet nepraradęs vilties, nepalūžęs ir sugebėjęs perduoti savo vaikams meilę darbui, mokslui, Tėvynei ir žmonėms.

Balaišių namuose kurį laiką gyveno Antano Mociūno šeima. Vėliau ten apsigyveno Nastė Stukienė su sūnaus Juozo Bukausko šeima. Bukauskai užaugino dvi dukteris: Zitą ir Genę. Genė ištekėjo už Prano Tumonio iš Šetekšnių kaimo ir su vyru apsigyveno Rokiškyje. Užaugino dukrą Jolantą (gim. 1966) ir sūnų Remigijų (gim. 1969). Jolanta ištekėjusi už verslininko Remigijaus Gačionio, augina dukrą Agnę ir sūnų Edgarą, kurie mokosi vidurinėje mokykloje. Remigijus su žmona Ruslana augina dukrą Astą, kuri taip pat mokosi vidurinėje mokykloje. Zita buvo ištekėjusi už Gavėno, kuris vėliau išvyko nežinoma kryptimi. Zita užaugino dukrą Gailą ir sūnų Regimantą. Gaila ištekėjusi už Vytauto Sirvydžio, gyvena Augustināvos kaime ir augina du vaikus. Regimantas vedęs Liną Narbutienę (Visotinaitę) augina jos dvi mergaites ir bendrą sūnų Modestą. Gyvena Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje.

Kitame trobos gale buvo įrengta skaitykla. Kai skaitykla buvo panaikinta, tenai vykdavo kaimo vakaruškos. Kurį laiką A. Balaišio namuose veikė medicinos punktas, kuriame dirbo felčerė Kazimiera Pocienė. Pocienė augino dukrele Laimą. Iš Jurkupių Pocienė buvo iškelta į Pandėlį. Laima baigė medicinos mokslus, studijavo specialiąją pedagogiką. Ištekėjusi užaugino du sūnus ir dukrą. Vienas Laimos sūnus Kaune studijavo mediciną. Pocienė mirusi. Laima su šeima gyvena Rokiškyje.

Kurį laiką Balaišių gyvenamasis namas buvo paverstas ir vištide. Tvirtė buvo laikomi kolūkio galvijai. Vėliau, pastačius naują ferma, tvartas buvo paliktas likimo valiai. Į svetimas rankas patekusi sodyba labai greit neteko savo buvusio grožio, neremontuojama ir neprižiūrima sunyko.

Justino Balaišio šeima

(apie 20 ha žemės), tarp Onos Tijūšienės ir Pranciškaus Balaišio sodybų

Justino Balaišio sodyba. Apie 1975 m.

Tai buvo graži, eglaitėmis apjuosta, tvarkinga sodyba. Našlys Justas vedė našlę Oną Vilienę (Stukaite), Adomo Stuko ir savo pirmosios žmonos seserį, kuri jau turėjo du sūnus: Jurgį ir Petrą. Onai su Justu taip pat gimė du sūnūs: Marcelinas ir Kazys.

Marcelinas turėjo auksines rankas – buvo visų galų meistras. Kaip žmonės pasakoja, jis dalyvavo ir statant Jurbūpių pieninę, ir tiltą per Šetekšnos upę. Patikėjęs sovietine propaganda pasuko kairiuoju keliu. Pasak žmonių, esama politika buvo nusivylęs, bet kitos išeities nebematė. Apie 1940 m., prasidėjus karui, jis pasitraukė į Rusiją. Sklido gandai, kad žuvo fronte. Liko sūnus Rimantas. Žmona Ona Balaišienė (Rudokaitė) ištekėjo už Vlodo Bieliausko iš Užumiškių kaimo. Marcelino sūnus Rimantas Balaišis turi daktaro laipsnį, yra VU Ekologijos instituto vyr. mokslinis bendradarbis, vyr. medžioklės trofėjų ekspertas, medžiotojų klubo „Giedra“ prezidentas.

Justinas Balaišis su giminėmis. Sėdi (iš kairės): Ona Balaišytė (Justino Balaišio sesuo), Justinas Balaišis su žmona Ona; stovi (iš kairės): Marcelinas Balaišis, giminaitė Juosponienė ir Kazys Balaišis. 1938 m.

*Aldona ir Kazys
Balaišiai su vaikiaičiais
Almantu ir Asta.
Apie 1970 m.*

*Vytautas Balaišis
su žmona Irena ir
vaikaičiais Dainiumi,
Laura ir Kristina.
Apie 1998 m.*

Kazys (1909–1986) vedė Aldoną Motiukaitę (gim. 1914) nuo Salų. Jiems 1942 m. gimė sūnus Vytautas, 1945 m. – sūnus Algis. Kazys daug metų dirbo kolūkio brigadininku, o Aldona buvo ir šeimnininkė, ir šeimnininkas: mokėjo visus ūkio darbus. Nebuvo tokio darbo, kurio ji nebūtų sugebėjusi padaryti. Grįžęs iš armijos Vytautas dirbo kolūkyje vairuotoju. Vedė Ireną Gruodytę iš Pasvalio r. Joniškėlio mstl., kuri tuo metu dirbo kolūkyje brigadininke. Vytautui ir Irenai 1967 m. gimė duktė Asta, 1972 m. – duktė Reda. Asta ištekėjusi už Petro Motiuko iš Laičių (Kupiškio r.), ūkininkauja ir augina dvi dukras: Kristiną ir Laurą. Reda ištekėjusi už Artūro Strumskio, dirba Panevėžio gimdymo namuose akušere, augina sūnų Dainių.

Irena buvo išrinkta LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputate. Vytautas dirbo pienovežio vairuotoju, vėliau staliumi. Prasidėjus melioracijai Vytautas su Irena pasistatė namus Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Pas juos gyveno ir mirė tėvas Kazys. Atkūrus nepriklausomą Lietuvą Irena įsidarbino Panemunėlio linų fabrike laboratorijos vedėja. Dabar Vytautas su Irena ūkininkauja. Jie turi apie

80 ha žemės ir užsiima augalininkyste. Dirba ir tėvų žemę Jurkupių kaime. Abudu su žmona kruopštūs ir darbštūs. Vytauto rankos prie darbo lipte limpa – viskas namuose jo paties padaryta dailiai, gražiai ir tvarkingai. Tikrai tos mielos su dideliu sodu, eglaitėmis apjuostos, senųjų kaimo žmonių išpuoselėtos sodybos Jurkupių kaime neliko nė ženklo.

Algis, įgijęs statybininko specialybę, dirbo darbų vykdytoju. Lietuvai atgavus nepriklausomybę ėmėsi privataus verslo – stato namus. Gyvena Biržuose. Turi 2 sūnus iš pirmos santuokos ir dukterį ir sūnų – iš antros. Pas Algį gyvena ir motina Aldona, sulaukusi 92 metų.

Pranciškaus Balaišio šeima

(apie 8 ha žemės), tarp Marcelino Šešelgio ir Justino Balaišio sodybą

Netoliese Justino Balaišio gyvenęs jo brolis Pranciškus turėjo 4 sūnus: Joną, Steponą, Petrą, Justiną ir dukterį Nastę. Justinas ir Nastė apsigyveno netoli Panemunėlio Sėdžiūnų kaime. Nastė buvo ištekėjusi už Mikulėno, vaikų nesusilaukė. Justinas šeimos nesukūrė. Petras išvažiavo į Žemaitiją.

Jonas vedė našlę Gulbinienę, kuri su pirmuoju vyru vaikų neturėjo. Ištekėjusi už Jono 1932 m., turėdama 45 metus, pagimdė sūnų Bronių. 1942 m., kai sūnui buvo 10 metų, Jonas mirė. Suaugęs Bronius vedė mokytoją Danutę Stružaitę, kuri buvo baigusi Šiaulių pedagoginį institutą. Danutė visą gyvenimą mokytojavo Panemunėlio geležinkelio stoties mokykloje. Danutei su Broniumi 1957 m. gimė sūnus Virgilijus, 1967 m. – duktė Loreta. Virgilijus baigęs Žemės ūkio akademiją, dirba ir gyvena Vilniuje. Vedęs. Su žmona Nadia turi dvi dukras: Vitaliją ir Katrę. Abi studentės. Dabar Virgilijus su žmona kartu negyvena. Loreta baigusi Panevėžio prekybos mokyklą, dirba Panemunėlio pagrindinės mokyklos valgykloje. Ištekėjusi už Gedimino Ramelio, užaugino dukrą Daivą, kuri mokosi dvyliktoje klasėje. Loreta su vyru išsiskyrusi, dabar jau našlė.

Jono sūnus Bronius Balaišis su žmona Danute gyveno Lukiškių kaime. Vėliau nusipirko namus Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Bronius mirė 2004 m.

Pranciškaus sūnus Steponas liko tėvų namuose. Vedė Urbelytę. Jiems apie 1940 m. gimė sūnus Bronius. Urbelytė ankstyvoje jaunystėje turėjo sūnų vėlgi tuo pačiu vardu – Bronius. Jam teko tarnauti vokiečių kariuomenėje, ir baigiantis karui jis pasitraukė į užsienį. Balaišiai kartais gaudavo siuntinių iš užsienio nuo Broniaus Urbelio. Balaišienei (Urbelytei) anksti mirus, Steponas vedė Marę Vilutytę iš Gučiūnų kaimo. Nesaldus Broniui buvo gyvenimas prie pamotės. Steponas mirė apie 1965 m., Marė – apie 1970 m. Bronius šiek tiek dirbo kolūkyje, vėliau su Stasiu Stanioku išvažiavo į Klaipėdą. Apsistojo Gargžduose, dirbo Gelžbetonio gamykloje. Užaugino dukterį. Pastaruoju metu paveldėjo palikimą iš užsienio nuo savo mirusio brolio.

Bronius Balaišis sovietinėje armijoje. 1960 m.

Jono Banio šeima

(apie 7 ha žemės), tarp Jono Stuko ir Kazio Vilkos sodybų

Jono Banio šeima vaikų nesulaukė. Jonui mirus Baniene dar kurį laiką gyveno, priėmusi pas save brolienės Emilijos Baniinės seserį Šalkauskienę su dukra. Šalkauskienės dukra ištekėjo į Roblių kaimą. Baniene ir Šalkauskienė jau mirusios.

Kazio Banio šeima

(apie 5 ha žemės), tarp Jono Stuko ir Kazio Vilkos sodybų

Kitoje kelio pusėje gyveno Jono Banio brolis (o gal pusbrolis) Kazys.

Kazio seserys Ona ir Veronika ištekėjusios išėjo iš namų ir apsigyveno kažkur netoli Skāpiškio.

Kaziui (1911–1981) su žmona Emilija gimė Regina, Danutė, Edvardas ir Janina.

Regina (gim. apie 1944). Baigė KPI, gyvena ir dirba Kaune. Ištekėjusi už Juozo Pekšio iš Vilių kaimo, užaugino sūnų ir dukrą.

Danutė, nepatvirtintomis žiniomis, buvo ištekėjusi už lakūno, gyvena Klaipejoje.

Edvardas (1948–1998). Gyveno Kupiškio r., dirbo Kupiškio melioracijoje traktorininku. Vėliau išsikėlė į Kėdainių rajono Gudžiūnų kaimą. Buvo vedęs, turėjo šeimą, tačiau piktnaudžiavo alkoholiu, su žmona išsiskyrė. Mirė 1998 m. Palaidotas prie tėvo Jurkupių kapinėse.

Janina (gim. apie 1950). Nepatvirtintomis žiniomis – gyvena Šiauliuose, dirba buhaltere, buvo ištekėjusi, turi dukrą, vyras žuvo avarijoje.

Kazio žmona Emilija buvo rami, tyli moteriškė, pavargusi nuo vaikų auginimo ir nesibaigiančių darbų. Kazys – aštrialiežuvis, nerimstantis savo kailyje, bet prie darbų negreitas, namuose reikalaujantis sau ypatingo dėmesio. Nuvargusi ir pasiligojusi, tvarkingai pasiruošusi savo įkapes Emilija buvo rasta paskendusį upėje. Palaidota Jonėliškių kapinėse, prie savo giminės. Nebeilgai po žmonos mirties gyveno ir Kazys, mirė maždaug po poros metų (1981).

Iš jų sodybos liko tik šulinys ir ažuolas. Dabar ten žaliuoja jaunos eglaitės, kurias pasodino dabartinis žemės šeimininkas Anicetas Bytautas.

Antano Nagurkos ir Kazio Banio šeimos su prie Pirmosios komunijos priėjusiomis dukrelėmis Nijole ir Janina. Apie 1958 m.

Jono Čėčio šeima

(apie 10 ha žemės), tarp Prano Stuko ir Juozo Šukio sodybų

Jonas vedė Marę Kepalaite, Prano Kepalo seserį. Marei ir Jonui 1942 m. gimė sūnus Bronius. Dar buvo gimęs antras sūnus, bet jis mirė mažas. Sūnui Broniui išėjus iš namų ir susikūrus savo gyvenimą, Čėčiai liko vieni. Mirus žmonai Marei Jonas pats užbaigė savo gyvenimą – pasikorė.

Bronius vedė Laimą Dilytę, susilaukė sūnaus. Išsiskyręs su žmona, vedė antrą kartą – Janiną Beleckaitę, buvusio Salagirio eigulio dukterį, kuri buvo ištekėjusi už Pūgžlio iš Moškėnų ir augino dukrelę. Santuokai nenusisekus Janina su vyru išsiskyrė ir ištekėjo už Broniaus Čėčio. Su Broniumi užaugino sūnų. Gyvena Kupiškio rajone Subačiaus miestelyje.

Mykolo Čėčio šeima

(apie 13 ha žemės), tarp Juozo Dagio ir Jono Šukio sodybų

Mykolo Čėčio šeimoje gimė 11 vaikų. Jauniausias Jonukas nukrito nuo stogo ir užsimušė. Vienas išvažiavo į Ameriką. Galbūt ne visi ir užaugo. Dar buvo Marcelinas, Zosė, Bronė, Kazys ir Pranas.

Zosė ištekėjo už Ašmegos iš Laičių k., užaugino dvi dukras, kurios gyvena Panevėžyje. Mirus tėvui dukros motiną pasiėmė į Panevėžį.

Bronė ištekėjo už jurkupiečio Prano Jurkšto.

Kazys gyveno Neviėrių kaime, vėliau savo gyvenamąjį namą persikėlė į Greviškių kaimą. Kazys turėjo kuliąmąją, su ja kuliant pas Joną Šukį per neatsargumą broliui Pranui buvo nutraukta koja. Kazys užaugino dvi dukras – Dalia gyvena Utenoje, Eugenija – Vilniuje.

Pranas vedė Bronę Memėnaite iš Neviėrių kaimo. Pranui netekus kojos ūkininkauti tapo labai sunku. Pranui su Brone 1942 m. gimė sūnus Vytautas, 1947 m. – Danutė, 1948 m. – Alfonsas ir 1950 m. – Eugenijus.

Vytautas, Vilniuje baigęs Dailės institutą, dirbo pagal savo profesiją. Vedęs. Gyvena Vilniuje. Vaikų neturi.

Prano Čėčio gyvenamasis namas. Apie 1970 m.

Danutė ištekėjusi už Vytauto Mieliūno, dirbo Rokiškio sūrių gamykloje. Vyras dirbo melioracijoje, vėliau statybose. Gyveno Rokiškyje. Pastaruoju metu, pardavę butą, nusipirko namus Žiobiškyje. Danutė su Vytautu užaugino du sūnus: Vitalijų ir Artūrą. Vitalijus dirba AB „Rokiškio sūris“, nevedęs. Artūras dirba Skemū pensionate ūkvedžiu, vedęs. Žmona dirba valgykloje virėja. Augina sūnų.

Prano Čėčio šeima. Apie 1950 m.

Alfonsas buvo vedęs Ireną Motiejūnaitę iš Gučiūnų. Tačiau iš tų vedybų nieko doro neišėjo, nes Irena vestuvių išvakarėse susitaikė su savo draugu. Alfonsas apsigyveno Panevėžyje, vedė antrą kartą. Žmona stomatologė. Alfonsas drauge su žmona įsteigė privatų stomatologijos kabinetą. Užaugino žmonos dukrelę ir sūnų Giedrių. Giedrius dirba vadybininku Kaune. Nevedęs.

Prano Čėčio vaikai: vyriausias Vytautas, Danutė, Alfonsas ir Eugenijus. Apie 1957 m.

Eugenijus kartu su tėvais, nusipirkusiais namus Vaičionių kaime, apie 1972 m. išsikėlė iš Jurkupių. Motinai mirus kurį laiką gyveno dviese su tėvu Pranu. Pranui nusibodus, kaip jis sakęs, „mazgot puodus pas sūnų“, vedė seną paną Eleną Balaišytę ir išėjo gyventi pas ją į Kupiškio rajono Miškonių kaimą. Dabar jau miręs. Eugenijus daug metų dirbo traktorininku Kamajų girininkijoje prie miško darbų. Gyvena Vaičionių kaime netoli Kamajų, jaukioje sodyboje, gražiai apsodintoje eglaitėmis. Turi draugę.

Napalio Čirūno šeima

(apie 19 ha žemės), tarp Onos Tijūšenės ir Prano Nakučio sodybų

Anksčiau Jurkupių kaime Čirūnų pavardės nebuvo. 1905 m. Napalys Čirūnas iš Naujāsodės kaimo nuo Salų vedė Uršulę Rudokaitę ir atėjo į Jurkupius užkuriom.

1908 m. gimdydama Aloyžą Uršulę mirė. Kūdikį augino senelė Rudokienė, Uršulės motina. Napalys vedė antrą kartą ir susilaukė dar trijų vaikų: Anelės, Petro ir Konstancijos. Anelė maža buvo išgąsdinta ir susirgusi epilepsija (nuomariu) mirė visai jauna. Paaugęs Aloyzas, paragintas senelės, išėjo tarnauti pas svetimus žmones. Sulaukęs 25 metų amžiaus 1933 m. gavo iš savo tėvo 7 ha žemės ir iš savo užsidirbtų pinigų pradėjo kurti ūkį plyname lauke. Vedė bendraamžę merginą Stasę Balytę nuo Skapiškio iš Bajorų kaimo. Buvo labai darbštus, pasistatė namus, gražiai susitvarkė, sodybą apšodino eglutėmis. Valdžia ketino jį premijuoti už pavyzdingą naujakurio ūkį. Po truputį viskas ėjo geryn iki pat antrosios rusų okupacijos.

Stasė Čirūnienė su sūneliu Vladu. 1938 m.

Janina Čirūnaitė prieš tremtį. 1947 m.

Konstancija ištekėjo už Petro Karpavičiaus ir išėjo gyventi į savo vyro namus ten pat Jurkupiuose (apie jos šeimą pasakojama Karpavičių šeimos apraše).

Petrui Čirūnui likimas lėmė taip: 1944 m. rusai jį pašaukė į kariuomenę ir jis vienintelis Panemunėlio valsčiuje išėjo į mišką. Partizanų būriui susirėmus su rusų NKVD daliniais Šimonių girioje 1947 m. spalio mėn. Petras žuvo. Nežinoma ir jo amžino poilsio vieta. Dėl jo skaudžiai nukentėjo tėvas Napalys ir atskirai gyvenusio brolio naujakurio Aloyzo šeima. 1947 m. per šv. Kalėdas Napalys, sumuštas ir peršautas, ir jo sūnus Aloyzas, taip pat žiauriai sumuštas, su dviem vaikais – Vladu (gim. 1936) ir Janina (gim. 1940) – buvo išvežti į Sibirą. Iš ten į Lietuvą sugrįžo 1958 m. jau su suaugusiais vaikais, o tėvas Napalys mirė Sibire 1948 m. Trėmimo metu Aloyzo žmona Stasė Rokiškio ligoninėje pagimdė dukrelę Pranutę. Jas tiesiog

Vladas Čirūnas savo tėviškėje Jurkupių k. prie atstatyto gyvenamojo namo. 1962 m.

Atgimimo Sąjūdžio mitinge Rokiškyje, Nepriklausomybės aikštėje Vladas Čirūnas kviečia tautiečius kilti į kovą dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. 1989 m. vasario 16 d.

iš ligoninės NKVD išvežė į Sibirą. Neatlaikiusi nežmoniškų sąlygų, vargšė moteris 1948 m. gegužės 8 d., per savo vardadienį, mirė eidama tik keturiasdešimtuosius metus. Našlaitėlė Pranutė mirė už dviejų savaičių po motulės mirties. Per daug žiaurus jai buvo šitas pasaulis.

Aloyzas, grįžęs iš Sibiro su Vladu ir Janina, apsistojo savo tėvo sodyboje, kuri buvo išlikusi, nes joje gyveno svetimi žmonės, o jo paties užgyventas naujakurio ūkis buvo sunaikintas. Vladas atstatė tėvo sodybvietėje namus, o pats, vedęs Bronę Tumonytę iš Šetekšnių kaimo, išvažiavo į Rokiškį. Rokiškyje taip pat pasistatė namus ir abu su žmona Brone užaugino sūnų Eimantą (gim. 1967) ir dukrą Dalią (gim. 1969). Eimantas, baigęs profesinę technikos mokyklą, dirba Rokiškio AB „Apdaila“ staliumi. Vedęs. Žmona Daiva dirba Rokiškio poliklinikoje medicinos sesele. Augina dukrelę Eriką (gim. 2000). Dalia, baigusi VPU Istorijos fakultetą, dirba Rokiškio krašto muziejuje. Ištekėjusi. Vyras Aidas Kiukys dirba policijoje. Sūnūs Andrius (gim. 1992) ir Justas (gim. 1996) – moksleiviai.

Užėjus melioracijos bangai Aloyzas Čirūnas su dukra Janina ir žentu Jonu Tasecku paliko Jurkupiuose atkurta sodybą ir nusipirko pusę namuko Panevėžyje. Aloyzas mirė 1992 m., būdamas 84 metų. Janina su Jonu vaikų nesusilaukė. Janina susirgo nepagydoma Parkinsono liga. Laukdama mirties ji dar pragyveno 11 metų. Našlaitė, iškentusi Sibiro šalčius ir badą ir per tai praradusi sveikatą, šioje žemėje nedaug tematė džiaugsmo. Dar gerai, kad gavo gerą, rūpestingą vyrą, kuris ją kantriai slaugė iki mirties.

Janina mirė 2001 m., sulaukusi 60 metų.

Mirus Janinai Jonas Taseckas vedė antrą kartą.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę Vladas Čirūnas su žmona Brone persikėlė tėvų žemę į Obėlių seniūnijos Vyžeičių kaimą ir taip pat kaip jo tėvas Aloyzas ant plyno lauko įkūrė ūkininko sodybą. Praradęs sveikatą (Sibire praleisti metai paliko žymų pėdsaką) gyvena dviese su žmona Brone, Rokiškyje pastatytą namą palikęs dukrai Daliai. Iš tėvo paveldėjęs begalinį darbštumą, pastatė namus ir sūnui Eimantui, tad per savo gyvenimą pastatė 4 gyvenamuosius namus.

Jurkupiuose gražios Čirūnų sodybos nebeliko. Kaip ir visų kitų kadaise didelio, puikaus kaimo darbščių žmonių rankomis išpuoselėtų, tvarkingų sodybų.

1988 m. spalio 22–24 dienomis įvykęs Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas pažadino ir sustiprino Lietuvos žmonių viltis sulaukti Tėvynės laisvės ir nepriklausomybės atkūrimo. Į tremtinių klubo rajono tarybą buvo išrinktas ir išėivis iš Jurkupių kaimo Vladas Čirūnas.

Lietuvai lemtingomis 1991 m. sausio 12–13 dienomis kaip Sąjūdžio aktyvistas ir Lietuvos šaulių sąjungos narys Aukščiausiosios Tarybos gynybos štabe budėjo ir Vladas Čirūnas. 1994 m. jis buvo apdovanotas savanorio Laisvės gynėjo sausio 13-osios atminimo ženkleliu.

Jono Dagio šeima

(buvusi Marės Jurkštienės sodyba)

(apie 7 ha žemės), tarp Prano Mačiulio ir Jono Šukio sodybų

Jonas Dagys (1889–1983), Domicelė Dagienė (1891–1940).

Dagys – ne vietinis, žemę nusipirko iš našlės Marės Jurkštienės. Ji turėjo dvi dukteris ir sūnų. Likusi našle su vaikais išvažiavo į Ameriką.

Jonas Dagys pasistatė gražius namus, laikė ir mylėjo biteles, buvo puikus aludaris ir darbštus ūkininkas. Jonui su žmona Domicele 1915 m. gimė duktė Vanda. Ištekėjusi už kaimyno Stepono Šešelgio (gim. 1913), Vanda su vyru nusipirko namus Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje ir užaugino 5 vaikus: 4 iš jų gyvena Panevėžyje, 1 Elektrėnuose. 1988 m. Steponas žuvo po traukinį, Vanda mirė 1998 m.

Jonas Dagys, 1940 m. likęs našliu, vedė Karoliną Pekšytę (gim. 1901). Su ja vaikų nesusilaukė. Kolūkio laikais dirbo kolūkio bitininku. Mirė sulaukęs 94 metų.

Našlė Karolina, likusi viena, prisiglaudė pas gimines Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, ten ir mirė.

Dagio sodybvietėje dar tebežaluoja medžių guotai.

Juozapo Jurkšto šeima

(apie 12 ha žemės), tarp Ievos Stočkuvienės ir Stasio Lapės sodybų, prie upės

Žmona Ona Jurkštienė (Stočkutė) (1896–1966).

Vaikai: Pranas (1920–1991) vedė Bronę Čėčytę, Bronė (1922–2005) ištekėjo už Napalio Mociūno, Janina (gim. 1926) ištekėjo už Vytauto Gavėno. Kiekviena šių šeimų aprašyta atskirai.

Prano Jurkšto šeima

Žmona Bronė Jurkštienė (Čėčytė) (1920–2003).

Pranui ir Bronėi 1942 m. gimė sūnus Valentas, 1945 m. – duktė Pranė, 1946 m. – duktė Regina, 1947 m. – sūnus Danukas, 1949 m. – sūnus Linas.

Valentas, baigęs Klaipėdos jūrininkų mokyklą ir 4 metus atitarnavęs jūreiviu, liko tarnauti toliau. 25 metus tarnavo Latvijoje, Liepojoje. Dabar su žmona Benita gyvena Utenoje, jų sūnus Danukas su žmona ir sūnumi Londone.

Pranutė 10 metų dirbo Juodupės „Nemuno“ fabrike. Dabar jau 24-us metus dirba Rokiškio poliklinikoje sanitare. Iš pirmos santuokos užaugino sūnų Ričardą Bražiūną (gim. 1969), kuris turi savo verslą ir su žmona Jolanta, dirbančia „Lelijos“ siuvykloje, augina dukrą Gustę (gim. 1992). Pranutė, likusi našle, ištekėjo už Petro Barausko. Santuokai nenusisekus išsiskyrė.

Regina baigusi Statybos technikumą, dirba Gelžbetonio gamykloje Vilniuje. Ištekėjusi, turi sūnų Gytį ir dukrą Astą, kurie taip pat turi savo šeimas.

Danukas mokėsi Kaune. Per nelaimingą atsitikimą, apsinuodijęs smalkėmis, mirė.

Linas gyvena Panevėžyje, dirba dispečeriu Panevėžio šiluminiuose tinkluose. Vedęs. Užaugino sūnų Marių ir dukrą Jūratę.

Bronės Jurkštienės gyvenimas nelepino, kiek teko kalbėtis su žmonėmis, nė vienas nepasakė apie Praną Jurkštą gero žodžio. „Liaudies gynėjas“ – *skrebas*. Tingins ir girtuoklis. Šeimos gyvenimas buvo sunkus, vaikai vien tik savo jėgomis kabinosi į gyvenimą. Vyrui mirus Bronė toli nuo žmonių viena likti bijojo, todėl kurį laiką gyveno tuščiuose Vlado Šukio namuose, vėliau Onos Bitinienės namuose. 2003 m. mirė.

Benedikto Jurkšto sodyba

(apie 7 ha žemės), tarp Petro Šešelgio ir Prano Zovės (vėliau Stanio) sodybų

Benedikto Jurkšto sodyboje gyveno dvi netekėjusios moterys – Ona ir Karolina Jurkštaitės. Anitė ir Karusė, taip jas visi vadino. Jos buvo Benedikto brolio dukterys, tik ne vienos motinos. Iš atminties atplaukia dvi malonios moterys ir labai švari troba su šviesiai geltona spalva išdažytomis grindimis. Seniau tai nebuvo kasdieniška.

*Pranutė Jurkškaitė jaunystėje.
1962 m.*

Pagal pasakojimus, pas jas labai mėgo lankytis artimesni ir tolimesni jų giminaičiai, o jų Jurkupiuose tikrai netrūko, nes Juozapo Jurkšto tėvas buvo Benedikto Jurkšto brolis. Anelė Pretkuvienė (Jurkškaitė) buvo Aniutės ir Karusės pusseserė. Jų žemėje pasistatė namus giminaitė ir Karusės krikštaduktė Janina Gavėnienė (Jurkškaitė) su vyru Vytautu.

Vytauto Gavėno ir Janinos Jurkškaitės šeima

Netoli Jurkupių kaimo kapinių iš medinės pieninės pastatytoje pirkelėje gyveno Ona Jurkštienė (Stočkutė) (1896–1966) su dukra Janina (gim. 1926), kuri ištekėjo už Vytauto Gavėno (gim. 1933) iš Taraldžių. Janina ir Vytautas daug metų sunkiai dirbo kolūkio fermoje: Vytautas – fermos darbininku, Janina 18 metų melžė karves, per tai ir sveikatą prarado. Jų darbščių rankų pastangomis prie kelio, tetų Karolinos ir Onos Jurkštaičių žemėje, šalia jų buvusios sodybos išaugo gražūs namai. Ona ir Karolina buvo Janinos tėvo Juozo Jurkšto pusseserės. Karolina – Janinos krikštamotė. 1965 m. Vytautui ir Janinai gimė duktė Laima. Baigusi aukštąjį mokslą ir ištekėjusi už Valdo Klangausko, Laima dirba ir gyvena Kaune. 1988 m. gimęs sūnus Audrius – studentas.

Vytautas ir Janina gyvena Jurkupiuose. Ūkininkauja.

Felikso Karpavičiaus šeima

(apie 9 ha žemės), tarp Jono
Lapės ir Juozo Šukio sodybų

Feliksas (1888–1948). Žmona Karolina Karpavičienė (Lapytė) (1885–1966).

Pirmojo pasaulinio karo metais atsidūręs Rusijoje, Feliksas tarnavo vairuotoju pas ponus. Prasidėjus Spalio perversmui jo ponai buvo nužudyti ir Feliksas su šeima – žmona Karolina ir dviem sūneliais, Stasiu (gim. 1915) ir Petru (gim. 1916), grįžo į Lietuvą. Dar trys vaikai žuvo karo sumaišty. Grįžę Karpavičiai apsistojo Skapiškyje. Feliksui teko dirbti geležinkelininku įvairiose Lietuvos vietovėse, Karolina laikė bufetą Skapiškyje.

1926 m. gimus dukrelei Bronei Karpavičiai greta Karolinos tėviškės Jurkupių kaime nusipirko Marcelino Šukio ūkį. Šukiai išvažiavo į Ameriką. Bronė 1938 m. baigė 4 klases mokykloje pas Praną Mačiulį. Tuo laiku mokytojavo Antanas Čiurlys. Broliai Stasys ir Petras buvo šviesūs, patriotiškai išauklėti. Jaunlietuviai. Aktyviai dalyvavo apylinkės kultūrinėje veik-

Bronė Karpavičiūtė. 1940 m.

*Bronė Karpavičiūtė
su mama prie Stasio
Tumonio sodybos*

*Bronė Karpavičiūtė
su savo auginamomis
avelėmis. 2001 m.*

loje, kuriai daugiausia vadovavo kaimo šviesuoliai – mokytojai. Ryškus to pavyzdys – Antanas Čiurlys. Vėliau Stasys įstojo į Šaulių organizaciją.

Petras, vedęs netoliese gyvenusią Konstanciją Čirūnaitę, dirbo tėvų žemę. Karo metais, prie vokiečių, Petras buvo paskirtas seniūnu Panemunėlio valsčiuje. Per pirmąją rusų okupaciją Petras buvo suimtas kartu su draugais Jonu Tijūšu ir Aleksandru Motiuku. Nuteistas ir apie metus kalintas. Vėliau byla buvo peržiūrėta, nuosprendis pakeistas. Per antrąją rusų okupaciją Petras su žmona, bijodami susidorojimo, pasitraukė į Kauną. Ten jau gyveno brolis Stasys, turintis gana gerą tarnybą Kauno pašte. Į Jurkupius broliai daugiau niekada nebesugrįžo. Jie žinojo, kad ir juos gali ištikti toks pat likimas, kaip ir jų gerą draugą Juozą Rudoką, kuris už apsilankymą tėviškėje gavo 10 metų katorgos.

Bronė viena liko prie tėvų, viena juos ir palaidojo.

Stasys vedė ir užaugino dukterį Nijolę, kuri ištekėjusi už Almero Mockaus, turi dukrą ir sūnų. Stasys su žmona išsiskyrė, vedė antrą kartą, tačiau ir vėl išsiskyrė. Dabar Stasys jau miręs.

Petras su žmona Kaste užaugino du sūnus: Vytautą ir Antaną. Vytautas sovietiniais metais tarnavo Chabarovske. Turėjo aviacijos karininko laipsnį. Liko tarnauti ir po privalomosios tarnybos. Buvo vedęs, susilaukė dukters Audronės. Grįžęs į Lietuvą dirbo Kauno „Jiesios“ gamykloje technologu. Iš Rusijos atsivežė maždaug 6 metų dukrą (iš jos motinos buvo atimtos motinystės teisės). Dabar Audronė dirba ligoninėje slaugytoja, augina dukrą ir sūnų. Ištekėjusi. Antanas dirba Kauno „Inkaro“ gamykloje. Su pirma žmona turi dukrą Viktoriją, su antra – sūnų Artūrą. Viktorija ištekėjusi, augina dukrą, dirba ligoninėje sesele. Petras miręs, Konstancijai 88 metai, gyvena Kaune.

Bronei, mielai ir protingai merginai, pasiturinčių tėvų numylėtai dukrelei teko nepavydėtina dalia. 1948 m. mirus tėvui, liko dviese su motina. 1966 m. mirė ir motina, jau 40 metų gyvena viena. Sulaukusi 80 metų, dar laiko kaimenę avių, būrelių žasų, vištų, katiną ir šuni.

Nesaldi senatvė likus vienai, vienišai ir pasiligojusiai, tačiau iš savo namų eiti niekur nenori.

Liknevičių šeima

(apie 6 ha žemės)

Prie pat Gučiūnų, Jurkupių kaimo gale, pakelėje buvo Gričių kiemas, į kurį užkuriu atėjo Jonas Liknevičius, vedęs Ulijoną Gricaitę. Jiems gimė sūnus Jonas. Mirus Ulijonai Jonas vedė antrą kartą, su antrąja žmona vaikų nesusilaukė. Netrukus mirė ir antroji žmona. Tada Jonas vedė trečią kartą – Anele iš Šimonių. Jonui ir Anelei gimė 3 dukros: viena mirė maža, dvi užaugo – Janina (gim. 1933) ir Stasė (gim. 1935). Janina ištekėjo už Romo Petrulio iš Vaitkūnų kaimo prie Salų, užaugino 2 sūnus: Gintaras gyvena Vilniuje, turi šeimą, o vyresnysis liko nevedęs. Janina

Stasės Liknevičiūtės vestuvės. Į kairę nuo jaunujų Janina Liknevičiūtė su vyru, į dešinę – Albina Nevierienė su vyru. 1966 m.

gyvena Ukmergėje. Stasė ištekėjo už Benedikto Skystimo taip pat iš Ukmergės rajono, iš Taujėnų miestelio. Užaugino dukrą. Vyras jau miręs.

Tėvai Liknevičiai liko namuose, motina jau gulėjo ligos patale. Motinai Anei mirus duktė Janina pasiėmė tėvą pas save, ten jis ir gyveno iki mirties. Jukupiuose Liknevičių namus nusipirko Alfonsas Januška iš Užumiškių kaimo su žmona Gene. 1971 m. jiems gimė sūnus Virginijus. Mirus Alfonsui Genė pasistatė namus Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje ir ištekėjo už Vlado Bieliūno. Metams bėgant palaidojo ir Vladą. Sūnus Virginijus vedė našlę Gražiną Ališiu-nienę, kuri augino dvi mergaites. Dabar auga ir Virginijaus su Gražina šešerių metų dukrelė Vaiva.

Liknevičiaus sūnaus Jono likimas nežinomas.

Jono Lapės šeima

(apie 8 ha žemės), tarp Stepo Mociūno ir Marcelino Šukio
(vėliau Karpavičių) sodybą

Jonas Lapė vedė Liudą Motiukaite, Ignoto Motiuko dukerį. Jonas ir Liuda užaugino sūnų Kazimierą (1927–1999) ir dukterį Stasę (1933–1965).

Stasė ištekėjo už Stasio Peldžiaus (1926–1990). Jiems 1955 m. gimė duktė Limina, 1957 m. – sūnus Arvydas ir 1960 m. – dvynukai Banga ir Dainius. Stasė Peldžiuvienė, būdama vos 32 metų, mirė nuo tuberkuliozės, palikusi 4 vaikučius. Našlaičius globojo ir mokė močiutė Lapienė, labai darbšti ir gera moteriškė. Apie Joną Lapę žmonių prisiminimai nėra labai teigiami, buvęs prie tinginio ir nevengiantis stikliuko. Vaikai užaugo ir kiekvienas susirado savo vietą gyvenime. Tik Arvydo kelias buvo labai trumpas.

Limina, baigusi Maskvos kooperatinį institutą, daug metų dirbo Rokiškio knygyne vyr. buhalterė. Dabartiniu metu – R. Gačionio individualios įmonės vyr. buhalterė. Gyvena Rokiškyje. Šeimos nesukūrė.

Arvydas 1978 m. žuvo per avariją.

*Močiutė Liuda
Lapienė su vaikaičiais
Limina, Arvydu ir
Banga. 1967 m.*

Banga, baigusi Panevėžio maisto pramonės technikumą, dirba Panevėžyje pardavėja. Ištekėjo už Valerijaus Buravcevo. Bangai ir Valerijui 1982 m. gimė dukra Inga, 1983 m. – Vaida. Inga dirba aukle, Vaida, turėdama aukštąjį išsilavinimą, dirba vadybininke ir mokosi toliau. Bangos vyras Valerijus – statybininkas.

Dainius su žmona Dalia gyvena Vėbriškių kaime. Jiems 1982 m. gimė dukra Diana, 1989 m. – sūnus Tomas. Diana, baigusi Buivydiškių aukštesniąją ŽŪM, jau 3 metus gyvena Anglijoje ir dirba pagal specialybę – želdinių ir floristikos srityje. Tomas mokosi Kamajų A. Strazdo gimnazijoje.

Stasės brolis Kazys Lapė taip pat buvo nelabai sveikas (taip pat tuberkuliozė). Galbūt todėl ir šeimos nesukūrė. Visi jį prisimena kaip labai draugišką, gerą ir nuoširdų žmogų. Kazys daug metų dirbo kolūkyje sandėlininku. Dainingas – turėjo labai gražų ir malonų balsą. Mirė eidamas 72 metus.

Stasio Lapės šeima

(apie 13 ha žemės), tarp Prano Jurkšto ir Antano Petkaus sodybų

Netoli Šetekšnos upės buvo Stasio Lapės sodyba. Duktė Akvilė ištekėjo už Prano Stanioko, Oną (1912–1996) vedė Stasys Tumonis (1904–1992) iš Šetekšnių kaimo ir atėjo užkuriom.

Onai ir Stasiui gimė trys sūnūs: 1935 m. – Pranas, 1940 m. – Bronius ir 1950 m. – Stasys.

Pranas baigė Kauno kooperacijos technikumą ir Maskvos kooperatinį institutą. Dirbo prekybos sistemoje Finansų skyriaus vedėju. Gyveno Vilniuje. Vedęs, užaugino du sūnus: Romą ir Kęstutį. Romas įgijo lengvosios pramonės technologo specialybę ir taip pat gyvena Vilniuje. Vedęs, augina tris dukras – dvi moksleivės, trečioji dar maža. Kęstutis, baigęs VU, dirba kompiuterių specialistu. Vedęs, augina dukrą. Gyvena Vilniuje.

Pranas mirė 2004 m. Palaidotas Panevėžyje.

Bronius vedė Janiną Kiškytę nuo Panemunėlio, apsigyveno Panevėžyje. Dirbo šaltkalviu prekybos sistemoje, vėliau susivienijime „Linai“. Janina dirbo Panevėžyje, Aklujų ir silpnaregių kombinate. Užaugino sūnų Eimutį ir dukrą Audronę. Eimutis baigė profesinę technikos mokyklą, dirba ekspeditoriumi. Vedęs, sūnus Donatas ir dukra Dovilė – moksleiviai. Audronė, baigusi VU, dirba AB TEO LT, turi dukrelę Moniką. Su

Ona Lapienė su dukterimis Akvile ir Ona.
Apie 1931 m.

vyru išsiskyrusi. Bronius ir Janina – pensininkai.

Stasys, baigęs ŽŪA Melioracijos fakultetą, gyvena Kėdainių rajone, Vilainiuose. Dirbo Melioracijos ir vandens mokslinių tyrimų institute moksliniu bendradarbiu. Dabar dirba Inventorizacijos biure. Vedęs. Sūnus ir dukra – studentai.

Tėvai Ona ir Stasys Tumoniai pradedę melioracijai apsigyveno Kėdainiuose arčiau sūnaus Stasio šeimos. Abu jau mirę. Palaidoti Panevėžio kapinėse.

Apie Onos ir Stasio Tumonių šeimą labai gražiai prisimena ir jų buvusi kaimynė Stasė Šešelgienė (Mačiulytė).

Antano Mačiulio šeima

(apie 20 ha žemės), tarp Antano Pretkaus ir Stasio Lapės (vėliau Tumonių) sodybų

Antanas (1900–1965). Žmona Ona Mačiulienė (Preidytė) (1900–1994).

Antano ir Julijos Mačiulienės (Gūraitės) šeimoje gimė trys sūnūs: Pranas, Jonas, Antanas ir duktė Emilija. Jonas išvažiavo į Ameriką ir nebegrižo. Pranas taip pat buvo išvažiavęs į Ameriką. Apie jį aprašyta atskirai. Emilija ištekėjo už Mociūno, išsikėlė gyventi į Svėdasus. Antanas liko tėvų namuose. Vedė Oną Preidytę nuo Panevėžio. Antanas buvo labai gabus ir darbštus, jo sodyba prie Šetekšnos upės iš tolo atrodė tarsi koks dvaras. Gyvenamasis namas – didžiausias ir gražiausias visame kaime. Tvartas sumūrytas iš betoninių blokų, prie jo išbetonuotos siloso saugyklos – vienintelės visame Panemunėlio valsčiuje. Pažangus ir pavyzdingas ūkis turėjo visą žemės dirbimui reikalingą inventorių: kuliamąją, grėbiamąją ir kitus padargus. Pasiklausyti žinių iš viso pasaulio prie dar retokai kaimo gryčioje užtinkamo radijo imtuvo susirinkdavo artimesni ir tolimesni Antano kaimynai.

Antanui su žmona Ona 1929 m. gimė duktė Stasė, 1931 m. – sūnus Antanas ir 1935 m. – duktė Danguolė. Sūnus Antanas dirbo vairuotoju ir žuvo avarijoje 1971 m. Vedęs nebuvo.

Duktė Stasė Šešelgienė (Mačiulytė) – žemės ūkio mokslų daktarė, docentė, parašiusi daug knygų ir brošiūrų žemės ūkio ekonomikos, gamybos efektyvumo ir intensyvavimo, efektyvaus žemės naudojimo, žemių ekologinio vertinimo ir kitais klausimais. (Žr. jos prisiminimus apie Jurkupius.)

Duktė Danguolė, baigusi Vilniaus valstybinį universitetą, visą gyvenimą dirbo Rokiškio žemės ūkio mašinų gamykloje. Ištekėjo už Broniaus Baršausko, kuris daug metų dirbo Rokiškio žemės ūkio valdybos viršininko pavaduotoju. 1964 m. jiems gimė sūnus Robertas, 1966 m. – duktė Aušra. Abu pasirinko tą pačią specialybę kaip ir

Tumoniai (iš kairės): Stasys, Pranas ir Bronius. 1994 m.

Antano Mačiulio gyvenamasis namas. 1972 m.

*Stasė Šešelgienė (Mačiulytė)
su vyru Kazimieru Juliumi
Šešelgiu. 1953 m.*

Ona ir Antanas Mačiuliai. 1927 m.

mama – baigę aukštuosius mokslus dirba ekonomistais. Sukūrę savo šeimas augina vaikus: Robertas su žmona Olia, dirbančia poliklinikos vedėja, augina Justę (gim. 1991), Miglę (gim. 1992) ir Bronių (gim. 1996). Aušra ištekėjusi už pedagogo Remigijaus Beconio iš Pakrújo, augina dukrelę Juliją (gim. 1998).

Užėjus sovietmečiui juodos dienos atėjo kiekvienam darbščiam ir padoriam Lietuvos ūkininkui. Tik per stebuklą išvengė tremties į Sibirą Antano Mačiulio šeima. O buvo susikrovusi maišus... Gal padėjo gautas medalis už didelį kiekį padovanotų lentų Panemunėlio geležinkelio stotyje statomai mokyklai.

Šiandien puikią A. Mačiulio sodybą galime pamatyti tik nuotraukoje.

Tėvui Antanui 1965 m. mirus ir melioracijos bangai negailestingai naikinant Lietuvos kaimus, dukra Danguolė pasiėmė mamą į Rokiškį, kur sulaukusi gražios senatvės – 94 metų motina mirė. Miręs ir Danguolės vyras Bronius Baršauskas.

Gyvenimas nestovi vietoje. Tikėkimės, kad po daugelio metų Antano Mačiulio laukuose, dabar apsodintuose jaunais želdinukais, suoš gražus miškas. Lietuvai reikia miškų.

Stasės Šešelgienės (Mačiulytės) trumpi prisiminimai apie save ir buvusius kaimynus

„Mus vadindavo Mačiuliais – paupiniais, nes sodyba buvo netoli upės.

Po tiek laiko, kuris prabėgo nepastebimai, sunku papasakoti, ką tada jautei, o dar sunkiau apie tai, ko nebetekai.

Užaugome trys vaikai: aš – vyriausioji Stasė, Antanas ir Danguolė. Kaip ir visų kitų vaikų, buvo nerūpestinga vaikystė. Mokiausi Lukiškių pradinėje mokykloje, kuri buvo mūsų dėdės Prano Mačiulio namuose. Iš pradžių mokė mokytojas Antanas Čiurlys. Atmintyje liko labai ramus, garbanotais, pasipūtusiais plaukais, niekad nepykstantis mokytojas. Buvo viena klasė, nors turėjo būti keturios. Įvairiausių išdaigų iškresdavome, netgi ant mokytojo nugaros kreida prirašydavome. Vėliau buvo jauna mokytoja Meilutė. Liko atmintyje daug jaunos mokytojos bruožų, daug mergaičių svajoto būti mokytojos. Pokario laikotarpiu nemaža dalis ir tapo mokytojomis.

Palyginti neilgai buvo tos vaikystės vasaros. Vėliau Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietės 5 klasė, o dar toliau – Rokiškio gimnazija, kurią baigusi 1949 m., pasirinkau Žemės ūkio akademiją (dabar – Universitetas), Ekonomikos fakultetą. 1954 m. baigiau mokslus, įgijau žemės ūkio ekonomistės specialybę. Bebaigdama mokslus ištekėjau už klasės draugo Kazimiero Juliaus Šešelgio, kuris baigė Hidromelioracijos fakultetą. Likome dirbti toje pačioje akademijoje Kaune. Aš įstojau į aspirantūrą ir 1959 m. apgyniau disertaciją žemės ūkio mokslų kandidato laipsniui gauti (dabar daktaro laipsnis).

Besimokydama aspirantūroje dėščiau Žemės ūkio akademijoje. 1960 m. Vilniuje kūrėsi naujas Žemės ūkio ekonomikos mokslinio tyrimo institutas, persikėlėme į Vilnių ir visą darbiningą gyvenimą dirbau čia mokslinė bendradarbe ir dar 10 metų dėščiau Vilniaus

universitete, gavau docentės vardą. Jeigu reikėtų ir būtų įmanoma pradėti gyvenimą iš naujo, pasirinkčiau tą patį kelią. Tai buvo mano kelias ir aš juo labai patenkinta. Stasės Mačiulytės vestuovės. 1953 m.

Užauginom dvi atžalas. Sūnus Rimvydas, baigęs Vilniaus inžinerinį statybos institutą, dirba Statybos valdyboje prie Krašto apsaugos ministerijos, dukra Daiva baigė Vilniaus universitetą, tapo chemike, dirba Biochemijos institute. Turim 4 vaikaičius, kurie taip pat jau renkasi savo gyvenimo kelią.

Tik labai gaila, kad laikas nepermaldaujamai skuba pirmyn, ir kiek čia beliko džiaugtis, jei tau jau 77 metai...

Artimiausi kaimynai buvo Lapės. Jie augino du vaikus – Stasę ir Kazį. Jie jau abu išėję Anapilin.

Kiti kaimynai, gyvenę prie upės – Ona ir Stasys Tumoniai. Jie augino tris vaikus. Pranas jau miręs, Bronius gyvena Panevėžyje, Stasys – Vilainiuose, Kėdainių rajone. Šią šeimą prisimenu kaip labai tvarkingus ūkininkus. Visi daiktai pas juos būdavo idealiai tvarkingai sudėlioti. Tai darbšti ir pavyzdinga šeima. Geri ir nuoširdūs kaimynai buvo ir dabar tebėra Mociūnai (Bronė jau mirusi, Napalys dar ne). Mūsų sūnus (dabar jam jau 49 m.) nuo tų laikų, kai leisdavo vasaras pas močiutę, su malonumu prisimena dėdės Napalio įdomius ir vaizdingus pasakojimus iš pokarinio laikotarpio. Napalys mielai užsiimdavo su vaikais. Tos gyvos istorijos, kurių ir knygose nesurasi, giliai įstrigo vaikų atmintyje.

Taip pat labai malonūs kaimynai buvo Vladas Šukys su žmona. Visada padėdavo mūsų mamytei atlikti ūkio darbus, nes mamytė

palyginti jauna tapo našle – tėvelis mirė 65 metų. Mūsų mamytė niekaip negalėjo išeiti ir palikti namų. Nors ji čia 1927 m. atitekėjo iš toli (jos tėviškė – Panevėžio rajone), bet visą gyvenimą praleido šiuose kraštuose ir tvirtai buvo įleidusi šaknis Jurkupiuose. Kai melioracija nugriovė mūsų namus, dar 6 metus ji grįždavo vasaroms į laikiną statybininkų vagonėlį ir čia laukdavo sugrįžtančių vaikaičių, kuriuos nepaprastai mylėjo. Reikia stebėtis, kiek daug tie senieji kaimo žmonės turi išvermės, ryžto, kantrybės, meilės.

Šiandien jau labai sunku išvardyti visa tai, ką davė ši Jurkupių žemėlė. Ji davė viską. Visą, ką gavai, kuo toliau gyvenai. Iš čia išsinešėm gėrio ir grožio pradus, iš čia – ir visas gyvenimas.

O dabar beliko tik visų labai mylimi kapai, ramybės oazė, kuri vis kviečia atvažiuoti, prisiminti ir už viską padėkoti, ko, vis neturėdami laiko, nepadarėm anksčiau... Ir atsiprašyti už viską...“

Prano Mačiulio šeima

(apie 8 ha žemės), tarp Jono Dagio ir Jurgio Rudoko (*Aficiariaus*) sodybą

Pranas Mačiulis, Antano Mačiulio brolis, buvo labai darbštus, apsišvietęs, kupinas gražių sumanymų ir svajonių apie ateitį. Tam reikėjo pinigų, tad jis nutarė važiuoti į Ameriką jų užsidirbti. Gegužinėje pas Šaučiūną pamatęs labai gražią mergaitę Viktę Mociūnaite, Albino Mociūno sesutę, pakėlė ją ant rankų, pabučiavo ir pasakė: „*Kai grįšiu iš Amerikos, tu būsi mano žmona.*“

Kaip tarė – taip padarė. Grįžęs iš Amerikos vedė Viktę, gavo pasogos 3 ha žemės, dalijant dvarus dar gavo 4 ha, tad jau turėjo 7 ha žemės. Pasistatė labai gražų, naujovišką gyvenamąjį namą, ūkinius pastatus, rūpestingai darbavosi savo jauname ūkyje. Jo pastangomis į jų namus buvo atkelta Lukiškių pradinė mokykla.

Viktei ir Pranui 1924 m. gimė sūnus Vytautas, 1927 m. – duktė Aldona.

Dėl sūnaus Vytauto Mačiulių šeima patyrė didelį skausmą. Pagal žmonių pasakojimus buvo taip: Vytautas labai nenorėjo eiti į sovietinę armiją, tad pasidavė savo kaimyno ir draugo nuo pat vaikystės, skrebo Romo Šešelgio įkalbinėjimams ir įsirašė į „liaudies gynėjus“ – skrebus. To neapgalvoto poelgio rezultatas – 1945 m. žuvo nuo partizanų kulkos abu – Romas Šešelgis ir Vytautas Mačiulis.

O gal ir nebuvo Vytautas niekur įsirašęs, Dievas nežino, kaip ten buvo...

Aldona Mačiulytė ištekėjo už Juozo Dugno (1919–1999), vaikų nesusilaukė. Palaidojo tėvus, į gyvenimo pabaigą – ir vyrą Juozą. Vieniša, pasiligojusi mirė 2001 m. Šios šviesios, kultūringos šeimos palikuonių neliko.

Važiuojant per Jurkupių kaimą laukuose, netoli miško, regime gražių, aukštų medžių saugomą sodybvietę, menančią kažkada čia gyvenusių žmonių darbštumą, svajones ir viltis. Taip pat ir ašaras, skausmą ir sielvartą.

Mes buvom taikūs, paprasti artojai,

Juodos žemelės kurmiai mes tikri...

Audra sugrįždama pasikartojo

Ir paskandino keršto sūkury,

*Kančia pritvinko neišpasakyta –
 Ji liejosi per kalnus ir laukus,
 Sugaudė ir susiundė viens prieš kitą,
 Nebežinai, kas ką išduos, įskųs...*
 (A. Miškinis)

Vinco Mačiulio šeima

(apie 13 ha žemės), tarp Antano Stuko ir Antano Balaišio sodybų

Vinco Mačiulio sūnui Juozui (1904–1989) su žmona Marijona gimė 3 vaikai: 1933 m. – duktė Milda, 1937 m. – sūnus Bronislovas ir 1945 m. – duktė Regina. 1948 m. likę be tėvo (buvo nuteistas 25 metams), o vėliau ir be motinos (taip pat įgrūstos į kalėjimą už keletą pėdų javų iš kolūkio lauko ir panašių „nusikaltimų“), vaikai gyveno vieni. Tuomet labai sunkūs metai buvo ir Lietuvoje, o jau kalėjime kaliniams tai išvis nėra ką ir kalbėti. Iš atminties atplaukia grįžusio iš lagerio Juozo pasakyti žodžiai: „*Kai atsiguli vakare, tai tik norisi, kad rytą neberekėtų nubust.*“ Bet, ačiū Dievui, Juozui likimas buvo galestingas, leido sugrįžti į Tėvynę, o kaimynas Pranas Tumonis amžiams liko Sibiro žemėje.

Likusiems Mačiulio vaikams vargo užteko socialiai, tačiau ištvėrė – užaugo ir visi trys įsikūrė Panevėžyje.

Milda ištekėjo į Panevėžį už Tado Savicko, kuris daug metų dirbo Statybos trešte brigadininku. Tadaui ir Mildai 1961 m. gimė sūnus Bronius. Baigęs Pedagoginį institutą, Istorijos fakultetą, Bronius dirba vadybininku. Vedęs. Žmona Vilija taip pat baigusi Pedagoginį institutą, laikinai nedirba. Jų sūnus Edvardas studentas, duktė Akvilė – moksleivė.

1995 m., eidama 62 metus, Milda mirė.

Bronius kurį laiką gyveno ir dirbo vairuotoju Kupiškyje. Vėliau įsidarbino vairuotoju Panevėžio „Ekrano“ gamykloje. Apsigyveno Panevėžyje, sukūrė šeimą. Bro-

*Prie senųjų namų.
 Iš kairės: Reginos
 Poškevičienės
 (Mačiulytės) vyras
 Vytautas, Milda
 Savickienė (Mačiulytė),
 Dalia Karazijaitė,
 Mildos vyras Tadas
 Savickas, Juozas
 Mačiulis ir jo sesuo
 Anelė Mačiulytė*

niui su Birute 1967 m. gimė duktė Jūratė, 1970 m. – sūnus Gintaras. Jūratė baigusi Telšių dailės technikumą, dirba parduotuvėje (spalvų derintoja). Ištekėjusi. Vyras Gintaras Bumblys dirba vadybininku. Sūnus Rokas (gim. 1990) mokosi vidurinėje mokykloje, dukra Paulina (gim. 2001) dar maža. Jūratės šeima gyvena Utenoje.

Gintaras, baigęs KPI, dirba Lietuvos oro pajėgose vyr. puskarininkiu Kaune. Vedęs. Žmona Jolanta dirba SEB Vilniaus banke. Augina dvi dukras – Viktoriją (gim. 1996) ir Augustę (gim. 1997).

Bronius mirė 2005 m., sulaukęs 68 metų.

Regina, mokydamasi Panevėžio medicinos mokykloje, glaudėsi pas seserį Mildą ir gerąjį Tada jų vieno kambario bute. Vėliau gyveno pas brolių Bronių, dirbo liginėje, po to Panevėžio autokompresorių gamykloje. Ištekėjo už Vytauto Poškevičiaus, kuris yra baigęs Vilniaus politechnikumą ir dirba AB „Malsena“ elektriku. Reginai ir Vytautui 1973 m. gimė duktė Jurgita, 1976 m. – Justina. Jurgita baigė Vilniaus lengvosios pramonės technikumą ir Politechnikos institutą (dizaino specialybę), dirba Ukmergės siuvimo įmonėje konstruktore. Ištekėjusi už Simo Kavaliausko, augina dvi dukreles – Barbora (gim. 1998) ir Elenutę (gim. 2001). Justina baigusi KPI teisinį administravimą ir Vilniaus M. Romerio u-te magistrantūrą, dirba UAB „Biovela“ personalo vadove. Netekėjusi.

Reginos Poškevičienės (Mačiulytės) pasakojimas

„Mačiulio Vinco ir Domicelės šeimoje augo būrys vaikų. Kai mano tėtis Juozapas vedė gretimo Gučiūnų kaimo bendraamžę merginą Mariją Matiukaitę, šeimą sudarė tėvas Vincas, neįgalus brolis Kaziukas ir 5 netekėjusios seserys: Kostė, Ona, Anelė, Uršulė ir Marcelė. Joms visoms turėjo būti atiduota pasoga ir dalis iš 12 ha vidutinioko ūkio.

Bet džiova pakirto Marcelės gyvybę, Uršulė išvažiavo į Braziliją, ten ištekėjo, bet vaikų nesusilaukė. Staiga mirė ir Kaziukas. Aneliutė irgi turėjo fizinę – kosmetinę negalią, buvo kriaučka (siuvėja) ir vaikščiojo po kaimo sodybas siūdama. Kostė ištekėjo už našlio, stipraus ūkininko ir užaugino du sūnus. Namuose buvo likusi tik mano krikšto motinėlė Anciuotė.

Mano sesuo Milda gimė 1933 01 26. Ji užaugino sūnų Bronių, susilaukė vaikaičių – Edvardo ir Akvilės. Mirė 1995 09 21 nuo vėžio. Palaidota Panevėžio kapinėse.

Brolis Bronislovas gimė 1937 01 17. Užaugino dukrą Jūratę, kuri turi sūnų Roką ir dukrelę Pauliną, gyvenančius Utenoje, ir sūnų Gintarą, kuris gyvena Panevėžyje ir augina dvi dukreles: Viktoriją ir Augustę. Bronius mirė 2005 01 08. Palaidotas Panevėžio Šilaičių kapinėse.

Aš į šį pilną prieštaravimų pasaulį atėjau 1945 01 01.

Įsimintiniausias mano gyvenimo įvykis buvo, kai 1948 12 23 suėmė tėtį, kaip „liaudies priešą“, buržuazinį nacionalistą. Tą momentą aš puikiai prisimenu, nors ir keista, kaip gali toks mažas vaikas prisiminti. Tėtis 1949 m. kovo mėn. buvo karo lauko tribunolo nuteistas 25 metams sustiprinto režimo kalėjimo ir ištremtas į Irkuts-

ko apskr. Taišeto kalėjimą. Ten jis išbuvo iki 1955 m. rugpjūčio, o po to dar kažkiek laiko turėjo gyventi Taišete, neturėdamas teisės grįžti į Lietuvą.

Mamai, likusiai su vaikais, daug padėjo mano krikšto mama Anciotė, ji buvo šeimoje gospadinė, o mama gaspadorius. Mama kaip įmanydama stengėsi, kad vaikai nebūtų alkani, kad išsaugotų tėčio gyvybę, kas mėnesį siuntė siuntinius į kalėjimą.

Mama buvo linksma, geros širdies, iškalbinga moteris. Jos neišgąsdino, kad ji buvo laikoma „liaudies priešo“ žmona, ji buvo drąsi, nebijojo ir aštresnį žodį pasakyti prijuočiantiems sovietų valdžiai – ir „komunistu“ pavadinti, ir pasidžiaugti, kad greit amerikonas ateis išvaduoti. Todėl, surinkus visas jos nuodėmes: samagono (naminės degtinės) varymą, spekuliaciją, sodybinio sklypelio pasididininimą kokiais penkiais arais, 1953 m. buvo nuteista 8 metams kalėjimo su turto konfiskavimu. Kalėjo Maskvos srities Ivanovo moterų kalėjime, ten dirbo didelėje siuovykloje. Aš jauėjau į mokyklą ir mokėjau parašyti tėvams laiškus.

Mamai esant kalėjime mirė mano krikšto mama Anciotė. Nežinau, kaip kaimynai padėjo palaidoti, tik dar iki šiol išlikęs didelis dėkingumas A. Nagurkai, kuris davė lentų karstui padaryti.

Taip ir pasilikome trys vaikai gyventi savarankiškai.

Milda man buvo ir sesuo, ir mama. Bronius, aišku, nelabai norėjo pripažinti, kad ji vyresnė ir jos reikia klausyti. Bet jai reikėjo rūpintis, kad ir valgyti būtų išvirta, ir išskalbtą, ir daržai, gyvuliai apžiūrėti. Turbūt kaimynės patardavo, pamokydavo, ką ir kaip daryti.

Vyriškus darbus dirbti buvo jau Broniaus pareiga. O aš nerimavau, kad tik jie nesipyktų, kad tik duonos būtų.

Mama kalėjime išbuvo vienus metus, ten ją buvo ištikęs insultas, po to pagal malonės prašymą J. Paleckiui buvo išleista.

Vieną šv. Velykų rytą, kaip stebuklo, sulaukėme mamos. Ją su lazda rankoje, juodu vatinuku, pilka kalinės skara, terba ant nugaros ir gera, laiminga šypsena veide matau ir dabar...

Greičiausiai tada buvo tuometis politinis atšilimas, nes netrukus grįžo ir tėtis. Gyvenimas pradėjo tekėti normalia vaga, bet 1963 m. vasario mėnesį mamą ištiko antras insultas. Ji paralyžiuota, praradusi kalbą išgulėjo 2 metus ir 1965 03 06 mirė.

Marija Mačiulienė su dukromis Milda (kairėje) ir Regina. Apie 1955 m.

Tėtis vedė antrą kartą. Tai buvo labai gera, darbšti moteris, kuri mus mylėjo ir mes nebuvo jai svetimi.

Tėtis mirė 1989 02 11. Paskutinis jo noras buvo toks, kad pušyje prie namo būtų įkeltas Rūpintojėlis. Mes, vaikai, jo valią išpildėme. O dabar namus ir kapines nuoširdžiai, su begaline meile prižiūri Broniaus žmona Birutė.

Mano šeimoje užaugo dvi dukros: Jurgita ir Justina. Jurgita pradžiugino dviem anūkėlėmis – Barboryte ir Elenute.“

Vinco Mociūno šeima

(apie 15 ha žemės), Adomo Šešelgio kaimynystėje

Prie pat Salagirio miško netoli Zaliesio (Užumiškio) dvarvietės išlikusi kukli sodyba. Joje gimė 4 Vinco Mociūno sūnūs: Rapolas, Jonas, Pranas, Albinas – ir dvi dukros: Viktė ir dar viena, kuri mirė mažytė. Rapolą nušovė partizanai, Jonas pasikorė, Pranas mirė visai jaunas, Viktė ištekėjo už Prano Mačiulio. Albinas (1917–1992) (pokario metais buvęs „liaudies gynėju“) vedė Petronėlę Audickaitę (1921–1997) nuo Pándelio. Jiems 1948 m. gimė duktė Danutė, 1950 m. – sūnus Lionius, 1953 m. – duktė Jūratė.

Danutė, baigusi Salų žemės ūkio technikumą, ištekėjo už Stasio Tylūno nuo Kėdaičių, gyveno Surviliškio seniūnijoje, Lažų kaime, ir augino vaikus. Vaikams paaugus dar 10 metų dirbo fermos vedėja. Mirė nuo šio amžiaus rykštės – vėžio 2004 metais. Užaugino dvi dukras – Neringą ir Liną ir 3 sūnus – Marių, Gintarą ir Žydrūną. Neringa, baigusi socialinius mokslus, dirba meistre – konditere. Lina turi pedagoginį išsilavinimą, Marius ir Gintaras – profesinį išsilavinimą. Šiuo metu visi trys dirba Airijoje. Žydrūnas mokosi vidurinėje mokykloje – vienuoliktokas.

Lionius, baigęs Kauno miškų technikumą, dirbo Rokiškio miškų ūkyje meistru. Dabar gyvena Biržuose, dirba taip pat miškų ūkyje meistru. Vedęs. Žmona Audronė – biologijos ir chemijos mokytoja, pastaruoju metu dirba chemike Riņkuškių alaus darykloje. Užaugino du sūnus – Giedrių ir Vytautą. Giedrius vedęs, su žmona Oksana augina 5 metų dukrelę Moniką, dirba privačioje firmoje vadybininku ir gilina savo žinias neakivaizdiniu būdu aukštojoje mokykloje. Vytautas Kaune studijuoja informatiką.

Jūratė, baigusi buhalteriją, daug metų dirbo apželdinimo specialiste Rokiškyje, vėliau įsidarbino vaistinėje. Pastaruoju metu dirba privačioje medienos firmoje buhalterė. Likusi arčiausiai tėvų, buvo nuolatinė jų parama ir paguoda senatvėje. Palaidojusi tėvus gyvena toje pačioje gražioje pamiškėje, tačiau jau turi nusipirkusi namus prie Panevėžio, Kaūbariškyje.

Stepo Mociūno šeima

(apie 8 ha žemės), tarp Jono Lapės ir Marcelino Mociūno sodybų

Stepo Mociūno dukterį vedė Petkūnas nuo Kamajų ir atėjo užkuriom. Dirbti tingėjo, žemę atidavė dirbti Antanui Mačiuliui, patys išvažiavo pas Petkūno brolių,

kuris dirbo girininku Bīržų rajone. Po karo jie išsikėlė į Petkūno tėviškę prie Kamajų. Gyvendami Jurkupiuose vaikų neturėjo.

Atėjus sovietmečiui jų trobelėje apsigyveno rusų kolonistų šeima. Su jais susidraugavo kaimynystėje gyvenusi Marcelino Mociūno šeima. Vieną naktį (ar vakarą) pas rusus vakarojo Marcelinas su žmona Rozalija ir vaikaite Vale. Atėjo arkliais dviese ir sušaudė rusų šeimą – vyrą, žmoną ir sūnų. Nušovė ir Marceliną Mociūną. Už sienos buvo Rozalija su vaikaite, jos visa tai išgyveno.

Marcelino Mociūno šeima

(apie 8 ha žemės), tarp Juozo Rudoko ir Stepo Mociūno sodybų

Marcelinas Mociūnas, žmona Rozalija Mociūnienė.

Jų vaikai: Ona (gim. 1912), Napalys (gim. 1917), Vladas (apie 1927–apie 1965).

Ona ištekėjo už Jono Čėčio (1905–1933). Onai su Jonu 1933 m. gimė duktė Valė. Statydamas savo namus, Jonas žuvo – krisdamas medis užmušė. Vėliau Ona ištekėjo už Antano Bitino (1910–1995) nuo Zaliesio dvaro, Ulijonos Zovienės (1882–1962) sūnaus.

Valė Čėčytė ištekėjo už Aleksandro Čepuko. Jie apsigyveno Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Valei ir Aleksandrui 1954 m. gimė sūnus Alvydas, 1955 m. – Rimantas, 1956 m. – Valdas ir 1959 m. – duktė Danguolė.

Alvydas – vairuotojas. Vedė Nijolę Vižinytę (gim. 1954) nuo Molėtų. Alvydui ir Nijolei 1977 m. gimė sūnus Gintaras, 1975 m. – duktė Inga. Gintaras dirba Vilniuje statybininku, Inga ištekėjo už Aliaus Jakubonio. 1996 m. jiems gimė sūnus Naglis. Inga su sūnumi gyvena Rokiškyje. Su vyru išsiskyrusi. Alvydas su Nijole gyvena Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje.

Rimantas įgijęs elektromechaniko specialybę, dirba ir gyvena Vilniuje. Vedęs. Žmona Zita Čepelytė. Sūnus Karolis – studentas.

Valdas taip pat elektromechanikas, dirba ir gyvena Panevėžyje. Iš pirmos santuokos turi dukterį, iš antros – sūnų.

Danguolė baigė Maskvos kooperatinį institutą. Verslininkė, turi parduotuvę Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Ištekėjusi už Kęsto Paulausko užaugino du sūnus: Mindaugas gyvena namuose, invalidas, Mantas uždarbiauja Anglijoje.

Ona Bitinienė paskutiniaisiais metais gyveno pas vaikaite Danguolę, nebesikėlė iš patalo, reikėjo nuolatinės priežiūros. Mirė 2007 m., turėdama 95 metus.

Napalys – žmonės jį vadina Napaliuku, turbūt dėl nedidelio ūgio – ramus žmogus. Tėvas Marcelinas žuvo kartu su rusų šeima. Napaliukas nuo politikos laikėsi atokiau. Kaip ir dauguma, kolūkiniais metais dirbo traktorininku, buvo puikus muzikantas. Vedė, žmona Bronė Jurkštaitė, Juozapo Jurkšto duktė (1922–2005).

Napaliui ir Bronei 1949 m. gimė duktė Elvyra, 1952 m. – Alma ir 1955 m. – Vida.

Napalys anksčiau pastatytus tėvų namus palikęs seseriai Onai, šalia jų pasistatė naujus namus savo šeimai.

Duktė Elvyra 33 metus dirbo Rokiškio mašinų gamykloje. Dabar bedarbė. Ištekėjusi už Albino Mikalkevičiaus, užaugino sūnų Ramūną (gim. 1972) ir dukrą

Daivą (gim. 1979). Ramūnas dirba AB „Rokiškio sūris“, vedęs, augina sūnų Paulių. Dukra Daiva dirba Kauno klinikoje.

Duktė Alma dirbo Kaune, kailių įmonėje „Vilkas“. Dabar išvykusi į Angliją. Su vyru išsiskyrusi. Dukra Aušra (gim. 1977) su vyru gyvena Čikagoje, sūnus Kęstutis (gim. 1980) studentas.

Duktė Vida dirba Utenos trikotažo fabrike. Buvo ištekėjusi, užaugino sūnų Vaidą (gim. 1985). Našlė. Vyras pasikorė.

Vladas, nuo pat jaunystės pasukęs kairiuoju keliu, pasak žmonių, buvo aktyvus sovietinis veikėjas, dirbo Skapiškyje „liaudies gynėju“ būstinėje, kaimo žmonių kalba vadinamoje *skrebarnia*. Baigęs mokslus po karo apsigyveno Klaipėdoje, dirbo Saugumo komitete. Vedė, susilaukė sūnaus Arvydo ir dukters Liudos. Sūnus ir duktė baigė aukštuosius mokslus: Arvydas – matematikas, Liuda – ekonomistė.

Vladas dar gana jaunas mirė apie 1965 m.

2005 m. mirus Bronei Mociūnienei, namuose šeiminkauja dabar nebeturinti valdiško darbo duktė Elvyra. Napaliukas, pagal savo metus (dabar jam 89 m.) dar labai energingas ir vikrus, gražiai darbuojasi savo sodyboje. Jo prisiminimai įdomūs ir vaizdingi.

Napalio Mociūno prisiminimai (užrašyti stengiantis išlaikyti Jurkupių kaimo šnekta)

Tevelis Marcelinas grįža iš Rusijos – nei trabas, nei nieka – aš Rusijaj gimiau – apsigjeme ganyt gyvulius Šetekšnų dvari. Makėja ir grūdais, ir pinigais – dvejus metus atitarnava, nuspirka nemažų pirtį, ti ir apsgyvenam, veliau pasistatam namus.

Ūlyčiai gryčia pre gryčias. Žiemų, kai užsnigdava, kai ataidava pūgas, tai ažuneša, būdava, sniegu lig lungų, rytais dūrys neatsidarydava, raikdava išsikast tunelius kiemi. Pavasarį, kai jau sniega apmažėdava, suveinam, būdava, vaikų pulkas pre pienines, ti pakalne nemaža, gaudavam kokias senas rages ar razvalkų ir važinėjames pakalnen. Didėsnai pusberniai atbėgi kai pastums iš užpakalia, tai pabyram kaip žirniai iš ragių. Ti pakalnej buva akmenuų krūva, tai vienu net sužeide smarkiai. Šešelgiokai broliai buva – Povilas, Petras ir Juza, pre pienines gyvena, tai Juzukų labai sužaloja, visų gyvenimų su lazdu vaikščiaja. Paskui jis išsimakina pas Stukų kriaučių kriaučium, apsiženija merginų na Skapiškia, irgi kriaučkų, ti ir apsigyvena. Pragyvena visų gyvenimų su šeimu, labai geras kriaučius buva.

A te pusberniai vienu kartų mum sodželkan inlaužė. Mes mažėsnai palingviuka ladu čiūžinėjam, a te subėga, sutrepsėja kaip kuinai ir inlaužė. Paskui patys graibe iš sodželkas, lazdas padadami traukė, a mes jau ir nama ait bijam, visi šlapi – gausma na tevu.

15–16 metų dirbdavau jau viskų. Tevelis nebebuva stipras, Rusijaj šachtos dirba 16 metų, unglį spragdina, sunku buva, paskui jau lingviau.

Letuwoj žeme na senybes buva labai prastai išdalyta – ruožas vienam kaima pakrašty, ruožas kitam, per kelius kilometrus, durnyste

kažkokia, žmanėm vargas didžiausias. Labai sunkiai gyvena žmonės. Žūsis Rygon varydava parduot. Peščiom. Ir jaučius, ir kitus galvijus, nes ti brungiau makėja. Jaučiam na ragų virvį pririšdava pre kojas, teip ir nepakeldava nabagas galvas visų kelių.

Žemes reforma Smetonas laikais buvo apskaičiuota pagal žmonių skaičių. Bednesniem da buvo pridėta daugiau. Mana tėvų šeimai buvo atmatuota 8 ha. Matininkas pasirinkdava 4 padėjėjus, darbštesnius, teisingesnius vyrus. Rubežiai ėja tiesūs, matininkai atmatava sklypus, sukase kapčius, sukala tvirtus, medinius stulpelius su išdegintu Vyčiu. Gražiai, tvarkingai padare, ilgai je tarnava, labai ilgai.

Kėlas žmones vienkiemias, sava žemen, states iš senesnių, da neblağų trabesiu ar iš nauja medžia, kas kaip turėja. Valdžia teip pat padėja. Savanoriam irgi dave žemes. Žemei esunt pre namų ūkininkaut pasdare daug lingviau, atkuta žmones. Dirba kaip kas sugebėja ir makėja. Arklines mašynas instaise ir pjavima, ir grebima. Ir kuliamasias atsirada pas didesnius ūkininkus.

Kaimi buvo pastatytas medinis piena punktas. Sudegus vėl buvo atstatytas, Marcelinas Balaišis buvo kaip ir inžinierius. Atsigavus ir žmanėm, ir gyvuliam piena pieninėn sunešdava daug. Pa 14–16 (40 litrų) bidonų gretines kasden prisukdava. Tadu tų gretinį veždava Kundrenėlias, už upes. Ti buvo pastatyta garine pienine, ti sukdava sviestų. Kubilas taks didelis, užalinis, su stikliniais lungais, matas, kai sviestas susisuka. Išplautų sviestų sukrečia gražios, kaip stiklines bačkelos. Ti pareina kake 50 kg. Blizga sviestas, kaip medus, gražu žiūrėt. Veždava kažkur, gal užsenin. Kaimynas Untanas Mačiulis paprašydava nuvežt gretinį Kundrenėlias, sunku buvo bitonai kilot, alia ti taks Matiukas pečkuriu dirba, tai jis man padėdava, labai geras vyras buvo.

Griaustinis dažnai namus uždegdava. Vilkas klaimų venais metais sudegina, atsistate, tai pa paras metų ir vėl uždege. Ir Gedraičių už gelžkelia du kartus gurbas dege na griaustinia.

Makykla, kiek atamenu, pirmutine buvo Grigaliūna (paskui Mykoliūna, dabar Ruželas, ta pati sadyba) namuos. Valdžia jam gerai sumakėja už namus ir žemių ir inrengė makyklų, a anas nuspirka žemių ti, kur dabar Panemunėlia linų fabrikas, daug pigiau, jam labai pasiseke. Pirmas mokytojas, regis, buvo Marcinkevičius, jaunas vyras, paskui vyresnis su šeima, da paskui Cicėnas, pa ja Čiurlys.

Pranas Mačiulis labai narėja, kad makykla būtų arčiau Jurkupias, praše ūkininkus, kad visi ja sumanymų parimtų ir makykla buvo atkelta ja namuos.

Juozo Mociūno šeima

(apie 12 ha žemės), už upės tarp Jurgio Vilio ir Kazio Rudoko sodybų

Juozas Mociūnas (1888–1952) vedė Zosę Našlėnaitę (gim. 1899) iš Totōrių kaimo nuo Skāpiškio. Juozui ir Zosei 1922 m. gimė duktė Genovaitė, 1927 m. – sūnus Povilas. Genovaitė, ištekėjusi už Vlado Sadaunyko, apsigyveno Rokiškyje. Užaugino sūnų Juliu. Sunkiai pasiligojusi ant patalo išgulėjo apie 6 metus, slaugoma vyro Vlado. Mirė 1999 m. Vladas mirė 2002 m. Sūnus Julius vedęs, užaugino dukrą Jurgitą ir sūnų Rolandą. Jurgita šiuo metu užsienyje.

Povilas vedė Birutę Petrylaitę (gim. 1932) iš Salų parapijos Verksnionių kaimo. Birutė buvo siuvėja. Povilui ir Birutei 1959 m. gimė duktė Elvyra, 1963 m. – duktė Alfreda.

Elvyra ištekėjo už Povilo Povilausko iš Šetekšnių k. Jiedu pasistatė namus Krėlyuose. Povilui ir Elvyrai 1982 m. gimė sūnus Ramūnas, ir 1983 m. – dvynukai Alvydas ir Gitana. Ramūnas ir Alvydas dirbo įvairius darbus, Gitana ištekėjusi už Egidijaus Adomėno, augina 2 sūnelius: Martyną (gim. 2004) ir Pijų (gim. 2006). 1998 m. Elvyros vyras Povilas pasikorė. 2007 m. Elvyros sūnus Alvydas žuvo avarijoje.

Alfreda ištekėjo už Andriaus Gailos. Alfredai ir Andriui 1991 m. gimė duktė Viktorija. Alfreda su Andriumi išsiskyrė. Andrius paliko šeimą. Pastaraisiais metais Alfreda su Viktorija dirba Airijoje. Po šešerių metų Andrius į šeimą grįžo.

Birutė daug metų dirbo Panemunėlio geležinkelio stoties pašte laiškanėse. Povilui teko dirbti ir kolūkio brigadininku (neilgai), ir lauko darbininku. Kolūkio laukuose pasirodžius traktoriams Povilas tapo traktorininku. Dalyvaudavo rajoninėse artojų varžybose, laimėdavo prizines vietas, neretai ir pirmąsias. Teko dalyvauti ir respublikinėje artojų šventėje. Prasidėjus melioracijai pasistatė namus Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, ten dabar ir gyvena su žmona Birute.

*Sėdi (iš kairės):
Alfreda Mociūnaitė,
Genovaitė
Sadaunykienė
(Mociūnaitė), Elvyra
Mociūnaitė ir Zosė
Mociūnienė; stovi
(iš kairės): Vladas
Sadaunykas, jo
sūnus Julius,
Birutė Mociūnienė
(Petrylaitė) su vyru
Povilu. 1965 m.*

*Birutės ir Povilo
Mociūnų bendro
gyvenimo 25-metis.
1978 m.*

Prano Mociūno šeima

(apie 10 ha žemės), prie pat Gučiūnų greta Jurgio Rudoko sodybos

Mociūnai: Antanas, Julijona, Veronika, Marijona ir Emilija tikriausiai buvo Prano seserys ir broliai. Apie juos žinių nėra. Kaimo žemės suskaldymo viensėdžiais plane jų vardų pažymėta žemė atiteko Pranui (tikriausiai – Prano sūnui Jonui). Prano žmona – Teklė Mociūnienė (1896–1986).

Prano ir Teklės vaikai: Stasė (apie 1920–2002), Petras (1922–1993), Antanas (1924–1964), Janė (apie 1932–1994), Vanda (apie 1934–?), Jonas (gim. 1936).

Stasė buvo ištekėjusi už Povilo Rudoko, vadinto *Aficieriumi*. Kai Stasė apsvogė ir pateko į kalėjimą, vyras su ja išsiskyrė ir vedė kitą. Stasė daug metų gyveno kažkur Rusijoje, grįžusi ištekėjo už Laurinonio, gyveno Bajoruose, ten ir mirė. Užaugino 4 sūnus: vienas Bajoruose gyvena, 2 Rokiškyje, o dar vienas nežinia kur.

Janė buvo ištekėjusi už Jurgio Tumonio iš Gučiūnų. Jurgiui pasikoręs ištekėjo už Čelkio. Gyveno Rokiškyje. Mirė neaiškiais aplinkybėmis – sudegė. Turėjo 5 vaikus, 3 mirė maži, užaugo Linas ir Algis.

Vanda nutekėjo į Kupiškio rajoną, už senyvo našlio. Turėjo 2 vaikus – sūnų ir dukrą. Sūnus nesveikas. Vanda mirė Kupiškio pensionate.

Petras susituokė su Aldona Vilyte. Apie jų šeimą aprašyta Vilių šeimos apraše.

Antanas susituokė su Elena Dilyte (1925–1998) iš Joneliškių kaimo. Elena, baigusi mokytojų seminariją, 1948 m. mokytojavo Jurkupių pradinėje mokykloje. Elenos motina Dilienė už ryšius su partizanais buvo persekiojama, slapstėsi, o Elena kaip nepatikima buvo atleista iš mokytojos pareigų. Daug metų ji dirbo mokykloje sarge. Antanas buvo labai darbštus. Pasistatė namus Kazio Banio kaimynystėje, kitoje kelio pusėje, buvusioje Banio giminaičio sodybvietėje. Kazys Banys už tai labai ant jo pyko. Antanas labai mėgo stikliuką, per tai ir mirė 1964 m. Elenai teko vienai užauginti ir išleisti į mokslus abi dukreles – Danutę (gim. 1950) ir Sigutę (gim. 1952). Danutė baigė Panevėžio politechnikumą, po to – VU Ekonomikos fakultetą. Dirbo Telšiuose. Dabartiniu metu – Kupiškio UAB vyr. finansininkė. Ištekėjusi už Aniceto Bytauto, kuris yra baigęs Žemės ūkio universiteto Hidromelioracijos fakultetą, dabar

Panemunėlio seniūnas ir stambus ūkininkas, valdantis 50 ha nuosavos ir 80 ha nuomojamos žemės ir užsiimančias augalininkyste. Jų duktė Viktorija (gim. 1981) baigusi KTU, dirba ir gyvena Kaune. Ištekėjusi. Vyras Daivaras Rekerta (gim. 1978) taip pat baigęs KTU, dirba programuotoju. Duktė Aurelija (gim. 1984) mokosi Klaipėdos universitete, auginą dukrą Armantę (gim. 2004).

Elena ir Antanas Mociūnai. 1949 m.

Sigutė (gim. 1952) baigė Telšių taikomios dailės technikumą. Dailininkė. Dirba mokykloje Juodupėje. Užaugino sūnų Haroldą. Išsiskyrusi. Sūnus Haroldas Saniukas vedęs, auginą dukreles – Agnę ir Gabiją, dirba UAB Lašuosė administratoriumi.

Jonas susituokė su Vanda Puipauskaite (gim. 1943) iš Kupiškio rajono Júodpėnų kaimo. 1971 m. gimė sūnus Laimutis, 1977 m. – Vidas. Prasidėjęs melioracijai Jonas pasistatė namus Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, ten ir gyvena su žmona ir sūnumis. 2007 metais Vidas vedė jurkupietės Irenos Kazlauskienės (Šešelgytės) sūnaus Redžio našlę.

Antanas ir Petras Mociūnai dar buvo paimti į karą. Buvo pasiekę Karaliaučių. Nors kautis nebeteko, bet sovietų pergalės dienos proga buvo apdovanoti medaliais.

Pokario metais tėvas Pranas Mociūnas susisprogdino per kvailą smalsumą. Tai įvyko sekmadienį, per pačias šv. Mišias.

Petro Mociūno šeima

(apie 12 ha žemės), tarp Petro Stuko ir Jono Stuko (Vincuko) sodybų

Petras (1891–1956), Marijona (1906–1988).

Petro tėvas Kazys buvo vedęs Oną Balaišytę iš Svėdasų parapijos Vaitkūnų kaimo. Mociūnų sodyba buvo senoj ulyčioj prieš pieninę. Po žemės reformos jų sodyba atsidūrė arčiau prie Gučiūnų. Kazys turėjo brolių Viktorą, kuris buvo išvažiavęs uždarbiauti į Ameriką. Grįžęs į Jurkupius mirė pas sūnėną Petrą. Kazio ir Onos šeimoje užaugo du sūnūs: Alfonsas, Petras ir trys dukros: Konstancija, Karolina ir Anelė. Alfonsas buvo šiek tiek prasilavinęs, nusipirko gražų ūkį, vedė ir iki mirties gyveno savo namuose netoli Kamajų. Turėjo du sūnus ir dvi dukras, kurie ir dabar gyvena nenutolę nuo savo gimtinės. Konstancija ir Karolina išvažiavo į Čikagą, ten sukūrė šeimas, gyveno ir mirė. Anelė ištekėjo į Gučiūnų kaimą už Sapkos. Turėjo sūnų Joną, kuris mirė jaunas (užsimušė važiuodamas dviračiu), ir dukterį Konstanciją, kuri buvo ištekėjusi už Antano Repšio. Vaikų nesulaukė. Gyveno Salose. Antanas dirbo pieninės vedėju. Vėliau išsikėlė į Panevėžį. Dabar abu jau mirė.

Petras vedė Marijoną Leonytę iš Stukonių kaimo. Petru ir Marijonai 1942 m. gimė duktė Rima, 1948 m. – sūnus Bronius. Rima baigusi Maisto pramonės technikumą, neakivaizdžiai – Salų žemės ūkio technikumą ir VU, kuri laiką dirbo Panevėžio duonos kombinate technologe, vėliau – visuomeninio maitinimo valgyklos

vedėja, Projektavimo institute – profsąjungos pirmininke. Rima ištekėjo už Vlado Žmuidos, kuris yra baigęs KPI Mechanizacijos fakultetą. Jiems 1967 m. gimė duktė Asta. Dėl nesutarimų šeimoje Rima išsiskyrė su vyru ir dukrelę Astą nuo 7 metų išaugino viena. Asta ištekėjo už veterinarijos gydytojo Romo Beinoriaus. Asta dirba medicinos punkte felčere. Jiems 1991 m. gimė sūnus Žydrūnas. Beinoriai gyvena prie Panevėžio, Tiltagaliuose.

Nuo 1993 m. Rimos gyvenimo draugas – Petras Vaičiulėnas. Nors jau galėtų valgyti ir pensininkų duoną, bet dar nerimsta – turi savo verslą.

Bronius baigęs Vabalninko žemės ūkio technikumą, gyvena Rokiškio rajone, Bernotiškio kaime, dirba geležinkelio mechaniku. Vedęs. Su žmona Regina Mociūniene (Černiūte) užaugino dvi dukras: Liną ir Vilną. Lina baigusi prekybos mokyklą, jau daug metų dirba Airijoje. Vilma gyvena Vilniuje, dirba vadybininke.

Ignoto Motiuoko šeima

(apie 8 ha žemės), tarp Juozo Rudoko ir Marcelino Mociūno sodybų

Ignoto Motiuoko šeimoje užaugo sūnūs: Romas, Pranas ir dvi dukros – Elvyra ir Liuda. Pranas išvyko į Ameriką. Romas 1947 m. buvo Panemunėlio apylinkės pirmininkas, o jo draugas Petras Motiukas iš Ažumiškių kaimo – sekretorius. Juos abu sušaudė partizanai pas Joną Mikulį Lukiškių kaime. Romo žmona Ona Šešelgytė su sūnumi Stasiu sudegė pas Bieliauskus. Liuda ištekėjo už Jono Lapės, aprašyta atskirai. Elvyra gyvena Panevėžyje.

Prano Nakučio ir Antano Nagurkos šeimos

(apie 20 ha žemės), tarp Jono Stanioko ir Juozo Stasiūno sodybų

Vidury Jurkupių kaimo, atokiau nuo vieškelio, akį patraukia didelių medžių apsupta Nagurkų sodyba. Jos ramybę saugo senas kryžius. Kadaisė tai buvo Prano ir Domicėlės, vadintos Damute, Nakučių, valdžiusių apie 20 ha žemės, ūkis. Prano tėvai turėjo 5 vaikus – tris dukras ir du sūnus: Juozą ir Praną. Juozas išvyko į Ameriką, Pranas carinės Rusijos laikais buvo baigęs pradžios mokyklą ir dėl savo gražios rašysenos nepriklausomos Lietuvos kariuomenės štabe dirbo raštininku. Grįžęs iš kariuomenės vedė Damutę, išpasogino ir išleido už vyrų seseris ir, būdamas labai energingas bei darbštus, ėmėsi plėsti savo ūkį, statėsi naujus tvartus, klojimą. Bet gražius jo planus sugriovė sovietinė okupacija. Pranas buvo prisipirkęs daug vinių savo statyboms, o po karo krautuvėse jų nebuvo, todėl jis likusias vinis (keletą dėžių) padovanojo Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje statomai mokyklai ir už tai gavo padėką – medalį.

Kai jų šeimą rengėsi vežti į Sibirą, jis susirado kažką iš vyresniųjų valdžios atstovų ir sako: „*Gražinu ir medalį, jeigu jau taip...*“ Tuokart jų neišvežė, bet padėtis buvo itin nesaugi. Neilgai trukus Jono Stuko (*Vincuko*) iniciatyva buvo „išbuožinti“, jų turtas nacionalizuotas, todėl Pranas su žmona, bijodami žiauresnio susidorojimo, patraukė į Panevėžį ir daug metų slapstėsi. Taip jiems ir nebebuvo lemta sugrįžti į savo namus. Juose kurį laiką buvo pradžios mokykla. Kaimynystėje gyvenusi Antano Nagurkos šeima tais sunkiais laikais kaip įmanydama jiems padėjo, jų santykiai

*Domicelė ir
Pranas Nakučiai.
Apie 1936 m.*

buvo labai draugiški, bemaž giminiški. Vėliau mokykla buvo perkelta į Nagurkų namus, o Nagurkų šeima apsigyveno Nakučių sodyboje. Vėlesniais metais, kai jau buvo įmanoma, Nakutis susigražino savo tėviškę ir testamentu paliko Antanui Nagurkai. Pats Pranas su Damute jau nebesiryžo grįžti atgal, kur kadaise, būdami jauni ir stiprūs, su didelėmis viltimis pradėjo bendrą gyvenimo kelią. Vaikų jie neturėjo.

Antanas Nagurka (1924–2003) buvo be galo darbštus ir sumanus, prikėlė sodybą naujam gyvenimui. O kryžiaus, rymančio prie namų, istorija tokia: sovietiniais metais kolūkio pirmininko komunisto A. Macijausko ir jo bendraminčio šetekšniečio K. S. iniciatyva kryžius buvo nudažtas ir įmestas į Šetekšnos upę. Kai Nagurkos šeima apsigyveno šioje sodyboje, jiems nedavė ramybės kryžiaus likimas. Emilija Baniienė parodė, kur paskandintas kryžius. Jis buvo ištrauktas iš upės ir pastatytas į savo vietą. O kryžiaus niekintojams likimas atsekėjo vienodai – per nelaimingus atsitikimus jie neteko dešiniųjų rankų. Abu.

Antanas Nagurka buvo labai veiklus ir energingas. Daug metų dirbo Jurkupių pieno punkto vedėju, jo pastangomis pieninės pastato patalpose buvo atidaryta parduotuvė, kurioje jis daugelį metų dirbo. Pas jį buvo galima užsisaityti norimą prekę, jis sugebėdavo ją gauti (jei tik ją iš viso buvo galima kur nors gauti tais sunkiais deficito laikais). Antanas turėjo verslininko pašaukimą, tik sovietiniais metais tuo sugebėjimu nebuvo leidžiama naudotis. Dirbo kolūkio statybos brigadininku. Buvo įsidarbinęs

Nakučiai su giminėmis. Iš kairės: Prano Nakučio sesers duktė Birutė Rajeckienė, Pranas ir Domicelė Nakučiai, Vijolė Nagurkaitė ir Vijolė Rajeckaitė. Apie 1960 m.

*Nakučių, o vėliau
Nagurkų sodyba.
2006 m.*

ir rajono kooperatyvo sandėlininku, norėjo į Rokiškį pasiimti ir žmoną Anele (gim. 1924), bet jai nesutikus važiuoti į miestą grįžo į kaimą. Lietuvai atgavus nepriklausomybę ėmėsi ūkininkauti, buvo kupinas vilčių ir įvairiausių sumanymų, bet nepagydoma liga nutraukė jo gyvenimo giją.

Anei ir Antanui 1950 m. gimė dukra Nijolė, 1953 m. – Vijolė ir 1958 m. – Alė.

Nijolė, baigusi Kauno politechnikos institutą, dirbo Rokiškio mašinų gamykloje.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę pradėjo dirbti Panevėžio teritorinėje muitinėje, ten ir dabar dirba. Ištekėjusi už Juozo Jančiūros, užaugino sūnų Marių, kuris, įgijęs aukštąjį pedagoginį išsilavinimą, dirba autoservise direktoriaus pavaduotoju. Vedęs, žmona Danguolė taip pat turi aukštąjį išsilavinimą.

Nenusisekus santuokai Nijolė su vyru išsiskyrė.

Vijolė, baigusi Aukštesniosios muzikos mokyklos dainavimo klasę, nuo 1976 metų pradėjo dirbti ansamblyje „Lietuva“ ir taip ištisus 31 metus garsino Lietuvos vardą visame pasaulyje ir džiugino kiekvieno lietuvių širdį. Ištekėjusi už Mykolo Etevičiaus, Nelės Paltinienės brolio, užaugino dvi dukras: Živilę (gim. 1979) ir Akvilę (gim. 1990). Živilė baigusi VU Filologijos fakultetą, dirba Vilniuje, Kultūros centre. Akvilė mokosi.

Šiuo metu profesionalams dainininkams užtenka 30 metų darbo stažo. Vijolė, užsitarnavusi vadinamąją rentą, grįžo į tėviškę pas mamą. Toli gražu ne

*Iš Šetekšnos ištrauktas ir atstatytas kryžius.
2006 m.*

Nagurkų sodyboje. Iš kairės: Antanas Nagurka, Birutė Rajeckienė, Anelė Nagurkienė ir Vladas Rajeckas. Apie 1996 m.

kiekvienas nori, o tuo labiau išdrįsta, keisti savo jau įprastą miestietišką gyvenimą su įvairiais patogumais į gimtojo kaimo ramybę ir tylą. Vijolė išdrįso ir jaučiasi laiminga.

Alė, baigusi Vilniaus pedagoginį institutą, pagal paskyrimą dirbo Marijampolės vidurinėje mokykloje. Kurį laiką buvo išvykusi ir į užsienį. Pastaruoju metu mokytojauja Panevėžyje.

Ir dabar graži Nagurkų sodyba vidury kaimo visą vasarėlę iki vėlaus rudens skendi gėlynuose, išpuoselėta darbščių Nagurkų šeimos rankų, apsupta didžiulių medžių, saugoma senojo kryžiaus.

Antano Pretkaus šeima

(apie 8 ha žemės), tarp Antano Mačiulio ir Stasio Lapės sodybų

Žmona Konstancija Lapytė, Jono Lapės sesuo. Antanas – Povilo Pretkaus

Akvilė Etevičiūtė su Salagirio miške pririnktais baravykais. 1999 m.

pusbrolis. Antanas ir Konstancija turėjo 6 vaikus. Viena mergaitė nuskendo. Pretkų žemę apie 1932 m. nupirko Pranas Stukas, Pretkai išvažiavo į Kupiškį. Dvi mergaitės peršalo, susirgo plaučių uždegimu ir mirė viena po kitos. Tėvai pamėgo alkoholį, sūnus Antanas nusišovė, Juozas pasikorė. Tėvai mirė.

Mažosios Jadvygos likimas nežinomas.

Povilo Pretkaus šeima

(apie 10 ha žemės), tarp Antano
Žvirblio ir Prano Rudoko sodybų

Povilo seserys (regis, dvi) išvažiavo į Ameriką, sesuo Marcelė ištekėjo už Mykolo Vaitoškos į Šetekšnių kaimą, Marijona – už Kilo netoli Salų. Povilas taip pat buvo išvažiavęs į Ameriką, tik neilgam. Broliui žuvus kare, namuose nebebuvo kam ūkininkauti ir Povilas turėjo grįžti į tėvų namus.

Povilas (1882–1971) vedė Anelę Jurkšaitę (1892–1977), Juozo Jurkšto seserį.

Povilui su Anele 1917 m. gimė duktė Elena, 1921 m. – Liuda, 1927 m. – Genovaitė, 1929 m. – sūnus Kazimieras ir 1933 m. – duktė Irena.

Elena ištekėjo už Povilo Rudoko (gim. 1918), kuris gyveno Užumiškių kaime, visai šalia Jurkupių kaimo. Povilas buvo „liaudies gynėjas“ – *skrebas*. Per gaisrą, po kurio pienininkė Ona Šmatavičiūtė smarkiai apdegusi mirė, Elena taip pat buvo labai apdegusi. Elena su Povilu apsigyveno Skāpiškyje. Povilas dirbo kolūkio pirmininku, vėliau brigadininku.

Povilui su Elena 1945 m. gimė dukrelė Danutė (1946 m. mirė), 1947 m. – sūnus Donatas ir 1948 m. – sūnus Ričardas. Vaikams paūgėjęs šeima iširo, Povilas išėjo iš namų. Užaugęs Donatas vedė Genutę Zavadžiūtę. Donatui ir Genutei gimė trys dukros: Rasa, Vilma ir Audra. Rasa su vyru ir dviem dukromis – dvynukėmis gyvena Airijoje, Vilma – Vilniuje, taip pat ištekėjusi, turi dukrą ir sūnų. Audra, jaunystėje susilaukusi dukrelės, dabar laimingai ištekėjusi, turi dar vieną dukrą ir sūnų.

Donatas su žmona išsiskyrė. Gyvena Skapiškyje, motinos namuose (Elena mirė 2003 m.) su drauge, su kuria augina dukrą. Labai darbštus, ūkininkauja ir dirba sargu.

Buvusi Donato žmona Genutė gyvena Rōkiškyje.

Antras Povilo Rudoko sūnus Ričardas taip pat gyvena Rokiškyje. Stambus verslininkas. Iš pirmos santuokos turi sūnų Ramūną (gim. 1969) ir dukrą Daivą (gim. 1971), iš antros santuokos – sūnų Sigitą (gim. 1983). Ramūnas mums visiems labai gerai žinomas kaip talentingas, populiarus kino ir teatro aktorius, televizijos laidų žvaigždė. Daiva dirba Rokiškio psichiatrinės ligoninės apsaugoje. Sigitas baigė teisę Vilniaus M. Romerio universitete.

Liuda ištekėjusi už duokiškėno Juozo Karalevičiaus, užaugino dukrą Ramunę, kuri gyvena Vilniuje, dirba Greitosios pagalbos felčere. Šeimos neturi. Liuda visą gyvenimą dirbo Utenos trikotažo fabrike. Su vyru išsiskyrusi, gyvena Utenoje.

Genovaitė ištekėjusi už Gintaro Skipskio, užaugino dvi dukras: Virginiją ir Laimą. Virginija ištekėjusi, turi sūnų (gim. 1988) ir jaunesnę dukrą. Laima ir Virginija su vyru bei sūnumi uždarbiauja Airijoje.

Genovaitė su Gintaru kurį laiką gyveno Vaduvosė, vėliau apsigyveno Augustināvos kaime. Genovaitė mirė 1982 m. Palaidota Jurkupių kapinėse. Gintaras gyvena vienas.

Kazimieras vedęs Antaniną Pretkutę, daug metų gyveno Vaduvose ir kitur. Vaikų nesusilaukė. Išsiskyres su žmona, grįžo į tėvų namus. Gyvena vienas. Ūkininkauja.

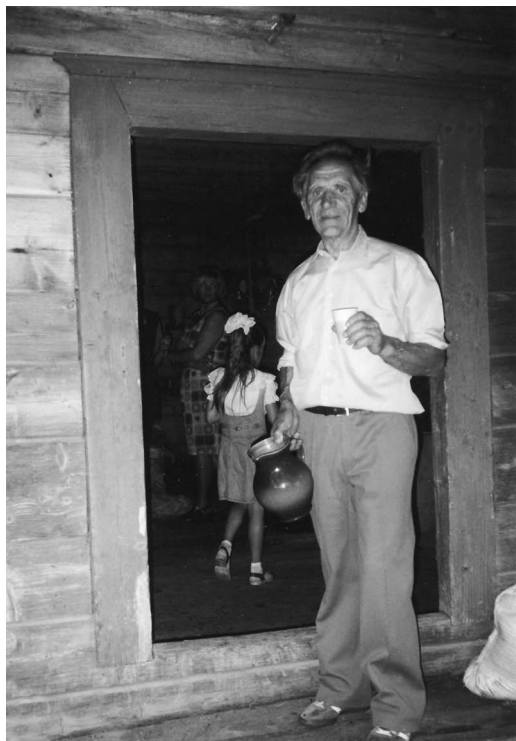
Irena ištekėjusi už Ramanausko, užaugino sūnų Artūrą ir dukrą Vijolę. Artūras vedęs. Žmona Dana mokytojauja Ignalinoje, Artūras su sūnumi Mindaugu dirba Airijoje statybose. Vijolė baigusi aukštąjį mokslą, dirba Vilniuje. Ištekėjusi, augina dukrą Eglę. Irena gyvena Aleksandravėlyje. Pasiligojusi – silpnai girdi ir mato. Vyras miręs.

Liudos Karalevičienės (Pretkutės) prisiminimai

„Jurkupių kaimas buvo didelis – apie 40 vieniškių, žmonių kiekviename kieme po 5–8 šeimos narius. Visi tilpo ant vieno pečiaus – susiglausdavo, nesipykdavo. Visi norėdavom susilt, po to eidavom į lovas gult. Arba į šaltą seklyčią – kamarą. Sienos braška nuo šalčio, o mes po duknom gulim, gal ir geriau užsigrūdinę visi buvo nuo darbų ir vargų. Nesaldus buvo ir prie Smetonos gyvenimėlis – vieni ėjo tarnaut, kiti savo žemelę kniso. Mūsų kaime beveik visi buvo vidutiniokai. Gal tik bent du vieniškiečiai buvo valakiniai. Buvo ir visai biednų. Vėliau jiems davė po du hektarus žemės, atskirtos nuo pono Obelevičiaus, dvaru vadinamo, ir pavadino tuos žmones Užumiškių kaimu. Pravarde dar jiems buvo išgalvota „Klaipėda“. Vaitoška apsivedė tą Obelevičiūtę ir, jo nedaliai, užėjus sovietam ji išvežė Sibiran. Tikriausiai dėl didesnio žemės ploto vežė, nes tas jų „dvaras“ apleistas buvo.

Jurkupiūs nebuvo nei pijokų, nei laidokų, visi sugyveno. Jei pasipykdavo kas, tai trumpam. Nebuvo ir vagių. Išeidavom į laukus dirbt, trobos likdavo nerakintos. Uždedi, būdavo, šluotražį, atžymi, kad nieko nėra, ir niekas nedrįsdavo eiti vidun.

Prieš karą jaunimas šoko – vakaruodavo. Ar mokytas, ar prastas, ar bagotas, ar biednesnis – nė vienas nebuvo skiriamas. Visiem užteko vietos. Vaidinimus su mokytojais ruošdavom, į gegužines pamaldas (mojų) eidavom, po maldų dainos, šokiai. Buvo linksma, tik neilgai. Mūsų kaime buvo 28 merginos, beveik tokio lėkimo, mano metų, nuo 20 iki 30 metų. Visos buvo savotiškai gražios, visas iššokindavo berniokai. Aš sakydavau: „Jeigu aš norėsiu, tai nėra tokio, kad manęs nepašokintų.“ O vieną kartą taip atsitiko, kad skaudulys liko visam gyvenimui – nesutikau su juo pašokt, tai iš keršto išgal-

Kazys Pretkus prie savo gryčios. 2000 m.

vojo baisų, politišką šmeižtą, kurio atleist niekad negalėjau, nes visai nekaltai buvau apjuodinta daugelio žmonių akivaizdoj.

Aš ir visa mūsų šeima stengėmės niekur nesikišt, neteist nieko, tegu Dievas teisia, tik nelaimingus apverkdavom. O atėjo toks laikas užėjus sovietam, varė visus į kolūkius. Eit nenorėjom. Tai ėjo su šautuvais, liepdavo pasirašyt, kad atsikai stot į kolūkį. Mūsų visi jaunieji atsakėm, o tėvai, kaip ir visi, įstojo. Buvo kalbų, kad va, jis norėjo, jis pirmas įsirašė. Tai tikra netiesa. Ir tas, kuris visai mažai žemės turėjo, irgi nenorėjo. Reikia logiškai pagalvot, kas gali norėt – atėmė žemę, gyvulius, visus padargus ir dalį trobesių, reikėjo duoti sėklos apsėt, apsodint kolūkio žemei ir buvo nežinia, koks bus tas tolimesnis gyvenimas. O buvo toks – už darbadienius kiekvienas gavo po kelis šimtus gramų grūdų, už visus metus – pusmaišį. Karvytę vieną tebuvo galima laikyt. Buvo žmonių, kurie turėjo po kelis mažus vaikus. Tai ką jiems daryt? Ir ėjo žmonės į kolūkio laukus, parsinešdami kas ką, gindavos nuo bado. Nustipus Stalinui palengvėjo gyvenimėlis, kūrėsi gyvulių fermos, visokių mechanizmų atsirado, tapo lengviau darbus nudirbt. Ir už darbą pradėjo mokėt daugiau.

Buvo labai baisūs laikai. Visai nereikalingai žmones trėmė į tolimus Rusijos pakraščius. Buvo ir kitas teroras užėjęs, vokiečiai irgi gaudė žmones, jaunus vežė į savo šalį darbams, ėmė gerus arklius. Buvo ir mūsų sartelis užrašytas, tik gerų veterinarų dėka išliko. Seniūnas tuo laiku buvo Petras Karpavičius, užrašė keletą žmonių į Saksoniją darbams: mano seserį Genovaitę, Jurkšto Bronę, Bieliauskaitę Emilę. Jos kavojosi ir išliko.

Liudos Karalevičienės
(Pretkutės) 80-metis
gimtojoje sodyboje.
2001 m.

Žydų irgi baisus buvo šaudymas.

Per karą išsiskirstė visi buvę draugai. Vieni išėjo „liaudies gynėjais“, vadinamaisiais skrebais, kiti – į mišką. Visi kavojos kaip tik išmanė, nes niekas nenorėjo eit kariaut. Po to susipyko, prisidėjo dar visokie asmeniškumai ir net tarp draugų atsirado nesantaika.

Ir vieną baisią dieną atėjo žinia, kad iššaudė daug miške buvusių partizanų. Tai baisu ir apgailėstautina, kad buvo išžudyta tiek daug jaunų vyrų mūsų Lietuvos. Labai jaudinosi mūsų šeima ir aš pati, kad gerieji vyrai žuvo ir teks tekėt už tokių, kokie liko.

Pieninė statyta apie 1925–1926 m. Visi gyventojai dėjo pinigų ir statė savo lėšom. Anksčiau veždavo pieną į Kandrėnėlių pieninę. Ten separuodavo grietinę, o liesą atveždavo atgal. Kandrėnėlių pieninei priklausė ir buvo išrinktas valdybon Jonas Stukas. Tiltas taip pat statytas apie 1926–1927 m. Tiltu statybai davė ir valdžia pinigų, ir žmonės prisidėjo. Užėjus karui tiltą susprogdino. Rodos, vokiečiai.

Punkto vedėjos buvo Žeizytė iš Žiobiškio, Malalytė iš Kandrėnų, G. Peldžiūtė iš Ažumiškio. Šmatavičiūtė Ona pieninėj ir gyveno ant aukšto. Sudegė. Pylė benzuolį į degančią lempą ir užsidegė. Mirė Rokiškio ligoninėj. Ištiko stabligė. Kartu apdegė ir mano sesuo Elena, tai aš jas ir slaugiau. 10 dienų be poilsio išbuva. Šaukė, rėkė. Apdegimas labai skausmingas – baisu.

Gal apie 1922–1923 metus žmonės iš kaimo buvo keliami į vienkiamius. Kaime gyveno grytelė prie grytelės, o žemės rėžiai buvo laukuos. Smetoninė valdžia numatė, kad šitaip bus patogiau, ir atmatavo matininkai, kiek kam turi priklausyt. Ten ir statėsi trobas. Daugelis neturėjo lėšų, tai skolinosi iš bankelio. Litas buvo brangus, reikėjo didelius procentus mokėt bankui.

Tas kelias, kur dabar eina per kaimą, tai ūkininkų rankom padarytas. Nuo Panemunėlio per Juřkupius ir Gučiūnus į Kāmajus tai ir mano prakaitėlio yra pridėta. Kai vienkiamius išdalino, tai jokių kelių nebuvo, buvo dirva, bala. Valdžia nutiesė kelią ir įsakė visiems žmonėms, kurių žemė ribojasi su tuo keliu, iškasti vieno metro pločio ir pusės metro gylio griovį, pririnkti akmenų, kurių tuo metu netrūko dirvoose, išgrįsti kelią ir užpilti žvyru. Taip ir padarė kelią – vieškelį žmonių rankos. Aš tuo laiku labai jauna buvau, bet kadangi mus mažus labai spaudė prie darbo, tai teko ir man grįst tuos vieškelius.

Valdžia smarkiai spaudė, kad laiku būtų atsiskaityta su visais uždėtais mokesčiais, žemės, trobų, gyvulių draudimu, kad visur būtų švara. Dabar tai palaida bala, demokratija, kas nori – vagia, muša, geria. Mes nepriaugę prie tvarkos. Reikia šiuo metu demokratijai labai kietos rankos ir protaujančių valdytojų. Man šešiolikos metų su tėvuku teko kasti labai gilų šulinį, nes samdyt nebuvo iš ko. Nedirbsi – sulauksi varžytinių. Dabar visi gali laisvai mokytis, dirbt ir pragyvent.

Į mokyklą tai aš ėjau pas Mikoliūną iš karto. Mokykla buvo pavadinta Lukiškių. Iš pradžių buvo mokytojas Cicėnas, vėliau, rodos, Marcinkevičius, bet neilgai. Jį iškėlė. Aš baigiau 4 skyrius prie Čiurlio. Vėliau kitoje mokykloje buvo Meilutė, Ragelis.

Kryžių susidėję pinigus statė ir pirkto Jurkupių gyventojai. Jis buvo nutrauktas pas Stuką į kiemą, nes kai pradėjo art traktoriais, bijojo, kad neišverstų. Kai atgavom nepriklausomybę, tada kryžių vėl atgal atstatė Nagurka, Pretkus, Nakutis. Aš kryžių labai puošiau: vainikėlius pindavau ir gėlėm sodindavau, kai dar buvau namuose Jurkupiuose.

Bažnyčiai kasmet atiduodavom rinkliavą ir pinigais, ir grūdais. Iš Jurkupių visi ėjom į Salas. Salų kapinėse yra palaidota mano bobutė ir dėdė Jurkšto Benediktas, Ona, Karolina, mano tėvuko sesuo Marijona Kilienė. Buvo toks įsitikinimas, kad parapijos kapinėse garbingiau – švenčiau. O dabar matosi, kad Jurkupių kapai gražiausi.“

Kazimiero Rudoko šeima

(apie 14 ha) žemės, už upės prie Juozo Mociūno sodybos

Kazimiero sūnus Jonas Rudokas su žmona Emilija Petrauskaite iš Šetekšnių k. turėjo sūnų Vitalį (1921–2001).

Vitalio žmona – Aldona Pretkutė iš Kandrėnų (1924–2001).

Aldonai ir Vitaliui gimė trys sūnūs: 1954 m. – dvyniai Vytautas ir Tautvilis ir 1957 m. – Jonas.

Tautvilis gyvena Kupiškio r. Virbališkiuose. Turi dukrą. Žmona, dirbusi Kupiškio ligoninėje sesele, mirė per nelaimingą atsitikimą.

Vytautas po armijos iš Rusijos buvo atsivežęs žmoną, daug vyresnę už save. Vėliau su ja išsiskyrė ir vedė Gendrą Tamošiūniene, kilusią nuo Pandėlio, kuri laiką dirbusią Augustinavos kaime. Dabar abu su žmona Gendra gyvena prie Pandėlio.

Jonas, baigęs Konstantinavos profesinę mokyklą, dirbo kolūkyje traktorininku, vėliau – galvijų fermoje. Vedė Elvyrą Žvirblytę (gim. 1962) iš Anykščių. Jonui ir Elvyrai 1980 m. gimė sūnus Rolandas, 1982 m. – dukra Aušra.

Rolandas dirba Rokiškyje, parduotuvių apsaugos tarnyboje, vedęs, augina sūnų Eriką. Aušra ištekėjusi už Audriaus Janušonio, augina dukrelę Pauliną. Gyvena Rokiškyje.

Elvyra ir Jonas Rudokai su vaikais – Rolandu ir Aušra. Apie 1989 m.

*Vitalio Rudoko
laidotuvės. 2001 m.*

Jonas ir Elvyra Rudokai gyvena Jurkupių kaime, buvusioje Jono Stuko sodyboje. Ūkininkauja.

Vitalis, be kitų pravardžių vadintas ir Vitka, dirbo brigadininku, fermos darbininku ir pan. Ir Vitalis, ir jo žmona Aldona mirė tais pačiais 2001 m.

Benedikto Rudoko šeima

(apie 3 ha žemės), tarp Prano Rudoko ir Prano Mociūno sodybų

Benediktas Rudokas (1887–1961), žmona Ona Rudokienė (Kinderaitė) (1902–1969).

Benedikto Rudoko tėvas buvo vedęs du kartus. Su pirmąja žmona turėjo du vaikus: Benediktą ir Oną, kuri nutekėjo į Pāvenčius. Pirmajai žmonai mirus vedė antrą kartą. Su antrąja žmona turėjo 3 sūnus: Jurgį, Kazį ir Kostą. Kazio vardu buvo žemė, kur gyveno Jurgis. Kazys ir Kostas iš Jurkupių kaimo išvyko. Benediktas grįžo iš Pirmojo pasaulinio karo be kojos, invalidas. Tapo kaimo batsiuviu (*šiaučiumi*). Su šalia gyvenančiu broliu Jurgiu bemaž nebendravo, jų gyvenimo supratimas buvo labai skirtingas.

Benediktas, vedęs Oną Kinderaitę nuo Skapiškio, susilaukė 5 vaikų: dvi mergaitės mirė mažos, užaugo trys vaikai – Alfonsas (gim. 1927), Elena (gim. 1938) ir Bronius (gim. 1947).

Alfonsas, vedęs žmoną Janę iš Panevėžio, išvažiavo į Kazachstaną ir ten apsigyveno. Užaugino dukrą Ramutę ir sūnų Vytautą. Ramutė ištekėjusi, užaugino 5 vaikus, kurie taip pat jau turi savo šeimas. Vytautas nevedęs. Alfonso šeima į Lietuvą nebegrižo.

Elena, augindama dukrelę Ireną, bandė kurti šeimos židinį su Stasiu Vareika, bet gyvenimui nenusisekus pasirinko vieatvę. Palaidojo tėvus, užaugino dukrą, kuri ištekėjusi už Tūskos iš Salų, kuri laiką ten ir gyveno. 1980 m. jiems gimė sūnus Nerijus, 1982 m. – dukra Neringa. Nerijus taip pat jau turi šeimą, gyvena Kupiškio

rajone, augina dvi dukreles: Gintarę ir Gabiją. Neringa su vyru gyvena Kauno rajone, Garliavoje, augina sūnų Lauryną. Iširus santuokai Irena apsigyveno Kaune.

Bronius užaugino dvi dukras – Jūratę ir Rasą. Jūratė ištekėjusi, turi 3 vaikus. Bronius gyvena Kupiškio rajone. Išsiskyręs.

Elena, atėjus melioracijos bangai, pasistatė namus Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Visą gyvenimą sąžiningai dirbusi kolūkyje, darbo nestokoja ir dabar, nes yra labai darbšti ir gera siuvėja.

Jurgio Rudoko šeima

(apie 7 ha žemės), tarp Prano Mociūno ir Prano Rudoko sodybų

Jurgis, visų vadinamas *Jegoru*, buvo silpnos sveikatos, sirgo lėtiniu bronchitu ir buvo prie tinginio. Žemė, kurioje stovėjo kuklūs jo trobesiai, buvo brolio Kazio vardu. Kaziui išvykus, sodyba liko Jurgiui. Jis su žmona Vikte augino 4 vaikus. Šeima gyveno vargingai, aiškiai trūko geros šeimininko rankos. Galbūt todėl jis taip lengvai patikėjo sovietiniu „rojumi“ ir buvo uolus okupantų tarnas.

Jurgiui su Vikte 1933 m. gimė Ona, 1934 m. – Antanas, 1943 m. – Aldona ir 1950 m. – Danguolė.

Ona ištekėjo į Pándelį už Antano Valento. Jiems gimė 3 vaikai – sūnus Alfonsas, kuris pats užbaigė savo nevykusį gyvenimą – pasikorė, ir dvi dukterys: Al-

Ona ir Benediktas Rudokai su vaikais – Alfonsu ir 8-erių metų mirusia Brone. 1931 m.

Rudokai. Sėdi (iš kairės): Benediktas Rudokas su žmona Ona, tarp jų sūnus Bronius; stovi (iš kairės): sūnus Alfonsas, duktė Elena ir pusbrolis Vytautas. 1951 m.

Onos Rudokienės laidotuvės. 1969 m.

*Onos Rudokaitės
vestuvės. 1960 m.*

dona ir Danutė, kurios turi savo šeimas ir augina vaikus. Pirma mirė vyras Antanas (gim. 2004), o vėliau – ir Ona (gim. 2005).

Antaną draugai vadino Untuku, gal kad buvo neaukšto ūgio. Jam tarnaujant sovietinėje armijoje mirė tėvas Jurgis. Grįžęs iš armijos Antanas žuvo avarijoje 1960 m.

Aldona ištekėjo už jūrininko Kiečio ir apsigyveno Taline. Užaugino 2 dukras: Valę ir Ramunę. Našlė.

Danguolė apsigyveno Panevėžyje, ištekėjo už Juozo Simaičio. Užaugino dukterį Inga. Inga taip pat turi šeimą, augina 2 vaikus.

Artėjant senatvei motina Viktė išvažiavo į Pānevėžį, arčiau dukters Danguolės. Mirė turėdama apie 90 m. (2002).

Danguolė, palaidojusi motiną, kuri laiką gulėjo ligoninėje. Išėjusi iš ligoninės tais pačiais 2002 m., eidama 52 metus, mirė.

Prano Rudoko šeima

(apie 19 ha žemės), tarp Povilo Pretkaus ir Jurgio Rudoko sodybų

Pranas (1888–1963), Adelė (1901–1981).

Tai buvo didelis, labai tvarkingas ir gražus valstiečių ūkis šalia vieškelio. Pranui ir Adelei 1925 m. gimė duktė Genovaitė, 1926 m. – Janina, 1933 m. – Vanda, 1936 m. – sūnus Bronius ir 1937 m. – Nijolė.

Genovaitė (1925–2006) labai darbšti, kruopšti ir tvarkinga. Kolūkio laikais daug metų dirbo melžėja arti tėvų namų buvusiose kolūkio fermose. 1981 m., mirus motinai, nusipirko namus prie Panevėžio, Vaivādų kaime, ir gyveno ten iki mirties. Mirė 2006 m., eidama 81 metus.

Janina ištekėjo už Antano Junoko, kuris dirbo Panevėžyje banko valdytoju. Užaugino sūnų Vytautą. Persikėlė gyventi į Kauną. Vytautas vedęs, turi šeimą, dukterį ir sūnų.

Vanda gyvena Kelmės rajone, Užventyje. Ištekėjo už Alfredo Jautakio, kuris daug metų dirbo mokyklos direktoriumi. Vanda dirbo bibliotekininke, mokytojavo. Užaugino 2 sūnus: Vidas – veterinarijos gydytojas Užventyje, Virginijus – chirurgas, dirba ir gyvena Šiauliuosė.

Bronius kuri laiką gyveno Kelmės rajone, Užventyje, dabar jau 34 m. Panevėžyje. Vedęs. Abu su žmona Danute – žemės ūkio specialistai, visą gyvenimą dirbę vadovaujamaį darbą Panevėžio rajone. Danutė daugelį metų buvo Staniūnų paukštinkystės bandymų stoties mokslinė bendradarbė. Šiuo metu Bronius – UAB „Habiterus“ sandėlininkas. Bronius su žmona Danute užaugino tris vaikus: sūnų Arvydą ir dukras Redą ir Daivą.

Sūnus Arvydas – chirurgas, dirba ir gyvena Kaune. Vedęs, turi sūnų Martyną, kuris studijuoja užsienyje. Dukra Reda – dantų gydytoja, gyvena ir dirba Vilniuje. Ištekėjusi. Augina du sūnus – Lauryną ir Jokūbą.

Dukra Daiva įgijo aktorės specialybę. Taip pat yra baigusi psichologijos studijas. Ištekėjusi, augina dukrelę Akvilę. Gyvena ir dirba Kaune.

*Bronius Rudokas
(iš kairės antras) su
jurkupiėčiais Algiu
Stanioku, Juozu Stuku
ir Broniumi Mačiuliu.
Apie 1955 m.*

Nijolė (1937–1998) ištekėjo už Leono Skeiverio. Leonas buvo našlys ir augino dvi dukras. Nijolei su Leonu gimė dar dvi dukros – Inga ir Kristina. Gyveno Panevėžyje. Mirė Nijolė 1998 m., eidama 61 metus.

Mykolo Rudoko šeima

(apie 8 ha žemės)

Mykolas (1850–1944), Veronika (1865–1954).

Rudokai gyveno tarp Jurkšto ir Zovės (vėliau Stanio) kiemų *ūlyčioje*. Po žemės reformos jų sodyba išikūrė Jurkupių kaimo pakraštyje, prie pat Gučiūnų, šalia Napalio Šukio. Mykolas ir Veronika turėjo 14 vaikų: 10 mirė dar maži, užaugo 4: Marcelė (gim. 1895), Juozas (gim. 1907), Julė (gim. 1909) ir Antanas (gim. 1914).

Julė ištekėjo į netoli Skapiškio esantį Eičionių kaimą už Alfonso Kytros. Augino 2 vaikus – Vytautą (gim. 1935) ir Julytę (gim. 1938). Per gaisrą (apie 1957 m.) sudegė namai, tėvai ir Julytė. Gal kokie banditai apiplėšė ir sudegino. Nors buvo ir kitokių kalbų. Sūnus Vytautas tada tarnavo sovietinėje armijoje. Kai tėvai nebegavo laiškų (o gal jiems ką nors jo draugai pranešė), tėvas važiavo jo ieškoti, bet niekas su juo nesileido į kalbas. Sakė: „*karinė paslaptis*“, ir dar pridėjo „*mes jo iš po žemės neiškasim*“. Alfonsas grįžo į namus labai nusiminęs. Po to, sudegus namams ir tėvams su Julyte, motinos Julės brolis Antanas važiavo ieškoti sūnėno. Surado kažkokioj ligoninėj labai sunkiai sužalotą, vos gyvą. Tik per stebuklą Vytautas grįžo į gyvenimą, atsistatė namus ten pat Eičionyse, vedė, susilaukė dukters. Dabar ir vaikaičiai jau suaugę.

Antanas Rudokas vedęs Akvilę Šepkutę, gyveno Salose, vėliau pasistatė namus Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, dirbo Panemunėlio linų fabrike. Užaugino sūnų Algimantą (gim. 1942) ir dukrą Birutę (gim. 1944). Algimantas, baigęs Kauno politechnikumą (elektros tinklų ir stočių specialybę), dirbo Rokiškio elektros tinkluose inžinieriumi. Būdamas labai darbštus ir sąžiningas, kopdamas karjeros laiptais tapo Rokiškio elektros tinklų viršininku. Vedė mokytoją Antaniną Povilaitytę, su kuria užaugino dvi dukras: Kristiną (gim. 1971) ir Renatą (gim. 1974). Kristina, baigusi VU Ekonomikos fakultetą, ištekėjo už Rolando Naujiko, baigusio VU Matematikos fakultetą, dirbančio programuotoju. Kristina su Rolandu augina dukrelę Juliją (gim. 2000) ir sūnelį Marijų (gim. 2003). Renata, baigusi VU Matematikos fakultetą magistrantūrą, dirba programuotoja. Ištekėjo už Arūno Leipaus, taip pat baigusio VU Matematikos fakultetą ir dirbančio programuotoju. Renata su Arūnu augina dvi dukreles: Rūtą (gim. 1999) ir Radvilę (gim. 2006). Gyvena Vilniuje. Antano duktė Birutė, baigusi VU Matematikos fakultetą, ištekėjo už Broniaus Šarkos ir išikūrė Vilniuje. Birutė su Broniumi užaugino sūnų Arūną (gim. 1974) ir dukrą Audronę (gim. 1979). Arūnas baigė VU Ekonomikos fakultetą magistrantūros studijas, dirba ir gyvena Vilniuje. Pastaruoju metu vedė. Žmonos vardas Kristina. Audronė, baigusi Policijos akademijoje magistrantūros studijas, ištekėjo už Evaldo Stasiūno. Audronė su Evaldu augina dukrelę Loretą. Birutė jau našlė. Tėvams Antanui ir Akvilei mirus ir sūnui Algimantui pasistačius savo namus ten pat, Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, senuosius namus nupirko Panemunėlio bažnyčios klebono Vlodo Kremensko giminaitė. Dabar juose įrengti maldos namai, koplytėlė, kurioje kas sekmadienį laikomos šv. Mišios. Jas aukoja 90-metis Panemunėlio bažnyčios klebonas Kremenskas,

pagal metus dar stebėtinai jaunatviškas ir greitas.

Marcelė Rudokaitė šeimos nesukūrė.

Juozas Rudokas buvo protingas, išsilavinęs, savo Tėvynės patriotas. Jau mokydamasis gimnazijoje aktyviai dalyvavo pavasarininkų veikloje. Vėliau buvo jų valdybos pirmininkas. Neapleido ir savo ūkio, užveisė didelį sodą. Nors sodino su sodininku, žieminių obelių sodinukai iššalo, liko tik alyvinės obelys. Pokario metų kaimo paaugliams tai buvo didelė pagunda.

Juozas vedė Antaniną (kurią vadinome Antose) Čepaitę (1913–1991) iš Ūpių kaimo. Juozui ir Antaninai 1942 m. gimė dukra Irena.

Juozas, turėjęs šviesų protą ir išsilavinimą, užėjus sovietinei okupacijai buvo smarkiai persekiojamas. Irena prisimena: per krata visą jos lovėlę išpurstė, vis kartodami *ružjo* (šautuvas), o maža Irutė nesuprato: „*Ko jie čia ieško ružavo – gal muilo?*“ Tuščiom neišeidavo, ką valgomo radę išsinešdavo. Ypač mėgo rūkytą mėsą, lašinius. Kartą buvo užsilikusi spintelėje kepeninė dešra, netikusi jau, palikta šuniui. Po „liaudies gynėjų“ vizito spintelė liko tuščia. Ginklų neradę labai įsiusdavo, žiauriai tardydavo. Netoliese gyvenęs *Jegoras* mėgdavo pašnipinėti. Kartą vėlų vakarą Antosė, atidariusi duris, šliūkštelėjo pamazgų kibirą tiesiog ant okupantų padlaižio, besitrainiojančio po langais...

Per vieną tardymą Juozas buvo labai sumuštas, moterys jį vos beišslaugė, sveikatos taip ir nebeatgavo. 1949 m. varu suvarius žmones į kolektyvą, Juozą norėjo skirti brigadininku, jam nesutikus, paskyrė buhalteriu. Kontora buvo pas Kazį Vilką. Mažai Juozui beteko valgyti kolektyvinės duonos. Po 9 mėn., 1950 m. vasarį, mirė, palikęs žmoną su dukrele vienas vargelio vargti.

Užaugusi Irena sukūrė šeimą su Juozu Kruču (gim. 1936) iš Kupiškio rajono Vėderiškių kaimo. Užėjus melioracijos bangai jiedu pasistatė namus Salose. 1964 m. gimė sūnus Ričardas, 1966 m. – dukra Eugenija, 1970 m. – Loreta, 1972 m. – Jolita, 1976 m. – Osvaldas.

Ričardas baigė Utenos politechnikumą, dirba ir gyvena Kaune, vedęs, augina sūnų Vaidą. Eugenija dirba Panemunėlio linų fabrike laborante, augina du sūnus: Giedrių ir Saulių, su vyru Virginijumi Ružele išsiskyrusi. Jolita, baigusi aukštąjį mokslą, dirba Vilniuje, Kultūros ministerijoje auditore, su vyru Romu Žerniu išsiskyrusi, vaikų neturi. Loreta baigė Panevėžio medicinos mokyklą, dirba Vilniuje, Santariškėse, priėmimo skyriuje. Ištekėjusi už Ričardo Baranausko, augina dukrelę Miglę

Antanina ir Juozas Rudokai su dukrele Irena.
1943 m.

*Irena Kručienė
(Rudokaitė) su motina
Antanina, vyru Juozu
ir vaikais. Apie
1978 m.*

ir sūnų Povilą. Osvaldas kartu su tėvais ūkininkauja Salose. Nevedęs. Kručai neapleido ir Jurkupių kaime esančios žemės. Močiutė Antosė kurį laiką gyveno atskirai (buvo nusipirkusi sodybą netoli Salų). Artėjant gyvenimo pabaigai atėjo gyventi į Salas pas dukrą Ireną. Mirė 1991 m.

Juozo Rudoko šeima

(apie 7 ha žemės), tarp Ignoto Motiuko ir Jurgio Rudoko (*Aficiariaus*) sodybą

Juozas (1861–1945), Marcelė (1893–1978).

Jų kukli trobelė *ūlyčioje* buvo Petro Stuko pakalnėje. Keliantis į vienkiemis jiems teko vieta pačioje Jurkupių kaimo pradžioje važiuojant nuo Panemunėlio pusės.

Juozas visada buvo tvarkingas, švarus, pasitempęs, bemaž išdidus, apvaliais rausvais skruostais, todėl buvo pavadintas *Poneliu*. Ta pravardė jų šeimai prilipo ilgam.

Juozas sau į žmonas išsirinko labai šaunią ir gražią merginą Marcelę. Ji buvo ir gera šeimininkė (eidavo šeimininkauti pas žmones), ir balsinga „giedorka“. Marcelė su Juozu užaugino 5 dukteris ir sūnų.

Julė nebejauna ištekėjo už našlio Stanio, kuris turėjo sūnų. Našlė. 2007 m. kovo mėn. Julei suėjo 91 metai.

Anelė ištekėjo taip pat už Stanio (sesers vyro giminaičio), užaugino sūnų Joną ir dukterį Oną. Jonas vedęs užaugino sūnų Vaidą, kuris taip pat jau turi šeimą. Ona buvo ištekėjusi. Gyvenimui nenusisėkus išsiskyrė ir gyveno su motina Anele Skapiškyje. 2007 m. mirus motinai Anei, Ona liko viena.

Ona ištekėjusi už Palavinsko, užaugino sūnų Eugenijų. Eugenijus architektas, vedęs, turi du vaikus. Gyvena Druskininkuose. Ir Ona, ir jos vyras mirė.

Zosė ištekėjusi už eigulio Petro Janulio, užaugino sūnų Alfredą ir dukterį Almą. Alfredas buvo vedęs Jūratę – stomatologę. Turėjo dvi dukreles. Su žmona išsiskyrė. Jūratė su dukromis gyvena Palangoje. Alfredas vedė antrą sykį. Jo žmona dirba Rokiškio veterinarijos vaistinėje, Alfredas turi savo verslą – autoparduotuvę. Alma

ištekėjusi už Eugenijaus Uldukio, augina 4 vaikus: 3 mergaites ir 1 berniuką. Viena mergaitė neįgali. Gyveno Salagirio girininkijoje, dabar išsikėlė netoli Kriaunų. Zosė ir Petras mirė.

Stasė ištekėjusi už Jono Zumbricko, užaugino sūnų Romualdą ir dukterį Virginiją. Romualdas Rokiškyje turi savo autoservisą, nevedęs. Virginija, turinti aukštąjį išsilavinimą, Konstantinavos profesinėje mokykloje dirbo pedagoginį darbą. Dabar dirba Rokiškyje baldų parduotuvėje. Ištekėjusi. Sūnus Virgilijus – abiturientas. Stasė ir Jonas gyvena Nevierių kaime.

Vargingai gyveno gausi Rudokų šeimyna. Iš mažų dienų mergaitės ėjo tarnauti pas svetimus, o samdinio duonelė nesaldi. Motina Marcelė pasakojo, kaip išleido dukrelę Anele į Juodpėnus pas gaspadorių žąsų ganyti. Rudeniop namuose labai prireikus pinigėlių, nuėjo mama dukrelės aplankyti ir jos uždario gaspadoriaus paprašyti. Dukrelė linine suknyte, basa, kojelės suskirdusios... Gaspadorius davė du litus. Aneliukė mamos jau nebenori paleist, verkia, namo prašosi. Motina, mergaitę atstūmusi, išbėgo sopančia širdimi. Grįžusi į namus žiūri: nėra pinigėlių, pametė... Ėjo, ieškojo – kur jau beras...

O šetekšnų dvaro ponis vaikus mylėjo – visko pridėdavo negailėdama: duonos, lašinių... Ir Pauliutė, dvaro tarnaitė, labai gera buvo.

Stasė Rudokaitė su sesėmis ir broliu per savo vestuves. 1956 m.

Prie senosios Juozo Rudoko gryčios. Iš kairės: Juozas Stukas, Antanas Nagurka, Kazys Lapė ir šeimininkas Juozas Rudokas. 1955 m.

Zosė 13 metų išstarnavo pas Šilini Kandrénuose. Gaspadorius už gerą tarnystę žadėjo duoti kumeliuką, bet prasidėjus karui viskas pakriko ir pačių gaspadorių nebeliko.

Juozas (1927–2003). Juozukas ūkininkauti ėmėsi, turėdamas apie 12 metų, nes 80-metis tėvas Juozas nebeką begalėjo. Po truputį viskas ėjo geryn, tačiau vos ėmus atsigauti užgriuvo kolektyvizacija. Skausmingai teko atiduoti viską į bendrą aruodą... Bet gyventi reikėjo. Pirmieji metai buvo be galo sunkūs. Laikei bėgant, kai ėmė atsirasti traktoriai, Juozas taip ir prilipo prie jų. Vėliau tapo dirbtuvių vedėju, mechaniku. Ir taip visą gyvenimą. Tik niekada nepasidavė įkalbinėjimams tapti partiniu. Nors kilęs iš neturtingos šeimos, visais laikais buvo savo tėvynės patriotas. 1959 m. pasistatė naują gyvenamąjį namą ir 1960 m. vedė Stasę Burokaitę (gim. 1936) iš gretimo Visapkos kaimo, dirbusią kolūkio kontoroje.

Juozui su Stase 1962 m. gimė dukra Dalia, 1965 m. – Vilija, 1972 m. – sūnus Arvydas, 1973 m. – dukra Rūta ir 1978 m. – sūnus Saulius.

Dalia turi aukštąjį išsilavinimą, gyvena Vilniuje, dirba vyr. buhalterė UAB „Juodasis gulbinas“. Ištekėjo už Stasio Gudonio, dirbančio toje pačioje bendrovėje vairuotoju. Sūnus Karolis (gim. 1989) – moksleivis.

Vilija turi spec. išsilavinimą, gyvena ir dirba Vilniuje buhalterė. Ištekėjo už Viktoro Sutugino. 1995 m. gimė sūnus Artūras. Gyvenimui nenusisekus, su Viktoru išsiskyrė. Dabar Vilija laimingai ištekėjusi už Viliaus Žiedelio, kuris dirba toje pačioje bendrovėje inžinieriumi.

Arvydas turi aukštąjį išsilavinimą, gyvena Vilniuje. Dirba Vilniaus oro uoste – kompiuterių specialistas. Vedęs, žmona Sigita dirba taip pat oro uoste, apsaugos sistemoje. Turi karininkės laipsnį. Sūnus Mindaugas (gim. 1995) – moksleivis.

Rūta turi aukštąjį išsilavinimą, gyvena Vilniuje. Dirba Mokesčių inspekcijoje kontroliere. Ištekėjusi, vyras Jonas Sabaitis turi savo verslą – autoservisą. Sūnus Ovidijus (gim. 1999) – pirmokas.

Saulius turi savo verslą – autoservisą Rokiškyje. Išsilavinimas – vidurinis. Vedęs, žmona Sandra dirba Rokiškyje, plaukų dizaino studijoje „ELLA“ kirpėja. Augina dukrelę Nerilę (gim. 2002). Saulius ir Sandra gyvena Kamajuose. 2007 m. Sauliui ir Sandrai gimė sūnelis Emilis.

Juozo Rudoko žmonos močiutė Anastazija Motiukienė, išgyvenusi 113 metų, savo kieme prie kryžiaus Visapkos k.

*Juozo ir Stasės
Rudokų šeima.
1980 m.*

Lietuvai atgavus nepriklausomybę Juozas ir Stasė su gražiausiomis viltimis ėmėsi ūkininkauti. Pasistatė daugiau pastatų, nusipirko žemės ūkio technikos. Ir jauniausio sūnaus Sauliaus nebeleido į aukštuosius mokslus, svajonėse matydami jį jaunuoju Lietuvos ūkininku. Tik nesuviliojo Sauliaus žemės ūkis. Matė, kaip sunkiai triūšia tėvai (pats daug metų su jais darbavosi ūkyje), nusivylė valdžios vykdoma žemės ūkio politika ir patraukė į miestą.

Juozui mirus Stasei liko tik gyvenimas labai gražioje, darbščių Lietuvos ūkininkų rankomis išpuoselėtoje sodyboje. Be galo gaila, kad toks ūkis liko be šeiminko.

Žemdirbio duonelė rupi ir mažai kas benori ją valgyti.

Juozas ir Stasė Rudokai su savo vaikais (iš kairės): Dalia, Vilija, tėvas Juozas, Arvydas, motina Stasė, Rūta ir Saulius. 1996 m.

Stasės Rudokienės prisiminimai

*Jurkupiai, Jurkupiai, tėviškė mana, šventas šis žemės kampelis,
Nors palmių ir kopų nėra, bet ošia svyruoklis berželis...*
(Jurkupiečių perfrazuoti populiarios dainos žodžiai)

„Prieš kolektyvizaciją Jurkupių kaime buvo arti šimto kiemų, o juose gyveno po 5–9 asmenis kiekviename. Buvo daug jaunimo, dainininkų, pasakorių, per kermošius skambėdavo dainos, žadindamos visą kaimą. Pradėjus kurti kolūkius jaunimas bei kiti jaunesni žmonės kaip įmanydami spruko iš šių žabangų į miestus arba kur nors užsidirbti pragyvenimui. Paspartinio žmonių judėjimą ir vežimas belanguose vagonuose, „išbuožinimas“, jaunimo išėjimas pas miško brolius, jų žūtys. Prie kaimo išnaikinimo prisidėjo melioracijos darbai, sodybų iškėlimas į gyvenvietes. Tai buvo šio kaimo tragedija, sodybų naikinimas. Buldozeriai vertė ir medžius, ir pamatus į iškastas duobes, tai vietos gyventojams kėlė nežmonišką siaubą.

Kaime gyveno daug šeimų vienodomis pavardėmis, pvz., Rudokai, kuriems buvo uždėtos pravardės: „Aficierius“, „Poneliukas“, „Jegoras“, „Vokietis“, „Kriaučius“, „Šitulis“ ir t. t.

Šiame kaimo viduryje tuometinis kaimo jaunimas pastatė kryžių, kurį pavadino „Jaunimo kryžiumi“. Per parapijos atlaidus čia rinkdavosi jaunimas, puošdavo kryžių, o vakarais netoliese ruošdavo gegužines. Į jas susirinkdavo ne tik Jurkupių jaunimas, ateidavo ir iš kitų kaimų. Šokiai trukdavo iki paryčių.

Kolūkiniais metais vienam kolūkio vadovui ir apylinkės pirmininkui (komunistams) labai nepatiko šis kryžius, stovintis kaimo viduryje, tad liepė vienam traktorininkui nugriauti. Sužinojęs apie tai vienas valdybos narys per valdybos posėdį paprašė, kad jam leistų parsivežti kryžių į savo sodybą. Taip ir buvo padaryta. Jonas Stukas kryžių pasistatė savo sodyboje.

Kuomet po 50 metų prasidėjo Lietuvos atgimimas, vyresnio amžiaus kaimo vyrai, pagerbdami tėvų valią, atstatė kryžių į tikrąją jo vietą. Ir dabar jis ten stovi, pasitikdamas ateinančius, palydėdamas išeinančius.

Šiuo metu liko tik kaimo pavadinimas „Jurkupiai“. Kaip skaudu matyti, kad vietoje gyvenamų sodybų likę tik medžiai ir pastatų griuvėsiai. 7–9 sodybose dar gyvena po vieną du žmones, kurie yra nusenę ir ligoti. Niekas neremia, neskatina kaimo žmonių, jauni nebegrįžta. Per keletą metų išnyks ir šie žmonės, liks tik apleistos žemės, užaugusios krūmais...“

Jurgio Rudoko šeima

(apie 7 ha žemės), tarp Juozo Rudoko ir Vinco Mociūno sodybų

Jurgių Rudokų sodybos Jurkupių kaime buvo dvi – viena viename kaimo gale, kita kitame. Šitas Jurgis Rudokas turėjo net dvi pravardes: *Aficierius* ir *Šabašas*. *Afi-*

cierius todėl, kad buvo tarnavęs caro armijoje ir dėvėjo kažkokį kareivišką drabužį, o *Šabašas* dėl priežodžio *šabaš*. Jaunystėje Veronika Rudokienė atrodė pakankamai gražiai kaip *aficierienė*, bet artėjant senatvei viskas pasikeitė – gyveno kartu su vištomis ir šunimis, miegojo ant krosnies ir t. t.

Rudokai turėjo sūnų Povilą. Jis buvo vedęs iš kito Jurkupių kaimo galo Stasė Mociūnaitę. Pora gyveno neilgai, Stasei patekus į kalėjimą, Povilas su ja išsiskyrė ir vedė Genę Kandzerkaitę iš Kavolių kaimo. Genė buvo traktorininkė ir LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatė. Prie jos namų naktimis stovėdavo skrebas ir ją saugodavo. Povilas dirbo Panemunėlio mašinų-traktorių stotyje, gyveno Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje. Povilas mirė anksčiau, Genė vėliau. Ir Genės senatvė, kaip ir jos anytos, buvo nepavydėtina.

Liko sūnus Rimantas. Gyvena Rokiškyje, dirba autoservise. Turi šeimą: žmoną ir du vaikus.

Jono Stanioko šeima

(apie 18 ha žemės), tarp Prano Nakučio ir Juozo Dagio sodybų

Jono sūnus Pranas (1908–1982) vedė Jurkupių kaimo Stasio Lapės dukterį Akvilę (1911–1980). Pranui ir Akvilei 1933 m. gimė sūnus Stasys, 1936 m. – Algis. Turėjo ir dukrelę, kuri mirė maža.

Stasys, vedęs Kazimierą Tumonytę iš Nevierių kaimo, pasistatė namus Šetekšnų gyvenvietėje. Dirbo kolūkyje, augino 3 vaikus: sūnų Stasį, dukras Elvyrą ir Laimutę. Apie 1963 m. pardavė namus ir išvažiavo į Klaipėdą. Teko dirbti ir jūreiviu, ir statybininku. Susirgęs sunkia inkstų liga, dar prisidėjęs ir cukraligei, mirė apie 1973 m., būdamas maždaug 40 metų amžiaus.

Algis dirbo kolūkyje vairuotoju. Vedęs audėją Bronę Spaičytę (gim. 1939) iš Lukiškių kaimo, keletą metų gyveno Jurkupiuose drauge su tėvais. Apie 1970 m. išvažiavo į Rokiškį. Bronei ir Algiui 1965 m. gimė sūnus Virginijus. Baigęs Pedagoginį institutą Virginijus vedė. Žmona Vita dirba vaikų darželyje. Virginijus verslininkas, abu su žmona augina du sūnelius: Karolį ir Vykintą.

Rokiškyje Algis dirbo vairuotoju, Bronė audė. Vėliau, apie 1984 metus, Bronė ėmė dirbti mokykloje.

1980 m. mirus Akvilei Staniokienei, Pranas dar kurį laiką gyveno Jur-

Sėdi (iš kairės): Kazimieros Staniokienės sesuo ir Bronė Karpavičiūtė; stovi (iš kairės): Algis Staniokas, Kazimiera Staniokienė (Tumonytė) su vyru Stasiu Stanioku. Apie 1957 m.

kupiuose. Maždaug po pusmečio Algis pasiėmė tėvą į Rokiškį. Ten pragyvenęs apie dvejus metus, mirė 1982 m.

Algis sunkiai susirgo. 1985 m., persodinant inkstą neatlaikęs operacijos, mirė būdamas 49 metų amžiaus.

Kažkada buvusios turtingos ir išvaizdžios Stanio-
kų sodybos, kaip ir visų kitų, Jurkupiuose neliko. So-
dybviетę primena tik gražiai žaliuojantys vaikaičio Vir-
ginijaus pasodinti berželiai.

Adomo Stanioko, Juozo Dagio ir Kazio Bitino šeimos

(apie 24 ha žemės), tarp Mykolo
Čečio ir Jono Stanioko sodybų

*Bronė ir Algis Staniokai.
1964 m.*

Adomas Staniokas – Jono Stanioko brolis. Ado-
mui su žmona Terese Staniokiene (Peldžiūte) 1900 m.
gimęs sūnus Pranciškus mirė mažas. Vėliau jiems gimė
trys dukterys: Veronika, Ona ir Emilija. Į jų kiemą už-
kuriu atėjo Juozas Dagys, vedęs Veroniką. Kartu gyveno ir Veronikos seserys. Dagiai
vaikų nesusilaukė. Dagiams mirus (Dagys mirė anksčiau, Veronika vėliau) į jų kiemą
atėjo antras užkuryš. Našlys Kazys Bitinas, kuris turėjo sūnų Kazį, vedė Oną Staniokaitę.
Po kiek laiko Ona mirė. Tada našlys Kazys vedė trečią kartą – tvirtą, raudonskruostę
našlę Veroniką Čeponienę, Prano Kepalo seserį (jos vyrą nušovė raudonieji, ji buvo
neseniai grįžusi iš Sibiro). Žmonės kalbėjo: „Šita tai jau tikrai Kazį palaidos.“ Tačiau
jaunamartė netrukus pasiligojo ir mirė. Kazio sūnus Kazys, vedęs ir pasistatęs namus
Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, pasiėmė tėvą pas save. Ten jis ir mirė,
sulaukęs apie 90 metų. Likusi paskutinė iš seserų Emilija buvo išvežta į senelių namus.

Juozo Stasiūno sodyba

(apie 10 ha žemės), tarp Prano Nakučio ir Antano Balaišio sodybų

Vyriausi žmonės dar prisimena Jurkupių kaime gyvenusią šeimą – moterys
labai švarios ir tvarkingos, šeimininkas labai darbštus ir kietas, spaudė centą prie
cento, litą prie lito. Jų kieme augo Juozukas Stasiūnas, kurį jie auklėjo ir leido į
mokslus kaip tikrą savo sūnų, bet jis nebuvo jų sūnus. Juozas buvo tų moterų mi-
rusios sesers nesantuokinis vaikas – našlaitis. O šeimininkas Juozas Stukas tų mo-
terų brolis, tik kito tėvo.

Užaugęs ir išsimokslinęs Juozas tapo daktaru. Dirbo Kaune Lietuvos kariuo-
menės gydytoju. Vasaros atostogoms atvažiuodavo motociklu į Jurkupius pas savuo-
sius. Aukštas, gražus vyras buvo, ir daktaras labai geras, kaimo moterys taip ir
skubėdavo pas jį su savo bėdomis. Vėliau, mirus jo artimiesiems, Stasiūno namuose
apsigyveno Kepalų šeima. Tai buvo Juozo giminaičiai, kurie jį vadino dėde. Artėjant
sovietinei okupacijai daktaras išvažiavo į Ameriką.

Salų kapinėse prie vieno kapo stovi gražus kryžius su užrašu: „*Brangiam My-
limam dėdei krikšto tėvui Juozui Stukui. 1862–1935. Dėkingas daktaras Stasiūnas*“.

Pranas Kepalas, gyvenęs Stasiūno namuose, vedė Eleną Nagurkaitę iš Skirū. Prano sesuo Marijona ištekėjo už jurkupiečio Jono Čėčio, kita, Veronika, už Čėponio nuo Panemunėlio. Pastaroji, likusi našle, ištekėjo už našlio Kazio Bitino ir vėl sugrižo į Jurkupius.

Pranas Kepalas buvo šviesaus proto, prasilavinęs, užaugęs Tėvynę mylinčių tėvų šeimoje. Pranas su žmona Elena vaikų nesusilaukė. Pranui netikėtai mirus per apendicito priepuolį, Elena, likusi viena, pasikvietė savo brolių Antaną, dar visai jauną bernioką, į Jurkupius. Seseriai Elenai mirus, Antanas taip ir liko gyventi tuose namuose. Bet jau nebeilgam. Jurkupių kaimo mokyklą perkėlus į šiuos namus Antanas su žmona Anele Tervydyte iš Pužonių kaimo nuo Sėlynės ir dukrelėmis Nijole, Vijole ir Ale 1958 m. persikėlė į Nakučių namus. Visam gyvenimui.

O daktaras Juozas Stasiūnas Amerikoje taip ir nesukūrė savo šeimos, netrukus susirgo ir mirė.

Ievos Stočkuvienės šeima

(apie 6 ha žemės), prie kapinių

Kiek žmonės prisimena, Ieva Stočkuvienė gyveno gryčiutėje, pastatytoje iš apdegusios medinės Jurkupių pieninės. Buvo ištekėjusi už Juozo Stočkaus, kuris turbūt jaunas mirė. Jie turėjo dukterį Oną, kuri ištekėjo už Juozapo Jurkšto (apie juos parašyta atskirai).

Juozo Stuko šeima

(apie 4 ha žemės), už Mykolo Čėčio sodybos Salagirio pamiškėj

Juozas buvo Antano Stuko giminaitis ir labai geras siuvėjas. Kad nepainiotų su kitais Stukais, jį visi vadino *Stuku kriaučium*. Jis mokėjo siūti įvairiausius drabužius, pradėdant kunigo sutana, baigiant kailiniais. Žmona Emilija, puiki audėja, audė gražiausius, margiausius raštus. Gyveno dviese nedidelėje, švarioje pirkelėje. Savų vaikų nesusilaukė. Gučiūnų kaime gyvenusiai Emilijos seseriai susilaukus nesantuokinės dukrelės, Stukai su džiaugsmu pasiėmė ją auginti. Sesuo išvažiavo į Ameriką. Mergaitė Elenytė augo labai mylima ir gražiai auklėjama. Vėliau motina norėjo pasiimti ją į Ameriką, bet mergaitė pati nebenorėjo palikti savo gerųjų tėvelių ir Lietuvos.

Elenytė mokėsi Rokiškio amatų mokykloje, kai susirgo tais laikais nepagydoma liga – „greitąja džiova“ (tuberkuloze). Jos mirtis Emilijai ir Juozui suteikė didžiulį sielvartą.

Kaip pasakojo buvusi Elenytės mokslo ir kambario draugė Anelė Tervydytė (Nagurkienė), tai buvo protinga, labai geros širdies, graži, ilgakasė mergaitė, be galo mylinti savo tėvelius (įtėvius).

Vėliau Emilijai ir Juozui teko išverti dar vieną likimo smūgį – bėgdama nuo *skrebų* pas juos užbėgo Marė Neniškytė ir pasislėpė po lova. Atbėgė iš paskos skrebai ėmė šaukti ant Juozo, reikalaudami pasakyti, kur yra banditai. Juozas pasakė, kad pas juos banditų nėra. Skrebai, suradę Marę, išsivežė ir Juozą. Veždami visą kelią mušė šautuvo buože per galvą. Juozas sunkiai susirgo, buvo net protas pasimaišęs.

Juozas Stukas savo kieme. Apie 1930 m.

*Jaunosios jurkupietės.
Sėdi (iš kairės): Adelė
Šukytė, Stukų
augintinė Elena,
Apolonija Šaučiūnaitė
ir Aldona Mačiulytė;
stovi (iš kairės):
Bieliauskaitė, Bronė
Šukytė, Vanda
Bieliauskaitė ir
Stasė Šaučiūnaitė.
Apie 1943 m.*

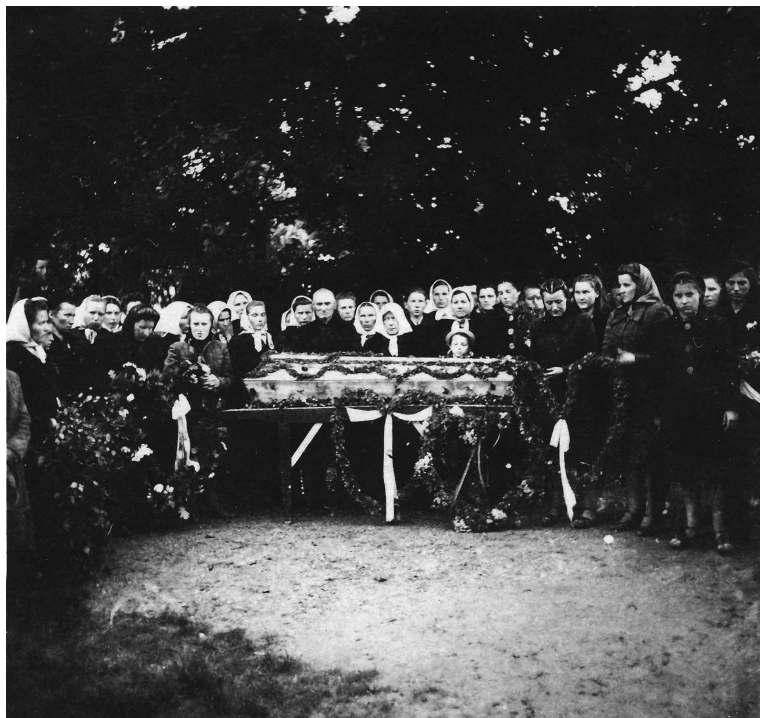
Ligoninėje šiaip taip atsigavo. Marei būtų baigęsi blogai, bet vienas skrebas – Bira – buvo jos pusbrolis ir padėjo jai pabėgti.

Sunki buvo Emilijos ir Juozo senatvė, neturint artimųjų. Emilija mirė pirma, Juozas vienišas ir apleistas vėliau.

Antano Stuko šeima

(apie 15 ha žemės), tarp Napalio Šukio ir Vinco Mačiulio sodybų

Antano Stuko tėvai – Marijona ir Stasys. Jiems gimė 10 vaikų, 3 mirė maži, užaugo 7, kurių dauguma nugyveno ilgą gyvenimą. Juozas, gyvenęs Tatkonyse, mirė 98 metų. Motina Marijona mirė sulaukusi 103 metų apie 1947 metus.

*Stukų augintinės
Elenytės laidotuovės.
Apie 1944 m.*

*Antano Stuko
gyvenamasis namas.
Apie 1965 m.*

Antanas Stukas (apie 1890–1951) 1926 m. vedė Oną Čypaitę (1900–1972) iš Roblių kaimo. Jiems 1928 m. gimė duktė Elena, 1930 m. – sūnus Juozas.

Elena puiki šeimininkė, turinti gražų balsą ir giesmei, ir dainai. 1964 m. ištekėjusi už Jeronimo Plečkaičio, apsigyveno Kaune. Visą gyvenimą dirbo restorane konditere. Vyras, statybos inžinierius, kuri laiką dirbo statybose, vėliau šaldymo įrengimų priežiūros inžinieriumi kontrolieriumi. Vaikų nesusilaukė.

Juozas 1954 m. baigė vairuotojų kursus ir buvo antras Jurkupių kaime kolūkio automašinos vairuotojas (pirmas – Jurgis Vilys). Nuo 1967 metų ėmė dirbti Paneemunėlio gaisrinėje. Vedė Genovaitę Misiūnaitę (gim. 1942). 1970 m. jiems gimė duktė Jolita, 1972 m. – sūnus Giedrius. Jolita, apsistojusi pas tetą Elena Kaune, pasirinko ir jos specialybę – baigė Maisto pramonės technikumą, dirba konditere restorane. Ištekėjusi už Arvydo Tamulevičiaus, augina du sūnus: Mindaugą ir Gytį. Giedrius

Juozas Stukas su motina Ona, žmona Genovaite ir dukra Jolita. 1971 m.

baigęs aukštesniąją žemės ūkio mokyklą, dirba Panemunėlio gaisrinėje. Su žmona Zita (gim. 1973) augina 3 sūnus: Romą, Povilą ir Tomą.

Prasidėjus melioracijai Juozas su Genovaite pasistatė namus Panemunėlio geležinkelio stotyje. Tėvus Stukus palaidojo dar gyvendami Jurkupiuose.

Atgavus Lietuvos nepriklausomybę ėmėsi ūkininkauti. Drauge su sūnumi Giedriumi valdo 120 ha žemės, užsiima augalininkyste. Gimtajame kaime, tėvų ir senelių prakaitu aplaistytoje žemėje, banguoja ir noksta švarūs, tvarkingi, gerai prižiūrimi javų laukai. Tik gražios tėvų sodybos ir sodo, apjuosto eglių vora, nebėra nė ženklų. Kaip ir visų kitų ir šalia, ir atokiau gyvenusių.

Adomo Stuko šeima

(apie 11 ha žemės), tarp Jono Stuko ir Dominyko Vilimo sodybų

Adomas Stukas vedė Karoliną Rudokaitę. Karolina buvo Mykolo Rudoko brolio duktė, jos brolis Jonas Rudokas Vitalio (*Vitkos*) tėvas. Adomas, keletą metų uždar-

15-mečio Vlodo Stuko laidotuvės. 1937 m.

biavęs Rygoje, grįžęs pasistatė gražius namus, išleido seseris už vyrų – vieną už Justo Balaišio, kitą – Oną už Jurgio Vilio.

Adomui ir Karolinai 1922 m. gimė sūnus Vladas, 1929 m. – duktė Danutė. 1937 m., turėdamas 15 metų, sūnus Vladas mirė nuo smegenų uždegimo. Mirus tėvui Adomui Danutė su motina apsigyveno Rokiškyje, dirbo siuvykloje, vaikų darželyje ir kitur. Motinai mirus liko viena, šeimos taip ir nesukūrė. Mirė 1991 m.

Kaip pasakojo Povilas Mociūnas, Adomas Stukas kirpdavo kaimynams plaukus. Kai jie, vaikai, nueidavo kirptis plaukų, tai už nukirpimą pabučiuodavo ranką – dėdė Adomas būdavo labai patenkintas.

Adomas turėjo ir radijo imtuvą – pasiklausyti žinių iš viso pasaulio ateidavo ir kaimynai.

Tai buvo šviesi, krikščioniška, patriotiška šeima. Jos palikuonių, deja, neliko.

Jono Stuko šeima

(apie 6 ha žemės), tarp Petro Mociūno ir Adomo Stuko sodybų

Kadangi netoliese gyveno ir kitas Jonas Stukas, todėl šį Stuką visi vadino pagal tėvą – *Vincuku*, arba *Vinconu*.

Vos tik raudoniesiems okupantams užplūdus Lietuvą, Stukas iškart tapo jų uoliu pagalbininku, įsidarbino Panemunėlio valsčiaus pirmininku (nors jo pareigos vadinosi gal ir nevisiškai taip, bet tai nėra labai svarbu). Tada jo veiklai atsirado neribotos galimybės. Visi jį prisimena buvusį labai žiaurų ir klatingą. Jo iniciatyva buvo suiminėjami, teisiami ir tremiami į Sibirą dori, darbštūs apylinkės ūkininkai. Kartą partizanai jį paauklėjo – numovę kelnes gerai įkrėtė – net kunigo šaukėsi. Pagijęs geresnis netapo. Bijodamas rimtesnio atpildo, paliko savo visai neprastą ūkį ir pabėgo iš gimtojo kaimo. Apsigyveno Kupiškyje. Už savo atsivadimą okupantams jokių privilegijų negavo. Kalbėjo, kad net giedoti ėmęs Kupiškiečio bažnyčioje.

Vieną kartą jį kažkas apipylė benzinu ir uždegė. Truputį apsvilo, atsipirko tik išgaščiu.

Kartą Bronius Tumonis susitiko su Stuku Kupiškiečio aludėje. Vyrų būrelyje ėmė šnekučiuotis. Besikalbant Stukas suprato, jog pašnekovas jį pažįsta, ir paklausė: „Iš kur mane pažįsti?“ Bronius į tai: „Kur jau čia nepažįsi, Jurkupiūs ir dainą dainuodavom“, ir padainavo: „*Gyvenimas malonus, gyvenimas gražus, Dievas sutvėrė žemę, Vincukas – kolchazus.*“ Tai tiek ir tematė vyrai „kolchozų tvėrėją“, durys iškart užsidarė iš lauko pusės. Ir alus liko neišgertas... O tokių dainelių jo „garbei“ buvo sukurta ne viena ir ne dvi.

Jono sesuo Janina, ištekėjusi už Vizbaro, gyveno Rukšiuosė, turėjo sūnų Bronių ir dukterį Janiną. Bronius – kariškis. Janina buvo ištekėjusi už Adolfo Žiaugros iš Degėnių kaimo. Vaikų nesusilaukė, su vyru išsiskyrė. Pastaruoju metu ištekėjusi už Algio Dieninio, gyvena Rukšių kaime. Janina Vizbarienė (Stukaitė) mirusi.

Jonas Stukas su žmona užaugino dvi dukteris: Jūratę (gim. 1926) ir Stasę (gim. 1928). Jūratė šeimos neturėjo, mirusi. Stasė buvo ištekėjusi, tapo Stepukiene, gyveno

Danutė Stukaitė. 1960 m.

Noriūnuose, Kupiškio rajone. Dabar gyvena Kupiškyje, su vyru išsiskyrusi. Užaugino dvi dukteris, kurios buvo ištekęsios, o vėliau išsiskyrė.

Petro Stuko šeima

(apie 15 ha žemės), tarp Petro Mociūno ir Kazio Banio sodybų

Petras buvo kaimo keistuolis ir pijokėlis. Jį žmonės vadino Petriuku. Turėdamas du litus kišenėje, eidavo į karčemą sakydamas, kad jie mušasi, todėl juos reikia išskirti, o turėdamas vieną – kad jam nuobodu. Ir ne vien litus nešė į karčemą, žydas ėmė viską, o mėgstamiausia atsiskaitymo priemonė buvo grūdai. Mėgėjui išgerti vogti grūdus iš namų nebuvo labai sunku, kad ir kaip saugodavo žmona Ona, vyras klėtis rakta, net raugiamų burokų statinėje paslėptą, surasdavo. Net ir duonai skirtų sudžiovintų rugių nepagailėdavo.

Trumpas jų gyvenimo vaizdelis:

Žmona Ona sako jam: „*Ainam šieno grėbt, debesys ataina – sulis*“. Petriukas atsiliepia: „*Tai iš katras gi puses debesys ataina?*“ – „*Kaks skirtumas iš katras*“, – baras Ona. O Petriukas: „*Jeigu na Vaduvų (iš vakarų – Aut. pastaba), tai nēr kq ir ait, vis tiek ne-spėsma, a jeigu iš kitur, tai nelis.*“

Taip ir gyveno.

Petriukas ir Ona užaugino tris sūnus: Juozą, Kazį ir Joną (1906), vadintą Joniuku.

Juozas buvo šaunus, protingas ir gražus vyras, dainininkas. Išėjo užkuriom į Kupiškio rajoną, į Šimónis.

Petro Stuko laidotuvės. 1956 m.

Kazys buvo toks pat nevykęs, kaip ir tėvas, netgi labiau. Jis nenorėjo dirbti jokio darbo. Buvo vedęs žmoną Kandrėnų kaime, su ja turėjo keletą vaikų, tačiau savo vaikais nesirūpino. Bastėsi po kaimus su pintine iš vytelių (*kašiku*), siūlydamas visokius niekniekius, kuriais kaimiečiai visai nesidomėjo, ir juokindamas žmones. Ėjo gandai, kad nusibastęs į Vilnių susirado kažkokią moterį, per kurią ir visai pražuvo.

Joniukas vedė mokytojo Antano Čiurlio seserį Juliją (gim. 1912), mielą, išvaizdžią merginą storomis, gelsvomis kasomis, gražiai apjuostomis apie galvą. Ji visą gyvenimą jų nenusikirpo, atrodė gana išpūdingai. Julija buvo puiki šeimininkė. Kaip pasakojo Vijolė Nagurkaitė, vaikystėje, karštomis vasaros dienomis mergaitės eidavo į upę maudytis pro Stuko sodybą lėtai, pastoviniuodamos, kad tik jas pamatytų teta Julija. Ir pamatydavo, ir išeidavo nešina gražiu ašotėliu (*uzbonėliu*), uždengtu balta skepetaitė. Ir padalindavo visoms mergaitėms po kaušelių šaltų – ką tik iš rūsio – nepaprastai gardžių ledų. Tai buvo pirmieji ledai jų gyvenime, gardesnių už juos tikriausiai ir nebeteko valgyti. O tais laikais kaimo vaikai tokių skanumynų akyse nebuvo regėję. Po antrą kaušelių tą pačią dieną niekada neduodavo.

Joniukas ėmėsi energingai tvarkyti apleistą tėvų ūkį – pasodino didelį sodą, pasistatė gražius namus. Mokėjo kalvio darbą, nusimanė apie mechanizmus – nusipirko ir pats išsirengė vėju sukamą generatorių, kuris gamino elektrą. Buvo visų galų meistras. Mokėjo ir pakalbėti: mirus kuriam kaimo žmogui, jis, kaip pats sakydavo, visą naktį nemiegodavo, užtat kapinėse pasakydavo išpūdingą kalbą. Nerūkė, negėrė ir nesikeikė. Jei kas nors pasiūlydavo išgerti stikliuką, Jonas atsakydavo, kad jo tėvas Petras išgėrė ir už save, ir už jį, todėl jam gerti nebereikia. Buvo tikrai ne toks, kaip visi. Suvarius žmones į kolūkį buvo paskirtas pirmuoju pirmininku. Tik neilgam. Julija su Jonu užaugino sūnų Gendrutį (turbūt Henriką, bet visi jį vadino Gendručiu), kuris su jauna gražia žmona išvažiavo į Vilnių. Pirmoji jo žmona buvo vilnietė, dirbo dispečere autobusų stotyje. 1971 m. jiems gimė sūnus. Netrukus su žmona išsiskyrė. Motina Julija labai dėl to išgyveno. Antroji žmona (ar draugė) taip pat Vilniuje dirbo Kuro aparatūros gamykloje, pasak žmonių, turėjo dar gana daug draugių. Pastaruoju metu, atrodo, gyvena Ignalinos rajone, Liūkmenyse, ūkininkauja.

1981 m. mirė Jonas Stukas. Julija, likusi viena, nebeilgai gyveno Jurkupiuose, pardavė namus Jonui Rudokui, Vitalio Rudoko sūnui, ir išvažiavo pas sūnų. Kurį laiką gyveno ir pas seserį Uršulę. Mirė 2001 m. Palaidota Jurkupių kapinėse.

Gražioje, didelėje sodyboje Jurkupių kaime dabar ūkininkauja Jonas Rudokas su žmona Elvyra.

Kazio ir Juzefos Stukų šeima

(apie 11 ha žemės), tarp Petro Šešelgio ir Jono Čėčio sodybų

Kazys ir Juzefa užaugino 4 dukras ir 3 sūnus: Juozas išvažiavo į Ameriką ir nebegrižo, Mykolas, tarnaudamas rusų caro kariuomenėje, karo metu neteko kojos, pasiliko Rusijoje, vedė rusę Verą ir į Lietuvą taip pat nebegrižo. Dukterys ištekėjo į įvairias Lietuvos vietas.

Tėvų namuose likęs Pranas (1892–1977) vedė Uršulę Gūraitę (1905–1976) iš Skapiškio valsčiaus. Pranui ir Uršulei 1931 m. gimė duktė Danutė, 1936 m. – Elvyra, 1938 m. – sūnus Rimantas.

Buvusi Kazio ir Juzefos Stukų sodyba. 2006 m.

Danutė ištekėjo už Vytauto Grižo iš Gučiūnų kaimo. Jiedu užaugino dvi dukras: Violetą ir Daivą. Violeta, ištekėjusi už Kęstučio Mikučionio, gyvena Panevėžyje. Dabartiniu metu uždarbiauja Airijoje. Dukrelė Ignė mokosi Panevėžio menų mokykloje. Daiva, ištekėjusi už Daliaus Kelečiaus, augina sūnų Robertą (gim. 1998). Daiva turi medicinos sesers specialybę, neakivaizdiniu būdu studijuoja socialinius mokslus Vilniuje.

Elvyra ištekėjo už Petro Pagirio (gim. 1936) iš Obėlių valsčiaus. Elvyrai ir Petruai 1966 m. gimė sūnus Ramūnas, 1971 m. – Saulius. Ramūnas, baigęs KPI, gyvena Vilniuje, verslininkas. Vedęs, su žmona Daiva augina sūnų Oskarą (gim. 2002) ir dvynukus – Gustą ir Oliziją (gim. 2006). Saulius augina dukrą Sauleną (gim. 2000). Išsiskyręs. Dirba pasienio apsaugoje, gyvena Rokiškyje.

Rimantas – veterinarijos gydytojas. Gyveno Kėdāiniuose. Žmona Veronika (gim. 1940) kulinarė. Dukra Daiva (gim. 1964) baigusi Vilniaus pedagoginį institutą, dirba ne pagal specialybę. Šeimos neturi. Rimanto ir Veronikos septyniolikmetis sūnus Modestas žuvo avarijoje. 2007 m. rimtai nesirgęs Rimantas staiga mirė.

Likę vieni tėvai Pranas ir Uršulė Stukai dar kurį laiką gražiai gyveno prie pat vieškelio, aukštų medžių paūksmėje rymančioje jaukioje sodyboje. Dažnai lankomi vaikų, ypač dukterų. Paskutiniaisiais metais prieš mirtį motina vis dažniau paviešėdavo pas Elvyrą Rokiškyje, o sugrįžusi į kaimą savaitgaliais sulaukdavo visos jos šeimos. Sunkiai pasiligojusi mirė taip pat pas dukrą. Bemaž lygiai po metų ir tėtis Pranas, tarsi ir nesirgdamas, atvažiavo į svečius pas Elvyrą ir mirė.

Grįžti į kaimą tuomet norinčių neatsirado, tad savieji didelę, gražią sodybą pardavė Juozui Mačiuliui. Juozui, sulaukusiam jau gana garbingo amžiaus, likus su žmona vieniems po melioracijos ištuštėjusiuose laukuose, gyventi pasidarė pernelyg sunku, o čia, sodybai esant prie pat kelio, gyvenimas tapo visai normalus. Mirus Juozui, vėliau ir jo žmonai, namuose apsigyveno sūnus Bronius Mačiulis su žmona Birute. Nors Panevėžyje ir turėjo butą, širdis vedė į gimtąjį kaimą. Ir Broniui mirus

namai neliko apleisti – darbščių Birutės rankų prižiūrима sodyba visą vasarą skendi gėlėse.

Jono Šešelgio šeima

(apie 12 ha žemės), tarp Juozo Stuko (*kriaučiaus*) ir Marcelino Mociūno sodybų

Turėjo 4 vaikus: Benediktą, Steponą, Romą ir Oną. Benediktas šeimos nesukūrė – pasikorė. Romas buvo „liaudies gynėjas“ – skrebas, dirbo valsčiuje, jį nušovė partizanai. Steponas vedė Vandą Dagyte, jų šeima aprašyta J. Dagio šeimos apraše. Ona vaikų nepaliko – mirusi.

Mirus vyrui Šešelgienė ištekėjo už našlio Kriaučionio. Mirus Kriaučioniui netrukus mirė ir našlė.

Marcelino Šešelgio šeima

(apie 13 ha žemės)

Konstancija ir Marcelinas turėjo 4 sūnus: Balį (1902–1974), Joną, Petrą (1910–1946) ir Kazį (gim. 1919).

Jonas išvažiavo į Argentiną ir niekada nebegrižo.

Balys vedė Uršulę Kubiliūtę (1897–1985). 1928 m. jiems gimė duktė Valerija. Jų gyvenimas tekėjo ramia vaga iki 1948 m., kada Balys buvo suimtas ir kartu su dar dviem savo kaimynais J. Mačiuliu ir P. Tumoniu nuteistas 25 metams sustiprinto režimo kalėjimo. Užteko trijų sovietinių aktyvistų parašų, ir važiavo žmonės į didžiausią vargą, kančias, neretai ir mirtį. Balys pateko į Taišeto lagerį. Sunkus ir liūdnas buvo kalinių gyvenimas. Rytai susodina visus ant sniego, suskaičiuoja ir

Lietuviai politiniai kaliniai Taišeto lageryje. 2-oje eilėje 1-as iš kairės Balys Šešelgis

Balio Šešelgio gyvenamasis namas

išveda į mišką, ten vėl skaičiuoja, ir taip daugybę kartų per dieną, kaip gyvulių bandą, kad nepabėgtų, nedingtų kuris. O kur tu, žmogau, pabėgsi – nušaus kaip šunį ir viskas. Gerai tik, kad nebuvo kriminalinių, vien tik politiniai – visi tarpusavyje gerai sugyveno, stengėsi vieni kitus palaikyti, paremti. Balys su artimųjų pagalba įsitaisė medžio apdirbimo ceche. Taip ir slinko vergovės dienos, kaliniai gyveno tik viltimi. Po sunkaus darbo, kuri privalėjo atlikti, buvo ir toks: iš medienos atliekų priskaldyti mažų pagaliukų duonos riekelei prismeigti, nes dalijant duoną ne visada pavyksta atpjauti tikslų svorį ir pridėtinis gabaliukas būdavo prismeigiamas pagaliuku. Už šį darbą atiduodavo duonos trupinius, nubyrėjusius ją raikant.

Po 1953 m. kovo 5 d. kalinių gyvenimas po truputį ėmė keistis į gerąją pusę. Nors ir ne visuose lageriuose, bet vis tiek viltis tapo kur kas ryškesnė. Praėjus dar keleriems metams buvo peržiūrėtos Balio Šešelgio ir Juozo Mačiulio bylos (kaimynai kalėjo atskiruose lageriuose ir apie vienas kitą nieko nežinojo). Šešelgis ir Mačiulis buvo paleisti į laisvę, tik dar kurį laiką negalėjo grįžti į tėvynę, turėjo kažkiek laiko gyventi tremtyje. Vis dėlto atkentėję apie 7–8 metus, jie sugrižo namo, į Lietuvą.

Balio ir Uršulės duktė Valė visą gyvenimą dirbo kolūkyje. Dievo apdovanota gera klausa ir gražiu balsu, puiki dainininkė ir giesmininkė, gerbiama ir laukiama visose kaimo mirusiųjų laidotuvėse. Ištekėjusi už Broniaus Karazijos (gim. 1929) iš Kupiškio rajono Miliūnų kaimo, gyveno tėvų namuose. 1961 m. Broniui ir Valei gimė dukra Dalia. Baigusi Vilniaus aukštesniąją technologijos mokyklą, Dalia dirba Vilniaus vandens nuotekų įmonės laboratorijoje. Ištekėjo už Eugenijaus Šliužo. Daliai ir Eugenijui 1983 m. gimė sūnus Vitalijus, 1988 m. – Andrius. Vitalijus, baigęs technologijos ir verslo mokyklą, dirba dažytoju, Andrius mokosi vidurinėje mokykloje. Dalia su šeima gyvena Vilniuje.

Melioracija neaplenkė ir Šešelgių (jau Karazijų) sodybos. Valė su Broniumi nusipirko namus Šetekšnų gyvenvietėje. Tėvas Balys jau buvo miręs, motina Uršulė mirė Šetekšnosė, sulaukusi 88 metų. Bronius visą gyvenimą dirbo kolūkyje traktorininku. Už gerą darbą daug kartų apdovanotas garbės raštais, keletą kartų buvo rajono tarybos deputatas. 1969 m. dalyvavo sąjunginiame kolūkiečių suvažiavime Maskvoje, apdovanotas aukso medaliu. Bronius – pavyzdingas šeimos žmogus, darbštus ir tvarkingas. Pasiligojus žmonai Valei (sąnarių liga) jau daug metų ūkį prižiūri pats.

Petras Šešelis (1910–1946), žmona Anelė Pekšytė (1909–1993).

Petro sodyba buvo šalia brolio Balio, į Salagirio miško pusę. Petras dirbo eiguliu. Tą nelemtą vakarą pas jį buvo girininkas su kasininku, atvežę pinigus miško darbininkams. Petrą nušovė pro langą, suėję į vidų pagrobė pinigus ir dingo. Ar tai buvo tikri partizanai, ar jais apsimitę, kas žino. Kaip eigulys jis buvo gana kietas ir ne vienas griežė ant jo dantį. Ar tai buvo kerštas, ar baismė už lojalumą sovietams, vienas Dievas težino.

Petro žmona Anelė liko viena su dviem mažais vaikais: Irena (gim. 1942) ir Danuku. Praėjus metams po tėvo mirties Danukas mirė, turėdamas apie trejus metukus. Irena, baigusi Salų žemės ūkio technikumą, dirbo Verksnionių kaime, Mičiurino kolūkyje. Ištekėjusi už Leono Kazlausko, užaugino du sūnus: Redį ir Audrių.

Po melioracijos motina Anelė kurį laiką gyveno Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, vėliau baigė dienas pas dukterį. Mirė 1993 m. Irena daug metų dirbo sandėlininke prie chemikalų, paskui kurį laiką fermoje plovė pieno linijas su kenksmingomis medžiagomis. Visa tai labai pakenkė jos sveikatai, sunkiai pasiligojusi mirė 2002 m.

Po dviejų mėnesių mirė sūnus Redis, gana malonus ir draugiškas vaikas. Buvo nelabai sveikas, sirgo epilepsija. Rado ežere, valtyje, persisvėrusį per valtės kraštą ir prigėrusį.

2004 m. ir tėvas Leonas Kazlauskas pabaigė savo gyvenimą – pasikorė.

Liko vienas Audrius.

Jauniausias Marcelino sūnus Kazys (gim. 1919) turėjo auksines rankas, pasimokęs meistrystės darė spintas, kitus baldus bei ūkinius rakandus. Buvo vedęs, turėjo sūnų. Deja, patikėjęs sovietine propaganda, pasuko kairiuoju keliu. Už kažką sėdėjo kalėjime. Jo likimas nežinomas net ir giminaičiams.

Balys Šešelis su vaikaite Dalia. 1970 m.

Petro Šešelgio šeima

(apie 6 ha žemės), tarp Benedikto Jurkšto sodybos ir pieninės

Petro tėvas ir Balio Šešelgio bei jo brolių tėvas Marcelinas buvo broliai, tad Balys ir jo broliai su *ūlyčios* Šešelgiais buvo pusbroliai.

Petras turėjo du brolius: Povilą ir Juozą. Povilas apsigyveno Panevėžyje. Juozas, kuris vaikystėje besivažinėjant nuo pieninės kalnelio buvo sužalotas, išsimokęs siuvėju (*kriaučiumi*) vedė merginą nuo Skapiškio. Ten ir pragyveno visą gyvenimą su šeima. Užaugino tris dukteris, viena jų tapo mokytoja, antra – vaistininke.

Petras liko tėvų namuose, vedė Marijoną Šeinauskaitę (1905–2000) iš Urlių kaimo. Petriui ir Marijonai 1928 m. gimė duktė Genovaitė, 1935 m. – sūnus Stanislovas.

Genovaitė, Rokiškyje baigusi gimnaziją, ėmė mokytojauti. Dirbo Ūnuškio, Čiobiškio ir 1952–1954 m. Jurkupių pradinėje mokykloje. Mokytojos darbas nelabai patiko, tad baigusi ekonomikos mokslus visą gyvenimą dirbo ekonomiste. Apsigyvenusi Rokiškyje ištekėjo už Jono Sauliaus, kuris dirbo statybos valdyboje darbų vykdytoju.

Genovaitei su Jonu 1953 m. gimė Egidija, 1954 m. – Rolandas, 1958 m. – Audronė, 1960 m. – Alvyda.

Egidija gyvena su motina, turi invalidumo grupę.

Rolandas vedęs, gyvena Rokiškio miškų ūkyje. Žmona Danutė dirba pardavėja sėklų parduotuvėje, Rolandas – Rokiškio dujų įmonėje. Rolandui ir Danutei 1979 m. gimė Jolanta, 1980 m. – Nerijus. Jolanta, ištekėjusi už Dainiaus Čeikausko, gyvena Rokiškyje, augina sūnelį Luką ir dukrelę Gerdą. Nerijus vedęs, visa šeima gyvena ir dirba Airijoje. Nerijus su žmona Lina augina Gretą, Augustą ir Adelę.

23 metų Audronei buvo persodintas inkstas. Po metų, sulaukusi vos 24 metų, didžiuliam artimųjų skausmui mergina mirė.

Petro Šešelgio sodyba. Apie 1965 m.

Marijona Šešelgienė ir Anastazija Stukienė su vaikais ir vaikaičiais prie Petro Šešelgio sodybos. Apie 1955 m.

90-metė Marijona Šešelgienė su sūnumi Stanislovu ir dukra Genovaite. 1995 m.

Alvyda baigė Vilniaus aukštesniąją technologijos mokyklą, gyvena ir dirba Vilniuje. 1990 m. jai gimė sūnus Marius, kurį užaugino seneliai ir teta Egidija Rokiškyje. Vėliau Alvyda ištekėjo už Jono Kizalo. 1995 m. Jonui ir Alvydai gimė dukra Agnė. 2006 m. Alvydos vyras Jonas mirė nuo kepenų vėžio.

Stanislovas (Stasys) Šešelgis gyvena Prienuose. Technologas. Vedęs. 1967 m. gimė sūnus Rosvaldas, 1969 m. – Ridas. Rosvaldas gyvena Prienuose, vedęs. Dukra Miglė dirba ir studijuoja Londone, sūnus Mantas – studentas Lietuvoje.

Ridas gyvena Birstone. Įgijęs statybininko specialybę dirba UAB „Rudupys“ montuotoju-brigadininku. Vedęs, dukra Vesta – moksleivė.

Mėgstantis šokių ir dainą, aktyvus ir visuomeniškas Stasys, nors ir pensininkas, dirba Prienu kultūros namuose.

Adomo Šešelgio šeima

(apie 21 ha žemės), prie Vinco Mociūno ir Jono Šukio sodybų

Adomo Šešelgio ir žmonos Julijonos Šešelgienės (Stukaitės) šeimoje gimė dvi dukterys: Ona ir Marcelė, sūnus Kazys. Ona ištekėjo už Romo Motiuko. Romą nušovė partizanai, o Ona su sūnumi Stasiu sudegė pas Bieliauskus. Kazys šeimos nesukūrė, liko senas bernas. Marcelė, karo sukurių nublokšta į Rusiją, susitiko su Benediktu Šiaučiūnu. Grįžę į Lietuvą, į Benedikto tėviškę Kavarską, susituokė. 1921 m. gimė Apolonija, 1923 m. – Bronius, 1926 m. – Stasė. 1927 m. Šiaučiūnai atsikėlė į Jurbūpius, pas Marcelės tėvus.

Dar buvo ir Veronika, kuri, sulaukusi 15 metų, žuvo per nelaimingą atsitikimą, žvyrduobėje užgriuvus žvyru.

Stasė ištekėjusi apsigyveno Panevėžyje, vaikų nesusilaukė.

Bronius vedė Vitalio Rudoko seserį Genę, gyveno Panevėžyje, užaugino du sūnus ir dukterį. Išsiskyrė su žmona, mirė 2005 m.

Apolonija ištekėjo už Kazio Kaulakio (1912–1991) iš Kupiškio rajono Miškonių (Meškonių) kaimo ir gyveno savo tėvų namuose. Buvo susilaukė sūnelio, bet jis mirė visai mažas. Daugiau vaikų neturėjo. Melioracijos banga ir juos nunešė į Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietę. Mirus vyrui Apolonija gyvena viena, dar labai guvi ir žvali, nei atmintimi, nei gyvenimu nesiskundžia.

Apolonijos Kaulakienės prisiminimai

„Sunkiai senybėj žmonės gyveno, oi sunkiai. Vaikas vaiką augino. Mes penki vaikai augom, tėveliai išeina dirbt, o mes vieni. Mažajai košės išvirę palieka, tai mes tą košę suvalgom, o jai duonos su sacharinu suniurkom, skudurėlin susukam ir paduodam – vaikas rėkia, rėkia ir mažyn, mažyn... Kas mažai vaikų turėjo, geriau gyveno, o su pulku vaikų nekas. Seniau net tualetai ne pas visus būdavo. Pavasarį, kai sniegą leidžia, taip ir dygsta iš po sniego, kaip grybai... Ir pirčių mažai buvo senybėj – tik pas bagotesnius. Prieš Velykas ar Kalėdas pas Stanioką į pirtį eidavom, o šiaip tai namuos vandens prisišildom ir užtekuos nusiprausiam. Tik vėliau žmonės pradėjo statytis pirtis.

Paaugę tarnaut ėjom. Ir skūpių ūkininkų buvo, visokių. Vieni lieso pieno buteliuką įpila ir ganyk per dieną, o pas kitus gerai, neskirdavo nuo savo šeimos nei prie valgymo, nei apsiėjimu.

Mokykla 1927 m. buvo Grigaliūno namuos (dabar Ruželės), mokytojas Cicėnas buvo. Apie 1933 m. mokykla buvo pas Navulį (labai neilgai), vėliau pas Mačiulį, tada pas Mikoliūną, po to vėl pas Mačiulį.

Vakaruškos buvo labai linksmos. Dulkių debesys tik sukas. Bagotesni prie bagotų, biednesni prie biednesnių – taip ir vakaruškose, ir kituose suėjimuose dažniausiai būdavo. Vyresni prie vyresnių, jaunesni prie jaunesnių. 14–15 metų tai dar piemenės. Dažnai vakaruodavom pas Čėčį Praną, tai kai tik jis pasako: „Nu, jau vištos sutūpė“, mes guru guru ir namo.

Visi buvo labai draugiški. Vyrai, moterys sueina sekmadieniais, pasakojasi, šnekasi, juokiasi. Jaunimas tėvų priežiūroj, visi klausė tėvų. 25 metų ženytis dar anksti, geriausia apie 30 metų. Piršliai su žvanguliais atvažiuoja, su tėvais sutaria, patinka, nepatinka – nesvarbu. Tėvas pasako: „Arba už jo eik, arba išėik iš namų.“ O jei kas su kuo ir draugavo, niekas neįtarė, kad jie draugauja – sarmata, jei kas sužinos. Būdavo ir kelerius metus draugauja, tik niekas nežino. Per vestuves jaunosios raudodavo, išrokuodavo viską. Jei kuri nelabai moka, pasisamdo raudotoją. Ir pagrabuos taip. O vestuvės su užsakais eidavo, bažnyčioj klebonas po pamokslo 3 sekmadienius paeiliui skelbdavo, kas su kuo ruošiasi ženytis. Taip ir pigiau būdavo.

Labai darbais užimti buvo visi, antras gaidys nugiedojo, jau keliamės, linus minam, braukiam, šukuojam. Arba javus kuliam su spragilais, grįžtam – pusryčius pavalgom. Žiemą vyrai miškan išvažiuoja malkų kirst, moterys verpia, audžia. Labai darbais užimti, labai. Ir miegojo labai mažai. Vakaraus vyrai suka pančius, virvos veja, visa gi buvo namų darbo, o žiburyms menkutis, gazelis dega. Visi rūbai namų darbo, mergos tai ir gražesnių audeklų prisiaudžia, pačios ir pasisiuva. Moterys su skarom, kelnių tai jokių nenešiojo senybėj, ne tik ilgų, bet ir apatinių, tik sijonais žemę šluoja – ilgi buvo. Ir vaikai nuo pat mažumės prie darbo buvo spaudžiami, ne taip, kaip dabar.

O kaip laukdavom Velykų arba Kalėdų, kaip šveisdavom stalus, suolus, baltai baltai... O dabar visada Velykos. Maistas visas savas būdavo, grūdus namie gironom susimalam ir verdam zacirką, košę, keпам blynus, duoną, pyragus. Mėsos mažai būdavo didelėj šeimynoj, nei šakučių – vaikai vienas po kito čiumpa, valgo.

Vyrai per dieną prie javų pjovimo pūdą (16 kg) grūdų uždirbdavo. Moterys tai mažiau.

Apolonija Kaulakienė (Šiaučiūnaitė) su vyru Kaziu

Prie Smetonos, kai iš ūlyčios žmonės kėlėsi į vienkiemius, tai išdalijo ir Zaliesio dvaro žemę, jiems paliko 40 ha. Obelevičiai jie buvo, tik Vaitoška užkuriom atėjo. Ne kažin kaip jie ten gyveno, dvaras apleistas buvo. Juos Sibirian išvežė, taip ir pradingo tenai.

Prastam žmogui vis tiek ne kažin kas buvo – žemės yra, o su kuo dirbt nėra. Medinis plūgas, medinės akėčios, net ir kuolai mediniai. Žemės iš dvaro davė, vaikų daug, tai 22 ha jau turėjom, bet žemė prasta, krūmus rovėm, vargom.

Dviratį tai apie 1927 m. Vilkaitė Bronė nusipirko, mes vaikai bėgom žiūrėt, kas tai per daiktas. Su mokytoju Čiurliu draugavo Vilkaitė, bet taip ir neapsivedė. Tėvai vis rinko, už bet ko neleido eit, o vėliau, kolūkių laikais, susirgo nervais ir nusižudė.

Daug buvo Jurkupių kaime ir bagotų ūkininkų: Nakučiai, Staniokai, Mačiuliai, Balaišiai, Stuko Prano, Tumonių, Stuko Jono (jo brolis Kazys buvo labai nevykęs). Ir dar daug kitų gražių sodybų buvo.

Jurkupių tiltą statė gal apie 1930 metus, o gal ir anksčiau. Toks senas bernas Kazys Kapliauskas prie statybų dirbo. Šetekšnų tiltą tai vėlesniais metais statė.

Didžiulis skirtumas, kaip anksčiau žmonės gyveno ir kaip dabar. Kai papasakoju, netiki jaunimas. Bet kad ir vargo, mokėjo žmonės ir šventes švęst, ir linksmintis be gėrimo, be girtuoklyščių.“

Jono ir Domicelės Šukių šeima

(apie 13 ha žemės), tarp Antano Stuko ir Mykolo Rudoko sodybų

Jonas ir Domicelė (1840–1935) Šukiai turėjo 6 vaikus: 3 sūnus – Napalį, Joną ir Juožą ir 3 dukteris – Oną, Marijoną ir Karoliną (Karusę). Pastaroji buvo nesveika.

Ona nutekėjo į Urlių kaimą, už Neniškio, susilaukė 10 vaikų, iš kurių 7 mirė, 3 užaugo.

Marijona ištekėjo už Urbonavičiaus iš Duōkiškio, susilaukė 7 vaikų, iš jų vienas mirė mažas, vienas išvažiavo į Ameriką, vieną nušovė skrebai, o Marijonos dukters Konstancijos sūnus yra mums visiems labai gerai žinomas aktorius Ferdinandas Jakšys. Štai ką apie jį yra pasakęs R. Šaltenis, buvęs Ferdinando mokytojas klasėje ir scenoje:

„Mokytojai visai prisimena savo mokinius: vienus – stebėdamiesi, kitus – nusijuokdami, dar kitus – atsidusdami ir pasigailėdami, ir labai retus – pagarbiai savo mintyse prieš juos nusilenkdami... Tarp tokių pirmoje eilėje matau Ferdinandą Jakšį su jo visados maloniu ir švelniu šypsniu, atplaukiančiu iš jo sielos taurumo, iš poetiško savęs ir visos aplinkos suvokimo.“

Tokį mes jį ir pažįstame – labai talentingą ir kartu labai nuoširdų ir paprastą. Jonas vaikų neturėjo.

Juozas turėjo vieną sūnų Vladą, kuris vedė Kazimierą Tumonytę iš Pamiškės vieniškio. Jų šeima aprašyta K. Tumonio šeimos apraše.

Napalys Šukys su žmona Anastazija

Napalys (1887–1960) vedė Anastaziją Šukytenę (1893–1988). Nastės tėvai Benediktas ir Barbora turėjo 10 vaikų. Užaugo 7. Salose gyvenusios seserys Julijona ir Marijona buvo ilgaamžės, viena iš jų, Julijona, mirė sulaukusi 107 metų. Kadangi jos dokumentai jaunystėje buvo sukeisti su brolio, todėl to niekas atitinkamai nepažymėjo.

Ferdinandas Jakšys vaikystėje. 1947 m.

Napaliui ir Nastei 1922 m. gimė Elena, 1924 m. – Ona, 1925 m. – Petras, 1927 m. – Konstancija ir 1929 m. – Bronė.

Elena buvo labai kruopšti ir gera siuvėja. Ji visus darbus dirbo labai sąžiningai ir stropiai, ar tai buvo kolūkio, ar savo. Prižiūrėjo gyvulius, melžė karves, dirbo lauko brigadoje. Globojo nesveiką tetą Karusę. Melioracijos banga atnešė ją į Šetekšnų gyvenvietę. Tėvas Napalys jau buvo miręs, Karusė taip pat. Elena su motina ir silpnos sveikatos seserimi Ona, vaikystėje stipriai peršalusia ir išsigijusia lėtini bronchitą (bet tai nesutrukdė jai tapti gera šeimininke, eidavusia šeiminkauti pas žmones laidotuvėse ir vestuvėse), apsigyveno Šetekšnose. Motina Nastė buvo pirmas žmogus kaime, kai reikėdavo paruošti mirusį paskutinei kelionei, o jau kiek apylinkės vaikučių jos rankose pirmąkart išvydo pasaulį, tikriausiai ir ji pati niekada nesuskaičiavo. Aišku, tai buvo gerokai anksčiau, kai į ligonines dėl tokių „ligų“ niekas neskubėdavo.

1978 m. lėtinei ligai paūmėjus mirė Ona.

Motina Nastė mirė 1988 m., sulaukusi 95 metų.

Elena, visą gyvenimą rimtai nesirgusi, mirė 2002 m., eidama 80-tus metus.

Petras vedė Anelę Mockutę iš Norkūnų kaimo, nuo Ragėlių. Dirbo Rokiškyje, „Plūgo“ fabrike, „Nemuno“ fabrike Juodupėje ir Alytaus medvilnės fabrike. Išėjęs į pensiją apsigyveno Panevėžyje. Mirė 1995 m., būdamas 70 metų. Su žmona Anele užaugino tris dukteris: Birutę, Danutę ir Reginą.

Birutė, jaunystėje susilaukusi dukrelės Rasos, ištekėjo už Algio Zalatoriaus. Jiems gimė du sūnūs: Aidas ir Artūras.

Santuokai nenusisėkus pora išsiskyrė. Dabar Birutė ištekėjusi už Stasio Stašio. Gyvena Panevėžyje, dirba individualioje įmonėje konditere.

Danutė gyvena Kaune, verslininkė. Ištekėjusi už Rimo Juozapavičiaus, užaugino 4 vaikus: sūnūs Paulius ir Giedrius jau turi savo šeimas, Marius ir Eglė dirba ir mokosi.

Regina ištekėjusi už Vido Jočio, augina dvi dukras: Viktorija – studentė, Justė mokosi vidurinėje mokykloje. Regina su vyru Vidu yra baigę KPI, abu dirba Elektrėnų elektrinėje ir gyvena Elektrėnuose.

Anelė Šukienė mirė 2000 m., turėdama 78 metus.

Konstancija ištekėjo už Kazio Bliūdžiaus į Lingėnų kaimą prie Júodupės. Koste su Kaziu 1955 m. gimė sūnus Ričardas, ir 1960 m. – Benjaminas.

Ričardas vedęs, su žmona Rima turi sūnų Arną ir dukterį Kristiną. Arnas dirba Panevėžyje barmenu ir neakivaizdžiai studijuoja KPI. Kristina mokosi vidurinėje mo-

Ferdinandas Jakšys – kunigas Šateikis Lietuvos kino studijos filme „Žaidžios žemės mūsų“

Anastazija Šukienė su savo vaikais. Sėdi (iš kairės): Elena, mama Anastazija, Bronė; stovi (iš kairės): Konstancija, Petras ir Ona. 1964 m.

kykloje. Ričardas daug metų dirbo vairuotoju. Dabar su žmona Rima gyvena iš invalidumo pašalpu.

Benas nevedęs. Dirba įvairius pasitaikančius darbus.

Kostė dirbo kooperatyve sekretore, kolūkio valgykloje. Po to daug metų – kolūkio melžėja. Nuo sunkaus darbo praradusi sveikatą, susirgusi komplikuota sąnarių liga, apie 6 metus išgulėjo ligos patale. Mirė 1990 m., turėdama 63 metus. Vyras Kazys mirė metais anksčiau, būdamas 62 metų.

Bronė baigusi Šiaulių pedagoginį institutą, visą gyvenimą dirbo mokytoja: 4 metus Juodupės vidurinėje mokykloje, po to 6 metus Kamajų vidurinėje mokykloje, tada vėl Juodupėje iki pensijos. Ištekėjo už Antano Sirvydžio (gim. 1931), kuris buvo baigęs Kauno miškininkystės technikumą ir dirbo Kamajų girininkijoje girininko pavaduotoju, o nuo 1964 metų – Rokiškio miškų ūkio medelyno vedėju. 1981 m. išėjo į pensiją.

Bronei su Antanu 1961 m. gimė Virginija, 1963 m. – Diana ir 1966 m. – Juozas.

Virginija, baigusi Vilniaus pedagoginį institutą, dirba mokytoja Rokiškio Tumo-Vaižganto vidurinėje mokykloje. Dėsto chemiją ir darbus, turi metodininkės vardą. Ištekėjo už Rimanto Antanavičiaus (gim. 1959). Rimantas, baigęs KPI, kurį laiką dirbo Kriaunų vidurinėje mokykloje darbų mokytoju, vėliau Rokiškio autoūkyje inžinieriumi, po to Kavoliškio pagrindinės mokyklos ūkvedžiu. Dabar uždarbiauja Anglijoje.

Virginijai ir Rimantui 1989 m. gimė sūnus Gytis, 1990 m. – Vaidas ir 1991 m. – Viltė. Gytis pasirinko senelio specialybę – studijuoja miškininkystę Šiaulių universitete. Pirmo kurso studentas. Vaidas – paskutinėje vidurinės mokyklos klasėje, 1,95 m ūgio, labai mėgsta sportą. Viltė – vidurinės mokyklos dešimtokė.

Diana, Vilniaus universitete įgijusi biologės specialybę, dirbo šalia Šiaulių buvusiam Ginkūnų tarybiniam ūkyje agronome. Dabar dirba „Sodroje“. Ištekėjusi už Rimvydo Pukinsko, gyvena Šiauliuose. Vaikų neturi.

Juozas, baigęs KPI ir Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetą, dirba Panevėžio teritorinės muitinės viršininko pavaduotoju. Žmona Jolanta Gačionytė iš Kauno, baigusi KPI, dirbo Kauno „Lituanikos“ batų fabrike. Dabar gyvena Rokiškyje ir dirba darbo biržoje. Jolantai ir Juozui 1993 m. gimė sūnus Antanas, 1995 m. – dukra Monika. Antanas ir Monika mokosi vidurinėje mokykloje.

Jono ir Emilijos Šukių šeima

(apie 10 ha žemės), tarp Mykolo Čėčio ir Adomo Šešelgio sodybų

Jono ir Emilijos vaikai: Bronius, Adelė ir Bronė.

Bronius vedęs, vaikų nesusilaukė. Miręs.

Adelė buvo ištekėjusi, jos sūnūs gyvena Panevėžyje. Adelė ir jos vyras mirė.

Bronė buvo ištekėjusi už Antano Rudoko, Kazimiero sūnaus. Antanas apie 1945 metus buvo pašauktas į kariuomenę ir žuvo kare su japonais. Bronė, išleidusi vyrą į karą, pagimdė dukrelę Gelmutę, kuri dabar gyvena Panevėžyje. Ištekėjusi, turi savo šeimą.

Stovi (iš kairės): 2-oje eilėje Genutė Jurkevičienė, Aldona Rudokaitė (Juozo duktė), Rimantas Balaišis, Gelma Rudokaitė ir jos motina Bronė Rudokienė (Šukytė), Elena Rudokienė (Pretkutė); 1-oje eilėje Povilo Rudoko ir Onos Bieliauskienės vaikai

Juozo Šukio šeima

(apie 6 ha žemės), tarp Jono Čėčio ir Felikso Karpavičiaus sodybų

Juozas Šukys, Napalio Šukio brolis, vedė našlę Veroniką Pretkuvienę, auginančią sūnų Stasį; dukrelė mirė maža. Stasys Pretkus vedė Bronę Trumpickaitę, tarnavusią pas Stasį Tumonį. Bronė buvo nelaukiama ir nemylima marti. Jaunavedžiai išvažiavo į Juodupę. Stasys dirbo policininku, turėjo ginklą. Užtikęs žmoną su kavaliariumi šovė į ją, į žmoną ir pats nusišovė. Mirė tik jis pats, o tie du liko gyvi. Vėliau Bronė ištekėjo dar kartą ir susilaukė sūnaus. Jų likimas nežinomas.

Veronikai su Juozu gimė sūnus Vladas (1922–1998), kuris vedė Kazimierą Tumonytę iš Pamiškės vienkiemio (apie juos rašoma Tumonių šeimos apraše).

Onos Tijūšienės šeima

(apie 9 ha žemės), tarp Napalio Čirūnos ir Justino Balaišio sodybų

Netoli Salagirio miško buvo Onos Tijūšienės sodyba. Jos vyras buvo gabus medžio darbų meistras, tačiau statydamas savo sodybą vienkiemyje susirgo ir mirė. Liko jauna našlė Ona su mažamečiu sūnumi Jonu (gim. 1907). Reikėjo dirbti žemę ir baigti statybos darbus. Našlė, ieškodama išeities, priėmė gyventi bežemį našlį Stuką. Jis turėjo dvi dukteris ir vėl buvo vedęs merginą Nastę Bukauskaitę, turinčią sūnų

Juožą. Stukas buvo šioks toks siuvėjas, tačiau net centimetro neturėjo, pamatuodavo dirželiu ir užrėždavo naigu. Žmonės nieko gero jam ir neduodavo siūti, tik apatinius marškinius ir maišus. Nastė mokėjo verpti ir austi. Taip Tijūšų namai tapo pilni gyventojų ir šiokių tokių darbininkų. Jonukas, pasiėmęs tėvo įrankius ir pasikvietęs Stuko posūnį Juožą, ėmėsi darbo.

Stukui mirus jo dukterys ir Juozas išėjo svetur. Vėliau pas sūnų išėjo ir Nastė.

Tijūšienė ilgai neleido sūnui vesti, nes bijojo, kad marti paims ūkį į savo rankas. Jau baigdamas ketvirtą dešimtį Jonas vedė Konstanciją Zaveckaitę (gim. 1921) iš Šetekšnių kaimo. 1946 m. jiems gimė duktė Elvyra, 1952 m. – sūnus Valentinas.

Elvyra baigusi Salų žemės ūkio technikumą, ėmė dirbti Aušrėnų kaime, netoli Jūžintų, kolūkio „Žalioji sala“ zootechnike. Ištekėjo už Vlado Obelinsko (gim. 1939). Jiems 1969 m. gimė sūnus Egdūnas, 1974 m. – duktė Inga. Egdūnas baigęs vidurinę mokyklą, ūkininkauja tėvų žemėje Aušrėnų kaime. Nevedęs. Inga, įgijusi socialinės darbuotojos specialybę, dirba ir gyvena Kaune. Ištekėjo už Teisučio Bradūno (gim. 1974), kuris yra baigęs Statybos technikumą ir dirba parduotuvės sandėlio vedėju. Augina dukrele Gustę (gim. 1998) ir sūnelį Gytį (gim. 2001).

Valentinas Tijūšas daug metų dirbo Rokiškyje vairuotoju instruktoriumi. Dabartiniu metu dirba medžio apdirbimo įmonėje. Vedęs. Žmona Ledina dirba Rokiškio psichiatrinėje ligoninėje virtuvės vedėja. Duktė Reda užsienyje, sūnus Rolandas verslininkas, taip pat dažnai lankosi užsienyje.

Prasidėjus melioracijai tėvai Jonas ir Konstancija Tijūšai nusipirko namus Obeliuose ir tenai apsigyveno. Jonas, nuo ankstyvos jaunystės pamėgęs staliaus darbą, visą gyvenimą jį dirbo. Senoji Ona Tijūšienė mirė, sulaukusi beveik šimto metų. Jos sūnus Jonas mirė 1997 m., eidamas 90-uosius. Konstancija dar 5 metus gyveno viena. 2001 m. mirė Elvyros vyras Vladas (nuo infarkto). Labai pablogėjęs sveikatai Konstancija pastaruosius keletą metų praleido ligoninėse. Mirė 2007 m., būdama 86 metų.

Justo Tumonio šeima

(apie 10 ha žemės), Pamiškės vienkiemis prie pat Salagirio miško

Tumoniai caro laikais atsikėlė iš Gučiūnų kaimo į Pamiškės vienkiemį susikeisdami žeme ir namais su Dūkštais. Justas Tumonis (1847–1919), žmona Anelė Tumonienė (Arūnaitė) (1844–1924). Jiems gimė 8 vaikai: Julė, Jurgis (greit mirė), tada vėl Jurgis, Uršulė, Rozalija, Kostas, Kazimieras ir Ona.

Kostas gimė 1892 m. Kostui tarnaujant caro kariuomenėje teko pabūti ir vokiečių nelaisvėje. Grįžęs į namus rado brolių Jurgį vedusį. Sesuo Ona baigusi gimnaziją išstojo į vienuolyną, sesuo Julė išvažiavo į Kauną. Kostui jos paliko savo žemės dalį. Kostas su Jurgiu atsiteisė pinigais ir Jurgis išvyko palikęs Kostui tėviškę.

*Elvyra Tijūšaitė jaunystėje.
1961 m.*

*Justas ir Veronika
Tumoniai su vaikais
(iš kairės): Janina,
Ona, Kazimiera ir
mažąja Pranute.
1937 m.*

1921 m. Kostas vedė Veroniką Matulevičiūtę (gim. 1895) iš Svėdasų parapijos Vaitkūnų kaimo ir gražiai ūkininkavo iki atėjo sovietmetis ir priverstinė kolektyvizacija.

Kostui ir Veronikai 1923 m. gimė duktė Janina, 1925 m. – Kazimiera, 1927 m. – Ona ir 1937 m. – Pranė.

Janina ištekėjo už Kosto Čerškaus iš Pladišių kaimo, Duōkiškio parapijos. Nusipirko namus Nosvaičiuose, vėliau dėl melioracijos nusikėlė į Vilūčių gyvenvietę, o dar vėliau nusipirko namus Užpaliuose, kur ir dabar gyvena.

Janinai su Kostu gimė keturi vaikai: 1956 m. – sūnus Albertas, 1957 m. – duktė Gemutė, 1960 m. – duktė Onutė, 1963 m. – sūnus Linas.

Albertas baigęs Salų žemės ūkio technikumą, gyvena Vilūčiuose, dirba medžio apdirbimo įmonėje Užpaliuose. Kartu su žmona ūkininkauja ir turi 4 vaikus: Nerijų, kuris, baigęs aukštąjį mokslą, dirba ir gyvena Vilniuje, Liną, kuri turi aukštąjį pedagoginį išsilavinimą, ištekėjusi ir augina sūnelį Juventą, ir Raimondą bei Žygimantą, kurie mokosi Užpalių vidurinėje mokykloje.

Gema, baigusi buhalterijos mokslus, dirbo kolūkyje buhalterė, dabar Vyžuonų miestelio pašto viršininkė. Ištekėjusi už Vytauto Markevičiaus. Sūnus Marius studijuoja Utenos kolegijoje, duktė Vita mokosi vidurinėje mokykloje.

Onutė, baigusi mokslus, dirbo knygyne Vilniuje. Ištekėjusi už Vytauto Denučio, augina dukrelę Vitą, dirba vaikų darželyje. Gyvena Vilniuje.

*Kosto Tumonio
Pamiškės vienkiemis.
1970 m.*

Linas, baigęs žemės ūkio technikumą, dirbo autobuso vairuotoju Rokiškyje. Su žmona Jolanta augino dvi dukreles – Rasą ir Gintarę. 1998 m. žuvo avarijoje.

Janina liko našle 1970 m. Labai daug vargo, kol per begalinį savo darbštumą ir kantrybę užaugino ir išleido į mokslus visus 4 vaikus. Net ir juodžiausiomis nevilties dienomis vaikai nematė jos verkiančios. Šią „prabangą“ sau leisdavo tik tada, kai likdavo viena. Janinai dabar 83 metai.

Antroji Kosto ir Veronikos duktė Kazimiera (1925–1992), ištekėjusi už Vlado Šukio, apsigyveno vyro namuose Jurkupių kaime, gale senosios *ūlyčios*, kažkada buvusios karčemos vietoje. Kazimierai su Vladu 1950 m. gimė duktė Vlada, 1952 m. – Albertas, 1953 m. – Vida, 1958 m. – Rimantas, 1964 m. – Vijolė.

Vlada, įgijusi verpėjos specialybę, dirbo Juodupės fabrike. Vėliau Alytuje ištekėjusi už Vinco Liškausko, užaugino 2 vaikus – Eglę ir Svajūną. Eglė ištekėjusi, gyvena Kaune, dirba pardavėja. Išsiskyrusi su vyru, Vlada su sūnumi Svajūnu apsigyveno Rokiškyje.

Albertas daug metų dirbo vairuotoju Rokiškyje. Vedęs Oną Jasinevičiūtę užaugino du sūnus – Modestą ir Darių. Albertas baigė savo gyvenimo kelią 2003 metais (pasikorė).

Vida dirbo Juodupės fabrike verpėja, vėliau vaikų darželyje. Ištekėjusi užaugino sūnų Tomą. Gyvena Rokiškyje. Išsiskyrusi.

Rimantas dirba traukinio mašinistu. Gyvena Šiauliuose, su žmona Birute užaugino dvi dukras: Raimonda studentė, Vaida mokosi vidurinėje mokykloje.

Vijolė gyvena Šiauliuose, dirba siuvykloje. Ištekėjusi už Algio Rimkaus, augina sūnų Mindaugą.

Trečioji Kosto ir Veronikos duktė Ona labai darbšti ir tvarkinga. Visą savo ne itin ilgą gyvenimą dirbo kolūkyje, triūsė namuose, audė nuostabaus grožio lovatieses, gražiai giedoja, kol visai netikėtai ją iš šio pasaulio 1975 m. atėmė staigi mirtis. Mirė 48 metų.

Ketvirtoji Kosto ir Veronikos duktė Pranutė. Negalinti pasigirti ypatinga sveikata, užtai apdovanota labai gera širdimi, tvirtu tikėjimu, nepaprastai sąžininga ir

Janinos Tumonytės vestuvės. Priekyje – jaunieji Janina ir Kostas Čerškus; 2-oje eilėje (iš kairės): Janinos sesuo Ona, pusseserė Elena, sesuo Kazimiera su vyru Vladu, sesuo Pranutė ir trys neatpažinti vyrai

dora. Tokia pat darbšti ir tvarkinga, kaip ir jos seserys. Be galo kruopšti, naginga siuvėja.

1960 m. mirė tėtis Kostas, 1975 m. – sesuo Ona. Melioracijos banga be jokio gailėsčio naikino kaimo sodybas. Teko atsisveikinti su gimtaisiais namais. Pranutė su mama laikinai apsigyveno pas Janiną. Po pusės metų mama mirė (1976 m.), o dar po pusmečio Pranutė apsigyveno Rokiškyje. Kurį laiką dirbo vaikų darželyje, vėliau 10 metų vaistinėje. Mirus sesers Kaziunės (taip vadino Kazimiera) vyrui Vladui, o jai sunkiai susirgus, Pranutė pasiėmė ją pas save. Taip ją, nesikeliančią nuo patalo, 5 metus ir globojo. Kazimierą kasdien lankė ir jos vaikai. 1992 m. Kazimiera mirė.

Savo širdies šilumos ir duonos kąsnio Pranutė nepagailėjo ir našlaičiui iš vaikų namų Valdukiui. Rūpinosi juo, mylėjo tarsi savo vaiką, mokė jį būti geru, doru žmogumi. Ar jai tai pavyko, parodys gyvenimas.

Kostas (kaimynai jį vadino *Kastuliu*) turėjo neblogą humoro jausmą ir gana įdomiai mokėjo jį išreikšti. Kartą, tai buvo 1953 m., valdžios įsakymu arklių kinkiniu keli jurkupiečiai važiavo per Kamajų miestelį veždami medžius ir mato – iškelta vėliava, perrišta juodu kaspiniu. Ir *skrebas* stovi. Sustabdė vyrai arklius, o Kastulis ir klausia: „Kokia gi šventė šiandien, kad vėliava pakabinta ir dar su kasnyku papuošta?“ Skrebas paaiškino, kad mirė Stalinas. Kastulis į tai: „Dieve, duok jam dangaus karalystę. Geras žmogelis buvo...“ Išvažiavę iš Kamajų visi plyšo juokais iš to „gero žmogelio“ ir budeliui Stalinui palinkėtos dangaus karalystės.

Antano Tumonio šeima

(apie 20 ha žemės) Pamiškės vienkiemis prie Salagirio miško

Broliai Antanas ir Justas Tumoniai caro laikais atsikėlė į Pamiškės vienkiemį iš Gučiūnų kaimo, susikeisdami žeme ir pastatais su Dūkšto šeima. Neaišku, kokių principu jie pasidalijo žemę, bet Antanas valdė apie 20 ha, o Justas – apie 10 ha.

Antano šeimoje gimė: Antanas, Benediktas, Pranas, Konstancija ir dar viena sesuo, kuri ištekėjo už Zovės ir išvyko gyventi į jo namus. Antanas taip pat išvyko. Konstancija ištekėjo už Vaičiulio netoli Salų ir susilaukė vienos dukters Onos (Aniutės), kuri visą gyvenimą pragyveno vienuoliškai, buvo giliai tikinti ir šeimos nesukūrė. Daug metų gyveno Rokiškyje, ten ir mirė. Palaidota Salų kapinėse prie tėvų.

Benediktas vedė Uršulę Balaišytę iš Roblių. Uršulei ir Benediktui 1909 m. gimė dukra Teresė, 1913 m. – Elena. 1919 m. Uršulės tėviškėje mirus seseriai Marijonai, Uršulė su Benediktu ir dukrelėmis išvažiavo gyventi į Robliūs.

Elena, baigusi Roblių pradinę mokyklą, mokėsi Rokiškio gimnazijoje. Baigusi gimnaziją, kurį laiką mokytojavo. Vėliau baigė Žemės ūkio akademiją Dotnuvoje ir visą gyvenimą dirbo Panevėžio cukraus fabrike. Mirė 1998 m., palaidota Kamajų kapinėse. Ištekėjusi nebuvo.

Teresė ištekėjo už Kamajų zakristijono Jurgio Judikevičiaus. Teresei ir Jurgiui gimė dvi dukros: Elena, Janina ir sūnelis. Tumoniai ir Judikevičiai buvo giliai tikintys ir labai dori katalikai. 1949 m. Teresę Judikevičienę su 70-mete motina ir vaikais išvežė į Sibirą. Iš Sibiro Teresė sugrįžo be motinos ir sūnelio. Jų kaulėlius į Kamajų kapines išlikusios šeimos moterys parsivežė Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Teresės dukterys įgijo specialybes: Janina – farmacininkė, dirba ir gyvena Marijampolėje, Elena – veterinarijos gydytoja, gyvena ir dirba Panevėžyje.

Pranas (1893–1951) 1926 m. vedė Teresę Balaišytę (1900–1967) iš Svėdasų parapijos Vaitkūnų kaimo. 1927 m. gimė Antanas, 1928 m. – Bronius, 1929 m. – Jonas, 1932 m. – Elena, 1933 m. – Aldutė, 1935 m. – Petras, 1937 m. – vėl Bronius, 1938 m. – Onutė, 1939 m. – Vytautas ir 1942 m. – Danutė.

Pirmasis Broniukas mirė 1932 m. maždaug 4-erių metų amžiaus.

*Prano Tumonio sodyba
Pamiškės vienkiemyje.
1975 m.*

1939 m. mirus šešiametei Aldutei, po laidotuvių grįžus iš kapinių buvo rasta apsiplikiusi verdančiu pienu pusantrų metų Onutė, kuri buvo palikta prižiūrėti giminaičiams. Labai greit mirė.

Užėjus sovietmečiui Jonas drauge su Antanu Staniu ir Vytautu Vilimu buvo išsiųsti į Vilnių mokytis amatų mokykloje ir padėti atstatyti karo nuniokotą Vilnių. Jonas su Antanu Staniu taip ir nebegrižo į tėvų namus, baigė amatų mokyklą ir pasiliko Vilniuje. Dirbo geležinkelininku, vėliau maisto produktų sandėlininku, vedė. Su žmona Antanina, dirbusia taip pat geležinkelyje, vėliau odos-galanterijos kombinate „Raudonoji žvaigždė“, užaugino dvi dukras: Bronę (gim. 1948) ir Laimą (gim. 1956).

Bronė, baigusi prekybos technikumą ir įgijusi prekių žinovės specialybę, kurį laiką dirbo prekybos sistemoje. Darbas nelabai patiko, todėl pakeitė specialybę ir tapo dokumentų restauratore, dirbo Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Šiuo metu dirba Lietuvos centriniame valstybės archyve. Buvo ištekėjusi, užaugino sūnų Jurgį (gim. 1970). Su vyru išsiskyrė. Jurgis turi savo verslą, žmona Asta, baigusi Dailės akademiją, dirba privačioje firmoje vadybininke. Augina sūnų Aivarą (gim. 1996) ir dukrelę Justę (gim. 1998).

Laima, taip pat dokumentų restauratorė, jau 30 metų dirba Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Ištekėjusi. Vyras Anatolijus daug metų dirbo troleibuso vairuotoju. Šiuo metu dirba stiklo fabrike. Sūnūs: Artūras (gim. 1985) ir Andrius (gim. 1988) – studentai.

Jonas mirė 1987 m. Antanina gyvena pas dukrą Laimą, jai 83 metai.

Antanas mokėsi Salų žemės ūkio technikume, mokslas sekėsi labai gerai, tačiau nuo didelių sukrėtimų pokario metais – tėvo areštas, nuteisimas, slapstymasis nuo išvežimo į Sibirą, badas ir pan. – sunkiai susirgo. Taip ir nebeapasveikęs mirė.

Taip pat sunkiai susirgusi, palyginti jauna mirė ir Elena.

Petras, atlikęs tarnybą sovietinėje armijoje, pasiliko Rusijoje. Buvo patekęs į kalėjimą, ten prarado sveikatą ir taip pat jaunas mirė.

Broniui mokslas sekėsi puikiai, tačiau namuose viešpataujant skurdui norėjosi kuo greičiau užsidirbti duonos kąsnį ir atsistoti ant kojų. Dirbo iš pradžių kolūkyje prie traktoriaus prikabinėtoju, po to – traktorininku, dar vėliau pirmuoju kolūkio kombainu drauge su Juozu Rudoku. Vilniuje vykusiam žemės ūkio pirmūnų sąskry-

Teresė Balaišytė (vėliau – Tumonienė).

Nuotrauka iš Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečių išduoto paso

dyje Broniui buvo suteiktas LTSR žemės ūkio pirmūno vardas. Po tarnybos sovietinėje armijoje vedęs Janiną Mazurevičiūtę (gim. 1942) iš Kupiškio rajono Gałsiškių kaimo išvažiavo į Šepetės durpyną ir kurį laiką ten dirbo. Pasistatė Kupiškyje namus, augino dvi dukras: Ritą (gim. 1971) ir Redą (gim. 1974). Daug metų, iki pat pensijos, dirbo vairuotoju Panevėžio autobusėje, vėliau – Kupiškio prekybos bazėje. Išsiskyręs su Janina vedė našlę Stasę Grigaliūnienę ir jau 28 metus su ja gyvena. Savo namus paliko dukroms ir buvusiai žmonai. Dukra Rita ištekėjo už Rolando Jurkšto. Jiems 1991 m. gimė sūnus Deividas, 1996 m. – dukra Deimantė. Rita su Rolandu daug metų dirbo Švedijoje. Dabar Rita – Kupiškio gimnazijos anglų kalbos mokytoja. Rolandas tebedirba Švedijoje, per vasaras atostogas Rita taip pat važiuoja į Švediją. Reda, įgijusi medicinos sesers specialybę, dirba Kupiškio ligoninėje. Ištekėjo už Audriaus Staržinsko. Jiems 1991 m. gimė sūnus Mantas, 1995 m. – Lukas. Audriui susiradus kitą moterį, Reda su Audriumi išsiskyrė. Turi draugą.

Vytautas po tarnybos sovietinėje armijoje apsigyveno prie Kauno. Vedęs vietinę gyventoją siuvėją Danutę Rutkauskaitę, pasistatė namus Raudondvaryje, daug metų dirbo Žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos mokslinio tyrimo institute autobuso vairuotoju, žmona Danutė ten pat sandėlininke. Pastaraisiais metais Vytautas dirbo sargu.

Danutei su Vytautu 1965 m. gimė dukra Daiva, 1971 m. – sūnus Darius. Darius baigęs Panevėžio 1-ąją profesinę technikos mokyklą, dirba Kaune, UAB „Technologija“. Vedęs. Žmona Jolita baigusi aukštesniąją maisto pramonės mokyklą – konditerė. Dabar – namų šeimininkė. Dariui ir Jolitai 1996 m. gimė dukra Karolina, 1997 m. – dvynukai: Ieva ir Edvinas. Daiva, įgijusi buhalterės specialybę, dirbo Kauno ryšių mazge. Būdama 18 metų ištekėjo už Rimanto Janušausko. 1986 m. gimė dukra Rita. Vėliau su Rimantu išsiskyrė. Dabar ištekėjusi už Virgilijaus Kvietkausko, kuris dirba vairuotoju. Daivai ir Virgilijui 2004 m. gimė dukrelė Aistė. Dabar Daiva augina dukrelę, o laisvalaikiu šuniukus – nykštukinius pinčerus ir toiterjerus. Žinoma, ne vien savo malonumui. Rita – studentė. Visa gausi Vytauto šeimyna draugiškai gyvena Raudondvaryje po vienu stogu.

Danutė liko namuose su motina. Tėvas Pranas taip ir nebegrižo iš Taišeto. Lietuvai atgavus nepriklausomybę sūnus Vytautas susipažino su tėvo byla: trejeto – Dominyko Vilimo, Jono (*Vincuko*) Stuko ir Jurgio (*Jegoro*) Rudoko įskustas 1948 12 23

Pranas ir Teresė Tumoniai su vaikais (iš kairės): Elena, motina Teresė su Broniumi ant kelių, Antanas, Aldona, tėvas Pranas su Petru ant kelių, Jonas. Apie 1938 m.

Tumonis buvo suimtas ir 1949 03 31 nuteistas 25 metams lagerio. Kartu buvo nuteisti kaimynai J. Mačiulis ir B. Šešelgis. Pastariesiems likimas buvo gailestingesnis – jie maždaug po 8 metų grįžo į Tėvynę, Tumonis 1951 03 20 mirė Taisete, Ozerlage*.

Pranas Tumonis buvo labiau linkęs prie meistrystės, o ne prie žemės ūkio darbų. Išmanė kalvio darbą (turėjo kalvę), rūpinosi modernizuoti ūkį – įsigijo motorinę kuliąmąją, kuria kūlė sau ir aplinkiniams ūkininkams javus, kitą žemės ūkio inventorių. Mokėjo ir laikrodį pataisyti, ir armoniką suremontuoti, ir ją pagroti. Jam labai norėjosi ką nors konstruoti, tobulinti. Mylėjo savo Tėvynę ir rusams okupavus Lietuvą buvo laisvės gynėjų pusėje. Bronė Karpavičiūtė prisimena, kaip kuliant javus Pranas uždainavo: „*Tu Lietuva, tu mano, tu brangi Tėvynė, kad susidėjai su ruskiu – durnė paskutinė.*“

Raudonieji jautė, kad Pranas susijęs su partizanais, ir kartą paspendė jam sąspūstus – atėjo apsimetę miško broliais, manydami, kad jis išsiduos ir tuomet bus galima su juo susidoroti. Pranas suprato jų kėslus (gal ir atpažino kuri), apsikriai ištrūko iš namų, sėdo ant arklio ir nujojęs į Panemunėlio *skrebarnią* pranešė, kad jo namuose miškiniai... Taip tuokart į paspėstus sąspūstus jis neįkliuvo ir provokatoriai, nieko nepešę, pikti išsinešdino.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos nutarimu eilinis Pranas Tumonis pripažintas kariu savanoriu. 2005 m. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos įsaku už nuopelnus kuriant ir stiprinant Lietuvos Respublikos kariuomenę Pranas Tumonis apdovanotas Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio medaliu.

Motina Teresė buvo gana šviesi moteris. Mylėjo poeziją, domėjosi viso pasaulio įvykiais, skaitė įvairiausių laikraščius bei knygas. (Spausdintas žodis namuose visada turėjo deramą pagarbą.) Mėgo padiskutuoti politikos klausimais. Iškentusi daugybę likimo smūgių, ištvėrė, nepalūžo, nors kūnas per anksti paliego, apie dvejus metus išgulėjo ant patalo. Neverkšleno ir nesiskundė. Mirė 1967 m., eidama 67 metus.

*Mama, Mama, Tu davei man sielą, iki skausmo sklidiną vilties,
Kad ir ašarą, it sesę mielą, tyliai glostau vėjuose būties...*

Danutei mokslai Salų septynmetėje nutrūko dėl ypač sunkių gyvenimo sąlygų ir nestiprios sveikatos. Teko dirb-

Bronius, Danutė ir Vytautas Tumoniai. 1961 m.

* Ozerlagas (iš rus. Osobyj zakrytyj režimnyj lager – Specialioji uždara griežtojo režimo koncentracijos stovykla). *Vyr. red. pastaba.*

ti kolūkyje lauko darbininke, vėliau buvo Šetekšnų kultūros namų direktorė, bibliotekininkė. Baigė Rokiškio vakarinės jaunimo mokyklos aštuonias klases. Ištekėjo už elektriko Benedikto Mažeikio iš Šetekšnų, kuri laiką gyveno Pamiškės vienkiemyje su sergančia mama.

1967 m. gimė sūnus Rimvydas. Rimvydui suėjus 11 mėnesių, dar suspėjusi pasidžiaugti anūkėliu ir išrinkusi jam vardą, mirė močiutė Teresė. 1968 m. gimė Ritutė (mirė 6 mėnesių), 1971 m. – Raivydas, 1977 m. – Renata, 1979 m. – Rūta.

Rimvydas baigęs Panemunėlio vidurinę mokyklą ir Švenčionėlių profesinę technikos mokyklą, įgijo vairotojo ir elektromonterio specialybes. Studijavo tuometiniame KPI. Turi savo verslą ir gyvena su žmona Dalia Žagārėje, Jónišio rajone.

Raivydas baigė Vilniaus aukštesniąją technologijos mokyklą. Po to Lietuvos teisės akademijoje įgijo teisės ir policijos veiklos specialybę. Mykolo Romerio universitete baigė teisės ir valdymo magistrantūros studijas. Gyvena Vilniuje. Dirba teisės saugos institucijose. Vedęs. Žmona Reda baigusi Vilniaus aukštesniąją technologijos mokyklą, dirba fotografijos ir odontologijos paslaugų sferose, neakivaizdiniu būdu mokosi Vilniaus universitete. Sūnus Karolis (gim. 1993) moksleivis, dalyvauja kartingų varžybose.

Renata baigė Panevėžio katalikiškąją mergaičių žemės ūkio mokyklą, po to – Šiaulių universiteto Pedagogikos fakultetą. Įgijo pradinių klasių mokytojo ir ikimokyklinio ugdymo pedagogo specialybę. Dirbo Vilniuje vaikų darželio auklėtoja, kuri laiką buvo išvykusi dirbti į Norvegiją. Ištekėjo už Rolando Čepono iš Molėtų rajono Dubingių miestelio. Dirbo mokytoja Dubingių pagrindinėje mokykloje. Dabar augina dukrelę Rugilę (gim. 2006) ir dirba Dubingių kultūrinės veiklos vadybininke. Vyras Rolandas daug metų dirbo UAB „Stikliai“ ūkvedžiu. Dabar yra AB „Lietuvos energija“ civilinės saugos objekto sargas. Ūkininkauja. Ūkis ekologinis. 2007 m. Renatai ir Rolandui gimė sūnelis Aidas.

Rūta baigė Šiaulių universiteto Pedagogikos fakultetą. Įgijo tą pačią specialybę kaip ir sesuo. Dirbo Vilniuje vaikų darželio auklėtoja, taip pat buvo išvykusi į Norvegiją. Po to įsidarbino „Transcom Worldwide Vilnius“ UAB Veiklos skyriaus atstove. Vyras Donatas Poškevičius, Vilniaus Gedimino technikos universitete įgijęs transporto vadybos specialybę, dirba UAB „Galutas“ vadybininku. Augina sūnelį Martyną (gim. 2006). Gyvena Vilniuje.

Danutę ir Benediktą, kaip ir visus kitus, melioracijos banga išnešė iš Pamiškės vienkiemio. Jie pasistatė namus Šetekšnų gyvenvietėje. 17 metų, iki pat pensijos, Danutė dirbo Šetekšnų pieno priėmimo punkte. Išėjusi į pensiją, būdama 57 metų, netikėtai pačiai sau ir kitiems ėmė rašyti eiles. 2002 m. tapo Rokiškio „Poezijos pavasario“ laureate, 2005 m. išleido poezijos knygą „Ilgesio žalvarnė“, yra Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narė.

Visą gyvenimą dirbęs kolūkyje elektriku, Lietuvai atgavus nepriklausomybę Benediktas Mažeikis ėmėsi ūkininkauti.

*Septyniolikmetė Danutė
Tumonytė. 1959 m.*

Bronislovo Tumonio prisiminimai

„Buvo karšta, saulėta 1944 metų liepos mėnesio diena, sekmadienis. Mano tėvas ir dėdė, tėvo pusbrolis, sėdėjo sode ir aptarinėjo tuo metu esančią situaciją. O nuo Salų pusės pamiške ėjusiu keliuku jau traukė rusų kariuomenė. Mūsų ir dėdės Kosto sodybos stovėjo netoli Salagirio miško, o keliukas ėjo pro pat namus, taigi vaizdas buvo neįprastas, ėjo ir pėsti, ir važiuoti, visa divizija. Vienas raitas ant arklio, turbūt karininkas, priėjo prie sode sėdinčių tėvo su dėde ir suriko, kad „reikia fašistus mušti, o ne stebėti, kaip rusai žygiuoja. Tikriausiai esat fašistai ir būsit čia vietoj sušaudyti“. Tai pareiškęs išsitraukė naganą ir įsakė nusigręžti. Visa laimė, kad mano tėvas mokėjo rusiškai ir ėmė aiškinti, kad „jei nušausit, tai savus nušausit“. Rusų kalbos mokėjimas padarė įspūdį, tad ištaręs „jums pasisekė“ apsisuko ir nujojo. Labai nedaug tetrūko, kad būtų įvykusi tragedija.

O prieš tai traukėsi vokiečiai, jų tankai važiavo per Salagirį, pro eigulio sodybą, per kaimą, per Šetekšnos upės tiltą Skapiškio link. P. Mociūnas turėjo senus žiūronus, tai atsistojęs šalia savo daržinės stebėjo, kaip važiuoja tankai. Sunku pasakyti, ar jis ten geriau matė su tais žiūronais, bet vokiečiai turėjo geresnius ir, pamatę smalsuolį, pasukę patrankos vamzdį paleido šūvį. Nors stebėtojas ir nenukentėjo, bet daržinei prireikė kapitalinio remonto.

Persikėlę per tiltą vokiečiai jį susprogdino, kad rusai negalėtų jų vyti. Rusų tai nesustabdė, bet sutrukdyti, aišku, sutrukdė. Šetekšnos upė vietomis gana gili, tačiau yra vietų, kur nesunkiai gali perbristi, bet nežinodamas nerizikuosi. Rusai nutvėrė netoliese gyvenusį tokį žmogelį, keistulių Petrą Stuką ir liepė parodyti, kur lengviausia persikelti per upę. Tačiau vien parodymu nepatikėjo, liepė pačiam bristi. Taip ir kėlėsi – priešaky brenda Petriukas be kelnių, o iš paskos – rusų tankai.

Rusai nebuvo tikri, kad vokiečiai nebegrįš, ir Salagirio miško pakraščiu išsikasė apkasus, buvo pastatyti zenitiniai pabūklai. Apkasų jau neberekėjo, o kai zenitiniai pabūklai, tai pasirodžius vokiečių lėktuvams labai smarkiai pliekdavo, nors numušt jiems nepavyko nė vieno. O rusų lėktuvą vokiečiai pašovė, nukrito jis netoli Šetekšnos upės, prieš tai išmetęs bombas Salagirio pakrašty. Vieną jų, nesprogusią, mes, kaimo vaikaliai, radom, įvertėm į apkasą ir po kurio laiko ją susprogdinom. Niekas tais laikais nesivargindavo kviesti specialistus – išminuotojus, paprasčiausiai sukraudavom ant bombos ar minos krūvą malkų, šakų ir uždegdavom. Ir kur ji dėsis nesprogus, sprogdavo kaip reikiant. Gerai, kad tuo laiku niekas neprieidavo pasišildyt, nes padariniai būtų buvę labai liūdni ir vieniems, ir kitiems. Tiesa, dar prieš susprogdinant vienas iš mūsų draugijos, Antanas, mes jį Untuku vadindavom, sako: „Aš susprogdinsiu.“ Klausiam „Kaip?“ – „Ogi, – sako, – prisirinksiu akmenų ir tol mėtysiu, kol sprogs.“ Kad

ir kokios naivios buvo mūsų vaikiškos galvos, bet tokiam jo sumanymui niekas nepritarė. Jis, matyt, norėjo pasirodyti drąsiausias iš visų, o mūsų, tokių „varliamušių“, susirinkdavom iki dešimties. Prisirinkęs akmenų, pasidėjo prie apkaso ir pasakęs „mirt – gyvint, turi sprogt“ trenkė tuos akmenis vieną po kito į bombą. Ir ką gi – nesprogo. Matyt, teisingai yra pasakyta: jeigu lemta sudegt, vandeny nepaskęsi. O žuvo jis visai jaunas, kada ir mašinių vos keletas visam rajone tebuvo, autoavarijoje. Važiavo kuzove (sunkvežimio kėbule), mašina vertėsi ir Antanas žuvo.

O nuotykių su šiuo draugužiu daugiausia ir išliko atmintyje. Prie pašauto rusų lėktuvo prisirinkęs išmėtytų šovinių, kiek menu, ten buvo kulkosvaidžių juostos ir keletas lėktuvo patrankos šovinių, vadinamų „arkliakonais“. Tai apie 15–20 cm ilgio ir apie 5 cm diametro šoviniai. Atėjęs pas mane pasigyre atsinešęs neblogų dalykų, kuriuos reikia būtinai kažkur panaudoti. Einame ieškoti, kur jis pasidėjo. Vieną suradome, tai buvo gal 200 g trotilo „šaškė“ (mes taip vadindavom), ir sako, kad dar turi būti ir „arkliakonas“, kurį lyg tai įkišęs į pašalėje sukrautų kūlelių eilę, į vieną „kūlalį“. „Kūlaliais“ vadindavom sukapotus žabus, surištus į kūlelius, kuriais kūrendavo pečių (krosnį). Tačiau mes nieko neradome tuose kūleliuose, o kadangi jis mėgdavo pasigirti ir nebūtais dalykais, tai taip tą reikalą ir palikom.

O tą trotilo „šaškę“ nutarėm panaudoti žvejybai – nebuvo problemų gauti to vadinamojo „bikfordo šniūro“. Po laikinos rusų ligoninės mūsų sodyboj jo buvo palikta tarp kitų „turtų“. Tai gi įkišę vieną laido galą į skylutę trotilo gale, antrą laido galą uždege, įmetėm į sodželką (kūdrą), nes ten buvo neblogų karosų. Pasitraukę už kokių 20 metrų išgirdome, gal ne tiek išgirdome, kiek pajutome, kaip krinta dumbilai ant galvų. Sužeist tai, aišku, ką ten purvas sužeis, buvome purvini ir tiek, bet įdomiausia buvo, kur tie karosai? Pribėgę prie sodželkos pamatėme, galima sakyti, sausą duobę, ne tik vandens, ten ir dumblo nebebuvo, o karosus radome gal už 10 ar 20 metrų. Aišku, sunkesni nukrito arčiau.

Antrasis „arkliakonas“ taip ir liko nesurastas. Apsireiškė jis gal už pusmečio, vieną tokį rytą, kai aš dar saldžiai miegojau. Mama anksti rytą užkūrė pečių ir štai kas atsitiko – kūlelis su „arkliakonu“ užsidedė ir sprogo, tad pelenų ir dūmų buvo pilna gryčia. Mama tuo laiku buvo kažkur trumpam pasitraukusi, bet išgirdusi trenksmą ir pamačiusi pilną kambarį pelenų ir dūmų teištare: „Pone Dieve, kas čia dabar?“ O kas čia, tai man jau iš karto buvo aišku – Untukas nemelavo.

Ne visada taip laimingai baigdavosi pokario nuotyčiai. Po zenitinių šaudymų buvo palikta neiššautų patrankos sviedinių, kas ten žino, ar per aplaidumą, ar skubotumą. Tą sviedinį išlupęs randi varinę tūtą, pilną parako, kuris buvo tarsi ilgos, juodos makaronų laz-

delės. Jis uždegus liepsnodavo tarsi fakelas. Vieną tokį patrankos sviedinį pabandė išardyti mano buvusio jaunystės draugo Jono tėvas Mociūnas. Sako, kad jis tą sviedinį įspraudė į varstotą ir kas ten dabar žino, ar norėjo išsukti detonatorių, ar bandė perpjauti, dabar jau niekas nebesužinos. Nesinori nė pagalvoti, kas atsitiko sprogus patrankos sviediniui žmogaus rankose. Liūdna tai prisiminti, bet toks buvo mūsų gyvenimas.

Tačiau grįžkime prie karo pabaigos. Rusų kariuomenė, persikėlusį per upę, sutiko didelį vokiečių pasipriešinimą. Jau kitą dieną mūsų sodyboje pasirodė keletas rusų mašinų su kareiviais, kurie liepė mums nedelsiant palikti namus ir atlaisvinti visus pastatus. Liepė eiti į mišką, nes vokiečiai gali bombarduoti kaimą. Kadangi buvo vasara, tai mes ir nakvojome miške. Neilgai trukus šalia įsitaisė ir kai kurie kaimynai. Mūsų namuose buvo įrengta karo lauko ligoninė, o mums upelio krante buvo iškastas bunkeris, kiek prisimenu, gana erdvus ir tvirtas. Viršus buvo užklotas storais rąstais, užpiltas žemėmis, įėjimas iš upelio pusės, nes jis per vasaros karščius išdžiūdavo, likdavo tik duburiai, kuriuose mes prisigaudydavome gražių lydekų. O bunkerį jie tokį tvirtą įrengė todėl, kad ir patys juo naudojosi, vos tik išgirdę vokiečių lėktuvų gausmą slėpdavosi pas mus, ypač medicinos darbuotojai. Mūsų namuose buvo visur priguldyta sužeistų ir mirštančių kareivių. Vykstant mūšiams čia vežė sužeistuosius, mirusius guldė sode pridengdami brezentu, o susidarius didesniui skaičiui veždavo į netoliese prie eigulio sodybos esantį miško pakraštyje smėlynėlį ir ten užkasdavo. Po kelerių metų juos iš ten iškasė ir išvežė turbūt į karių kapines. Perlaidoti buvo suvaryti kaimo žmonės, o rusai tik nurodinėjo, ką ir kaip daryti. Dar ilgai toje vietoje buvo žymios duobės, nes niekas jų taip ir neužlygino, vėliau ten labai dygdavo baravykai.

Gal už kokių poros savaitių vieną gražių dieną visus sužeistuosius suguldė į mašinas, susikrovė mantą ir kaip staiga atsirado kareiviai, taip staiga ir dingo. Įdomu, kad išvykdami užmiršo pasiimti daug įvairių dalykų – stalčiuose mėtėsi šoviniai ir sugedęs naganas, amerikietiški konservai (tiesa, nedaug), ant stalo pamiršta puodyne su medumi, kambariuose voliojosi kruvinos paklodės ir bintai. Žodžiu, atsidėjo kuo galėdami už sodybos „nuomą“.

Taip mūsų kaime karas ir baigėsi. Žmonės po truputį vėl kabinosi į gyvenimą: arė, sėjo, augino gyvulius. Šeimos Jurkupių kaime nebuvo skurdžios, daugiau mažiau vertėsi neblogai, buvo ir pažangesnių, išmanančių apie agronomiją – tai Balaišiai, Nakučiai, Stukai ir kt. Pvz., mano tėvas turėjo savo kalvę, kuliąmąją mašiną, vokišką motorą „Doiçlend“, neskaitant grūdų valomųjų – arpo, fuchtelio, gyvatuko, susikonstravo savo vėjinį malūną. Tokie žmonės netiko sovietinei valdžiai ir prasidėjo areštai, trėmimai. Ne už kokius kriminalinius nusikaltimus, o už tai, kad buvai savo šalies patriotas, kad

mokei vaikus Lietuvos istorijos, kad skatinai mylėti savo Tėvynę. Ir vežė nekaltus, vagonuos užkaltus.

1945 m. prasidėjo aktyvus pasipriešinimo judėjimas, į miškus pasitraukė daug buvusių šaulių, karininkų ir šiaip nepritariančių sovietų okupacijai žmonių. Nemažai jaunimo, vengdami eiti į sovietinę armiją, taip pat prisijungė prie partizaninio judėjimo, rengdamiesi rimtai pasipriešinti rusų kariuomenei. Kaime tovyrojo nežinomybė, kankino klausimas – kas bus rytoj? Žmonės dirbo žemę, klausėsi radijo ir laukė, laukė, kad dar bus karas, kad rusus išvys amerikoniai, bet laikas bėgo, įvairūs propagandistai, politrukai skiepijo savo ideologiją, sakė – jūs neturėjot praeities, jūsų tūkstantmečio istorija nieko neverta, Lietuva tik dabar gimė. Įdomu, kokia tauta gimsta per vienus metus? Tokie buvo beraščių skrebukų svaičiojimai. Vaikštinėdami tikrindavo, kas kiek turi klėtyje grūdų, jeigu dar nebūdavo tušti aruodai, tai iškart nustatydavo, kiek turi atiduot valstybei. Žmonės kaip įmanydami slėpė, kol dar ši tą turėjo, bet greitai atėjo laikas, kai jau nebebuvo ko slėpti.

Atsirado vienas kitas ir pataikaujantis okupantams, bet žmonės jų nekentė ir ilgainiui jie patys išsinešdino iš kaimo. Tarp tokių buvo Jonas Stukas (Vincas sūnus), D. Vilimas. Buvo dar toks Bieliauskas (tai jau Ažumiškių kaimas), tik jis, gavęs net porą partizanų perspėjimų, pasitikėdamas saugančiais jo sodybą skrebaus nepadarė jokių rimtų išvadų. Kaip pasakojo vienas Laičių kaimo gyventojas, ten buvo skrebutų ir enkavėdistų užėiga. Visi buvo ginkluoti ir manė esą neįveikiami. Baigėsi tuo, kad vieną naktį partizanai pasistatė porą kulksvaidžių ir paleido seriją padegamomis kulkomis. Iš pradžių dar bandyta atsišaudyti, bet šiuokart išsigelbėjimo nebebuvo. Į pagalbą niekas neatskubėjo, nei iš Panemunėlio, nei iš Rokiškio, nors buvo informuoti. Bijoję dėl savo kailio. Sudegė visa sodyba su žmonėmis ir galvijais.

Buvo dar toks skrebas Jurkštas, vaikštinėdavo su visokiais politrukais, agituodami už sovietų valdžią, nevengdami ir ant aukšto užlipti, ten dar pas kaimiečius šio to rasdavo, ar lašinių paltį ar dešros rinkę – valgyti ir jie norėjo.

Ne visi gavo ko nusipelnę, o juk ne be jų pagalbos buvo sodinami į kalėjimus žmonės, tremiami į nežiniamus vaikus ir seneliai, nors jie visiškai nieko nesuprato – už ką. Veždami turėjo tikslą, kad jie jau niekada nebegrįš į Lietuvą ir ten amžiams pasiliks Sibiro platybėse, bet gyvenimas parodė, kad ir despotams ateina galas. Po Stalino mirties bolševikų gniaužtai šiek tiek atsileido. Likę gyvi tremtiniai pradėjo grįžti į Tėvynę, nors daug jų pasiliko amžino išalo žemėje. Vėliau, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kai kurie jų artimųjų pastangomis buvo parvežti karstuose ir palaidoti savo gimtojoje žemėje.

1947 m. vis aršesnės kovos vyko tarp partizanų ir enkavėdistų dalinių. Vieną vasaros dieną iš Salagirio atėjo du nepažįstami vyrai,

pasisveikino ir paklausė, ar pas mus ramu. Tėvas pasakė, kad kol kas ramu, nors kartais užplūsta enkavėdistai. Sako, tai mes norėtume užeit, karvių turite, o mes pieno labai pasiilgom. Tėvas pažadėjo ir pieno, ir pirtį iškūrenti, bet kai atėjo apie 20 vyrų su kulkosvaidžiais ir automatais ginkluoti, tai per kartą pirtyje nesutilpo. Po pirties įsitaisė sode, kepė kiaušiniene, gėrė pieną, vėliau padėjo už viską pasitraukė į mišką. Kitą dieną užgriuvo rusų garnizonas (įgula), apsupo sodybą, nieko neišleido, visur iškrėtė, eidami upelio pakrante badė metaliniais strypais, aišku, ieškojo bunkerio, bet taip nieko ir nerado. Po to „šukavo“ mišką, bet ten irgi nieko nepešė.

Bet ne visada taip baigdavosi, buvo ir susišaudymų, ir aukų. Per vieną, kaip sakydavo, ablavą (gaudynes), miške girdėjosi labai intensyvus šaudymas, enkavėdistai buvo apsupę būrį partizanų, daug jų žuvo, bet kai kuriems pavyko prasiveržti. Pamenu, nuo miško pusės bėgo du partizanai, o tuo laiku keliuku važiavo Gučiūnų kaimo gyventojas J. Tumonis. Partizanai pribėgę šoko į vežimą, Jurgį išstūmė, tas nespėjo ir susigaudyti, kas čia įvyko, o arklys zovada jau lėkė Šetekšnos upės link. Vėliau arklį su vežimu rado besiganantį prie upės, o partizanai turbūt pasislėpė Vaduvų miške.

Buvo ir neaiškių aukų. Buvo nušautas netoliese gyvenęs P. Šešelgis, dirbęs eiguliu. Ten, ko gero, buvo sąskaitų suvedinėjimas, nes dirbant tokią darbą visiems geras nebūsi.

Į Sibirą buvo ištremtos Petro ir Aloyzo Čirūnų šeimos, Balaišiai ir Nakučiai suspėjo pasitraukti, o mano tėvas Pranas ir kaimynai Mačiulis ir Šešelgis už rezistencinę veiklą pagal 58 straipsnį gavo po 25 metus. Vėliau bausmę sumažino, bet mano tėvas jau buvo miręs Taišeto lageryje. Dabar jam suteiktas kario savanorio statusas.

Toliau – kolektyvizacija. Čia visų kaimų istorija panaši. Prievara, gąsdinimas baltom meškom (Sibiru) ir nebuvimas jokios kitos išeities. Palaipsniui žmonės buvo palaužti, pareiškimai būdavo parašyti, žmonėms liko tik pasirašyti. Ir pasirašydavo tarsi mirties nuosprendį priimdami. Gyvenimas pasikeitė radikaliai, aišku, ne į gerąją pusę. Žmonės iškart neteko bet kokių pajamų, kas dar kiek turėjo kokių rezervų, viskas greit baigėsi, o gyventi reikėjo. Žmogus, iki tol turėjęs arklį ir vežimą, dabar turėjo eiti prašyti brigadininko, kad malonėtų duoti arklį malkoms parsivežti ar panašiai. Nors už darbą nieko nemokėjo, bet į darbą neiti irgi negalėjai, nes pirmininkas, o ir brigadininkas, turėjo „teisę“ atimti ganyklą karvei, neduoti pasišienauti šieno ar net sumažinti sodybinį sklypelį. Tai kur tu žmogus dingsi, o iš kolūkio išeiti taip pat negalėjai, nes buvo tokia tvarka, jog be kolūkio pirmininko pažymos, kad esi išleistas iš kolūkio, niekur negalėjai įsidarbinti, o gauti tokią pažymą išvis nebuvo įmanoma. Žmonės vertėsi kaip kas sugebėjo, pradžioje rugius pjaudavo dalgiais, statydavo į gubas ir padžiovinę veždavo į klojimus. Tai, būdavo, nueini nakčia į lauką, nusineši kazilą (ožį) malkoms pjauti, užmeti

baslį, patiesi maršką, imi iš gubos pėdą ir bloški į tą „mechanizmą“. Taip guba prie gubos ir prisirenki maišioką grūdų. Arba kai prasi-dėdavo kūlimas, tai ir rimtesni dalykai dėdavosi, kai kur nuplaukdavo ir didesni kiekiai, ir nebūtinai tiems, kurie neturėjo ko valgyti.

Sukis kaip nori, bet vis tiek buvo momentų, kai nebuvo, regis, jokių galimybių, juk grūdai laukuose ištikus metus neauga, o į sandėlį įlįsti, kaip sakoma, „ne kožnam nabažnam“.

P pinigų irgi tada niekas nemokėjo, tai mama ką dar suradusi geresnio iš anksčiau, ar staltiesę kokią gražesnę, ar lovatiesę, parduo-davo ir taip prasimanydavo pinigėlių dėl duonos. Ypač skausmingas buvo mamos išsiskyrimas su siuvamąja mašina „Singer“. Bet alkanos vaikų akys pasirinkimo nepalieka. Duonos visur buvo mažai, Rokišk-kyje eilės buvo didelės, o ir duodavo normuotai, tad mes su dėde Kostu važiuodavom į Daugpilį. Ten buvo kažkaip kitaip, nors ir ten duonos parduodavo po du kepaluokus, bet parduotuvių buvo ne viena, tad eini būdavo nuo geležinkelio stoties pagrindine gatve, iš vienos parduotuvės į kitą, sugrįžti atgal, pasidedi į bagažinę ir taip per kokį trejetą kartų prisikrauni tiek, kiek gali panešti. Vėliau važiuodavau ir vienas, nes jau viską žinojau.

Vieną sykį tas duoneliavimas vos nesibaigė labai liūdnai. Buvo pavasaris, aš eilinį kartą važiavau į Daugpilį, viskas ėjosi kaip įpras-ta, prisipirkau duonelės ir grįžau namo. Traukiniui sustojus Kepūriškio stotelėje, išlipau iš traukinio, nes iš ten buvo arčiausias kelias į namus. Pavasaris – pats polaidis. Priėjęs prie Jurkupių tilto per Šetekšną pamačiau, kad vanduo prasigraužęs bėga per pylimo viršų. Tarpas nebuvo platus, neturėtų būti labai gilų, pamaniau, turėčiau nesunkiai perbristi, o ten buvo išgraužta gana giliai, didelė srovė ir slidus molis, tad vos tik pabandęs bristi iškart buvau paguldytas srovės ir pasijutau nešamas į užlietą slėnį. Jei ne pylimo pakraštyje augę krūmai, tai jokia šanso nebebūtų likę. Vargais negalais nusitvėręs už karklo, šiaip taip užsiropščiau ant pylimo. Kuprinė, suprantama, labai pasunkėjo, tačiau jos nepaleidau, o ir nešdavau ją per petį persijuosęs diržu. Neliko nieko daugiau, kaip eiti pas netoliese gyvenantį Povilą Mociūną ir prašyti pagalbos. Ačiū jam, davė persirengti sausus drabužius, perkėlė valtimi per ištvinsią upę, dar padėjo panešti ir pasunkėjusią duoną.

Taip ir gyvenom naujame sovietiniame „rojuje“. Bet vis dėlto išgyvenome. Bėgant metams atsirado traktoriai, pamažu žmonės ėmė atsigausti, ypač jaunesni stengėsi išsimokyti traktorininkais, nes ten jau mokėjo atlyginimą, nors ir nedidelį, bet jau buvo šis tas. Dirbdavom, aišku, labai daug, valandų niekas neskaičiavo, o jauniems naktinis darbas kartais ir nuotykių atnešdavo. Lengvųjų mašinų tada dar niekas neturėjo, kaimo panelės nebuvo išpaikintos ir jausdavosi labai pamalonintos, jei prie rūtų darželio kartais sustodavo geležinis pečius su visais plūgais. Jaunimo kaime buvo gana daug ir nereikėdavo kažkokio ten vadovo ar organizatoriaus, šokiai vykdavo kažkaip sa-

vaimė. Muzikantus turėdavo kiekvienas kaimas, dar ir ne po vieną. Ir linksnumo buvo tikrai ne mažiau, kaip dabar. Kaip gražiai dainuodavo, tiek vyrai, tiek merginos. Per pertraukėles tarp šokių užtraukia, būdavo, kokį romansą, miela klausytis. Nereikėjo jokių mokslų eiti, mokėdavo patys.

Gražu ir dabar pasižiūrėti ir pasiklausyti, kaip jauni žmonės, net ir vaikai, dainuoja bei groja per koncertą „Gero ūpo“ senas mūsų jaunystės melodijas. Reikia tikėti, kad dar ne viskas pamiršta ir prarasta.

Tai tiek tų prisiminimų apie mūsų gimtąjį kaimą. Aišku, jis dabar jau visai nebe toks, koks buvo mūsų vaikystėje, su žaliom sodybom, su palaukių takais, su upelio duburiais, kurių gelmėje slėpėsi lydekos ir vijūnai. Dabar jis ištuštėjęs, sodybų liko tik viena kita, bet mano atmintyje išliko vaikystės ir jaunystės kaimas ir tam kaimui aš jaučiu nostalgiją iki šiol...”

Julijono Vilimo šeima

(apie 12 ha žemės), tarp Liknevičiaus ir Adomo Stuko sodybų

Julijono ir Anastazijos Stukaitės Vilimų šeimoje 1900 m. gimė sūnus Dominykas. 1927 m. – Dominykas vedė Anelę Kanišauskaitę iš Júodpėnų (Kupiškio r.). Dominykui ir Anei 1928 m. gimė sūnus Bronius, 1930 m. – Vytautas, 1932 m. – Vanda, apie 1938 m. – Julius ir dar po kelerių metų – Vladas.

Bronius 11 metų dirbo Kupiškio rajono „Šetekšnos“ kolūkio pirmininku. Tame krašte buvo motinos tėviškė, todėl Bronius tenai ir apsistojo. Vėliau gyveno Druskininkuose ir dirbo statybose. Po kurio laiko atsikėlė į Biržus. Su žmona Janina Skardžiūte užaugino vienturtę dukterį Dalią (gim. 1956). Dalia, Šiauliuose įgijusi medikės specialybę, dirbo Biržų sanitarijos epidemiologijos stotyje. Ištekėjo už Alberto Nareckio (gim. 1954), kuris yra baigęs Žemės ūkio akademią ir dirba miškininku – Biržų urėdijoje urėdo pavaduotoju. Daliai ir Albertui 1980 m. gimė sūnus Eimantas, 1984 m. – Simas ir 1994 m. – Žilvinas. Eimantas dirbo Biržų laikraščio „Šiaurės rytai“ redakcijoje, dabar studentas. Vedęs, žmona Reda (gim. 1984) studentė, abu su vyru studijuoja Kauno technologijos universitete, augina sūnelį Majų (gim. 2006). Simas studijuoja KTU 4 kurse, Žilvinas – moksleivis.

Bronius mirė apie 2004 m.

Vytautas gyveno Šepetojė, Kupiškio rajone, dirbo ekskavatorininku. Vedęs molicininko žmoną Alę, vaikų nesusilaukė. Mirė nuo plaučių vėžio.

Julius gyveno Naiviuosė, turbūt ten, kur kadaise apsistojo visa Vilimų šeima, pabėgusi iš Jurkupių kaimo. (Pagal antrą versiją – Vilimai apsigyveno Šepetoje, prie Kupiškio.) Julius dirbo kolūkyje suvirintoju. Buvo labai nepatenkintas dėl brolio Vytauto vedybų. Užaugino sūnų ir dukterį, kuri dirbo pašte. Julius, kaip ir brolis Vytautas, mirė nuo plaučių vėžio.

Apie dukterį Vandą ir sūnų Vladą žinių nėra.

Vilimų šeima jau nuo seno buvo „paraudusi“. Smetonos laikais jų namuose slapstėsi komunistas Blažys. Apie tai pasakojo tai matę ir žinoję kaimynai, tai pa-

tvirtino ir sutikti žmonės iš Júodpėnų. Vilimienė buvo iš to krašto, ir Blažys iš ten buvęs. Rusams okupavus Lietuvą D. Vilimas ėmėsi uoliai talkininkauti raudoniešiams. Tai jo – Dominyko Vilimo, Jono (*Vincuko*) Stuko ir Jurgio (*Jegoro*) Rudoko pastangomis buvo nuteisti P. Tumonis, B. Šešelgis ir J. Mačiulis. Jų „dėka“ į Sibirą važiavo šie ir kiti ūkininkai. Darydami juodus darbus, okupantų pagalbininkai patys bijojo gyventi gimtajame kaime, glaudėsi arčiau apylinkių, prie skrebu ir milicininkų.

Vilimai dingo iš Jurkupių, sužinoję apie jiems paskirtą partizanų nuosprendį. Į gimtąjį kaimą taip niekada ir nebesugrįžo.

Kazimiero ir Onos Vilkų šeima

(apie 12 ha žemės), tarp Prano Zovės ir Banių sodybų

Tai buvo dorų ir darbščių ūkininkų sodyba prie vieškelio. Jie užaugino dukterį Bronę.

Bronei neteko dirbti sunkaus darbo, ji buvo vienturtė ir tėvelių labai mylima. Kaime jai vienai iš pirmųjų buvo nupirktas dviratis. Draugavo su mokytoju Antanu Čiurliu. Atėjus sovietų valdžiai gyvenimas neatpažįstamai pasikeitė. Suvarius žmones į kolūki, jų namuose buvo įkurta kolūkio kontora. (Vėliau, sujungus Jurkupių ir Šetekšnų kolūkius, kontora persikėlė į Šetekšnų dvarą.) Buvo atimtas ne tik turtas, bet ir ramybė. Tėvas greitai mirė, Bronei, nepratusiai prie sunkių darbų, skaudėjo rankos, susirgo sąnarių uždegimu. Nenurovėjo buroko normos, todėl atėmė ir duotuosius 60 arų žemės, paliko tik kiemą. Motina sunkiai pasiligojo, karvei šieno nebuvo kam paruošti, su pjautuvu pjovė iš patvorių, ir tą norėjo atimti, o gal ir atėmė – žmonės įvairiai pasakoja. Motinai mirus Bronė visai palūžo. Taip smarkiai pasikeitusio gyvenimo Bronė nebeištvėrė, jai pasimaišė protas. Pasikorė.

Nesant tiesioginių paveldėtojų, namus ir turtą pasisavino kolūkis. Kolūkio pirmininko A. Macijausko valia Bronės giminaitei, panorusiai išigyti velionės karvutę, teko sumokėti nemažą pinigų sumą. Dar nespėjus velionės palaidoti, atsirado nauji gyventojai – gretimame Kupiškio rajono Miškonių kaime išvežtu į Sibirą tremtinių namuose gyvenusi Burbų šeimyna, bene su dešimčia vaikų. Taip Jurkupių kaime atsirado nauji gyventojai. Ilgainiui, vaikams užaugus ir išėjus iš namų, o seniems tėvams mirus, Jurkupiuose liko gyventi Mindaugas Burba su sugyventine Laima Pranskūniene (Tūskaite), vėliau – Čepukiene. 2007 metais neblavus Mindaugas kelyje pakliuvo po automobilio ratais ir žuvo.

Pranciškaus Vilio šeima

(apie 20 ha žemės), už upės, šalia Juozo Mociūno sodybos

Pranciškus vedė Oną Stukaitę, Adomo Stuko seserį. Pranciškui ir Onai 1897 m. gimė sūnus Jurgis, 1900 m. – sūnus Petras. Mirus vyrui Pranciškui Ona ištekėjo taip pat už jurkupiečio, savo mirusios sesers vyro, našlio Justo Balaišio (apie juos pasakojama Balaišių aprašyme).

Jaunystėje Jurgis Vilys (1897–1960) gyveno Maskvoje, dirbo vairuotoju. Grįžęs į Lietuvą ėmėsi ūkininkauti, vedė Anelę Motiukaitę (1895–1981) iš Pastrungiškio kaimo nuo Salų. Jurgio šeima buvo labai darbšti ir tvarkinga, ūkis metai po metų

tvirtėjo ir gražėjo. Viską suardė kolektyvizacija. Nors ir labai stengėsi nepasiduoti, buvo apkrauti didžiuliais mokesčiais ir, neturėdami kitos išeities, su dideliu skausmu atidavė savo užgyventą turtą į bendrą katilą, tik kiek vėliau už kitus.

Jurgis buvo pirmojo kolūkio sunkvežimio vairuotojas.

Jurgiui su Anele 1927 m. gimė Aldona, 1930 m. – Bronius ir 1935 m. – Meilutė.

Aldona, ištekėjusi už jurkupiečio Petro Mociūno (1922–1993), gyveno savo tėvų namuose. Jiems gimė du sūnūs: 1956 m. – Rimantas ir 1958 m. – Eugenijus.

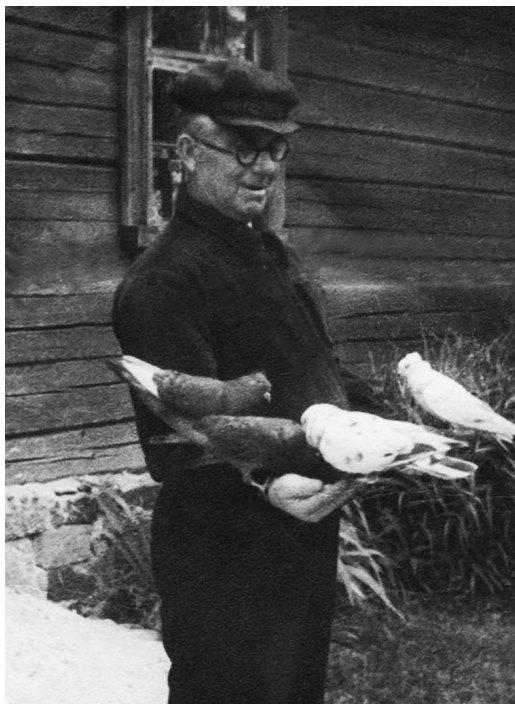
Rimantas – vairuotojas. Vedė Gertrūdą Dručkutę (gim. 1956), kuri daug metų dirbo Panemunėlio stoties taupomojoje kasoje. Rimantui ir Gertrūdai 1981 m. gimė Rima, 1985 m. – Svaigedas, 1987 m. – Algirdas, 1993 m. – Karolis ir 1996 m. – Monika. Rima baigusi Vilniaus pedago-

ginį universitetą, dirba Kaune, Svaigedas, statybininkas, dirba Vilniuje, Algirdas mokosi Kaune, Karolis ir Monika – Panemunėlio pagrindinės mokyklos moksleiviai.

Eugenijus, baigęs Žemės ūkio akademiją, dirbo Rokiškio kelių policijos inspektoriumi, gyveno Laibgaliuose. Su žmona Violeta augino dukterį Laurą. 1996 m. netikėtai mirė. Nelaimingas atsitikimas – sušalo. Eugenijus buvo kaip reta geras, nuoširdus ir draugiškas, visi, kam teko su juo bendrauti, labai jo gailėjo.

Mirus vyrui Petru Aldona liko viena, tačiau, būdama garbingo amžiaus, ūkininkauti nebeįstengė. Ūkio neapleido sūnus Rimantas ir marti Gertrūda, nors gyvenant Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje į Jurkupius važinėti tikrai nėra lengva. 2006 m. Aldona mirė.

Bronius Vilyus, baigęs mokslus, tapo veterinarijos gydytoju. Vedęs Janiną Motiukaičę iš Vaitkūnų kaimo nuo Salų, su kuria drauge mokėsi, gavo paskyrimą į Plūngės rajoną ir keletą metų tenai dirbo: Bronius – veterinarijos gydytoju, Janina – zootechnike. Grįžę arčiau gimtinės, apsigyveno Panemunėlyje. Janina daug metų, iki pat pensijos, dirbo Panemunėlio miestelyje pašto viršininke, Bronius pagal savo profesiją – vet. gydytoju. Janina ir Bronius užaugino sūnų, taip pat Bronių, ir dukterį Laimą. Sūnus Bronius baigęs Panevėžio politechnikumą, dirba Rokiškio mašinų gamykloje. Vedęs. Žmona Regina Joneliūkštytė baigusi Klaipėdos universitetą, dirba Rokiškyje lietuvių kalbos mokytoja. Regina su Broniumi užaugino sūnų Mantą ir dukterį Viktoriją. Mantas baigęs tris universitetus: Vilniaus, Mykolo Romerio ir Gedimino technikos, dabar pastarajame dirba ir rengiasi ginti daktaro laipsnį. Viktorija Vilniuje studijuoja mediciną.

Jurgis Vilyus su savo mylimais balandžiais. Apie 1957 m.

Vilių šeima. Sėdi: Anelė (su vaikaičiu Rimu ant kelių) ir Jurgis Vilys; stovi: dukterys Aldona (kairėje), Meilutė ir žentas Petras. Apie 1959 m.

Broniaus duktė Laima gyvena Kaune. Buvo ištekėjusi, dabar jau našlė. Dirbo vaikų darželyje, kol kas laikinai nedirba. Laimos sūnus Arūnas baigęs vidurinę mokyklą, jau dirba ir ruošiasi mokytis toliau.

Bronius Vilys mirė 2006 m. Našlė Janina Vilienė gyvena Rokiškyje pas sūnų.

Meilutė Vilytė nutekėjo į Panemunių kaimą, netoli Panemunėlio, į labai gražų vieniemį. Meilutei su vyru Petru Narbutu (1922–2006) 1974 m. gimė dukra Jolanta, 1976 m. – Jurgita. Abi baigusios aukštuosius mokslus. Jolanta ištekėjusi, dirba banko darbuotoja Panevėžyje, Jurgita – finansininkė Vilniuje.

Meilutei 2006-ieji buvo netekčių metai: palaidojo vyrą Petrą, seserį Aldoną ir brolių Bronių.

Antrasis Pranciškaus ir Onos Vilių sūnus Petras jaunystėje buvo išvažiavęs į Ameriką užsidirbti pinigų. Grįžęs Daliėčių kaime, netoli Čedasų, nusipirko apie 30 ha žemės ir seną sodybą. Atsistatė namus ir ėmėsi ūkininkauti. 1935 m. vedė Malviną Velbasytę. 1936 m. Petru ir Malvinai gimė sūnus Pranas, 1942 m. – duktė Zita. Sūnus įgijo zootechniko specialybę, vedė, susilaukė sūnaus Dainiaus, kuris taip pat turi šeimą – dukrą ir sūnų. Zita – gydytoja. Ištekėjo už bendrakursio Alberto Jankausko, taip pat gydytojo. Apsigyveno Klaipėdoje. Po penkerių bendro gyvenimo metų Albertas staiga mirė. Sūneliui Tomui tebuvo 9 mėnesiai. Zita antrašyk nebeištekėjo. Sūnus Tomas – dailininkas, gyvena Vilniuje. Vedęs, augina dukrą Laurą.

Prano Zovės šeima

(apie 7 ha žemės), tarp Kazio Vilkos ir Benedikto Jurkšto sodybų

Prano Zovės sūnus vedė Karolinos Stukienės, Adomo Stuko žmonos, ir Jono Rudoko – Vitalio tėvo seserį Rudokaitę. Jiems gimė duktė. Jauna šeima išvažiavo į Braziliją, tenai suaugusi duktė ištojo į vienuolyną. Tėvai mirė, mirė ir duktė. Kitos Prano dukterys išvyko į Kauną. Į Zovės kiemą užkuriu atėjo Petras Stanys (1886–

Petro ir Julės Stanių šeima. 1960 m.

1964) nuo Skapiškio, susituokęs su Jule Zovaite (1888–1975). Julė su Ona Jurkštie (Stočkute) buvo pusseserės, o Marcelė Rudokienė – Zovienės pusseserė. Zovės pavardė, minima jau 1857 m. Jurkupių kaimo gyventojų sąrašuose, išnyko iš kaimo.

Apie 1923 metus viena našlė Zovienė dar gyveno prie kelio, kuris per Šetekšnos upę vedė Skapiškio link, Petro Stuko pakalnėje. Kitoje kelio pusėje panašioje gryčiutėje gyveno Stepono Šešelgio tėvai. Kaip prisimena Napalys Mociūnas, būdami vaikai jie upėje gaudydavo vėžius, o Zovienė juos iš vaikų supirkdavo ir tikriausiai perparduodavo žydui. Ir pati turėjo parduotuvėlę.

Petrui su Jule 1928 m. gimė sūnus Jonas, 1929 m. – Antanas, 1930 m. – Juozas, 1932 m. – Kazimieras, 1934 m. – Janina, 1938 m. – Pranas ir 1939 m. – Elzė.

Jonas mokėsi kunigų seminarijoje. Buvo jau antrame kurse, tačiau atėjus sovietinei santvarkai dėl pasikeitusios situacijos, o galbūt ir dėl sutiktos širdį pavergusios mergaitės, išstojo iš seminarijos ir ėmė mokytojauti Svėdasuose. Vėliau išsikėlė į Taujėnus, o paskui į Jiėzną ir mokytojavo Jiezno pagalbinėje mokykloje. Vedęs, užaugino sūnų Joną. Su žmona išsiskyrė. Mirė 2002 m. Sūnus Jonas – stambus verslininkas. Vedęs, turi sūnų Rimantą.

Antanas kartu su J. Tumoniū ir V. Vilimu pokario metais buvo išsiųstas į amatų mokyklą Vilniuje. Taip ir pasiliko visam gyvenimui – dirbo geležinkelio sistemoje, vedė žmoną Antaniną, užaugino dvi dukras: Ireną ir Zitą. Irena ištekėjusi, turi sūnų Martyną – kariškį ir dukrą Giedrę – studentę. Zita ištekėjusi, taip pat turi sūnų ir dukrą. Antanas mirė 1998 m.

Juozas daug metų dirbo LKP Marijampolės miesto pirmuoju sekretoriumi. Žmona Elena Rokiškyje dirbo buhalterė, o Marijampolėje – kirpyklos vedėja. Elena su Juozu turėjo sūnelį, kuris mirė visai mažas. Daugiau vaikų nesusilaukė. Lietuvai atgavus nepriklausomybę Juozas kurį laiką dirbo gamykloje. Netikėtai mirus žmonai Elenai Juozas liko vienas. Turi draugę.

Kazimieras, baigęs buhalterių kursus, 32 metus dirbo kolūkyje buhalteriu. Vedė Genovaitę Čeplinskaitę (gim. 1934). 1962 m. gimė sūnus Arvydas, 1963 m. – Rimantas. Arvydas vedė Daivą Kutkevičiūtę ir augina du sūnus: Marių (gim. 1989) ir Domantą (gim. 1997), kurie mokosi vidurinėje mokykloje. Arvydas su šeima gyvena Rokiškyje. Daiva dirba pardavėja, Arvydas – tolimųjų reisų vairuotojas. Rimantas vedęs Dalią Galinytę, augina sūnų Raivydą (gim. 1987) ir dukrą Dovilę (gim. 1992). Raivydas mokosi Kaune, Lietuvos kūno kultūros akademijoje, Dovilė – vidurinės mokyklos aštuntokė. Rimantas su šeima gyvena Rokiškyje, Dalia – socialinės rūpybos darbuotoja, Rimantas – UAB „Raidatra“ mechanikas.

Kazimieras Stanys 1996 m. per nelaimingą atsitikimą mirė – prigerė upėje. Genovaitė liko viena, gyvena Šetekšnų gyvenvietėje.

Janina ištekėjo už Juozo Šukio iš Duokiškio. Juozas dirbo kolūkio brigadininku. Vaikų nesusilaukė. Gyveno gražiai ir laimingai. Juozui susirgus ir mirus, Janina liko našlė. Po kurio laiko ištekėjo už Broniaus Vasiliausko, gyveno Duokiškyje, vėliau pardavė namus ir nusipirko butą Pandėlyjė. Antrąkart tapusi našle tekėti nebežada. Turi draugą.

Pranas po armijos kurį laiką dirbo autobuso vairuotoju Rokiškyje. Vėliau įsidarbino milicijoje kelių priežiūros inspektoriumi. Metams bėgant tapo žinybinės apsaugos poskyrio vadu. Vedęs. Žmona Danutė Kanopaitė visą gyvenimą dirbo ir dabar tebedirba Rokiškio psichiatrinėje ligoninėje vyr. medicinos sesele. Pranui su Danute 1967 m. gimė sūnus Ričardas, 1974 m. – Rolandas. Ričardas vedęs, turi du sūnus: Andrius – moksleivis, Mantvydas mažas. Ričardas pasirinko tėvo kelią – dirba kriminalinės policijos vyr. inspektoriumi. Rolandas vedęs, vaikų kol kas neturi, dirba kriminalinėje policijoje vairuotoju.

Elzė, įgijusi medicinos sesers specialybę, visą gyvenimą dirbo Pándėlio ligoninėje. Ištekėjo už Gintauto Titenio, kuris daug metų dirbo Gėrkonių kolūkyje agronomu. Vaikų nesusilaukė, gyvena Pandėlyje. Gintautas, visą gyvenimą buvęs labai darbštus, nerimsta ir dabar – nors gyvena daugiabutyje, kieme kuria mielą gamtos grožio karalystę. Nelieka ir nepastebėtas – per šventes būna apdovanojamas Padėkos raštais.

Petras ir Julė Staniai buvo labai pamaldūs ir dievobaimingi žmonės, ypač Petras. Užaugino gražų būrį vaikų: 5 sūnus ir 2 dukras (vienas ar du mirė maži). Nebuvo turtingi, tačiau duonelės užteko (kolūkio laikais Petras dirbo sandėlininku). Stengėsi visus išleisti į mokslus, suprato mokslo vertę. 1964 m. mirus Petru ir Julei likus vienai, motiną pas save į Duokiškį pasiėmė Janina. Pas dukterį motina išgyveno 12 metų, mirė 1975 m. Palaidota prie vyro Jurkupių kapinėse. Kolūkio pirmininkas Macijauskas įkalbėjo parduoti namus ir kolūkis juos nupirko pusvelčiui. Perpardavė Ivanauskams, tie – dar kažkam ir t. t. Sodyba dar tebestovi, tačiau gana apleista, o kažkada buvo pilna vaikų klegesio ir linksmo jaunimo šurmulio.

Antano Žvirblio šeima

(apie 18 ha žemės), tarp Antano Balaišio ir Povilo Petkaus sodybų

Apie šios šeimos likimą nieko nepavyko sužinoti. Jie pasitraukė iš Jurkupių kaimo dar prieš karą. Jų žemę nuomojo ir dirbo Jonas Stukas. Atrodo, buvo bevaikiai, ir jiems priklausiusi žemė ilgainiui tapo valstybės. Ją nusipirko Anicetas Bytautas.

Kazimiero ir Juozapotos Rudokų šeima

(apie 18 ha žemės), Užumiškių kaime, visai greta Jurkupių kaimo

Devynioliktojo amžiaus pradžioje gyvenimas Lietuvoje nebuvo labai saldus ir nemaža dalis lietuvaikių ieškojo laimės už Lietuvos ribų. Važiuodavo ir po vieną, ir šeimomis, tikėdamiesi grįžti turtingi. Vieniems pasisekdavo – grįžę pirkdavo žemės, statydavosi namus, kiti išvis nebegriždavo, suradę savo laimę, savo likimą svečiose šalyse.

Kazimieras Rudokas, atsidūręs Petrograde, susipažino su Juozapota Taujanskaite, kilusia nuo Utenos. 1905 m. juos sutuokė katalikų bendruomenės kunigas. Petrograde lietuvių buvo labai daug, jie turėjo ir savo bažnyčią, ir lietuvišką mokyklą. Taip lietuviai, tuo labiau jų vaikai, nenutautėjo.

Kazimieras dirbo Putilovo gamyklos darbininku. Juozapota prižiūrėjo namus ir siuvo. 1908 m. gimė Elena, 1909 m. – Juozas, 1915 m. – Ona. Juozukas pastatęs ausis klausydavosi tėvo pasakojimų apie Lietuvą, kaip apie kažkokią pasakų šalį. Apie Dvīragio ežero vaiskią žydrynę, apie auksinių kviečių jūrą prie Šetekšnos, apie Salagirio baravykus, kokių jokiam kitame miške nerasi... O Rokiškio bažnyčia tai jau tikrai už visas gražiausia!..

Gyvenimas Rusijoje nebuvo toks skurdus, kaip piešė revoliucionieriai. Rudokų – paprastų darbininkų – šeima lankėsi ir teatre, ir cirke. Pusės rublio, kuri siūdama per dieną uždirbdavo motina, užteko pragyventi šeimai, o rublį, kuri parnešdavo tėvas, buvo galima ir pataupyti. Bet po Spalio perversmo ir po kruvinių skerdynių bolševikams paėmus valdžią, atėjo diena, kai baigėsi visi ištekliai. Revoliucijos įkvėpti, paleisti nuo moralės saitų petrogradiečiai nebedirbo, tik plėšikavo ir prievartavo.

1918 metų pavasarį Rudokų šeima grįžo į Lietuvą. Apsistėjo pas dėdę Vaitkūnuose. Netrukus ėmė dirbti Užumiškio dvare: tėtis šėrė gyvulius, motina melžė karves.

Lietuvoje Juozapotai ir Kazimierui gimė dar 4 vaikai: 1918 m. – Povilas, 1920 m. – Antanas, 1922 m. – Veronika ir 1924 m. – Genė.

1924 m. iš dvaro buvo atmatuota 18 ha žemės Užumiškyje, visai šalia Jurkupių kaimo. Rudokai tapo naujakuriais. Juozapotos sesuo Elzbieta, dirbusi Petrograde sanitare, sušelpė savo santaupomis. Padėjo ir valdžia, davė medienos statyboms. Rudokai pasistatė trobesius, įsigijo karvę, arklį.

Gal ir ne visai tokia Lietuva buvo kaip tėvo pasakojimuose, tačiau Juozas ją pamilo visa širdimi ir visam gyvenimui.

Kazimiero Rudoko ir Juozapotos Taujanskaitės vestuvės Sankt Peterburge. 1905 m.

Bėgo metai. Mažieji lankė Lukiškių pradinę mokyklą. Paaugęs Juozas uoliai darbavosi ūkyje. Sekmadieniais ir laisvalaikiu noriai dalyvavo kultūriniame jaunimo gyvenime. Poetiškos sielos, meniškos prigimties jaunuolis visa širdimi atsiliepė į mokytojų, kaimo šviesuolių, kvietimą savo gabumus, savo jėgas skirti Lietuvos gerovei, šviesesnei jos ateičiai. Buvo aktyvus skautų brolijos narys, „Jaunosios Lietuvos“ valdybos narys, entuziastingai dalyvavo mokytojų Cicėno ir A. Čiurlio režisuojamuose spektakliuose.

Atėjo laikas apsilvilti kario milinė, ir Juozo gyvenimas pasuko nauja kryptimi. Draugų gražiai palydėtas Juozas pateko į Radviliškio šarvuočių rinktinę. Dalinys buvo vadinamas „geležiniu kumščiu“. Gabiam jaunuoliui pakluso tankai, patrankos, šarvuočiai. Pasibaigus tarnybos laikui (1,5 m.) Juozas gavo pasiūlymą tęsti tarnybą toliau.

Juozas Rudokas. 1936 m.

Su pagyrimu, geriausiai iš visos grupės, baigęs Kauno puskarininkių mokyklą, buvo apdovanotas vardiniu sidabrinu laikrodžiu.

Juozui mokant jaunus kareivėlius, atėjo 1940-ieji. Dėl vyr. kariuomenės vado divizijos generolo Vinco Vitkausko neryžtingumo (o gal ir ne vien dėl to) nepaleidę į okupantus nė vieno šūvio, lietuviai prarado savo laisvę. Lietuvos kariuomenė tapo Raudonosios armijos 29-uoju teritoriniu korpusu.

Pirmomis karo dienomis kontuzytas Juozas pateko į vokiečių nelaisvę. Pasveikęs buvo paskirtas šoferio Kleino padėjėju. Nemieli buvo nelaisvės metai. Baigiantis karui Juozas iš nelaisvės pabėgo.

Lietuvą užplūdo raudonieji okupantai.

Juozas, žinodamas, kad iš jų nieko gero tikėtis negalima, kurį laiką slapstėsi žmonos Veronikos Šidlauskaitės, su kuria buvo susituokęs 1939 m., tėviškėje netoli Šiluvos. Pasikeitęs pavardę dirbo Kaune vairuotoju. Sužinojęs, kad jo žmona enkavedistų dažnai tardoma, pats nuvyko pas Šiluvos NKVD viršininką. Pasisakė esąs Rudokas, kurio ieškoma. Viršininkas buvo labai užsiėmęs ir jį paprasčiausiai išvarė. Apsidžiaugęs gera pabaiga, Juozas panorė apsilankyti tėviškėje.

Brolio Povilo, likusio namuose, kelias pasuko kita kryptimi. Vežamas į Vokietiją pabėgo. Antrą sykį sugautas vėl pabėgo (iššoko iš važiuojančio traukinio). Kurį laiką slapstėsi. Atėjus raudoniesiems Povilas tapo „liaudies gynėju“ – skrebu.

Juozui atvažiauvus aplankyti savųjų, brolių susitikimas buvo lemtingas – Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, brolio Povilo namuose, Juozas buvo su laikytas jaunystės draugo kaimyno Šilinio ir jurkupiečio P. Jurkšto. Neramus Povilas žvilgsnis, jo elgesys leido suprasti, kad ir vėl pasikartotojo Kaino ir Abelio istorija.

Skaudžiai išgyveno Juozas brolio išdavystę. Kas privertė jį susidėti su okupantais? Į šį klausimą Juozas atsakymo negavo niekada...

Du mėnesius teko šerti utėles Rokiškio miesto Kauno gatvės 3-iojo namo rūsyje. Didžiausi Juozo kaltės įrodymai – per kratą rasti 2 doleriai ir „Ūkininko patarėjo“ kalendoriaus žemėlapis. To užteko, kad taptų „kapitalistų žvalgybos agentu“.

Juozas Rudokas
su žmona Veronika.
1965 m.

Nugabenus į Panevėžį, teismas paskelbė nuosprendį – 10 metų. Buvo 1946 m. birželio pabaiga, o nuo liepos 1 dienos įstatymas pasikeitė – būtų buvę 25 metai. Kelionė „į Uralą – žemės galą“ iki Solikamsko, paskutinės Europos stoties, truko 15 parų. Po to upėmis į Nyrobo lagerius. Iš tenai niekas tremtinių ar kalinių palaikų neparsivežė, lavonus išmesdavo paukščiams ir žvėrimis. Iš trijų šimtų trisdešimtmečių–keturiasdešimtmečių lietuvių po pusantrų metų liko 7. Bet kalinių nepritrūko – iš visos „plačiosios tėvynės“ vis vežė ir vežė naujus „priešus“.

*Pas mus nēr ant stalo kūdikėliui šieno,
Pas mus nēr šližikų ir aguonų pieno,
Bet širdy kiekvienas meldžias kūdikėliui,
Prašo Dievo laisvės – grįžt namolio vėlei...*

Tai tik vienas posmelis iš tremtyje parašytų Juozo Rudoko eilių. Jam nereikia jokių komentarų.

Juozui prie miško pramonės darbų išvargus septynerius metus, pagaliau atėjo šventė – 1953 m. mirė Stalinas. Kalinių gyvenime atsirado permainų – davė šiaudų čiuzinius, apklotus. Už darbą kaliniams ėmė mokėti pinigus. Atidarė kioską, kuriame buvo duonos, cigarečių, pupelių konservų, džiovintos žuvies. Prižiūrėtojai ėmė elgtis šiek tiek žmoniškiau. Už vieną dieną ėmė skaičiuoti 2–3. Atsirado viltis išlikti.

1954 m. spalio 30 d. po aštuonerių su puse metų – Laisvė.

Nors sveikata ir pašlijo, išverti padėjo gilus tikėjimas į Dievą, meilė Tėvynei ir savo šeimai. Lietuvoje jo laukė žmona Veronika ir dukrelės: Aldona (gim. 1940) ir Danutė (gim. 1944). Viena dukrelė Juzefa (gim. 1942) mirė metų ir 8 mėnesių. Visą gyvenimą Juozas sugebėjo nugyventi taip, kad visi su juo pabendravę žmonės pajusdavo simpatiją ir pagarbą. Ir sulaukęs senyvo amžiaus, Juozas išlaikė savyje taurius, garbingus nepriklausomos Lietuvos kario bruožus. Jis turėjo ir jautrią poeto sielą. Jo eilės žavi nuoširdumu ir niekada neapleidžiančia viltimi:

*Kol krūtinėj dega meilė laisvės auštančios dienos,
Ja tikėti nepaliausiu aš minutės nė vienos.*

*O žmogaus brangioji laisvė, ar brangi tu taip visiems –
Ne tik tiems, kurie vergauja ir tarnauja svetimiems...*

Labiausiai džiugina ir stebina tai, kad Rudokų šeima sugebėjo išsaugoti Juozo, Lietuvos kario liktinio puskarininkio, uniformą, asmens pažymėjimą ir prieškarinį vairuotojo pažymėjimą. Atgavus Lietuvos nepriklausomybę, apsirengęs šia uniforma Juozas atvyko į Lietuvos karių suvažiavimą, vykusį Kaune. Galima tik pabandyti išsivaizduoti, ką jautė ištikimas Lietuvos karys, šitiek metų iškentęs už Tėvynę ir sulaukęs tos dienos, kai vėl galėjo viešai pasirodyti su sąžiningai užtarnauta ir niekada jokia išdavyste nesutepta uniforma. Kažin ar daug kas yra išsaugojęs tokias relikvijas?

Dabar Juozo Rudoko uniforma puošia Rokiškio krašto muziejų.

Grįžus į Lietuvą 1955 m. šeima nudžiugino gimęs sūnus Antanas. Rudokai, kurių laiką ieškoję savo vietas, įsitvirtino Juodupės miestelyje. Užaugę vaikai išsiskirstė kas kur: Aldona su šeima gyvena Alytuje, Danutė su dukra Edita Vilniuje, o Antanas, vedęs Ireną Jonaitytę, apsigyveno Rokiškyje. Užaugino sūnų Mindaugą, kuris, baigęs KPI bakalauro ir magistrantūros studijas, dirba programuotoju Kaune, ir dukrą Ievą, kuri dabar užsienyje. Antanas – verslininkas ir Rokiškio liaudies teatro aktorius.

Sunku pasakyti kuo, nemanau, kad veido bruožais, bet man asmeniškai Antanas primena iš pasakojimų susidarytą jo tėvo Juozo paveikslą. Inteligencija ir paprastumas, vidinė kultūra ir nuoširdumas – to nesuvaidinsi, tai įgimta.

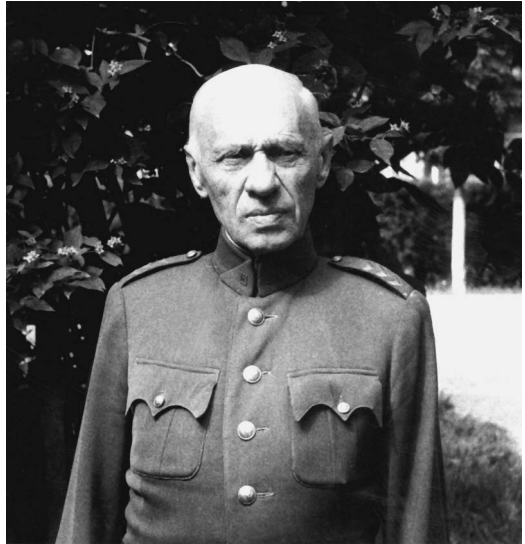
Juozui teko palaidoti ir savo žmoną Veroniką, šią netektį jis skaudžiai išgyveno.

Juozas Rudokas mirė baigdamas 88 metus, palaidotas Rokiškio kapinėse.

Juozo tėvas Kazimieras Rudokas mirė per pirmąjį vokiečių atėjimą, apie 1941 m., palaidotas Šetekšų kapinėse.

Kiti Kazimiero ir Juozapotos vaikai: Elena, gimusi 1908 m., ištekėjo už Antano Bislio, gyveno Dusetose. Užaugino sūnus: Kazi, Stasi ir dukrą Elena, pas kurią į Vilnių ir išvažiavo mirus vyrui. Mirusi.

Ona (1915–2006). Ją visi vadino Ance. Ištekėjo už Marcelino Balaišio iš Jurkupių kaimo. Jiems gimė sūnus Rimantas. Marcelinas buvo kairiųjų pažiūrų ir ėmėsi talkininkauti okupantams. Gana greit pajuto skirtumą tarp naujosios valdžios kalbų ir darbų, tačiau kelio atgal nebematė ir prasidėjus karui pasitraukė į Rusiją. Sklido kalbos, kad žuvo fronte. Ona ištekėjo už Vlodo Bieliausko iš Užumiškių kaimo. Su Vladu turėjo dvi dukras – Vidą ir Sigutę bei sūnų Dangį. Gyveno Skapiškyje. Vyrai

Juozas Rudokas su išsaugota Lietuvos kario uniforma. 1993 m.

mirus išvažiavo į Vilnių pas dukrą, mirė 2006 m. Rimantas Balaišis turi daktaro laipsnį, yra Ekologijos instituto vyr. mokslinis bendradarbis, medžioklės trofėjų vyr. ekspertas, medžiotojų klubo „Giedra“ prezidentas.

Povilas (1918–2005). Vedė Elena Pretkutę iš Jurkupių k. (apie jų šeimą aprašyta Pretkaus šeimos apraše).

Antanas (1920–1945). Vedė Bronę Šukytę iš Jurkupių kaimo. 1945 m. kare su japonais Antanas žuvo. Išeinant į karą jo dukra Gelmutė dar nebuvo gimusi. Dabar Gelmutė gyvena Panevėžyje, turi šeimą.

Veronika (gim. 1922) 1944 m. ištekėjo už našlio Balio Neniškio. Užaugino dukterį Lionę, pas ją dabar Rokiškyje ir gyvena. Lionė taip pat turi šeimą, jos sūnus Mantas Svirskis – žinomas choreografas Vilniuje, dukra Diana ištekėjusi, gyvena Pasvalio rajone, augina tris vaikus.

Genė (gim. 1924) ištekėjo už Antano Jurkevičiaus, užaugino tris vaikus: Nijolė Vilniuje – matininkė, Valentinas turi invalidumo grupę, Algirdas – Baltarusijoje.

Kazimiero Rudoko šeima nebuvo jurkupiečiai, jų šeima tik kuri laiką gyveno Užumiškio kaime, visai šalia Jurkupių. Rinkdama žinias apie ankstesnį Jurkupių kaimo žmonių gyvenimą ir gana atsitiktinai nugirdusi apie neeilinį Juozo Rudoko likimą, negalėjau nesusidomėti ir jau neberadau ramybės, kol nesukaupiau žiupsnelio žinių, kad galėčiau nors taip įamžinti šviesų jo atminimą. Prisilietimas prie jo likimo mane ir skaudino, ir džiugino – džiugino todėl, kad jam Dievas buvo gailėstingas, leido sugrįžti į Tėvynę ir netgi sulaukti Lietuvos Atgimimo. Skaudino tuo, kad mano tėčiui likimas nebuvo gailėstingas, jis savo mirtį sutiko Taišete, Ozerlage. Juozo vaikystė ir ankstyvoji jaunystė prabėgo prie mūsų mielos Šetekšnos upės, prie Salagirio miško, prie tų pačių svyruoklių beržų. Tas be galo paprastas ir kartu toks mielas ir iki skausmo brangus tėviškės peizažas pažadino ir išugdė meilę Lietuvai, savo Tėvynei. Tai meilei Juozas sugebėjo likti ištikimas visą savo labai nelengvą, pilną skaudžių išbandymų ir jam artimų žmonių išdavystėmis paženklintą gyvenimo kelią¹¹.

* * *

Atminties kertelėje išlieka saugomi brangių, mylimų žmonių veidai, alyvų kvapas, ramus beržų šlamesys, rasotas lelijos žiedas ankstų vasaros rytą, kukliom takazolėm apsiraizgę sodo takeliai, regis, dar tebejaučiantys mūsų basų kojų šilumą... Gal tai ne vien tik mūsų atmintis, galbūt visa tai prisimena ir mūsų motinėlė žemė. Joje telpa visas mūsų skausmas ir ilgesys, džiaugsmas ir viltys.

Kiekvieną pavasarį ji iš naujo sužaluoja ir pražysta įvairiausiais margaspalviais žiedais, kiekvieną rudenį suliepsnoja paskutinėmis apmiršančios gamtos spalvomis ir nugrimzta tarytum į nebūtį. Bet vėl prisikelia pavasarį. Kaip ir žmogaus širdis, jos nepaliaujamas tikėjimas net ir didžiausiose nelaimėse ir nusivylimuose, kaip buvo sunkiausiaisiais stalinizmo laikais. Krauju ir ašaromis numazgota Lietuvos žemė vėl žydi. Vėl lygiom eilėm driekiasi arimai, auga, žaluoja žiemenčiai ir vasarojai. Tokio kaimo, koks

¹¹ Rašydama apie nepriklausomos Lietuvos kariuomenės kario Juozo Rudoko likimą rėmiausi laikraštyje „Gimtasis Rokiškis“ (1992, nr. 58 (6630)) išspausdintu P. Paršonio straipsniu „Garbingas Lietuvos karys“ ir paties J. Rudoko prisiminimais, publikuotais 1993 m. „Gimtojo Rokiškio“ nr. 62 (6734)–68 (6740), taip pat jo artimųjų ir jį pažinojusių žmonių prisiminimais.

buvo, tikrai nebebus. Bet bus kitas, gal su mažiau gyventojų, bet vis tiek gražus. Niekas nestovi vietoje, viskas eina į priekį. Ir liūdėti tikrai neverta.

*Mano kaime platus – tavyje mūs vaikystė bėgiojo
Pamiškėm, pabaliais – vėjavaikė, išalkus, basa.
Ir koepėjo ji žemuogėm, skausmą nurijus kvatojo,
Kol pradingo kaip sapnas, ištirpo lyg ryto rasa...*

*Mano kaime ramus – į gyvenimą mus palydėjai,
Savo viltis, svajas mes išsinešėm tąsyk iš čia.
Jas bematant išvėtė, išbarstė gyvenimo vėjai...
Kaip dažnai tylią ašarą braukdavom mes paslapčia...*

*Mano kaime gražus – su alyvom, beržais ir su uosiais,
Žolynėlių kerais po baltais seklytėlių langais.
Ar pažinsi mane, ar sušildysi, ar bepaguosi?
Jau praskriejo jaunystė tais juodbėriais laiko žirgais...*

*Jau pradingo jinai, sakalais neramiais nuplasnojo,
Nepavyt jos bieškant takelių, kadais išmintų.
Ir sudie nepasakė, žydra skarele nepamojo,
Tarsi meilė šviesi – žiburėlis vienatvės naktų...*

*Mano kaime jaukus – čia gimiau, čia bėgiojau, užaugau,
Mano džiaugsmą ir skausmą sugėrė gimtinės dangus,
Tai todėl, vai todėl tavo vardą širdy tebesaugau,
Mielas Jurkupių kaime, Tėvynės kampeli brangus...*

Gana netikėtai 2006 m. vasarą gavusi prašymą parašyti apie Jurkupių kaimą ir labai neatsargiai sutikusi pabandyti, iš pradžių nesuvokiau, kokia atsakomybė prislėgs mano pečius. Nesu baigusi jokių mokslų, neturiu jokios rašytojiškos patirties, išskyrus tai, kad išėjusi į pensiją ėmiausi rašyti eilėraščius ir esu išleidusi poezijos rinkinį „Ilgesio žalvarnė“. Tačiau poeziją aš mylėjau visą gyvenimą, mane nuo pat mažų dienų traukė, iki ašarų žavėjo jos jausmų gilumas, melodingumas, atvirumas ir paprastumas. Labai mėgau ir prozą, tačiau rašyti... Pagaliau juk ir eilėraščių nesirengiau rašyti, o vis dėlto buvo lemta. Tad ir sutikau pabandyti, o nelabai žinodama, kaip tai turi atrodyti, ėmiausi rinkti žinias apie kiekvieną kažkada Jurkupių kaime gyvenusią šeimą. Pajutau, turbūt kaip ir kiti besidomintys praeitimi, kad kuo daugiau žinai, tuo labiau norisi dar ir dar sužinoti. Tačiau vien gerų norų neužtenka, reikia laiko, sveikatos ir galimybių. Ne paskutinėje vietoje ir materialios. Gerai suprantu, kad kuklios žinios, kurias surinkau kalbindama buvusius jurkupiečius, išsibarsčiusius po visą šalelę, tėra tik labai mažos ir gana menkos kažkada buvusio didelio, gražaus kaimo istorijos nuotrupos. Suprantu, kad neišvengiamos ir klaidos, ir netikslumai, galbūt liko nepaminėta kai kas tikrai labiau reikšminga. Kai kas ir nutylėta, stengiantis mažiau skaudinti palikuonius. Tačiau stengiausi, kiek leido lai-

kas, galimybės, jėgos ir sugebėjimas, tad teatleidžia kraštiečiai, jei ką nors supainiojau, praleidau ar pamiršau. Nuoširdžiai priimsiu visas pastabas ir pasiūlymus. Kas žino, gal teks sugrįžti prie to paties darbo ir daug išsamiau patyrinti buvusio kaimo istoriją.

O šiandien dėkoju visiems čia paminėtiems ir nepaminėtiems jurkupiečiams ir visiems nors kiek prisidėjusiems – žiniomis, nuotraukomis, geranoriškumu. Tad nuoširdžiai sakau ačiū Rokiškio krašto muziejaus istorijos skyriaus vedėjai Onutei Mackevičienei, muziejininkei Daliai Kiukienei, Lietuvos centrinio valstybės archyvo darbuotojai Bronei Snitkienei, Rokiškio liaudies teatro aktoriui ir verslininkui Antanui Rudokui, Rokiškio archyvo vedėjai Genovaitei Šedienei, Onutei Žalienei, Bronei Karpavičiūtei, Elenai Vareikienei (Rudokaitei), Napaliui Mociūnui, Valei Karazijienei (Šešelgytei), Apolonijai Kaulakienei (Šiaučiūnaitei), Vladui Čirūnui, Irenai Kručienei (Rudokaitei), Reginai Poškevičienei (Mačiulytei), Stasei Rudokienei, Liucijai Gočelkienei (Balaišytei), Liudai Karalevičienei (Pretkutei), Pranutei Tumonytei, Danguolei Baršauskienei (Mačiulytei), Stasei Šešelgienei (Mačiulytei), Juozui Stukui, Povilui Mociūnui, Genovaitei Saulienei (Šešelgytei), Meilutei Narbutienei (Vilytei), Vytautui Balaišiui, Broniui Tumoniui, Stasio, Broniui Rudokui, Prano, Jūratei Mociūnaitei, Anei Nagurkienei, Vijolei Etevičienei (Nagurkaitei), Dainiui Peldžiui, Jonui Rudokui, Bronei Staniokienei, Elvyrai Pagirienei (Stukaitei), Bronei Sirvydienei (Šukytei), Elvyrai Obelinskienei (Tijūšaitai), Janinai Vasiliauskienei (Stanytei), Genovaitei Stanienei, Rimantui Mociūnui, Reginai Vilienei, Pranui Staniui, Rimutei Vaičiulėnienei (Mociūnaitei), Pranutei Barauskienei (Jurkštaitei), Eugenijui Čėčiui, Janinai Gavėnienei (Jurkštaitei), Broniui Tumoniui, Prano, Janinai Plerpienei, Antaninai Rudokienei, Kazimierui Pretkui, Danutei Bytautienei (Mociūnaitei), Danutei Tumonienei, Reginai Vaitoškienei, Juozui Kručui, Lionei Svirskienei, Aldonai Povilavičienei (Rudokaitei), Ričardui Rudokui, Janinai Grigalavičienei, Danutei Balaišienei. Taip pat savo vyrui Benediktui, be jo supratingumo, kantrybės ir paramos niekada nebūčiau aplankiusi tiek žmonių. Esu labai dėkinga savo vaikams: Rūtai, Renatai, Raivydui ir Rimvydui, pagal galimybes padėjusiems bei palaikiusiems moraliai ir padovanojusiems man kompiuterį, kuriuo ir surinkau tekstą. Taip pat dėkoju marčiai Redutei, nuskenavusiai nuotraukas, ir sūnui Raivydui, padėjusiam kompiuteriu jas surūšiuoti.

Vilių kaimas

Valerija Bagdonavičienė, Petras Marcijonas

Kelio Panemunėlio geležinkelio stotis (iki geležinkelio Radviliškis–Daugpilis nutiesimo ši gyvenvietė vadinosi *Bažadaru* (Božy Dar)–Panemunėlis kairėje pusėje stovi kryžius. Šį kryžių 1901 metais pastatė Vilių kaimo jaunimas. Buvo kalbama, kad tai padaryti paskatino šviesaus atminimo kunigas Katelė, dažnai lankęsis šiame kaime, Marcijonų gryčioje slapta mokęs rašto kaimo vaikus. Daugiau nei per šimtą metų pergryvenęs visus XX amžiaus karus, okupacijas, kitas negandas, kryžius stovi ir šiandien, tapęs Vilių kaimo simboliu. Pro šį kryžių praėjo jau ne mažiau kaip trys šio kaimo kartos.

Vilių kaimas buvo vienas iš didesnių Panemunėlio valsčiaus ir parapijos kaimų. Jame buvo apie 30 sodybų. Dauguma kaimo gyventojų, išskyrus keletą bežemių ir mažžemių, buvo vidutiniai ūkininkai, turėję po pusę valako (10–15 ha). Tik trys ūkininkai turėjo daugiau kaip 20 ha.

Iki tarpukario žemės reformos 1934 metais kaimas (*ūlyčia*) buvo išsidėstęs į šiaurę nuo kelio į bažnytkaimį iki apie XIX a. vidurį nutiesto geležinkelio.

Ūkininkams išsikėlus į vienkiemius, sodybos išsidėstė abiejose kelio Geležinkelio stotis–bažnytkaimis pusėse. Kelio į bažnytkaimį dešinėje pusėje išikūrė:

1. Pekšys Petras, jo žmona Emilija Pekšienė (Kubiliūtė), sūnus Kubilius Vladas, duktė Pekšytė Vanda.
2. Pekšys Benediktas, žmona Emilija, sūnūs Jonas ir Juozas.
3. Pekšys Jonas, žmona Marijona, sūnus Napalys, duktė Anelė.
4. Marcijonas Petras, žmona Marcelė, sūnūs Petras ir Antanas.
5. Marcijonas Pranas, žmona Marijona, duktė Jadvyga, sūnus Lionginas.
6. Mažeikis Jonas, žmona Ona, sūnūs Vytautas ir Rimantas.
7. Tučius Jonas, žmona Salomėja, sūnus Vytautas.
8. Buckus Kostas, žmona Anelija, dukros Valerija ir Zofija, sūnus Jonas.
9. Čypas Jonas, žmona Konstancija, sūnus Pranas, dukros Bronė, Vanda, Janina.
10. Pečiūra Jonas, žmona Emilija.
11. Trumpickai.

Vilių kaimo kryžius

*Vilių kaimo jaunuoliai.
Iš kairės: Vladas
Kubilius, Ildefonsas
Gindvilis, Vytautas
Gindvilis, Petras
Marcijonas, Jonas
Pekšys, Pranas
Buckus, neatpažintas.
1953 m.*

Kelio į bažnytkaimį kairėje pusėje gyveno šie Vilių kaimo ūkininkai ir kiti gyventojai:

12. Pekšys Antanas, jo žmona, duktė Danutė.
 13. Prancūnas Pranas, žmona Marijona, sūnus Algimantas.
 14. Bulovas Antanas, žmona Ona, sūnūs Anatolijus ir Jonas, dukros Genė, Aldona, Birutė.
 15. Dovydenas Pranas, žmona Marijona, dukros Irena ir Danutė, sūnus Algis.
 16. Kubilius Jonas, žmona Karolina, sūnūs Balys ir Romas.
 17. Kubilius Pranas, žmona Elena, sūnus Povilas, duktė Genė.
 18. Kubilius Petras, žmona Ona, sūnus Vladas, dukros Bronė ir Aldona.
 19. Kubilius Balys, žmona Veronika, duktė Janina.
 20. Velbasys Kazys, žmona, sūnūs Antanas ir Lionginas.
- Liko senojoje *ulyčioje* tarp kelio ir geležinkelio:
21. Bulovas Liudvikas, žmona Emilija, dukros Emilija ir Vanda, sūnus Lionginas.
 22. Buckus Rapolas, žmona, sūnus Bronius.
 23. Kazickas Jonas, žmona Marijona, dukra Janina.
 24. Girštautienė Marijona.
 25. Gindvilis Alfonsas, žmona Juzė, sūnūs Ildefonsas ir Vytautas.
 26. Kubilius Jonas, žmona Marijona, dukros Zosė, Julė, Jadvyga, Ona, Emilija, sūnūs Stasys ir Kazys.
- Už geležinkelio įsikūrė:
27. Buckus Jonas, žmona Marijona, duktė Valė, sūnus Pranas.

Apie 1945–1950 metus Vilių kaime gyveno per šimtą žmonių. Vėliau gyventojų, ypač jaunimo, ėmė mažėti. Dalis žmonių paliko kaimą prasidėjus kolektyvizacijai. 1949 m. buvo įkurtas kolūkis „Žalgiris“. Nemažai jaunimo išvykdavo mokyti ir į kaimą dažniausiai jau negrįždavo. Iki 1958 metų nei Panemunėlio geležinkelio stotyje, nei bažnytkaimyje vidurinės mokyklos nebuvo, todėl dauguma jaunuolių vidurinę mokyklą baigdavo Rokiškyje. Rokiškio vidurines mokyklas baigė Jonas

Pekšys, Vytautas Gindvilis, Petras Marcijonas, Jadvyga Marcijonaitė, Lionginas Marcijonas, Birutė Bulovaitė. Jie baigė aukštąsias mokyklas ir į kaimą negrižo.

Kai kurie duomenys apie atskiras Vilių kaimo šeimas

Jonas Pekšys. Jo žmona Marijona Pasternakaitė (?) nuo Skapiškio. Kadangi Pekšys dirbo Salagirio miške eiguliu, todėl gavo *Salagirio* pravarde. Jonas ir Marijona susilaukė dviejų vaikų. Sūnus Napalys gimė 1906 m., mirė 1999 m. Dukra Anelė gimė apie 1907 m. Napalys vedė Karoliną Bitinaitę iš Gireišių kaimo. Po tėvų mirties Napalys perkėlė tėvų namą į Panemunėlio geležinkelio stotį. Karolinai ir Napaliui 1943 m. gimė duktė Regina. Napalys daug metų dirbo stotyje budėtoju. Jis buvo geras ir populiarus fotografas. Be jo neapsieidavo nei laidotuvėse, nei krikštynose ar vestuvėse. Žmona Karolina prižiūrėjo namus. Dukra Regina baigė farmacijos mokslus, ištekėjo už Algimanto Prancūno iš to paties Vilių kaimo ir apsigyveno Kaune.

Pekšių duktė Anelė ištekėjo už Petro Šešelgio iš Juřkupių kaimo, ten ir apsigyveno. Susilaukė dukros ir sūnaus. Pokario metais Petras dirbo Salagirio miške žvalgu. Jis bendradarbiavo su *sribais*, gavo iš jų ginklą, stebėdavo partizanus, todėl jie jį ir nušovė žmonos ir vaikų akivaizdoje. Šešelgių vaikai mirė, jų tėvai taip pat.

Jonas Pekšys turėjo tris seseris. Marijona ištekėjo už našlio eigulio Jono Bagdono. Jis turėjo devynis vaikus, Marijona dar pagimdė penkis vaikus. Ji mirė jauna, paliko vaikus našlaičiais. Kita sesuo Salomėja, grįžusi iš Peterburgo, ištekėjo už Jono Tučiaus tame pačiame Vilių kaime. Trečioji sesuo pasiliko Peterburge, turėjo dukrą Antaniną, kuri artimai bendravo su teta Salomėja, nors ir nemokėjo lietuviškai.

Benedikto Pekšio tėvas ir Jonas Pekšys buvo giminaičiai. Jis kariavo Bulgarijoje su turkais. Grįžęs vedė našlę Oną Baranauskienę (Bieliūnaitę) iš Vaičiūnų kaimo. Jis buvo linksmas žmogus, mėgo svetimas moteris. Ėjo kalbos, kad Salomėja Pekšytė, Pekšio (*Salagirio*) sesuo, buvo jo duktė. Tą patvirtino ir Benediktas. Benedikto vestuvės su Emilija Buckute buvo kartu su Salomėjos vestuvėmis su Jonu Tučiumi. Jis su Emilija susilaukė dviejų sūnų: Jono (1931–1985) ir Juozo (gim. 1944).

Seniausia kaimo gyventoja Emilija Pekšienė (mirė likus 5 mėnesiams iki 100 metų) su sūnumis Jonu ir Juozu Maskvoje. 1975 m.

Jonas baigė tuometį KPI ir grįžo dirbti į tėviškę, dirbo Panemunėlio linų fabrike, vėliau – Panevėžio elektros tinkluose inžinieriumi, „Ekran“ gamykloje. Vedė linų fabriko buhalterę žemaitę Agotą Butkutę, susilaukė sūnaus Drąsučio ir dukros Romantės. Dabar jau miręs. Abu vaikai baigė aukštuosius mokslus, gyveno Vilniuje. Drąsutis 1955 m. žuvo autoavarijoje.

Juozas baigė Kauno kinomechanikų mokyklą, vedė klasės draugę Reginą Banytę iš Jurkupių kaimo, užaugino du sūnus – Evaldą ir Darių. Visi gyvena Kaune.

Susikūrus kolūkiui tėvas Benediktas dirbo grūdų sandėlininku. Benediktas su Emile buvo kaimo giedotojai. Juos kviesdavo giedoti ir aplinkinių kaimų žmonės. Benediktas buvo labai linksmas žmogus, gero būdo, mokėjo daug senovinių dainų. Kaip sakydavo Emilė, jie labai mėgo giedoti, tačiau dainuoti nenorėdavo. Ji nugyveno labai ilgą gyvenimą, tapo seniausia Vilių gyventoja, mirė likus penkiems mėnesiams iki šimto metų. Iki mirties buvo geros atminties ir blaivaus proto moteris. Vykstant melioracijai Pekšiai savo namą Viliuose nugriovė ir pasistatė namą Panemunėlio miestelyje. Jų namuose Viliuose vykdavo viso kaimo gegužinės pamaldos (*mojavos*).

Antano Pekšio šeima. Mykolas Pekšys, Jonas Pekšys (*Salažiris*) ir Benedikto tėvas buvo giminaičiai. Mykolo žmona Uršulė Bulovaitė atitekėjo iš Ilgalaukių kaimo. Sūnus Antanas gimė 1905 m., mirė 1990 m. Jo seserys – Marijona, Karolina ir Anelė. Marijona ištekėjo už Jono Buckaus iš to paties kaimo, Karolina – už Dagio iš Jurkupių. Jaunesnioji sesuo Anelė ištekėjo už profesoriaus Mykolo Romerio žmonos brolio Jono Čepo (1908–1990) ir išvyko gyventi į Bagdōniškio kaimą; turėjo dvi dukras – Birutę ir Saulę.

Antanas vedė Oną Gervytę nuo Panemunio iš Vilkōlių kaimo. 1936 m. jiems gimė duktė Danutė. Ji baigė buhalterijos mokslus ir ištekėjo už Eugenijaus Blažio, turi sūnų Gintarą. Mirus žmonai Antanas vedė dar du kartus. Pekšiai gyveno pasiturinčiai, turėjo 17 ha žemės. 1949 m. jiems kažkas slapčia tarstelėjo, kad juos gali išvežti į Sibirą. Jie pasiėmė daiktų tiek, kiek panešė, ir išvyko į Panevėžį, namus palikę saugoti Marytei Kubiliūtei. Vėliau jų namuose buvo įsikūrusi apylinkės veterinarija, kolūkio kontora. Pekšiai į savo namus grįžo po Stalino mirties, 1954 m. Rado tik trobesius. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę jiems taip nieko ir negražino, nes nerado dokumentų apie turto konfiskavimą. Jų namai tebėra ūlyčioje, juose gyvena duktė Danutė su šeima.

Petro Pekšio šeima. Adomo Pekšio namai buvo prie kelio į Panemunėlio geležinkelio stotį. Į vienkiemius jie nesikėlė, netoli senojo namo pasistatė naują. Jame ir dabar gyvena Adomo sūnaus Petro posūnio Vlado Kubiliaus našlė Janina Kubilienė (Stumbrytė).

Adomas buvo vedęs Marcelę Pranckūnaitę iš Baltakaččių kaimo. Jis buvo išvykęs į Pietų Ameriką užsidirbti pinigų, tačiau grįžęs nebeilgai gyveno. Marcelė pagimdė du sūnus – Kazį ir Petrą. Pekšiai buvo labai darbštūs žmonės. Ir Marcelė, ir dukra Emilija mėgo austi. Emilija turėjo didelę rankdarbių kraitę. Ji ištekėjo už antros eilės pusbrolio Liudviko Bulovo. Kad sutuoktų bažnyčioje, turėjo gauti leidimą iš vyskupo. Emilijai ir Liudvikui gimė šeši vaikai. Pirmieji trys neišgyveno, manoma, kad dėl giminystės ryšio. Kiti trys – Emilė, Vanda ir Lionginas – užaugo.

Adomo sūnus Petras vedė Emilę Kubiliūtę iš Antano Kubiliaus kiemo. Ji jau turėjo nesantuokinį sūnų Vladą Kubilių, kuris ir užaugo Petro namuose. Petras ir

Emilė sulaukė dukros Vandos. Ji baigė VPI Užsienio kalbų fakultetą, visą laiką dėstė vokiečių kalbą Rokiškio miesto mokyklose. Dabar gyvena Rokiškyje. Jie susilaukė dviejų dukterų – Sigutės ir Jolantos – ir sūnaus Giedriaus. Dukros baigė aukštuosius mokslus. Sigutė gyvena Utenoje, dirba finansininke konsultante, Jolanta – inžiniere projektuotoja, gyvena Šiauliuose. Giedrius gyvena Rokiškyje, dirba įmonės „Togida“ direktoriumi.

Kubilių šeimos. Kubilius Antanas buvo vedęs Domicelę Gūraitę nuo Skāpiškio, iš Gūrų kaimo. Jis buvo geras siuvėjas. Jiems gimė trys vaikai – du sūnūs ir duktė. Duktė Emilija ištekėjo už Petro Pekšio tame pačiame kaime. Sūnūs **Petras Kubilius** (1905–1950) vedė Oną Mikalauskaitę iš Degėnių kaimo ir susilaukė dviejų dukrų ir sūnaus. Ona mirė 1943 m. palikdama našlaičiais mažus vaikus. Tada Petras vedė Stefą Pugžlytę iš Moškėnų kaimo. 1950 m. Petrui mirus, pamotė išaugino ir išleido į gyvenimą visus tris vaikus. Aldutė baigė Joniškėlio žemės ūkio technikumą, gyveno Gargžduosė, mirė 1990 m., vaikų neturėjo. Sūnūs Vladas baigė VPI Matematikos fakultetą, dirba matematikos mokytoju, gyvena Ignalinos rajone. Duktė Bronė liko namuose, dirbo Panemunėlio vidurinėje mokykloje, linų fabrike. Ištekėjo už tame pačiame kaime gyvenusio Vytauto Mažeikio. Ji priglaudė iki gyvenimo pabaigos savo pamotę, kuri visus Kubilių vaikus išleido į gyvenimą.

Antrasis Antano ir Domicelės **Kubilių sūnus Jonas** gimė 1898 m., vedė Karoliną Zizaitę iš Martiniškėnų kaimo. Jie susilaukė trijų sūnų. Balys (gim. 1936) baigęs mokslus dirbo Panemunėlio linų fabrike, vedė Javenciją Čypaitę iš Panemunėlio miestelio ir apsigyveno Antanašėje. Jiems gimė duktė Snieguolė ir sūnus Rolandas. Antrasis Kubilių sūnus Romas (gim. 1939) gyveno Kūpiškyje, dirbo tolimų reisų vairuotoju. Romas buvo be galo linksmas, humorą mėgstantis žmogus. Žuvo per nelaimingą atsitikimą. Jauniausias sūnus Vytautas, atitarnavęs sovietinėje armijoje, liko gyventi Rusijoje.

Antano pusbrolis Ignas Kubilius turėjo tris sūnus ir dukrą. Sūnus Dominykas žuvo jaunas. **Pranas Kubilius** vedė Eleną Galinytę iš Baltakarčių kaimo. Jų dukra Genė, baigusi mokslus, daug metų dirbo Rokiškio sūrių gamykloje; ištekėjo už rokiškėno Antano Baliūno. Turi dvi dukras. Prano sūnus **Povilas** (gim. 1947), baigęs mokslus, dirbo kolūkiuose vadovaujамąjį darbą. Vėliau daug metų buvo Obėlių spirito gamyklos direktorius. Išaugino du sūnus – Audrių ir Irmantą. Gyvena Antanašėje.

Pranas buvo gana įdomus šio kaimo žmogus, daug kuo išsiskiriantis iš kitų. Vadintas kaimo vertelga, prekiaudavo arkliais ir kitais gyvuliais. Prano sesuo Marytė turėjo nesantuokinę dukrą Anelę. Ji išvyko gyventi į Lenkiją. Marytė ilgai dirbo Panemunėlio linų fabrike. Mirė senelių namuose 1990 metais.

Igno Kubiliaus sūnus **Balys**, Prano brolis, vedė Veroniką Bimbaitę iš Žaliānkos kaimo, netoli Kavėlių. Veronika tarnavo Vilių kaime pas Joną Čypą, tada ji ir susipažino su Baliu. Jie turėjo vienintelę dukrą Janiną (gim. 1937), kuri ištekėjo už Alfonso Matiuko nuo Salų. Janina su Alfonsu išaugino dvi dukras.

Kubiliai dar išaugino ir išleido į gyvenimą Veronikos sesers dukterį našlaitę Palmą Talžūnaitę. Veronika buvo dainininkė, labai linksma, mėgstanti humorą moteris. Ja pasekė ir dukra. Balio Kubiliaus vienkiemis buvo pačiame kaimo pakraštyje, netoli Panemunėlio miestelio. Kubiliai palaidoti Jonėliškių kapinėse.

*Panemunėlio linų
fabriko pagrindinis
korpusas. 1960 m.*

Mykolo Pekšio kaimynystėje gyveno **Jonas Kubilius** (1899–1946). Jis buvo kilęs iš Rukšių kaimo, tarnavo Rukšių dvare. Vedė Marijoną Kavaliauskaitę. Jos motina buvo Bulovaitė. Marijona, dar būdama vaikas, su M. Girštautiene išvyko į Peterburgą, ten išgyveno 10 metų. Dirbo skalbėja. Grįžusi patardavo kaimo moterims, kaip reikia skalbti šventinę skarelę ar kokį kitą drabužį.

Kubiliai gyveno sunkiai, šeimoje buvo septyni vaikai – 5 dukros ir 2 sūnūs. Jie nuo mažens tarnavo pas ūkininkus. Vyriausia Zosė išvažiavo tarnauti į Pānevėžį. Julė dirbo Panemunėlio linų fabrike, ištekėjusi už Krišiuo iš Panemunėlio miestelio, taip pat išvažiavo į Panevėžį. Jadvyga visą laiką (47 metus) dirbo Panemunėlio linų fabrike, ištekėjo už Jono Giriūno, susilaukė dviejų sūnų – Valentino ir Valdemaro – ir dukros Danutės. Dukra baigė KPI ir gyveno Ukmergėje. Sūnus Valentinas dirbo Kupiškio ir Mažeikių policijos komisariatuose, Valdemaras gyvena Laičių kaime. Jauniausios dukros – Onutė ir Emilė dirbo linų fabrike, vėliau išsikėlė gyventi į Grigiškes. Emilė dirbo ir gyveno Trakuose, užaugino dukrą ir sūnų, sūnus Stasys mažas prigėrė Šetekšnės upėje, o Kazys, būdamas aštuonerių metų, nukrito nuo lubų ir susilaužė stuburą. Gydimas nepadėjo. Mirė 1946 m., prašydamas tėvą mirti kartu su juo, nes labai bijojo mirties. Po kelių mėnesių mirė ir tėvas.

Prano Dovydeno šeima gyveno kaimo gale, šalia geležinkelio. Jis vedė Jono Čypo pusseserės Ulios dukterį Marijoną. Karo metu sudegė jų trobesiai. Iš pradžių juos priglaudė kaimynai, paskui jie apsigyveno Panemunėlio miestelio bažnyčios tarnų name (*špitolėje*). Vėliau persikėlė gyventi į Mažeikiškį. Sūnus Algis (gim. 1931) jau miręs, duktė Irena taip pat mirusi. Senieji Dovydenai mirė tais pačiais metais Šiauliuosė, gyvendami pas jauniausią dukterį Danutę.

Jono ir Marijonos Kubilių kaimynai buvo **Trumpickai**. Jie turėjo labai mažai žemės, vertėsi sunkiai. Karolina Trumpickienė (Garkauskaitė) buvo kilusi iš gretimo Panemūnių kaimo. Viliuose ji garsėjo tuo, kad daug metų buvo kaimo pribuvėja, „pagavusi“ daugumą šio kaimo vaikų. Senatvėje ją iki mirties prižiūrėjo Emilė ir Jonas Pečiūros, ją rėmė ir kiti kaimo žmonės, ypač Petro Pekšio šeima.

Jonas Pečiūra buvo kilęs iš Panemunėlio geležinkelio stoties. Nuo fabriko įkūrimo iki pensijos dirbo linų fabrike. Ten susipažino su kilusia iš Bagvilių kaimo Emilija Makauskiene (Beregyte). Jaunystėje Emilija turėjo sūnų, tačiau jis mažas mirė. Ji buvo ištekėjusi už Buckaus, vėliau ištekėjo už Makausko. Pastarasis išgarsėjo pi-

nigų padirbinėjimu ir už šį nusikaltimą buvo pasodintas į kalėjimą, po to pas žmoną negrižo. Taip jos gyvenime atsirado Jonas Pečiūra. Jie pasistatė Viliuose namą ir ten gyveno iki mirties. Emilė ir Jonas globojo K. Trumpickienę, kuri laiką ir gyveno pas ją. Jonas Pečiūra buvo humoristas, mėgo prasimanyti. Jo sukurtose istorijose visada būdavo skaičius „septyni“.

Vilių *ulyčios* viduryje gyveno Gindvilių šeima. Ji išsiskyrė iš kitų iš tolo šviečiančiu skardiniu gyvenamojo namo stogu. **Alfonsas Gindvilis** vedė Juzę Juozonytę iš Kupiškio rajono. Jiems gimė sūnūs – Ildefonsas ir Vytautas – ir duktė. Ji mirė maža, palaidota Vilių kapinaitėse.

Vytautas baigė Rokiškio vidurinę mokyklą, po to Lietuvos žemės ūkio akademiją. Dirbo Kaune, ten ir dabar gyvena su žmona Irena.

Ildefonsas vedė Stasę Marcijonaitę (1935–1970) iš Žilių kaimo. Susilaukė dviejų sūnų – Alfredo ir Edvardo. Motina mirusi. Abu sūnus augino Stasės sesuo Norberta Šiauliuose. Po žmonos mirties Ildefonsas vedė antrą kartą. Jiems gimė dvi dukros – Audronė ir Nijolė. Senieji Gindviliai, Ildefonsas ir Stasė, palaidoti Joneliškių kapinėse.

Jonas Girštautas buvo kilęs nuo Ukmergės, dirbo geležinkelio darbininku. 1937 m. žiemą jį suvažinėjo traukinys. Buvo vedęs Marijoną Bulovaitę, Felikso Bulovo dukterį. Marijona apie dešimt metų gyveno Peterburge, vėliau grįžo į Lietuvą. Jonas ir Marijona vaikų neturėjo, todėl priglaudė Marijonos sesers dukrą Marytę Buckutę. Su ja gyveno iki pat mirties, jai ir paliko savo namus. Mirė 1950 m.

Antano Bulovo tėvai – Feliksas Bulovas ir Ona Pekšytė iš Gireišių kaimo. Onos tėvai gavo žemės valdą ir padovanojo dukrai, Feliksas buvo užkuryš iš Laūkupėnų. Jų vaikai – Antanas (1883–1951), Liudvikas (1896–1946), Konstancija, Marcelė (1878–1948), Marijona, Emilija, Anastazija (1891–1988). Antanas vedė Oną Geldutytę iš Roblių kaimo. Bulovai susilaukė trijų dukrų ir trijų sūnų. Po vestuvių jie buvo išvykę į Peterburgą užsidirbti pinigų. Peterburge dirbo fabrike, gerai sutarė su fabriko savininku. Kai 1918 m. gimė sūnus, savininkas patarė krikštyti rusišku vardu – Anatolijumi. Po revoliucijos, 1918 m., Bulovai su ką tik gimusiu Anatolijumi iškeliavo atgal į Lietuvą. Iki Pskovo važiavo traukiniu. Prie Pskovo stovėjo vokiečių kariuomenė, traukiniai nevažinėjo, todėl toliau keliavo arkliais ir pėsčiomis.

Grįžę Bulovai apsigyveno prie Salągario, Martynynės kaime. Antanas dirbo miške žvalgu. Ten 1920 m. gimė dukra Genė. Brolį Liudviką pašaukus į kariuomenę, Antano šeima grįžo į Vilius tvarkyti ūkio. Čia ir gyveno iki pat mirties.

Genė daug metų dirbo linų fabrike. Gyveno su tėvais iki senatvės, neištekėjo. Dabar gyvena Panemunėlio geležinkelio stotyje. Anatolijus buvo labai gabus, išsilavinęs, jaunystėje dirbo Panemunėlio geležinkelio stoties bankelyje, vėliau – linų fabrike vyr. buhalteriu. Čia jam gimė trys vaikai – Valentas, Eugenijus ir Violeta. Visa šeima persikėlė į Mažeikius. Anatolijus ir Genė dirbo kompresorių gamykloje. Vaikai baigę aukštuosius mokslus, gyvena Mažeikiuose. Dukra Aldona (gim. 1924) dirbo kolūkyje, ištekėjo už Prano Buckaus. Sūnus Jonas (1928–1994) visą laiką dirbo Panemunėlio linų fabrike, vedė bendradarbę Bronę Umoraitę nuo Dusetų, susilaukė dviejų dukrų – Lilijos ir Ramunės. Iš tėvų namų persikėlė į Panemunėlio geležinkelio stotį. Dukros baigė aukštuosius mokslus. Dukra Birutė (gim. 1932) baigė Šiaulių mo-

*Vyriausias Antano
Bulovo sūnus
Anatolijus su šeima:
(iš kairės) žmona
Genė, vaikai –
Violeta, Eugenijus,
Valentas*

kytojų institutą, po to VPI, ištekėjo už inžinieriaus ichtiologo Algio Strazdo. Ji visą laiką mokytojavo Ignalinoje, ten ir dabar gyvena. Jų dukros Vilija ir Gintarė baigė aukštuosius mokslus ir gyvena Vilniuje.

Antano seserys ištekėjo, paliko tėvų namus. Marcelė ištekėjo devyniolikos metų už Kazio Buckaus Vilių kaime, Konstancija – už Antano Kiškio iš Rukšių kaimo, Marijona – už Girštauto iš Vilių, jauniausia Anastazija – už Petro Tūskos iš Roblių kaimo, o Emilija – už dvaro kalvio Adomonio. Adomoniai emigravo į Ameriką, susilaukė keturių vaikų.

Bulovų kieme būdavo linksma, dažnai vykdavo jaunimo pasilinksminimai (*vakaruškos*), nes buvo daug jaunų žmonių.

Antano Bulovo brolis **Liudvikas Bulovas** (gim. 1896), grįžęs iš kariuomenės, Viliuose pasistatė namus. Vedė Emiliją Pekšytę iš Adomo Pekšio kiemo. Turėjo tris vaikus – dukras Vandą ir Emiliją ir sūnų Lionginą. Buvo vidutinis ūkininkas, niekuo neišsiskiriantis iš kitų kaimo žmonių.

Praėjus frontui ir sugrįžus sovietams, tapo aktyviu valdžios rėmėju. Buvo žemės dalijimo komisijos, kuri atiminėjo iš stambių ūkininkų žemę ir dalijo bežemiams, narys. Dėl to, žinoma, įsigijo priešų. Tuo metu partizanai kovojo su kolaborantais, aktyviai rėmusiais valdžią. Liudvikas jautė pavojų, dažnai nakvodavo ne namuose, o Panemunėlio geležinkelio stotyje. Turėjo ir nešiodavosi ginklą. Vieną vakarą parėjo namo (sako, buvo išgėręs) ir liko nakvoti. Matyt, buvo sekamas, nes sutemus prie jo namų atsirado partizanai. Žinodami, kad Liudvikas yra ginkluotas, jie, matyt, pabijoję brautis į namus, ir, nuėję pas kaimyną Rapolą Buckų, privertė jį eiti pas Liudviką ir sakyti, kad staiga susirgo jo žmona, prašyti vaistų. Rapolas pakluso. Kai Bulovienė atidarė duris, jie įsiveržė į vidų, prikėlė Bulovą ir išsivedė. Pavedę į pievą prie geležinkelio, jį nušovė. Dar įdomus toks faktas, kad tie (ar kiti) partizanai vos nenušovė jo brolio Antano. Jie naktį atėjo į jo namus, ėmė kaltinti, kad jis dalija kitų žmonių žemę ir pan. Senelis Bulovas puolė prieš juos ant kelių, ėmė šauktis Dievo ir Švč. Marijos, aiškinti, kad jis jokių žemių nedalija ir niekur nepriklauso. Tada miškiniai paliko jį gyvą, bet greit atėjo Liudviko eilė.

Po Liudviko žūties našlė Emilija liko su trimis vaikais. Gyveno sunkiai, bet užaugino ir išleido į gyvenimą visus tris vaikus. Duktė Emilija jau mirusi, Vanda gyvena Rokiškyje, turi dukrą Dalią, sūnus Lionginas taip pat gyvena Rokiškyje, augina dvi dukras.

Jonas Adomas Kazickas buvo kilęs nuo Utenos iš Vainių kaimo. Apie 1863 metus, būdamas dar vaikas, kartu su kitais kaimo žmonėmis buvo ištremtas į Sibirą. Apie 1900 m. pabėgo iš Sibiro, šiaip taip parkeliavo į Lietuvą. Apie 1905 metus vedė našlę Marijoną Rimšienę iš Bajoriškių kaimo ir apsigyveno Vilių kaime. Jiems gimė dukra Kostė ir sūnus Antanas. Jie abu dirbo Panemunėlio linų fabrike. Po karo Kostė ištekėjo už našlio Čeplinsko ir gyveno Šetėkšnių kaime. Antanas vedė Oną Galvydytę iš Miestėliškių kaimo. Jie susilaukė dukros Janinos. Janina baigė Salų žemės ūkio technikumą, vėliau – Veterinarijos akademiją. Išėjusi į pensiją grįžo į savo tėvų namus Panemunėlio geležinkelio stotyje. Kazickai palaidoti Šetėkšnių kapinėse.

Jonas Mažeikis (1890–1954) vedė Oną Ruželytę iš Vaičiūnų kaimo. Jiems gimė du sūnūs – Vytautas (1928–1998) ir Rimvydas (1940–2000). Jonas Mažeikis buvo apsišvietęs, labai ramus žmogus, dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Į bažnyčią nevaikščiodavo ir sakydavo: „*Tamsta, jei pinigų bus, priims ir mirusį į bažnyčią.*“ Buvo geras stalius, darydavo mirusiems kaimo žmonėms karstus. Jo žmona buvo protinga, rami moteris, turėjo gerą atmintį, žinojo, kada gimęs kiekvienas Vilių kaimo vaikas. Sūnus Vytautas, apsišvietęs, protingas vaikinys, dirbo Panemunėlio linų fabrike, vėliau – Panemunėlio tarybiniame ūkyje elektriku. Rimvydas nusimanė apie radijo aparatą, vėliau – ir apie televizorius, mokėjo juos remontuoti. Jie pirmieji kaime įsigijo radiją, vėliau ir televizorių. Kaimynai eidavo pas juos klausytis „Amerikos balso“. Vytautas gana vėlai vedė Bronę Kubiliūtę iš Vilių kaimo. Tai buvo labai darbšti moteris, atėjusi į Mažeikių namus labai prisidėjo prie namų tvarkymo. Jiems gimė sūnus Deimantas ir dvi dukros – Žiedė ir Žydrė. Vaikai, baigę mokslus, gyvena atskirai, visi turi šeimas. Rimvydas buvo vedęs žmoną Akvilę nuo Kupiškio krašto, vaikų jie neturėjo. Viliuose dabar gyvena našlė Bronytė.

Už geležinkelio, kaimo pakraštyje, buvo Vilių kaimo kapinaitės. Jose seniai nelaidojama. Ten buvo paskutinė Vilių kaimo sodyba. Tai Kazimiero Buckaus, vėliau jo sūnaus **Jono Buckaus**.

Jonas vedė iš to paties kaimo Marijoną Pekšytę, Mykolo Pekšio dukterį. Jie susilaukė dviejų vaikų. Duktė Valė (gim. 1928) baigė Rokiškio gimnaziją. Buvo labai graži panelė. 1953 m. ištekėjo už Vytauto Bimbirio iš Panemunėlio geležinkelio stoties. Tai buvo labai didelės kaimo vestuvės, kuriose dalyvavo visas kaimo jaunimas. Bimbirai susilaukė dukros Vilijos ir sūnaus Virginijaus. Abu vaikai, baigę aukštuosius mokslus, gyvena Kaune. Valė ir Vytautas daug metų dirbo linų fabrike. Pasistatė namą Panemunėlio geležinkelio stotyje. Ten ir dabar gyvena.

Sūnus Pranas 1953 m. vedė Antano Bulovo dukrą Aldoną. Jiems gimė dukra Janina ir sūnus Vytautas. Pranas žuvo nuo bendradarbio rankos 1958 m. Tai buvo tragedija, sukretusi visą kaimą. Pranas su draugais vaišinosi stoties bufete. Buvo gerokai išgėrę, kai ten užėjo Mašinių ir traktorių stoties (MTS) buhalteris. Vėliau draugai pasakojo, kad Pranas jam pasakė kažką įžeidžiamo dėl jo fizinio trūkumo. Tas vyras buvo su kuprele. Jis išėjo iš bufeto, po kiek laiko išėjo ir Pranas. Tada tas vyras užpuolė Praną ir peiliu perpjovė gerklę. Pranas mirė vietoje, o tas vyras

Valerijos Buckutės vestuvės, kuriose dalyvavo beveik visas kaimo jaunimas. Pamergės tautiniais drabužiais. 1953 m.

pasislėpė po tuo metu stotyje stovėjusiu traukiniu. Kai traukinys nuvažiavo, žmonės pamatė pusiau perpjautą jo kūną.

Aldona su mažais vaikais išvyko gyventi į Rokiškį, dirbo kepykloje, sūrių gamykloje, išmokslino vaikus. Mirė 1998 metais. Sūnus Vytautas vedė Romą Čizakaitę iš Rokiškio, gyvena Vilniuje.

Šalia Liudviko Bulovo kiemo buvo **Rapolo Buckaus** sodyba. Rapolas turėjo brolių Augustą, vedė Tervydaitę, susilaukė sūnaus Broniaus. Po Liudviko žūties jis, lyg ir jausdamas kažkokią kaltę, kad jis padėjo tiems miškiniams iėiti į Liudviko namus ir jį nužudyti, nebenorėjo gyventi kaimynystėje su jo žmona bei vaikais ir su šeima išvyko į Vilnių. Ten dirbo ir gyveno tuometinio Pedagoginio instituto pusrūsyje. Pas juos visada galėjo prisiglausti į Vilnių nuvažiavę mokyti ar kitais reikalais Vilių kaimo žmonės. Sūnus Bronius vedė Babickaitę iš Miesteliškių kaimo ir gyveno Vilniuje su tėvu. Rapolo žmona grįžo į Panemunėlį, kuri laiką ten gyveno, o vėliau grįžo į Vilnių.

Kazio Buckaus sodyba po kėlimosi į vienkiemius buvo pakelėje į Panemunėlio miestelį, priešpaskutinis kaimo kiemas. Buckai turėjo 12 ha žemės. Kazio tėvai – Petras Buckus ir Ona Pranckūnaitė. Kazys vedė devyniolikmetę Antano Bulovo seserį Marcelę (1878–1948). Jų šeimoje gimė trylika vaikų, tačiau išgyveno tik trys: Kostas (1898–1974), Emilė (1903–2003), Marytė (gim. 1920). Emilė ištekėjo už Benedikto Pekšio, Marytė – už linų fabriko darbininko Jono Janavičiaus iš Kálvių kaimo. Abu dirbo linų fabrike. Pardavę Girštautienės dovanotą namą Viliuose, jie pasistatė namą Rokiškyje. Buvo tautodailininkai, audė lovatieses, užuolaidas. Jiems gimė duktė Danutė, kuri dabar gyvena Budapešte. Sūnus Algis po skyrybų gyvena su motina Rokiškyje. Sūnus **Kostas Buckus** vedė Anele Marcijonaitę iš Vilių kaimo. Jiems gimė dvi dukros – Valerija (1939 m.), Zofija (1940 m.) ir sūnus Jonas (1946–1987). Dukros baigė aukštuosius mokslus. Valerija baigė VU Ekonomikos fakultetą, dirbo linų fabrike, vėliau Salų žemės ūkio technikume ekonomiste. Ištekėjo už Aloyzo Bagdonavičiaus. Jis dirbo Panemunėlio linų fabrike, vėliau buvo Salų žemės ūkio technikumui direktorius. Uždarius technikumą, dirbo Salų aštuonmetės mokyklos direktoriumi. Bagdonavičiai išaugino tris sūnus: Justą, Paulių ir Vytautą. Zofija baigė Kauno kūno kul-

*Kosto Buckaus šeima.
Sėdi (iš kairės):
žmona Anelija,
sūnus Jonas, vaikai
Justas, šeimos
galva Kostas; stovi
(iš kairės): dukterys
Valerija, Zofija,
Valerijus vyras
Aloyzas
Bagdonavičius.
1970 m.*

tūros institutą, visą laiką dirbo kūno kultūros mokytoja Šiauliuose. Ten dabar ir gyvena. Jonas dar vaikystėje susirgo progresuojančia raumenų distrofija, nuo paauglystės sunkiai vaikščiojo, vėliau judėjo tik su vežimėliu. Išgyveno 41 metus.

1975 m., po melioracijos, Anelė su sūnumi Jonu persikėlė gyventi į Salą ir ten gyveno iki mirties. Jonui labai padėjo Valerijus vyras ir sūnus.

Kosto tėvas Kazys buvo geras batsiuvys, gražus ir padūkęs kaimo vyras. Jis yra siuvels batus kunigui Jonui Katelei. Kunigas jį mokė aritmetikos, jie diskutuodavo įvairiais klausimais. Kaziu labai patiko šis kunigas. Pasakodavo, kad Jonas Katele buvo kuklus žmogus, neturtingas, labai mylėjo parapijiečius, lankydavosi Vilių kaime, Marcijonų gryčioje mokydavo vaikus rašyti ir skaityti. Kazio žmona Marcelė buvo reto gerumo moteris, labai mylėjo marčią. Jų sūnus Kostas mokėjo įvairius staliaus darbus: statė namus, darė langus, duris, statines, karstus. Padaręs karstą, visada atsiguldavo ir patikrindavo, ar geras ilgis. Jam talkininkaudavo geriausias draugas Jonas Mažeikis, mokėjęs kalvystės darbus, turėjęs daugybę staliaus ir kalvystės įrankių. Jo žmona Anelė labai mėgo austi. Ir dabar dukros tebedengia stalus ir lovas jos automis staltiesėmis ir lovatiesėmis.

Visi abiejų kartų Buckų šeimos nariai palaidoti Joneliškių kapinėse.

Vilių kaimo **Marcijonai** buvo trys broliai: Jonas, Antanas ir Jurgis. Tėvas Jonas vedė Blažytę iš Joneliškių kaimo ir ten gyveno. Susilaukė dviejų dukterų ir trijų sūnų. Mirus žmonai Jonas vedė antrą kartą Anelę Tininytę iš Raizgynės kaimo. Susilaukė sūnaus **Prano** (1903–1945) ir dukros Anelės (1907–1998). Apie 1915 metus Jonas mirė. Jo žemė buvo Viliuose. Tada antroji žmona grįžo į Vilius.

Sūnus **Pranas Marcijonas** iš antros santuokos vedė našlę Marijoną Galiniene (Stukaite). Jiems gimė dukra Jadvyga (1934) ir sūnus Lionginas (1937). Jadvyga baigė Panemunėlio progimnaziją, po to – Rokiškio vidurinę mokyklą, buvo linkusi į mokslus. Mokytojavo Rokiškio vidurinėje mokykloje, ištekėjo už mokytojo Viliaus Zelenkausko ir persikėlė į Druskininkus. Baigė Vilniaus pedagoginį institutą, Rusų kalbos fakultetą, vėliau apgynė disertaciją, turi socialinių mokslų daktarės laipsnį. Užaugino dukrą Daivą, dabar gyvena Druskininkuose. Sūnus Lionginas baigė muzikos mokslus, tapo kompozitoriumi, išleido dainų rinkinį „Girdžiu prunkščiantį Vytauto žirgą“,

Panemunėlio linų fabriko tarnautojos. Sėdi (iš kairės): Emilė Kaminskaitė, Janina Jasikevičienė (Valečkaitė), Valerija Buckutė, Bronė Gasiūnaitė; stovi (iš kairės): Ona Žinkienė (Lučkaitė), Agota Pekšienė. 1963 m.

Prie Prano Marcijono, mirusio nuo sumušimų tardant NKVD 1945 m., kapo: (iš dešinės) sūnus Lioginas, duktė Jadvyga, dukterėčia Zofija Buckutė, marti Birutė, žmona Marijona ir žentas Vilius Zelenkauskas. 1965 m.

dirbo Zarasų muzikos mokykloje, vėliau su žmona Birute apsigyveno Druskininkuose, po to – Trakuose. Ten buvo Muzikos mokyklos direktorius. Vaikų neturėjo. Mirė 1998 m., palaidotas Trakuose.

Pranas Marcijonas turėjo 12 ha žemės, ūkininkavo, tačiau baigė gyvenimą traagiškai. 1945 metų vasarą žaibas trenkė į Marcijonų klotimą ir uždegė. Degant pasigirdo sprogstančių šovinių pyškėjimas. Mat 1944 m. liepos mėnesį, praėjus frontui, kaime buvo primėtyta rusiškų šovinių ir net granatų. Jų buvo prisirinkę ir vaikai. Prisirinko jų ir Pranas ir, galbūt slėpdamas nuo vaikų, laikė juos klotime. Jis aktyviai nedalyvavo jokiaje rezistencinėje kovoje. Gaisro metu Panemunėlio sribai Šetekšnos upėje granatomis sprogdino žuvis. Išgirdę sprogstančių šovinių tratėjimą, atbėgo prie gaisro ir, įsitikinę, kad sproginėja klotime paslėpti šoviniai, įskundė Praną kagėbistams. Buvo suimtas, tardytas, įtartas, kad palaiko ryšius su partizanais. Po kelių tardymų Pranas sunkiai bepaėjo. Kažkas jį parvežė namo iš Panemunėlio geležinkelio stoties. Kitą dieną pusbrolis Petras Marcijonas ir svainis Kostas Buckus leisgyvį Praną išvežė į Rokiškio ligoninę. Ten jis ir mirė. LTSR vidaus reikalų ministerija išdavė

mirties liudijimą su diagnoze – pilvo plėvės uždegimas. Parvežė iš ligoninės sutinusi, juoda. Kazys Buckus, rengęs velionį, pasakė: „*Taip sumušto žmogaus aš per visą gyvenimą nemačiau.*“

Marijona liko su vaikais, daug dirbo, vargo, tačiau abu vaikus išleido į mokslius. Vėliau pardavė namus ir apsigyveno pas sūnų Zarasuose. Ten ir mirė. Palaidota Druskininkų kapinėse.

Marijonos ir Prano Marcijonų namuose būdavo gegužinės pamaldos (*mojavos*), susirinkdavo kaimo jaunimas. Šeiminkai mėgo bendrauti su kaimynais. Marijona turėjo gerą balsą. Kartu su Emilija ir Benediktu Pekšiais jie buvo pagrindiniai kaimo giedotojai.

Antano Marcijono šeimoje augo sūnūs Jonas, Petras ir dvi dukros – Adelė ir Stefanija. Antanas buvo vedęs Mačiuolytę iš Bimbų kaimo. Jis buvo daug vyresnis už savo žmoną. Mirė apie 1912 metus. Sūnus Jonas buvo paimtas į carinę kariuomenę, jų dalinys dislokavosi

Novoaleksandrovske (dabar Zarasai). Jonas su keliais draugais pabėgo iš dalinio ir ėjo namų link, bet caro žandarai juos sugavo. Kaip vėliau pasakojo grįžęs iš karo vienas Panemunėlio krašto žmogus, Jonas buvo sužeistas mūšio metu Rygoje, įkrito į Dauguvą ir nuskendo. Duktė Adelė išvyko į Ameriką, ten dirbo, į namus atsiųsdavo dolerių, siuntinėjo ir Amerikos lietuvių leidžiamą laikraštį „Keleivis“. Vėliau ištekėjo už juodaodžio, ir jos ryšiai su šeima tėviškėje nutrūko. Jauniausia duktė Stefanija ištekėjo už Prano Jokūbonio į gretimą Baltakarčių kaimą. Pagimdė keturis vaikus: Edvardą, Joną, Antaną ir Sigitą. Jonas buvo ligotas ir mirė paauglystėje, Edvardas baigė Rokiškio gimnaziją, Kauno politechnikos institutą, dirbo vyr. inžinieriumi Panevėžio, vėliau – Vilniaus mėsos kombinatuose. Gyveno ir mirė Vilniuje. Sūnus Antanas ir duktė Sigita baigė mokslus, gyveno Panevėžyje. Sigita jau mirusi, Antanas, inžinierius statybininkas, ir dabar ten pat gyvena.

Ištekėjus Stefanijai **Petras Marcijonas** liko su motina Viliuose. Gyveno sunkiai. Būdamas paauglys dirbo Panemunėlio geležinkelio stotyje, vokiečiams Pirmojo pasaulinio karo metu ten statant vandentiekio bokštą. Vėliau keliasdešimt metų traukiniai iš jo imdavo vandenį. Turėjo 12 ha žemės ir ją dirbo. 1931 m. vedė Marcelę Balaišytę iš Roblių kaimo. Jiems gimė keturi vaikai: sūnūs Petras (1932) ir Antanas (1938) ir dvi dukrelės – Janytė ir Genutė, kurios mirė anksti, vos spėjus jas pakrikštyti.

Vyresnysis sūnus Petras baigė Panemunėlio progimnaziją, po to – Rokiškio gimnaziją (tada ji vadinosi Pirmoji vidurinė mokykla). Pradėjo mokytojauti, vėliau

Petro Marcijono šeima. Sėdi tėvai – Marcelė ir Petras, stovi sūnūs – Antanas (kairėje) ir Petras. Apie 1956 m.

baigė Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto Rusų kalbos ir literatūros fakultetą. 1958 m. buvo paskirtas Juodupės vidurinės mokyklos (dabar gimnazija) direktoriumi. Vedė tos pačios mokyklos mokytoją Danutę Žilinskaitę. Jie išaugino du vaikus – dukrą Aureliją ir sūnų Marių. Abu vaikai baigė Vilniaus inžinerinį statybos institutą (dabar VGTU), dirba ir su šeimomis gyvena Vilniuje. Petras su Danute gyvena Juodupėje.

Sūnus Antanas baigė Panemunėlio vidurinę mokyklą, po to – Vilniaus universiteto Teisės fakultetą ir liko jame dirbti. Vedė klasės draugę Elvyrą Vaitoškaitę. Jie išaugino tris vaikus – dukrą Rūtą ir sūnus dvynukus – Ramūną ir Tomą. Rūta ir Ramūnas – teisininkai, baigę VU Teisės fakultetą, Tomas baigė VGTU. Antanas universitete tebedirba iki šiol, habilituotas mokslų daktaras, profesorius, Konstitucinės ir administracinės teisės katedros vedėjas. Žmona Elvyra – universiteto Užsienio kalbų fakulteto vokiečių kalbos vyr. dėstytoja. Visi gyvena Vilniuje.

Senasis Petras Marcijonas buvo ramus žmogus, niekada nesikišo į jokią politiką, puikiai sugyveno su kaimynais, giminėmis, turėjo 12 ha žemės ir visą gyvenimą ją dirbo. Petro Marcijono, kaip ir kitų Vilių kaimo žmonių, sodybų po melioracijos neliko. Tėvai dar daug metų gyveno pas vaikus Juodupėje ir Vilniuje. Mirė 1992 m. ir 1994 m. Palaidoti Juodupės kapinėse.

Jonas Čypas gyveno vienkiemyje, kaimo gale, palei kelią į Panemunėlio bažnytkaimį, ant Griáužių kalno. Prie jo sodybos stovėjo medinis, gražiais ornamentais papuoštas kryžius, tačiau šeštajame dešimtmetyje jis supuvo ir nugriuvo. Čypai buvo vieni iš turtingesnių kaimo ūkininkų, turėjo 25,6 ha žemės. Jono brolis Benediktas paliko namus ir išėjo užkuriom prie Pandėlio. Jonas vedė Konstanciją Janonytę iš Neviėrių kaimo. Jiems gimė trys dukros: Bronė (1925), Vanda (1927), Janina (1933) ir sūnus Pranas (1920).

Čypų šeimą po karo kankino tragedijos. Pranas rado šautuvą ir nutarė paslėpti klojime. Nors jis aktyviai nedalyvavo partizaniniame judėjime, to šautuvo niekur nepanaudojo, tačiau buvo iškūstas, suimtas ir nuteistas 25 metus kalėti. Kalėjo Magadano srityje, dirbo aukso kasyklose. Grįžęs iš kalėjimo, vedė našlę Andriūnieneį ir gyveno netoli Karagandos. Po kiek laiko jie grįžo į Vilius, nusipirko Marijonos Marcijonienės namus ir ten gyveno iki pat mirties. Vaikų neturėjo. Po jo mirties žmona prisiglaudė pas savo giminaičius. Pranas buvo labai kuklus, nekalbus žmogus, nemėgo šnekėti apie kalėjime patirtus sunkumus.

Čypų šeima jautė, kad čia gyventi teks neilgai. Taip ir buvo. 1949 metų ankstyvą kovo 25-osios rytą jų namus aplankė kareiviai ir stribai. Jie pakvietė kaimyną Kostą Buckų ir jam paliko saugoti Čypų turtą, o juos išgabeno į Panemunėlio geležinkelio stotį. Po kiek laiko traukinys su gyvuliniais vagonais pajudėjo į Rytus. Tuo metu į Panemunėlio bažnyčią susirinko daugybė žmonių ir, traukiniui važiuojant pro miestelį, ėmė giedoti „Graudžius verksmus“.

Kelionė į Sibirą buvo baisi. Duktė Vanda jau sirginėjo namuose, kelionėje sveikata dar labiau pablogėjo, ir tais pačiais metais Sibire ji mirė. Po kelerių tremties metų mirė ir šeimos galva Jonas Čypas.

Sibire šeima gyveno sunkiai, dirbo laukuose, kirto miškus, kasdien kovojo dėl išlikimo. Kad nemirtų badu, batuose ir kišenėse iš laukų parsinešdavo grūdų, juos išvirdavo, o kitą dieną išpildavo į kišenes ir eidavo į darbą. Tai buvo pietums, tačiau

dažniausiai suvalgydavo iki pietų. Lietuviai mokėjo kovoti dėl būvio. Jie dirbo plotelį žemės, prisiaugindavo bulvių, daržovių, rinko uogas ir grybus. Po Stalino mirties gyvenimas palengvėjo. Duktė Janina ištekėjo už tremtinio Jono Vaitoškos ir išvyko dirbti į anglių kasyklas netoli Karagandos. Susilaukė dukros Nijolės ir sūnaus Vido. Vėliau grįžo į Lietuvą, gyveno ir dirbo Zarasų rajone. Vyras žuvo autoavarijoje. Nijolė ištekėjo už Kęstučio Zizo iš Martiniškėnų kaimo. Abu dirbo Rokiškio miškų urėdijoje.

1958 m. senoji Čypienė grįžo į Lietuvą, apsigyveno savo namuose ir gyveno ten iki mirties. Bronė ištekėjo už kupiškėno Vilhelmo Kumščio, susilaukė trijų vaikų: Virginijaus, Janinos ir Reginos. Virginijus vedė, gyvena ir dirba Panemunėlio miestelyje, Janina gyvena Panevėžyje, dirba Policijos komisariate, Regina buvo Muitinės darbuotoja. Mirė 2003 m. V. Kumštis mirė 2005 m. Bronė dabar gyvena savo namuose.

1990 m. buvo nutarta parsivežti iš Sibiro Vandos ir tėvo palaikus. Tėvo palaikų nerado, nes kapinėse buvo daug naujai palaidotųjų. Kai seserys nuvyko parsivežti palaikų, buvusios kaimynės buriatės jas atpažino ir labai stebėjosi, kad lietuviai neduoda ramybės mirusiesiems. Vandos kapą rado lengvai. Palaikų iškasimui vadovavo buriatės. Prieš kasant jie su buriatėmis išgėrė po taurelę degtinės, buriatė pašlakstė degtine kapą ir tik tada pradėjo kasti.

Čypų sodyba yra išlikusi iki šiol. Joje 1990 m. ant Griaužių kalno įvyko Vilių kaimo žmonių susitikimas, kurį organizavo iš šio kaimo kilę Povilas Kubilius ir Petras Marcijonas. Tuo metu susitikime dar dalyvavo gana daug senosios kartos Vilių kaimo žmonių. Šiuo metu jų jau nėra nė vieno.

Tučiai buvo du broliai: Jonas ir Petras bei sesuo Ulia. Ji buvo labai graži, išvažiavo į Peterburgą ir tolesnis jos likimas nežinomas. Tučių tėvas buvo kilęs nuo Pándėlio, motina Galinytė iš Gireišių kaimo. Mirus vyrui, ji ištekėjo už **Kazio Velbasio**. Jie turėjo sūnus Lionginą ir Antaną ir dukrą Malviną. Lionginas vedė Kazimierą Sėckaitę iš Panemunėlio miestelio. Pokariu jis sėdėjo kalėjime, o žmona gyveno Velbasių namuose. Jie turėjo du sūnus – Robertą ir Vinčą. Grįžęs iš kalėjimo Lionginas gyveno tėvų namuose, vėliau išvyko su šeima į Panevėžį. Velbasių Antanas buvo ligotas, turėjo psichikos sutrikimų, iki mirties gyveno prie tėvų Viliuose. Visi Velbasių šeimos nariai, išskyrus Vinčą, palaidoti Joneliškių kapinėse.

Jonas Tučius (gim. 1900) buvo Kosto Buckaus ir Jono Mažeikio kaimynas. Vedė Salomėją Pekšytę. Jie turėjo sūnų Vytautą (gim. 1930). Vytautas vedė Genę Tūskaitę

Tremtinė Konstancija Čypienė su dukromis Janina, Bronė ir žentu Jonu Sibire. Apie 1956 m.

Vilių kaimo susitikimas prie kaimo kryžiaus. 1990 m.

iš Panemunėlio stoties. Dirbo Júodupėje, susilaukė trijų vaikų: dukrų Virginijos ir Neringos, sūnaus Eugenijaus. Apie 1961 metus tėvų namą iš Vilių persikėlė į Juodupę ir pasiėmė tėvus. Abu tėvai ir Vytautas palaidoti Juodupėje.

Prano Pranskūno (1902–1993) tėvai buvo Antanas Pranskūnas (1853–1918) ir Emilija Pranskūnienė (1853–1917). Kai mirė abu Prano tėvai, jis buvo dar paauglys. Liko prie savo žemės. Vėliau žemę užleido pusininkui, o pats išėjo uždarbiauti. Dengė stogus skarda. Vedė Marijoną Dranseikaitę (1907–1992), susilaukė sūnaus Algimanto. Pranas buvo vienas iš šviesiausių žmonių visame kaime, darbštus, sumaniai tvarkantis ūkį. Pasistatė gražius namus, turėjo net vėjo malūną, juo už simbolinę kainą leisdavo naudotis ir kitiems kaimo žmonėms – susimalti grūdų gyvuliams šerti. 1944 m. vasarą mūšio metu sudegė Prano gyvenamasis namas ir klojimas. Šeima apsigyveno tvarto priestate – viralinėje.

1949 m. kovo mėn. Pranskūnų šeima buvo išstremta į Sibirą. Grįžo į Lietuvą 1958 m. Jiems, kaip ir daugumai tremtinių, nebuvo leista apsigyventi tame pačiame rajone, tuo labiau savo namuose. Jie prisiglaudė pas Pranskūnienės seserį Kupiškio rajone. Tik po kelerių metų grįžo į gimtinę, nusipirko namą Panemunėlio geležinkelio stotyje ir ten gyveno iki mirties.

Sūnus Algimantas tremtyje baigė vidurinę mokyklą, įstojo į Irkuto universitetą, po dviejų kursų perėjo į Rygos aviacijos institutą ir jį baigė. Paskirtas į

Pranskūnų šeima Sibire (iš kairės): Marija, Algimantas, Pranas

Kauno oro uostą, bet buvo nuolatos persekiojamas kaip buvęs tremtinys, todėl po kurio laiko perėjo dirbti moksliniu bendradarbiu į Lietuvos žemės ūkio akademiją. Vėliau dirbo Valstybinėje mašinų bandymų stotyje. Ten dirba ir šiuo metu. Gyvena Kaune.

* * *

Pasak poeto Justino Marcinkevičiaus, „*buvo kaimas – ir kaimo nėra...*“

Šiandien beveik iš trisdešimties Vilių kaimo sodybų likusios tik kelios...

Tai Petro Pekšio. Joje gyvena jo posūnio Vlado Kubiliaus našlė mokytoja Janina Kubilienė (Stumbrytė).

Jono Mažeikio namuose gyvena jo sūnaus Vytauto našlė Bronė Mažeikienė (Kubiliūtė).

Jono Čypo namuose tebegyvena jo duktė Bronė Kumštienė (Čypaitė).

Antano Pekšio namuose gyvena jo vienintelė duktė Danutė.

Išlikę dar Prano Marcijono namai, tik juose gyvena jau visai kiti žmonės.

Balio Kubiliaus namuose gyvena duktė Janina.

Antano Bulovo namai tušti.

Jono Pečiūros namuose gyvena kiti žmonės.

Tik antrą šimtmetį pradėjęs tebestovi senojo Vilių kaimo simbolis – KRYŽIUS, pro kurį praėjo kelios šio kaimo žmonių kartos...

*Algimantas Pranskūnas –
Rygos aviacijos instituto
studentas*

Žemė prašo nepamiršti žmonių

Pranas Palikevičius

Pasakojimas apie buvusį kaimą Rukšiuose

Tėvelis padarė man žaislą: prie lazdelės prikaldė metalinį ratuką ir dar spyruoklę įtaisė, kad stipinėlius kliudydama tarškėtų. Gavęs jį – kaipgi nepasigirsi savo draugui Juozukui, gyvenančiam kaimynystėje. Tad ir nutarškėjau pas jį.

Buvo karšta, saulėta vasaros diena. Juozuko namuose neradau. Prie trobos, saulės atokaitoje, ant nedidelės kėdutės sėdėjo jo tėvelis – storas, pliktelėjęs, visų gerbiamas siuvėjas, kažkodėl Gildučio pravarde vadinamas. Galbūt nedaug kas ir žinojo, kad jo pavardė Aleksiejus.

– Juzis su mama prie karvės nuėjo, – pamatęs mane tarė ir, pasižiūrėjęs į mano žaislą, šypsodamasis pridūrė:

– Oi, kaip iš toli atvažiavai....

– Kaip iš toli? – nustebau.

– Tu atvažiavai iš Rukšių, o čia jau Roblių kaimas.

Tada buvau gal šešerių ar septynerių metų ir man nerūpėjo, kokie čia kaimai. Tik sužinojau, kad Juozukas jau kitame kaime gyvena. O iš tikrųjų nuo Gildučio sodybos prasideda didelis Roblių kaimas, gana toli nutįšęs Kamajū link. Apie jo žmones išsamiai ir detalai aprašė Alena Grigaliūnienė knygoje „Roblių kaimas ir jo žmonės“.

Bėgant metams vis labiau teko pajusti Rukšių kaimo gyvenimą. Esu apsilankęs pas daugelį jo gyventojų ir nemažai jų gerai pažinojau. Visi jie buvo žemdirbiai ir kas kaip sugebėjo ūkininkavo. Kai susikūrė kolūkis, su didele širdgėla atidavė gyvulius, kai kurį inventorių ir pradėjo darbadieniais „maitintis“.

Prasidėjus melioracijai, žmonės su ašaromis akyse, kartais širdgėlą skandindami stiklėlyje, ardė namus ir kėlėsi kitur gyventi. Ir išsiskirstė kas kur, išsinešdami širdyse meilę gimtajam kaimui ir norą grįžti, dirbti ir neapleisti tėvų žemės, aplaisytytos prakaitu ir krauju. Bet grįžti nebeliko kam – senimas išmirė, o jaunimas išėjo gyventi į miestus bei kitas gyvenvietes ir juos surasti beveik neįmanoma.

Taip Rukšių kaimas tapo dideliu lauku. Kai pasižiūri į jį – skaudu pasidaro ir negali nesipiktinti bukalgalviška politika – išnaikinti vienkiemius. Juk ir melioruojant, tvarkantis protingai, buvo galima juos palikti nepakenkiant tuometinei kolūkinei žemdirbystei.

Dabar, eidamas šio buvusio kaimo lauku, atrodo, girdi po kojomis pačią žemę šnekant ir prašant nepamiršti žmonių, kurie ją mylėjo, dirbo ir čia gyveno. Tiesa, plačiau kalbėti apie kiekvieną čia buvusį gyventoją trūksta žinių, nes nebėra kam papasakoti apie save ir kaimynus. Todėl kai kuriuos rukšiečius teks tik paminėti.

Tad eikime šiuo lauku, stabteldami buvusių sodybų vietose. Pradėkime nuo Roblių ir žingsniuokime keliuku, vingiuojančiu per visą Rukšių kaimą Panemunėlio geležinkelio stoties link. Šio keliuko dešinėje už puskilometro teka Šetekšnà, skirianti Rukšiūs nuo Bajōriškių kaimo, buvusio Bagvilių dvaro ir Baltakaŗčių vienkiemiu.

Tarpukario metu Bagvilių dvaras priklausė Vienožinskiams. Tai ta pati giminė, iš kurios yra kilęs garsus dailininkas, tapytojas, dailėtyrininkas Justinas Vienožinskis,

*Kolūkyje darbštumu
garsėjusios rukšietės:
1-oje eilėje (iš kairės)
M. Markevičienė,
P. Daunienė,
D. Šeinauskienė,
S. Pipikienė; 2-oje
eilėje (iš kairės):
A. Vizbarienė,
E. Vaitonienė,
O. Starkuvienė.
Jos šypsosi, nors teko
dirbti už „tuščius“
darbadienius*

gimęs Mataučiznos kaime. Dvarui priklausė daugiau kaip 100 ha žemės. Prisimenu laukuose besiganančią gausią galvijų bandą, didelius ūkinius pastatus, didžiulį sodą. Bet ne vienas gaisras ūkį labai nuniokojo. Pokario metu Vienožinskiams išsikėlus kitur gyventi, dvaras iš pradžių pateko kolūkio, o vėliau Panemunėlio tarybinio ūkio priklausomybėn. Ir dvaras sunyko. Buvo išardyti ir kitur pastatyti kai kurie pastatai, beliko tik didžiuliai aplink sodą augantys seni medžiai, kurių uoksuose mėgo perėti pelėdos. Dabar ir tų medžių nebeliko.

Šetekšnà – neplati, labai vingiuota ir vandeninga upė. Krantai buvo ištisai apaugę ajerais. Garsėjo žuvingumu. Žuvį gaudydavo tinklais, dvibradžiais, žiemą statydavo bučius ir niekada niekam žuvies netrūkdavo. O plačiažnyplių vėžių, kurių čia buvo gausu, atvažiuodavo gaudyti iš toliausiai. Pradėjus kolūkiuose be saiko tręšti laukus mineralinėmis trąšomis, vartoti chemikalus, užsiteršę vanduo, pakrantėse išnyko ajerai, smarkiai sumažėjo žuvų, o vėžiai beveik išnyko. Tik dabar vėl pradeda jų gausėti.

Beveik ties kiekvienu upės vingiu – gilios, plačios sietuvos, kurias vadinome ūkininkų, kurių žemė siekė upę, pavardėmis: Adamonio gyla (giluma), Balaišio ir t. t.

Toliau Šetekšna, artėdama prie Panemunėlio stoties, staigiai pasuka į pietvakarių ir per Vėbriškių bei Vėbrių kaimus nuteka Šetėkšnių link, įteka į Jarės ežerėlį, o iš jo išteka jau Jarės vardu ir savo vandenį neša į Šventąją.

Nuo Roblių pusės pirmoji, arčiausiai upės, buvo **Elenos** ir **Prano Adamonių** sodyba. Jie turėjo keletą hektarų žemės, bet Pranui ūkininkauti nelabai sekėsi. Mėgo uždarbiauti. Prasidėjus melioracijai, išsikėlė gyventi į Panemunėlio stotį. Išaugino du vaikus.

Jų kaimynystėje buvo **Juozo Balaišio** sodyba. Bet šiai šeimai neteko čia ilgai gyventi. Išaugo keturi vaikai. Duktė Valė, vyriausioji šeimoje, dar prieš karą iškėkėjo už Petro Tuitos. Sūnus Bronius, atėjęs vokiečiams, jiems talkininkavo. Po karo sovietai jį nuteisė dvidešimt penkeriems metams. Sūnus Vytautas išėjo tarnauti į vokiečių kariuomenę ir nebegrižo. Teko girdėti, kad jis gyvena Anglijoje ir yra aklas. Todėl valdžia jam neleidžia atvykti į tėviškę. Jauniausias sūnus Algis kartu su tėvais 1948 metais buvo išvežtas į Sibirą. 1960 metais jis su motina ir dukra buvo apsilankęs

tėviškėje, čia susitiko su giminėmis, paviešėjo ir grįžo į Sibirą. Nes, pasak jų, ten gerai įsikūrę, o tėviškėje nieko nebelikę.

Kai išvežė tėvus, Valė su Petru atsikėlė čia gyventi. Pasistatė naują gyvenamąjį namą, abu dirbo kolūkyje, o per melioraciją išsikėlė į Panemunėlio stotį; ten ir baigė savo gyvenimą. Jų šeimoje išaugo dvi dukros – Birutė ir Vilė. Birutė 2002 metais mirė, o Vilė gyvena Kūpiškio rajone.

Didžiuliais žilvičiais ir kitais medžiais buvo apaugusi **Juozo Čypo** sodyba. Jų pavėsyje stūksojo troba, tvartas, klojimas. Žemės turėjo nedaug, bet gyveno neblogai. Juozas dar prieš karą turėjo ausinį radijo aparatą. Jis pirmasis išgirdo apie karą. Atskubėjo pas mano tėvelį su džiaugsmu šaukdamas, kad rusai bėga iš Lietuvos. Po karo sovietai Čypą pripažino „liaudies priešu“ ir nuteisė ilgam kalėti. Grįžęs neilgai gyveno. Janina Čypienė sulaukė nepriklausomos Lietuvos, susigražino žemę ir su sūnumi Valentu ėmė kurtis: pasistatė trobą, ūkinius pastatus, įsigijo technikos žemei dirbti. Valentas buvo vienintelis iš Rukšių kaimo jaunosios kartos žmonių, sugrįžęs į tėvų žemę.

Čia pat ir **Ignoto Bagdono** žemė, kurios turėjo 8 ha. Dokumentuose jis Bagdonavičius, bet niekas jo taip nevadino. Jaunesnis būdamas kartu su tėvu augino arklius ir juos parduodavo. Net su savo arkliu išėjo tarnauti į Lietuvos kariuomenę. Išaugino tris dukras ir sūnų. Dukros, baigusios mokslus ir sukūrusios šeimas, išėjo gyventi į miestus. Sūnus Antanas buvo likęs prie tėvų. Prasidėjus melioracijai, išsikėlė į Panemunėlio stotį. Mirus Bagdonienei, Ignotas apsigyveno pas dukrą Danutę Blažienę Vilniuje, kur ir mirė, sulaukęs 92 metų. Palaidotas šalia žmonos Joneliškių kapinėse.

Už Bagdono ūkio, paupio link, buvo dviejų Lietuvos savanorių sodybos – **Alekso Ušeko** ir **Augusto Bitino**. Jie abu turėjo po 8 ha žemės ir vertėsi pakenčiamai. Ušekai augino vieną sūnų Stanislovą, bet jis namuose neliko – išėjo į kitą kolūkį ir tėviškėje retai kada apsilankydavo. Po Ušeko mirties Ušeckienė vieniša dar gana ilgai ir skurdžiai gyveno.

Bitinai taip pat turėjo vieną sūnų ir jokių būdu nenorėjo, kad jis išeitų tarnauti į sovietų armiją. Kariuomenės išvengė, bet slapstymasis ir įtemptas gyvenimas, matyt, paveikė sveikatą ir jis mirė gana jaunas.

Beliko trys medžiai

Truputį grįžę atgal, pasisukime į kairiąją keliuko pusę, į **Elenos** ir **Antano Palikevičių** buvusio vienkiemio vietą. Aplink sodybą ir sodą augo daugybė medžių: eglės, liepos, klevai, uosiai, o žilvičiai už tvarto buvo tokie stori, kad vos galėjai apkabinti.

Tėvelis turėjo 18 ha žemės. Ją paveldėjo iš uošvio Antano Mickevičiaus, kuris gyveno Pagrąužėje, buvo eigulys ir turėjo 8 ha žemės. Kai buvo dalijama Rukšių dvaro žemė, uošvis tuos 8 ha žemės iškeitė į dvigubai didesnę prastos žemės plotą pamiškėje. Čia dar buvo pridėti ir tėvelio 2 ha, kuriuos gavo kaip amatininkas. Jis buvo batsiuovys.

Dabar net sunku įsivaizduoti, kiek išliejo prakaito tėvai, kol sutvarkė balotą, vietomis krūmais apaugusią žemę. Ją išraižė grioviais, grioveliais, iškirto krūmus, išrovė kelmus ir padarė dirbti tinkamus sklypus. Liko 14 ha ariamosios žemės, kuri,

*Elena ir Antanas
Palikevičiai. Aut.
nuotr.*

gerai įdirbama, sumaniai tvarkoma, pradėjo vis geresnį derlių duoti. Prieš karą tėvelio ūkis jau buvo vienas iš stipriausių kaime. Laikė du arklius, 4–5 karves, valstybinių veislinių bulių, per metus nupenėdavo keletą bekonų ir parduodavo. Buvo ir bitynas, kai kuriais metais iki keliolikos avilių, iš jų du trys rąstiniai. Pasak tėvelio, tegu juose bitės šeiminkauja natūraliomis sąlygomis, kaip joms patinka. Nors iš jų medaus mažiau, bet spiečiasi dažniau.

1938 metais pastatė didelę, dviejų dalių, skarda dengtą klėtį. Viduryje, tarp galų, įrengė ratinę (*vazaunę*). Joje laikė varstotą, staliaus, račiaus įrankius, įvairius padargus, medienos atsargas. O kai nusipirko gražų vežimą su linginėmis (*lineiką*), ir jai čia dar pakako vietos. Sutvarkė ir gyvenamąjį namą: gražiai įrengė seklyčią ir verandą (*gonkus*). Kadangi namas buvo didelis (18x9 m), tai ir gonkai buvo erdvūs, su išėjimu į darželį. Kitoje pusėje, prieš duris į gryčią, buvo priemenė. Žodžiu, tada susitvarkė taip, kad galėtų gražiai, patogiai ir pasiturinčiai gyventi. Bet, deja, karas, ypač pokario laikas ir kolūkinė santvarka sugriovė viską, kas taip sunkiai buvo prigyventa ir pasiekta.

Susikūrus kolūkiui, tėvelis porą metų buvo pirmininku, vėliau pavaduotoju, revizijos komisijos pirmininku. Už gerą darbą kolūkis jam suteikė Garbės kolūkiečio vardą. Mama kolūkyje, kiek leido sveikata, stengėsi išdirbti darbdienių minimumą.

Tėvelis buvo darbštus, ramaus būdo ir gabus žmogus, tolerantiškas kitiems, gerai sutardavo su visais kaimynais. Mėgo skaityti, prenumeruodavo įvairią spaudą. Laikraščių neišmesdavo, pasirinkdavo naudingiausius, kad jų patarimais galėtų pasinaudoti ūkininkaudamas. Mokėjo ne tik batus gerai siūti, bet ir visus staliaus darbus. Pats kartais juokaudavo, kad jis tik kalvystės nemokąs, nors arklius pats kaustydavo.

Buvo ir nelaimių. Ruošdamasis vienkiemyje statyti namą, pats sprogdino akmenis pamatams. Kartą užtaisas, beruošiant jį, netikėtai sprogo ir sužalojo dešinę

Taip atrodė Palikevičių namas. Aut. nuotr.

Elena Palikevičienė su vaikaite Daiva darželyje. Aut. nuotr.

ranką – neteko trijų pirštų. Bet galvos nenuleido. Išmoko kaire ranka rašyti, prisiderino ir kitus įvairius darbus gerai padaryti.

Tėvelis mokėjo rusiškai, lenkiškai ir šiek tiek vokiškai. Mama taip pat laisvai kalbėjo rusiškai ir lenkiškai. Šių kalbų ir mus nuo mažens vertė mokytis, kalbėdami lenkiškai arba rusiškai. Tėvelis sakydavo, kad kalbos ant pečių nešioti nereikia, o gyvenime labai praverčia.

Mama buvo geraširdė, labai darbšti, mėgo tvarką ir švarą, mokėjo skaniai gaminti įvairius valgius, kepti pyragus. Labiausiai mylėjo gėles. Namuose buvo gausu įvairių kambarinių gėlių, o didžiuliame darželyje prieš namą nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens žydėjo įvairiausi žiedai. Ir prieškario metu, ir kolūkyje mama ne kartą yra gavusi įvairių premijų, dovanų, garbės raštų už gražų darželį.

Mes, vaikai, išaugome keturiose. Vyriausia buvo sesuo Stefanija. Vokiečių okupacijos metu ji baigė Rokiškio gimnaziją, po karo ištekėjo ir su vyru išsikėlė gyventi

į Kauną. Po kurio laiko išsiskyrė. Būdama buhalterijos specialistė, iki pat pensijos dirbo įvairiose Kauno prekybinėse organizacijose. Išaugino dukrą Rimutę. Stefa mirė 2001 metais, sulaukusi 78 metų amžiaus. Palaidota Jonėliškių kapinėse arti tėvų. Rimutė gyvena Kaune ir dirba Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje, yra parengusi nemažų bibliografinių darbų.

Brolis Vladas neakivaizdiniu būdu baigė Veterinarijos akademiją ir įgijo veterinarijos gydytojo specialybę. Dirbo Kazliškyje, Žiobiškyje, Čedasuose. Buvo žmonių gerbiamas, nes gyvulius gydyti jam gerai sekėsi. Išaugino du sūnus – Antaną ir Augį. Būdamas 59 metų, staiga mirė nuo infarkto. Palaidotas Čedasuose. Po jo mirties žmona Liucija su sūnumi Augiu išsikėlė gyventi į Rokiškį. Sūnus Antanas su žmona Janina gyvena Anykščių rajone, Traūpyje.

Aš, 1950 metais baigęs Rokiškio vidurinę mokyklą, žurnalistikos mokiausi Vilniaus valstybiniame universitete, vėliau – Maskvos aukštojoje partinėje mokykloje. Vien spaudoje išdirbau 30 metų. Su žmona Liucija išauginome sūnų ir dukrą. Sūnus Gintautas su žmona Elena gyvena Vilniuje ir dirba dizaineriu. Turi sūnų Liną ir dukrą Miglę. Mūsų dukra Daiva ištekėjusi, augina sūnų Lauryną, dirba Nacionaliniame operos ir baletų teatre choro artiste.

Jauniausia mūsų šeimos atžala – brolis Jeronimas, baigęs Statybos technikumą, pradžioje dirbo banke, statybinėse organizacijose, o vėliau ir ilgiausiai – Rokiškio melioracijos valdyboje. Statė tiltus, užtvankas, drėkinimo sistemas, tiesė kelius. Mėgsta pajuokauti, kad Rokiškio rajone kas trečias tiltas yra jo pastatytas. Dabar Jeronimas pensininkas, su žmona Regina gyvena Rokiškyje. Išaugino dukrą Jurgitą, kuri baigė Vilniaus universitetą, turi magistro laipsnį, gyvena ir mokytojauja Vilniuje.

Mums išsiskirsčius savais keliais, tėvai liko dviese ir gyveno sodyboje. 1974 metais netikėtai nuo insulto mirė mama. Palaidota Jonėliškių kapinėse. Mamos netektis labai sukrėtė tėvelį. Jis ilgai negalėjo atsigauti, pradėjo sunkiai sirgti ir po poros metų atgulė greta mamos.

Melioruojant namai buvo sugriauti, sunaikintas sodas ir visa augmenija. Tik sutarus su melioratoriais buvo palikti trys medžiai – ažuolas, liepa ir žilvitis. Jie dabar ir primena buvusio vieno iš gražiausių Rukšiuose vienkiamio vietą.

Į pietvakarius nuo mūsų sodybos, pačiame Pagraūžės miško pakraštyje, buvo prisiglaudusi **Domicėlės** ir **Prano Šeinauskų** sodyba. Pranas – stambus, augalotas, visuomet besišypsantis, ramaus būdo vyras, nemėgo kištis į politiką. Gal todėl jo šeimai karo ir pokario metais neteko patirti sukrėtimų. Išaugino du sūnus – Kazimierą ir Vladą. Kazimieras apsigyveno Rokiškyje ir dirbo vairuotoju. Vladas – veterinarijos specialistas, dirba Ignalinos rajone. Naikinant vienkiamius Šeinauskai išsikėlė gyventi pas sūnų Kazimierą. Bet jis sunkiai susirgo ir dar gana jaunas mirė. Tėvas Pranas Šeinauskas, anksčiau palaidojęs Domicėlę, Anapilin išėjo eidamas 92 metus.

Priešais Bagdonus – **Stasilionio** sodyba. Tikrasis jos šeimininkas buvo Rimša (sakoma, kad jis buvęs Juozo Tūbelio, tarpukario Lietuvos ministro pirmininko, ūkvedys). Keliolikos hektarų žemę prieškarinio metu jis buvo nusipirkęs iš Liago. Ūkininkavo sunkokai, dalį žemės nuomodavo. Rimšai mirus, Rimšienė ištekėjo už savo samdinio Vlodo Stasilionio. Taip jis ir tapo šios sodybos šeimininku. Vaikų jie neturėjo.

Buvusio Rukšių dvaro centre buvo įsikūręs stambiausias kaime Kazio Šukio ūkis – 25 ha geros žemės. Čia stovėjo iš akmenų mūryti ūkiniai pastatai, priešais gyvenamąjį namą tyvuliavo tvenkinys, o nuokalnėje į pietų pusę augo didžiulis sodas. Tačiau vienais metais vaismedžiai iššalo ir teko juos iškirsti.

Pats Kazys Šukys tarpukario metu dirbo Kaune Geležinkelių valdybos ekonomistu, buvo išrinktas nariu į Pirmąją Lietuvos Seimą. Ūkyje gyvenančiai šeimai neįgalint visos žemės įdirbti, dalį nuomodavo kaimynams. Čia išaugo keturi vaikai – trys dukros ir sūnus. 1947 metais Šukius išvežė į Sibirą. Tik vyriausiajai dukrai Genovaitei pavyko tremties išvengti. Uršulė ir Kazys Šukiai liko amžinai ilsėtis Tòmsko žemėje. Vaikai – sūnus Algirdas, dukros Genovaitė – pedagogė ir Janina – gydytoja – gyvena Vilniuje, o Elena Klaipėdoje.

Netoli Šukio buvo **Juliaus Jurono** namai, o šalia keliuko – mažžemio **Petro Bitino**, žmonių dar vadinto *Paziabroliu*, trobelė, kurioje išaugo net keturios dukros – Janina, Vanda, Ona ir Liuda.

Nuo čia eidami į pietus pateksime į **Jono Kapliausko** žemę, kurios jis turėjo 9 ha. Jis ne tik ūkininkavo, bet dar užsiiminėjo kalvyste: kaustė arklius, taisydavo ūkinius padargus, gerai dirbdavo visus kalvystės darbus. Išaugino sūnų Titą, dabar gyvenantį Kaunė.

Netoli J. Kapliausko buvo mažžemės **Teresės Aleksiejienės** nedidelė troba. Jos vyras Vincas mirė 1936 metais, palikęs ją su trimis vaikais. Teresė išaugino dukrą Genę, sūnus Vytautą ir Kazį. Pokario metu Kazys buvo stribu, negailestingai elgėsi su pažįstamais ir net su giminėmis. Todėl šis kiemas geru žodžiu nebuvo minimas.

Kazio Šukio žemės nuomotojai buvo **Stasys** ir **Paulina Kiškiai**, gyvenę paupio pusėje. Jie čia turėjo iš dvaro gavę 8 ha žemės. Nuomodami kaimyno žemę ir neblogai tvarkydami savo ūkyje, gyveno neskurdžiai, išaugino keturis vaikus – tris dukras ir sūnų pastatė ant kojų. Visi išsimokslino, įgijo specialybes ir sukūrė savus gyvenimus.

Kraštiečiai dėkingi

Už Kiškių ant gražaus kalnelio, netoli Šetekšnės, puikavosi **Juozo** ir **Pranės Daunių** vienkiemis. Į Rukšiūs nuo Rokiškio pusės Dauniai atsikėlė 1932 metais. Jie čia dirbo 15 ha žemės, gerai tvarkėsi, augino nemažai gyvulių, gyveno pasiturinčiai ir buvo žmonių gerbiami. Išaugino keturis vaikus. Tačiau gyvenimo negandos skaudžiai sukrėtė Daunių šeimą. Pirmasis smūgis – sūnaus Jono netektis. Jis nėjo tarnauti į sovietų armiją. Vieną 1944 metų vėlyvo rudens dieną per Pagriaužės mišką ir Rukšių kaimą ėjo enkavėdistų baudžiamoji ekspedicija. Tądien Jonas kartu su trimis vaikinais, irgi vengusiais armijos, slėpėsi pamiškėje; ginklų jie neturėjo. Pamatę kareivius puolė bėgti. Prie Kapliausko kalvės pirmasis nuo kulku krito Mikulėnas, Joną, stovintį pakeltomis rankomis, nušovė Aleksiejienės kieme. Kitiems dviem – J. Juronui ir J. Matuliauskui – pavyko pabėgti.

Maždaug tuo pat metu, nutilus šūviams Kapliausko pusėje, į mūsų sodybą nuo miško pusės atėjo keli kareiviai ir leitenantas. Tėvelis juos sutiko kieme.

– *U vas banditov niet?*¹ – paklausė leitenantas. – *Vot tam ich rasstrelial?*², – mostelėjo ranka į tą pusę, kur nutilo šūviai.

¹ *Pas jus banditų nėra?*

² *Štai ten juos sušaudėme.*

– *Pas mus jų nebuvo ir nėra*, – labai ramiai atsakė tėvelis.

– *Nu, vėdi, pokažy³*, – bakstelėjo pirštu klėties pušėn leitenantas.

– *Prašau, einame*, – pasuko tėvelis klėties link.

– *Kuda vedioš?⁴* – staiga kreipėsi į leitenantą seržantą. – *Davai, ja zastreliu⁵...*

Leitenantas energingu rankos mostu sustabdė seržantą ir, matyt, apsigalvojęs, sulaukė tėvelį.

– *Lučše dai nam požratj⁶...*

Greitai visi sugužėjo į trobą. Buvo pripjaustyta lašinių, kumpio ir skilandžio. Žinoma, tėvelis atnešė ir samanės butelį. Pats leitenantas, išmaukęs pilną stiklinę, kitiems leido tik po pusę išgerti, atseit jiems dar reikia iki mašinos nueiti.

Danutė Bružienė (Daunytė)

Namus jau pradėjo dengti vakaro sutemos. Leitenantas ir kareiviai gana draugiškai atsiveikino ir išėjo. Buvo nuostabiai tykus vakaras ir gerai girdėjosi širdį veriantis artimųjų verksmas prie nušautųjų.

Nuo to laiko neišdyla iš atminties seržanto žodžiai: „*Davai, ja zastreliu!*“ Dievulėliau, kokie tai buvo žmonės, net patys siūlėsi nekaltą žmogų nužudyti. Vien šis faktas byloja, kokia žmogžudžių gauja buvo enkavėdistai.

Daunių sūnus Bronius vokiečių okupacijos metais buvo išvežtas darbams į Vokietiją. Iš ten po karo grįžo, bet pateko į sovietinius lagerius, o iš jų grįžęs neilgai gyveno.

Po tėvų mirties dukra Danutė kartu su vyru Algiiu Bružu ir broliu Vytautu nugriovė trobesius. Vytautas gyveno Rokiškyje. 1994 m. mirė, palikęs žmoną su dukra. Danutė, baigusi Rokiškio vidurinę, bandė stoti į medicinos mokyklą. Nors egzaminus išlaikė gerai – jos nepriėmė, nes charakteristikoje buvo parašyta apie brolio Jono žūtį. Teko imtis kito darbo. Iš pradžių dirbo „Žalgirio“ kolūkio klubėskaitykloje, vėliau – Duokiškio bibliotekoje. 1961 m. persikėlė gyventi į Panemunėlio geležinkelio stotį. Čia bibliotekoje išdirbo iki 2002 metų. Jos vyras, anksčiau buvęs kolūkio pirmininkas, vėliau dirbo Panemunėlio linų fabrike. Susirgęs sunkia liga, 1997 metais mirė. Ir taip iš gausios Daunių šeimos liko tik Danutė su sūnumi Rimgaudu.

Sakoma, kad Dievas kiekvieną žmogų apdovanoja gabumais ar polinkiais. Danutei nepagailėjo didelio patriotizmo Rukšių kaimui. Gyvendama Panemunėlyje, ji niekada neatitrūko nuo gimtojo kaimo gyvenimo. Domėjosi jo žmonių likimais, skaudžiai išgyveno sodybų griovimo metą, kiekvieno išėjimą Anapilin. Pagaliau ėmėsi organizuoti Rukšių ir panašaus likimo Vėbriškių kaimo senų gyventojų bei jų vaikų susitikimą. Rašė visiems laiškus, kviesdama apsilankyti gimtajame kaime. Toks susitikimas įvyko 1990 m. rugpjūčio 4 d. Danutė papasakojo susirinkusiesiems apie buvusių kaimų žmonių gyvenimą, jų likimus. Visi nuėjo prie nagingo meistro Antano Juškevičiaus iš-

³ *Na, vesk, parodyk.*

⁴ *Kur vėdi?*

⁵ *Leisk, aš sušaudysiu.*

⁶ *Geriau duok mums paėsti.*

drožto kryžiaus, kurį pašventino kunigas V. Kremenskas, nuvyko į Panemunėlio bažnyčią, kur buvo laikomos šv. Mišios už gyvuosius ir mirusiuosius šių kaimų žmones. Susitikimą baigė vaišindamiesi savo suneštomis gėrybėmis, dainuodami vaikystės ir jaunystės dainas.

Po šio susitikimo gimė mintis pastatyti paminklinį akmenį šių kaimų žmonių atminimui. Šios iniciatyvos ėmėsi Janina Dieninienė (Vizbaraitė), pasitarusi su kaimynais Jonu Papušiu, jo žmona Vanda ir Maryte Blažiene. Tinkamiausias akmuo buvo rastas Roblių kaime. Po didelių vargų paminklinis akmuo 1991 m. buvo pastatytas.

Danutė ėmėsi organizuoti antrąjį kraštiečių susitikimą. Jis įvyko 1992 m. rugpjūčio 1 d. Gausiai susirinko buvę ir dar esantys Rukšių, kaimyninių Vėbriškių ir Vėbrių kaimų gyventojai, iš daugelio Respublikos vietų atvykę jų vaikai. Buvo, kaip sakoma, oficialiai atidengtas paminklinis akmuo su užrašu: „Čia Rukšių ir Vėbriškių kaimų žemėje švietė 60-ties sodybų langai. 1949 m. ūkininkai tapo kolūkiečiais. Išnyko sodybos. Tik atmintis ir šis akmuo saugo jų vardus“.

Kad šie susitikimai greitai neišblėstų iš atminties, Danutė padarė specialų albumą, kuriame yra kalbų atpasakojimai, dalyvavusiųjų parašai, svarbesnių momentų nuotraukos.

Drįstu teigti, jei ne Danutės meilė gimtajam kaimui, neblėstantis jos noras pagerbti ir įamžinti čia gyvenusių žmonių atminimą, vargu ar kas nors kitas tai būtų padaręs. Už tai kraštiečiai Danutei nuoširdžiai dėkingi.

Dabar vėl grįžtame prie buvusių sodybų. Už Daunių žemės gyveno gausi **Juozo** ir **Onos Mulvinių** šeima. Jie turėjo 6 ha žemės ir vertėsi gana skurdžiai, tačiau sugebėjo visus šešis vaikus išmokyti. Dukros: Stasė – mokytoja, Monika – mokslininkė. Sūnūs: Antanas – mokytojas (miręs), Pranas – agronomas (miręs), Steponas – zootechnikas (miręs) ir Alfonsas – ryšininkas. Skaudu, kad ne visi sulaukė šių dienų.

Paminklas „numelioruotiems“ Rukšių ir Vėbriškių kaimams atminti. A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

Paupio pusėje Mulvinių sodyba buvo paskutinė. Toliau – jau Vėbriškių kaimas.

Nuo Panemunėlio stoties link Kamajū ir Salū eina platus vieškelis. Jo puošmena buvo iš abiejų pusių augę didžiuliai, tiesūs, gražūs beržai, kokių reta kur galėjai pamatyti. Deja, dabar tik vienas kitas belikęs. Abipus vieškelio buvo išsimėtę vienkiemiai. Rytinėje jo pusėje, netoli Pagriaužės, buvo **Antano ir Kazio Tuitų** sodybos. Abu jie turėjo ne po daug žemės, bet sugebėjo gerai tvarkytis. Antanas išaugino du sūnus ir vieną dukrą. Visi trys yra baigę aukštuosius mokslus. Kazio sodyboje išaugo dvi dukros ir vienas sūnus. Jie taip pat yra įgiję specialybes. Iš čia yra kilęs ir trečias Tuitų brolis Petras, apie kurį jau rašėme.

Tuitų kaimynystėje, prie vieškelio, samanojo **Vinco Blažio** troba, o toliau buvo įsikūrę **Kazys Papušys, Kostas Galinis, Jonas Tuska, Vytautas Rimkus, Adomas Kreiza**.

Pietinėje vieškelio pusėje, prie Sietuviškio miško, buvo Konstancijos ir Antano **Matiukų** sodyba. Antanas buvo kilęs iš gausios šeimos: jis turėjo keturias seseris ir du brolius. Visi jau išėję Anapilin. Pats Antanas buvo malonaus būdo, draugiškas, mėgo skaityti, gal todėl kaimynai neretai jį šviesuoliu vadindavo. Matiukai išaugino sūnų Algimantą ir dukrą Vandą. Algimantas dirba ir gyvena Vilniuje. Vanda išaugino sūnų Virginijų, dvynukes dukras Dalią ir Loretą. Visi turi savo šeimas. Vanda gražiai dainuoja, gieda per laidotuves, aktyvi etnografinio ansamblio, įvairių kultūrinių renginių dalyvė.

Netoli Matiukų sodybos gyvena **Antanas ir Marcelė Kiškiai**. Jie turėjo 10 ha žemės ir miško, laikė nemažą bityną. Išaugino sūnų Joną ir dukrą Marcelę. Jonas buvo labai gabus vaikas. Jis sumeistravo nedidelį vėjo malūnelį, kuris sodybai tiekė šokią tokią elektrą, turėjo pasigaminęs primityvų radijo aparatą, maitinamą iš akumuliatoriaus arba to paties malūnelio teikiama srove. Jonas aktyviai dalyvavo jaunimo susibūrimuose, prijautė laisvos Lietuvos idėjoms. Manoma, kad dėl Jono antitarybinės veiklos bei šeimos ryšių su miškiniais 1949 m. kovo mėn. Kiškiai buvo ištremti į Sibirą, į Irkutsko sritį. Marcelei Kiškytei pavyko tremties išvengti, nes jau buvo ištekėjusi. Neilgai tremtį ištvėrė Antanas Kiškis – mirė 1950 metais. Vos 40 metų sulaukęs, tremtyje mirė ir sūnus Jonas. Marcelė Kiškienė 1957 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1972 metais.

Toliau, Šetėkšnių kaimo link, buvo **Aloyzo Tumonio, Jono Šiaučiūno, Broniaus Bagaslausko, Petro Zovės, Prano Čypo** sodybos. Tarp jų buvo įsikūrusi Vizbarų „kolonija“ – Anelė, Albinas ir Kazys **Vizbarai**.

Pulkininkas Bronislovas Vizbaras

Verta džiaugtis

Šių šeimų pradininkas buvo Jurgis Vizbaras, gyvenęs Rukšių dvare ir dirbęs kalviu. Jis turėjo gausią šeimą – keturis sūnus ir dukrą. Kai buvo dalijama Rukšių dvaro žemė, Jurgis Vizbaras gavo 16 ha. Sūnus Albinas, Lietuvos kariuomenės savanoris, čia pat gavo 12 ha. Sūnus Romas mirė, būdamas 18 metų. Mirus Jurgiui jo žemę pasidalijo sūnūs Kazimieras ir Antanas. Taip ir susikūrė vienas šalia kito trijų brolių Vizbarų vienkiemiai. Albinas turėjo gausią šeimą – penkis vaikus, iš kurių tebegyvena tik duktė Ona. Kazys išaugino vienintelę dukrą Marytę. Antanas turėjo dukrą Janiną ir sūnų Bronių. Bet jų auginti jam neteko. 1940 m. atėjus rusams, jis dirbo seniūno pavaduotoju. Prasidėjus karui, palikęs dukrą septynerių, o sūnų ketverių metų, pasitraukė į Sovietų Sąjungą ir prie Oriðlo žuvo. Anei Vizbarienei teko vienai mažame ūkyje sunkiai auginti vaikus. Tvarkyti ūkį, įdirbti žemę jai padėdavo vyro broliai, ypač Kazys, taip palengvindami jos gyvenimą.

Janina Dieninienė (Vizbaraitė) didelių mokslų nebaigė, svajotoji būti ūkininke. Labai mėgo skaityti, ypač apie Lietuvos istoriją, tad gerai žinojo, kiek mūsų krašto žmonės yra patyrę vargų, nuoskaudų ir nelaimių, ką mūsų tautai atnešė pusamžė rusų okupacija. Su dideliu džiaugsmu ji sutiko Nepriklausomybės atkūrimą ir nuo tada jau pradėjo galvoti, kaip pagerbti išnykusio Rukšių kaimo žmonių atminimą. Tą mintį igyvendino – kartu su kitais pastatė paminklinį akmenį.

O štai brolis Bronius tapo Rukšių kaimo pasididžiavimu. 1955 metais baigęs Rokiškio vidurinę mokyklą, išvažiavo mokytis į Kaliningrądo minosvaidžių ir artilerijos karo mokyklą. Ją baigęs aštuonerius metus tarnavo įvairiuose daliniuose. Po to mokėsi Leningrądo artilerijos karo akademijoje. Baigęs ją, 15 metų tarnavo sovietų armijoje, joje užėmė įvairius atsakingus postus. Užsitarnavo pulkininko laipsnį. 1981–1990 m. jis buvo LŽŪA Karinės katedros viršininku.

Prasidėjus Sąjūdžiui, B. Vizbaras iš karto pasinėrė į jo veiklą. 1990 m. visuomeniniais pagrindais padėjo kurti Lietuvos kariuomenės karininkų ir puskarininkų rengimo sistemą. Už šią veiklą Maskvos valdžia atėmė jam karininko laipsnį ir pensiją. 1990 m. pabaigoje buvo įkurti Lietuvos Respublikos karininkų kursai ir jų viršininku paskirtas B. Vizbaras. 1991 m. sausio mėnesį jis aktyviai dalyvavo organizuojant Aukščiausiosios Tarybos gynybą. Tų pačių metų gruodžio mėnesį jam buvo suteiktas Lietuvos kariuomenės pulkininko karinis laipsnis. 1993 m. karininkų kursai buvo reorganizuoti į Puskarininkų mokyklą; jai iki 2000 m. birželio mėn. vadovavo B. Vizbaras. 1996 m. mokyklai suteiktas divizijos generolo Stasio Raštikio vardas. Po poros metų mokykla reorganizuota ir pertvarkyta pagal NATO standartus.

2000 m. birželio mėn. B. Vizbaras išėjo į atsargą, gyvena Kaune. Jis yra statuto, kario vadovėlio, karo technikos ir prietaisų techninio aprašymo, įvairių mokymo priemonių autorius.

Už nuopelnus kuriant Lietuvos kariuomenės pagrindus, už aktyvią visuomeninę veiklą B. Vizbaras apdovanotas Sausio 13-osios atminimo medaliu, Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio medaliu, vardiniu ginklu, vardiniu kardu, Šaulių žvaigždės ordinu, Garbės ženklu, Vyčio kryžiaus ordinu.

Šie apdovanojimai ryškiai byloja apie B. Vizbaro nuveiktus darbus. Kraštiečiams tikrai verta džiaugtis tokiu Rukšių kaimo sūnumi.

Gyvavo senos tradicijos

Kaip jau minėta, visų Rukšių kaimo gyventojų pragyvenimo šaltinis buvo ūkis. Turėdami ne po daug žemės – nuo kelių iki keliolikos hektarų (didžiažemiais buvo laikomi K. Šukys ir B. Bagaslauskas), ją dirbo primityviai – arkliuku, jo traukiamais padargais. Bet buvo labai stropūs, darbštūs ir duonos nepritrūkdavo, o kai kurie prieškario laiku pradėjo ir prasigyventi: gražiai iširengė namus, pertvarkė ūkinius pastatus, ėmė siūti drabužius iš pirktinių audinių. O svarbiausia, būdami sąžiningi, dori ir religingi, mokėjo savo vaikus išauginti gerais ir darbščiais žmonėmis, nenuėjusiais klystkeliais, nė vienam neteko valgyti kalinio duonos. Nors šie paprasti žmonės jokių žygdarbių nepadarė, bet savo gyvenimu ir darbu, ypač didžia meile Lietuvai, daug kuo pasitarnavo Tėvynei ir žmonėms. Tuo jie ir nusipelno didelės pagarbos.

Jaunimo anais laikais, prieškario ir pokario metais, Rukšiuose buvo gausu. Į vakaruškas ar gegužines susirinkdavo 20–30 merginų ir jaunuolių. Į šokius merginos eidavo dažniausiai apsiavusios medžiagininiais bateliais, kuriuos baltai nudažydavo dantų milteliais ar pasta. Dažniausiai šokiuose armonika grodavo pagarsėjęs muzikantas Antanas Juškevičius. Retai kada per tokius jaunimo susibūrimus pasitaikydavo kivirčių ar muštynių, nebent tada, kai ateidavo nedraugiškai nusiteikę jaunuoliai iš kitų kaimų ir susiginčydavo dėl merginų. Labiausiai mėgo jaunimas dainuoti. Na, ir aidėdavo per miškus senos lietuviškos dainos, V. Tuskos, V. Matiukaitės, seserų Kazlauskaičių, Bitinaičių, Balaišyčių, B. Kreizaitės, V. Markevičiūtės ir kitų skambiais balsais dainuojamos.

Graži vakaruškų ir gegužinių tradicija ėmė blėsti kuriantis kolūkiams, nes jaunimas pradėjo skirstytis savo pasirinktais keliais ir greitai jo beveik nebeliko gimtajame kaime.

Maždaug tuo pačiu laiku ėmė blėsti ir kitos kaime gyvavusios tradicijos. Ypač buvo mėgstama švesti vardadienius – Antanai, Jonai, Petrai, Povilai, Onos, Kazimierai nelikdavo ramybėje. Kaimynai ar gerai pažįstami vardadienio išvakarėse prie namų durų pakabindavo ažuolo lapų ar egliaškių vainikus. Paprastai artimiausią sekmadienį varduvininkas pasikviesdavo vainikų kalėjus į svečius. Ant stalo būdavo įvairių valgių ir... ne degtinė, o alus. Degtine labai retai kada vaišindavo, nes tai buvo nepriimtina. Alų gerdami mėgo jį vertinti, bet jo kokybė dažnai buvo pranašesnė už geriančiųjų galvas. Kaimynas, pasijutęs blogiau valdantis kojas, atsiprašydavo ir išeidavo į namus. Tai buvo normalu ir niekas neversdavo jo pasilikti ir sėdėti.

Vokiečių okupacijos metu kaime pradėjo atsirasti krūminės varymo „meisterų“. Nors tai buvo draudžiama, bet *samagono* vis dažniau būdavo ant stalo. Galbūt todėl, kad tuo metu žmonėms neretai tekdavo vaišinti įvairius viršininkus, kurie buvo linke prie stipresnio gėrimo. Be to, ir alaus jau tuo metu kiekvieną kartą nebuvo kur pasigriebti, mažai kas jį bedarydavo: trūko miežių, daug grūdų reikėdavo atiduoti prievolėms.

Gegužės mėnesį buvo įprasta vakarais susirinkti ir pasimelsti gegužinėse pamaldose (*mojavose*). Ką tik išsprogusių berželių šakomis apkaišytoje patalpoje padarydavo altorėlį, kuriame būdavo papuoštas Marijos paveikslas. Pavyzdžiui, pas mus tai būdavo gonkuose. Ateidavo artimiausi kaimynai. Prie degančių žvakių vienas iš šeimos narių, atsiklaupęs prie altorėlio, garsiai skaitydavo maldas, kiti jam atitardavo, o po to visi giedodavo giesmę „Sveika, Marija“.

Rudenį, pasibaigus lauko darbams ir pradėjus derlių kulti, kaimynai vienas kitam padėdavo. Nereikėdavo prašyti, kad ateitų. Pervežus kulią iš vienos sodybos į kitą, rytą jau susirinkdavo žmonių. Baigę kulti, visi nusiprausdavo ir sėsdavo prie stalo, ant kurio, be sočių valgių, visada būdavo alaus, vienas kitas butelis degtinės. Kaimynai atsikvėpdavo nuo sunkaus darbo, pasikalbėdavo, aptardavo, kam kokie javai gerai byrėjo, ir sprendavo, ką geriau sėti panašiose savo žemėse.

Daugelis Rukšių kaimo gyventojų vienkiemius pradėjo statyti vykstant žemės reformai, kai buvo išdalyta Rukšių dvaro žemė. Daugiausia jos teko vietiniams – savanoriams, mažžemiams, bežemiams. Pasinaudodami kuklia valstybės parama, statėsi namus. Pirmiausia rūpinosi tvartais. Juos krėtė iš sumaišyto su smulkintais šiaudais ir gerai arkliais išminkyto molio. Tiksliau suplanuoti sodybą nesistengė, todėl beveik visuose vienkiemiuose pastatai liko „išbarstyti“. Toliausiai nuo trobos – daržinė, arčiau tvartas ir svirnas. Tik vėliau žmonės, prisigyvenę ir pradėję pertvarkyti sodybas, ėmė laikytis rekomendacijų vienkiemį išdėstyti kvadratine tvarka, paliekant tarp pastatų didelį kiemą. Panašiai buvo suformuotos I. Bagdono, A. Paliukevičiaus, B. Kreizos, J. Daunio, kai kurių kitų sodybos.

Gyvenamiesiems namams parinkdavo aukštesnę vietą. Bet pagal kaimuose gyvavusią seną tradiciją trobas statė iš dviejų galų – gryčių (gyvenamoji patalpa) ir seklyčią. Ar mažesnes, ar didesnes trobas statė, bet beveik kiekvienas turėjo troboje kampą, kaip sakydavo, svečiams. Ten buvo ir gražiau sutvarkyta, ir geresniais baldais apstatyta. Tarp abiejų galų buvo kamara, joje buvo laikomi buitiniai rakandai, kartais bulvės, negreit gendantys maisto produktai. Ir beveik kiekvienos trobos kamaroje galėjai rasti iš ruginių miltų pagaminto raugo (*pamintalo*), kurį vartojo viralams parūgštinti, o kartais vandeniui atmiešus ir atsigerti.

Viename gryčios kampe stovėdavo lentiniai suolai. Kitoje pusėje – didžiulė duonkepė krosnis (*pečius*) ir šalia jo nedidelė mūryta viryklė. Ją paprastai naudojo vakarienei arba skubiai prisireikusiems valgiams paruošti.

Duonkepę krosnį kūrendavo beveik kiekvieną dieną, nes ten šutindavo bulves kiaušius, virdavo ir kepdavo valgius. Duonkepei krosniai kūrenti jau iš vakaro į ją įkišdavo sukapotų žabų ryšulėlį (*kūliuką*) ir apmesdavo skaldytomis malkomis. Taip kaimiečiai sunaudodavo kiekvieną kurui tinkančią medieną.

Po trobos stogu būdavo palėpė. Joje laikydavo sukabintus rūkytus lašinius, skilandžius, dešras. Mat per šiaudinį stogą palėpė neįkaidavo. Joje pakabinti rūkyti lašiniai kaimiečiams būdavo ir savotiškas barometras. Jei jie pradėdavo drėgti, vadinasi, artėja orų atmaina, prasidės lietus.

Ką žmonės laikė palėpėse, gerai žinojo Panemunėlio stoties sribai. Vieną rudens naktį (1945) didelis ir piktas mūsų šuo Rudis pradėjo labai loti. Tėvelis suprato, kad loja ne tuščiai, kad kažkas netoli sodybos vaikšto, bet nedrįso naktį praverti duris ir pasidomėti. Staiga Rudis lodamas nutolo ir dingo. Jis nutrūko su visa grandine, o sribai pasigavę jį pakorė ant žilvičio šakos prie kaimynų sodybos. Įsivaizduokite, kokie tai buvo žmonės. Tą naktį vienam iš kaimynų, nepamenu kuriam, dingo lašiniai iš palėpės. Kaimynas tik džiaugėsi, kad tų lašinių viena paltelė tebuvo. Paprastai po tokių sribų darbelių paplisdavo kalbos, esą tai padarė miško broliai. Tačiau tokie sribai buvo išaiškinti ir ne vienas nubaustas.

Ir štai atėjome į kryžkelę, prie kurios stovi paminklinis akmuo. Nuo čia gerai matyti visas Rukšių laukus. Čia pat **Dieninienės (Vizbaraitės)** vienkiemis su naujai pastatytu namu, o ten toliau, už Rūtksasio, sena **Rimkaus** troba. Tai išlikę du buvusio kaimo simboliai.

Ar sužėrės čia kada nauji sodybų langai, ar sužydės naujai pasodinti sodai, – sunku pasakyti. Bet kol kas šioji žemelė gyvuoja ją mylėjusių žmonių atmintyje. Ir tebūnie jie nepamiršti.

Dėkoju už suteiktas žinias:

Danutei Blažienei (Bagdonavičiūtei)

Danutei Bružienei (Daunytei)

Janinai Dieninienei (Vizbaraitei)

Elenai Mulvinienei

Albinai Palavinskienei (Vizbaraitei)

Jeronimui Polikevičiui

Rimai Raišytei

Algirdui Šukiui

Janinai Šukytei

Šetekšnių kaimas

Danutė Rutkauskienė

Kiekvienas turime žemės kampelį, didesniu ar mažesniu taškeliu žemėlapyje, o gal tik širdyje pažymėtą, kurio visą gyvenimą negali pamiršti. Gimtinės šauksmas vis kviečia sugrįžti ten, kur prabėgo basakojė vaikystė, iš kur su kaimiškomis gėrybėmis buvai išlydėta į gyvenimą. Mano nepamirštamasis žemės kampelis – gimtasis Šetekšnių kaimas, už 2,5 km į pietvakarius nuo Panemunėlio geležinkelio stoties. Per kaimą teka upė Šetekšnà (Jaros aukštupyje). Pagal tėvelio Prano pasakojimą XX a. pradžioje Šetekšnių kaimas, išsidėstęs palei Šetekšnės upę, buvo vadinamas *ūlyčia*. Trobos buvo visai netoli viena kitos, kaimynus skyrė paprastos medinės tvoros. Daugelio namai buvo palei upę. Dešinėje kelio pusėje (žiūrint nuo Šetekšnų) gyveno Antanas Mažeikis, Petras Staskonis ir Petras Petrauskas. Jų sodai ir pirtys buvo prie upės. Yra išlikusi 1923 m. Petro Staskonio sodybos nuotrauka. Viename jų trobos gale buvo mokykla. Ten rinkdavosi kaimo vaikai mokytis. Gaila, mokytojo pavardė atmintyje neišliko.

Tas kelias, prie kurio tada buvo *ūlyčia*, ir dabar vingiuoja nuo Šetekšnių kaimo pro Juozo Adomonio ir pro buvusią P. Petrausko sodybą iki Rōkiškio–Kūpiškio plento. Senus laikus dar mena likę kaimo kryžius.

1925 m. žemės reformos metu žmonės iš *ūlyčios* kėlėsi į vienkiemius, statėsi namus ir kaimas tapo toks, kokį menu aš ir mano bendraamžiai. Iš *ūlyčios* į galulaukes perkelta senelio Petro troba buvo atstatyta labai panaši į buvusiąją. Užaugę sūnūs broliškai pasidalijo žemę ir statėsi savus namus. Vieni iš jų buvo mano ir

Petro Staskonio gyvenamasis namas. Berniukai ant arklių: (iš kairės) broliai Kazys ir Pranas Staskoniai. 1923 m. Iš aut. albumo

vyresnio brolio Jono gimtieji namai. Gyvenome kaimo pakraštyje, netoli Rukšių kaimo. Į pietryčius už mūsų, krūmų ir miškelių apsupti, gyveno Petras Strumskis su seserim Elžbieta. Jų šeimoje užaugo giminaitis Vytautas, kurio tik vienas sūnus iš penkių vaikų liko gyventi netoli gimtojo kaimo. Vaikystėje pro Strumskio krūmus bėgdavom į Sietuvišio ežerą maudytis. Bėgdami pro žvejo ir medžiotojo Broniaus Tebelišio namus dairydavomės, ar nesiveja, ar nenutrūkę dideli šunys. Maudynės ežere būdavo smagi pramoga vasarą. Ten ir plaukti „šuniuku“ išmokom.

Iš rytų pusės Staskonių žemė ribojosi su Rukšių kaimu. Kaimynystėje apsigyveno teta ir dėdė Šeinauskai. Jų šeimoje augo keturios vyresnės pusseserės, todėl kartais vasarą, prisimenu, jaunimas rinkdavosi jų kieme pašokti. Už Juozo Šeinausko irgi buvo Staskonių žemė. Tai brolių Liongino, toliau – Stasio sodybos. Mūsų tėvukas dar žinojo, kad tai buvo jo kažkelintos eilės pusbroliai. Liongino Staskonio šeimoje užaugo Danutė, Zita, Genutė, o Stasio šeimoje – trys sūnūs: dvynukai Bronius ir Klemensas ir jaunėlis Alvydas. Tėviškėje nė vienas neliko gyventi.

O už jų sodybos, palei dabartinį minėtą plentą (kuris kirto kaimą tik mano jaunystės metais), mūsų vaikystės miškelis Beržynė. Taip mes jį vadinom. O iš kitos pusės Rukšių žmonės jį vadino *Salāla*. Ten eidavom grybauti ar šiaip palakstyti. Geru oru per miškelį eidavom Panemunėlio geležinkelio stotin į mokyklą, nes buvo arčiau negu vieškeliu per Rukšių kaimą.

Tiesiai į vakarus nuo mūsų buvo darbštaus, tvarkingo ūkininko Petro Vaitoškos sodyba. Daug gražių vaikystės ir ankstyvos jaunystės valandų prabėgo kartu su jų dukromis Elvyra ir Vanda. Jų šeimoje dar užaugo sūnus Algirdas.

Į pietus nuo mūsų gyveno dėdė Kazys Staskonis. Tai buvo namai, kuriems jaučiu daug sentimentų. Iš tų namų po vedybų į savus namus išėjo mano tėvukas, iš ten vaikystėje ateidavo švelni, labai pamaldi mūsų senelė, kurią vadinome bobute. Ten užaugo pusseserės Stasė, Palmyra, Valė ir pusbrolis Antanas. Valė išikūrė Pakrūojo rajone, kiti netoli gimtųjų vietų. Senosios senelių sodybos nuotraukoje 11-metis berniukas ant arklio – mūsų dėdė Kazys, paskutinis tėvų kartos šetekšnietis, dar menantis gyvenimą *ūlyčioje*, įpusėjęs 95-uosius metus, su dukra gyvena Panemunėlio geležinkelio stotyje, džiaugiasi vaikiaičiais, pulku provaikaičių, su meile sutinka sūnėnus, dukterėčias.

Šetekšnių k. jaunimo kryžius, pastatytas 1886 m. birželio 3 d. A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

Lietuviškas užrašas ant Šetekšnių k. jaunimo kryžiaus spaudos draudimo metais. A. Petrašiūno nuotr. 2006 m.

Į pietus už dėdės Kazio gyveno Bronius Jukna, šalia driekėsi brolių Jono ir Kazio Tumonių žemės. Jono Tumonio trobesiai ir dabar dar išlikę. Jų šeimoje užaugo dukros Elvyra ir Janina, o Kazio Tumonio vaikai – mano pusseserės Bronė ir Danutė, pusbroliai Pranas ir Vladas – su šeimomis gyvena Rokiškyje.

Už Tumonių gyveno Kazys ir Antanas Paršoniai. Dešiniau nuo Kazio Paršonio namų buvo Petro Tumonio sodyba. Mano vaikystės laikais ten gyveno jų sūnus Vytautas su teta Veronika. Už Paršonių rikiavosi Povilo Marcijono, Jono Žvirblio ir dėdės Boleslovo Nakučio, anksti išėjusio Anapilin, sodyba. Nakučių šeimoje užaugo keturi pusbroliai: Pranas, Jonas, Petras ir Rimantas. Dešiniau nuo jų tuo metu gyveno Jono Spetylos šeima, o už jų sodybos – visų kelio pabaiga – kaimo kapinės.

Žemės už upės irgi priklauso Šetekšnių kaimui. Ten buvo tvarkingos darbščių ūkininkų Juozo Mažeikio, Petro Mažeikio, Petro Adomonio, Stanislovo Tunaičio sodybos. Džiugu girdėti, kad Antanas Tunaitis su meile puoselėja tėvų žemę, o jų sodyba grožiu ir muziejumi garsi ne tik savoje seniūnijoje.

Už kaimyno Vaitoškos žemių, kaimo viduryje, ūkininko Petro Petrausko namuose 1948 m. buvo atidaryta pradinė mokykla. Džiaugėmės, kad mokykla arti, o klausti, kodėl tie namai ištuštėjo, tada buvome per maži... Ir man teko dvejus metus toje mokykloje mokytis. Išliko 1950 m. mokinių nuotrauka su mokytoju V. Vilučiu. Tai mano bendraamžiai medikai, dėstytojai, prekybininkai, ūkininkai... Ir jie jau močiutės ir seneliai. Deja, jau yra išėjusių Amžinybėn...

Kaip ir kitur, taip ir mūsų kaime labai sunkūs ir neramūs buvo sodybų ardymo, kolūkių kūrimo metai. Nepaisant visų pokario baisumų ir negandų, norisi pasidžiaugti, kad mūsų kaimo tėvų kartos žmonės mano atmintyje išliko kaip darbštūs, ne girtuokliai, ne keikūnai. Nors ir sunkiai, be atlyginimo dirbo laukuose, bet draugiškai sugyveno vieni su kitais, šventes mokėjo švęsti su dainomis ir išeinančius gražiai su giesmėmis visas kaimas palydėdavo.

O vaikai augo ir kelė sparnus iš namų. Kas į Rokiškį, į Panevėžį ar dar toliau. Sugrįžę atostogų rinkdavosi į smagias vakarones namuose (įkurti 1957), kolūkio centre Šetekšnių kaime, buvusio Jankausko dvaro pastate.

Atstatyto Šetekšnių k. jaunimo kryžiaus pašventinimas per Šeštines. N. Pekšio nuotr. 1990 m. Iš J. Mikalkėnienės albumo

Šetekšnių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoju Vytautu Vilučiu. 1950 m. Iš aut. albumo

1972 m. didelį sąmyšį kaime sukėlė melioracijos darbai. Žmonės su nerimu apie tai tik ir kalbėjo. Atėjo didysis kaimo griovimo metas. Ką daryti? Žmonės kas kur ieškojo gyvenamosios vietos. Sunkia širdimi, su ašaromis buvo priversti ardyti savo rankomis suręstus brangius namelius. Juozas Šeinauskas, Kazys Tumonis, nors jau garbaus amžiaus, su vaikų, žentų pagalba statė, kiti pirko namus Panemunėlio geležinkelio stotyje. Kūrėsi gyvenvietė – Šetekšnų kaime. Ten namus statėsi Lionginas Staskonis, Bronė ir Povilas Marcijonai, Jonas Žvirblis ir kiti. Dar kiti pirko namus ten, kur negrėsė naujas namų griovimas. Petras Vaitoška, Stasys Staskonis išvyko visam laikui paskui savo vaikus. Braškėdami, vaitodami virto sodai, namai... Ir taip ištuštėjo gimtasis kaimas.

Gera sugrįžti, pavaikščioti gimtinės žemę, prisiminti tuos laikus, kai kaimas buvo pilnas žmonių.

Jau išėjo tėvų karta... Genė ir Bronius Tebeliškiai ilsisi Salų kapinėse, Stefanija ir Stasys Staskoniai nebegrižo gimtinėn, palaidoti Kaune. Visi kiti ilsisi gražiai prižiūrimose Šetekšnių ir Jonėliškių kapinėse. Brolis Jonas rašė:

*Nebėra jau Šetekšnių.
Visas kaimas kapuos,
Žiūri kryžiai į kaimą.
Tuščia, nyku laukuos.*

Deja, per greitai išėjo Amžinybėn ir mano bendraamžiai: Vytautas Strumskis, Aloyzas Žvirblis, Algirdas Vaitoška, Rimantas Jukna, Jonas Jukna, Alfonsas Mažeikis, broliai Pranas ir Rimantas Nakučiai, seserys Danutė ir Eugenija Šeinauskaitės.

Bėga metai, o gimtinės trauka tik stiprėja. Džiugu matyti, kaip senųjų šetekšniečių vaikai, jau vaikaičiais vedini, lanko senelių kapus, vaikšto savo vaikystės takais. Kiekvienas čia užaugęs nešiojasi savyje dalelę šios žemės. Tikiu, kad taip bus visada.

Ramanauskų kaimas

Parengė Birutė Ramelienė

Ramanauskų kaimas priklausė Panemunėlio parapijai. Žmonės mano, kad anksčiau šis kaimas buvo didesnis. Jis tęsėsi iki pat Nemunėlio kaimo. Tačiau ar iš tiesų taip buvo – neaišku. Ramanauskuosė gyveno Vaitoškų, Giriūnų, Dugnų, Juozo ir Povilo Neniškių, Viduolių, Levonų ir Mažeikių šeimos. Pačiame kaime tebuvo viena gatvė. Visi namai ir ūkiniai pastatai buvo išsidėstę abipus tos gatvės. Žemė buvo suskirstyta rėžais, o vėliau, 1935–1936 m., kai kėlėsi į vienkiemius, tą žemę žmonės išsidalijo. Kas žemės norėjo mažiau, gavo jos prie namų, kas daugiau – toliau nuo namų. Daugiausia žemės, po 50 ha, turėjo Juozas Neniškis ir Dugnas, Vaitoškai – 35 ha. Visi kiti žemės turėjo mažiau, o Levonų šeima jos visai neturėjo.

Ramanauskų kaime, Dugnienės ir Giriūnų kieme, šalia didelio kleva, buvo pastatytas kryžius. Sovietiniais metais, kai buvo iškeldinami žmonės ir melioruojami laukai, šis kryžius buvo nugriautas. Gyventojai prašė palikti kryžių kaip kaimo prisiminimą, tačiau jų prašymas nebuvo išklaustas.

Šiaurinė kaimo pusė buvo apsodinta liepomis. Joms suaugus ši liepų alėja apsaugodavo kaimą nuo šiaurės vėjo. Vakarinėje kaimo pusėje tęsėsi Ramanauskų ir Makaučiznos miškai, o pietinėje buvo nedidelis miškelis, vadinamas Ataugu.

Vaitoškų šeima

Pasakoja Aldona Baltrukėnienė (Vaitoškaitė)

Mūsų namas buvo kraštinis. Tėvas Jonas Vaitoška kilęs iš Ramanauskų kaimo, mama Elžbieta Adamonytė – iš Šetekšnų. Susituokė 1920 metais. Ūkininkavo, turėjo 30 ha žemės ir 5 ha miško.

Šeimoje buvo 10 vaikų. Vyriausia Genutė, gimusi 1921 m. Po jos Antanas (gim. 1923, mirė mažas), Janina (gim. 1923), Zofija (gim. 1926), Jonas (gim. 1927), Aloyzas (gim. 1929), Povilas (gim. 1931), Pranas (gim. 1932), Aldona (gim. 1934) ir Baliukas (gim. 1941).

Nors mūsų šeima turėjo nemažai žemės, tačiau vertėsi sunkokai. Kaime žemė buvo padalyta rėžiais (šniūrais). Jau nuo penkerių ar šešerių metų mums, vaikams, buvo paskirstyti darbai. Vieni ganė gyvulius, kiti dirbo laukuose. Kadangi tuo metu buvo daugybė gyvačių, turėdavome ne tik gyvulius ganyti, bet ir jų saugotis. Gyvulius gindavome toliau nuo namų, daugiau kaip kilometrą. Nuo ankstyvo ryto tėvai ir vyresnieji broliai arė, pjovė, kėlė javus, malė, dirbo kitus darbus. Mažesnieji rinko varpas, grėbė šieną. Kadangi žemė buvo prasta, net 11 ha sudarė šlapios pievos, nupjautą, šlapią šieną tėvas ir broliai užsidėdavo ant pečių arba ant žabų ir tempdavo ten, kur sausiau. Daugiausia tėvai augino javus ir linus. Linus vežė į kūdras (sodželkas) ir ten juos merkė. Ištrauktus iš kūdros ir išdžiovintus po keletą dienų mynė jaujoje.

Tėvai laikė nemažai gyvulių: keturis arklius, dvylika karvių, todėl išaugintų javų neparduodavo, sunaudodavo gyvuliams ir maistui. Parduodavo tik gyvulius ir linus. Darbo užtėko visiems. Mes, vaikai, pavydėdavome mažažemių vaikams. Mums atrodė, kad jie galėdavo rytais ilgiau pamiegoti, dieną pažaisti.

Mama dirbo, o mes patys prižiūrėjome vieni kitus. Į mokyklą eidavome kas antrą dieną. Mokykla buvo už trijų kilometrų Martiniškėnų kaime, Marcijono namuose. Vėliau, gal kokiais

1935 metais, tame pačiame kaime buvo pastatyta mokykla, ten ir mokėmės. Į mokyklą eidavome laukais, be kelio takelio. Apsiaugę batais mediniais padais. Mama buvo labai darbšti. Ji verpė, audė, siuvo mums drabužėlius. Retkarčiais duodavo siūti siuvėjams Gintautams.

Namas buvo nemažas, dviejų galų. Vienoje pusėje gyvenome mes, kitoje buvo seklyčia. Mes, vaikai, tilpome viename kambaryje. Nors vietoje grindų buvo šalta asla, tačiau visi buvome sveiki. Prašydavome tėvų, kad sudėtų medines grindis, nes tuo metu jau daug kas taip darė, tačiau tėvai nesutiko. Jie tikėjosi pasistatyti naują namą. Tik gerokai vėliau seklyčioje buvo sudėtos medinės grindys.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui Ramanauskų kaimo gyventojai išsikasė savo šeimoms apkasus. Mūsų šeima taip pat išsikasė apkasą lauke už klojimo. Apkasas buvo didelis, apdengtas, turėjo dvi angas. Jame buvo galima stovėti. Tačiau vokiečiai, užėmę kaimą, išvijoj visus gyventojus iš apkasų ir patys juose įsikūrė. Liko neužimtas tik mūsų šeimai priklausantis apkasas. Į jį ir suėjo viso kaimo gyventojai. Vietos visiems apkase buvo per mažai, todėl vyrai išėjo į mišką. Kai prasidėjo smarkūs mūšiai, ypač dėl Panemunėlyje esančio geležinkelio, apkase nebebuvo kuo kovėpuoti, drebėjo žemė. Tada ir visi kiti išėjo į Rapo mišką netoli Žiobiškio. Mūsų šeimai pasisėkė, nes giminaičiai labai greitai mus pasiėmė pas save. Kiti žmonės miške praleido net keletą savaičių.

Karui baigiantis vokiečiai nusiaubė kaimą. Bėgdami jie atėmė visus gyvulius ir juos išsivežė.

Atėjo sovietai ir prasidėjo trėnimai. Buvo sekmadienis. Visi kaimo gyventojai ruošėsi eiti į bažnyčią. Mama paprašė manęs nueiti pas kaimyną parnešti indų. Ten bebūnant, atėjo skrebas su kaimynu. Paėmė mane už rankos ir parvedė namo.

Namie radau kitą skrebę, mušantį tėtį, nes norėjo sužinoti, kur yra kiti šeimos nariai. Kai pribėgau prie tėčio, jis atsitraukė. Liepė visiems greitai susikrauti daiktus ir vykti į tremtį. Mamos tuo metu nebuvo namuose. Tačiau iš kitų sužinojusi, kas vyksta namuose, ji greitai parbėgo namo. Pats mažiausias, Baliukas, nepastebėtas išbėgo iš namų, tačiau buvo sulaikytas. Mūsų šeimą ištrėmė 1949 m. kovo mėnesį, kai trėnimas jau buvo pasibaigęs. Rašte buvo parašyta: „Tą pačią dieną subuožinti ir ištrėmti.“ Tuo metu ištrėmė tuos, kurie buvo namie: tėvus, Pranuką, mane ir Baliuką.

Keisčiausia, ką prisimenu, yra tai, kad lietuviai patys neleido mums nieko pasiimti. Jie tik skubino ir liepė kuo greičiau važiuoti. Tačiau pasirodęs rusas iš karto paklausė, kodėl dar nepapjauta kiaulė, kad būtų galima įsidėti mėsos. Buvo greit nukirstos kelios vištos. Visi stengėsi kuo skubiau mus išgabenti. Sukrovę turtą į arklinį vežimą, išvežė į Panemunėlio geležinkelio stotį, iš ten – į Rōkiškį. Viską sukrovė į vagonus. Vėliau, kai reikėjo atsiimti daiktus, tėvai daug ko neberado. Ypač gaila buvo keturių maišų pasūdytos mėsos.

Žmones vežė gyvuliniuose vagonuose. Juose buvo daugybė žmonių, jie sėdėjo ant nary. Į tualetą išleisdavo tik vieną kartą per parą. Tam tikslui palubėje kabėjo kibiras. Iš pradžių nieko nedavė valgyti. Tik važiuojant per Uralą pradėjo duoti vieną kartą per dieną sriubos. Vežė visą mėnesį. Kai išlaipino, visus žmones suskirstė į sveikus ir silpnesnius. Sveikieji toliau važiuavo arkliais kinkytais vežimais. Važiuoti dar reikėjo apie šimtą kilometrų. Tarp jų buvo ir tėtis su Pranuku. Kitus vežė sunkvežimiais. Važiuoti nebuvo gera – keliai prasti, kratė. Tik pasikeli su maišais nuo suolo į viršų ir vėl krenti atgal. Pakalnėje, lenkiant, pasigirdo išgąstingi šūksniai, kad mašina virsta. Taip ir nutiko. Sunkvežimis apsivertė kelis kartus. Mama dvi dienas buvo be sąmonės. Kartu važiuavęs Kazlauskas žuvo vietoje. Nedaug trūko ir mums su Baliuku. Kelias dienas mes praleidome ligoninėje. Iš ligoninės mus visus

Vaitošų šeima
tremtyje. Iš kairės:
Pranas, motina
Elžbieta, Balys,
Aldona. Apie 1955 m.

nuvežė į Irkutsko sritį, Chargiloko kolūki, ir apgyvendino Makarovos namuose. Dviem šeimoms, mūsų ir Kazlauskų, buvo paskirtas vienas kambarys. Nebuvo kur atsisėsti ar atsigulti.

Greitai visus įdarbino. Mama prižiūrėjo avis – ganė jas, šėrė, kirpo. Ganyti buvo labai sunku. Avys ganėsi aptvare, kurio tik trys sienos buvo aptvertos, o ketvirta atvira. Nors buvo šalta, gyvuliai ganėsi lauke po atviru dangumi. Ypač atidžiai prižiūrėti avis reikėjo žiemą. Sunku buvo pastebėti mažus ėriukus, kuriuos reikėjo atskirti nuo avių. Mama neilgai dirbo kolūkyje. Kai įsidarbinome mes, ji liko šeimininkauti namuose. Tėvas buvo ligotas ir senas. Jį paskyrė sargauti. Reikėjo naktimis saugoti kombainus. Mes, vaikai, dirbome laukuose.

Vietiniai žmonės gyveno labai sunkiai. Jie turėjo tik po 60 arų žemės, todėl javų neaugindavo. Labai sunkiai išlaikydavo karvę. Neturėjo nei šieno, nei ganyklos. Jei truputį kur prisišienaudavo, sukraudavo kupetėlį ir tą patį dažnai kas nors kitas išveždavo. Nors buvo 1957 metai, gyventojai nuo 1940 metų nebuvo gavę jokio užmokesčio už darbą. Žmonės buvo labai sąžiningi, įbauginti ir nevogė. Jei kas pavogdavo keletą kilogramų grūdų, tai tiek pat metų gaudavo kalėjimo. Nebuvo vandens, šulinių. Tik po Stalino mirties gyvenimas po truputį pradėjo gerėti.

Vietiniai lietuvius gerai priėmė. Gražiai bendravo, mokėsi iš jų, padėjo vieni kitiems. Vaikai ateidavo pas lietuvius, prašydavo įpilti miltų, o jų gavę išdažydavo pirščiukais. Neką geriau laikėsi ir kolūkiai. Kolūkio pirmininkas prašė tėvus paskolinti nors kelis kilogramus grūdų. Reikia sėti, žmonės nusilpę, o sėti nėra ką. Tėvai davė grūdų. Atsilygindamas pirmininkas rudenį davė paršiuką.

Tremtiniai gaudavo po vieną litrą separuoto avių pieno. Vietiniai gyventojai negaudavo ir to. Po kiek laiko mūsų šeima išigijo ožką. Už šešių kilometrų buvo MTS. Tėvai sužinojo, kad MTS pirmininkas turi ožką su ožiukais. Iš jo ir nusipirko ožkytę. Nors ožkytė davė ir nelabai daug pieno, tačiau šeimai tai buvo parama. Ožkytė buvo labai įdomi. Kai ją po kelerių metų papjovė ir nulupo kailį, po juo buvo labai daug lajaus. Iš vienos ožkos prišildė net 16 litrų riebalų.

Iš ryto aš dirbau kolūkyje, o po pietų eidavau į mokyklą. Ten baigiau septintą klasę. Toliau mokytis negalėjau, nes mokykla buvo labai toli, be to, reikėjo dirbti. Iš pradžių kolūkyje dirbau lauko darbus. Teko dalgiu pjauti žolę. Per dieną reikėjo nupjauti 60 arų pievos. Jei

nespėji, neužrašydavo darbadienio. Iš pradžių buvo labai sunku, skaudėjo rankas, pūslėtus delnus. Tačiau supratau, kad norint išgyventi reikia stengtis. Prisimenu, kokia laiminga buvau, kai kolūkio vadovai įvertino mano pastangas. Per vieną susirinkimą pirmininkas pakvietė mane ant scenos ir pagyrė, kad štai šis vaikas nupjovė tiek pat, kaip suaugusios moterys. Ir netgi padovanojo medžiagos suknelei. Iš tos medžiagos pati pasisiuvau suknelę. Suknelė taip patiko mano draugei estei Poli Milvai, kad ji irgi nusipirko tokios pat medžiagos. Aš ir jai pasiuovau suknelę.

Vėliau penkerius metus melžiau karves. Grupėje buvo aštuoniolika karvių, jas reikėjo pamelžti rankomis, pašerti. Pašaro duodavo tik vieną kartą ir jį reikėjo parsinešti iš karto visoms aštuoniolikai karvių, nes antrą kartą neduodavo. Aš buvau labai stipri ir daug galėjau panešti, todėl kitos melžėjos mane praminė tanku. Karvės sunkiai peržiמודavo, daug jų nugaišdavo. Tai priklausė ir nuo melžėjos sveikatos. Kuo silpnesnė melžėja, tuo mažiau pašaro panešdavo, jos ir karvių daugiau nugaišdavo. Kadangi buvau labai stropi ir stipri, man geriau sekėsi. Po metų iškovojau tarp melžėjų antrą vietą. Ir vėl gavau dovanų. Šį kartą siuvimo mašiną. Nuo darbo skaudėdavo ir tirpdavo rankos, negalėdavau užmigti. Kol atidaužydavau užtirpusias rankas, kol atsigaudavau ir jau galėdavau užmigti – reikėdavo keltis.

1956 m. buvo paskelbta amnestija. Mūsų šeima taip pat greit susiruošė vykti namo. Šio momento nesulaukė tik mūsų tėtis

Jonas Vaitoška. Jis mirė ir buvo palaidotas kaimo kapinaitėse. Viso kaimo gyventojai susirinko mūsų išlydėti. Jie dėkojo lietuviams, atvežusiems duoną ir išmokusiems gyventi.

Po daugelio metų, 1989 m., Baliukas ir Aloyzas nuvažiavo parsivežti tėvo palaikų. Žmonės jau geriau gyveno. Visi gyventojai prisiminė mūsų šeimą. Jie kvietė brolius į svečius, sakė gerus žodžius.

Grįžusi į Lietuvą, mūsų šeima apsigyveno savo namuose Ramanauskų kaime. Mama Elžbieta Vaitoškienė tarybiniame ūkyje nebedirbo. Tačiau be darbo nebuvo. Laikė gyvulius, juos prižiūrėjo. Padėjo auginti vaikaičius.

Balys ir Aldona Vaitoškaitė Sibire. Apie 1955 m.

Tremtyje. Iš kairės: Aldona Vaitoškaitė ir Marytė Gimbutytė. Apie 1955 m.

Tremtinės su vietos merginomis. Iš kairės penkta Aldona Vaitoškaitė. Apie 1955 m.

Tremtyje. Aldona Vaitoškaitė (dešinėje) su este Poli Milva pasipuošusios vienodomis suknelėmis. Apie 1951 m.

Aš, Aldona, ištekėjau už Antano Baltrukėno ir su šeima apsigyvenau pas mamą. Dirbau melžėja. Vėliau nusipirkome namus Panemunėlio miestelyje, ten ir iki šiol gyvenu. Persikėlusį į Panemunėlį dirbau fermoje, prižiūrėjau veršėlius. Užauginome tris vaikus: Rolandą (gim. 1963), Vygantą (gim. 1965) ir Sigitą (gim. 1970).

Aldona (kairėje) ir Zofija Vaitoškaitės su savo vyrais. Antroje eilėje stovi broliai: Aloyzas, Jonas ir Balys. Apie 1962 m.

Plati Vaitoškų giminė prie gimtojo namo. Antroje eilėje viduryje sėdi Elžbieta Vaitoškienė. 1977 m.

Rolanda mokėsi Šiaulių aukštesniojoje medicinos mokykloje ir įgijo medicinos felčerės specialybę. Baigusi mokyklą įsidarbino Rokiškio ligoninėje, ten tebedirba iki šiolei. Užaugino du vaikus: Justę (gim. 1985) ir Mindaugą (gim. 1989). Justė mokosi Kauno ŽŪ universitete, Miškininkystės fakultete. Ji – būsima ekologė. Kartu su vyru Dariumi augina sūnų Matą. Mindaugas abiturientas. Mokosi Rokiškio J. Tumo-Vaižganto vidurinėje mokykloje.

Vygantas baigė Panevėžio 28-ąją profesinę technikos mokyklą ir įgijo tekintojo specialybę. Dirbo statybinėje organizacijoje. 1998 metais žuvo statybose nelaimingo atsitikimo metu. Jo sūnus Mantvydas (gim. 1988) mokosi Panevėžio konservatorijoje.

Sigitas baigė Panevėžio profesinę technikos mokyklą, įgijo elektromonterio specialybę. Šiuo metu su šeima gyvena Rokiškyje, dirba AB „Panevėžio keliai“ ekskavatorininku. Žmona Dalia dirba Rokiškio ligoninėje slaugytoja-padėjėja. Šeima augina du vaikus: Eividą ir Ignę, kurie mokosi J. Tūbelio gimnazijoje.

Pranukas tremtyje dvejus metus dirbo traktoriaus prikabinėtoju. Vadovai įvertino jo sugebėjimus ir po dvejų metų davė traktorių. Traktorininku jis dirbo iki pat grįžimo į Lietuvą. Grįžęs vedė Stefaniją Gabrėnaitę iš Nemunėlio kaimo. Apsigyveno savo namuose Ramanauskų kaime. Dirbo Panemunėlio tarybinio ūkio Turdvario skyriuje traktorininku. 1977 metais, kai prasidėjo melioracijos darbai ir visi gyventojai pradėjo keltis iš kaimų į gyvenvietes, Pranukas su šeima išsikėlė gyventi į Kavoliškį, ten dirbo MSMV traktorininku. Mirė 1982 m.

Šeima išaugino dukrą Violetą (gim. 1963). Ji baigė P. Mažylio medicinos mokyklos Farmacijos skyrių ir pradėjo dirbti Rokiškio rajono Pándėlio vaistinėje. Šiuo metu Violeta gyvena Pānevėžio rajone, Paliūniškyje, dirba UAB „Litfarma“ Saulėgražų vaistinėje. Augina tris vaikus: Žemyną (gim. 1988), Medeina (gim. 1990) ir Saulių (gim. 1993). Dukra Žemyna mokosi ISM Vadybos ir ekonomikos universitete, Ekonomikos fakultete. Medeina ir Saulius dar mokiniai.

Pasakoja Balys Vaitoška

Man, Baliukui, taip pat teko tremtinio dalia. 1949 m. pavasarį mane kartu su šeima ištrėmė į Irkutsko sritį. Vietiniai gyventojai atvykstančius žmones priėmė draugiškai.

Buvo pavasaris. Mokslo metai ėjo į pabaigą. Aš nemokėjau rusų kalbos, todėl į mokyklą nėjau. Kadangi buvau dar mažas ir pirmaisiais metais man nereikėjo dirbti, daug bendravau su aplinkiniais vaikais. Per vasarą pramokau kalbėti rusiškai. Kitą vasarą jau mokėjau ir buriatų kalbą. Buvau vienintelis lietuvis, išmokęs šią kalbą. Taip nutiko turbūt todėl, kad buvau jaunesnis ir imlesnis. Tačiau dabar, kai praėjo tiek metų, kalba pasimiršo. Tik vieną kartą Lietuvoje man teko pabendrauti buriatų kalba. Žinoma, jau buvo nelengva.

Rudenį pradėjau lankyti mokyklą. Kol dar silpnai kalbėjau rusiškai, sekėsi gana sunkiai. Tačiau greitai viskas pasikeitė. Geografiją ir istoriją tikrai gerai išmokau.

Jau nuo antros klasės įsijungiau į darbą. Iš pradžių padėjau nudirbti lengvesnius darbus. Truputį paūgėjęs dirbau jau sunkiau – grėbdavau šieną, raudavau medžius, ruošdavau žemę arimui. Tremtyje baigiau septynias klases. Paskutiniaisiais metais pradėjau lankyti kitą, toliau esančią vidurinę mokyklą, tačiau aštuntos klasės baigti nebesuspėjau.

Iš pradžių vietiniai žmonės man pasirodė labai keisti. Mongolų ir buriatų veidai platūs, akys siauros, galvos didelės. Moterys su pypkėmis, geriančios. Ir šventes jie švęsavo kitaip, negu įprasta pas mus, Lietuvoje. Jei kur nors būdavo kokia šventė ar kokį gyvulį papjaudavo, tai susirinkdavo viso kaimo gyventojai. Iš pieno išvarydavo gėrimą, vadinamą „tarakonu“. Laikė jį dideliuose, trijų litrų talpos induose. Skystis buvo balzganas, dvokiantis ir neskanus. Jei gėrimo nebelikdavo, visi keldavosi ir eidavo ieškoti daugiau. Susikabina už parankių penki ar aštuoni žmonės, eina ir niūniuoja. Dainų, kaip įprasta, nebuvo. Jas kūrė patys žmonės iš to, ką matė aplinkui. Visada atsirasdavo tokioje grupelėje bent vienas geresnis dainininkas, kiti jam pritardavo. Įdomu, kartu ir juokinga buvo klausytis tokių dainų.

Gyventojų tautelė nedidelė, mišri. Čia gyveno ne tik tremtiniai, buvo ir kalinių. Gana daug buvo estų, šiek tiek latvių. Vyrų daugiausia dirbo mechanizatoriais ir statybininkais,

moterys – fermų darbuotojomis. Vietiniai gyventojai gerbė lietuvius. Dažnai ateidavo pasikalbėti, pasitarti.

Kraštas savaip gražus, savaip turtingas. Labai daug pievų, laukinių gėlių, siekiančių net iki vieno metro aukščio. Žemės labai geros, derlingos. Kai nuvažiuoju, vienoje vietoje buvo pieva su vos išdygusiais berželiais, o kai važiuoju namo, toje vietoje jau buvo miškelis. Žmonės išrauna medžius, suaria žemę ir pasėja kviečius. Nors nenaudojo jokių trąšų, rudenį nuimdavo labai gerą derlių.

Už kokių 35 km tekėjo Angara. Ten buvo uostas, plaukiojo baržos. Jomis vietiniai gyventojai susisiekdavo su kitais miestais.

Irkutsko klimatas šiauresnis nei mūsų. Žiemos šaltos, sausos. Sniego nedaug, tačiau kiek pripusto, laikosi iki pavasario. Temperatūra siekia iki 40 laipsnių šalčio ir dar daugiau.

Kai nuvykome, vietiniai gyventojai gyveno labai sunkiai. Žmonės buvo nualinti, pusiau badaujantys. Daug kas pavasarį eidavo į laukus ieškoti pernykščių bulvių. Nors jos buvo senos ir sušalusios, tačiau baltymų jose šiek tiek dar būdavo likę. Verdamos virsdavo neskania koše. Valgydavo ir laukinius česnakus, vadinamus „sarankomis“. Iš jų taip pat virė košė.

Pamažu gyvenimas ėmė gerėti. Žmonėms pradėjo mokėti už darbą. Pakilo pragyvenimo lygis. Jau ketvirtais penktais metais gyvenome gana gerai. Uždirbdavome taip pat neblogai. Kai kurie lietuviai gyveno geriau nei tie, kurie buvo likę Lietuvoje. Daugelis jau buvo nusipirkę namus. Mes gyvenome sunkiau nei kitos šeimos, nes nebuvo kam dirbti. Tėtis buvo nusilpęs po operacijos. Mirė 1953 metais. Mama dirbo, tačiau taip pat neturėjo sveikatos. Tad pagrindiniai šeimos išlaikytojai buvo Aldutė ir Pranukas.

Kai mirė Stalinas, kaimas atkuto. Visi gyventojai pasidarė linksmesni, kalbesni. Dingo baimė. Buvo jaučiamas laisvumas ir atokvėpis. Tremtinius po truputį pradėjo paleisti namo. Vieni rašė malonės prašymus, kiti gavo kažkokius kitokius dokumentus. Vėliau pradėjo leisti masiškai. Mūsų šeimai taip pat leido grįžti į Lietuvą.

Grįžęs į Lietuvą, mokiausi Rokiškio 2-ojoje vidurinėje mokykloje. Kadangi tremtyje mokiausi rusų kalba, o kai kurių dalykų visai nesimokiau, teko mokytis antrus metus, kad baigčiau aštuonias klases. Baigęs vidurinę mokyklą, norėjau stoti į jūreivystės mokyklą Klaipėdoje, tačiau nepriėmė vien todėl, kad buvau tremtinių sūnus. Tad įstojau į kino mechanikų mokyklą Kaune. Vėliau baigiau Panevėžio politechnikumą. Padirbėjęs septynerius metus pagal specialybę, pradėjau dirbti statybose. Dirbau Panevėžyje, vėliau teko statyti namus Maskvoje, Kijeve, Lõndone. Taip sunkiai dirbant prabėgo daugiau nei 25-eri metai. Šiuo metu esu pensininkas. Su žmona Regina gyvenu Panevėžyje. Užauginau tris vaikus: Rositą (gim. 1969), Aušrą (gim. 1973) ir Nerijų (gim. 1978).

Rosita baigė Vilniaus pedagoginį universitetą, įgijo anglų kalbos specialybę. Baigusi universitetą, kelerius metus dirbo vertėja vertimų biuruose, vėliau penkerius metus – Atviros Lietuvos fonde. Šiuo metu dirba struktūriniuose fonduose – Paramos fonde, Europos socialinio fondo agentūroje, administratore-vertėja. Pomėgiai – knygos, muzika ir kelionės. Aplanė Ameriką, Šveicariją, Islandiją, Prancūziją, Viduržemio jūros regiono šalis, Angliją, Vokietiją, Čekiją, Graikiją.

Sūnus Nerijus jau ankstyvoje vaikystėje svajojo tapti statybininku ir padirbėti drauge su manimi. Taigi, jam baigus vidurinę mokyklą, išvažiuoju į Ukrainą jau kartu. Ten dirbome trejus metus. Paskutinius penkerius metus, jau be manęs, Nerijus dirbo Anglijoje. Sūnus niekada nedirbo jokiaje organizacijoje. Tai laisvę ir savarankiškumą mėgstantis vai-

kinas. Šiuo metu Nerijus, grįžęs namo, sprendžia dilemą: grįžti į užsienį ar pasilikti Lietuvoje. Jo nuomone, užsienyje būtų stabilesnis gyvenimas finansiškai, lengviau susirinkti klientūrą, yra daug draugų. Tačiau prisirišimas prie Lietuvos traukia namo. Juk gyvenimas eina pro šalį ir gražiausi metai iš dalies jau yra praduoti.

Aušra, baigusi vidurinę mokyklą, laikinai įsidarbino tekstilės fabrike. Padirbėjusi penkerius metus išvyko į užsienį. Šiuo metu dirba ir gyvena Londone.

1989 m. mes su broliu Aloyzu važiuojame į tremties vietą, norėdami parsivežti tėvo palaikus į Lietuvą. Kelionę organizavo valdžia, skyrė lėktuvą. Atsirado nemažai žmonių, norinčių susigražinti artimųjų palaikus. Visus kartu nuvežė iki Irkutsko. Archyve susiradome tėvo mirties liudijimą. Toliau jau kiekvienas atskirai turėjome ieškoti savo artimųjų palaikų. Kai nuvažiuojame į tą vietovę, kur gyvenome, buvo labai keista, nes atrodė, kad čia sustojęs laikas. Nors jau buvo praėję dvidešimt metų, tačiau niekas nebuvo pasikeitę. Nesimatė naujų statybų. Kaip ir Lietuvos kaimuose, taip ir čia žmonės atrodė nusenę, jaunimas išsilakstęs.

Tremties metais mūsų šeima labai gerai sutarė su vietiniais gyventojais – ir buriatais, ir rusais. Todėl ir dabar vietiniai gyventojai labai šiltai mus priėmė. Apgyvendino tame pačiame namuke, kuriame anksčiau gyvenome. Dabar čia gyveno Pranuko draugo šeima. Šeimininkai manęs iš karto nepažino, nes iš paauglio jau buvau išaugęs į vyrą. Tačiau kai paklausėme, ar prisimena Fransą (taip vadindavo Pranuką), iš karto prisiminė. Geriau įsižiūrėję prisiminė ir mane.

Ne iš karto suradome tėčio kapą. Juk buvo praėję tiek daug laiko. Viskas aplinkui pasikeitė. Atkasę pirmąjį kapą radome kitų, mums pažįstamų žmonių palaikus. Tik trečias kapas buvo mūsų tėčio. Nors buvo likę tik kaulai, tėčio kaukolę pažinau iš karto. Buvome pasiruošę specialius lagaminus. Į juos sudėjome palaikus, apsiuvome audiniu. Tokį krovinį nusigabenome į Irkutsko oro uostą. Kai grįžome į Panevėžį, mūsų visų pasitikti susirinko minia žmonių. Aplinkui būriavosi giminaičių būriai. Namuose suruošėme naujas laidotuves, perlaidojimą.

Pasakoja Zofija Čepelienė (Vaitoškaitė)

Panašus likimas ištiko ir mūsų šeimą. Aš, Zofija, jau buvau ištekėjusi ir gyvenau atskirai nuo tėvų, tačiau nemalonumų neišvengėme ir mes. Mano vyras Antanas Čepelis su draugu rado miške ginklą ir parsinešė namo. Vėliau draugas jį įskundė. Antanas buvo kankinamas, kol prisipažino turįs ginklą. Jis buvo pripažintas politiniu kaliniu ir 1948 metais ištremtas į Kazachstano druskų kasyklas. Ten išbuvo šešerius metus. Gyvenimo sąlygos tremtyje buvo siaubingos. Antanas rašė laiškus į Lietuvą, prašė atsiųsti maisto.

Tačiau ir Lietuvoje gyvenimas nebuvo lengvas. Paskutinius baltinius suplėšiau, kai 1949 m. gimė dukra Virginija. Bijodama tremties, Virgutę palikdavau pas žmones, o pati slapstydavausi miškuose, klojimuose. Būdavo, kad pačiai prišaldavo kojas ar tekdavo skubiai bėgti iš vienos vietos į kitą. Kai baigėsi trėmimai, įsidarbinau Moškėnų kolūkyje melžėja.

Antanas grįžo 1954 m. Tuo metu žmonės visko bijojo. Niekas neskubėjo susibičiulianti su politinio kalinio šeima, o juo labiau jai padėti. Vyras grįžęs įsidarbino Konstantinavoje elektriku, ten atsikėlėme ir visa šeima. Konstantinavoje gyvenome ūkiškai, todėl aš niekur nedirbau. Ten gimė dar du sūnūs: Augimantas ir Ričardas. Prižiūrėjau ūkį ir auginau vaikus.

1959 m. persikėlėme į Gėrkonių kolūkį. Vyras dirbo elektriku. Po kelerių metų pasistatėme namus. Tada pradėjau dirbti Vilniaus autobusų parke. Priimdavau nakvoti autobusų vairuotojus, ruošdavau jiems valgį. Žiemos metu eidavau užvesti autobusų, kad neužšaltų.

Dukra Virginija (gim. 1949) baigė Kauno politechnikos institutą ir įgijo inžinieriaus-mechaniko specialybę. Dirbo Šilutės hidraulinių pavarų gamykloje inžiniere-technologe. Vėliau grįžo į tėviškę ir dirbo Moškėnų tarybiniame ūkyje darbo apsaugos inžiniere. Nuo 1991 m. ūkininkauja tėviškėje. Turi 36 ha žemės. Užaugino tris vaikus: Dainorą, Tomą ir Jurgitą.

Dainora ir Tomas baigė Žemės ūkio mokyklą, Jurgita – Utenos kolegijos Ekologijos fakultetą. Šiuo metu Dainora ir Jurgita gyvena ir dirba Švedijoje, o Tomas – Airijoje.

Augimantas (gim. 1956) baigė Panevėžio politechnikumą ir įgijo pramonės įmonių elektros įrengimų inžinieriaus-mechaniko specialybę. Šiuo metu – UAB „Serpantinas“ generalinis direktorius. Gyvena Pānevėžio rajono Paliūniškio gyvenvietėje. Augina keturis vaikus.

Ričardas (gim. 1959) baigė Kauno kelininkų politechnikumą. Šiuo metu – UAB „Serpantinas“ komercijos direktorius. Gyvena Panevėžio rajone Šilagalio kaime. Augina du vaikus.

Pasakoja Elvyra Baliutienė (Baublytė)

Mano mama Genutė Baublienė (Vaitoškaitė) 1944 m. ištekėjo už Povilo Baublio (gim. 1911). Povilas buvo kilęs iš netoliese buvusio ir dabar tebesančio Cibėlių kaimo. Jis turėjo seserį Pranutę, kuri ištekėjo už šalia gyvenusio bendrapavardžio Kazimiero Baublio ir apsigyveno kaimynystėje. Tėvai anksti mirė ir Povilas liko vienas namuose, našlaitis. Kadangi turėjo 18 ha žemės, vaikinui darbo netrūko. Po vedybų mama atsikraustė gyventi į Cibėlių kaimą pas tėtį. Abu buvo darbštūs, todėl ūkininkauti sekėsi neblogai. Susilaukė dukrų Nijolės ir Zitos. Tačiau ilgai džiaugtis šeima negalėjo, nes 1950 m., praėjus metams po tėvų Elžbietos ir Jono Vaitoškų tremties, ištrėmė ir juos. Išvežė į Tomsko sritį, Verchneketsko rajoną, Poludionovkos kaimą. Nors Zita su Nijole dar buvo mažos, abu tėvai turėjo dirbti. Tėtis dirbo lauko darbininku, mama prižiūrėjo gyvulius. Į Lietuvą šeima grįžo tik 1959 m. Atsivežė trečią dukrą Elovyrą (t. y. mane). Man tuo metu suėjo metukai. Grįžusi šeima apsigyveno savo namuose. Abu tėvai dirbo Moškėnų kolūkyje lauko darbininkais. Susilaukė dar dviejų vaikų. 1960 m. gimė sūnus Rimantas, o 1965 m. – dukra Rita. Tėtis susirgo nepagydoma liga ir 1970 m. mirė. Mama liko su vaikais viena. Ji dirbo kolūkyje, rūpinosi mumis. Mirė 1997 m.

Nijolė (1946–2001) baigė Vilniaus prekybos mokyklą. Dirbo vagone-restorane, vėliau restorane, padavėja. Mirė 2001 m.

Zita (gim. 1949) baigė Utenos lengvosios pramonės technikumą, iki šiol dirba Rokiškio siuvimo fabrike „Lelija“ siuvėja.

Aš, Elovyra, gimiau Tomsko srityje. Iš tremties tėvai mane, kaip minėjau, parsivežė vienų metų. Baigiau KPI Mašinų gamybos ekonomikos fakultetą. Baigusi pasilikau gyventi Kaune ir dirbau institute inžiniere. 1990 m. ištekėjau. Gimė dukra Ieva. 1992 m. grįžau į tėviškę, kur susigrąžinusi žemę ūkininkavo mano motina. Vėliau ūkį perėmiau pati. Dabar turiu 20 ha žemės. Užsiimu gyvulininkyste.

Rimantas gimė 1960 m. Cibėlių kaime. Baigė Panevėžio statybos technikumą. Gyvena ir dirba Panevėžyje statybininku. Augina dukrą Vaivą.

Rita gimė 1965 m. Mokėsi Kauno technologijos technikumė, įgijo baldų technologės specialybę. Gyvena Jonavoje. Augina du vaikus: Marių ir Dalią. Dirba Kauno rajone. Gamina biliardo stalus.

Kitiems Elžbietos ir Jono Vaitoškų vaikams pasisekė geriau. Jie išvengė tremties.

Sūnus Povilas tuo metu tarnavo kariuomenėje. Atitarnavęs ketverius metus, išvyko į Klaipėdą ir ten apsigyveno. Dirbo uoste, sukūrė šeimą. Išaugino dvi dukteris: Daivą ir Astą. Mirė 1969 m.

Janina jau buvo ištekėjusi. Gyveno Pasvalio rajone, Vaškuosė. Kadangi gyveno ūkiškai, tai siuntė maistą saviškiams. Visą gyvenimą dirbo vaistininke. Užaugino du sūnus: Arovdą ir Virgaudą.

Arovdas baigė KPI, įgijo šiluminės energetikos specialybę. Trejetą metų dirbo pagal specialybę Panevėžyje. Dabar gyvena ir dirba Vilniuje. Tai labai įdomus žmogus. Optimistas, visą laisvalaikį skiriantis ieškojimams. Domisi Šri Aurobindo joga ir nematomu pasauliu.

Virgaudas baigė VGTU ir įgijo kelių statybos inžinieriaus specialybę. Gyvena Šiauliuose. Turi tris vaikus. Šiuo metu užsiima mašinų transportavimu iš užsienio.

Jonas tuo metu, kai trėmė tėvus, gyveno pas tetą Angelę Buteikienę Peleniškių kaime. Sužinojęs, kad jo šeimą ištremė, jis dvi savaites slapstėsi. Tačiau nenorėdamas rizikuoti savo ir tetos gyvybėmis, pats nuėjo į miliciją pasiduoti. Milicija jį nukreipė į NKVD. Ten jam pasakė, kad, jei bus kitas vežimas, paims ir jį. Tačiau likimas taip lėmė, kad nebeišvežė. Įsigijo traktorininko profesiją. Iš pradžių truputį dirbo Moškėnų kolūkyje ir Panemunėlio tarybiniame ūkyje. 1957 m. vedė Ireną Malalytę iš Obelėnės kaimo ir gyveno pas jos tėvus. Irena tuo metu dirbo „Pergalės“ kolūkio kontoroje sąskaitininke. 1961 m. Jonas persikėlė gyventi į tetos Buteikienės jam paliktą namą Peleniškių kaime. Kai pradėjo melioruoti tuos plotus, Vaitoškų šeima 1966 m. pasistatė namus Kavoliškio gyvenvietėje ir išsikėlė ten gyventi. Jonas iki pensijos dirbo Kavoliškio MSMV. Dabar jau miręs.

*Genovaitės Baublienės
(Vaitoškaitės) šeima.
1968 m.*

Šeima išaugino du vaikus. Dukra Gita (gim. 1961) baigė Vilniaus pedagoginio instituto Istorijos fakultetą. Dirba Panevėžio profesinėje technikos mokykloje, dėsto istoriją. Gyvena Panevėžyje. Augina tris vaikus: Agnę, Moniką ir Karolį.

Egidijus baigė Kauno kelių statybos ir eksploatacijos technikumą. Kelerius metus dirbo pagal specialybę. Dabar transportuoja iš užsienio mašinas į Lietuvą ir jas pardavinėja. Gyvena šalia Kamajū esančiame Rūdžių kaime. Vedęs. Augina du vaikus: Mantą ir Gretą.

Aloyzas baigė Melioracijos technikumą ir penkiolika metų dirbo melioracijoje. Vėliau įstojo į Kauno politechnikos instituto Panevėžio filialo vakarinį skyrių. Įgijo statybininko specialybę. Tačiau statybininko specialybė jam nelabai patiko, tad grįžo į Vandens ūkio projektavimo institutą. Gyvena Panevėžyje. Užaugino du sūnus: Darių ir Laimontą.

Darius – muzikantas. Kurį laiką jam teko groti su Virgiu Stakėnu. Šiuo metu jis dirba mokykloje, dėsto muziką, turi nuosavą muzikos įrašų studiją.

Laimontas baigė technikos technikumą, vėliau KPI. Šiuo metu dirba „Iglus“ firmoje kadru skyriaus viršininku.

Plati giminė susirinkdavo Ramanauskų kaime. Šiuo metu gyvi belikę tik Aldutė, Baliukas, Zofija, Janina ir Aloyzas.

Giriūnų šeima

Pasakoja Genė Giriūnienė (Gasiūnaitė)

Ramanauskų kaime gyveno ir kita Vaitoškų šeima. Jie turėjo penkias dukteris. Trys iš jų ištekėjo ir išėjo gyventi kitur, o kitos dvi seserys liko gyventi tėviškėje. Viena jų ištekėjo už Dugno, o kita, Veronika, už buvusio samdinio Antano Giriūno. Žemę seserys pasidalijo. Kadangi Dugnienė ištekėjo pirmoji, ji pasiėmė 50 ha žemės, Veronikai liko 33 ha.

Veronikai ir Antanui Giriūnams gimė keturi sūnūs: Antanas (1925–2006), Aloyzas (1928–1983), Jonas (1929–1987) ir Petras (1933–1988). Labai gaila, tačiau nė vieno iš jų jau nebėra tarp gyvųjų. Nors Giriūnai turėjo nemažai žemės ir buvo labai darbštūs žmonės, tačiau gyveno vidutiniškai. Jie neturėjo samdinių ir visus darbus atlikdavo patys. Dažnai

Prie Giriūnų namo Ramanauskuose. Sėdi (iš kairės): Juozapas Gasiūnas iš Balandiškio k., Veronika Giriūnienė su vaikaičiais, Bielskis, Antanas Giriūnas; stovi (iš kairės): Petras Giriūnas, Steponas Sakalauskas, Elena ir Genė Giriūnienės, Aldona Baltrukėnienė (Vaitoškaitė), Jonas Giriūnas, Balys Vaitoška, Antanas Giriūnas

būdavo taip, kad mūsų šeima jau eidavo gulti, o Giriūnai dar su žibintais (liktarnomis) pasišviesdami veždavo bulves ar kitokius darbus dirbdavo. Vėliau, kai paaugo vaikai, dalis darbų užgulė jaunus jų pečius. Jie dirbo visus lauko darbus, padėjo prižiūrėti gyvulius. Kadangi jų žemė buvo prasta, slėnyje, jaunuoliai kasdavo griovius ir taip nuleisdavo vandenį.

Tremties šeima išvengė. Kodėl taip atsitiko, neaišku. Galbūt todėl, kad Antanas Giriūnas buvo kilęs iš samdinių ir pats ilgus metus tarnavęs. O gal dėl to, kad gyveno sunkiai. Šeima mokėjo žemės mokesčius ir toliau dirbo žemę. Turintiems savo žemės reikėjo mokėti ir vadinamąjį prievolės mokesį. Tą mokesį sudarė įvairūs maisto produktai: grūdai, mėsa, kiaušiniai ir t. t.

1949 m. visi gyventojai buvo suvaryti į kolūkius. Iš jų buvo atimta viskas: žemė, gyvuliai, žemės ūkio padargai. Tie, kurie iš pradžių dar bandė priešintis, buvo apkrauti labai dideliais mokesčiais. Negalėdami išsimokėti, visi turėjo nusileisti. Ramanauskų kaimo gyventojai iš pradžių priklausė Rokiškio tarybiniam ūkiui. 1956 m., kai atsiskyrė Panemunėlio tarybinis ūkis, priklausė jam.

Sūnus Antanas pasiliko gyventi tėvų namuose. Iš pradžių drauge su tėvais dirbo žemę, ūkininkavo. Vėliau, kai sovietų valdžia atėmė žemę ir visus žmones suvarė į kolūkius, dirbo Panemunėlio tarybiniam ūkyje iš pradžių lauko darbininku, o vėliau – fermos darbuotoju. Vedė Eleną Belskytę iš Kalneliškių kaimo. Šeima susilaukė trijų dukrų: Ritos (gim. 1962), Vitos (gim. 1964) ir Liminos (gim. 1966).

Antano Giriūno laidotuvis. Prie karsto velionio žmona Veronika Giriūnienė (centre) ir sūnūs su šeimomis (iš dešinės): Antanas, Petras, Jonas, Aloyzas. 1968 m.

Rita 1985 m. baigė Kauno technologijos universiteto Elektronikos fakultetą. Šiuo metu gyvena Vilniuje, dirba buhalterė. Drauge su vyru Aloydu Barausku augina sūnų Martyną (gim. 1996).

Vita 1994 m. baigė Vilniaus lengvosios pramonės technikumą. Dirbo Utenos trikotažo fabrike, Panevėžio „Ekrane“. Šiuo metu gyvena Panevėžyje. 1988 m. ištekojo už Gintauto Linkevičiaus. Augina dvi dukras: Indrę (gim. 1989) ir Eglę (gim. 1992). Abi mergaitės mokosi vidurinėje mokykloje. Vita turi savo individualią siuvimo įmonę ir dirba siuvėja.

Limina baigė Panevėžio 28-ąją profesinę technikos mokyklą. Baigusi dirbo „Ekrano“ gamykloje stiklo kontroliere, vėliau AB „Kalnapilio-Tauro grupėje“ pakuotoja. Augina sūnų Arną (gim. 1992), kuris šiuo metu mokosi vidurinėje mokykloje.

Aloyzas gimė 1926 m., nors dokumentuose rašomi 1928 m. Jis buvo pajaunintas, kad karo metais neimtų į kariuomenę. Baigęs pradžios mokyklos keturias klases, tarnavo vairuotoju sovietinėje armijoje. Tą darbą dirbo ir po kariuomenės iki avarijos. Po to darbavosi tarybiniam ūkyje. 1958 m. vedė ūkininko dukrą, buvusią Irkutsko srities tremtinę Bronę Šakalytę, kilusią iš Pandėlio valsčiaus Kirdonių kaimo.

Aloyzas Giriūnas po vestuvių apsigyveno žmonos tėvų namuose. Iki mirties dirbo Gėrkonių kolūkyje. Mirė 1983 m. pirmas iš brolių. Užaugino tris vaikus: dvynukes Liuciją ir Rimą ir sūnų Vytautą. Liucija ir Rima gimė 1960 m. Kirdonių kaime (vėliau tas pats namas buvo priskirtas Gerkonių kaimui). Abi 1978 m. baigė Pandėlio vidurinę mokyklą.

Dukra Rima 1983 m. su pagyrimu baigė LŽŪA, įgijo žemės ūkio ekonomikos ir organizavimo specialybę. 1983–1996 m. dirbo Gerkonių kolūkyje vyr. buhalterės pavaduotoja, vyr. buhalterė, ekonomiste. Nuo 1996 m. yra Pandėlio seniūnijos raštvedė.

Dukra Liucija 1982 m. su pagyrimu baigė studijas VVPI, įgijo lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos specialybę. Dirbo dėstytoja Panevėžio 8 MPTM (vėliau Lengvosios pramonės mokykloje), mokytoja Šėnvoagės vidurinėje mokykloje. Liucija Lašiniene (Giriūnaitė) augina sūnų Venantą (gim. 1997) ir dukrą Tolvoiną (gim. 2000). Vaikai mokosi Panevėžio „Šaltinio“ vidurinėje mokykloje.

Sūnus Vytautas Pandėlio vidurinėje mokykloje baigė aštuonias klases, toliau mokėsi Panevėžio hidromelioracijos tarybiniame ūkyje-technikume. Jį baigęs 1984 m. įgijo mechaniko specialybę. 1984–1992 m. dirbo Rokiškio MSMV baro mechaniku. 1991 m. pagal Valstiečių ūkio įstatymą įsteigė V. Giriūno ūkį. Jo dukra Vita (gim. 1988), baigusi Rokiškio „Romuvos“ gimnaziją, pradėjo mokytis Utenės kolegijoje socialinio darbo specialybės. Dukra Lina (gim. 1989) mokosi „Romuvos“ gimnazijos 12 klasėje. Yra jaunoji ūkininkė. Valdo 150 ha ūkį. Dukra Monika (gim. 2000) šiuo metu gyvena Italijoje.

Baigęs gimnaziją, Jonas Giriūnas lankė buhalterių kursus. Panemunėlio tarybiniame ūkyje iš pradžių dirbo sandėlininku, o vėliau Turdvario skyriaus valdytoju. Jis buvo darbštus, sąžiningas ir labai geras žmogus. Už šias savybes visi skyriaus darbuotojai jį mylėjo ir gerbė. 1956 m. mes su Jonu susituokėme ir jis atsikėlė gyventi pas mus, į Balandišio vienkiamį. Susilaukėme keturių vaikų: Laimutės (gim. 1957), Birutės (gim. 1958), Sigito (gim. 1962) ir Remigijaus (gim. 1965). Prasidėjus melioracijai, užėjo vienkiamių naikinimo banga. Mūsų šeima taip pat to neišvengė. Panemunėlio miestelyje pasistatėme namus ir 1978 m. persikėlėme ten gyventi. Jonas ir toliau dirbo Turdvario skyriaus valdytoju. Už gerą darbą buvo apdovanotas keletu ordinų ir medalių. Mirė 1987 m. Palaidotas Panemunėlio kapinėse. Aš įsidarbinau Panemunėlio skyriuje. Iki pat pensijos dirbau fermoje, auginau veršelius. Gyvenau Panemunėlyje su sūnaus Remigijaus šeima. 1993 m. atsiėmiau žemę ir pradėjau ūkininkauti. Pastaruoju metu, pablogėjus sveikatai, gyvenu Rokiškyje pas dukrą.

Visi mūsų vaikai mokėsi Martiniškėnų pradinėje mokykloje, kuri buvo už kilometro nuo namų. Ten juos mokė puiki mokytoja Aldona Valiukonienė. Baigę pradinę mokyklą, mokėsi Rokiškio E. Tičkaus vidurinėje mokykloje. Dabar ši mokykla pavadinta J. Tumo-Vaižganto vardu.

Laimutė, baigusi Kauno politechnikos instituto Ekonomikos fakultetą, gavo paskyrimą į Kapsuko (dabartinės Marijampolės) grūdų produktų kombinatą. Dirbo ekonomiste, buhalterė. Šiuo metu ji dirba AB „Marijampolės grūdai“ vyr. buhalterė. Drauge su vyru Jonu Jurkoniu užaugino du vaikus: Dainių (gim. 1982) ir Aistę (gim. 1986).

Dainius baigė LŽŪA Miškininkystės fakultetą. Šiuo metu gyvena Marijampolėje ir dirba Marijampolės valstybinėje įmonėje „Marijampolės miškų urėdija“.

Aistė mokosi Vilniaus pedagoginiame universitete Socialinių mokslų fakultete.

Birutė baigė Šiaulių K. Preikšo pedagoginį institutą, įgijo pradinio mokymo pedagogikos ir metodikos specialybę ir jau daugiau kaip 30 metų dirba Kavoliškyje pradinį klasių mokytoja. Užaugino du vaikus: Liną (gim. 1985) ir Vaidą (gim. 1987). Abu jie baigė J. Tumo-Vaižganto vidurinę mokyklą ir šiuo metu studijuoja Vilniaus Gedimino technikos universitete. Lina pasirinko pramonės inžinerijos specialybę, o Vaidas – technomatematiką.

Sigitas aukso medaliu baigė Rokiškio E. Tičkaus (dabar J. Tumo-Vaižganto) vidurinę mokyklą ir įstojo į Vilniaus universiteto Fizikos fakultetą. Baigęs pasiliko gyventi Vilniuje ir dešimt metų dirbo universitete jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu. Šiuo metu Sigitas – UAB „Chemopolis“ direktorius. Su žmona Loreta augina du vaikus: Julijų (gim. 1986) ir Dalytę (gim. 1989).

Julius pasekė tėvelio pėdomis ir mokosi VU Fizikos fakultete. Dalytė mokosi Biržiškos gimnazijoje.

Remigijus raudonu diplomu baigė Kauno 32-ąją profesinę technikos mokyklą ir įgijo tekintojo specialybę. Įsidarbino Rokiškio žemės ūkio mašinų gamykloje tekintoju, tačiau dirbo neilgai. Mirus tėčiui Jonui Giriūnui, grįžo į Panemunėlį pas mamą. Dirbo Panemunėlio tarybiniame ūkyje vairuotoju. Sukūrė šeimą. Žmona Dalia dirba Panemunėlio miestelio bibliotekoje bibliotekininke. Augina sūnų Justą, kuris mokosi Panemunėlio vidurinėje mokykloje. Iširus tarybiniam ūkiui teko keisti darbą. Šiuo metu Remigijus dirba privačioje įmonėje gaterininku.

Petras gimė 1933 metais. Mokėsi Rokiškio gimnazijoje. Ją baigęs, dvejus metus tarnavo sovietinėje armijoje Sverdlovske. Grįžęs iš armijos, įstojo į Lietuvos veterinarijos akademiją ir ją baigė 1962 metais. Gavęs paskyrimą dirbti Sartų tarybiniame ūkyje vyr. veterinarijos gydytoju, dirbo juo visą gyvenimą. Buvo labai darbštus, gyventojų mėgstamas specialistas, į jį pagalbos kreipdavosi ne tik vietiniai, bet ir kitų kolūkių žmonės. Tuo metu Sartų tarybiniam ūkiui vadovavo A. Griškevičius (KP pirmojo sekretoriaus P. Griškevičiaus brolis) ir visi ūkio vyriausi specialistai turėjo būti partiniai. Tačiau Petro jiems niekaip nepavyko įkalbėti įstoti į Komunistų partiją. Jis viską paversdavo juokais ir atsisakydavo.

1963 metais Petras susituokė su Zofija Cibulskyte, kilusia iš Zarasų rajono, Sūvieko kaimo, tuo metu gyvenusia Kriaunosė. Užaugino keturis vaikus: 1964 metais gimusius brolius dvynius Alvydą ir Valdą ir 1965 metais gimusius dvynukus Daivą ir Vidmantą. Petras Giriūnas mirė 1988 metais, būdamas vos 55-erių metų amžiaus.

Sūnus Valdas, baigęs Kriaunų vidurinę mokyklą, tarnavo sovietinėje armijoje, statybinuose daliniuose. Ten ir išmoko statybininko mūrininko amato. Grįžęs iš armijos dirbo statybose Lietuvoje, Rusijoje. Su žmona Rima susilaukė dukrų: Ernestos ir Deimantės. Abi mergaitės mokosi Utenos A. Šapokos gimnazijoje. 2004 metais Valdas žuvo statybose.

Alvydas įstojo į Lietuvos žemės ūkio akademiją, tačiau jos nebaigė ir išėjo tarnauti į armiją. Grįžęs vedė ir apsigyveno Rokiškyje. Su žmona Gražina augina du sūnus: Eriką ir Renatą, kurie mokosi Rokiškio „Romuvos“ gimnazijoje. Alvydas šiuo metu dirba Rokiškio ryšių skyriuje darbininku.

Daiva Mažylienė (Giriūnaitė) baigė Panevėžio A. Domaševičiaus medicinos mokyklą ir įgijo medicinos sesers specialybę. Dvidešimt metų dirbo Kupiškio ligoninės chirurgijos skyriuje. Šiuo metu dirba Kupiškio rajono savivaldybės pirminės asmens sveikatos priežiūros centre.

Vidmantas, baigęs Troškūnų profesinę technikos mokyklą ir įgijęs vairuotojo šaltkalvio specialybę, dirbo vairuotoju. Gyvena Kriaunose, augina du vaikus: Simoną ir Giną. Vaikai mokosi Rokiškio „Romuvos“ gimnazijoje. Vidmantas šiuo metu dirba statybose.

Labai gražiai yra pasakiusi Liucija Lašininė (Giriūnaitė): „Iš vaikystės apie senelius prisimename nedaug. Svarbiausia – jautėme, kad buvome mylimi ir laukiami. Seneliai buvo dosnūs, visada išvažiuodavome pilnais kibirais vyšnių. Tų vyšnių atžalų gausu ir Pandėlio krašte – jie lyg giminės tšos simbolis. Seneliai, vėliau – dėdės ir dėdienės, krikštėtoiviai leido svečiuotis, bendrauti, pajusti, kad visi – iš tų pačių šaknų, iš tos pradžios pradžios – iš Ramanauskų kaimo praeities.“

Dugnų šeima

Tai vienintelė šeima, kurios nė vieno atstovo nesuradome. Iš gyventojų prisiminimų aišku, kad tai buvo didelė darbšti šeima. Lionginas Dugnas vedė Elžbietą Vaitoškaitę, gyvenusią Ramanauskų kaime. Elžbieta kilusi iš gausios šeimos, kurioje buvo penkios seserys. Šeima susilaukė taip pat penkių vaikų, dviejų mergaičių ir trijų berniukų: Albinos, Liongino, Monikos, Balio ir Juozo. Elžbieta ir Lionginas turėjo daug žemės, net 50 ha, tačiau vertėsi sunkiai. Žemė buvo gera, bet darbo daug, o darbo rankų mažai. Pasisamdyti taip pat nebuvo iš ko. Labai anksti mirė Lionginas, palikęs Elžbietą vieną su penkiaais vaikais vargti. Kai vaikai paaugo, gyventi pasidarė lengviau. Dukra Albina ištekėjo už Vilimo iš Miškonių kaimo. Susilaukė keturių vaikų. Žinoma, kad viena iš jų, Stasė, jau mirusi. Kitų likimai nežinomi.

Sūnus Lionginas vedė Karoliną Neniškaitę iš Ignaičių dvaro. Tačiau jauna šeima neilgai galėjo džiaugtis savo laime. Kai jų sūnelis Vidas dar buvo mažas, Karoliną ir Lionginą ištrėmė į Rusijos platybes. Čia jie praleido didžiąją dalį savo gyvenimo. Grįžo į Lietuvą tik tada, kai Vidas baigė mokslus ir įgijo gydytojo specialybę. Šiuo metu Vidas gyvena Radviliškyje ir dirba gydytoju. Juozas ir Monika liko namie ir toliau dirbo žemę. Balys įgijo agronomo specialybę. Kai buvo paskutinis trėmimas, drauge su kitomis šeimomis 1949 metais ištrėmė ir Elžbietą Dugnienę su dviem vaikais – Monika ir Juozu. Elžbietai ši kelionė buvo lemtinga. Iš tremties ji nebegrįžo į Lietuvą. Taip ir liko palaidota Sibire. Monika su Juozu grįžo į tėviškę. Tačiau jų namas jau buvo užimtas ir ten gyvenantys žmonės nebeįleido jų į namus. Monika ir Juozas nusipirko namelį Panemunėlio geležinkelio stotyje ir kartu gyveno. Netrukus jie sukūrė šeimas, tačiau vaikų nesulaukė. Šiuo metu nei Monikos, nei Juozo nebėra tarp gyvųjų. Kur gyvena Balys, niekas nežino.

Levonų šeima

Pasakoja Pranas Levonas

Mano tėvas Vladas Levonas (1897–1972) gyveno Ramanauskų kaime. Jis turėjo seserį Karoliną (1876–1980). Šeima gyveno labai neturtingai, bet seneliai sugebėjo savo vaikus išmokyti amato: mano tėtį – batsiuvio, o Karoliną – siuvėjos. Prieš revoliuciją teta Karolina išvyko į Petrogradą ir netrukus ištekėjo. Prasidėjus revoliucijai, suirutei, jos vyrą paėmė į armiją, ten jis dingo be žinios. Karolina viena grįžo į Lietuvą, susigrąžino savo pavardę ir apsigyveno brolio šeimoje. Kai mano tėvas 1934 metais vedė, teta Karolina pasiliko su jo šeima ir jam padėjo. Ji prižiūrėjo ūkį, mus, vaikus, gamino valgi. Mūsų šeimoje teta pragyveno iki pat mirties.

Tėvai, Vladas ir Anelė, gyveno mažoje grytelėje Ramanauskų kaime. Šeima neturėjo nuosavos žemės, todėl nuomojo Klišonių žemę ir ją dirbo. Kostas Klišonis tuo metu buvo vargonininkas, jo žmona Ona augino vaikus ir buvo namų šeimininkė. Klišonių šeima gyveno labai įdomiame pastate, sudarytame iš trijų įvairios paskirties dalių: gyvenamojo pastato, toarto ir sandėlio. Gautą derlių tėvai laikydavo Nemunėlio dvare, kuriame buvo didžiulės daržinės. Dvaro savininkas Neniškis priimdavo laikyti ir svetimą derlių. Už šią paslaugą tėvas turėjo jam atidirbti. Dažniausiai tekdavo padėti kulti javus. Dvare buvo garinė kuliamoji, kūrenama malkomis. Prie jos turėjo dirbti dvylika žmonių. Ši kuliamoji buvo traukiama iš vieno kiemo į kitą ir kėlė javus. Gyventojai talkino vieni kitiems.

Vladas Levonas *aria*

1941 metais, rusams okupavus Lietuvą, tėvas gavo žemės. Jis labai džiaugėsi tuo, prisivežė medienos namo statybai. Tačiau prasidėjus karui savininkai atsiėmė žemę ir išvarė tėvus iš Ramanauskų kaimo. Šeima apsigyveno Martiniškėnų mokykloje, o vėliau persikėlė į Meldeikių kaimą. Visur nuomojo ir dirbo svetimą žemę.

Meldeikiuose buvo Gasiūno dvaras. Senieji Gasiūnai buvo ištremti, ūkininkavo jų sūnus Petras. Tėvas dvare tarnavo kumečiu. Aš talkinau jam. Už darbą mokėjo pagal susitarimą.

Tėvai išaugino mus tris vaikus: Praną (gim. 1934), Genovaitę (gim. 1938) ir Janiną (gim. 1942).

Aš, Pranas, gimiau 1934 metais. Jau nuo ankstyvos vaikystės man teko patirti samdinio dalią. Reikėjo arti, akėti, dirbti kitus žemės ūkio darbus.

Vėliau, sovietiniais metais, kai pradėjo veikti vietinis radijas, įsidarbinau Panemunėlio geležinkelio stotyje radijo mazgo prižiūrėtoju. Transliuodavau radijo laidas, kartu buvau ryšininkas, aptarnaudavau pirmuosius telefonus. Pirmosios ryšių stotys vadinosi komutatoriai. Jose tebuvo tik po septynis telefonų abonentus. Kai buvo pastatytos pirmosios automatinės stotys, jos galėjo aptarnauti jau po dvidešimt abonentų. Aptarnavimas buvo sudėtingas. Kiekvienas abonentas, pasiskambinęs į stotį, paprašydavo sujungti su norimu numeriu. Buvo galima paskambinti į Skāpiškį, Rōkiškį. Jei paskambinęs žmogus paprašydavo sujungti su Skapiškiu, aš pirmiausia skambindavau į Rokiškio centrinę stotį, nes tik rokiškėnai galėjo abonentą sujungti su norimu numeriu. Radijo laidas transliuodavau nuo septintos iki 24 valandos.

Kai Panemunėlio geležinkelio stoties miestelyje panaikino radijo mazgą, pradėjau dirbti linų fabrike. Teko dirbti Rokiškio elektros tinkluose, žemės ūkio mašinų gamykloje.

Mano sesuo Janina profesinėje mokykloje mokėsi siuvėjos amato. Baigusi dirbo siuvėja Pāpilio siuvimo ateljė. Gyvendama Kupiškio MSMV Noriūnų gyvenvietėje, baigė melioracijos technikumą ir ilgą laiką dirbo melioracijoje. Šiuo metu Janina ūkininkauja. Dalį žemės ji nuomoja, nemažai turi nusipirkusi. Ūkininkauti sekasi gerai. Įsigijo daug įvairios technikos, pasistatė namus. Janina užaugino du vaikus: Vygantą (gim. 1961) ir Renatą (gim. 1968).

Vygas gyvena Rokiškyje ir dirba tolimųjų reisų vairuotoju. Renata pasekė tėvų pėdomis ir yra jaunoji ūkininkė.

Genovaitė baigė Panevėžio lengvosios pramonės technikumą. Dirbo Biržų, Panemunėlio linų fabrikuose, sūrių gamykloje technologė. Sulaukusi pensinio amžiaus, greta sesers Janinos nusipirko vienkiemį ir šiuo metu taip pat ūkininkauja. Genovaitė užaugino tris vaikus: Arvydą (gim. 1964), Dainių ir Dalių (gim. 1966). Vyresnysis Arvydas gyvena Kaune ir dirba baldų dizaineriu. Dainius ir Dalius drauge su tėvais ūkininkauja.

Juozo Neniškio šeima

Pasakoja Genovaitė Vilkienė (Neniškytė) ir Vladislava Kreizienė (Neniškytė)

Juozas Neniškis kilęs iš pasiturinčios šeimos, gyvenusios Ramanauskų kaime. Šeimoje buvo trys vaikai: Juozas, Marcelė ir Anastasija. Juozas vedė Zofiją Kanzerkaitę iš gausios šeimos, gyvenusios Panemunėlio parapijoje, Kavolių kaime. Tėvai, Barbora ir Matas Kanzerkai, išaugino dešimt vaikų: Kazį, Petrą, Joną, Steponą, Juozą, Anelę, Petrutę, Uršulę, Emiliją ir Zofiją. Jie turėjo 20 ha žemės. Juozas ir Zofija apsigyveno Ramanauskų kaime ir toliau dirbo Juozo tėvų žemę. Žemės turėjo 51 ha. Kaip ir dauguma to meto pasiturinčių žmonių, jie sėjo javus, linus, augino gyvulius. Šeimoje augo aštuoni vaikai: Julius (gim. 1924), Vytautas (gim. 1926), Petras (gim. 1928), dvynės Zofija ir Vanda (gim. 1929), Steponas (gim. 1930) ir dvynės Genovaitė ir Vladislava (gim. 1932). Šiuo metu iš gausios šeimos liko tik trys: Vladislava, Genovaitė ir Steponas.

Žemės buvo nemažai, reikėjo daug darbo rankų. Todėl vaikai nuo pat mažens buvo pratinami prie darbo. Jie ganė karves, arklius. Kadangi sūnūs buvo vyresni, tai ganė po vieną, seserims tėvai leido ganyti kartu. Dažniausiai ganydavo pakrūmėse. Ganant kibdavo dagiliai, skilinėjo ir skaudėjo kulnai. Vėliau iš pakulinių siūlų pradėjo mezgti šlepetes. Tačiau dirbant šlepetės greit suplyšdavo ir vėl reikėdavo naujų.

Juozas turėjo arklinę pjaunamąją mašiną. Vienas sūnus vadelioldavo arklius, o kiti vaikai eidavo paskui mašiną. Jie atmesdavo pėdus, juos surišdavo ir sustatydavo į gubas. Javus suveždavo į klojimą ir sukraudavo į šalines (prėslus). Vėliau atvažiuodavo kuliamoji mašina ir javus iškuldavo. Prie kuliamosios reikėjo 21 žmogaus, todėl žmonės eidavo vieni pas kitus į talką. Kadangi šeima turėjo daug karvių, arklių, reikėjo daug prišienauti. Šieną veždavo vežimais aukštomis gardimis (koromis). Sukraudavo juos gana aukštus. Važiuodavo ne lygiu keliu, o laukais, todėl vežimai parvoirdavo ir vėl reikdavo krauti iš naujo. Rugius vyrų kirsdavo dalgiais. Darbas buvo sunkus. Mergaitės atnešdavo ąsotyje jiems atsigeriti. Į vandenį įberdavo cukraus, primerkdavo duonos, kad būtų skanesnis gėrimas.

Levonų šeima. Iš kairės: tėvas Vladas, Janina, motina Anelė ir Genovaitė. Apie 1958 m.

Juozas Neniškis buvo labai geras žmogus. Prasidėjus karui iš Rokiškio jis parsivežė į namus našlę Majauskienę su trimis mažais vaikais. Ji bijojo būti viena. Broliai padarėje iškasė du apkasus. Vieną sesėms, Majauskienės šeimai ir tėvams, kitą sau. Pas juos ateidavo jaunimas iš aplinkinių kaimų. Broliai slapstėsi, nes buvo jauni ir bijojo, kad nepaimtų į armiją. Vieną kartą vokiečiai surado tėvų apkasą ir liepė išlįsti. Visi ten buvę labai išsigando. Vienas vokietis įkišo šautuvą ir jau norėjo šaudyti. Tada Majauskienė iškišo pro angą savo dvejų metų dukrytę. Ji tikėjosi, jog, pamatę mažą vaiką, vokiečiai paliks juos ramybėje. Tačiau artėjo fronto linija ir vokiečiai patys ieškojo sau apkasų. Jie išvarė visus žmones iš apkasos ir liepė eiti tolyn. Kadangi Majauskienės visi trys vaikai buvo mažiukai, ji slapta grįžo atgal. Visi kiti iškeliavo tolyn. Eidami pateko į fronto liniją. Ap-linkui tik švilpia kulkos, šliaužia kareiviai. Pamatę griovelį, visi puolė į jį ir sugulė. Gulėjo nei gyvi, nei mirę, negalėdami pakelti galvų. Kai nustojo šaudyti, visi pagriovyje buvę medeliai buvo likę be lapų. Visi nuskubėjo pas kaimyną Praną Zizą ir pasislėpė namo rūsyje. Atskrido pulkas lėktuvų ir pradėjo bombarduoti. Visi greitai pasislėpė kito kaimyno – Stepono Zizo apkasuose. Žemė aplinkui dreba, apkasos lubos šokinėja. Kur tik nukrenta bomba, atsiranda duobė. Išsigandę žmonės klykia, rėkia, kiti poterius kalba. Iš baimės jie paliko apkasus ir nebežinojo, kur bėgti. Nubėgo į Liepāvos Rapo mišką netoli Žiobiškio. Ten jau slėpėsi daug šeimų. Atvežė sužeistą kaimyną Dugną. Dieną žmonės būdavo miške ar klojime, naktį – apkase. Sužeistąjį palikdavo klojime ratuose. Kai šaudymas truputį aprimo, Juozas parėjo namo. Prikrovė pilną vežimą miltų, kitų maisto produktų ir atvežė į mišką. Pas Rapą namuose visi kepdavo duoną.

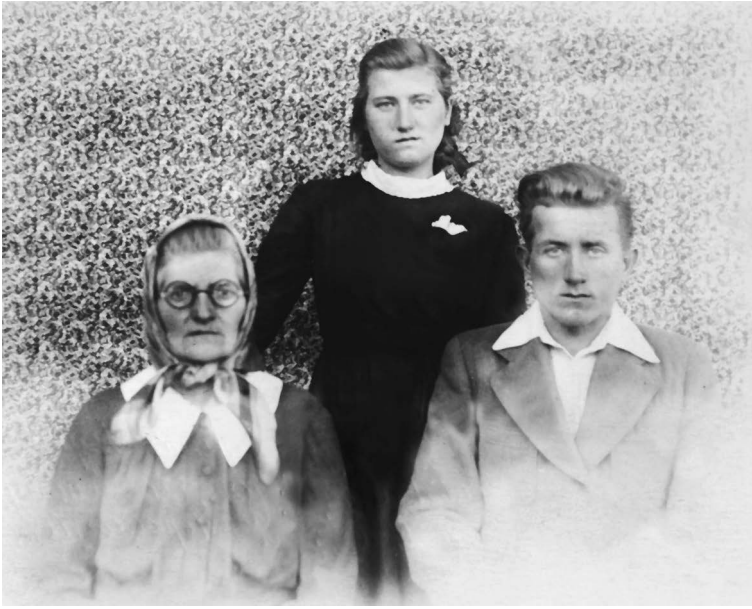

Petras Neniškis

Mūšių metu Ramanauskų kaime nesudegė nė vienas namas. Žmonės neberado tik gyvulių. Neniškiams iš didelio pulko gyvulių taip pat liko tik viena sužeista kumelytė ir dvi karvės. Sunku buvo viską pradėti iš naujo. Tačiau kaimo žmonės buvo labai darbštūs. Jie dirbo žemę ir pamažu vėl prasigyveno.

Vytautas įsidarbino Rokiškio žemės ūkio mašinų gamykloje „Plūgas“, Julius su Petru ėjo į Rokiškio gimnaziją. Genovaitė, Vladislava ir Steponas liko namie ir ėjo į Martiniškėnų pradinę mokyklą.

Neilgai teko pasidžiaugti ramiu gyvenimu Neniškių šeimai. 1949 m. kovo 27 d. šeima buvo „išbuožinta“ ir ištremta į Sibirą. Tuo metu namuose buvo tik trise: mama, Stepas ir Genovaitė. Prieš tai, 1949 m. kovo 23 d., mirė Juozas Neniškis. Laidotuovės buvo šeštadienį, o sekmadienį Julius, Vytautas ir Vlada vėl išsiruošė į bažnyčią. (Sesutės Zofija ir Vanda mirė mažos.) Kiti liko namuose, nes po laidotuvių buvo daug darbo. Tuo metu buvo labai populiarus naminis alus. Jį darydavo ne tik įvairioms progoms, bet ir šiaip atsigerti. Laidotuovėms Neniškiai irgi buvo padarę naminio alaus, o iš kaimyno Antano Giriūno buvo pasiskolinę statinę. Po laidotuvių Petras nešė grąžinti statinę ir pamatė, kad tremia Dugno ir Vaitoškos šeimas. Dugnas jo paprašė, kad padėtų papjauti avį. Petras padėjo, o po to išskubėjo perspėti visus, kurie buvo išėję į bažnyčią, kad nebegrižtų namo, jei nenori būti ištremti. Bėgant į miškelį jis buvo apšaudytas, todėl būdami Sibire saviškiai nežinojo, gyvas jis ar ne. Broliai patys negrižo namo, neleido grįžti ir Vladislavai. Pasislėpę krūmuose jie

Neniškių šeima
tremtyje. Iš kairės:
motina Zofija,
Genovaitė ir Steponas.
1951 m. Antroje
nuotraukos pusėje
užrašyta: „Ir mus
ištremtuosius globok,
Viešpatie,/ ir čia žudo
vargas Tėvynės
vaikus./ Plačiai
išblaškytiems po
svetimą šalį,/ sunku
prisiminti praeities
laikus“

Lietuvoje likę Juozo
Neniškio vaikai.
Iš kairės: Petras,
Vlada ir Vytautas.
1953 m.

matė, kaip išvežė motiną, Steponą ir Genutę. Kelias buvo labai prastas, arkliai vos tempė vežimus. Tremtinius vežė į Panemunėlio geležinkelio stotį. Vaikai žiūrėjo, kaip išveža jų artimuosius, verkė ir nežinojo, ką daryti.

Tremiamiesiems liepė susiruošti per 45 minutes. Po to išstūmė duris ir nebeleido nieko pasiimti. Susiruošti padėjo tik kaimynas Povilas Neniškis. Trėmime dalyvavo ne tik skrebai, bet ir rusų kareivėliai. Šie buvo geresni. Paėmė puodą, kibirą, kelis šaukštus ir sakė: „Reiks ir ten gyventi.“ Liepė pasiimti duonos, miltų, bet po laidotuvių šeima nieko neturėjo. Stepas paėmė kelis maišus grūdų, kuriuos vežtis buvo draudžiama. Pasiėmė ir dvi pagalves, vieną antklodę. Lietuviai skrebai buvo žiaurūs. Jie viską spardė ir vis kartojo: „Važiuosit pas baltas meškas.“

Panemunėlio geležinkelio stotyje išlaikė per naktį. Visų daiktus sukrovė į vieną stirtą. Paeiliui kviesdavo jaunimą budėti, kad niekas neišvogtų daiktų. Genutei tuo metu buvo šešiolika metų. Ji irgi buvo pakviesta budėti. Sargyboje buvo jaunas vaikinys rusas. Merginai jis liepė bėgti, sakė, kad nešaus. Genutė suabejojo, kaip pasielgti. Tačiau mama prašė: „Nepa-

lik, mane ten palaidosi.“ Kitą rytą visus sukrovė į sunkovežimius ir išvežė į Rokiškio stotį, kur laukė gyvulinių vagonų ešelonas. Vežė užkaltais vagonais. Visus gamtinius reikalus žmonės atlikdavo čia pat vagonė. Tik Rusijos gilumoje pravėrė angą, per kurią buvo galima išmesti viską. Vežė visą mėnesį. Sustojus išleisdavo vorele atlikti gamtinių reikalų. Iš vagono paimdavo porą jaunuolių, kurie prižiūrėti sargybos atnešdavo šilto ir šalto vandens. Vienintelį kartą trumpam išleido prie ežero. Visi puolė praustis. Vagonė buvo apie keturiasdešimt žmonių.

Daugybė maišų buvo sukrauta beveik iki pat viršaus. Žmonės sukišo palubėje. Buvo tvanku ir slogu. Grindyse pasidarė skylė, kur visi šlapinosi.

Iš traukinio išlaipino Sibire, Kamenskios stotyje. Buvo šv. Velykų rytas. Moterys giedojo: „Linksma diena mums nušvito“, vyrai barėsi. Stotyje leido susikurti laužą. Mama virė sriubą iš likusių po laidotuvių kauliukų. Iš čia laivu „Angara“ gabeno toliau. Atsidūrė netoli Mongolijos sienos. Po paros juos „nupirko“ buriatai mongolai. Neniškių šeima pateko į Irkutsko sritį, Osos rajoną, „Stalino“ kolūkį. Vietiniai gyventojai – maži žmonės, siauraakiai, priplotomis nosimis. Visi dėvėjo šimtasiūles. Nebuvo jokios kultūros. Gyveno jie sunkiai. Lietuviai bijojo jų, o jie – lietuvių. Sakė: „Atvežė banditus.“ Kolūkyje šeima išgyveno septynerius metus. Dirbo be jokio atlyginimo. Stepas dirbo miške traktorininku, Genutė – prie įvairiausių darbų. Tremtiniam prižiūrėti buvo paskirtas komendantas. Iš pradžių jis kas savaitę tikrindavo tremtinius, vėliau – kas mėnesį. Galų gale supratus, kad šie žmonės nėra

Tremtyje. Iš kairės: Steponas Neniškis ir biržietis Algis Variakojis

Lietuviai buriatų dainų šventėje (sur-karban)

Lietuvaitės tremtyje.
Iš kairės: Ksavera
Šimanauskaitė, Palmyra
Mironaitė, Apolinara
Znaidukaitė ir
Genovaitė Neniškytė.
1956 m.

jau tokie blogi, kaip apie juos buvo sakyta, komendantas pradėjo jais pasitikėti ir visai nebetikrindavo. Visko buvo. Iš pradžių teko kęsti badą. Vėliau brolis Stepas gavo darbą, už kurį gaudavo po kelis šimtus gramų grūdų kas dieną. Žiemos buvo labai šaltos, iki šešiasdešimties laipsnių šalčio, o vasaros trumpos, bet gražios. Lietaus nebūdavo. Lydavo tik vieną kartą pavasarį. Vasarą kalnuose augdavo daug žemuogių, todėl visi stengdavosi pabėgti nuo brigadininko į kalnus. Gyveno kalnų papėdėje. Už 25 km jau buvo gūdi taiga.

Žiemos metu vaikams leisdavo lankyti mokyklą, kuri buvo už penkiolikos kilometrų. Auštant jie išeidavo ir grįždavo temstant. Pamokas ruošdavo prie „gazelio“, elektros nebuvo.

Genutė pasakoja, kad prisiziūrėjo įvairių buriatų papročių. Mažų vaikų jie nelaidodavo, o sudėję į dėžę pakisdavo kalnuose po krūmais „bajariašnikais“. Suaugusiesiems kapinių taip pat nebuvo. Juos laidojo kur pakliuvo. Šamanai atlikdavo apeigas. Kolūkyje gyveno trys šeimos totorių. Vėliau atvežė ir ukrainiečių. Labai patiko ukrainiečiai. Tai labai linksmi ir draugiški žmonės.

1952 m. Genutė baigė Osos vidurinę mokyklą, tačiau dar ilgai dirbo kolūkyje. Teko dirbti įvairius darbus. Dirbo prie traktoriaus prikabinėtoja, lauko darbuose, prižiūrėjo gyvulius. Įstrigo tai, kad mėšlą tekdavo vežti jaučiu. Komendantas Zonovas buvo labai piktas ir griežtas žmogus. Už menkiausių nusižengimų bausdavo. Genutė prisimena, kaip vieną kartą, kai komendantas atvažiavo patikrinti, buvo prastai išplautos grindys. Jis sušuko „blogai“ ir paėmė brolių į kalėjimą dviem savaitėms. Susirgus Zonovui, jį pavadavo jaunas vaikinys rusas. Jis leido Genutei vidury žiemos išvažiuoti į Irkutską. Išvažiavo ji kaip stovi. Negalėjo pasiimti jokių daiktų. Nuvežė ją vairuotojas to kombinato, kuriame ji vėliau dirbo buhalterė. Genutė pavėluotai įstojo į Maskvos instituto filialą Irkutske. Įgijo kvalifikuotos buhalterės specialybę. Dieną mokėsi, naktimis dirbo, kūreno krosnį. Mokslas buvo mokamas, tačiau Genutė nuo mokesčių atleido. Už tai ji turėjo atidirbti baigus mokslus. Grįžus iš Irkutsko, šeima persikėlė į Osos rajoną. Genutė dirbo Osos maisto pramonės kombinate bu-

Genovaitė Neniškytė (pirmoji iš kairės) su bendrabučio kambario mergaitėmis rusaitėmis. Irkutskas. 1953 m.

halterė, o Stepas – Osos MSMV. Už gerą darbą Stepas gavo medalį „Za podnietije celiny“*. Nuo to laiko šeima pradėjo gerai gyventi. Turėjo sočiai pavalgyti, komendantas jų nebepriziūrėjo. Netgi leido važinėti po SSRS, išskyrus Lietuvą.

1959 m., užsidirbusi pakankamai pinigų kelionei ir aprangai, šeima išvyko į Lietuvą. Atvyko į Kupiškį, vėliau į Pandėlį pas brolius. Lietuviai grįžusiuosius priėmė nesvetingai. Nebuvo galima gauti darbo, neregistravo, nebuvo kur gyventi. Genutė ir Stepas jau norėjo grįžti atgal, tačiau brolis Petras stengėsi juos sulaikyti ir jiems padėti. Petras susitarė su savo draugu, statybos viršininku Stasiu Buika, kad šis Genutę priimtų dirbti buhalterė. Prisiregistravo jie per apgaulę. Kadangi Genutė dirbo buhalterė, dažnai reikėdavo Pandėlio vykdomojo komiteto pirmininko Griškos parašo. Vieną kartą drauge su raštais, skirtais bankui, ji pakišo priregistravimo blankus. Pirmininkas greit suprato, kas nutiko, bet jau buvo per vėlu. Čia dirbdama Genutė įdarbino daug lietuvių, grįžusių iš Sibiro. Tačiau jie negalėjo prisiregistruoti ir išvyko į Rygą.

Dirbdama Pandėlyje, Genutė susipažino su inžinieriumi J. Vilku ir greit už jo ištekėjo. Panaikinus Pandėlio rajoną, šeima išvyko gyventi į Kupiškį. 1961 m. gimė duktė Rūta. Ji baigė bibliotekininkystę ir šiuo metu dirba Panevėžyje „Saulėtekio“ vidurinėje mokykloje bibliotekininke. Genutė dirbo įvairiose įstaigose vyriausiąja buhalterė: Panevėžio energetikos įmonėje, prekyboje, ekskursijų biure. Dabar jau vienuolika metų dirba Panevėžio dramos teatre. Čia jai teko susipažinti ir bendrauti su įvairiais aktoriais, vyriausiuoju režisieriumi J. Miltiniu. Šiuo metu Genutė našlė. Vyras mirė 1983 metais. Padėjo dukrai užauginti du vaikaičius: Dobilą ir Ažuolą. Jie abu dar lanko „Saulėtekio“ vidurinę mokyklą. „Gražiau-
* „Už plėšinių įsisavinimą“.

sius savo gyvenimo metus praleidau tarp buriatų – mongolų aziatų“, – sako Genutė.

Grįžęs iš Sibiro Steponas prisiglaudė pas brolių Petrą ir visą laiką gyveno šališkai. Brolis padėjo susirasti darbą. Ilgą laiką Steponas dirbo „Pušyno“, vėliau „Lėvens krantų“ kolūkiuose statybininku. Darbo niekada nebijojo, nes buvo užgrūdintas Sibiro platybėse. Šiuo metu abu su žmona Alyte pensininkai. Gyvena ten pat, Pandėlyje, tik gera sveikata jau negali pasigirti. Šeimoje užaugo keturi vaikai: Rimantas (gim. 1961), Zita (gim. 1964), Audronė (gim. 1965) ir Saulius (gim. 1972).

Dukra Audronė pasirinko statybininkės profesiją ir tapo profesionalia dažytoja. Gyvena ir dirba Panevėžyje. Užaugino sūnų Aurimą, kuris gyvena kartu su mama, dirba ir mokosi.

Kiti trys vaikai gyvena Rokiškyje. Sūnus Rimantas dirba statybos bendrovėje „Baras“ autokrano vairuotoju. Su žmona Genovaitė išaugino dukrą Rasą, kuri šiuo metu gyvena Vokietijoje. Sūnūs Vytautas ir Audrius Ispanijoje.

Dukra Zita dirba Rokiškio autobusų parke. Su vyru Vladimiru Zenkovu išaugino dukrą Astą. Šiuo metu ji mokosi Vilniaus pedagoginiame universitete.

Sūnus Saulius dirba AB „Panevėžio keliai“. Augina dvi dukras: Gintarę ir Ramintą. Gintarė lanko sambos treniruotes. Dalyvavo jaunimo sambos intynių pasaulio čempionate Serbijoje svorio kategorijoje iki 70 kilogramų. Gintarė tikėjosi laimėti trečią vietą, tačiau lemiamoje kovoje įveikti varžovę iš Serbijos pritrūko jėgų ir patirties. Pirmą kartą tokio rango varžybose iškovojo penktą vietą, ji buvo patenkinta. Nors medalio laimėti nepavyko, tačiau mergaitei dar viskas ateityje.

Ne lengvesnis gyvenimas buvo ir likusiems Lietuvoje. Vladą broliai išsiuntė pas tėvo seserį Jurgelionienę, o patys nuėjo savais keliais. Gyvenimo sąlygos Vladai buvo sunkios. Ji gyveno tik vieno kambario kampelyje. Brolis Petras tuo metu mokėsi Rokiškio gimnazijos aštuntoje klasėje. Nuomojo kambarėlį. Jo šeimnininkė priėmė ir Vladą. Surado jai darbą. Reikėjo saugoti netoli gyvenusio Kairiūkščio vaiką. Gaudavo po aštuoniasdešimt rublių. Vlada visai neturėjo kuo apsirengti. Visi drabužiai buvo nuplyšę. Tačiau šeimnininkė buvo labai gera. Ji mokėjo į priekį. Padėjo nusipirkti medžiagos paltui ir jį pasiuvo. Taip pat padėjo įsigyti ir kitokių drabužių. Vėliau dvejus metus gyveno pas pusseserę ir ganė arklius.

Petras visą laiką gyveno Pandėlio miestelyje. Čia jis sutiko savo būsimą žmoną Oną ir sukūrė šeimą. Žmona dirbo buhalterė. Pats Petras ilgą laiką dirbo Pandėlio kelių eksploatavimo ruože, ėjo įvairias pareigas. 1985 m. buvo paskirtas Pandėlio kelių ruožo viršininku.

Genovaitė ir Steponas Neniškiai tremtyje.

Antroje nuotraukos pusėje užrašyta: „Vytautai, prisiminkite brolių ir sesutę, esančius toli. – Jums Stepas ir Genė Neniškiai.“ 1955 m.

1990 m. po sunkios ligos mirė. Šeimoje užaugo keturi vaikai: Remigijus (gim. 1956), Vitalija (gim. 1957), Algimantas (gim. 1961) ir Gita (gim. 1962).

Sūnus Remigijus dirbo tolimųjų reisų vairuotoju, tačiau viena išvyka buvo lemtinga. Užkliuvo lipdamas laipteliais, smarkiai susižeidė ir 2006 m. mirė Vokietijoje. Palaikus šeima parsivežė ir palaidojo Lietuvoje. Jo sūnus Mantas gyvena Anykščiuose su mama, dukra Justina studijuoja mediciną.

Dukra Vitalija gyvena Panevėžio rajone, Naujāmiesčio miestelyje, dirba vaikų darželyje. Su vyru Vytautu išaugino tris vaikus: sūnų Vaidą, kuris, sukūręs savo šeimą, gyvena tame pačiame miestelyje, dukras Vaidą ir Vilmą, šiuo metu gyvenančias Kaune.

Sūnus Algimantas gyvena ir dirba Rokiškyje, statybos bendrovėje. Jo sūnus Andrius jau studentas, dukra Simona – moksleivė.

Dukra Gita gyvena ir dirba Anykščiuose, užaugino du sūnus – Mindaugą ir Vaidą. Kai mama, Genutė ir Steponas grįžo iš tremties, visi trys broliai jau buvo sukūrę šeimas, tik Vlada dar nebuvo ištekėjusi. Tuo metu į Pandėlį dar važiuodavo traukinys. Vlada nubėgo į stotį sutikti saviškių. Nežinojo, pažins juos ar ne. Tačiau pažino. Kiek džiaugsmo ašarų buvo išlieta. Šito apsaukti žodžiais neįmanoma. Genutė ir Steponas apsigyveno pas Vladą. Mama išėjo į Šėpetą pas Julijų.

Julius, baigęs gimnaziją ir norėdamas išvengti kariuomenės, pradėjo dirbti Mažėlių, vėliau Kėležerių pradinėse mokyklose mokytoju. Kai saviškius ištrėmė, jis nebeturėjo kur prisiglausti. 1949 metais vedė toje pačioje mokykloje dirbančią mokytoją Valeriją. Tačiau Juliaus saugumiečiai nepaliko ramybės – suėmė ir uždarė į kalėjimą. Žmona, sužinojusi apie tai, nuėjo išsiaiškinti, kas nutiko. Tačiau jai buvo pasakyta, kad čia tokio nėra. Palaikę keletą dienų, Julijų paleido. Nenorėdamas, kad būtų persekiojamas, Julius su šeima išvyko į Panevėžį ir įsidarbino Ryšių skyriuje. Tačiau padirbėti neteko. 1950 metais buvo paimtas į sovietinę armiją ir joje tarnavo ketverius metus. Grįžęs iš armijos, įsidarbino Kupiškio rajone esančiame Šėpetos durpyne tiekimo skyriaus viršininku. Kai mažajai Ramunei buvo vos keleri metukai, šeima iširo. Julius vėl išvyko gyventi ir dirbti į Panevėžį, sukūrė naują šeimą. Mirė 2006 metais.

Julius užaugino tris vaikus: Juozą (gim. 1950), Arvydą (gim. 1958) ir Ramunę (gim. 1964). Juozas gyvena ir dirba Šiauliuose. Jo dukros Margarita ir Kristina jau suaugusios, sukūrusios savo šeimas. Arvydas baigė Kauno politechnikos institutą, gyvena ir dirba Panevėžyje. Užaugino sūnų Dainių. Ramunė baigė Šiaulių pedagoginį institutą. Gyvena ir dirba Šiauliuose. Dukros Gintarė ir Raminta dar mokinukės.

Vytautas gyveno Jūdūpės apylinkėje, Sodėlių kaime. 1957 m. sukūrė šeimą su šio kaimo mergaite Valerija, t. y. atėjo užkuriomis. Dirbo ryšininku Panevėžio linijų techninių ryšių mazge, vėliau vilnionių audinių fabrike „Nemunas“ elektromonteriu, gyveno ūkiškai. Žmona Valerija dirbo buhalterė. Kai gyvenimas jau klojosi gerai, netikėtai 1974 m. žuvo autoavarijoje, palikęs vaikus dar nepilnamečius.

Steponas Neniškis (dešinėje) pakeliui iš Sibiro į tėvynę. 1959 m.

Dukra Danutė (gim. 1958) baigė Kauno politechnikos institutą. Gyvena Rokiškio rajone Kavoliškio gyvenvietėje. Dirba valstybinėje tarnyboje, Rokiškio „Sodroje“. Užaugino du vaikus: sūnų Evaldą ir dukrą Vytautę. Abu vaikai šiuo metu yra studentai.

Danutė prisimena, kad apie senelę Zofiją pirmą kartą sužinojo, būdama penkerių metų, kai ši atvyko pas juos gyventi. Kol tėvai dirbo, ji prižiūrėjo juos abu su broliu. Pamažu Danutė daug ką sužinojo apie savo senelę. Kiek daug nuoskaudų paliko jai gyvenimas, kiek teko patirti per tuos tremties metus, nežinant, kaip sekasi Lietuvoje likusiems kitiems jos vaikams. Tik gaila, kad tada viską ji pasakojo puse lūpų, bijodama, kad tik kas nors nesužinotų jos praeities, ir vis pridurdama, kad niekam nepasakotume. Danutė sužinojo visą tremties istoriją. Dar daug ką sužinojo vėliau, kai atvažiuodavo kiti vaikai ir kalbos nukrypdavo į praeitį. Jų šeimoje senelė gyveno iki pat tėvelio netekties ir dar metus po to.

Nors šeima ilgą laiką buvo išblaškyta, tačiau visada artimai bendravo. Broliai ir seserys padėjo vieni kitiems, kiek tik galėjo.

Sūnus Antanas (gim. 1961) baigė Panevėžio politechnikumą, įgijo statybininko specialybę. Šiuo metu gyvena ir dirba Rokiškyje. Augina dvi dukras. Vyresnioji Raminta jau studentė, mažoji Renata dar mokosi mokykloje.

Vlada ištekėjo praėjus metams po tėvų grįžimo. Jos vyras Pranciškus Kreiza, kilęs iš Prūsėlių kaimo, gyveno pas brolių ir drauge su juo dirbo statybose. Jauna šeima apsigyveno Pandėlyjė. Vlados vyras visą gyvenimą dirbo Kavoliškio MSMV. 1970 m. pasistatė namą Kavoliškyje ir ten apsigyveno. Pranas buvo labai darbštus ir nagingas vyras. Jis pats savo rankomis pasistatė namą. Vlada įsidarbino Kavoliškio vaikų darželyje-lopšelyje. Dirbo auklyte. Vėliau dirbo katilinėje laborante. Užaugino tris vaikus: Vincą (gim. 1967), Ritą (gim. 1970) ir Joną (gim. 1972). Visi jie gyvena šalia mamos Kavoliškyje. Šiuo metu Vlada pensininkė. Jos vyras Pranciškus mirė 2001 m.

Vincas, baigęs Panevėžio melioracijos technikumą, kelerius metus dirbo MSMV mechaniku. Šiuo metu dirba automobilių remonto įmonėje mechaniku. Augina dukrą Orintą.

Rita baigė prekybos mokyklą. Dirba siuvimo įmonėje „Lelija“ siuvėja. Augina du vaikus: dukrą Dovilę ir sūnų Gytį. Abu vaikai mokosi Kavoliškio pagrindinėje mokykloje.

Jonas baigė Konstantinavo profesinę technikos mokyklą. Įgijo šaltkalvio remontininko specialybę. Dirbo Rokiškio žemės ūkio mašinų gamykloje. Šiuo metu dirba Rokiškio medžio apdirbimo įmonėje staklininku.

Povilo Neniškio šeima

Pasakoja Algis Neniškis

Ramanauskų kaime, kurio dabar jau nebėra, gyveno devynios šeimos: Vaitošku, Giriūnu, Dugnu, Mažeikių, Povilo ir Juozo Neniškių, Viduolių ir dar dvi šeimos, kurios anksti iš mūsų kaimo išvyko. Visos šios šeimos gyveno Juozo Neniškio žemės ribose. Jokios nuomos už žemę Juozui Neniškiui niekas nemokėjo.

Mano tėvas Povilas Neniškis gimė 1902 m., o mama Adelė Neniškienė (Čėčytė) 1898 m. Juřkupiuose. Savo senelių neprisimenu, nes man gimus (1936) jie jau buvo mirę.

Vaikystė prabėgo karo ir pokario metais. Nors vaikystė nebuvo lengva, tačiau ją pamenu kaip labai gražią. Septynerių aštuonerių metų pypliai, nuo šalčio sproginėjant tvoroms, be jokių kelių per pusnynus eidavome du tris kilometrus į mokyklą. Su meile ir didele pagarba prisimenu nuostabią pirmąją savo mokytoją Birutę Klišonytę. Prisimenu už gerą mokymąsi

mokytojos padovanotą knygą „Vieną kartą“, kurią skaičiau ir skaičiau daugybę kartų.

O vaikų žaidimai! Kaime buvo tik vienas dviratis. Koks didelis būdavo džiaugsmas, kai mes, vaikai, galėdavom jį nors pastumti, nes važiuoti nebuvo galima. O kokie šviesūs prisiminimai apie „delikatesus“ – duoną, iškeptą iš miltų ir bulvių ir užteptą koše, išvirta iš cukrinių runkelių. Skanumėlis! Kiaušiniai, lašiniai, sviestas, pienas (tiek prie vokiečių, tiek prie rusų) buvo atiduodami valdžiai kaip pyliavos. Prasidėjus karui mes, vaikai, bėgdavome žiūrėti, kaip pro šalį važiuoja vokiečių motociklininkai. Labai patiko benzino kvapas.

Buvo ir baisesnių dalykų, kai traukdami vokiečiai apsistojo šalia kaimo esančiame miškelyje su savo zenitine artilerija. Visi kaimo gyventojai išsikasė apkasus. Vykstant mūšiams juose ir slėpdavomės. Kai frontas buvo kiek tolėliau, gyvenome ir apkaše, ir nueidavome į trobą. Tėvelis neblogai kalbėjo vokiškai. Pamenu, kaip pas mus lankydavosi vienas vokiečių karininkas, kuris mane labai lepino. Vėliau, kai rusų armija pradėjo vokiečius atakuoti, tas vokiečių karininkas išvykdamas padovanojo man arklį ir dviratį, be to, neleido atimti iš mūsų gyvulių. Priartėjus frontui, rusai apsistojo kito miškelio – Ataugo pusėje. Vyko dideli susišaudymai. Vokiečiai mūsų – Neniškių, Giriūnų, Dugnų – šeimas iš apkasų išvarė į Vaitoškų apkasą, kuris buvo sausakimšas. Bombos sproginėjo aplinkui, apkasos lubos kilo į viršų.

Užėjus rusams, tėvams prasidėjo nauji vargai – pyliavos, kolektyvizacija. Mūsų kaime buvo šiek tiek ramiau – valdžios („žaliukai“ ir raudonieji) dieną ir naktį keisdavosi retai. Pamenu tik vieną kartą, kai apsilankė „žaliukai“ (partizanai). Vėliau buvo įkurtas tarybinis ūkis. Pradėjome „statyti“ komunizmą. Teko ir man, trylikamečiam vaikinukui, paplušėti tarybiniame ūkyje. Man buvo paskirti du arkliai ir vežimas, todėl teko dirbti visus darbus. Mes, kaimo berniokėliai, stengdavomės neatsilikti nuo suaugusiųjų, ypač kai mus pagirdavo, kad esam „stiprūs vyrai“. Tiesa, mes, jaunikliai, – Edmundas ir Povilas Viduoliai, Stepas Neniškis, Petras Giriūnas, Algis Neniškis, vasarą ūkyje nudirbdavome daug darbų – vagojome runkelius, bulves, grėbėme šieną. „Nuvarydavome“ po dvi arklių pamainas.

Prasidėjo trėmimai. Į Sibirą buvo išvežtos Vaitoškų, Dugnų, Juozo Neniškio šeimos. Už ką buvo išvežti į Sibirą mūsų kaimynai, aš nežinau. Mūsų šeima liko, nes turėjome tik 17 ha prastos žemės.

Vaikystė baigėsi. Tėvai dirbo tarybiniame ūkyje. Aš mokiausi Rokiškio 1-ojoje vidurinėje mokykloje. Mėgau sportą. „Nemuno“ stalo teniso pirmenybėse buvau penktas, slidinėjimo estafetėje buvome treči, Lietuvos mažojo maratono bėgime Palanga–Klaipėda buvau

Povilas ir Adelė Neniškiai. Apie 1954 m.

Penkiolikmetis sūnus Algis Neniškis. 1951 m.

šeštas. 1955 metais baigiau vidurinę mokyklą ir įstojau mokytis į Kauno kūno kultūros institutą (KKI), tačiau jo nebaigiau. Man tuomet atrodė, jog tapti čempionu nepavyks, nes teko treniruotis kartu su Lietuvos ir SSRS čempionu ir rekordininku Jonu Pipyne.

Tėvai labai norėjo mane matyti gydytoju ir aš jų norą iš dalies patenkinau – baigiau Kauno medicinos mokyklą. Norėjau baigęs medicinos mokyklą stoti į Kauno medicinos institutą, tačiau ir dabar negaliu sau atsakyti, kodėl to nepadariau.

1956 metais po apendicito operacijos staiga mirė mano mamytė. Likome dviese su tėveliu. Tėvelis vienuolika metų gyveno vienas. Po to vedė antrą kartą. 1974 metais susirgo kraujo vėžiu ir 1975 metais savo noru pasitraukė iš gyvenimo.

Baigęs medicinos mokyklą, 1957 m. aš išvykau dirbti į Marijampolę (tuo metu – Kapsuką). Buvau paskirtas dirbti cukraus fabriko medicinos punkto vedėju. Dirbau Greitosios pagalbos skyriuje medicinos felčeriu, teismo medicinos ekspertu. 1962 metais pradėjau dirbti Kapsuko pataisos darbų kolonijoje; ten dirbau iki 1994 metų.

1965–1968 metais dirbau žvejybos laive gydytoju. Pamenu 1965 metus. Pirmas reisas žvejybos laivu į Šiaurės Atlantą. Pirmas įgulos tikslas buvo mūsų žvejybos laivą parodyti islandams. Mūsų laivas buvo 70 m ilgio. Laivo įgula – 97 žmonės. Mus, sovietinius piliečius, iš uosto išlydėjo pasieniečiai su šunimis ir buvo labai keista, kad, kai priplaukėme tuomet jau NATO karių turinčią šalį – Islandiją, nepamatėme nei pasieniečių, nei šunų. Tuo metu Islandijos kariuomenėje buvo 250 policininkų. Teko artimai pabendrauti su NATO kariais. Galėjome vaikščioti kur nori, tik sovietinių žvejų kišenės buvo tuščios. Kai išvykome iš Lietuvos, parduotuvėse nebuvo nei šampano, nei bananų, o ten visko buvo gausybė. Kokios buvo mūsų akys tai pamačius – suprantama. Pabuvę keturias dienas Reikjavike, išplaukėme žvejoti prie Kanados krantų. Pirmi romantiniai įspūdžiai – atšiauri jūra, apie 7–8 baltų bangavimas. Pirma netektis – jūreivis iškrito iš laivo. Beveik parą vyko bevaisė paieška. Pirmi gelbėtojai ir laivo palydovai – delfinai. Taip prasidėjo dvejų metų kelionė jūromis. Iš tų laikų išliko labai daug romantiškų prisiminimų. Visko neįmanoma išpasakoti, tačiau apie keletą nutikimų norisi papasakoti. Mūsų laivas vadinosi DŽTŠ (Didysis žvejybos traleris šaldytuvas). Tai fabrikas, turintis ir direktorių, ir technologus, meistrus ir paprastus darbininkus. Laivo talpa – 550 tonų. Aptikus žuvų telkinį tereikėdavo patraukti tinklą ir per 20–25 minutes į laivo denį ištraukiama apie 25 tonas žuvų. Per parą būdavo užšaldoma iki 45 tonų žuvų, pagaminama apie penkias tonas žuvų miltų.

Mano darbas laive buvo labai atsakingas. Reikėjo būti terapeutu, chirurgu, stomatologu ir ginekologu, nes visų šių specialistų laive nebuvo. Reisas trukdavo iki 175 parų. Aplink vanduo ir vanduo. Tačiau viskas sekėsi gerai. Įdomus reisas buvo į Pietų Amerikos žemyną „apačią“ – Horno kyšulį. Į vieną pusę teko plaukti trisdešimt parų. Mano pareiga buvo kontroliuoti gaminamą maistą, todėl tekdavo ruošiamą maistą ragauti, o paskui dar keturis kartus per parą pavalgyti. Net nepastebėjau, kaip priaugau aštuoniolika kilogramų svorio. Laive pramogos buvo tokios: žaidimas šaškėmis, šachmatais, stalo tenisas, kino filmų žiūrėjimas. Esant ramiai jūrai, rengdavome žvejijimo varžybas. Esame pagavę ir ryklių. Teko du kartus pabuvoti Senegale ir jo sostinėje Dakare.

Teko pajusti ir audros siautėjimą. 1967 metais, grįžtant į Lietuvą, užklupo audra. Buvo išvartyti miškai apie Rietāvą, Palangojė. Ši audra mus užklupo Šiaurės jūroje. Visą parą buvo tamsu, kaukiantis vėjas ir lekiantis vanduo. Laivo priekis pakildavo iki ketvirtos namo aukšto, staiga smigdavo žemyn ir visas panirdavo po vandeniu. Buvo baisu, bet ir įdomu. Audra nurimo, grįžome namo, o prisiminimai iki šiol gyvi.

Po pasiplaukiojimo vėl darbas pataisos namuose iki pat išėjimo į pensiją. Dirbant pataisos namuose man buvo suteiktas karinis majoro laipsnis.

Užauginau du sūnus. Vyresnysis sūnus Edvardas (gim. 1958) gyvena Kaune, dirba siuvimo ir mezgimo mašinų meistru. Augina dukrą Martyną ir du sūnus – Paulių ir Vaidą. Vaikaitė Martyna mokosi Barselonoje ispanų kalbą. Vaikaitis Paulius dirba Anglijoje, o Vaidas dar moksleivis.

Jaunesnysis sūnus Edgaras (gim. 1973) baigė Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakultetą. Architektūros mokslų daktaras, Urbanistikos katedros docentas. Marti Rūsna taip pat architektė.

Žmona Gema dirba valstybės įmonėje prie Marijampolės pataisos namų vyriausiąja buhalterė.

Mylime gamtą, keliones ir žmones. Mėgstame keliauti. Esame daug keliaavę anksčiau po buvusią Sovietų Sąjungą, dabar aplankėme Egiptą, Turkiją, Graikiją, Italiją.

Pasakoja Edgaras Neniškis

Gimiau 1973 metais. Esu gimęs ir augęs priešingame Lietuvos kampe, todėl kelionės į tėtės gimtinę, Ramanauskų kaimą, tapdavo naujos aplinkos, visai kitos erdvės, keisto žodžių tarimo potyriais. Didelis atstumas ir daugiau verbalinis tos aplinkos suvokimas formavo paslaptingo ir romantiško krašto aurą. Visai kitokio pobūdžio erdvės (juk augau mieste) skatino domėtis jomis. Ilgainiui tai tapo svarbiausia mano profesijos dalimi – erdvę suprasti, valdyti ir kurti. O juk viskas prasidėjo nuo griūvančio senelio sodybos šulinio...

Deja, pamenu tik gulintį lovoje senelį, vyšnią po langu, baltą krosnį. Vėliau liko tik tolumoje, nuo kelio matomi, rugių lauko viduryje svyruojantys keli vaismedžiai – melioracijos ir žemės ūkio plėtros rezultatai, palikę tik galimybę lankyti senelius kapinaitėse...

Mokslų metai buvo intensyvūs ir turiningi. Tėveliai labai skatino kuo platesnį lavinimąsi. Tiesa, bandymas mane paversti muzikantu nepavyko: apsimečiau neturiniu klausos. Didžiausią malonumą jausdavau piešdamas arba darydamas netradicinius objektus. Taip nepastebimai baigiau keturmetę Marijampolės (tuometinio Kapsuko) dailės mokyklą, kurioje sutikti mokytojai iš esmės pakeitė mano požiūrį į aplinką.

Vidurinėje mokykloje (mokiausi 6-ojoje vidurinėje) turėjome gerus mokytojus – asmenybes, jie sugebėdavo uždegti ir skatino siekti vis naujų aukštumų. Dalyvaavimas fizikos, biologijos ir mano taip pamėgtos matematikos olimpiadose (netgi buvau sugebėjęs laimėti miesto dvyliktokų matematikos olimpiadą) kiek apsunkino norimos pasirinkti profesijos paieškas – norėjosi visko. Bet noras suprasti erdvę, gero šeimos draugo, dabar garsaus Lietuvos architekto Ginto Vieversio pavyzdys viską sudėliojo į vietas – būsiu architektas.

Į Vilniaus technikos universitetą (vėliau pavadintą Gedimino technikos universitetu) įstojau 1991 metais. Ten įgijau bakalaurą ir magistro laipsnius, o 2002 metais apgyniau daktaro disertaciją (vadovas prof., habil. dr. Jurgis Vanagas). Universitete vėl neakivaizdžiai susidūriau su tėtės kraštiečiu architektu prof. Kazimieru Šešelgiu, kurio teoriniai ir praktiniai darbai buvo svarbi ugdymo priemonė. Teko dalyvauti ir pranešimus skaityti keliose Kama juose surengtose „K. Šešelgio skaitymų“ konferencijose.

Dėstau universitete nuo 1998 metų. Kiekvieną kartą, apsilankydamas Rokiškyje, nu einu į pagrindinę miesto aikštę – tai ne tik gražus, bet ir gana unikalus urbanistinis kūrinys, ne veltui garsiausias Lietuvos urbanistas gimė šiuose kraštuose.

2000 metais svarbiausias mano gyvenimo įvykis – vedžiau. Žmona Rūsna Vainėkytė – taip pat architektė.

Dar studijų metais su dviem draugais pradėjome ir profesinę veiklą. 2002 metais įkurtas mūsų architektūros biuras. Projektuojame įvairiausių objektus: dangoraižius (trys stovi Klaipėdoje), gyvenamuosius namus, daugiabučius, viešbučius, komercinius kompleksus, baldus ir net šviestuvus. 2004 metais Rusijos žurnalas „Salon“ vieną gyvenamąjį namą Vilniuje išrinko į geriausių užsienietišku projektų penketuką. 2006 metais mūsų biuro sukurtas viešbučio „Belvilis“ projektas pripažintas geriausiu rekreacinės architektūros kūriniu Lietuvoje.

Viduolių šeima

Pasakoja Edmundas Viduolis

Vladas Viduolis kilęs iš neturtingos bežemių šeimos, gyvenusios Ramanauskų kaime. Jis turėjo dvi seseris: Liuciją ir Bronislavą. Tuo metu Lietuvoje buvo menkai išsivysčiusi pramonė, nebuvo darbo. Draugai pakalbino seseris vykti į užsienį padirbėti. Taip Liucija ir Bronislava atsidūrė Čikagoje.

Vladas liko namie. Vedė Laūkupėnų kaime gyvenusią Emiliją Pugžlytę. Susilaukė penkių vaikų. 1927 m. gimė dukra Kazimiera, 1928 m. – sūnus Vytautas, 1933 m. – Edmundas, 1938 m. – Povilas ir 1940 m. – Petras. Šeima gyveno labai sunkiai. Vaikai buvo maži, nieko negalėjo padėti. Pats Vladas dirbo batsiuviu, padėjo kaimynams ūkyje, meistravo. Emilija prižiūrėjo vaikus ir taip pat kiek galėjo padėjo kaimynams. Vyresnysis sūnus Vytautas tarnavo pas poną Neniškį Ignaičiuose.

1938 m. šeima iš kaimyno Povilo Neniškio nusipirko dešimt hektarų žemės ir pradėjo ją dirbti. Plotą sudarė šeši hektarai dirbamosios žemės ir keturi hektarai miško. Šeima laikė arklį, dvi karves, telyčią ir dvi avis. Kadangi maža teturėjo žemės, nebuvo kur ganyti gyvulius. Tačiau Vladas buvo labai nagingas meistras. Jis pataisydavo kaimynams visus žemės ūkio padargus, paremontuodavo namus. Dar prieš karą Vladas Ramanauskų kaime pastatė pirmąją pirtį Neniškių šeimai. Čia susirinkdavo praustis viso kaimo gyventojai. Atsidėkodami jie leido Vlado šeimai ganyti gyvulius po visą mišką, buvusį aplink Ramanauskų kaimą. Sūnūs ganė pasikeisdami.

Į mokslus tėvai išleido tik dukrą Kazimierą. Sūnams buvo pasakyta: „Išeisit už kuriom ir pragyvensit.“

Kai vokiečiai užėmė Lietuvą, pradėjo užrašinėti jaunas mergaites vežti į Saksoniją. Buvo toks įstatymas, kad neradus dukters vietoj jos galima paimti tėvą. Motinų neėmė, jei šeimoje buvo mažesnių vaikų. Į sąrašą įtraukė ir Kazimierą. Bijodami, kad neišvežtų dukters, tėvai ją išsiuntė į Moškėnų kaimą pas motinos pusbrolių Pugžlių. Tėvas taip pat turėjo saugotis, kad neišvežtų. Kadangi jis namuose meistraudavo, dirbdavo ūkio darbus, vaikams buvo įsakyta stebėti, ar kas neatvažiuoja, o pamačius kuo skubiau pranešti. Du kartus buvo atvažiuoę policininkai ieškoti Kazimieros. Tėvas suspėdavo pasislėpti rugiuose. Naktimis jis miegodavo kaimyno Neniškio pirties palėpėje.

Prasidėjus mūšiams tėvas susikrovė visą savo turtą į vežimą ir su šeima pasitraukė Žiobiškio link. Manė, gal ten bus ramiau. Tačiau karo baisumai pasiekė ir ten. Tada šeima nuvyko į Čėdasus pas mamos pusbrolių Ušecką. Čia ir prabuvo per visą karą. Išvykdami iš namų jie pasiėmė karves. Prisirišo prie vežimo ir vedėsi ten, kur patys keliavo. Namie

liko tik kiaulės. Mama ir sesuo pareidavo namo jų pašerti. Kartą, grįžusios namo, jos rado kiemą pilną vokiečių kareivių. Sesuo truputį suprato vokiškai. Vokiečiai jai rodė, kad prižiūri kiaules, jas pašeria. Ir iš tiesų lovyje buvo pilnas jovo, maisto atliekų. Vokiečiai kiaulių nepaskerdė. Gyventojai juokavo, kažin kaip ten būtų baigęsi su tomis kiaulėmis, jei vokiečiams nebūtų reikėję paskui labai greit bėgti iš kaimo. Būnant Čedasuosė, aplinkui prasidėjo smarkūs mūšiai. Žmonės sulindo į apkasus ir bijojo iš jų išlįsti. Vieną rytą, kai viskas aprimo, Ušeckas išlindo iš apkaso ir ilgai negrįžo atgal. Visi sunerimo. Išsigando, kad ko nors blogo nebūtų nutikę. Grįžęs jis pranešė, kad kieme jau rusai, Panemunėlyje jau viskas ramu ir galima grįžti namo. Šeima vėl susikrovė savo mantą į vežimus, prisirišo prie vežimo karves ir susiruošė grįžti. Tada vienas rusų karininkas jiems pasakė, kad armijai reikalingi arkliai, tad jei kur nors juos sustabdys, tikrai atims arklį. Tėvas tyčia susižeidė ranką, sukruvino medžiagos gabalą ir aprišo ją arkliui koją. Bevažiuojant namo, miške juos tikrai sustabdė rusų kareiviai ir norėjo pakeisti arklį, bet pamatę, kad arklys sužeistas, paleido.

Grįžusi namo, šeima rado viską taip, kaip paliko. Buvo pati rugiapjūtė. Nebuvo kada galvoti, reikėjo skubėti nuimti javus. Visi greitai kibo į darbą. Dirbti reikėjo ne tik sau. Buvo paskirtos prievolės, kurias reikėjo atiduoti. Tad suktis reikėjo greitai. Tėvas meistravo – statė namus, pirtis, klėtis. Šeima sukosi kaip įmanydama.

Prasidėjo trėmimai. Trėmė aplinkinių kaimų gyventojus. Ramanauskų kaimo gyventojų tremti nežadėjo. Tad jie tik liūdnei akimis palydėdavo pro šalį vežamus kitų kaimų gyventojus. Tuo metu keliai buvo labai prasti. Ratai klimpo iki ašių, arkliai vos patempė vežimus. Vežimuose sėdėjo vargšai tremiamieji. Vieni verkė, kiti ramiai sutiko savo lemtį.

Žmonės slapstėsi. Vos išgirdę apie galimus trėmimus, bėgdavo iš namų. Tačiau Ramanauskų kaimo gyventojai buvo ramūs. Iš patikimų šaltinių jie susižinojo, kad jų kaimo trėmimai nelies. Tačiau nutiko taip, kad tą 1949 metų sekmadienio rytą, prieš šv. Velykas, jų kaime pasirodė nelaukti svečiai. Jie apsupo kaimą, kad gyventojai negalėtų pabėgti. Taip nutiko todėl, kad kituose kaimuose nerado nurodytų ištremti žmonių. O ištremti reikėjo nustatytą skaičių gyventojų. Todėl valdžios vyrai pasitarę nutarė ištremti ir daugiau žemės turinčius Ramanauskų kaimo gyventojus. Kaimynai padėjo vieni kitiems skersti gyvulius. Petras Neniškis, išlindęs per tvarto langelį, nubėgo perspėti grįžtančių iš bažnyčios.

Dešimtininkas (seniūno padėjėjas) paskyrė žmones, kurie turėjo į Panemunėlio geležinkelio stotį nugabenti tremtinius. Vladas Viduolis turėjo vežti Stepono Neniškio šeimą. Kadangi jis tuo metu sirgo, vežti paskyrė sūnų Edmundą. Kaime buvo klaiku, maurojo karvės, bliovė avys. Stribai surašė visus gyvulius, suvarė į tvartus ir paskyrė žmones, kurie turėjo juos prižiūrėti. Neniškių gyvulius šėrė ir melžė Vytautas ir Albinas Viduoliai, Dugnų – Giriūnai. Kadangi tuo metu jau buvo susikūręs Šetekšnų kolūkis, visus gyvulius perdavė ten. Išvežė ne tik gyvulius, bet ir visą kitą turtą.

Kai trėmė Neniškis, liko neišvežti Petras ir Vytautas Neniškiai. Vaikinams nebuvo ko valgyti, kur gyventi. Klėtys užrakintos, raktų nėra. Draugų padedami, jie atkėlė prieklėčio lentas, nusėmė dalį grūdų ir atsinešė pas mus – Viduolius. Taip jie pasirūpino, kad nors duonos turėtų. Petras tuo metu mokėsi Rokiškio gimnazijoje, o Vytautas dirbo Rokiškio MSMV. Savaitgaliais jie atvažiuodavo pas mus, nes daugiau neturėjo kur važiuoti. Kadangi mūsų šeima buvo neturtinga – neištrėmė. Tėvai ir toliau gyveno Ramanauskuosė.

Sesuo Kazimiera, baigusi Rokiškio gimnaziją, mokėsi Panevėžio medicinos seserų mokykloje. Vėliau gyveno ir dirbo Kaišiadorių rajone, Krūonio miestelyje. Jos vyras Jonas Puras

Vlado Viduolio
laidotuvės. Prie karsto
žmona Emilija ir
duktė Kazimiera.
1967 m.

Vlado Viduolio
laidotuvės. Prie karsto
sesuo Marijona

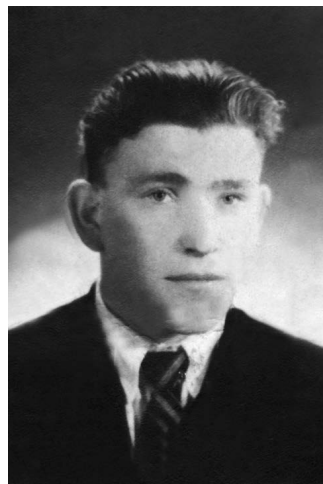
buvo girininkas. Gražioje vietoje Kruonio centre jie pasistatė namą, tačiau neilgai gyveno naujame name. Toje vietoje rajono valdžia sumanė pastatyti parduotuvę ir restoraną. Nors ir kaip šeima prašė, namą teko nugriauti. Jiems paskyrė buvusį žydų šeimos namą. Visą gyvenimą Kazimiera dirbo sesele ligoninėje, poliklinikoje, stomatologijos kabinete. Dukra Laimutė pasekė mamos pėdomis ir pasirinko medicinos mokslus. Ji baigė Kauno medicinos institutą. Gyvena ir dirba Vilniuje šeimos gydytoja.

Vytautas baigė septynias klases Martiniškėnų mokykloje. Atitarnavęs kariuomenėje, pradėjo dirbti Panemunėlio geležinkelio stotyje iešmininku. 1953 m. vieną vakarą ėjo geležinkelio bėgiais namo. Lijo lietus. Vytautas neišgirdo atvažiuojančio traukinio ir pakliuvo po ratais. Tuo metu jam buvo vos 25 metai. Visas kaimo jaunimas dalyvavo laidotuvėse. Karstą vežė arkliais, apdengtais marškomis su užsiūtais juodais kryžiais. Karstą lydėjo keturi raiteliai ir dviratininkai su per pečius permestais apvaliais vainikais su kaspinais. Šiuos vainikus nupynė kaimo jaunimas.

Aš, Edmundas, Martiniškėnų mokykloje baigiau keturias klases. Sovietiniais metais pradėjau dirbti Rokiškio MSMV. Pasistačiau Panemunėlio geležinkelio stotyje namą, vedžiau. Žmona Regina dirbo geležinkelio stoties budėtoja. Užauginome du sūnus: Audrių (gim. 1956) ir Giedrių (gim. 1968). Aš įsidarbinau Panemunėlio linų fabrike kūriku, vėliau mašinistu (garo mašinos kūriku). Tuo metu fabrike buvo iš suomių pirktas didžiulis katilas. Jis gamino elektros energiją. Apšvietė visą Panemunėlio tarybinį ūkį, „Šetekšnos“, „Jaunosios Gvardijos“, „Atžalyno“ kolūkius. Elektra buvo pigi, nes katilą kūrėno nuo gamybos likusiais spaliais.

Kadangi šeima laikė gyvulius, reikėjo prisišienauti, o nebuvo kur. Žmonėms, dirbantiems prie vandentiekio, duodavo žemės. Todėl įsidarbinau vandentiekyje mašinistu. Kai dingo garo garvežiai, kūrėnami anglimi, vandentiekį uždarė. Tada įsidarbinau geležinkelio stotyje iešmininku. Tačiau ir šį darbą teko pakeisti. Įvedus centralizaciją, iešmininkų nebereikėjo. Visą tą darbą galėjo atlikti vienas budėtojas. Tada įsidarbinau Panemunėlio priešgaisrinės apsaugos instruktoriumi ir dirbau iki pensijos.

Iš tėvelio perėmiau pomėgį meistrauti. Mėgstu daryti gražius stalus, suolus, kėdes, lentynas. Ir dabar, būdamas vyresnio amžiaus, dirbu toliau. Kur tik pamatau kokį gražesnę, įmantresnę ražinį, pasiprašau šeimėninkų, kad jie leistų tą raštą išsipiešti. Juk ką žinai, gal kada panaudosiu. Namuose turiu dirbtuves, ten ir triūsiu visą laisvalaikį. Dirbu ir mažesnius

Petras Viduolis. 1958 m.

Vytauto Viduolio laidotuovės. Priekyje – dviratininkai su vainikais. Antrame plane – Juozo Neniškio gryčia, kurioje, ištrėmus savininkus, buvo apsigyvenusi Vlado Viduolio šeima. 1953 m.

darbelius: kam ragus įreminu, kam kryželį padarau. Neatsisakau ir statybininko darbo. Ne vieną namą savo rankomis esu pastatęs. Dar ir dabar statau namus, juos įrengiu. Savo sūnui Audriui pastačiau namus Biržuose, kitam sūnui Giedriui padėjau naujai pertvarkyti namą Rokiškyje.

Žmonės sako, kad esu „pokštininkas“, turintis kalbos dovaną. Gal manimi pasekė ir abu sūnūs: Audrius ir Giedrius.

Audrius baigė Vilniaus pedagoginio instituto Geografijos ir kūno kultūros fakultetą. Gyvena Biržuose. Dirba Poškaus Pāčeriaukštės vidurinėje mokykloje direktoriumi. Taip pat treniruoja vaikus. Yra išauginęs nemažą būrį gerų sportininkų. Aktyvus, savo darbui atsidavęs žmogus.

Sūnus Giedrius – televizijos žvaigždė.

* * *

„Gimiau Panemunėlio geležinkelio stotyje. Tai iškart sukelia visiems juoką. Greičiausiai pagalvoja, kad gimiau stoties keleivių laukiamojoje salėje“, – savo pasakojimą mėgsta pradėti Giedrius. Jo humoras, o kartais net visai nekalti prisipažinimai gali tapti juokingi iki ašarų.

Mokyti Giedrius pradėjo būdamas šešerių, tačiau kai mokyklą patikrino inspektoriai, buvo parsiuštas namo. Vėliau mama su direktoriumi susitarė, kad grįš (jau buvo ir „Genį“ užsisakęs, nes tai buvo privaloma) ir mokysis fiktyviai, o jei kas pastebės, kaip nors išsisuks. Taip metai po metų, su tais pačiais klasės draugais, Giedrius ir mokėsi Panemunėlio vidurinėje mokykloje. Tuomet muziką dėstė jaunas muzikos mokytojas Algis Bagdonas. Jis septintokus subūrė į estradinį ansamblį, kuriame Giedrius mušė būgnus, kol baigė mokyklą. Išmoko groti gitara. Muzikanto duona buvo naudinga, nes ansambliečius mažiau kratė per pamokas. Giedrius nuolat pokštaudavo, dažnai klasę išvesdavo iš pusiausvyros. Tačiau tie pokštai buvo nepiktybiniai, juokingi.

Giedrius džiaugiasi, kad jam labai pasisekė mokykloje. Jis pateko į labai kūrybingą, aktyvią klasę, kuriai vadovavo puiki mokytoja Jadvyga Pakštienė. Mokykloje kas šeštadienį vyko įvairūs renginiai: Linksmųjų ir išradingųjų klubo varžybos, valsų čempionatai, diskotekos. Iki išnaktų buvo jiems ruošiamasi. Jau aštuntoje klasėje jų komanda laimėjo pirmąją LIK varžybų vietą ir išlaikė ją, kol baigė mokyklą.

Baigęs vidurinę mokyklą, Giedrius panorė tapti muzikos mokytoju. Įstojo į Vilniaus konservatorijos Klaipėdos fakultetą. Tačiau tapti mokytoju nepavyko. Po pusantrų mokslo metų Klaipėdoje išėjo į kariuomenę. Tarnavo Latvijoje, prie Rygos, Ādažių parodomajame pulke, grojo orkestre.

Po kariuomenės nebegrižo tęsti mokslų. Tačiau muzikinė karjera nenutrūko – įsijungė į folklorinį ansamblį „Gastauta“, kuriam vadovavo Algis Svidinskas. Išmoko groti armonika. Vėliau drauge su Nida Lungiene Giedrius pats vadovavo šiam ansamblui. Ten 1989 m. susikūrė švelnaus humoro grupė „Ambrozija“. Grupė atsirado netyčia, pagal nurodymą „iš viršaus“. Visi pagrindiniai rajono meniniai kolektyvai buvo įpareigoti dalyvauti „humoriados“ renginyje. Gavo tokį nurodymą ir ansamblis „Gastauta“. Nenorėdami daryti iš folkloro humoro, jie sulipdė naują grupę, kurią pavadino „Ambrozija“. Šlovę „Ambrozija“ pelnė dalyvaudama tokiuose renginiuose, kaip „Popart“ konkursas, humoro festivalis Kaune, galiūnų kon-

„Gastautos“ ansamblis. Trečias iš dešinės stovi Giedrius Viduolis. 1990 m.

kursas Klaipėdoje ir koncertai Palangos vasaros estradoje. Rokiškėnų veikla neliko nepastebėta. Keliolika Lietuvos humoristų, tarp jų ir „Ambrozijos“ grupė, gavo specialius Prezidento medalius, kiekvienas po atskirą. Rokiškėnus pastebėjo ir amerikiečiai. Pasaulio lietuvių centras Čikagoje pakvietė juos koncertuoti Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Prie rokiškėnų sėkmės prisidėjo ir televizija. Alfonsas Buckus pakvietė juos į savo laidą „Po savo stogu“. Ši laida gyvavo gal trejetą metų. Vėliau, sumontavus visas serijas, jie buvo gerai įvertinti tarptautiniame TV laidų festivalyje.

Tačiau Giedrius ne tik dalyvavo „Ambrozijos“ programose, jis vaidino ir liaudies teatre. Drauge su Jonu Korenka, Ramune Korenkienė pagal Justino Marcinkevičiaus eiles sukūrė spektaklį „Gyvybės ratas“ su folkloro elementais. Tai buvo pirmas spektaklis, kurį rokiškėnai parodė užsienyje. Su juo buvo Prancūzijoje, Švedijoje, Rusijoje, Ispanijoje, Vokietijoje.

Valdas Vyžinis prikalbino rokiškėnus dalyvauti Tele-2 rengiamoje humoro laidoje „Pono Vyžo šou“. Giedrius vaidino keletą personažų: tatą, debilą kareivėlį, šaunią kaimo bobutę. Kai ši laida persikėlė į LNK televiziją, gavo naują pavadinimą „Nosis“. „Nosis“ gyvavo penkerius metus. Liaudiško humoro gerbėjai galėjo pasijuokti iš Tatos (Giedrius Viduolis), Raimundėlio (Kęstutis Matelis) ir Beausio (Jonas Buziliauskas).

Vėliau vyrai į draugišką savo kolektyvą pasikvietė ir moterį. Taip laidoje atsirado aktorė Violeta Mičiulienė, vaidinanti Steputę. Kartu su Stepute atsirado ir Galvanauskų šeimyna.

Prieš kelerius metus rokiškėnai sumanė perkelti savo personažus iš kaimo į miestą. Taip Baltijos televizijoje radosi serialas „Miesčionys“. Ši laida gyvavo gal tris sezonus.

Spektaklis „Gyvybės ratas“. G. Viduolis sėdi viduryje. 1989 m.

Po to Giedrius su grupe dalyvavo laidose „Puikūs šou“, „Dzin“. Jis sako, kad laimingas būna tada, kai gali pabūti su šeima. O vidinį pasitenkinimą jaučia per koncertus, kai žmonės juokiasi ne iš pačių pigiausių dalykų, bet supranta ir potekstę.

Vos atėjęs į folklorinį ansamblį „Gastauta“, Giedrius susipažino su savo būsima žmona Onute Karkaite. Po pusantrų metų draugystės jie susituokė. Susilaukė sūnų: Pauliaus (gim. 1994) ir Lauryno (gim. 1997). Abu sūnūs šiuo metu mokosi Rokiškio „Romuvos“ gimnazijoje.

Gyvenimas pavyko. Šeima nusipirko erdvų namą prie tvenkinio. Abu jauni, energingi ir – svarbiausia – laimingi. Anksčiau svajojęs apie savo verslą, galbūt nuosavą kavinę, dabar Giedrius labiausiai trokšta ramaus gyvenimo. „Pavargstu nuo kelionių, žmonių minios. Labai gera būti šeimoje, čia pailsiu“, – sako jis. Sūnums taip pat didžiausia šventė, kai visa šeima būna kartu. Giedrius prisipažįsta, kad namuose būna retai, todėl ir vaikus dažniau palepina. Lauktuvės – privalomas daiktas. Sūnūs visada jų laukia ir „Tata“ tėvelio niekada nevadina.

Giedrius džiaugiasi, kad jam pavyko rasti puikią žmoną ir vaikų motiną. Ji atsisakė zootinierės specialybės, kad pati galėtų auginti vaikus. Onutė taip pat jaučiasi laiminga ir dėkinga vyrui, kad galėjo sergėti kiekvieną dažnokai sirguliuojančių vaikų žingsnį. „Dešimt metų aš dirbau mama“, – šypsosi Onutė. Tai didžiulė dovana, kurią ne kiekviena moteris gali turėti. Onutė baigė Vytauto Didžiojo universiteto Psichologijos fakultetą. Šiuo metu dirba Rokiškio J. Tumo-Vaižganto vidurinėje mokykloje psichologe.

Žvejyba – mėgstamas Giedriaus užsiėmimas, todėl laisvalaikiu jį galima pamatyti prie Sartū ežero arba Jūžintuosė, prie Šventosios. Jis tvirtino, kad žmonai niekada nepatiki „tvarkyti“ žuvies. Pats, vos grįžęs iš žvejybos, ir nuvalo žuvis, ir žuvienę išverda, ir dar kokių įmantrų patiekalą pagamina. Žuvi labai mėgsta ir galėtų ją valgyti kelis kartus per dieną.

*„Miesčionių“
personażai. Iš kairės:
Beausis (akt. Jonas
Buziliauskas), Steputė
(akt. Violeta
Mičiulienė), Tata
(akt. G. Viduolis),
Raimundėlis (akt.
Kęstutis Matelis).
2003 m.*

*G. ir O. Viduoliai
reklamuoja „Tatas“
duoną. 2004 m.*

Giedrius ir Onutė ne tik draugiška, bet ir labai muzikali šeima. Abu groja gitara, kuria muziką, gražiai dainuoja. Pas juos namuose draugų būryje dažnai skamba juokas, muzika ir dainos.

Brolis Povilas Viduolis (gim. 1938) įgijo santechniko-suvirintojo specialybę. Gyvena ir dirba Panevėžyje. Turi du sūnus: Raimondą ir Arūną. Raimondas baigė Klaipėdos konservatoriją. Šiuo metu jis gyvena ir dirba Čikagoje. Arūnas taip pat baigė Klaipėdos konservatoriją, tačiau užsienį neišvyko. Jis gyvena ir dirba Panevėžyje orkestro vadovu.

Kitas brolis – Petras Viduolis (gim. 1940) baigė septynias klases Martiniškėnų mokykloje. Visą gyvenimą dirbo Panemunėlio tarybinio ūkio fermose. Prieš kariuomenę, 1959 metais, vedė Danguolę. Turdvario kaime pasistatė namą ir tikėjosi ten pragyventi visą savo gyvenimą. Čia susilaukė aštuonių vaikų: Reginos (gim. 1959), Zenono (gim. 1960), Dalios (gim. 1962), Vilmos (gim. 1964), Daivos (gim. 1967), Gitanos (gim. 1969), Dariaus (gim. 1971) ir Regimanto (gim. 1982).

Regina Jasikevičienė baigė Rokiškio prekybos mokyklą. Šiuo metu gyvena Kavoliškyje ir Kavoliškio pagrindinėje mokykloje tvarko aplinką.

Užaugino tris vaikus: Nerijų (gim. 1981) ir dvynukus Justę ir Beną (gim. 1984). Nerijus baigė Konstantinavos profesinę technikos mokyklą ir įgijo kėbulininko-remontininko specialybę. Gyvena Panemunėlio geležinkelio stotyje. Dirba Rokiškyje degalinėje. Justė baigė Panevėžio kolegijos Rokiškio filiale anglų ir vokiečių kalbų pedagogiką. Gyvena Biržuose, dirba „Saulės“ gimnazijoje mokytoja. Benas baigė Konstantinavos profesinę technikos mokyklą ir įgijo šaltkalvio-remontininko specialybę. Gyvena Rokiškyje, dirba statybose.

Zenonas baigė Panevėžio hidromeliioracijos technikumą. Dvejus metus atitarnavo sovietinėje armijoje malūnsparnių bortmechaniku. 1981 metais grįžęs, įsidarbino Rokiškio policijoje. 1984 m. vedė. Žmona Ina baigė Kauno kolegijos Maisto technologijos fakultetą. Šiuo metu gyvena ir dirba Kaune. Turi nuosavą kavinę „Livinė“, joje dirba kartu su dukra Lina. Zenonas jau 28-erius metus dirba policijoje. Šiuo metu jis yra Jūžintų ir Kriaunų seniūnijų policijos įgaliotinis, besirūpinantis teisės sauga, taip pat Jūžintų kaimo bendruomenės pirmininkas. Zenonas visą gyvenimą domisi sportu. Dalyvauja krepšinio varžybose ne tik rajone, bet ir visoje respublikoje. Prieš porą metų sportą mėgstantį Zenoną Kriaunų pagrindinės mokyklos direktorė pakvietė dirbti mokykloje. Tad jis dabar ne tik veda kūno kultūros pamokas, bet su mokiniais daug dirba ir po pamokų, vadovauja keletui sporto būrelių. Nors ir nelengva, tačiau Zenonas sugeba suderinti darbą policijoje ir mokykloje. Už gerą darbą kelis kartus išrinktas geriausiu rajono inspektoriumi, respublikoje apdovanotas keliais medaliais. Yra gavęs padėką iš generalinio policijos komisaro Vytauto Grigaravičiaus.

Su žmona Ina užaugino dvi dukras: Laurą (gim. 1985) ir Liną (gim. 1986). Laura Pupelienė mokosi Kauno kolegijos Kraštotvarkos fakulteto neakivaizdiniame skyriuje. Šiuo metu gyvena Rokiškio rajono Juodupės miestelyje ir dirba parduo-

„Kaimo bobutė“ (akt. G. Viduolis)

Giedrius ir Onutė Viduoliai su sūnumis Laurynu (kairėje) ir Pauliumi. 2006 m.

*Smagu po darbo
pasėdėti su gitara
rankose, pagroti ir
padainuoti...*

tuvėje pardavėja. Drauge su vyru augina ketverių metų sūnų Augustą. Lina baigė Kauno kolegijos Maisto technologijos fakultetą ir kartu su mama dirba kavinėje Kaune.

Dalia Sasnauskienė dirbo Juodupėje, „Nemuno“ fabrike audėja. Šiuo metu gyvena Panemunėlio geležinkelio stoties miestelyje, namų šeimininkė. Užaugino keturis vaikus. Dukra Deimantė mokosi Panevėžio profesinėje mokykloje virėjos-kulinarės specialybės, sūnus Mantas – Konstantinavos profesinėje technikos mokykloje mechaniko-remontininko specialybės, Marius lanko Kamajų vidurinę mokyklą. Pati mažiausia Evita kitąmet bus pirmokė.

Vilma Žalkauskienė gyvena prie Panemunėlio miestelio esančiame Tindžiūlių kaime. Namų šeimininkė, augina tris vaikus. Svajūnas baigė Konstantinavos profesinę technikos mokyklą ir įgijo šaltkalvio-remontininko specialybę. Šiuo metu drauge su tėvu dirba Rokiškyje autoservise, remontuoja mašinas. Joana ir Lijana šiuo metu mokosi Konstantinavoje siuvėjomis.

Daiva Šeškienė baigė Utenos profesinę mokyklą ir įgijo siuvėjos specialybę. Gyvena prie Pandėlio miestelio esančiame Apaščios kaime. Dirba Pandėlio pašte laiškininke. Turi keturis vaikus. Mintautė mokosi VU Filologijos fakultete, Justas, Dovilė ir Dovidas mokosi Pandėlio vidurinėje mokykloje.

Gitana Šeškienė baigė Salų technikumą, agronomė. Gyvena Pandėlyje, dirba Rokiškio konservų fabrike. Turi du sūnus: Arnoldą ir Silvestrą. Abu jie mokosi Pandėlio vidurinėje mokykloje.

Darius baigė Konstantinavos profesinę technikos mokyklą ir įgijo šaltkalvio-remontininko specialybę. Gyvena Apaščios kaime netoli Pandėlio. Dirba miškų ūkyje. Turi tris vaikus. Visi jie mokosi Pandėlio vidurinėje mokykloje.

Regimantas baigė Konstantinavos profesinę technikos mokyklą ir įgijo suvirintojo-remontininko specialybę. Gyvena Apaščios kaime. Dirba Miškų ūkyje. Augina du mažamečius sūnus.

Mažeikių šeima

Pasakoja Jonas Mažeikis ir Vanda Ramelienė (Mažeikytė)

Ramanauskų kaime, mažoje dūminėje pirkelėje, gyveno Marcelija ir Juozapas Kandzerkai. Jie turėjo penkis vaikus: Oną Jurkštytę (gim. 1889), Konstanciją, Emiliją (gim. 1902), Juozapą ir Albiną (gim. 1910). Turėjo 11 ha žemės. Šeima gyveno sunkiai. Dirbo žemę, augino gyvulius. Kaip ir kitų šeimų, taip ir jų, vaikai nuo mažens buvo pratinami prie darbo. Jie dirbo visus lauko darbus, prižiūrėjo gyvulius. Tik vyresniajai Onutei teko tarnauti Neniškių dvare.

Albina ištekėjo už Kazimiero Mažeikio (gim. 1906) iš Šetekšnų kaimo. Jauna šeima apsigyveno Ramanauskų kaime ir ėmė ūkininkauti. Albina ir Kazimieras susilaukė keturių vaikų: Vandos (gim. 1937), Jono (gim. 1939), Elvyros (gim. 1942) ir Aldonos (gim. 1944). Kadangi jų pirkelė buvo labai maža ir dūminė, šeima nutarė pasistatyti naują namą truputį nuošaliau, kaimo pakrašty. Tačiau iki karo suspėjo pastatyti tik tvartą ir jame laikė gyvulius. Per karą vokiečiai paprovė gyvulius, o į tvartą įsivarė tanką, iškišo vamzdį pro duris ir šaudė. Tvarto stogas liko kaip sietas.

Šeimai teko iškęsti karo baisumus. Nors vaikai tuo metu buvome dar mažiukai, tačiau kai ką iš to laikotarpio prisimename. Klėties galas buvo prie pat gatvės. Kadangi siena buvo medinė, nebuvo nei langų, nei durų, visi kabino įvairiausių atsišaukimus. Mama kiekvieną rytą apžiūrėdavo sieną ir radusi atsišaukimų skubiai juos nuplėšdavo ir mesdavo į krosnį.

Už kaimo buvo visų kaimo gyventojų apkasai. Kiekviena šeima, kaip įmanydama, stengėsi kuo tvirčiau juos sutvirtinti. Apkasai buvo dideli, tilpo viso kaimo gyventojai. Kartą prie tų apkasų atvažiavo kažkokie pašaliniai žmonės su vežimu, pilnu turto. Tai pamatę vokiečių lakūnai pradėjo šaudyti. Visa žemė aplinkui drebėjo. Mama vaikų galvas uždengė pagalvėmis, kad mažiau girdėtųsi trenksmas.

Kartą, kai vyko mūšiai dėl Panemunėlio geležinkelio, vokiečiai išvarė iš apkaso Mažeikių šeimą ir liepė greičiau bėgti į jų pusę, o ne ten, kur buvo rusai. Aplinkui kulkos tik zvimbia, patrankos trankosi. Visi bėgo iki bendro apkaso, o tėvas keliais nuropojo iki Cibelių kaimo, gal už dviejų kilometrų nuo Ramanauskų. Po to ir mama su mumis, trimis vaikais, ten nu-

*Mažeikių šeima
(iš kairės): tėvas
Kazimieras, duktė
Vanda, sūnus Jonas,
motina Albina.
Priekyje dukterys
Elvyra ir Aldona.
Apie 1953 m.*

ėjo. Viskas baigėsi laimingai. Nušovė keletą arklių, o žmonės visi liko gyvi.

Savaite, o gal ir ilgiau, Mažeikių šeima gyveno Cibelių kaime. Juos priglaudė Kazimieras Baublys. Cibelių kaime buvo ramiau, mažiau girdėjosi šūviai, trenksmas. Tačiau kas galėjo maitinti svetimą šeimą? Nebebuvo ko valgyti. Vieną rytą mama išsiruošė į Ramanauskus. Parėjusi namo, ji greit pasikinkė vieną arklį į vežimą, pasiėmė drabužių, duonos, lašinių. Prie vežimo prisirišo karves. Vos spėjo susikrauti daiktus į vežimą, kai prasidėjo šaudymas. Vienas jaunas arklys išsigandęs Ataugo miškelyje nulaužė medį ir atbėgo prie vežimo.

1947 m. tėvai savo dūminę pirkele nuvežė į tą vietą, kur jau buvo tvartas, prijungė ją prie klėties ir kurį laiką taip gyveno. Gyvenamąjį plotą sudarė vienas vienintelis kambarys su plūktine asla. Čia rinkosi jaunimas šokti. Jonas labai mėgo groti, buvo muzikantas ir grojo šokių metu. Grojo vakaruškose, taip pat mokykloje vykstančiuose vakaruose. 1958 m. šeima pasistatė gerą, naujovišką namą. Jau vėliau, kai melioracija kėlė visus į gyvenvietes, šį namą Jonas atsigabeno į Panemunėlį. Pats jį persistatė ir dabar ten su žmona tebegyvena.

Po karo vėl prasidėjo baisumai. Šaudė žmones, degino kaimus. 1949 m. užgriuvo kolūkiai. Prievarta varė visus į darbus. Tėvas irgi įstojo į Rokiškio tarybinį ūkį. Visą inventorių, gyvulius iš jo paėmė. 1956 metais, kai susikūrė Panemunėlio tarybinis ūkis, perėjo dirbti ten. Tuo metu buvo geriau dirbti tarybiniame ūkyje, o ne kolūkyje. Kolūkiečiai negaudavo beveik nieko už darbadienius, o tarybinio ūkio darbuotojams, nors ir mažai, bet mokėjo. Blogai buvo tik tai, kad kolūkiečiams buvo duodama 60 arų žemės, o tarybinio ūkio darbininkams – tik 15. Aplinkui Turdvarį buvo kolūkiai: „Naujagiržė“, „Nauju keliu“ ir kiti. Tarybiniai ūkiai susikūrė dvaruose. Rokiškio tarybinį ūkį sudarė septyni skyriai, kurių centrai buvo Panemunėlio, Turdvario, Šakalių, Gačionių, Bagdonāvos dvarai. Jie buvo toli vieni nuo kitų. Mama dirbo nuolatine lauko darbininke. Jai reikėdavo iš Ramanauskų eiti dirbti ne tik į Turdvarį, bet ir į kitus skyrius, kurie buvo labai toli. Išeidavo mama vos išaušus, o grįždavo vėlai.

Turdvaryje buvo stalių dirbtuvė (stalernia). Ten tėvas ir įsidarbino staliumi. Jis drauge su Zamausku gamino ūkio darbams reikalingą inventorių: roges, ratus, ienas, lankus ir t. t. Inventoriaus trūko, darbo buvo daug. Elektra atsirado tik 1958 m., todėl darbas buvo nespirtus. Kadangi tokių darbuotojų trūko, už darbadienį jiems mokėdavo po 10 rublių už dieną. Tuo metu tai buvo nemaži pinigai.

Tėvas anksti susirgo, todėl Jonas nuo 1956 metų pradėjo dirbti nuolatiniu darbininku. Iš pradžių dirbo lauko darbus Panemunėlio tarybiniame ūkyje. Vėliau įsidarbino „Plūgo“ kombinate meistru. Gamino drenažo vamzdelius. 1961 m. grįžo į Panemunėlį ir pradėjo mokytis Konstantinavos profesinėje technikos mokykloje. Vėliau neakivaizdiniu būdu baigė Šiaulių Karolio Didžiulio politechnikumą ir įgijo elektriko specialybę.

1967 m. vedė Eleną Šmirdėlytę iš Juodupės seniūnijos Baronų kaimo. Iki Nepriklausomybės atkūrimo dirbo Panemunėlio tarybiniame ūkyje. 1992 m. įkūrė individualią įmonę „Kelvinas“ ir jai vadovavo. Žmona Elena dirbo Panemunėlio tarybinio ūkio zootechnike, vėliau – buhalterė.

Jonas ir Elena išaugino du vaikus: Birutę (gim. 1969) ir Eimutį (gim. 1970). Birutė baigė Vilniaus pedagoginį institutą. Gyvena Rokiškyje, dirba J. Tūbelio vidurinėje mokykloje lietuvių kalbos mokytoja. Kartu su vyru Audriumi Budreika augina du vaikus: Tytą (gim. 1993) ir Godą (gim. 1998).

Eimutis baigė Šiaulių profesinę technikos mokyklą ir įgijo radiotechniko specialybę.

Daug metų dirbo Šiauliuose, „Tauro“ gamykloje. Šiuo metu dirba Rokiškio degalinėje „Luktarna“ operatoriumi. Su žmona Rasute augina du vaikus: Tautvydą (gim. 1996) ir Vakarę (gim. 2001).

Tėvas Kazimieras Mažeikis mirė 1987 m., o mama Albina – 1992 m.

Namuose liko gyventi Jonas su šeima. 1993 m. atsiėmė žemę ir pradėjo ūkininkauti. Gerai, kad turėjo visą reikiamą techniką, net kombainą atsigabeno iš Krekenavos. Ūkininkauti nebuvo lengva. Kadangi Jonas turėjo individualią įmonę, žemės ūkio darbus dirbdavo prabėgomis. Šiuo metu šeima tebegyvena Panemunėlyje, tačiau ūkininkavimo jau atsisakė.

Vanda taip pat gyvena Panemunėlio miestelyje, netoli brolio. Ji prisimena, kokie sunkūs buvo pokario metai. Baigusi pradinę mokyklą, Vanda mokėsi Rokiškio E. Tičkaus vidurinėje mokykloje. Rokiškio mieste trise nuomojo butą. Nuo trečios valandos tekdavo stovėti ilgose eilėse, kad gautų po pusę kepaluko forminės duonos ir galėtų prasimaitinti. Mama buvo pagrindinė vaikų maitintoja. Ji ne tik šienaudavo, prižiūrėdavo gyvulius, bet ir eidavo į ūkį dirbti. Per vasaros atostogas jai padėdavo ir vaikai. 1956 metais, baigusi vidurinę, Vanda svajotoji tapti žurnaliste, tačiau susirgus mamai jai teko grįžti namo. Trejus metus dirbo lauko darbininke Panemunėlio tarybiniam ūkyje, vėliau – Moškėnų kaimo bibliotekoje. 1961 m. Vanda ištekėjo už Bagvilių skyriaus valdytojo Kazimiero Ramelio. Šeima susilaukė dviejų sūnų: Sigitą (1962–1980) ir Virginijaus (gim. 1967 m.). Vanda įsidarbino Panemunėlio tarybinio ūkio pieno surinkimo punkte vedėja, o mirus Jonui Giriūnui tapo Turdvario skyriaus valdytoja. Atkūrus nepriklausomybę Vanda atsiėmė žemę ir pradėjo ūkininkauti. Šiuo metu Vanda žemę nuomoja bendrovei.

Sūnus Sigitas mokėsi Vabalninko profesinėje technikos mokykloje inžinieriumi mechaniku. 1980 m. atlikdamas praktiką žuvo. Virginijus baigė Švenčionėlių profesinę technikos mokyklą ir įgijo elektriko specialybę. Šiuo metu dirba individualioje įmonėje „Bajorų žuvis“ vairuotoju. Turi dukrą Aušrą ir sūnų Andrių. Abu jie mokosi Rokiškio J. Tūbelio vidurinėje mokykloje.

Elvyra baigė Panemunėlio aštuonmetę mokyklą. Dirbo Rokiškio rajono vykdomajame komitete, vėliau – savanorių gaisrininkų draugijoje. Gyvena Rokiškyje. Užaugino du vaikus: Ramūną ir Rasą. Sūnus Ramūnas dirba elektros tinkluose vairuotoju. Su žmona Taisija augina dukrą Emilę. Dukra Rasa su šeima gyvena ir dirba Italijoje.

Aldona baigė Panemunėlio vidurinę mokyklą. Vėliau – Panevėžio seserų mokyklą ir gavo paskyrimą į Vilniaus Antakalnio ligoninę. Taip visą laiką ten ir dirbo. Ištekėjo už Alberto Bieliausko ir gyvena Vilniuje. Sūnus Rolandas dirba policininku, su žmona Beata augina dukrą Gabrielę, dukra Inga – dirba oro uoste.

*P*anemunėlis – 22-oji dviejų dalių šimtatomės *Lietuvos valsčių* serijos monografija, skiriama Panemunėlio 240 metų sukakčiai (1772–2012), Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui (1918–2018), kitoms reikšmingoms šalies sukaktims.

Ją sudaro 87 autorių – mokslininkų ir kraštotyrininkų – parašyti 114 straipsnių, 1686 knygos puslapiai, neišsitekę vienoje knygoje, todėl išleisti dviem tomis.

Pirmoje monografijos dalyje rašoma apie Panemunėlio ir jo apylinkių kraštovaizdžio formavimąsi ir kitimą, istoriją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Daug dėmesio skiriama Sėlos dykros dalies – Nemunėlio aukštupio apgyvendinimui, dvarų ir kaimo istorijoms.

Antroje dalyje supažindinama su krašto etnine kultūra, tautosaka, aptariama panemunėliečių tarmė ir jos kitimas per šimtą metų, nagrinėjama vandenvardžių kilmė, augalų pavadinimai, rašoma apie žymius panemunėliečius – liaudies švietėją kunigą J. Katelę, rašytoją ir kalbininką K. Jurgelionį, valstybės veikėją J. Tūbelį, kultūros darbuotoją P. Rusecką, dainininką J. Bieliūną, rašytoją mokslininką ir kultūrininką J. Tininį, skelbiamas kitų įžymesnių panemunėliečių biografijų sąvadas. Monografijoje paminėta daugiau kaip 8 tūkst. asmenų, susijusių su aprašomu kraštu.

Pa-181 **Panemunėlis** / [sudarytojai Venantas Mačiekus, Povilas Kriškėčius ; vyriausiasis redaktorius Venantas Mačiekus]. – Vilnius : Versmė, 2011. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 22)

Skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009–2009. Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253–2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918–2018. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmečiui, 1990–2010. Anticarinio 1863–1864 metų sukilimo 150 metų jubiliejui, 1863–2013. Panemunėlio 240 metų sukakčiai, 1772–2012.

ISBN 978-9955-589-28-0

D. 1. – 2011. – 858 p. : iliustr., faks., portr., žml. – ISBN 978-9955-589-26-6

„Panemunėlis“ – 22-oji „Lietuvos valsčių“ serijos dviejų dalių monografija, kurioje 87 autoriai – žinomi mokslininkai, kraštotyrininkai, įvairių profesijų panemunėliečiai, parašę 114 straipsnių, aprašo buvusio Panemunėlio valsčiaus (Rokiškio r.) kraštovaizdį ir augmeniją, pasakoja apie Panemunėlio ir jo apylinkių istoriją nuo seniausių archeologinių radinių iki mūsų dienų, ypatingą dėmesį skirdami kaimų ir dvarų istorijoms, supažindina su krašto etnine kultūra ir tautosaka bei pateikia būdingesnių jų pavyzdžių, aptaria panemunėliečių tarmę ir jos kitimą per 100 metų, nagrinėja vandenvardžių kilmę, skelbia išymesnių panemunėliečių biografijas.

UDK 908(474.5)+947.45+39(474.5)

Nespėjęs net prasisegti žieminio palto, prieš pat „Panemunėlio“ monografijos tiražo spausdinimą jos maketo puslapių atspaudus dėžėje į Standartų spaustuovę atnešęs vyriausiasis redaktorius Venantas Mačiekus pirmiausia skubėjo susitikti su spaustuovės poligrafijos projektų vadove Larisa Mikšiene. Petro Jonušo nuotr.

Formatas 70 × 80/24 (spaudos lanko, cm), puslapio 170 × 260 mm. Apimtis 858 p., 38,61 aut. l., 35,75 sp. l. Tiražas 800 egz.: pradinis (signalinis) 200 egz., galutinis (su klaidų taisymu) 600 egz.

Spaudai parengė viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla, kodas 122732630, adresas Geležinkelio g. 6, 021100 Vilnius, telefonai +3705 2130623, +370 698 09077, leidyklos vadovo tel. +370 698 20707, elektroninio pašto adresas leidykla@versme.lt, interneto svetainė www.versme.lt.

Spaudai rengta Microsoft® Office Word 2003 Part of Microsoft Office Standart Edition 2003 (tekstas), Adobe PhotoShop CS4 (ilustracijos), Adobe InDesign CS4, Adobe PageMaker 6.5 (maketas) informacinių sistemų kompiuterių programomis.

Spausdino ir rišo UAB Standartų spaustuovė, Dariaus ir Girėno g. 39, Vilnius. Spausdinta Hostmann-Steinberg GmbH, Vokietija, poligrafijos dažais, kurių sudėtyje nėra mineralinių alyvų.

Viršelių šilkografinius užrašus spausdino UAB „Spalda“, Rytų g. 18, Kaunas. Popierius lankams kreidinis G-print, 90 g/m², gamintas Grycksbo Paper AB, Švedija; priešlapiams ofsetinis Maxi Offset, 190 g/m², UPM Kymmene, Suomija; blizgiu celofanu dengtiems viršelių aplankalams kreidinis Multi Art Gloss, 250 g/m², Stora Enso, Suomija. Kartonas viršeliam Eskaboard, 2,4 mm, Eska Graphic Board, Nyderlandai. Viršeliai traukti medvilnės įrišimo audiniu Natural Coloret Brown Laminated 624, BN International, Nyderlandai.

Galutinio tiražo 70 egzempliorių pagerintų rankų darbo viršelių gamino bei dar 30 reprezentacinių egzempliorių tokiais pačiais viršeliais rišo Vilniaus knygrišio gildijos knygrišiai Rimas Supranavičius ir Sigitas Tamulis.

Po spausdinimo pastebėtų klaidų ir netikslumų taisymas

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
200	4 iš ap.	Sesuo Vincė	Sesuo Albina
201	4 iš virš.	Vincę Levaškevičienę	Albiną Levaškevičienę
201	2–3 po nuotr.	<i>motina Anelė Šakalienė, anūkė Anelė Šakalytė, duktė Albina</i>	<i>motina Albina Šakalienė, anūkė Elena Šakalytė, duktė Anelė</i>
480	10 iš ap.	<i>linmarkoje</i>	<i>jaujos šape</i> [stoginėje]
481	1 po nuotr.	<i>Aleksas Kubilius</i>	<i>Aleksas Bitinas</i>
	22 iš ap.	Stasys ir Pauliniai Kiškiai	Antanas ir Konstancija Kiškiai
	21 iš ap.	Nuomodami kaimyno žemę	(išbraukti)
487	3 po nuotr.	<i>Bitinas, ... , Kubilius</i>	<i>Aleksas Bitinas, ..., Jonas Kubilius</i>
926	8 iš virš.	Jonas Tijuša	Jonas Tijušas
927	22 iš virš.	Antano Kubiliaus	Juozo Kubiliaus
938	11 iš virš.	Žmona Ona	Žmona Eugenija
	16 iš virš.	Ona Jurgelionienė	Eugenija Jurgelionienė
	17 iš virš.	O. Jurgelionienė	E. Jurgelionienė
	19 iš virš.	Onos vaikams	Eugenijos vaikams
943	po 2-a nuotr.	<i>Bronė Grumbinienė</i>	<i>Bronė Grumbinaitė</i>
1037	2 iš ap.	vėliau Klaipėdoje	vėliau Skuode, Klaipėdoje
1048	8 iš ap.	J. Neniškytės-Lyvens rūpesčiu	J. Neniškytės-Lyvens iniciatyva
1070	21 iš ap.	Antanas Tomas Mickevičius (Smetona)	Antanas Tomas Smetona (Mickevičius)
1071	po nuotr.	<i>Antanas Tomas Mickevičius (Smetona)</i>	<i>Antanas Tomas Smetona (Mickevičius)</i>
1376	1–2 po 2-a nuotr.	<i>Adolfas Stumbrys ir Valė Stumbrienė</i>	<i>Verutė Močiekienė ir Vytautas Močiekus</i>
1418	2 po nuotr.	<i>vyras Albertas Meškelė</i>	<i>sūnus Albertas Meškelė</i>
1453	3 iš ap.	Alma Šileikienė	Alma Šilenkienė
1454	4–5 iš virš.	gyveno Skapiškyje su Julijos šeima, o Vilniuje – su Antano šeima	gyveno Skapiškyje ir Moškėnuose su dukters Julijos šeima, o Vėbrių kaime – pas sūnų Antaną
	12–13 iš virš.	Alma Šileikienė	Alma Šilenkienė
1455	3 po 1-a nuotr.	su dukra Rita	su dukterimis Birute ir Alma
1529	4 po nuotr.	sūnumi Jonu	sūnumi Pranu

Panemunėlis / [sudarytojai Venantas Mačiekus, Povilas Krikščiūnas ; vyriausiasis redaktorius Venantas Mačiekus]. – Vilnius : Versmė, 2011. – D. 1. – 858 p. : iliustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 22).
D. 2. – 828 p. : iliustr. faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 22).